

NEVŞEHİR
HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt:14 Sayı:2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SBE DERGİSİ
HAZİRAN 2024

2024-JUNE

E-ISSN: 2149-3871

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Index Copernicus, SOBIAD, Türk Eğitim İndeksi, Acarindex, Ajindex, ZDB, Citefactor, Europub, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor, Open Academic Journals Index (OAJI), Researchbib ve ScienceGate veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly. The journal is indexed in Index Copernicus, SOBIAD, Türk Eğitim İndeksi, Acarindex, Ajindex, ZDB, Citefactor, Europub, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor, Open Academic Journals Index (OAJI), Researchbib, and ScienceGate.

Haziran 2024
June 2024

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, dergi içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Açık erişim, disiplinler arası gelişimi pekiştiren ve farklı disiplinler arasında işbirliğini teşvik eden bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, tüm içerik okurlara veya okurların dahil olduğu kurumlara ücretsiz olarak sunulur. Dergi, yayımladığı içerikle bilimin Açık Erişim Politikası'yla desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nde yayımlanan içerik yazardan izin almaksızın erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbedergi@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Economics, Entrepreneurship, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly a year.

Copyright: Nevşehir Hacı Bektaş Veli University SBE Journal provides instant open access to the journal content. Open access is an approach that reinforces interdisciplinary development and encourages collaboration between different disciplines. In this context, all content is offered free of charge to readers or to the institutions to which the readers belong. The journal aims to contribute to the support and development of science through its Open Access Policy and the content it publishes. The content published in Nevşehir Hacı Bektaş Veli University SBE Journal can be accessed, read, saved, copied, scanned, linked to the full text, indexed, transferred to the software as data, and used for any legal purpose without permission from the author.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)

Prof. Dr. Semih AKTEKİN

(Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Editör (Editor-in-Chief)

Dr. Öğr. Üyesi Samet TAŞÇI

Editör Yardımcıları (Assistant Editors)

Öğr. Gör. Dr. Züleyha GÖKÇE

Öğr. Gör. Mustafa Cihan YARALI

Mizanpaj Editörü (Layout Editors)

Dr. Öğr. Üyesi Samet TAŞÇI

ALAN EDİTÖRLERİ (FIELD EDITORS)

Arkeoloji

Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR

Biyoloji

Prof. Dr. Recep KARA

Coğrafya

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül URHAN

Finans ve Bankacılık

Doç. Dr. İbrahim YAĞLI

Hemşirelik

Dr. Öğr. Üyesi Pelin CALPBİNİCİ

İktisat

Dr. Öğr. Üyesi Selin ZENGİN TAŞDEMİR

İşletme

Doç.Dr. Eda KÖSE

Kamu Yönetimi

Dr. Sezen RAVANOĞLU YILMAZ

Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Doç. Dr. Kibar Gül SUNGUR

Psikoloji
Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZBEK ŞİMŞEK

Sağlık Yönetimi
Dr. Öğr. Üyesi Nilay ÇAKICI

Siyaset Bilimi
Dr. Öğr. Üyesi Kıvılcım ERKAN

Sosyoloji
Doç. Dr. Çağdaş Ümit YAZGAN

Tarih
Dr. Fadime ÜNLÜ EFE

Turizm
Doç. Dr. Eda ÖZGÜL KATLAV

Türk Dili ve Edebiyatı
Doç. Dr. Murat GÜR

Uluslararası İlişkiler
Dr. Öğr. Üyesi Derya SÜRMEİİOĞLU
PARLAR

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Kurum
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Dürdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDÖĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN Dr.	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutie
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ
2024 YILI- HAZİRAN SAYISI (CİLT:14 SAYI:2)

Web: <http://dergipark.org.tr/nevsosbilen> **E-Mail:** sbedergi@nevsehir.edu.tr
BU SAYININ HAKEM LİSTESİ

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite/Kurum
Prof. Dr. Ahmet BALCI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ERGÜLEN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Avcı KURGUN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Fatoş SUBAŞIOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TOSUN	Munzur Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail SEVİNÇ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. M. Nedim BAYUK	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan KOÇAN	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan AKBULUT	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan GÜZEL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Betül BULUT ŞAHİN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Betül ÖZER	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Beyhan PAMUK	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ÜZÜM	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent AKIN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu Talih AKKAYA	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Ergün KARA	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma GÜRSOY	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Feyza AĞLARGÖZ	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Gizem ÖGÜREL	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Gülten BOZKUŞ GENÇ	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk GÜNGÖR	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. İlknur ESKİN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Murat TUNÇBİLEK	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Melike BOZTILKI	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. Merve ÇELİK	Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat KELEŞ	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Nur Demirbaş ÇELİK	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Sakine ÖNGÖZ	Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Seda BAĞDATLI KALKAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Selim GÜNDOĞAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf SAYIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KILIÇARSLAN	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAPANCI	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YİRMİBEŞ	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahsen Ela KIZILKAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Altay ALDOĞAN	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu KILIÇ	Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aysegül PARALI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış ERİÇOK	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Duygu İŞPINAR AKÇAYOĞLU	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emine SÖKMEN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan PERKTAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KİMSESİZ	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ÇETİN	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUNAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KAYA	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Saliha ÖZELMAS KAHYA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semih ÇINAR	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ERDOĞAN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KATITAŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevil BAL	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz SAKICI	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sevgi BALIK	Şırnak Üniversitesi
Dr. Burcu TOPTAŞ	Ankara Üniversitesi
Dr. Elif Tuğba ŞİMŞEK	Global Change Research Institute of the Czech Academy of Sciences
Dr. Fedai KABADAYI	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Hüsem KORKMAZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Mustafa YILDIZ	Samsun Üniversitesi
Dr. Vedat BAKIR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

İÇİNDEKİLER (CONTENT)

Sayfa/Pages:	Başlık/Title
414-427	YAS SÜRECİNDE ANLAM OLUŞTURMA ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI
Araştırma	ADAPTATION OF THE MEANING MAKING IN GRIEF SCALE TO TURKISH
Research	İsmail KUŞCI & Nagihan OĞUZ DURAN
428-446	ÖRNEK UYGULAMALARIYLA AYAKKABI TASARIM VE ÜRETİMİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
Araştırma	SUSTAINABILITY IN SHOE DESIGN AND PRODUCTION WITH MODEL APPLICATIONS
Research	Betül KIR & Serap KOCABIYIK ÇAŞKURLU
447-464	AĞIR VE ÇOKLU YETERSİZLİKTEN ETKİLENMİŞ ÖĞRENCİLERLE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERE UYGULANAN VİDEO TEKNOLOJİSİ İLE SEÇİM FIRSATI SUNMA ÖĞRETMEN EĞİTİM PROGRAMININ ETKİLİLİĞİ
Araştırma	THE EFFECTIVENESS OF THE TEACHER TRAINING PROGRAM ON PROVIDING THE OPPORTUNITY OF SELECTION WITH THE VIDEO TECNOLOGY APPLIED TO TEACHERS WORKING WITH STUDENTS AFFECTED BY SEVERE AND MULTIPLE DISABILITIES
Research	Mehmet Akif ÖZDEMİR & Pınar ŞAFAK
465-481	BİYOĞAZ TESİSLERİNDE VERİMLİLİĞİ ARTIRMAYA YÖNELİK BİR ANALİZ: BİYOĞAZ TESİŞİ SENARYOLARI
Araştırma	AN ANALYSIS FOR INCREASING EFFICIENCY IN BIOGAS PLANTS: BIOGAS PLANT SCENARIOS
Research	Leyla BAŞTAN TÖKE & Fatma Didem TUNÇEZ
482-496	SAĞLIK SİGORTASI SEKTÖRÜNDE POLİÇE MALİYETLERİNİN KÂRLILIK ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ
Araştırma	ANALYSIS OF POLICY COSTS IN THE HEALTH INSURANCE SECTOR WITHIN A PROFITABILITY PERSPECTIVE
Research	Ahmet TERZİ & Pınar Tuğba DEĞİRMENCİOĞLU
497-509	ALEVİ İNANÇ SİSTEMİNDE BEREKET RİTÜELLERİ: NEVŞEHİR AYHANLAR KÖYÜ ÖRNEĞİ
Araştırma	FERTILITY RITUALS IN ALEVI BELIEF SYSTEM: THE EXAMPLE OF NEVŞEHİR AYHANLAR VILLAGE
Research	Aybüke KARABACAK

510-527	DAYANIŞMA EKONOMİLERİNDE TOPLULUK DESTEKLİ TARIM: İLHAM VERİCİ BİR MODEL
Araştırma	COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURE IN SOLIDARITY ECONOMIES: AN INSPIRING MODEL
Research	Pelin DEMİRCAN YILDIRIM
528-550	DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMA: NEVŞEHİR İLİNİN ANIT AĞAÇLARI
Araştırma	A STUDY IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE: MONUMENTAL TREES OF NEVŞEHİR PROVINCE
Research	Kübra YILDIZ ALTIN & Mustafa Hilmi ÇOLAKOĞLU
551-576	ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜRKİYE’NİN BEYİN GÖÇÜNE YÖNELİK TUTUM VE GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ: BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI
Araştırma	AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' ATTITUDES AND OPINIONS TOWARDS TURKIYE'S BRAIN DRAIN: A MIXED METHOD RESEARCH
Research	Arzu SALDIRAY
577-594	ÇALIŞMA SERMAYESİ YÖNETİMİNİN TURİZM FİRMALARININ KARLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN PANEL VERİ ANALİZİ İLE İNCELENMESİ
Araştırma	EXAMINING THE EFFECT OF WORKING CAPITAL MANAGEMENT ON THE PROFITABILITY OF TOURISM COMPANIES WITH PANEL DATA ANALYSIS
Research	Ayşe SOY TEMÜR
595-610	İNSANİ DEĞERLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM: TUTUMLAR VE SATIN ALMA İSTEKLİLİĞİ ÜZERİNDE İNSANİ DEĞERLERİN ETKİLERİ
Araştırma	HUMAN VALUES AND SUSTAINABLE CONSUMPTION: THE EFFECTS OF HUMAN VALUES ON ATTITUDES AND WILLINGNESS TO BUY
Research	Şafak ALTAY
611-624	EKOLOJİK BİR YAKLAŞIM OLARAK EL YAPIMI KÂĞIDIN ÇAĞDAŞ SANATTA TEMSİLİ
Araştırma	REPRESENTATION OF HANDMADE PAPER IN CONTEMPORARY ART AS AN ECOLOGICAL APPROACH
Research	Melis SUCUOĞLU DOĞAN
625-642	ERGENLERDE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞININ YORDAYICISI OLARAK BENLİK SAYGISI VE YAŞAM DOYUMU
Araştırma	SELF-ESTEEM AND LIFE SATISFACTION AS PREDICTORS OF SMARTPHONE ADDICTION IN ADOLESCENTS
Research	Abdullah Ensar UZUN, Habib HAMURCU & Gülgün UZUN

643-662	ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN SOSYAL SERMAYE DÜZEYLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Araştırma	A RESEARCH ON SOCIAL CAPITAL LEVELS OF INTERNATIONAL STUDENTS: THE CASE OF SELÇUK UNIVERSITY
Research	Önder Aytaç AFŞAR & Seda ÇANKAYA KURNAZ

663-680	ADAY ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMELERİNDE MENTÖRLÜK UYGULAMALARININ TARİHSEL SÜRECİ
Yasa İncelemesi	HISTORICAL PROCESS OF MENTORING PRACTICES FOR THE TRAINING OF NOVICE TEACHERS
Legislation Rev	Emel YILMAZ & Melike GÜNBEY

681-699	BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK DÜZEYLERİ: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Araştırma	ENTREPRENEURSHIP LEVELS OF INFORMATION AND RECORDS MANAGEMENT UNDERGRADUATE STUDENTS: SAMPLE OF ATATÜRK UNIVERSITY
Research	Ayşenur NALDAN & Nermin ÇAKMAK

700-728	NESNELERİN İNTERNETİNDE TÜKETİCİ KABULÜ, ALGILANAN DEĞER VE GÜVEN ETKİLEŞİMİ: YENİ NESİL AKILLI SAAT ÖRNEĞİ
Araştırma	CONSUMER ACCEPTANCE, PERCEIVED VALUE AND TRUST IN THE INTERNET OF THINGS: THE CASE OF NEW GENERATION SMARTWATCH
Research	Hakan KAYA & Suzan ÇOBAN

729-740	BATIDAKİ İSLAM VE MÜSLÜMAN ALGISININ BİRİNCİ HAÇLI SEFERİNDE KATLIAMLAR ÜZERİNDEN UYGULAMAYA KONMASI
Araştırma	THE IMPLEMENTATION OF THE PERCEPTION OF ISLAM AND MUSLIMS IN THE WEST THROUGH MASSACRES IN THE FIRST CRUSADE
Research	Ziya POLAT

741-755	A QUALITATIVE STUDY ON THE PERCEPTIONS OF PRESERVICE EFL TEACHERS AND PRACTICUM ADVISORS ON PREPAREDNESS
Araştırma	HİZMET ÖNCESİ İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİ VE STAJ DANIŞMANLARININ HAZIRBULUNUŞLUK ALGILARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA
Research	İbrahim KAYA & Gonca SUBAŞI

756-769	SELF-REGULATED LEARNING STRATEGIES OF TERTIARY LEVEL EFL LEARNERS
Araştırma	İNGİLİZCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENEN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ-DÜZENLEMELİ ÖĞRENME BECERİLERİ
Research	İlknur İSTİFÇİ

770-788	NİTEL ARAŞTIRMALARDA YANSITICILIK: ARAŞTIRMACININ ROLÜ
Derleme	REFLEXIVITY IN QUALITATIVE RESEARCH: THE ROLE OF THE RESEARCHER
Review	Nihan DEMİRKASIMOĞLU & Sevim BEZEN
789-801	AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ARASINDA BANKA SERMAYE YAPISI AÇISINDAN YAKINSAMA
Araştırma	CONVERGENCE AMONG EUROPEAN UNION COUNTRIES IN TERMS OF BANK CAPITAL STRUCTURE
Research	Hasan KAZAK
802-829	DEMİR ÇAĞ'INDAN ROMA DÖNEMİ'NE KADAR ÇORUM KALELERİ VE TAHKİMATLI YERLEŞİMLERİN GÜNCEL VERİLERLE YORUMLANMASI VE YENİ LOKALİZASYON ÖNERİLERİ
Araştırma	INTERPRETATION OF ÇORUM FORTRESSES AND FORTIFIED SETTLEMENTS FROM THE IRON AGE TO THE ROMAN PERIOD WITH CURRENT DATA AND NEW LOCALIZATION SUGGESTIONS
Research	Kudret SEZGİN
830-850	TÜKETİCİ SATIN ALMA KARARLARINDA SATIŞ ELEMANI ETKİSİ: HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA
Araştırma	THE EFFECT OF SALESPERSON ON CONSUMER PURCHASE DECISIONS: AN EMPIRICAL STUDY ON THE READY-TO-WEAR CLOTHING SECTOR
Research	Ahu Fatma MANGIR, Ayşegül PARALI, V. Özlem AKGÜN & Hatice HARMANKAYA
851-871	TURİZMDE İNOVASYON ARAŞTIRMALARININ (WOS) BİBLİYOMETRİK HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ
Araştırma	EXAMINING INNOVATION STUDIES IN TOURISM (WOS) BY BIBLIOMETRIC MAPPING TECHNIQUE
Research	Harun ÇALHAN & Halil Can ORHAN
872-883	NECATİ CUMALİ'NİN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Araştırma	A STUDY ON NECATİ CUMALİ'S POEMS
Research	Gülten BULDUKER
884-895	VALIDATING THE TURKISH VERSIONS OF THE CAREER DECISION-MAKING OUTCOME EXPECTANCIES AND THE CAREER DECISION-MAKING EXPLORATORY INTENTIONS SCALES IN UNDERGRADUATE STUDENTS
Araştırma	LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE KARIYER KARAR VERME SONUÇ BEKLENTİLERİ ÖLÇEĞİ VE KARIYER KARAR VERME ARAŞTIRMA NİYETLERİ ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE VERSİYONLARININ GEÇERLİLİĞİ
Research	Ersoy ÇARKIT

896-918	ORTAOKULLARDA GÖREV YAPAN YÖNETİCİLERİN VE ÖĞRETMENLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ İLE OKUL ETKİLİLİĞİ VE OKUL İKLİMİ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
Araştırma	THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PSYCHOLOGICAL RESILIENCE LEVELS OF THE MANAGERS AND TEACHERS WORKING IN SECONDARY SCHOOLS AND THE PERCEPTIONS OF SCHOOL EFFECTIVENESS AND SCHOOL CLIMATE
Research	Necmi GÖKYER & Zeynep Nimet ŞEN

919-937	ANA DİLİ OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
Araştırma	VIEWS OF TEACHERS AND STUDENTS ON DISTANCE EDUCATION IN TEACHING TURKISH AS A MOTHER TONGUE
Research	Seher ÇİÇEK & Ahmet ASAR

938-952	GİYİM ENDÜSTRİSİ İÇİN 20-32 YAŞ ARASI KADINLARDA BÖLÜMLERİNE GÖRE VÜCUT ŞEKLİNİN TAHMİNLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Araştırma	A STUDY ON THE ESTIMATION OF BODY SHAPE BY DEPARTMENT IN WOMEN AGED 20-32 FOR THE CLOTHING INDUSTRY
Research	Arzu BOR KOCAMAN & Nurgül KILINÇ

YAS SÜRECİNDE ANLAM OLUŞTURMA ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI

ADAPTATION OF THE MEANING MAKING IN GRIEF SCALE TO TURKISH

İsmail KUŞCI

Bursa Uludağ Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD

kusci.ismail@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2178-8429

Nagihan OĞUZ DURAN

Bursa Uludağ Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD

nagihan@uludag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8049-1510

ÖZ

Geliş Tarihi:

09.03.2023

Kabul Tarihi:

07.06.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Anlam oluşturma,
Geçerlik,
Güvenirlilik,
Yas süreci

Keywords

Meanin making,
Validity,
Reliability,
Grieving process,

Bu çalışmanın amacı, orijinali Yang ve Lee (2022) tarafından geliştirilen Yas Sürecinde Anlam Oluşturma Ölçeği'nin (YASÖ) Türkçe formunu oluşturmak ve geçerlik ve güvenirlik kanıtlarını incelemektir. Çalışmanın amacı kapsamında son iki yıl içerisinde sevdiği veya değer verdiği bir yakını kaybeden ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 226 katılımcıdan veriler toplanmıştır (176 kadın ve 50 erkek, $X = 24.78$ yaşlar; $SS = 6.79$). Veriler Yas Sürecinde Anlam Oluşturma Ölçeği, Hayatın Amacı Ölçeği, Teksas Düzeltilmiş Yas Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerle doğrulayıcı faktör analizi ve Pearson korelasyon analizleri yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu YASÖ'nün üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu doğrulanmıştır. YASÖ'nün ölçüt bağıntılı geçerliğini incelemek amacıyla yapılan analizlerde YASÖ puanlarının Hayatın Amacı puanları ile orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ($r = .48, p < .05$), ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca Teksas Düzeltilmiş Yas Ölçeği alt boyutlarıyla YASÖ puanları arasındaki ilişkiler incelendiğinde Şimdiki Duygular ile YASÖ puanları arasında anlamlı ve negatif yönde ($r = -.24, p < .05$) ilişki bulunurken, Geçmiş Davranışlar ile YASÖ puanları arasında ise anlamlı ($r = -.12, p > .05$) bir ilişki bulunmamıştır. Çalışma kapsamında, tüm ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ile McDonald Omega katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular YASÖ'nün yas sürecinde olan bireylerin anlam oluşturma düzeylerini ölçmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

ABSTRACT

The aim of this study is to adapt the Meaning Making in Grief Scale (MMGS), originally developed by Yang and Lee (2022), and to examine its validity and reliability evidence. Data were collected from 226 participants who had lost a loved and beloved close person within the last two years and voluntarily participated in the study (176 females and 50 males, $X = 24.78$ years; $SD = 6.79$). Data were collected by the MMGS, the Purpose in Life Test, the Texas Revised Inventory of Grief, and the Personal Information Form. Confirmatory factor analysis and Pearson correlation analyses were conducted with the collected data. Within the scope of the criterion-related validity of the MMGS, the MMGS scores were found to be significantly and positively correlated with the Purpose in Life scores ($r = .48, p < .05$). At the same time, there was a significant and negative relationship ($r = -.24, p < .05$) between the MMGS scores and Present Feelings scores. There was no significant ($r = -.12, p > .05$) relationship between Past Behaviors scores and MMGS scores. In the scope of reliability analysis, Cronbach's alpha internal consistency coefficient was calculated as .92 for the MMGS. The findings showed that the Turkish version of the MMGS is a valid and reliable measurement tool that can be used to measure the meaning making levels of individuals in the grieving process.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1262672>

Atf/Cite as: Kuşci, İ., & Oğuz Duran, N. (2024). Yas Sürecinde Anlam Oluşturma Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 414-427.

Giriş

İnsanlar yaşamları boyunca sevdiklerini, kendilerine yakın hissettikleri kişileri kazalar, doğal afetler, hastalıklar ve ölümler gibi çeşitli sebepler sonucunda kaybetmekte ve bu kayıplar sonucunda doğal bir yas süreci yaşamaktadırlar. Kayıp, yas ifadelerini ortaya çıkaran evrensel ve çok yönlü bir deneyim olarak görülmektedir (Neimeyer vd., 2011). Weiss (2001) yas kavramını kayıp sonrası ortaya çıkan uzun süreli ve şiddetli bir keder şeklinde tanımlarken, alan yazında yas sürecinin kişinin kayba karşı verdiği psikolojik, biyolojik, duygusal, sosyolojik ve ruhsal tepkilerinin temellerini oluşturduğu bildirilmektedir (Thompson, 2019). Yas sürecinde kayıplara verilen tepkiler depresif ruh hali, kaygı, üzüntü, dünyayla yeniden ilişki kurma veya yeni ilişkiler kurma konusunda isteksizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır (Bonanno ve Kaltman 2001; Stroebe vd., 2007). Sevilen birinin ölümü, bireylerin kayıpla baş etmede güçlük çekmesiyle beraber psikolojik problemler ve fizyolojik rahatsızlıklar yaşamalarına sebep olabilmektedir (Friedman ve Rogers, 2008). Bu tür yas tepkilerinin yoğunluğuna rağmen, çoğu birey kayıplarıyla başarılı bir şekilde başa çıkmakta ve yasin ikinci yılında sağlıklı işlevsellik düzeylerine kavuşmaktadırlar (Bonanno ve Kaltman 2001).

Yas sürecinde çeşitlilik gösteren tepkilerin etkilendiği faktörlerin de çeşitlilik gösterdiği alan yazında bildirilmektedir. Örneğin, yas sürecindeki kişilerin tepkileri, vefat eden kişiyle yakınlık derecesi, yas tutan kişinin kişisel özellikleri, sosyo-kültürel etkenler ve ölüm şekli gibi birçok değişkenden etkilenebilmektedir. Öncelikle kişiler yakınlarını gözlemleyerek yas tutmayı öğrenmekte daha sonra çevrelerindeki sosyal ve kültürel gelenekler ve normlardan aldıkları mesajlar yoluyla yas sürecini anlamlandırmaktadırlar (Kuşci, 2023; Neimeyer vd., 2014; Thompson, 2019). Wilson'a (2014) göre sevilen birinin kaybının kişiyi nasıl etkilediği; kişinin kayba atfettiği anlama, aldığı sosyal desteğe ve kişinin değişen yaşam koşullarına uyum sağlama becerisine göre farklılık göstermektedir. Özellikle sevdiği bir insanı kaybetmek, birçok insanı başa çıkma tarzları arasında yer alan anlam oluşturma sürecine dâhil etmektedir (Park, Folkman ve Bostrom, 2001). Kişinin hayatında sevilen önemli birinin ölümü, yaşamda anlamsızlığa yol açabilmekte ve kişinin psikolojik iyi oluşunu tehdit edebilmektedir (Yalom, 1980). Yas uzmanları, kayıp deneyiminde anlam bulmanın ve sevilen kişinin olmadığı bir dünyada bir amaç duygusunun yeniden kazanılmasının terapötik olabileceğini ve birçok kişi için acıyı azaltabileceğini belirtmişlerdir (Davis vd., 1998; Neimeyer, 2000). Bundan dolayı sevilen birinin kaybının ardından bireyler genellikle hem kayıpta hem de yaşamlarında anlam aramaya yönelirler (Neimeyer, 2000).

İnsanlar, hayatlarını sarsan veya şekillendiren temel olaylarla baş edebilmek ve onları anlamlandırmak için kişisel ve sosyo-kültürel kaynaklardan yararlanarak bir inanç sistemi inşa etmektedirler. Ancak sevilen birinin ölümü, bu sistemin, kişinin dünya görüşünün ve yaşam öyküsünün zaman içindeki tutarlılığını sorgulamasına sebep olmaktadır (Neimeyer ve Currier, 2009). Kayıplarını anlam sistemlerinde özümseyen yaşlı kişiler, dünya görüşlerini ve kendi yaşam öykülerini koruyabilmekte ve böylece yas semptomlarında azalmalar yaşamaktadırlar (Neimeyer, 2012). Çağdaş yas kuramlarında, yasta olan kişilerin sorgulama, olumlu yararlar bulma ve sevilen birinin ölümünü anlamlandırmanın kullanılan en önemli yaşla başa çıkma tarzları oldukları vurgulanmaktadır (Neimeyer, 2000; 2019). Nolen-Hoeksema ve Larson, (2013) sevilen önemli bir kişinin ölümünün, yas sürecinin erken ve orta aşamalarında anlamsızlığa neden olduğunu belirtmektedirler. Kayıp yaşayan birçok birey, yas sürecinin çözümlenme aşamasında yaşamda yeni bir anlam oluşturur, bu da yas sürecinde anlam oluşturma kayıpla başa çıkmada önemli bir bileşen olduğunu göstermektedir (Nolen-Hoeksema ve Larson, 2013).

Yas Sürecinde Anlam Oluşturmaya Yönelik Araştırma Bulguları

Yas sürecinde olan kişilerin anlam oluşturmaya yönelik yapılan araştırmalar yas tutan bireylerin sevdiklerinin ölümünde anlam aradıklarını ve anlam bulanların, bu sürece dâhil olmayanlara göre daha iyi psikolojik uyum gösterdiklerini belirtmektedir (Davis vd., 2000). Benzer şekilde eşini kaybeden kadınlarla yapılan boylamsal bir araştırmada, ilk altı aylık kayıpta anlam oluşturma, bir eşin ölümünden dört yıl sonra anlam aramaya kıyasla daha yüksek düzeyde olumlu duygulanım ve psikolojik iyi olma halini öngördüğü ortaya konulmuştur (Coleman ve Neimeyer, 2010). Ayrıca Uren ve Wastell (2002), yas yaşayan annelerde anlam arayışını incelemiş ve anlam oluşturma derecesinin kayıp ve sıkıntıyla baş etmede anlamlı bir yordayıcı olduğunu bulmuşlardır. Engelkemeyer ve Marwit (2008), yaşlı ebeveynlerin, çocuklarının ölümünü takiben travma sonrası büyümeyi yaşadıklarını ve bu tür olumlu yaşam değişikliklerinin yas semptomlarının şiddeti ile ters orantılı olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmalar sonucunda kayıplarında anlam bulduğunu bildiren kişilerin, kayıplarına anlam veremeyenlere göre

daha az depresif ruh hali (Park, 2011; Park vd., 2001) benlik saygısında artış (Hayes vd., 2005) ve daha yüksek yaşam doyumu (Pakenham, 2008) yaşadıkları belirtilmiştir.

Kültür ve Yasta Anlam Oluşturma

Bireylerin yaşam olaylarını anlamlandırmaları hem kişilik özellikleri, bağlanma biçimleri, özsayıları vb. içsel faktörler hem de kültür, din, çevre gibi dışsal faktörlerden etkilenmektedir. Alanyazında kültürün yas sürecinde anlam oluşturma üzerinde etkisi olduğu vurgulanmıştır (Byrant, 2003). Sevilen birinin kaybına yönelik verilen tepkiler kültürden kültüre farklılık gösterebileceği belirtilmektedir. Yas araştırmalarında kültürel açıdan duyarlı yaklaşımların öneminin vurgulandığı göz önüne alındığında (Klass, 1999; Rosenblatt, 2008), farklı kültürlerden yas tutan bireylerin anlamlandırmasını değerlendiren kültürel olarak uyumlu ölçüm araçları geliştirmek de kritik önem taşımaktadır.

Yas Sürecinde Anlam Oluşturmanın Ölçülmesi

Yas danışmanlığı ya da yas süreciyle ilişkili olabilecek yardım hizmetlerinde çalışan ruh sağlığı uzmanlarının danışanlarının yas sürecine yönelik tutumlarını daha ayrıntılı incelemek için onların yasta anlam oluşturma süreçleriyle ilgili bilgi sahibi olması etkili yardım hizmeti sunmalarını sağlayacaktır. Bu bakımdan yas sürecinde anlam oluşturma ölçülmesi yoluyla elde edilecek bilgiler önem kazanmaktadır. Alan yazın incelendiğinde dünyada yas süreci ile ilişkili ölçeklerin (Burnett vd., 1997; Faschingbauer vd., 1987; Gillies, vd., 2015; Rubin vd., 2009) bulunduğu ve bunlar arasından bazılarının Türkçeye uyarlamalarının da yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de yas süreciyle ilişkili olabilecek ölçekler yas ve yas tutumları (Balcı Çelik, 2006; Selvi vd., 2011; Yıldız ve Cimete, 2011) ölüm kaygısı (Sarınçek-Aydoğan vd., 2015; Sarıkaya ve Baloğlu, 2016; Tanhan, 2010) ve ölüm tutumlarını (Bulut, 2017; Cengiz, 2014) ölçmeye yöneliktir. Türkiye'de bireylerin yas sürecinde anlam oluşturmalarını ölçmeye yönelik herhangi bir ölçme aracının ise bulunmadığı, sadece genel olarak ölümü yorumlama ile ilgili bir ölçme aracının (Bulut, 2022) olduğu görülmektedir.

Yas tutan bireyler arasında anlam arayışı ile ilgili nicel araştırmalarda, yas sürecini ve anlam arayışını değerlendirmek için farklı ölçüm araçları (Boehmer vd., 2007; Gillies vd., 2015) kullanılmasına rağmen YASÖ'yü farklı kılan diğer yas ölçeklerinden farklı olarak, sadece yas tutumlarını, anlam arayışını veya ölüm kaygısını değil, yas sürecinde bireylerin yaşadıkları olayları ve deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını da ölçmeye odaklanması onu farklı kılmaktadır. Bu sayede, yas danışmanları danışanlarının yas sürecini daha iyi anlayabilir ve onlara daha uygun ve etkili bir şekilde yardımcı olabilirler. YASÖ, farklı kültürlerden yas tutan bireylerin anlam oluşturma süreçlerini değerlendirebilmektedir (Yang ve Lee, 2022). Bu sayede, yas danışmanlığı gibi alanlarda çalışan uzmanların farklı kültürel geçmişlere sahip danışanlarına daha uygun ve etkili hizmetler sunmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, YASÖ'nün geliştirilmesi, Türk kültüründe yasa bakış açısının daha iyi anlaşılmasına da katkıda bulunacaktır. Bu sayede, yas danışmanlığı ve psikolojik danışmanlık hizmetleri daha kültürel açıdan duyarlı hale getirilebilir.

Bu bakımdan, YASÖ'nün uyarlanmasıyla beraber bu ölçme aracının kullanılmasının hem yas araştırmalarına hem de yas psikolojik danışmanlığı alanındaki uygulamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle büyük kayıpların yaşandığı deprem, sel vb. doğal afetlerden sonra sevdiği ve değer verdiği birilerini kaybeden kişilere sunulacak psikolojik danışma gibi yardım hizmetlerinde bu bireylerin olayları ve yaşadıklarını anlamlandırması sürecinde bu ölçme aracı kullanılabilir. Bu çalışmanın amacı, yas sürecindeki bireylerde anlam oluşturma ölçümü için kullanılacak bir ölçme aracı olan YASÖ'yü Türkçeye uyarlamak ve bu ölçme aracının psikometrik özelliklerini incelemektir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmada, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile araştırmacılar tarafından kendilerine ulaşılabilen yas sürecindeki bireyler araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu araştırma, son iki yıl içerisinde sevilen bir yakını kaybeden

ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 226 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların 176'sı kadın (%77.9) 50'si erkektir (%22.1) ve yaş aralıkları 18-52 arasındadır ($X = 24.78$ yaşlar; $SS = 6.79$).

Veri Toplama Araçları

Yas Sürecinde Anlam Oluşturma Ölçeği (YASÖ)

Yang ve Lee (2022) tarafından geliştirilen ölçek 5'li Likert tipinde 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında puanlanan 21 maddeden oluşmaktadır. Çalışmada varyansın %64,77'sini açıklayan üç faktörlü yapısı olduğu belirtilmiştir Ölçek Önemli Ötekinin Anlamı, Mevcut Olma, Baş Etme ve Büyüme olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Orijinal çalışmada yapılan AFA sonucunda elde edilen faktör yüklerinin .61 ile .86 arasında olduğu ve DFA sonucunda ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu belirtilmektedir ($X^2/sd=1.93$, $TLI= .91$, $CFI=.92$, $RMSEA=.07$). Orijinal çalışmadaki ölçeğin tümü için Cronbach Alpha katsayısı .94 alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları ise sırasıyla Önemli Ötekinin Anlamı için .88, Mevcut Olma için .93 ve Baş Etme ve Büyüme için .89'dur.

Hayatın Amacı Ölçeği (HAÖ)

Crumbaugh ve Maholick (1964) tarafından geliştirilmiş Türkçeye çeviri, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ise Kıraç (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek her satırda yer alan iki karşıt duygu durumundan kişinin durumuna 1 (tam uygun) ile 5 (az uygun) şeklinde puanlanan bir ölçe aracıdır. Ölçme aracı Yaşam Kalitesi, Anlam-amaç ve Özgürlük olarak adlandırılan üç alt boyutu oluşturan 16 madde yer almaktadır. Ölçeğin açıkladığı varyans oranı %53,17 olarak belirtilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .90 ve iki yarım güvenilirlik katsayısı .85 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışma kapsamında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

Teksas Düzeltilmiş Yas Ölçeği (TDYÖ)

Sevilen birinin kaybindan sonra gelişen yas tepkilerinin şiddetini ölçmek amacıyla Faschingbauer ve diğerleri (1987) tarafından geliştirilmiş Türk kültürüne uyarlama çalışması Yıldız ve Cimete (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçme aracı 5'li Likert tipinde 1 (tamamen doğru) ile 5 (tamamen yanlış) arasında puanlanmaktadır. Ölçme aracı 21 maddeden oluşmakta olup Geçmiş Davranışlar ve Şimdiki Duygular alt boyutlarından oluşmaktadır. Orijinal ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin açıkladığı varyans oranı %48 olarak belirtilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı Geçmiş Davranışlar alt boyutu için .82 ve Şimdiki Duygular alt boyutu için .94 olarak bulunmuştur (Yıldız ve Cimete, 2011). Bu çalışma kapsamında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı Geçmiş Davranışlar alt boyutu için .88 ve Şimdiki Duygular alt boyutu için .92 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile yaş, cinsiyet ve kaybin süresi ile ilgili sorular kullanılmıştır.

İşlemler

İçinler, Çeviri ve Kültürel Eşdeğerlik Çalışmaları

Çalışma Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Yayın ve Etik Kurulunun. 25.12.2020 tarih ve 2020-10/21 nolu karar sayısına istinaden alınan izinle yapılmıştır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması için sorumlu yazar olan NaYeon Yang'dan 11.03.2020 tarihinde e-posta yoluyla gereken izin alınmıştır. Araştırmacının verileri katılımcılardan Google formlar aracılığıyla açıklama kısmından sonra çalışmaya katılmayı kabul ediyorum şeklinde onam alınarak toplanmıştır. YASÖ Türk kültürüne uyarlama çalışmasında öncelikle Brislin ve diğerleri, (1973) tarafından önerilen beş aşamalı yöntemin geri çeviri aşaması dışındaki bütün aşamalar takip edilmiştir. İlk olarak hem İngilizceye hem de Türkçeye hâkim 3 uzman ölçeğin hedef dil olan Türkçeye çeviri işlemini yapmışlardır. İkinci aşamada çevirilerin değerlendirilmesi için alan bilgisine sahip üç uzman görüşü alınmıştır. Bu görüş çerçevesinde çeviriler incelenerek orijinal ölçek maddesini en iyi yansıttığı düşünülen maddelere karar verilmiştir. Üçüncü aşamada çevirilerin değerlendirilmesi için ana dili İngilizce olan ve Türkiye'de yaşayan çift

dilli ve İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında doktora yapmış bir akademisyen tarafından çevirilerin orijinal ölçek ile birlikte değerlendirilmesi istenmiştir. Son aşamada ise Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanında uzman 2 akademisyenin görüşüne başvurulmuş ve ölçek son halini almıştır. Akademisyenlerden biri Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanında İngilizce eğitim veren bir kurumda çalışmakta ve yas süreciyle ilgili çalışmaları bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Veriler çevrimiçi toplanmasından dolayı kayıp veri yoktur. Normallik varsayımları için tüm değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) standart değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin alan yazında belirtilen +2.00 ve -2.00 çarpıklık ve basıklığın standart değerlerini (George ve Mallery, 2010) karşıladığı görülmüştür (Tablo 3'e bakınız). Çoklu bağlantılılık sorunu için tolerance değerlerinin .10'un üstünde ve VIF değerlerinin ise 10'un altında olması gerekmektedir (Pallant, 2020). Tolerance değerlerinin .652 ile .997 arasında olduğu VIF değerlerinin ise 1.003 ile 1.534 arasında olduğu ve çoklu bağlantılılık sorunu olmadığı görülmektedir. Verilerin analizi kapsamında ilk olarak YASÖ'nün faktör yapısının Türkiye örnekleminde geçerli ve güvenilir olup olmadığını belirlemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış, yakınsak (convergent) geçerliği ile ölçüt - bağıntılı geçerlik çalışması yapılmıştır. Faktör yapısı doğrulanan alt boyutlar için McDonald Omega ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. YASÖ'nün faktör yapısının Türkiye örnekleminde geçerli ve güvenilir olup olmadığını ortaya koymak için analizlerde AMOS 28 ve IBM SPSS 28 paket programları kullanılmıştır.

Bulgular

YASÖ'nün DFA Sonuçlarına İlişkin Bulgular

DFA yapılmadan önce uç değerler veri setinden çıkarılmıştır. Normallik varsayımı için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiş bu değerlerin (George ve Mallery, 2010) normallik varsayımını karşıladığı görülmüştür. YASÖ'nün yapı geçerliliğini incelemek amacıyla DFA yapılmış ve DFA sonucunda modele ilişkin elde edilen uyum indeksleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Model Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İndeksi	DFA	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum
χ^2		$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	$0df \leq \chi^2 \leq 2df$
<i>p-Value</i>	< 0.001		
χ^2/df	2.57	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	$0 \leq \chi^2/df \leq 3$
<i>GFI</i>	.85	$0.85 \leq$	$0.90 \leq$
<i>RMSEA</i>	.08	$0.08 \leq$	$0.05 \leq$
<i>SRMR</i>	.09	$0.08 \leq$	$0.05 \leq$
<i>CFI</i>	.90	$0.90 \leq$	$0.95 \leq$
<i>IFI</i>	.90	$0.90 \leq$	$0.95 \leq$

Tablo 1'deki bulgular incelendiğinde model sonucunda SRMR değeri kabul edilebilir uyum göstermemekte ki kare/sd değeri ise iyi uyum göstermektedir. Ayrıca ölçekle ilgili diğer uyum değerlerinin kabul edilebilir uyum indeksleri gösterdiği görülmektedir (Hair vd., 2010; Kline, 2005). Bu şekilde modelin üç faktörlü yapısı doğrulanmıştır.

DFA sonucunda elde edilen faktör yüklerinin .39 ile .87 arasında değiştiği görülmektedir. Tablo 2'de standardize edilmiş regresyon ağırlıkları ile yakınsak geçerliği ve birleşik güvenilirlik değerleri sunulmuştur.

Tablo 2. *Standardize Regresyon Ağırlıkları ile Yakınsak Geçerliliği ve Birleşik Güvenirlilik Değerleri*

İfadeler	Alt boyutlar	Tahmin değerleri	AVE	CR
M1	Önemli Ötekinin Anlamı	.73		
M2	Önemli Ötekinin Anlamı	.67		
M5	Önemli Ötekinin Anlamı	.80	.44	.87
M6	Önemli Ötekinin Anlamı	.78		
M9	Önemli Ötekinin Anlamı	.74		
M12	Önemli Ötekinin Anlamı	.71		
M21	Önemli Ötekinin Anlamı	.46		
M5	Önemli Ötekinin Anlamı	.73		
M3	Mevcut Olma	.54		
M7	Mevcut Olma	.55		
M10	Mevcut Olma	.70	.44	.87
M11	Mevcut Olma	.86		
M16	Mevcut Olma	.54		
M18	Mevcut Olma	.87		
M20	Mevcut Olma	.82		
M4	Baş Etme ve Büyüme	.39		
M8	Baş Etme ve Büyüme	.59		
M13	Baş Etme ve Büyüme	.79	.40	.85
M14	Baş Etme ve Büyüme	.59		
M15	Baş Etme ve Büyüme	.84		
M17	Baş Etme ve Büyüme	.70		
M19	Baş Etme ve Büyüme	.76		

Geçerliğe ilişkin bir diğer kanıt olan YASÖ Türkçe formunun yakınsak (convergent) değerleri incelenmiştir. Yakınsak geçerliği ortalama varyans (AVE) ve bileşik güvenirlilik (CR) değerleri ile kontrol edilmektedir. AVE değeri “Ortalama Açıklanan Varyans (Average Variance Extracted)”ın kısaltması olup, faktörle ilgili maddelerin kovaryanslarının (yüklerinin) karelerinin toplamının madde sayısına bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Yakınsak geçerlik değişkenlere ilişkin maddelerin oluşturdukları boyut ile kendi aralarında ilişkili olduklarını göstermektedir. Yakınsak geçerlikte CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması ve AVE değerlerinin ise 0,5’ten büyük olması gerekmektedir (Byrne, 2016; Nunnally ve Bernstein, 1994). Fakat AVE değerinin 0.5 değerinin biraz altında elde edilen değerler de kabul edilmektedir. Hair vd. (1998) göre CR’nin 0.6’dan büyük olduğu durumlarda AVE’nin 0.5’ten küçük çıkması kabul edilebilir. Ayrıca AVE<0.5 durumunda CR>AVE koşulunun sağlanıyorsa yine benzeşim geçerliği kabul edilebilir demektir. AVE değerleri incelendiğinde Önemli Ötekinin Anlamı ve Mevcut Olma için .44 ve Baş Etme ve Büyüme için .40 olduğu görülmektedir. Birleşik güvenirlilik (CR) değerleri incelendiğinde Önemli Ötekinin Anlamı ve Mevcut Olma için .87 ve Baş Etme ve Büyüme için .85 olarak hesaplanmıştır.

Ölçüt Bağıntılı Geçerlik Çalışması

YASÖ Türkçe formunun ölçüt-bağıntılı geçerliğinin incelenmesi amacıyla, ölçekten elde edilen puanların HAÖ ve TDYÖ'den elde edilen puanlarla ilişkileri için Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen korelasyon değerleri, ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık standart değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. YASÖ Puanları ile Ölçüt Araçlardan Elde Edilen Puanlar Arasındaki Korelasyonlar

	<i>X</i>	<i>Ss</i>	<i>Çar.</i>	<i>SE</i>	<i>Bas.</i>	<i>SE</i>	1	2	3	4	5	6	7
YAS	3.87	.69	-.621	.162	-.108	.322	1	.74*	.83*	.91*	.48*	-.24*	-.12
ÖÖA	4.19	.79	-1.232	.162	1.101	.322		1	.33*	.55*	.23*	-.34*	-.22*
MO	3.51	.89	-.350	.162	-.685	.322			1	.70*	.54*	-.07	.03
BEB	3.90	.82	-.615	.162	-.315	.322				1	.40*	-.21*	-.13
HA	3.44	.84	-.675	.162	.055	.322					1	.02	.05
SD	3.06	1.04	.032	.162	-.879	.322						1	.59
GD	3.87	.69	-.621	.162	-.108	.322							1

* $p < 0.05$; YASÖ: Yas Sürecinde Anlam Oluşturma Ölçeği; ÖÖA: Önemli Ötekinin Anlamı (Yas Sürecinde Anlam Oluşturma alt boyutu); MO: Mevcut Olma (Yas Sürecinde Anlam Oluşturma alt boyutu); BEB: Baş Etme ve Büyüme (Yas Sürecinde Anlam Oluşturma alt boyutu); HA: Hayatın Amacı; SD: Şimdiki Duygular (Teksas Düzeltilmiş Yas Ölçeği alt boyutu); GD: Geçmiş Davranışlar (Teksas Düzeltilmiş Yas Ölçeği alt boyutu).

Tablo 3 incelendiğine ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterdikleri görülmektedir (George ve Mallery, 2010). Korelasyon katsayısı eğer $\pm .70 - 1.00$ arasında değer alırsa yüksek ilişkiyi $\pm .30 - .70$ arasında değer alması orta düzey ilişkiyi $\pm .00 - .30$ arasında ise düşük bir ilişki olduğunu göstermektedir (Büyükoztürk, 2011). Bundan dolayı YASÖ puanlarının HAÖ puanları ile orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ($r=.48, p<.05$), YASÖ'nün Önemli Ötekinin Anlamı alt boyutu puanları ile HAÖ puanları arasında düşük düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ($r=.23, p<.05$) ilişkiler olduğu görülmektedir. YASÖ'nün Mevcut Olma alt boyutu puanları ile HAÖ puanları arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ($r=.54, p<.05$) ve YASÖ'nün Baş Etme ve Büyüme alt boyutu puanları ile HAÖ puanları arasında da orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ($r=.40, p<.05$) ilişkiler olduğu elde edilen bulgular arasındadır. TDYÖ'nün alt boyutlarıyla YASÖ puanları arasındaki ilişkiler incelendiğinde Şimdiki Duygular ile YASÖ puanları arasında düşük düzeyde anlamlı ve negatif yönde ($r=-.24, p<.05$) ilişki bulunurken, Geçmiş Davranışlar ile YASÖ puanları arasında ise anlamlı ($r=-.12, p>.05$) bir ilişki bulunmamıştır.

Ölçekle İlgili Güvenirlik Çalışmaları

Güvenirlik analizlerinde Cronbach alfa katsayısının .65 ve üzerinde olması yeterli kabul edilmektedir (Cronbach, 1990; Özdamar, 1999). Araştırmada yer alan değişkenler için yapılan güvenilirlik analizlerinde YASÖ için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. YASÖ'nün alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları Önemli Ötekinin Anlamı alt boyutu için .86, Mevcut Olma alt boyutu için .87, Baş Etme ve Büyüme alt boyutu için ise .86 olarak hesaplanmıştır.

Ayrıca, bir diğer güvenilirlik analizi olan McDonald Omega (ω) katsayıları tüm ölçek için $\omega= .92$, Önemli Ötekinin Anlamı alt boyutu için $\omega= .86$, Mevcut Olma alt boyutu için $\omega= .88$, Baş Etme ve Büyüme alt boyutu için ise $\omega= .86$, olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar YASÖ'den elde edilen puanların güvenilir olduğuna ilişkin çıkarım sağlamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın amacı, Yang ve Lee (2022) tarafından geliştirilen YASÖ'nün Türkçeye uyarlanması ve Türk kültüründe geçerlik ve güvenilirlik kanıtlarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, ölçeğin Türkçe Formu

oluşturulmuş ve bu formun yapı geçerliğinin incelenmesi için yapılan DFA sonucunda yapısal modelin yeterli düzeyde uyum gösterdiği görülmüştür (Hair vd., 2010; Kline, 2005). Böylece ölçeğin üç faktör ve 21 maddeden oluşan orijinal yapısının Türkiye örnekleminde doğrulandığı tespit edilmiştir. Bu sonuç orijinal ölçeğin geliştirilme çalışmasında referans alınan çalışmalarla (Gillies vd., 2015; Holland vd., 2010) uyum göstermiştir.

Geçerliğe ilişkin bir diğer kanıt olan YASÖ Türkçe formunun yakınsak geçerliği incelenmiştir. Fornell ve Larcker (1981) iyi bir uyum geçerliği için CR değerinin .80'in AVE değerinin ise .50'nin üzerinde olmasını önermektedir. YASÖ için yapılan geçerlik analizleri sonucunda CR değerlerinin istenen düzeyde olduğu (Fornell and Larcker, 1981) ve bu değer ölçeğin Türkçe formunun yakınsak geçerliğini sağladığı görülmektedir.

Araştırma sürecinde YASÖ'nün Türkçe formunun ölçüt geçerliğinin incelenmesine yönelik analizlerde YASÖ puanlarının Hayatın Anlamı Ölçeği puanlarıyla orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgunun, yas sürecinde anlam oluşturmayla hayatın anlamının ilişkili olduğunu gösteren diğer araştırma bulgularıyla (Nolen-Hoeksema ve Larson, 2013; Van den Heuvel vd., 2009) tutarlılık göstermektedir. Alan yazında sunulan teorik modellerin, sevdiklerinin ölümüyle beraber yaşanan yas sürecinde anlam bulan kişilerin yaşamlarına anlam kazandırdığına yaptıkları vurgu düşünüldüğünde (Park, 2010; Gillies ve Neimeyer, 2006), bu sonuçlar ışığında YASÖ'nün Türkçe formunun ölçüt geçerliğinin sağlandığı görülmektedir.

Ayrıca bu çalışma kapsamında YASÖ puanlarının TDYÖ'nün alt boyutlarından elde edilen puanlarla anlamlı ve negatif yönde ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgunun, yas sürecinde anlam oluşturmayla yasin ilişkili olduğunu gösteren diğer araştırma bulgularıyla (Neimeyer ve Thompson, 2014; Thimm ve Holland, 2017) tutarlılık gösterdiği görülmektedir. YASÖ'nün alt boyutları incelendiğinde Önemli Ötekinin Anlamı alt boyutu sevilen birinin kaybında anlam oluşturmanın ölen kişinin anlamı, bu kişiye yönelik duygular, birlikte sahip oldukları anılar ve ölen kişiyle devam eden duygusal bağla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Gillies vd., 2015). Mevcut Olma alt boyutu açısından bakıldığında yapılan araştırmalar yas sürecindeki kişilerin anı yaşamaya, kayıptan sonra daha dikkatli olmaya (Kumar, 2005; Nolen vd., 2013; Weston vd., 1998) ve hayata daha çok değer vermeye (Gillies vd., 2014) çabaladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Baş Etme ve Büyüme faktörünü destekler nitelikte araştırmalar ölen kişiyle bağları sürdürme arzusunun yas tutan bireyleri motive ettiğini (Gillies vd., 2014; Hoppes ve Segal, 2010) ve kayıp deneyiminden sonra kişisel gelişimin farklı yönlerini deneyimlediklerini (Hogan ve Schmidt, 2002; Riley vd., 2007) göstermektedir.

Bu araştırma kapsamında YASÖ Türkçe formunun güvenilirliğini incelemeye yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, YASÖ'nün Önemli Ötekinin Anlamı, Mevcut Olma ve Baş Etme ve Büyüme alt boyutları için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ölçeğin orijinal geliştirme çalışmasında (Yang ve Lee, 2022) elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ile tutarlı bir biçimde yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin Türkçe formunun da iç tutarlılığının bulunduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, bu araştırma kapsamında Türkçe formu oluşturulan ve geçerlik ve güvenilirlik kanıtları incelenen YASÖ'nün iyi seviyede geçerlik ve güvenilirlik kriterlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Geliştirilen bu ölçek ile bireylerin sevilen birinin kaybında yaşamış oldukları yas sürecinde ne düzeyde anlam oluşturdukları ölçülebilecek ve sayede Türkiye'de yapılacak yas araştırmalarına ve yas sürecinde olan kişilerle çalışan psikolojik danışmanların üniversitelerin psikolojik danışma merkezlerine, özel kliniklere başvuran kişilere verdikleri danışma hizmetlerine katkı sağlanabilecektir. Ayrıca YASÖ Türkçe formunun kullanılması ile kültürlerarası karşılaştırmaların yapılacağı yeni araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Bununla birlikte bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneğin, bu çalışmada YASÖ Türkçe formu aracıyla yas sürecindeki kişilerin anlam oluşturma düzeyleri yalnızca hayatın amacı değişkeni ile ilişkisi bakımından ele alınmıştır. Farklı araştırmalarda yas sürecinde anlam oluşturmanın ilişkili olabileceği, etkileyebileceği veya etkilenebileceği farklı değişkenlerle çalışmalar yapılabilir. Araştırma kapsamında ölçeğin ölçme değişmezliğine ilişkin herhangi bir çalışma yapılmadı sonraki çalışmalarda ölçme değişmezliğine yönelik çalışmalar yapılabilir. Ayrıca bu çalışmanın çalışma verilerinin internet erişimi olan bireylerle sınırlı olması çalışmanın sınırlılıkları arasında gösterilebilir.

Kaynakça

Balcı-Çelik, S. (2006). Yas ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 25, 105-111.

- Boehmer, S., Luszczynska, A., & Schwarzer, R. (2007). Coping and quality of life after tumor surgery: Personal and social resources promote different domains of quality of life. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, 20(1), 61–75. <https://doi.org/10.1080/10615800701195439>
- Bonanno, G. A., & Kaltman, S. (2001). The varieties of grief experience. *Clinical Psychology Review*, 21(5), 705–734. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(00\)00062-3](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(00)00062-3)
- Bulut, M. B. (2017). Adapting the multidimensional mortality awareness measure: A study of validity and reliability. *The Journal of International Social Research*, 10(49), 268–275. <https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1578>
- Bulut, M. B. (2022). Turkish version of the interpretation of death scale: Cultural adaptation and validation. *Journal of Gerontological Social Work*, 65(1), 24–44. <https://doi.org/10.1080/01634372.2021.1920536>
- Burnett, P., Middleton, W., Raphael, B., & Martinek, N. (1997). Measuring core bereavement phenomena. *Psychological Medicine*, 27(1), 49–57. <http://doi.org/10.1017/S0033291796004151>
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (17. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Byrant, C. D. (2003). *Handbook of death and dying*. Sage.
- Byrne, B. M. (2016). Adaptation of assessment scales in cross-national research: Issues, guidelines, and caveats. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 5(1), 51–65. <https://doi.org/10.1037/ipp0000042>
- Cengiz, H. (2014). *The effects of voluntary simplicity behaviors on attitudes toward death consumption: A cross-cultural comparison between turkey and the united states*. [Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Coleman, R. A., & Neimeyer, R. A. (2010). Measuring meaning: searching for and making sense of spousal loss in late-life. *Death Studies*, 34(9), 804–834. <https://doi.org/10.1080/07481181003761625>
- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200–207.
- Davis, C. G., Nolen-Hoeksema, S., & Larson, J. (1998). Making sense of loss and benefiting from the experience: Two construals of meaning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(2), 561–574. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.2.561>
- Davis, C. G., Wortman, C. B., Lehman, D. R., & Silver, R. C. (2000). Searching for meaning in loss: are clinical assumptions correct. *Death Studies*, 24(6), 497–540. <https://doi.org/10.1080/07481180050121471>
- Engelkemeyer, S. M., & Marwit, S. J. (2008). Posttraumatic growth in bereaved parents. *Journal of Traumatic Stress*, 21(3), 344–346. <https://doi.org/10.1002/jts.20338>
- Faschingbauer, T. R., Devaul, R. A., & Zisook, S. (1977). Development of the Texas Inventory of Grief. *The American Journal of Psychiatry*, 134(6), 696–698. <https://doi.org/10.1176/ajp.134.6.696>
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382–388. <https://doi.org/10.2307/3150980>
- Friedman, V. J., & Rogers, T. (2008). Action science: Linking causal theory and meaning making in action research. *The SAGE handbook of action research: Participative inquiry and practice*, 252–265.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gillies, J. M., Neimeyer, R. A., & Milman, E. (2015). The Grief and Meaning Reconstruction Inventory (GMRI): Initial validation of a new measure. *Death Studies*, 39(2), 61–74. <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.907089>

- Gillies, J., & Neimeyer, R. A. (2006). Loss, grief, and the search for significance: Toward a model of meaning reconstruction in bereavement. *Journal of Constructivist Psychology*, 19(1), 31–65. <https://doi.org/10.1080/10720530500311182>
- Gillies, J., Neimeyer, R. A., & Milman, E. (2014). The meaning of loss codebook: construction of a system for analyzing meanings made in bereavement. *Death Studies*, 38(1-5), 207–216. <https://doi.org/10.1080/07481187.2013.829367>
- Hair, J. F., Tatham, R. L., Anderson, R. E., & Black, W. (2006). *Multivariate data analysis* (6th Ed.). Pearson Prentice Hall.
- Hayes, A. M., Beevers, C. G., Feldman, G. C., Laurenceau, J. P., & Perlman, C. (2005). Avoidance and processing as predictors of symptom change and positive growth in an integrative therapy for depression. *International Journal of Behavioral Medicine*, 12(2), 111–122. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm1202_9
- Hogan, N. S., & Schmidt, L. A. (2002). Testing the grief to personal growth model using structural equation modeling. *Death Studies*, 26(8), 615–634. <https://doi.org/10.1080/07481180290088338>
- Holland, J. M., Currier, J. M., Coleman, R. A., & Neimeyer, R. A. (2010). The Integration of Stressful Life Experiences Scale (ISLES): Development and initial validation of a new measure. *International Journal of Stress Management*, 17(4), 325–352. <https://doi.org/10.1037/a0020892>
- Hoppes, S., & Segal, R. (2010). Reconstructing meaning through occupation after the death of a family member: accommodation, assimilation, and continuing bonds. *The American Journal of Occupational Therapy*, 64(1), 133–141. <https://doi.org/10.5014/ajot.64.1.133>
- Kıraç, F. (2015). Psychometric properties of the purpose in life scale: Factor structure and reliability. *The Journal of International Social Research*, 8(39), 490-500. <https://hdl.handle.net/20.500.12514/334>
- Klass, D. (1999). Developing a cross-cultural model of grief: The state of the field. *OMEGA – Journal of Death and Dying*, 39(3), 153–178. <https://doi.org/10.2190/BDTX-CYE0-HL3U-NQ>
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). New York, NY, US: Guilford Press.
- Kumar, S. M. (2005). *Grieving mindfully: A compassionate and spiritual guide to coping with loss*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Kuşci İ. (2023). Kültürümüzde yas destek ritüelleri. B. Dilmaç ve V. Bakır (Ed.), *Kayıp ve yas içinde* (s. 205 -234). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Neimeyer R. A. (2019). Meaning reconstruction in bereavement: Development of a research program. *Death Studies*, 43(2), 79–91. <https://doi.org/10.1080/07481187.2018.1456620>
- Neimeyer, R. A. (2000). Searching for the meaning of meaning: Grief therapy and the process of reconstruction. *Death Studies*, 24(6), 541–558. <https://doi.org/10.1080/07481180050121480>
- Neimeyer, R. A. (Ed.). (2012). *Techniques in Grief Therapy* (p. 86). Taylor & Francis..
- Neimeyer, R. A., & Currier, J. M. (2009). Grief therapy: Evidence of efficacy and emerging directions. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 352–356. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01666.x>
- Neimeyer, R. A., & Thompson, B. E. (2014). Meaning making and the art of grief therapy. In B. E. Thompson & R. A. Neimeyer (Eds.), *Grief and the expressive arts: Practices for creating meaning* (pp. 3–13). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Neimeyer, R. A., Harris, D. L., Winokuer, H. R., & Thornton, G. F. (Eds.), (2011). *Grief and bereavement in contemporary society: Bridging research and practice*. New York, NY: Routledge

- Neimeyer, R. A., Klass, D., & Dennis, M. R. (2014). A social constructionist account of grief: loss and the narration of meaning. *Death Studies, 38*(6-10), 485–498. <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.913454>
- Nolen-Hoeksema, S., Larson, J., & Larson, J. M. (2013). *Coping with loss*. Routledge.
- Pakenham, K. I. (2008). Making sense of caregiving for persons with multiple sclerosis (MS): The dimensional structure of sense making and relations with positive and negative adjustment. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*(3), 241–252. <https://doi.org/10.1080/10705500802222345>
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. Routledge.
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin, 136*(2), 257–301. <https://doi.org/10.1037/a0018301>
- Park, C. L. (2011). Meaning, coping, and health. In S. Folkman (Ed.), *Oxford handbook of stress, health, and coping* (pp. 227–241). Oxford University Press
- Park, C. L., Folkman, S., & Bostrom, A. (2001). Appraisals of controllability and coping in caregivers and HIV+ men: testing the goodness-of-fit hypothesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 69*(3), 481–488. <https://doi.org/10.1037//0022-006x.69.3.481>
- Riley, L. P., LaMontagne, L. L., Hepworth, J. T., & Murphy, B. A. (2007). Parental grief responses and personal growth following the death of a child. *Death Studies, 31*(4), 277–299. <https://doi.org/10.1080/07481180601152591>
- Rosenblatt, P. C. (2008). Grief across cultures: A review and research agenda. In M. S. Stroebe, R. O. Hansson, H. Schut, & W. Stroebe (Eds.), *Handbook of bereavement research and practice: Advances in Theory and Intervention* (pp. 207–222). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14498-010>
- Rubin, S. S., Nadav, O. B., Malkinson, R., Koren, D., Goffer-Shnarch, M., & Michaeli, E. (2009). The two-track model of bereavement questionnaire (TTBQ): development and validation of a relational measure. *Death Studies, 33*(4), 305–333. <https://doi.org/10.1080/07481180802705668>
- Sarıççek-Aydoğan, A., Gülseren, S., Öztürk-Sarikaya, O., & Özen, C. (2015). Reliability and validity of the Turkish version of Abdel-Khalek's death anxiety scale among college students. *Archives of Neuropsychiatry, 52*(4), 371–375. <https://doi.org/10.5152/npa.2015.8820>
- Sarıkaya, Y., & Baloğlu, M. (2016). The development and psychometric properties of the Turkish death anxiety scale (TDAS). *Death Studies, 40*(7), 419–431. <https://doi.org/10.1080/07481187.2016.1158752>
- Selvi, Y., Öztürk, R. I., Ağargün, M. Y., Besiroğlu, L. ve Çilli, A. S. (2011). Temel yas unsurları ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Noro-Psikyatry Arsivi, 48*(2), 129-134.
- Stroebe, M., Schut, H., & Stroebe, W. (2007). Health outcomes of bereavement. *Lancet (London, England), 370*(9603), 1960–1973. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)61816-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)61816-9)
- Tanhan, F. (2010). *The effects of death education on death anxieties and psychological wellbeings*. [Yayınlamamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Thimm, J. C., & Holland, J. M. (2017). Early maladaptive schemas, meaning making, and complicated grief symptoms after bereavement. *International Journal of Stress Management, 24*(4), 347–367. <https://doi.org/10.1037/str0000042>
- Thompson, N. (2019). The social context of grief and loss. In D. L. Harris (Ed.). *Non-death loss and grief: Context and clinical implications* (pp. 17–23). Routledge.
- Uren, T. H., & Wastell, C. A. (2002). Attachment and meaning-making in perinatal bereavement. *Death Studies, 26*(4), 279–308. <https://doi.org/10.1080/074811802753594682>

- van den Heuvel, M., Demerouti, E., Schreurs, B. H. J., Bakker, A. B., & Schaufeli, W. B. (2009). Does meaning-making help during organizational change?: Development and validation of a new scale. *The Career Development International*, 14(6), 508–533. <https://doi.org/10.1108/13620430910997277>
- Weiss, R. S. (2001). Grief, bonds, and relationships. In M. S. Stroebe, R. O. Hansson, W. Stroebe, ve H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care* (pp. 47-62). American Psychological Association
- Weston, R., Martin, T., & Anderson, Y. (Eds.). (1998). *Loss and bereavement: Managing change*. Oxford: Blackwell Science.
- Wilson, J. (2014). *Supporting people through loss and grief an introduction for counsellors and other caring practitioners*. Jessica Kingsley Publishers.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. United States of America: Basic Books.
- Yang, N., & Lee, S. M. (2022). The development and validation of the Meaning Making in Grief Scale. *Death Studies*, 46(1), 178–188. <https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1725929>
- Yıldız, H., & Cimete, G. (2011). Adaptation study of the Texas Revised Inventory of Grief. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 12(1) 30–36.
- Zeyrek, E. Y., & Lester, D. (2008). Cronbach alpha reliability and concurrent validity of the Collett-Lester fear of death scale in a Turkish sample. *Psychological Reports*, 102(3), 706–708. <https://doi.org/10.2466/pr0.102.3.706-708>

EK: Yas Sürecinde Anlam Oluşturma Ölçeği

Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğini olumsuz etkilememesi adına verilen maddeleri dikkatlice okuyarak yakın hissettiğiniz tek seçeneği işaretleyiniz. Doğru ya da yanlış seçenek yoktur. Derecelendirme aşağıdaki gibidir.

1. Kesinlikle Katılmıyorum. 2. Katılmıyorum. 3. Kararsızım. 4. Katılıyorum. 5. Kesinlikle Katılıyorum.

1	O kişinin benim için ne anlam ifade ettiğini anladım.	1	2	3	4	5
2	O kişiyle olan, daha önceden farkına varmadığım güzel anıları hatırladım.	1	2	3	4	5
3	Hayatımda sahip olduğum her şeyin değerli olduğunu anladım.	1	2	3	4	5
4	Hayatın değerini hatırlayabildim.	1	2	3	4	5
5	O kişinin benim için ne kadar değerli olduğunu anladım.	1	2	3	4	5
6	O kişi ile yaşadığım neşeli anılar anlamlı hâle geldi.	1	2	3	4	5
7	Hayatı daha büyük bir mercekle görebildim.	1	2	3	4	5
8	O kişiye yönelik dile getiremediğim minnettarlık duygularım ortaya çıktı.	1	2	3	4	5
9	Gelecekte daha çok şimdiki zamana odaklanırdım.	1	2	3	4	5
10	Zamanımı güzel ve mutlu anılarla doldurmaya başladım.	1	2	3	4	5
11	O kişiyle olan anılarıma daha fazla önem vermeye başladım.	1	2	3	4	5
12	Kayıp nedeniyle yaşadığım duygularla baş ederken içsel büyümeye yaşadım.	1	2	3	4	5
13	Bu durum gelecekteki kayıp ve üzüntülere karşı dayanıklılığımın temeli oldu	1	2	3	4	5
14	(Bu) kayıp deneyimi hayattaki eylemlerimi değiştirmeme izin verdi.	1	2	3	4	5
15	Kendi hayatımdan sorumlu hissettim.	1	2	3	4	5
16	Zihinsel olarak olgunlaşabildim.	1	2	3	4	5
17	Günlük hayatımı mutlulukla doldurmaya başladım.	1	2	3	4	5
18	Bu kayıp deneyimi büyümeme ve olgunlaşmama yardım etti.	1	2	3	4	5
19	Hayatı daha aktif yaşamaya başladım.	1	2	3	4	5
20	Sevdiğim kişiyi göremesem de, onun her zaman benimle olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5

EXTENDED SUMMARY

The loss of a loved one can be attributed to a number of factors, including accidents, natural disasters, diseases, and death. In such instances, individuals experience a natural grief process, which is defined as a universal and multifaceted experience that reveals expressions of grief (Neimeyer et al., 2011). Weiss (2001) defines the concept of grief as a long-lasting and severe mournful process that occurs after loss. However, it is reported in the literature that the grief process forms the foundations of a person's psychological, biological, emotional, sociological, and spiritual reactions to loss (Thompson, 2019). Furthermore, individuals' understanding of life events is based on personality traits, attachment styles, self-esteem, etc. The grieving process is influenced by a multitude of internal and external factors, including culture, religion, and environment. The literature highlights the impact of culture on the creation of meaning during the grieving process (Byrant, 2003). It is evident that the reactions to the loss of a loved one may vary across cultures. Given the emphasis placed on culturally sensitive approaches in grief research (e.g., Klass, 1999; Rosenblatt, 2008), it is similarly vital to develop and utilise culturally compatible measurement tools that evaluate the meaning of grieving individuals from diverse cultural backgrounds.

In order to gain a more detailed understanding of the clients' attitudes towards the grieving process, it is essential that mental health professionals working in grief counselling or similar services that may be related to the grieving process are able to provide effective help services. In this respect, the information obtained through the measurement of meaning-making in the grieving process gains importance. A review of the literature reveals the existence of scales related to the grief process in the world (Burnett et al., 1997; Faschingbauer et al., 1987; Gillies et al., 2015; Rubin et al., 2009), some of which have been adapted into Turkish. The scales that may be related to the grieving process in Turkey include grief and grieving attitudes (Balci Çelik, 2006; Selvi et al., 2011; Yıldız & Cimete, 2011), death anxiety (Sarıç In addition, the studies by İçek-Aydoğan et al. (2015), Sarıkaya & Baloğlu (2016) and Tanhan (2010) have considered the role of social support in the grieving process, while Bulut (2017) and Cengiz (2014) have focused on death attitudes. It is evident that there is a lack of measurement tools to assess individuals' meaning-making processes during the grieving period in Turkey. Additionally, there is only one measurement tool available for interpreting death in general. Consequently, it is proposed that the utilisation of this measurement tool, in conjunction with a Turkish version of the Meaning Making in Grief Scale (MMGS), will facilitate both grief research and the implementation of this tool in the field of grief counselling. The objective of this study is to adapt the MMGS, a measurement tool designed to assess meaning-making in individuals undergoing bereavement, into Turkish and to evaluate its psychometric properties.

The study was conducted on 226 participants who had lost a loved one in the previous two years and participated in the study voluntarily. Of the participants, 176 (77.9%) were female, 50 (22.1%) were male, and their ages ranged from 18 to 52 years (mean age = 24.78 years, standard deviation = 6.79). The data were collected via the MMGS, the Purpose in Life Test, the Texas Revised Inventory of Grief, and the Personal Information Form. The data were collected online, which ensured that no data were lost.

As part of the data analysis, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was initially employed to ascertain the validity of the factor structure of the MMGS in the Turkish sample. The results of the CFA indicated that the MMGS has a three-factor structure. Subsequently, studies were conducted to assess the convergent and discriminant validity, as well as criterion-related validity, of the MMGS. The McDonald Omega and Cronbach Alpha internal consistency coefficients were calculated for the confirmed sub-dimensions. In the analyses conducted to examine the criterion-related validity of the MMGS, it was found that the MMGS scores were moderately significant and positively correlated with the Purpose in Life scores ($r=.48$, $p<.05$). The relationships between the Texas Revised Inventory of Grief sub-dimension scores and MMGS scores were also examined.

In contrast, a significant and negative relationship was observed between the MMGS scores and the Present Feelings scores (sub-dimension of the Texas Revised Inventory of Grief), with a correlation coefficient of $r = -0.24$ and a p -value of less than 0.05. In contrast, no significant relationship was found between the MMGS scores and the Past Behaviors (sub-dimension of the Texas Revised Inventory of Grief) scores, with a correlation coefficient of $r = -0.12$ and a p -value greater than 0.05. In the reliability analysis of the variables included in the study, Cronbach's alpha internal consistency coefficient was calculated as .92 for the MMGS total scores. The Cronbach's alpha internal consistency coefficients were calculated as .86 for the Meaning of the Significant Other sub-dimension, .87 for the Being Present sub-dimension, and .86 for the Coping and

Growth sub-dimension scores of the MMGS. Furthermore, McDonald Omega (ω) coefficients were calculated as evidence of reliability for the entire scale, with a value of $\omega = .92$, for the Meaning of the Significant Other sub-dimension, with a value of $\omega = .86$, for the Being Present sub-dimension, with a value of $\omega = .88$, and for the Coping and Growth sub-dimension, with a value of $\omega = .86$. These results demonstrate that the Turkish version of the MMGS is a valid and reliable measurement tool.

As a result of this study, a Turkish version of the MMGS was created and its validity and reliability were examined. The results indicated that the Turkish version of the MMGS has good validity and reliability. With this adapted scale, it will be possible to measure the level of meaning that individuals create in the grief process of the loss of a loved one and thus contribute to the grief research conducted in Turkey. Furthermore, counsellors providing counselling services in university counselling centres and private clinics for individuals in the grieving process in Turkey could utilise this scale to assess the levels of their clients. Finally, the MMGS Turkish form enables the conduct of new research in which intercultural comparisons can be made.

ÖRNEK UYGULAMALARIYLA AYAKKABI TASARIM VE ÜRETİMİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SUSTAINABILITY IN SHOE DESIGN AND PRODUCTION WITH MODEL APPLICATIONS

Betül KIR

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Teknik Bilimler MYO
Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü
betul.kir@iuc.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6223-3665

Serap KOCABIYIK ÇAŞKURLU

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Teknik Bilimler MYO
Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü
seko@iuc.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4103-3314

ÖZ

Geliş Tarihi:

16.05.2023

Kabul Tarihi:

31.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilirlik
Sürdürülebilir
tasarım
Ayakkabı
Ayakkabı tasarımı

Keywords

Sustainability
Sustainable design
Footwear
Footwear design

Küresel ısınma, hava ve su kirliliği, toprak erozyonu, ormanların yok olması, iklim krizi, atıklar ve nüfus artışı etkisiyle üretim ve tüketimin hızlı bir şekilde artış göstermesi dünyanın geleceğini olumsuz etkilemektedir.

Ayakkabı saya ve taban malzemesi olarak kullanılan deri, tekstil ve plastik malzemelerin üretiminden kaynaklanan kirlilik; doğa ile dost, geri dönüştürülebilir malzeme arayış ve araştırmalarını yönlendirmiştir. Çalışma, zorunlu ve yarı dayanıklı tüketim malı olan ayakkabının tasarım aşamasında sürdürülebilirliğin vurgulanması, uygulanma durumunun değerlendirilmesi ve sürdürülebilirliğe örnek çalışma olma amacını taşımaktadır. Araştırma, literatür taraması ve sürdürülebilir malzemelerle üretilen özgün ayakkabı örneklerinin incelenmesi yöntemlerini kapsamaktadır. Sürdürülebilir ayakkabı tasarımında dikkat edilmesi gereken faktörler, sektördeki sürdürülebilir uygulamalar ve örnek tasarımlar, ayakkabı üretiminde sürdürülebilirliğe odaklanarak incelenmiştir.

Çalışmanın bulguları, sürdürülebilir ayakkabı tasarımının çevre dostu malzemelerle mümkün olduğunu ve bu malzemelerin kullanımının tekstil ve deri sektörünün çevresel etkilerini azaltabileceğini ortaya koymaktadır. Ayakkabı üretiminde kaynak kullanımının en aza indirgenmesi, doğru malzeme seçimi ve ürünün uzun ömürlü olması gibi faktörlerin sürdürülebilirlik açısından kritik bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

The rapid increase in production and consumption with the effect of global warming, air and water pollution, soil erosion, deforestation, climate crisis, waste and population growth adversely affect the future of the world. The pollution caused by the production of leather, textile and plastic materials used as shoe upper and sole materials has led to the search and research for environmentally friendly, recyclable materials. The study aims to emphasize sustainability in the design phase of footwear, which is a compulsory and semi-durable consumer good, to evaluate the implementation status and to be a case study for sustainability. The research covers the methods of literature review and examination of original footwear samples produced with sustainable materials. Factors to be considered in sustainable footwear design, sustainable practices in the industry and designs are examined with a focus on sustainability in footwear production.

The study reveals that sustainable footwear design is possible with environmentally friendly materials and that the use of these materials can reduce the environmental impact of the textile and leather sector. It is concluded that factors such as minimizing resource use in shoe production, proper material selection, and ensuring the longevity of the product play a critical role in sustainability.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1298105>

Atıf/Cite as: Kır, B., & Kocabıyık-Çaşkurlu, S. (2024). Örnek uygulamalarıyla ayakkabı tasarım ve üretiminde sürdürülebilirlik. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 428-446.

Giriş

Doğal kaynakların verimsiz kullanımı ve teknolojik gelişmelerin bilinçsiz uygulamalarıyla çevreye zarar verilmesi sonucunda canlı yaşam alanları kirletilmekte ve yok edilmektedir. Şimdiki zaman, yaşanılmaz hâle gelmekte, gelecek neslin yaşayacağı dünyaya olumsuz koşullar miras bırakılmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının dünyamızın korunması ve bütün canlılar için yaşanılabilir ortamlar bırakılması bağlamındaki önemi gün geçtikçe meydana çıkmaktadır.

Çevreye olumsuz etkisi büyük olan giyim sektörü; üretim sektörünün hızlı gelişimi, nüfus artışı, moda trendleri, hızlı ve aşırı tüketim sonucu doğayı, çevreyi ve canlı yaşamını zararlı yönde etkilemektedir. Su kullanımında ve çevreyi kirleten sektörler arasında petrolden sonra ikinci sırada moda sektörü yer almaktadır. Dünya genelinde yıllık yaklaşık 92 milyon ton tekstil atığı çıkmaktadır. Hazır giyim ve tekstil sektörü küresel temiz su kirliliğinin yaklaşık %20'sinden ve küresel karbon emisyonunun %10'undan sorumludur (İHKİB, 2021; European Parliament, 2021). Atıkların toplanması, geri dönüşümü, yeni giysiye dönüştürme işlemlerinin yüzdesi çok düşük oranlardadır. Giyim malzemelerinde kullanılan malzemelerin yarısından fazlası plastik içeriklidir. Plastik atık miktarında ambalaj sektöründen sonra tekstil endüstrisi gelmektedir. Okyanus mikroplastik kirliliğinin yaklaşık %9'luk kısmı tekstil ve moda atıklarıdır. Sera gazı emisyonlarının %8'i ayakkabı ve hazır giyim endüstrisinde aittir (TheRoundup, 2023). Çözüm, sürdürülebilirlik kavramının yalnızca sözde kalmayarak tüm sektörlerde uygulamaya geçirilmesinde yatmaktadır.

Sarmaşıklar ve devamında hayvan derileri ile zamanın şartlarına uygun olarak evrilen ayakkabı, sanayi devrimleri ve plastiğin hayatımıza dâhil olması ile çok çeşitli malzemelerin kullanıldığı bir alan hâline gelmiştir. Ayakkabı imalatında gerekli olan malzemelerin üretim süreçlerinde su tüketimi, enerji tüketimi, kullanılan kimyasal maddeler ve emisyon miktarı insan ve çevre sağlığına etkilemektedir. Bu etkilerin oluşumuna sebep olan süreçlerde sürdürülebilirlik boyutları uygulanabilirlik kazanmalı, süreç içerisinde yer edinmelidir.

Ayakkabı sektöründe sürdürülebilirlik, küresel anlamda üretimin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla optimizasyonunu hedeflemektedir. Ülkelerin iç ve dış pazar arayışları ile rekabet agresif artış göstermektedir. Artan çevresel, sosyal ve ekonomik farkındalıklar, tasarım ve üretim sürecinin de bu hassasiyetlere uyumlaştırılmasını gerektirmektedir. Sektörün üretim kapasitesi ve yerli ham madde imkânı yüksek ihracat getirisi açısından önemlidir. Dünya genelinde beklentileri, ihtiyaçları ve ortak standartları karşılayabilmek yönünden sürdürülebilir tasarım ve üretime uyumlu yapılanma gereklidir.

İnsan ayağının dış ortam etkilerinden korunması için kullanılan ayakkabı; verilmek istenilen imajı güçlendiren, saya ve taban malzemesinden meydana gelen bir ayak giysisidir (Çaşkurlu ve Kır, 2021 s.222). Ayak yapısına uygun, işlevsel, estetik ve moda trendlerine uygun olması ayakkabının öne çıkan özelliklerindedir. Sanayi devrimi, teknolojik gelişme ve yenilikler, yaşanan dönem koşulları ve güncel olayların etkileri ayakkabı üretim malzemelerin çeşitliliğini arttırmıştır. Ayakkabının saya kısmında; büyükbaş ve küçükbaş hayvan derileri, sentetik deri, egzotik deri, tekstil ve plastik malzemeler kullanılmaktadır. Ayakkabı taban malzemesi poliüretan, polivinil klorür, etilen vinil asetat ve benzeri plastik malzemelerden üretilmektedir. Ayakkabının üretim sürecinde genel olarak çözücü bazlı yapıştırıcılar kullanılmaktadır. Su bazlı yapıştırıcı kullanımı ise yaygınlaşmaktadır.

Bu çalışmada, zorunlu ve yarı dayanıklı tüketim malı olan ayakkabının üretim sektöründeki tasarım aşamasında sürdürülebilirliğe dikkat çekmek, uygulanma durumunun değerlendirilmesi, geleceğe ilham vermek ve sürdürülebilirliği teşvik etmek amaçlanmıştır. Ayakkabı tasarım süreci, ayakkabı sektöründe kullanılacak malzemelerin önemi, sektörün sürdürülebilirlik boyutlarına uygulanabilirliği, sürdürülebilir ayakkabı tasarım ve uygulamaları ele alınmıştır. Ayakkabı tasarımı, saya ve taban malzemesi seçimi, malzemelerin kullanım biçimi ve ayakkabı üretiminin belirlenmesinde sürdürülebilirlik yönünden önemli bir başlangıçtır. Çalışmada, çevreye olumsuz etkinin minimize edilmesine örnek olacak malzemelerle yaptığımız ayakkabılara yer verilmiştir.

Ürün Tasarımında Sürdürülebilirlik

Tasarım, Uluslararası Endüstriyel Tasarım Dernekleri Konseyi tarafından, *“nesnelere, süreçlere, hizmetlere ve bunların sistemlerinin çok yönlü niteliklerini bütün yaşam döngüleri içerisinde yerleştirmeyi hedefleyen yaratıcı bir faaliyet”* olarak ifade edilmektedir. Tasarım; yaratıcı ve koordinasyon kuran, sorun çözücü, sistemli bir faaliyet olup çok sayıda değişken ve parametreleri kapsayan, önceden olmayan bir şeyin yaratılmasıdır. Tasarımcının görevleri; toplumun

faidasını gözetme (sosyal ahlak), işlevsel, ekonomik, yapısal ve örgütsel ilişkileri keşfetmek ve değerlendirmek, kültürel farklılıkları desteklemek şeklinde tanımlanmaktadır (Mozota, 2005, s.14-15).

Tasarım süreci, işlevsel, yapısal ve simgesel olgu ve sınırlandırmalar arasındaki bütünlüğü sağlayarak ortaya sanatsal el ürünü çıkaran, yönetim ve yaratım sürecinin bütünü olarak kabul edilmektedir. Tasarımda nokta, çizgi, şekil, düzlem, biçim, leke, hacim, mekân, doku, form, renk elemanları, vurgu, uyum, koram, denge gibi tasarım öğelerinden yararlanılmaktadır (Çaşkurlu, Egharloo ve Kır, 2022 s.848). Tasarım ilkeleri tekrar, ritim, denge, armoni (uyum)-kontrast, vurgu, ölçü, oran ve harekettir. Tasarım öğeleri ile tasarım ilkeleri birbiri ile bağlantılıdır. Tasarım yapılırken bir veya birkaç ilke birlikte kullanılabilir. Ürün tasarım hazırlık sürecinde araştırma yapılır, fikir ve konsept belirlenir, ürünün çözümlenmesi geliştirilir ve ürüne en uygun çözümlenme seçimi yapılır. Tasarımın ürünü ifade etmesinin yanı sıra estetik ve fonksiyonellik gibi özelliklere sahip olması beklenir. Aynı zamanda kullanıma uygunluk, kullanılan malzemelerin dayanım ömrünün uzun olması, verimlilik, maliyet ve benzeri konularda denge sağlamalıdır (Mozota, 2005 s.29).

Önümüzdeki yıllarda, sürdürülebilir bir topluma doğru ilerlerken tüm üretim ve tüketim sisteminin radikal bir şekilde yeniden yönlendirilmesi gerekecektir. Çevre yönetiminde kirlilik kontrolü yaklaşımı, önleyici ve temiz üretim stratejilerine doğru değişim göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı beraberinde sürdürülebilir tüketim davranışı da getirmektedir. Sürdürülebilir ihtiyacın karşılanmasında tasarımcıların önemli ölçüde payları bulunmaktadır. Çizim yapan ve model üreten kişi olarak bilinen tasarımcılar, tüketici ile üretici arasında köprü görevi üstlenerek sürdürülebilir ürün geliştirme sürecinde yeterli potansiyele sahip ve aynı zamanda disiplinler arası çalışan bireyler olmalıdır (Vezzoli, 2003, s. 3). Tasarımcıya yol gösterici unsurlar, doğa, bilim, teknoloji ve teknik donanımdır. Sürdürülebilirlik boyutlarını tasarımcılar çalışmalarına yansıtabilme bilincine sahip olmalıdır (Turhan, 2011, s. 130). McDonough, Hannover’de yayınladığı Gezeğin Hakları Beyannamesi’nde sürdürülebilir tasarımı “doğanın gelişen yapısının bir parçası olarak çevreye duyarlı ve sorumlu anlatımın kavranması ve hayata geçmesi” olarak açıklamaktadır (McDonough, 2000, s. 4). Tasarımcıların sürdürülebilir amaçlara yönelik çalışmalara nasıl uyum sağlayacağını ifade edebilmek için Hannover ilkeleri bir dayanak sağlamaktadır. Hannover sürdürülebilir tasarım prensiplerinde; “insan hakları ve çevre sağlığı hakkında destekleyici rolü bulunmak, doğa ve insan arasındaki dayanışmayı desteklemek, tasarım kararlarının sorumluluğunu benimsemek, uzun ömürlü ürünler sağlanması, atık oranını ortadan kaldırmak, güneş enerjisini bilinçli şekilde kullanmak, tasarımın sınırlarını doğayı dikkate alarak belirlemek, insanlar arasındaki dayanışmayı sağlayarak bilgiyi paylaşmak ve gelişimi sürekli olarak aramak” yer almaktadır.

Sürdürülebilir ürün tasarım ile ilgili kavram ve metotlardan biri olan yeşil tasarımın amacı; atığı kaynağında önleme, daha iyi malzeme yönetimi, ürün performansı, ürünün ömrü ve fonksiyonlardaki kaybı minimize etmektir (Gibbons et al., 1992, s.7). Ürünün yaşam döngüsünde çevresel etkilerin ele alındığı sürdürülebilir düşünce prensibi çevre bilimi ile ilgili tasarım olarak açıklanmaktadır (Zeren ve Nabıkoğlu, 2009, s.461). Ekolojik tasarımda geri dönüştürülebilirlik, dayanıklılık, yeniden kullanılabilirlik, çevreye zararsız malzeme ve bileşen seçimi, yenilenebilir enerji kullanımı, fazla enerji ve malzeme kullanımının azaltılması ve atık minimizasyonu ön plandadır (Niinimäki, 2009 s.127).

Üretim sürecinde sosyal, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilirliği hedefleyen X için tasarım, çevre için tasarımda en çok tanınan tasarım anlayışıdır (Clark, Kosoris, Hong ve Crul, 2009 s.412). X için tasarım sürecinde; ürünün üretilebilirliği, montajı, demontajı, çevre etkisi, kalitesi, geri dönüşümü, sürdürülebilirliği, güvenilirliği, lojistiği gibi etkenlere bağlı olarak ürün geliştirme çalışmaları söz konusudur (Güleş, Çağlayan ve Paralı, 2012 s.798). Bu teorilerin dışında mimar McDonough ve kimyager Braungart “beşikten mezara” teorisi ile sürdürülebilirlik adına moda ve tekstil ürünlerinin tekrar kullanımını ifade etmektedir. Yaşam döngüsü analizinde açık döngü analizi de olarak bilinen “beşikten mezara” kavramı, geleneksel ekonomi modeli olarak ham maddelerin elde edilmesi, ürünün üretimi ve kullanımı sonrasında bir atık ortaya çıkmasıdır (Günaydın, 2011, s.36). Buna karşın “beşikten beşiğe” kavramı ile bir işlem süreci sonundaki çıktının atık olmaması ve başka bir süreçte kullanılarak değerlendirilmesi söz konusu olup atık üretiminin sıfıra indirilmesi amaçlanmaktadır (Özsoy, 2018, s.24).

Sürdürülebilir tasarım ilkeleri ve düşünce; tasarımcının, üreticinin ve işverenin çevre hassasiyeti sağlamak için ihtiyaç duyduğu bilginin tamamlanması için yerel ve küreselde evrensel ortak değerler taşımaktadır (Gökşen, Güner ve Koçhan, 2017, s.95). Sürdürülebilir tasarım anlayışı öncelikle endüstriyel tasarım alanında gelişim göstermekte olup günümüzde moda tasarımcıları tarafından da benimsenmektedir (Gwilt, 2014 s.77).

Tasarımcılar, çalışmalarında sürdürülebilirliği bütünleştirebilmek için birçok parametreye başvurmuşlardır. 1976 yılında tüketici atıklarının azaltılması, yok edilmesi ve değerlendirilmesi kapsamında “Kaynakların Korunması ve İyileştirilmesi Hareketi” ile tüketimi azaltma (reduce), yeniden kullanım (reuse) ve geri dönüşüm (recycle) olarak 3R kavramı gündeme gelmiştir (Kurtuldu, 2019 s.982). Çalışmaların geliştirilmesi ile 3R kavramı 6R olarak güncellenmiştir. Üretim için kilit unsur olan sürdürülebilirliğin 6R’si olarak adlandırılan stratejiler tasarımların oluşturulmasında yardımcı konumdadır (Nagalingam, Kuik ve Amer, 2011; Metta ve Badurdeen, 2013,s.439).

6R açılımı ve açıklamaları aşağıda yer almaktadır:

- Azaltma – (Reduce) : Üretim öncesinde, üretim esnasında ve sonrasındaki aşamalarda enerji, ham madde ve benzeri kaynakların minimum seviyede kullanımını açıklamaktadır.
- Yeniden kullanım - (Reuse) : Ürünü devamlı olarak kullanılır durumda bulundurabilmek ve ürün kullanım ömrü sonunda malzemelerinin yeniden kullanımını ifade etmektedir.
- Geri dönüşüm – (Recycle) : Atıkların birer kaynak gibi kullanımınıdır. Metal, polyester, kâğıt gibi malzemelerin geri dönüştürülerek tekrar değerlendirilip üretilmesini sağlamaktır.
- Geri kazan/yeniden üretim – (Remanufacture) : Ürün ömrü dolan malzemelerin tekrar kullanımını sağlayabilmek için ürünü tekrar değerlendirmeyi belirtmektedir.
- İyileştir – (Recover) : Kullanılmayacak durumunda veya deforme olan ürünün parçalarının değerlendirmeye alınmasını sağlamaktadır.
- Yeniden tasarım - (Redesign) : Tasarım sonrasında ortaya çıkan ürünün sürdürülebilir olabilmesi amacıyla tasarım fikirlerinin güncellenmesi sürecini açıklamaktadır.

Sürdürülebilir bir tasarım ve üretim sürecinde göz önünde bulundurulması gereken temel eylemleri aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Ateş, Asma ve Süel, 2020, s.100).

- Üretim sürecinde harcanan su ve su kaynakları en aza indirgenmelidir.
- Üretilen yeni ürünler, deforme olduğunda veya kullanım ömrünü doldurduğunda farklı ürünlere dönüştürülebilir olmalıdır.
- Ürünler uzun süre kullanım imkânına sahip olmalıdır.
- Tüketicilerin talepleri tasarım sürecinde göz önünde bulundurulmalıdır.
- Şeffaf bir üretim ve üretim yönetimi olmalıdır.
- Ürünlerin hakkında tüketicilere tamirat temini sağlanmalıdır.
- Üretimde yerel malzeme ve yerel pazarlar öncelikli olmalıdır.

Tasarım sürecinde ürünün yaşam döngüsü dikkate alınarak, malzeme, üretim, tüketim, satış ve kullanım ömrü sonuna kadar her aşamanın önemli olduğu bilinci ile çalışılmalıdır. Tasarım stratejileri; atıkları en aza indirecek tasarım, uzun ömürlü tasarım, yeniden doğuş için tasarım, hızlı tüketim ihtiyacını azaltmak için tasarım ve yeni teknolojileri dikkate alarak yapılan tasarımdır.

1996 yılından itibaren faaliyet gösteren tekstil çevre tasarım grubu (TED), sürdürülebilir ürün geliştirme ve tasarlama sürecinin yönetilebilmesi adına çeşitli stratejiler araştıran ve bu stratejileri moda ve tekstil tasarımcılarına sunan bir topluluktur. Topluluk moda ve tekstilde sürdürülebilirlik anlayışının benimsenebilmesi için çeşitli kısa eğitimler ve danışmanlıklar vermektedir. Tekstil tasarımcıları ve uygulayıcılarına yönelik olan bu grupta akademisyenler, teknisyenler ve öğrenci grupları yer almaktadır (Earley, Goldsworthy ve Vuletich, 2010, s.9). TED, sürdürülebilir ürün tasarımı sürecinde tasarımcılara yönelik 10 farklı strateji açıklamaktadır;

Atıkları minimum seviyeye indirecek tasarım: Bu strateji, üretim aşamasında ve tüketici kullanım sonrası oluşan atıkları en az seviyeye indirmeyi hedeflemektedir. Geri dönüşümü ve sıfır atık konusunu içermektedir. Tüketici tarafından talep edilmeyecek ürünlerin üretilmesinden kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir.

Döngüsellik için tasarım: Geri dönüşüm ve yeniden kullanılabilirlik için yapılan tasarım stratejisidir.

Kimyasal etkileri azaltmak için tasarım: Herhangi bir ürünün çevresel etkilerini minimum seviyeye indirmek amacıyla üretimde uygun malzeme seçimi ve süreçleri ile ilgili stratejidir.

Enerji ve su kullanımını azaltmak için tasarım: Ürün yaşam döngüsünün her aşamasında malzemenin imha edilmesi ve/veya yeniden kullanımını, enerji ve su israfını önleme konusu içermektedir.

Temiz/daha iyi teknolojilerle tasarım: Daha az enerji tüketen ve daha akıllı teknolojilerle üretim sistemlerini hedeflemektedir.

Doğal ve eski yöntemlerden esinlenen tasarım: Geçmişteki uygulamalar ve alışkanlıklarla birlikte doğanın incelenmesi, sürdürülebilir tasarım için ilham verici kaynak olduğu belirtilmektedir.

Etik üretim için tasarım: İşçi haklarını destekleyen, etik üretim açıklayan stratejidir.

Tüketim ihtiyacını azaltmaya yönelik tasarım: Strateji, kullanım ömrü uzun olan ürünler yapmak, talep edilen ürünlerin tasarım ve üretimini içerir. Ortak tasarım ve işbirlikçi tüketim gibi alternatif tasarım ve tüketim biçimlerini araştırmakla ilgilidir.

Kullanımı azaltmaya yönelik sistem ve hizmetleri geliştirmek için tasarım: Tamirat, sistem kiralama, onarım paylaşma gibi ürünlerin desteklenmesi veya yeni sistemler üzerinde çalışılması gerektiğini açıklamaktadır.

Aktivist tasarım: Tasarımcının toplumla birlikte olması anlayışı; tasarımcıların, tüketici toplum, yayınlar, bloglar, sergiler, açık erişimler, konferanslar, sosyal medya ile güncel şekilde bir araya gelerek yeni tasarım sürecine nasıl devam etmesi gerektiğine yön verebilmesini açıklamaktadır (Tunç ve Ceylan, 2021, s.274).

Ayakkabı Tasarımı ve Sürdürülebilirlik

Doğal kaynakların verimsiz kullanımı sonucu çevreye verilen zarar artmaktadır. Kaynakların hızlı tüketilmesi, gelecek nesillerin hayatını idame ettiremeyecek durumdadır. Son yıllarda sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları ile bu konuya farkındalık getirilmiştir. Canlı yaşamının bağlı olduğu hava, su, bitki örtüsü ve doğal kaynakların sonsuz olmaması bilinciyle verimli kullanım öne çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramını anlamının ve uygulamanın yolu doğa ile insan arasındaki dengeyi sağlamaktır. Sürdürülebilirlik yaklaşımında sosyo-ekolojik süreç; yatırımların ve teknolojik gelişmelerin, bireylerin ihtiyaç ve isteklerine bağlı olarak günümüz ve gelecekteki dengenin korunması ve ihtiyaç duyulan ortamlarda değişimin sağlanması ile ifade edilmektedir. Sosyo-ekolojik süreçte temiz üretim yaklaşımı, üretim süresince oluşan atıklar, kullanılan enerji ve suyun en aza indirgenerek çevreye zararın minimize edilmesi olarak açıklanmaktadır. Çevreye zararı minimum olan yüksek verimliliğe sahip, atık veya kirlilik oluşturmayan üretim yaklaşımı ise yeşil üretim yaklaşımıdır. İşletmelerin tasarım ve üretim süreçlerinde stratejik plan oluşturmaları, raporlar, ölçümler ve kontrollerle süreçlerin devamlılığını sağlamaları sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

1950'li yıllarda ülkemizde küçük ölçekli bir sektör olan ayakkabı sektörü, günümüzde büyük oranda gelişmiştir (Footwear in Türkiye, 2022). Günümüzde sektörün %15'inden fazlasının gelişimi 1980'li yıllarda büyük çaplı makine yatırımları ile tamamlanmıştır. Ayakkabı üretim sektörünün yaklaşık olarak %50'si İstanbul'da bulunmaktadır. Konya, Gaziantep, İzmir, Ankara, Çorum, Manisa ve Hatay ayakkabı üretiminin yapıldığı diğer önemli şehirler arasındadır. Ülkemizin ayakkabı üretim kapasitesinin %25'i geleneksel atölyeler, %30'u çoklu üretim yapma imkânına sahip orta ölçekli atölyelerdir. Büyük ölçekli firmalar teknolojik ekipmanlara sahip olup seri üretimle sektörün %45'lik payına sahiptir. Ayakkabı sektöründe sezon moda trendi ve hedef kitleye uygun tasarımlar yapılmaktadır. Sektörde moda trendleri ve marka firmaların tasarımlarından esinlenilerek hedef pazara uygun ayakkabılar üretilmektedir. Ülkemizde ayakkabı üretimi yapan firmaların bir kısmı üretimini kendi bünyesinde yapmakta, bir kısmı ise fason olarak yaptırmaktadır.

Tasarım, ayakkabı üretim sürecinin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Sektörde güçlü bir marka olabilmek ve bu markayı sürdürmek ayakkabı tasarımı ile ilgilidir (Luximon, 2013, s.117). Bir konuda tasarım yapmak için o konuyla ilgili bilgi sahibi olunması gerekir. Ayak yapısı ve biyomekaniği, ayakkabı üretim teknikleri ve üretimde kullanılan malzemeler hakkında bilgi sahibi olmak ayakkabı tasarımında önemli temel noktalar arasındadır. Araştırma, inceleme, geliştirme, gerçekleştirme ve değerlendirme ile nitelendirilen tasarım temel sürecinin ortak amacı, tasarlanan ürünün artan bir çıktıya dönüşümü, döngüsel tasarım sürecinin devamlılığının sağlanması ve koleksiyon hazırlanabilmesidir (AU ve AU, 2018, s.7). Moda trendlerine uygun renk, form, aksesuar ve malzemenin belirlendiği ve hedef pazara yönelik yapılan tasarımlar ilkbahar/yaz, sonbahar/kış sezonlarına uygun olarak üretilmektedir. İşletmelerin genellikle araştırma geliştirme bölümünde ayakkabı tasarımları yapılmaktadır. Ayakkabı tasarımının en önemli unsuru uygun ve doğru malzeme seçimidir (Çaşkur ve Kır, 2021, s.228).

Tasarımcı araştırmaları sonucunda başlamış olduğu eskiz çalışmalarında ayakkabının genel formunu ve bileşenleri (saya, taban, i taban) bağıntılı olarak göstermektedir. Tasarım zerindeki dikiş tekniği, kumaş, deri, renk, taban gibi detaylar teknik çizimde yer almaktadır. Tasarıma uygun kalıp, taban, taban astarı, ke ve aksesuarlar belirlenir. Tasarımın prototipi moda trendlerine uygun renkler ile elde veya bilgisayar programlarında oluşturulur. Tasarımların hedef kitle, pazar, moda trendlerine uygun olmasının yanında özgün ve işlevsel olması gerekmektedir (aşkurlu, Egharloo ve Kır, 2022, s.848). Tasarım sürecini oluşturan aşamalar ile tasarımcının bu süreç içerisinde izlediği yol ve yaptığı çalışmalar; pazar araştırması, hedef kitle, konsept araştırması, teknik çizimler, malzeme seçimi, üretim planı ve maliyet olarak açıklanmaktadır.

Ayakkabı, retim aşamasından başlayarak, ürün ömrü sonu ve geri dönüşümüne kadar olan süreçte birçok olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Geleneksel yöntemler ile ayakkabı üretiminde deri, tekstil, ahşap gibi malzemeler kullanılırken zamanla plastik ve diğer petrokimyasal malzemelerin kullanımı yaygınlaşmıştır (Republic of Türkiye-Ministry of Trade, 2022, s.2). Üretim aşamasında kullanılan malzemeler ve kimyasal maddeler çevreye ve insan sağlığına olumsuz etki etmektedir (Jacques ve Guimaraes, 2012, s.2114). Kullanılan deri, tekstil, sentetik ve plastik malzemeler başlıca evre kirleticilerdendir. Bu kirletici malzemelerin üretimi sera gazılarının artışına neden olmaktadır. Ayakkabı endüstrisinde kullanılan hayvan derilerinin işlentisi sırasında yüksek oranda su tkutilmekte ve işlenti sırasında kullanılan kimyasallar doğayı olumsuz yönde etkilemektedir. Alternatif bir yöntem olarak bitkisel tabaklama daha evre dostudur ve geri dönüşüm sağlanmaktadır (Ferreira, Freitas ve Almedia, 2010, s.2816).

Ayakkabı retiminde taban, saya ve montaj işlemlerinde kullanılan kimyasal malzemelerin farklı ülke veya Őhirden temin edilmesi sonucunda yapılan nakliye işlemleri karbon ayak izine etkilemektedir. Ayakkabı retim sürecinde, örneğin saya hazırlanmasında, kullanılan deri veya tekstil malzemelerin kesim işleminden sonra kalan atıklar genel olarak çöpe atılmaktadır. Üretim süreci boyunca çıkan atıkların ve üretimi biten, çeşitli sebeplerle imha edilmesi gereken ayakkabıların bir kısmı yakma yöntemi ile yok edilmektedir. Atıkların ve kullanım dışı ayakkabıların doğada yok olma sürecinde sera gazı açığa çıkmaktadır. Malzemelerden kaynaklı zehirli kimyasallar evre kirliliğine sebep olmaktadır. evre kirliliği yeraltı ve yerüstü kaynaklarına olumsuz etki etmektedir (aşkurlu ve Kır, 2021, s.225). Ayakkabı endüstrisinde, sanayinin gelişimi, üretim artması israfa da sebep olmaktadır. Bu bağlamda israfın önlenmesi için tasarım ve üretim süreçleri ile atıkların yönetiminde bir dizi değişim olmalıdır.

Malzeme ve süreç seçimi, üretim sırasında enerji tketimecinin yanı sıra üretilen atık miktarını da etkilemektedir. Malzeme seçimi ve yeniden kullanım, enerji, emisyonlar, su tketimeci, sosyal sorumluluk gibi çok çeşitli boyutları içeren bir kavram olan sürdürülebilirlik için en önemli adımlardan birisi ürün yaşam döngüsünü dikkate almaktır. rn yaşam döngüsü, tasarım öncesinden kullanım ömrünün sonuna kadar bir ürünün yaşamının her aşamasına eşlik eden tüm süreçler ile evre arasında gerçekleşen işlemleri (girdiler ve çıktılar) ifade etmektedir (Ashton, 2018, s.7).

Ayakkabı imalat sanayi kullandıkları malzemeler ve üretim hacmi ile büyük miktarda atık çıkarmaktadır (Fabio, Nadia, Chiara ve Silvia, 2012, s.70). Dünyada her yıl birçok milyar çift ayakkabı üretilmektedir. Yaklaşık olarak 65 farklı malzemededen oluşan bir çift spor ayakkabı üretimi için 360'a yakın üretim faaliyet adımı gerekmektedir (Cheah et al, 2012, s.17). Tasarımcıların sürdürülebilir tasarım adına sorumlulukları fazladır (Niinimaki, 2009, s.129). %70 oranında bir ürünün srekliiliği tasarım ile ilişkilidir. Üretim başlangıcı için kullanılan ham madde, birincil malzemeler ve geri dönüşüm ile elde edilen ikincil malzemeler olarak tanımlanmaktadır (Shoe Source Turkey, 2021).

Malzemelerin geri dönüşümü sürdürülebilirliği sağlamak için önemlidir. Ayakkabı satın alımını en aza indirmek, sürdürülebilir ürün tasarımlarına önem vermek, geri dönüşüme odaklanmak ve konuyla ilgili eğitimler verilmesi sürdürülebilir döngü için gereklidir (Rahimifard ve Clegg, 2007, s.4017). Kimyasal süreçler, su ve elektriğin aşırı kullanımı, emisyonlar ve kullanılan tehlikeli maddeler, ayakkabı sktrnde gerekli ham madde üretiminde önemli çevresel sorunların başlıca sebeplerindendir (Eru, 2018, s.116). Taban retiminde kullanılan lastikler, emisyonu etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Polivinil klorür tabanların yakılarak imha edilmesi sonucunda insan sağlığına olumsuz etkileri olan zehirli gazlar ortaya çıkmaktadır. Tabanların imha edilmesinde sera gazı emisyonlarını etkileyen elektrik tketimeci ve yakıt kullanımı bulunmaktadır. Saya dikiş makineleri ve kesim makinelerinin çalıştırılmasında kullanılan elektrik, emisyonları etkileyen bir örnektir.

Karbon ayak izini azaltmak için ayakkabı tasarımcılarının yenilik araştırmaları yapması gerekmektedir (Canals et al, 1998, s.205). Büyük şirketler, çevresel sıkıntılar ve endişeler karşısında çevre dostu ayakkabı geliştirmeye odaklanmışlardır. Yeni sürdürülebilir tasarımlar veya var olanlarını değiştirmeye yönelik girişimler bulunmaktadır. Orta ve küçük şirketler temel olarak daha çevreci ayakkabılar üretmektedir. Çevresel olumsuz etkileri azaltmak için anlaşılır ideal süreç geliştirme, üretim ve tüketimin yeniden yapılandırılmasına odaklanılmalıdır. Sürdürülebilirlik boyutundaki adımlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir (İTHİB, 2022):

- Karbon ayak izi analizi ve üretim sırasında oluşan plastik atığın geri dönüşümü
- Atık yönetim planı
- "Beşikten beşiğe" dayalı sürdürülebilir ürün geliştirme
- Tüketim sonrası atık yönetimi
- Yenilenebilir malzemeden ayakkabı geliştirme
- Atıkların kullanımı ile geri dönüşüm

Ayakkabı tasarım ve üretim sürecinde TED stratejilerinin benimsenmesi sektörün ve dolayısıyla dünyanın geleceğine etkisi olumlu yönde olacaktır (Circular Design, 2022):

- Tasarım aşamasında saya ve tabanda kullanılacak malzemelerin ideal miktarda düşünülmesi ve devamında bu malzemelerin atıklarının minimum seviyede çıkmasının sağlanması ile malzemelerin geri dönüşümü veya farklı şekilde değerlendirilmesi mümkün olacaktır.
- Sürdürülebilir ayakkabı tasarımında doğal olarak yenilenebilir veya biyolojik olarak parçalanabilen malzemelerin kullanımı önemli bir seçenektir. Bu şekilde ürünlerin üretim sürecinde kimyasal madde kullanımını azaltan, doğal kaynakları daha az tüketen çevre dostu bir yaklaşım sağlanır.
- Kullanım ömrü biten ayakkabıların tüketicilerden geri talep edilmesiyle, kullanım ömrünü dolduran ürünlerin uygun tekniklerle geri dönüşümü sıfır atık konusunu destekleyecektir.
- Ayakkabı üretiminde kullanılan malzemelerin ileri dönüşüm ve geri dönüşümü ile doğru bir orantıda olduğu düşünülerek farklı bir bakış açısı ile tasarım anlayışı geliştirilmelidir. Üretimde geri dönüştürülebilir ve geri dönüştürülmüş malzemeler kullanımı çevresel atık miktarını azaltır.
- Kullanılan kimyasalların etkilerini azaltmak için ayakkabı üretiminde çevreye en az zararlı etkisi olan malzemeler kullanılmalıdır.
- Taban, deri ve tekstillerin yaşam döngüsünün her aşamasında malzemenin imha edilmesi ve/veya yeniden kullanımında enerji ve su kullanım miktarında minimum seviyeler hedeflenmelidir.
- Güncel teknolojiler takip edilerek, en az enerji tüketimini sağlayan akıllı teknoloji üretim sistemleri hedeflenmelidir.
- Geçmiş dönemin izinde, doğanın incelenmesi ve bu bağlamda doğanın ilham verici ve sürdürülebilirliği kaynak olarak kullanılmalıdır.
- Sektördeki işi haklarının desteklenmesi, işiçilere gerekli eğitimlerin, sosyal olanakların ve motivasyonun sağlanması ile etik üretim anlayışı desteklenmelidir.
- Üretilen ürünün kullanım ömrü en uzun olacak şekilde çalışmalar yapılmalıdır.
- Makinelerin tamiri, sistemin kiralanması, onarımı, paylaşma ile mevcut makinelerin desteklenmesi ve mümkün değilse yeni teçhizat kurulumu gerekir.
- Tasarımcılar, tüketici toplum, yayınlr, bloglar, sergiler, açık erişimler, konferanslar, sosyal medya ile güncel şekilde bir araya gelerek müşteri taleplerine hizmet edecek yeni tasarımlar geliştirmelidir.

Sürdürülebilir Malzemelerle Ayakkabı Tasarımından Örnekler.

Yenilenebilir ve olumsuz çevresel etkisi en az olan malzemeler, sürdürülebilir malzemelerdir. Üretim sürecinde gerekli olan enerji, su, malzemeler ve kimyasal madde gibi girdilerin en uygun ve en az şekilde kullanımı ürünlerin tasarım aşamasında belirlenebilir. Yeniden kullanılabilir ve geri kazanılabilir malzemelerle yapılacak tasarımlar sürdürülebilirlik açısından önemli bir konuma sahiptir.

Moda sektöründe, giysi ve giysiyi oluşturan malzemelerin üretimi alanında ekolojik, sürdürülebilir tasarım ve üretimin önemi ve farkındalığı artmaktadır. Alanında öne çıkan marka ve tasarımcılar; üretimde atık kullanımı, geri dönüşüm, sürdürülebilir üretim şekilleri, sosyal açıdan sürdürülebilir üretim yaparak örnek teşkil etmektedir. Stella McCartney sürdürülebilir ve lüks moda dendiğinde akla gelen ilk isimdir. Doğa ve canlılar söz konusu olduğunda etik ilkelere örnek bağlılığının yanı sıra bu konuda teknolojiyi de en ileri seviyede kullanan markaların başında yer almaktadır. 2018 Sonbahar-Kış koleksiyonunda insan sağlığına zarar vermeyen ayakkabılar üretmek amacıyla yapıştırıcı kullanmadan üretilebilecek ayakkabı tasarlamıştır. McCartney ve arkadaşları, ayakkabıyı özel tasarım kancalarla birleştirerek sökülebilir şekilde üretmişlerdir. Ayakkabı, istenildiğinde sökülerek başka malzemelerle tekrar birleştirilebilmektedir. Ayrıca geri dönüştürülmüş plastikler, bitkisel yağlardan üretilen yapıştırıcılar ayakkabı parçalarını birleştirmede kullanılmıştır. Bu yapıştırıcılar güçlü bir yapıştırma için yetersiz olduğunda montajın dikişle desteklendiği açıklanmaktadır. Marka bitki lifleri ve miselyum gibi doğa dostu malzemeleri tercih etmektedir. McCartney, Adidas ve gönüllü kuruluş olan Parley ile okyanuslardan toplanan plastik atıkların geri dönüşümünden elde edilen malzemelerle ayakkabı üretmişlerdir (Şekil 1), (Vogue, 2020; Parley, 2017).

Şekil 1. Geri Dönüştürülmüş Plastik Atıklardan Üretilen Ayakkabı Örneği (Parley, 2017)

Nike, sürdürülebilir malzemeler kullanarak ayakkabı üretimi yanı sıra sürdürülebilir malzemelerden daha sağlam, hafif ve geri dönüştürülebilecek ayakkabı kutuları kullanarak çevresel atık miktarını azaltmaktadır (Eru, 2018 s.177). Reebok markası, sürdürülebilir, doğada biyoçözünürlüğü olan malzemelerle ayakkabı üretmiştir. Pamuk ve ayakkabı tabanında kurutulmuş mısır koçanı kullanmıştır (Şekil 2), (Sıfır Atık, 2018).

Şekil 2. Reebok Marka, Sayısı Pamuk ve Tabanı Mısır Koçanından Ayakkabı (Sıfır Atık, 2018)

Spor giyim markası olan Puma, 2050 hedefleri arasında sentetik deri yerine %100 pamuk kullanımı yer almaktadır (Puma, 2022). Theis ayakkabı markası, zeytin hasat sonrası artıklardan deri üreterek, çocuk ayakkabıları yapmıştır. Yetişkin ayakkabılarında ise yeşil zeytin derisi, kauçuk taban ve sebzeyle tabaklanmış kromsuz astarlar, tabanlar kullanıldığı ifade edilmektedir (Şekil 3a), (Yeşilist, 2018). O2 Monde, ayakkabıların iç tabanlarından yapıştırıcılara ve üst kısımlara kadar her unsurunda en yenilikçi eko-malzeme üreticilerinden alınan sürdürülebilir, bitki bazlı malzemeler kullandığını belirtmektedir (Şekil 3b), (O2 Monde, 2021; Vogue, 2021). Sürdürülebilir malzemelerle üretim örnekleri ve sürdürülebilirlik hedefleri konusunda örnekler çoğaltılabilir. Camper, Rothy's, Timberland, Birkenstock, New Balance, Converse konuyla ilgili örnek çalışmaları ve hedefleri olan markalar arasındadır (Kır, 2022, s.108).

Şekil 3. Bitki Bazlı Malzemelerden Ayakkabı Örnekleri

Markalar, üretim süreci, üretim malzemeleri ve ürünlerin kullanım süreci ve kullanım dışı durumunda olumsuz çevresel etkiyi minimize etmek, tehlikeli kimyasalların salınımını ortadan kaldırmak için tedarikçileriyle birlikte çalışabilecek durumda öncü ve örnek olmalıdır (Greenpeace, 2011).

Çevre Dostu Malzemelerle Sürdürülebilir Ayakkabı Tasarım ve Üretimi: Örnek Uygulama.

Yöntem:

Dünya genelinde sürdürülebilirlik konusunda yapılan çalışmalar yaygınlaşmakta, ülkemizde de tekstil sektöründe bilinçlendirme çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Çalışmada, zorunlu ve yarı dayanıklı tüketim malı olan ayakkabının tasarım ve üretim süreçlerinde sürdürülebilirlik uygulamalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, literatür taraması ve sürdürülebilir malzemelerle üretilen özgün ayakkabı örneklerinin incelenmesi yöntemlerini kapsamaktadır. Çalışmanın temel adımları şu şekilde özetlenebilir:

1. **Malzeme Seçimi:** Çevre dostu ve sürdürülebilir malzemelerin araştırılması ve özelliklerinin göz önüne alınmasıyla malzeme seçimi gerçekleştirilmiştir. Saya malzemesi olarak elma derisi, kenevir kumaşı, deniz yosunu ve somon balığı derisi malzemeleri, taban malzemesi olarak ise doğal ve geri dönüşümlü malzemeler, sürdürülebilirlik ana hususu gözetilerek tercih edilmiştir. Elma derisi; Apple Leather Stitch and Trim Ltd.Şti. (İstanbul, Türkiye), kenevir kumaşı; Nilas Ketan (İstanbul, Türkiye), deniz yosunu ipi; SeaCell 500 gram Karsu Tekstil (Kayseri, Türkiye) firmalarından temin edilmiştir. Deniz yosunu ipinin dokuması Erol Önceler Nakış (İstanbul, Türkiye) firması tarafından yapılmıştır. Somon balığı derisi İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Deri Teknolojisi Programı'ndan temin edilmiştir. Taban malzemeleri ise KB Ayakkabı firmasından temin edilmiştir.
2. **Tasarım Aşaması:** Seçilen sürdürülebilir malzemeler kullanılarak özgün ayakkabılar tasarlanmıştır. Bu aşamada ayakkabıların estetiği ve işlevselliği ile birlikte çevresel etkilerine de odaklanılmıştır.
3. **Üretim Süreci:** Tasarımların üretim süreci aşamaları olan malzeme kesimi, dikiş işlemleri, montaj ve finisaj dahil olmak üzere, üretim adımlarında çevresel etki dikkate alınmıştır. Üretim süreci, atık oluşumunun en aza indirilmesi ve solvent bazlı yapıştırıcıların su bazlı alternatiflerle değiştirilmesi dahil olmak üzere çevreye duyarlı teknikleri içermiştir. Tasarımlar için temin edilen malzemelerin üretim sürecinde sürdürülebilirlik hedefleri göz önünde bulundurularak, elma derisinden artan malzeme örgü biçiminde saya malzemesi olarak değerlendirilmiştir. Saya ve montaj işlemlerinde Eco KB Kimyevi Madde İth. İhr. San. Ve Tic. Ltd. Şti. tarafından distribütörlüğü yapılan su bazlı yapıştırıcı kullanılmıştır.
4. **Değerlendirme:** Ayakkabı üretiminde, doğal ve sürdürülebilir elma derisi, kenevir kumaş, deniz yosunu SeaCell ipinden dokunan kumaş ve somon balığı derisinden elde edilen malzemeler saya olarak kullanılmıştır. Taban malzemesi olarak sürdürülebilir olduğu bilinen mantar ve kauçuk kullanılmıştır (Zni & Ar, 2020). Saya dikim işlemi, polyester 60 numara iplik kullanılarak düz dikiş tekniğine göre gerçekleştirilmiştir. Saya ve taban malzemenin montajında su bazlı yapıştırıcı olan Eco KB Primer yüzey hazırlama ve Eco KB Ecostick kullanılmıştır. Saya malzemesi olarak kullanılan malzemelerin

sürdürülebilir olduğu literatürde raporlanmıştır (Palomino & Káradóttir, 2021; Ahmed vd, 2022; Thangavelu & Bala Subramani , 2016).

Sürdürülebilir ayakkabı tasarımının, özellikle çevre dostu malzemelerin kullanımı, atık azaltma stratejilerinin uygulanması ve genel çevresel etkilerle ilgili faydaları bu aşamada tarafımızdan değerlendirilmiştir. Araştırmanın dört iş paketini kapsayan bu metodolojisi, ayakkabı tasarım ve üretimi süreçlerinde sürdürülebilirliğin nasıl entegre edilebileceğine dair değerli bilgiler sunmak ve sektördeki sürdürülebilirlik uygulamalarına ilham vermek amacı taşımaktadır.

Çalışma:

Çalışmada sürdürülebilir, çevre dostu, yenilebilir, geri dönüştürülebilir malzemeler kullanımında malzeme miktarı ve çıkabilecek atık miktarını en aza indirecek, atığın değerlendirilebileceği tasarımlar yapılmıştır.

Elma derisi, elma suyu üretim atıklarından elde edilen geri dönüşümlü malzemedir. Elma derisi ile yapılan çalışmanın üretim aşamasında saya malzemelerinin kesiminden kalacak parçaların kullanılabilirliğine örnek olması amacıyla ayakkabı yüz kısmı örgü şeklinde tasarlanmıştır. Taban olarak doğal kauçuk taban tercih edilmiştir. Tasarlanan ayakkabının yüz ve astar stampaları hazırlanmış ve saya malzemesi kesim ve dikim işlemleri tamamlanmıştır (Şekil 4). Montaj ve finisaj işlemleri ile üretim tamamlanmıştır.

Saya malzemesi kenevir kumaşı, taban olarak kenarları jüt çevrili geri dönüşümlü malzeme kullanılarak üretimi yapılan ayakkabı Şekil 5’de görülmektedir. Saya yüzeyinde, ayakkabı burun ve yan yüzeylere pamuklu ipele kenevir yaprakları işlenmiş ve arka topuk kısmına da eklenmiştir. Tasarımla geçmişten geleceğe kenevirin ekolojik açıdan önemi vurgulanmak istenmiştir.

Şekil 6a’da görülen ayakkabının saya malzemesi deniz yosunundan elde edilmiş tekstil malzemesi ve tabanı mantardır. Deniz yosunundan dokunan tekstil üzerine nakışla yosun işlenmiştir. Astar ve bağcık malzemesi olarak elma derisi kullanılmıştır. Saya malzemesi olarak somon balığı derisi kullanılarak üretilen ayakkabı ise Şekil 6b’de görülmektedir. Küçük boyutlu balık derisi ile parçalı ve/veya renkli tasarımlar yapılabilmektedir (Çaşkurlu ve Kır, 2021, s.228).

Şekil 4. Saya Malzemesi Elma Derisi, Taban Malzemesi Doğal Kauçuk Ayakkabı Çalışması

Şekil 5. Saya Malzemesi Kenevirden Üretilen Tekstil Malzemeli Ayakkabı Çalışması

Şekil 6. Deniz Yosunu ve Somon Balığı Derisi ile Tasarım ve Üretimi Yapılan Ayakkabı Örnekleri

Bulgular:

Bu çalışmanın yürütülmesiyle sürdürülebilir ayakkabı tasarımı ve üretimi alanında uzman uygulamacının perspektifinden önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırılan sürdürülebilir malzemelerin fizibilitesini, ekolojik faydalarını ve olası engellerini belirlemek için kapsamlı bir değerlendirme yapılmış, temel bulgular aşağıda özetlenmiştir:

1. **Sürdürülebilirlik ve Malzemelerin Etkin Kullanımı:** Sürdürülebilirlik ve malzemelerin etkin kullanımı açısından, elma derisi; elma suyu endüstrisinden ve elma liflerinden elde edilen atıkların değerlendirilmesi ile çeşitli kalınlık ve dokularda malzemeler olarak üretilebilmektedir. Elma atıklarının geri dönüşüme kazandırılması, üretiminde kullanılan suyun minimum seviyelerde olması, çevreye verilen zararın en az seviyede olması ve vegan özelliği ile sürdürülebilir ayakkabı saya malzemesi olarak kullanılmaktadır. Esnek, yumuşak ve dayanımı yüksek olan elma derisi yarı yarıya elma atığı ve poliüretan malzemeden meydana gelmektedir. Üretiminde kullanılan poliüretan, su ve toprağın pH değişimine neden olmamaktadır (Apple Leather, 2022).

Kenevir kumaşı; doğal kaynakların verimli kullanılması, enerji tasarrufu, sürdürülebilirlik gibi etkenler göz önünde bulundurularak ekolojik ve biyolojik olarak parçalanabilen, geri dönüşümü yapılabilen çok amaçlı bir malzeme olan kenevir bitkisi tercih edilmektedir (Crini vd, 2020), deniz yosunu dokuma saya; tamamen yenilebilir hammaddelerden ekonomik ve çevre dostu üretim süreçlerinde üretilmektedir. Biyolojik olarak parçalanabilmektedir, saya yüzeyinde hava alabilme ve pürüzsüzlük kazandırma özelliklerine sahiptir (Pandit vd, 2020). Somon balığı derisi, geleneksel olan malzemelere göre önemli çevresel avantajlara sahip, sürdürülebilir malzemelere örnek olarak alınabileceği görülmüştür (Rahme, 2021). Bu malzemelerle yapılan ayakkabı üretimi, yenilenebilir kaynaklardan olması veya geri dönüştürülebilir olması nedeniyle ayakkabıların çevresel ayak izini azalttığı açıktır.

2. **Çevresel Etkinin Azaltılması:** Tasarım ve üretim sürecinde atığın azaltılması ve su bazlı yapıştırıcı kullanımı çevresel ayak izinin önemli ölçüde azaltılmasına yol açarak, bu yaklaşımın sektörde sürdürülebilirlik kriterlerinin geliştirilmesinde kritik yol izleyebileceği görülmüştür. Deri üretiminde ve sentetik malzemelerin üretiminde kullanılan su miktarının tüketilmesi şirketler için maliyeti yükseltmektedir. Doğal kaynakların tükenmesinde ise %2,6 paya sebep olmaktadır (Zavodna vd, 2020).
3. **Kullanıcı Tercihlerinde Sürdürülebilirliğin Artan Önemi:** Araştırmaya dayanarak tüketicilerin ürünlerin sürdürülebilirliğine daha fazla dikkat etmeye başladıkları bir trendde çevre dostu ayakkabılara olan talebin artacağı ve bu durumun da ayakkabı endüstrisinde çevresel açıdan sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesini etkileyeceği tespit edilmiştir. Önde gelen ayakkabı tasarımcıları ve markalarının sürdürülebilirlik politikası anlayışı ile de kullanıcı tercihleri sürdürülebilirlik anlayışına evrildiği görülmektedir. Örnek olarak Stella McCartney 2021 güz öncesi koleksiyonunda, %80 sürdürülebilir malzemeler ile hazırlanmış koleksiyonunda yün, balıkçı ağları, baskı kumaş atıkları ve

fabrika atıklarından tasarımlarının üretimini yapmıştır (Vogue, 2021). Adidas markası, Biofabricate konferansında doğal ipek ile üretilen ayakkabı Futurecraft'ın tanıtımını yapmıştır. Futurecraft, doğal ipliklerin üretiminden meydana getirilmiştir ve geleneksel sentetik elyaflara göre %15 daha hafif ve geri dönüşümünde tamamen biyolojik olarak parçalanabilmektedir (Hydebeast, 2016).

4. **Sürdürülebilir Üretim Tekniklerinin Geliştirilmesi:** Çalışma kapsamında yapılan ayakkabı üretimi süreci ile atıkların en aza indirilmesi, enerji ve su tüketiminin azaltılması gibi sürdürülebilir üretim tekniklerinin uygulanabilirliği, ayakkabı sektöründe çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının benimsenmesini kolaylaştırabilir.

Sonuç

Bu çalışma, sürdürülebilir ayakkabı tasarımının önemini vurgulamak ve çeşitli sürdürülebilir malzemelerin kullanımının bu tasarımlar üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sürdürülebilirlik uygulamalarının yaygınlaştırılması için gerekli bilgi ve stratejilerin geliştirilmesine küçük ölçekli atölye ortamında örnek uygulamalar yaparak katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Ayakkabı saya malzemesi olarak elma derisi, kenevir kumaşı, deniz yosunu ve somon balığı derisi, çevre dostu ve geri dönüşebilir taban malzemeleri, sürdürülebilir ayakkabı üretiminde başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Sürdürülebilir malzemelerin kullanımıyla ekolojik farkındalık artırılarak, doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin korunmasının önemini vurgulanmaktadır.

Tasarım aşamasından üretim süreci bitimine kadar atık miktarını en aza indirme çabaları, çevresel sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Çevre dostu ve sürdürülebilir malzemelerin ayakkabı tasarımında kullanımı, atık azaltma ve doğal kaynakların korunmasına katkıda bulunmaktadır. Çalışma, malzeme kullanımını optimize ederek atık miktarını azaltmaya yönelik tasarımların mümkün olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, tasarımcılar ve üreticiler için sürdürülebilir malzemeler ve üretim teknikleri konusunda küçük atölye boyutundan daha kompleks üretim bantlarına kadar yol gösterici kavramsallık içerdiği öngörülebilir. Bu bilgiler, sektördeki sürdürülebilir uygulamaların artırılması ve çevresel ayak izinin azaltılması yönünde önemli bir adım olabilir. Sürdürülebilir ayakkabı tasarım ve üretimi, aynı zamanda tüketicilerin artan çevresel bilincine ve sürdürülebilir ürünlere olan talebine yanıt vermektedir. Bu bulgular ışığında, ayakkabı sektöründe sürdürülebilirlik odaklı stratejilerin benimsenmesi, sadece çevresel değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik açısından da fayda sağlayabilecektir. Sürdürülebilir ayakkabı tasarım ve üretimi, markaların pazar konumunu bu alanda farkındalık arttıkça daha da güçlendirebileceği ve üretim sanayinin tüketici tercihlerindeki değişime uyum sağlamalarına olanak tanıyabilir.

Sürdürülebilir malzemelerin kullanımı ve atık azaltma stratejileri, moda ve tekstil sektörünün sürdürülebilirlik açısından daha bilinçli ve sorumlu bir yöne evrilebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, sürdürülebilir ayakkabı tasarım ve üretiminin teşvik edilmesi, sektördeki çevresel etkilerin azaltılması ve gelecek nesiller için daha yaşanabilir bir dünya bırakılması adına hayati önem taşımaktadır. Dünya genelinde ortak standartlara uygun talep ve ihtiyaçları karşılayabilmek yönünden sürdürülebilir tasarım ve üretime uyumlu yapılanma gereklidir.

Öneriler

- Sürdürülebilir ayakkabı tasarımı alanında araştırmalara önem verilmelidir. Farklı sürdürülebilir malzemelerin kullanımı ve bu malzemelerin performansı hakkında daha fazla bilgi toplanmalı, konu dahilinde makale ve bilgi kaynakları hazırlanarak yaygınlaştırılmalıdır.
- Moda ve tekstil endüstrisi uzmanları, tasarımcılar ve üreticiler arasında sürdürülebilirlik konusunda eğitim ve farkındalık artırma çabaları desteklenmelidir. Sürdürülebilir tasarımın giyim endüstrisinde daha fazla benimsenmesi için eğitim programları geliştirilmelidir.
- Sürdürülebilir ayakkabı ve kullanılan malzemelerin üretiminde çevre dostu üretim süreçleri geliştirilmelidir. Üretici firmaların, su ve enerji tüketimi, karbon ayak izi gibi çevresel etki parametrelerini minimize etmeleri gerekmektedir.
- Atıkların azaltılmasına yönelik, kullanım ömrü sona eren ayakkabıların geri dönüşümü veya yeniden kullanımı teşvik edilmelidir.

- Ayakkabı tasarım ve üretimi sürecinde sürdürülebilirlik kapsamında farkındalığın artırılması ve uygulanabilmesi için alanda öne çıkan markaların örnek olması; iş birliği, sürdürülebilirlik çalışmaları ile ilgili eğitimler verilmesi, devlet teşvik ve desteğinin olması önemli ve gereklidir.

Kaynakça

- Ahmed, A., İslam, M., Mahmud, M., Sarker, D., & İslam, M. (2022). Hemp as a potential raw material toward a sustainable world: A review. *Heliyon Volume 13(8), 1-15 Issue 1* <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e08753>.
- Ashton, E.G.(2018). Analysis of footwear development from the design perspective: reduction in solid waste generation. *Strategic Design Research Journal*, 11(1), 2-8. doi:10.4013/sdrj.2018.111.01 https://www.researchgate.net/publication/323231235_Analysis_of_footwear_development_from_the_design_perspective_Reduction_in_solid_waste_generation
- Ateş, T., Asma, A. ve Süel, B. (2020). Sürdürülebilir moda üretiminde tasarımcının rolü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 99 - 111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aydinsanat/issue/62387/839998>
- Au, Y. and Au, J. (2018). Development of innovative high-fashion collection via conceptual design process model. *Journal of Textile Science & Fashion Technology*. 1(2), 1-7. <http://dx.doi.org/10.33552/JTSFT.2018.01.000507>
- Canals, L., Domènech, X., Rieradevall, J. and Fullana-i-Palmer, P. (1998). Application of life cycle assessment to footwear. *The International Journal of Life Cycle Assessment*. 3(4), 203-208. DOI:10.1007/BF02977570 <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02977570>
- Cheah, L., Ciceri, N., Olivetti, E., Matsumura, S., Forterre, D., Roth, R., Kirchain, R. (2012). Manufacturing-focused emissions reductions in footwear production. *Journal of Cleaner Production*. 1-23. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.037>
- Circular Design (2022). Centre for Circular Design, The TED, <https://www.circulardesign.org.uk/research/ten/> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Clark, G., Kosoris, J., Hong, L., Crul, M. (2009). Design for sustainability: current trends in sustainable product design and development. *Sustainability*. 1(3), 409-424. doi:10.3390/su1030409 <https://www.mdpi.com/2071-1050/1/3/409>
- Crini, G., Lichtfouse, E., Chane, G., & Morin-Crini, N. (2020). Traditional and New Applications of Hemp. G. Crini içinde, *Sustainable Agriculture Reviews 42* (s. 37-87). *Germany: Springer*.
- Çaşkurlu, S. ve Kır, B. (2021, Aralık 14-16). *Ayakkabı tasarımında sürdürülebilir malzemeler* [Sözlü ve yazılı sunum] 2.Uluslararası Zanaattan Sanata Kongre ve Jürili Karma Sergisi, Uşak, s. 222-230.
- Çaşkurlu, S., Egharloo, S. ve Kır, B. (2022). Ayakkabı tasarımında bir İran halı hikâyesi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 21(2), 840-854. <https://doi.org/10.21547/jss.1060396>
- Earley, R., Goldsworthy, K. and Vuletich, C. (2010). Textiles, environment, design (TED): making theory into textiles through sustainable design strategies, pedagogy and collaboration. *Future Textile Environments*. <https://ualresearchonline.arts.ac.uk/id/eprint/4017/>
- Erdönmez, C. (2010). *1900-1950 Yılları arasında batıda kadın ayakkabı modasını etkileyen toplumsal, kültürel faktörler ve kadının konumu* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Eru, E. (2018). *Waste management approaches in sports footwear industry through sustainable design innovations*. [Yüksek lisans tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Endüstriyel Tasarım Bilim Dalı]. Ulusal Tez Merkezi.

- European Parliament (2021). The impact of textile production and waste on the environment, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20210208STO93327/the-impact-of-textile-production-and-waste-on-the-environment-infographic> (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- Fabio , T., Nadia , A., Chiara, M., Silvia , P. (2012). Shoe manufacturing wastes: Characterisation of properties and recovery options, *Resources, Conservation and Recycling*, 66, 66-75. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2012.06.007>
- Ferreira, M., Freitas, F. and Almedia, M. (2010). The effect of leather fibers on the properties of rubber-leather composites. *Journal of Composite Materials*, 44 (24), 2801-2817. <https://doi.org/10.1177/0021998310369597>
- Footwear in Türkiye, (2022). Republic of Türkiye Ministry of Trade. <https://www.trade.gov.tr/data/5b8fd6d913b8761f041feee0/Footwear.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2022).
- Gibbons, J.H., Brown, G.E., Stevens, T., Nair, I., Johns, L.S. (1992). *Green Products by Design: Choices for a Cleaner Environment*. (7). U.S.A.:United States Government Printing. <https://ota.fas.org/reports/9221.pdf>
- Gökşen, F., Güner, C. ve Koçhan, A. (2017). Sürdürülebilir kalkınma için ekolojik yapı tasarım kriterleri. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 3 (1), 92-107, 2017. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adbad/issue/32863/337648>
- Greenpeace (2011), Dirty Laundry, <https://www.greenpeace.org/international/publication/7168/dirty-laundry/> (Erişim Tarihi: 04.10.2022).
- Güleş, H., Çağlıyan, V. ve Paralı, A. (2012). X için tasarım metodolojilerinin ürün geliştirme süreçlerinde uygulanabilirliği. *12. Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir:Gediz Üniversitesi, s. 798.
- Günaydın, G. (2011). *Sürdürülebilirlik kapsamında çevresel ürün bildirelerinin yapı sektöründe uygulanması*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gwilt, A. (2014). *A practical guide to sustainable fashion*. London: Bloomsbury Publishing.
- Hydebeast (2016). <https://hypebeast.com/2016/11/adidas-futurecraftbiofabric> (Erişim tarihi: 17.11.2016).
- İHKİB (2021). Hazır Giyim ve Moda Sektörü Küresel Atık İstatistikleri, <https://www.ihkib.org.tr/tr/bilgi-bankasi/dunyadan-haberler/hazirgiyim-ve-moda-sektoru-kuresel-atik-istatistikleri/i-4453> (Erişim Tarihi:10.11.2021).
- İTHİB (2022, Mart 8- Haziran 28). *Sürdürülebilirlik Dönüşümü Sertifikalı Eğitim Programı* [Sertifikalı eğitim programı sözlü ve yazılı sunum]. İstanbul.
- Jacques , J. and Guimarães, L. (2012). A study of material composition disclosure practices in green footwear products. *Work*, 41. doi:10.3233/WOR-2012-0438-2101 <https://content.iospress.com/download/work/wor0438?id=work%2Fwor0438> (Erişim tarihi: 02.05.2021)
- Kır, B. (2022). *Ülkemiz ayakkabı tasarım ve üretim sektöründe sürdürülebilirlik* [Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi /Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Moda ve Tekstil Tasarımı Anasanat Dalı]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kurtuldu, E. (2019, Nisan 4-6). *Sürdürülebilir tekstil tasarımında atık yönetimi ve 6r prensibinin uygulanması* [Sözlü ve yazılı sunum]. 3. Uluslararası Uygulamalı Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi, İzmir, s. 978-988.
- Luximon, A. (2013). Shoe design development. A. Luximon içinde, *Handbook of Footwear Design and Manufacture* (s. 117). Milano: Woodhead Publishing Series in Textiles.
- McDonough, W. (2000). *The Hannover Principles Design for Sustainability*. Hannover, Germany. <https://mcdonough.com/wp-content/uploads/2013/03/Hannover-Principles-1992.pdf>

- Metta, H. and Badurdeen, F. (2013). Integrating Sustainable Product and Supply Chain Design: Modeling Issues and Challenges. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 60(2):438-446. doi:10.1109/TEM.2012.2206392 <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/6336806>
- Nagalingam, S.V., Kuik, S. and Amer, Y. (2011). Assessing product returns and recovery to improve sustainability in manufacturing. *9th ANZAM Operations, Supply Chain and Services Management Symposium*, Melbourne, Australia, s.4.
- Niinimäki, K. (2009). Consumer values and eco-fashion in the future. *Future of the Consumer Society Conference*, Tampere, Finland, 28–29 May 2009, pp.125-134. FFRC eBOOK, ISBN 978-951-564-968-3. M. Koskela, M. Vinnari (Eds.)
- O2 Monde (2021). <https://o2monde.com/pages/our-materials>, Erişim tarihi: 10.01.2022.
- Özsoy, T. (2018). Endüstriyel ekolojiyi anlamak adına endüstriyel ortakyaşarlık örneklerinin incelenmesi. *Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 22-34. <https://dergipark.org.tr/pub/artibilimsosyal/issue/41812/480439>
- Palomino, E., & Káradóttir, K. (2021). A Historical Material Assimilated as an Innovative Sustainable Material for Fashion. In *Fashion: Culture, Commerce, Craft, and Identity* (s. 185-199). Brill.
- Pandit, P., Annaldewar, B., Nautiyal, A., Maiti, S., & Singha, K. (2020). Sustainability in Fashion and Textile. *Recycling from Waste in Fashion and Textiles: A Sustainable and Circular Economic Approach* (s. 177-198). ABD: Scrivener Publishing LLC.
- Parley (2017). Design With Purpose, <https://parley.tv/journal/2017/4/4/design-with-purpose-adidas-by-stella-mccartney-joins-the-movement> (Erişim Tarihi:19.04.2019).
- Puma (2022). <https://about.puma.com/en/sustainability/our-targets>, (Erişim tarihi:15.02.2022).
- Rahimifard, S. and Clegg, A. (2007). Aspects of sustainable design and manufacture. *International Journal of Production Research*, 45 (18-19), 4013-4019. <https://doi.org/10.1080/00207540701608511>
- Ruiz, A. (2023), 17 Most Worrying Textile Waste Statistics & Facts, <https://theroundup.org/textile-waste> (Erişim Tarihi: 10.03.2023).
- Shoe Source Turkey (2021). shoesourceturkey.com/footwear-history-turkey (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- Sıfır Atık (2018). <https://sifiratik.co/2018/08/15/reebok-misir-ve-pamuktan-yapilmis-yeni-ayakkabisini-satisa-sundu/> . (Erişim tarihi: 05.01.2021).
- Thangavelu, K., & Bala Subramani, K. (2016). Sustainable Biopolymer Fibers—Production, Properties and Applications. *Sustainable Fibres for Fashion Industry* (s. 109-140). Germany: Springer, Singapur.
- TheRoundup (2023), 17 Most Worrying Textile Waste Statistics & Facts, <https://theroundup.org/textile-waste> (Erişim Tarihi: 10.03.2023).
- Tunç, N.ve Ceylan, Ö. (2021). Moda ve tekstilde sürdürülebilir ürün tasarımı ve ted 10 stratejilerinin uygulanması. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 272-277. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/stardergisi/issue/66545/1011362>
- Turhan, S. (2011). Sürdürülebilir kalkınmada tasarımcının rolü. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(7), 125-139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/20660/220406>
- Vezzoli, C. (2003). A new generation of designers: perspectives for education and training in the field of sustainable design. Experiences and projects at the Politecnico di Milano University. *Journal of Cleaner Production*, 11(1),1-9. [https://doi.org/10.1016/S0959-6526\(02\)00057-4](https://doi.org/10.1016/S0959-6526(02)00057-4)
- Vogue (2020). Stella McCartney, <https://www.vogue.com/fashion-shows/pre-fall-2018/stella-mccartney> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

- Yeşilist (2018). <https://www.yesilist.com/zeytin-derisinden-uretilen-ayakkabi-koleksiyonu-thies/>Erişim tarihi: 10.02.2020.
- Zavodna, L., Trejtnarova, L., & Pospisil, J. (2020). A Sustainable Materials For Footwear Industry: Designing Biodegradable Shoes. *Journal of the Faculty of Technics and Technologies, Trakia University*.
- Zeren, D. ve Nabıkoğlu, G. (2009). Sürdürülebilir ürün tasarımında tanım ve yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18 (2), 461. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4382/60151>
- ZNİ , H., & AR, A. (2020, 9 21). Utilization of natural rubber latex as raw materials for rubber shoe outsole. *AIP Publishing*, s. 1-5.

EXTENDED SUMMARY

The rapid increase in production and consumption due to global warming, air and water pollution, soil erosion, deforestation, climate crisis, waste and population growth negatively affect the future of the world. It will be an important step to ensure the balance between nature and human beings for the sustainability of natural resources such as air and water, which are necessary for living life.

The clothing sector, which has a great negative impact on the environment, affects nature, the environment and living life in a harmful way as a result of the rapid development of the production sector, population growth, fashion trends, rapid and excessive consumption. The fashion sector ranks second after petroleum in water use and polluting the environment.

Footwear, which evolved by the conditions of the time with vines and then animal skins, has become a field where a wide variety of materials are used with the industrial revolutions and the inclusion of plastic in our lives. In the production processes of the materials required in shoe manufacturing, water consumption, energy consumption, chemicals used and the amount of emissions affect human and environmental health. In the processes that cause the formation of these effects, sustainability dimensions should gain applicability and take place in the process.

Brands such as Adidas, Reebok, Camper, Puma, Nike, Converse, New Balance, and others engage in shoe production activities utilizing sustainable materials derived from plant fibers and/or waste. This study aims to emphasize sustainability at the design stage within the footwear production sector—a category essential and semi-durable in consumer goods. The objectives include evaluating its implementation, inspiring future initiatives, and fostering sustainability.

The study aims to examine sustainability practices in the design and production processes of footwear, which is an essential and semi-durable consumer good. The research covers the methods of literature review and examination of original footwear samples produced with sustainable materials. The study includes the following steps:

Material Selection: Environmentally friendly and sustainable materials were researched and selected. Apple skin, hemp fabric, seaweed and salmon skin materials as upper materials, natural and recycled materials as sole materials were preferred with sustainability in mind.

Design Phase: Original shoe designs were created using the selected sustainable materials. These designs were evaluated in terms of both visual aesthetics and environmental impact.

Production Process: Environmental impact has been taken into account in the production steps of the designs, including material cutting, stitching, assembly and finishing.

Evaluation: To determine the sustainability of the footwear produced, we have evaluated both the environmental impacts and the characteristics of the materials used.

This methodology, which covers four work packages of the research, aims to provide valuable insights on how sustainability can be integrated into footwear design and production processes and to inspire sustainability practices in the industry. A comprehensive assessment was carried out to determine the feasibility, ecological benefits and potential barriers of the sustainable materials investigated and the key findings are summarized below:

1. **Sustainability and Effective Use of Materials:** In terms of sustainability and effective use of materials, apple skin, hemp fabric, seaweed and salmon skin are examples of sustainable materials that have significant environmental advantages over traditional materials.
2. **Reducing Environmental Impact:** Reducing waste in the design and production process and the use of water-based adhesives lead to a significant reduction in the environmental footprint, and this approach can be seen as a critical pathway in the development of sustainability criteria in the sector.
3. **Increasing Importance of Sustainability in User Preferences:** Based on the research, it was found that in a trend where consumers start to pay more attention to the sustainability of products, the demand for environmentally friendly footwear will increase, which in turn will influence the adoption of environmentally sustainable practices in the footwear industry.
4. **Development of Sustainable Production Techniques:** The applicability of sustainable production techniques such as minimizing waste, reducing energy and water consumption with the shoe production process carried

out within the scope of the study can facilitate the adoption of environmental sustainability practices in the footwear industry.

Efforts to minimize the amount of waste from the design stage to the end of the production process are important in terms of environmental sustainability. . The use of environmentally friendly and sustainable materials in footwear design contributes to waste reduction and conservation of natural resources. The study shows that designs to reduce the amount of waste by optimizing the use of materials are possible.

It can be predicted that the results obtained in the research contain conceptual guidance for designers and manufacturers on sustainable materials and production techniques, from small workshop size to more complex production lines. This information can be an important step towards increasing sustainable practices in the sector and reducing the environmental footprint. Sustainable footwear design and production also responds to consumers' increasing environmental awareness and demand for sustainable products. In light of these findings, the adoption of sustainability-oriented strategies in the footwear sector can benefit not only environmental but also economic sustainability. Sustainable footwear design and production can further strengthen the market position of brands as awareness increases in this area and allow the manufacturing industry to adapt to changes in consumer preferences.

The use of sustainable materials and waste reduction strategies show that the fashion and textile industry can evolve in a more sustainability-conscious and responsible direction.

Education and awareness raising efforts on sustainability among fashion and textile industry professionals, designers and manufacturers should be supported. Training programs should be developed to further the adoption of sustainable design in the apparel industry. Recycling or reuse of end-of-life footwear should be encouraged to reduce waste.

In order to increase awareness and implementation of sustainability in the process of shoe design and production, it is important that prominent brands in the field set an example; cooperation, trainings on sustainability studies, government incentives and support are important. As a result, promoting sustainable footwear design and production is vital for reducing environmental impacts in the sector and leaving a more livable world for future generations.

AĞIR VE ÇOKLU YETERSİZLİKTEN ETKİLENMİŞ ÖĞRENCİLERLE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERE UYGULANAN VİDEO TEKNOLOJİSİ İLE SEÇİM FIRSATI SUNMA ÖĞRETMEN EĞİTİM PROGRAMININ ETKİLİLİĞİ

THE EFFECTIVENESS OF THE TEACHER TRAINING PROGRAM ON PROVIDING THE OPPORTUNITY OF SELECTION WITH THE VIDEO TECNOLOGY APPLIED TO TEACHERS WORKING WITH STUDENTS AFFECTED BY SEVERE AND MULTIPLE DISABILITIES

Mehmet Akif ÖZDEMİR

Millî Eğitim Bakanlığı

Özel Eğitim Öğretmeni

mehmet_a.ozdemir@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6527-2603

Pınar ŞAFAK

Gazi Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Özel Eğitim Bölümü

apinar@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3386-9816

ÖZ

Geliş Tarihi:

01.01.2024

Kabul Tarihi:

18.04.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Ağır ve çoklu
yetersizlik
Öğretmen eğitimi
Video ile model
olma
Video ile geri
bildirim

Keywords

Severe and multiple
disabilities
Teacher training
Modeling with
video
Providing feedback
with video

Bu araştırmanın amacı ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan seçim fırsatı sunma öğretmen eğitim programının etkililiğini incelemektir. Araştırmanın katılımcılarını Niğde ilindeki bir özel eğitim uygulama okulunda görev yapmakta olan üç özel eğitim öğretmeni ile bu özel eğitim öğretmenlerinin sınıflarında kayıtlı olan ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş olan dokuz öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada yöntem olarak tek denekli deneysel desenler arasında yer alan denekler arası çoklu yoklama deseni kullanılmıştır. Araştırmanın öğretmen eğitimi sürecinde video teknolojisi ile öğretim yöntemlerinden video ile model olma ve video ile geri bildirimde bulunma teknikleri birlikte kullanılmıştır. Araştırma bulguları, özel eğitim öğretmenlerine uygulanan seçim fırsatı sunma öğretmen eğitim programının özel eğitim öğretmenlerine seçim fırsatı sunmayı kazandırdığını, özel eğitim öğretmenleri kazandıkları seçim fırsatı sunmayı genellediklerini ve sürdürdüklerini göstermiştir. Araştırmadaki özel eğitim öğretmenlerinden toplanan sosyal geçerlik verilerine göre özel eğitim öğretmenlerinin uygulanan seçim fırsatı sunma öğretmen eğitim programına ve programının uygulanmasına yönelik görüşlerinin olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effectiveness of the selection opportunity teacher training program applied to special education teachers working with students affected by severe and multiple disabilities. The participants of the study are three special education teachers working in a special education practice school in Niğde province and nine students who are affected by severe and multiple disabilities enrolled in the classes of these teachers. In the study, the inter-subject multiple polling design, which is among the single-subject experimental designs, has been used as a method. In the teacher training process of the research, video technology and teaching methods were used together with video modeling and video feedback. The research findings have showed that the teacher education program provided special education teachers with the opportunity to choose, also special education teachers generalized and continued to offer the opportunity of choice that they gained. According to the social validity data collected from, it is understood that the opinions of the special education teachers on the opportunity to offer the opportunity to choose applied and the implementation of the teacher training program and program are positive.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1413237>

Anf/Cite as: Özdemir, M. A., & Şafak, P. (2024). Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan öğretmenlere uygulanan video teknolojisi ile seçim fırsatı sunma öğretmen eğitim programının etkililiği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 447-464.

Giriş

Birey olarak kendi yaşam sorumluluğunu alarak diğer bireylere bağımlı olmadan yaşamak hayattaki en önemli yaşam becerilerinden biridir. Olağan gelişim özelliği gösteren bireylerin küçük yaşlardan itibaren yaşam sorumluluğunu alma içerisinde yer alan becerileri kendi başlarına kazandıkları görülürken yetersizlikten etkilenmiş bireylerin özellikle ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş olan bireylerin yaşam sorumluluğunu alma içerisinde yer alan becerileri kazanamadıkları ve bu yüzden yaşam sorumluluğunu alan bireyler olamadıkları görülmektedir. Ülke-Kürkçüoğlu (2007) ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylere sunulan eğitimin amaç olarak bireylerin kendi yaşam sorumluluklarını alabilmelerine ve hayatlarını bağımsız bireyler olarak sürdürebilmelerine yönelik olması gerektirdiğini belirtmektedir. Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere sunulacak eğitimin amacında belirtilen yaşam sorumluluğunu alma kavramı zihinsel yetersizlikten etkilenmiş bireylere hizmet sunma ilkesi olarak ortaya çıkmıştır (Browder, 2001). Yaşam sorumluluğunu alma kavramının tanımlarına bakıldığında Browder (2001) yaşam sorumluluğu almayı, karışık, çok yönlü ve tanımlaması zor bir süreç olarak belirtirken, Wehmeyer (2003) ise yaşam sorumluluğunu almayı kişinin kendi hayatında kontrol sağlayarak hayatına yön verebilme hakkı ve yeterliliği olarak tanımlamaktadır. Brown ve Cohen (1996) ise yaşam sorumluluğu almayı Wehmeyer'in (2003) tanımında belirttiği kişinin kendi hayatında kontrol sağlayarak hayatına yön verebilme hakkı ve yeterliliğini sağlamak için bireylerin göstermiş oldukları çaba olarak tanımlamaktadır.

Bireylerin kendi yaşam sorumluluklarını alabilmeleri için belirli becerilere sahip olması gerekmektedir (Collins, 2007; Powers, 2005). Wood et al. (2004) çalışmasında bu becerilerin ölçülebilir ve öğretilebilir beceriler olduğunu belirtirken Carter et al. (2001) ise yaşam sorumluluğunu alma içerisindeki ölçülebilir ve öğretilebilir becerileri; kendi kararını verme, kendi seçimlerini yapma, karşılaştıkları problemleri çözme, kendi farkındalığını sağlama, kendini yönetme, kendi savunuculuğu yapma ve hayatına dair amaç oluşturma olarak ifade etmektedir. Shogren et al. (2004) çalışmasında seçim yapma becerisini yaşam sorumluluğunu almanın merkezinde yer alan beceri olarak ifade etmektedir. Yetersizlik türlerinden etkilenmemiş, olağan gelişim özelliği gösteren bireylerin yaşam sorumluluğunu alma içerisinde yer alan becerileri kendi başlarına kazandıkları görülürken ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin bu becerileri kendi başlarına öğrenemedikleri ve yaşam sorumluluğunu alamadıkları için ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylere bu becerilerin öğretilmesi gerekmektedir. Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin kendi yaşam sorumluluklarını alan bağımsız bireyler olabilmelerini sağlamak için öğretilmesi gereken becerilerin başında seçim yapma becerisi yer almaktadır (Wehmeyer et al., 1998). Shevin et al. (1984) seçim yapmayı, kişiye sunulan aşına seçeneklerden tercih edileni seçme eylemi olarak tanımlamaktadır. D'Allura (2002) seçim yapmayı bireylerin hayatlarında var olması gereken önemli bir beceri olarak ifade etmektedir. Stafford (2005) kişinin seçim yapma becerisine sahip olmasının kendi yaşam sorumluluğunu alabilmesine ve toplumda bağımsız birey olarak hayatını devam ettirebilmesi için önemli olduğunu belirtmektedir. Stafford (2005), ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin kendi yaşam sorumluluklarını alan bireyler olabilmeleri için onlara seçim fırsatı sunulması ve onların seçim yapma becerisine sahip olması gerekmektedir.

Stang et al. (2009) ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin seçim yaparak tercihlerini belirtmeleri konusunda bir takım engel ve zorluklarla karşılaştıklarını belirtmektedir. Bu engel ve zorluklar; ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin göstermiş oldukları gelişim özellikleri, farkındalık seviyelerini düşük olması, bireylerin yaşadıkları öğrenilmiş çaresizlik durumu, öz saygı düzeylerinin düşük olması ve bu bireylerin güçlü ve zayıf yönlerinin keşfedilmemesi olarak belirtmektedir (Field, 1996; Field et al., 1994). Ayrıca bu engel ve zorluklarla birlikte ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan öğretmenlerin öğrenciler seçim yapamazlar, yaptıkları seçim yanlış olur, seçim yapmaları uzun sürer çok zaman alır gibi nedenlere bağlı olarak öğretmenler tarafından öğrencilere seçim fırsatı sunmak önemli ve gerekli görülmemekte veya seçim fırsatları sunmak öğretmenlerin akıllarına gelmediği için ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere seçim fırsatları sunulmamaktadır (Eldeniz-Çetin, 2013; Şafak vd., 2015). Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin yaşam sorumluluklarını alabilen ve kendi hayatlarını bağımsız bireyler olarak devam ettirebilmeleri için onlara seçim fırsatları sunmak önemlidir (Eldeniz-Çetin, 2013; Stafford, 2005). Seçim yapma, ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin kendi yaşam sorumluluklarını alabilmeleri bakımından en önemli becerilerden biri olmasına rağmen öğretilmesine yer verilmediği görülmektedir (Stafford, 2005; Şafak vd., 2015). Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere seçim fırsatları sunarak onların seçim yapmalarını ve yaptıkları seçimlerin sonuçlarını değerlendirmelerini sağlamak öğretmenlerin görev ve sorumlulukları arasında

yer almaktadır. Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin bu görev ve sorumluluğu ne kadar yerine getirdiği net olarak bilinmemektedir. Bu durumdan dolayı bu çalışmanın ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine seçim fırsatı sunma becerisinin kazandırması, özel eğitim öğretmenlerinin öğrencilere seçim fırsatları sunması ve öğrencilerin seçim yapmaları bakımından önemli olacağı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde seçim yapma ile ilgili araştırmalar incelendiğinde çalışmaların genel olarak; tercih değerlendirmesi, seçim yapmanın öğretimi, seçim yapmanın etkilerini incelemeye yönelik araştırmalar ile seçim yapma ile ilgili çalışmaların sistematik olarak incelendiği (Eldeniz-Çetin, 2013; Özdemir vd., 2020; Sigaffos et al., 1992; Ülke-Kürkçüoğlu, 2007) araştırmaların olduğu görülmektedir.

Eldeniz-Çetin (2013) tarafından yapılan araştırma ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin dolaylı ve doğrudan tercih değerlendirmeleri arasında ilişkilerini ve ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylere uygulanan doğrudan tercih değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve sabit bekleme süreli işlem sürecinin fotoğraflar arasından seçim yapma becerisinin öğretimde etkililiğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın bulguları birincil bakıcıların ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylerin yiyecek tercihi tahmini ile bireye uygulanan tek uyarıcı, iki uyarıcı ve yeniden yerleştirmesiz çok uyarıcı kullanılarak yapılan tercih değerlendirme sonuçları arasında yüksek düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğunu, ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş bireylere doğrudan uygulanan tek uyarıcı, iki uyarıcı ve yeniden yerleştirmesiz çok uyarıcı kullanılarak yapılan tercih değerlendirmeleri arasında yüksek düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu ve sabit bekleme süreli işlem sürecinin fotoğraflar arasından seçim yapma öğretiminde etkili olduğu, katılımcıların seçim yapma becerisini öğretim bittikten 1, 3 ve 4 hafta sonra korudukları ve genelledikleri izlenimi vermiştir. Sigaffos et al. (1992) tarafından yapılan araştırma, çoklu yetersizlikleri olan çocuklarda seçim yapmayı değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmadaki katılımcılara yiyecek ve içecekler arasından seçim yapma fırsatları sağlanırken iki koşul dikkate alınmıştır. Birinci koşulda bireylere yiyecek ve içecek maddeleri verilirken daha önceki seçimleri dikkate alınmıştır. İkinci koşulda ise bireylere daha önceden seçtikleri maddenin tam tersini vermiştir. Burada yürütülen mantık geçerli seçim yapma davranışlarının seçilene kabul etme ve seçilmeyeni reddetme şeklinde yansıtılacağı düşüncesidir. Doğrudan gözlemler tüm öğrencilerin her iki koşul altında da geçerli seçim yaptıklarını göstermiştir. Araştırma bulguları katılımcılara seçimlerinin tersi sunulduğu hallerde reddetme davranışının daha sık gerçekleştiğini göstermektedir. Özdemir vd., 2020 tarafından yapılan araştırma, özel eğitim alanında seçim yapma ile ilgili olarak yapılan çalışmaları incelemek amacıyla yapılmıştır. İncelenen araştırmalar desenlerine, çalışma grupları, sonuçları ve önerilerine göre analiz edilerek bir çıkarıma ulaşılmaya çalışılmıştır.

Ülke Kürkçüoğlu (2007) tarafından yapılan araştırma, otizmli bireylere birebir öğretimde etkinlik içinde ya da etkinlik arasında öğretmen tarafından sunulan seçim fırsatlarının bireylerin etkinlikle ilgili olma ve kendini uyarıcı davranışları üzerindeki etkililiğinin ve süre açısından verimliliğinin farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma bulguları seçim fırsatı sunmanın katılımcıların etkinlikle ilgili olma davranışlarının daha yüksek oranda gerçekleşmesine sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmalar dışında yetersizlik türlerinden etkilenmiş olan bireylere seçim fırsatı sunma ve seçim fırsatı sunmanın öğretime yönelik sınırlı araştırmaların (Clark, 2006; Duke, 2008) olduğu görülmektedir (Özdemir vd., 2020). Clark (2006) tarafından yapılan araştırma, seçim yapma becerisinin öğretimi için hazırlanan müdahale paketinin etkili olup olmadığını, katılımcıların seçim yapma becerisini koruyup koruyamadıklarını ve öğretmenlerin öğretim paketini uygulayıp uygulayamadıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını görme ve çoklu yetersizliği olan çocuklar oluşturmaktadır. Araştırma bulguları, hazırlanan bu paket programın katılımcıların seçim yapma becerilerini arttırdığı göstermektedir. Duke (2008) tarafından yapılan araştırma, fotoğraflarla sunulan seçimlere yönelik tepki davranışlarını arttırmak için çoklu yetersizliği olan öğrencilere seçim yapma öğretim paketinin etkililiğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma bulguları katılımcılarda uyarıcı seçimi olarak fotoğraf kullanıldığı zaman tepki sıklığının arttığını göstermektedir. Katılımcıların tepki sıklığındaki meydana gelen artışın izleme ve kalıcılık verilerinde de devam ettiği, katılımcıların bu becerileri farklı yaşlardaki yetişkinlere de genellebildiklerini göstermektedir.

Literatürdeki öğretmen eğitimine yönelik araştırmalar incelendiğinde Bishop et al. (2012), Bovi et al. (2017), Deliperi et al. (2015), Doğan (2019), Lavie et al. (2002), Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırmalarda video teknolojisiyle öğretime yer verdikleri görülmektedir. Bishop et al. (2012) tarafından yapılan araştırma 11

davranış terapistine eğitim vermişlerdir, eğitimin grup eğitimi şeklinde sunulmasının uyarıcı tercihi değerlendirmesine etkisi ve ayrıca video aracılığı ile geribildirim verilmesine duyulan ihtiyacın incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bovi et al. (2017) tarafından yapılan araştırma iki kamu okulu personeline tercih değerlendirmesi yapmayı kazandırmak için hazırlanan eğitimde seslendirme talimatı ile video modellemenin kullanılmasının etkinliğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Deliperi et al. (2015) tarafından yapılan araştırma personel eğitiminde seslendirme talimatı ile video modellemenin kullanılmasının etkinliğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Doğan (2019) tarafından yapılan araştırma, okul öncesi öğretmenlerine uygulanan “Ek Desteğe İhtiyacı Olan Çocuklara Öz bakım Becerilerinin Öğretiminde Öğretmen Eğitim Programı'nın” öğretmenlerin ek desteğe ihtiyacı olan çocuklara öz bakım becerilerini öğretmeleri için gerçekleşmesi beklenen aşamaları uygulama düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Lavie et al. (2002) tarafından yapılan araştırma aday okul öncesi öğretmenlerine tercih değerlendirmesi yapabilme becerisi kazandırmak amacıyla yapılmıştır. Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırma özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde uygulanan hizmet içi eğitim programına ilişkin katılımcıların görüş ve önerilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında öğretmenlere farklı beceriler kazandırmak için yapılan araştırmaların olduğu ancak öğretmenlere seçim fırsatı sunmanın öğretime yönelik olarak yapılan bir çalışmanın mevcut olmaması bu araştırmayı gerekli kılmıştır.

Bu çalışma sonunda ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin görev ve sorumlulukları arasında bulunan seçim fırsatı sunma becerisini kazanmaları beklenmektedir. Ayrıca öğretmenlerin ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere seçim fırsatı sunma davranışlarının artması hedeflenmektedir. Bu araştırma; ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitimi programının etkililiğini belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1) Uygulanan öğretmen eğitim programı, özel eğitimi öğretmenlerine seçim fırsatı sunma kazandırmada etkili midir?
- 2) Uygulanan öğretmen eğitim programı sonrasında özel eğitim öğretmenleri kazandıkları seçim fırsatı sunmayı birinci, üçüncü ve dördüncü haftalarda sürdürebilirler mi?
- 3) Uygulanan öğretmen eğitim programı sonrasında özel eğitim öğretmenleri kazandıkları seçim fırsatı sunmayı farklı etkinliklere genelleyebilirler mi?
- 4) Uygulanan öğretmen eğitim programına ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitimi programının etkililiğini belirlemek için yapılan bu araştırma tek denekli deneysel araştırma yöntemlerinde “çoklu yoklama modeli” ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan denekler arası çoklu yoklama modeli; herhangi bir becerinin, bir işlemin ya da kavramın öğretiminde kullanılan programının etkililiğinin araştırmanın katılımcıları içerisinde değerlendirmek için tercih edilen modellerden biri olarak ifade edilmektedir (Çıkkılı, 2008; Gast et al., 2010) Araştırmada deneysel kontrol, öğretmen eğitimi yapılan özel eğitim öğretmenlerinin öğretimden sonra başlama düzeyi verilerindeki performans düzeyinde artış görülmesi, öğretmen eğitimi yapılmayan özel eğitim öğretmenlerinin başlama düzeyindeki verilere yakın performans göstermesi; aynı şekilde diğer özel eğitim öğretmenlerinde öğretmen eğitimi gerçekleştirildikçe performans düzeylerinde artışların meydana gelmesi ve aynı değişikliğin sırası ile araştırmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin tamamında gerçekleşmesi sağlanarak oluşturulmuştur (Blackhurst et al., 1994; Tekin-Iftar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Niğde İli Milli Eğitim Müdürlüğü özel eğitim uygulama okulundaki özel eğitim öğretmenlerinden; sınıflarında birden çok yetersizlik kombinasyonu (görme engelli ve zihin engelli, işitme engelli ve zihin engelli, zihin engelli ve serebral palsi ya da görme engelli, zihin

engelli ve epilepsi) bulunan öğrencilerden en az birinin görme yetersizliğinden etkilenmiş öğrencisi olan özel eğitim öğretmenlerinden seçim yapmaya (seçim yapmanın öğretimi/ seçim fırsatı sunmaya) dair bir eğitim bir eğitim almamış olmaları, çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenler içerisinde seçilen üç özel eğitim öğretmeni ve bu öğretmenlerin sınıflarında eğitimine devam eden ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş dokuz öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın raporlama aşamasında araştırmaya katılan öğretmenlerin isimleri yerine Ö1, Ö2 ve Ö3; öğrenci isimleri yerlerine ise K1, K2... şeklinde kodlama yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlere ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Öğretmen	Cinsiyet	Yaş	Mezun Olduğu Üniversite	Mesleki Deneyim	Öğrenciler İle Çalışma Deneyimi	Eğitime Katılma Durumu
Ö1	Erkek	36	Ankara Üniversitesi Zihinsel Engelliler Öğretmenliği	14 yıl	6 yıl	Hayır
Ö2	Erkek	28	Samsun Üniversitesi İşitme Engelliler Öğretmenliği	6 yıl	3 yıl	Hayır
Ö3	Erkek	32	Gazi Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği	7 yıl	1 yıl	Hayır

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsinin erkek, öğretmenlerin ikisinin özel eğitim bölümü birinin ise sınıf öğretmenliği mezunu, mesleki deneyimlerinin beş yıldan fazla, ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışma deneyimlerinin birinin beş yıldan fazla ikisinin ise beş yıldan az olduğu öğretmenlerin seçim yapmaya (seçim yapmanın öğretimi/ seçim fırsatı sunmaya) yönelik herhangi bir eğitim almadıkları görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sınıflarında bulunan öğrencilere ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Öğretmen	Cinsiyet	Yaşı	Öğrencinin Rapor Durumu
K1	Erkek	66 ay	Görme Engelli+ Zihinsel Engelli+ Serebral Palsi+Epilepsi+Mikrosefali
K2	Kız	68 ay	İşitme Engeli+Zihinsel Engelli+Epilepsi
K3	Kız	65 ay	Down Sendrom+Zihinsel Engelli
K4	Erkek	130 ay	Zihinsel Engelli+SerebralPalsi+Epilepsi
K5	Kız	128 ay	Otizm Spektrum Bozukluğu +Zihinsel Engelli+Epilepsi
K6	Erkek	135 ay	Görme Engelli+Zihinsel Engelli
K7	Erkek	60 ay	Zihinsel Engelli+Serebral Palsi+Epilepsi
K8	Kız	62 ay	Zihinsel Engelli+Down Sendrom+Görme Engelli
K9	Kız	65 ay	İşitme Engelli+Epilepsi

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin dördünün erkek, beşinin kız olduğu, öğrencilerin yaşlarının altmış ay ile yüz otuz beş ay arasında değiştiği öğrencilerin rapor durumlarına bakıldığında sağlık kurulu raporlarında yer alan bilgilere göre öğrencilerin tamamın birden fazla yetersizlik tanısı almış olduğu görülmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu araştırma için Gazi Üniversitesi Ölçme Değerlendirme Etik Alt Çalışma Grubu Bilimsel ve Eğitim amaçlı konulu, 10.03.2020 tarih ve E.37137 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca çalışmada yer alan öğretmen ve öğrenci velilerine bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırmada öğretmenlerin sınıfında bulunan ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin seçim fırsatı sunulması sonucunda seçim yapma davranışlarının artıp artmadığı incelenmiştir. Seçim fırsatı sunmanın öğrencilerin problem davranışlara ya da öğrencilerin yeni beceriler kazanmasına etkisine incelenmemiştir. Bu durum araştırmanın sınırlılığıdır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama amacıyla Seçim Fırsatı Sunma (SFS) kontrol listeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan kontrol listeleri özel eğitim öğretmenlerinin seçim fırsatı sunma düzeylerini belirlemek amacıyla hazırlanmış olup etkinlik öncesi, sırası ve sonrasında yapılacakları içeren on iki seçim fırsatı düzeyinden oluşmaktadır. Kontrol listeleri Özel Eğitim Bölümünde görevli iki öğretim üyesinden uzman görüşü alındıktan sonra başlama düzeyi, yoklama oturumları, izleme ve genelleme verilerinin toplanmasında kullanılmıştır. Gözlemciler arası güvenilirlik verilerinin toplanmasında da bu kontrol listeleri kullanılmıştır.

Çalışmada sosyal geçerlilik verilerini toplamak amacıyla Sosyal Geçerlik Formu hazırlanmıştır. Sosyal Geçerlilik Formu için Özel Eğitim Bölümünde görevli iki öğretim üyesinden uzman görüşü alındıktan sonraki hali kullanılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda formun üçüncü bölümde yer alan iki soru çıkarılmıştır. Sosyal geçerlik formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm eğitimin mesleki gelişime katkısına dair Likert tipi beşli on soru, ikinci bölüm öğretmen eğitim programına yönelik görüşlerini almaya hizmet eden Likert tipi beşli sekiz soru ve üçüncü bölüm ise üç adet açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Bu formlara ek olarak çalışmanın uygulama, başlama düzeyi ve uygulama oturumlarında yer alan basamakların uygulamacı tarafından doğru sıra ile uygulanıp uygulanmadığını belirlemek amacıyla Uygulama Güvenirliği Formu oluşturulmuş ve veri toplama sürecinde bu formlar kullanılmıştır.

Uygulama Ortamı

Araştırma özel eğitim uygulama okulundaki bir sınıfta gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın deneysel aşamasına başlamadan önce uygulama ortamı araştırmaya hazır hale getirilmiştir. Sınıfta tekli öğrenci sıraları bulunmaktadır. Bu sıralar U sınıf düzeni şeklindedir. Sınıfta etkinlikleri asmak için etkinlik panosu bulunmaktadır. Sınıfta akıllı tahta bulunmaktadır. Araştırma öncesinde araştırmacı tarafından sınıfta bulunan araç gereçler özel eğitim öğretmenlerinin seçim fırsatı sunabilmeleri için düzenlenmiş ve özel eğitim öğretmenlerinin etkinlikte kullanacak oldukları materyaller öğretmen masasına konmuştur. Çalışma süreci video kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Öğretmen Eğitim Programının Geliştirilmesi

Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine seçim fırsatı sunma becerisi kazandırabilmek için öğretmen eğitim programı hazırlanmıştır. Program geliştirilmeden önce literatürdeki öğretmen eğitim programları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sazak-Pınar (2009) çalışmasında öğretmenlere bilgi ve beceri edindirmek için hazırlanan öğretmen eğitim programlarının bazı özellikleri içinde bulundurması gerektiğini belirtmektedir. Vukelich et al. (1999) bu özellikleri; 1) bir konunun edinilmesine yönelik olma, 2) öğretmenlerin ihtiyaçları/gereksinimlerine göre hazırlama, 3) dikkatin sürdürülmesi ve desteklenmesine katkı sağlama, 4) sınıfta yer alan problemlere çözüm önerileri sunabilmesi, 5) öğretmenlerin eğitime aktif olarak katılmalarını sağlaması, 6) öğretmenlerin meslektaşları ile etkileşimlerine katkı sunması ve 7) öğretmenlerin eğitim sonunda öğrendiklerini uygulamalarını sağlamak için öğretmenleri cesaretlendirmesi olarak sıralanmaktadır. Dilly (2001) ise öğretmen eğitim programı hazırlanır dikkat edilmesi gereken durumları; 1) kazandırılacak bilgiler ve kullanılacak olan araç-gereçler çalışma öncesinde planlanmalı, 2) öğretmen eğitimi

için uygun araç-gereçler seçilmeli, 3) seçilen araç-gereçler nitelikli olarak kullanılmalı, 4) eğitim programı içeriğindeki konuların birbirleri ile ilişkili olması, 5) eğitimde yer alacak olan öğretmenler ile eğitim verecek eğitimci arasında karşılıklı ve olumlu bir iletişimin oluşturulması ve 6) eğitim sürecinde öğretmenlerinde katılabileceği etkinliklerinde yer alması şeklinde sıralamıştır. Bu araştırmada öğretmen eğitim programı hazırlanırken literatürde yer alan bu bilgilere dikkat edilmiştir. Ayrıca hazırlanan öğretmen eğitim programı Özel Eğitim Bölümünde görevli iki öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşüne göre programda herhangi bir değişiklik ya da revize durumu söz konusu olmamıştır ve pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama araştırmacı tarafından araştırma yapılacak sınıfta araştırmada yer almayan bir öğretmenle yapılmıştır. Pilot uygulama sonunda öğretim oturumlarının 40 dakikalık sunu ve uygulama süresi olarak yapılmasına karar verilmiştir. Pilot uygulama sonunda araştırma için hazırlanan video teknolojisi ile SFS öğretmen eğitim programının içerik olarak uygun ve araştırma sürecinde kullanılabilir olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen eğitim programı içeriğine ilişkin bilgiler Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Öğretmen Eğitim Programı İçeriği

Oturumlar	Oturum Başlığı	Oturumda Yer Alan Konular
I. Oturum	Bilgilendirme	Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrenciler ve özelliklerine yönelik bilgi verme Seçim fırsatı sunma içerisindeki öğretmen ve öğrenci davranışlarına yönelik bilgi verme
II. Oturum	Video	Video teknolojisi ile olumlu örnek üzerinden model olma
III. Oturum	Teknolojisi Uygulama	Video teknolojisi ile olumsuz örnek üzerinden geri bildirimde bulunma Örnek seçim fırsatı sunma uygulaması yapma Öğretmen eğitimi sonunda sınıfta öğrencileri ile seçim fırsatı sunma uygulaması yapma

Öğretmen Eğitim Programının Uygulanması

Öğretmen eğitimi araştırmacı tarafından verilmiştir. Öğretmen eğitimi araştırmada kullanılan yöntemden dolayı her bir öğretmenle bireysel olarak yapılmıştır. Öğretmen eğitimi okul derslerinden sonra kırk dakikalık üç oturum halinde yapılmıştır. Bilgilendirme oturumunda hazırlanan sunu sınıfta bulunan akıllı tahtaya yansıtılarak sözel olarak anlatılmıştır. İkinci oturumda öğretmenlerin başlama düzeylerine ait video kayıtları izletilerek bilgilendirme oturumuna göre “Şimdi olsa nasıl seçim fırsatı sunardınız?” sorusu sorulmuştur. Öğretmenin cevabına göre oturum devam ettirilmiştir. Daha sonra araştırmacı tarafından hazırlanan video izletirilerek video üzerinden nasıl seçim fırsatı sunulacağına dair olumlu örnekler izletilmiştir. Üçüncü oturum sonunda öğretmenden öğrencilerin sınıf olmadığı zaman diliminde örnek bir öğretim yapması ve öğrendiği seçim fırsatı sunma becerisini uygulaması istenmiştir. Örnek öğretim uygulaması olarak planlanan bu oturumda gerek duyulduğunda araştırmacı tarafından dönütler (olumlu ve düzeltici) verilmiştir. Öğretmen eğitiminin tüm oturumları video kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Öğretmen eğitimin üçüncü oturumu bittikten sonra Ö1 ile deney süreci uygulama oturumlarına başlanmıştır. Araştırmada beklenen ölçüt düzeyi %75 olarak belirlenmiştir. Bu durumun sebebi öğretmenin araştırma sırasında tek olması ve öğrencilerle etkinlik yaptığı sırada etkinlik öğrenciler seçim fırsatı sunulmadan kendi seçimlerini yapabileme ihtimalinden dolayı bu şekilde belirlenmiştir. Araştırma sürecinde öğretmen öğrencinin biriyle etkinliğe devam ederken diğer bir öğrenci seçim fırsatı sunulmadan kendiliğinden iki kez seçim yapmıştır. Öğretmenin sunacağı olası seçim fırsatı sayısı düştüğü için başarı ölçütü %75 olarak belirlenmiştir.

Deney Süreci

Başlama Düzeyi ve Yoklama Oturumları

Başlama düzeyi oturumları öncesinde uygulama yapılacak olan sınıf kapısının dışına “Araştırma var” yazısı asılmıştır. Daha sonra sınıf ortamı ve uygulamada kullanılacak materyaller hazırlanmıştır. Ö1’e “Öğretmenim masanızın üzerinde yer alan etkinliklerden birini öğrencilerinizle birlikte yapınız” uygulama ana yönergesi verilmiş ve etkinliklerden birisinin yapılması beklenmiştir. Başlama düzeyi oturumları gerçekleştirilirken, video kayıt cihazı ile kayıt edilmiştir. Başlama düzeyi oturum sürelerinin 14-23 dakika arasında değişiklik göstermektedir. Yoklama verileri de başlama düzeyi oturumlarıyla aynı şekilde toplanmıştır.

Araştırmada öğretmenlerin öğrenciler ile yapmaları için dört etkinlik belirlenmiştir. Bu etkinlikler; makasla kâğıt kesme, kâğıt yırtma, şekil boyama kâğıt yapıştırma etkinlikleridir. Her bir etkinlikte eşit sayıda seçim fırsatı sunma durumuna yer verilmiştir. Seçim fırsatı sunma durumları; etkinlik öncesi seçim fırsatları, etkinlik anındaki seçim fırsatları ve etkinlik sonunda yer alan seçim fırsatlarıdır. Etkinlik öncesi seçim fırsatları (yapılacak etkinliğin seçimi vb.), etkinlik sırasında yer alan seçim fırsatları (etkinlik yapılacak arkadaşın seçimi, etkinlikte kullanılacak araç gereçlerin seçimi vb.), etkinlik sonunda yer alan seçim fırsatları (etkinlik sonunda kazanılan pekiştirici seçimi vb.) gibi seçim fırsatlarını içermektedir. Makasla kâğıt kesme ile kâğıt yırtma etkinlikleri, uygulama oturumlarında, kâğıt yapıştırma ile şekil boyama etkinlikleri ise genelleme oturumları kullanılmıştır.

Uygulama

Uygulamaya Ö1’le başlama düzeyin verileri toplanarak başlanmıştır. Ö1’ den art arda en az üç kararlı veri alıncaya kadar başlama düzeyi devam ederken Ö1 ve Ö2 den birer tane yoklama verisi alınmıştır. Ö1’den en az üç kararlı veri elde edildiği zaman öğretmen eğitim programına başlanılmıştır. Öğretmen eğitim programı üç oturumda tamamlanmıştır. Öğretmen eğitimi oturum sürelerinin 23-28 dakika arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Eğitim programı bitince Ö1’ e sınıfındaki öğrencilerle belirlenen iki etkinlikten birini yapması söylenmiştir. Ö1 etkinliklerden seçilene yaptırırken yoklama verileri toplanmıştır. Ö1’ den beklenen ölçüt düzeyi (%75) karşılayan kararlı veri elde edildikten sonra, Ö2 ile başlama düzeyi verileri alınmaya başlanmış, Ö3 ile ise yoklama verisi alınmıştır. Ö2’ den art arda üç oturum kararlı başlama düzeyi verisi elde edildikten sonra öğretmen eğitim programına geçilmiştir. Eğitim programı bitince Ö2’ den sınıfındaki öğrencileri uygulama yapması istenmiştir. Ö2’ den beklenen ölçüt düzeyi (%75) karşılayan kararlı veri elde edildiğinde uygulama sonlandırılmıştır. Aynı süreç Ö3 ile aynı şekilde yapılmıştır.

İzleme Oturumları

Çalışmanın öğretim oturumları bittikten sonra öğretmenlerin öğrendikleri seçim fırsatı sunmayı hangi düzeyde koruduklarını belirlemek amacı ile öğretim oturumu tamamlanan öğretmenlerle izleme oturumları bir, üç ve dört hafta sonrasında gerçekleştirilmiştir. İzleme oturumları; başlama düzeyi ve yoklama oturumları gibi yapılmıştır. İzleme oturumlarında öğretmenlerden biri beklenen ölçütü (%75) gerçekleştiremezse beklenen ölçütü gerçekleştiremeyen öğretmenle öğretmen eğitim programının üçüncü oturumun tekrarlanması kararı alınmıştır. Ancak öğretmenler izleme oturumlarında beklenen ölçüt düzeyi (%75) karşıladıkları için böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

Genelleme Oturumları

Genelleme oturumları çalışma sonunda araştırmadaki öğretmenlerin edindikleri seçim fırsatı sunma uygulamasını genelledebilmelerini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın başlama düzeyinde bir oturum ve son izleme oturumu sonrasında bir oturum olmak üzere iki genelleme verisi toplanmıştır. Genelleme verisi için öğretmenlerden şekil boyama ve kâğıt yapıştırma etkinliklerinden bir tanesini yapmaları istenmiştir. Belirlenen etkinliklerde bulunan olası seçim fırsatı sunma durumlarının aynı sayıda olduğu için genelleme oturumlarında bu etkinlikler seçilmiştir. Genelleme oturumları da diğer oturumlar gibi gerçekleştirilmiş ve video kayıt cihazı ile kayıt edilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitimi programının etkililiğini belirlemek amacıyla etkililik verisi toplanmıştır. Öğretmenlerin araştırma oturumlarındaki kayıt edilen görüntüleri izlenerek seçim fırsatı sunma durumu için (SFS Kontrol Listesi veri toplama formuna “+” işareti koyularak, doğru yüzdesi hesaplanmış. Daha sonra elde edilen veriler grafiğe işlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesi grafiksel analiz yöntemi ile yapılmıştır. Grafikte “x” yatay ekseninde gerçekleştirilen oturum sayılarını, “y” dikey ekseninde bağımlı değişkenin nicel olarak ifadesini göstermektedir. Araştırmanın sosyal geçerliliğini belirlemek için öğretmenlerden araştırmacının hazırladığı SFS formunu doldurmaları istenmiştir. SFS formundaki birinci ve ikinci bölümdeki sorularda aldıkları puanlar yorumlanmıştır. Ayrıca formun üçüncü bölümünde yer alan açık uçlu sorularla ulaşılan veriler içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

Gözlemciler Arası Güvenirlik Verilerinin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın gözlemciler arası güvenirliliğini belirleyebilmek amacıyla “*Gözlemciler Arası Güvenirlik Kayıt Formu*” hazırlanmıştır. Çalışmadaki öğretmenlerden elde edilen veriler, tüm deney aşamalarından %30’u için gözlemciler arası güvenirlik hesaplanırken oluşturulan form işaretleme yapılarak hesaplanmıştır. Çalışmanın her bir evresi için verilerden %30’ u seçkisiz atama yoluyla belirlenerek Özel Eğitim Bölümü’nde yüksek lisans derecesine sahip bir gözlemci tarafından kodlanmıştır. Çalışmadaki araştırmacı diğer gözlemciyle beraber seçkisiz atama yoluyla belirlenmiş bir gözlem verisini izleyerek kodlama yapmıştır. Ayrıca araştırmacı diğer gözlemcinin kodlamaya yönelik sorularına yanıtlayarak, kodlama ölçütlerini açıklamıştır. Araştırmacı, ikinci gözlemciyi seçkisiz atama yoluyla belirlediği verinin kodlamasını yaparken izlemiştir. Araştırmanın ikinci gözlemcisi bağımsız bir şekilde kodlama yapma düzeyine ulaştığından, verilerin %30’ unu kodlamıştır. Gözlemciler arası güvenirlik verileri; Gözlemciler Arası Güvenirlik = (Görüş Birliği/Görüş Birliği +Görüş Ayrılığı) X 100 formülü ile hesaplanmıştır (Tekin-İftar, 2012). Gözlemciler arası güvenirlik verileri araştırmacı tarafından hesaplanmıştır. Birinci gözlemcinin verilerine göre %92, ikinci gözlemcinin verilerine göre %94 hesaplanmıştır. Seçkisiz atama yoluyla %30’ u ile belirlenen gözlemciler arası güvenirlik verilerinin ortalaması %93’ tür.

Uygulama Güvenirliği Verilerinin Toplanması ve Analizi

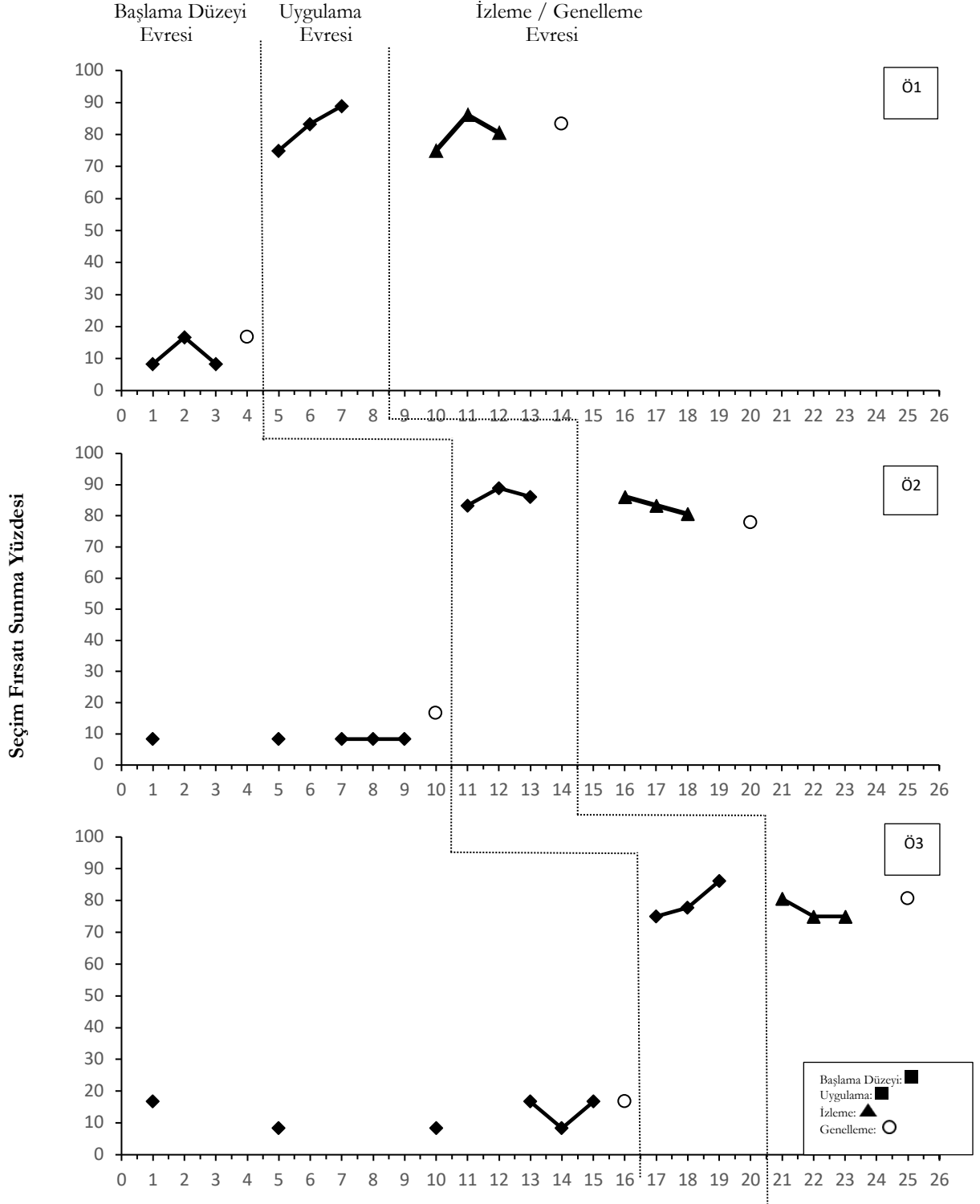
Çalışmayı uygulayıcı tarafından planlandığı şekilde uygulanıp uygulanmadığını belirlemek amacıyla, “*Uygulama Güvenirliği Veri Toplama Formu*” geliştirilmiş ve uygulama güvenirliği geliştirilen formula toplanmıştır. Çalışmanın uygulama güvenirliği; Uygulama Güvenirliği Katsayısı= (Gözlenen Uygulamacı Davranışı/ Planlanan Uygulamacı Davranışı) X 100 formülü ile hesaplanmıştır (Tawney et al., 1984; Tekin-İftar, 2012). Çalışmanın uygulama güvenirliği %100 hesaplanmıştır. Uygulama güvenirliği verileri, çalışmanın araştırmacı tarafından planladığı gibi uyguladığını göstermektedir.

Sosyal Geçerlik Verilerinin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın sosyal geçerliği “*Sosyal Geçerlik Veri Toplama Formu*” kullanılarak belirlenmiştir. Sosyal geçerlik veri toplama formu çalışma bittikten sonra araştırmacı tarafından araştırmadaki öğretmenlere dağıtılarak doldurmaları istenmiştir. Çalışmadaki öğretmenlerin doldurdukları formlardaki ham veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın sosyal geçerlik bulguları uygulanan öğretmen eğitim programının sosyal geçerliği olan bir eğitim programı olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitimi programının etkililiğini incelemek amacıyla yapılan çalışmanın bulguları Şekil 1’ de yer almaktadır:

Şekil 1. Öğretmenlerin başlama düzeyi, uygulama, izleme ve genelleme evrelerinde seçim fırsatı sunma grafiği.

Şekil 1' e göre çalışmanın birinci alt amacında, ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitim programının, seçim fırsatı sunmayı kazanmalarına neden olup olmadığı araştırılmıştır. Şekil 1 incelendiğinde, özel eğitim öğretmenlerinin başlama düzeyi oturumlarında, seçim fırsatı sunma ortalamalarının; Ö1 için %11.10, Ö2 için %8.33 ve Ö3 için ise %13.88 düzeyinde olduğu görülmektedir. Öğretmen eğitim programları bittikten sonra gerçekleştirilen değerlendirmelerde seçim fırsatı sunma ortalamalarının; Ö1 için %82.40, Ö2 için %86.10 ve Ö3 için ise %79.62 düzeyinde olduğu görülmektedir. Veriler bize çalışmadaki öğretmenlerin başlama düzeyindeki verilere göre anlamlı bir yükseliş olduğunu göstermektedir. Özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitim programı sonundan her üç öğretmenin ulaşması beklenen ölçüt düzeyi (%75) üzerinde performans göstermesi uygulanan öğretmen eğitim programının öğretmenlere seçim fırsatı sunmayı kazandırmada etkili olduğu izlenimi vermektedir.

Şekil 1' e göre çalışmanın ikinci alt amacında, ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenlerine uygulanan öğretmen eğitim programı sonrasında öğretmenlerin edindikleri beceriyi birinci, üçüncü ve dördüncü haftalarda sürdürmelerine neden olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın bu amacıyla ilişkili olarak çalışmada yer alan öğretmenlerin öğretmen eğitimleri tamamlandıktan bir hafta sonra, üç hafta sonra ve dört hafta sonrasında izleme verileri toplanmıştır. Şekil 1 incelendiğinde, öğretmenlerin izleme evresinde seçim fırsatı sunma ortalamalarının; Ö1 için %80.55, Ö2 için %83.33 ve Ö3 için ise %76.85 düzeyinde olduğu görülmektedir. Veriler bize çalışmadaki öğretmenlerin izleme evresinde beklenen ölçüt düzeyi (%75) üzerinde performans göstermesi uygulanan öğretmen eğitim programının öğretmenlerin seçim fırsatı sunma becerisini bir hafta sonra üç hafta sonra ve dört hafta sonrasında sürdürdüğü izlenimi vermektedir.

Şekil 1' e göre çalışmanın üçüncü alt amacında, ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerle çalışan özel eğitim öğretmenleri uygulanan öğretmen eğitim programı sonrasında edindikleri seçim fırsatı sunma becerisini farklı etkinliklere genellemelerine neden olup olmadığı araştırılmıştır. Şekil 1 incelendiğinde öğretmenlerin genelleme evresindeki seçim fırsatı sunma doğru tepkilerinin; Ö1 için %16.66, Ö2 için %16.66 ve Ö3 için ise %16.66 düzeylerinde olduğu görülmektedir. Öğretmen eğitimi ve yoklama oturumları bitikten sonra düzenlenen genelleme oturumlarında seçim fırsatı sunma doğru tepkilerinin; Ö1 için %83.33 Ö2 için %77.77 ve Ö3 için ise %80.55 düzeyinde olduğu görülmektedir. Veriler bize çalışmada yer alan öğretmenlerin seçim fırsatı sunma düzeyinin öğretmenlerden beklenen ölçüt düzeyi (%75) üzerinde performans göstermesi ve öğretmenlerin seçim fırsatı sunmayı farklı etkinliklere genellediği izlenimi vermektedir.

Çalışmanın dördüncü alt amacında; çalışmada yer alan özel eğitim öğretmenlerinin öğretmen eğitim programı ve programın uygulanmasına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla çalışma sonunda öğretmenlerden “*Sosyal Geçerlik Veri Toplama Formu’nu*” doldurmaları istenmiştir. Öğretmenlerin doldurmuş oldukları formdaki veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Çalışmadaki öğretmenlerin, sosyal geçerlilik formunda yer alan bir ve ikinci bölümdeki sorulara üç ve üçün üzerinde puan vermeleri, bize eğitim programının içerik olarak, uygulanma süresi olarak, öğretmen eğitim programının sunumunda kullanılan iletişim dili ve sunulardaki videoların açık ve anlaşılır olduğunu göstermektedir. Ayrıca programın uygulandığı sınıfın teknolojik araç gereçler bakımından donanımlı ve uygun olduğu, öğretmen eğitim programını uygulayan kişinin bilgi düzeyi olarak yeterli olduğu, uygulanan programın öğretmenlere mesleki olarak yeni bilgiler kattığını göstermektedir. Çalışmanın sosyal geçerlik bulguları bize; öğretmenlere uygulanan öğretmen eğitim programının öğretmenler için sosyal geçerliği olan bir eğitim programı olduğu izlenimi vermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Özel eğitim öğretmenlerine seçim fırsatı sunma becerisi kazandırmak için hazırlanan öğretmen eğitim programının etkililiğini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada uygulanan öğretmen eğitim programının öğretmenlere seçim fırsatı sunma becerisi kazandırmada etkili olduğu, öğretmenlerin kazandıkları seçim fırsatı sunma becerisini birinci, üçüncü ve dördüncü hafta sonrasında sürdürmelerini sağladığı, öğretmenlerin edindikleri seçim fırsatı sunma becerisini farklı becerilere genelledikleri görülmektedir.

Uygulanan öğretmen eğitim programı tamamlandıktan sonra üç öğretmenin başlama düzeyindeki seçim fırsatı sunma düzeylerine göre kazanım, kalıcılık ve genelleme evrelerinde seçim fırsatı sunma düzeylerinde büyük

oranda artışın olduğu izleme verilerinde ise üç öğretmenin seçim fırsatı sunma düzeylerinde azalma olduğu görülmektedir. Bu durum etkinliklerde yer alan olası on iki seçim fırsatı sunma durumlarının bazılarının doğal sınıf ortamlarında yer almaması, öğretmenlerin doğal sınıf ortamında bulunmayan seçim fırsatlarını sunmayı unutmaları ya da öğrencilerin öğretmen seçim fırsatı sunmandan seçim yapmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak araştırma uygulama sonrasında her üç öğretmenin belirlenen ölçüt düzeyi (%75) üzerinde performans gösterdiği görülmektedir. Araştırmada yer alan üç öğretmenin kazanım, izleme ve genelleme evrelerinde başlama düzeyine göre oldukça yüksek oranda gerçekleşen bu artışın, öğretmen eğitim programına bağlı olduğu izlenimi vermektedir. Araştırmanın etki büyüklüğü hesaplamalarında örtüşmeyen veri yüzdesi yöntemi kullanılmıştır ve etki büyüklüğü %100 hesaplanmıştır. Bu durum uygulanan öğretmen eğitimin çok etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğretmenlerin sosyal geçerlik formundaki açık uçlu sorular verdikleri cevaplardan öğretmen eğitim programı ve programın uygulanmasının değerlendirilmesine yönelik programın etkili olduğu ve uygulama oturumlarının verimli geçtiğini destekleyecek yönde görüş bildirmişlerdir. Çalışmadaki öğretmenlerin görüşlerine göre; uygulanan programının öğretmenler açısından sosyal geçerliği olan bir eğitim programı olduğunu göstermektedir.

Literatürde seçim yapmayla ilgili çalışmalara bakıldığında, genel olarak tercih değerlendirmesi, seçim yapmanın öğretimi ve seçim yapmanın etkisini inceleyen çalışmaların (Eldeniz-Çetin, 2013; Sigaffos et al., 1992; Ülke-Kürküoğlu, 2007) olduğu görülürken yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik seçim fırsatı sunma ve seçim fırsatı sunmanın öğretime dair bir çalışmanı olmadığı, bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu dolduracağı, öğretmen ve ailelere seçim fırsatı sunmanın öğretime yönelik yapılacak sonraki çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

Literatürdeki öğretmen eğitimlerine (mesleki gelişimde) yönelik çalışmalara bakıldığında Bishop et al. (2012), Bovi et al. (2017), Deliperi et al. (2015), Doğan (2019), Lavie et al. (2002), Vural vd., (2003) tarafından yapılmış araştırmaların olduğu görülmektedir. Yapılan bu araştırmada öğretmen eğitimi programında görsel destek yoluyla öğretim uygulamalarından video teknolojisi ile öğretimden video ile model olma tercih edilmiştir. Literatürdeki araştırmalardan Bovi et al. (2017), Deliperi et al. (2015), Doğan'ın (2019) araştırmalarında video teknolojilerinden video ile model olmayı kullandıkları görülmektedir. Bu araştırma video teknolojisi ile öğretimden video ile model olmayı kullanılması yönü ile literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Bu araştırmanın sonuçları, video ile model olmanın öğretmen eğitiminde etkili olduğunu göstermektedir. Literatürdeki diğer çalışmalar yapılan bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Yapılan bu araştırmanın katılımcılarını üç özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Literatürdeki araştırmalardan Bishop et al. (2012) tarafından yapılan araştırmanın katılımcılarını davranış terapistleri, Bovi et al. (2017) tarafından yapılan araştırmanın katılımcılarını kamu okulunda çalışan personeller, Deliperi et al., (2015), Doğan (2019) ve Lavie et al. (2002) tarafından yapılan araştırmaların katılımcılarını okul öncesi öğretmenleri; Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırmanın katılımcılarını ise biri fizyoterapist, biri psikolog, biri çocuk gelişimcisi, biri beden eğitimi öğretmeni, biri seramik öğretmeni, üç çocuk eğiticisi ve bir usta öğretici oluşturmaktadır. Bu araştırma katılımcıları bakımından literatürde yer alan araştırmalardan farklılık göstermektedir.

Yapılan bu araştırmada eğitim programı katılımcılara bireysel olarak uygulanmıştır. Literatürdeki araştırmalardan Deliperi et al. (2015), Doğan (2019), Lavie et al. (2002) ve Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırmaların eğitim programının katılımcılara bireysel olarak uyguladığı görülürken Bishop et al. (2012), Bovi et al. (2017) tarafından yapılan araştırmalarda eğitim programını katılımcılara gruba olarak uyguladığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmada eğitim programının uygulanması bakımından Deliperi et al. (2015), Doğan (2019), Lavie et al. (2002), Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırmalar ile benzer özellik gösterirken Bishop et al. (2012), Bovi et al. (2017) tarafından yapılan araştırmalardan farklılık göstermektedir.

Yapılan bu araştırmanın eğitim program oturumları bilgilendirme(anlatmayı), video teknolojisi öğretim (video ile model olmayı), uygulama yapma (seçim fırsatı sunmayı sınıfta yapmayı) içermektedir. Literatürdeki araştırmalardan Bishop et al. (2012) tarafından yapılan araştırmadaki eğitim programı oturumları anlatım, video modelleme, rol yapma ve geri bildirim verme aşamalarını; Bovi et al., (2017) tarafından yapılan araştırmadaki eğitim oturumları seslendirme talimatı ile video ile model olmayı; Deliperi et al. (2015), Doğan (2019) ve Lavie et al. (2002) tarafından yapılan araştırmalardaki eğitim programı oturumları açıklama, video model aracılığı ile sunma, örnek uygulama izletme, öğretmene hedef düzeltici geri bildirim verme aşamalarını içermektedir. Vural

vd., (2003) tarafından yapılan araştırmadaki eğitim programı oturumları rol oynama, demonstrasyon, davranış örneklerinin kayıt edilmesi, video kayıtlarının incelenmesi, katılımcıların not aldıkları ve kayıt ettikleri örneklerin tartışılması aşamalarını içermektedir. Yapılan bu araştırmanın eğitim oturum sayısı ve içeriği bakımından birebir aynısı olan bir araştırmanı olmadığı ancak oturumların bazılarının benzer içerikte olduğu görölmektedir.

Literatürdeki öğretmen eğitimlerine yönelik çalışmaların (Bishop et al., 2012; Bovi et al., 2017; Deliperi et al., 2015; Doğan 2019; Lavie et al., 2002; Vural vd., 2003) sonuçları yapılan bu araştırma uygulanan öğretmen eğitim programı sonucunda öğretmenlerin seçim fırsatı sunma düzeylerinde görölen artışı, bu araştırmaların bulgularını destekler niteliktedir. Ayrıca bu araştırmanın sosyal geçerlik bulgularına göre özel eğitim öğretmenlerinin seçim fırsatı sunmayı sınıflarında etkinlikler vs. kullandıklarında öğrencilerin daha fazla seçim yapmalarına neden olduğu, sınıf ortamında yaşanılan olumsuz durumlarda azalmanın meydana geldiği ve buna bağlı olarak zamanın daha etkili kullanıldığı, öğrencilerin davranışlarında olumlu yönde değişikliklere neden olduğu ve öğretmen eğitim programı sonrasında kendi davranışlarda değişikliklerin gerçekteşmesine neden olduğunu göstermektedir. Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin, programın etkililiğine yönelik görüşlerinin oldukça olumlu olduğunu, fayda sağladıklarını ve motivasyonlarına olumlu katkısı olduğunu ifade ettikleri görölmektedir. Vural vd., (2003) tarafından yapılan araştırma sonuçları bu araştırmanın sosyal geçerlik bulgularını kısmen desteklemektedir.

Bu çalışmada öğretmenlerin sınıflarında bulunan ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin seçim fırsatı sunulması sonucunda seçim yapma davranışlarının artıp artmadığı, seçim fırsatı sunmanın problem davranışlara ya da yeni beceriler kazanılmasına etkisine bakılmamıştır. Bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak görölmektedir. İleri araştırmalar için öğrencilere seçim fırsatı sunmasının, öğrencilerin seçim yapma davranışlarının artıp artmadığı, öğrencilerin gösterdiği problem davranışlara ya da yeni beceriler kazanılmasına etkisinin incelenmesi önerilebilir.

Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak alanında uzman kişiler tarafından görev yapan öğretmenlere seçim fırsatı sunmaya yönelik hizmet içi eğitimler verilebilir ve bu çalışmadaki öğretmen eğitimi programı kullanılabilir. Alandaki araştırmacılara, öğretmenlere kazandırılan seçim fırsatı sunma becerisinin ağır ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin seçim yapmalarının öğrencilerin dil gelişimi, sosyal gelişim gibi gelişim alanlarına etkisini inceleyen çalışmalar ile ailelerin öğrencilere seçim fırsatı sunmalarına yönelik aile eğitim programlarının etkililiğini belirlemeye yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Belfiore, P. J., Browder, D. M., & Mace, C. (1994). Assessing choice-making and preference in adult with profound mental retardation across community and center-based settings. *Journal of Behavioral Education, 4*, 217-225. <https://doi.org/10.1007/BF01544114>
- Beukelman, D. R., & Mirenda, P. (1998). *Augmentative and alternative communication: Management of severe communication disorders in children and adults*. Paul H. Brookes.
- Bishop, M. R., & Kenzer, A. L. (2012). Teaching behavioral therapists to conduct brief preference assessments during therapy sessions. *Research in Autism Spectrum Disorders, 6*(1), 450-457. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.07.005>
- Blunden, R. (1994, 10-11 November). *The concept of choice in health and social services: An overview*. In *Creating Opportunities for Choice for People with Learning Difficulties* [Oral Presentation]. Proceedings of a conference held in Southampton.
- Bovi, G. M. D., Vladescu, J. C., DeBar, R. M., Carroll, R. A., & Sarokoff, R. A. (2017). Using video modeling with voice-over instruction to train public school staff to implement a preference assessment. *Behavior Analysis in Practice, 10*(1), 72-76. <https://doi.org/10.1007/s40617-016-0135-y>
- Browder, D. M. (2001). *Curriculum and assessment for students with moderate and severe disabilities*. The Guilford.

- Brown, F. Belz, P., Corsi, L. & Wenig, B. (1993). Choice diversity for people with severe disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 33, 318-326.
- Brown, F., & S. Cohen (1996). Self-determination and Young Children. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 21, 22-30. <https://doi.org/10.1177/154079699602100105>
- Carter, E. W., Sisco, L.G., & Lane, K. L. (2011). Paraprofessional perspectives on promoting self-determination among elementary and secondary students with severe disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 36(1-2), 1-10. <https://doi.org/10.2511/rpsd.36.1-2.1>
- Çıkkılı, Y. (2008). *Zihinsel yetersizliği olan çocuklara temel geometrik kavramların öğretiminde yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının etkililiği*. [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Clark, C. D. (2006). *Teaching choice making to children with visual impairments and multiple disabilities in preschool and kindergarten classroom*. (Unpunlished doctorate thesis). University of Utah.
- Collins, C. B. (2007). *Moderate and Severe Disabilities A Foundation Approaches*. Pearson.
- D'Allura, T. (2002). Enhancing the social interaction skills of preschoolers with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 97, 261-272. <https://doi.org/10.1177/0145482X0209600804>
- Deliperi, P., Vladescu, J. C., Reeve, K. F., Reeve, S. A., & DeBar, R. M. (2015). Training staff to implement a paired-stimulus preference assessment using video modeling with voiceover instruction. *Behavioral Interventions*, 30(4), 314-332. <https://doi.org/10.1002/bin.1421>
- Dibley, S. & Lim, L. (1999). Providing choice making opportunities within and between daily school routines. *Journal of Behavioral Education*, 9, 117-132. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2004.01.006>
- Dilly, P. (2001). Improving student achievement by appropriate teacher inservice training: Utilizing program for effective teaching. *Education*, 103(2), 132-138. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103297>
- Doğan, Y. (2019). *Ek desteğe ihtiyacı olan çocuklara öz bakım becerilerinin öğretiminde öğretmen eğitim programının etkililiği*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Duke, J. M. (2008). *Teaching students with multiple disabilities to respond to choices using photographs* [Oral Presentation]. The annual meeting of the Virginia Council for Exceptional Children.
- Dutt, A. S. K. (2010). *The effects of skill training on preference for individuals with severe to profound multiple disabilities*. (Unpunlished doctorate thesis). University of Iowa.
- Eldeniz-Çetin, M. (2013). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan bireylerin tercihlerinin değerlendirilmesi ve seçim yapma becerisinin öğretimi*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Field, S. (1996). Self-determination instructional strategies for youth with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 29, 40-52. <https://doi.org/10.1177/002221949602900107>
- Field, S., & Hoffman, A. (1994). Development of a model for self-determination. *Career Development of Exceptional Individuals*, 17, 159-169. <https://doi.org/10.1177/088572889401700205>
- Gast, D. L., & Lendford, J. (2010). Multiple probe design. (Eds.) Gast, D.L. *Single subject research methodology in behavioral sciences*. Routledge.
- Green, C. W., Reid, D. H., White, L. K., Halford, R. C., Brittain, D. P. ve Gardner, S. M. (1988). Identifying reinforcers for persons with profound handicaps: Staff opinion versus systematic assessment of preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21, 31-43. <https://doi.org/10.1901/jaba.1988.21-31>
- Guess, D., Benson H., ve Siegel-Causey E. (2008). Concepts and issues related to choice making autonomy among persons with severe disabilities. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 33, 75-81. [https://doi.org/10.1016/0891-4222\(96\)00025-X](https://doi.org/10.1016/0891-4222(96)00025-X)

- Güner, N. (2010). *Kaynaştırma uygulamaları yapılan sınıflarda çalışan öğretmenlerin sınıf yönetimi bilgi düzeyleri ile önleyici sınıf yönetimi eğitim programının öğretmenlerin sınıf yönetimlerine etkisinin incelenmesi*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Işık, E. H. (2002). *Uyuşmayan davranışların ayrımlı pekiştirilmesi işlem sürecini kazandırmaya yönelik geliştirilen hizmet içi eğitim programının öğretmenlerin zihinsel engelli öğrencilerinin uygun olmayan davranışlarını azaltmalarında etkililiği*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Karsten, A. M. (2008). *Evaluation of a progressive model for identifying preferred stimuli for children with developmental disabilities*. (Unpublished doctorate thesis). Western Michigan University.
- Lavie, T., ve Sturmey, P. (2002). Training staff to conduct a paired-stimulus preference assessment. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 35(2), 209-211. <https://doi.org/10.1901/jaba.2002.35-209>
- Liso, D. R. (2010). The effects of choice making on toy engagement in nonambulatory and partially ambulatory preschool students. *Topics in Early Childhood Special Education*, 30, 91-101. <https://doi.org/10.1177/0271121409344354>
- Logan, K. R., Jacobs, H. A., Gast, D. L., Smith, P. D., Daniel, J. ve Rawls, J. (2001). Preferences and reinforcers for students with profound multiple disabilities: Can we identify them? *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 13, 97- 122. <https://doi.org/10.1901/jaba.2007.177-05>
- Özaydın, L. (2006). *Arkadaşlık becerilerini geliştirme programının özel gereksinimi olan ve olmayan okul öncesi çocukların sosyal etkileşimlerine etkisi*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, M. A. ve Şafak, P. (2020, Nisan). *Özel eğitim alanında seçim yapma ile ilgili çalışmaların incelenmesi: Sistematik derleme* [Sözlü bildiri]. Karadeniz Zirvesi III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Ordu.
- Pace, G. M., Ivancic, M. T., Edwards, G. L., Iwata, B. A. & Page, T. J. (1985). Assessment of stimulus preference and reinforcer value with profoundly retarded individuals. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 18, 249-255. <https://doi.org/10.1901/jaba.1985.18-249>
- Powers, L. E. (2005). Self-determination by individuals with severe disabilities: Limitations or excuses? *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(3), 168-172. <https://doi.org/10.2511/rpsd.30.3.168>
- Reid, D. H., Emerson, J. M., & Green, C. W. (1999). A systematic evaluation of preferences identified through person-centered planning for people with profound multiple disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 32, 467-477. <https://doi.org/10.1901/jaba.1999.32-467>
- Roscoe, E. M., Iwata, B. A. & Kahng, S. W. (1999). Relative versus absolute reinforcement effects: Implications for preference assessments. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 32, 479-493. <https://doi.org/10.1901/jaba.1999.32-479>
- Şabanova, N. (2000). *Zihin engellilerle çalışan çocuk eğitimcilerine yönelik öz bakım ve ev içi becerileri öğretim programının etkililiği*. [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şafak, P. (2018). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimleri ve bağımsızlığa ulaşması için desteklenmesi*. Vize.
- Şafak, P. ve Uyar, D. (2015). Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklara seçim yapma becerisinin öğretimi. *Turkish Studies*, 10(3), 779-798. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7726>
- Şahin, F. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin üstün yetenekli öğrenciler ve özellikleri hakkında bilgi düzeylerini artırmaya yönelik eğitim programının etkililiği*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Sazak-Pınar, E. (2009). *Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sosyal becerilere ilişkin beklentileri ve sosyal beceri öğretim programının öğretmen çıktıları üzerindeki etkililiğinin incelenmesi*. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Shevin, M., & Klein, N. K. (1984). The importance of choice-making skills for students with severe disabilities. *The Journal of The Association for the Severely Handicapped*, 9, 159-166. <https://doi.org/10.2511/rpsd.29.3.161>

- Shogren, K. A., Faggelle-Luby, M. N., Bae, S. J., & Wehmeyer, M. L. (2004). The effect of choice-making as an intervention for problem behavior. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 6, 228-237. <https://doi.org/10.1177/10983007040060040401>
- Spevack, S. M. (2006). *Assessing stimulus preferences and testing stimuli as reinforcers for children and adults with profound mental retardation and multiple disabilities*. (Unpublished doctorate thesis). University of Manitoba.
- Stafford, A. (2005). Choice making: A strategy for students with severe disabilities. *Teaching Exceptional Children*, 37(6), 12-17. <https://doi.org/10.1177/004005990503700602>
- Stang, K., Carter, E., Lane, K., & Pierson, M. (2009). Perspectives of general and special educators on fostering self-determination in elementary and middle school. *Journal of Special Education*, 43, 94-106. <https://doi.org/10.1177/0022466907313452>
- Tawney, J. W., & Gast, D. L. (1984). *Single Subject Research In Special Education*. Charles E. Merrill.
- Tekin- İftar, E. (2012). *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek denekli araştırmalar*. Türk Psikologlar Derneği.
- Ülke-Kürkçüoğlu, B. (2007). *Otistik özellik gösteren çocuklara birebir öğretimde etkinlikler içi ve arası seçim fırsatları sunmanın etkilerinin karşılaştırılması*. [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Van Tubbergen M., Warschausky S., Birnholz J., & Baker, S. (2008). Choice beyond preference: Conceptualization and assessment of choice-making skills in children with significant impairments. *Rehabilitation Psychology*, 53, 93-100. <https://doi.org/10.1037/0090-5550.53.1.93>
- Vukelich, C., & Wrenn, L. C. (1999). Quality Professional Development: What Do We Think We Know? *Childhood Education*, 75(3), 153-160. <https://doi.org/10.1080/00094056.1999.10522003>
- Vuran, S., Çolak, A., ve Gürgür, H. (2003). Davranış kontrolü ve beceri öğretimi konusunda hizmet içi eğitime katılanların programa ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1), 1-17. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000069
- Wehmeyer, M. L. (2003). Self-determination, vocational rehabilitation and workplace supports. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 19, 67-69. <https://doi.org/10.1002/ace.20299>
- Wehmeyer, M. L., Agran, M., & Hughes, C. (1998). *Teaching self determination to students with disabilities*. Paul H. Brookes.
- Wood, W. M., Karvonen, M., Test, D. W., Browder, D., & Algozzine, B. (2004). Promoting student self-determination skills in IEP planing. *Teaching Exceptional Children*, 36(3), 8-16. <https://doi.org/10.1177/004005990403600301>
- Zhou, L., Iwata, B. A., Goff, G. A., & Shore, B. A. (2001). Longitudinal analysis of leisure-item preferences. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 34, 179-184. <https://doi.org/10.1901/jaba.2001.34-179>

EXTENDED SUMMARY

This research was conducted to examine the effectiveness of the opportunity to choose teacher education program applied to special education teachers working with students affected by severe and multiple disabilities. The research was carried out with the "multiple polling model" from single-subject experimental research methods. The participants of the study are three special education teachers in a special education practice school affiliated to the Ministry of National Education and nine students affected by severe and multiple disabilities in the classrooms of these teachers. It has been known that the teachers in the study were all men, their ages ranged from twenty-five to forty, two of the teachers were graduates of the special education department and the other was a graduate of primary education, their professional experience was more than five years, their experience of working with severely and multiple disabilities was more than five years and the two were less than five years, and they did not receive any training in making choices. It has been seen that four of the students in the study are boys and five are girls, their ages range from sixty months to one hundred and thirty-five months, and according to the medical board reports, the students have been diagnosed with more than one disability.

In the research, a teacher training program was prepared to enable teachers to gain the opportunity to choose. After obtaining the expert opinion of the two faculty members working in the Department of Special Education for the teacher training program and making the pre-implementation, the program has taken its final form. Due to the pattern in the research method, the teacher training program was conducted by the researcher individually with the teachers in three forty-minute sessions after the school lessons.

Four activities were identified to collect data in the study. Election Opportunity Submission Checklists have been prepared for possible election opportunities at events. The final version of the checklists was prepared by taking expert opinions from two faculty members working in the Department of Special Education. Checklists were used to collect data in the initiation, attendance, monitoring and generalization sessions in order to determine the level of selection opportunity of the teachers in the study. In order to determine the opinions of the teachers in the study about the research, a "Social Validity Data Collection Form" was prepared.

Teachers are expected to perform the designated activities while the average opportunity to choose is determined in the beginner level sessions; It is seen that it is 11.10% for T1, 8.33% for T2 and 13.88% for T3. Providing the opportunity to choose applied to special education teachers is the average of offering the opportunity to choose after teacher training when teachers do the determined activities; it is seen that it has increased to 82.40% for T1, 86.10% for T2 and 79.62% for T3.

It was investigated whether it caused teachers to continue to offer the opportunity of choice they received after the teacher training program applied in the first, third and fourth weeks. Follow-up data were collected one, three and four weeks after teacher training was completed. In the monitoring phase of teachers, the average of offering the opportunity to choose; it is seen that it is 80.55% for T1, 83.33% for T2 and 76.85% for T3.

It was investigated whether the ability of teachers to offer the opportunity to choose after the applied teacher training program caused them to generalize to different activities. When the research findings are examined, it is seen that the correct reactions of the teachers to offer the opportunity of choice in the generalization phase; it is seen that it is 16.66% for T1, 16.66% for T2 and 16.66% for T3. The correct responses to offer the opportunity to choose in generalization sessions held after the end of teacher training and attendance sessions; it is seen that it is 83.33% for T1, 77.77% for T2 and 80.55% for T3.

When the research findings are examined, it is seen that the applied teacher education program is effective in providing teachers with the opportunity to choose, that it enables teachers to continue to provide the selection opportunity they have gained in the first, third and fourth weeks, and that teachers generalize their ability to offer the opportunity to choose to different skills.

After the teacher training program, there was a significant increase in the level of providing selection opportunities in the stages of achievement, continuity and generalization compared to the average of the teachers at the starting level; there is a decrease in monitoring data. This is thought to be due to the fact that some of the possible selection opportunities identified in the activities do not take place in natural classroom

environments and teachers forget to offer these selection opportunities. However, it is seen that teachers perform above the specified criterion level (75%). This increase, which is quite high compared to the level of initiation of teachers in the acquisition, monitoring and generalization phases, gives the impression that it is related to the teacher training program. In addition, according to the social validity data obtained from the teachers in the study, it was concluded that there was a training program with social validity in terms of teacher training program and its implementation.

Based on the results of the research, it may be recommended that the contents covering the opportunity to choose students and teaching students to make choices should be added to the curricula of educational institutions that train teachers. In-service trainings can be given by experts in the field to provide teachers with the opportunity to choose. To the researchers in the field; Researches examining the impact of providing teachers with the opportunity to choose on the developmental areas of students and researches examining the effectiveness of family education programs for families to offer students the opportunity to choose can be recommended.

BİYOĞAZ TESİSLERİNDE VERİMLİLİĞİ ARTIRMAYA YÖNELİK BİR ANALİZ: BİYOĞAZ TESİSİ SENARYOLARI¹

AN ANALYSIS FOR INCREASING EFFICIENCY IN BIOGAS PLANTS: BIOGAS PLANT SCENARIOS

Leyla BAŞTAN TÖKE
KTO Karatay Üniversitesi
İİSBF
Enerji Yönetimi
leyla.toke@karatay.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2377-0249

Fatma Didem TUNÇEZ
KTO Karatay Üniversitesi
İİSBF
Enerji Yönetimi
didem.tuncez@karatay.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2841-6780

ÖZ

Geliş Tarihi:
04.01.2024

Kabul Tarihi:
28.03.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Sürdürülebilir
Kalkınma,
Yenilenebilir Enerji,
Atık Yönetimi,
Biyogaz

Keywords
Sustainable
Development,
Renewable Energy,
Waste Management,
Biogas

Sürdürülebilir kalkınma; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların bütüncül olarak ele alınmasını vurgulayan bir yaklaşımdır. Günümüzde ekonomik büyümenin sürdürülebilmesine, çevrenin korunmasına, fosil kaynak kullanımının azaltılmasına, yerli ve yenilenebilir enerji kaynak kullanımının artırılmasına ve enerji ihtiyacının karşılanmasında bağımlılığın azaltılmasına yönelik çalışmalara odaklanan toplumlar; sürdürülebilir geleceğe yönelik olarak çözüm arayışına girmişlerdir.

Bu çalışmada geri dönüştürülebilir malzeme kullanımı ile çevreyi koruma ve ekonomiyi güçlendirme amaçlarına uygun eylemler gündeme getirilmiştir. Çalışmada atıkların oranlarında yapılan değişiklik ile daha düşük maliyetle biyogaz üretiminin yapılabileceğini göstermek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 160 ton atık kullanımının yapılabileceği 4 senaryo oluşturulmuştur. Senaryolarda C/N oranları, katı madde miktarları, biyogaz içerikleri ve birim fiyatları farklılık gösteren sekiz tür atık ele alınmıştır. Atıklar, biyogaz üretimi için kullanılan hammaddeler arasından seçilmiştir. Biyogaz alt ısı değeri 5.160 kcal/m³, tesis elektrikli güç verimi %40, organik katı gübre verimi %90, elektrik birim satış tutarı 0,54 TL/kWh, organik katı gübre birim satış tutarı 400 TL/ton değerleri üzerinden yapılan hesaplamaların sonuçları sunulmuştur.

ABSTRACT

Sustainable development is an approach that emphasizes the integration of economic, social and environmental dimensions. Nowadays, societies focusing on sustainable economic growth, conservation of the environment, reduction of the use of fossil resources, increased use of domestic and renewable energy sources, and reduced dependence on meeting energy needs have embarked on a search for solutions for a sustainable future. In this study, the use of recyclable materials and measures to protect the environment and strengthen the economy have been outlined. The study aims to demonstrate that biogas production can be achieved at a lower cost by changing the ratio of waste. Four scenarios have been developed for the recovery of 160 tons of waste. The scenarios covered eight types of waste, with variations in C/N ratios, solid quantities, biogas content and unit prices. Wastes were selected from the raw materials used for the production of biogas. Biogas subheat value is 5.160 kcal/m³, plant electric power efficiency is 40%, organic solid fertilizer yield is 90%, electricity unit sales volume is 0.54 TL/kWh, organic solids unit sales value is 400 TL/tonne.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1414565>

Atf/Cite as: Baştan Töke, L., & Tunçez, F. D. (2024). Biyogaz tesislerinde verimliliği artırmaya yönelik bir analiz: Biyogaz tesisi senaryoları. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 465-481.

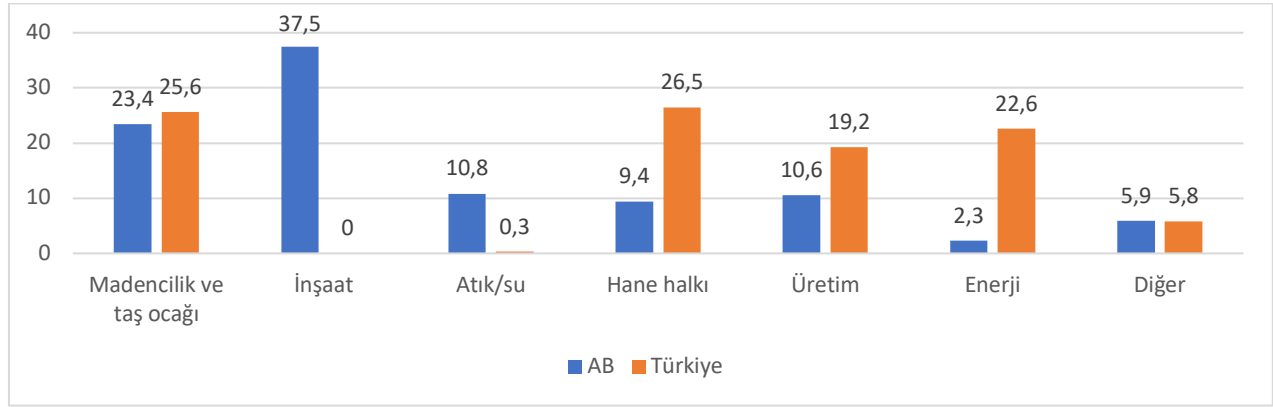
¹ Bu çalışma "Kapasiteleri Aynı Biyogaz Tesislerinin Farklı Atık Miktar ve Türlerine Göre Verimliliğinin Analizi" adlı tez çalışmasından üretilmiştir. Yüksek lisans tezi Fatma Didem TUNÇEZ danışmanlığında, Leyla BAŞTAN TÖKE tarafından yazılmıştır

Giriş

İçinde bulunulan süreçte nüfusun hızlı bir şekilde artması, toplumların taleplerinin artmasına ve çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında endüstri ve bilimde yaşanan gelişmeler de tüketimin hem boyutlarının hem de çeşitlerinin değişimine ortam hazırlamakta ve enerjiye olan bağımlılığı da artırmaktadır (Tanç ve Ekinler, 2022:1877). Buna karşılık hızla artan nüfus ve endüstriyel alanda yaşanan gelişmeler, atmosferde sera gazlarının (GHG) birikmesine ve bu birikimden kaynaklı olarak iklim değişikliğine de yol açmaktadır (Obaideen vd., 2022:1). Bu sebeple sürdürülebilir çözümler üretmeye odaklanan toplumlar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik olarak temiz enerji üretimi, çevrenin korunması ve refah seviyesinin artırılmasına yönelik çözüm arayışına girmişlerdir.

Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma hedefleri için çevresel ve ekonomik problemleri önleyebilmek için geliştirilen yeni yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramı hakkında bilgi verilerek enerji kaynakları, enerji yönetimi ve bu yaklaşımın bileşenleri olan enerji verimliliği ve enerji tasarrufu kavramlarına değinilmiştir. Ardından, yeni ekonomik yaklaşımlar hakkında bilgi verilmesi amacıyla atıkların ekonomiye kazandırılmasına odaklanan kavramlara yer verilmiştir.

Atıkların ekonomiye kazandırılmasına verilen önemin artmasıyla ülkeler tarafından üretilen atıkların hangi sektörden kaynaklandığının da bilinmesi gerekmektedir. Grafik 1'de AB ve Türkiye'de üretilen atıkların sektörlere göre dağılımı gösterilmektedir:

Not. Eurostat web sayfasından elde edilmiştir.

Grafik 1. 2020 Yılı Atık Üretimi Payı

Atık üretim verileri incelendiğinde Türkiye'nin atık üretiminde en fazla payı %26,5 oranla hane halkının aldığı görülmektedir. İkinci sırada %25,6 pay ile madencilik ve taş ocağı, üçüncü sırada ise %22,6 ile enerji sektörü yer almaktadır. Bu veriler ile AB (Avrupa Birliği) verileri karşılaştırıldığında AB'de toplam atığın en fazla inşaatlarda üretildiği ve %37,5 paya sahip olduğu bilinmektedir. Buna karşılık toplam atığın %2,3 ile en az enerjiden kaynaklandığı görülmektedir. Ülkelerde yürütülen faaliyet kollarında farklı miktarlarda atık çıktığından dolayı küresel hedefler çerçevesinde her ülkenin ulusal bazda önlemlerini alarak faaliyetlerini yürütmesi gerekmektedir. Bu sebeple Türkiye, özellikle hane halkı tarafından açığa çıkan atık miktarını azaltmaya odaklanmalıdır.

Çalışmanın son bölümünde enerji üretmek, pişirme ve ısınma ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılabilen, metan (CH₄), karbondioksit (CO₂), ve daha az oranda diğer gazlardan oluşan biyogaz (IEA,2020) üzerine bir analiz sunulmuştur. Atık yönetimine önemli katkısı olan ve temiz enerji kaynağı olarak nitelendirilen biyogaz hakkında genel hususlar ele alınmıştır. Kurulumu planlanan veya halihazırda faaliyetlerini yürüten biyogaz tesislerinde atıkların oranlarında yapılacak değişikliklerle verimliliğin yükseltilebileceğini göstermeye yönelik hesaplamalar sunulmuştur. Oluşturulan dört senaryo aracılığıyla yapılan analiz ile daha az maliyetle daha fazla biyogaz enerjisinin elde edileceğinin ve hem ekolojik hem de ekonomik kazanımlara aynı anda ulaşabileceğinin gösterilmesi hedeflenmiştir. Elde edilen analiz sonuçları ile akademik literatüre katkı sağlanmasının yanında teorik değerlerin gerçek hayatta kullanılmasının mümkün olduğunu göstermek planlanmıştır.

Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımında Enerjinin Yeri

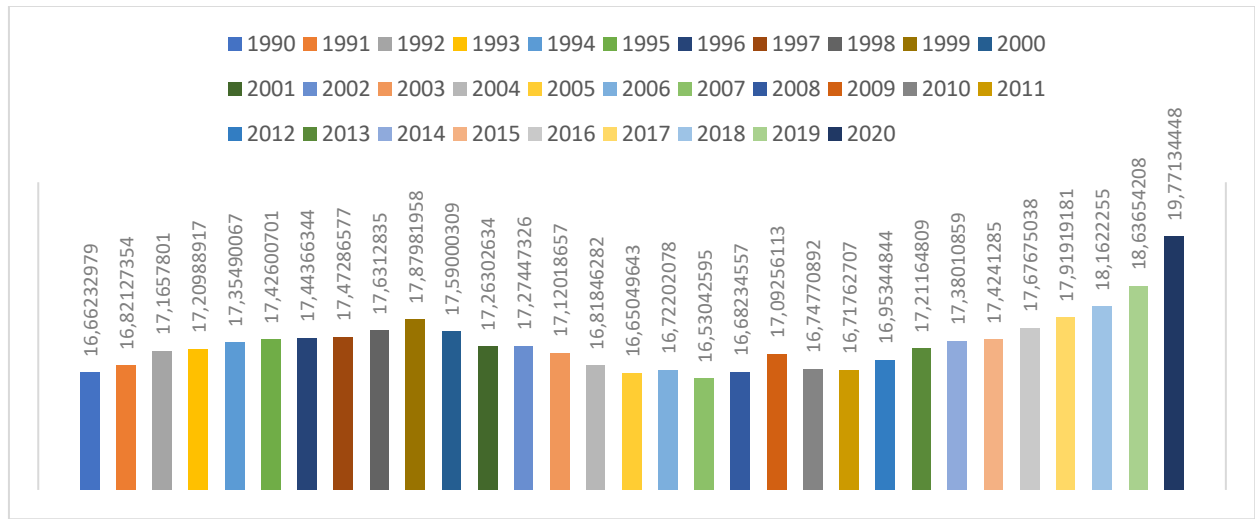
Kişi başına düşen enerji tüketimi, ülkelerin refah düzeylerinin karşılaştırılmasında önemli göstergeler arasında kabul edilmektedir. Enerji, üretim girdisi olmasının yanında uluslararası ilişkilerin de temelini oluşturan ve hem ekonomiyi hem de siyaseti şekillendiren önemli stratejik bir unsurdur (Rosha vd., 2021:21319).

Büyüme sürecinde ülkelerin refah seviyesini yükseltebilmesi için hem ekolojik dengenin korunması hem de enerji verimliliğinin yükseltilmesi, enerjinin kesintisiz, güvenilir bir şekilde ve ihtiyaç duyulan miktarda karşılanması gerekmektedir (Bozkurt, 2008:2). Bu sebeple ekonomik yaklaşımlar ve enerji politikaları, çevreyi maruz kaldığı yükten kurtarmaya yönelik olarak geliştirilmelidir. Geliştirilen enerji politikalarının çevresel, ekonomik ve sosyal faydaları aynı anda içermesi gerekmektedir (Antonio da Silva Gonçaves ve Mil-Homens dos Santos, 2019:4).

Enerji kaynakları, kullanım şekline ve dönüştürülebilirliğine göre iki kategoriye ayrılmaktadır. Bu gruplandırmada kullanım şekli açısından enerji kaynakları; yenilenemeyen enerji kaynakları ve yenilenebilir enerji kaynakları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynakları; fosil (kömür, petrol, doğalgaz vb.) veya çekirdek (uranyum, toryum vb.) ve kullanım ömrü kısıtlı olan kaynaklardır. Yenilenebilir enerji kaynakları; halihazırda var olan, kullanıldığı zaman yenilenemeyen enerji kaynaklarına göre doğayı tahribata uğratmayan veya çok daha az seviyede tahribata sebebiyet veren ve kendini yenileyen kaynaklar olan hidrolik, güneş, rüzgâr vb. enerji kaynaklarıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları yerel ve sürdürülebilir kaynaklardır (Lüle, 2018:3).

Dönüştürülebilirlik açısından enerji kaynakları; birincil ve ikincil enerji kaynakları olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Birincil enerji, doğada bulunduğu şekliyle kullanılan ve herhangi bir şekilde değişmemiş enerjidir. Birincil enerji kaynakları kömür, petrol, doğalgaz, nükleer, biyokütle, hidrolik, güneş enerjisi vb. iken ikincil enerji kaynakları; birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesi sonucunda elde edilen elektrik, benzin, ikincil kömür, motorin, mazot, kok kömürü, havagazı (LPG)'dir (Koç ve Kaya, 2015:37).

Günümüzde enerji ihtiyacının büyük kısmı yenilenemeyen (fosil) enerji kaynakları grubunda olan kömür, petrol ve doğalgazdan karşılanmaktadır. Küresel enerji üretiminin %81'i bu kaynaklardan karşılanmakta olup spesifik olarak incelendiğinde doğal gaz %21,6, kömür %28,1 ve petrol %31,7 oranında kullanılmaktadır (Kumar & Kumar, 2024:1). Fakat bu kaynaklara erişimin coğrafi sebeplerden dolayı kolay olmaması enerji ürünlerinin maliyetini yükseltirken, krizler ve ekolojik tehditler de tetiklenmektedir (Kavak, 2005:7). Enerji ihtiyacını yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılayamayıp dış kaynaklara bağımlılığı yüksek ülkelerde kalkınmanın gücü olan ekonomik büyüme de olumsuz etkilenmektedir. Enerji ihtiyacını karşılarken maliyetlerin yükselmemesi gerektiği bilincine sahip olan toplumlar, artan enerji ihtiyacını karşılamak ve yaşanabilecek kesintilerin önüne geçmek için kaynaklarını çeşitlendirerek yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedirler. Dünya genelinde yenilenebilir enerji tüketiminin payı Grafik 2'de gösterilmektedir:

Not: Şekil The World Bank Data web sayfasından elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

Grafik 2. Yenilenebilir Enerji Tüketimi (toplam nihai enerji tüketiminin %'si)

Şekil 2’de yer alan veriler incelendiğinde özellikle 2011 yılından itibaren yenilenebilir enerji tüketiminin arttığı görülmektedir. Yenilenebilir enerji kullanım payının artması, toplumların artan enerji ihtiyacının karşılanmasında çeşitlendirmeye giderek ekolojik, ekonomik ve sosyal çıkarlarını bütüncül bir bakış açısı içinde gözettiklerini göstermektedir.

Kısıtlı olan enerji kaynaklarının kendisini kısa dönemde yenileyememesi veya yenilenmemesine ek olarak küresel ısınma sebebiyle ortaya çıkan çevresel sorunlar bütün toplumların ortak problemi haline gelmiştir. Bu sebeple ulusal ve küresel boyutta enerji politikalarının üretilmesi ve benimsenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir nitelikteki enerji politikaları, ihtiyaç duyulan enerjinin daha uygun maliyet ile elde edildiği ve çevreye zarar vermeme yaklaşımının göz önünde bulundurularak oluşturulan uygulamalardır (Bayraç, 2010:245). Enerji politikalarında söz sahibi konumda olabilmek için dışa bağımlılık mümkün olduğu kadar azaltılmalı, enerji kaynak çeşitliliği ve verimliliği artırılmalıdır (Baş, 2018:27). Mevcut kaynaklardan ne kadar faydalandığını gösteren verimliliğin yükseltilmesi ve etkinliğin sağlanması için kaynaklar etkili kullanılmalıdır. Aynı orandaki kaynaklardan daha fazla ürün ve hizmet ortaya çıkarılırsa ya da ürün ve hizmetler daha az kaynak ile elde edilirse verimliliğe ulaşılacağından dolayı girdilerin etkili bir şekilde kullanılması gerekmektedir (İleri, 2014:10; Top, 2002:31-33).

Sürdürülebilir enerji politikalarında ihtiyaç duyulan enerjinin beklenen kalitede ve minimum maliyet ile ihtiyaç duyulan yerde ve zamanda karşılanması için “enerji yönetimi” olarak adlandırılan sisteme ihtiyaç duyulmaktadır (Petrecca, 2014:1). Enerji yönetimi yaklaşımına göre enerji kullanımını düzenlemek, enerjide verimliliği sağlamak ve enerji tüketiminde enerji performansını iyileştirmek için enerji yönetimi sisteminin kurulması gerekmektedir. Enerji yönetimi sistemi, halihazırda olan yönetim sistemleriyle uyumlu hale getirilebilecek bir sistemdir ve bütün sektörler için de uygulanabilir niteliktedir (Tachmitzaki vd., 2019:2). Enerji yönetim sistemi, enerji verimliliği ve enerji tasarrufunu kapsayan bir yaklaşımdır.

Enerji verimliliği; enerji israfını engelleyen, atıkların yeniden kullanılarak değerlendirilmesini sağlayan, teknolojik gelişmeler sayesinde üretim seviyesini azaltmadan enerjiye olan talebi azaltan, verimliliği yüksek enerji kaynaklarının kullanımını yaygınlaştıran, enerji geri kazanımını ve etkinliğin yükseltilmesini sağlayan sistemlerden oluşmaktadır (Yıldız vd., 2018:17). Enerji verimliliği, enerji kaynaklarının üretimden tüketime kadar her aşamada yüksek fayda ile kullanılmasını hedefleyen bir yaklaşım olarak enerji tasarrufunu da kapsamaktadır. “Enerjinin ve enerji kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması için enerji tüketicileri tarafından alınan önlemler neticesinde belli orandaki üretim ve hizmetin gerçekleştirilebilmesi için tüketime kadar bütün aşamalarda harcanan enerji oranında sağlanacak azalma” enerji tasarrufu olarak tanımlanmaktadır (Kavak, 2005:8-9). Enerji tasarrufu için yeşil uygulamalar zorunlu hale gelmiştir. Enerjinin rasyonel yönetimi sayesinde üretimde enerji tüketimi ve çevresel tahribat azaltılarak kârlılık ve katma değer artırılmaktadır (Tachmitzaki vd., 2019:13).

Yenilenebilir Enerji Kaynağı Olarak Atıkların Değerlendirilmesi

Atık Yönetimi Yönetmeliği’ne göre atık, “atığı üretici konumunda olan ya da üreten kişiler tarafından çevreye salınan veya bırakılmak zorunda kalınan madde ve materyaller” olarak tanımlanmaktadır (Resmî Gazete, 2015). Endüstriyel faaliyetlerin hızlanması ve nüfusun hızla artmasına paralel olarak çevrenin doğal düzeninin bozulmasını ivmelendiren bir unsur olan ve “atık” olarak tanımlanan maddelerin miktarı da hızla artmaktadır. TÜİK verilerine göre 2020 yılında Türkiye’de 104,8 milyon ton atık açığa çıkmıştır. Bu miktar 2018 yılına göre %10,5 oranında atık miktarında artış olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2021). Ortaya çıkan bu atıkların çevreye verdiği zararı minimuma indirmek için yeni yaklaşımlara odaklanılması gerekmektedir. Atıkların çevreye verdiği zararların önüne geçilmesi veya verilen zararın minimum seviyeye düşürülebilmesi için multi disiplinler bir yaklaşım olan “atık yönetimi” yaklaşımından destek alınmalıdır (Çetinkaya, 2019:4).

Atık yönetimi, “atığın oluşmasının önüne geçilmesi, kaynağında azaltılması, yeniden kullanımı, atıkların özelliklerine ve türlerine göre ayrıştırılması, biriktirilmesi, geçici süreliğine depolanması, taşınması, ara depolanması, geri dönüşümü, geri kazanımı, enerji olarak kazanılması, bertaraf edilmesi, bertaraf işleminin ardından izlenmesi, kontrol edilmesi ve denetlenmesi” faaliyetlerini kapsayan atık önleme yaklaşımıdır (Resmî Gazete, 2015). Şekil 3’te atık yönetimi hiyerarşisi gösterilmektedir:

Not. Sıfır Atık Kitabı'ndan elde edilmiştir.

Kaynak: <https://sifiratik.gov.tr>

Şekil 1. Atık Yönetimi Hiyerarşisi

Şekil 1'de yer verilen atık yönetimi hiyerarşisine göre ilk olarak atıkların sürdürülebilir kullanımının sağlanması hedeflenerek atıkların ortaya çıkmasının önlenmesi gerekmektedir. Oluşumu engellenemeyen atığın azaltılması, azaltılması mümkün değilse tekrar kullanımı, tekrar kullanılmayan atığın geri dönüşümü ya da kazanımı ve enerji olarak kazanımı hedeflenirken bu aşamalarda atıklar değerlendirilemezse son seçenek olarak bertaraf edilmektedir (Aydın ve Deniz, 2018:439).

Atık yönetiminin elemanlarının her birini verimlilik ve faaliyet bakımından incelenmesi “entegre atık yönetim sistemi” olarak adlandırılmaktadır. Bu sistemin temel amacı, sistemde oluşan atıkların ortadan kaldırılması esnasında hem ekolojik hem de ekonomik açıdan ortaya çıkacak negatif etkileri minimize etmektir (Bozkurt, 2012:14-14).

Atık yönetimi sisteminin bütün boyutlarını kapsayan ve her aşamada yüksek verimliliğin sağlanmasını hedefleyen entegre atık yönetimi sisteminin hedeflerine ulaşması için atıkların hammadde olarak değerlendirilebileceği yaklaşımına odaklanan döngüsel ekonomi gibi yaklaşımların da önemi artmıştır. Döngüsel ekonomi, kullanılan kaynak, ürün ve malzemenin ekonomide uzun süre tutularak açığa çıkan atık miktarının en az seviyeye indirgenmesine, açığa çıkan atıkların ise kaynak olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunan ekonomik bir yaklaşımdır (Önder, 2018:199). Döngüsel ekonomi yaklaşımına göre çevre merkezdedir ve sınırsız büyüme mümkün değildir. Dolayısıyla atıkların açığa çıkmasının önlenmesi, ekosistemin korunması, piyasa şartlarının iyileştirilmesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için bu yaklaşımın toplumun her tabakası tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Döngüsel ekonominin hedeflerine ulaşabilmesi için bu yaklaşım kapsamında olan endüstriyel simbiyoz ve sıfır atık yaklaşımları da desteklenmelidir.

Endüstriyel simbiyoz, “coğrafi olarak birbirine yakın olup birbirinden farklı faaliyet kollarındaki işletmelerin enerji, yan ürün, malzeme, su ve üretim süreci atıklarının değişime uğratılarak yeniden kullanılması” olarak tanımlanmaktadır (Demircioğlu ve Ever, 2020:463). Endüstriyel simbiyoz kavramının öncülerinden olan Chertow tarafından atık ya da malzeme paylaşımının yapıma şekilleri beş başlık altında toplanmıştır:

- Atık üzerinden tek yönlü olarak ömrü tamamlanan malzemelerin geri dönüştürülmesiyle veya yeniden kazanılmasıyla, geleneksel yöntemler ile enerji ve su akışı olmadan sadece kimyasal alışveriş olarak,
- Firmalar veya birbirine yakın organizasyonların malzeme alışverişi yapmasıyla,
- Eko-endüstriyel park içinde bulunan firmaların malzeme, enerji, su değiş tokuşunun yanında ek taşıma ve pazarlama faaliyetlerinin paylaşımı ile,
- Yerleşik durumda olmayan yerel firmalar arasında 2-3 km çapındaki firmalar tarafından yapılan paylaşım ile,
- Ülkeler arası ölçekte geniş ve sanal bir ortamda firmaların birbirine bağlanmasıyla endüstriyel simbiyoz gerçekleştirilebilmektedir (Özkan vd., 2018:87).

Sıfır atık, “üretim, tüketim, hizmet süreçlerinde atıkların ortaya çıkmasının önlenmesi, önlemenin mümkün olmadığı durumlarda en az seviyeye indirilmesi, atıkların tekrar kullanılmasına odaklanması, bu aşamaların ardından yine de oluşan atıkların ise kaynağında ayrı toplanarak, geri dönüşüm veya geri kazanımı ile bertaraf edilecek atıkların azaltılarak çevrenin, insanların ve kaynakların korunmasını hedefleyen bir yaklaşımdır” (Resmî Gazete, 2019). Kaynakların hayat döngüsünü yeniden oluşturmayı hedefleyen sıfır atık yaklaşımı, atıkların çöp sahası ve yakma tesislerine gönderilmemesini (Song vd., 2015:199), üretim girdileri olan insan gücü, hammadde ve enerjinin etkin kullanılmasını, atıkların geri kazanılması gerektiğini savunmaktadır (Mayaoğlu Akın, 2021:16).

Atıkların Değerlendirilmesinde Alternatif Yaklaşım Olarak Biyogaz

Günümüzde tarım ve hayvancılık sektörü büyümekte ve hem hayvansal atıklarda hem de şehirleşmenin getirdiği evsel atıklarda artış yaşanmaktadır. Bu atıkların enerjiye dönüştürülerek değerlendirilmesi ise biyogaz teknolojisi ile mümkün olmaktadır. Biyogaz ile ülkelerin enerji dengesinin de iyileştirilmesine katkı sağlanması beklenmektedir (Al Seadi vd., 2008:11).

Organik maddelerin çürütülmesiyle elde edilen biyogaz, asıl olarak metan (CH₄), karbondioksit (CO₂) ve eser miktarda hidrojen sülfid (H₂S), nitrojen oksit (NOX), amonyak (NH₃) ve diğer uçucu bileşenlerden oluşan bir gazdır (Belay vd., 2021:2). Biyogaz üretimi için oksijensiz ortama ihtiyaç duyulmaktadır (İlkılıç ve Deviren, 2011:144). Üretimde dikkat edilmesi gereken ısısal değer ise metan oranına bağlı olarak şekillenmektedir (Deviren vd., 2017:82-84).

- Biyogaz; hidroliz, asit oluşumu ve metan oluşumu olmak üzere üç aşamanın ardından elde edilmektedir: Biyogazın elde edilmesi sürecinde ilk olarak hidroliz aşamasında karmaşık yapıları organik moleküller, mikroorganizmalar tarafından salgılanan enzimler aracılığıyla daha küçük yapıya dönüştürülmektedir. Bu aşamada karbohidratlar; pentoz, glikozlar ve heksoz, asitler; hidrojen, proteinler polipeptid ve aminoasit haline getirilmektedir.
- Hidroliz aşamasından sonra hidrojen ve karbondioksit gazı açığa çıkmakta ve biyogazın elde edilmesi için kullanılan atıklar suda çözünebilir hale gelmektedir. Asit oluşturma aşamasında, birinci aşamada çözünür şekle gelmiş maddeler asit üreten bakteriler tarafından karbon miktarı yüksek olan uçucu yağ asitler haline getirilmektedir. Bu aşamada karbohidratlar hidrojene, karbondioksit ve etanole dönüşmektedir. Yağ asitleri ise hidrojene ve asetata dönüşmektedir. Amino asitler ise süksinik asit ve hidrojen haline dönüştürülmektedir.
- Üçüncü aşamada ise asit oluşturma aşamasından sonra açığa çıkan asetik asitin parçalanmasıyla karbondioksit ve hidrojen senteziyle metan gazı elde edilmektedir (Özbaşer ve Erdem, 2013:117-118; İlkılıç ve Deviren, 2011:145; Deviren vd., 2017:81).

Yenilenebilir enerji kaynağı olarak biyogazın sağladığı avantajlar şu şekildedir:

- Biyogaz üretiminin ardından kalan yan ürünler gübre olarak değerlendirilebilmektedir.
- Hayvan gübrelere neden olduğu salgın hastalıkların oluşumu önlenerek insan sağlığı korunmaktadır.
- Hayvan gübrelere sebep olduğu kötü koku oluşumu ortadan kaldırılmaktadır.
- Atıkların geri kazanımı sağlanmaktadır.
- Biyogaz üretiminin ardından hayvan gübresinden çıkma ihtimali olan tohumların çimlenme sorunu önlenmektedir (Yılmaz vd., 2017:223).

Ekonomik olarak üretim maliyetlerini minimuma indirme ve sınırları olmayan bir dünyada rekabet eden toplumların varlıklarına devam edebilmeleri için üretimin en yüksek maliyetine sahip girdilerinden biri olarak kabul edilen enerjinin uygun fiyat ile kolay yoldan ulaşılabilir olması rekabet edilebilirlik açısından gerekli bir unsurdur.

İhtiyaç duyulan enerjinin karşılanması yanında karşılanma şekli de önemli bir yere sahiptir. Enerji talebinin karşılanması için ağırlıklı olarak fosil kaynakların kullanılması hava, su, toprak kirliliği, iklim değişikliği ve doğal kaynak tüketimi sorunlarına yol açmasının yanı sıra hem sağlık hem de sosyal açıdan örtük maliyetler oluşturmaktadır. Bu negatif etkilerin ortadan kaldırılması için enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına yönelik olarak enerji kaynaklarında çeşitliliğin sağlanması ve yenilenebilir enerji kaynak kullanım oranının artırılması gerekmektedir. Bu açıdan biyogaz, yerli ve yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak ülkelerin enerjide dış ülkelere

bağımlılıklarının azaltılmasına, çevrenin korunmasına ve ekonomik kalkınmanın sürdürülmesine destek olmaktadır.

Yöntem ve Bulgular

Biyogaz üretiminde bitkisel, hayvansal ve endüstriyel atıklar kaynak olarak kullanılmaktadır (Gülen ve Çeşmeli, 2012:66; Şenol vd., 2017:84-88; Çallı, 2012:15; Koca, 2007:33; Atelge vd., 2020:1082). Üretim için kullanılacak atıklar Tablo 1’de gösterilmektedir:

Tablo 1. Biyogaz Üretiminde Kullanılan Atıklar

Organik atıklar		
Hayvansal	Bitkisel	Endüstriyel
Hayvan gübreleri büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, tavukçuluk vb.	Yemek atıkları	Zirai atıklar
Hayvancılıktan elde edilen atıklar	Bahçe atıkları	Orman endüstri atıkları Deri ve tekstil endüstri atıkları Kağıt endüstri atıkları Gıda endüstrisi atıkları Şeker endüstri atıkları Evsel katı atıklar

Not. SoleaEnerji web sayfasında yer alan bilgiler ile oluşturulmuştur.

Kaynak: <http://www.soleaenerji.com/>

Bu çalışmada Tablo 1’de yer alan atıkların listesinden hareketle; tesislerde büyükbaş hayvan dışkı, küçükbaş hayvan dışkı, pazaryeri bitkisel atıkları, market muhtelif gıda atıkları, buğday samanı, arpa samanı, şeker pancarı yaprakları mısır slaj atıkları ve şeker fabrikası şilempesi olmak üzere 8 farklı atığın farklı oranda kullanıldığı varsayılarak hesaplamalar yapılmıştır. Biyogaz tesislerinde maliyetleri azaltırken üretim potansiyellerinin yükseltilebileceğinin gösterilmesinin hedeflenerek oluşturulan senaryolarda günlük atık miktarları ton değerleri üzerinden analize dahil edilmiştir. Hesaplamalarda tesisin yıl boyunca kesintisiz olarak sürekli çalıştığı varsayılmıştır. Biyogazın alt ısıl değeri 5.160 kcal/m³, tesisin elektriksel güç veriminin %40, organik katı gübre veriminin %90, elektrik birim satış tutarının 0,54 TL/kWh, organik katı gübre birim satış tutarının 400 TL/ton olduğu varsayılarak hesaplamalar yapılmıştır.

Çalışmada ele alınan atıkların C/N oranları, katı madde miktarları, biyogaz içerikleri ve birim fiyatları farklılık göstermektedir. Oluşturulan dört senaryoda da kullanılan atık miktarı 160-ton olarak belirlenmiş ve atıkların kullanım oranlarında değişikliğe gidilmiştir. Senaryolarda kullanılan atıklara ait özellikler Tablo 2’de gösterilmektedir:

Tablo 2. Kullanılan Atıkların C/N Oranı, Katı Madde Miktarı, Biyogaz İçerikleri ve Birim Fiyatları

	Büyükbaş hayvan dışkıları	Yumurta tavukçuluğu dışkıları	Pazaryeri bitkisel atıkları	Market muhtelif gıda atıkları	Buğday samanı	Arpa samanı	Şeker pancarı yaprakları mısır slaj atıkları	Şeker fabrikası şilempesi
C/N Oranı	18	10	25	25	75	70	23	12
Katı madde miktarı	15%	20%	15%	40%	40%	35%	23%	80%
Atığın biyogaz içeriği	30	100	57	120	188	168	147	400
Atık birim fiyatları (TL/ton)	10	10	10	10	300	250	10	500

Not. Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan atıklar bundan sonraki tablolarda harf ile anılacaktır. Atıkların harflendirilmiş hali aşağıda gösterilmektedir:

- Büyükbaş hayvan dışkısı-Atık BHD
- Yumurta tavukçuluğu dışkıları-Atık YTD
- Pazar yeri bitkisel atıkları-Atık PYBA
- Market muhtelif gıda atıkları-Atık MMGA
- Buğday samanı-Atık BS
- Arpa samanı-Atık AS
- Şeker pancarı mısır slaj atıkları-Atık ŞPMSA
- Şeker fabrikası şilempesi-Atık ŞFŞ

Senaryolarda değerlendirilen atıkların oranlarında yapılan değişiklikler Tablo 3'te gösterilmektedir:

Tablo 3. Senaryolara Göre Atık Payları

	Senaryo 1	Senaryo 2	Senaryo 3	Senaryo 4
Atık BHD	100	90	80	85
Atık YTD	20	25	20	10
Atık PYBA	10	5	10	15
Atık MMGA	10	10	5	30
Atık BS	5	10	10	5
Atık AS	5	5	10	5
Atık ŞPMSA	5	5	20	5
Atık ŞFŞ	5	10	5	5

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan hesaplamalarda kullanılan formüller şöyledir:

"C/N Katsayısı = C/N oranı × Kullanılacak Günlük Atık Miktarı" (1)

"Karışım C/N Oranı = $\frac{C/N \text{ Katsayısı}}{\text{Günlük Kullanılan Atık Miktarı}}$ " (2)

"Saatlik Elde Edilecek Biyogaz Miktarı (m³) = $\left(\frac{\text{Atığın Biyogaz İçeriği} \times \text{Günlük Kullanılacak Atık Miktarı}}{\text{Günlük Çalışma}}\right)$ " (3)

"Biyogazın yıllık enerji değeri (TEP) = $\frac{(\text{Saatlik Elde Edilecek Biyogaz Miktarı} \times \text{Günlük Çalışma} \times \text{Yıllık Çalışma} \times \text{Biyogaz Alt Isıl Değeri})}{10.000.000}$ " (4)

"Tesis Ait Isıl Kapasite (Kcal/Saat) = Saatlik Elde Edilecek Biyogaz Miktarı × Biyogaz Alt Isıl Değeri" (5)

"Tesisin Toplam Gücü (MW) = (Tesis Ait Isıl Kapasite × 4,186)/(3.600 × 1.000)" (6)

"Tesisin Elektriksel Gücü(MWe) = Tesisin Toplam Gücü × Tesis Elektriksel Verimi" (7)

"Yıllık Elde Edilecek Elektrik Enerjisi Miktarı(kWsaat) = Tesisin Elektriksel Gücü × Günlük Çalışma × Yıllık Çalışma × 1.000" (8)

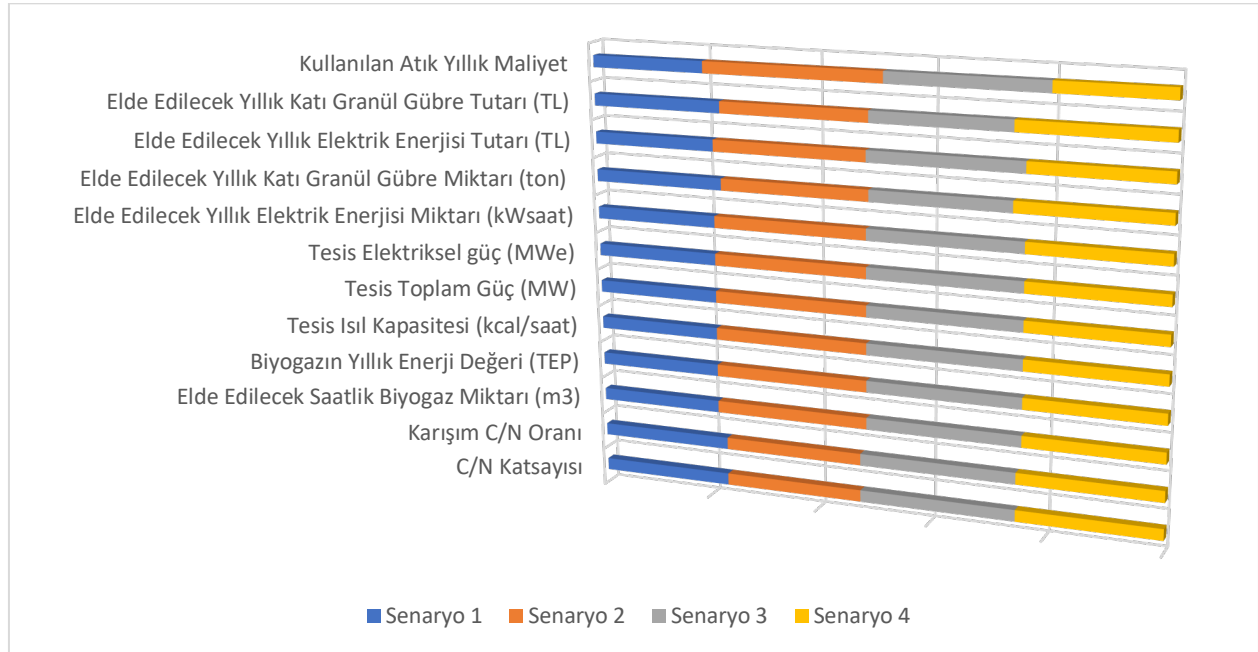
"Yıllık Elde Edilecek Katı Granül Gübre Miktarı = Katı Madde Miktarı × Günlük Kullanılan Atık Miktarı × Yıllık Çalışma × Organik Katı Gübre Verimi" (9)

"Yıllık Elde Edilecek Elektrik Enerjisi Tutarı = Yıllık Elde Edilecek Elektrik Enerjisi Miktarı × Elektriğin Birim Satış Tutarı" (10)

"Yıllık Elde Edilecek Katı Granül Gübre Tutarı = Elde Edilecek Yıllık Katı Granül Gübre Miktarı × Organik Katı Gübre Birim Satış Tutarı" (11)

"Kullanılan Atıkların Yıllık Maliyeti = Günlük Kullanılacak Atık Miktarı × Atıkların Birim Fiyatı × Yıllık Çalışma" (12)

Dört senaryo üzerinden 8 çeşit atık ile yapılan hesaplamalarla elde edilen sonuçlar Grafik 3'te gösterilmektedir:

Not: Grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3. Senaryolarda Kullanılan Atıklara Ait Sonuçlar

Grafikte gösterilen sonuçlar değerlendirildiğinde; C/N Katsayısı; 1. senaryoda 3.400, 2. senaryoda 3.580, 3. senaryoda 3.985 ve 4. senaryoda 3.655'tir. Karışım C/N oranı hesaplandığında 1. senaryoda 21,25, 2. senaryoda

22,38, 3. senaryoda 24,91 ve 4. senaryoda 22,84 değeri elde edilmiştir. Elde Edilecek Saatlik Biyogaz Miktarı (m³); 1. senaryoda 470, 2. senaryoda 589, 3. senaryoda 586 ve 4. senaryoda 522 değerine sahiptir. Biyogazın Yıllık Enerji Değeri (TEP); 1. senaryoda 2.125 TEP, 2. senaryoda 2.663 TEP, 3. senaryoda 2.650 TEP, 4. senaryoda 2.358 TEP değerine sahiptir. Tesis Isıl Kapasitesi (kcal/saat); 1. senaryoda 2.426.275 (kcal/saat), 2. senaryoda 3.040.100 (kcal/saat), 3. senaryoda 3.025.050 (kcal/saat) ve 4. senaryoda 2.691.800 (kcal/saat) değerine sahiptir. Tesis Toplam Güç (MW); 1. senaryoda 2,821 MW, 2. senaryoda 3,535 MW, 3. senaryoda 3,517 MW ve 4. senaryoda 3,130 MW değerine sahiptir. Tesis Elektriksel güç (MWe); 1. senaryoda 1,128 MWe, 2. senaryoda 1,414 MWe, 3. senaryoda 1,407 MWe ve 4. senaryoda 1,252 MWe değerine sahiptir. Elde Edilecek Yıllık Elektrik Enerjisi Miktarı (kWsaat) 1. senaryoda 9.885.550 kWsaat, 2. senaryoda 12.386.502 kWsaat, 3. senaryoda 12.325.183 kWsaat ve 4. senaryoda 10.967.398 kWsaattir. Yıllık Katı Granül Gübre Miktarı (ton); 1. senaryoda 10.972 ton, 2. senaryoda 12.532 ton, 3. senaryoda 11.695 ton, 4. senaryoda 12.450 ton elde edilmiştir. Yıllık Elektrik Enerjisi Tutarı (TL); 1. senaryoda 5.338.197 TL, 2. senaryoda 6.688.711 TL, 3. senaryoda 6.655.599 TL, 4. senaryoda 5.922.395 TL değerinde elde edilmiştir. 1. senaryoda 4.388.760 TL, 2. senaryoda 5.012.910, 3. senaryoda 4.677.840, 4. senaryoda 4.980.060 TL tutarında yıllık katı granül gübre elde edilmiştir. Kullanılan atıkların yıllık maliyeti 1. senaryoda 2.445.500 TL, 2. senaryoda 3.869.000 TL, 3. senaryoda 3.412.750 TL, 4. senaryoda 2.445.500 TL'dir.

Elde edilen sonuçlarda C/N katsayısının, elde edilecek saatlik biyogaz miktarının, biyogazın yıllık enerji değerinin, tesis ısıl kapasitesinin, tesisin toplam gücünün, elde edilecek yıllık elektrik enerjisi miktarının, yıllık elde edilecek katı granül gübre miktarının, yıllık elektrik enerjisi tutarının, elde edilecek yıllık katı granül gübre miktarının ve kullanılan atıkların yıllık maliyetinin en fazla 2. senaryodan elde edildiği görülmektedir.

Senaryolarda kullanılan diğer analizler 13, 14, 15 ve 16 numaralı formüller ile hesaplanmaktadır:

"Üretimde Kullanılan Atıkların Toplam Atık Kullanımındaki Payı =

$$\frac{\text{Günlük Kullanılan Atık Miktarı}}{\text{Toplamda Kullanılan Günlük Atık Miktarı}} \quad (13)$$

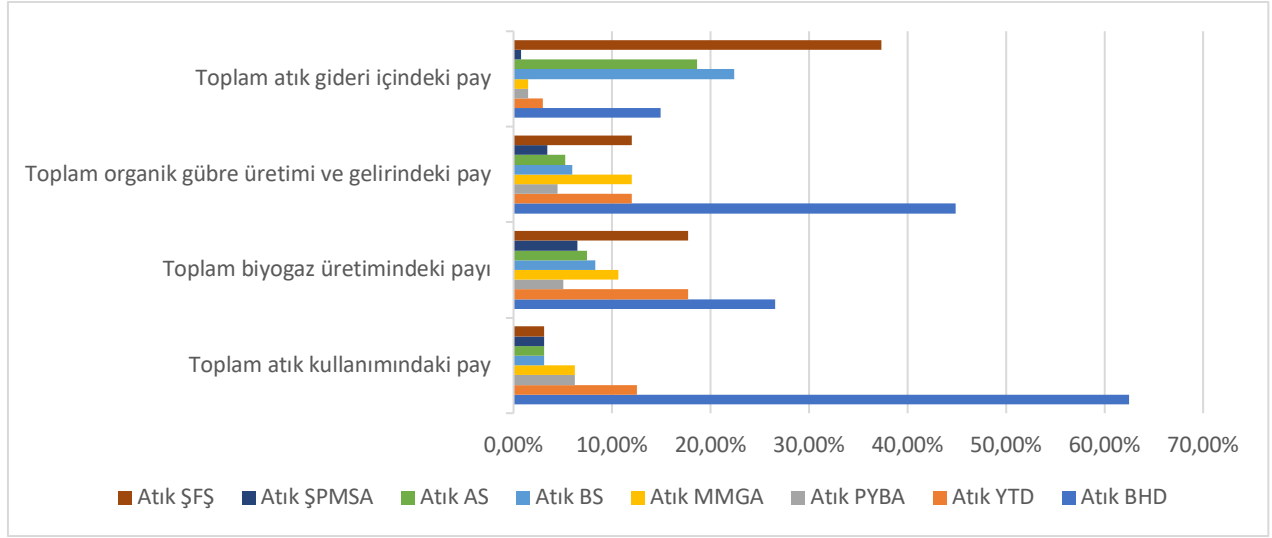
$$\text{"Kullanılan Atığın Toplam Biyogaz Üretimindeki Payı} = \frac{\text{Saatlik Elde Edilecek Biyogaz Miktarı}}{\text{Toplam Elde Edilecek Saatlik Biyogaz Miktarı}} \quad (14)$$

$$\text{"Toplam Organik Gübre Üretimi ve Gelirindeki Payı} = \frac{\text{Yıllık Elde Edilecek Katı Granül Gübre Miktarı}}{\text{Toplam Elde Edilecek Yıllık Katı Granül Gübre Miktarı}} \quad (15)$$

$$\text{"Atıkların Toplam Atık Gideri İçindeki Payı} = \frac{\text{Kullanılan Atığın Yıllık Maliyeti}}{\text{Toplam Kullanılan Atığın Yıllık Maliyeti}} \quad (16)$$

Tablo 4, 5, 6, 7'de oluşturulan her senaryoya göre atıkların toplam atık kullanımındaki payı, toplam biyogaz üretimindeki payı, toplam organik gübre üretimi ve gelirindeki payı, kullanılan atıkların toplam atık gideri içindeki payı gösterilmektedir.

Grafik 4'te birinci senaryo için oluşturulan atıkların oranları gösterilmektedir:

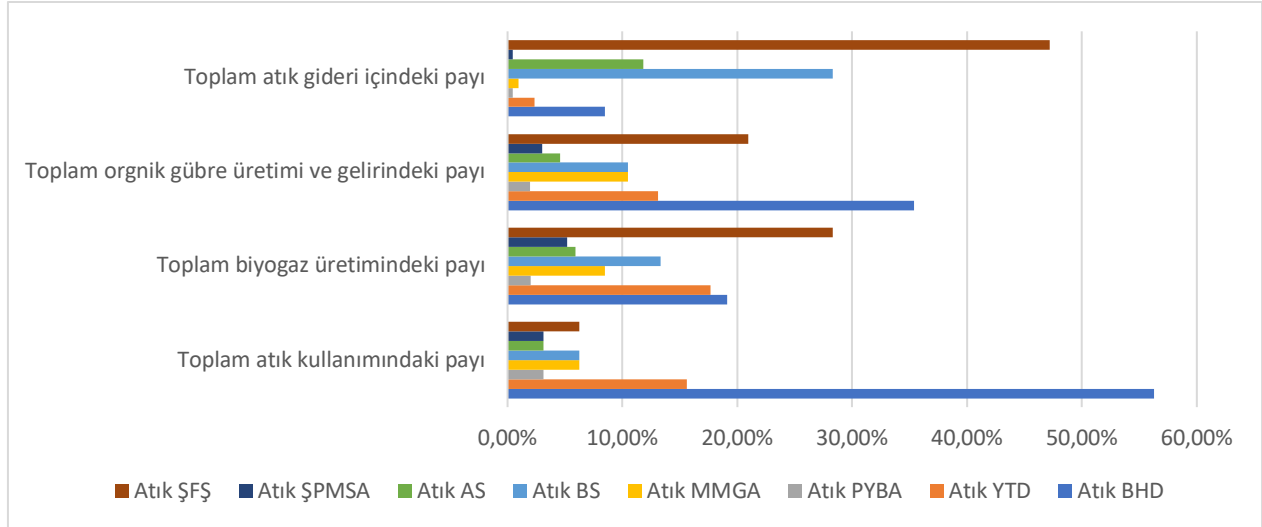

Not: Grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 4. Senaryo 1'e Göre Atık Payları

Grafikte yer alan birinci senaryoda en az oranda buğday samanı (BS), arpa samanı (AS), şeker pancarı mısır slaj atıkları (ŞPMSA) ve şeker fabrikası şilempesi (ŞFŞ) atıklarının kullanıldığı, en fazla oranda ise büyükbaş hayvan dışkısı (BHD) atığının kullanıldığı görülmektedir. Buna karşılık toplam atık gideri içindeki en fazla payı şeker fabrikası şilempesi (ŞFŞ) atığı almıştır.

Çalışmada oluşturulan ikinci senaryo Grafik 5'te gösterilmektedir:

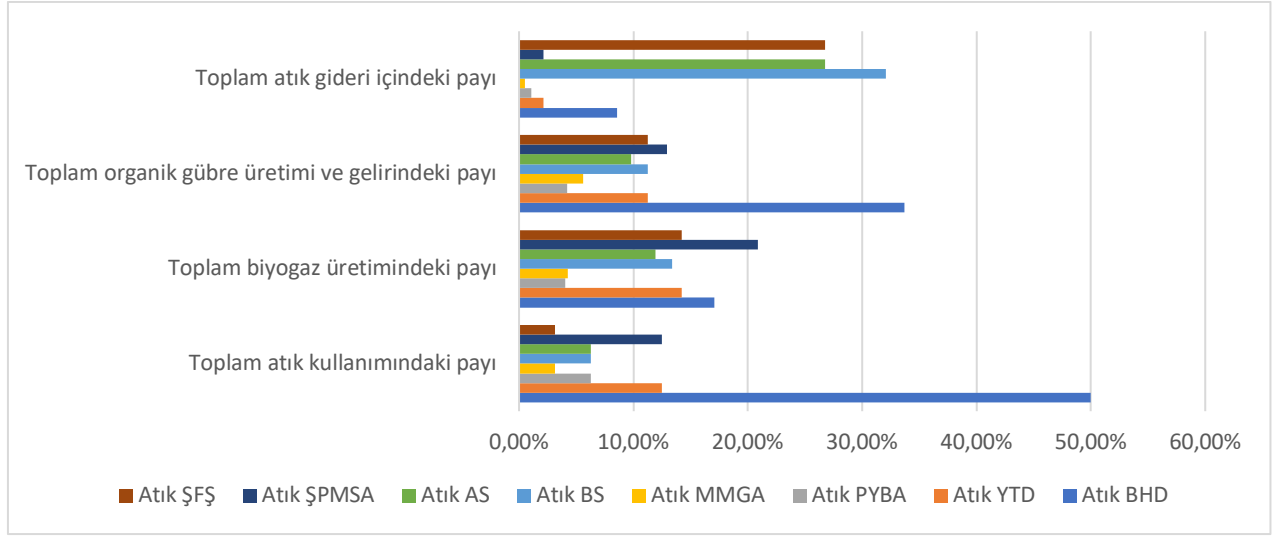

Not: Grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 5. Senaryo 2'ye Göre Atık Payları

Grafik 5'te yer alan ikinci senaryoda en az oranda arpa samanı (AS) ve şeker pancarı mısır slaj atığı (ŞPMSA) kullanılırken, en fazla oranda büyükbaş hayvan dışkısı (BHD) atığı kullanılmıştır. Toplam biyogaz üretimi ve atık gideri içindeki en fazla paya ise şeker fabrikası şilempesi (ŞFŞ) atığı sahiptir.

Grafik 6'da üçüncü senaryo için kullanılan 8 atığın oranları gösterilmektedir:

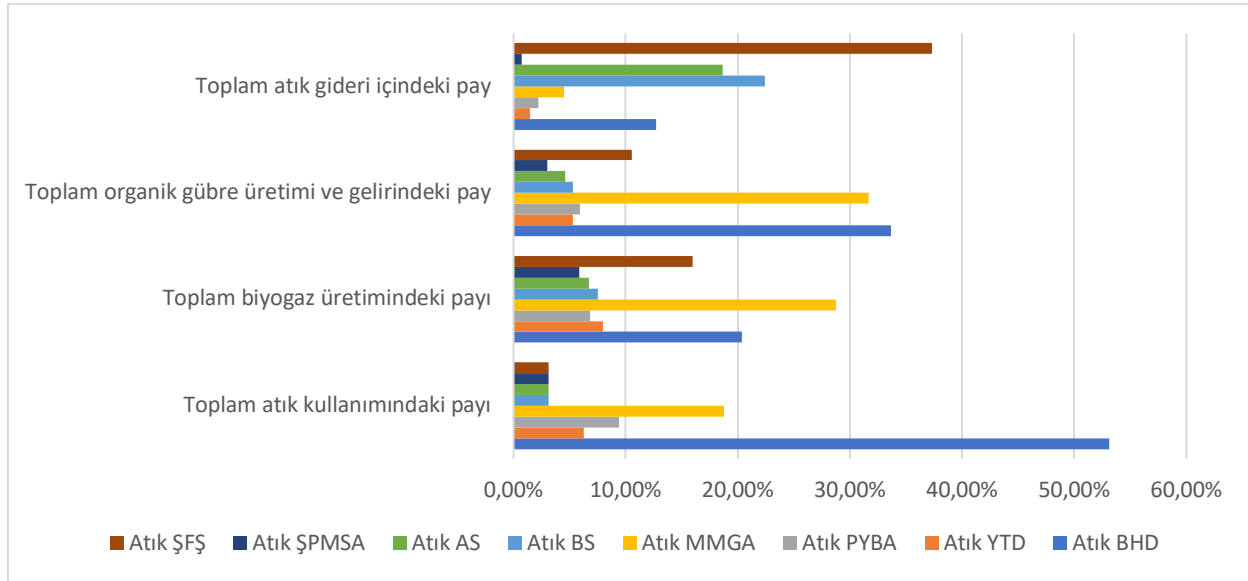

Not: Grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 6. Senaryo 3'e Göre Atık Payları

Üçüncü senaryoda en az oranda market muhtelif gıda atıkları (MMGA) ve şeker fabrikası şilempesi (ŞFŞ) atığı kullanılırken en fazla büyükbaş hayvan dışkısı (BHD) atığı kullanılmıştır. Toplam biyogaz üretimi içindeki paya şeker pancarı mısır slaj atığı (ŞPMSA) sahiptir. Buna karşılık toplam atık gideri içindeki en fazla paya buğday samanı (BS) atığı sahiptir.

Grafik 7'de dördüncü senaryo için atıkların kullanım durumları gösterilmektedir:

Not: Grafik yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 7. Senaryo 4'e Göre Atık Payları

Dördüncü senaryoda en fazla büyükbaş hayvan dışkısı (BHD) atığı kullanılırken en az oranda buğday samanı (BS), arpa samanı (AS), şeker pancarı mısır slaj atığı (ŞPMSA) ve şeker fabrikası şilempesi (ŞFŞ) kullanılmıştır. Toplam atık gideri içindeki paya en fazla sahip olan atık, şeker fabrikası şilempesi (ŞFŞ)'dir. Toplam biyogaz üretiminde en fazla paya sahip olan atık ise market muhtelif gıda atığı (MMGA)'dır.

Sonuç

Bu çalışmada biyogaz tesislerinden elde edilebilecek verimlilik, oluşturulan senaryolar aracılığıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla tesislerin kapasitelerinde değişikliğe gidilmemiştir. Senaryolar ile analizlerin yapılması sayesinde kurulması planlanan tesislerin hedeflerine yönelik olarak en uygun miktarda atık miktarı ve atık türü ile çalışılmasını destekleyecek raporlar sunulmuştur.

Bir biyogaz tesisinde en yüksek verim ile çalışılmasını sağlamaya yönelik olarak oluşturulan dört senaryo üzerinden yapılan hesaplamaların sonuçları karşılaştırıldığında C/N katsayısının, karışım C/N oranının, elde edilecek saatlik biyogaz miktarının, biyogazın yıllık enerji değerinin, tesis ısı kapasitesinin, tesisin toplam gücünün, tesisin elektriksel gücünün, elde edilecek yıllık elektrik enerjisi miktarının, elde edilecek yıllık katı granül gübre miktarının, elde edilecek yıllık elektrik enerjisi tutarının, elde edilecek yıllık katı granül gübre tutarının en fazla 2. senaryoda olduğu görülmektedir. Buna karşılık en az C/N katsayısının, karışım C/N oranının, elde edilecek saatlik biyogaz miktarının, biyogazın yıllık enerji değerinin, tesis ısı kapasitesinin, tesisin toplam gücünün, tesisin elektriksel gücünün, elde edilecek yıllık elektrik enerjisi miktarının, elde edilecek yıllık katı granül gübre miktarının, elde edilecek yıllık elektrik enerjisi tutarının 1. senaryoda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 1. ve 2. senaryo karşılaştırıldığında 2. senaryoda yumurta tavukçuluğu dışkısının, şeker fabrikası şilempesinin 1. senaryoya göre daha fazla kullanıldığı görülürken 1. senaryoda büyükbaş hayvan dışkısının, pazar yeri bitkisel atıklarının 2. senaryoya göre daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak kıyaslandığında bütün senaryolarda en fazla büyükbaş hayvan dışkısı kullanılmıştır. En az kullanılan atıklar incelendiğinde 1. senaryoda en az oranda şeker fabrikası şilempesi, şeker pancarı yaprakları, arpa samanı, buğday samanı kullanılmıştır ve toplam atık gideri içindeki payı en fazla olan atık şeker fabrikası şilempesidir. Senaryo 2'de toplam atık kullanımındaki payı en az olan atıklar pazar yeri bitkisel atıkları ve arpa samanıdır. Toplam atık gideri içindeki payı en fazla olan atık 1. senaryoda olduğu gibi şeker fabrikası şilempesidir. 3. senaryoda toplam atık kullanımındaki payı en az olan atıklar market muhtelif gıda atıkları ve şeker fabrikası şilempesi iken toplam atık gideri içindeki payı en fazla olan atık buğday samanı iken en az olan market muhtelif gıda atıklarıdır. Senaryo 4'te toplam atık kullanımındaki payı en az olan atıklar buğday samanı, arpa samanı, şeker pancarı yaprakları ve şeker fabrikası şilempesi iken toplam atık gideri içindeki payı en fazla olan atık şeker fabrikası şilempesidir.

Atık birim fiyatı en yüksek olan şeker fabrikası şilempesi, en fazla 2. senaryoda kullanılmış olsa dahi en fazla verimin yine 2. senaryodan elde edilmesi, atık miktarlarının dağılımının hedeflere göre yapılması durumunda elde edilecek faydanın da yüksek olacağını göstermektedir.

Hali hazırda var olan veya kurulması planlanan tesisler için yol haritası olabilecek nitelikteki bu analiz, bir biyogaz tesisinde daha az maliyet ile daha fazla verime ulaşılabileceğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar ile enerji üretimi için optimal atık miktarı ve türü ile faaliyetlerin yürütülmesi sayesinde verimlilik, tasarruf, kalkınma, yeşil ekonomi, sıfır atık, endüstriyel simbiyoz yaklaşımlarına bütünsel fayda sağlanarak enerji ve kalkınma arasındaki dengenin kurulmasına katkı sağlanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynakça

- Al Seadi T., Rutz D., Prassl H., Köttner M., Finsterwalder T., Volk S., & Janssen R. (2008). *Biogas Handbook*, University of Southern Denmark Esbjerg, Denmark.
- Antonio da Silva Gonçalves V., & Mil-Homens dos Santos, FJ. (2019). Energy management system iso 50001:2011 and energy management for sustainable development. *Energy Policy*, 133(2019), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.07.004>
- Atelge, M. R., David, K., Kumar, G., Eskicioglu, C., Nguyen, D.D., Chang, S. W., Atabani, A.E., Al-Muhtaseb, A. H., & Unalan, S. (2020). Biogas production from organic waste: recent progress and perspectives. *Waste and Biomass Valorization*, 11(2020), 1019–1040. <https://doi.org/10.1007/s12649-018-00546-0>
- Aydın, M., & Deniz, K. (2018). Atık yönetiminde vergi politikasının rolü: Türkiye değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 435-461. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/36994/534515>

- Baş, K., (2018). *Türkiye’de sürdürülebilir enerji ve kooperatiflerin rolü*. [Yüksek Lisans tezi]. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraç, H. (2010). Enerji kullanımının küresel ısınmaya etkisi ve önleyici politikalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2): 229-259. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10998/131623>
- Belay, J. B., Habtu, N. G., Ancha, V. R. & Hussien, A. S. (2021). Alkaline hydrogen peroxide pretreatment of cladodes of cactus (*Opuntia ficus-indica*) for biogas production. *Heliyon* 7(2021), 1-7, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e08002>
- Bozkurt, A.U., (2008). *Yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji verimliliği açısından değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, S., (2012). *Evsel nitelikli katı atıkların geri dönüşüm olasılıkları ve bertaraf yöntemlerinin araştırılması*. [Çevre Mühendisliği A.B.D. Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çallı, B. (2012). *Atıklardan Biyogaz Üretimi*. Türkiye Kimya Derneği-Genç Kimyacılar Platformu. <https://docplayer.biz.tr/7017926-Atıklardan-biyogaz-uretimi.html>
- Çetinkaya, M., S., (2019). *Sıfır atık yaklaşımının geri kazanılabilir atık kâğıt miktarı ve kalitesine etkisi: akdeniz bölgesi ve ege bölgesi pilot örnek* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demircioğlu, E. N., & Ever, D. (2020). Döngüsel ekonomiye geçişte endüstriyel simbiyozun maliyetler üzerine etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(3), 461-473. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.778908>
- Deviren, H., İlkılıç, C., & Aydın, S. (2017). Biyogaz üretiminde kullanılabilen materyaller ve biyogazın kullanım alanları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(2), 79-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buyasambid/issue/33195/339987>
- Eurostat, (2020). *Waste Generation by Economic Activities and Households, 2020*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics#Total_waste_generation
- Gülen, J., & Çeşmeli, Ç. (2012). Biyogaz hakkında genel bilgi ve yan ürünlerin kullanım alanları, *EÜFBED-Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 65-84.
- İleri, H., (2014). Verimlilik, verimlilik ile ilgili kavramlar ve işletmeler açısından verimliliğin önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 820-844.
- İlkılıç, C., & Deviren, H. (2011, Mayıs 16-18). *Biyogazın üretimi ve üretimi etkileyen faktörler*. 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11), Elazığ.
- Kavak, K. (2005). *Dünya’da ve Türkiye’de enerji verimliliği ve türk sanayisinde enerji verimliliğinin incelenmesi* [Uzmanlık tezi]. Devlet Planlama Teşkilatı 2689 Nolu Yayını, Ankara.
- Koca, A. (2007). Yenilenebilir bir enerji kaynağı: biyogaz. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 32-35.
- Koç, E., & Kaya, K., (2015). Enerji kaynakları-yenilenebilir enerji durumu. *Mühendis ve Makine Dergisi*, 56(668), 36-47. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhendismakina/issue/54338/736171>
- Kumar, R. & Kumar, A., (2024). Recent advances of biogas reforming for hydrogen production: Methods, purification, utility and techno-economics analysis. *International Journal of Hydrogen Energy*, xxx(xxxx)xxx, <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2024.02.143>
- Lüle, F., (2018). Adıyaman ilinin enerji kaynakları potansiyeli. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi (Journal of Agricultural Machinery Science)*, 14(1), 1-5. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarmak/issue/42371/510157>
- Mayaoğlu Akın, C., (2021). *Sıfır atık kapsamında endüstriyel simbiyoz ve atık borsası uygulamalarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

- Obaideen, K., Abdelkareem, M.A., Wilberforce, T., Elsaid, K., Sayed, E.A., Maghrabie, H.M., Olabi, A.G. (2022). Biogas role in achievement of the sustainable development goals: evaluation, challenges, and guidelines. *Journal of the Taiwan Institute of Chemical Engineers*. 131(2022) 104207 journal homepage: www.elsevier.com/locate/jtice
- Önder, H., (2018). Sürdürülebilir kalkınma anlayışında yeni bir kavram: döngüsel ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 196-204. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/38899/416907>
- Özbaşer, T., & Erdem, E. (2013). Biyogaz üretimi ve kullanımı. *Lalaban Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 53(2), 115-124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lahaed/issue/39457/465326>
- Özkan, A., Günkaya, Z., Özdemir, A., & Banar, M. (2018). Sanayide temiz üretim ve döngüsel ekonomiye geçişte endüstriyel simbiyoz yaklaşımı: bir değerlendirme. *Anadolu University Journal of Science and Technology B-Theoretical Sciences*, 6(1), 84-97. <https://doi.org/10.20290/aubtdb.332377>
- Petrecca, G. (2014). *Energy conversion and management principles and applications*. (3. Baskı). Switzerland: Springer International Publishing.
- Resmî Gazete, (2015). *Atık Yönetimi Yönetmeliği*. Sayı:29314
- Resmî Gazete, (2019). *Sıfır Atık Yönetmeliği*. Sayı:30829
- Rosha, P., Rosha, A. K., Ibrahim, H., & Kumar. S., (2021). Recent advances in biogas upgrading to value added products: A review. *International Journal of Hydrogen Energy*, 46(41), 21318-21337. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2021.03.246>
- Sıfır Atık by evreka, (2018). *Entegre atık yönetimi hiyerarşisi nedir*. <https://sifiratik.co/2018/10/17/entegre-atik-yonetimi-hiyerarşisi-nedir>
- Solea Enerji, (2024). *Biyogaz için uygun hammedeler*. <http://www.soleaenerji.com/>
- Song, Q., Li, J., & Zeng, X. (2015). Minimizing the increasing solid waste through zero waste strategy. *Journal Of Cleaner Production*, 104(2015), 199-210. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.08.027>
- Şenol, H., Elibol, E. A., Açikel, Ü. & Şenol, M. (2017). Türkiye’de biyogaz üretimi için başlıca biyokütle kaynakları. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 6(2), 81-92.
- Tachmitzaki, E.V., Didaskalou, E. A., & Georgakellos, D. A. (2019). Energy management practices’ determinants in greek enterprises. *Sustainability* 2020, 12(133). doi:10.3390/su12010133
- Tanç, A., & Ekinler, F. (2022). Sürdürülebilirlik raporları kapsamında işletmelerin sera gazı salımı: bist sürdürülebilirlik endeksinde bir araştırma. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(3), 1876-1886. doi: 10.30783/nevsosbilen.1064985
- The World Bank, (2024). *The World Bank Data*. <https://data.worldbank.org/region/world?view=chart>
- Top, A., (2002). Verimlilik ve üretkenlik üzerine düşünceler. *Öneri Dergisi*, 5(17), 31- 34. doi: 10.14783/maruoneri.683345
- Tüik, (2021). *Atık İstatistikleri, 2020*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2020-37198>
- World Energy Outlook Special Report (2020). *Outlook for biogas and biomethane*.
- Yıldız, A., Akgül, S., & Güvercin, S. (2018). Enerji verimliliği ve sanayideki uygulamaları. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 7(1), 16-22. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duzceitbd/issue/37903/362117>
- Yılmaz, A., Ünvar, S., Koca, T., & Koçer, A. (2017) Türkiye’de biyogaz üretimi ve biyogaz üretimi istatistik bilgileri. *Technological Applied Sciences*, (2017), 12(4): 218-232. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsatecapsci/issue/31523/339927>

EXTENDED SUMMARY

Sustainable development and environmental awareness are becoming more and more dependent on consistent, secure, local, and eco-friendly energy sources. Increasing welfare is one of the most crucial aspects of implementing socioeconomic policies in this process, as it serves as the fundamental building block for addressing the requirements of coming generations. Energy is one of the most expensive production inputs that a country has to be able to access cheaply and easily in order to remain competitive.

In addition to ensuring that the energy demand is met, there are other factors to consider. Toxic gases are released when fossil fuels are used to meet energy needs, having a detrimental impact on the environment and society. Societies must concentrate on new, domestic, renewable resources to supply their energy needs in order to eliminate harmful repercussions. The amount of energy consumed rises annually, particularly in developing nations. However, a shortage of resources to supply energy demand has resulted in foreign dependency in many emerging nations. Because of this, diversifying one's energy sources and utilizing more renewable energy sources is now essential.

Utilizing animal manure as a renewable energy source allows for the generation of biogas, which helps meet energy demand without harming the environment. Greenhouse gas emissions are avoided, economic benefits are realized, and waste is decreased through the utilization of biogas production and waste which is regarded as "garbage" as a byproduct and an energy source.

In order to guarantee the most efficient operation of the facilities, calculations were conducted and scenarios were used to assess the efficiency status of biogas plants. Analyses were conducted with the facility's capacity held constant for this reason. Reports were given to the facilities that were supposed to be installed in order to make sure that they functioned with the best quantity and kind of trash, thanks to the analyses that were done using scenarios.

The investigation's findings are as follows:

- A biogas facility's intended installation's total power is determined by its thermal capacity.
- The facility's power increases as its thermal capacity does.
- Since daily and annual operation are consistent, the facility's electrical power determines the annual amount of electrical energy to be collected.
- The anticipated annual electrical energy output will rise in tandem with the increase in electrical power.
- As a byproduct of the biogas production process, soil-beneficial solid granular fertilizer is produced. The quantity of solid matter, the amount of trash to be utilized each day, the number of days to be worked each year, and the yield of organic solid fertilizer all affect how much solid granular fertilizer must be obtained annually.
- The amount of solid granular fertilizer fluctuates based on the amount of solid material and the amount of waste to be utilized daily, as the number of working days in a year and the yield of organic solid fertilizer are constant.
- The annual quantity of energy to be gained is contingent upon the annual quantity of energy to be obtained.
- The amount of solid granular fertilizer to be obtained annually is determined by the amount of organic solid fertilizer sold in units and the amount of solid granular fertilizer to be obtained annually.
- The amount of waste to be utilized each day, the waste's unit price, and the number of days to be worked each year all affect the waste's annual cost.
- The annual cost rises with increased trash utilization and higher unit pricing.

The sugar industrial mill with the highest unit price is not employed in the fifth scenario in this study's developed scenarios, which results in the lowest cost. Because the sugar plant mill is used to its maximum capacity in this scenario, the second scenario results in the highest cost. It is evident that the fifth scenario has the highest annual electrical energy requirements, annual solid granular fertilizer requirements, facility total power, and facility electrical power requirements. This demonstrates that a biogas plant can get greater efficiency at a reduced expense. This study concludes that by conducting activities with the ideal quantity and kind of waste for energy production, it can help establish the balance between energy and development by offering

comprehensive benefits to efficiency, savings, development, green economy, zero waste, and industrial symbiosis approaches. The study is intended to serve as a resource for the facilities that are planned to be installed.

Based on the study's findings, it is believed that employing various waste kinds as energy sources in biogas plants can lower greenhouse gas emissions—a issue that affects all nations—and promote environmentally sound practices. To maximize the anticipated return from these facilities, rigorous waste type selection is required while also supporting environmental policies. It follows that selecting the waste to be used in biogas facilities in a way that maximizes benefits will have an impact on both energy production and sustainability. For this reason, annual expenditures should be taken into account in addition to striving for high waste efficiency. However, it should be noted that the efficiency attained by biogas facilities is contingent upon the waste's composition and the features of the reactors employed. Reactor details are not provided since calculations were done under the premise that the facilities had the same attributes in every scenario that was developed for this study.

This study provides a roadmap for the facilities to carry out their operations over the long term without incurring additional expenditures by highlighting the necessity of thorough research in the waste selection process for biogas facilities. The analysis highlights the benefits of combining wastes that best meet the facility's objectives. These benefits include lower costs, less waste released into the environment, prevention of environmental pollution, decreased reliance on imported energy, and increased facility efficiency, all of which support the ongoing trend of sustainable development. Furthermore, financial help is required to boost biogas output in the utilization of renewable energy sources.

SAĞLIK SİGORTASI SEKTÖRÜNDE POLİÇE MALİYETLERİNİN KÂRLILIK ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

ANALYSIS OF POLICY COSTS IN THE HEALTH INSURANCE SECTOR WITHIN A PROFITABILITY PERSPECTIVE

Ahmet TERZİ

Kayseri Üniversitesi
Develi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi
Sağlık Yönetimi Bölümü
ahmetterzi@kayseri.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4193-3782

Pınar Tuğba DEĞİRMENCİOĞLU

Kayseri Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı
ptdegirmencioğlu@kayseri.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9335-1130

ÖZ

Geliş Tarihi:
08.01.2024

Kabul Tarihi:
01.04.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Sağlık,
Sigorta,
Maliyet,
Kârlılık,
Polİçe

Keywords

Health,
Insurance,
Cost,
Profitability,
Policy

Sigorta sektörü maliyetlerinin analizi, şirketlerin kârlılığını etkileyen faktörleri anlamak adına kritik bir role sahiptir. Literatürde; sigorta şirketlerinin mali yeterliliğini, finansal performansını ve kârlılığını analiz eden birçok çalışma olmasına karşın, maliyet analizine ilişkin sadece birkaç çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; sağlık sigortalarına ilişkin maliyet analizleri yapılarak literatüre katkı sunmaktır. Çalışmada öncelikle sağlık sigorta sektörüne ait 2018- 2022 yıllarına ilişkin veriler incelenerek poliçe maliyetleri hesaplanmıştır. Ardından birim poliçe maliyetleri ile teknik kâr ve bilanço kârları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Pearson Korelasyon istatistiksel analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda; Poliçe Maliyetleri ile Teknik Kâr arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiş, ancak "p" değeri 0.470 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca Birim Poliçe Maliyetleri ile Teknik Kâr arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Birim Poliçe Maliyetleri ile Bilanço Kârı arasında da yüksek düzeyde pozitif bir ilişki olduğu çalışmada elde edilen sonuçlar arasındadır. Bir başka ifadeyle, birim poliçe maliyetleri arttıkça bilanço kârı da artma eğilimindedir.

ABSTRACT

The analysis of insurance sector costs plays a critical role in understanding the factors that impact companies' profitability. While there are numerous studies in the literature analyzing the financial adequacy, financial performance, and profitability of insurance companies, there are only a few studies focusing on cost analysis. The aim of this study is to contribute to the literature by conducting cost analyses related to health insurance. Initially, data for the years 2018-2022 related to the health insurance sector were examined, and policy costs were calculated. Subsequently, a Pearson Correlation statistical analysis was conducted to determine the relationship between unit policy costs, technical profit, and balance sheet profits. The study found that there is a moderate positive relationship between Policy Costs and Technical Profit, with a calculated 'p' value of 0.470, indicating statistical insignificance. Additionally, it was found that the relationship between Unit Policy Costs and Technical Profit is not statistically significant. The study also identified a high level of positive relationship between Unit Policy Costs and Balance Sheet Profit. In other words, as unit policy costs increase, balance sheet profit tends to increase as well.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1416244>

Atıf/Cite as: Terzi, A., & Değirmenciöğlü, P. T. (2024). Sağlık sigortası sektöründe poliçe maliyetlerinin kârlılık çerçevesinde analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 482-496.

Giriş

Son yıllarda, ekonomik belirsizliklerin ve yaşam şartlarının karmaşıklığının arttığı bir dönemde, sigorta sektörü bireylerin ve işletmelerin finansal güvenliğini sağlamak adına kritik bir rol oynamaktadır. Sigorta; prim ödemesi karşılığında, gelecekte meydana gelebilecek bir tehlikeden kaynaklanabilecek hasara karşı kişi ya da kurumların kendilerini ya da sahip oldukları varlıklarını güvence altına almaları olarak tanımlanabilir. Sigorta sektörü, son yıllarda hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Her türlü riski minimize etmek ve beklenmedik durumlara karşı korunmak amacıyla sigorta poliçeleri satın alınmaktadır. Günümüzde sigorta sektörü, pek çok branşta yaygın sigorta kullanımı sağlayarak dünya üzerindeki şirketler aracılığıyla mali piyasalarda önemli bir yer tutmaktadır (Çekici ve İnel, 2013:137). Türkiye, bu dinamik sektörde önemli adımlar atmış, gelişen ekonomisiyle birlikte sigortacılık alanında büyük bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda, sigorta kavramının geniş bir yelpazede ele alındığı Türkiye'deki sigorta sektörü, hem bireylerin hem de kurumların risklerini yönetmelerine olanak tanıyan bir çerçeveye sunmaktadır.

Sağlık sigortası, bireyin sağlık durumunda meydana gelebilecek değişikliklere karşı, kamu sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı olup olmamasına bakılmaksızın, tüm masrafları karşılayan bir sigorta türüdür (Kongar, 1989:23). Poliçe şartları çerçevesinde sunulan bu sigorta, sigortalının sağlık durumunda ortaya çıkabilecek masrafları etkili bir şekilde ele almaktadır. Sağlık sigortası, kişisel hastalık risklerine karşı koruma sağlamak ve hastalık nedeniyle oluşan tıbbi yardım, tedavi ve ilaç masraflarını karşılamak üzere tasarlanmış kapsamlı bir sigorta çeşididir. Öncelikle, sağlık sigortası olası sağlık sorunlarına karşı önceden teminat sağlamaktadır. Daha sonraki süreçte herhangi bir hastalığın ortaya çıkması durumunda ise; sağlık sigortası, tamamen iyileşme için gereken tüm tedavi masraflarını karşılamaktadır. Sağlık sigortalılarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bireyler daha etkili sağlık hizmeti alabilirken, sigorta şirketleri de müşterilerine özel çözümler sunarak sektördeki rekabeti artırmaktadır.

Özellikle rekabetçi bir pazarda ayakta kalabilmek ve sürdürülebilirliği sağlayabilmek için işletmelerin teknolojik gelişmelere ve hedef kitlelerindeki değişimlere ayak uydurmaları gerekmektedir. Kendini sürekli iyileştirme ihtiyacı duyan işletmeler, dönem içinde veya sonunda çalışmalarını gözden geçirerek, sadece belirlenen hedeflere ulaşma oranına değil, aynı zamanda bu hedeflere ulaşma sürecinde elde edilen kâr miktarına da dikkat etmelidirler. Sigorta sektörü, risk yönetimi ve finansal güvence sağlama amacıyla faaliyet gösterirken, işletmelerin maliyetlerini etkili bir şekilde yönetmeleri kritik bir öneme sahiptir. Maliyet analizi, sigorta şirketlerinin operasyonel verimliliği ve uzun vadeli sürdürülebilirliği için önemli bir araçtır. Bu bakımdan sigorta şirketlerinin de diğer işletmeler gibi prim üretimi veya tazminat ödemeleri gibi gelir ve gider kalemlerini takip etmeleri ve kendilerini değerlendirmeleri gerekmektedir (Köse ve Dikme, 2021:172). Sigorta şirketlerinin maliyet analizi, sektördeki değişen dinamiklere hızlı bir şekilde adapte olabilmeleri ve geleceğe yatırım yapabilmeleri için kritik bir araçtır. Operasyonel verimlilik, teknolojik inovasyon, etkin risk yönetimi ve müşteri memnuniyetine odaklanarak şirketler, maliyet avantajı elde ederek sürdürülebilir büyüme yolunda önemli adımlar atabilirler. Maliyet analizi, bu bağlamda stratejik bir bakış açısı sunarken sigorta sektöründeki şirketlere rekabet avantajı sağlamak için gerekli temel bilgileri sağlamaktadır.

Türkiye, sigorta sektöründe hızla evrim geçiren bir ekosistem sunan dinamik bir pazar olarak öne çıkmaktadır. Ülkenin ekonomik büyümesi ve finansal piyasalardaki gelişmeler, sigorta sektörünü etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Türk sigortacılık sektörü, geniş bir yelpazedeki sigorta ürünleri ve hizmetleri ile bireylerin, işletmelerin ve kurumların risklerini etkili bir şekilde yönetmelerine imkan tanımaktadır.

Türkiye'de sigortacılık sektörü, hayat ve hayat dışı sigortalar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Hayat dışı sigorta branşları; kaza, hastalık/sağlık, kara araçları, raylı araçlar, hava araçları, su araçları, nakliyat, yangın ve doğal afetler, kara araçları sorumluluk, hava araçları sorumluluk, su araçları sorumluluk, kredi, kefalet, finansal kayıplar, hukuksal koruma, destek sigortaları ile hayat sigortasına göre daha büyük paya sahiptir. Hayat/sağlık sigortası branşında ise; sağlık sigortaları, hayat sigortaları ve seyahat sağlık sigortaları yer almaktadır (Türkiye Sigorta Birliği [TSB], 2023).

Tablo 1. Hastalık/Sağlık Sigortası Branşında Şirketlerin Pazar Payları ve Toplam Üretimleri

Sıralama	Şirket Adı	Toplam (TL)	Üretim	Pazar Payı %
1	Allianz Sigorta AŞ	10.964.562.416		36,48%
2	Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	5.326.016.452		17,72%
3	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	2.354.907.052		7,83%
4	Mapfre Sigorta AŞ	1.784.724.127		5,94%
5	Axa Sigorta AŞ	1.683.100.921		5,60%
6	Türkiye Sigorta AŞ	1.324.750.846		4,41%
7	Aksigorta AŞ	1.107.320.795		3,68%
8	Türk Nippon Sigorta AŞ	608.108.183		2,02%
9	Groupama Sigorta AŞ	606.106.321		2,02%
10	Sompo Sigorta AŞ	489.725.305		1,63%
11	Demir Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	482.017.158		1,60%
12	Emaa Sigorta AŞ	449.044.438		1,49%
13	Unico Sigorta AŞ	352.483.945		1,17%
14	HDI Sigorta AŞ	344.345.698		1,15%
15	Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi	295.428.817		0,98%
16	Eureko Sigorta AŞ	248.763.150		0,83%
17	Doga Sigorta AŞ	237.322.556		0,79%
18	Zurich Sigorta AŞ	196.729.958		0,65%
19	Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	192.857.069		0,64%
20	Ray Sigorta AŞ	148.445.619		0,49%
21	Arex Sigorta AŞ	137.511.574		0,46%
22	Cigna Sağlık Hayat ve Emeklilik AŞ	99.690.996		0,33%
23	Ethica Sigorta AŞ	82.285.379		0,27%
24	Gulf Sigorta AŞ	77.452.751		0,26%
25	Magdeburger Sigorta AŞ	72.337.303		0,24%
26	Neova Katılım Sigorta AŞ	61.470.486		0,20%
27	NN Hayat ve Emeklilik AŞ	56.101.812		0,19%
28	Quick Sigorta AŞ	47.007.630		0,16%
29	Ana Sigorta AŞ	41.966.528		0,14%
30	Şeker Sigorta AŞ	32.274.668		0,11%
31	Hepiyi Sigorta AŞ	26.056.188		0,09%
32	Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	22.799.978		0,08%
33	Generali Sigorta AŞ	22.762.218		0,08%
34	Bereket Sigorta AŞ	17.397.187		0,06%
35	Aveon Global Sigorta AŞ	15.897.928		0,05%

36	Koru Sigorta AŞ	14.613.037	0,05%
37	Fiba Emeklilik ve Hayat AŞ	10.783.181	0,04%
38	Garanti Emeklilik ve Hayat AŞ	9.660.526	0,03%
39	Viennialife Emeklilik ve Hayat AŞ	6.535.929	0,02%
40	VHV Allgemeine Sigorta AŞ	2.861.062	0,01%
41	Chubb European Group SE Merkezi Fransa Türkiye İstanbul Şubesi	2.377.000	0,01%
42	Orient Sigorta AŞ	1.482.088	0,00%
43	Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	767.573	0,00%
44	Corpus Sigorta AŞ	113.276	0,00%
45	Prive Sigorta AŞ	33.110	0,00%
46	BNP Paribas Cardif Hayat Sigorta AŞ	184	0,00%
47	BNP Paribas Cardif Sigorta AŞ	66	0,00%
48	SS Atlas Karşılıklı Sigorta Kooperatifi	0	0,00%
49	Bereket Katılım Hayat AŞ	0	0,00%
50	Mapfre Yaşam Sigorta AŞ	-4.172	0,00%
SEKTÖR TOPLAMI		30.058.996.315	100,00%

Not: <https://www.tsb.org.tr/tr/istatistik/genel-sigorta-verileri/prim-adet> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Türkiye’de hastalık/sağlık sigortası branşında 31.12.2022 tarihi itibarıyla 50 şirket faaliyet göstermektedir. Yukarıda yer alan Tablo 1, Türkiye’de hastalık/sağlık sigortası branşında faaliyet gösteren şirketlerin toplam üretim ve pazar payı verilerini içermektedir. Sektör toplamı 30.058.996.315 TL olarak gerçekleşirken; bu toplamın içindeki her şirketin pazar payı ve üretim miktarı tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Allianz Sigorta A.Ş. en yüksek toplam üretim ve pazar payına sahiptir, % 36,48’lik bir pazar payıyla sektörün önde gelen şirkettir. İkinci sırada Bupa Acıbadem Sigorta A.Ş. gelir, % 17,72’lik bir pazar payına, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi ise %7,83’lük bir pazar payıyla üçüncü sıradadır. Bazı şirketlerin ise negatif üretim miktarları (-4.172 TL gibi) görülmektedir. Bu durum, belirli şirketlerin belirli dönemlerde zarar ettiğini veya belirli faaliyetlerden gelir elde edemediğini göstermektedir. Türkiye’deki hastalık/sağlık sigortası sektöründeki şirketlerin rekabet ve pazar payı dinamiklerini gözler önüne sermektedir. Bu veriler, sektördeki büyük oyuncuları ve pazarın genel yapısını anlamak için önemli bir kaynak sağlamaktadır.

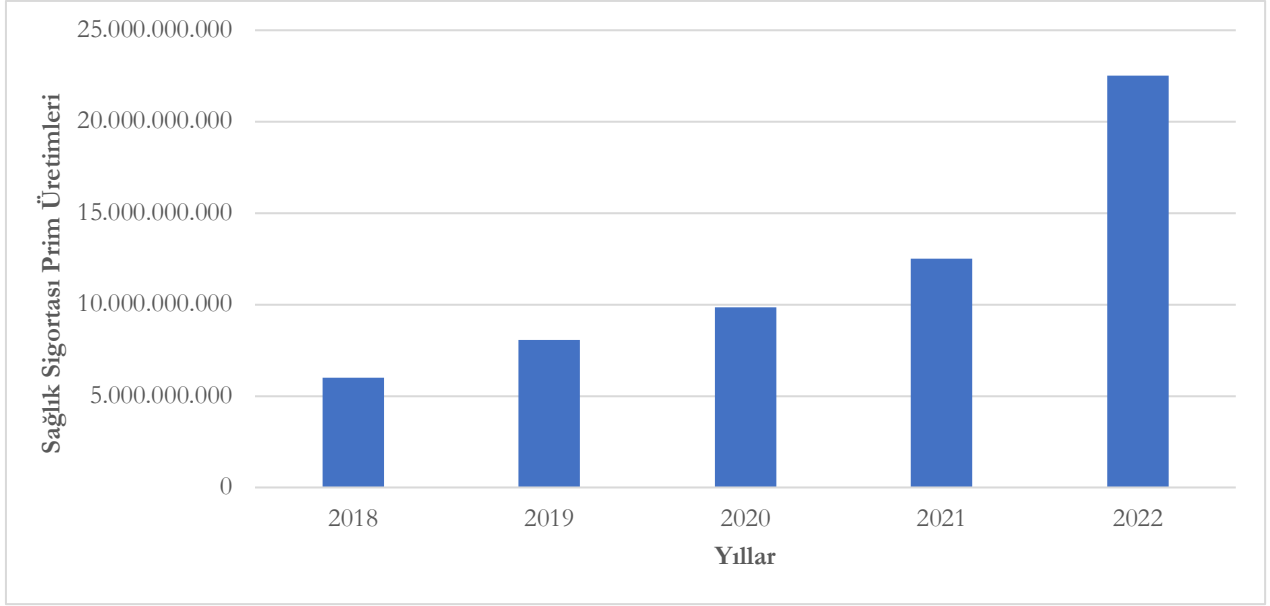
Tablo 2. Poliçe Sayıları

Sigorta Türleri	POLİÇE SAYISI				
	2018	2019	2020	2021	2022
Hastalık / Sağlık	4.361.433	6.007.999	4.040.833	5.478.386	6.294.596
Sağlık	1.882.287	2.894.597	2.777.795	3.558.401	3.406.411
Hastalık	216.539	244.718	212.592	254.544	202.125
Seyahat Sağlık	2.262.607	2.868.684	1.050.445	1.665.441	2.686.061

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Hastalık/sağlık branşı; sağlık sigortası, hastalık sigortası ve seyahat sağlık sigortalarından oluşmaktadır. Türkiye’de sigorta şirketlerinin 2018-2022 yılları arasındaki Hastalık/Sağlık poliçe sayıları Tablo 2’de yer almaktadır. Covid 19 ilk vakasının tespit edildiği 11 Mart 2020 sonrası yurtdışı çıkışlara getirilen kısıtlamalara bağlı olarak, seyahat sağlık sigortası poliçe sayılarında meydana gelen azalma görülmektedir. 2020 yılında bir önceki yıla göre %32,74 poliçe sayısında düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bu düşüşün nedeninin; Covid 19 ilk vakasının tespit edildiği 11 Mart 2020 sonrası yurtdışı çıkışlara getirilen kısıtlamalara bağlı olarak seyahat sağlık sigortası poliçe sayılarında meydana gelen azalma olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılına göre 2020 yılında seyahat sağlık sigortası poliçe sayısında yaklaşık %63 oranında düşüş olduğu görülmektedir.

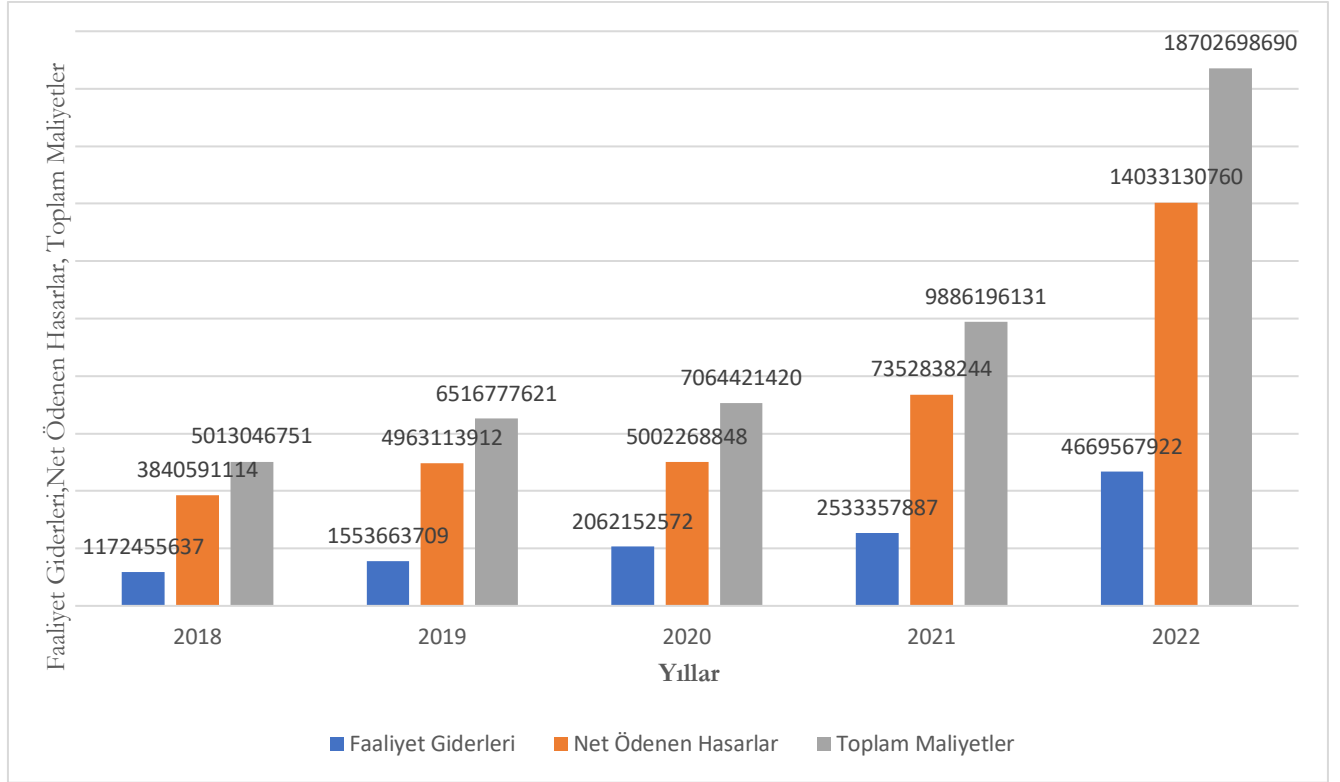
Grafik 1. Sağlık Sigortası Prim Üretimleri

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Yukarıda yer alan Grafik 1’de 2018-2022 yılları arasında sağlık sigortası prim üretimleri yer almaktadır. Sağlık sigortası prim üretimi 2021 yılında bir önceki yıla göre %26,7 oranında artarken, 2022 yılında bir önceki yıla göre %180,2’lik bir artışla 22.529.917.695TL olarak gerçekleşmiştir. Covid-19 salgınının ortaya çıkmasıyla, yüksek vaka sayıları ve ölümlere bağlı olarak toplumda risk algısının, sağlık bilincinin ve konuya ilişkin farkındalığın artması nedeniyle sağlık sigortası poliçelerine olan talebin artarak devam ettiği ve bunun sonucunda sigortalı sayısında da artış meydana geldiği görülmektedir.

Sigortacılık sektöründe maliyet kalemlerini; hasar ödemeleri ve asıl faaliyetler sonucu oluşan giderler oluşturmaktadır. Türk sigorta sektörünün faaliyet giderleri kalemleri şöyle sıralanmaktadır (TSB, 2023):

- Üretim Giderleri,
- Reasürans Komisyonları,
- Personel Giderleri,
- Yönetim Giderleri,
- Pazarlama/Reklam Giderleri,
- Ar-Ge Giderleri,
- Dışardan Sağlanan Fayda/Hizmet Giderleri.

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Grafik 2. 2018-2022 Yılları Sağlık Sigortaları Branşı Sektör Faaliyet Giderleri, Net Ödenen Hasarlar ve Toplam Maliyetler

2018-2022 yılları arasındaki sağlık branşı sektörü gelir tablolarında yer alan faaliyet giderleri ile net ödenen hasarlar ve bunların toplamını ifade eden toplam maliyetler Grafik 2’de gösterilmektedir. 2022 yılında faaliyet giderlerinin, bir önceki yıla göre %84’lük bir artışla 4.669.567.922TL olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde, net ödenen hasarların 2022 yılında %91’lik bir artışla 14.033.130.769TL tutarında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3. Faaliyet Giderleri Dağılımı

	2018	2019	2020	2021	2022
Üretim Giderleri (TL)	626.450.262	852.716.995	1.156.089.747	1.409.678.486	2.471.495.952
Personele İlişkin Giderler (TL)	335.169.056	439.932.468	552.226.031	692.274.134	1.310.716.865
Yönetim Giderleri (TL)	139.270.316	153.566.949	187.921.599	245.021.433	474.657.164
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (TL)	160.335	369.054	377.165	164.543	742.884
Pazarlama ve Satış Giderleri (TL)	38.127.534	48.139.458	59.904.953	71.394.954	138.901.966
Dışarıdan Sağlanan Fayda ve Hizmet Giderleri(TL)	41.052.438	62.685.015	84.704.550	117.043.158	230.604.985
Diğer Faaliyet Giderleri (TL)	16.693.563	18.658.645	34.218.978	42.453.555	80.550.745

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 3'te yıllık gerçekleşen faaliyet giderlerinin dağılımı verilmektedir. Faaliyet giderleri içerisinde en yüksek kısmın üretim giderleri olduğu, en düşük kısmın ise araştırma ve geliştirme giderleri olduğu görülmektedir.

Literatürde, sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin mali yeterliliğini, finansal performansını ve kârlılığını analiz eden birçok çalışma olmasına karşın, poliçe maliyetlerinin analizine ilişkin sadece birkaç çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışma; sigorta sektöründe maliyet analizlerinin, sektör açısından önemine vurgu yapmaktadır. Çalışmanın diğer bir amacı da bu analizler yardımıyla; sigorta şirketlerinin rekabetçi piyasada, faaliyetlerini daha verimli yürütebilmeleri noktasında yol gösterici olmasıdır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı sigorta sektöründe poliçe maliyetlerinin analiziyle şirketlerin kârlılığını etkileyen faktörleri anlamak, bu rekabet ortamında şirketlerin stratejik kararlar almasına yardımcı olacak önemli bir analiz sunmaktır. Bu çalışmada; 2018-2022 yılları arasında sağlık sigortalarına ilişkin yapılan maliyet analizleri ile literatüre katkı sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada sağlık sigorta sektörüne ait 2018- 2022 yıllarına ilişkin veriler incelenerek poliçe maliyetleri hesaplanmıştır. Ardından poliçe maliyetlerinin teknik kâr ve bilanço kârı ilişkisi olup olmadığının tespiti için istatistiksel analiz yapılmıştır.

Literatür İncelemesi

Bu bölümde sigorta maliyetlerine ilişkin olarak yapılan literatür araştırmaları ve bu araştırmaların sonuçlarına yer verilmiştir.

Chen ve Mau (2009); hayat sigortalarında ahlaki davranışın müşteri sadakati üzerindeki etkisini işlem maliyeti teorisi yaklaşımıyla inceleyen bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma; satıcının ahlaki satış davranışının, müşterinin algıladığı güven ve tatmin aracılığıyla müşteri sadakati üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca uzun vadede, organizasyon kârlılığına yol açanların memnun ve sadık müşteriler olduğu tespit edilmiştir.

Sigorta şirketleri, karmaşık ve rekabetçi bir iş ortamında rekabet eden ve sınırlı kaynaklarını müşterilerinin sadakatini artırmak için kullanmak zorunda olan finansal hizmet şirketlerindedir. Örneğin Ansarı ve Riasi (2016) İran'da yeni kurulan 10 sigorta şirketini; yeni müşteri edinme maliyetleri açısından müşteri-sigorta şirketi ilişkisini yapay sinir ağları ve doğrusal regresyon kullanarak incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, müşteri memnuniyetinin ve algılanan değerın müşteri bağlılığında önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de hayat dışı sigortacılık sektöründe aktif kârlılığı ile şirkete özgü faktörler arasındaki ilişkiyi tespit ederek aktif kârlılığının etkinlikten mi yoksa yoğunlaşmadan mı kaynaklandığını bulmak amacıyla Akel, Torun ve Aksoy (2016) tarafından önemli bir araştırma yapılmıştır. Çalışmada; aktif büyüklük, likidite ve pazar payı değişkenleri ile aktif kârlılık arasında pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmişken; kaldıraç, hasar/prim oranı ve şirket yaşı değişkenleri arasında ise negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Bir diğer çalışmada Akkaya ve Ünal (2019) Türkiye sigorta sektöründe faaliyet gösteren sigorta ve emeklilik şirketinin; mevcut müşteri maliyeti (ACC), yeni müşteri edinme maliyeti (CAC), müşteriyi elde tutma maliyeti (CRC) ve müşteri kaybetme maliyeti (CCC)'ni finansal tablolar aracılığıyla hesaplamışlar ve sigortacılık sektöründe yeni müşteri edinme maliyetinin hem mevcut müşteri maliyetinden hem müşteriyi elde tutma maliyetinden hem de müşteriyi kaybetme maliyetinden yüksek olduğu sonucuna ulaşımlardır.

Maliyet verimliliğinin ölçümü için Loukil vd. (2021) parametrik olmayan veri zarflama analizi yöntemi ile analiz gerçekleştirmişlerdir. 17 İslam ülkesinde faaliyet gösteren hayat dışı sigorta branşında yer alan şirketlerde maliyet etkinliği ile yönetim kurulu arasındaki bağlantıyı 2004– 2007 yılları için panel verileri kullanarak incelemişler, yapılan inceleme neticesinde maliyet etkinlik puanlarının (ortalama 0,36), gelişmiş sigorta piyasalarındaki en iyi uygulama sigorta şirketlerine göre sigortacıların maliyet etkinliğinin ortalama seviyelerinin altında olduğu sonucuna ulaşımlardır.

Türkiye'de sigorta konusunda hazırlanmış olan 161 doktora tezi; Ersoy ve Meral (2023) tarafından içerik analizi yöntemi ile incelenmiş, araştırmalarda kullanılan yöntemler, konular ve araştırma eğilimleri hakkında detaylı bir analiz sunulmuştur. Ekonomi ve finans konusunda 48 adet tez yapıldığı ve bunların yalnızca 10'unun muhasebeye ilişkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Muhasebeye ilişkin yapılan tezlerin büyük çoğunluğunun sigorta sektöründe uluslararası finansal raporlama standartları ve Avrupa Birliği Tek Sigorta Piyasası'na muhasebe uyumu konuları ile ilişkili olduğu, buna karşın maliyet konusuna odaklanan bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, yukarıda özetleri yer aldığı şekliyle incelenen literatürde, sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin mali yeterliliğini, finansal performansını ve kârlılığı analiz eden birçok çalışma olmasına karşın, poliçe maliyetlerinin analizine ilişkin sadece birkaç çalışma bulunmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Sigorta Birliği'nin resmi web sitesinde yayımlanan Türkiye'de faaliyet gösteren hastalık/sağlık sigorta şirketlerinin 2018-2022 yılları arasındaki verilerine dayanmaktadır. Bu veriler, sektörel betimleyici bir analiz için temel oluşturmuş ve sektördeki hastalık/sağlık sigorta şirketlerinin faaliyetleri, performansları, pazar payları ve diğer önemli göstergeler hakkında detaylı bir anlayış sağlamıştır.

Çalışmada betimleyici araştırma yöntemi uygulanmıştır. Öncelikle ilgili yıllar arasındaki toplam poliçe sayıları ve prim üretimleri değerlendirilmiştir. Ardından sigorta sektöründeki faaliyet giderleri ve tazminatlara ilişkin net ödenen hasarlar göz önünde bulundurularak birim poliçe maliyetleri ve 2018-2022 yılları arasında beş (5) yıllık ortalama birim poliçe maliyeti belirlenmiştir. Belirli bir dönemde gerçekleşen pazarlama ve satış maliyetinin o dönemde kazanılan müşteri sayısına bölünmesiyle elde edilen müşteri edinme maliyeti bulunmuştur.

Son olarak da, elde edilen birim poliçe maliyetleri ile teknik kar ve bilanço karı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için SPSS 25 programı kullanılarak poliçe maliyetleri ve karlılıklar arasındaki ilişki, Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanarak incelenmiştir.

Araştırma Bulguları

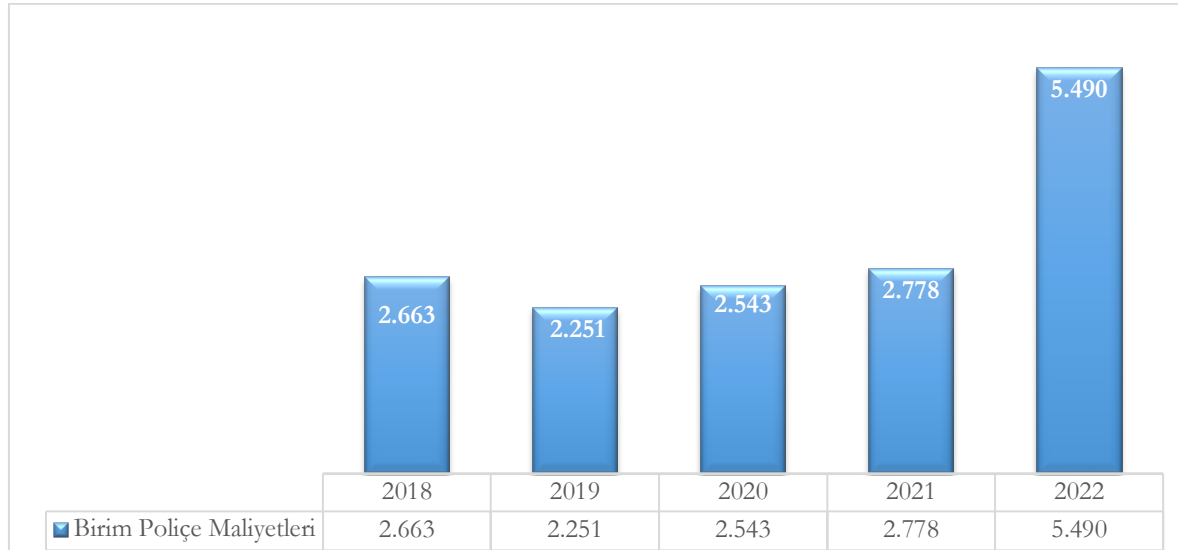
Birim Poliçe Maliyetleri

Sigorta birim poliçe maliyeti hesaplamasında; sigorta sektöründeki faaliyet giderleri ve tazminatlara ilişkin net ödenen hasarlar dikkate alınmıştır.

Hesaplama aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$PC = \sum \left(\frac{C}{N_{CB}} \right)$$

- PC : Birim poliçe maliyeti
C : Toplam maliyetler
N_{CB} : Mevcut poliçe sayısı

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayımlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Grafik 3. 2018-2022 Yılları Sağlık Sigortaları Birim Poliçe Maliyetleri

Hesaplamalar sonucu ulaşılan 2018-2022 yılları arasındaki sağlık branşı sektöru birim poliçe maliyetleri; Grafik 3'de gösterilmektedir. 2022 yılında artan toplam maliyetler sonucu, birim poliçe maliyetinin %97'lik önemli kabul edilebilecek bir artışla 5.490,44TL'ye yükseldiği görölmektedir.

Birim Poliçe Maliyetleri Ortalaması

2018-2022 yıllarını kapsayan beş (5) yıllık ortalama birim poliçe maliyeti şu formüle göre hesaplanmıştır.

$$ACC_{p/c} = \frac{\sum(\frac{C}{N_{CB}})}{n}$$

ACC_{p/c} : Ortalama birim poliçe maliyeti

C : Toplam maliyetler

N_{CB} : Mevcut poliçe sayısı

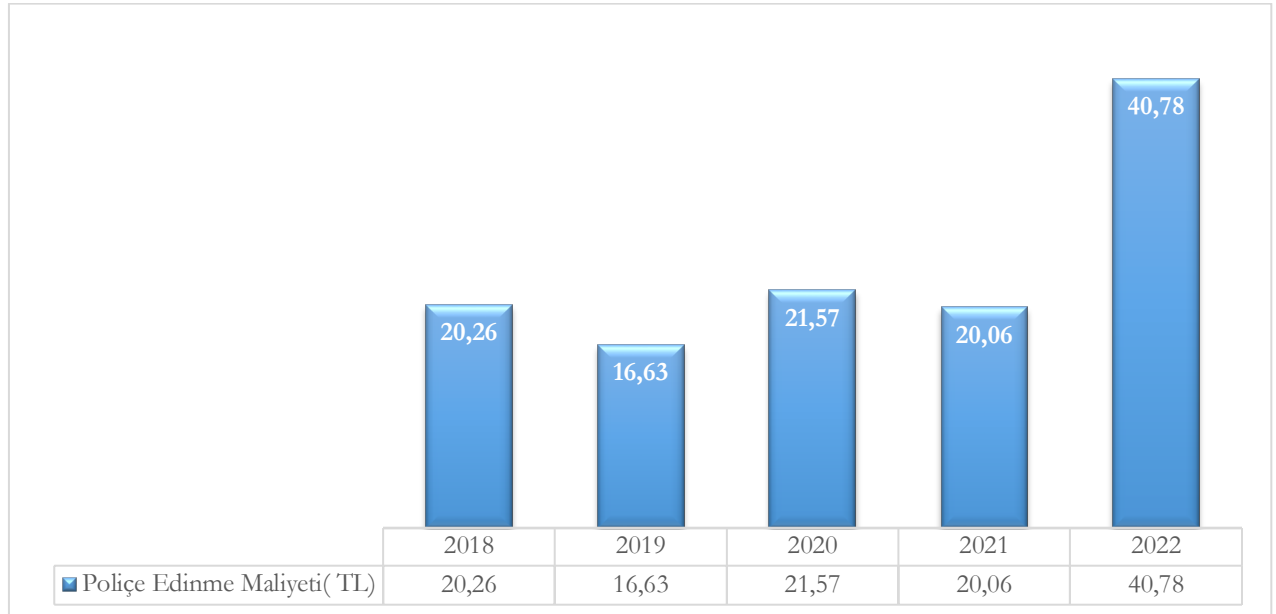
n : Toplam yıl sayısı

Yapılan hesaplamalar neticesinde sağlık sigortası branşı sektörünün 2018-2022 yılları arasındaki birim poliçe maliyeti ortalamasının 3.145,30TL olduğu tespit edilmiştir.

Poliçe Edinme Maliyeti

Sigorta sektörü için müşteri edinme maliyeti (Customer Acquisition Cost – CAC); belirli bir dönemde gerçekleşen pazarlama ve satış maliyetinin o dönemde kazanılan müşteri sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Rouse, 2010).

$$CAC = \frac{\text{Toplam Pazarlama ve Satış Giderleri}}{\text{Poliçe Sayısı}}$$

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Grafik 4. 2018-2022 Yılları Sağlık Sigortaları Birim Poliçe Maliyetleri

Hesaplamalar sonucu ulaşılan 2018-2022 yılları arasındaki sağlık sigortaları poliçe edinme maliyetleri; Grafik 4'de gösterilmektedir. 2022 yılında artan toplam maliyetler sonucu, poliçe edinme maliyetinin %203'lük bir artışla 40,78TL'ye yükseldiği görölmektedir. Tespit edilen bu yüksek oransal artışın nedenleri arasında pandemi, doğal afetler ve yüksek enflasyonun getirdiği maliyet artışları sayılabilir.

Police Maliyetlerinin Teknik Kâr Açısından Analizi

Sigorta şirketleri için teknik kâr; teknik gelirlerden teknik giderlerin çıkarılması sonucu hesaplanmaktadır. Teknik gelir olarak ifade edilen sigortacılık faaliyetlerinden kaynaklanan gelirler; net yazılan primler, teknik olmayan bölümden aktarılan yatırım gelirleri, tahakkuk eden rücu ve sovtaj gelirleri ve alınan reasürans komisyonları toplamından oluşmaktadır. Teknik gider olarak ifade edilen sigortacılık faaliyetlerinden kaynaklanan giderler ise; net ödenen tazminatlar, faaliyet giderleri ve diğer teknik giderler toplamından oluşmaktadır (Yayla, 2019,82).

Tablo 4. 2018-2022 Yılları Arasındaki Sağlık Sigortaları Police Maliyetleri İle Teknik Kârlar

Yıllar	Birim Police Maliyetleri	Teknik Kâr
2018	2.663,27	5.105.066
2019	2.251,36	7.746.413
2020	2.543,17	11.272.463
2021	2.778,27	10.681.454
2022	5490,44	12.561.595

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

2018-2022 yılları arasındaki sağlık sigortaları police maliyetleri ile teknik kârlar Tablo 4’de gösterilmektedir. 2021 yılı haricinde teknik kârda artış eğilimi görülürken, police maliyetlerinin ise azaldığı tespit edilmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre teknik kârda %52’lik artış gerçekleşirken, police maliyetinde ise %16’lık düşüş gerçekleşmiştir. 2021 yılında bir önceki yıla göre teknik kârda %6’lık düşüş gerçekleşirken, police maliyetinde ise %97’lik artış gerçekleşmiştir. 2021 yılında ortaya çıkan pandeminin etkisi maliyetler üzerinde görülebilmektedir.

Tablo 5. Birim Police Maliyetleri İle Teknik Kâr Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

Değişken	X (Ortalama)	r	p
Birim Police Maliyetleri	3145.902	0.409	0.470
Teknik Kâr	8748922.2		

Birim police maliyetleri ile teknik kâr arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Korelasyon analizi yukarıda Tablo 5 ‘de yer almaktadır. Pearson korelasyon katsayısı (r) 0.409 olarak bulunmuştur. Bu değer, "Birim Police Maliyetleri" ile "Teknik Kâr " arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu gösterir. Yani, birim police maliyetleri arttıkça teknik kârın da genellikle artma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Anlamlılık düzeyi (p), ilişkinin istatistiksel olarak ne kadar güvenilir olduğunu ifade eder. p değeri 0.470 olarak bulunmuştur. "Birim Police Maliyetleri" ile "Teknik Kâr" arasında ilişki istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Police Maliyetlerinin Bilanço Kârı Açısından Analizi

Yatırım faaliyetlerinden elde edilen gelirlerden, yatırım faaliyetlerinden elde edilen gelirlere ilişkin giderlerin çıkarılması sonucu elde edilen rakamın teknik kâra ilave edilmesiyle bilanço kârı hesaplanmaktadır.

Tablo 6. 2018-2022 Yılları Arasındaki Sağlık Sigortaları Poliçe Maliyetleri İle Bilanço Kârları

Yıllar	Birim Poliçe Maliyetleri	Bilanço Kârı
2018	2.663,27	5.388.819
2019	2.251,36	7.416.335
2020	2.543,17	10.053.480
2021	2.778,27	11.933.354
2022	5490,44	19.672.141

Not: <https://tsb.org.tr/tr/istatistikler> (Yayınlanan raporların incelenmesi neticesinde yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

2018-2022 yılları arasındaki sağlık sigortaları poliçe maliyetleri ile bilanço kârları Tablo 6'da gösterilmektedir. 2018 ile 2022 arasında birim poliçe maliyetleri %106.2 artmıştır. Bu durum, beş yıllık dönemde maliyetlerin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Aynı dönemde bilanço kârı %265.6 artmıştır. Bu da şirketin operasyonel verimliliğini artırdığını ve gelirlerini büyük ölçüde artırdığını göstermektedir.

Tablo 7. Birim Poliçe Maliyetleri İle Bilanço Kârları Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

Değişken	X (Ortalama)	r	p
Birim Poliçe Maliyetleri	3145.902	0.951	0.015
Bilanço Kârları	11080425.8		

Tablo 7 'de birim poliçe maliyetleri ile bilanço kârı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Pearson korelasyon katsayısı (r) 0.951 olarak bulunmuştur. Bu değer, " Birim Poliçe Maliyetleri" ile "Bilanço Kârı" arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir, birim poliçe maliyetleri ile bilanço kârı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle birim poliçe maliyetleri arttıkça bilanço kârı da artma eğilimindedir.

Anlamlılık düzeyi (p), ilişkinin istatistiksel olarak ne kadar güvenilir olduğunu ifade eder. p değeri 0.015 olarak bulunmuştur. Birim poliçe maliyetleri ile bilanço kârı arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada; Türkiye'de faaliyet gösteren hastalık/sağlık sigorta şirketlerinin 2018-2022 yılları arasındaki verileri incelenmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda poliçe sayıları incelendiğinde; 2020 yılında bir önceki yıla göre poliçe sayılarında %32,74'lük azalma olduğu gözlemlenmiştir. Bu azalmanın nedeninin; Covid 19 ilk vakasının tespit edildiği 11 Mart 2020 sonrası yurtdışı çıkışlara getirilen kısıtlamalara bağlı olarak, azalan seyahat sağlık sigortası poliçe sayısı olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılına göre 2020 yılında seyahat sağlık sigortası poliçe sayısında yaklaşık %63'lük azalış olduğu görülmüştür. Hastalık/sağlık branşı alt branşlarda poliçe sayıları incelendiğinde ise; sağlık sigortası alt branşında genel olarak 2020 yılı dışındaki yıllar içerisinde poliçe sayılarında artış olduğu görülmüştür.

Prim üretimleri incelendiğinde; sağlık sigortası prim üretimi 2021 yılında bir önceki yıla göre %26,7 artarken, 2022 yılında %180,2'lik bir artışla 22.529.917.695TL olarak gerçekleşmiştir. Covid-19 salgınının ortaya çıkmasıyla, yüksek vaka sayıları ve ölümlere bağlı olarak toplumdaki risk algısının, sağlık bilincinin ve konuya ilişkin farkındalığın artması nedeniyle sağlık sigortası poliçelerine olan talebin artmaya devam ettiği ve bunun sonucunda sigortalı sayısında da artış meydana geldiği tespit edilmiştir. Bahsi geçen durumun 2022 yılındaki prim üretimine yansıtıldığı görülmektedir.

Poliçe başına prim üretimi hesaplandığında; 2018 yılında 3.190,01TL, 2019 yılında 2.784,41TL, 2020 yılında 3.551,61TL, 2021 yılında 3.513,12TL ve 2022 yılında ise 6.613,97TL 'ye yükseldiği görülmektedir. 2022 yılında

prim üretimindeki artışın sonucu olarak; 2021 yılında 3.513,12TL olan poliçe başına prim üretiminin 6.613,97TL'ye yükseldiği görülmektedir.

2022 yılında faaliyet giderlerinin, bir önceki yıla göre %84'lük bir artışla 4.669.567.922TL gerçekleştiği, aynı şekilde net ödenen hasarların da 2022 yılında %91'lik bir artışla 14.033.130.769TL olarak gerçekleştiği görülmüştür. Faaliyet giderleri içerisinde en yüksek kısmın, üretim giderleri olduğu, en düşük kısmın ise araştırma ve geliştirme giderleri olduğu tespit edilmiştir.

Sigorta poliçe birim maliyetleri hesaplandığında; 2018 yılında 2.663,27TL, 2019 yılında 2.251,36TL, 2020 yılında 2.543,17TL, 2021 yılında 2.778,27TL ve 2022 yılında ise 5.490,44TL olduğu sonucu elde edilmiştir. 2022 yılında artan toplam maliyetler sonucu, birim poliçe maliyetinin %97'lik bir artışla 5.490,44TL'ye yükseldiği görülmüştür. Sağlık sigortası alt branşı sektörünün, 2018-2022 yılları arasındaki birim poliçe maliyeti ortalaması ise 3.145,30TL olarak hesaplanmıştır.

Yapılan hesaplamalar sonucunda, yıllar itibariyle (2018-2022) poliçe edinme maliyetleri sırasıyla; 20.26TL, 16.63TL, 21.57TL, 20.06TL ve 40.78TL olarak hesaplanmıştır. Özellikle 2022 yılındaki (203'lük) artış dikkat çekmektedir. Bunun nedeninin; yüksek enflasyonun poliçe maliyetleri üzerinde yarattığı olumsuz etki olduğu anlaşılmaktadır.

2018-2022 yılları arasındaki sağlık sigortaları poliçe maliyetleri ile teknik kârlar analiz edildiğinde; 2021 yılı haricinde teknik kârda artış eğilimi görülürken, poliçe maliyetlerinin ise azaldığı tespit edilmiştir. 2019 yılında bir önceki yıla göre teknik kârda %52'lik artış gerçekleşirken, poliçe maliyetinde ise %16'lık düşüş gerçekleşmiştir. 2021 yılında bir önceki yıla göre teknik kârda %6'lık düşüş gerçekleşirken, poliçe maliyetinde ise %97'lik artış tespit edilmiştir.

2018 ile 2022 arasında birim poliçe maliyetleri %106.2 artmıştır. Bu durum, beş yıllık dönemde maliyetlerin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Aynı dönemde bilanço kârı %265.6 artmıştır. Bu da şirketin operasyonel verimliliğini artırdığını ve gelirlerini büyük ölçüde artırdığını göstermektedir.

Birim poliçe maliyetleri ile teknik kâr arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen Pearson korelasyon katsayısı (r) değeri 0.409 bulunmuş olup birim poliçe maliyetleri ile teknik kâr arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani, birim poliçe maliyetleri arttıkça teknik kârın genellikle artma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. P değeri 0.470 olarak bulunmuştur. "p" değerinin 0.05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durumda, birim poliçe maliyetleri ile teknik kâr arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Birim poliçe maliyetleri ile bilanço kârı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda; Pearson korelasyon katsayısı (r) değeri 0.951 olarak bulunmuştur. Birim Poliçe Maliyetleri ile Bilanço Kârı arasında güçlü bir ilişkinin varlığı bu analiz sonucunda tespit edilmiştir. Yani, birim poliçe maliyetleri arttıkça bilanço kârı da artma eğilimindedir. P değeri 0.015 olarak bulunmuştur. Birim poliçe maliyetleri ile bilanço kârı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu görülmektedir.

Sonuçlar, sağlık sigortası sektöründe poliçe maliyetlerinin teknik kârlılık üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Analizimiz, poliçe maliyetlerinin dikkatli bir şekilde yönetilmesinin sigorta şirketlerinin kârlılığını artırabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, poliçe maliyetlerinin artırılmasıyla birlikte prim gelirleri arasındaki dengeyi sağlamanın önemli olduğunu belirlemiş bulunmaktayız. Bu bulgular, sağlık sigortası şirketlerinin poliçe maliyetlerini dikkatlice analiz etmeleri ve yönetmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Sağlık sigortası sektöründe poliçe maliyetleri, bir sigorta şirketinin kârlılığı üzerinde kritik bir rol oynamaktadır. Yapılan analizler, poliçe maliyetlerinin dikkatlice yönetilmesinin, sigorta şirketlerinin sürdürülebilir bir kârlılık elde etmeleri için hayati öneme sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada, poliçe maliyetleri ve kârlılık ilişkisi çerçevesinde çeşitli önemli unsurlar bulunmaktadır. Poliçe tasarımı ve fiyatlandırma süreçleri, bir sigorta şirketinin kârlılığı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Müşteri ihtiyaçlarına uygun, rekabetçi ve sürdürülebilir poliçe fiyatlandırmaları, şirketin prim gelirlerini optimize etmesine yardımcı olabilir. Ancak, bu dengeyi sağlamak için aynı zamanda poliçe maliyetleri üzerinde dikkatli bir kontrol gerekmektedir. Poliçe maliyetlerinin yönetimi sadece kârlılık açısından değil, aynı zamanda müşteri memnuniyeti ve rekabet avantajı açısından da önemlidir. Makul ve adil poliçe maliyetleri, müşteri sadakatini artırabilir ve sektördeki rekabet gücünü pekiştirebilir.

Gelecekteki araştırmalar, poliçe maliyetleri ile kârlılık arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine inceleyerek, sağlık sigortası sektöründeki şirketlerin daha etkili stratejiler geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bu çalışma, sağlık sigortası sektöründeki yöneticilere, analizlerini geliştirmeleri ve kararlarını desteklemeleri için bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

- Akel, V., Torun, T., & Aksoy, B. (2016). Türkiye'de Hayat Dışı Sigortacılık Sektöründe Kârlılık, Sermaye Yapısı ve Yoğunlaşma İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Uygulama. *International Journal of Finance & Banking Studies*, 5(5), 1-15.
- Akkaya, F. A., & Ünal, A. (2019). Müşteri maliyetlerinin analizine yönelik bir çalışma: Sigorta sektörü örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1693-1711.
- Ansarı, A., Riasi, A. (2016). Modelling and Evaluating Customer Loyalty Using Neural Networks: Evidence From Startup Insurance Companies, *Future Business Journal*, 2(1), 15-30.
- Chen, M. F., & Mau, L. H. (2009). The impacts of ethical sales behaviour on customer loyalty in the life insurance industry. *The Service Industries Journal*, 29(1), 59-74.
- Çekici, M. & İnel, M. (2013). Türk sigorta sektörünün direkt prim üretimlerinin tahmin teknikleri ile incelenmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 135-152.
- Ersoy, B. & Meral, H. (2023). Türkiye'de sigorta araştırmalarının genel görünümü: Doktora tezlerinin içerik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), 480-498.
- Kongar, B. (1989). *Sağlık Sigortaları*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Köse Ali & Dikme Bahar. (2021). Türk sigorta sektöründe hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren şirketlerin performanslarının değerlendirilmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 171-188.
- Loukil, F.; Boukadi, k.; Hussain, R.; Abed, M. CioSy. (2021). *A Collaborative Blockchain-Based Insurance System*. *Electronics* 2021, 10, 1343. <https://doi.org/10.3390/electronics10111343>
- Rouse, M. (2010). *Customer acquisition cost*. Erişim Tarihi: 14.12.2023, <https://searchcustomerexperience.techtarget.com/definition/customer-acquisition-cost>.
- TSB (Türkiye Sigorta Birliği) , <https://www.tsb.org.tr/tr/istatistik/> (Erişim Tarihi: 01.12.2023).
- Yayla şerafettin Okan (2019). *Sigortacılık Sektöründe Kârlılık Analizi: Bir Firma Örneği*, Yüksek Lisans Tezi , İstanbul, 2019

EXTENDED SUMMARY

In recent years, during a period marked by increased economic uncertainties and the complexity of living conditions, the insurance sector plays a crucial role in ensuring the financial security of individuals and businesses. Insurance can be defined as the provision, in exchange for a premium payment, of protection for individuals or companies against potential damage arising from future risks. The insurance sector has become an integral part of our lives in recent years, offering a means for individuals and businesses to safeguard themselves or their assets against potential hazards by purchasing insurance policies. Today, the insurance industry holds a significant position in the global financial markets through widespread usage of insurance across various branches, aiming to minimize all kinds of risks and provide protection against unforeseen circumstances through policies offered by companies worldwide.

Insurance sector cost analysis plays a critical role in understanding the factors that affect companies' profitability. Through this analysis, companies can thoroughly examine their revenues and expenses to determine where costs have increased or decreased. Moreover, through cost analysis, insurance companies can comprehend how to operate more efficiently in a competitive market.

Despite numerous studies analyzing the financial adequacy, financial performance, and profitability of companies in the insurance sector, there are only a few studies focusing on insurance cost analysis. This study aims to contribute to the literature by examining cost analyses related to health insurance policies between 2018 and 2022. The goal of this study is to understand the analysis of policy costs in the insurance sector to ascertain the factors influencing companies' profitability. The study specifically focuses on examining data concerning health insurance between 2018 and 2022. Furthermore, it analyzes the relationship between policy costs and technical profit as well as balance sheet profit. Another aim of the study is to provide guidance for insurance companies to operate more efficiently in a competitive market through these analyses.

The study encompasses data from health insurance companies published on the website of the Insurance, Reinsurance, and Pension Companies Association of Turkey between 2018 and 2022. A descriptive quantitative research method was employed in the study. Quantitative research involves the observation and measurement of numerical values in an objective and systematic manner to gather information about the existing situation and facts. Initially, the total number of policies, premium productions, and cost items in the health/illness branch were evaluated and analyzed. The findings were used to calculate unit policy costs and the average policy cost between 2018 and 2022. Additionally, an analysis was conducted by comparing technical profits and balance sheet profits with policy costs.

As a result of the study, it was observed that there was a trend of increasing technical profits except for the year 2021, while during the same periods, there was no increase in policy costs. In 2019, it was found that there was a 52% increase in technical profits compared to the previous year, accompanied by a 16% decrease in policy costs. Another notable finding was that in 2021, there was a 6% decrease in technical profits compared to the previous year, while there was a 97% increase in policy costs. Between 2018 and 2022, unit policy costs increased by 106.2%, indicating a significant increase in costs over the five-year period. During the same period, balance sheet profit increased by 265.6%, demonstrating an enhancement in the company's operational efficiency and a substantial increase in revenues.

To examine the relationship between unit policy costs and technical profit, Pearson Correlation analysis was conducted. The Pearson correlation coefficient (r) obtained from the analysis was 0.409, indicating a moderate positive relationship between unit policy costs and technical profit. In other words, as unit policy costs increase, there is generally a tendency for technical profit to increase. The p-value is 0.470, indicating that the relationship between unit policy costs and technical profit is not statistically significant at the 0.05 significance level.

For the relationship between unit policy costs and balance sheet profit, the Pearson Correlation analysis resulted in a Pearson correlation coefficient (r) of 0.951. There is a strong relationship between unit policy costs and balance sheet profit. Therefore, as unit policy costs increase, there is a tendency for balance sheet profit to increase. The p-value is 0.015, indicating that the relationship between unit policy costs and balance sheet profit is statistically significant.

These findings demonstrate that policy costs have a significant impact on technical profitability in the health insurance sector. Our analysis suggests that careful management of policy costs can enhance the profitability of

insurance companies. Additionally, we have identified the importance of maintaining a balance between policy cost increases and premium revenues. These findings underscore the necessity for health insurance companies to carefully analyze and manage policy costs.

Future research, by delving deeper into the relationship between policy costs and profitability, could assist companies in the health insurance sector in developing more effective strategies. This study provides a framework for managers in the health insurance sector to enhance their analysis and support their decisions.

In the health insurance sector, policy costs play a critical role in the profitability of an insurance company. Analyses conducted clearly demonstrate that the careful management of policy costs is crucial for insurance companies to achieve sustainable profitability. Within the framework of the relationship between policy costs and profitability, there are several important factors. Policy design and pricing processes directly impact the profitability of an insurance company. Crafting competitive and sustainable policy pricing tailored to customer needs can assist the company in optimizing premium revenues. However, achieving this balance requires careful control over policy costs.

The management of policy costs is not only important for profitability but also for customer satisfaction and competitive advantage. Reasonable and fair policy costs can enhance customer loyalty and strengthen the industry's competitive position.

Future research, by delving deeper into the relationship between policy costs and profitability, can aid companies in the health insurance sector in developing more effective strategies. This study provides a framework for industry executives in the health insurance sector to enhance their analyses and support their decision-making processes.

ALEVİ İNANÇ SİSTEMİNDE BEREKET RİTÜELLERİ: NEVŞEHİR AYHANLAR KÖYÜ ÖRNEĞİ

FERTILITY RITUALS IN ALEVI BELIEF SYSTEM: THE EXAMPLE OF NEVŞEHİR AYHANLAR VILLAGE

Aybüke KARABACAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Halk Bilimi

aybuke_7512@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6234-8366

ÖZ

Geliş Tarihi:

08.01.2024

Kabul Tarihi:

04.04.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Nevşehir
Ritüel
Ayhanlar Köyü
Tarım
Hayvancılık

Keywords

Nevşehir
Ritual
Ayhanlar Village
Agriculture,
Animal Husbandry

İnsanoğlunun varlığını devam ettirebilmesi için, beslenme, barınma, inanma gibi çeşitli temel ihtiyaçları bulunmaktadır. İnsanoğlu bu ihtiyaçlarını sorunsuz bir şekilde karşılamak amacıyla çeşitli ritüellere başvurmuş ve bu ritüelleri nesilden nesile aktarmıştır. Ritüellerin kökeninde kutsal kabul edilen ve hayatın işleyiş mekanizmasının temelinde yer alan mitik bilgi bulunmaktadır. Ritüellerin uygulanma alanları çeşitlilik göstermektedir. Ürünlerin verimli olmaması durumunda kıtlık meydana gelmekte ve kaos ortamı oluşmaktadır. Bu nedenle tarım ve hayvancılıkla geçinen topluluklar, ürünlerden verim elde etmek, bereketi artırmak amacıyla çeşitli ritüeller uygulamışlardır. Alevi inanç sistemini devam ettiren Ayhanlar köyü, Nevşehir'in tarımsal ve hayvansal ürün ihtiyacını önemli ölçüde karşılamaktadır. Tarımsal ve hayvansal ürünlerin verimini artırmak amacıyla ritüellere başvurumaktadırlar. Çalışmada Alevi inanç sistemi bağlamında bereket ritüellerinin, ne zaman, kim tarafından hangi amaçla gerçekleştirildiği ve toplumdaki işlevleri belirlenmiştir. Alevi inanç sisteminde bereket ritüellerine yüklenen işlevler, bireysel ve toplumsal açıdan irdelenmiştir. Ritüeller, Ayhanlar köyü özelinde, Türk kültürü bağlamında mekâna ve zamana bağlı olarak iki başlık altında incelenmiştir.

ABSTRACT

Human beings have various basic needs such as nutrition, shelter and belief in order to continue their existence. In order to meet these needs smoothly, they have resorted to various rituals and passed these rituals from generation to generation. Rituals are based on mythic knowledge, which is considered sacred and underlies the mechanism of life. The areas of application of rituals vary. If the crops are not productive, famine occurs and chaos ensues. For this reason, communities whose livelihoods include agriculture and animal husbandry have practiced various rituals in order to obtain yield from products and increase fertility. Ayhanlar village, which maintains the Alevi belief system, meets the agricultural and animal products needs of Nevşehir to a significant extent. They use rituals to increase the yield of agricultural and animal products. In this study, when, by whom and for what purpose fertility rituals are performed in the context of the Alevi belief system and their functions in the society were determined. The functions attributed to fertility rituals in the Alevi belief system were analyzed from an individual and social perspective. Rituals are analyzed under two headings in the context of Turkish culture in Ayhanlar village, depending on space and time.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1416482>

Atf/Cite as: Karabacak, A. (2024). Alevi inanç sisteminde bereket ritüelleri: Nevşehir Ayhanlar köyü örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 497-509.

Giriş

İnsanoğlu tarih sahnesine çıktığı andan itibaren hem avcı toplayıcı olduğu hem de tarıma başladığı dönemlerde yaşamını devam ettirebilmek için doğayla sıkı ilişki içerisinde olmuştur. Bu ilişki sonucunda doğa olaylarını, yaşadığı çevreyi anlama, anlamlandırma ve doğayla uyum içinde yaşama çabasına girmiştir. Anlamlandıramadığı ve kontrol altına alamadığı olaylar için çeşitli ritüellere başvurmuştur. Böylece ihtiyaçlarını karşılamayı, bolluk ve bereketi sağlamayı amaçlamıştır. Bereket kavramı da insanın evreni anlama, doğayı kontrol altına alma çabası ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Bereketi ateş, hava, toprak ve suyun yanında insan emeği de meydana getirmektedir (Okuşluk Şenesen 2011: 210). Özellikle toprak ve su hayvansal ve tarımsal üretim için elverişli olmalıdır. Bu nedenle verimli topraklar ve sulak alanlar tarım için uygun görülmüş ve yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir.

Ritüel kapsamında edilen dualar, duaların okunma sayısı, kullanılan nesnelere ve beden ile yapılan eylemlere kutsallık atfedilerek doğayı hâkimiyet altına alma, doğaya hükmetme amaçlanmıştır. Tarım ürünlerinden elde edilen verimin artırılması, hayvansal gıdalarda ve hayvanların üremesinde bolluk, bereket olması için yapılan uygulamalar hemen hemen her toplumda hayati önem taşımaktadır. Toprakta verim elde etme ve bereketi sağlama amacıyla çeşitli büyüsel uygulamalara başvurulmuştur. Bu uygulamalarda yaratıcı ile doğrudan ya da dolaylı olarak iletişime geçme, kanlı ve kansız kurbanlar sunarak geleceği güvence altına alma, ürünlerin bol olmasını sağlama, doğayı kendi istekleri doğrultusunda kontrol etme, amacına yönelik faydacı bir düzen meydana gelmiştir (Yolcu 2018: 91). Tarımsal ve hayvansal ürünlerden verim elde etmek için uygulanan ritüellerde, düzen inşa etme doğayı istek ve ihtiyaçlar doğrultusunda kullanarak hayatı devam ettirme amaçlanmaktadır. Bu nedenle bereket ritüelleri geçmişten günümüze insan hayatının merkezinde konumlanmıştır. Amaç doğaya hükmederek hayvansal ve tarımsal ürünlerden bolluk elde etmek, bir nevi hayatta kalmayı garantilemektir. İnsanların doğaya hükmederek kendi düzenini inşa etme, çevresi ile uyum içinde yaşama ve hayatını güvence altına alma çabasının sonucunda ritüele başvurma ihtiyacı meydana gelmektedir (Köse 2020: 60).

Ritüeller geçiş dönemi ritüelleri, takvime bağlı olarak ortaya çıkan takvimsel ritüeller ve kriz anında kaosu kozmosa çevirmeyi amaçlayan kriz ritüelleri, olarak üç başlık altında incelenebilir. Geçiş ritüelleri bireyin hayatını etkilemesi yönüyle bireysel bir özelliğe sahiptir. Kişinin toplumdaki statüsünün değişmesi ile ilişkilidir. Bireyin toplum tarafından kabul edilmesi için çeşitli davranış kalıplarını uygulaması beklenir. Mevsimsel ritüeller ise toplum tarafından özellikle mevsim geçişlerinde uygulanan ritüellerdir. Toplumun doğayı gözlemlemesi, doğa olaylarını deneyimlemesi sonucunda takvim mitleri oraya çıkmaktadır, bu mitler tohum ekimi, bağ bozumu, hasat, hayvanların üreme zamanı ile ilişkilidir. Kriz ritüelleri ise kriz anında içerisinde bulunan durumdan kurtulmak amacıyla yapılan ritüellerdir. Bu ritüellerin belirli bir zamanı yoktur, aniden gelişirler ve plansızdırlar. Kıtık, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi aniden gelişen kriz durumlarında kriz ritüelleri uygulanmaktadır (Karaman 2010: 231). Bereket ritüelleri, toprağın verimini artırma, kuraklık ve sel gibi felaketleri önleme amacıyla gerçekleştirilmektedir. Hem kriz hem de takvim ritüelleri başlığı altında incelenebilir özellikler göstermektedir.

Ritüellerin sınıflandırılması konusunda çeşitli çalışmalar mevcuttur. Lauri Honko ritüelleri üç başlık altında incelemiştir bu başlıklar: geçiş/giriş ritüelleri, takvimsel ritüeller, kriz (yaşamsal kriz) ritüelleri şeklindedir. Akın ise sınıflandırmasını şu şekilde yapmıştır: Yola Giriş (İnisiyasyon) Ritüelleri (Cemleri), Takvimsel (Zamana Bağlı Oluşan) Ritüeller (Cemler), Kriz Ritüelleri (Cemleri). Bu ritüellerin toplumsal hayatı düzenleme amacıyla sistematik bir şekilde ilerledikleri görülmektedir. (Akın 2017: 51-53). Bu sınıflandırmadan da yola çıkarak çalışmada ritüeller, takvimsel (mevsimsel) zaman odaklı ritüeller ve kriz anında özellikle bir mekân çevresinde gerçekleştirilen mekân ritüelleri olarak incelenmiştir.

Ritüellerin temelinde kutsal ile iletişime geçme söz konusudur. Bu nedenle bereket artırmaya yönelik ritüeller, halk inançları kapsamında da incelenebilmektedir. Ritüellerin temelinde kutsal kabul edilen mitik bilginin tekrarı, hatırlanması ve kutsal bilgi aracılığıyla kaosu kozmosa dönüştürmek yer almaktadır. Çalışmada Ayhanlar Köyü'nün tarihçesine ve bereket ritüellerine değinilmiştir. Ayhanlar köyünde geçmişten günümüze varlığını devam ettirmiş ritüeller, mekâna ve zamana bağlı olarak bereket kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada bu ritüellerin toplumdaki ekonomik, dini, sosyal, kültürel, işlevlerinin neler olduğu bağlamsal halk bilimi kuramı çerçevesinde Türk kültürü bağlamında ve işlevsel kuram özelinde incelenmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda Ayhanlar köyü ve bereket kavramı ile ilişkili müstakil bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma literatürde özgün bir konuma sahiptir.

Ayhanlar Köyü

Nevşehir'in Avanos ilçesine bağlı olan Ayhanlar köyü adlandırması Büyük Ayhan ve Küçük Ayhan köylerinin ikisini ifade eder şekilde kullanılmaktadır. Köyün hangi tarihte, kim tarafından kurulduğuna dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ayhan Baba'nın köye gelmesi ve diğer Alevi ailelerin köye gelmesine öncülük etmesi sonucunda köyün Ayhanlar adını aldığına dair görüşler bulunmaktadır. Köyün adının "Ayhanlar" değil "Ayanlar" olduğunu ve köyde Arzumana Ocağı dedelerinin yaşamış olduğunu savunan görüşler de mevcuttur (Bahadır 2022: 97). Farklı bir görüş de Kırşehir dolaylarında, Baba İshak zamanında Ayhanlar köyünün kurucularının yaşadığına dairdir. Selçuklular döneminde çıkan ayaklanmadan sonra Ayhan Baba kendi aşiretini alıp kaçmış ve köyü kurmuştur. Adını da Ayhan Baba'dan almıştır. Daha sonra diğer Alevi toplulukları aşiret aşiret köye gelmeye başlamışlardır. Bir diğer rivayete göre köyün önde gelenleri Şambayadır. İki kardeş Ulukışla yolunda yollarını ayırmış bir tanesi Bursa taraflarına doğru giderken diğer kardeş de Ayhanlar köyünün olduğu yere yerleşmiştir (KK1).

Çalışmada Ayhanlar Köyü'nün seçilme nedeni, bölgede domates, biber, patlıcan, salatalık, fasulye gibi tarımsal ürünlerin ve süt, peynir, yağ gibi hayvansal ürünlerin üretiminin, satışının yapıldığı merkez konumunda olmasıdır. Ayhanlar köyünde üretilen sebzeler çevre il ve ilçe halk pazarlarında satılmaktadır. Köyün geçim kaynağı tarımdır. Toprağın yapısı ve sulama barajının kullanımı tarımsal ürünlerin verimliliğini artırmaktadır. Patlıcan üretiminde geleneksel tohumlar kullanılmakta ve tohumlar nesilden nesile aktararak saklanmaktadır. Tohumluk olarak seçilen patlıcanlar, çekirdekleri için saklanmaktadır. Bahar aylarında ise fide haline getirilmek için seralara ekilmektedir, yaz aylarında da ürünler elde edilmekte ve satılmaktadır.

Kültürel ve inanç boyutunda ise verimliliği artırmaya yönelik çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Bu ritüellerin temelinde Alevi inanç sistemi yer almaktadır. Ritüellerde olayın ve nesnelerin kökeni ve kutsal öyküsü hatırlanır ve tekrarlanır. Bedensel kültürel belleğin birlikteliği ile birlikte mitik zamana gönderme yapılır. Böylece kadim güç ortaya çıkar. "Mitosun topluluğun yaşamında önemli bir işlevi vardır; ritüelin ayrılmaz bir ögesi olarak mitos, toplumun varlığının bağımlı olduğu koşulların oluşturulmasını sağlar" (Deveci 2021: 74). İnsan yaşamını devam ettirebilmek için kendinden önce uygulanan ve doğruluğu kabul edilmiş kutsal bilgiyi kültürel bellek aracılığıyla aktarmak ve uygulamak suretiyle bugününü ve geleceğini güvence altına almak istemektedir. Bu güvenceyi ise hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet etkisindeki inanç kalıplarına bağlı olarak gerçekleştirmektedir. Ritüellerin amacı içerisinde bulunan kriz durumunun değişim dönüşüm geçirmesi sağlamak ve bir yenilenme meydana getirmektir. Sürekli değişim dönüşüm içerisindeki insanın kendini koruma altına alma ihtiyacı ritüellerin toplumdaki dinamizmini korumasını sağlamaktadır. Bu nedenle mekân, zaman gibi unsurlar kutsallaştırılmış ve sembolik değerler atfedilmiştir (Şahin 2020: 137).

Makalede bereket ritüelleri mekâna ve zamana bağlı ritüeller olmak üzere iki temel başlık altında incelenecektir. Zamana bağlı olarak incelenen ritüeller aynı zamanda takvimsel (mevsimsel) bir döngüyü içerisinde gerçekleştirilmektedir. Mekana bağlı olarak incelenen ritüeller ise kriz anında gerçekleştirilmektedir. Ritüeller zaman ve mekâna bağımlı olarak kutsal dışından kutsala geçişi sağlamaktadırlar. Bu geçiş sırasında, insanların karşılaştıkları kaos ortamından kosmosa nasıl geçeceklerine dair kutsal bilginin ve bedensel hareketlerin tekrarını sağlamaktadırlar. Kuraklık ve hayvan/bitkilerden verim elde edememe kaos olarak düşünüldüğünden kozmosa nasıl geçileceğine dair bilgi, ritüeller aracılığıyla aktarılmaktadır.

Takvimsel (Mevsimsel) Ritüeller

Zaman algısı yaratılış ve kutsalla ilişkili olan kutsal zaman ve kutsal dışı kabul edilen zaman olarak ikiye ayrılmaktadır. Süreklilik arz eden zaman, başlangıç ile ilişkilidir. Kutsal kabul edilen zaman diliminde başlangıca gönderme yapılır, başlangıç zamanına gidilir ve o zaman dilimi aracılığıyla ebediyet ile bütünleşilir (Eliade, 1991: 48-49). Bereket ritüellerinin gerçekleştirildiği zaman diliminde, anı yaşayarak ritüeli gerçekleştiren bireyler ile bireylerin ataları arasında bir bağ kurulur. Bu süreçte ritüeli gerçekleştiren bireyler ve ataları aynı zaman diliminde bulunmaktadır. Böylece ritüele katılan bireyler arasında ortak geçmişe dayalı kolektif bir bilinç oluşmaktadır. Aynı amaçla bir araya gelen bireylerin ve ataların da ritüel sürecine eşliği ile Tanrı'nın duaları kabul edeceğine inanılmaktadır (Kılıç 2016: 3).

Zamanın bir sistem dâhilinde incelenmeye başlanmasıyla birlikte ilkbahar, yaz, kış ve sonbahar, gün dönümleri gibi takvime bağlı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hayvanların üremesi tohumun toprakla buluşturulması ürünlerin

hasat edilmesi gibi zamana bağı uygulamalarda verimi artırmak için çaba gösterilmiştir. Mevsime bağı olarak ortaya çıkan ritüeller toprağın canlanma ve kışa hazırlanma dönemlerinde üretimin artmasına yılın bereketli geçmesine yöneliktir. Ritüeller kışın bitip baharın gelmesi, gün dönümü gibi değışim dönüşüm meydana gelen dönemlerde gerçekleştirilmektedir. Bu dönemler toplum için kritik dönemlerdir. Bu nedenle ritüellerde kıtlık, kuraklık gibi kaos ortamlarını kozmosa çevirme amaçlanmaktadır. Ritüeller bireyselden ziyade toplumsal olarak gerçekleştirilmektedir. Bunun sebebi aynı amaç doğrultusunda bir araya gelmiş bireylerin doğa üzerinde hâkimiyetinin daha kolay olduğu düşüncesidir. Toplum ritüelleri belirli tekrarlar ile gerçekleştirmekte ve süreklilik oluşturmaktadır (Deveci 2021: 554). Toprağın uyanışı ile bereket arasında ilişki kurulmuş ve çeşitli ritüeller ile tarımsal ve hayvansal verimlilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Göçerevli hayat tarzını benimsemiş Türk milleti için hayvancılık faaliyetleri, hayvanların sağlıklı üremesi, hayvansal gıdaların elde edilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle geçmişten günümüze hayvanların hayatta kalması, hayvanlardan verim elde edilebilmesi için çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Bunlardan biri de saya gezmedir. Ayhanlar köyünde, nevrüz zamanı saya gezilmektedir. "... sayu, saya gezme, sayı, koyunun yüzü, koyunun yüzü yetti, oğlan canlandı, tintiri gibi isimlerle de bilinen Saya, anne karnındaki kuzular yüz günlük olduğunda çobanların icra ettiği ritüele verilen isimdir" (Deveci 2021: 684). Saya gezme uygulaması gece karanlıkta başlamaktadır. Öncelikle hayvanlar süslenip sırtlarına heybe koyulmaktadır. Saya gezen kişiler gelin damat kılığına girerek oynayarak türküler ve maniler söyleyerek süsledikleri hayvanlarla birlikte ev ev gezip malzeme (bulgur, yağ, mercimek vb.) toplamaktadır. Evlerden toplanan malzemelerle birlikte lokma yapılmakta ve yapılan lokma köy halkı tarafından yenmektedir. Saya gezme uygulamasında herkes evinde bulunan malzemelerden vermektedir, para kabul edilmemektedir. Bu uygulama ile tüm yılın bereketli geçeceğine inanılmaktadır (KK1). Saya gezme için Nevruz günü beklenmektedir. Nevruz Türk Dünyasında bahar bayramı, mart dokuzu, sultan nevrüz, baş bahar, yeni yıl gibi adlarla anılmaktadır. 21 Mart tabiat bayramı olarak kutlanmaktadır. Nevruz günü yapılan ritüellerde tabiatın canlanması, kışın gidip baharın, yeşilliğın hâkim olması bolluk, bereket ve canlılığın ön plana çıkması amaçlanmaktadır. (Durbilmez, 2019: 181-182).

Saya gezme sırasında gelin damat kılığına girilmesi, deve yapılması gibi uygulamalar köy seyirlik oyunu kategorisinde incelenebilir. Oyunlarda iyi-kötü, bereket /bolluk-kıtlık, yeni-eski, gelin-damat gibi çatışık unsurlara yer verilmektedir. Burada eski yılın bitmesi yeni yılın başlaması, toprağın ölü halinden canlı haline geçmesi söz konusudur, bahar sürekli galip gelen taraf olarak tasvir edilmektedir (Aydoğan 2012: 193). Bu ritüellerde toplumsal statülerde de değışim ve dönüşüm meydana gelmektedir. Erkeklerin kadın kılığına girmesi kıtlığın bolluğa dönüşmesi gibi tersyüz etme tersine çevirme söz konusudur (Şahin 2020: 155). İyi ve kötünün mücadelesi sonucunda iyinin kazanması ve bu durumun sembolik gösterimi saya gezme uygulamasında görülmektedir. Saya gezmenin gece başlaması karanlık/ koas ile ilişkilendirilebilir. Köyde ay tutulması gibi nadir olarak görülen ve insanların anlamlandırmada güçlük çektikleri olaylarda ses çıkarılıp gürültü yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak ay tutulması olduğunda teneke çalınması ve böylece kötü ruhlardan ayın kurtarılacağına inanılması örnek verilebilir (KK1). Bu tür uygulamalarda mitik zamana gönderme yapılarak gürültü ile kaos ortamını kozmosa dönüştürme amaçlanmaktadır. Kötü ruhları korkutma, uzaklaştırma ve bereketi artırma amaçlanmaktadır.

Hayvanın sütünün artması ve sağlıklı olması için yapılan bir diğere uygulama da ağız dağıtmaktır. İnekler doğum yaptıkları zaman elde edilen ilk süte "ağız" adı verilmektedir. Bu sütün ev dışında yedi kapıya dağıtılmasının evdeki bereketi ve ineğin sütünü artıracığına inanılmaktadır (KK3). Bu ritüelle paylaşmak ve bereket arasında ilişki kurulmaktadır.

Bahar, Hıdırellez ve Hızır bereket ile ilişkilendirilmiştir. Hıdırellez ve Hızır kültü Ayhanlar köyünde Gülbenglerde geçen "Fatma ana hâldaşımız, Bozatl Hızır yoldaşımız ola", "pişirip yetireni, sofraya getireni hak saklaya, Hızır bekleye" ifadelerinde kullanılmaktadır (KK4). Tarlada beklenenden fazla verim alındığında Hızır uğramış denilmektedir, işe başlanmadan önce işin kolay ve bereketli olması için Hızır yoldaşın olsun ifadesi kullanılmaktadır (KK6). Zor duruma düşüldüğünde içinde bulunulan durumdan kurtulmak için Hızır'dan yardım istenmektedir. Hızır şifa veren, bereketi artıran bir mit; yolların denizlerin dağların, yerlerin ve göklerin kılavuzu durumundadır (Çınar 2020: 74). Misafir perverlik, bereket ve Hızır arasında ilişki kurulmuştur. Hızır ve misafirin geldiği yere bereket getirmesi ile ilişkili olarak misafire değere verilmekte, misafir Hızır ve Hz. Ali ile özdeşleştirilmektedir. Gerek dualarda gerek günlük tarımsal ve hayvansal faaliyetlerde Hızır anılmaktadır.

Köyde bereketi artırmaya yönelik yapılan bir başka uygulama da Muharrem ayında yapılan aşuredir. Yarma, fındık, fıstık, tuz, şeker, igde, fasulye, nohut, kuru üzüm, incir, elma, erik gibi malzemelerden yapılan aşure komşulara dağıtılmaktadır (KK5). Böylece aşurenin piştiği ve dağıtıldığı evlerde bereketin artacağına inanılmaktadır. Aşurenin içerisinde on iki malzemenin bulunmasına dikkat edilmektedir. On iki malzeme on iki imamla ilişkilendirilmektedir. Aşure genellikle kadınlar tarafından imece usulü ile pişirilirken bolluk ve bereketin artmasına yönelik iyi niyetlerde bulunmaktadır. Aşurede kullanılan nohut, yarma fasulye gibi kuru baklagiller taneli olmaları ve tanelerin tohuma benzemesi nedeniyle bereket sembolü olarak görülmektedir. Bir tohumun toprağa atılması ile birçok mahsul elde edilmektedir (Okuşluk Şenesen 2011: 217). Gerek kullanılan malzemelerin yapısı gerek yapıma şekli aşureyi bereket sembolü haline getirmiştir.

Geçiş ritüelleri bağlamında uygulanan bereket ritüellerinde kansız kurban olarak adlandırılacak saç geleneği ön plana çıkmaktadır. “Saç; ağaç, dağ, nehir, ata gibi kült unsurlar ve bunlara bağlı çeşitli ritüel uygulamalar içerisinde, kutsal olarak nitelendirilen ya da kötü ruhları sembolize eden nesnelere sunulan, insanın kendi biyolojik ihtiyaçları bağlamında kullanılmayan ve saçılarak uygulanan kurbanlardır. Anadolu ve Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde, ortak algı ve tasarımlarla uygulanan saç kurbanlarında, saç olarak kullanılan nesnelere kültürel kodlarla şekillenen, bolluk ve bereketi sembolize eden unsurlar olduğu görülmektedir” (Köse 2017: 94). Ayhanlar köyünde insanın gelişim evreleri ile ilişkili olan doğum, düğün, askere gitme gibi dönemlerde kansız kurban olarak nitelenebilecek ritüellere başvurulmaktadır. Düğün ve askere uğurlama zamanlarında buğday, arpa, şeker, bozuk para karıştırılıp gelin ve damadın ya da askere gidecek kişinin başından aşağıya atılmaktadır (KK5). Çeşitli nesnelere saçılması ile kötü iyelerin kriz anında bireyleri etkilememesi amaçlanmaktadır. Böylece birey içinde bulunduğu durumdan başka bir duruma geçerken, güvence altına alınmaktadır. Saç ritüelindeki ritüellerde demir kullanılması ile Erlik arasında ilişki bulunmaktadır. Türk mitolojisinde Erlik, yeraltında yaşayan kötülük Tanrısıdır. Türk kozmogonik sisteminde demirin kötü ruhlardan koruduğuna dair, ateş kültürüyle de ilişkili olarak inanç kalıpları mevcuttur. Bu inanç kalıplarına demirden yapılan orak, tırpan gibi aletlerin herkesin göreceği şekilde ortaya konulması, hastalık tedavilerinde demirden yapılan araç gereçlerin kullanılması, lohusa kadınların yanına demirden yapılan malzemeler konularak al basmasının önlenebileceği düşüncesi örnek verilebilir (Çeribaş 2007: 117-119).

Kanlı kurbanların toplumda bereket, toplumsal birlik ve beraberliği sağlama, koruma, sakınma; kültürel unsurların devamlılığını sağlama, kutsallığın sınırlarını çizme, kurban merkezli ritüellerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlama gibi işlevleri bulunmaktadır (Köse 2017: 159-160). Kanlı ve kansız kurbanların yer aldığı bereket ritüellerinde de kurban, toplumdaki işlevlerini devam ettirmektedir. Bu işlevlere ek olarak insanlar, Tanrıya kanlı ve kansız kurban sunarak psikolojik olarak korunma ve kendini güvende hissetme ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Toprakların bereketli olması ve fidelerden verim alabilmek için perşembe gününe önem verilmektedir. Perşembe gününün ekim/ dikim için verimli olduğuna ve o günün oruçlu geçirilmesi gerektiğine dair inanışlar bulunmaktadır. Topraklara fideler dikilirken benim elim değil Fatma Ana'mızın eli denerek dua edilmektedir. Aynı zamanda cuma günleri akşam vaktinde el işi yapılmamaktadır. Ürünlerin bereketli olması için ekim/dikim faaliyetlerinden sonra edilen dualarda on iki imamı anma ve dua etme söz konusudur. “Alevi Bektaşî Türkler’de tohumların ekiminden önce kurban kesilir, buna bereket kurbanı denilir. Tohum ekimine başlamadan önce bereket duası edilir” (Aydoğan 2012: 151). Bereket elde etmek için kurban kesilerek toprak, su ve tohumdan verim elde etmek, geleceği güvence altına almak amaçlanmaktadır.

Mekâna Bağlı Ritüeller

Mekânlar kutsal ve kutsal dışı mekân olarak çok anlamlı zıtlık ifade etmektedir. Kutsal olan mekân yaratılışla, dünyanın kurulmasıyla ilişkilendirilen, kozmosun gerçekleştiği mekândır. Bu mekânın dışında yer alan mekânlar ise kaosu temsil etmektedir ve kutsal dışı mekân olarak kabul edilmektedir. Kutsal mekânlar kutsal dışı mekânlardan şekle, tutarlılığa yapıya sahip olmaları yönünden ayrılırlar (Eliade 1991: 1-2). Kutsal kabul edilen ve ibadet edilen mekânların yanı sıra içerisinde toplumda yer edinmiş kişilerin mezarlarının bulunduğu yerler de kutsal kabul edilmiştir. Bu mekânlar hem dünyanın imgesi konumundadır ve evrene kutsal değer atfetmektedir hem de hayatı kozmikten kutsala çevirmektedir (Eliade 1991: 55). Ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlar geçmiş ile gelecek arasında köprü kurulabilecek mekânlardır. Mekânlar kültürel bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle ritüel gerçekleştirilirken ataların manevi gücüne mekan üzerinden başvurulur (Kılıç 2016: 2).

Köyde kriz anında içerisinde bulunulan durumda kurtulmak için gidilen mekânlar söz konusudur. Bu mekânlara gidilerek kriz anının önlenmesi ya da insana vereceği zararın kaldırılması amaçlanmaktadır. Nitekim köyde kriz anında kutsallık atfedilen mekânlara gitme böylece krizden korunma ya da kurtulma amaçlanmaktadır. Takvimsel ritüellerden farklı olarak kriz ritüellerinde belirli bir gerçekleşme periyodu bulunmamaktadır. Bu nedenle bu tür ritüeller ön görülemeyen bir zaman diliminde ortaya çıkmakta ve gene aynı şekilde son bulmaktadırlar (Akın 2017: 58).

Ayhanlar köyünde bereketin artmasına yönelik ritüellerin yapıldığı dört mekân tespit edilmiştir. Bunlar çopur taşın çevresi, Abdullah Dede, Ayhan Baba, Sarı Abdal Ocağı türbeleridir. Ev çevresi ve ev içi mekânlarda da bereketi artırmaya yönelik uygulamalar mevcuttur. Bereket artırmaya yönelik türbe etrafında ortaya çıkan ritüeller atalar kültü ile ilişkilidir. Bereket, üreme, çoğalma ile ilişkili olarak türbelere gidilip dua edilmesi, ata mezarlarının mekâna bağlı olarak külte dönüşmesi ile ilişkilidir (Yıldız Altın 2021: 384). Türbeler Ayhanlar köyünde genellikle kritik dönemlerde ziyaret edilmektedir. İnsan hayatındaki düğün, evlilik, askerlik, ölüm gibi geçiş dönemlerinin yanı sıra topraktan verim elde etme, yağmurun yağmasını sağlama amacıyla türbe ziyaretleri yapılmaktadır.

Köyde kuraklık olduğu zaman yağmurun yağması ve bereketin artması için çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Çopur taş bu ritüellerin yapıldığı mekânlardandır ve şeklinin diğer taşlardan farklı olmasıyla dikkat çekmektedir. Çopur Taş olarak adlandırılan taşın yanında yağmur duası yapılmaktadır. Taş ile ilgili anlatılan bir efsane taşın eskiden ataş püskürttüğüne dairdir (KK1-KK3).

Tohum ve fidelerin toprağa ekildiği zaman verimliliği artırmak için yağmur gerekmektedir. Köyde kurak geçen günlerde yağmur duası yapılmaktadır. Duaya katılacak kişilerin temiz, günah işlememiş kişiler olmasına dikkat edilmektedir. Eller aşağıya toprağa bakacak şekilde açılmaktadır. Çocukların da katıldığı dua sırasında “Allah Allah” diyerek bağırılmakta, toprağa el sürülmektedir (KK1). Böylece mitik zamana, kaosa gönderme yapılmakta; ses çıkarılarak yağmurun yağması ile kozmosa geçişin sağlanacağına inanılmaktadır. Yağmurun yağma şekli tasvir edilmektedir. Yağmur duası ile bereket arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Böylece gökten rahmet yerden bereket denilmekte ve iki unsur birleştirilmektedir.

Şekil 1. Çopur Taş

Abdullah Dede Türbesi

Abdullah Dede Ayhanlar köyünde bereket ritüellerinin uygulayıcısı konumundadır. Abdullah Dede yaşarken, çocuğu olmayan kadınlara dua ettiği ve kadınların daha sonra çocuk sahibi oldukları söylenmektedir. Abdullah Dede öldükten sonra türbesinin yanında kurban kesip dua edildiği daha sonra kadınların gebe kaldığı nakledilmektedir (KK2). Abdullah Dede'nin türbesinde İmam Hüseyin'in bir kızın ağzına tükürmesi daha sonra kızın gebe kalmasına dair bir olay anlatılmaktadır (Çalı 2012: 113). Bereketin artması amacıyla türbede dua edilip kurban kesme söz konusudur. Kesilen kurban eve götürülmemekte, dağıtılmaktadır.

Abdullah Dede ve çocuk sahibi olmak ile ilgili başka bir anlatıda da bereket simgesi olarak elma motifi dikkat çekmektedir. Anlatı şu şekildedir: *Bir adam Abdullah Dede'ye gelip çocuklarını, eşinin sürekli düşüğe yapması nedeniyle kaybettiğini söylemiş, dua etmesini rica ederek yardım istemiştir. Abdullah Dede de adamdan bir elma istemiştir. Daba sonra elmayı ikiye bölmüş ve dua etmiştir. Elmanın yarısını eşinin, yarısını da adamın yemesini istemiştir. Adam, Abdullah Dede'ye çocuk sahibi olması durumunda bir toklu vereceğini söylemiştir. Abdullah Dede, gelecek yıl bu zamana kadar çocuğun adını koymayacağını, ben gelip koyacağım demiştir. Kadın hamile kalmış ve aradan zaman geçtikten sonra Abdullah Dede adama gelmiş, çocuğun adının koyulmadığını görmüş ama adam vaat ettiği toklu yerine başka bir şey vermeyi teklif etmiştir. Abdullah Dede, sen bana toklu sözü verdin niyetini yerine getireceksin, niyetin tokluydu niyetini bozama, çocuğa zarar verirsin, demiştir. Adam söz verdiği tokluyu vermemiştir. Bunun üzerine Abdullah Dede, azıcık yanlış yaptın, sözünü tutmadığın için çocuğun yarım olur demiştir. Daba sonra çocuk doğduğunda sağlıklı olmamıştır (KK1).* Anlatıda niyetlerin gerçekleşmesi durumunda vaat edilen şeyin birebir verilmesinin gerekliliği söz konusudur. Cömert olmak, paylaşmak ve bereketle ilişkilendirilebilecek bu durum, anlatıda, çocuğun sağlıklı olmamasının vaat edilen toklunun verilmemesine bağlanmasında görülmektedir.

Anlatıda elma yiyerek çocuk sahibi olma söz konusudur. Elma, kutsallaştırılmış ve bereket/üreme sembolü olarak görülmüştür. Alevi topluluklarda elma, murat anlamına gelmektedir; aynı zamanda bereket, üretkenlik ve üreme ile de ilişkilendirilmektedir. Eski Türk inanç sistemi de dâhil olmak üzere, elma kansız kurban olarak görülmüştür (Şimşek 2008: 195). Miraç olayı ile elma arasında bir ilişki bulunmaktadır. Alevi kültüründe Kırklar Meclisi ve Miraç ile ilişkili olan elmanın cennetten çıktığına inanılır, lokma olarak kabul edilir. Miraç sırasında Hz. Muhammed'e bal, elma ve süt karışımı bir yiyecek ikram edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Bu nedenle elmaya kutsallık atfedilmiştir ve hastalık tedavilerinde şifa olarak görülmektedir (Daşdemir 2015: 88). Kırklar, Aleviliğe dair ibadetlerin ritüellerin, musahipliğin temelinde yer almaktadır. Kırklar soyut bir anlatı olma özelliğinden çok somut bir yaşantı kabul edilir. Tasavvufi ve mitik unsurların sembolik dille aktarıldığı bir anlatıdır. Kırklar anlatısı gelenek dâhilinde cemin kökenini oluşturur manzum/mensur, yazılı/sözlü olarak icra edilir (Akın 2020: 169). Elma Alevilikle bal ve süt ile birlikte anılmaktadır. Bal, süt, elma ve aşk, sevgi, dostluk arasında ilişki kurulmuştur. Elma musahiplikte kurban edilmektedir. Elma kabuğu ve nun harfi ile ilişkilendirilmekte ve sonsuzlukla özdeşleştirilmektedir. Bal süt ve elma ile insanın ana rahminde geçirdiği süre arasında bağlantı kurulmuş ve elma dünyaya gelişi, yaratılışı sembolize etmiştir (Akın 2020: 187-188).

Anlatıda üreme, çocuk sahibi olma ile ilişkili olarak iki elma parçası üzerine okuma eylemi bir nevi kut aktarımıdır. Hem okunan duada hem de duayı okuyan kişide kut söz konusudur. Kut; bereket, bolluk, üreme, çoğalma, saadet, hayat verme, can olarak hayat ve yaşam gücü; yaşamın başlangıcıdır (Çeribaş 2021: 1187-1188). Bereket ve kut arasındaki ilişki atalar kültü ile birleşerek Abdullah Dede, daha sonra da Abdullah Dede türbesi ile özdeşleşmiştir. Anlatıya konu olan Abdullah Dede etrafında şekillenmiş anlatı, bireylerin zihinlerinde iz bırakmıştır. Bu nedenle mekan olarak türbe çevresi, bireylerin mekana değer atfetmesine sebep olmuş ve bireyleri mekana bağlamıştır (Balaban 2015: 91).

Şekil 2. Abdullah Dede Türbesi

Ayhan Baba Türbesi

Anlatılara göre Ayhan Baba, Ayhanlar köyünün kurucusudur. Ayhanlar köyüne yerleştikten sonra diğer alevi aileler de köye yerleşmeye başlamışlardır. Ayhan Baba köyün kurucusu olarak değer verilmekte, türbesinde dua edilmektedir. Bu duaların içerisinde bereketi artırmaya yönelik dualar da yer almaktadır.

Şekil 3. Ayhanlar Köyünün Kurucusu Kabul Edilen Ayhan Baba'nın Türbesi

Sarı Abdal Ocağı Türbesi

Ayhanlar köyünde askere gidecek gençler sevdikleri ile birlikte türbeye gitmekte dua etmekte ve adak adamaktadırlar. Adanın gerçekleşmesi sonucunda türbede dua edildikten sonra adak yerine getirilmekte ve en az yedi eve dağıtmakta, lokması eve götürülmemektedir (KK5). Görüldüğü gibi adaklar kansız da olabilmektedir ve kanlı ve kansız kurbanlar bereket ritüellerinin temelinde yer almaktadır. Gerek göçerevli zihniyete bağlı olarak hayvancılık gerekse yerleşik hayatla paralel olarak tarımsal faaliyetlere bağlı olarak çiftçilik yapan insan, sürekli

doğayla iletişim içerisinde olmak zorunda kalmıştır. Kendi istekleri doğrultusunda doğaya yön vermeye çalışmıştır. Doğayı yönlendiremediği zamanlarda Tanrı ile iletişime geçmiş, beklenti içerisine girmiştir. İnsan doğanın döngüsüne göre hayvansal ve tarımsal üretim faaliyetlerini düzenlemektedir. Özellikle ilkbahar ve sonbaharda kurban keserek üretimin sürekli olmasını, bereketin artmasını garantilemeye çalışmaktadır (Köse 2019: 162). Kurbanlar genellikle türbe ve ziyaret yerlerinde kesilmektedir. Adak adama ve kurban kesme ritüellerinin türbe çevresinde gerçekleşmesi türbede bulunan kişi ile ilişkilendirilmektedir. Türbe çevresinde dua edilmektedir. Ayhanlar köyünde dikkat çeken bereketle ilgili bir unsur da mezar taşlarına çizilen motiflerdir. Bereketi temsil eden hayat ağacı, nar motifleri mezar taşlarında kullanılmıştır.

Sarı Abdal Ocağı'nın çevresinde yer alan mezar taşlarında bereket anlayışını temsil eden motifler mevcuttur. Bu motiflerden birisi selvidir. Selvi ağacı sürekli yeşil kalmaktadır ve ölümsüzlüğün simgesidir. Servilerin yana yatık olması doğanın taklidi olmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Türk inanç sisteminde yer alan hayat ağacı ile de özdeşleştirilmektedir. (Kavalçalan 2023: 243-244). Bol çekirdek ve tohuma sahip olan nar, bolluk, bereket, çoğalma, üreme sembolü olarak kullanılmaktadır. Sayısız dölden meydana geldiği için bereket ve neslin sürekliliğini de temsil etmektedir (Gültekin 2008: 12).

Şekil 4. Sarı Abdal Ocağı Türbesi

Ev İçi ve Ev Dışı Mekânlarda Uygulanan Ritüeller

Türbelerin yanında ev içi mekânlarda uygulanan bereket ritüelleri de bulunmaktadır. Evde yapılan yiyeceklerin bereketli olması için uygulanan ritüeller mevcuttur. Bunların başında düğün ekmeği yapılırken ocak soyunda bir kadının davet edilmesi, un çuvalının ona açtırılması, kadının çuvalı açarken benim elim değil, Fatma Anamız'ın eli diyerek dua etmesi sonucunda yapılan ürünlerin bereketli olacağına inanılması gelmektedir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesi Hz. Ali'nin eşi olan Hz. Fatma Ayhanlar köyünde bereketle ilişkilendirilen hemen hemen her ritüelde anılmaktadır. İslami dönem Kadın Ata kültürünün sembolü olarak Hz. Fatma nazardan korunma, üreme, bereket ve hastalıkların tedavisinde anılmaktadır (Yıldız Altın 2021: 385).

Ayhanlar köyünde bereket, misafirperverlik ve kadınla ilişkili olarak Kadıncık Ana ön plana çıkarılmaktadır. Kadıncık Ana'nın Pir'e yağ sürülmüş bir parça ekmeği vermesi sonucunda Pir'in dua etmesi ve evdeki yağ küpünün içinde yağ az kalmışken ağzına kadar dolarak bereketlenmesi, daha sonra kadıncık Ana'nın Pir'i evlerine davet etmesi ile ilgili bir anlatı vardır (Menemencioglu 2011: 135). Anlatı ile de ilişkili olarak misafir ve bereket arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır. Ayhanlar köyünde bereket ile ilişkilendirilen bir diğer konu da misafir kabul etmektir. Konuk gelen eve kut gelir ve mihman Ali'dir inancı ile misafir gelen evde bolluk bereket olacağına inanılmaktadır (KK4). Gelen misafirlere ikramlarda bulunmaktadır.

Ayhanlar köyünde evin bereketi ile ilişkili olan bir durum da kapı eşikleri ile ilgilidir. Kapı eşiğine basmak hoş karşılanmamaktadır. Kapı eşiğine basmanın bereketi önlediği düşünülmektedir. Türk kültürü temelinde incelendiğinde eşik evin girişidir ve iyeler tarafından korunmaktadır. Aynı iyeler evin bereketini de sağlamaktadırlar. Eşik iyesine zarar vermemek adına eşiğe basılmamaktadır. Alevi inanç sisteminde ise eşik Hz. Fatma, kapının sağ ve sol kısmı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, kapının üst tarafı Hz. Ali ile ilişkilendirilmiştir ve kutsal kabul edilmektedir (KK4). Kapının Ehl-i Beyt ile ilişkilendirilmesi kapıya ve eşiğe verilen değeri artırmaktadır. Ev mikro kozmos olarak düşünüldüğünde eşik, eve giriş dolayısıyla makro kozmostan mikro kozmosa geçiş olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle eşiğe farklı anlamlar yüklenmiştir. Türk mitik düşünce sistemi ve İslami değerlerin birleştirilmesi ile eşiğe farklı anlamlar yüklenmiş ve eşik kutsallaştırılmıştır. Türk mitik düşünce sisteminde yer alan iyeler zamanla İslami değerler ile birleşmiş kutsallık özelliklerini devam ettirmişlerdir (Köse 2016: 1331-1332).

Ev içi ve ev dışı mekânlarda, tohumların ekilme zamanından ürünlerin satılmasına, hayvanların beslenmesi, hayvansal gıdaların elde edilmesine kadar kadınlar üretimde aktif rol oynamaktadır. Ayhanlar köyünde kadın ile bereket arasında ilişki kurulmuştur. Hayat mücadelesi içerisinde kadın-erkek birlikte çalışarak bereketli ürünler elde etmektedir (KK4). Emek, çalışkanlık, üretim, imece hareket ile bereket arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır.

Alevi inanç sistemi içerisinde yıl içerisindeki bereketi artırmaya yönelik ritüellerin yanında bereketsizliğe neden olacak, sakınılması gereken durumlar da mevcuttur. Bereketsizliğe neden olan durumlar genellikle ev içi ile ilişkilendirilmektedir. Bu durumlar şu şekilde sıralanabilir: Geceleri ev süpürmek, ekmek kırıntılarını toplamamak, kırıntıların üzerine basmak, cuma günü el işi yapmak, kapı eşiğine basmak vb. (KK2, KK4).

Sonuç

Alevi inancına mensup olan Ayhanlar köyünde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde bereketi artırmaya yönelik ritüellerin tem takvimsel hem de kriz ritüelleri şeklinde icra edildiği tespit edilmiştir. Bu ritüellerin temelinde İslamiyet öncesi Türk inanç sistemi ile İslami dönem etkileri bulunmaktadır. Ritüellerin amacı kaos ortamını kozmosa çevirmektir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde ise kutsal olan zaman ve mekâna gönderme yapılmaktadır. Böylece yaratılış zamanı ve mekânı ile ritüel anı arasında bağ kurulmaktadır. Ritüellerde Hz. Ali ve Hz. Fatma sıklıkla zikredilmektedir. Mekân ve zamana bağlı olarak yapılan ritüellerde halk arasında yer edinmiş, sevilip saygı gösterilen ve keramet gösterdiğine inanılan kişilerin mezarlarının bulunduğu türbeye çevrilmiş yerler ve ritüeller için mekân seçilmiştir. Veli, evliya ve atalar kültü ile de ilişkili olan bu durum köyde varlığını nadir de olsa devam ettirmektedir.

Köyde dikkat çeken unsurlarından biri de imece usulünün gündelik hayatta devam etmesi, yardımlaşma ve paylaşmanın bereketi artıracığına olan inançtır. Araştırma sırasında gözlemlenen bir diğer unsur da kadınların tarımsal faaliyetlerde aktif rol oynamasıdır. Bereket ile özdeşleştirilmiş olan kadınlar, tarımsal ve hayvansal ürünlerin dikim, sulama, toplama, satış faaliyetlerinin her anında aktif rol almaktadırlar. Benim elim değil Fatma Anamız'ın eli inancı, paylaşma, kanlı/kansız kurbanlar Ayhanlar köyünde bereket ritüellerinin işlevini yerine getirmesi için kilit konumdadır.

Ayhanlar köyünde yapılan bereket ritüelleri bereketi artırma işlevinin yanı sıra bireylerin paylaşma, birlikte hareket etme, kolektif bilinç oluşturma işlevlerini de yerine getirmektedir. Ritüellere çocukların da katılıyor olması ritüellerin, kültürel ve bedensel bellek aracılığıyla gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda toplumun değer ve kurallarını çocukların gözlemlemesine ve uygulamasına imkân vermektedir. Böylece hem çocuk hem de yetişkinlerin kendilerini topluma ait hissetmesi ve aidiyet duygusunun gelişmesi sağlanmaktadır. Ritüellerde zaman olarak değişim ve dönüşümün gerçekleştiği mevsim geçişleri seçilmektedir. Böylece geçiş sırasında kutsalla iletişime geçme, değişimi sorunsuz bir şekilde atlatma söz konusudur. Mekân olarak da türbeler ve kutsal kabul edilen nesnelere bulunduğu mekânların seçilmesi dikkat çekmektedir. Kutsal ve kutsal dışı mekân arasında geçişi sağlayan eşiğe de önem atfedilmektedir.

Ayhanlar köyünde uygulanan bereket ritüelleri ürünlerin bereketli olacağına dair inancı sağlamanın yanında köyde birlik ve beraberliği ve bireylerin kolektif hareket etmesini sağlamaktadır. Suya gezme sırasında herkesin evinden yiyecek malzemeler toplanması daha sonra bu malzemelerden yemek yapılması ve birlikte yenmesi, kanlı kurbanlara herkesin davet edilmesi ve birlikte yemek yenmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Kadınlar, imece

usulü ekmek pişirerek birlikte hareket etmektedir böylece paylaşma ve bereket arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır.

Kaynakça

- Akın, B. (2017). Alevi Cem Ritüellerinin Sınıflandırması Sorunu ve Yeni Bir Sınıflandırma Önerisi. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Dergisi*. 45-61.
- Akın, B.(2020). *Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili Kırklar*. Kitabevi Yayınları.
- Aydoğan, H. A. (2012).*Türk Kültüründe Bereketi Artırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar* [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı]. Ulusal Tez Merkezi.
- Bahadır, İ. (2022). 13. Yüzyıldan Günümüze Arzuman Ocağı, *Edeb Erkan*, I, 95-124. <https://doi.org/10.59402/EE001202204>
- Balaban, T. (2015). Hz. Ali Merkezli Bir Ölüm Memoratına Dair Değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 73, 89-103. DOI:10.12973/hbvd.73.145
- Çalı, M. (2022). *Horasan'dan Nevşehir'e Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Göre Horasan Erenleri* [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çeribaş, M. (2007). Türklerde Demirciler ve Şamanlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 42, 113-121. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva>.
- Çeribaş, M. (2021). Türk Kültüründe Kut İnanıcı ve Kut Aktarma Yolları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(36), 1185-1206. <https://doi.org/10.12981/mahder.1017943>
- Çınar A. A. (2020). Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri. *Millî Folklor*, 16(126), 63-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/55811/666243>.
- Daşdemir, Ö. (2015). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Elma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 83-97. DOI:10.17719/jisr.20153710586
- Deveci, R. (2021).Amasya Yöresi Geçiş Dönemi, Takvim ve Bereket Ritüelleri [Doktora Tezi, AYBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk Dünyası Kültürü 2*. Ötüken Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Din Dış*. Gece Yayınları.
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 227-236. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil>.
- Kavalçalan, E. (2023). Bayat Boyunun Nevşehir'deki Uzantıları: Ayhan Köyü Mezar Taşları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 106, 211-252. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/78793/1232146>.
- Kılıç, S. K.(2016). Ritual Communication of Camlica Region in Seyyid Ali Sultan Ocak. *Global Media Journal*, 14, 27, 1-9. <http://www.globalmediajournal.com>
- KK-1: Hanifi Dalkılıç, 1948 doğumlu, emekli, Nevşehir, (Görüşme Ekim 2023).
- KK-2: Cevri Korkmaz,1954 doğumlu, ev hanımı, Nevşehir, (Görüşme Ekim 2023).
- KK-3: Kırız Dalkılıç, 1960 doğumlu, ev hanımı, Nevşehir, (Görüşme Ekim 2023).
- KK-4: Duran Erol, 1961 doğumlu, emekli, Nevşehir, (Görüşme Ekim 2023).
- KK-5: Kibar Şimşek, 1982 doğumlu, ev hanımı, Nevşehir,(Görüşme Ekim 2023).

- KK-6: Yeter Erol, 1964 doğumlu, ev hanımı, Nevşehir, (Görüşme Ekim 2023).
- Köse, S. (2016). Mekânın Kutsallaştırılması: Nevşehir Aleviliğinde Eşik İnancı. II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Metinleri. Aralık, 1327-1333.
- Köse, S. (2017). Alevilikte Kurban Ritüellerine Yapısal- İşlevsel Yaklaşım. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 15,149-171. DOI: 10.24082/abked.2017.15.007
- Köse, S. (2019). *Anadolu Alevi Kültüründe Kurban Ritüeli*. Kesit Yayınları.
- Köse, S. (2020). Ritüel Bellek. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 57-70. <https://doi.org/10.12981/mahder.844986>.
- Menemencioglu, B. (2011). Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60, 129-140. <https://dergipark.org.tr/pub/tkhcbva/issue/71956/1157660>.
- Okuşluk Şensen, R. (2011). Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri. *Folklor/edebiyat*, 17(66), 209-228. <https://dergipark.org.tr/pub/fe/issue/26030/274168>.
- Şahin, İ. (2020). “Dünya Kurmak”: Ritüel, Gerçeklik ve Dünya Görüşü, *KARE*, 9, 133-166. <https://karedergi.erciyes.edu.tr/>
- Şimşek, E. (2008). Ölümsüzlük İlacı Elma. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(5), 194-204. (turkoloji.cu.edu.tr)
- Yıldız Altın, K. (2021). *Türk Kültüründe Atalar Kültü*. Gazi Kitabevi.
- Yolcu, M. A. (2018). Türk Halk Kültüründe Tarımsal Ürünlerin Bolluğunu Amaçlayan Ritüeller ve Büyüsel İşlemler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 90-95. <https://doi.org/10.12981/motif.468>.

EXTENDED SUMMARY

Humans have been intertwined with nature from the moment they appeared on the stage of history. They have acted in an effort to understand and make sense of natural events. After recognizing nature, the effort to meet their needs, survive and protect future generations by dominating nature has come to the fore. The concept of fertility emerged as a result of this effort. Human beings, who spent the periods of gathering and hunting, aimed to obtain food by controlling seeds, soil and water when they moved to the agricultural period. For this reason, it created various rituals and wanted to control nature with its own belief system. This system includes myths and cult elements. Fertility rituals can be analyzed within the scope of rituals applied in times of crisis such as famine and drought and rituals applied depending on the calendar.

In this study, the fertility rituals of Ayhanlar village in Avanos district of Nevşehir province and the functions of these rituals will be examined. Ayhanlar, the only Alevi village in Nevşehir that maintains the Alevi belief system, has an active role in the production of agricultural and animal products in the region. In this study, what are the individual and social functions of the rituals performed in the village to increase the yield of agricultural products and animals? Are these rituals still practiced today? What changes and transformations have taken place in the belief system and the perception of fertility from past to present? Which rituals are performed in the Alevi belief system? Answers to these questions are sought.

Literature review and field research were conducted in the research. The sample was limited to Ayhanlar village. Previous studies on Ayhanlar Village and fertility rituals were reviewed and the literature review process was completed. Field research was then conducted and the data obtained were included in the article. Rituals were categorized under two headings as space and time-dependent rituals and examined in terms of the functions of rituals in human life, individual and social aspects in the context of functional folklore theory. The studies were analyzed within the framework of Turkish culture and Alevi belief system.

The times when the rituals are performed are designated as seasonal transitions. During these transitions, rituals are believed to transform chaos such as famine and drought into cosmos. Saya traveling, Hıdırellez and ram slaughter are among the time-based rituals. For example, when there is no rain, a rain prayer is made to end the drought. The place of prayer is the Çopur stone and its surroundings. Rituals such as attributing holiness to the Çopur stone and opening the hands towards the ground instead of towards the air while praying are the result of the human effort to imitate nature and get what he wants. Another element associated with fertility in Ayhanlar village is the belief in doorsteps. Stepping on the thresholds is frowned upon. A relationship is established between Hz. Ali and Hz. prophet. A relationship is established between Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin and Hz. Fatma and the door, and importance is attributed to the threshold. This practice, which can be associated with the good with mythological origins, has found a new meaning within the Alevi belief system and continues to exist. Rituals are practiced in relation to sacred time and space in order to transform chaos into cosmos. Rituals refer to mythic time. Through the relationship between space, time and myth, the mythological period is remembered and sacred knowledge is transmitted through cultural memory.

In Ayhanlar village, there is a close relationship between women and men working together, women playing an active role in the production and sale of agricultural and animal foods and fertility. Especially among women, the idea that it is not my hand but Mother Fatma's hand is identified with fertility. At stages such as planting the seed in the soil, planting the seedlings in the soil, and harvesting the products, women aim to increase fertility by praying. It is believed that fertility will increase when fertility rituals are practiced. The rituals aim to communicate with God through bloody and bloodless sacrifices. In this process, a certain number of prayers are recited and certain gestures are repeated one after the other. People perform these practices when they are together, thus creating a sense of unity and solidarity, of helping each other, of coming together for a common purpose. Blood sacrifices are an example of this process. Every ritual is based on bloody or non-bloody sacrifices. After the sacrifice, the whole village gathers and eats the meat of the sacrifice, reinforcing unity and solidarity. Another function of rituals in society is to teach the rules of society to new generations. By participating in fertility rituals, children develop a sense of belonging to the community and witness how the rituals are performed.

DAYANIŞMA EKONOMİLERİNDE TOPLULUK DESTEKLİ TARIM: İLHAM VERİCİ BİR MODEL

COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURE IN SOLIDARITY ECONOMIES: AN INSPIRING MODEL

Pelin DEMİRCAN YILDIRIM
pelindemircan33@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3300-5783

ÖZ

Geliş Tarihi:

09.01.2024

Kabul Tarihi:

27.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Kapitalist sistem
Dayanışma ekonomisi
Topluluk destekli tarım
Alternatif üretim
Yerel Kalkınma

Keywords

Capitalist system
Solidarity economy
Community supported agriculture
Alternative production
Local development

Neoliberal küreselleşme ekonomik ve sosyal eşitsizliklere, çevre sorunlarına ve gıda krizi gibi hayati sorunlara neden olmuş ancak bu sorunlara ortak bir çözüm henüz bulunamamıştır. Bu durum farklı topluluklardan çeşitli tepkilere yol açarak dayanışma ekonomileri gibi yeni yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır. Çalışmanın amacı, kapitalizmin gıda sisteminde yarattığı sorunlara odaklanarak, topluluk destekli tarımın alternatif bir gıda üretim biçimi olarak nasıl değerlendirilebileceğini incelemektir. İzmir'deki Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım inisiyatifi örneği üzerinden yapılan vaka analizi, kapitalist üretim biçiminin gıda alanındaki küresel sorunlarına karşı topluluk destekli tarımın sunduğu yerel alternatifleri vurgulamaktadır. Çalışmanın önemi, gıda sistemindeki kapitalist egemenliğin neden olduğu sorunları ortaya koyması ve topluluk destekli tarımın bu sorunlara alternatif bir çözüm sunabilme potansiyelini göstermesidir. Bu, geleneksel gıda üretimi ve tüketim alışkanlıklarına karşı yeni bir yaklaşım sağlamaktadır. Sonuç olarak çalışma, topluluk destekli tarımın kapitalist gıda sistemine alternatif bir yol olduğunu ve dayanışma ekonomileri çerçevesinde değerlendirilmesinin gelecekte daha fazla önem kazanabileceğini göstermiştir.

ABSTRACT

Neoliberal globalization has led to economic and social inequalities, environmental problems and vital issues such as the food crisis, a common solution to these problems has yet to be found. This has led to a variety of responses from different communities, leading to the development of new approaches such as solidarity economies. The aim of the study is to examine how community-supported agriculture can be considered as an alternative form of food production by focusing on the problems that capitalism creates in the food system. The case study of the West Izmir Community Supported Agriculture initiative in Izmir highlights the local alternatives offered by community supported agriculture to the global problems of the capitalist mode of production in the food system. The significance of the study is that it reveals the problems caused by capitalist domination in the food system and demonstrates the potential of community-supported agriculture to offer an alternative solution to these problems. This provides a new approach to traditional food production and consumption patterns. In conclusion, the study has shown that community-supported agriculture is an alternative to the capitalist food system and its evaluation within the framework of solidarity economies may gain more importance in the future.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1416949>

Atıf/Cite as: Demircan Yıldırım, P. (2024). Dayanışma ekonomilerinde topluluk destekli tarım: İlham verici bir model. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 510-527.

Giriş

Günümüzde kapitalist küreselleşme gıda sistemleri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler çevresel tahribat, gelir eşitsizliği, sağlıksız gıda sorunları, gıda egemenliği, gıda israfı, gıda güvensizliği, iklim değişikliği gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Kapitalist üretim biçimi, gıda sektöründe kâr odaklı bir yaklaşımı benimserken, insanların sağlıklı ve adil bir şekilde gıdaya erişimini zorlaştırmaktadır. Ancak bu sorunlara karşı alternatif bir çözüm olarak dayanışma ekonomileri ile topluluk destekli tarım önemli bir potansiyele sahiptir. Dayanışma ekonomileri, insanların ihtiyaçlarına odaklanan, çevreye duyarlı, adil ve toplum odaklı bir üretim ve dağıtım sistemini savunur. Bu bağlamda topluluk destekli tarım, gıda üretiminde dayanışma ve yerellik prensiplerine dayanan bir model olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, küresel kapitalist sisteme karşı dayanışma ekonomileri çerçevesinde topluluk destekli tarımın alternatif bir gıda üretim biçimi olarak nasıl değerlendirilebileceği sorunsalı üzerinde durmaktadır. Ayrıca, İzmir'deki "Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım (BİTOT)" inisiyatifi gibi yerel bir topluluk örneği üzerinden yapılan vaka analizi ile topluluk destekli tarımın yaratıcı potansiyelini ve sunduğu yerel alternatifleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ve betimsel vaka analizi kullanılarak oluşturulmuştur. Temel veri toplama yöntemi ise, inisiyatifin kendi içindeki işleyişi betimleyen blog alıntılardan oluşmaktadır. Bu çerçevede, blog yazılarından alınan alıntılar aracılığıyla vakanın özelliklerine vurgu yapılarak vaka hakkındaki bilgiler derlenmektedir. Bu bilgiler, inisiyatife ait güvenilir kaynaklardan elde edilmiştir. Elde edilen alıntılardan çıkan ana temalar, yorumlama süreciyle değerlendirilmiş ve bu yorumlar blogun içeriğine özgü olarak tanımlanmıştır.

Kapitalist gıda sistemine alternatif olarak dayanışma ekonomileri ve topluluk destekli tarım, sürdürülebilirlik, adillik, yerellik ve toplumsal katılım gibi değerlere odaklanmaktadır. Bu çalışma, topluluk destekli tarımın yerel düzeyde gıda sorunlarının çözümüne yönelik bir alternatif sunabileceğini göstermektedir. Bu model, insanların gıda üretimine daha aktif katılımlarını sağlayarak, sürdürülebilir tarım yöntemlerini destekleyerek ve topluluklar arasında dayanışmayı güçlendirerek gıda sisteminde olumlu değişiklikler yapılmasına olanak tanımaktadır.

Araştırma üç ana başlık ve bir sonuç değerlendirmesinden oluşmaktadır. İlk başlık, küreselleşme sonrası ortaya çıkan dayanışma ekonomilerinin dinamikleri, teorik çerçevede ele alınarak tartışılmıştır. İkinci başlıkta, gıda sisteminin kapitalist ekonomik yapılar tarafından yönetilmesi ve bu egemenliğin neden olduğu sorunlara odaklanılmıştır. Ayrıca bu sorunlara alternatif arayışlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü başlıkta, topluluk destekli tarımın dayanışma ekonomileri çerçevesinde alternatif bir gıda üretim modeli olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte İzmir'deki BİTOT gibi yerel bir örneğe odaklanılarak topluluk destekli tarımın pratik uygulamaları incelenmiş ve bu örnekleme dayanarak topluluk destekli tarımın alternatif yaratma potansiyeli değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, kapitalizmin dayattığı ekonomik fayda ve zarar hesapları üzerine kurulan yaşam biçimlerine alternatif olarak dayanışma ekonomilerini örgütlemenin önemini ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin yarattığı sorunlara alternatif çözümler sunarak daha adil, sürdürülebilir ve insan odaklı bir ekonomik modelin mümkün olduğunu göstermektedir.

Neoliberalizm Sonrası Dayanışma Ekonomileri

Küresel kapitalizmin hüküm sürdüğü dönemde neoliberal düzenin yıkıcı etkileri açıkça ortaya çıkmıştır. Neoliberalizmin yükselişiyle sınırsız bir amaç haline gelen büyüme anlayışı, maddi kazanç ve rekabeti teşvik ederek bireysel çıkarları ön planda tutmaktadır. Bu anlayış, toplumları 1970'ler sonrası Margaret Thatcher'ın da söylemiyle başka bir alternatifi olmayan *there is no alternative* neoliberal bir sistemle karşı karşıya bırakmıştır. Neoliberal sistem, eşitsizlikleri arttırmakta, doğal kaynakları tüketmekte ve toplumları ayrıştırmaktadır. Neoliberal kapitalizm altında kendi kendini düzenleyen bir piyasaya karşı bir demokratik dönüşüm projesi geliştirmek gerekmektedir. Piyasa dışındaki ekonomik ilkelerin (karşılıklılık, yeniden dağıtım) harekete geçirilmesi ve piyasanın kurumsal olarak bir kez daha dayanışma, ekonomi perspektifine yerleştirilmesi ve kapitalist olmayan işletmelerin kurulması tartışılmalıdır (Laville, 2013). Dünya Sosyal Forumu'nun sloganı olan "başka bir dünya mümkündür" ruhuna uygun başka bir ekonomi için alternatif vizyonlar geliştirilmelidir (Dash, 2014). Bu çerçevede son yıllarda özellikle ekonomik büyüme ve liberalleşme sürecinin getirdiği sosyo-ekonomik ve çevresel etkilerin farkına varılmış ve dayanışma kavramı tekrar ön plana çıkmıştır. Dayanışma, toplumsal hareketlerin ve alternatif örgütlenmelerin temel dinamiği haline gelmiştir.

Son yıllarda, toplumun ilgisi dayanışma ekonomisi üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle neoliberal ekonomi politikalarına uyumlu olarak artan işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik, sosyal dışlanma ve iklim değişikliği gibi sorunlar bu ilgiyi daha da artırmıştır. Bu bağlamda, uluslararası örgütler arasında Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Avrupa Birliği (AB) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi kuruluşlar, dayanışma ekonomisinin neoliberal küreselleşmenin olumsuz etkilerini azaltabilecek bir çözüm olarak görmektedir. ILO, BM, AB ve OECD gibi uluslararası örgütlerin bu konuda yürüttükleri çalışmalar, düzenledikleri toplantılar ve yayınladıkları raporlar konuya verilen önemin bir göstergesidir (Gürler, 2023, s.352;361). Bu kapsamda BM Genel Kurulu, 18 Nisan 2023 tarihinde Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi'nin (SDE) teşvik edilmesi konulu A/77/L.60 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar, SDE'ye resmi bir tanım sağlamakla birlikte, SDE'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmasına ve bu hedeflerin yerel düzeyde uygulanmasına katkıda bulunabileceğini vurgulamaktadır (UN, 2023). Haziran 2022'de gerçekleşen 110. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda yapılan genel müzakereye atıf yapan BM Kararı, insana yakışır iş ve sosyal dayanışma ve ekonomisi konularını ele almaktadır. Bu yüksek düzeyli oturum, 187 ILO üye devletin insana yakışır iş ve sosyal ve dayanışma ekonomisi hakkındaki kararını kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. Daha sonrasında, Kasım 2022'de gerçekleşen ILO Yönetim Kurulu 346. Oturumu'nda, "İnsana Yakışır İş ve Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi" hakkında yedi yıllık strateji ve eylem planını (2023-2029) kabul etmiş ve bu sayede Uluslararası Çalışma Konferansı'nın kararını desteklemiştir (ILO, 2023). OECD, sosyal ve dayanışma ekonomisinin geliştirilmesini ve uluslararası hale getirilmesini desteklemek amacıyla Avrupa Birliği'nin Yabancı Ortaklık Aracı tarafından finanse edilen "Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Ekosistemlerinin Teşvik Edilmesi" küresel eylemine ev sahipliği yapmıştır (OECD, 2023). Bu çerçevede uluslararası örgütlerin dayanışma ekonomisine dair aldığı kararlar, dayanışma ekonomisinin uluslararası düzeyde desteklenmesi ve geliştirilmesi için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Dayanışma ekonomisi inisiyatifleri sosyal refahı teşvik eden, insan odaklı, katılımcı, iş birliğini ve dayanışmayı öncelikli alan hedefler ve değerler tarafından yönlendirilmesi ve sürdürülebilir ekonomik sistemin potansiyelini ortaya koyması bakımından artan bir şekilde tercih edilmektedir. Dayanışma ekonomileri; kooperatifler, işçi fabrikaları, sosyal girişimler, ortak dernekler, kayıt dışı ekonomi çalışanları sendikaları, öz örgütlenme örnekleri, topluluk destekli tarım şemaları, alternatif pazarlar ve takas pazarları, taban örgütleri, alternatif-topluluk para birimleri, kendi kendine yardım grupları, dayanışma finansmanı programları, adil ticaret örgütleri değişim ağları, taban dayanışma ağları gibi sosyo ekonomik hedefleri birleştiren çeşitli resmi ve gayri resmi varlıkları içermektedir (Değirmenci, 2020; Akbulut, 2020; ILO, 2011; Utting, Dijk, ve Mathei, 2014). Bu ekonomiler, genellikle üretim, takas, tüketim, mülkiyet ve finans gibi alanlarda geleneksel ekonomik yapıların dışında örgütlenen yapıları ifade etmektedir (Akbulut, 2020, s.40).

Kapitalist sistemden farklı olan bu sistemde, üreticiler sadece emekleriyle değil aynı zamanda karar alma sürecine de katılarak aktif bir rol oynamaktadır. Sistem, emeğin çıkarlarını hedefleyerek kâr odaklı büyüme stratejilerini desteklemektedir. Ancak bu durum adil olmayan ve eşitsiz bir sistem doğurmuş olup eşitsizlik, bölüşüm faaliyetlerine olan ilginin azalmasına neden olmaktadır. Emek bireyselleşmiş ve tüketim toplumu içinde bireylerin kendi yerlerini bulması önemli hale gelmiştir. Bu durum ise sosyo-ekonomik eşitsizliklerin daha da artmasına neden olmaktadır. Dayanışmanın bölüşüm boyutu da bu yapısal sorunlara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Aykaç, 2023). Bu kapsamda farklı dayanışma örnekleri gelişmiştir. Örneğin, kooperatifler bu örneklerin en yaygınlarından biridir. Dünyada, İspanya'nın Bask bölgesindeki Mondragon kooperatifleri ve kooperatif ekonomisinin kilit unsuru olan Arjantin'deki işgal fabrikaları önemli alternatifler sunmaktadır (Akbulut, 2020). Kerala modeli ise yerel kalkınma ve bölüşüm adaleti ile ilgili en sık kullanılan örneklerden biridir.¹ (Aykaç, 2018, s.117). Alternatif mübadele sistemleri içinde yer alan takas ve zaman bankaları yapıları nakit ihtiyacını bir ölçüde karşılamaya imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte gıda topluluğu gibi birçok diğer alternatif mübadele sistemleri de bulunmaktadır. Örneğin, topluluk destekli tarım gibi örgütlü yapılar, üreticilerle tüketiciler arasında toplum temelli müzayede sistemlerine dayalı takas biçimlerini içerir (Akbulut, 2020, s.46). Bu yapılar, kâr amacı gütmeyen bir şekilde içinden çıktıkları toplumun sosyo-ekonomik refahına odaklanmaktadır. Bu süreçte hem üreticilerin adil fiyatlar elde etmesini hem de alım gücünü korumayı önemsemektedir. Bu yapılar ayrıca yerel kaynakları

¹ Kerala modeli hakkında daha fazla bilgi edinmek için Aykaç, 2018, s.117'ye bakınız.

kullanarak yerel düzeyde örgütlenmekte olup hâkim piyasa yapısına karşı bölüşümün örgütlenmesini gelir temeline dayandırmaktadır (Aykaç, 2018, s.116).

Aykaç (2018), “*dayanışma ekonomileri devletin alanının ve kapitalist piyasanın dışında yer alan farklı büyüklük ve kapsamdaki ekonomik faaliyetlerdir. Böyle tanımlandığında formel, yapısal ve örgütlü olabilirler ancak olmak zorunda da değildir. Kaynakları açısından devlete ihtiyaç duymazlar ve kapitalist piyasanın parametrelerine göre yürütülmezler. Dayanışma ekonomileri yerel olarak işler yerel kaynakları ve bulunan ekonomik girdileri kullanırlar, yerel halkın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar*” şeklinde tanımlamıştır (Aykaç, 2018, s. 33).

Küreselleşme sonrası ortaya çıkan seçeneklerin en temel tanımlayıcı özelliği, çıkış noktalarının yerel olması, yerel pratikler, kaynaklar ve ilişkileri kullanarak örgütlenmeleridir. Bu yaklaşım, tepeden inme modellerin reddedildiği ve tabandan gelen kitlesel hareketin gücünden beslendiği bir çıkış noktasını benimser (Aykaç, 2018, s. 14). Santos (2006) tarafından ifade edildiği üzere, dayanışma ekonomisi, kapitalist küresel ekonomiye karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alternatif kalkınma modeli yerel, ekolojik ve demokratik ilkelere dayanmaktadır. Kapitalist yaklaşımın en önemli kısıtlarından biri ise yerel toplulukların görüşlerinin göz ardı edilerek tepeden inme bir yapıyı benimsemesidir. İkincisi, sanayiye dayalı büyümenin kalkınmanın ana itici gücü olarak görülmesidir (Aykaç, 2018, s. 29). Alternatif örgütlenme modellerinin artışı, sınırlı olsa da küresel düzeyde bir değişim eğilimini yansıtmaktadır. Bu durum, kapitalist devletin devrimle ortadan kalkacağı veya yerine yeni bir yapı geleceği anlamına gelmez. Ancak bağımlı olduğu sisteme alternatif arayanlara bir seçenek sunar (Aykaç, 2018). Dayanışma alternatifi tek bir formata, kurumsal yapıya veya tipik bir ekonomik alana ait olarak ortaya çıkmaz. Yerel toplumların ve doğal kaynakların farklı şekillerde kullanılmasıyla gelişir. Bu alternatif, içinden çıktığı yerelin sorunlarına özgü benzersiz çözümler üretme kapasitesine sahiptir. Bu bağlamda gevşek, yapısal olmayan, hatta akışkan bir devrimin mevcut yapıların temellerine doğru ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu, coğrafi olarak dağınık ve gelişme hızları farklı yerel bağlamlara göre belirlenen bir süreçtir. Dayanışma alternatifinin temel özelliği, toplumsal refahı maddi refahtan üstün tutan, devlet dışı ve piyasa dışı bir toplumsal örgütlenme modeli olmasıdır (Boz, 2021). Quijano (2006)’ya göre dayanışma ekonomileri üç temel alanda yapısal yenilik sunar.

Dayanışma ekonomileri, üretim biçimine yönelik bir alternatif olarak, artık değere el koyma, eşitsiz mübadele ve sermayenin sonsuz birikimi gibi sorunları aşmaya odaklanır.

Dayanışma ekonomileri, kapitalist sistemin içinde yer alan ve giderek daha fazla etkileşim halinde olan ekonomik aktörlere ek olarak, devlete de karşı durur.

Dayanışma ekonomileri kapitalist sistemin üzerinde inşa edildiği özel mülkiyet sömürü ve tahakküm ilişkilerine karşı çıkar.

Dayanışma ekonomileri, sol eğilimli Marksist bir yaklaşım olarak sınıflandırılmakla birlikte, Marksist düşünceden iki farklı şekilde ayrılır. İlk olarak, dayanışma ekonomileri, kapitalizmin tamamen ortadan kaldırılma hedefine odaklanmak yerine, anlık ekonomik sorunlara doğrudan müdahaleyi öngörür. Temel hedefleri ve ortaya çıkış nedenleri, ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılması üzerine kuruludur. İkinci olarak dayanışma ekonomileri, teorik olarak devrimci yapılar olabilecekleri halde pratikte dönüşümcü nitelik taşır. Tek bir kitleye odaklanmak yerine farklı toplumsal hareketler ve talepler arasında iş birliğine dayalı olarak gelişir (Aykaç, 2018, s. 30).

Küresel kapitalizm ve dayanışmacı yaklaşım arasında temel kavramsal farklılıklar bulunmaktadır. Boz (2021), bu iki yaklaşımı birbirinden ayıran önemli noktaları aşağıdaki Tablo 1’de sınıflandırmıştır.

Tablo 1. Küresel Kapitalist Çerçeve ile Dayanımcı Çerçevenin Temel Kavramları

Ana Akım (Kapitalist) Görüş	Dayanışma Ekonomisi Görüşü
Küreselleşme	Yerellik
Kar Maksimizasyonu	Sosyal Refah
Bireysel Hareket	Kolektif Hareket
Doğal Tahribat	Doğa Dostu
Eşitsizlik	Eşitlik
Temsili Demokrasi	Katılımcı Demokrasi
Devlet ve Pazara Ait	Devlet-dışı ve Piyasa-dışı
Sınırsız Tüketim	Sorumlu (Bilinçli) Tüketim
Rekabetçi	İşbirlikçi
Piyasa Aktörü	Girişimci

Not. Veriler Boz (2021, s.53).

Neoliberal küreselleşmenin yarattığı sorunlar dünya çapında pek çok ekonomik ve sosyal bozulmaya yol açmıştır. Sanayi toplumunun ve mevcut ekonomik modelin neden olduğu dengesizlikler giderek derinleşmekte, adaletsizlikler artmakta ve doğal kaynaklar sorumsuzca tüketilmektedir. Kapitalizmin egemen olduğu bu dönemde küresel ısınma, iklim krizi, su kıtlığı, petrol krizi ve gıda krizi gibi hayati öneme sahip sorunlarla ilgili henüz ortak bir çözüm bulunabilmiş değildir (Arslantürk, 2020). Bu küresel durum farklı toplumsal kesimlerden çeşitli tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur ve küresel ekonominin yapısal sorunlarına çeşitli ve yapısal olmayan şekillerde yanıt vermiştir. Bu tepkiler pratik dönüşümler, örgütsel yenilikler ve stratejik birleşmelerden oluşmakta; bazı durumlarda tepkilerin çeşitliliği artarken, diğer durumlarda ise yeni iş birlikleri gelişmektedir. Bunlar, sosyal ve ekonomik örgütlenmeye yönelik yeni bir düşünce biçiminin ortaya çıkışını işaret etmektedir (Aykaç, 2018, s. 223). Bu zihinsel dönüşüm aslında bir noktada kendilerini nasıl dönüştüreceklerinin ifadesidir.

Küresel çapta yaşanan krizler düşünüldüğünde en acil alınması gereken önlemler arasında herkesi ilgilendiren ve hayatın devamını sağlayan gıda krizi yer almaktadır. Gıda sorunu, sınıf farkı olmaksızın herkesi kapsayan bir konudur. Gıda konusunda ortaya çıkan gözle görülen ve görünmeyen tehditlerin gıdaya erişimde risk oluşturduğunu fark eden insanlar, çözüm arayışları için bir araya gelerek yerel gıda hareketinin doğmasına katkıda bulunmuştur. İhtiyaç ortaklığı süreci, zaman içinde ortak bir endişe doğurarak gıda topluluklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, endişelerden kaynaklanan *dayanışma ve iş birliği*, gıda topluluklarının bir araya gelmesini sağlamaktadır (Arslantürk, 2020, s. 307-308). Farklı dayanışma biçimlerinin ortaya çıktığı bir dönemde dayanışma ekonomilerinin bir bileşeni olarak *topluluk destekli tarım*, temel insan hakkı olan gıda sorunuyla mücadelede kendini göstermeye başlamıştır.

Gıda Sistemindeki Kapitalist Egemenlik, Sorunlar ve Arayışlar

Gıda, sağlıklı ve adil bir şekilde tüm insanlara ulaşması gereken temel bir ihtiyaçtır. Ancak mevcut yapılar ve politikalar, gıda üretimini ve dağıtımını kâr odaklı bir şekilde yönetmektedir. Büyük şirketlerin hâkimiyeti altında olan bu sistem, insanların gıda ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade kâr elde etmeye odaklanmaktadır. Bu durum ise sağlıksız ve adaletsiz bir gıda sistemine yol açmaktadır.

Günümüzde kapitalist mantığın hâkim olduğu gıda sektörü insanlık adına ciddi sorunlar yaratmaktadır. Şirketler, kârlarını artırmak için çevresel tahribatı göz ardı eden, sürdürülemez tarım yöntemleri kullanmakta ve sağlıklı gıda üretimini ihmal etmektedir. Küresel gıda ticaretinin %85'ini kontrol eden büyük şirketler, yerel tarım üzerinde sürekli bir egemenlik kurmayı hedeflemektedir. Bu şirketler arasında Monsanto, Syngenta, Bayer, DuPont, Cargill, Novartis gibi isimler yer almaktadır (Arslantürk, 2020, s. 313). Bu büyük şirketler, patentli tohumlar, tarım kimyasalları ve genetik mühendislik gibi teknolojiler üzerinde kontrol sahibi olmak için büyük çaba sarf etmektedir. Bu durum, yerel çiftçilerin kendi tohumlarını kullanma özgürlüğünü kısıtlamakta ve yerel tarım sistemlerini bağımlı hale getirmektedir. Ayrıca, bu şirketlerin etkinliği, tarım politikalarının oluşturulmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır.

Küresel tarım politikalarının yönetiminde büyük şirketlerin egemenliği, yerel tarımın çeşitliliğini ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Yüksek verimlilik odaklı tarım uygulamaları ve yoğun kullanılan tarım kimyasalları, yerel ekosistemlere ve biyoçeşitliliğe zarar vermektedir. Ayrıca, yerel tarımın küresel

piyasalarla rekabet etme gücü azalmakta ve yerel gıda üretimi yetersiz hale gelebilmektedir. Bu büyük şirketlerin tarım üzerindeki etkisi, gıda sistemlerinin adaletsizliklerini derinleştirmekte ve gelir eşitsizliğini artırmaktadır.

Büyük şirketlerin küresel gıda zincirindeki hakimiyetleri, üreticilerin pazarlık gücünü azaltmakta ve fiyatları belirleyebilmektedir. Bu durum, küçük ölçekli çiftçilerin sürdürülebilirliklerini sürdürülebilmelerini zorlaştırmakta ve yerel gıda güvenliği konusunda sorunlar yaratmaktadır.

Kapitalist gıda sistemi işlenmiş ve sağlıksız gıdaların yaygınlaşmasına katkıda bulunur. Büyük gıda şirketleri, düşük maliyetli üretim ve uzun raf ömrü gibi avantajları nedeniyle işlenmiş gıdaları tercih etmektedir. Bu da sağlıksız beslenme alışkanlıklarının artmasına ve obezite, diyabet, kalp hastalıkları gibi sağlık sorunlarının yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Kapitalist gıda üretim ve dağıtım sistemi, önemli ölçüde gıda israfına neden olmaktadır. Büyük ölçekli üretim, talebin ötesinde gıda üretimi yapılmasına ve tüketilmeyen gıdaların israf edilmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda, pazarlama stratejileri ve tüketici alışkanlıkları da gıda israfının artmasına katkıda bulunur. Bu da kaynakların boşa harcanmasına, çevresel etkilerin artmasına ve açlıkla mücadelede kaynakların etkin kullanılmamasına neden olmaktadır.

Kapitalist sistemde şirketlerin gücünün giderek artmasına tepki olarak Farm Start, Young Agrarians, The National Farms Union Yough gibi tarım toplulukları ortaya çıkmıştır (Wittman ve diğerleri, 2017). Benzer şekilde yerel gıdanın yeniden ayağa kaldırılması düşüncesinden yola çıkarak Slow Food hareketi başlamıştır. Ayrıca Slow Food hareketi tarafından 2004 yılında kurulan Toprak Ana- Madre Ağı (Petrini, 2009) da küresel çapta gıda hareketini yaymayı amaçlayan bir oluşumdur (Arslantürk, 2020, s. 315).

Yerel toplulukların kendi gıda sistemlerinde söz sahibi olması gerektiğini savunan yaklaşımlar da giderek daha fazla popülerlik kazanmaktadır. Nizam (2021, s.33-34) çalışmasında, *gıda egemenliği* hareketi adı verilen bu yaklaşımın neoliberal kapitalizmin gıda üretim, dağıtım ve tüketim sistemleri üzerinde ve toprak mülkiyeti üzerinde şirketlerin kontrolünü güçlendirdiğini vurgulamaktadır (Wittman ve diğerleri, 2017). Ayrıca, *yurttaş tarımı* olarak bilinen ve ilk kez Thomas A. Lyson tarafından geliştirilen bir başka yaklaşım, endüstriyel tarım çağında kırsal toplulukların sürdürülebilirliğini sağlayan alternatif bir modeli temsil etmektedir. Yurttaş tarımı, gıda egemenliği hareketiyle iş birliği yaparak güçlenen bir topluluk oluşturma modelini ortaya koymuştur. Bu topluluklardan bazıları, Borras ve Franco'nun ifade ettiği *toprak egemenliği* savunusunu benimsemektedir. Toprak egemenliği, tarımla uğraşan her bireyin toprağa erişim sağlama, toprağı kullanma ve kontrol etme hakkına sahip olmasını ve topraktan fayda sağlama hakkını ifade etmektedir.

Gönüllü olarak bir araya gelen *Topluluk Destekli Tarım (Community Supported Agriculture)* grupları ise yerel toplulukların kendi gıda sistemleri üzerinde söz sahibi olma amacıyla bir araya gelerek üretici ve tüketici için iyi, temiz ve adil gıda arayışında alternatif çözümler sunmaktadır. Bu gruplar, gıda sektörüne farklı bir yaklaşım getirerek, üretici ve tüketici arasında doğrudan bir bağ oluşturmayı hedeflemektedir. Topluluk destekli tarım grupları, gıda sektöründe alternatif bir yolun var olduğunu göstererek, tüketicilerin sağlıklı ve sürdürülebilir gıda taleplerini karşılamaya yönelik bir çözüm sunmaktadır.

Topluluk Destekli Tarım: Dayanışma Ekonomilerinde Alternatif Bir Gıda Üretim Biçimi

Topluluk destekli tarım, bir grup tüketici ve üretici arasında, çiftçilik faaliyetlerinin risklerinin, sorumluluklarının ve kazanımlarının uzun vadeli anlaşmalar yoluyla paylaşıldığı doğrudan bir ortaklıktır. Genellikle küçük ve yerel ölçekte faaliyet gösteren topluluk destekli tarım, agroekolojik yöntemlerle üretilmiş kaliteli gıda sağlamayı hedeflemektedir. Bu model dayanışmaya, doğrudan insan ilişkilerine, karşılıklı güvene, küçük ölçeğe ve çevreye saygıya dayalı alternatif bir tarım yaklaşımı sunmaktadır (Weckenbrock ve diğerleri, 2016, s. 7).

Topluluk destekli tarım, tüm dünyada ortaya çıkmaya başlayan bir hareket olarak, yerel gıda üretiminin canlanmasına katkıda bulunurken aynı zamanda tüketicilere daha taze ve besleyici gıdalara erişim imkânı sağlayan bir yaklaşım şeklinde ortaya çıkmaktadır (Arslantürk, 2020). Amerika'da bir çiftçilik felsefesi ve pazarlama stratejisi olarak görülen topluluk destekli tarım, güçlerini birleştirmeye istekli olan tüketiciler ve çiftçiler arasındaki geleneksel alıcı-satıcı ilişkisinin ötesine geçmekte ve *toplum emeği* olarak adlandırdığı çeşitli pozisyonlarda çiftlikte çalışarak müşterileri gıda üretimine katılmaya davet etmektedir (Endres & Armstrong, 2014, s. 371). Bu hareket, yerel toplulukların kendi gıda ihtiyaçlarını karşılamak ve gıda güvenliğini sağlamak için kendi kaynaklarına dayalı bir sistem geliştirmelerini teşvik etmektedir. Yerel gıda üretimi, çiftliklerin doğrudan

tüketicilere ürün sunmasıyla gerçekleşirken, bu yaklaşım tüketicilerin gıdanın kökeni, üretim yöntemleri ve taze olma durumu gibi konularda daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu sayede, tüketiciler sağlıklı ve besleyici gıdalara ulaşma konusunda daha fazla kontrol ve seçenek sahibi olmaktadır. Yerel gıda hareketi, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik, topluluk dayanışması ve yerel ekonomik kalkınma gibi değerlere de vurgu yaparak, gıda sistemlerinin daha adil ve dengeli bir şekilde işlenmesini hedeflemektedir.

Topluluk destekli tarım, temelde aşağıdaki ilkeler ve çalışma prensipleri üzerine inşa edilmektedir:

1. Tarım üreticileri ve tüketiciler arasında karşılıklı bir iş birliği ve paylaşım anlayışını temel alır.
2. Tarım üreticilerini çeşitli risklere karşı korumak için bir mekanizma sağlar (Weckenbrock ve diğerleri, 2016, s. 8). Tüketiciler, üreticilerle paylaşılan bir risk fonu veya abonelik sistemi aracılığıyla üretim riskini paylaşır ve olası zorluklar karşısında üreticileri destekler.
3. Adil bir fiyatlandırma modelini benimser (Ostrom, 2007, s. 99). Üreticiler, gıdalarını üretme maliyetlerini ve adil bir kâr marjını dikkate alarak belirlerken, tüketiciler de bu süreçte şeffaf bir şekilde fiyatlandırılan gıdalara erişim sağlar.

- Ortak Paylaşım
- Sürdürülebilir ve Çevre Dostu Üretim
- Yerel Ekonomi ve Topluluk Bağlantısı
- Doğrudan Pazalama ve Tüketim Katılımı
- Adil Fiyatlandırma
- Üretim Riskinin Paylaşımı

Not. Makale yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1. Topluluk Destekli Tarımın Temel Özellikleri

4. Üretici ve tüketiciler arasında doğrudan bir ilişkiyi teşvik eder. Üreticiler, tüketicilerin ürünleri doğrudan satın alabileceği bir pazarlama kanalı sağlar ve tüketiciler, tarım faaliyetlerine katılımı teşvik eden etkinliklerde yer alır.
5. Çevre dostu tarım uygulamalarını destekler ve sürdürülebilir bir üretim modelini benimser (Wittman ve diğerleri, 2017, s. 304). Kimyasal gübrelerin ve zararlı tarım ilaçlarının kullanımı en aza indirgenirken, organik, doğal ve yerel üretim yöntemleri tercih edilir.
6. Yerel ekonomiyi destekler ve yerel topluluklarla güçlü bir bağ kurar. Üreticiler, gıdaları doğrudan yerel tüketicilere ulaştırarak yerel ekonomiyi canlandırırken, tüketiciler de yerel üreticilere destek vererek topluluk bağlarını güçlendirir (Arslantürk, 2020, s. 314).

1960'ların ortasında Almanya, İsviçre ve Japonya'da artan gıda güvenliği endişeleri sonucunda ortaya çıkan bu sistem, Türkiye'de de giderek yaygınlaşmaktadır. Bugün ABD'de yaklaşık 3 bin topluluk destekli tarım girişimi bulunmaktadır. Japonya'da ise ülkenin önemli yaş ürün kaynağı olan topluluk destekli tarım sisteminde milyonlarca kişi yer almaktadır (Ayman ve Ayan, 2020). Amerika'da Just Food Topluluk Destekli Tarım Sistemi, Local Harvest Yerel Ekolojik Ürünler Ağı, Fransa'da AMAP Aile Çiftçiliği Koruma Birliği, Japonya Teikei Üretici-Tüketici Ortaklığı gibi gıda odaklı bazı girişimler mevcuttur (Gıda Toplulukları, tarih yok). Türkiye'de ise tüketimi örgütleyerek aracısız gıdaya ulaşımı sağlayan, doğa dostu topluluklar bulunmaktadır. Örneğin Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (Bükoop), Kadıköy Gıda Topluluğu, Temiz Hasat Tüketim Kooperatifi, Kadıköy Kooperatifi, Direnen Üretici Tüketici Kooperatifi (Dürtük), Tarsus Slow Food Yeryüzü Pazarı, ODTÜ Temiz Gıda İmece Topluluğu, Kuzguncuk Gıda Topluluğu, Tarlaban Bostanı ve Batı İzmir Topluluk

Destekli Tarım Grubu (BİTOT) gibi bir araya gelerek yayılan tüketim örgütlenmeleri ve üretim inisiyatifleridir. Bu yapılar Türkiye'de birbiriyle ilişkili durumdadır. Bu topluluklar, bir araya gelerek çeşitli organizasyonlar ve çalıştaylar düzenlemektedirler. Bu bağlamda 2016 yılında gıda toplulukları temsilcileri bir araya gelerek Gıda Toplulukları Çalıştayını gerçekleştirmişlerdir (Arslantürk, 2020, s.317).

Dünya genelinde topluluk destekli tarım alanında yapılan araştırmalar son yıllarda önemli bir artış göstermişse de Türkiye'de henüz bu alanda sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Mevcut literatür, topluluk destekli tarımın farklı yönlerini ele almakta ve bu modelin tarım-gıda sistemi içindeki potansiyel rolünü anlamak için farklı perspektifler sunmaktadır. Sharp ve diğerleri (2002) çalışmasında çiftçilerle tüketiciler arasındaki sosyal bağlantı eksikliği üzerine odaklanarak topluluk destekli çiftçi-tüketici ilişkilerinde güçlü bir sosyal bağ ve iletişim ağı oluşturabilme potansiyelini vurgulamaktadır. Bobulescu ve diğerleri (2018) topluluk destekli tarımın tarımsal sistem değişikliğine yönelik dönüşüm potansiyelini göstermesi ile topluluk destekli tarımı ideal bir model olarak tanımlamaktadır. Jungueria ve Moretti (2018), sürdürülebilir tarımsal kalkınma perspektifinden topluluk destekli tarım modelinin önemini vurgulayarak, sürdürülebilirlik ve çevre konularında kamu yararının korunması açısından ulusal düzeydeki bilgi boşluğuna katkıda bulunduğuna dikkat çekmiştir. Worstell (2020) ise gıda krizine karşı dayanıklı bir model olarak topluluk destekli tarımın kalıcı bir çözüm olarak değerlendirmiştir. Özden (2019), Dünyada ve Türkiye'de sayıları hızla artan çeşitli gıda grupları olduğunu topluluk destekli tarımın da bu alternatifler arasında önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Özden (2020), topluluk destekli tarım modelini gıda etiği bağlamında doğru davranış, sosyal adalet ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde incelemiş ve topluluk destekli tarımın esnek yapısı ve endüstriyel tarım sorunlarına alternatif olarak nasıl öne çıktığını ele almıştır. Köleoğlu ve diğerleri (2022) ise topluluk destekli tarım alanında faaliyet gösteren dayanışmalı tarımsal kooperatiflerin özelliklerini incelemekte ve toplumsal dayanışmanın kolektif hareketler yoluyla ortaya çıktığını doğrulamıştır. Ertekin ve Yıldızcan (2023) çalışmasında pandemi döneminde gıda krizini derinleştiren etkileri tartışmış ve topluluk temelli dayanışma pratiklerinin nasıl bir alternatif haline geldiğini incelemiştir. Dolayısıyla literatür, belirli bir konu, yaklaşım veya tema etrafında şekillenen geniş bir araştırma yelpazesini içermektedir. Bu çalışmalara ek olarak bu çalışmada Türkiye'de küresel kapitalist sistemin bir sonucu olan gıda krizine karşı topluluk destekli tarımın nasıl alternatif oluşturduğu bir inisiyatif üzerinden tartışılmıştır. Literatürde, Türkiye'de topluluk destekli tarım modeline yönelik yerel ölçekte yapılmış detaylı çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın kuramsal boşluğa önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Türkiye'de yerel üretimi desteklemek ve kırsal bölgeleri canlandırmak için dayanışma ekonomileri temelli birçok örnek topluluk bulunmaktadır. Çalışmada, kapitalist parametreleri gıda üretimine indirgediği hâkim anlayışı reddeden topluluk destekli tarım pratiğini anlatılmakta ve pratiğe dair bulgulara yer verilmektedir. Bu çalışmada, İzmir'deki Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım (BİTOT) inisiyatifinin amacı, kuruluş motivasyonu, iç dinamikleri, özellikleri, savundukları değerler ve eylem planları hakkındaki bilgiler, alternatif yaratma potansiyelini ortaya koymak amacıyla paylaşılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve vaka analizi kullanılarak oluşturulmuştur. Vaka analizi, veri toplama amacıyla kullanılan nitel bir yöntem olup bir kurumu veya sosyal grubu derinlemesine incelemek için kullanılmaktadır (Çakan & Tutar, 2019). Araştırmada "betimsel ve keşifsel veri analizi" kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada betimsel bir veri analizi kullanılmış olup araştırmacı herhangi bir teoriye dayanmak yerine vakanın kendisine odaklanır. Bu nedenle araştırmacı vakanın ötesinde genelleme yapma kaygısı taşımaz (Süleymanoğlu-Kürüm, 2021, s.52-53), olgusal bilgileri toplar ve fenomeni anlamak için betimsel ve detaylı bir açıklama sunar. Dolayısıyla bu çalışma, BİTOT'un işleyişini anlamak amacıyla kullanılan temel veri toplama yöntemi, inisiyatifin kendi içindeki işleyişini betimleyen alıntılardan oluşmaktadır. Bu bağlamda, blog yazılarından alınan alıntılar kullanılarak vakanın özelliklerine vurgu yapılmakta, topluluk destekli tarım hakkındaki bilgiler derlenmeye ve aktarılmaya çalışılmaktadır. Elde edilen alıntılardan çıkan ana temalar, yorumlama süreciyle değerlendirilmiş ve bu yorumlar, blogun içeriğine özgü olarak tanımlanmıştır. Ayrıca blogdaki bilgiler kaynak olarak inisiyatife ait olup güvenilirdir.

Bulgular ve Yorum

BİTOT Nedir?

‘BİTOT; Ege Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü Gıda Topluluğu oluşumundan ilham alınarak İzmir’in kırsalında kurulan ilk topluluk destekli tarım grubudur. 6 Aralık 2014 yılında Mxxx Gxxx ve arkadaşlarının gönüllü girişimiyle kurulmuştur.

Aracı tedarikçileri devreden çıkartarak, insana ve tabiata en az zararı vermenin; toprağa, toplumdaki sağlıklı beslenme bilincine ve insan ilişkilerine katkı sunmanın peşinde olan gönüllü bir girişimdir. Üreticilerin haklarını alamadıkları, tüketicinin de bulduğuna razı olduğu, kaynakların, üretirken de tüketirken de duyarsızca kullanıldığı bir gıda sisteminde hem çiftçi hem tüketici hem de doğal kaynaklarımız ciddi tehditlerle sınıyor.

Çeşitli sebeplerle kirlenen gıdamızın toplum sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri görüldüğünde, toprağımız yok olup çölleşme belirtileri ortaya çıktığında temiz gıda ve iyi tarım bilinci gelişmeye başladı. Şimdi gıdamızdan başlayarak yaşamda kullandığımız her ürünle yeni bir ilişki kurma ve kaynaklara saygı duyarak yaşama zamanı geldi! Bu özen ancak üretici-tüketici-tabiat arasında hakiki ilişkileri kurmakla mümkün olabilir. BİTOT, kısa sürede, yoğun ürün elde etmek için toprağın ve suyun yapısını ciddi şekilde kimyasal kirliliğe terk eden, tüm canlılığı tahrip eden tek tip tarım sisteminin karşısında, küçük ancak zamanla etkili olacak bir alternatif oluşturma niyetiyle çalışır.” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018). Elde edilen bulgular doğrultusunda;

BİTOT'un Amacı: Aracı tedarikçileri devreden çıkartmak, insana ve tabiata en az zararı vermek ve toprağa, toplumdaki sağlıklı beslenme bilincine ve insan ilişkilerine katkı sunmaktır.

BİTOT'un Kuruluş Motivasyonu: Ege Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü Gıda Topluluğu oluşumundan ilham alınarak ve Mxxx Gxxx ve arkadaşlarının gönüllü girişimiyle 6 Aralık 2014 tarihinde kurulmuştur.

BİTOT'un İç Dinamikleri: Üretici, tüketici ve doğal kaynaklar arasında hakiki ilişkileri kurmak, temiz gıda ve iyi tarım bilincini geliştirmek ve tek tip tarım sistemine karşı bir alternatif oluşturma niyetiyle çalışmaktadır.

BİTOT'un Savunduğu Değerler: Çiftçi, tüketici ve doğal kaynakların korunması; sağlıklı beslenme ve toplum sağlığının önemi. Ve doğal kaynaklara saygı duyma ve sürdürülebilirliktir.

BİTOT'un Eylem Planları: Aracı tedarikçileri devre dışı bırakarak doğrudan üretici-tüketici ilişkisi kurmak ve kimyasal kirliliğe yol açan tek tip tarım sistemine alternatif oluşturmaktır. Ayrıca temiz gıda ve iyi tarım bilincini yaygınlaştırmak ve toplumu bilinçlendirmektir.

Ayrıca bu yapı, tüketici ve üreticiler arasındaki ilişkileri geleneksel piyasa dinamiklerinden farklı bir şekilde düzenleyerek ortaklaşa kararlarla dayanışma temelli bir mücadele pratiği oluşturmaktadırlar. Bu yaklaşım, ekonomik ilişkileri demokratikleştirerek toplumu kontrol ve karar mekanizmalarına dahil etmektedir (Akbulut, 2020, s.47). Türkiye’de gıda inisiyatifleri üretim kooperatifleri tarafından devlet desteğiyle ortaya çıkmış zamanla sivil olarak bir araya gelen tüketim örgütlemeleri ve ortak üretim inisiyatifleri olarak yayılmaya başlamıştır. Bugün bu inisiyatiflerin küçük ölçekli ve kadın üreticilerden oluştuğu görülmektedir. BİTOT, tüketim kooperatifleri, topluluk bahçeleri gibi inisiyatifler, çoklu gıda krizlerinin getirdiği sorunları çözme ve gıda üretiminin yerleşmesi için alternatif olarak görülmektedir (Arslantürk, 2020, s.316-326).

BİTOT Nasıl İşler?

“İki haftalık bir döngümüz var. Üreticiyle bağlantı kurmayı üstlenen arkadaşlarımız, üreticiyi arayıp o dağıtım toplantısına getirebilecek ürünleri öğreniyor; Bu bilgileri diğer bir arkadaşımız tablo haline getirip, sosyal medya ve mail yoluyla yayınlıyor; Topluluk üyeleri siparişlerini bu tabloya giriyor; Bu siparişler üreticiye iletiliyor; İki haftada bir toplaşp siparişlerimizi alıyor ve üreticilerin paraları da aracılar olarak ödeniyor; Bu arada sohbetler yapılıyor, keyifli ve paylaşımlı saatler geçiriliyor. Ürünlerin üreticiden veya kargodan alınması, dağıtım yerinin düzenlenmesi, tartı ve kasa işlemleri için dönüşümlü olarak bazılarımız gönüllü olarak çalışıyor. Daha az kargo masrafı ve daha az karbon ayak izi için ayda bir kez de uzaktaki iyi gıdaya kargo yoluyla ve kargo ücretini paylaşarak ulaşılabilir. *Belirtmek isteriz ki tüm bu süreç tamamen farklı meslek ve yaş gruplarından oluşan gönüllülerimiz tarafından organize edilmekte ve gönüllülerimiz herhangi bir kâr amacı taşımamaktadır.” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere BİTOT’un işleyişi belli adımlar üzerine kurulmuştur;

Üretici ile Bağlantı: BİTOT'un üyelerinden oluşan ekip, üreticilerle iletişime geçerek hangi ürünleri sağlayabileceklerini öğrenir ve dağıtım toplantısına katılmalarını sağlar.

Bilgilendirme: Bu bilgiler, bir diğer ekip üyesi tarafından tablo haline getirilir ve sosyal medya, e-posta gibi kanallar aracılığıyla paylaşılır. Topluluk üyeleri, bu tabloya girerek siparişlerini yerleştirir.

Sipariş İletimi: Topluluk üyelerinin siparişleri, üreticilere iletilir. Bu sayede doğrudan üretici-tüketici ilişkisi sağlanır.

Toplanma ve Ödeme: İki haftada bir toplanma gerçekleştirilir ve topluluk üyeleri siparişlerini alır. Üreticilere yapılan ödemeler, aracısız olarak gerçekleştirilir.

Gönüllü Çalışmalar: Ürünlerin alınması, dağıtım yerinin düzenlenmesi, tartı ve kasa işlemleri gibi süreçlerde gönüllüler dönüşümlü olarak çalışır.

Kargo İmkânı: Daha az kargo masrafı ve karbon ayak izi için uzaktaki üreticilerden gelen ürünler, ayda bir kez kargo yoluyla paylaşılarak temin edilebilir.

Topluluk destekli tarım grupları hem kent hem de kırdan gelerek ortak bir paydada buluşmakta ve yerel topluluklara sağlıklı gıda, temiz çevre sunmayı hedeflemektedir (Nizam, 2021, s.41). Ancak topluluk destekli tarım ve benzeri alternatif gıda inisiyatiflerinin potansiyellerinin yanı sıra karşılaştıkları zorluklar da mevcuttur. Üretici ile tüketici arasında koordinasyon gerektiren karmaşık bir organizasyon süreci vardır. Zaman yönetimi, lojistik, iletişim eksikliği gibi zorluklar söz konusudur. Yerel ürünlerin talep ve tedarik zincirini sağlamak küçük yapılar olması sebebiyle bazen sınırlı ürün çeşitliliği veya istenilen kalitede ürün bulunmaması gibi sorunlara yol açabilmektedir. Bu zorluklar, alternatif gıda inisiyatiflerinin daha fazla etki yaratması ve yaygınlaşması için aşmaları gereken engellerdir.

Kriterler

“Gıda tedarik eden üreticilerle aramızdaki önem verdiğimiz değerlerdir; birlikte çalıştıkça ortaya çıkan, gelişen, esneyen, değişen esaslardır. Ancak temel vazgeçilmez kriterlerimizi şu şekilde sıralayabiliriz: Uzun vadeli toprak verimliliğini destekleyen ve su kaynaklarını koruyan sürdürülebilir tarım ilkelerini uyguluyor olmak; Arazi çevresindeki havanın, toprağın, suyun ve biyoçeşitliliğin korunmasına katkıda bulunuyor olmak; Üretim alanında BİTOT'un uygun bulmadığı tarım kimyasallarını (sentetik kimyasallar, böcek ilacı, ot öldürücü, mantar öldürücü, fenni gübre) kullanmıyor olmak; Üretim alanı, komşu arazilerden kimyasal ilaçlama bulaşmasına karşı yeterli tampon bölgeye sahip olmak; Üretimde kesinlikle ilaçlanmış tohum kullanmamak” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018).

Üreticiye ve üretim alanına dair herhangi bir geliştirilmesi, iyileştirilmesi veya düzeltilmesi gereken bir husus söz konusu olduğunda; BİTOT, tüketiciler ve üreticiler arasında bu sorunun konuşularak çözüleceğini ve çözüm yolunun da anlaşılacak ortaya konması için çalışmaktadır. Tarladan sofraya kısa tedarik zincirlerinin kurulması sayesinde topluluk üyelerine yeni iş imkanları yaratmakta ve yerel ekonomin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Nizam, 2021). Bu özellikler, agroekolojik olarak tanımladığımız gıda sistemlerinde, tohumdan sofraya kadar olan tüm süreçlerde ekolojik duyarlılık, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal adaleti hedefleyen bir yaklaşım ve sosyal hareketi ifade etmektedir. Ancak endüstriyel gıda sisteminde, dünya genelinde tarım arazilerinin %75'inden fazlası tarımsal suyun %80'i kadarı ve fosil yakıtların da %90'ı kullanılarak dünya nüfusunun %30'undan azına gıda sağlanmaktadır. Bu durum yoğun enerji ve fosil yakıt kullanımıyla çevre ve iklim krizini derinleştirirken aynı zamanda yoğun emek sömürsüne ve yaygın insan hakları ihlallerine neden olmaktadır. Agroekoloji, büyük ölçekli endüstriyel üretim ve tedarik zincirlerinin toplum ve doğa üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı doğa dostu gıda üretim ve tedarik yöntemlerini teşvik eder. Aynı zamanda, toplulukların gıda egemenliğini savunur, emeği ve insan sağlığını ön planda tutar. Agroekolojinin odak noktasında küçük ölçekli çiftçilik, doğa-dostu tarım ve topluluk destekli aracısız üretim bulunmaktadır (Dört Mevsim Ekoloji, 2021).

Üreticilerle anlaşılması beklenen esaslar ve ilkeler aşağıdaki konuları kapsar:

“Arazi Yönetimi; Toprak Verimliliği; Su kullanımı; Ot çeşitliliği; Böcekler; Gübreler; Yemler; Hastalıklar (arazi ve çevre araziler-genel bölgenin hastalıkları), Üretime dair; bitki kök sayısı, tohumlar, fideler arazi'deki canlı çeşitliliği – arılara, yararlı böceklerle yaşam alanı var mı biyolojik çeşitlilik ve döngünün desteklenmesi; Atıkların durumu: atıkların nasıl değerlendirildiği; Enerji türü kullanımı; Komşu arazilerin üretim yöntemleridir.” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018).

Bu başlıklar doğrultusunda yapılan görüşmeler ve ziyaretler sonucunda, üreticinin BİTOT'A uygun olup olmadığı veya bazı düzeltmelerin yapılmasından sonra uygun olabileceği konusunda bir karar verilmektedir.

Esaslar

BİTOT dört esas üzerine kurulmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekildedir.

Gönüllülük: “BİTOT’un işleyişinde görev bilinci değil gönüllülük esastır. Çünkü A’dan Z’ye gönüllü bir girişimdir. Emek emek yapılan herkesin katkısıyla devam edebilen gönüllü dostu bir süreçtir. Gönüllülüğü can-ı gönülden sürdürmek için her bir topluluk parçasının bu sürece olan bağlılığını, inancını, gerektiğinde bilgisini tazelemek, güçlendirmek önemlidir.”

Güven-Dürüstlük: “Güvene dayalı bir yaşam inancındayız. İlişkilerimizde birbirimizi denetlemek ve denetleme kültürü üzerine güveni inşa etmek yerine birbirimize, şeffaflığımızı, dürüstlüğümüze inanmayı seçiyoruz. Topluluk destekli tarım çalışmalarımız ile üretici ve tüketicinin yerelde küçük topluluklar halinde kalmaları, birbirlerine yakın olmaları, üretim aşamalarında iletişim halinde kalmaları, ihtiyaçları olduğunda birbirlerinin yanlarında olmaları, özellikle zor anlarda birbirine destek verebileceklerini hissettirmelerine önem veriyoruz. Böylece üreticilerle tüketiciler arasındaki güven ilişkisinin kurulmuş olacağına inanıyoruz. Bu noktada aramıza katılan herkesin güvene, paylaşımına, şeffaflığa önem vermeleri; geleceğe sağlıklı doğal kaynaklar ve nesiller bırakma gayretleri birincil önceliğimiz haline geliyor.”

Dayanışmak-Yardımlaşmak-İmece-Özveride Bulunmak-Sorumluluk Almak: “BİTOT’a dahil olmuş herkesin özellikle tüketiciden üreticiye doğru ihtiyaç dabilinde imkânı olanların maddi/manevi, fiziksel işgücü desteği vermeye açık olmasına davet ediyoruz. Hem üreticilerin hem tüketicilerin toplulukla bağlarını güçlendirmek için ürün bazında projeler yapıyoruz. Bu çalışmalarımız, geleneğimizde var olan imece kültürününün güçlenmesini, birbirimizin günlük yaşamında ne denli etki sahibi olduğumuzu kavramamızı sağlıyor.”

Temiz Gıda & Temiz Toprak Bilinci: Temiz Kaynak-Tüketim: “Üretim girdilerinin neler olduğunun tanınması, bilinmesi; üretim sürecinin ekolojije katkısı ve zararının ne yönde olduğunun bilinmesi; Tüketimde atıkların dönüşümü; Aldığımız kadarını hatırlama daha fazlasını toprağa, kaynaklara geri verme ilkesi...” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018).

BİTOT'un gönüllülük, güven-dürüstlük, dayanışma, temiz gıda ve temiz toprak bilinci gibi prensiplerinin ön plana çıktığını görüyoruz. BİTOT, bir gönüllü girişimi olarak her bireyin katılımıyla ve emekleriyle ayakta duran bir süreçtir. Bu topluluk, güvene dayalı ilişkiler kurmayı ve birbirine destek olmayı hedeflemektedir. Bianchi ve Vieta (2019) tarafından aktaran Nizam'ın (2021, s.40-41) çalışmasında, başarılı topluluk kooperatiflerinin en belirgin ortak özelliğinin güçlü bir aidiyet duygusu ve yaşanılan bölgenin geleceği için duyulan endişe olduğu vurgulanmaktadır. Bu tip yapılar, ötekileştirilmiş toplulukların yeniden canlanmasını amaçlamaktadır. Son yıllarda, sosyal ve ekonomik açıdan marjinalleşen kırsal bölgelerin topluluk kooperatifleri aracılığıyla yeniden canlandırılması, yerel kalkınma için önemli bir model haline gelmiştir. Aynı zamanda temiz gıda ve temiz toprak bilinciyle hareket ederek, üretim sürecinde doğal kaynakları korumayı ve sürdürülebilir tüketimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Değerleri ve İşleyişi

“Sağlıklı- sömürsüz- adilce üretilmiş ve adil bir bedelle satışa sunulan gıdaya erişmenin aracıdır.”

“Doğal üretim yapan üreticilerle el ele olmanın, dürüstlük, karşılıklı güven ve dayanışma temelli yoludur.”

“Tükettiğimiz gıdanın nereden geldiğini bilmemizi, üretim için harcanan emeğin parçası olmamızı sağlayan mekanizmadır.”

“Üreticiden tüketiciye, gıdanın yolculuğunda, aracı sistemleri kullanmadan veya en aza indirerek yeni bir ilişki kurmak üzerine çalışır.”

“Geleneksel tarım ve mamul ürün hazırlama yöntemlerini hatırlamaya ve hatırlatmaya, kolaylıkla erişilen yeni yöntemlerin bilgisinden de faydalanarak denemeler yapmaya açıktır.”

“Kırsaldaki küçük üreticiye, ata tohumuna, kadim tarım bilgelğine kıymet verir. Yangına su taşıyan karınca gibi alev çok büyük olsa da amacını belli eder... sonraki kuşaklara ilham, umut ve tohum verme çabasıdır.”

“Sağlıklı bir nesil yetiştirmeye, toprak ananın cömert kaynaklarına saygı göstermeye ve bu yolda özveride bulunmaya hazır olan üreticileri destekleyerek çok sayıda fayda yaratma yolunda çalışır.” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018).

BİTOT'un değerleri ve işleyişi oldukça anlamlı ve önemlidir. BİTOT sağlıklı, sömürsüz ve adil bir şekilde üretilmiş gıdaya erişimi sağlayarak, tüketicilerin gıdanın kaynağını bilmesini ve üretim sürecine dahil olmasını desteklemektedir. Aynı zamanda doğal üretim yapan üreticilerle iş birliği yaparak dürüstlük, güven ve dayanışma temelli ilişkiler kurmaktadır. BİTOT, aracı sistemleri en aza indirerek üreticiden tüketiciye yeni bir ilişki kurmayı hedefler ve geleneksel tarım yöntemlerine değer verir. Yerel küçük üreticilere ve ata tohumlarına önem verirken,

sağlıklı bir nesil yetiştirmeyi ve doğal kaynaklara saygı göstermeyi desteklemektedir. BİTOT'un çalışmalarıyla birlikte Batı İzmir'de yaşayan insanların bu değerleri benimsemesini ve yaşam alanlarında bu bilincin yayılmasını hedeflemektedir.

BİTOT Ne Değildir?

“Sadece, tüketicilerin üretilenleri satın aldıkları ortam değildir, endüstriyel üretim değildir, market değildir, yan gelip yatma yeri değildir, zehir değildir, bilinçsiz tüketim değildir, doğadan kendini ayrı tutmak değildir, tek kendini düşünme değildir, toprağı taşa dönüştürmek değildir, istediğini istediğin zaman ve istediğin kadar almak değildir.” (Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım, 2018).

Kapitalist mantık kar maksimizasyonu, sürekli büyüme ve tüketim üzerine odaklanırken, BİTOT, tüketimi sadece maddi kazanç ve bireysel çıkarlarla sınırlı görmeyip daha geniş bir perspektife taşımaktadır. Kapitalist tüketim kültüründe önemli olan hızlı tüketim, israf, kaynakların tükenmesi gibi sorunları eleştirir ve alternatif bir tüketim anlayışını öne sürer. Bu anlayış sürdürülebilirlik, toplumsal adalet, çevresel duyarlılık gibi değerleri ön plana çıkararak, kapitalist sistemin doğaya, topluma ve bireylere verdiği zararları reddetmektedir. Ayrıca insanların tüketim alışkanlıklarını ve değerlerini gözden geçirmeye, daha bilinçli ve sorumlu bir şekilde tüketmeye teşvik etmektedir. Kapitalist mantığın yerine daha adil, sürdürülebilir ve insana odaklı bir tüketim anlayışını savunmaktadır. Boratav (1980), kapitalist olmayan tarım yapılarının ve özellikle küçük üreticiliğin kapitalist bir sistem içindeki rolünü açıklarken, ticaretin sömürü ilişkileri oluşturmadan sürdürülebileceğini belirtir. Küçük meta üretiminde doğrudan artığa el koyan ana kategorinin tüccarlar olduğunu ifade ederken, tüccarsız ticaretin mantıkça tarihsel olarak mümkün olduğunu vurgulamaktadır (s. 14;42-43).

Değerlendirme

Topluluk destekli tarım modeli, BİTOT pratiğinde de görüldüğü üzere endüstrileşmiş ve kapitalistleşmiş gıda sistemine alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Bu noktada çalışmada üzerine odaklandığımız sorunsalı tekrar hatırlayacak olursak küresel kapitalist sisteme karşı, dayanışma ekonomileri bağlamında topluluk destekli tarım, alternatif bir gıda üretim biçimi olarak nasıl değerlendirilebilir?

Bu sorunsaldan hareketle çalışmada kapitalist üretim biçiminin gıda alanında ortaya koyduğu küresel baskılara ve sorunlara karşı (çevresel tahribat, gelir eşitsizliği, sağlıksız gıda sorunları, gıda egemenliği, gıda israfı, gıda güvensizliği ve iklim değişikliği ve çevresel etkiler)² topluluk destekli tarımın sunduğu yerel alternatifleri BİTOT örneği çerçevesinde karşılaştırdığımızda topluluk destekli tarım ile ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Gıda üretiminde yerel ekonomik döngüyü sağlayarak gelir eşitsizliğini azalmaktadır. Çiftçilerle tüketiciler arasındaki doğrudan ilişki, adil fiyatlandırma ve gelir paylaşımına olanak tanımaktadır.
- Yerel ve organik tarım yöntemlerini teşvik ederek çevresel tahribatı azaltmaktadır. Kimyasal gübreler ve tarım ilaçları yerine doğal gübreler ve ekolojik yöntemleri tercih ederek toprak, su ve ekosistemleri korur ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamaktadır.
- Gıda güvenliğini sağlamak için yerel gıda sistemlerini güçlendirir. Yerel üretim, tüketimin büyük bir kısmının yerel kaynaklardan karşılanmasını sağlar ve gıda arzının çeşitliliğini artırır. Böylece tüketicilere sağlıklı ve çeşitli gıda seçenekleri sunmaktadır.
- Çiftçiler ve tüketiciler arasında güçlü bir ilişki ve etkileşim ağı oluşturarak, çiftçilerin ve tüketicilerin bir araya geldiği üretim ve tüketim süreçlerine katılımı teşvik etmektedir. Dolayısıyla toplumsal dayanışma ve yerel toplulukların güçlenmesine katkıda bulunur.
- Gıda üretimi ve tüketimi konusunda bilinçlenmeyi teşvik etmektedir. Tüketicilere, gıdanın nasıl üretildiği, tarım yöntemlerinin etkileri ve sağlıklı beslenme konularında eğitim verir. Bu sayede, tüketicilerin daha bilinçli tercihler yapmalarına imkân tanır.
- Sağlıklı ve taze gıdalara erişimi kolaylaştırarak sağlıklı beslenmenin yolunu açmaktadır. Doğal yöntemlerle yetiştirilen sebze, meyve ve diğer ürünler, besin değerini korur, kimyasal katkı

² Gıda Sistemindeki Kapitalist Egemenlik, Sorunlar ve Arayışlar bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

maddelerinden arındırılmış olurlar. Böylece tüketiciler, beslenme ihtiyaçlarını daha sağlıklı bir şekilde karşılamaktadırlar.

- Gıda atığı ve israfının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Üretim miktarı, tüketicilerin talepleri doğrultusunda belirlenir ve fazla üretim veya stoğa alma gibi sorunları minimize eder. Bu sayede gıda israfı önlenir ve kaynaklar daha verimli kullanılır.
- Uzun vadeli dayanıklı tarım sistemlerinin oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Yerel kaynakların korunması, toprak verimliliğinin sürdürülmesi, su yönetimi ve biyolojik çeşitlilik gibi faktörler üzerinde odaklanarak, gelecek nesiller için sürdürülebilir bir tarım modeli sağlar.
- Ve son olarak topluluk destekli tarım yerel ekonomilerin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Yerel çiftçilerin ve üreticilerin desteklenmesi, yerel istihdamın artmasına ve yerel ekonominin canlanmasına yardımcı olur. Ayrıca, topluluk destekli tarım modelleri, gelirin yerel düzeyde kalmasını sağlar ve yerel ekonomik dengelerin korunmasına katkıda bulunur.

Dayanışma ekonomisinin bir bileşeni olarak topluluk destekli tarımın küreselleşmeye ve küresel gıda sistemine karşı sürdürülebilirlik, adalet, dirençlilik, toplumsal dönüşüm, gıda egemenliği vb. gibi kavramlar üzerinden ele alındığında *alternatif bir yol mudur?* sorusuna yanıtı açıkça ortaya koymaktadır.

Dayanışma ekonomilerinin topluluk destekli tarımdaki rolünün son derece önem taşıdığı görülmektedir. Topluluk destekli tarımın dayanışma ekonomilerinin temel prensipleri olan yerellik, paylaşım, katılım, ortaklık, adalet gibi kavramları desteklediği ve bu ilkeleri güçlendirdiği görülmektedir. Bu model, üreticilerin ve tüketicilerin birlikte çalışmasını teşvik ederek kaynakların adil dağılımını sağlar ve toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yerel bir ağ oluşturmaktadır.

Sonuç

Neoliberal küreselleşmeyle birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal ve ekonomik pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Neoliberal küreselleşmenin en önemli sorunlarından bir tanesi gıda krizidir. Kriz karşısında kapitalizmin aksaklıklarını gidermeyi vaat eden bir program yerine, kapitalist olmayan dayanışma ve topluluk ekonomilerini örgütlemek son derece önemlidir. Bu yaklaşım, yaşam biçimlerini çıkarlar ve zarar hesapları üzerinden kurulan kapitalist sistemden bağımsız alternatiflerin yeşertilmesi ve çoğaltılmasına odaklanmayı gerektirir (Boz, 2021, s. 60). Dayanışma seçeneği ihtiyaç odaklı, dayanışmaya dayalı, çevreye duyarlı, adil bir üretim sistemi olarak tanımlanır ve kapitalist piyasa kurallarının (arz, talep, tam rekabet, vb.) ötesine geçer. Bu alternatif, toplumsal konulara öncelik veren politikalar ve ekonomik organizasyonlarla birlikte işlemektedir (Madra, 2015). Dayanışma ekonomisi, insanları ve gezegeni ayakta tutan eylemlilik ve demokrasiye vurgu yapmakta ve aynı zamanda üretkenliği ahlakla bütünleştirme çabasıdadır (Boz, 2021, s. 61).

Dayanışma ekonomileri, topluluk destekli tarım gibi modellerin yaygınlaşmasıyla birlikte gıda sistemini dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, kapitalist küreselleşmenin gıda sektöründe yarattığı sorunlara alternatif bir çözüm olarak dayanışma ekonomileri bağlamında topluluk destekli tarımın önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Gıda üretimindeki kapitalist üretim biçiminin çevresel tahribata, gelir eşitsizliğine, sağlıksız gıda sorunlarına, gıda egemenliği kaybına ve diğer birçok soruna yol açtığı açıktır. Ancak, topluluk destekli tarım modeli, bu sorunlara alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Çalışmada, vakanın sunduğu pratik ile teoriden yola çıkarak topluluk destekli tarımın kapitalist sorunlara karşı nasıl bir alternatif sunduğu geniş bir perspektifle ele alınarak ortaya konulmuştur. Bu kapsamda İzmir'de yer alan BİTOT inisiyatifi, bu alternatif yaklaşımın bir örneğini sunmaktadır. BİTOT, yerel bir topluluk olarak gıda üretimini, tüketimini ve dağıtımını bir araya getiren bir dayanışma ağı oluşturmuştur. İnisiyatifin amacı, sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmek, yerel ekonomiyi desteklemek ve topluluk bağlarını güçlendirmektir.

BİTOT'un özellikleri, savunduğu değerler ve eylem planları, topluluk destekli tarımın yerel bir alternatif olarak nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu model, üreticilerle tüketiciler arasındaki doğrudan ilişkiyi güçlendirerek adil ticareti teşvik etmekte, sürdürülebilir tarım yöntemlerini kullanmakta ve yerel gıda güvenliğini artırmaktadır. Aynı zamanda ekonomik adalet, sağlıklı beslenme, toplumsal katılım ve dayanışma, gıda atığı ve israfının azaltılması, ekonomik dayanıklılık gibi sorunlara karşı da alternatif sunmaktadır.

Öte yandan bazı dayanışma ekonomilerinin piyasa rekabetine ayak uydurabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için ilkelere sadık kalmaktan vazgeçip kapitalistleşmeyi tercih etme eğilimi yaygın bir kanıdır. Dayanışma ekonomilerinin, piyasa ortamına uyum sağlamak amacıyla var olmaları ve kâr amacı güden yapılar haline gelmeleri özlerinden ve değerlerinden kopmuş olmaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu yapılar rekabet edemez durumda olduklarından dolayı devlet desteğiyle ayakta kalabilmeyi düşünmektedirler (Akbulut, 2020, s.47-55).

Küçük ölçekli ekonomik örgütler, özellikle de yerel ve dayanışma temelli yapılar çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu tür örgütlenmeler genellikle sınırlı mali kaynaklara sahiptir ve sürekli finansman bulmakta zorlanmaktadır, bu da finansal sürdürülebilirlik açısından son derece önem arz etmektedir. Ayrıca bu örgütlenmeler genellikle gönüllülüklerle dayanır ancak sürekli ve yeterli sayıda gönüllü bulmak bazen zorlaşmaktadır. Gönüllülerin veya çalışanların yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaması da etkinlik ve verimliliği olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra yerel toplulukların desteğini kazanmak her zaman kolay olmayabilir; toplum desteği ve sosyal sermaye son derece önemlidir. Küçük ölçekli işletmelerin ileri teknolojilere erişimi sınırlı olabilmektedir dolayısıyla yenilikçi uygulamaları benimsemekte zorlanmakta bu da rekabet avantajını azaltabilmektedir. Dolayısıyla risklerin farkında olmak ve bunlara karşı stratejiler geliştirmek BİTOT gibi inisiyatiflerin daha dirençli hale gelmesi ve karşılaştıkları zorlukları aşabilmesi için önemlidir.

Sonuç olarak bu çalışma, kapitalist üretim biçiminin gıda sektöründe ortaya koyduğu küresel baskı ve sorunlara karşı topluluk destekli tarımın sunduğu yerel alternatifleri vurgulamaktadır. Geleneksel gıda üretimi ve tüketim alışkanlıklarının yanı sıra küresel kapitalist üretim biçimine karşı topluluk destekli tarımın yeni bir yol olduğu ortaya konulmaktadır. BİTOT örneği, topluluk destekli tarımın çevresel sürdürülebilirlik, adil ticaret, topluluk dayanışması, yerel ekonomik kalkınma gibi alanlarda önemli potansiyellere sahip olduğunu göstermektedir. Bu model, gelecekte daha sürdürülebilir ve adil bir gıda sistemi için ilham verici bir örnek teşkil etmektedir.

Son olarak küresel ekonomik krizlerin derin etkisi ve yayılması, dayanışma ekonomilerini güçlendirme konusunda önemli bir itici güçtür. Alternatif ekonomik sistemlere geçiş, kapitalist sistemin yarattığı olumsuz senaryolara karşı umut verici bir çözüm sunabilir. Tarım ve gıda alanında kolektif ağların daha görünür hale gelmesi özellikle yerelde örgütlenen kadın örgütlerine ilişkin politikalar üretilmesinde güç sağlayabilir. Ayrıca dayanışma ekonomisinin özünde yer alan iş birliği, paylaşım, adil ticaret gibi kapsayıcı ve dayanışmacı prensipler yeni ekonomik alanlarda etkili şekilde kullanılabilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar dayanışma ekonomilerinin dönüştürücü potansiyelini daha derinlemesine analiz edebilir, topluluk destekli tarımın etkilerini ve başarı faktörlerini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebilir ve farklı bölgelerdeki topluluk destekli tarım inisiyatiflerini karşılaştırmalı olarak değerlendirebilirler. Bu, konunun anlaşılması ve daha kapsamlı bir analiz sunabilmek adına önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Akbulut, B. (2020). Dayanışma ekonomileri: deneyimden imkanlara bir çerçeve. Ö. S. Işıl, & S. Değirmenci içinde, *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerinin ve Kooperatifleri Tartışıyor* (s. 38-59). İstanbul: Nota Bene.
- Arslantürk, N. (2020). Gıda toplulukları ekseninde müştereklerimiz, müşterekçiler, dayanışma ve yeni bir ekonomi. Ö. S. Işıl, & S. Değirmenci içinde, *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerinin ve Kooperatifleri Tartışıyor* (s. 307-341). İstanbul: Nota Bene.
- Aykaç, A. (2018). *Dayanışma ekonomileri: üretim ve bölüşüme alternatif yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aykaç, A. (2023). *Dayanışma ekonomileri*. Mayıs, 2023 tarihinde Bir arada yaşam kütüphanesi podcast: <https://open.spotify.com/episode/6ABRT1PrjHaUX7SWoRLHf>
- Ayman, O., & Ayan, A. N. (2020). Mayıs, 12, 2024 tarihinde Küçük çiftçi üretiyor ama tüketiciye ulaştırılmıyor. <https://www.bugday.org/blog/kucuk-ciftci-uretiyor-ama-tuketiciye-ulastiramiyor/>
- Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım*. (2018). Mayıs 26, 2023 tarihinde Hakkında: <https://www.bitot.org/programs>
- Batı İzmir Topluluk Destekli Tarım*. (2018). Mayıs 26, 2023 tarihinde BİTOT Nedir?: <https://www.bitot.org/>

- Bobulescu, R., Le, N. T., Vitari, C., & Whittingham, E. (2018, Kasım). Socio-economic and ecological transition in community supported agriculture: from the 'transitional' to the 'ideal' CSA. s. 122-137. <https://doi.org/https://doi.org/10.1504/IJARGE.2018.093990>
- Boratav, K. (1980). *Tarımsal yapılar ve kapitalizm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boz, Ç. (2021, Haziran 06). Solidarty economy: a case study from boğatepe village. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s. 50-62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2149776>
- Çakan, S., & Tutar, H. (2019). Aile işletmelerinde strateji belirleme: bir durum çalışması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 631-650. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.638584>
- Dash, A. (2014). *Toward an epistemological foundation for social and solidarity economy occasional paper 3* [sözlü sunum] Potential and Limits of Social and Solidarity Economy <https://doi.org/10.13140/2.1.3082.6882>
- Değirmenci, S. (2020). Alternatif ekonomiler tartışmasına bir katkı: dayanışma ekonomileri. Ö. Işıl, & S. Değirmenci içinde, *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler* (s. 77). İstanbul: Nota Bene.
- Dört Mevsim Ekoloji. (2021). Mayıs 13, 2024 tarihinde Topluluk destekli tarım ve gıda toplulukları: <https://www.dortmevsimekoloji.org/wp-content/uploads/2021/02/TDT-G%C4%B1da-Topluluklar%C4%B1-Bro%C5%9F%C3%BCr-%C5%9Eubat2021.pdf>
- Endres, A., & Armstrong, R. (2014, January). Community supported agriculture and community labor:constructing a new model to unite volunteers and employers. *Southwestern University Law Review*, 43(3), s. 371-396.
- Ertekin, A., & Yıldızcan, C. (2023). Krize karşı alternatifler: pandemi sonrasında tarım gıda alanındaki topluluk-temelli dayanışma pratikleri. *Eğitim Bilim Toplum*, 21(81), s. 148-172. <https://dergipark.org.tr/pub/ebt/issue/78355/1248156>
- Gıda Toplulukları (tarih yok). Mayıs 12, 2024 tarihinde Türkiye’de ve dünyada gıda toplulukları: https://gidatopluluklari.org/?page_id=103
- Gürler, D. (2023). Sosyal ve dayanışma ekonomisi neoliberal modele ve kapitalist ilişkilere bir alternatif olarak değerlendirilebilir mi? *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 18(40), 351-378. <https://doi.org/10.56524/msydergi.1365631>
- ILO. (2011). *Social and Solidarity Economy: Our Common Road Towards Decent Work*. <https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2011/467683.pdf>
- ILO. (2023). *ILO, BM'nin sosyal ve dayanışma ekonomisi hakkında kararını memnuniyetle karşıladı*. Nisan 2023 tarihinde Sosyal ve dayanışma ekonomisi: <https://www.ilo.org/tr/resource/news/ilo-bmnin-sosyal-ve-dayanisma-ekonomisi-hakkinda-kararini-memnuniyetle>
- Junqueira, A. H., & Moretti, S. L. (2018, Ekim 01). Comunidade que Sustenta a Agricultura (CSA): tecnologia social de venda direta de alimentos e de revalorização das identidades alimentares territoriais. *Estudos Sociedade e Agricultura*, 26(3). <https://doi.org/https://doi.org/10.36920/esa-v26n3-2>
- Köleoğlu, Y., Seyyar, A., & Aysoy, M. (2022). Durkheim’in toplumsal dayanışma teorisi ile günümüz sosyal inovasyon girişimleri arasındaki ilişki: topluluk destekli tarımsal kooperatifler örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 11(30), s. 175-195. <https://doi.org/https://doi.org/10.31199/hakisderg.1130359>
- Laville, J. L. (2013). *The social and solidarity economy: a theoretical and plural framework*. Presented at the Potential and Limits of Social and Solidarity Economy, Geneva, Switzerland. <https://www.unrisd.org/en/library/publications/the-social-and-solidarity-economy-a-theoretical-and-plural-framework>

- Madra, Y. (2015). Kapitalizmin Krizine Karşı Dayanışma ve Topluluk Ekonomileri. [https://www.academia.edu/37353813/Kapitalizmin Krizine Kar%C5%9F%C4%B1_Dayan%C4%B1%C5%9Fma_ve_Topluluk_Ekonomileri](https://www.academia.edu/37353813/Kapitalizmin_Krizine_Kar%C5%9F%C4%B1_Dayan%C4%B1%C5%9Fma_ve_Topluluk_Ekonomileri)
- Miller, E. (2004). *From the bottom-up and the inside-out*. http://base.socioeco.org/docs/doc-7377_en.pdf
- Nizam, Derya. (2021). *Yeni nesil kooperatifler: topluluk, aidiyet ve yer temellilik*. İstanbul: Oğlak yayınları.
- OECD. (2023). *Policy guide on legal frameworks for the social and solidarity economy*. Mayıs, 2024 tarihinde OECD home: <https://www.oecd.org/publications/policy-guide-on-legal-frameworks-for-the-social-and-solidarity-economy-9c228f62-en.htm>
- Ostrom, M. R. (2007, January). Community supported agriculture as an agent of change: Is it working? H. Clare, & T. Lyson içinde, *In Remaking the North American Food System: Strategies for Sustainability*, (s. 99-120). University of Nebraska Press.
- Özden, F. (2019). İzmir’de gıda grupları ve topluluk destekli tarım. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*(5), s. 93-97. <https://doi.org/https://doi.org/10.32325/iaad.2019.7>
- Özden, F. (2020). Gıda etiği bağlamında topluluk destekli tarım modeli üzerine bir inceleme. *Türkiye Biyoteknik Dergisi*, 7(3), s. 84-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turbietderg/issue/76001/1276770>
- Petrini, C. (2009). *Terra Madre*. Yeni İnsan Yayın Evi.
- Quijano, A. (2006). “*Alternative production systems*”, in *another production is possible: beyond the capitalist canon*. (Boaventura de Sousa Santos, Dü.) Londra Verso.
- Santos, B. D. (2006). *The rise of the global left: the world social forum and beyond*. Londra: Zed Books.
- Sharp, J., Imerman, E., & Peters, G. (2002). Community supported agriculture (csa): building community. *The Journal of Extension*, 40(3). <https://tigerprints.clemson.edu/joe/vol40/iss3/6>
- Süleymanoğlu-Kürüm, R. (2021). Uluslararası ilişkilerde nitel yöntemlerle makale yazımı: vaka analizi ve incelikleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, Özel sayı 1,s. Ö149-Ö168. 13.11.2020 Doi:10.30794/pausbed.801518
- UN. (2023). *Promoting the social and solidarity economy for sustainable development*. March, 2023: <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n23/086/72/pdf/n2308672.pdf?token=QKviLQTqoJX4TrBtQ6&fe=true>
- Utting, P., Dijk, N. v., & Mathei, M.-A. (2014). *Social And Solidarity Economy Is There A New Economy In The Making?* UNRISD Occasional Paper 10 Potential and Limits of SSE.
- Weckenbrock, P., Volz, P., Parot, J., & Cressot, N. (2016). *Overview Of Community Supported Agriculture In Europe*. Introduction to community supported agriculture in europe. <https://urgenci.net/wp-content/uploads/2016/05/Overview-of-Community-Supported-Agriculture-in-Europe.pdf>
- Wittman, H., Dennis, J., & Pritchard, H. (2017, July). Beyond the market? New agrarianism and cooperative farmland access in North America. *Journal of Rural Studies*, 53, s. 303-316. <https://doi.org/doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.03.007>
- Worstell, J. (2020). Ecological resilience of food systems in response to the covid-19 crisis. *Journal of Agriculture Food Systems and Community Development*, 9(3), s. 23-20. <https://doi.org/https://doi.org/10.5304/jafscd.2020.093.015>

EXTENDED SUMMARY

Capitalist globalization is having profound impacts on food systems today. These impacts include environmental destruction, income inequality, unhealthy food problems, food sovereignty, food waste, food insecurity and climate change. The capitalist system, which adopts a profit-oriented production approach, makes it difficult to access food in a healthy and fair manner. However, there are alternative solutions to overcome these problems. Solidarity economies and community-supported agriculture have significant potential in this context. Solidarity economies adopt an environmentally sound, equitable and community-oriented production and distribution system that focuses on people's needs. Community-supported agriculture, on the other hand, stands out as a model based on the principles of solidarity and locality in food production. It aims to empower local communities, encourage consumers to connect with local producers and support sustainable agricultural practices. Adopting alternative models such as solidarity economies and community-supported agriculture to address current challenges in food systems can contribute to building a sustainable and just food future. Solidarity economies and community-supported agriculture focus on values such as sustainability, fairness, locality and social participation as alternatives to the capitalist food system. This study demonstrates that community-supported agriculture can offer an effective solution to food problems at the local level. This model enables positive changes in the food system by promoting sustainable farming methods and strengthening solidarity between communities, while encouraging individuals to participate more effectively in the food production process.

The research consists of three main sections: the first section, which examines the theoretical framework of solidarity economies emerging after globalization; the second section, which focuses on the problems of the management of the food system by capitalist economic structures; and the third section, which evaluates community-supported agriculture as an alternative food production model. This study examines the practical applications of community supported agriculture through the example of BITOT in Izmir and evaluates the potential of this model to create an alternative. Initiatives such as BITOT raise public awareness about food, as well as support local farmers and encourage the adoption of sustainable agricultural methods. It also offers an alternative model to support local production and revitalize rural areas. This research focuses on the question of how community-supported agriculture can be considered as an alternative food production model in the perspective of solidarity economies in the face of the global capitalist system. At the same time, the case study of a local community example such as the "West Izmir Community Supported Agriculture (BITOT)" initiative in Izmir aims to reveal the creative potential of community supported agriculture and the local alternatives it offers. This qualitative research is an in-depth exploration using case study analysis. Case analysis is an approach that provides a detailed understanding of an institution or social group through qualitative data collection methods (Çakan & Tutar, 2019). In this study, the main data collection method used to understand the functioning of BITOT consists of quotes describing the process within the initiative itself. Using excerpts from blog posts, an effort is made to collect and convey information about community-supported agriculture, emphasizing the characteristics of the case. The main themes emerging from the excerpts were evaluated through the process of interpretation and these interpretations were identified as specific to the content of the blog. Furthermore, the information in the blog is credible as it is sourced from the initiative. The case study on the "West Izmir Community Supported Agriculture (BITOT)" initiative in Izmir includes information such as the motivation of the organization, its internal dynamics, characteristics, values they advocate, and action plans. Focusing on the characteristics of the case, the study presents information about the BITOT initiative in excerpts and makes comments and evaluations based on the excerpts.

The results of this study reveal that solidarity economies and community-supported agriculture can offer an important alternative to the food crisis caused by capitalist globalization. By emphasizing solidarity economies against the capitalist food system, this study highlights the potential of community-supported agriculture, which focuses on values such as sustainability, fairness, locality and social participation, to offer solutions to these problems. At the same time, the BITOT initiative shows how community-supported agriculture offers an alternative to capitalist problems through its practical applications. From food production to consumption, this model strengthens the links between producers and consumers, promotes fair trade, supports environmental sustainability through the use of sustainable agricultural methods, and increases local food security.

The study demonstrates that community-supported agriculture offers solutions to issues such as economic justice, healthy nutrition, social inclusion and solidarity. The BITOT example shows that this model is a promising example for a more sustainable and just food system in the future. These findings provide an opportunity for future research to analyse solidarity economies in more detail, focus on the impacts and success factors of community-supported agriculture, and comparatively evaluate community-supported agriculture initiatives in different regions.

DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMA: NEVŞEHİR İLİNİN ANIT AĞAÇLARI¹

A STUDY IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE: MONUMENTAL TREES OF NEVŞEHİR PROVINCE

Kübra YILDIZ ALTIN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Halkbilimi Bölümü
kubrayildiz89@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9788-2844

Mustafa Hilmi ÇOLAKOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hacıbektaş Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Elektronik ve Otomasyon Bölümü
mustafacolakoglu@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5634-3860

ÖZ

Geliş Tarihi:

11.01.2024

Kabul Tarihi:

16.04.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Nevşehir,
Anıt Ağaç,
Doğal Miras,
Kültürel Miras,
Koruma.

Keywords

Nevşehir,
Monumental Tree,
Natural Heritage,
Cultural Heritage,
Protection.

Nevşehir, doğal ve kültürel miraslar açısından oldukça zengin bir bölgedir. Peri Bacaları ile ünlü olan bölgede anıt ağaç niteliğindeki doğal mirasların da değeri çok önemlidir. Bu çalışmada *Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları* başlıklı projenin sonuçları hakkında bilgi verilerek kazanımların bilimsel birikime olan yaygın etkisinin artırılması ve tüm kültürel miras paydaşlarının konuya dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmaktadır. Nevşehir’de anıt ağaçlar konusundaki çalışmaların azlığı, bu çalışmalarda sahada derleme yöntemlerinin kullanılmaması, kaynak kişiler ile derinlemesine görüşülmemesi, anıt ağaçlar özelinde kültürel mirasa yönelik tespit çalışmalarının henüz tamamlanmamış olması ve yerel halkın bu konudaki düşük farkındalık düzeyi çalışmanın çıkış noktalarıdır. Halkbiliminin alan araştırması yöntemlerine bağlı olarak sahadan derlenen malzeme üzerinde temellendirilen çalışmanın yöntemini katılımcı gözlem, dışarıdan gözlem, kaynak kişilerden yararlanma, derinlemesine görüşme ve arşiv taraması oluşturmaktadır. Çalışmada geçmişten günümüze ağaçlar etrafında şekillenen sözlü kültür belleğinin tespit edilerek bu bilgi birikiminin koruma altına alınması hedeflenmektedir. Bu amaçla çalışma boyutsal ve görsel nitelikli anıt ağaçların yanı sıra özellikle kültürel anıt ağaçlara odaklanmaktadır. Yapılan saha araştırmasında kırk beş adet anıtsal nitelikli ağaç tespit edilmiştir. Sahadan elde edilen veriler, harita üzerinde sayısallaştırılarak dijital ortama aktarılmış ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Nevşehir is a region rich in natural and cultural heritage. In the region, which is famous for its Fairy Chimneys as a natural heritage, there are also natural heritages in the form of monumental trees. This study aims to give information about the project named *Monumental Trees of Nevşehir Province* and its results, to increase the widespread impact of the results obtained from the project on scientific knowledge and to draw attention to the subject. The starting points of the examination include the scarcity of studies on monumental trees in Nevşehir, the lack of compilation methods in the field, the lack of in-depth interviews, the absence of identification studies on cultural heritage specific to monumental trees and the lack of awareness of the local people. The method of the study, which is based on the material compiled from the field depending on the field research methods of folklore, consists of participant observation, external observation, utilization of resource persons, in-depth interviews and archive scanning. The article aims to identify the oral cultural memory shaped around trees from the past to the present and to protect this accumulation of knowledge. For this purpose, the study focuses on cultural monumental trees as well as dimensional and visual monumental trees. Forty-five monumental trees were identified during the field survey. The data were digitized on the map, transferred to digital media and evaluated from a holistic perspective.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1417677>

Anf/Cite as: Yıldız Altın, K., & Çolakoğlu, M. H. (2024). Doğal ve kültürel mirasın korunması bağlamında bir araştırma: Nevşehir ilinin anıt ağaçları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 528-550.

¹ Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (NEVÜ), Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmiş olan “Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları (Tespit, Derleme, İnceleme, Sayısallaştırma)” Projesi (BAP Proje No: HDP22S1) kapsamında elde edilen verilerden hareketle hazırlanmıştır.

Giriş

Ağaç, insanlık tarihi boyunca çeşitli faydaları, estetik özellikleri ve *beşikten mezara* ifadesiyle de hayatın aşamalarını sembolize etmesi bakımından bütün kültürlerin, inanışların ve dinlerin önemle üzerinde durduğu bitkilerden biridir (Tanyu, 1988: 456). Ağaç ve insan arasındaki güçlü ilişki yüzyıllar öncesinde kurulmuştur. Kadim geleneklerde ilk ve en belirgin biçimde Hayat Ağacı sembolü ile kurulan bu bağ, sonraki dönemlerde Tufan mitlerinde görülen insanlığı ve canlıları kurtaran gemi sembolü ile pekiştirilmiştir. Antik çağların gizemli ve bilinmeyen dünyasında insan ile özdeşleştirilen ağaç, günümüz rasyonalitesinde de *anıt ağaç* olarak kendine yer bulur. Asırlık ağaçların *bir insan ömründen daha fazla süre yaşamayı başarmaları* onları günümüzün biyolojik, sosyolojik ve kültürel yaşamında kayda değer kılmaktadır.

Çalışma, Nevşehir'in merkez dahil tüm ilçelerinde gerçekleştirilen saha araştırması sonuçlarını ele almaktadır. Bölgedeki kültürel, boyutsal ve görsel nitelikli ağaçları odağına alan araştırma, doğal ve kültürel miraslardan olan anıt ağaçların tespiti, sözlü kültür belleğinde yaşayan anlatmalarının/hikâyelerinin/efsanelerinin derlenmesi, incelenmesi, tanıtılması, haritalandırılması, sayısallaştırılması, tescil edilerek korunması ve gelecek nesillere aktarımının sağlanmasını konu edinmektedir. Çalışmanın verileri *Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları* başlıklı bilimsel araştırma projesinden elde edilmiştir. Bu bağlamda makale, özellikle kültürel anıt ağaçlar konusunda literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma, literatürdeki benzer çalışmaların aksine anıt ağaçlara *miras odaklı (heritage-oriented)* yaklaşmaktadır. Böylece diğer bölgelerde de kullanılabilecek bir model geliştirilmiştir. Özellikle halkbiliminin araştırma ve inceleme yöntemleriyle doğal miras kabul edilen anıt ağaçlara yaklaşılması hem alandaki hem de bölgedeki araştırmalar bağlamında bir ilk sunmaktadır.

Miras odaklı bakış açısı *yaşatarak korumayı* temel alır. Geleceğin geçmişten hareketle şekillenebileceği paradigması çerçevesinde *taşınmaz tabiat varlığı* kabul edilen anıt ağaçların doğal miras belirlenmeleri sürecinde “koruma kavramı” ve “kültürel miras ve kültür koruma sözleşmeleri ile ilişkisi” bu açıdan üzerinde önemle durulması gereken konuların başında gelmektedir. Araştırmada öncelikli amaç kültürel niteliğe sahip ağaçların tespitidir. Ancak çalışmada, *yaşayan kültürel miras (living cultural heritage)* olarak ifade edilen ve *halk arasında süregelen bir anlatı, inanış veya uygulaması* tespit edilemeyen yaşlı ağaçlara da *boyutsal ve görsel anıt ağaçlar* kapsamında yer verilmiştir.

Literatür

Koruma, insanların doğa ile olan etkileşimlerinin doğada yarattığı veya yaratacağı olumsuz durumları önlemek veya en aza indirmek için kullanılan bir kavram olarak gelişmiştir. Tabiatı koruma konusu ilk kez 1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı'nda Birleşmiş Milletler gündemine girmiştir. Sonraki dönemlerde ülkeler hazırladıkları çeşitli sözleşmeler ve mevzuatlarla korumanın yanında sürdürülebilirlik, bilinçlendirme, farkındalık ve tahribatın önlenmesi çerçevesinde çalışmalar yürütmüşlerdir (Arslan, 2019: 4). Bu aşamada özel niteliğe sahip bir ağacın tescil edilmesinin ve ona *anıt ağaç statüsünün* verilmesinin amacı da korumanın sağlanmasıdır.

Yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel bir yeri bulunan ağaçların tespiti, tescili, kültürel anıt ağaç statüsü almaları, aynı zamanda o ağaçlar etrafında gelişen inanış ve uygulamaların tespit edilmesi, derlenmesi ve kayıt altına alınması anlamına gelmektedir. Bu durum, UNESCO'nun *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme* ile *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'nde işaret ettiği ilke ve hedeflerle örtüşmektedir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme içinde Kültürel ve Doğal Mirasın Tanımları Madde 1'de Sözleşmenin amaçları bakımından; “Anıtlar, Yapı Toplulukları ve Sitler” altında tanımlanmakta ve bunlar *kültürel miras* sayılmaktadır. Aynı Sözleşmede yer alan *doğal miras* konusu Madde 2'de; “Estetik veya bilimsel açıdan istisnâ evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.” şeklinde açıklanmaktadır. Bu tanımlardan hareketle anıt ağaçlar, *doğal miras* kapsamı içinde yer alırlar (*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*, 1972: Madde 1, Madde 2).

UNESCO'nun *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'nde somut olmayan kültürel miras “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara

kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur” (*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, 2003: Madde 2.1) şeklinde belirtilir. Bu araştırmanın amaç ve hedefleri kapsamında kültürel anıt ağaçların, ilgili Sözleşmede yer alan somut olmayan kültürel mirasların taşıyıcıları ve aktarıcıları temelinde kültürel mekânı temsil eder mahiyette oldukları söylenebilir. Bu durum ağaçların biyolojik varlıklarının yanında sosyal, toplumsal ve kültürel anlamlar taşıdıklarını örnekleyebilir.

Her iki sözleşme ve ilgili mevzuatta görülebileceği üzere anıtsal nitelikli ağaçlar; biyoloji ve fizyolojileri açısından *doğal miras*, etraflarında geliştirdikleri inaniş ve uygulamalar bakımından *kültürel miras* olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirmeler, bu mirasların *insanlığın dünya mirası* olarak kayıt altına alınıp korunmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla anıt ağaçların tespiti, anlatmalarının derlenmesi, kayıt altına alınması, incelenmesi ve korunarak gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir.

Türkiye’de ağaçların, ağaççıkların ve anıt ağaçların tanımlanma ve sınıflandırılmasında belirli yönetmelik ve kararlara atıf yapılır. Resmî Gazete’nin 23.10.2019 tarih ve 30927 sayılı nüshasında yayınlanan *Ağaçlandırma Yönetmeliği*’ne göre ağaç ve ağaççıklar şu şekilde tanımlanır: “a) Ağaç: Ormanlarda tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen, en az 5 metre boy yapabilen, yaşı ve çapı ne olursa olsun kökü, gövdesi ve tepesi olan yerli veya egzotik orijinli odunsu bitkileri, b) Ağaççık: Ormanlarda tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen, boyu 5 metreyi bulmayan, yaşı ve çapı ne olursa olsun yerli veya egzotik orijinli odunsu bitkileri,” ifade eder (*Ağaçlandırma Yönetmeliği*, Madde 4). Ağaçların sınıflandırılmasında boy temel ölçütlerden olup buna göre ağaçlar; Birinci Sınıf Ağaçlar, İkinci Sınıf Ağaçlar ve Üçüncü Sınıf Ağaçlar olmak üzere üç grupta değerlendirilirler (Arslan, 2019: 18-21). Bahsi geçen sınıfsal ağaç türleri içinde daha özel bir yeri bulunan *anıt ağaçlar* boyları dışında çap, yaş, yöre folklorundaki yeri başta olmak üzere belli kriterlere göre seçilen, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından *taşınmaz tabiiat varlığı* olarak tescil edilen “özel ağaçlar” kabul edilmektedirler (*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*, Madde 6).

Resmî Gazete’nin 19.07.2012 tarih ve 28358 sayılı nüshasında yayınlanan *Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik* ile Türk Standartları Enstitüsü tarafından 11.04.2006 tarihinde kabul edilen ve halen yürürlükte olan *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları* içinde anıt ağaçlar tanımlanmaktadır. Yönetmeliğe göre anıt ağaçlar; “yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılmış ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan ve/veya yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan ve/veya geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek doğal ve uzun ömre sahip olan ağaçlardır” (*Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik*, Madde 4).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yayınlanan *Tabiiat Varlığı Olarak Belirlenecek Anıt Ağaçların Tespitine İlişkin İlke Kararı* (01.07.2022-117) içerisinde anıt ağaçlar *kültürel*, *boyutsal* ve *görsel* olmak üzere üç farklı şekilde sıralanır. Söz konusu ağaçların ilgili Tabiiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu ve Bakanlık tarafından tescili ve koruma altına alınması işlemleri de bu tanımlara göre gerçekleştirilmektedir. İlke Kararında kültürel anıt ağaçlar; “yöre kültüründe olumlu veya olumsuz, gerçek veya hayal ürünü, mistik veya folklorik bir öyküye sahip olan veya ulusal tarihi olaylar ile özdeşleşmiş ve onlara tanıklık eden ağaçlar” şeklinde ifade edilir. Bu niteliklere sahip ağaçlar da kendi içinde; *tarihi*, *mistik* ve *folklorik* olmak üzere üçe ayrılırlar. İlke Kararına göre kültürel açıdan tarihi, mistik ve folklorik niteliği olan ağaçların türü, yaşı, boyu, gövde ve tepe çapı ne olursa olsun doğrudan *anıt ağaç* olarak seçilebilmek için yeterlidir. Kültürel anıt ağaç statüsünde koruma altına alınan bir ağaçta tarihin herhangi bir döneminde “ağaç ile insan” arasında “gerçek veya sembolik/mistik” bir ilişki aranmaktadır. Burada söz konusu ağacın kültürel bir özellik kazanmasında *insan* faktörü temel ölçüt gibi durmaktadır.

Avrupa’daki çalışmalarda da anıtsal nitelikli ağaçların sınıflandırılmasında benzer bir biçimde çeşitlenme görülür (Nolan ve diğerleri, 2020: 3105):

- Eski Ağaç (Ancient Tree): İçi boş gövde, taç çökmesi, yarıklar ve saproksilik organizmaların varlığı gibi yaşlılık belirtileri gösteren (veteran) ve aynı türdeki çoğu ağaçtan daha yaşlı olan herhangi bir ağaçtır. Bu statüdeki ağaçların yaşları, çevre uzunluğu ve ağacın çevresi, büyüme koşulları dikkate alınarak tahmin edilir. Bu bakımdan tüm Eski Ağaçlar, aynı zamanda Emektar Ağaç (Veteran Tree) sınıflaması içine girer.
- Emektar Ağaç (Veteran Tree): Tüm Eski Ağaçlar emektar ağaçlar olmakla birlikte hasar veya hastalık gibi yaşlılık nedeniyle emektar özellikler gösteren bazı genç ağaçlar da bu sınıflama içinde yer almaktadır.

- Dikkate Değer Ağaç (Notable Tree): Park veya bahçe gibi tanımlanmış bir yerel alanda tür başına en büyük veya en uzun ağaçtır. Dikkate değer bir ağacın belirgin bir emektar (veteran) özelliği yoktur.
- Şampiyon Ağaç (Champion Tree): Tür başına en uzun veya en geniş çevreye sahip ağaçlardır. Bu ağaçların hepsi aynı zamanda kayda değer ağaçlardır. Bunlardan bazıları Eski (Ancient), Emektar (Vetean) veya Miras (Heritage) ağaçlar olabilir.
- Miras Ağaçları (Heritage Tree): Tarihi veya kültürel olaylarla bağlantısı olan veya yüksek estetik değer sağlayan ağaçlardır. Bu ağaçlar aynı zamanda Eski (Ancient), Emektar (Veteran), Kayda Değer (Notable) veya Şampiyon (Champion) ağaçlar olabilir.

Verilen tüm tanımlamalar ve sınıflandırmalar yanında kültürel nitelikli anıt ağaçlar tek bir ifadeye sığmayacak kadar genişlikte fiziki, sosyal, kültürel, tarihi ve folklorik unsurlar içermektedir. En genel biçimiyle “büyüklüğü, şekli, güzelliği, yaşı, rengi veya diğer ayırt edici özellikleri nedeniyle dikkate değer bir örnek; yerli veya yerli olmayan insanlar tarafından (kabuğu soyulmuş veya budaksız ağaç şeritleri, sağlamlığı belirlemek için açılmış test delikleri, özsu toplamak için açılmış oluklar, bir patıkayı işaretlemek için yapılmış işaretler gibi) kültürel değişiklik yapıldığına dair belirtiler gösteren canlı kalıntılar, toplumun önemli bir simgesi; tarihi bir kişi, yer, olay veya dönemle ilişkili bir örnek veya canlı tanık; atalar ve onların mirasçıları tarafından yetiştirilen ve ekimi/dikimi yok olma riski taşıyan bir ürünün temsilcisi; yerel folklor, mit, efsane veya gelenek ile ilişkili bir ağaç; bir topluluğun üyeleri tarafından miras olarak tanınmayı hak ettiği belirlenen bir örnek” (Aird, 2005: 593) şeklinde açıklanabilir. Özel nitelikli ağaçlar, belirli bir topluluk veya bölge için tarihi, kültürel ve çevresel öneme sahip ağaçlar arasında yer alırlar. Anıt ağaçlar, yıllar içinde tanıklık ettikleri olaylar, ritüeller ve gelenekler bakımından bir topluluğun kimliğini ve tarihini temsil edebilecek niteliktedir ve *toplumsal belleğin* hatırlatıcı unsurlarından biridir. Bu türden ağaçlar, belirli geleneksel ritüel ve kutlamalarla sıkça ilişkilendirilebilmekte; topluluğun önem atfettiği zamanlarda yapılan törenlerin veya etkinliklerin merkezi bir parçası olabilmektedirler (Doğa Koruma Merkezi, 2011). Büyük ve yaşlı ağaçların anlatımlara konu olduğu da görülür. Toplumun kültürel mirasında anlam yüklü karakterler biçiminde geçen bu varlıklar mit, efsane ve halk hikâyelerinde önemli roller üstlenirler (Ergun, 2013; Bars, 2014: 379-398).

Ağaçlar, Türk ve dünya edebiyatında, sanatında, yer adlarında ve çeşitli figürlerde sanatçılara ilham vermişler; bayrak ve madeni paralarda sembolik temsiller biçiminde kullanılmışlardır. Bu konuda en belirgin örneklerden biri büyük, görkemli ve dayanıklı meşelerdir. Heybetli görünüşlerinden dolayı meşe ağaçları, bugün dünyanın birçok ülkesinde (ABD, İngiltere, Türkiye, ...) tarihin çeşitli dönemlerinde ulusal bir simge halini almışlardır. Çünkü ülkenin sosyal, kültürel ve tarihsel yapısında önemli işlevler yüklenen bir ağaç hakkındaki kadim bilgi ağacın bulunduğu bölgenin tarihine, kültürüne, mitine, folkloruna ve mirasına derinden gömülmüştür (Rotherham, 2021: 138).

Kültürel nitelikli anıt ağaçlar, doğal miras ile kültürel mirasın kesişim noktasında yer alırlar (Aird, 2005: 593). Makalenin odağındaki bu ağaçlar, ilgili literatürdeki karşılığı hem doğal miras hem de kültürel miras ile ilişkili bir alanı kapsamaktadır. Türkiye’de anıt ağaçlar üzerine yapılmış tez, makale, bildiri, kitap ve kişisel rapor türündeki bilimsel çalışmaların büyük bir kısmı ağacın mevcut durumunu ve biyolojik yaşını tespit ederek bölgesel anıt ağaç tespit çalışması yapma, yayınlama ve tescil için yeni anıt ağaçlar önerme (Demirtaş, 2002; Genç ve Güner, 2003; Özçelik, 2006; Demirtaş ve Bektaş, 2011; Akgün, Okumuş ve Yazar, 2018; Tural, 2019; Yüksel, 2019; Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, 2021), konuyla ilgili yasal mevzuatı geliştirme (Fay, 2002; Genç, 2003; Genç ve Güner, 2003; Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, 2016; Arslan, 2019), ağaçların boy, çap ve yaşına yönelik yeni ölçüm teknikleri önerme (Clarke, 1995; Genç, 2003; Yılmaz ve diğerleri, 2007; Yakar ve Yılmaz, 2008; Check Mat ve diğerleri, 2014; Uslu, 2022) olmak üzere ağaçların daha çok fiziksel özelliklerine ve tabiat varlıkları olmalarına yönelik olarak boyutsal ve görsel anıt ağaç belirleme niteliğindeki çalışmalardır.

Yukarıda bilgileri verilen çalışmalarda, bir ağacın anıt ağaç kabul edilmesinde belirleyici kriterlerden olan tarihi, mistik ve folklorik nitelik ya çok az bulunmakta ya da hiç yer almamaktadır. Bunların dışında literatürde -anıtsal olsun veya olmasın- ağaçların sadece sosyal, kültürel, sembolik ve metaforik yönlerini ele alan incelemeler mevcuttur (Boratav, 1984; Örnek, 2000; Ocak, 2002; Ergun, 2004; Kozan, 2009; Gündüz Alptürker, 2012; Gürsoy, 2012; Gündüz Alptürker, 2013; Asan, 2017a; Asan, 2017b; Duran ve Baş, 2018; Koçak, 2021). *Ağaç kültürünün* ana temayı belirlediği bu çalışmalarda sadece ağaçlarla ilişkilendirilen inanış, anlatı ve uygulamalar ele alınmaktadır.

Literatürde anıt ağaç konulu yazılı kaynakların yanında elektronik içerikler de bulunmaktadır. Türkiye'deki ve Türkiye dışındaki elektronik içerikli çalışmalarda çoğunlukla konuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan hareketle web tabanlı bir dijital arşivin oluşturulduğu görülmektedir. Bu konuda Avrupa'daki birkaç çalışmadan bahsedilebilir. İlk olarak Eski Ağaç Forumu (Ancient Tree Forum/ATF), yaşlı ağaçların korunmasına öncülük eden ve Birleşik Krallık'ta yalnızca anıtsal nitelikli ağaçlara odaklanan bir kuruluş olarak 1993 yılında kurulmuştur. 1998 yılında İngiltere ve Galler'de hayır kurumu işleviyle tescil edilen kurumun, uzmanlıklarına başvurduğu on bir kişiden oluşan mütevelli heyeti bulunmaktadır. Başlangıcından bu yana gönüllülük esaslı çalışmalarını yürüten kuruluş üyelerinin çoğu, kendi alanlarında uzman kişilerden oluşur. Kurum; eski ağaçların daha fazla kaybını önlemek, iyi yönetimi sağlamak ve gelecekteki ağaçların art arda gelişmesini savunarak anıt ağaçların uzun vadeli geleceğini güvence altına almayı amaçlar. Bu amaçla kurum; ağaçların değeri ve önemi konusunda farkındalık yaratarak, aktif ve uzman bir gönüllü ağı aracılığıyla en iyi yönetim ve koruma uygulamalarını teşvik ederek, ağaçların tanınmaları, korunmaları konusunda çalışmalar yürüterek ve araştırmaları teşvik ederek araştırmalar gerçekleştirmektedir.² Bir diğeri Kraliyet Botanik Bahçeleri (Royal Botanical Gardens/RBG), Kanada'nın en büyük botanik bahçesinde insanları, bitkileri ve doğayı bir araya getirmeyi amaçlayan ve çalışmaları içinde anıt ağaçlara yer veren bir hayır kurumudur.³ Başmelek Eski Ağaç Arşivi (Archangel Ancient Tree Archive/AATA) ise dünyanın en büyük ve en ikonik ağaçlarını tespit etmeyi amaçlayan ve bunları çoğaltan bir kuruluştur.⁴ Son örnek olarak anıt ağaç üzerine bireysel çabalarla hazırlanan Anıtsal Ağaçlar (Monumental Trees/MT) adlı web sitesinden bahsedilebilir. Belli bir kuruluşa bağlı olmadan erişime açılan site, çeşitli ülkelerden üye kişilerin tespit ettikleri anıt ağaçlara ilişkin bilgi ve fotoğrafların paylaşıldığı bir arayüz olarak hizmet vermektedir.⁵

Anıt ağaçlar konusunda söz konusu faaliyetlerin yanı sıra Türkiye merkezli çalışmalarda da web tabanlı dijital arşivler bulunmaktadır. İlk olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan Anıt Ağaçlar/Tabiatın Sessiz Tanıkları Projesi, Türkiye'de yer alan anıt ağaçların tanıtımını sağlamak, ağaçlar hakkında bilgi vererek koruma bilincini artırmak üzere hazırlanmıştır. Bakanlık verilerine göre erişime sunulan çalışmada Türkiye'nin tüm bölgelerinden örnek nitelikte olabilecek anıt ağaçlar hakkında bilgi verilmekte ve ağaçların tanıtımı yapılmaktadır.⁶ Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalardan bir diğeri Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği'ne aittir. Derneğin amacı ve çalışma prensibi, başta ormansızlaşma olmak üzere kırsal çevre sorunlarının belirlenmesine ve çözümlenmesine yönelik önerilerin geliştirilmesine, öneriler doğrultusunda kamuoyu oluşturulmasına katkıda bulunabilecek araştırma-egitim çalışmaları ile yayın yapmak olarak belirtilir. Dernek tarafından hazırlanan web sitesinde (www.kirsalcevre.org) ulusal anıt ağaç envanteri bulunmaktadır ve bu site derneğin çalışmalarının paylaşıldığı arşiv niteliğindedir.⁷ Benzer çalışmalardan biri olan Anıt Ağaç İstanbul Projesi, İstanbul genelinde bulunan anıt ve korunmaya değer ağaçların bugünkü durumunu tespit amacıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığının sorumluluk alanı içinde bulunan ağaçların hem mevcut durumları hem de bunlardan anıt ağaç niteliğinde olanların tarihsel, mistik ve folklorik bilgilerinin paylaşıldığı dijital bir arşivdir.⁸ Sakarya Üniversitesi Anıt Ağaç Bilgi Sistemi Projesi, Sakarya Üniversitesi Doğal Afetler ve Yönetimi Öğrenci Topluluğu tarafından oluşturulan ve Coğrafi Araştırma Yöntemleri ödevi kapsamında hazırlanan verilerden üretilerek erişime sunulmaktadır.⁹ Komili Anıt Ağaç Projesi: Gözümüz Gibi Bakıyoruz, sadece anıtsal zeytin ağaçlarına yönelen ve korunmaya değer zeytin ağaçlarını kayıt altına alarak hem doğal hem de kültürel kaynak değerleri olarak kabul edilebilecek zeytin ağaçları konusunda yörede ve ülke çapında farkındalık oluşturarak bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasına destek olmayı

² Bkz.: <https://www.ancienttreeforum.org.uk/>.

³ Bkz.: <https://www.rbg.ca/gardens-trails/by-experience/whats-in-bloom/heritage-trees/>.

⁴ Bkz.: <https://www.ancienttreearchive.org/about-us/>.

⁵ Bkz.: <https://www.monumentaltrees.com/en/>.

⁶ Bkz.: <https://www.anitagaclar.gov.tr/anasayfa>.

⁷ Bkz.: <https://www.kirsalcevre.org.tr/>. <https://www.kirsalcevre.org.tr/KC/KChakkimizda.php?page=20>.

Derneğin sosyal medya hesabı için Bkz.: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064423914225> (Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği'nin Facebook sayfasıdır.)

⁸ Bkz.: <https://anitagac.istanbul/>.

⁹ Bkz.: <https://experience.arcgis.com/experience/c1a73e2a5e054e54bc35a53a01015ec8>.

amaçlayan projelerden biridir ve bu alanda önemli katkılar sağlamıştır.¹⁰ Anıt ağaç temalı bu projelerin yanı sıra dijital kültür envanteri oluşturmayı amaçlayan çalışmalarda da anıt ağaçlara yer verilmektedir.¹¹

Dünyada koruma altında bulunan birçok anıt ağaç vardır. Bunlardan Methuselah/Bristlecone Çam türü (California), Jurupa Meşesi (California), General Sherman/Sekoya ağacı (California), Porsuk ağacı (Galler), Zeytin ağacı (Portekiz), Eberkuh Servi ağacı (İran), Pando (Utah), El Alerce Abuelo/Karaçam türden ağaç (Arjantin), Yüz Atlı Kestane ağacı (İtalya) en dikkat çekenleridir (AA, 2021). Türkiye’de de bu konuda önemli çalışmalar yürütülmekte, Anadolu’nun birçok bölgesinde tescil edilerek koruma altına alınan anıt ağaçlar bulunmaktadır. 2023 yılı verilerine göre Türkiye’de 10 bin 506 adet anıt ağaç vardır (TRT Haber, 2023). Türkiye merkezli literatürde anıt ağaçlar hakkında nicel verilere dayalı birçok çalışma bulunmaktadır (Asan, 1987; Genç ve Güner, 2003; Palabaş Uzun, Bozali ve Sivrikaya, 2011). Buna karşın özellikle kültürel anıt ağaçlar konusunda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Asan, 1991; Asan, 2017a; Asan, 2017b). İlgili çalışmalarda da halkbilimi derleme yöntemlerinin kullanılmaması ve kaynak kişiler ile derinlemesine görüşülmemesi bu konudaki eksikliği gösterir. Ayrıca bölgesel tespit çalışmalarının henüz tamamlanmamış olması, yerel halk ve sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki farkındalığının azlığı da konuyu araştırılmaya değer kılmaktadır. Sonuç olarak; yapılan çalışma mevcut eksiklikleri tamamlamayı ve literatüre bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Yöntem

İnceleme konusu, sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen veriler dikkate alınarak anlamak ve yorumlamak esasına dayalı nitel bir bakışla ele alınmaktadır. Bu yöntem, salt veri toplamanın ötesinde değerlendirmeler yapmaya imkân tanır. Çalışma, halkbilimi alan araştırması yöntemlerine bağlı olarak gerçekleştirilen ve alandan derlenen malzeme üzerinde yapılan incelemeye dayanmaktadır. Bu bağlamda; anıt ağaçları tespit etme, anlatmalarını derleme aşamasında katılımcı gözlem, dışarıdan gözlem, görüşme, usta ve amatör kaynak kişilerden yararlanma teknikleri olmak üzere sözlü kaynaklar kullanılmıştır (Ben-Amos, 1997: 74-87; Ekici, 2004: 29-30; Çobanoğlu, 2005: 307; Creswell, 2013: 90). Çalışmanın teorik kısımlarında ise literatür taramasına bağlı olarak yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır (Ergun, 2004; Kozan, 2009; Gündüz Alptürker, 2012; Gürsoy, 2012; Gündüz Alptürker, 2013; Duran ve Baş, 2018; Koçak, 2021).

Araştırma kültürel anıt ağaçlara odaklanmaktadır. Ağaçların derlenmesi sırasında yapılan görüşmeler; dijital, görsel ve yazılı araçlarla kayıt altına alınmış, ardından metne dönüştürülmüş ve elde edilen veriler bütüncül bir şekilde değerlendirilmiştir. Derlemelerin metne dönüştürülmesi sırasında bazı kişiler adlarının kullanılmamasını talep etmiştir. Bu kişilerin adlarındaki sesli ve/veya sessiz harfler değiştirilerek kendi adlarına benzer veya adlarını çağrıştıran müstear adlar kullanılmış ve bunların müstear olduğu belirtilmiştir. Boyutsal ve görsel anıt ağaç özelliği gösterecek niteliğe sahip ağaçlar ile karşılaşılması durumunda ilgili Bakanlık tarafından hazırlanan envanter formu kullanılmıştır.¹² Kültürel anıt ağaçlar için -ilgili envanter formunda bu bilgilerin yazılması şart olmamakla birlikte yaş tespitinde mukayese yöntemi kullanıldığı için- gövde çevresi, boy ve tepe çapı ölçümleri yapılmıştır. Ağaçların tepe çapının belirlenmesinde tepe tacı iz düşümü içinde kalan kuzey, güney, doğu ve batı yönlerindeki tepe tacı yarıçapları temel alınmıştır. Ölçümlerde şerit metrenin 0 noktası daima ağaç gövdesinin ortasına denk getirilmiştir. Ağaçlarda kuzey, güney, doğu ve batı istikametlerinde ve her ağacın doğu-batı ve kuzey-güney yönlerindeki tepe yarıçapları toplanarak ağaçların her iki istikametteki çapları bulunmuştur. Bulunan bu tepe çapı değerleri toplanıp ikiye bölünerek ortalama tepe çapı değerleri elde edilmiştir (Özçelik, 2006: 198). Tescilli anıt ağaçlar için *ilgili mevzuata en yüksek derecede riayet edilerek ve zararına yönelik herhangi bir fiziksel müdahale yapılmaksızın* ölçümler gerçekleştirilmiştir.

¹⁰ Bkz.: <https://www.komilizeytinyasi.com.tr/gozumuz-gibi-bakiyoruz/anit-agac-projesi>.

¹¹ Kültür Envanteri: Bilirsek, Koruruz. Bkz.: <https://kulturenvanteri.com/tr/>. Karadeniz’de Zamanın İzleri-Karadeniz Kültür Envanteri Projesi. Bkz.: <https://karadeniz.gov.tr/>.

¹² Anıt Ağaç Envanter Formu, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan standart bir formdur. Bu formda “anıt ağacın bulunduğu idari yapılar; pafta, ada ve parsel numarası; anıt ağacın mülkiyet durumu; ağacın toprak seviyesinden tepe sürgünü ucuna kadar olan mesafedeki boyu; ağacın toprak yüzeyinden 1,30 m yükseklikte ölçülen çevresinin π sayısına (3,14) bölünmesi ile bulunan gövde çapı; ağacın tepe genişliğinin izdüşümü alınarak ölçülen taç çapı (tepe çapı); ağaç gövdesinde yerden 1,30 m yükseklikte yapılan yıllık halka sayımına göre tahmin edilen yaşı; diğer koruma statüleri; ağaca ait türün Türkçe ve bilimsel adları; ağacın UTM 30 - ED 50 olarak verilen koordinat değerleri; ağacın bulunduğu yer, harita, pozitif özellikleri, genel görünümü ve sağlık durumu ve renkli fotoğrafları” gibi bilgilere yer verilmektedir (Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 2023).

Saha araştırmasında tespit edilen ağaçların numaralandırılmasında ağacın bulunduğu ilçenin ilk üç sessiz harfi ve ağacın sıra sayısı birleştirilerek oluşturulan bir kod verilmiştir (AVN001, AVN002, DRN001, DRN002, GLŞ001, HCB001, MRK001, MRK002 gibi). Ağaçların yaş tespitinde İlke Kararında verilen hesaplama tablosu, artım burgusu (tescilli olmayan ağaçlar için), boyutsal ve görsel değerlendirme, halka sayımı, bölgede yaş tespiti yapılan diğer benzer ağaçlarla karşılaştırma/mukayese, yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır.

Bölgede en yaygın tür olarak Karadut bulunduğu için Hacibektaş ve Gülşehir ilçelerinde tescilli olmayan dört Karadutta artım burgusu ile ölçüm yapılmıştır. Ağaç yaş tahmininde artım burgusundan elde edilen sonuçlar ile boyutsal, görsel değerlendirme ve sözlü kaynaklardan elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış, bulguların birbiriyle örtüştüğü belirlenmiştir. Hacibektaş İlçesinde bulunan Ceviz ağacının yaşına ilişkin tespit çalışmalarını daha önceden Tarım ve Orman İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ağaç ile ilgili yaş bilgileri kurum uzmanlarından alınmıştır. Ağacın yaş tespiti önceden yapıldığı için artım burgusu kullanılmamıştır. Ağaç hakkında sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler ile ağacın raporlanan yaşı karşılaştırılmış ve sonuçların birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilerin özellikle kültürel anıt ağaçların yaş tahmininde önemli birer referans olabilecekleri söylenebilir.

Tüm bunların yanında çalışmanın öncelikli amacı, ağaçların yaş tespitini yapmak ve tescile uygun hale getirmek değil, ağaçlar etrafında gelişen, günümüze kadar süregelen kültürel birikimi ve sözlü kültür belleğini tespit ederek anıt ağaçların sosyal ve kültürel yaşamdaki işlevini ortaya çıkartmaktır. Dolayısıyla ağaç yaşlarının belirlenmesinde *ağaçlara en az zarar verecek yöntemler* kullanılmıştır. Ağaçların tescil süreçlerinde yaş belirlemesi yapılmakta ve bu işlem için artım burgusu kullanılmaktadır. Çalışmada özellikle kültürel anıt ağaçlar ile ilgili incelemelerde eğer biliniyor ise ağacın dikim tarihinin yanı sıra yakınında/bitişğinde yer alan tarihi yapılar, arşiv kayıtları, resimler ve Cumhuriyet öncesi inşa edilmiş taş evlerle ilişkilendirmeler yapılmıştır. Anadolu'da gelenekselleşmiş bir davranış olarak cami, kilise gibi kamuya ait yapıların inşaatları tamamlandığında çevrelerine tek veya grup halinde ağaç dikilmektedir. Bu durumdaki ağaçların yaş tahmininde bitişindeki binaların yaşları esas alınmaktadır. Bu yaklaşım, Asan ve ekibi tarafından İstanbul'daki bazı ağaçların yaş tahmini yapılırken test edilerek onaylanmıştır (Asan, 2017b).

Bölgede gerçekleştirilen saha araştırmasında (21.09.2022-20.08.2023) daha önce tescil süreçleri tamamlananlarla birlikte toplamda kırk beş adet anıtsal nitelikli ağaç tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Saha araştırmasında kaynak kişilerden ve kılavuz kaynak kişilerden yararlanılmıştır. Saha araştırmasında arazi çalışmasına yerel kanaat önderleri, muhtarlar ve ağaç yaş tespitinde teknik bilgisinden yararlanan uzmanlar katılmıştır. Kaynak kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yarı-yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Araştırma süresince kaynak kişiler çeşitlilik göstermiştir. Çalışma süresince; Alevi-Bektaşî kültürüne mensup kişilerle, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü ile İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden uzmanlarla, bölgeyi bilen kanaat önderleriyle, anıt ağaçların dikim zamanını bilen ve anıt ağaçların yerlerini bilen kişilerle, bölgede yaşayan yerel halkla ve muhtarlarla görüşülmüştür. Araştırma süresince sivil toplum kuruluşlarının ve yerel halkın konuyla ilgili farkındalık derecesi de tespit edilmeye çalışılmış ve bu amaçla görece genç yetişkinlerle kısa mülakatlar yapılmıştır.

Nevşehir merkez ve ilçelerindeki saha araştırmasında kaynak kişilerle yapılan mülakatlar özellikle anıtsal nitelikli ağaçların bulunduğu kırsal bölgelerde ikamet eden veya bu bölgelerden kente göç eden kişilerle gerçekleştirilmiştir. Kaynak kişilerin dağılımı şu şekildedir: Nevşehir'in Merkezi (8 kişi) ile merkeze bağlı Güvercinlik Köyü (2 kişi) ve Uçhisar (2 kişi); Avanos (2 kişi); Derinkuyu'nun merkezi (1 kişi) ile merkeze bağlı Yazıhüyük Kasabası (3 kişi), Doğala (2 kişi) ve Kuyulutatlar (2 kişi) köyleri; Gülşehir'in Yeşilöz/Cemel (3 kişi) ve Gümüşyazı (3 kişi) köyleri; Ürgüp'ün Karain (2 kişi), Mazı (1 kişi), Yeşilöz (1 kişi), Akçaören (1 kişi) ve Cemil (1 kişi) köyleri ile Hacibektaş İlçesi (Alevi-Bektaşî kültürüne mensup 8 kişi) olmak üzere on dokuz kadın, yirmi üçü erkek katılımcının yer aldığı kırk iki kaynak kişi ile yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi çerçevesinde derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Yaşları 20 ile 87 arasında değişen katılımcıların 15'i ev hanımı, 9'u emekli, 7'si muhtar, 4'ü işletmeci, 4'ü kurum çalışanı/memur, 2'si öğrenci ve 1'i çiftçidir.

Kaynak kişilerle yapılan mülakatlarda yerel halkın ağaçlar hakkındaki geleneksel inanış ve uygulamalarına ilişkin (halk hekimliği/sağaltma, nazar inancı, halk mutfağı, halk zanaatı, kişisel deneyim anlatıları gibi) yeni bilgiler elde edilmiştir. Bu mülakatlarda kaynak kişiler, zaman zaman kılavuz kaynak kişi rolünde yer almışlar ve özellikle bölgede literatüre henüz girmemiş anıtsal nitelikteki ağaçların belirlenmesinde saha araştırmasına bizzat katılarak

ağaçların yerleri ve anlatmaları hakkında bilgiler paylaşmışlardır. Bölgede günümüze canlı ve sağlıklı bir şekilde ulaşmış ağaçların büyük bir kısmı Nevşehir kırsalındaki vadilerde, dağ eteklerinde ve kişi mülkiyetlerindeki bahçelerde yer almaktadır. Nevşehir kırsalındaki yeni ağaçların tespitinde doğup büyüdüğü bölgeyi iyi bilen ve tanıyan kişilerin katkıları önemli olmuştur. Avanos, Gülşehir, Ürgüp, Hacıbektaş ve Uçhisar'daki saha çalışmalarında ve ağaç tespitlerinde bölgenin kanaat önderleri ve muhtarları bu bakımdan çalışmaya aktif katılım sağlamışlardır. Mülakatlarda etrafında inanış ve uygulama gelişmiş ancak kuruma, çürüme, hastalık gibi doğal ve/veya ormancılık faaliyetleri, yer açma, yol açma kaynaklı kesilme gibi insan faktörleriyle günümüze ulaşamamış ağaçlar hakkında da bilgiler kaydedilmiştir. Böylece bölgenin yerel aktörü niteliğindeki kaynak kişiler, sadece sözlü kültür belleklerinde yaşayan hatıraları anlatmamışlar, aynı zamanda bu ağaçların geleceğe taşınması, sürdürülebilir korunması yönünde neler yapılabileceği konularında da öneriler vererek yerelin beklentisini ortaya koymuşlardır. Çalışmanın öneriler kısmı hazırlarken sahadan elde edilen bu notlar ve beklentilerden yararlanılmıştır.

Tüm bunların yanında çalışmada, bölgenin tescil edilerek koruma altında bulunan ağaçlarının durumları *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları* çerçevesinde değerlendirilerek çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Araştırma sonunda tespit edilen anıt ağaçlar haritalandırılarak dijital ortama aktarılmıştır. Bu haritalama işlemi, UNESCO'nun ilgili kültür sözleşmelerinde işaret ettiği ilke ve hedefler doğrultusunda tarihi, doğal ve kültürel değerlerin konumlandırılmasına ve tanıtılmasına destek vermektedir. Bu bağlamda araştırma; tespit, derleme (belgeleme), inceleme, sayısallaştırma, miras farkındalığı, koruma ve sürdürülebilirlik üzerinde temellenmektedir.

Bu çalışma için Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurul Komisyonuna başvurulmuş ve komisyonun 20.09.2022 tarihinde yapılan 10. toplantısında, araştırmanın gerçekleştirilmesinde etik sakınca bulunmadığına ilişkin karar kurul üyeleri tarafından oy birliği ile onaylanmıştır. (Karar Tarihi: 20.09.2022, Toplantı Sayısı: 10, Sayı: 2022.10.283).

Bulgular

Boyut ve görsellikleri sebebiyle dikkat çeken ağaçlar, geçmişten günümüze tarihin canlı tanıkları olmuşlardır. Alanın yazılı kaynakları çerçevesinde bu konuda ilk bilgi Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinde yer almaktadır. Evliya Çelebi, anıtsal nitelikli ağaçları *ibret alınacak ağaçlar* şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca bu ağaçları ad, şekil ve özellikleri ile ayrıntılı bir şekilde kaydetmiştir. *Seyahatname*'de Tavas ile Muğla arasındaki bir bölgede olduğu düşünülen alanda on ağacın detaylı bilgileri olmak üzere toplamda otuz kadar ağaçtan haber verilir. Bunların Anadolu'da kayda geçen ve hakkında bilgi verilen ilk anıt ağaçlar olduğu ifade edilebilir (Baytop, 2003: 51). Yine de 17. yüzyıla ait bir eserde *ibret alınacak ağaçlar* biçiminde yer alan anıt ağaçların özellikle Anadolu ekolojisi bağlamında varlıkları ve bilinirlikleri kadar korunmalarının da o derece önemli olduğunun belirtilmesi gerekir.

Nevşehir'de 2023 yılı itibariyle tescil işlemleri tamamlanan üç adet anıt ağaç (Gülşehir'in Kale mevkinde bir adet Karadut, Avanos'un Cami Cedit Mahallesi'nde iki adet Saplı Meşe) bulunmaktadır. Bu süreçte Hacıbektaş'taki Balım Sultan Türbesi önünde bir adet Karadut için 1990 yılında tescil işlemleri başlatılmış olmakla birlikte işlemlerin tamamlanmadığı tespit edilmiştir.¹³ Bunlarla birlikte saha araştırmasında kırk beş adet anıtsal nitelikli ağaç kaydedilmiştir. Bu ağaçların bir kısmının sadece görsel ve/veya boyutsal niteliklere ve diğer bir kısmının ise kültürel niteliklere sahip olduğu belirlendi. Bölgede anıtsal nitelikli olmak üzere yirmi adet Karadut ilçelere dağılmış biçimde en yaygın türdür. Karadutlardan sonra yedi adet Ceviz (*Juglans regia* L.) ve yedi adet Saplı Meşe (*Quercus robur* L.) türlerinde ağaçlar sayısal açıdan yoğunluktadır. Bunların dışında bölgede anıtsal nitelikli olmak üzere bir adet Boylu Ardıç (*Juniperus excelsa* L.), bir adet Söğüt (*Salix* L.)¹⁴, iki adet Karaağaç (*Ulmus* L.), iki adet Akdut (*Morus alba* L.), bir adet Armut Ağacı (*Pirus communis* L.), bir adet At Kestanesi (*Aesculus*

¹³ Avanos'a bağlı Özkonak'ta iki adet Saplı Meşe (10.04.1982-A3527); Gülşehir'de Yeşilöz Köyündeki Kale mevkinde bir adet Karadut (11.05.2001-1494) tescil edilmiştir. Hacıbektaş'taki Hacı Bektaş Veli Dergâhı Balım Sultan Türbesi önünde bir adet Karadut 11.06.1990 tarih ve 690 sayı ile tescil için önerilmişse de işlemleri tamamlanamamıştır. Söz konusu ağaçlar için herhangi bir bakım, onarım ve korumanın yapılmadığı görülmüştür.

¹⁴ Söğüt ağaçları, mevzuata göre doğal uzun ömre sahip ol(a)madıkları için anıt ağaç statüsü içinde yer almamaktadır. Fakat bahsi geçen ağaç, köyün eski meydanındaki tarihî çeşme ve köşk minareli cami ile birlikte bulunması bakımından kültürel ve tarihî mekânın canlı tanığı olarak folklorik bir değer taşımaktadır.

hippocastanum L.), bir adet Karakavak (*Populus nigra* L.), bir adet Japon Soforası (*Sophora japonica* L.) ve Karaçam (*Pinus nigra* L.) çamlık korusu¹⁵ tespit edilmiştir.¹⁶

Avanos'a bağlı Özkonak Kasabasında vadi içerisinde yer alan Saplı Meşenin neredeyse tamamen kurduğu görülmüştür. Bölgedeki tescilli ağaçlarda anıt ağacı tanıtıcı herhangi bir tabela yer almamaktadır. Sadece Özkonak'ta tescil edilmiş Saplı Meşenin gövdesine bir tabela çivilenmiş durumdadır. Ağaç gövdesine çivi çakılması ağaca uygulanan fiziksel bir müdahale olup zarar verdiğinden bu durum, *Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik* ile *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kurallarına* aykırı bir uygulama örneğidir.

Gülşehir, Yeşilöz Köyü Kale mevkinde tescil edilmiş Karadut ağacında da herhangi bir tabela yer almamaktadır. Ağacın bakımı yerel halk tarafından yapılmaktadır. Ağaca giden yolun ulaşımının tehlikeli olduğu görülmüştür. Yeşilöz Höyüğü yanında bulunan ağaç, define arayıcılarının tehdidi altındadır. Yine ağacın tepe çapı alanı içerisinde toprağa baskı uygulayan ve zaman içinde toprağın hava almasını ve büyümesini engelleyebilecek boyutta ve ağırlıkta mermer bulunmaktadır.

Hacıbektaş Veli Dergâhı Balım Sultan Türbesi önünde yer alan ve 1990 yılında tescil işlemleri başlatılan Karadut ağacının da tabelasının olmadığı görülmüştür. Bu durum tescil işlemlerinin tamamlanmamasından kaynaklanmakla birlikte en kısa sürede ağaçla ilgili önlem alınmasının gerekliliğini ifade etmek gerekir. Ağaç türbe içinde sıklıkla ziyaret edilen bir noktadadır. İnsan baskısından dolayı ağacın tepe çapı izdüşümü içinde kalan bölgede toprak sıkışmaktadır. Bu durum ağacın su geçirgenliğinin engellenmesine ve köklerinin hava alamamasına sebep olduğundan doğal yaşamını tehdit etmektedir.

Bölgedeki anıt ağaç türleri içinde Karadutlar hem sayı hem de bölgesel yayılım açısından dikkat çekmektedir. Kaynak kişiler Karadutları; *Rum dutu/Urum dutu, bayrat dutu* şeklinde adlandırmaktadır. Bu isimlendirmelerle uyumlu olarak Karadutların çoğunlukla türbelerde ve Kapadokya'nın vadilerindeki kilise, güvercinlik, aralık, sırahane gibi kültürel ve tarihi miras alanlarına yakın yerlerde bulunmaktadır. Ağaçların büyük bir kısmının bu yüzden günümüze canlı bir şekilde ulaştıkları düşünülmektedir. Türbelerin dışında bulunan Karadutlar, şahıs mülkiyetindeki bahçelerde veya bu bahçelerin yakınlarında yer almaktadır. Ancak bu durum söz konusu ağaçlar için mülkiyet sahipleri tarafından kesilme ve/veya bakımlarının yapılamaması açısından risk oluşturmaktadır.

Bölgedeki bazı ağaçlarda yanlış budama ve bakımlar yapılmaktadır. Örneğin, Ürgüp'e bağlı Mazı Köyünde anıtsal nitelikli Karaağacın, köylüler tarafından neredeyse tüm dalları kesilmiştir. Budama sonucu ağaçta tepe çapı dahi alınmamıştır. Bu bakımdan bölgedeki ağaçları bekleyen tehlikelerden bir diğerinin yanlış budama, bakım ve ormancılık işlemleri olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın bazı yaşlı ağaçlar halk arasında *çırak bırakma* şeklinde ifade edilen ağaç koruma yöntemi sayesinde günümüze gelmeyi başarmışlardır. Bu sayede ağaçlar hem korunmakta hem de kendilerinden çoğaltılan yavru bireyler sayesinde gen aktarımları gerçekleşmektedir.

Nevşehir'in anıtsal nitelikteki ağaçları Google Maps'ten yararlanılarak harita üzerinde konumlandırılmıştır.¹⁷ Bu sayısallaştırmada ağacın bulunduğu mevkilerin yakınlarında kayda değer doğal, tarihi ve kültürel alanlar vardır. Söz konusu yerler haritada sarı belirteçlerle işaretlenmiştir (Bu harita yazarlar tarafından oluşturularak erişime açılmıştır, 2023).

¹⁵ Çamlık korusu, Ürgüp İlçesinde bulunan Hodul Dağı'nın eteğine kurulmuş Akçaören Köyü sınırları içindedir. Karaçam ağaçlarından oluşan çamlık korusu hakkında buradaki çamların askerlere dönüştüğüne dair yerel bir efsane bulunmaktadır (Gündüz Alptürker, 2013: 181-182). Saha araştırmasında bu efsanenin varyantı tespit edilmiş, derlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Yine literatürde Hodul Dağı'nın kuzey yamacında bulunan orman artığı yaşlı karaçam topluluğu hakkında yapılmış nicel çalışmalar mevcuttur (Kantarıcı ve diğerleri, 2013). Yaklaşık kırk adet yaşlı çam ağacından oluşan korunun tescil edilerek koruma altına alınması için rapor hazırlanmış ve sunulmuştur.

¹⁶ Çalışmanın Ekler kısmında bu bilgiler tablo halinde de verilmiştir. Bakınız: Ekler.

¹⁷ Harita üzerinde yapılan sayısallaştırmaya ilişkin link şu şekildedir: <https://www.google.com/maps/d/u/1/viewer?ll=38.70310862756882%2C34.90980970420912&z=10&mid=11ZF9HISxOu2kUyJc9jNTh6BN500GBg>.

Görsel 1. Nevşehir’deki Anıt Ağaçların ve Ağaçların Yakınındaki Kültürel Mirasların Dağılımı

İlgili veriler, anıtsal nitelikteki anıt ağaçların bulunduğu bölgedeki diğer miras alanları ile hemen hemen aynı dönemde olduklarını veya o döneme ait ağaçların kurumuşsa bile yerine yenisinin dikilmiş olabileceğini, bölgede kültür merkezi oluşturduklarını ve o dönemin yaşamına ilişkin tek canlı tanıklar olduklarını göstermektedir. Elde edilen bu veri, araştırmanın disiplinler arası bir araştırma yaklaşımı temelinde ve özellikle antik dönem Kapadokyası yol güzergahlarına, bitkilerine ve ağaçlarına bakılması noktasında çalışmanın arkeolojik ve doğa tarihi çerçevesinde derinleştirilmesi gerektiğini ortaya çıkartmaktadır. Özellikle Kapadokya bölgesinin anıt ağaçları hakkında disiplinler arası bir bakış açısı içerisinde yeni, özgün ve katma değer yaratan çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmek gerekir.¹⁸

Tartışma

Anıt ağaçların, yaşadıkları coğrafyanın ve hatta lokal ortamın yüzyıllar ötesinden canlı tanıkları olmaları, biyo-genetik rezerv taşımaları (anıtsal ağaçlar, biyolojik özellikleri itibariyle gen bankası işlevi görmektedir), bitki bilimi ve arkeolojik araştırmalar açısından önemi bakımından bilimsel işlevlerinin yanı sıra psikolojik ve kültürel işlevleri bulunmaktadır. Bu türden ağaçlar; toplum psikolojisini derinden etkileyen, toplumda tarih, doğa ve çevre koruma bilincinin yerleşip gelişmesini sağlayan birer canlı eğitim aracı işlevi de üstlenmişlerdir. Anıt ağaçlar, toplumların geleneksel bilgi belleğini ve mistik değerlerini yaşatarak geçmiş ve günümüz arasında köprü kurmayı başarmışlardır. Anıt ağaçların ayrıca estetik ve turistik işlevleri vardır. Görkemli yapıları sebebiyle kentsel ve kırsal peyzajın önemli öğelerinden birini oluştururlar. Bu türden ağaçlar, doğa turizmi ile kültür turizminin yönlendiricileri konumundadır (Genç ve Güner, 2003: 10-12; Cannizzaro and Corinto 2014: 44-45; Asan, 2017b: 50-58; Bobat, 2017: 35-41; Polat, 2017: 914; Mundoli ve Nagendra, 2020: 11).

Yerli ve yabancı turistlerden bir kısmı için *anıt ağaç*, *büyük ağaç*, *görkemli ağaç*, *güzel görünümlü ağaç*, *hafıza ağacı*, *yeşil anıt* (*green monument*) gibi adlandırmalarla bilinen (Mundoli ve Nagendra, 2020: 7), önünde hatıra fotoğrafı çektilen bir ağaç, bulunduğu yörede -eğer hikâyesi canlılığını koruyor ise- çoğu zaman *ulu ağaç*, *büyük ağaç*, *tarihi ağaç* kültürel kodunda yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle bu ağaç yerel, bölgesel ve kişisel tarihin tek tanıklık edeni ve hatta çoğu zaman yaşanan olaylara tek şahitlik edenidir. Bölgede tespit edilen anıt ağaçlardan bir kısmı özel mülkler içinde bulunmaktadır. Özel mülk içinde yer alan ağaçlar hakkında yapılan derinlemesine görüşmelerde bu ağaçlarla ilgili *bireysel belleğe* bağlı kişisel deneyim anlatıları tespit edilmiştir. Kaynak kişiler söz konusu ağaçlar hakkında bilgi verirken “*Ah! Bu ağaç neye tanıklık etti biliyor musun? Burada bir arkadaş bir arkadaşını yanlışlıkla yaraladı. İşte bu ağaç ona tanıklık etti.*” “*Bu ağaç, bir arkadaşımızı yaraladı. Köyden bir kişi ağacın üzerine çıkıp meyve toplayacaktı.*

¹⁸ Bu konuda bir proje yazarlarca başlatılmış olup çalışmalar devam etmektedir.

Ağaçtan düşüp yaralandı, ölmedi ama aylarca yataktan kalkamadı."¹⁹ şeklindeki söylemleri ve bu söylemlerde ağaçların olayları hatırlatmadaki rolleri varsayımı desteklemektedir.

Araştırmada elde edilen veriler; herkes tarafından görülebilen, eğer meyve ağacı ise meyvesinden yararlanılabilen, sosyal iletişim ağının odağında bulunan ve olaylara tanıklık eden ağaçların ve bu ağaçlarla ilgili hikâyelerin toplumsal bellekte yer edindiğini göstermektedir. Böylece ağaçların yöre halkı tarafından yaygın şekilde bilinen *toplumsal deneyim anlatılarını* hatırlatıcı işlevde rol üstlendikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Hacıbektaş'ın merkezinde ve Gülşehir'in Yeşilöz Köyünde gerçekleştirilen saha araştırmalarında Karadutların Hacı Bektaş Veli ile özdeşleştirildiği, özellikle Hırka Dağı'nın eteğindeki Yeşilöz Köyü Kale mevkinde bulunan tescilli Karadut'un gölgesinde Hacı Bektaş Veli'nin dinlendiği, uyuduğu ve namaz kıldığı²⁰, Dedeabağ'daki Saplı Meşe ile ilgili anlatmada, ağacın iki gövdeye sahip olmasından dolayı Arzu ile Kamber hikâyesi ile ilişkilendirildiği kaydedilmiştir.²¹ *Velayetname*'de Devcik Ardiç olarak geçen Hırka Dağı'ndaki Ardiç ağacının Hacı Bektaş Veli'yi sakladığına ilişkin anlatmanın birçok yazılı (Duran ve Baş, 2018: 426-427; Koçak, 2021: 53) ve sözlü kaynaktaki²² varlığı dikkate değerdir. Anıt ağaçlarla ilgili tespit edilen ve geçmişten günümüze halk arasında süregelen bu anlatmalar, özellikle kültürel anıt ağaçların toplumsal bellekte güçlü bir rol üstlendiklerini ortaya koymaktadır.

Saha araştırmasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler; bölgedeki hatırlama temelli ilişkinin, etkileşimin, mirasın ve bu bağlamdaki inanış ve uygulamaların özel nitelikli ağaçlar çerçevesinde şekillendiğini, aktarıldığını ve yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Kaynak kişilerin Kale mevkindeki yaşlı Karadutlar için "*Bunlar tarihi ağaçtır, dokunulmaması gerekir, biz dokunmayız. Dedelerimden duyduk. Karadutları bilerek kesen veya kesip yakan kişiler kazaya uğramış. Dedem, bu kişilerin iflah olmayacağını söylerdi.*"²³ ifadeleri önemlidir. Saha araştırmasında diğer kaynak kişilerden de benzer inanışlar derlenmiştir. Böylece halk bilgisinin/geleneksel bilginin/sözlü kültür belleğinin ağacı koruduğu, ağacın da geleneği koruyucu ve destekleyici bir işlevde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Nevşehir vadilerinde halk arasında anlatıları tespit edilmeyen ancak anıtsal niteliklere ulaşmayı başarmış birden fazla anıt ağaç bulunmaktadır. Bir ağacın kültürel anıt ağaç statüsüne kavuşabilmesi için kişi, grup, topluluk veya toplum üzere birden fazla kişinin varlığına, birliğine ve ortaklığına ihtiyacı vardır. Bu durumda anıtsal nitelikli ağaçların bir kısmının doğal yollarla hayatta kaldıklarını, diğer bir kısmının ise ağaç etrafında şekillenmiş inanışları, uygulamaları, anlatmaları ve topyekûn kültürleri sayesinde bilinçli olarak halk tarafından korunduklarını ve anıtsal nitelikler kazandıklarını söylemek mümkündür.

Dendrokronoloji ağaçların gövdesine odaklanarak *ağacın biyolojik yaşını* belirlemeye çalışmaktadır. Tam da bu aşamada *kültürün ölçümlerle imtihanı* başlar. Toplumsal bellekte kaydedilmiş ağaç yaşı, yani *ağacın kültürel yaşı* halk arasındaki anlatımlarla eş zamandadır. Bununla birlikte Alevi-Bektaşî kültürüne mensup kişilerle yapılan derlemelerde *ağacın kök yaşı* şeklinde kavramsallaştırılabilecek bir sınıflama tespit edilmiştir.²⁴ Bu bakış açısına göre ağaç, tohum toprağa düştüğü ve toprakta filizlendiği andan itibaren yaş almaya başlar. Gelenekte *çözüm kök yaşı* tanımlamasıyla kendini göstermektedir. Alevi-Bektaşî geleneğinde ağaç, yaşam döngüsünün bir parçası olarak görülmekte ve bu döngü, ağaç ile ilgili kültürel birikimle ilişkilendirilmektedir.

Folklor/gelenek bilgisi sadece insanın kim olduğunu, kimliğini ve davranışlarını anlamaya katkı sağlamaz, aynı zamanda insanoğlunun kendisi ve kendisiyle ilişkili unsurları tanımlamaya da yardımcı olur. Ağaçlar birçokları için önemli olmakla birlikte toplumsal bellekte geçmiş, geleneği ve bir anlatması olan ağaçlar/kültürel anıt ağaçlar yerel halkın veya topluluğun canlı çağrışım araçları arasındadır. Ağaç ile kurulan bu ilişkide ağaç korunduğunda, ağaç etrafında oluşmuş veya ağaç ile özdeşleşmiş gelenek de korunmaktadır. Yereldeki ağaç geleneklerinin keşfedilmesi ve yeniden canlandırılması, dikkatleri toplumların çevreleriyle olan ilişkilerine odaklayabilir ve çevre bilincinin geliştirilmesine yardımcı olabilir. Sonuç olarak; gelenek bilgisinin çevreye özen gösterme konusunda daha fazla kişisel bağlılık yaratabileceği, sosyal, tarihi ve kültürel yapıyı korumak kadar

¹⁹ Rıza Köprülü (müstear), 1957 doğumlu, emekli, Nevşehir'in Merkezinde 06.06.2023 tarihinde yapılan görüşme.

²⁰ Hayriye Yılmaz, 1948 doğumlu, ev hanımı, Nevşehir'in Gülşehir İlçesinde 24.09.2022 tarihinde yapılan görüşme.

²¹ Behzat Derviş, 1966 doğumlu, işletmeci, Hacıbektaş İlçesinde 17.05.2023 tarihinde yapılan görüşme.

²² Kevser Bacı, 1972 doğumlu, semah ustası, Hacıbektaş İlçesinde 26.01.2023 tarihinde yapılan görüşme. Behzat Derviş, 1966 doğumlu, işletmeci, Hacıbektaş İlçesinde 17.05.2023 tarihinde yapılan görüşme.

²³ Metin Yılmaz (müstear), 1956 doğumlu, emekli, Nevşehir'in Gülşehir İlçesinde 24.09.2022 tarihinde yapılan görüşme.

²⁴ Kevser Bacı, 1972 doğumlu, semah ustası, Hacıbektaş İlçesinde 26.01.2023 tarihinde yapılan görüşme. Behzat Derviş, 1966 doğumlu, işletmeci, Hacıbektaş İlçesinde 17.05.2023 tarihinde yapılan görüşme.

çevresel/ekolojik temeli teşvik edebileceği (örneğin, anıtsal ağaçlar uzun yıllar yaban hayatı için tüneme, yuvalama ve besin alanı sağlamışlar ve sağlamaya da devam etmektedirler), davranışları değiştirme ve yakınlaşmayı destekleyebileceği, doğa konusunda farkındalık yaratma konusunda önemli bir rol oynayabileceği ifade edilebilir. Bunların yanı sıra kırsal dışında kent park, bahçe veya ibadet yeri gibi kamuya açık alanlarındaki ağaçlar, kent tarihinin bir parçası olarak buldukları bölgenin geçmişini günümüze bağlamaktadır (Simon, 2000: 33; Mundoli ve Nagendra, 2020: 15).

Nevşehir'de Karadut türündeki ağaçlar sayıca fazladır. Karadutların Anadolu'da oldukça yaygın olduklarını belirtmek gerekir. 2018 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Türkiye genelinde yaklaşık 400 adet yaşlı Karadut tespit edilmiştir (AA, 2018). Bu çalışmada da özellikle Hacıbektaş İlçesinde türbelerin yakınlarında ve bahçelerinde yaşları 200 ile 700 arasında değişen yaşlı Karadutlar tespit edilmiştir. Anadolu'da Karadut türündeki ağaçların yaygın olmasının, türbelere ağaç dikme geleneğinden ve XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen Horasan Erenlerinin taşıdığı kültürden kaynaklandığı düşünülmektedir. Dut ve özellikle Karadut, Türklerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamında önemli rol oynamış ağaçlardan biridir (Gürsoy, 2012: 48-53). Örneğin, Türk müzik aletlerinden biri olan bağlamanın/sazın gövde yapımında en çok dut, kestane ve sarmaşık ağacı kullanılmakta, ancak içlerinde dut ağacından yapılan tekneler daha çok tercih edilmektedir (Başarslan, 1992: 22). Özbekistan'da dut ağacının kabuğundan kâğıt üretme tekniğinin uzun yıllardır kullanıldığı bilinmektedir (Abdülkerimov, 2023). Bu yöntem son zamanlarda Türkiye'de de kullanılmaya başlanmış ve endüstrileşme adımı atılmıştır. Örneğin, Asitane Vakfı Konservasyon ve Restorasyon Merkezi tarafından gerçekleştirilen girişimlerle geleneksel yöntemin geleceğe taşınması ve ekonomiye katma değer sunması açısından yerli ve millî kâğıt üretiminde keten, dut ağacı kabuğu ve ipeğin kâğıda dönüştürülmesi (Küçük, 2021), geleneksel bilginin kültürel-yaratıcı endüstrilerde kullanımını örneklemektedir.

Ağaçlar yerel sanat ve kültürün bir parçası olarak yer almakta; ressamalar, şairler, yazarlar ve diğer sanatçılar için ilham kaynağı olabilmektedir (Odun Pazarı Modern Müze, 2019; Odunpazarı Modern Sanat Vakfı, 2023).²⁵ Dolayısıyla anıt ağaçlar kültürel-yaratıcı endüstriler için de kaynak durumundadır. Bu alanlardaki iş birliği, doğal mirası koruma çabalarına destek olabilir, toplumun bu konudaki farkındalığı ve koruma bilinci artırılabilir, doğal mirasın önemi ve korunmasının gerekliliği geniş kitlelere iletilebilir ve tüm bu olumlu etkiler kültürel-yaratıcı endüstrilerin çeşitli unsurlarıyla zenginleşebilir. Örneğin, Nevşehir'in Avanos İlçesinde bölgenin yaratıcı aktörleri/sanatçıları İsmail Sever ve Gül Eda Bayer tarafından kurmuş bir ağacın gövdesine müzik aleti olan çello biçimi verilerek canlılığını yitirmiş bir ağaç sanat eserine dönüştürülmüştür (Fib Haber, 2021). Tüm bunların yanında doğal miras ve kültürel-yaratıcı endüstri etkileşimlerinin *sürdürülebilirlik* ve *koruma odaklı* olması kritik önemdedir. Bu aşamada doğal mirasın aşırı veya kötüye kullanımının uzun vadeli zararlara neden olabileceği unutulmamalıdır.

Somut olan ve özellikle somut olmayan/yaşayan kültürel mirasların zamanla unutulması ve yok olması, bu kültürel varlıkların korunması, yaşatılması, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından tespit ve envanter çalışmalarının yapılmasının (Oğuz, 2009) yanı sıra elde edilen verilerin dijital ortama aktarılmasının gereğini ve önemini ortaya koymaktadır. Doğal ve kültürel temeldeki yaşayan mirasın koruma, maddi kültür nitelikli mirasları korumaktan oldukça farklıdır. Yaşayan (living) kelimesi *belirli bir yaşam süresini* içinde barındırır. Bu türden miraslar kültür bağlamında ne kadar geleneksel; doğa bağlamında ne kadar yaşlı bir oluşum olursa olsunlar ölümsüz değildirlere. Özellikle ağaçlar, çevre ve insan etkisine en açık doğal unsurlardandır. Bu açıklık, ağaçların genetik rezerv taşımaları sayesinde bir dereceye kadar aşılabilmektedir. Ancak bir ağaçla ilişkili bilgi belleğinin korunması meselesi, onun genetiğinin korunması kadar kolay aşılabilecek bir durum değildir. Her iki biçimde de kültürel miras yönetimine ilişkin planlamalar kilit rol oynamaktadır (Bar-Ness, 2013: 4-5). Bu bağlamda Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış olan *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar* içindeki *Karasal Yaşam* ve *Sürdürülebilir Şehirler ve Topuluklar* amaçları ile araştırmanın amaç ve hedefleri bağlantılıdır. Makale, konusu ve sonuçları itibarıyla karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımı desteklemek amacıyla koruma ve bakım önlemleri almak ile biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek biçimindeki

²⁵ Ünlü Japon bambu ustası Tanabe Chikuunsai IV, OMM (Odunpazarı Modern Müze) için özel olarak tasarladığı enstalasyonun çalışmalarını Eskişehir'de gerçekleştirmiştir. Tanabe, Japonya'nın Kochi isimli köyünde bulunan ve sadece o bölgede yetişen *kaplan bambu* adıyla bilinen malzeme ile eserini ortaya çıkarmıştır. Bir ağacın köklerini ve gövdesini andıran görüntüsüyle dikkat çeken eser, doğada bulunan dört element ve insan temasıyla meydana getirilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz.: (Odunpazarı Modern Sanat Vakfı, 2023).

küresel amaca destek vermektedir. Paralel bir biçimde kent peyzajının önemli unsurlarından olan anıt ağaçlar, *Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar* biçiminde ifade edilen küresel amaçtaki temel bakış açısını da desteklemektedir. Bu durum, şehirlerin ve dolayısıyla insanların yerleşim yerlerinin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Özellikle insanların aktif yaşam sürdürdükleri şehirlerde doğal ve kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması çerçevesinde kültürel mirasların sürdürülebilirlikleri zaman zaman tehlikeye girmektedir. *Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar* şeklinde tanımlanan Küresel Amaçların 11. Maddesinin 4. alt başlığı “Dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunması ve gözetilmesi çabalarının artırılmasını” hedeflemektedir. Bu bağlamda; Nevşehir ilindeki anıt ağaç özelliği gösteren ağaçları tespit etme, anlatmaları derleme, inceleme ve dijital ortamda envanter çalışması yapma (harita üzerinde koordinatlarının belirlenmesi, bilgilendirme, fotoğraflar ile tanıtmaya) kültürel değerleri korumak, yaşatmak, tanıtmak ve gelecek kuşaklara aktarmak ilkesiyle uyumludur. Yapılan araştırma, sonuçları itibarıyla kültürel mirasın korunması çabalarını destekleyici ve bu çabalara katkı sağlayıcı bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç

Anıt ağaçlar, sadece biyolojik bir varlık olarak değil, aynı zamanda bir topluluğun kültürel dokusunu ve tarihini şekillendirmeleri bakımından sembolik anlamlar taşıyan varlıklardır. Bu ağaçlara ilişkin halkbilimsel bakış açısı, toplumda ağaçlar vasıtasıyla geçmişten günümüze aktarılan kültürel sembollerin anlamını ve toplum içindeki rolünü anlamak için önemli bir veri sağlamaktadır. Anıt ağaçları inceleme alanına alan bu makalede sahada derleme yöntemlerinin kullanılması ve kaynak kişiler ile derinlemesine görüşülmesi dikkate alındığında araştırmanın kuramsal bakışı ve yöntemi ile literatüre kayda değer bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Araştırmada bölgedeki anıt ağaçların yeri, konumu ve mevcut durumları tespit edilerek bakım ve korunma durumları ile ilgili Nevşehir Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğüne önerilerde bulunulmuştur. Tescile aday ağaçların envanterlerinin çıkarıldığı çalışmada tescil için başvuru sayısının artırılması sağlanmıştır. Araştırmanın dijital arşiv ayağında ağaçlar harita üzerinde sayısallaştırılarak erişime açılmıştır. Bölgede tespit edilen kültürel anıt ağaçlar hakkındaki sözlü kültür belleği derlenerek geleneksel bilginin kaybolması önlenmiş, ağaçların bölgenin sosyal ve kültürel yapısındaki işlevi ve önemi ortaya konulmuştur.

Araştırmanın özgün değerini; kullandığı yöntem, kuramsal eğilimi, ağaçların sayısallaştırılarak dijital ortama aktarılması ve konunun kendisi oluşturmaktadır. Araştırma sonunda elde edilen veriler harita üzerinde sayısallaştırılmış ve dijital ortama aktarılmıştır. Böylece UNESCO'nun *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme* ve *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*nde işaret ettiği ilke ve hedefler doğrultusunda anıt ağaçlar ile bu ağaçlar etrafından gelişen geleneksel bilgi belleği kayıt altına alınarak bu belleğin kaybolmasının önüne geçilmiştir.

Bölgede yapılan arazi çalışmasında ve derinlemesine yapılan görüşmelerde anıt ağaçlarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Anıt ağaçlar, buldukları bölgede geleneğe ve tarihe tanıklık etmeleri, şifa arayanların ve dilekleri olanların buldukları yer olmaları bakımından kültürel mekân yaratmışlardır. Dolayısıyla anıt ağaçların folklorik işlevleri bulunmaktadır.
- Buldukları bölgenin en eski ve en yaşlı canlı tanıkları olan anıt ağaçlar, bölge insanıyla özdeşleşerek hem mekânın hem de insanların geçmiş bilgilerini günümüze taşımaktadır. Toplumsal bellek mekânı işlevi olan bu tanıklar hafızayı diri tutarak iletişim odağı biçiminde kilit bir rolde yer almaktadır.
- Anıt ağaçlar, uzun ömürlülükleri ve çoğu zaman buldukları bölgenin en eski sakini olmaları bakımından biyolojik rezerv kaynağıdır. Gen kaynağı olan ağaçlar, geçmiş ve gelecek arasında biyolojik köprüünün kurulmasında işlevseldirler.
- Anıt ağaçlar, buldukları bölgelerde boyut ve görsel açıdan dikkat çekicidirler. Özellikle Nevşehir, coğrafi özellikleri nedeniyle orman vasfının neredeyse tamamen kaybedildiği bir bölgedir. Çoğu kırıç topraktan oluşan bölgede anıtsal nitelikli ağaçlar genellikle suyun yakınlarında ve ulaşılması zor vadilerde yer almaktadır. Bu bakımdan anıt ağaçlar, bölgenin dikkate değer peyzaj unsurları arasında yer alırlar.
- Nevşehir, Kapadokya'nın turistik değeri bakımından önemli ve katma değer yaratan bölgelerinden

biridir. Buna karşın, bölgeye değer katan anıt ağaçların hem doğa hem de kültür turizmine katkısı çerçevesinde günümüze kadar neredeyse hiçbir çalışma yapılmamış ve ağaçların turizme kazandırılması yönünde girişimde bulunulmamıştır. Anıt ağaç ve turizm ilişkisi konusunda doyurucu nitelikte yerli ve yabancı literatür vardır (Özel ve Keser, 2007; Cengiz, Özkök ve Kaptan Ayhan, 2011; Cannizzaro and Corinto 2014; Asan, 2017b). İncelemede doğal ve kültürel mirasın korunması ve sürekliliğinin sağlanması hedefi ile uyumlu bir biçimde anıt ağaçların tescil edilerek korunma altına alınması ve bölge turizmi için değer varlığının ortaya konulması noktasında katkı getirecek sonuçlar alınmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında tespit edilen ve henüz tescil kaydı oluşturulmamış kırk bir adet anıtsal nitelikli ağacın tescil edilerek koruma altına alınması için başvuru işlemleri başlatılmıştır. İlk etapta başvurusu yapılan üç adet anıt ağacın Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu tarafından *Anıt Ağaç* olarak tescil edilmesinin uygun olduğuna karar verilmiş ve değerlendirilmek üzere Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğüne sunulmuştur. Bu ağaçlar Gülşehir'in Eskiyaılacak Köyündeki Hırka Dağı'nın eteğinde bulunan Boylu Ardıç (Boz Ardıç)²⁶; Hacıbektaş'taki Zir Mahallesi'nde bulunan Ceviz²⁷ ve Saplı Meşe²⁸ ağaçlarıdır.

- Bölgedeki anıt ağaçların ulusal ve uluslararası alandaki tanınırlığını artırmak için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile iletişime geçilerek *Anıt Ağaçlar-Tabiatın Sessiz Tanıkları* Dijital Kataloğuna dâhil edilmesi süreci başlatılmış ve bölgede tescili gerçekleştirilmiş ağaçların Türkiye'nin Global Turizm Platformu *goturkiye.com* platformuna eklenmesi için çalışmalar tamamlanmıştır.
- Doğal miras unsurlarıyla ilgili envanter hazırlama, bütünleşik ve düzenli olarak güncellenen bir veri tabanı oluşturma, süreç takibi için izleme sistemleri kurma ve sistematik sayım yapma gibi iş ve işlemler (Arslan, 1990: 27-28; Mundoli ve Nagendra, 2020: 15-16) doğal mirasların korunması ve sürdürülebilirlikleri açısından kilit roledir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) ile iletişime geçilerek *anıt ağaçlar kültür rotası* oluşturulması hedeflenmiştir.

Öneriler

Anıt ağaçların tespit ve tescillerinin yanında koruma ve bakımları oldukça önemlidir. Anıt ağaçlar hakkındaki iş ve işlemler, ilgili kurum ve kuruluşların faaliyet alanında yer almakla birlikte bu çalışma ile koruma altında olan anıt ağaçların durumu *Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları* çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamdaki öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Avanos'un Özkonak Kasabasında bulunan tescilli iki adet Saplı Meşe türü ağaçlar tescil edilirken ağacın türü Sapsız Meşe adıyla kaydedilmiştir. Ancak 06 Aralık 2022 tarihinde emekli orman mühendisi ve Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği üyesi Ahmet Demirtaş eşliğindeki ekip ile yapılan saha araştırmasında ağaçların türünün Saplı Meşe (*Quercus robur* L.) olduğu görülmüştür. Bu yüzden söz konusu ağaçların tescil kayıtları düzeltilmelidir.
- Bu saha araştırmasında tescilli iki adet Saplı Meşelerden vadinin iç kısmında yer alan anıt ağaçta kuruma görülmüştür. Ağacın üst dallarının kuruduğu, gövdesine doğru soyulmaların olduğu dışarıdan gözlem yapılarak tespit edilmiş ve ağacın sadece alt kısmında canlılığın olduğu anlaşılmıştır. Ağacın son on yılda bu aşamaya geldiği tahmin edilmektedir. Bu durum, ağaçların tescil edilme süreci kadar tescil sonrasında bakım ve korunmalarının da o derece gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir.
- Avanos'un Özkonak Kasabasında bulunan Saplı Meşe vadi içine göre çok daha sağlıklı durumdadır. Ağacın alt tarafında oyuklaşma mevcut olup kısa sürede bakımının yapılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle ağacın üst kısmına bakılmalı, içerisinde oyuk var ise ağacın hava almasını sağlayacak bir havalandırma sistemi ile birlikte kapatılmalı, ağacın iç bölgesine yağmur, su gibi sıvıların girmesi ve bölgenin nemli kalması engellenmelidir. Tamamen kapatılan bölgenin üzerine konulan havalandırma deliğine yerleştirilecek bir çatı bu sorunu çözebilecek bir öneridir. Bu tür bir sistem ağacın iç gövdesine su girişini engellerken, bu kısmın hava almasını da sağlayabilecektir. Ağacın gövdesinde çiviler yer almaktadır. Bundan sonraki süreçte ağacın üzerine herhangi bir metal çakılmamalı ve mevcut çiviler ağaca zarar vereceği için

²⁶ Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu raporuna göre ağacın tahmini yaşı 700'dür. (09.03.2023-1784).

²⁷ Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu raporuna göre ağacın tahmini yaşı 300'dür. (10.03.203-1785).

²⁸ Nevşehir Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu raporuna göre ağacın tahmini yaşı 700'dür. (10.03.2023-1786).

çıkarılmamalıdır. Ağacın yakınına anıt ağaç tabelası yerleştirilmeli ve ilgili tabelalarda boy, gövde çapı, yaş gibi bilgilere yönelik olmak üzere ölçüm yapılan tarih mutlaka belirtilmelidir.

- Gülşehir'e bağlı Yeşilöz Köyünün Kale mevkindeki tescilli Karadut ağacının tepe çapı alanı içerisinde, mermer kesimi yapan kişiler tarafından büyük bir mermer kütesinin konulduğu görülmüştür. Bu mermer, toprağa baskı uygulayarak ağacın tepe çapı alanı içindeki toprakta baskı oluşturmakta, toprağın sıkıştırılmasına sebep olmakta ve hava almasını engellemektedir. Ağacın sağlıklı yaşamının devam etmesi için söz konusu mermerin ağacın gövdesine/tepe çapı izdüşümüne denk gelen yakından uzaklaştırılması gerekmektedir. Karadut hakkında yerel halk daha önceden ağacın yakınlarında bir su kaynağının olduğunu ve su kaynağının yatağının değiştirildiğini, bu durumdan hem tescilli Karadutun hem de bölgedeki diğer yaşlı Karadutların olumsuz yönde etkilendiğini aktarmışlardır. Bu bakımdan ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bölgede ağaçların yaşam sürelerini olumlu etkileyecek yönde ıslah çalışmalarının ivedilikle yapılması önem arz etmektedir. Yine ağacın bulunduğu mevkide arkeolojik bir miras olan Kale (Yeşilöz/Cemel) Höyük bulunmaktadır. Dolayısıyla bölge defnecilik faaliyetlerinin de tehdi altındadır. Anıt ağaç da benzer bir tehlike altında olup bu konuda en kısa sürede önlem alınmalıdır. Ağaca giden yol güzergâhı bozuk olup ağaçta ve güzergâhta herhangi bir tabela bulunmamaktadır. Bu konuda bilgilendirme tabelalarının hazırlanması gerekmektedir. Bu tabelalarda ağacın boyu, gövde çapı, yaş gibi bilgilere yönelik olmak üzere ölçüm yapılan tarih mutlaka belirtilmelidir.

Anıt ağaçların tabiat varlıkları olarak sağlıklı yaşam sürdürmeleri kültürel miras yönetimi konusuyla da bağlantılıdır. Ağacın tanıtımının yapılması, bilinirliğinin artırılması, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından korunması ve bakımının yapılması *yönetim planı* ile mümkündür. Doğal miras kabul edilen anıt ağaçların tescili, bu mirasları gelecek kuşaklara aktarmanın en önemli ayağını oluşturmaktadır. Tescilden sonra gelen ikinci aşamada yerel halkın ve sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirilmeleri ve farkındalıklarının artırılması gelmektedir. Literatürde birçok anıt ağacın doğa (iklim değişikliği, erozyon, yıldırım düşmesi gibi) ve özellikle insan kaynaklı (bilinçsiz kesim, ateş yakma, defnecilik gibi) tahribat sonucu yok olduğu görülmektedir. Anıt ağaçların sağlıklı yaşam sürelerine ilişkin önlemler uygun yönetim planları ile desteklenebilir durumdadır. Bu bakımdan konuyla ilgili projeler geliştirilmeli, bu projelerde yerel halkın bilinçlendirilmesi ve yerel halka çeşitli eğitimler verilmesi öncelenmelidir. Çünkü anıt ağaçların korunmasında ve yönetilmesinde halkın ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak halk desteğine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda bilgilendirme eğitimleri, okul müfredatlarına anıt ağaçlar ile ilgili dersler, her tür görsel materyal ile farkındalığın artırılması, halkı korumaya teşvik etme yönündeki çalışmalar (ağaçlandırma seferberliği, fidan dikme alışkanlığı, sosyal sorumluluk projeleri, farkındalık projeleri gibi) gerçekleştirilebilir.

Bir anıt ağacın tescil edilerek kimliklendirilmesi, onun biyolojik ve fizyolojik çevresi ile onu destekleyen geleneksel bilgiyi de koruma altına almak anlamına gelmektedir. Böyle bir yaklaşım ve yönetim planı, doğal ve kültürel mirasın korunması ile ilgili kültür sözleşmelerinin ilke ve hedefleri ile uyumludur. Tüm bunların yanında dünyanın doğal kaynakları yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bugün insanların yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler için yeşile ve yeşil anıtlara olan ihtiyaçları dünden çok daha fazladır.

Teşekkür

Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (NEVÜ), Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmiş olan “Nevşehir İlinin Anıt Ağaçları (Tespit, Derleme, İnceleme, Sayısallaştırma)” Projesi (BAP Proje No: HDP22S1) kapsamında elde edilen verilerden hareketle hazırlanmıştır. Projeye verdikleri destekten ötürü NEVÜ BAP birimine teşekkür ederiz. Çalışmada halkbiliminin araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmakla beraber ağaçlarla ilgili teknik ölçümler, ağaçların tür bilgisi, yaş bilgisi, ağaçlardaki hastalık bilgileri gibi uzmanlık gerektiren konularda gönüllü birçok uzmanın desteği alınmıştır. Katkılarından dolayı kendilerine teşekkür ederiz

Kaynakça

AA. (2018). *Eksi karadutlara doku kültürüyle koruma*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/eksi-karadutlara-doku-kulturuyle-koruma/1332043>.

- AA. (2021). *Dünyanın çeşitli bölgelerindeki anıt ağaçlar tarihe tanıklık ediyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyanin-cesitli-bolgelerindeki-anit-agaclar-tarihe-taniklik-ediyo/2447098>.
- Abdülkerimov, B. (2023). *Özbekistan'da dut ağacı kabuğundan kâğıt üretme tekniği yüzyıllardır yaşatılıyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/ozbekistanda-dut-agaci-kabugundan-kagit-uretme-teknigi-yuzyillardir-yasatiliyor/3015228>.
- Ağaçlandırma Yönetmeliği*.
- Aird, P. L. (2005). Heritage, natural heritage, cultural heritage and heritage tree defined. *The Forestry Chronicle*, 81(4), 593.
- Akgün, B., Okumuş, A. & Yazar, E. (2018). Gaziantep yöresinde bulunan ve anıt ağaç niteliği taşıyan doğu çınarı (*Platanus orientalis L.*)'nın fiziksel özelliklerinin belirlenmesi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(4), 305-311.
- Arslan, Ç. (2019). *Tabiat anıtları statüsündeki anıt ağaçların teknik ve idari açıdan irdelenmesi*. [Uzmanlık Tezi, Tarım ve Orman Bakanlığı]. Dijital Tarım Kütüphanesi.
- Arslan, G. (1990). Koruma planlamasında ilk aşama; tespit ve tescil. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı (14-16 Mart 1990)* içinde (ss. 27-33). Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü.
- Asan, Ü. (1987). Türkiye ormanlarında saptanabilen anıt nitelikli ağaçların dünyadaki benzerleriyle karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 37(2), 46-68.
- Asan, Ü. (1991). Doğal ve kültürel miraslarımızdan anıt ağaç ve ormanlarımız. *Yeşil Çerçeve*, (6), 22-24.
- Asan, Ü. (2017a). *Anıt ağaç kavramının fiziksel, görsel ve sosyokültürel dayanakları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Asan, Ü. (2017b). Mystical and holistic aspect of the monumental trees, and their importance for ecotourism. In H. Fakir et al. (Ed.), *ISFOR-International Symposium on New Horizons in Forestry* (pp. 50-58). Süleyman Demirel University, Faculty of Forestry.
- Bar-Ness, Y. D. (2013). *Conservation of Indian heritage trees*. INTACH.
- Bars, M. E. (2014). Türk kültüründe ağaç kültü ve Şor kahramanlık destanlarına yansımaları. *JASSS*, (27), 379-398.
- Başarslan, Z. (1992). *Türk halk müziği ve oyunlarında eğitim ve öğretim yöntemleri* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Baytop, A. (2004). *Türkiye'de botanik tarihi araştırmaları*. TÜBİTAK.
- Ben-Amos, D. (1997). Şartlar ve çevre içinde folklorun bir tanımına doğru (M. Ekici, Çev.), *Millî Folklor*, (33), 74-87.
- Bobat, A. (2017). Anıt ağaçlar, kırsal turizm ve koruma-yararlanma dengesi üzerine çelişkiler. *International Rural Tourism and Development Journal/Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 35-41.
- Boratav, P. N. (1984). *100 soruda Türk folkloru*. Gerçek Yayınevi.
- Cannizzaro, S. & Corinto, G. L. (2014). The role of monumental trees in defining local identity and in tourism. A case study in the marches region. *Geoprogress Journal*, 1(1), 29-48.
- Cengiz, T., Özkök, F. & Kaptan Ayhan, Ç. (2011). Participation of the local community in the tourism development of Imbros (Gokceada). *African Journal of Agricultural Research*, 6(16), 3832-3840. <https://doi.org/10.5897/AJAR11.148>.

- Check Mat, M. S., Mohd Nor, M. A., Diah, J. Md, Mohd Din, M. A., Hashim, K. A. & Samad, Abd. M. (2014). Tree age estimation by tree diameter measurement using digital close range photogrammetry (DCRP). In *2014 IEEE International Conference on Control System, Computing and Engineering* (pp. 421-426). Penang.
- Clarke, T. A. (1995). An analysis of the prospects for digital close-range photogrammetry. *ISPRS*, 50(3), 4-7.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün, Çeviri Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Demirtaş, A. (2002). *Başkentimiz'in "anıt sal" ağaçları*. Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği.
- Demirtaş, A. & Bektaş, M. (2011). *Nallıhan'ın anıt ağaçları*. Nallıhan Matbaası.
- Doğa Koruma Merkezi. (2011). *Sığlalar geri dönüyor projesi "Sığla Festivali" (7-8 Ekim 2011, Köyceğiz)*. Doğa Koruma Merkezi. https://www.globalgiving.org/pfil/9461/Sigla_Festivali_Brosuru_Sweetgum_Festival_Brochure.pdf.
- Duran, H. & Baş, E. (2018). Hacı Bektaş Veli'nin Velayetname'sinde ağaç ve orman kültü. O. Kurtoğlu, A. Ç. Erginer (Ed.), *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 423-436). AHBVÜ Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*. (17 Ekim-21 Kasım 1972). Paris.
- Ekici, M. (2004). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel Yayınları.
- Ergun, M. (2013). *Yakut destan geleneği ve Er Sogotob*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültürü*. AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Fay, N. (2002). Environmental arboriculture, tree ecology and veteran tree management. *Arboricultural Journal*, 26, 213–238. <https://doi.org/10.1080/03071375.2002.9747336>.
- Fib Haber. (2021). *Avanos'ta kuruyan ağaç çello oldu*. Fib Haber. <https://www.fibhaber.com/avanosta-kuruyan-agac-cello-oldu>.
- Genç, M. & Güner, Ş. T. (2003). *Göller Bölgesi'nin anıt ağaçları*. İdeal Matbaası.
- Genç, M. (2003). *Anıt ağaç ve ağaç toplulukları tespiti ve tescilli ulusal eylem planı (kişisel rapor)*. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi.
- Gündüz Alptürker, İ. (2012). Hırka Dağı'ndaki ardıc ağacı üzerine anlatılan efsaneler. 1. *Uluslararası Nevşehir Tarib ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 271-289). Grafiker Yayınları.
- Gündüz Alptürker, İ. (2013). *Nevşehir efsaneleri üzerine bir araştırma (inceleme-metinler)* [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Gürsoy, Ü. (2012). Türk kültüründe ağaç kültürü ve dut ağacı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (61), 43-54.
- Kantarıcı, M. D., Kılıcı, M., Akbin, G., Sayman, M. & Bircan, E. (2013). Hodul Dağı (Akçaören-Ürgüp) orman kalıntısında yaşlı bir karaçam [Pinus nigra Arnold subsp. pallasiana (Lamb.) Holmboe] ağacının yıllık halka genişlikleri ile kurak dönemler ve iklim özellikleri arasındaki ilişkiler. *6th Atmospheric Science Symposium (ATMOS-2013)*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği. (2016). *Anıt ağaçlar yönetiminin iyileştirilmesi çalışmaları sonuç raporu*. Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği.
- Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği. (2021). *Türkiye'nin ardıçları*. Arkadaş Basım Sanayi Ltd. Şti.

- Koçak, K. (2021). Hacı Bektaş Veli menakıbnâmelerinde ağaç kültü hırka dağı örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı), 49-57. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.978909>.
- Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik*.
- Kozan, S. (2009). *Neşebir yöresindeki ziyaret yerleri* [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Küçük, E. (2021). *Keten, dut ağacı kabuğu ve ipeğin geleneksel yöntemlerle kâğıda dönüşme yolculuğu*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/keten-dut-agaci-kabuğu-ve-ipeğin-geleneksel-yontemlerle-kagida-donusme-yolculuğu/2270732>.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*.
- Nolan, V., Reader, T., Gilbert, F. & Atkinson, N. (2020). The Ancient Tree Inventory: a summary of the results of a 15 year citizen science project recording ancient, veteran and notable trees across the UK. *Biodiversity and Conservation*, 29, 3103-3129. <https://doi.org/10.1007/s10531-020-02033-2>.
- Ocak, A. Y. (2002). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslâm öncesi temelleri*. İletişim Yayınları.
- Odun Pazarı Modern Müze. (2019). *Odunpazarı Modern Müze 7 Eylül'de açılıyor*. Odun Pazarı Modern Müze. <https://content.production.omm.art/media/press-releases/Basın-Bülteni-Odunpazarı-Modern-Müze-7-Eylülde-Eskişehirde-Açılıyor-Tanabe-Chikuunsai-IV'ten-OMM'a-özel-enstalasyon-çalışması.pdf>.
- Odunpazarı Modern Sanat Vakfı. (2023). *Odun Pazarı Modern Müze*. Odunpazarı Modern Sanat Vakfı. <https://omm.art/tr>.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel miras nedir?*. Geleneksel Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk halkbilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özçelik, R. (2006). Mersin-Aydıncık ilçesi anıt dallı servileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 197-201.
- Özel, A. & Keser, N. (2007). The ecotourism potential of Kütahya province. In İ. Atalay, R. Efe (Ed.), *The 1. International Geography Symposium (GEOMED) Proceedings*. Antalya.
- Palabaş Uzun, S., Bozali, N. & Sivrikaya, F. (2011). Kahramanmaraş'ın tarihine ışık tutan anıt ağaçlar. *KSÜ Doğa Bil. Derg.*, 14(2), 43-51.
- Polat, Z. (2017). Doğanın mirası: anıt ağaçlar. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(8), 908-916.
- Rotherham, I. D. (2021). Tree history, heritage & culture. *Arboricultural Journal*, 43(3), 137-139. <https://doi.org/10.1080/03071375.2021.1970970>.
- Simon, B. (2000). Tree Traditions and folklore from Northeast Ireland. *Arboricultural Journal: The International Journal of Urban Forestry*, 24(1), 15-40.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. (17 Ekim 2003). Paris.
- Tabiat Varlığı Olarak Belirlenecek Anıt Ağaçların Tespitine İlişkin İlke Kararı*. (1 Temmuz 2022). Ankara.
- Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. (2023). *Anıt ağaç, doğal sit ve mağara tespit fişleri*. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. <https://tvk.csb.gov.tr/anit-agac-dogal-sit-ve-magara-tespit-fisleri-i-4099>.
- Tanyu, H. (1988). Ağaç. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1) içinde (ss. 456-457). <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/1/C01015462.pdf>.
- TRT Haber. (2023). *Anıt ağaç sayısı 10 bin 506'ya yükseldi*. <https://www.trthaber.com/haber/yasam/anit-agac-sayisi-10-bin-506ya-yukseldi-778331.html>.

- Tural, E. (2019). *Hatay İli'nin anıt ağaçları* [Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Türk Standardı TS 13190 Anıt Ağaçlar-Koruma ve Bakım Kuralları.*
- Uslu, A. (2022). Fotogrametri tekniği kullanılarak anıt ağaçların dijital belgelenmesi: Mızık Çamı Tabiat Anıtı örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 24(1), 1-12.
- Yakar, M. & Yılmaz, H. M. (2008). Using in volume computing of digital close range photogrammetry. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XXXVII, 119-124.
- Yılmaz, H. M., Yakar, M., Güleç, S. A. & Dülgerler, O. N. (2007). Importance of digital close-range photogrammetry in documentation of cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage*, 8(4), 428-433.
- Yüksel, B. (2019). *Gazipaşa (Antalya)'nın anıt ağaçları* [Yüksek Lisans Tezi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Ekler:

2001 yılında tescil işlemleri tamamlanarak koruma altına alınan Anıt Karadut
Nevşehir/Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki (Yaş: 2 600)

1982 yılında tescil işlemleri tamamlanan Anıt Saplı Meşe 1
Nevşehir/Avanos/Özkonak (Yaş: 560)

1982 yılında tescil işlemleri tamamlanan Anıt Saplı Meşe 2
Nevşehir/Avanos/Özkonak (Yaş: 560)

1990 yılında tescil işlemleri başlatılan ancak süreci tamamlanamayan Anıt Karadut
Nevşehir/Hacıbektaş/Hacı Bektaş Veli Dergâhı/Balım Sultan Türbesi (Yaş: 700)

Tablo 1. Nevşehir’de Tespit Edilen Anıt Ağaçların Tablosu

Sıra No	Ağacın yeri	Ağacın türü
1	Avanos/Özkonak/Camii Cedid Mah.	Saplı Meşe 1 (<i>Quercus robur</i> L.)
2	Avanos/Özkonak/Camii Cedid Mah.	Saplı Meşe 2 (<i>Quercus robur</i> L.)
3	Avanos/Köybağı/Ortayol Mevki	Ceviz 1 (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
4	Avanos/Köybağı/Ortayol Mevki	Ceviz 2 (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
5	Avanos/Köybağı/Gölayağı Mevki	Ceviz 3 (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
6	Derinkuyu/Doğala Köyü/Eski Köy Meydanı	Söğüt (<i>Salix</i> L.)
7	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 1 (<i>Morus nigra</i> L.)
8	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 2 (<i>Morus nigra</i> L.)
9	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 3(<i>Morus nigra</i> L.)
10	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 4 (<i>Morus nigra</i> L.)
11	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 5 (<i>Morus nigra</i> L.)
12	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 6 (<i>Morus nigra</i> L.)
13	Gülşehir/Yeşilöz Köyü/Kale Mevki	Karadut 7 (<i>Morus nigra</i> L.)
14	Gülşehir/Alkan Köyü	Karadut 8 (<i>Morus nigra</i> L.)
15	Gülşehir/Gümüşyazı Köyü/Kayabağı Mevki	Karadut 9 (<i>Morus nigra</i> L.)
16	Gülşehir/Alkan Köyü Yolu	Ceviz (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
17	Gülşehir/Hırka Dağı Mevki	Boylu Ardıç (<i>Juniperus excelsa</i> L.)
18	Hacıbektaş/Hacı Bektaş Veli Dergâhı	Karadut 1 (<i>Morus nigra</i> L.)
19	Hacıbektaş/Bektaş Efendi Türbesi	Karadut 2 (<i>Morus nigra</i> L.)
20	Hacıbektaş/Bektaş Efendi Türbesi Mevki	Karadut 3 (<i>Morus nigra</i> L.)
21	Hacıbektaş/Kadıncık Ana Türbesi	Karadut 4 (<i>Morus nigra</i> L.)
22	Hacıbektaş/Merkez	Karadut 5 (<i>Morus nigra</i> L.)
23	Hacıbektaş/ Hacı Bektaş Veli Dergâhı	Akdut (<i>Morus alba</i> L.)
24	Hacıbektaş/Yabanlı Çiftliği	Ceviz (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
25	Hacıbektaş/Dedebağı/Küme Evleri	Saplı Meşe (<i>Quercus robur</i> L.)
26	Nevşehir/Merkez/Kaymaklı Kasabası	Armut (<i>Pirus communis</i> L.)
27	Nevşehir/Merkez/Nar Kasabası	Karadut (<i>Morus nigra</i> L.)
28	Nevşehir/Merkez/Uçhisar Kasabası	Japon Soforası (<i>Sophora Japonica</i> L.)
29	Nevşehir/Merkez	Karaağaç (<i>Ulmus</i> L.)
30	Nevşehir/Merkez	At Kestanesi (<i>Aesculus hippocastanum</i> L.)
31	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karankemer Mevki	Karadut 1 (<i>Morus nigra</i> L.)
32	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karankemer Mevki	Karadut 2 (<i>Morus nigra</i> L.)
33	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karankemer Mevki	Karadut 3 (<i>Morus nigra</i> L.)
34	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Karşı Mevki	Karadut 4 (<i>Morus nigra</i> L.)
35	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Öğrencik Mevki	Saplı Meşe 1 (<i>Quercus robur</i> L.)
36	Nevşehir/Merkez/Uçhisar/Zemi Vadisi	Saplı Meşe 2 (<i>Quercus robur</i> L.)
37	Ürgüp/Akçaören Köyü/Hodul Dağı Eteği	Karaçam Çamlık Korusu (<i>Pinus nigra</i> L.)
38	Ürgüp/Mazı Köyü Mevki	Karaağaç (<i>Ulmus</i> L.)
39	Ürgüp/Karain Köyü Mevki	Saplı Meşe 1 (<i>Quercus robur</i> L.)
40	Ürgüp/Karain Köyü Mevki	Saplı Meşe 2 (<i>Quercus robur</i> L.)
41	Ürgüp/Yeşilöz Köyü Mevki	Ceviz (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
42	Ürgüp/Cemil Köyü/Misafir Mevki	Karadut (<i>Morus nigra</i> L.)
43	Ürgüp/Cemil Köyü Mevki	Ceviz (<i>Juglans rigi</i> ya L.)
44	Ürgüp/Cemil Köyü Mevki	Karakavak (<i>Populus nigra</i> L.)
45	Ürgüp/Merkez	Akdut (<i>Morus alba</i> L.)

EXTENDED SUMMARY

Nevşehir province is one of the centers where natural and cultural heritage is kept alive, transmitted and protected. The province is a region where forest quality has been almost completely lost due to its geographical characteristics. In this region, which is mostly composed of barren land, monumental trees stand out as important natural heritage elements. However, there are almost no studies in the literature on the monumental trees of the region.

Nevşehir is one of the most important and value-added regions of Cappadocia. The touristic value is particularly noteworthy here. Monumental trees, which have natural and cultural heritage value, are remarkable elements in terms of natural and cultural science research as well as tourism. Monumental trees are considered natural heritage in terms of their biological species. In addition, such trees are protected by law as cultural heritage because local people have created many beliefs, practices and narratives about these trees. This study aims to give information about the project named *Monumental Trees of Nevşehir Province* and its results, to publish the results obtained from the research, to make a contribution to the literature on this subject and to draw attention to the subject.

The subject of the *Monumental Trees of Nevşehir Province* research reveals a study on cultural monumental trees in Nevşehir. However, dimensional and visual monumental trees without a specific narrative or folkloric value were also included in the scope of the research. At this point, the subject of the research is the identification, compilation of narratives, examination, promotion, mapping and digitization of monumental trees. Within the framework of this purpose, the research is based on the examination of the material compiled from the field depending on the field research methods of folklore. Participant observation, external observation, interview and utilization of resource persons were used in the research. In the theoretical parts of the research, a literature review was conducted and written sources were utilized. As a result of the research, forty-five monumental trees were identified in the region. Some of these trees are registered and some of them are in the process of registration. After the identification process, the monumental trees of Nevşehir were digitized on the map and transferred to digital media. With this research, the oral cultural memory that has been shaped around trees from the past to the present has been compiled and recorded.

Trees that have a real or imaginary story in the local culture or that are identified with national historical events and witness them are very important for the locals of that region. This importance has given rise to various legends among the people. These trees are defined and classified as cultural monumentals in the relevant legislation. A folkloric perspective can be used in identifying cultural monumental trees, compiling their narratives, examining their meaning for the local people and revealing their functions. The research was created with this perspective. The coordinates of the monumental trees were determined, mapped and digitized within the context of the research's purpose, objective and scope. This mapping process supports the positioning and promotion of historical, natural and cultural values. Such a perspective is in line with the principles and objectives outlined in UNESCO's relevant cultural conventions.

In the research, results were obtained that will contribute to the registration and protection of monumental trees and reveal the value asset for regional tourism. Application procedures have been initiated for the protection of forty-one monumental trees identified within the scope of the research and not yet registered. Regarding the three monumental trees, the Regional Commission for the Protection of Natural Assets of Nevşehir has decided that it is suitable for the registration of the monumental tree.

The needs of the public need to be taken into account in the protection and management of monumental trees. Local community support is very important in this regard. Informative trainings, lessons on monumental trees in school curricula, raising awareness with all kinds of visual materials and efforts to encourage the public to protect them are some of these. Indeed, the registration of a monumental tree means protecting its biological and physiological environment and the traditional knowledge that supports it. Such an approach and management plan is in line with the principles and objectives of cultural conventions on the protection of cultural heritage.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜRKİYE’NİN BEYİN GÖÇÜNE YÖNELİK TUTUM VE GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ: BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI¹

AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' ATTITUDES AND OPINIONS TOWARDS TURKIYE'S BRAIN DRAIN: A MIXED METHOD RESEARCH

Arzu SALDIRAY

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

arzusaldiray@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3261-4843

ÖZ

Geliş Tarihi:

14.01.2024

Kabul Tarihi:

02.04.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Beyin göçü
Öğretmen eğitimi
Toplumsal cinsiyet

Keywords

Brain drain
Teacher training
Gender

Göç, küreselleşme sürecinin önemli bir parçasıdır ve vatandaşlık eğitiminde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu araştırma geleceğin vatandaşlık eğitiminden sorumlu olan öğretmen adaylarının, Türkiye'nin beyin göçüne yönelik tutum ve görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Karma yöntem desenlerinden sıralı açıklayıcı desen kullanılmıştır. İlk aşamada Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği aracılığıyla 455 öğretmen adayından nicel veri toplanmıştır. Araştırmanın nitel kısmı durum çalışmasıyla devam etmiştir. Bu çerçevede, araştırmacının yürütmekte olduğu *Eleştirel ve Analitik Düşünme* dersinde çevrimiçi grup tartışması ve öğrenci kompozisyonlarıyla nitel veri toplanmıştır. Nicel bulgular, öğretmen adaylarının beyin göçü tutumlarının yüksek olduğunu ve itici bileşenlerden daha fazla etkilendiklerini, beyin göçüne yönelik tutumun cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Erkek öğretmen adaylarının beyin göçü tutumları, kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Nitel ve nicel bulgular tutarlıdır. Beyin göçünü haklı bulmayan kadın ve erkek öğretmen adayları, toplumsal dönüşümün sağlanmasında sorumluluk odaklı bir yaklaşımı vurgulamışlardır. Bulgular doğrultusunda, Yükseköğretim Öğretmen Yetiştirme Programına, vatandaşlık yetkinliğini güçlendirecek nitelikte bir lisans dersinin eklenmesi önerilebilir.

ABSTRACT

Migration is an important part of the globalisation process and has a strong impact on citizenship education. This study aims to examine the attitudes and opinions of pre-service teachers, who are responsible for future citizenship education, towards Turkey's brain drain. Sequential explanatory design, one of the mixed method designs, was used. In the first stage, quantitative data were collected from 455 pre-service teachers through the Attitude Towards Brain Drain Scale. The qualitative part of the research continued with a case study. In this framework, qualitative data were collected through online group discussion and student essays in the *Critical and Analytical Thinking* course conducted by the researcher. Quantitative findings show that pre-service teachers' attitudes towards brain drain are high and they are more affected by the push components; attitudes towards brain drain differ according to gender. Male pre-service teachers have higher attitudes towards brain drain than female pre-service teachers. Qualitative and quantitative findings are consistent. Male and female pre-service teachers who did not find brain drain justified emphasised a responsibility-oriented approach in ensuring social transformation. In line with the findings, it can be suggested that an undergraduate course that will strengthen citizenship competence should be added to the Higher Education Teacher Training Programme.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1419485>

Atf/Cite as: Saldıray, A. (2024). Öğretmen adaylarının Türkiye'nin beyin göçüne yönelik tutum ve görüşlerinin incelenmesi: Bir karma yöntem araştırması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 551-576.

¹ Bu araştırmaya sunduğu katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Barış ERİÇOK'a teşekkürlerimi sunarım.

Giriş

Küreselleşme ve teknolojik ilerlemelerin sonucunda, dünyanın her yerinden çok sayıda yüksek eğitimli birey, giderek daha yoğun bir hareketlilik yaşamaktadır (Docquier & Marfouk, 2006). Nitelikli insanların ulus ötesi göçü olarak adlandırılan *Beyin göçü* terimi, işgücünün küreselleşmesinin yüksek nitelikli çalışanların hareketi üzerindeki etkisini ifade etmektedir (Metin, 2023). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yayınladığı bir rapora göre, nitelikli bireylerin uluslararası hareketliliği, gelişmekte olan ülkeleri ciddi bir zorlukla karşı karşıya bırakmaktadır (Lowell, 2001). Mevcut araştırmalar, beyin göçünün doğrudan etkisinin, beşeri sermaye ve bilgi birikiminde bir azalmaya yol açtığını göstermektedir (Lowell 2001). Öte yandan, sanayileşmiş, gelişmiş ülkeler yüksek vasıflı işçilerin göçünden kazançlı çıkmakta, beşeri sermaye ve bilgi birikimlerini geliştirmektedirler (Straubhaar, 2000).

Göç, küreselleşme sürecinin önemli bir parçasıdır ve vatandaşlık ile vatandaşlık eğitimi üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahiptir (Veugeliers, 2021). Eğitim programları ekonomik, teknolojik ve küresel gelişmelerden doğrudan etkilenmekte ve bu etkilenmenin sonucunda yapısal açıdan güncellenerek verimli hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda eğitim programlarının güncel gelişmeler doğrultusunda gerçekçi, yararlı ve verimli hale getirilmesine yönelik araştırma- geliştirme çalışmalarının yapılması tavsiye edilmektedir (Uşun, 2016). Bu araştırma geleceğin vatandaşlık eğitiminden sorumlu olan öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumlarını ve görüşlerini inceleyerek yükseköğretim öğretmen yetiştirme programının beyin göçü bağlamında güncel durumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Türkiye, içerisinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal şartlar bağlamında son yıllarda yoğun bir beyin göçü vermektedir. Türkiye'den yurt dışına göç eden kişi sayısı, 2022 yılında bir önceki yıla göre % 62,3 artarak 466 bin 914 olmuştur. Türkiye'den göç eden nüfusun yaş gruplarına bakıldığında, en fazla göç edenlerin %15,8 ile 25-29 yaş grubunda olduğu belirtilmektedir. Bu yaş grubunu %13,4 ile 30-34 ve %12,8 ile 20-24 yaş grubu izlemiştir (TÜİKd, 2023).

İster bireysel, isterse kitlesel düzeyde gerçekleşsin, hiçbir göç nedensiz değildir (Göker, 2015) ve gençlerin göçünü anlamak gerekir. Castles ve Miller'e (2008) göre, gelişmiş ülkelere yapılan öğrenci hareketleri beyin göçünün önemli bir parçasını oluşturur, çünkü birçoğu geri dönmemektedir. Beyin göçü ile ilgili alanyazındaki araştırmalara bakıldığında, göçün en güçlü tetikleyicisi ekonomik nedenler olarak kabul edilmektedir (Gibson ve McKenzie, 2012; Mazzarol&Soutar, 2002; Sönmez, 2022; Tansel&Güngör, 2004). Türkiye'de gençlerin göç etme sebeplerini inceleyen araştırmalar, en yaygın sorun alanının meslek ve gelecek kaygısı olduğunu göstermektedir (Bulut-Sahin & Kulakoğlu, 2023; Boztilki, 2023; Cihan ve diğerleri, 2023). Üniversite öğrencilerini yurt dışı eğitime yönelten sebeplere bakıldığında, eğitim sürecinde karşılaşılan zorluklar; devlet politikalarındaki memnuniyetsizlik: nepotizm, şeffaflık, hak, adalet ve liyakat gibi itici unsurlar öne çıkmaktadır (Elüstü, 2021; Özdemir&İlhan, 2021). Türkiye'deki beyin göçünü toplumsal cinsiyet perspektifinden inceleyen araştırmalar, sosyal yapı içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadınların göç etme ve geri dönme ya da dönmeme kararlarında itici bir faktör olduğunu belirtmektedir (Altıkardeş, 2021; Elveren&Toksöz, 2019; Ruysen&Salomone, 2018).

Gençlerin beyin göçünü önleyecek politikaların geliştirilmesi ve yüksek vasıflı bireylerin belirli bir süre sonrasında ülkemize geri dönüşünü sağlayacak tersine beyin göçü mekanizmalarının hayata geçirilmesi açısından ilgili meslek gruplarından ampirik verilerin toplanması gereklidir. Bu bağlamda okullarda öğrencilerin eleştirel ve düşünsel bir siyasal kimlik geliştirmelerinde sorumluluk taşıyan öğretmenlik mesleği ön plana çıkmaktadır. Bireylerin, mutlak ve sorgulanmayan bir milliyetçiliğe kapılmadan, hem iyi hem kötü günde, toplumlarının korunması adına kendilerini adamaya yetecek güçte siyasal bir kimlik edinmek üzere eğitilmeleri gerekmektedir (Dauenhauer, 2001; Doğanay, 2012; Berktaş, 2012). Türkiye Yükseköğretim Yeterlikler Çerçevesi Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Bilimleri Temel Alanı lisans düzeyinde yer alan anahtar yetkinliklerden birisi de *vatandaşlık yetkinliği*dir (TYÇ, 2024; YÖK, 2024). Yükseköğretim programlarında vatandaşlık yetkinliği kapsamında yer alan öğrenme kazanımlarının güncel toplumsal sorunlarla bağlantılı biçimde kazandırılması gerekmektedir.

Ülkemizden diğer ülkelere gerçekleşen *beyin göçünü* farklı meslekler bağlamında hangi sebeplerle gerçekleştirildiğini tespit eden araştırmalara ihtiyaç vardır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021). Ayrıca, alanyazında beyin göçü kavramına eğitimbilimleri temelinde yükseköğretim programları bağlamında yaklaşan, öğretmen adaylarının beyin göçü tutumlarını ve bu tutumun sebebini derinlemesine inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Bu araştırmanın, öğretmen adaylarının beyin göçüyle ilgili görüş ve ihtiyaçlarına yönelik mevcut durumu ortaya koyması ve yükseköğretim programlarında gerekli güncellemelerin yapılması açısından alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı geleceğin yurttaşlık eğitiminden sorumlu bireyler olan öğretmen adaylarının Türkiye'nin beyin göçüne yönelik tutumlarını incelemek ve onların perspektifinden gençlerin yurt dışına göç etme eğilimini nasıl değerlendirdiklerini incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumları nasıldır?
2. Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumları cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik görüşleri nelerdir? Bu görüşlerin nedenleri nelerdir?

Göç Kuramları

Göç kararı oldukça karmaşık bir yapıyı yansıtmaktadır ve birçok göç kuramı bulunmaktadır. Ravenstein'in (1885; 1889) *Göç Yasaları Kuramı* göçü ekonomi, kentleşme ve endüstriyel gelişim bağlamında ele almaktadır. Buna göre göçün sebepleri kötü veya baskıcı kanunlar, olumsuz iklim koşulları ve ağır vergiler şeklinde açıklanmaktadır. Buna ek olarak göçün oluşmasında ekonomik bakımdan daha güçlü konumda olma isteği yatmaktadır (Çağlayan, 2006).

Neoklasik teori ise, çağdaş göç teorilerinin başlangıç noktası olarak görülmektedir ve göç olgusuna hem makro hem de mikro bir çerçevede yaklaşmaktadır. Neoklasik teoriye göre göç, işgücünün çeşitli pazarlarda karşılaştığı getiri farklılıkları doğrultusunda ortaya çıkmaktadır (Ela-Özcan, 2017). Neoklasik göç teorisine göre, göçmenler aktif olarak en yüksek gelirin peşinde koşan ve kazançlarını maksimize etme hedefine dayalı kararlar alan kişilerdir. Bu teori, ekonomi temelli diğer teorilerle benzer şekilde göçü kapsamlı olarak ele almada yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Kara, 2022).

Merkez-çevre (center-periphery) kuramı bağımlılık kuramı ya da dünya sistemleri kuramı olarak da bilinir. Merkez-çevre kuramının geliştirilmesinde Samir Amin (1974), Immanuel Wallerstein (1980; 1984), Andre Gunder Frank (1966) gibi düşünürler etkili olmuştur. Buna göre dünya, birbirine ekonomik olarak bağımlı olan merkez ve çevre olmak üzere iki katmandan oluşmaktadır (Çağlayan, 2006; Kara, 2022).

İtme-Çekme Kuramı ise insanları bir takım yaşam alanlarından iten ya da bir takım yaşam alanlarına çeken faktörlere odaklanmaktadır. Buna göre her göç hareketi kök ülke ile ilgili faktörleri, göç edilen ülke ile ilgili faktörleri, zaman içinde yaşanan zorlukları ve kişisel faktörleri içermektedir (Lee, 1966). Bu çalışmada benimsenen kuram itme-çekme kuramıdır.

İtme-Çekme Teorisi

İtme-çekme teorisi, insanları menşe yerlerinden ittiği ve varış yerlerine çektiği varsayılan ekonomik, çevresel ve demografik faktörleri tanımlar (Castles, Haas & Miller, 2014). Bu teoriye göre, göçün nedeni hedef ülkedeki cazip çekici etkenler ve menşedeki itici etkenlerin varlığıdır. Demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat eksikliği ve politik baskılar genellikle menşedeki itici faktörler arasında sayılırken; işgücü talebi, hazır alanın bulunması, iyi ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükler çekici faktörlerdir (Castles&Miller, 2008). İtme ve çekme teorisi, üniversite öğrencilerinin göç hareketini açıklamakta oldukça işlevsel bilgiler sunmaktadır (Mazzarol & Soutar, 2002). Teoriyi ortaya atan Amerikalı bir akademisyen olan E. S. Lee, çeşitli faktörlerin öğrencilerin seçimini etkilediğini belirterek bu faktörleri *itme* ve *çekme* olarak ayırmıştır (Lee, 2017). Lee (2017), üniversite öğrencilerinin özellikle ülkelerindeki eğitim olanaklarından memnun olmadıklarını ve daha iyi bir yükseköğretim istedikleri için göç etme eylemine kalkıştıklarını belirtir. Mazzarol ve Soutar (2002), öğrencilerin hedefini etkileyen altı faktör olduğunu belirtir: 1) Bilgi ve anlayış, 2) kişisel tavsiye, 3) maliyet sorunları, 4) iklim, 5) coğrafi yakınlık, 6) sosyal bağlar.

İtme-çekme teorisi, göç kararını etkileyen önemli faktörleri bir araya getirme kabiliyeti nedeniyle önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır (Bauer& Zimmermann, 1998). Ancak, göç hareketlerinin açıklanmasında insanların yaşam standartlarını ve isteklerini etkileyen sosyal, ekonomik, siyasi ve kurumsal faktörlerin yanı sıra çevresel ve demografik faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İtici ve çekici faktörlerin ötesinde bakıldığında, iyileştirilmiş eğitim imkânları ve medyaya maruz kalmanın göreceli şekilde yoksunluk

hissini artırabileceği ve daha yüksek beklentilere ve dolayısıyla daha fazla göçe yol açabileceği belirtilmektedir (Haas, Castles & Miller, 2019). Karma desene dayalı bu araştırmanın nicel kısmında, gençlerin beyin göçü tutumları itme-çekme teorisi çerçevesinde ele alınmışken, araştırmanın nitel kısmında öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik görüşlerinin irdelenmesinde itme-çekme teorisiyle yetinilmemiştir. İtme-çekme teorisi, göç hareketliliğiyle ilgili çeşitli faktörlerin, nüfus hareketine nasıl yol açtığını tam olarak açıklayamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Skeldon, 1990).

Araştırmanın Modeli ve Deseni

Araştırma problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla, nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanarak gerçekleştirilen araştırmalar *karma yöntem araştırmaları* olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Karma yöntem araştırmaları nitel ve nicel yöntemlerle veri toplama, analiz etme ve bütünleştirmeye olanak veren bir araştırma yaklaşımıdır. Bu bağlamda öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutum ve görüşlerinin incelendiği bu araştırmada, araştırma probleminin karmaşık ve çok boyutlu doğası gereği karma yöntemin daha verimli bulgular ortaya koyması öngörülmüştür. Bu araştırmada karma yöntem desenlerinden *sıralı- açıklayıcı* desen kullanılmıştır. İki aşamadan oluşan bu desenin amacı nicel yöntemle toplanan verilerin nitel yöntemle toplanan verilerle desteklenmesi, açıklanması ya da örneklendirilmesidir.

Nicel Bölüm

Araştırmanın nicel bölümü, var olan durumu olduğu şekliyle betimlemeyi hedefleyen tarama modeline (Karasar, 2012) dayalı biçimde yürütülmüştür. Bu kapsamda araştırmanın gerçekleştirildiği İç Anadolu'da bulunan bir üniversitenin eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarına kişisel bilgi formu ile birlikte *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* dijital form halinde uygulanmıştır. Ölçeği 455 öğretmen adayı yanıtlamıştır.

Nitel Bölüm

Araştırmanın nitel bölümü, nicel analizle ortaya çıkan sonuçları derinlemesine incelemek amacıyla durum çalışması desenine dayalı biçimde yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda çok yaygın bir biçimde kullanılan durum çalışması, bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesinde ele alan görgül bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çerçevede araştırmada çevrimiçi grup tartışması ve öğrenci kompozisyonları aracılığıyla nitel veri elde edilmiştir. Durum çalışması kapsamında izlenen işlemler şu şekildedir:

1. Araştırmanın yürütüldüğü eğitim fakültesinde okutulan *Eleştirel ve Analitik Düşünme* dersinde öğretmen adaylarına açık uçlu bir soru yöneltilmiş, soruya eleştirel düşünme temelinde yanıtlar vermeleri istenmiştir. Çevrimiçi tartışma oturumuna 12 öğretmen adayı katılmıştır. Çevrimiçi tartışmada katılımcıların yanıtladıkları istenen soru şu şekildedir: *Son dönemlerde gençlerin yurt dışına yerleşme isteğini değerlendiriniz? Gençler haklı mı değil mi?*

2. Çevrimiçi tartışma oturumunun ardından aynı lisans dersi çerçevesinde öğretmen adaylarının konuyla ilgili tez ileri sürmelerini gerektiren bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Kompozisyon yazma çalışmalarına 29 kadın 9 erkek olmak üzere 38 öğretmen adayı katılmıştır. Öğretmen adaylarına yöneltilen açık uçlu soru şu şekildedir: *Son dönemlerde gençlerin yurt dışına yerleşme isteğini değerlendiriniz? Gençler haklı mı değil mi? Düşüncelerinizi ifade eden argümana dayalı bir kompozisyon yazınız?* Soru, öğretmen adaylarına önceden bildirilmiş ve gerekli araştırmalar yapmaları için bir hafta süre tanınmıştır. Öğrenci kompozisyonları, uzaktan eğitim sistemi aracılığıyla toplanmıştır. Veriler, cinsiyet temelinde içerik analiziyle çözümlenmiştir.

Nicel Veri Toplama Aşamasındaki Örneklem

Araştırmanın evrenini, İç Anadolu'da bulunan bir üniversitenin Eğitim Fakültesine kayıtlı 2300 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise ilgili eğitim fakültesine kayıtlı farklı branştaki öğrencilerden seçkisiz örnekleme yoluyla belirlenen *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğini* gönüllü yanıtlamayı kabul eden 455 öğretmen adaydır. Araştırmanın nicel veri toplama aşamasındaki örneklemini oluşturan öğretmen adaylarına ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın nicel veri toplama aşamasında yer alan öğretmen adaylarının demografik bilgileri (n=455)

Kişisel Bilgiler	n	%
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	372	81,8
Erkek	83	18,2
<i>Yaş</i>	n	%
20	118	25,9
21	87	19,1
22	69	15,2
19	68	14,9
23	44	9,7
24	21	4,6
<i>Büyüdüğünüz yer?</i>	n	%
Büyükşehir	116	25,5
Belde-köy-mahalle	114	25,1
İlçe merkezi	114	25,1
İl merkezi	111	24,4
<i>Öğretmenlik Branşı</i>	n	%
Okulöncesi Öğretmenliği	61	13,4
İngilizce Öğretmenliği	56	12,3
Fen Bilgisi Öğretmenliği	48	10,5
Özel Eğitim Öğretmenliği	45	9,9
Sınıf Öğretmenliği	44	9,7
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	43	9,5
Türkçe Öğretmenliği	33	7,3
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	27	5,9
Almanca Öğretmenliği	26	5,7
<i>Sınıf düzeyi</i>	n	%
1. sınıf	224	49,2
3. sınıf	131	28,8
2. sınıf	65	14,3
4. sınıf	33	7,3
<i>Daha önce yurt dışına çıktınız mı?</i>	n	%
Hayır	397	87,3
Evet	57	12,5
<i>Gerekli imkanlara sahip olsanız, yurt dışına yerleşmek veya yaşamak ister miydiniz?</i>	n	%
Evet, isterim.	276	60,7
Hayır, istemezdim.	91	20
Kararsızım.	88	19,3

Nitel Veri Toplama Aşamasındaki Katılımcılar

Araştırmanın nitel boyutunda yer alan katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Örnekleme dahil olmanın ölçütü, araştırmanın gerçekleştirildiği üniversitenin Eğitim Fakültesi öğrencisi olmak ve araştırmacı tarafından yürütülen Eleştirel ve Analitik Düşünme isimli seçmeli meslek bilgisi dersini almaktır. Araştırmanın nitel veri toplama aşamasındaki katılımcıları oluşturan öğretmen adaylarına ilişkin demografik bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın Nitel Veri Toplama Aşamasında Yer Alan Öğretmen Adaylarının Demografik Bilgileri (n=38)

Kişisel Bilgiler		f
Cinsiyet		
Kadın		29
Erkek		9
Öğretmenlik Branşı		f
Okulöncesi Öğretmenliği		7
İngilizce Öğretmenliği		5
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği		5
İlköğretim Matematik Öğretmenliği		4
Özel Eğitim Öğretmenliği		4
Türkçe Öğretmenliği		3
Müzik Öğretmenliği		3
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık		3
Almanca Öğretmenliği		2
Sınıf Öğretmenliği		1
Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Öğretmenliği		1
Sınıf düzeyi		f
2. sınıf		33
3. sınıf		3
4. sınıf		2

Veri Toplama Araçları

Nitel Veri

Araştırmada nicel verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu ile birlikte Öncü, Selvi, Vayisoğlu ve Ceyhan tarafından geliştirilen ve güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarının yapıldığı *Hemşirelik Öğrencilerinde Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* kullanılmıştır. 2018’de hemşirelik öğrencilerinin beyin göçüne ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik hazırlanan 16 maddelik ölçek, tek boyutlu iki bileşenli bir yapıdadır. Maddeler ÇEKİCİ (1,2,3,4,5,6,8,10,12,14,15,16) ve İTİCİ (7,9,11,13) faktörler olarak iki bileşen altında toplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı ve madde-toplam puan korelasyonu ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirliği, bütüne ilişkin 0.91 ve alt bileşenlerine ilişkin 0.88 ve 0.86’dır; düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları ise 0.81 ile 0.34 arasında değişmektedir. Ölçeğin geçerlilik çalışması kapsamında yapı geçerliliği açımlayıcı faktör analizi ile değerlendirilmiş ve ölçeğin tek faktörlü yapı gösterdiği ve toplam varyansın % 51’ini açıklayan özdeğeri 1’den büyük iki bileşeni olduğu belirlenmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, faktör yapısının veriyle uyumlu olduğunu ortaya koymuştur. Geliştirilen ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu bildirilmiştir. Ölçekte yer alan her bir madde, *kesinlikle katılmıyorum* (1 puan), *katılmıyorum*, *Ne katılıyorum ne katılmıyorum*, *katılıyorum* ve *tamamen katılıyorum* (5 puan) şeklinde 5’li dereceleme tiptedir. 3. ve 15. maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçeğin tümünden alınacak en düşük ve en yüksek puanlar 16- 80 arasında olup, puanın artması göç etme eğiliminin arttığını göstermektedir (bk. EK 1.).

Nitel Veri

Gözlem Verileri. *Eleştirel ve Analitik Düşünme* dersinin *Türkiye’nin Beyin Göçü* konulu çevrimiçi oturumunda, öğretmen adaylarının konuyla ilgili eleştirel düşünmeye dayalı argümanlar ortaya koyması istenmiştir. Bu aşamada veri kaybını önlemek adına sanal sınıf etkinliği kayıt altına alınmıştır. Katılımcıların, çevrimiçi tartışma sürecinde konuşmaya dayalı görüşlerinin yer aldığı ders kayıtları, araştırmacı tarafından gözlem verilerinin oluşturulmasında kullanılmıştır.

Öğrenci Kompozisyonları. Öğretmen adaylarının konuyla ilgili görüşlerini derinlemesine ele almak ve bulgular arası tutarlılık kontrol edilebilmesi amacıyla çevrimiçi tartışma oturumunun ardından aynı lisans dersi çerçevesinde katılımcıların konuyla ilgili tez ileri sürmelerini gerektiren bir kompozisyon yazmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarına yöneltilen açık uçlu soru şu şekildedir: *Son dönemlerde gençlerin yurt dışına yerleşme isteğini*

değerlendiriniz? Gençler bakılı mı değil mi? Düşüncelerinizi ifade eden argümana dayalı bir kompozisyon yazınız? Nitel veri setinde yer alan örnek bir öğrenci kompozisyonu EK 2' de gösterilmiştir. Araştırma sorularını yanıtlamada kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Soruları İçin Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırma Soruları	Ölçme Aracı
1. Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumları nasıldır?	Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği (BGYTÖ)
2. Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumları cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?	Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği (BGYTÖ)
3. Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik görüşleri nelerdir? Bu görüşlerin nedenleri nelerdir?	Çevrimiçi Grup Tartışması Gözlem Kayıtları Öğrenci Kompozisyonları

Verilerin Analizi

Nicel veriler SPSS for Windows 24.0 programından yararlanarak çözümlenmiştir. Kişisel bilgiler için frekans (f) ve yüzde değerleri (%) hesaplanmıştır. Öğretmenlerin beyin göçüne yönelik tutumlarının belirlenmesinde ise ölçekten alınan puanların aritmetik ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (SS) değerleri incelenmiştir.

Gözlem ve öğrenci kompozisyonları aracılığıyla elde edilen nitel verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi cinsiyet ekseninde yapılmıştır. Göç üzerine yapılan araştırmaların gösterdiği üzere, bireyler toplumsal cinsiyetten kaynaklı kısıtlamalar ve baskılar yoluyla yaşadıkları yerden göç edebilmekte ya da geldikleri yerde toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla deneyimleri farklılaşabilmektedir (Nawyn, 2019). Diğer bir taraftan araştırma konusu ne olursa olsun; cinsiyet normları ve cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin araştırma konusu ile iç içe geçtiği belirtilmektedir (Raoul Wallenberg Institute, 2024). Bu nedenle araştırma yapılan alanı daha iyi anlayabilmek ve açıklayabilmek için toplumsal cinsiyet perspektifine ihtiyaç vardır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nitel ve nicel yöntemlerin aynı araştırmada kullanılması, gerek araştırmanın kurgulanması gerekse veri toplama ve analiz süreçlerinin geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması bakımından bazı sorunları beraberinde getirebilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Ancak karma yöntem araştırmalarında farklı yöntemlerle toplanan verilerin birbirini teyit amacıyla kullanılması elde edilen bulguların inandırıcılığının daha güçlü olmasını da sağlamaktadır. Bu araştırmanın ilk aşamasında 455 öğretmen adayının katıldığı *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* kullanılmış, ikinci aşamada 38 katılımcıdan gözlem ve öğrenci kompozisyonları aracılığıyla nitel veri elde edilmiştir. Nicel verilerin analizi sonucunda, öğretmen adaylarının beyin göçü tutumlarında cinsiyete dayalı farklılık olduğu bulgusu, nitel araştırmada derinlikli biçimde analiz edilmiştir. Araştırma problemi irdelenirken, nicel yöntem makro bir bakış açısını, nitel verilerin ortaya koyduğu bulgular ise mikro bir bakış açısını yansıtmaktadır. Makro ve mikro boyutta birbirinden farklı iki bakış açısının ortaya koyduğu bulgular, birbirini tamamlayarak kapsamlı bir sonucun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede nicel araştırmanın zayıf olduğu *derinlik ve ayrıntı* ile nitel araştırmanın zayıf olduğu *genelleme ve tahmin* giderilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Alınan Etik Önlemler

Veri toplama işlemlerine başlamadan önce Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulundan 2023.04.139. nolu karar sayılı resmi etik izin alınmıştır. Veri toplama sürecinde, nicel aşamada öğretmen adaylarının dijital form halindeki tutum ölçeğini doldurmadan önce gönüllü olduğunu teyit etmesi istenmiştir. Nitel veri toplama aşamasında gerek çevrimiçi tartışma oturumunda gerekse öğrenci kompozisyonlarının hazırlanmasından önce öğretmen adaylarına gerekli bilgilendirme yapılmış, kendilerinden gerekli onay alındıktan sonra veri toplanmıştır.

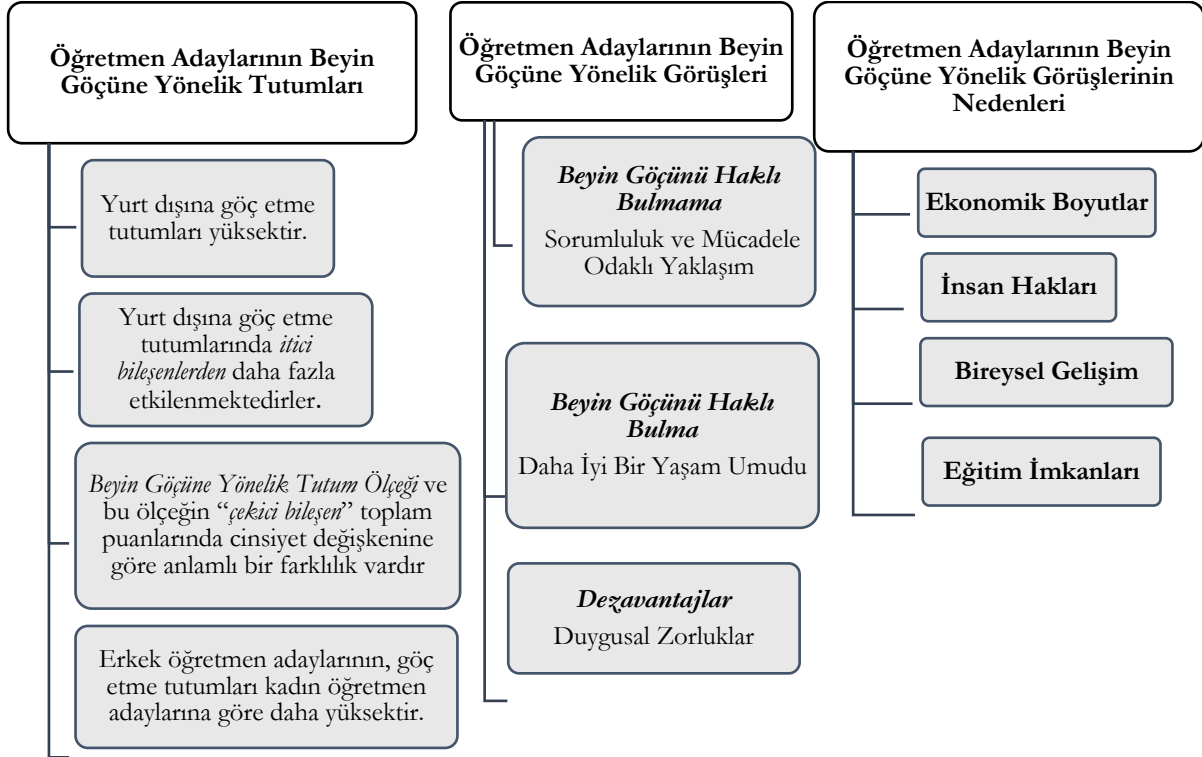

Araştırmanın Sınırlıkları

1. Bu araştırma 2022-2023 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde, İç Anadolu’da bulunan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından elde edilen nitel ve nicel verilerle sınırlıdır.
2. Öğretmen adaylarının, beyin göçüne yönelik tutumları ile bu tutumun cinsiyete göre farklı olup olmadığına ilişkin bulgular, *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* aracılığıyla elde edilen nicel verilerin analiziyle sınırlıdır.
3. Öğretmen adaylarının, Türkiye’nin beyin göçüne yönelik görüşleri ve bu görüşlerinin nedenlerine yönelik bulgular Eleştirel ve Analitik Düşünme dersi kapsamında 38 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilen çevrimiçi grup tartışması ve öğrenci kompozisyonlarının içerik analiziyle sınırlıdır.
3. Nicel verilerin toplandığı 455 öğretmen adayının %81,8’nin kadın katılımcılardan oluşması, benzer şekilde nitel verinin toplandığı 38 öğretmen adayının 29’nun kadın olması bu araştırmanın sınırlıklarından kabul edilebilir.

Bulgular

Bu kısımda, bulgular araştırma soruları temelinde ele alınarak sunulmuştur. Bu bağlamda önce nicel bulgulara sonrasında nitel bulgulara yer verilmiştir. Bulgular kapsamında ele alınan başlık ve alt başlıkların görsel temsili Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Bulgulara Ait Başlık ve Alt Başlıkların Görsel Temsili

Nicel Bulgular

Bu bölümde nicel verilere dayalı analiz bulguları sunulmuştur. İlk aşamada öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutum puanlarına ilişkin bulgular ele alındıktan sonra, ikinci aşamada öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre beyin göçü tutumları ele alınmıştır.

Öğretmen Adaylarının Türkiye'nin Yakın Dönemli Beyin Göçüne Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

455 katılımcıya uygulanan *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* (BGYTÖ) aracılığıyla öğretmenlik eğitimi alan adayların, beyin göçüne yönelik tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğe ait elde edilen toplam puanlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği'nin Bileşenlerine ve Ölçeğin Toplam Puanlarına İlişkin Bulgular

Ölçek	N	Alınan en düşük puan	Alınan en yüksek puan	Aritmetik ortalama	Standart Sapma
BGYTÖ	455	22	78	53,93	12,74
Çekici Bileşen	455	16	59	38,20	8,74
İtici Bileşen	455	4	20	15,73	4,60

Tablo 4'te ölçekten ve ölçeğin alt bileşenlerinden alınan toplam puanlar sunulmuştur. BGYTÖ'den alınan toplam puanlara bakıldığında, en düşük puanın 22, en yüksek puanın 78 olduğu görülmektedir. Ölçekten alınan toplam puanların aritmetik ortalaması 53,93'tür. Çekici bileşene bakıldığında, en düşük puanın 16; en yüksek puanın 59 olduğu, aritmetik ortalamasının 38,20 olduğu görülmektedir. Dört maddeden oluşan *itici bileşene* bakıldığında en düşük puanın 4; en yüksek puanın 20 olduğu ve aritmetik ortalamasının 15,73 olduğu görülmektedir. Bulgular, ölçeğin ve alt bileşenlerin aritmetik ortalama puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir. BGYTÖ'den alınan aritmetik ortalamasının 53,93; *çekici bileşen* için 38,20; dört maddelik *itici bileşen* için 15,73 olması öğretmen adaylarının göç etme tutumlarının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Ölçek ve alt bileşenlerinin madde sayıları birbirinden farklı olduğundan dolayı, elde edilen toplam puanların karşılaştırmalı analizi için, ölçeğin ve alt bileşenlerinin aritmetik ortalaması alınmıştır. Elde edilen puanlara ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Ölçek ve Alt Bileşenleri Özelinde Alınan Puanlara Ait Bulgular

Ölçek	N	Alınan en düşük puan	Alınan en yüksek puan	Aritmetik ortalama	Standart Sapma
BGYTÖ	455	1,38	4,88	3,37	0,79
Çekici Bileşen	455	1,33	4,92	3,18	0,72
İtici Bileşen	455	1,00	5,00	3,93	1,15

Tablo 5'e bakıldığında BGYTÖ ve alt bileşenlerinin aritmetik ortalamalarının dikkat çekici olduğu görülmektedir. Madde sayıları farklı olsa da her bileşenin kendi içerisindeki aritmetik ortalaması; BGYTÖ için 3,37; *çekici bileşen* için 3,18; *itici bileşen* için 3,93'tür. Bulgular, öğretmen adaylarının itici bileşenleri oluşturan maddeleri, diğer bileşenlerin maddelerine kıyasla daha yüksek puanladıklarını göstermektedir. Buna göre, öğretmen adaylarının yurt dışına göç etme eğilimlerinde *itici bileşenlerden* daha fazla etkilendikleri söylenebilir.

Öğretmen Adaylarının Cinsiyet Değişkenine Göre Türkiye'nin Yakın Dönemli Beyin Göçüne Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla, yapılan bağımsız t- testi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğinin Bileşenlerine ve Ölçeğin Toplamına İlişkin Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesine Yönelik t- Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	sd	p
BGYTÖ	Kadın	372	53,05	12,68	-3,16	453	,002
	Erkek	83	57,90	12,31			
Çekici Bileşen	Kadın	372	37,49	8,63	-3,72	453	,000
	Erkek	83	41,38	8,56			
İtici Bileşen	Kadın	372	15,55	4,67	-1,72	453	,086
	Erkek	83	16,51	4,18			

Tablo 6’da öğretmen adaylarının *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* ve bu ölçeğin *çekici bileşen* toplam puanlarına bakıldığında, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir, $t(453) = -3,16$ & $-3,72$ $p < .05$. Erkek öğretmen adaylarının, beyin göçüne yönelik tutum puanları, kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksektir ($\bar{X} :57,90$). Ayrıca, *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğinin çekici bileşen* toplam puanlarında erkeklerin, kadın adaylara göre daha yüksek ortalama puana sahip oldukları görülmektedir ($\bar{X} :41,38$). *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeğinin, itici bileşen* toplam puanlarında, öğretmen adaylarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Bulgular, öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılaştığını bize göstermektedir. Erkek öğretmen adayları, *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* ve bu ölçeğin *çekici bileşeninde* aritmetik ortalama puan bakımından daha yüksek puan almıştır.

Nitel Bulgular

Bu bölümde nitel verilere dayalı bulgular iki alt başlık altında ele alınmıştır. Birinci başlık altında öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik görüşleri; ikinci başlık altında ise öğretmen adaylarının beyin göçüyle ilgili görüşlerinin nedenleri tema ve kategoriler kapsamında detaylı biçimde ele alınarak sunulmuştur. Bulgular sunulurken, tema ve kategoriler kapsamında katılımcıların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler doğrudan alıntılar şeklinde gösterilmiştir.

Öğretmen Adaylarının Türkiye'nin Yakın Dönemli Beyin Göçü Görüşlerine Yönelik Bulgular

Öğretmen adaylarının, gençlerin yurt dışına yerleşme isteğiyle ilgili yaptığı değerlendirmelere ilişkin bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Gençlerin Beyin Göçüyle İlgili Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Tema	Kategoriler			
	<i>Erkek</i>	<i>f</i>	<i>Kadın</i>	<i>f</i>
<i>Beyin Göçünü Haklı Bulmama</i>	Dönüşüm İçin Sorumluluk Duyma	5	Uğruna Kan Dökülmüş Toprakları Terk Etmek Gerekir	16
	Ulusal Kalkınmanın Sektöre Uğraması	2	Sorumluluk ve Mücadele Odaklı Yaklaşım	16
	Yurt dışı meselesi kişisel bir karardır	2	Yurt dışı meselesi kişisel bir karardır.	6
<i>Beyin Göçünü Haklı Bulma</i>	Politik ve Sosyal Faktörlere Yer Verme	9	Haklı Gerekçelere Yer Verme	9
	Daha İyi Bir Yaşam Umudu	8	Daha İyi Bir Yaşam Umudu	7
	Daha İyi Bir Yaşam Umudu	8	Hayranlık Değil Zorunluluk	4
<i>Dezavantajlar</i>	Duygusal Zorluklar	3	Duygusal Zorluklar	9
	Dil Bariyeri	2	İrkçilikle Karşılaşma Endişesi	7
	İrkçilikle Karşılaşma Endişesi	2	Yüksek Yaşam Maliyetleri	7
	Yüksek Yaşam Maliyetleri	2	Yurt Dışı Koşullarının iyi olduğu var sayımı	7
	Yüksek Yaşam Maliyetleri	1	Dil Bariyeri	4

Beyin Göçüne Yönelik Değerlendirmeler: Gençler Haklı mı Değil mi?

Tablo 7’de yer alan bulgular, erkek öğretmen adaylarının beyin göçünü çoğunlukla haklı bulduklarını, ancak kadın öğretmen adaylarının beyin göçünü çoğunlukla haklı bulmadıklarını göstermektedir. Beyin göçünü haklı bulan erkek öğretmen adaylar, konuyla ilgili politik ve sosyal faktörlere değinerek gençlerin daha iyi bir yaşam umuduyla yurt dışına göç etmek istediklerini belirtmişlerdir. Kadın öğretmen adayları, Türkiye topraklarının Kurtuluş Savaşında büyük zorluklarla kazanıldığını vurgulayarak, yurt dışına göçü haklı bulmadıklarını belirtmişlerdir.

“Atatürk’ün bize emanet ettiği devleti, atalarımızın canları ve kanları ile savundukları bu toprakları hiçbir mücadele etmeden terk ederek gidip, bırakacak mıyız? Bu ülkenin gençleri olarak ülkeyi geliştirmek, iyileştirmek ve daha iyiye taşımak bizim elimizdedir” (K6, Kompozisyon).

Tablo 7’deki bulgular, gençlerin yurt dışı göçünü haklı bulmayan kadın ve erkek katılımcıların, toplumsal dönüşümün sağlanmasında sorumluluk ve mücadele odaklı bir yaklaşımın gerekliliği düşüncesini paylaştıklarını göstermektedir. Kadın öğretmen adayları, gençlerin yurt dışına göç etme isteklerini sert şekilde eleştirerek sorumluluk odaklı bir yaklaşımı belirgin biçimde daha fazla sıklıkta dile getirmişlerdir.

“Kazanılmış bu toprakları bırakıp gitmek de bencilliktir aslında... Bir zamanlar başkaları da bırakıp gidebilirdi ama bırakmayıp, savaşmışlar. Eğer, bizler de giderssek, içinde olduğumuz bu durumu nasıl düzelteceğiz ki? Neden kendi toprağıma faydam olmak yerine gidip başka ülkenin toprağına faydam dokunsun ki. Madem bu ülkenin daha güzel olmasını istiyorum, o zaman elimi taşın altına koymam lazım” (K5, Grup Tartışması).

“Yapılan haksızlıklara rağmen ülkemizde hala kendi çalışmalarıyla torpile ihtiyaç duymadan çalışan, bir yerlere gelmek isteyen gençleri de unutmamak lazım. Aslında, ülkemizi bu kişiler kurtaracaktır. Her seferinde girdiği sınavlardan, mülakatlardan başarılı olsa da elenen ancak vazgeçmeyen kişilerdir ülkemizi kurtaracak gençler. Kolay yoldan iş bulma içerisinde değillerdir. Başarılı aklı yerinde insanlardır” (E1, Kompozisyon).

Tablo 7’de yer alan dikkat çekici diğer bulgu, kadın ve erkek öğretmen adaylarının gençlerin yurt dışına göçe yönelik talebini kişisel bir karar olarak değerlendirmesidir. Öğretmen adayları, gençlerin yurt dışına yerleşme isteği konusunda haklılık değerlendirmesi yapmanın öznel bir değerlendirme olduğunu, bu kararın toplumsal bir sorun olmasından ziyade kişisel bir sorun olduğunu belirtmişlerdir.

“Küreselleşme, ekonomik fırsatlar ve kişisel gelişim arayışı gibi faktörler, gençlerin bu isteğini tetikleyebilir. Ancak, her bireyin kendi koşullarını ve tercihlerini değerlendirmesi gerektiği unutulmamalıdır. Yurt dışına yerleşme kararı kişisel bir tercih olup, gençlerin kendi hedefleri ve değerleri doğrultusunda yapacakları bir seçimdir” (E8, Kompozisyon).

“Sonuç olarak, gençlerin yurt dışına yerleşme isteği konusunda haklılık değerlendirmesi yapmak oldukça subjektif bir konudur. Her genç, farklı motivasyon ve hedeflere sahip olabilir. Bazıları için yurt dışında daha iyi kariyer ve eğitim fırsatları bulunurken, bazıları için farklı kültürleri deneyimleme ve kişisel gelişimi teşvik etme ön planda olabilir” (K9, Kompozisyon).

Tablo 7’de yer alan dikkat çekici diğer bir bulguya göre, yurt dışı göçü haklı değerlendiren kadın ve erkek öğretmen adayları, gençlerin göç etme isteklerinin temelinde daha iyi bir yaşam umudunun yer aldığını belirtmişlerdir. Öğretmen adayları, Türkiye’de yaşam mücadelesi içerisinde olduklarını ve gelecek öngörülerine ilgili umutsuz ve çaresiz hissettiklerini belirterek yurt dışındaki imkanların iyi bir yaşam adına daha ümit verici olduğunu vurgulamışlardır.

“Bu yazıda, Türk halkının neden yurtdışına yerleşmeye yöneldiğini, bunun haklı bir düşünce olmasının arkasındaki sebepleri ve daha iyi bir yaşam, daha büyük umutlar arzusunun rasyonel bir arayış olduğunu açıklayacağım” (E4, Kompozisyon).

“Ülkemizde yaşanan çaresiz bir hayattansa biz gençler umut ve yaşama sevinciyle yaşayabileceğimiz bir hayat istiyoruz” (K2, Kompozisyon).

Kadın ve erkek öğretmen adayları, yurt dışı olanaklarının daha ümit verici olduğu konusunda aynı fikirde olsa da Tablo 7’de yer alan bulgulara yakından bakıldığında, kadın öğretmen adaylarının daha iyi bir yaşam umudunun ötesinde, yurt dışı göçün bir mecburiyet boyutuna ulaştığı düşüncesinde erkek katılımcılardan farklı bir vurgulama yaptığı görülmektedir.

“Gençlerin kendi ülkelerini bırakıp başka ülkelerde yaşamak istemesinin en önemli sebeplerinden birisi kendi ülkelerinde bir gelecek görememeleri, iş bulamamaları ve insanca bir yaşam süreceği gelir kazanamamaları... Yani gençler yurt dışı hayranlığından değil, kendi ülkelerinde temel gereksinimlerini bile karşılayamayacak duruma geldiklerini düşündükleri için yurt dışına göç ediyor” (K5, Kompozisyon).

Dezavantajlar

Tablo 7'de yer alan son tema, yurt dışı göçün dezavantajlarını içermektedir. Bulgulara göre kadın ve erkek öğretmen adayları yurt dışına göçle ilgili bazı zorluklar olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu zorluklar; göç edilen ülkeye yönelik sosyal dinamikleri vurgulamaktadır. Erkek ve kadın öğretmen adayları, sosyal ağlar ve kültürel bağlar gibi birey için anlamlı ilişkileri geride bırakmanın duygusal zorlukları olduğunu ve bu zorlukların göç edilen ülkeye uyum sorunu oluşturabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, göç edilen ülke için ırkçılıkla karşılaşma korkusu, yüksek yaşam maliyetleri ve dil bariyeri gibi zorlukları da dile getirmişlerdir.

“Gittiğimiz ülkede dini inancımız ve düşüncelerimiz ne olursa olsun eğer kavruk/esmer tenliyse, o ülkede doğup büyümiş olan insanlara nazaran bize olan bakış açısı daha farklı olabilir. Bunun en basit örneği ise bizim şuan (sosyal medya üzerinden yapılan anketlere göre çoğumuzun) Suriyelileri sevmemesi örnek gösterilebilir” (E9, Kompozisyon).

“Yurt dışına göçle ilgili karşımıza çıkan başka bir kavram ise asimilasyon. Bulduğumuz toplum tarafından istenmediğimizin bilincinde olmak, adapte olmaya çalışmak, kendimizi kabul ettirmeye çalışmak, kültür çatışması yaşamak ve uyum sağlamaya çalışmak çok ciddi psikolojik darbeler” (K17, Grup Tartışması).

Türkiye'nin Beyin Göçünü Haklı Bulan Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Nedenlerine Yönelik Bulgular

Yakın dönemde Türkiye'de gençlerin yurt dışına göç etme isteğini haklı bir eylem olarak değerlendiren öğretmen adaylarının, bu görüşlerinin nedenlerine ilişkin bulgular Tablo 8'de gösterilmiştir. Bulgulara göre öne çıkan temalar; ekonomik boyutlar, insan hakları, bireysel gelişim ve eğitim imkanları şeklindedir.

Tablo 8. Beyin Göçünü Haklı Bulan Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin Nedenlerine Yönelik Bulgular

Tema	Kategoriler			
	Erkek	f	Kadın	f
Ekonomik Boyutlar	Zorlu İş Koşulları ve Düşük Alım Gücü	7	Ekonomik Güvence: Ümitsizlik, çaresizlik ve kaygı	21
			Yurt Dışında Yüksek Yaşam Standartları	17
			İş Olanakları: Atanma Kaygısı	13
			Türkiye'deki Düşük Yaşam Kalitesi	12
	Liyakatsizlik	4	Alım Gücü Düşüklüğü	8
			Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik	7
	Daha Yüksek Ekonomik İmkanlar	4		
	Yurt Dışında Emeğin Karşılığını Alma Ümidi	3	Yurt Dışında Hak Ettiği Değere Ulaşma Ümidi	6
İnsan Hakları	Siyasi İstikrarsızlık ve Sosyal Gerilim	4	Düşünce ve İfade Özgürlüğü Sorunu	13
			Hukuksuzluk	10
	Düşünce ve İfade Özgürlüğü Sorunu	3	Toplumsal Barışın Zedelenmesi	10
			Taciz, Cinayet	6
	Küreselleşme ve Teknolojik İlerleme	2	Kadınların Eşitlik ve Adalet Arayışı	4
Bireysel Gelişim	Kültürel Zenginlik	7	Dünya Görüşünü Geliştirmesi	9
	Zorluklarla Mücadele Gücü	3	Kültürel Farklılıkları Keşfetme	7
Eğitim İmkanları	Eğitim İmkanları ve Meslek Ağları	3	Kişisel Bağımsızlık ve Özgüven	7
	Araştırma Fırsatları	3	Kaliteli Eğitim İmkanları ve Kariyer Fırsatları	13
			Türkiye'de Kaotik Eğitim Sistemi	3

Ekonomik Boyutlar

Gençlerin yurt dışına göç etme isteğini haklı bulan öğretmen adayları, bu görüşlerinin gerekçesi olarak ekonomik boyutları ön plana çıkarmıştır. Tablo 8'de yer alan bulgular incelendiğinde, erkek katılımcıların zorlu iş koşulları ve düşük alım gücünü, kadın katılımcıların ise ekonomik güvence bakımından ümitsizlik ve çaresizliği daha fazla

sıklıkta dile getirdikleri görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcılar benzer bir yaklaşım içerisinde, öğretmen olarak atanmalarıyla ilgili kaygılı ve endişeli olduklarını belirtmişlerdir.

“Yıllarca emek veriyorlar; ilkököl, ortaokul, lise... Ardından üniversiteyi bitiriyorlar. Sonra KPSS diye bir sınava giriyorlar. Sınavdan yüksek puan alıp ardından atanabilmek için mülakata giriyorlar. Sözlü mülakatta her şeyi iyi bir şekilde halletmesine rağmen, Ankara’da bir “dayısı” olmadığı için, maalesef yıllarını vermesine rağmen ataması gerçekleşmiyor. Üniversiteli bir mezun olarak bir markette kasiyerlik yapmak zorunda kalıyorlar” (E3, Kompozisyon).

“İçinde bulunduğumuz sistemin adaletsizliği, gençlere yüklenen sorumluluklar ve bu sorumlulukları karşılayacak imkanların kısıtlı olması sebebiyle birçok genç bunalıma sürüklenmektedir. Bu konuyu araştırırken çokça genç insanın gelecek kaygısı, düşünce özgürlüğü olmaması gibi nedenlerden ötürü intihar haberlerini okudum. Bu haberler beni oldukça üzdü” (K19, Kompozisyon).

Tablo 8’de yer alan bulgular, ekonomik bağlamda erkek öğretmen adaylarının işe alımlarda iş değerleri yerine adamına göre iş prensibinin uygulamaya konulmasını eleştirdiklerini ve liyakatsizliği vurguladıklarını göstermektedir. Kadın öğretmen adaylarına bakıldığında ise Türkiye’deki düşük yaşam kalitesi ve alım gücündeki düşüklüğü vurguladıkları görülmektedir.

“Gençlerin arasında başarılı ancak bir yerlerde dayısı olmadığı için elenenler, ülkemizden gitmek isteyen kişilerdir. Belki kendilerince haklıdır, haksızlığa uğramışlardır. Ancak eksiktir; bu ülkeyi kurtaracak olanın bizim gibi gençler olacağını unutmışlardır ve bu bilinci hatırlamaları gerekmektedir” (E1, Kompozisyon).

“Enflasyonun bızla artması, alım gücünün azalması, birçok sektörde maaşların bırakın geçinmeye aylık en kırasını bile ödemeye yetmemesi, yeterli iş gücünün olması fakat istihdam sağlanmaması, sosyal aktivitelerin lüks haline gelmesi, en temel ihtiyaç olan kendini gerçekleştirme yolunda yeterli imkânların sağlanamaması gibi faktörler gençlerde yurt dışına yerleşme isteği uyandırmaktadır” (K26, Kompozisyon).

“Ben de bu ülkede yaşayan umutsuz, hayattan hiçbir zevk almayan, gelecek kaygısı olan ve yaşam koşulları olarak çok düşük şartlarda yaşayıp geçinen bir gencim” (K10, Kompozisyon).

Tablo 8’de yer alan bulgular, kadın ve erkek öğretmen adaylarının yurt dışında yüksek ekonomik imkânlar ve yüksek yaşam standartları olduğu yönünde benzer varsayımlarda bulduklarını göstermektedir. Erkek katılımcılar, yurt dışında emeğin karşılığını alma ümidi taşırken, kadın katılımcılar yurt dışında hak ettikleri değere ulaşma umutları olduğunu belirtmişlerdir.

“Çünkü Türkiye’nin bana sunacağı imkanlar çok kısıtlı. Kendimi geliştirmek yerine hayatta mücadele olacak, sürekli yarınımı düşünmek, ay sonunu hesaplamak, gelecek kaygısı gütmeye devam edeceğim. Ama bu yurt dışında böyle değil, kendini mesleğin üzerinde oldukça geliştirebilirsin. İmkanlar bolca sunuluyor, verdiğin emeğin karşılığını fazlasıyla alabiliyorsun.” (E7, Kompozisyon).

“Özellikle kız öğrencilerin bu süreçte çok zarar gördüklerini hem sosyal medyada hem de çeşitli basın medyalarındaki haberlerde görüyoruz. Bu durumdan rahatsız olan bu gençlik, çareyi yurtdışına gitmekte buluyor. Orada değerlerinin bilineceğini düşünerek bu harekete kalkışıyorlar” (K4, Kompozisyon).

İnsan Hakları

Tablo 8’de yer alan bulgulara göre, gençlerin yurt dışına göç etmeleriyle ilgili ekonomik sorunlardan sonra belirlenen ikinci tema insan haklarıdır. Gençlerin yurt dışına göç etme isteğini değerlendiren öğretmen adayları, yurt dışına göçün sebebi olarak Türkiye’nin insan haklarıyla ilgili sorunlarını farklı boyutlarıyla dile getirmişlerdir. Temanın kategorilerine bakıldığında, öncelikli olarak erkek ve kadın öğretmen adayları düşünce ve ifade özgürlüğü sorununu ortak biçimde dile getirdikleri görülmektedir.

“(Gençler) Sonra bu duruma sitem edip düşüncelerini dile getirdiğinde ise o gece gözaltına alınma korkusu yaşıyorlar... Bir korku imparatorluğunun hegemonyasında bir gençlik yanyor” (E3, Kompozisyon).

“Özellikle ifade özgürlüğünün kısıtlanması... Gerek bireysel gerek şu anda çokça aşına olduğumuz sosyal medya dilinin dahi bu kısıtlanmada yer alması ve sonucunda kuvvetli yaptırımlara gidilmesi gençlerin muhakeme gücünde kaygıya sebebiyet vermektedir” (K7, Kompozisyon).

Tablo 8’de yer alan insan hakları ile ilgili temada dikkat çeken diğer bulgu öğretmen adaylarının sosyal gerilim ve toplumsal barışla ilgili benzer sorunları dile getirmeleriyle ilgilidir. Erkek katılımcılar, siyasi istikrarsızlık ve sosyal

gerilime dikkat çekerken, kadın katılımcıların benzer bir yaklaşım içerisinde toplumsal barışın zedelenmesini vurguladıkları görülmektedir.

“Türkiye, gençlerin istikrarlı ve kapsayıcı bir toplum özlemlerini etkileyebilecek siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilim dönemleri yaşamıştır. Bazıları ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalardan, bireysel haklar üzerindeki kısıtlamalardan veya toplumsal baskılardan kaçmaya çalışabilir. Siyasi istikrar, sosyal ilerleme ve daha liberal bir ortam arzusu, genç Türklerin yurtdışına yerleşmeyi düşünmeleri için geçerli nedenler olabilir” (E2, Kompozisyon).

“Diyelim ki bu aşamaya kadar herhangi bir sebeple tazıce, tecavüze ya da şiddete uğramadan, itibar etmeden ve maruz kaldığımız toplum baskısının üstesinden gelerek meslek sahibi oldukuz. Bu defa da mesleğimizi yaptığımız için şiddete maruz kalma riskiniz devreye giriyor. İşini yapan bir hemşire, bir doktor, bir hasta bakıcı yahut sadece mesleğinin gerekliliğini yerine getiren bir öğretmen, bir avukat, bir hakim olduğunuz için şiddete uğrama ihtimaliniz var” (K17, Grup Tartışması).

Tablo 8’de yer alan insan hakları temasıyla ilgili çarpıcı diğer bir bulgu; kadın öğretmen adaylarının dile getirdikleri insan hakları temelli sorunlardır. Kadın katılımcılar, erkek katılımcılardan belirgin biçimde farklı bir yaklaşım içerisinde Türkiye’de kadınların eşitlik arayışında olduklarını, hukuk sisteminin etkin biçimde işlemediğini, kadınlara yönelik taciz ve cinayet gibi toplumsal güveni zedeleyen vakaların yurt dışına göçün haklı gerekçeleri olduğunu belirtmişlerdir.

“Gittikçe kötüye giden yasal düzenlemeler yetmezmiş gibi aile içinde istismar, tecavüz olayları gün geçtikçe artıyor. Kendisini, güven içinde yaşayan yurt dışındaki hem cinsleri ile kıyaslayan kadınlarımız orada daha güvende ve mutlu hissedeceklerini söylüyorlar” (K24, Kompozisyon).

“İnsan hakları konusuna baktığımızda; fikir özgürlüğü, kadınların korunması gibi konular öne çıkmaktadır. Türkiye taraf olduğu İstanbul Sözleşmesi’nden caymıştır. “Türk aile yapısını bozduğu”, “eşcinselliğe yasal zemin hazırladığı” yönünde yayın ve propagandalar ile sözleşme kaldırılmıştır. Bahsi geçen sebebin kendisi de maalesef ayrımcılık içermektedir. Özellikle kadınlar, kendini güvence altında hissetmedikleri için yurtdışına göçme seçeneğini göz önünde bulundurmaktadırlar” (K15, Kompozisyon).

Bireysel Gelişim

Tablo 8’de yer alan bulgulara göre, öğretmen adayları, gençlerin yurt dışına göç etme isteklerinin diğer bir gerekçesi olarak bireysel gelişimin yer aldığını düşünmektedir. Bu tema kapsamındaki kategorilere bakıldığında, erkek ve kadın öğretmen adayları, yurt dışına göç etmenin kültürel farklılıkları keşfetme fırsatı sağladığını ve bunun bir zenginlik olduğu görüşünü paylaşmaktadır.

“Yurtdışında yaşamak, Türk gençlerine kültürel değişim ve kişisel gelişim için fırsatlar sunmaktadır. Farklı geçmişlere sahip insanlarla etkileşimde bulunmak, farklı bakış açıları için hoşgörü, anlayış ve takdiri teşvik eder. Türk insanı farklı kültürleri kucaklayarak ufkunu genişletebilir, dünya görüşünü genişletebilir ve küresel bir zihniyet geliştirebilir” (E4, Kompozisyon).

“Diğer yandan yurt dışında yaşamak gençlerin kültürel ve kişisel gelişimine önemli katkı sunabilir. Farklı kültürleri deneyimlemek, yeni dil, yeni insanlar gençlerin anlayış seviyelerini yükseltecektir. Aynı zamanda bu deneyimler bireyin kişisel gelişimine katkı sağlayarak daha açık fikirli, küresel düşünen bireyler olmalarını sağlayabilir” (K8, Kompozisyon).

Tablo 8’de yer alan bireysel gelişim temasıyla ilgili diğer bir kategoriye göre, gençlerin yurt dışına göç etme isteğinin temelinde zorluklarla mücadele gücünü artırmak ve kişisel bağımsızlığı geliştirmek gibi hedefler yer almaktadır. Erkek katılımcılar, yurt dışı deneyiminin zorluklarla mücadele etme gücünü geliştirdiğini vurgularken, kadın katılımcılar kişisel bağımsızlık ve özgüven geliştirici rolüne değinmişlerdir.

“Belki de yeni bir meydan okumanın peşinden koşmayı istiyorlar! Yurt dışına yerleşmek, bireylerin yeni ortamlara uyum sağlamak, yabancı dilleri öğrenmek ve farklı sosyal normlarda gezinmek gibi sayısız zorlukla karşılaşmasını gerektirir... Türk gençleri, bu engellerle kafa kafaya yüzleşmeyi seçerek dayanıklılık, kararlılık ve konfor alanlarının dışına çıkma isteği sergiliyorlar” (E4, Kompozisyon).

“Bazen bireylerin yurt dışına gitme hayalleri oluyor. Yurt dışına gidip, orada hayat kurmak isteyenler oluyor. Sadece ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal sıkıntularından dolayı gitmiyorlar. Hayalleri ve amaçları için de gidenler var” (K10, Grup Tartışması).

“Eğer ki kişi bu değişikliği göç olarak görüyorsa bırakın deneyimlesin. O da bu yoldan sevmenin, yaşamının bizzet dışıyla turnağıyla kendini inşa edeceği şey olduğunu öğrensün... Ama bu çok gerekli mi tartışılır” (K20, Kompozisyon).

Eğitim İmkânları.

Tablo 8’de yer alan son temaya bakıldığında, öğretmen adaylarının gençlerin yurt dışına göç etme sebebi olarak yurt dışındaki eğitim fırsatlarını gördükleri anlaşılmaktadır. Erkek katılımcılar, yurt dışındaki eğitim imkânlarının cazibesinden ve meslek ağları oluşturma noktasındaki avantajlarından bahsederken, kadın katılımcılar yurt dışında daha kaliteli eğitim imkânları ve kariyer fırsatları olduğunu belirtmişlerdir. Kadın öğretmen adayları, erkeklerden farklı bir yaklaşımla, Türkiye’deki kaotik yapıdaki eğitim sisteminin, yurt dışındaki eğitime yönelik talebi etkileyen önemli bir faktör olduğunu vurgulamışlardır.

“Türk gençlerinin yurtdışına yerleşmeleri için bir diğer zorlayıcı sebep ise üstün eğitim ve araştırma imkânlarının mevcudiyetidir. Dünya genelinde oldukça önemli olan eğitim konusunda, birçok ülke, son teknoloji eğitim ve araştırma fırsatları sağlayan birinci sınıf üniversiteler ve araştırma kurumları sunmaktadır” (E4, Kompozisyon).

“Genç nüfus daha hayatın başında. Elbette iyi bir eğitim yaşamlarının gidişatını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim kalitesi, öğrenciye tanınan hak ve özgürlükler, kolaylıklar, kariyer planlamalarının kolaylığı ve kalitesi, tek tipte bir öğrenme olmaması, sanatın ve bilimin gölgede kalmış kollarına da değer biçen eğitim anlayışlarının olduğu ülkeler çoğunluğu aktif öğrenci olan genç nüfusu oldukça etkilemektedir” (K28, Kompozisyon).

Tartışma

Bu çalışmada, geleceğin yurttaşlık eğitiminden sorumlu bireyler olan öğretmen adaylarının Türkiye’nin yakın dönemli beyin göçüne yönelik tutumları ile bu konudaki görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarının perspektifinden, gençlerin yurt dışına göç etme eğilimini nasıl değerlendirdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen nicel bulgulara bakıldığında, öğretmen adaylarının yurt dışına göç etme tutumlarının yüksek olduğu ve *itici bileşenlerden* daha fazla etkilendikleri belirlenmiştir. Bulgular ayrıca, öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılaştığını da göstermektedir. Erkek öğretmen adayları, *Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği* ve bu ölçeğin *çekici bileşeninde* aritmetik ortalama puan bakımından daha yüksek puan almıştır. Dolayısıyla, erkek öğretmen adaylarının, göç etme tutumlarının kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Öğretmen adaylarının göç etme tutumlarının ve özellikle itici bileşenlerden daha fazla etkilenerek yurt dışı göçüne yönelik yüksek bir tutum sergilemesi, alanyazındaki diğer araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir (Arıkan, 2023; Filiz, Karagöz & Karagöz, 2022). Üniversite öğrencilerinin yurt dışı eğitime yönelme sebeplerinin incelendiği bir çalışmaya göre, eğitim sürecinde karşılaşılan zorluklar; devlet politikalarındaki memnuniyetsizlik; nepotizm, şeffaflık, hak, adalet ve liyakat gibi itici unsurlar içermektedir (Özdemir&İlhan, 2021). Tıp fakültesi öğrencileriyle yapılan başka bir çalışmaya göre, öğrencilerin beyin göçüne eğilimlerinde itici faktörler, çekici faktörlere göre daha etkilidir (Filiz, Karagöz & Karagöz, 2022). Öğretmen adaylarının itici bileşenlerden daha fazla etkilenmesiyle ilgili araştırma bulgularımız alanyazındaki yurt dışında eğitim almaya yönelen faktörlerle uyumsuzdur. Yurt dışında eğitim almaya yönelen faktörler incelendiğinde çekici faktörlerin itici faktörlere göre daha belirgin olduğu belirtilmektedir (Bulut-Sahin & Kulakoğlu, 2023).

Bu çalışmada, erkek öğretmen adaylarının göç etme tutumlarının kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Ancak alanyazında beyin göçünde cinsiyete dayalı bir farklılaşma olmadığını bildiren araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği belirtilmiştir (Arıkan, 2023). Benzer şekilde, tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik algıları arasında cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür (Filiz, Karagöz & Karagöz, 2022). Yurt dışında yaşayan öğrenci ve profesyonellerin geri dönüş niyetlerini niceliksel olarak analiz eden başka bir çalışmaya göre, kadınlar, erkeklerden daha fazla yurt dışında kalmayı tercih etmekte ve bunun sebebi çekici faktörlerden ziyade itici faktörlerden kaynaklandığı belirtilmektedir (Elveren & Toksöz, 2019).

Nitel verilere dayalı bulgulara bakıldığında, nitel ve nicel bulgular arasında bir tutarlık olduğu görülmektedir. Buna göre nitel bulgular, erkek öğretmen adaylarının beyin göçünü çoğunlukla haklı bulduklarını, ancak kadın öğretmen adaylarının beyin göçünü çoğunlukla haklı bulmadıklarını göstermektedir. Gençlerin yurt dışı göçünü haklı bulmayan kadın ve erkek öğretmen adayları, toplumsal dönüşümün sağlanmasında sorumluluk ve mücadele odaklı bir yaklaşımın gerekliliği düşüncesini ileri sürmüştür. Kadın öğretmen adayları, gençlerin yurt dışına göç etme isteklerini sert şekilde eleştirerek sorumluluk odaklı bir yaklaşımı belirgin biçimde daha fazla sıklıkta dile

getirmişlerdir. Gençlerin yurt dışına göç etme talebini kişisel bir karar olarak değerlendiren öğretmen adayları olmuştur.

Yurt dışı göçünü haklı bulmayan öğretmen adaylarının Türkiye’de kalarak sorumluluk ve mücadele odaklı bir yaklaşımı vurgulamaları alanyazındaki diğer araştırma bulgularıyla uyumaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik algılarını inceleyen bir araştırmaya göre, öğretmen adaylarının beyin göçü kavramına yönelik *ardında yıkım bırakan* ve *ihanet* gibi metaforlar oluşturduğu belirlenmiştir (Karaaslan, Yıldırım Çetin, 2021). Bu çalışmada da öğretmen adaylarının beyin göçünü haklı bulmayıp sorumluluk odaklı yaklaşımı vurguladığı belirlenmiştir. Özellikle kadın öğretmen adayları, Türkiye topraklarının Kurtuluş Savaşında büyük zorluklarla kazanıldığını vurgulayarak yurt dışına göç etmek isteyen gençleri haksız bulduklarını belirtmişlerdir.

Öğretmen adaylarının yurt dışına göç etmek isteyen gençleri eleştiren ve haksız bulan değerlendirmeleri; beyin göçü üzerine alanyazında yer alan milliyetçi model aracılığıyla açıklanabilir (Pazarcık, 2010). Milliyetçi görüşe göre, beyin göçü, zaten refah içinde bulunan gelişmiş ülkelerin lehine işlerken, gelişmekte olan ülkenin gelişme imkânlarını daraltmaktadır. Kendi menfaatlerini gözeterek yurt dışına göç eden yüksek vasıflı kişilerin ülkelerini terk etmeleri, geride bıraktıkları ülkenin beşeri sermaye yatırımı nedeniyle fakirleşmesine yol açar (Kurtuluş, 1992). Öğretmen adaylarının milliyetçi model çerçevesinde yurt dışına göç etmek isteyen gençleri haklı bulmadıkları ve milli mücadelenin zorluklarını vurgulayarak sorumluluk odaklı bir yaklaşımını olduğu görülmektedir.

Gençlerin yurt dışı göçünü haklı değerlendiren kadın ve erkek öğretmen adayları, Türkiye’de yaşam mücadelesi içerisinde olduklarını ve gelecek öngörülerıyla ilgili umutsuz ve çaresiz hissettiklerini belirterek yurt dışındaki imkanların iyi bir yaşam adına daha ümit verici olduğunu vurgulamışlardır. Beyin göçünü haklı bulan erkek öğretmen adayları, konuyla ilgili politik ve sosyal faktörlere değinerek gençlerin daha iyi bir yaşam umuduyla yurt dışına göç etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bulgulara göre kadın ve erkek öğretmen adayları yurt dışına göçle ilgili bazı zorluklar olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. Bu zorluklar; göç edilen ülkeye yönelik sosyal dinamikleri vurgulamaktadır.

Öğretmen adaylarının, Türkiye’de yaşam mücadelesi içerisinde olmaları ve gelecek öngörülerıyla ilgili umutsuz ve çaresizlik hissetmelerine ilişkin bulgular, gençlerin yaşam mumnuniyetlerini ve göç etme eğilimlerini inceleyen alanyazındaki diğer çalışma bulgularıyla uyumaktadır. Güncel bir araştırmaya göre, Türkiye’de gençler arasında mutlu olanların oranında da bir düşüş söz konusudur. 2017 yılında %67 olan bu oran önce %55’e, daha sonrasında %46’ya düşmüştür. 2023 yılına gelindiğinde ise Türkiye’de gelecekte umutlu olan gençlerin oranı %44’e inmiştir (Habitat, 2023). Aynı araştırmaya göre iş arayan gençlerin %56’sı, öğrencilerin %52’si ve çalışanların %43’ü başka bir ülkeye göç etmek istemektedir (Habitat, 2023).

Bu araştırmada elde edilen dikkat çekici diğer bir bulguya göre; gençlerin yurt dışına göç etme isteğini haklı bulan öğretmen adayları, bu görüşlerinin gerekçesi olarak ekonomik boyutları, insan haklarını, bireysel gelişim ve eğitim fırsatlarını göstermiştir. Ekonomik bağlamda erkek katılımcıların zorlu iş koşulları ve düşük alım gücünü, kadınların ise ekonomik güvence bakımından ümitsizlik ve çaresizliği daha fazla sıklıkta dile getirdikleri belirlenmiştir. Kadın ve erkek katılımcılar, öğretmen olarak atanmalarıyla ilgili kaygılı ve endişeli olduklarını belirtmişlerdir. Bulgular, kadın ve erkek öğretmen adaylarının yurt dışında yüksek ekonomik imkânlar ve yüksek yaşam standartları olduğu yönünde benzer varsayımlarda bulduklarını göstermektedir.

Alanyazında beyin göçü ile ilgili gerçekleştirilmiş diğer çalışmalarda ekonomik nedenler, göçün en güçlü tetikleyicisi olarak görülmektedir (Gibson ve McKenzie, 2012; Mazzarol & Soutar, 2002; Sönmez, 2022; Tansel & Güngör, 2004). Bireyin yaşanan değişimlerden olumsuz etkilenmesi ve içerisinde fırsatlar barındıran yeni yaşam alanlarına doğru yönelmesi göçü başlatan sebeplerdir. Göçün toplumsal nedenleri arasında gösterilen ekonomik değişimler, göç kararı almada ve zamanla göçün zincirleme bir karaktere bürünmesinde en önemli etkenlerdendir. Dolayısıyla, ekonomik koşullar, göçün en önemli itici faktörü olarak gösterilmektedir (Göker, 2015). Yurt dışında eğitim alan öğrencilerin Türkiye’ye dönme veya dönmeme kararlarını inceleyen bir araştırmanın bulgularına göre, daha iyi bir ekonomik güce sahip olmak, daha rahat bir siyasal atmosferde yaşamak ve profesyonel bir çalışma ortamında kariyer yapmak isteyen gençler bu sebepler nedeniyle Türkiye’ye dönmek istememektedir (Rüzgar, 2020).

Türkiye’de gençlerin sosyal hayat ve işgücü piyasasındaki durumlarıyla ilgili resmi veriler, araştırma bulgularında yer alan gençlerin düşük alım gücü ve ekonomik güvence ile ilgili sorunlarının haklılık payı olduğunu

göstermektedir. Türkiye’de 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı 2014 yılında % 17,9’dan, 2020 yılında % 25,3’e yükselmiştir. 2023 yılı Ekim ayı verilerine göre bu oran %16,3’tür. Cinsiyet bazında bakıldığında, 2020 yılında kadın genç işsizlik oranı % 30,3, erkek genç işsizlik oranı ise % 22,6 seviyesindedir. 2023 yılında aynı yaş grubunda işsizlik oranı; erkeklerde %13,8, kadınlarda ise %21,0 olduğu tahmin edilmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021; Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023).

Bu araştırmanın öne çıkan bulgularından biri, öğretmen adaylarının siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilimle birlikte toplumsal barışın zedelendiği ile ilgili görüşleridir. Bulgular, ideolojik baskıların, göçü başlatan etkenlerden biri olduğunu belirten alanyazındaki diğer araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir. Türkiye’nin mevcut sosyoekonomik ve siyasi iklimi, bireylerin göç etme ve geri dönmeme kararlarını güçlü bir şekilde etkilemektedir (Elveren& Toksöz, 2019; Tansel &Güngör, 2004). Castles ve Miller’a (2008) göre, ekonomik etkenler göçün başlamasında etkili olurken, göçün devamlılığında diğer toplumsal etkenler daha belirleyici olmaktadır. Ekonomik koşulların iyileştirilmesi göçün son bulması için yeterli değildir, çünkü göçü başlatan ekonomik faktörler tamamen değişse bile yaşanan deneyimler ve diğer sosyal faktörler göçün devamını sağlayabilmektedir (Castles&Miller, 2008).

Öğretmen adayları, yurt dışına göçün sebebi olarak Türkiye’nin insan haklarıyla ilgili sorunlarını farklı boyutlarıyla dile getirmişlerdir. Bu boyutlar, düşünce ve ifade özgürlüğü, sosyal gerilim ve toplumsal barışla ilgilidir. Erkek öğretmen adayları, siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilime dikkat çekerken, kadın öğretmen adayları benzer bir yaklaşım içerisinde toplumsal barışın zedelenmesini vurgulamıştır. Kadın öğretmen adayları, Türkiye’de kadınların eşitlik arayışında olduklarını, hukuk sisteminin etkin biçimde işlemediğini, kadınlara yönelik taciz ve cinayet gibi toplumsal güveni zedeleyen vakaların yurt dışına göçün haklı gerekçeleri olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye’deki beyin göçünün toplumsal cinsiyet boyutunu inceleyen alanyazındaki bulgular, araştırma bulgularımızı doğrulamaktadır. Göç veren ülkelerde mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, kadınların göç etme ve geri dönme ya da dönmeme kararlarında itici bir faktör olabileceği belirtilmektedir (Elveren&Toksöz, 2019; Ruysen&Salomone, 2018). Araştırmamızda kadın öğretmen adaylarının, Türkiye’de kadınların eşitlik mücadelesi içerisinde olduklarını ve bu bağlamda taciz- cinayet gibi toplumsal güveni zedeleyen vakaların yurt dışına göçü güçlendirdiğine yönelik görüşleri olduğunu bulguladık. Bulgularımızla paralel şekilde, TÜİK’in yaşam memnuniyeti araştırma verilerine göre kadınların %30,4’ü yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken kendini güvensiz hissederken, bu oran erkeklerde %13,0’dır (TÜİK, 2023b). Türkiye’de yaşayan genç kadınların yurt dışına göç etme sebeplerinin ele alındığı bir araştırmaya göre, kalıcı olarak göç etmek isteyen kadınların bu isteklerinin temelinde kimlik ayrımcılığına uğramamak ve daha özgür şekilde yaşama isteği bulunmaktadır (Boztilki, 2023). İstanbul’dan Berlin’e göç eden yüksek eğitimli kadınların şehir deneyimlerini ve göç nedenlerini inceleyen başka bir araştırmaya göre, kadınlar her an tacize maruz kalabileceklerinden korktukları için çevrelerini sürekli izleyip kontrol ederek *yavaş şiddete* maruz kalmakta ve bu durum yurt dışına göç etme eğilimlerini güçlendirmektedir (Altıkardeş, 2021). Sosyal medya kanallarındaki Türk topluluklardan 146 katılımcı ile gerçekleştirilen nicel bir araştırmaya göre, günlük hayatta tacize uğrama olasılığı ve cinsel özgürlük algısına dayanan sağlık-hayatta kalma alanınının, kadınların göç kararlarında erkeklere kıyasla önemli ölçüde daha etkili olduğu bulunmuştur (Arslan&Okumuş, 2021).

Kadın öğretmen adaylarının Türkiye’de kadınlara yönelik taciz ve cinayet gibi toplumsal güveni zedeleyen olayları vurgulamaları, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki konumuyla bağlantılı olabilir. Türkiye’de son yıllardaki ekonomik kalkınmaya rağmen ataerkil değerler yükselişe geçmiştir (Engin & Pals, 2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini değerlendiren küresel endekslerden biri olan The Global Gender Gap Index’in (GGGI) 2022 yılında yayınlanan raporuna göre, 2006 yılında toplumsal cinsiyet eşitliğinde 105. sırada yer alan Türkiye, 2022 yılında 146 ülke arasında 124. sıraya gerilemiştir (World Economic Forum, 2022).

Gençlerin yurt dışına göç etme isteklerinin diğer bir gerekçesi bireysel gelişimdir. Öğretmen adayları, yurt dışına göç etmenin kültürel farklılıkları keşfetme fırsatı sağladığını ve bunun bir zenginlik olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Gençlerin yurt dışına göç etme isteğinin temelinde zorluklarla mücadele gücünü artırmak ve kişisel bağımsızlığı geliştirmek gibi hedefler yer almaktadır. Son olarak öğretmen adaylarının gençlerin yurt dışına göç etme sebebi olarak yurt dışındaki eğitim fırsatlarını gördükleri belirlenmiştir. Türkiye’den Almanya’ya beyin göçüne sebep olan eğitimsel faktörlere ilişkin görüşlerin incelendiği bir araştırmaya göre (Elüstü, 2021) sınav sistemi, müfredattaki gereksiz derslerin yoğunluğu, öğrenci merkezli olmayan eğitim anlayışı, öğrenim için gerekli

materyallerin eksikliği, öğretmen yetiştirme metot ve tekniklerindeki hatalar beyin göçünü tetikleyen etkenler olarak bulgulanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın nicel bulguları, öğretmen adaylarının yurt dışına göç etme tutumlarının yüksek olduğunu ve itici bileşenlerden daha fazla etkilendiklerini göstermektedir. Nicel bulgular ayrıca, öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılaştığını da göstermektedir. Erkek öğretmen adaylarının beyin göçü tutumları kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksektir.

Nitel ve nicel bulgular arasında bir tutarlık belirlenmiştir. Nitel bulgulara göre, erkek öğretmen adayları beyin göçünü çoğunlukla haklı bulurken, kadın öğretmen adayları beyin göçünü çoğunlukla haklı bulmamıştır. Gençlerin yurt dışı göçünü haklı bulmayan kadın ve erkek öğretmen adayları, toplumsal dönüşümün sağlanmasında sorumluluk ve mücadele odaklı bir yaklaşımın gerekliliği düşüncesini ileri sürmüştür. Kadın öğretmen adayları, gençlerin beyin göçü isteklerini sert şekilde eleştirerek sorumluluk odaklı bir yaklaşımı belirgin biçimde daha fazla sıklıkta dile getirmişlerdir.

Gençlerin beyin göçünü haklı değerlendiren kadın ve erkek öğretmen adayları, Türkiye’de yaşam mücadelesi içerisinde olduklarını ve gelecek öngörülerıyla ilgili umutsuz ve çaresiz hissettiklerini belirterek yurt dışındaki imkanların iyi bir yaşam adına daha ümit verici olduğunu vurgulamışlardır. Gençlerin beyin göçü isteğini haklı bulan öğretmen adayları, bu görüşlerinin gerekçesi olarak ekonomik boyutları, insan haklarını, bireysel gelişim ve eğitim fırsatlarını göstermiştir. Ekonomik bağlamda erkek öğretmen adayları zorlu iş koşulları ve düşük alım gücünü, kadın öğretmen adaylarının ekonomik güvence bakımından ümitsizlik ve çaresizliği daha fazla sıklıkta dile getirdikleri belirlenmiştir.

Sonuçlar, yükseköğretim programları açısından değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının beyin göçü tutumlarının yüksek ve bu tutumun cinsiyet faktörüne göre erkekler için daha yüksek olduğu görülmektedir. Geleceğin vatandaşlık eğitiminden sorumlu bireyler olan öğretmen adaylarının beyin göçü tutumlarının azaltılmasına yönelik yükseköğretim öğretmen yetiştirme programına, kapsamında vatandaşlık, göç ve beyin göçü konularının yer aldığı lisans düzeyinde bir dersin eklenmesi önerilebilir. İlgili ders aracılığıyla, öğretmen adaylarının bu konularla ilgili bilgi sahibi olmasının yanı sıra derinlikli bir bakış açısı kazanması sağlanabilir. Bu doğrultuda, Türkiye Yükseköğretim Yeterlikler Çerçevesi Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Bilimleri Temel Alanı lisans düzeyinde yer alan yeterliklerden *iletişim ve sosyal yetkinlik* temasının üçüncü yetkinliği şu şekildedir: *Toplumun ve dünyanın gündemindeki olaylara/ gelişmelere duyarlı olduğunu gösterir ve ve bu gelişmeleri izler* (YÖK, 2024). Bu yetkinliğin kazandırılmasında, göç ve beyin göçü konularının yer alması, öğretmen adaylarının bu konular üzerinde araştırma yapmasını ve bu konuları derinlikli bir analiz sürecine tabii kılarak içeriğine daha yetkin olmalarını sağlayabilir.

Bulgular doğrultusunda, öğretmen adaylarının kendi ülkelerinde kalmalarına yönelik çekici faktörlerin artırılması tavsiye edilebilir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün yayınladığı rapora göre (Lowell, 2001), beyin göçü, eğitim sektöründeki politikalar yoluyla azaltılabilir. Rapora göre yerel eğitim kurumlarının güçlendirilmesi, yüksek eğitimli bir işgücünü beraberinde getirmektedir. Mezunların ülkenin ekonomik sisteminde kalmasını teşvik eden, insanları elinde tutan, uygulanabilir bir yaklaşım tavsiye edilmektedir. Yerel eğitim kurumlarının güçlendirilmesi, nitelikli yetişmiş mezunların istihdam edilmesiyle sağlanabilir. Dolayısıyla, öğretmen adaylarına Türkiye’deki eğitim kurumlarında çalışmalarını sağlayabilecek fırsatların tanınması hem beyin göçü tutumlarını azaltabilir hem de ülkemizdeki eğitim kurumlarının güçlenmesini sağlayabilir.

Öğretmen adaylarının beyin göçü tutumlarında cinsiyet temelindeki farklılık göz önünde bulundurulduğunda, yükseköğretim programlarının toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan bir yaklaşımla düzenlenmesi ve uygulanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Meslek yaşamına hazırlığın son aşamasında yer alan öğretmen adaylarının, cinsiyet eşitliği temelinde bazı değer ve ilkeleri edinerek mezun olmaları sağlanmalıdır.

Beyin göçünün potansiyel kayıplarından birisi de beyin israfı olarak kabul edilmektedir (Haas, Castles & Miller, 2019). Pek çok göçmen niteliklerinin tanınmasını sağlayamamakta ya da sahip olduğu becerilerle orantılı bir iş bulamamaktadır. Garson olarak çalışan cerrahların ya da taksi şoförlüğü yapan mühendislerin görüntüsü, pek çok göçmen ve mülteci için bir gerçeği yansıtmaktadır. Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda, yurt dışı göç ve beyin israfı ile ilgili öğretmen adaylarına bilgilendirici seminerler ve aktif katılımlı atölye çalışmaları aracılığıyla farkındalık kazandırılması tavsiye edilebilir.

Öğretmen adaylarının yurt dışındaki eğitim imkânlarını ve meslek ağları oluşturma noktasındaki avantajlarını çekici buldukları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının, üniversite eğitim olanakları açısından Türkiye'nin ücretsiz eğitim olanakları sunarken, yurtdışındaki üniversitelerin ise büyük bir bölümünün ücretli olduğunu dikkate almadıkları görülmektedir. Bu bağlamda, öğretmen adaylarına kariyer tercihlerinde daha bilinçli kararlar almalarını sağlayacak yurt dışı eğitim olanakları hakkında eğitim ve seminerlerin verilmesi ve etkin bir kariyer danışmanlığı yapılması gerekmektedir.

Bu araştırma, İç Anadolu'da bulunan bir devlet üniversitesinde okuyan öğretmen adaylarının beyin göçü tutumları ve görüşlerini incelemiştir. Başka bir çalışmada, taşra üniversiteleriyle büyük şehirlerde okuyan öğretmen adaylarının beyin göçüne yönelik tutum ve görüşleri karşılaştırmalı biçimde incelenebilir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının beyin göçü tutumları, kısa veya uzun süreli göç temelinde incelenmemiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, bu boyutun eklenmesi tavsiye edilebilir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının beyin göçü tutumları sadece cinsiyet değişkenine göre incelenmiştir. Başka çalışmalarda öğretmen adaylarının, beyin göçü tutumları daha fazla sayıda birbirinden farklı değişkenler temelinde incelenebilir.

Kaynakça

- Altıkardeş, C. (2021). Gender and the city: Migration of well-educated women from İstanbul to Berlin. [Unpublished master dissertation]. Sabancı University.
- Amin, S. (1974). *Accumulation on a world scale*, Monthly Review Press.
- Arıkan, N. (2023). Öğretmen adaylarının yaşam memnuniyetleri ile beyin göçü tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Arslan, G. & Okumuş, M. O. (2021). Gender aspects of brain drain: The case of Turkish immigrants in Germany discussion paper 43. https://www.htmi.hwr-berlin.de/fileadmin/institut-htm/Ver%C3%B6ffentlichungen/Discussion_Paper/DiscPap43.pdf
- Bauer, T. & Zimmermann, K. (1998). Causes of international migration: A survey. In P. Gorter, P. Nijkamp & J. Poot (Eds.), *Crossing borders: Regional and urban perspectives on international migration*. Aldershot, Ashgate.
- Berktaş, F. (2012). *Dünyayı bugünde sevmek, Hannah Arendt'in politika anlayışı*. Metis Yay.
- Boztilki, M. (2023). Neden gitmek istiyorlar? Z kuşağı kadınların göç etme istekleri hakkında bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), 157-172.
- Bulut-Sahin, B. & Kulakoğlu, B. (2023). İtme ve çekme teorisinden hareketle üniversite öğrencilerinin yurt dışında eğitim alma ile ilgili görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(3), 1752-1771.
- Castles, S. , de Haas, H. & Miller, M. J. (2014). The age of migration: International population movements in the modern world. Palgrave Macmillan. <https://migrationmatters.me/wp-content/uploads/2016/11/AgeOfMigrationChapter1and.pdf>
- Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı, modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cihan, A. , Albayrak Kaymak, D., Sart, H., ve Aydın-Sünbül, Z. (2023). Genişletilmiş bir ön görüşme formu aracılığıyla üniversite öğrencilerinin psikososyal sorunlarının incelenmesi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 40-2(2), 119-156. doi: <https://doi.org/10.52597/buje.989641>
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2021). Ulusal genç istihdam stratejisi 2021-2023. <https://www.csgb.gov.tr/media/86876/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-plan-2021-2023.pdf>
- Dauenhauer, B. P. (2001). *Kırılgan bir dünyada yurttaşlık*, Çev. Ayşe Ö. F. Kaynak, Ed. Prof. Dr. M. Fisunoğlu, Prof. Dr. H. Evliya, Çukurova Üniversitesi Basımevi.

- Docquier, F., & Marfouk, A. (2006). International migration by education attainment 1990-2000. In Ç. Özden & M. Schiff (Eds.), *International migration, remittances and the brain drain* (pp. 151-199). Co-publication of the World Bank and Palgrave Macmillan.
- Doğanay, A. (2012). A curriculum framework for active democratic citizenship education. In M. Print and D. Lange (Eds.), *Schools, curriculum and civic education for building democratic citizens* (pp. 19-40). Rotterdam: Sense Publishers.
- Ela-Özcan, E.D. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Elüstü, H. (2021). Türkiye’den Almanya’ya beyin göçüne sebep olan eğitimsel faktörlere ilişkin görüşler. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Elveren, A. Y. & Toksöz, G. (2019). Hidden gender dimensions of the brain drain: The case of Turkey. *New Perspectives on Turkey*, (60), 33–59.
- Engin, C., & Pals, H. (2018). Patriarchal attitudes in Turkey 1990–2011: The influence of religion and political conservatism. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 25(3), 383-409.
- Filiz, M. , Karagöz, M. B. , & Karagöz, N. (2022). Tıp fakültesi öğrencilerinin beyin göçüne yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 679-692.
- Frank, A.G. (1966). *The Development of underdevelopment*. New York: Monthly Review Press.
- Gibson, J. , & McKenzie, D. (2012). The economic consequences of ‘brain drain’ of the best and brightest: Microeconomic evidence from five countries. *The Economic Journal*, 122, 339-375. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2012.02498.x>
- Göker, G. (2015). *Göç, kimlik, aidiyet: Kültürlerarası iletişim açısından İsveçli Türkler*. LiteraTürk Academia
- Habitat (2023). Gençliğin iyi olma hali araştırma raporu 5. <https://habitatderneği.org/wp-content/uploads/2023/04/Turkiyede-Genclerin-Iyi-Olma-Hali-Raporu-5-Ozet-Raporu.pdf>
- Kara, E. (2022). Beyin göçü ve yumuşak güç bağlamında Türkiye’de yabancı uyruklu akademisyenler: Bir anlatı çalışması. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Karaaslan, H. , Yıldırım, D. & Çetin, T. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının beyin göçü kavramına yönelik algılarının incelenmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 264-27.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.
- Kurtulmuş, N. (1992). *Gelişmekte olan ülkeler açısından stratejik insan sermayesi kaybı: Beyin göçü*, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Lee, E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Lee, S. (2017). Circulating east to east: Understanding the push-pull factors of Chinese students studying in Korea. *Journal of Studies in International Education*, 21, 170-190.
- Lowell, B. L., Policy responses to the international mobility of skilled labour, International Labour Organisation. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_protect/--protrav/--migrant/documents/publication/wcms_201774.pdf
- Mazzarol, T. & Soutar, G.N. (2002). Push-pull factors influencing international student destination choice. *International Journal of Educational Management*, (16)2, 82-90.
- Metin, F. (2023). Brain drain from Türkiye: Register evidence of non-returning graduates. *Research in Educational Administration & Leadership*, 8(2), 373- 419. doi: <https://doi.org/10.30828/real.1149770>
- Nawyn, S. J. (2019). Gender and migration: Uneven integration. In S. J. Gold & S. J. Nawyn (Eds.), *Routledge International Handbook of Migration Studies*, Routledge, 225-234.

- OECD (2023), Youth not in employment, education or training (NEET) (indicator), https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2023_08785bba-en#page1
- Özdemir, A. , & İlhan, A. (2021). Beyin göçü: öğrencileri yurt dışı eğitime yönlendiren sebepler bağlamında nitel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1159-1186. doi: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.804014>
- Pazarcık, S. F. (2010). Beyin göçü olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinde çalışan Türk sosyal bilimciler üzerine bir araştırma. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Raoul Wallenberg Institute (2024). Toplumsal cinsiyet duyarlı araştırma: Araştırmacılar için rehber: <https://rwistanbul.org/rapor/0.74081500%201608889245.pdf>
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52, 241–305.
- Ravenstein, E.O. (1885). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 48, 167-227.
- Rüzgar, M. E. (2020). Dönmek veya dönmemek, işte bütün mesele bu. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(4), 1080 - 1115. doi: <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.8c.4s.2m>
- Skeldon, R. (1990). *Population mobility in developing countries: A reinterpretation*. Belhaven Press.
- Sönmez, N. (2022). Turkey and brain migration: Policies formed from push and pull perspectives and effects on brain drain. [Unpublished doctoral dissertation]. Yeditepe University.
- Tansel, A. & Güngör, N. D. (2004). Türkiye’den yurt dışına beyin göçü: Ampirik bir uygulama. *Economic Research Center Working Papers in Economic*.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023a). *İşgücü istatistikleri Ekim 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2023-49377&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023b). *İstatistiklerle kadın 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=Adresyüzde20DayalyüzdeC4yüzdeB1yüzde20NyüzdeC3yüzdeBCfusyüzde20KayyüzdeC4yüzdeB1tyüzde20Sistemi,1'iniyüzde20iseyüzde20erkeklyüzde20oluyüzdeC5yüzde9Fturdu>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023c), *İstatistiklerle gençlik 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2022-49670>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023d), *Uluslararası göç istatistikleri*, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2022-49457>
- Türkiye Yeterlikler Çerçevesi (2024). *Lisans diploması yeterlik tür belirleyicisi formu*. <https://tyc.gov.tr/uploads/dosyalar/16678241273a61c7dc6c18b3c770d8063784ec6735.pdf>
- Uşun, S. (2016). *Eğitimde program değerlendirme: Süreçler, yaklaşımlar ve modeller*, Anı Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (1980). *The modern world system 11, mercantilism and the consolidation of the European world-economy*, 1600-1750, New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. (1984). *The Politics of the world economy: The States, the movements, and the civilisations*. Cambridge University Press.
- World Economic Forum (2022). *Global gender gap report*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf.
- Yüksek Öğretim Kurulu (2024). *Türkiye yükseköğretim yeterlikler çerçevesi*. <http://tyyc.yok.gov.tr/?pid=48>

Ekler

EK 1. Hemşirelik Öğrencilerinde Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği

	Aşağıdaki ifadeler daha iyi yaşama ve çalışma koşullarının olduğu yerlere göç etme ile ilgilidir. Size en uygun ifadeyi (x ile) işaretleyiniz.	Tamamen KATILYORUM	Katılıyorum	Ne katılıyorum Ne katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle KATILMIYORUM
1.	Yurt dışında yaşamamın hayatımı kolaylaştıracağını düşünürüm.					
2.	Daha fazla para kazanabileceğim için yurt dışında çalışmak isterim.					
3.	Ülkemde kariyer elde etmek için yeterli fırsatım olduğundan yurt dışına <u>gitmeme gerek yok.</u>					
4.	Bu işi başka bir ülkede yapacak olsam, daha keyifli bir çalışma yaşamım olur.					
5.	Bu ülkede geçirdiğim her dakikanın boşa geçtiğine inanırım.					
6.	Yurt dışında çalışmanın beni mutlu edeceğine inanırım.					
7.	Gelecek kaygımın olmayacağı başka bir ülkede çalışmak isterim.					
8.	Yurt dışında çalışmamın yaşam standartlarımı arttıracığını düşünürüm.					
9.	Politik baskılardan uzak olabileceğim başka bir ülkede yaşamak isterim.					
10.	Yurt dışı iş ilanları dikkatimi çeker.					
11.	Düşünce özgürlüğü daha fazla olan bir ülkede yaşamak isterim.					
12.	Ülkelerin yabancılar için yaşama/ çalışma kabul kriterlerini araştırırım.					
13.	Kendimi daha güvende hissedebileceğim başka bir ülkede yaşamak isterim.					
14.	Yurt dışında çalışmak adına karşılaşılabileceğim zorluklara katlanabilirim.					
15.	Yurt dışında yaşamayı konu alan haberlerle <u>ilgilenmem.</u>					
16.	Olumsuz deneyimler olduğunu duysam da yurt dışında yaşama fikrinden <u>vazgeçmem.</u>					

EK. 2. Nitel Veri Setinde Yer Alan Öğrenci Kompozisyon Örneği

GENÇ RUHLAR VE YURT DIŞI: İSTEK Mİ ÇÖZÜM MÜ?

Her bireyin hayalidir yurt dışına çıkmak. Kimimiz gezmek görmek için öte diyarları, kimimiz de yeni bir toprağa basmakla yeni bir yaşama atılma düşüncesinden dolayı ister bunu. Ama artık günümüz dünyasında, bilhassa da ülkemiz Türkiye’de bu durum bir hayal ya da arzu olmanın ötesine geçmiş, yeni bir zorundalık halini almıştır. Ülkemizin genç nüfusu hızlı ve kararlı bir şekilde yurt dışına çıkma, çıkmakla kalmayıp orada bir hayat kurma düşüncesine tutunmaktadır. Bu durumla ilgili tabiri caizse her kafadan bir düşünce, her ağızdan bir ses çıkmaktadır. Hepsini haznemize alıp diyebiliriz ki gençler yurtdışına çıkma isteklerinde belirli kriterler ve durumlardan dolayı haklıdırlar. Gençlerin yurt dışına çıkma istekleri, yurt dışına yönelmeleri bireysel hak ve özgürlükleri dahilinde olmakla beraber toplumsal bir canlı olarak erişemedikleri temel haklara erişmelerini sağlayacaksa duygusal manipüle ile engellenmemeleri gerekmektedir.

Bununla birlikte, yurt dışına çıkma istekleri konusunda genç nüfus eğitilmelidir. Bunun temel maddesi, yurt dışında, özellikle Avrupa’da da her şeyin dört dörtlük olmadığını bilincine erişilmesidir. Birçok genç birey, yurt dışını ilkeli ve onurlu yaşam için mihenk taşı olarak görmektedir. Bu düşünce temelsiz bir binaya benzer, çünkü insanın olduğu yerde mutlak düzenden bahsetmek mümkün değildir. İnsanın önce birey olarak kendini geliştirmesi, erdemli bir hayat arzusunda olması gerekmektedir. Bu durumun istatistiksel olarak çoğunlukta sağlandığı yer, yurt içinde ve dışında, yaşanılacak yerdir. Ayrıca, hayat kriterini arttıracak ve temel haklardan olacak unsurların sağlanması açısından da dikkat verilmelidir. Yine sağlanan veriler ve orada yaşayan halkı tanıtabilecek eserler ve belgeler yurt dışına çıkmadan önce kaideye alınmalıdır.

Dikkate alınması gereken temel unsurlar başlıca şunlardır: bireyin ekonomik konumu, vatandaşlık ve düşünce özgürlüğü hakkı, eğitim hakkı, eşitlik ve adalet hakkı.

I. Ekonomik Konum

Ekonomik yeterlilik bireylerin en temel haklarındanndır. Yaşamın devamı için karşılanması gereken maddi ihtiyaçların, yeme-içme, barınma, güvenlik karşılanması için bireyler belirli bir gelir seviyesinde olmaktadır- ya da yaşadıkları yerin ekonomisi buna endekslı olmalıdır. Ekonomik sıkıntılar ya da refah düzeyi gençlerin yurt dışına çıkma isteklerini kamçıl原因 faktörlerdendir.

II. Vatandaşlık ve Düşünce Özgürlüğü

Devletler var olduğu sürece vatandaşlarda var olacaktır. Devletin hangi kademesinde olunursa olunsun tüm yurttaşlar insan hakları açısından eşittirler. Bu, bireylerin en temel vatandaşlık hakkıdır. Vatandaşlar, ülkelerinin iyiliği için eleştiri yapabilme, fikir paylaşabilme, farklı fikirlerde olabilme özgürlüklerine de sahiptirler. İhlalinin olması halinde bireyler yaşayacak başka bir yer aramaya başlarlar. Genç nüfus bu noktada özellikle çok hassas ve bu da tercihlerini etkilemektedir.

III. Eğitim

Genç nüfus daha hayatın başında. Elbette iyi bir eğitim yaşamlarının gidişatını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim kalitesi, öğrenciye tanınan hak ve özgürlükler, kolaylıklar, kariyer planlamalarının kolaylığı ve kalitesi, tek tipte bir öğrenme olmaması, sanatın ve bilimin gölgede kalmış kollarına da değer biçen, mesleki ve teknik, sportif alanlara da aynı kaliteyi gösteren eğitim anlayışlarının olduğu ülkeler çoğunluğu aktif öğrenci olan genç nüfusu oldukça etkilemektedir.

IV. Eşitlik ve Adalet

Dünyayı hem ruhsal hem biyolojik olarak ağır bir ergenlik sürecinden sonra anlamaya başlayan genç nüfusun belki de en hassas, kırmızı noktaları eşitlik ve adalet arayışıdır. Eşitlik ve adalet, sadece insanların değil hayvanların, bitkilerin de hakkıdır. Bunun ihlali ya da uygulamada eksikliği yaşamı sürdürmede ivedilikle belirleyici bir faktördür. Toplum elmasının yarısı olan kadınların bu konuda daha fazla yaralı olması, özellikle de kadın genç nüfusun yurt dışı eğiliminin bu noktada şekillendiği unutulmamalıdır.

Özetle, gençlerin yurt dışına çıkmaları temel faktörler çerçevesinde haklılık taşımaktadır. Ama yaşanılan yerde haklarının eksikliğini gidermek de yine bir noktada gençlerin elindedir. Bir bütün olarak daha erdemli ve daha ilkeli bir ülke, dünya anlayışı için çabalamamız gerekmektedir.

EXTENDED SUMMARY

Migration is an important part of the globalization process and has a strong impact on citizenship and citizenship education (Veugelers, 2021). Education programs are directly affected by economic, technological and global developments and as a result of this impact, they need to be structurally updated and made efficient. In this context, it is recommended to conduct research and development studies to make education programs realistic, useful and efficient in line with current developments (Uşun, 2016). This study aims to examine the current status of the higher education teacher training program in the context of brain drain by examining the attitudes and opinions of prospective teachers, who are responsible for the citizenship education of the future, towards Turkey's brain drain.

In order to examine the research problem comprehensively and multidimensionally; research conducted by using qualitative and quantitative methods together is defined as mixed methods research (Yıldırım & Şimşek, 2013). Mixed method research is a research approach that allows data collection, analysis and integration of qualitative and quantitative methods. In this study, in which pre-service teachers' attitudes and opinions towards brain drain were examined, it was envisaged that the mixed method would reveal more efficient findings due to the complex and multidimensional nature of the research problem. Sequential-explanatory design, one of the mixed method designs, was used. The aim of this design, which consists of two stages, is to support, explain or exemplify the data collected by quantitative method with the data collected by qualitative method.

The quantitative part of the study was conducted based on the survey model (Karasar, 2012), which aims to describe the existing situation as it is. In this context, the Attitude Towards Brain Drain Scale was applied in digital form together with a personal information form to pre-service teachers studying at the faculty of education of a university in Central Anatolia. The scale was answered by 455 pre-service teachers.

The qualitative part of the research was conducted based on the case study design in order to examine the results of the quantitative analysis in depth. The case study, which is widely used in qualitative research, is defined as an empirical research method that deals with a phenomenon within its real life framework (Yıldırım & Şimşek, 2016). In this framework, qualitative data were obtained through online group discussion and student essays. The procedures followed within the scope of the case study are as follows:

1. In the Critical and Analytical Thinking course, which is taught as an undergraduate course at the faculty of education where the research was conducted, pre-service teachers were asked an open-ended question and were asked to answer this question on the basis of critical thinking. Twelve pre-service teachers participated in the online discussion session. The question that the students had to answer in the online discussion was as follows: Evaluate the recent desire of young people to settle abroad? Are young people right or not?

2. Following the online discussion session, students were asked to write an essay that required them to put forward a thesis on the topic within the framework of the same undergraduate course. Thirty-eight students, 29 female and 9 male students, participated in the essay writing activities. The open-ended question posed to the prospective teachers is as follows: Evaluate the recent desire of young people to settle abroad? Are young people right or not? Write an argumentative essay expressing your thoughts? The question was communicated to the pre-service teachers in advance and they were given one week to do the necessary research. Student essays were collected through a distance education system. The data were analyzed by content analysis on the basis of gender.

When the quantitative findings obtained from the research are analyzed, it is determined that pre-service teachers' attitudes towards brain drain are high and they are more affected by the "push components". The findings also show that pre-service teachers' attitudes towards brain drain differ according to gender. Male pre-service teachers scored higher in terms of arithmetic mean score in the Attitude Towards Brain Drain Scale and the "attractive component" of this scale. Therefore, it was found that male pre-service teachers had higher attitudes towards migration than female pre-service teachers.

When the findings based on qualitative data are analyzed, it is seen that there is a consistency between qualitative and quantitative findings. Qualitative findings show that male pre-service teachers mostly find brain drain justified; however, female pre-service teachers mostly do not find brain drain justified. Male and female pre-service teachers who did not justify the brain drain of young people argued that a responsibility and struggle-oriented approach is necessary to ensure social transformation. Women criticized the brain drain requests of young people harshly and expressed a responsibility-oriented approach with a significantly higher frequency.

There were pre-service teachers who evaluated the brain drain request of young people as a personal decision. Female and male pre-service teachers who justified the brain drain of young people stated that they were struggling to survive in Turkey and felt hopeless and helpless about their future prospects.

Men, who justified brain drain, mentioned the political and social factors related to the issue and stated that young people wanted brain drain in the hope of a better life. According to the findings, female and male pre-service teachers share the opinion that there are some difficulties related to brain drain. These challenges emphasize the social dynamics towards the country of migration. According to another remarkable finding obtained in this study, pre-service teachers who justified the desire of young people for brain drain cited economic dimensions, human rights, individual development and educational opportunities as the reasons for their views. In the economic context, it was determined that male students expressed difficult working conditions and low purchasing power more frequently, while female students expressed hopelessness and helplessness in terms of economic security more frequently. Both male and female participants reported being anxious and worried about their appointment as teachers. The findings show that female and male pre-service teachers make similar assumptions about high economic opportunities and high living standards abroad.

ÇALIŞMA SERMAYESİ YÖNETİMİNİN TURİZM FİRMALARININ KARLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN PANEL VERİ ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

EXAMINING THE EFFECT OF WORKING CAPITAL MANAGEMENT ON THE PROFITABILITY OF TOURISM COMPANIES WITH PANEL DATA ANALYSIS

Ayşe SOY TEMÜR

Düzce Üniversitesi

Kaynaşlı MYO

Dış Ticaret

aysesoy@duzce.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4455-5035

ÖZ

Geliş Tarihi:

14.01.2024

Kabul Tarihi:

03.06.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Çalışma Sermayesi
Yönetimi,
İşletme Karlılığı,
Panel Veri Analizi

Keywords

Working Capital
Management,
Business
Profitability,
Panel Data Analysis

Çalışmanın amacı, Borsa İstanbul turizm endeksinde (XTRZM) kayıtlı işletmelerin çalışma sermayesi ile finansal performansları arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile incelenmesidir. Çalışmada, XTRZM endeksinde kayıtlı 13 işletmeden 2016-2022 dönemine ilişkin kesintisiz verilerine ulaşılabilen 6 işletmeye ait mali tablo verileri kullanılmıştır. Analiz yöntemi olarak, EViews 12 programında panel veri regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişkenler aktif karlılığı (ROA) ve öz sermaye karlılığı (ROE), bağımsız değişkenler nakit oran (NO), likidite oranı (LO), cari oran (CO), işletme sermayesi yatırım politikası (WCIP), işletme sermayesi finansman politikası (WCFP), verimli işletme sermayesi yönetimi (EWCM), net işletme sermayesi (NİS), stok devir hızı (SDO), aktif devir hızı (ADH) ve işletme sermayesi devir hızı (NWC)'dir. Şirket büyüklüğü, net kâr marjı ve finansal kaldıraç oranı ise kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; ROA ile LO ve EWCM arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, ROA ile CO arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. ROE ile sadece WCFP arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Literatürde birçok benzer çalışma yer almasına rağmen hem incelenen sektör, kullanılan değişkenler ve analiz yöntemleri literatürden farklılık göstermekte hem de yakın dönem verileri ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the relationship between working capital and financial performance of businesses registered in the Borsa Istanbul tourism index (XTRZM) through panel data analysis. In the study, financial statement data of 6 businesses, of which 13 businesses registered in the XTRZM index, whose uninterrupted data for the period 2016-2022 was available, were used. As an analysis method, panel data regression analysis was applied in the EViews 12 program. The dependent variables used in the study are return on assets (ROA) and return on equity (ROE), the independent variables are cash ratio (NO), liquidity ratio (LO), current ratio (CO), working capital investment policy (WCIP), working capital financing policy (WCFP), efficient working capital management (EWCM), net working capital (NİS), stock turnover ratio (SDO), asset turnover ratio (ADH) and operating capital (NWC) is the capital turnover rate. Company size, net profit margin and financial leverage ratio were used as control variables. In the results of working; A positive significant relationship was found between ROA and LO and EWCM, and a negative significant relationship was determined between ROA and CO. It was concluded that there is a negative significant relationship between ROE and WCFP only. Although there are many similar studies in the literature, both the sector examined, the variables used and the analysis methods differ from the literature, and it is thought that it will contribute to the literature with recent data.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1419782>

Anf/Cite as: Soy Temür, A. (2024). Çalışma sermayesi yönetiminin turizm firmalarının karlılığı üzerindeki etkisinin panel veri analizi ile incelenmesi. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 577-594.

Giriş

İşletmeler, hedeflerine ulaşmak amacıyla hem tüm faaliyetlerini sorunsuz bir şekilde yürütmeye çalışmak hem de optimum karı elde etmek için de çaba göstermektedirler. Ancak, bu hedeflere ulaşmaya çalışırken çeşitli faktörlerden kaynaklanan birçok zorlukla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu zorluklardan biri de iş dünyasındaki rekabettir. Rekabetin hızla artmasıyla birlikte, çalışma sermayesinin etkin yönetimi işletmelerin rekabet gücünü kazanmalarında daha da önemli bir araç haline gelmiştir. İşletme sermayesi olarak da ifade edilen çalışma sermayesi, işletmelerin sahip oldukları nakit ya da kısa zamanda nakde dönüştürebilme yapısına sahip varlıklardır. Bu varlıklar, işletmelerin bilançolarında yer alan cari varlıklar ya da işletmelerin vadesi gelen borçlarının ödenme kabiliyeti olarak da ifade edilebilmektedir. İşletme sermayesi, dönen varlıklarla kısa vadeli yükümlülükler arasındaki ifadesiyle de tanımlanabilir. (Karim, Jumarding, Sumardin, & Azis, 2021).

İşletme sermayesi yönetimi, firmaların mali durumunu iyileştiren karar vericiler arasında yer almaları nedeniyle finans yöneticileri için en önemli ve zorlu görevlerden biridir. Firmaların, kısa vadeli finansal yükümlülüklerini yerine getirebilmelerini sağlamak için uygun düzeyde likiditeye ihtiyaçları vardır. Bu sebeple yöneticiler, işletmelerin kısa vadeli yükümlülükleri ile dönen varlıkları arasındaki dengeyi çok iyi kurmalıdırlar. Etkin işletme sermayesi yönetimi; dış finansmana olan bağımlılıklarının azalması, finansal dayanıklılığın artması, etkin nakit yönetimi ile daha fazla nakdi yatırım yapılabilmesi, rekabet gücünün artması gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır. Yeterli düzeyde likidite sayesinde, işletmeler kısa vadeli yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilirler. Bir firmanın mevcut yükümlülüklerine kıyasla çok az dönen varlığının olması ise, şirketin büyümesini ve karlılığını olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla, işletme sermayesi politikalarının işletmelerin finansal performansı etkilediğini söylemek mümkündür. Bu açıdan işletme sermayesi yönetimiyle karlılık arasındaki ilişkiyi araştırmak kritik bir öneme sahiptir.

Literatürde, işletme sermayesi yönetiminin işletmelerin karlılıkları üzerindeki etkilerini inceleyen birçok araştırma yer almaktadır. Ancak, işletmelerin karlılıklarını etkilemek için ihtiyaç duydukları en iyi optimal işletme sermayesi seviyesi ile bunun firmanın karlılığını nasıl etkileyebileceği konusunda halen bir literatür boşluğu bulunmaktadır. Bu çalışmada, BIST XTRZM endeksinde işlem gören işletmelerin çalışma sermayesi yönetimi ile karlılıkları arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yardımıyla incelenerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, XTRZM endeksindeki işletmelerin işletme sermayesi yönetimi uygulamaları ile işletme karlılığı arasındaki bağlantıyı araştırmaktır. Bu amaçla giriş bölümünün ardından ilk olarak literatürde yer alan benzer çalışmalar incelenerek kullanılan analiz yöntemleri ve elde edilen sonuçlarla ilgili bilgilere değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmada kullanılan veriler ve elde edilen analiz bulguları, son kısımda ise sonuç ve öneriler okuyucuya sunulmuştur.

Literatür

Çalışma sermayesi yönetimi, uzun yıllardır araştırmacılar tarafından sıklıkla tartışılan ve finans literatüründe oldukça fazla araştırmanın gerçekleştirildiği konulardan biridir. Bu sebeple, literatürde çalışma sermayesi yönetimi ile karlılık arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik birçok araştırma yer almaktadır. Bunlardan bazılarına ilişkin özet bilgiler yabancı literatür ve Türkiye'deki literatür taraması şeklinde iki ayrı grupta incelenerek tablolar halinde sunulmuştur. Tablolar oluşturulurken çalışmayı gerçekleştiren araştırmacılar, analiz yöntemleri ve elde edilen sonuçlara ilişkin veriler kullanılmıştır.

Tablo 1. Uluslararası Literatür Özeti

Yazarlar	Analiz Yöntemleri	Sonuç
(Afeef, 2011)	“Korelasyon ve Çoklu Regresyon Analizi”	• Çalışma sermayesi yönetimine ilişkin göstergelerin, incelenen firmaların karlılığı üzerinde gözle görülür bir etki oluşturduğu sonucuna varılmıştır.
(Sharma & Kumar, 2011)	“Çoklu Regresyon Analizi”	• Hintli şirketlerde işletme sermayesi yönetimi ve kârlılığın pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.
(Ponsian, Chrispina, Tago, & Mkiibi, 2014)	“Pearson Korelasyonu ve Regresyon Analizi”	• Nakit dönüş süresi ve ortalama ödeme süresinin firman karlılığında pozitif etkisinin olduğu, • Likidite, ortalama tahsilat süresi ve gün bazında stok devir hızının karlılık üzerinde negatif etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

(Enqvist, Graham, & Nikkinen, 2014)	“Regresyon Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi-karlılık ilişkisi üzerindeki etkisinin, ekonomik büyümelere göre ekonomik gerilemelerde daha belirgin olduğu, • Ekonomik gerileme dönemlerinde etkin stok yönetiminin ve alacak hesapları dönüşüm sürelerinin önemini arttırdığı, • Aktif işletme sermayesi yönetiminin önemli olduğu belirtilmiştir.
(Agha, 2014)	“Korelasyon ve Regresyon Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi yönetiminin şirketin karlılığı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu, • Cari orandaki artış ya da azalışın karlılığa anlamlı bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir.
(Ponsian, Chrispina, Tago, & Mkiibi, 2014)	“Pearson Korelasyonu ve Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • Ortalama ödeme süresi ve nakit dönüşüm süresiyle firma karlılığı arasında pozitif ilişki, • Ortalama tahsilat süresi, likidite ve stok devir hızıyla karlılık arasında negatif ilişkinin olduğu bulgularına ulaşmışlardır.
(Kasozi, 2017)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Ortalama tahsilat süresinin ve ortalama ödeme süresinin karlılık üzerinde negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu, • Stoktaki gün sayısı ile karlılık arasında istatistiki olarak pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. • Fakat, işletmelerin daha kısa veya daha uzun nakit dönüşüm döngüsünün firma kârlılığını artırıp artırmadığı tespit edilememiştir.
(Bintara, 2020)	“Çoklu Regresyon Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi devir hızının karlılık üzerinde hiçbir etkisi yoktur. • Likiditenin karlılık üzerinde hiçbir etkisi yoktur. • Kaldıraç karlılık üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.
(Herison, Sahabuddin, Azis, & Azis, 2022)	“Betimsel Analiz Yöntemi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesinin karlılık üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.
(Hidayat & Dewi, 2022)	“Panel Veri Regresyon Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • F testine göre; likidite, kaldıraç ve işletme sermayesi devrinin karlılık üzerinde önemli bir etkisi vardır. • Likidite t-testinin sonuçlarına göre likiditenin karlılık üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. • t-testi kaldıraç t istatistiği sonuçları ve Prob'un değeri kaldırıcın karlılık üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu göstermiştir. • İşletme sermayesi devir hızı t testinin sonuçları, analize dahil edilen şirketlerin karlılığı üzerinde işletme sermayesi devir hızının önemli bir etkisinin olmadığını göstermiştir.
(AL-Zararee, Almasria, & Alawaqlah, 2021)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Finansal performans ile işletme sermayesi yönetimi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir.
(Setianto, Sipayung, & Azman-Saini, 2022)	“İki Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi finansmanının firma karlılığı üzerindeki ters U şeklindeki etkisi doğrulanmıştır.
(Jaworski & Czerwonka, 2022)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi değeri ve finansal likidite ile karlılık arasında doğrusal olmayan anlamlı bir ilişki, • Nakit dönüşüm döngüsü ile karlılık arasında doğrusal negatif bir ilişki olduğu sonuçlarına varılmıştır.
(Mandipa & Sibindi, 2022)	“Korelasyon Matrisi Ve Panel Regresyon Modelleri”	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışma sermayesi yönetiminin analize dahil edilen işletmelerin finansal performanslarını etkilediği sonucuna varılmıştır.
(Louw, Hall, & Pradhan, 2022)	“Eşbütünleme Tekniği ve Granger Nedensellik Testi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi yönetimiyle bir firmanın karlılığı arasında uzun vadeli bir ilişkinin olduğu, • İşletme sermayesi yönetimiyle karlılık arasında hem tek yönlü hem de çift yönlü nedenselliğin var olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
(Ilham, ve diğerleri, 2022)	“Zaman Serisi Regresyonu”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi yönetiminin firma değerini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği,

		<ul style="list-style-type: none"> • Kaldıraçın firma değeri üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu, • Kârlılığın işletme sermayesi ile firma performansı arasındaki ilişkiyi yumuşattığı, • Kârlılığın kaldıraç ile firma performansı arasındaki ilişkiyi değiştirmediği sonuçlarına ulaşmışlardır.
(Ahmad, Bashir, & Waqas, 2022)	“Kruskal-Wallis testi”	<ul style="list-style-type: none"> • 2008 kriz dönemine kıyasla covid 19 döneminde işletme sermayesi yönetiminin firma performansı üzerindeki etkisinin farklı olduğu belirtilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, uluslararası literatürde işletme sermayesi yönetimiyle finansal performans arasındaki ilişkinin incelendiği birçok araştırmanın yer aldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalarının zaman ve kaynak kısıtı açısından tümünün incelenmesi mümkün olmadığından özellikle ilk karşılaşılan araştırmalara ve yakın tarihte yayımlanmış olan çalışmalara ilişkin detaylı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, işletme sermayesi yönetimi ile karlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesinde sıklıkla panel veri analizlerinin kullanıldığı görülmektedir. Tabloda yer verilmemiş olmasına rağmen analizlerde kullanılan değişkenler de incelenmiştir. İnceleme sonucunda, “likidite oranları, alacak devir hızı, stok devir hızı, finansal kaldıraç oranı, çalışma sermayesi finansman politikası, çalışma sermayesi yatırım politikası” gibi oranların bağımsız değişken, “aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı” gibi oranların ise bağımlı değişken olarak en sık kullanılan oranlar olduğu görülmüştür. “Aktif devir hızı, kaldıraç oranı, net kar marjı” gibi oranlar ise daha çok kontrol değişkeni olarak kullanılmaktadır. İncelenen literatürdeki araştırmaların çoğunda, işletme sermayesiyle firma karlılığı arasında pozitif yönde olumlu bir ilişkinin elde edildiği sonucuna varılmıştır.

Uluslararası literatür araştırması gerçekleştirildikten sonra, ülkemizdeki dergilerde yayımlanan literatür de benzer şekilde incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda oluşturulan özet tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Ulusal Literatür Özeti

Yazarlar	Analiz Yöntemleri	Sonuç
(Coşkun & Kök, 2011)	“Dinamik Panel Veri ve Sistem-GMM tahmin tekniği”	<ul style="list-style-type: none"> • Karlılık ile alacak tahsil-nakit dönüş-stok devir süresi arasında negatif yönlü bir ilişki • Karlılık ile borç ödeme süresi arasında pozitif ilişki
(Akbulut, 2011)	“Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi yönetiminin karlılıkla negatif ilişkili olduğu, • Tek yönlü varyansla imalat sektörleri arasında nakit döngüsünün farklı olduğu sonucuna varılmıştır.
(Altan & Şekeroğlu, 2013)	“Birim Kök Testi Basit Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışma sermayesini finaslama stratejilerinin aktif karlılık ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu belirtilmiştir.
(Poyraz, 2012)	“Korelasyon ve Çoklu Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • Cari orandaki değişimlerin karlılık oranlarında (ters yönde) önemli bir etkisinin olduğu belirtilmiştir.
(Kendirli & Çankaya, 2016)	“Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi yönetimiyle aktif karlılığının pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu, • Aktif büyüklüklerinin ve kaldıraç oranlarının aktif karlılığında pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu belirtilmiştir.
(İltaş & Erdoğan, 2017)	“İkinci Nesil Panel Birim Kök, Panel Eşbütünlük, Uzun ve Kısa Dönem Katsayı Tahmini...”	<ul style="list-style-type: none"> • Nakde dönüş süresinin uzamasının karlılık üzerinde olumsuz etkisi olduğu, • Kaldıraç kullanımı ve artan GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)’nın karlılığı olumlu etkilediği...
(Çakır & Küçükkaplan, 2012)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif karlılığı üzerinde cari oran ve kaldıraç oranının negatif yönlü etkili olduğu, • Aktif devir hızı, asit test oranı ve stok devir hızının kârlılık üzerinde pozitif yönde anlamlı etkili olduğu,

		<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi unsurlarıyla öz sermaye karlılığı ve piyasa değeri arasında anlamlı ilişkinin bulunmadığı ifade edilmiştir.
(Sağlam & Karaca, 2015)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Kısa vadeli ve toplam borç oranlarının firma kârlılığında negatif yönlü etkisinin olduğu, • Cari oran ile kârlılık arasında anlamlı ilişkinin olmadığı, • Asit test-nakit oran, alacak-aktif-işletme sermayesi-stok devir hızları ve net işletme sermayesinin kârlılık üzerinde pozitif yönlü etkilerinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
(Çankaya, 2020)	“Finansal Analiz, Korelasyon ve Çoklu Doğrusal Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • Aktif büyüklüğü, borçların ortalama vadesi, kaldıraç oranı ve stok tutma süresi gibi değişkenlerin sağlık sektöründeki işletmelerin aktif karlıklarını etkileyen temel faktörler olduğu ifade edilmiştir.
(Keskin & Gökalp, 2016)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Firma karlılığı ve nakit dönüş süresi arasında negatif ancak istatistiksel açıdan anlamlı olmayan etkinin olduğu, • Cari oran ve alacak tahsil süresinin firma kârlılığında negatif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
(Çerçel & Sökmen, 2019)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Bağımsız değişkenlerden işletme büyüklüğü, stok devir hızı ile nakit dönüşüm süresinin aktif kârlılığında pozitif yönde, • Kaldıraç oranıyla aktif kârlılık arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu belirtilmiştir.
(Turan & Bilgin, 2022)	“Hiyerarşik Lineer Model (HLM) yaklaşımı”	<ul style="list-style-type: none"> • Gelişmekte olan ülkelerdeki firma karlılığı değişkenliğinin yüksek oranda firma ve zaman düzeyli olarak oluştuğu ifade edilmiştir.
(Erkan, 2023)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • Cari oranın aktif ve öz kaynak karlılığında pozitif yönde anlamlı etkilediği, • Alacak tahsil süresi, finansal kaldıraç ve nakit dönüş süresinin negatif yönde anlamlı etkilerinin olduğu belirtilmiştir.
(Işıldak, 2023)	“Panel Veri Analizi ve Regresyon”	<ul style="list-style-type: none"> • Finansal kaldıraç ve çalışma sermayesi finansman oranının aktif kârlılığı üzerinde negatif etkisinin olduğu, alacak tahsil süresi, cari oran ve çalışma sermayesi yatırım oranı bağımsız değişkenlerinin aktif kârlılığında etkilerinin olmadığı, • Kullanılan bağımsız değişkenlerinin hiçbirinin öz kaynak karlılığını etkilemediği, • Net kar marjı kontrol değişkeninin aktif ve öz kaynak kârlılığında az da olsa pozitif yönlü etkilerinin olduğu belirtilmiştir.
(Kargın & Alp, 2023)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi yönetiminin firma performansını artırmada ışık tuttuğu sonucuna varılmıştır.
(Polat & Yıldız, 2022)	“Panel Veri Analizi”	<ul style="list-style-type: none"> • İncelenen sektörde öz kaynak kârlılığının yalnızca dönen varlık devir hızını, • Faaliyetlerdeki etkinliğin cari oran ve dönen varlık devir hızını istatistiksel açıdan anlamlı etkilediği, • Stok bağımlılık oranıyla bağımlı değişkenler arasında kullanılan her iki modele göre de anlamlı ilişkilere ulaşılamadığı ifade edilmiştir.
(Beyazgül, Beyaz, & Karadeniz, 2022)	“Genelleştirilmiş Momentler Metodu(GMM)”	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışma sermayesi düzeyiyle aktif karlılığının pozitif yönlü, • Toplam kaldıraç ile kısa vadeli kaldıraçın kârlılık üzerinde negatif yönlü, • Satışların büyüme oranı ve aktif büyüklüğünün ise karlılıkta pozitif yönlü etkili olduğu belirtilmiştir.
(Güngör, 2022)	“Panel Veri, Driscoll-Kraay”	<ul style="list-style-type: none"> • Net çalışma sermayesi oranıyla firma performansı arasında güçlü olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya konu olan işletmelerin 2008 küresel krizi ile Covid-19 krizinden ciddi düzeyde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

(Çakır & Harara, 2022)	“Betimsel Korelasyon Ve Regresyon, Panel Veri”	<ul style="list-style-type: none"> • Şirket kârlılığıyla finansal kaldıraç derecesi, çalışma sermayesi finansman politikası ve işletme sermayesi yönetimi verimliliği arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, • Şirket kârlılığıyla işletme sermayesi verimliliği arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu... sonuçlarına ulaşılmıştır.
------------------------	--	---

Ulusal literatürde de çalışma sermayesi yönetiminin işletme karlılığına etkisinin belirlenmesinde karmaşık davranış modellerinin kurulmasına ve test edilmesine olanak veren panel veri analizinin araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. İncelenen araştırmalarda, işletme sermayesi yönetimi ile finansal performans arasındaki ilişkinin incelenmesinde uluslararası literatüre benzer değişkenlerin kullanıldığını belirtmek mümkündür. Tablo 2’de yer alan araştırma sonuçlarına göre, birçok çalışmada işletme sermayesiyle karlılık arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ilişki, araştırmacılar tarafından bazı çalışmalarda negatif yönlü olarak bulunurken bazı çalışmalarda ise pozitif yönlü ilişkiler olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, hem uluslararası literatürde hem de ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalarda çalışma sermayesi ile karlılık arasında ilişki bulunduğu sonucuna varıldığından, konunun incelenmesi günümüzde halen önem arz etmektedir.

Veri Seti ve Analiz Bulguları

Araştırma Verileri

Çalışmada, BIST XTRZM endeksinde işlem gören 13 işletmeden 2016-2022 dönemine ilişkin kesintisiz verilerine ulaşılabilen 6 işletmenin Kamuyu Aydınlatma Platformu’nda (KAP) ilan ettikleri mali tablolardan elde edilen yıllık veriler kullanılmıştır. Verilerin analizinde EViews 12 programından faydalanılarak, hem zamana göre (zaman serileri) hem de birimlere göre (yatay kesit analizi) analiz yapılmasına olanak sağlayan panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Analizlere dahil edilen işletmeler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Analizlere Dahil Edilen İşletmeler

Sıra	Kodu	Şirketin Unvanı
1	AYCES	“ALTIN YUNUS ÇEŞME TURİSTİK TESİSLER A.Ş.”
2	AVTUR	“AVRASYA PETROL VE TURİSTİK TESİSLER YATIRIMLAR A.Ş.”
3	MAALT	“MARMARİS ALTINYUNUS TURİSTİK TESİSLER A.Ş.”
4	MARTI	“MARTI OTEL İŞLETMELERİ A.Ş.”
5	PKENT	“PETROKENT TURİZM A.Ş.”
6	TEKTU	“TEK-ART İNŞAAT TİCARET TURİZM SANAYİ VE YATIRIMLAR A.Ş.”

Çalışmada, değişkenlerin belirlenmesinde literatürle uyumlu hareket edilmiştir (Çakır & Küçükkaplan, 2012; Işıldak, 2023; Mandipa & Sibindi, 2022; Poyraz, 2012 ve Sağlam & Karaca, 2015). Literatürde, işletmelerin performans ölçümünde en yaygın kullanılan ROA (aktif karlılık oranı) ve ROE (öz sermaye karlılık oranı) bağımlı değişkenler şeklinde tanımlanmıştır.

$$ROA = \frac{\text{Net kar}}{\text{Toplam aktif}}$$

$$ROE = \frac{\text{Net kar}}{\text{Öz sermaye}}$$

Panel veri analizinde kullanılacak bağımsız değişkenler ise literatürde oldukça çeşitlilik göstermekte olup, bu çalışmada bağımsız değişkenlerin belirlenmesinde literatürde sıklıkla kullanılan değişkenler dikkate alınmıştır (Çakır & Küçükkaplan, 2012; Işıldak, 2023; Korkmaz & Yaman, 2019 ve Sağlam & Karaca, 2015). Bu araştırmada dikkate alınan bağımsız değişkenler ve hesaplanış biçimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Bağımsız Değişkenler ve Formülleri

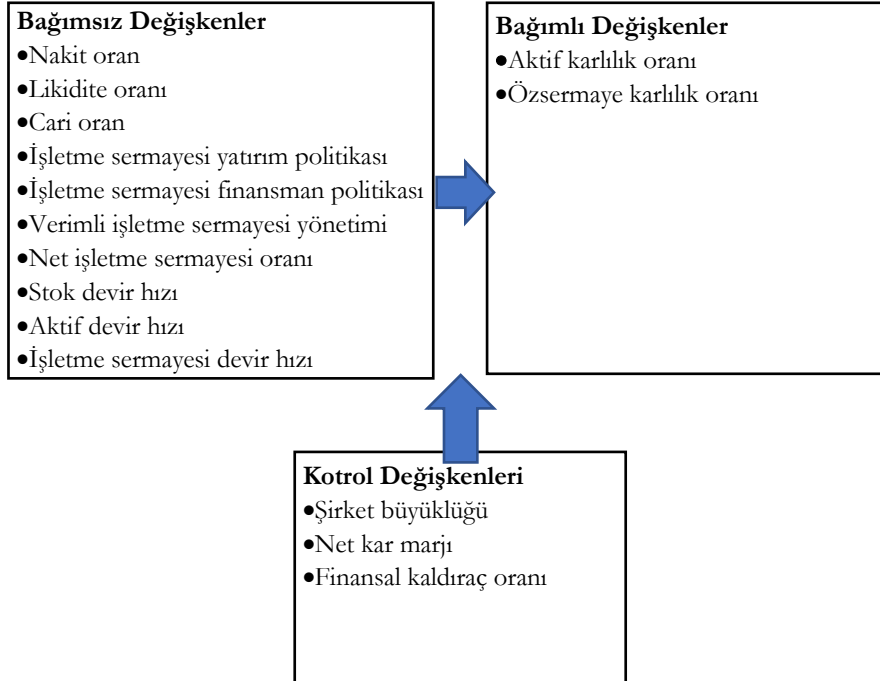
Bağımsız Değişken Türü	Formül
NO (Nakit oran)	$((\text{Kasa}+\text{Banka}+\text{Menkul Kıymetler})/\text{Kısa vadeli yükümlülükler})$
LO (Likidite oranı)	$((\text{Dönen varlıklar}-\text{Stoklar})/\text{Kısa vadeli yükümlülükler})$
CO (Cari Oran)	$(\text{Dönen varlıklar}/\text{Kısa vadeli yükümlülükler})$
WCIP (İşletme sermayesi yatırım politikası)	$(\text{Dönen varlıklar}/\text{Toplam varlıklar})$
WCFP (İşletme sermayesi finansman politikası)	$(\text{Kısa vadeli yükümlülükler}/\text{Toplam varlıklar})$
EWCM (Verimli işletme sermayesi yönetimi)	$(\text{Net satışlar}/\text{Ortalama varlıklar toplamı})$
NİS (Net işletme sermayesi oranı)	$((\text{Dönen varlıklar}-\text{KVB})/\text{Satışlar})$
SDO (Stok devir hızı)	$(\text{Satılan malların maliyeti}/\text{Ort. stoklar})$
ADH (Aktif devir hızı)	$(\text{Net satışlar}/\text{Toplam aktif})$
NWC (İşletme sermayesi devir hızı)	$(\text{Net satışlar}/\text{Ort. net işletme sermayesi})$

Kontrol değişkeni olarak ise; araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan şirket büyüklüğü, net kar marjı ve finansal kaldıraç oranı kullanılmıştır (Çakı & Harara, 2022; Işıldak, 2023 ve Keskin & Gökalp, 2016).

$$\begin{aligned}\text{Şirket büyüklüğü (S)} &= (\text{Net satışlar}) \\ \text{Net kar marjı (NKM)} &= (\text{Net kar}/\text{Satışlar}) \\ \text{Finansal kaldıraç oranı (FKO)} &= ((\text{KVB}+\text{UVB})/\text{Toplam aktif})\end{aligned}$$

Araştırma Modeli

Çalışmada, on bağımsız, iki bağımlı ve üç kontrol değişkeni olmak üzere toplam on beş değişken kullanılmıştır. Kullanılan değişkenler Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1’de gösterildiği üzere bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla kontrol değişkenleri de kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle, bağımlı değişkenlerin ne kadar bağımlı olduğu kontrol değişkenleri ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Araştırma Hipotezleri ve Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablosuna yer verilmiştir. Ardından ise araştırma hipotezleri, yatay kesit bağımlılık testi sonuçları, birim kök test bulguları, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon tabloları ile panel veri analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Değişkenlere ait gözlem sayısı, minimum ve maksimum değerler, aritmetik ortalama ve standart sapma verilerini içeren tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	n	Mean	Median	Max.	Min.	Std. Dev.	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera	Prob.	Sum	Sum Sq. Dev.
ROA	42	0,53	0,024	0,48	-0,23	0,14	1,19	4,77	15,40	0.0005	2,21	0,86
ROE	42	-0,56	0,028	0,54	-2,06	0,49	-2,56	9,95	130,44	0.0000	-2,369	9,69
NO	42	1,97	0,090	16,08	0,0005	4,33	2,52	8,08	89,85	0.0000	82,68	767,34
LO	42	2,77	1,10	16,65	0,10	4,29	2,26	7,12	65,48	0.0000	116,43	753,81
CO	42	2,79	1,13	16,65	0,11	4,28	2,26	7,12	65,63	0.0000	117,30	2,53
WCIP	42	0,23	0,11	0,84	0,009	0,25	1,17	3,07	9,66	0.0080	9,64	2,53
WCFP	42	0,19	0,11	0,93	0,008	0,24	1,86	5,58	35,79	0.0000	8,19	2,31
EWCM	42	0,24	0,05	2,00	0,008	0,46	2,49	8,24	91,57	0.0000	10,18	8,61
NİS	42	2,50	0,05	28,83	-19,84	8,92	1,28	5,55	22,89	0.0000	105,15	3263
SDO	42	102,64	47,06	571,46	-78,23	154,27	1,89	5,65	37,24	0.0000	4311	975785
ADH	42	0,22	0,050	1,60	0,007	0,40	2,38	7,54	75,66	0.0000	9,14	6,67
NWC	42	0,57	-0,008	39,90	-18,39	7,79	3,01	17,66	439,33	0.0000	23,81	2491
S	42	1,57	0,23	17,36	-2,695	3,93	2,13	7,92	74,07	0.0000	66,10	634,91
NKM	42	0,39	0,35	0,96	0,094	0,25	0,92	2,84	5,99	0.0499	16,28	2,55
FKO	42	51.336. 891	240.17 2.209	359.94 7.910	2.390.3 55	72.931. 451	2,64	10,56	148,99	0,0000	2,16	2,18

Tanımlayıcı istatistiklerin yer aldığı Tablo 5 incelendiğinde, tüm değişkenlere ilişkin gözlem sayılarının eşit olduğu, minimum ve maksimum değerlerin beklenen aralıklarda yer aldığı ve sıra dışı gözlem bulunmadığı görülmektedir. Çalışmada kullanılan veriler hem zaman serileri hem de yatay kesit özelliklerini aynı anda taşıdığı için kullanılabilir en iyi yöntem panel veri analizi yöntemidir. Bu analizlerden doğru ve tutarlı sonuçların elde edilebilmesi için serilerin birim kök içermemesi gerekmektedir. Birim kök testlerinden birinci nesil testler mi, ikinci nesil testler mi uygulanmalı konusunda karar vermek için ise öncelikle serilerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı sınıranmalıdır. Seriler arasında kesitsel bağımlılığın olmaması durumunda birinci nesil birim kök testleri, kesitsel bağımlılığın olması halinde ise ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır. Bu aşamada, yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük ya da zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olması halinde uygulanabilmesi bakımından üstünlük sağlayan Pesaran CD testi kullanılabilir. Bu sebeple, ilk olarak yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Bu aşamada oluşturulan araştırma hipotezleri ve analiz bulguları aşağıda yer almaktadır.

H_0 = Serilerde yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 = Serilerde yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 6. Yatay Kesit Bağıllık Testi Sonuçları

	Statistic	Prob.
ROA	5.974469	0.0000
ROE	3.815910	0.0001
NO	4.396696	0.0000
LO	1.695684	0.0899
CO	1,684325	0.0921
WCIP	-0.521989	0.6017
WCFP	1.206719	0.2275
EWCM	4.641868	0.0000
NİS	0.301719	0.7629
SDO	-0.445266	0.6561
ADH	4.770225	0.0000
NWC	-1.656528	0.0976
S	6.063076	0.0000
NKM	1.685939	0.0918
FKO	6.406953	0.0000

Tablo 6’da yer sunulan Pesaran CD testi bulgularına göre ROA, ROE, NO, EWCM, ADH, S ve FKO değişkenleri için %5 anlamlılık düzeyinde hesaplanan olasılık değerlerinin Prob.<0.05 olmasından dolayı H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu değişkenlerde yatay kesit bağıllığı yoktur ve birinci nesil birim kök testleri uygulanabilir. LO, CO, WCIP, WCFP, NİS, SDO, NWC ve NKM değişkenleri için ise elde edilen olasılık değerleri Prob.>0.05 olduğundan H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerde yatay kesit bağıllığı vardır ve ikinci nesil birim kök testleri uygulanmalıdır.

ROA, ROE, NO, EWCM, ADH, S ve FKO değişkenleri için birinci nesil birim kök testlerinden tek bir test uygulanması yerine karşılaştırma yapmaya da imkan sağlamasından dolayı EViews 12 programında “Summary” seçeneği işaretlenerek tüm testler uygulanmıştır. LO, CO, WCIP, WCFP, NİS, SDO, NWC ve NKM değişkenlerinde ise ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran-CIPS testi kullanılmıştır. Birim köklere ilişkin araştırma hipotezleri ve elde edilen analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

H_0 = Seriler arasında birim kök yoktur

H_1 = Seriler arasında birim kök vardır.

Tablo 7. Birinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları

Test	Levin, Lin & Chu		Breitung t-stat		Im, Pesaran and Shin W-stat		ADF-Fisher square		Chi-FF-Fisher square		Chi-square	
	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
ROA	-10.4643	0.0000	-2.38676	0.0085	-0.69301	0.2442	20.9620	0.0509	41.0503	0.0000		
ROE	-8.84130	0.0000	-1.60330	0.0544	-0.39806	0.3453	17.0022	0.1495	35.0011	0.0005		
NO	-77.0641	0.0000	2.44836	0.9928	-20.4651	0.0000	25.6978	0.0118	31.3860	0.0017		
EWCM	-14.5101	0.0000	-1.03235	0.1510	-0.39562	0.3462	15.0896	0.2366	23.2091	0.0260		
ADH	-13.5683	0.0000	-2.06496	0.0195	-0.47672	0.3168	16.8743	0.1544	26.8991	0.0080		
S	-15.0666	0.0000	-2.38371	0.0086	-1.01880	0.1541	23.1554	0.0264	44.3462	0.0000		
FKO	-30.0890	0.0000	-0.11358	0.4548	-1.22338	0.1106	19.1273	0.0855	19.3718	0.0799		

Birinci nesil birim kök testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 7’deki bulgulara göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Levin, Li & Chu testine göre; tüm değişkenlerde elde edilen olasılık değerleri (Prob.<0.05) olduğundan H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Yani, değişkenler birim kök içermemektedir. Bu durumda ilgili değişkenlerin tümü panel veri analizi için uygundur.
- Breitung t-stat testinden elde edilen bulgulara göre; ROA, ADH ve S değişkenlerinde elde edilen olasılık değerleri (Prob.<0.05) olduğundan H_0 hipotezi, ROE, NO, EWCM ve FKO değişkenlerinde ise olasılık değerleri (Prob.>0.05) olduğundan H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Bu sonuç, ROE, NO, EWCM ve FKO değişkenlerinin Breitung t-stat testine göre birim kök içerdiğini göstermektedir.
- Im, Pesaran and Shin W-stat test sonuçlarına göre; NO haricindeki tüm değişkenlerde olasılık değerleri (Prob.>0.05) olarak hesaplanmıştır. NO için H_0 , diğer değişkenler için H_1 hipotezi kabul edilmektedir.
- ADF-Fisher Chi-square testinde elde edilen olasılık değerlerine göre; NO ve S değişkenleri için H_0 , ROA, ROE, EWCM, ADH ve FKO değişkenleri için H_1 hipotezi kabul edilmektedir.

FF-Fisher Chi-square bulgularına göre ise, FKO haricindeki tüm değişkenlerde elde edilen olasılık değerleri (Prob.<0.05) şeklindedir. FKO'da ise bu değerler biraz üzerinde bir sonuca ulaşmıştır. Bu durum, FKO değişkeninin birim kök içerdiğini, diğer değişkenlerin ise birim kök içermediğini göstermektedir.

Tablo 8. İkinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	t-stat	p-value	CIPS			Kritik Değerler		
			1%	5%	10%	1%	5%	10%
LO	-2.24728	<0.01	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
CO	-2.21339	<0.01	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
WCIP	-1.05109	≥0.10	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
WCFP	-2.30345	<0.01	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
NİS	-2.77048	<0.01	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
SDO	-1.56578	≥0.10	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
NWC	-2.96662	<0.01	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61
NKM	-3.07697	<0.01	-2.16	-1.80	-1.61	-2.14	-1.79	-1.61

Tablo 8'de yer alan Pesaran CIPS bulgularına göre WCIP ve SDO değişkenleri haricindeki tüm değişkenlerde elde edilen olasılık değerleri (Prob.<0.01) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, LO, CO, WCFP, NİS, NWC ve NKM değişkenlerinin Pesaran CIPS testine göre birim kök içermediğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, LO, CO, WCFP, NİS, NWC ve NKM değişkenleri için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. WCIP ve SDO değişkenlerinde ise, olasılık değerleri (Prob. ≥0.10) olarak bulunduğu için, bu değişkenler birim kök içermektedir. Diğer bir deyişle WCIP ve SDO değişkenleri için H_0 hipotezi reddedilir, H_1 hipotezi kabul edilir.

Panel sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, değişkenlerin çoğunluğunun birim kök içermediği ifade edilebilir. Bazı değişkenlerin birim kök içermesinden dolayı tüm değişkenlerin birinci dereceden farkı alındığında seriler durağan hale gelmiştir. Bu sonuç, tüm serilerin panel veri analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ancak, panel veri analizine geçilmeden önce seriler arasında doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığının da kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla yaygın olarak kullanılan analizlerden biri de korelasyon analizidir. Değişkenlere ilişkin korelasyon analizinden elde edilen bulgular Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Korelasyon Analizi Sonuçları

	ROA	ROE	NO	LO	CO	WCIP	WCF P	EWCM	NIS	SDO	ADH	NWC	S	NKM	FK O
ROA	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ROE	0,575	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
NO	0,138	0,062	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LO	0,084	0,048	0,898	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CO	0,082	0,047	0,898	0,999	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
WCIP	0,439	0,116	0,562	0,620	0,619	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
WCFP	-0,025	-0,402	-0,129	-0,162	-0,164	0,019	1,00	-	-	-	-	-	-	-	-
EWCM	0,678	0,244	0,009	0,017	0,018	0,417	-0,041	1,00	-	-	-	-	-	-	-
NIS	0,078	0,037	0,558	0,602	0,602	0,458	-0,514	0,005	1,00	-	-	-	-	-	-
SDO	0,294	0,085	-0,105	-0,076	-0,077	0,029	0,025	0,213	-0,057	1,00	-	-	-	-	-
ADH	0,574	0,195	-0,003	0,005	0,006	0,204	-0,096	0,914	-0,005	0,210	1,00	-	-	-	-
NWC	0,060	0,027	0,004	0,007	0,010	-0,187	-0,162	0,284	0,000	0,078	0,571	1,00	-	-	-
S	0,506	0,220	0,146	0,018	0,018	0,080	0,020	-0,028	0,204	0,247	-0,021	-0,027	1,00	-	-
NKM	-0,038	0,177	0,410	0,354	0,353	0,343	0,050	-0,077	-0,074	-0,198	-0,162	-0,211	0,003	1,00	-
FKO	0,164	-0,148	0,038	0,034	0,037	0,251	-0,109	0,515	0,213	0,099	0,437	0,110	-0,061	-0,357	1,00

Seriler arasındaki ilişkinin gücünü, yönünü ve istatistiksel anlamlılığının değerlendirilmesinde kullanılan korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler alır. Elde edilen korelasyon katsayısının 0'a yakın olması seriler arasında doğrusal bir bağlantı olmadığını, 1'e yakın olması ise doğrusal bir bağlantı sorunu olduğunu göstermektedir. Değerlerin 0.75'ten küçük olması seriler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığı şeklinde kabul edilmektedir (Erbul & Özdemir, 2021) Korelasyon katsayı değerinin negatif olması ise seriler arasında negatif bir korelasyon olduğunu gösterir. Korelasyonun istatistiksel anlamlılığını değerlendirmek için ise genellikle p değeri kullanılmaktadır. p değerinin %5 anlamlılık düzeyinden düşük olması korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olmadığını yani değişkenler arasındaki ilişkinin tesadüfi olmadığını ve gerçek bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 9'da tüm değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre LO-CO, CO-NO, CO-LO ile ADH-EWCM değişkenleri arasındaki korelasyon katsayılarının 1'e yakın değerler olarak hesaplandığı görülmektedir. Ancak, bu değişkenlerin hesaplanmasında benzer verilerin kullanılmasından dolayı 1'e yakın sonuçların elde edilmesi normal kabul edilebilir. Elde edilen korelasyon analizi sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde seriler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığı ve serilerin panel veri analizine uygun olduğu belirtilebilir.

Panel veri analizi uygulanmadan önce, serilerin hangi panel veri analizine uygun olduğunun belirlenmesi gerekir. Panel veri analizinde genel kabul görmüş dört model bulunmaktadır. Bunlar; havuzlanmış veya karma en küçük kareler (EKK) modeli (Pooled OLS gerçekleştirilirken sabit etkiler (LSDV), rassal etkiler (ECM), ARDL tahmini, dinamik panel), panel eşbütünlüme, tam modifiye en küçük kareler (EKK) ve dinamik EKK modelidir. Bireysel yatay kesit hata terimi (ϵ_i) ile X değişkenleri arasında korelasyon olmaması durumunda sabit etkiler, ϵ_i ile X arasında korelasyon olması durumunda ise rassal etkiler modeli kullanılabilir. Tablo 9'da yer alan korelasyon analizi sonuçlarına göre bağımlı değişkenler olan ROA ve ROE ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon bulunmadığı için bu çalışmada panel veri analizi olarak sabit etkiler modeli uygulanmıştır. Her bir bağımlı değişkene göre elde edilen analiz sonuçları sırasıyla Tablo 10 ve 11'de verilmiştir.

Tablo 10. Panel Veri Analizi Sonuçları (ROA)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t değeri	Prob.
NO	0.007233	0.008831	0.819080	0.4241
LO	1.372744	0.541733	2.533986	0.0214
CO	-1.370216	0.541287	-2.531404	0.0215
WCIP	0.179671	0.177787	0.959972	0.3505
WCFP	-0.026198	0.088730	-0.29252	0.7714
EWCM	0.410382	0.192452	2.132384	0.0479
NIS	-0.004179	0.002631	-1.587985	0.1307
SDO	-0.000171	0.000179	-0.954389	0.3533
ADH	-0.037056	0.192127	-0.192873	0.8493
NWC	-0.000557	0.001484	-0.375373	0.7120
S	0.023033	0.004163	5.533118	0.0000
NKM	-0.315046	0.163175	-1.930727	0.0704
FKO	-4.93E-10	3.05E-10	-1.614137	0.1249
C	0.007311	0.011916	0.613517	0.5477
R-squared	0.890167	Mean dependent var		0.040826
Adj. R-squared	0.773873	S.D. dependent var		0.121258
S.E. of regression	0.057662	Akaike info criterion		-2.563199
Sum squared resid	0.056523	Schwarz criterion		-1.727453
Log likelihood	65.13758	Hannan-Quinn criter.		-2.271501
F-statistic	7.654453	Durbin-Watson stat		2.681975
Prob. (F-statistik)	0.000055			

Aktif karlılığı ile bağımsız değişkenler arasında ilişkinin derecesini ölçmek için uygulanan regresyon analizinden elde edilen bulgulara göre, t değerinin 2'den büyük, Prob. değerlerinin ise %5'den küçük olması elde edilen sonuçların anlamlı olduğunu göstermektedir. Tablo 10 incelendiğinde, aktif karlılık oranı ile LO, CO, EWCM ve S değişkeninde t değerlerinin 2'den büyük, Prob. değerlerinin ise %5'ten (Prob<0,05) küçük olduğu görülmektedir. Diğer değişkenlerde ise olasılık değeri %5'in oldukça üzerinde hesaplanmıştır. Bu bulgulara göre, ROA ile LO, CO, EWCM ve S arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, ROA ile diğer değişkenlerin tümü arasında ise anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ifade edilebilir.

R² değeri, açıklanan değişkenin açıklayıcı değişkenler tarafından %89 düzeyinde; düzeltilmiş R² değeri ise, aktif karlılığında meydana gelen değişimin %77'sinin modeldeki bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Durbin-Watson stat değeri ise 2.68 olarak elde edilmiştir. Bu değer 2 civarında olması gerçekleştirilen tahminde otokorelasyon olmadığını göstermektedir.

Diğer bağımlı değişken öz sermaye karlılığı ile bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri arasındaki ilişki düzeyinin ölçülmesi amacıyla uygulanan analiz sonuçlarına yönelik bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Panel Veri Analizi Sonuçları (ROE)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t değeri	Prob.
NO	0.024412	0.059643	0.409299	0.6874
LO	5.154170	3.658835	1.408691	0.1770
CO	-5.118986	3.655822	-1.400229	0.1794
WCIP	0.322416	1.200765	0.268509	0.7915
WCFP	-1.401284	0.599277	-2.33290	0.0319
EWCM	1.359162	1.299812	1.045661	0.3104
NIS	-0.034890	0.017773	-1.963084	0.0662
SDO	-0.001378	0.001212	-1.137019	0.2713
ADH	-0.523539	1.297616	-0.403462	0.6916
NWC	-0.003190	0.010025	-0.318152	0.7542
S	0.054881	0.028115	1.952037	0.0676
NKM	-1.454725	1.102073	-1.319989	0.2043
FKO	-3.26E-09	2.06E-09	-1.581419	0.1322
C	-0.005616	0.080482	-0.069782	0.9452
R-squared	0.614815	Mean dependent var		0.075803
Adj. R-squared	0.206973	S.D. dependent var		0.437321
S.E. of regression	0.389444	Akaike info criterion		1.257055
Sum squared resid	2.578329	Schwarz criterion		2.092801
Log likelihood	-3.626994	Hannan-Quinn criter.		1.548753
F-statistic	1.507482	Durbin-Watson stat		2.616981
Prob. (F-statistik)	0.201332			

Tablo 11’de yer alan t ve Prob. değerleri, öz sermaye karlılığıyla WCFP arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu, öz sermaye karlılığı ile diğer tüm değişkenler arasında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir. Ancak, NIS ve S değişkenlerinde elde edilen sonuçların 0,05’e (Prob.) yakın olmasından dolayı tam anlamıyla istenen sonuç olmasa da anlamlıya yakın bir ilişki olduğu bilgisinin eklenmesi de uygun olacaktır. Hesaplanan R-squared ve düzeltilmiş R-squared değerleri de bu sonucu desteklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma sermayesi yönetimi özellikle 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrasında daha da önemli hale gelmiştir. Çalışma sermayesi yönetiminin firma karlılığına etkisinin incelenmesine yönelik çok sayıda araştırmanın gerçekleştirilmiş olması konunun önemini desteklemektedir. Ayrıca gerçekleştirilen araştırmalar, çalışma sermayesini etkin bir şekilde yöneten firmaların finansal krizlerden daha az etkilendiğini de belirtmektedirler (Keskin & Gökçalp, 2016).

Bu araştırmada, XTRZM endeksine kayıtlı 13 işletmeden 2016-2022 dönemlerine ilişkin kesintisiz yıllık mali tablo verilerine ulaşılabilen 6 işletmenin mali tablo verileri incelenmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalar incelenerek 2 bağımlı, 10 bağımsız ve 3 kontrol değişkeni şeklinde toplam üç farklı değişken grubu oluşturulmuştur. İşletmelerin çalışma sermayesi yönetiminin firma karlılığı üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla EViews 12 programı yardımıyla panel veri regresyon analizi yöntemi uygulanmıştır.

Panel veri analizi sonuçlarına göre, aktif karlılığı ile likidite oranı, verimli işletme sermayesi yönetimi (%5 anlamlılık düzeyinde) ve firma büyüklüğü (%1 anlamlılık düzeyinde) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, Beyazgül vd., (2022) ile Kendirli ve Çankaya (2016)’nın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Aktif karlılığıyla cari oran arasında ise, negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Keskin ve Gökçalp (2016) ile Poyraz (2012)’nin çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca,

net kar marjı ile aktif karlılığı arasında da (%10 anlamlılık düzeyinde) negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, diğer bağımsız değişkenlerle aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Öz sermaye karlılığıyla bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin ölçülmesine yönelik uygulanan panel veri regresyon analizi sonucunda, öz sermaye karlılığıyla işletme sermayesi finansman politikası arasında (%5 anlamlılık düzeyinde) negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç, Herison vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışma bulgularıyla da benzerlik göstermektedir. Öz sermaye karlılığıyla firma büyüklüğü arasında (%10 anlamlılık düzeyinde) pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre çalışmada dikkate alınan diğer bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Literatürde, XTRZM endeksinde işlem gören 6 işletme verilerinin kullanıldığı benzer bir araştırma da bulunmaktadır. Bu çalışma incelendiğinde, çalışma sermayesi etkinliğinin firma karlılığı üzerindeki etkilerinin 2008 finansal krizi sonrasındaki dönem özelinde incelendiği görülmüştür. Araştırmacılar, 2011-2017 dönemine ilişkin 6 aylık verilerini kullanmışlardır (Korkmaz & Yaman, 2019). Ayrıca, araştırmada kullanılan bağımlı değişken de bu çalışmadan farklılık göstermektedir. Bu anlamda, gerçekleştirilen araştırmanın hem kullanılan değişkenler hem de yakın dönem verilerinden dolayı literatüre ayrı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma sermayesi yönetimi basit görünmesine rağmen oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Çalışma sermayesinin etkin yönetimi, işletmelerin dış finansmana olan bağımlılıklarının azaltılması, finansal dayanıklılığı, şirket büyümesi ve karlılığın artması gibi olumlu etkilere sahip olmasından dolayı önemli bir konudur. Literatürde çok sayıda araştırmanın gerçekleştirilmiş olması da bu hususun önemini desteklemektedir. Elde edilen sonuçların bir kısmında literatürdeki bulgularla paralellik göstermiştir. Ancak, analiz sonuçları değerlendirilirken araştırmanın bir takım kısıtlara sahip olduğunun da göz önünde bulundurulması gereklidir. Çalışma örnelemi, XTRZM endeksinde 13 firma bulunmasına rağmen sadece 6 işletmeye ait verileri içermektedir. Bunun sebebi, 2020 ve sonrasında endekste işlem görmeye başlayan firmaların geçmiş dönem verilerine ulaşamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir çalışma kısıtı ise, veri döneminin 2016-2022 dönemini içeren 7 yıllık verileri içermesidir. Uzun dönemli etkilerin belirlenmesi açısından daha uzun dönemli veriler araştırmaya dahil edilebilir. Ancak, bu aşamada ülkelerde yaşanan finansal kriz, salgın hastalıklar, sektörel dalgalanmalar vb. etkilerin de göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Ek olarak bu gibi araştırmalarda farklı program ve analizlerin uygulanarak elde edilen sonuçların karşılaştırılması da çalışmanın anlamlılık düzeyinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu konunun gelecek çalışmalarda dikkate alınarak elde edilen bulguların karşılaştırılması planlanmaktadır.

Kaynakça

- Afeef, M. (2011). Analyzing the Impact of Working Capital Management on the Profitability of SME's in Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 2(22), 173-183.
- Agha, H. (2014). Impact of Working Capital Management on Profitability. *European Scientific Journal*, 10(1), 374-381.
- Ahmad, M., Bashir, R., & Waqas, H. (2022). Working Capital Management and Firm Performance: Are Their Effects Same in Covid 19 Compared to Financial Crisis 2008? *Cogent Economics & Finance*(10), 1-18.
- Akbulut, R. (2011). İMKB'de İmalat Sektöründeki İşletmelerde İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 195-206.
- AL-Zararee, A., Almasria, N. A., & Alawaqleh, Q. A. (2021). The Effect of Working Capital Management and Credit Management Policy on Jordanian Banks "Financial Performance". *Banks and Bank Systems*, 16(4), 229-239.
- Altan, M., & Şekeroğlu, G. (2013). Çalışma Sermayesi Finanslama Stratejilerinin Firma Karlılığı Üzerine Etkileri: İMKB'de Kayıtlı Firmalar Üzerinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(30), 223-228.

- Beyazgül, M., Beyaz, F. S., & Karadeniz, E. (2022). Türk İmalat Sektöründe Çalışma Sermayesinin Karlılığa Etkisi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sektör Bilançoları Üzerine Bir Araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*(661), 71-91.
- Bintara, R. (2020). The Effect of Working Capital, Liquidity and Leverage on Profitability. *Saudi Journal of Economics and Finance*, 4(01), 28-35.
- Coşkun, E., & Kök, D. (2011). Çalışma Sermayesi Politikalarının Karlılık Üzerine Etkisi: Dinamik Panel Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 11(Özel Sayı), 75-85.
- Çakı, Ş. S., & Harara, H. A. (2022). İşletme Sermayesi Yönetimi ve Kârlılık Arasındaki İlişki: Amman Menkul Kıymetler Borsasına Kote Edilmiş Ürdün Otellerinde ve Turizm Şirketlerinde Uygulama. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 5(1), 71-88.
- Çakır, H. M., & Küçükkaplan, İ. (2012). İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İMKB'de İşlem Gören Üretim Firmalarında 2000 – 2009 Dönemi İçin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(53), 69-86.
- Çankaya, M. (2020). Sağlık Sektörü İşletmelerinde İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul (BİST) Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 1-14.
- Çerçel, Ö. N., & Sökmen, A. G. (2019). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Karlılığı Üzerindeki Etkisi: BİST'te İşlem Gören Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapım Sektörü Üzerinde Bir Araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 35-42.
- Enqvist, J., Graham, M., & Nikkinen, J. (2014). The Impact of Working Capital Management on Firm Profitability in Different Business Cycles: Evidence from Finland. *Research in International Business and Finance*(32), 36-49.
- Erbul, M., & Özdemir, F. S. (2021). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Yıldız Endeksinde Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 335-348.
- Erkan, G. (2023). Çalışma Sermayesi Unsurlarının Kârlılık Üzerindeki Etkilerinin Borsa İstanbul'da İşlem Gören Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Şirketlerinde İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Avrasya Bilimler Akademisi Avrasya İşletme ve İktisat Dergisi*(31), 21-35.
- Güngör, Y. (2022). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Finansal Performansına Etkisi: Havacılık Sektörüne Yönelik Bir Çalışma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(4), 866-878.
- Herison, R., Sahabuddin, R., Azis, M., & Azis, F. (2022). The Effect of Working Capital Turnover, Accounts Receivable Turnover and Inventory Turnover on Profitability Levels on the Indonesia Stock Exchange 2015-2019. *Psychology and Education*, 59(1), 385-396.
- Hidayat, I., & Dewi, F. O. (2022). The Effect of Liquidity, Leverage, and Working Capital Turn on Profitability. *APTISI Transactions on Management*, 7(1), 60-68.
- Ilham, R. N., Irawati, H., Nurhasanah, N., Inuzula, L., Sinta, I., & Saputra, J. (2022). Relationship of Working Capital Management and Leverage on Firm Value: An Evidence from the Indonesia Stock Exchange. *Journal of Madani Society*, 1(2), 64-71.
- Işıldak, M. S. (2023). Çalışma Sermayesinin İşletme Karlılığına Etkisi: BİST XKOBİ Endeksinde Bir Uygulama. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 15-30.
- İltaş, Y., & Erdoğan, S. (2017). Impact of Working Capital Requirement on Profitability: A Sectoral Analysis. *Business and Economics Research Journal*(3), 433-452.
- Jaworski, J., & Czerwonka, L. (2022). Profitability and Working Capital Management: Evidence from the Warsaw Stock Exchange. *Journal of Business Economics and Management*, 23(1), 180-198.

- Kargın, H., & Alp, S. (2023). İşletme Sermayesi Yönetiminin Firma Performansına Etkisi. *PressAcademia Procedia*, 17(1), 156-160.
- Karim, A., Jumarding, A., Sumardin, M., & Azis, F. (2021). The Tourism Village Development on Community Economic Growth in Enrekang Regency. *Psychology and Education Journal*, 58(5), 7471-7482.
- Kasozi, J. (2017). The effect of working capital management on profitability: a case of listed manufacturing firms in South Africa. *Investment Management and Financial Innovations*, 14(11), 336-346.
- Kendirli, S., & Çankaya, M. (2016). BİST Turizm Endeksindeki Şirketlerde İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *International Review of Economics and Management*, 4(2), 46-68.
- Keskin, R., & Gökalp, F. (2016). Çalışma Sermaye Yönetiminin Firma Karlılığı Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 15-25.
- Korkmaz, T., & Yaman, S. (2019). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Karlılığına Etkisi: BIST Turizm Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Tourism Theory and Research*, 5(2), 301-316.
- Louw, E., Hall, J. H., & Pradhan, R. P. (2022). The Relationship Between Working Capital Management and Profitability: Evidence from South African Retail and Construction Firms. *Global Business Review*, 23(2), 313-333.
- Mandipa, G., & Sibindi, A. B. (2022). Financial Performance and Working Capital Management Practices in the Retail Sector: Empirical Evidence from South Africa. *Risks*, 10(3), 1-17.
- Polat, M., & Yıldız, E. (2022). Çalışma Sermayesi Yönetiminin İşletme Karlılığı ve Faaliyet Etkinliği Üzerindeki Etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(23), 167-184.
- Ponsian, N., Chrispina, K., Tago, G., & Mkiibi, H. (2014). The effect of working capital management on profitability. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 2(6), 347-355. doi: 10.11648/j.ijefm.20140206.17
- Ponsian, N., Chrispina, K., Tago, G., & Mkiibi, H. (2014). The Effect of Working Capital Management on Profitability. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 2(6), 347-355.
- Poyraz, E. (2012). İşletme Sermayesi Finanslama Stratejilerinin Karlılık Oranları Üzerindeki Etkisi (Akbank T.A.Ş. Uygulaması). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 47-56.
- Sağlam, M., & Karaca, S. S. (2015). Çalışma Sermayesi Unsurlarının Firma Karlılığına Etkisi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir Uygulama. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 119-132.
- Setianto, R. H., Sipayung, R. S., & Azman-Saini, W. (2022). Working Capital Financing and Corporate Profitability in the ASEAN Region: The Role of Financial Development. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 14(1), 51-64.
- Sharma, A. K., & Kumar, S. (2011). Effect of Working Capital Management on Firm Profitability: Empirical Evidence from India. *Global Business Review*, 12(1), 159-173.
- Turan, S., & Bilgin, R. (2022). Gelişmekte Olan Ülkelerde Net İşletme Sermayesi Yönetiminin Firma Karlılığı Üzerine Etkisi: Hiyerarşik Model Yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(2), 350-367.

EXTENDED SUMMARY

The purpose of the study is to examine the relationship between working capital and financial performance of businesses registered in the Borsa Istanbul Tourism sector using panel data analysis. In the study, data obtained from the annual financial statements published on the Public Disclosure Platform (KAP) of 6 businesses, whose uninterrupted data for the 2016-2022 period was available, out of 13 companies traded in the Borsa Istanbul tourism (BIST XTRZM) index, were used. In the analysis of the data, the EViews 12 program was used and the panel data analysis method, which allows analysis both by time (time series) and by units (horizontal section analysis), was applied. The determination of the variables was consistent with the literature. Dependent variables are return on assets and return on equity, independent variables are cash ratio, liquidity ratio, current ratio, working capital investment policy, working capital financing policy, efficient working capital management, net working capital, inventory turnover ratio, asset turnover ratio and working capital turnover. is the speed. Company size, net profit margin and financial leverage ratio were used as control variables.

There are many studies in the literature examining the effects of working capital management on the profitability of businesses. However, there is still a literature gap regarding the optimal level of working capital that businesses need to affect their profitability and how this may affect the profitability of the firm. This study aims to contribute to the literature by examining the relationship between working capital management and profitability of companies traded in the BIST XTRZM index with the help of panel data analysis. For this purpose, after the introduction section, similar studies in the literature were first examined and information about the analysis methods used and the results obtained were mentioned. In the third part of the study, the data used in the research and the analysis findings obtained are included, and in the fifth part, the results and recommendations are included.

In the study, Pesaran CD cross-sectional dependency test was applied to test the cross-sectional dependency of the variables. According to the analysis results obtained, first generation unit root tests were applied to variables with cross-sectional dependence. For variables without cross-sectional dependence, the Pesaran CD test, one of the second-generation unit root tests, was used. Then, correlation analysis was performed to check whether there was a linear connection problem between the series. According to the findings of the correlation analysis, values close to 1 were obtained for the correlation coefficients between LO-CO, CO-NO, CO-LO and ADH-EWCM variables. However, when the correlation analysis results were evaluated in general, it was concluded that there was no multicollinearity problem between the series and that the series were suitable for the fixed effects panel data analysis model.

As a result of the panel data analysis, it was determined that there is a positive significant relationship between asset profitability and liquidity ratio, efficient working capital management (5% significance level) and firm size (1% significance level). It was concluded that there is a significant negative relationship between return on assets and current ratio. Additionally, a negative relationship was detected between net profit margin and asset profitability (at the 10% significance level). According to the findings, no significant relationship was found between other independent variables and asset profitability. As a result of the panel data regression analysis applied to measure the relationship between return on equity capital and independent variables, a negative significant relationship was detected between return on equity and working capital financing policy (at the 5% significance level). It was determined that there is a positive significant relationship between return on equity and firm size (at the 10% significance level). According to the analysis results, it was concluded that there is no significant relationship between the other independent variables and control variables considered in the study and return on equity.

When the results obtained are evaluated in general, working capital appears to be simple but has a rather complex structure. Effective management of working capital is an important issue as it has positive effects such as reducing the dependence of businesses on external financing, increasing financial resilience, company growth and profitability. The fact that many studies have been carried out in the literature also supports the importance of this issue. Some of the results obtained were parallel to the findings in the literature. However, when evaluating the analysis results, it should be taken into consideration that the research has some limitations. The study sample includes data on only 6 companies, although there are 13 companies in the XTRZM index. This is due to the fact that historical data of companies that started to be traded in the index in 2020 and later cannot be accessed. Another study limitation is that the data period includes 7-year data, including the period 2016-

2022. Longer-term data can be included in the study to determine long-term effects. However, at this stage, financial crises, epidemics, sectoral fluctuations, etc. in countries. It is also important to consider the effects. In addition, comparing the results obtained by applying different programs and analyzes in such studies can also have a significant impact on the significance level of the study. It is planned to take this issue into consideration in future studies and compare the findings.

İNSANİ DEĞERLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM: TUTUMLAR VE SATIN ALMA İSTEKLİLİĞİ ÜZERİNDE İNSANİ DEĞERLERİN ETKİLERİ

HUMAN VALUES AND SUSTAINABLE CONSUMPTION: THE EFFECTS OF HUMAN VALUES ON ATTITUDES AND WILLINGNESS TO BUY

Şafak ALTAY
Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme
safakaltay@ardahan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7035-0362

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
15.01.2024

Kabul Tarihi:
23.05.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Sürdürülebilirlik
İnsani Değerler
Tutum

Keywords
Sustainability,
Human Values,
Attitude

Çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilirlik konusu toplumu ilgilendiren sorunlar temelinde dünyada son zamanlarda sıklıkla irdelenmektedir. Sürdürülebilirlik, özellikle işletmelerin dikkate alması gereken konu olarak görülebilir. Ancak bütün insanları etkileyen olumlu ve olumsuz durumları ihtiva etmesi nedeniyle sürdürülebilirlik, birey olarak tüketicilerin de dikkate alması gereken konulardan biridir. Gelecek nesillere daha iyi bir gelecek bırakmak için verilen tüketim kararlarının sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumluluğunu gösteren sürdürülebilir tüketim, bu açıdan sürdürülebilirliğin tüketicilere düşen kısmını göstermektedir. Sürdürülebilir tüketicinin gerçekleşebilmesi için bireylerin sahip olduğu insani değerler önem arz etmektedir. Mevcut çalışmada insani değerlerin sürdürülebilir tüketim ve satın alma istekliliği üzerinde doğrudan ve düzenleyici etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada veriler nicel yöntemlerle elde edilmiş olup değişkenler arası ilişkiler kovaryans esaslı yapısal eşitlik modellemesi (CB-SEM) ile test edilmiştir. Bulgulara göre insani değerlerin tutumlar üzerinde yordayıcılığının olduğu; ancak düzenleyici etkilerinin olmadığı görülmüştür. Çalışmanın bulguları ile literatürüne katkı sunması ve değerlerin sürdürülebilirlik bağlamında rolünün anlaşılmasını sağlaması öngörülmektedir.

The issue of sustainability with its environmental, economic and social dimensions has recently been frequently examined in the world on the basis of problems concerning the society. Sustainability can be seen as an issue that especially businesses should consider. However, since it includes positive and negative situations that affect all people, sustainability is one of the issues that consumers as individuals should also consider. Sustainable consumption, which shows the compatibility of consumption decisions made to leave a better future for future generations with sustainability goals, shows the part of sustainability that falls on consumers in this respect. In order to realize sustainable consumption, the human values of individuals are important. The current study aims to determine the direct and moderating effects of human values on attitudes towards sustainable consumption and willingness to purchase. The data were obtained through quantitative methods and the relationships between variables were tested with covariance-based structural equation modeling (CB-SEM). According to the findings, it was observed that human values have predictive but not moderating effects on attitudes. It is envisaged that the findings of the study will contribute to the literature and provide an understanding of the role of values in the context of sustainability.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1420065>

Atf/Cite as: Altay, Ş. (2024). İnsani değerler ve sürdürülebilir tüketim: Tutumlar ve satın alma istekliliği üzerinde insani değerlerin etkileri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 595-610.

Giriş

Sürdürülebilirlik, dünya genelinde içinde bulunduğumuz yüzyılda öncelikli tartışılan konular arasında yer almaktadır. Doğal felaketler, salgın hastalıklar, küresel ısınma, doğal kaynakların sınırlı olması, artan dünya nüfusu, hayvanların korunması zorunluluğu, doğal çevrenin geri dönülemez düzeyde kirlenmesi gibi başlıca neticeler, insanların bunlara kayıtsız kalmaması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan küresel ölçekte işletmelerin bahsi geçen konulara duyarlılık atfederek daha çok sorumluluk almaları gerekmektedir. Ancak işletmelerin odağında yer alan tüketicilerin, işletmeleri sürdürülebilirlik noktasında daha çok harekete geçmeye ve sorumluluk almalarına teşvik etmesi oldukça belirleyici olabilir. Yapılan bir araştırmada, tüketicilerin %49'una yakını son 12 ay içinde sürdürülebilir veya sosyal sorumluluk sahibi olarak markalanan ürünler için daha fazla ödemeyi benimsediklerini belirlenmiştir (IBM, 2022). Bu açıdan tüketicilerin sürdürülebilirlikle ilişkili olarak sergileyecekleri satın alma öncesi ve sonrası davranışların dikkate alınması gerekebilir.

Sürdürülebilirlik, insanların dünya üzerinde uzun vadede güven içinde bir arada yaşamasını amaçlayan toplumsal bir hedef olarak ifade edilmektedir (Ghaffar & Islam, 2023). Ekolojik bilinçli tüketim, yeşil tüketim ve çevre yanlısı davranışlar gibi alternatiflerle benzer kullanılan (Marzouk & Mahrous, 2020) sürdürülebilir tüketim, doğal kaynakların tüketiminin azaltılması, yaşam tarzının değiştirilmesi ve gelecek nesillerin mevcut ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için çevre dostu ürünlerin tüketilmesi olarak tanımlanması mümkündür (Biswas & Roy, 2015). Bu bağlam ile ilişkili olarak sürdürülebilir tüketim, bugün ve gelecekte ihtiyaçlar karşılanırken çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmak için mal ve hizmet kullanılma kararlarının bu doğrultuda verilmesi olarak betimlenmektedir (Marzouk & Mahrous, 2020). Benzer şekilde bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için (şu anda yaşayan veya gelecekte yaşayacak olan) tüm insanların ekolojik ve sosyo-ekonomik koşullarını tehlikeye atmayan mal ve hizmetleri edinerek kullanarak ve elden çıkararak yaşamın farklı alanlarındaki ihtiyaçları karşılamaya yönelik sergilediği bireysel eylemler olarak ifade edilebilir (Geiger vd., 2018). Tüketicilerin sürdürülebilirlik konusunda sorumluluk olarak daha çok sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemesi bu açıdan beklenilebilir. Ancak sürdürülebilir tüketim kararlarında pek çok değişkenin etkili olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Değerler, toplumları ve bireyleri karakterize etmek, zaman içindeki değişimi izlemek ve tutum ve davranışların motivasyonel temellerini açıklamak için kullanılmaktadır (Schwartz, 2009). Bu açıdan değerler; biyolojik organizmalar olarak bireylerin ihtiyaçlarına, eşgüdümlü sosyal etkileşimin gerekliliklerine, grupların sorunsuz işleyişi ve hayatta kalması için gerekenlere tüm bireylerin vermesi beklene karşılıkları ifade etmektedir (Schwartz, 1994). Bilinçli tüketim yapan tüketicilerin değerleri ve tercihleri doğrultusunda bilinçli seçimler yaptıkları, dolayısıyla bireylere özgü değerlerin tüm dünyayı ilgilendiren sosyal, çevresel ve ekonomik boyutlarıyla sürdürülebilir olmak ile yakın ilişkili olduğu ve sürdürülebilir tüketici kararlarında dikkate alınması gerekmektedir (Lim, 2017). İnsani değerlerin sürdürülebilir tüketim davranışları ile nasıl ilişkili olduğu açıklanması gereken konular arasında yer almakta olup neoklasik modele dayalı araştırmalarda insani değerler ile sürdürülebilir davranış ilişkilerinin irdelemesine gereksinim duyulmaktadır (Caracciolo vd., 2016).

Bu çalışmada insani değerler, sürdürülebilir tüketime yönelik tutum ve davranışlar arası ilişkiler ele alınmaktadır. İnsani değerlerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar üzerinde yordayıcılığının belirlenmesi ve satın alma istekliliği ile sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar arasında insani değerlerin düzenleyicilik rollerinin tespit edilmesi araştırma amaçları dahilindedir. Literatürde insani değerler ve sürdürülebilirlik ilişkisini ele alan çalışmaların olduğu; ancak insani değerler ile sürdürülebilirlik davranışları ilişkilerinin ortaya koyulduğu çalışmalarda sınırlılık gözlenmiştir (Ahmad vd., 2020; Corner vd., 2014; Geiger vd., 2018). Bu konuda sınırlı çalışmaların olmasına karşılık değerlerin sürdürülebilir tüketime olan muhtemel etkilerinin olduğu bilinmektedir (Chan, 2020; Sagiv vd., 2017; Wolf vd., 2020). Bu bağlamda yapılan bu çalışmada şu araştırma soruları yer almaktadır: İnsani değerler ile sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar arasında ilişki var mıdır? İnsani değerlerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile satın alma davranışları arasında herhangi bir etkisi mevcut mudur?

Son dönemlerde sürdürülebilirlik konularının sıklıkla irdelenmesi ve bireysel olarak nihai tüketicilerin bu alandaki gelişmeleri izlemesi dolayısıyla değerler ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymayı gerektirmektedir (Chan, 2020). Diğer taraftan sürdürülebilir tüketimin gerçekleşmesine yönelik bilgilerin tutum ve davranışları değiştirmede yeterli olmadığı, insani değerler gibi değişkenlerin dikkate alınabileceği işaret edilmektedir (Grankvist vd., 2019). Dolayısıyla konu ile ilişkili teorik ve ampirik bulgulara sahip çalışmaların çıktılarını değerlendirmek, literatüre göre hazırlanan araştırma modellerinin test ederek elde edilen bulgular ile değişkenler arası ilişkilerin kanıtlanmasının yararlı olacağı öngörülmektedir. Konu ile ilgili yapılan ampirik araştırmaların sınırlı sayıda olması çalışmanın bulguları ile birlikte literatüre katkı sunması beklentilerini

desteklemektedir. Bu bağlamda devam eden kısımlarda önce konunun teorik arka planına yer verilecek olup daha sonra araştırmanın ampirik kısımlarına değinilecektir. Son kısımda ise sonuç ve değerlendirme başlıkları altında elde edilen sonuçlar irdelenecektir.

Teorik Çerçeve

İnsani Değerler

Değerler, belirli bir davranış biçiminin (veya varoluş durumunun) kişisel ya da sosyal olarak karşıt veya ters bir davranış biçimine (veya varoluş durumuna) tercih edilebilir olduğuna dair ortaya çıkan kalıcı inançlar olarak tanımlanmaktadır (Rokeach, 1973). Başka bir tanımda ise insanların yaşamlarında yol gösterici ilkeler olarak hizmet eden önem düzeyi değişebilir arzu edilen hedefler olarak belirtilmektedir (Schwartz, 1994). Değerlerin temelinde evrensel üç gerekliliğini ifade eden biyolojik organizmalar olarak bireylerin ihtiyaçları, sosyal etkileşimi koordine etmenin zaruritesi, toplumun işleyişi ve grupların hayatta kalması için çeşitli zarurietler yer almaktadır (Spini, 2003). Değerler; belirli eylemleri aşan, hiyerarşik bir sisteme göre düzenlenen norm ve tutumlara benzer standartlar/kriterler olarak eylemlerin seçimine ve değerlendirilmesine rehberlik etmeye yarayan bireye özgü soyut hedefler olarak hayatımızda yer almaktadır (Pineda-Albaladejo vd., 2017).

Grunert ve Juhl (1995)'e göre değerlerin davranış için önemi, kişiler arası dünyayı tanımaya ve anlamaya yardımcı olan en soyut sosyal biliş türü olarak işlev görmelerinde yatmaktadır. Bu açıdan eylemleri seçmek, gerekçelendirmek ve benlik de dahil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmek için kullanılan kriterler olarak görülebilirler. Genellikle duygusal tepkiler uyandırır ve tipik olarak iyi ya da kötü, daha iyi ya da daha kötü, arzu edilebilirlik ya da kaçınma terimleriyle ifade edilirler. Değerler; bizi tanımlar veya hedeflere yönlendirir, tutumlarımızı çerçeveler ve bireyler ile toplum davranışlarının değerlendirilebileceği standartları sağlar (Leiserowitz vd., 2006).

Değerlerin bireysel inançları ve farklı türlerdeki davranışları etkilediği genel olarak varsayılır. İnançlar, tipik olarak yaşamın belirli alanlarına atıfta buldukları için değerlerden daha spesifiktir. Örneğin; kişinin kurumsal sürdürülebilirlik inançları, bireysel davranışlarına ilişkin inançlar veya bir işletme hakkındaki inançları olabilir. Değerlere kıyasla inançlar yeni ve çelişkili bilgilerin varlığında, siyasi ve sosyal düşüncedeki trendler nedeniyle, ya da yeni bir sosyal çevrenin etkisiyle nispeten daha kolay değişebilir (Collins vd., 2007). Bu açıdan değerlerin davranışları açıklamada tutum ve inançlara kıyasla daha az değişim göstererek belirgin etkilere sahip olduğu ileri sürülebilir. Aynı zamanda çeşitli davranış kalıpları üzerinde değerlerin etkilerinin daha belirgin olabileceği çıkarımını da yapmayı mümkün kılmaktadır.

Schwartz bireysel değerleri kullanılabilir hale getirmek için Portre Değer Anketi'ni (PVQ) önermektedir (Bkz. Tablo 1). Bu değerler öz yönelim, uyarılma, hazcılık, başarı, güç, güvenlik, uyma, geleneksellik, evrenselcilik ve iyilikseverlik olarak on temel değerden oluşurken öz yetkinlik, öz aşkınlık, değişime açıklık ve muhafazacılık olarak dört ana değer altında kategorize edilmiştir (Schwartz, 1994, 2012). Ana değerler arasında ortogonal düzlemde bir ilişki söz konusudur. Bu düzlemde öz yetkinlik ile öz aşkınlık arasında ve değişime açıklık ile muhafazakarlık arasında karşıtlık söz konusudur (Schwartz, 2012). Öz yetkinlik kişisel çıkarların peşinde koşmayı vurgularken; öz aşkınlık başkalarının refahı ve çıkarları için endişe duymayı gerektirir. Değişime açıklık bağımsız eylem, düşünce ve duygular ile yeni deneyimlere hazır olmayı vurgulamaktayken muhafazacılık ise kendini kısıtlama düzen ve değişime karşı direnç göstermeyi göstermektedir (Schwartz, 2003).

Tablo 1. Ana ve Alt Değerler

Ana Değerler	Açıklama	Değerler	Amaçlar
Öz yetkinlik	Sosyal statü ve prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol veya hakimiyet ile ilgilidir.	Güç	Sosyal statü ve prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol veya hakimiyet (Sosyal güç, otorite, zenginlik, kamusal imajı korumak)
		Başarı	Sosyal standartlara göre yeterlilik göstererek kişisel başarı (Başarılı, yetenekli, hırslı, etkili)
Değişime açıklık	Yaşamda heyecan, zevk, yenilik ve	Hazcılık*	Kişinin kendisi için zevk alması ve duygusal haz duyması (Zevk, hayattan zevk alma, kendine düşkünlük)

	meşdan okuma arzusu ve bağımsız düşünce ve eylemlere sahip olma ihtiyacıdır.	Uyarılma	Hayatta heyecan, yenilik ve meşdan okuma (Cesur, çeşitli bir yaşam, heyecan verici bir yaşam)
		Öz yönelim	Bağımsız düşünce ve eylem seçme, yaratma, keşfetme (Yaratıcılık, özgürlük, bağımsız, meraklı, hedeflerini seçme)
Öz aşkınlık	Tüm insanların ve doğanın refahını veya kişisel temas içinde olunan kişilerin refahını koruma isteğini varsayar.	Evrenselcilik	Tüm insanların refahı ve doğa için anlayış, takdir, hoşgörü ve koruma (Geniş görüşlülük, bilgelik, sosyal adalet, eşitlik, barış içinde bir dünya, güzellikler dünyası, doğa ile birlik, çevreyi koruma)
		İyilikseverlik	Kişinin sık sık kişisel temas halinde olduğu insanların refahının korunması ve geliştirilmesi (Yardımsever, dürüst, bağışlayıcı, sadık, sorumlu)
Muhafazacılık	Toplumun ve sosyal ilişkilerin istikrarını destekleyecek şekilde davranma eğilimidir. Sosyal normlara ve geleneklere saygı, bu değerde yüksek puan alan katılımcılar için önemlidir.	Geleneksellik	Geleneksel kültürün veya dinin benliğe sağladığı geleneklere ve fikirlere saygı, bağılılık ve kabul (Alçakgönüllü, hayattaki payı kabullenme, dindar, geleneğe saygı, ılımlı)
		Uyma	Başkalarını üzebilecek/onlara zarar verebilecek ve sosyal beklentileri veya normları ihlal edebilecek eylemlerin, eğilimlerin ve dürtülerin kısıtlanması (Nezaket, itaatkârlık, öz disiplin, ebeveynleri ve büyükleri onurlandırma)
		Güvenlik	Toplumun, ilişkilerin ve benliğin güvenliği, uyumu ve istikrarı. (Aile güvenliği, ulusal güvenlik, sosyal düzen, temizlik, iyiliklerin karşılığı)

*Hazcılık değeri özyetkinlik ve değışime açıklık arasında yer almakta olup, ancak değışime açıklığa daha yakındır (Sorthaix & Schwartz, 2017).

Kaynak: Demirutku (2007), Mueller vd. (2011) ve Schwartz (2003) 'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Değerler bireylerin düşüncelerini, tutumlarını, seçimlerini ve kararlarını etkilediği bilinmesine rağmen değerlerin etkisi insanların kimlikleriyle sınırlı değildir. Değerler, aynı zamanda bireylerin başkalarına karşı nasıl davranışlar gösterdiği üzerinde de etkiye sahiptir. Bu açıdan değerlerin sürdürülebilirlik ile ilişkili olarak başkalarının refahını korumaya veya artırmaya yönelik eylemler toplum yanlısı davranışlar üzerindeki etkisi olduğunu belirtmek gerekir (Sagiv vd., 2017). Bu açıdan değerlerin özellikle sürdürülebilir davranışlar ile ilişkili olduğu değerlerin sürdürülebilir tüketim kararlarında role sahip olduğunun altı çizilebilir.

İnsani Değerler ve Sürdürülebilir Tüketim İlişkisi

Değerler, tutum ve davranışlar ile ilişkili bir kavram olarak bilinmektedir (Rokeach, 1973; Sagiv vd., 2017; Schwartz, 2009). Değerlerin bağlamla (bir konu veya durum ile ilişkili olması) ilgili olmaları ve birey için önemli görülmeleri halinde eylemleri etkilemeleri muhtemeldir (Schwartz, 2012). Bu açıdan bireyin tercih ettiği belirli bir eylemin veya nihai durumun gerçekleştirilmesini kolaylaştıran değışmez bir inanış olarak görülürler (Shin vd., 2017). Bireyler arası değer farklılıkları, öznel normların ve tutumların bireysel davranışlar üzerindeki göreceli etkisini farklılaştırabilir (Ajzen & Fishbein, 1980). Değerlerin tutumları etkilediği ve tutumların da davranışlara yön verdiği (Değer-Tutum-Davranış modeli/VAB) teorisine göre (Homer & Kahle, 1988) değer/ler, bireylerin belirli bir bağlamdaki eylemlerini anlamalarına yardımcı olan önemli bir bileşendir (Sadiq vd., 2022). Bir kişinin sürdürülebilir davranışları açısından çevresel konulara ilişkin tutumların bireyin genel değerler kümesinden (benlik, özgeci, çevreci vb. gibi) kaynaklandığını ileri sürülmektedir (Stern & Dietz, 1994). Dolayısıyla çevreye yönelik olumlu veya olumsuz davranışları insani değerler ile açıklanabilir (Yang vd., 2024). Bu açıdan insani değerler ile sürdürülebilirliğe ilişkin tutum ve davranışlar arasındaki ilişkilerin birlikte dikkate alınması gerekmektedir (Kautish vd., 2019).

Tutum; bir nesneye, kişiye, kuruma veya olaya karşı olumlu veya olumsuz tepki verme eğilimi olarak ifade edilmektedir (Ajzen, 2005). Tutumlar, bireyin davranışları altında yatan değer yapısı da dahil olmak üzere çeşitli faktörlerin ürünüdür. Bu açıdan değerlerin tutum oluşumunu etkilemek için eş zamanlı olarak işlediği ve aracı bir değişken olan tutumlar ile somut eyleme dönüştüğü söylenebilir (Homer & Kahle, 1988). Değerlerin dolaylı etkileri, belirli katılım ve tutum kombinasyonları yoluyla işleyebilir. Bu tür durumlar, özellikle güçlü alışkanlık ve tercihlerin yansımalarında (ör. yemek tercihi gibi) sıklıkla görülebilir (de Boer vd., 2007). Sürdürülebilir tüketim davranışlarının açıklanabilmesinde tutumların dikkate alınması bu açıdan gerekir (Kautish vd., 2019).

Bireyler temelde değerlerini eylemler yoluyla ifade etmek için motive olurken değerlerin davranışa dönüşmesi kişisel faktörlerin veya durumsal bağlamların bireylerin değerlerini ifade etmelerini ne şekilde kolaylaştırmasıyla ilişkilidir. Bu faktörler kısıtlayıcı olduğu ve bireylerin kendilerini ifade etmelerini sınırladığında, değerlerin çevre yanlısı davranış üzerindeki muhtemel etkisinin zayıflaması söz konusu olabilir (Chan, 2020). Dolayısıyla değerlerin alana özgü inançlar, belirli davranış normları ve belirtilen niyetleri içeren nedensel bir bilişsel zincirin parçası olması dışında bazen çevre yanlısı davranışla dolaylı olarak ilişkili olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte insanların sahip oldukları değerler ile çevresel konulara katılımları arasında bazı tutarlı ilişki kalıplarının her zaman olması muhtemeldir (Corner vd., 2014).

Literatürde sürdürülebilir tüketim ile değerler, inançlar ve davranışlar arasındaki ilişkiler ele alındığı görülmektedir. Buna göre göre kolektif ve topluma yönelik değerlere sahip bireylerin, bireyci ve ben merkezci değerlere sahip olanlara kıyasla çevresel ve sosyal açıdan sorumlu davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu bilinmektedir (Collins vd., 2007). Ahmad ve arkadaşlarına (2020) göre sürdürülebilirliğe ilişkin tutum ve davranışlar öz aşkınlık değer tipleri ile pozitif, öz yetkinlik, değer tipleri ile negatif ilişkilidir. Benzer şekilde muhafazacılık değer tipleri daha çok sosyal refah ve çevreye ilişkin tutumlarla bağlantılı iken değişime açıklık değerleri çevre yanlısı davranışlarla negatif ilişkili olarak kabul edilmektedir. Öz aşkınlık ve özyeterlilik eksenindeki değerlerin sürdürülebilir tüketim davranışları açısından önemli olduğu; insanların günlük karar ve davranışlarında kendi kişisel çıkarlarına karşı tüm insanların ve diğer canlıların çıkarlarına farklı derecede öncelik vermeleri dolayısıyla bu değerler öne çıkmaktadır (Grankvist vd., 2019; Jung & Jin, 2016). Değişime açıklık ve muhafazacılık ana değer gruplarının da sürdürülebilirlikle ilişkili olduğu (Jung & Jin, 2016) uyarılma ve özyönetim gibi değerlerin yenilikleri benimsemeye kolaylık sağlaması uyuma ve güvenlik gibi değerlerinde toplumla alakalı hususlarda bireylerin farkındalık duymasına olanak tanınması mümkündür. Geleneksellik (ör. çevreye saygı duymanın kültürel açıdan bir erdem olarak görülmesi gibi), evrenselcilik, güvenlik gibi değerine sahip olan bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarını daha yoğun bir şekilde ortaya koymaları görülebilirken güç, başarı, uyarılma gibi değerlere sahip bireylerin de tam tersi şekilde sürdürülebilir olmayan tüketim davranışları sergilemeleri beklenebilir (Vermeir & Verbeke, 2008) .

Değerler ve sürdürülebilirlik odaklı yapılan çalışmalarda, öz aşkınlık ve tutumlar arasında pozitif ilişkilerin olduğu öz yetkinlik ve tutumlar arasında ise tersi bir durum olduğu görülmüştür (Urien & Kilbourne, 2011; Vermeir & Verbeke, 2006). Diğer taraftan değişime açıklık ve muhafazacılık ile tutumlar arasında pozitif ilişki olduğu ifade edilmiştir (ör. Sirieix vd., 2006). Değerler ve tutumlar arası ilişkilerin olduğunu gösteren başka çalışmalar (Alagarsamy vd., 2021; Puska, 2019; Sharma & Jha, 2017; Shashi vd., 2015; Su vd., 2019) da literatürde yer almaktadır. Değerlerin sürdürülebilir tüketim davranışları ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar (Caracciolo vd., 2016; Jung & Jin, 2016; Nordlund & Garvill, 2002; Potocan vd., 2016) bulunmakta olup değerlerin tutum ve davranışlar arasında düzenleyici etkilerinin olduğunu ifade eden yaklaşımlar da (Schultz vd., 2005; Vermeir & Verbeke, 2006) bulunmaktadır. Sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile davranışlar arası ilişkileri geniş bir perspektiften ele alan çalışmalar (Alagarsamy vd., 2021; Cicia vd., 2021) benzer şekilde değerler ve sürdürülebilirlik ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu alanda değerler referans alınarak yapılan çeşitli çalışmalarda (Ahmad vd., 2020; Minton vd., 2022; Su vd., 2019) değerlerin zıt kutuplarını oluşturan ana değerlerin alt değerleri temsil etmesi dolayısıyla ana değerler bu çalışmada da dikkate alınarak araştırma değişkenlerine dahil edilmiştir. Teorik göstergeler ve ampirik çalışmalar doğrultusunda aşağıda sıralanan varsayımlar önerilmektedir;

H1: Öz yetkinlik, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları yordamaktadır.

H2: Değişime açıklık, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları yordamaktadır.

H3: Öz aşkınlık, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları yordamaktadır.

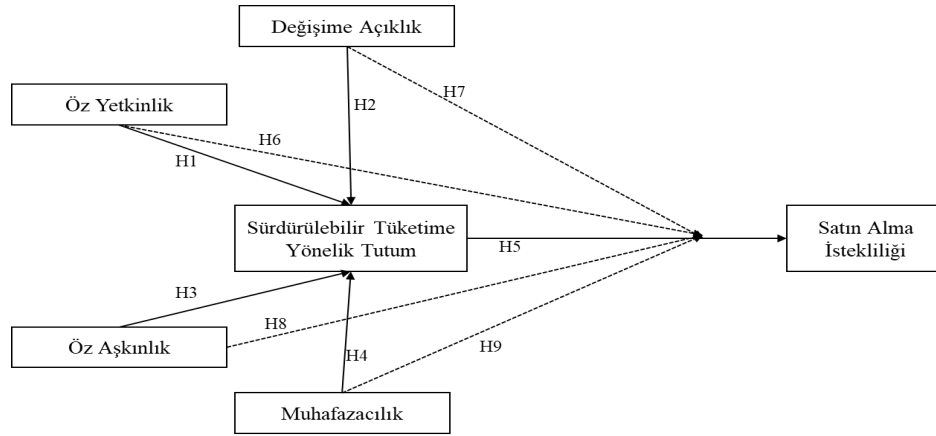
- H4: Muhafazacılık, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları yordamaktadır.
- H5: Sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar, satın alma istekliliğini yordamaktadır.
- H6: Öz yetkinliğin, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile satın alma istekliliği arasında düzenleyici rolü vardır.
- H7: Değişime açıklığın, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile satın alma istekliliği arasında düzenleyici rolü vardır.
- H8: Öz aşkınlığın, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile satın alma istekliliği arasında düzenleyici rolü vardır.
- H9: Muhafazacılığın, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile satın alma istekliliği arasında düzenleyici rolü vardır.

Metodoloji

Mevcut çalışmada değerlerin, sürdürülebilir tüketime yönelik tutumu yordayıcılığını belirlemek amaçlanmaktadır. Sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile sürdürülebilir satın alma istekliliğini arasında değerlerin muhtemel düzenleyici etkilerini belirlemek araştırma amaçları dahilindedir. Çalışma, değerlerin sürdürülebilir tüketim ile olan ilişkilerini ortaya koyması ve değerlerin muhtemel düzenleyicilik rollerinin belirlenmesi dolayısıyla önem arz etmektedir. Araştırmada metodolojik açıdan nicel araştırma sınıfında yer alırken amacına göre nedensel/açıklayıcı araştırma türündedir.

Araştırma Modeli ve Örneklem

Sürdürülebilir tüketime yönelik davranışların insani değerler ile olan ilişkileri teorik (Corner vd., 2014; Jiga-Boy vd., 2016; Wolf vd., 2020) ve ampirik (Ahmad vd., 2020; Chan, 2020; Kim & Stepchenkova, 2020) açıdan ortaya sıklıkla ortaya koyulmaktadır. Değerlerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar üzerinde belirgin etkileri olabileceği ileri sürülmekle birlikte (Kim & Stepchenkova, 2020; Sadiq vd., 2022; Shin vd., 2017), düzenleyicilik rollerinin olabileceği de işaret edilmiştir (Schultz vd., 2005; Vermeir & Verbeke, 2006). Literatürden elde edilen veriler doğrultusunda mevcut çalışmanın araştırma modeli Şekil 1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Mevcut çalışmanın evreninde Türkiye’de yaşayan bireyler yer almaktadır. Araştırmada bireyler ait demografik farklılıkların değerler ve davranışlar üzerindeki etkisine sahip olunabileceği öngörülmektedir. Bu sebeple yasal sınırlar dikkate alınarak Türkiye’de yaşayan 18 yaş üstü bireyler araştırma çerçevesini oluşturmaktadır. Ana kütle içinde teknolojik olanakları (sosyal medya, akıllı telefon, mobil anlık mesajlaşma uygulamaları vb.) kullanabilen bireyler ayrıca ana kütle çerçevesini oluşturmaktadır. Ancak örneklemin hepsine ekonomik, sosyal vb. gibi çeşitli gerekçeler dolayısıyla ulaşılabilmenin zor olduğu açıktır. Bu sebeple tamamen gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmak isteyen 18 yaş üstü olan ve iletişim teknolojilerini kullanan bireyler araştırma örneklemini oluşturmaktadır. Bu evreni temsilen belirlenen örneklem, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir (Nakip, 2013).

Veri Toplama ve Analiz

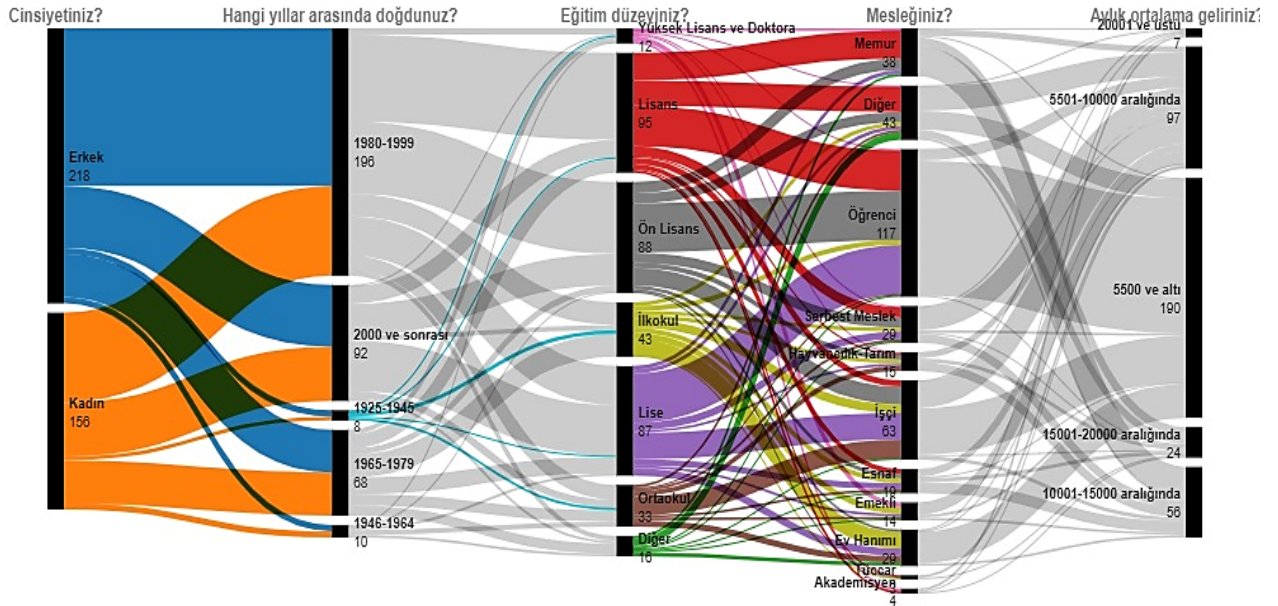
Çalışmada araştırılmak istenen değişkenleri ölçmek için literatürde yer alan ve geçerliliği güvenilirliği sağlanan ölçekler (Bkz. Ek-1) kullanılmıştır. İnsani değerlere ilişkin ifadeler Schwartz (2003)'den yararlanılarak ve Türkçe karşılıklarının geçerliliği, güvenilirliği ve kullanımı dikkate alınarak (Demirutku, 2007) çalışmada kullanılmıştır. Bu kısımdaki ifadelere katılımcıların "1-Bana hiç benzemiyor, 2-Bana benzemiyor, 3-Bana ne benzüyor ne benzemiyor, 4-Bana benzüyor, 5-Bana çok benzüyor" tipinde yanıt vermeleri istenmiştir. Çalışmada yer alan sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları ölçmek için kullanılan ifadeler Minton vd. (2016) ile Su vd. (2019)'den ve satın alma istekliliğini ölçmek için kullanılan ifadeler ise Su vd. (2019)'den uyarlanılarak hazırlanmıştır. Bu kısımdaki ifadelere katılımcıların "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıtlamaları istenmiştir. Son olarak katılımcıların demografik özellikleri belirlemek için bu bağlamda ilgili ifadeler çalışmada kullanılmıştır.

Araştırmada verileri elde etmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan anket için gerekli etik izinler (Ardahan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu, E-67796128-000-2200042022 sayı ve protokol no: 2022-2ÖNP-0131) alınmıştır. Geniş katılımı teşvik etmesi açısından çevrimiçi anket (Google Forms) oluşturulmuş olup 05.12.2022-23.01.2023 tarihleri aralığında gönüllülük esaslı toplam 374 kişi katılım göstermiştir. Değişkenler arası ilişkiler ve karmaşık olarak nitelendirilmesi muhtemel araştırma modelini test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Verilerin analizinde AMOS 24 ve SPSS 25 programları kullanılmış olup demografik verilerin anlamlı grafiklere dönüştürülmesinde RawGraphs'den yararlanılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik verileri Şekil 2'de gösterildiği gibidir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunu erkeklerin ve 1980-1999 arası doğanların oluşturduğu söylenebilir. Eğitim seviyelerine göre en çok katılım gösteren grubun lisans mezunu olduğu mesleklerine göre ise öğrencilerin çoğunlukta katılım gösterdikleri görülmektedir. Bu duruma teknolojik olanakları öğrencilerin daha yoğun kullanması neden olabilirken ayrıca 1964 ve öncesi doğan bireylerin de tam tersi sebeplerden dolayı düşük katılım göstermesi de desteklemektedir. Mevcut veriler doğrultusunda katılımcıların demografik bulgularına göre kısmen benzerlik gösterdikleri söylenebilir.

Şekil 2. Demografik Veriler

Ölçme Modeliyle İlgili Analizler

Analizler öncesi verilerin dağılımlarının normalliğini gösteren basıklık-çarpıklık değerlerine bakılması gerekmektedir. Araştırmada elde edilen verilerin öngörülen basıklık ve çarpıklık değer aralıklarına (max.: +/-3) göre basıklık değerlerinin (2.13/0.09) ve çarpıklık değerlerinin (-0.81/-1.41) beklenen aralıklarda yer aldığı belirlenmiştir (Kline,2015). Dağılımın normal olması ve elde edilen veri setinin araştırılmak istenen değişkenler arası ilişkileri açıklamak için yeterli olması (mevcut çalışma için öngörülen veri seti sayısı olarak min.:110 olarak hesaplanmıştır) dolayısıyla (Soper, 2024), kovaryans esaslı yapısal eşitlik modellemesinin (CB-SEM) test edilmesi mümkündür.

Yapısal modelin testi için öncelikli olarak ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile geçerliliği ve güvenilirliğinin test edilmesi gerekmektedir. DFA model uyum değerlerinin (X^2/df , CFI, NFI, SRMR, RMSEA) kabul edilebilir aralıklarda olmasına dikkat edilmiştir (Hu & Bentler, 1999). Birleşme geçerliliğinin belirlenmesinde ise faktör yüklerine, birleşme güvenilirlik değerlerine (CR), iç tutarlılık değerlerine (AVE) bakılmış olup ayrışma geçerliliği için Fornell-Lacker (FL) ve Hererotrait-Monotrait (HTMT) kriterleri dikkate alınmıştır (Bagozzi & Yi, 1988; Fornell & Larcker, 1981; Henseler vd., 2015; Hu & Bentler, 1999). Analizler sonucu bazı ifadelerin (MU4, MU5, MU6, ÖA1 ve ÖA2) DFA kriterleri ile birlikte, birleşme ve ayrışma kriterlerine uymadığı yapıların bütünlüğünü bozduğu belirlenmiştir. Bu sebeple ilgili ifadeler analizlerden çıkarılmış ve analizler kalan ifadeler üzerinde yeniden yapılmıştır. Çıkarılan ifadeler sonrası yapılan analizlerin sonuçları Tablo 2'de gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Değ.	Yük Aralık	CR	AVE	MSV	Fornell-Lacker						HTMT					
					1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
1.DA	0.67-0.75	0.86	0.50	0.58	0.71											
2.MU	0.65-0.74	0.75	0.50	0.46	0.67	0.71					0.68					
3.ÖA	0.68-0.70	0.72	0.46	0.60	0.76	0.66	0.68				0.78	0.65				
4.ÖY	0.75-0.73	0.78	0.47	0.60	0.75	0.62	0.77	0.68			0.76	0.60	0.78			
5.STT	0.72-0.73	0.83	0.56	0.65	0.54	0.53	0.63	0.63	0.74		0.55	0.54	0.63	0.63		
6.SAİ	0.72-0.81	0.81	0.60	0.65	0.42	0.47	0.56	0.41	0.80	0.77	0.43	0.47	0.57	0.42	0.80	

X^2/df : 1.90; CFI:0.94; NFI:0.90; SRMR: 0.04; RMSEA: 0.04

DA: Değişime Açıklık, MU: Muhafazacılık, ÖA: Öz Aşkenlik, ÖY: Öz Yeterlilik, STT: Sürdürülebilir tüketime Yönelik Tutum, SAİ: Satın Alma İstekliliği

Sonuçlara göre DFA model uyum değerleri kabul edilebilir sınırlarda olduğu görülmüştür. Birleşme kriterlerine göre bazı değişkenlerin AVE değerlerinin uyumsuz kriterlere (<0.50) sahip olduğu görülmüştür. Ancak bazı çalışmalarda (Fornell & Larcker, 1981) işaret edildiği üzere AVE değerlerinin arzu edilen değerlere yakın olması durumunda CR değerlerinin 0.60 üstü olması ilgili değişkenin birleşme geçerliliğini sağladığı ileri sürülmektedir. Bazı araştırmacılar (Malhotra & Dash, 2010) da AVE değerlerinin çok katı olduğunu dolayısıyla güvenilirliğin CR aracılığıyla sağlanabilir olabileceği ifade etmektedirler. Bu çıkarımlar dolayısıyla mevcut sonuçlara göre tüm değişkenlerin birleşme ve ayrışma kriterlerini sağlandığı varsayılmıştır. Diğer taraftan FL ile HTMT değerlerinin ilgili kriterlere göre uyumlu olduğu görülebilir.

Yapısal Modelin Testi

Araştırmada doğrudan yordayıcılık etkilerinin test edilmesinde yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırmada test edilen modelin uyum iyiliği değerleri ($\chi^2/df=1.93$; SRMR=0.04; GFI=0.90; CFI=0.94; RMSEA=0.05) kabul edilebilir uyum aralıklarında yer almaktadır (Hu & Bentler, 1999). Bu doğrultuda test edilen hipotezlerin sonuçları ve yol katsayıları Tablo 3’ de gösterildiği gibidir.

Tablo 3. YEM Analiz Sonuçları

Yol	Hipotez	Std. Beta	T	P	Sonuç
DA → STT	H1	0.07	-0.68	0.49	Red
MU → STT	H2	0.17	1.98	0.04*	Kabul
ÖA → STT	H3	0.39	2.89	0.00**	Kabul
ÖY → STT	H4	0.24	2.07	0.03*	Kabul
STT → SAİ	H5	0.80	12.59	**	Kabul

Düzeltilmiş R² : 0.46, STT : 0.46 ve SAİ: 0.65

DA: Değişime Açıklık, MU: Muhafazacılık, ÖA: Öz Aşkınlık, ÖY: Öz Yeterlilik, STT: Sürdürülebilir tüketime Yönelik Tutum, SAİ: Satın Alma İstekliliği

*: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$ ve ***: 0.001

Yapılan hipotez testi sonuçlarına göre muhafazacılığın, öz aşkınlığın ve öz yetkinliğin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumu pozitif şekilde yordadığı; ancak değişime açıklığın sürdürülebilir tüketime yönelik tutumu yordamadığı görülmüştür. Sürdürülebilir tüketime yönelik tutumun yarısına yakın kısmının (Düzeltilmiş R²: 0.46) yordandığını ve yordama gücüne göre sırasıyla öz aşkınlığın (β : 0.39), öz yetkinliğin (β : 0.24), muhafazacılığın (β : 0.17) bu değişkeni yordadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan sürdürülebilir tüketime yönelik tutumun satın alma istekliliğini pozitif şekilde yordadığı (β : 0.80) ve satın alma istekliliğinin büyük bir kısmının (Düzeltilmiş R²: 0.65) bu değişken ile ilişkili olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Sonuçlara göre H2, H3, H4, H5 hipotezleri kabul ve H1 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışmada yer alan düzenleyicilik etkilerine ilişkin hipotezlerin testi için ayrı bir model oluşturulmuştur. Oluşturulan modelde tüm değişkenlerin ortalamaları standardize edilmiş değerleri (Z Score) dikkate alınmış ve düzenleyicilik etkilerin gösterildiği değişkenlere yer verilmiştir. Oluşturulan değişkenler ile ilgili modelin uyum değerleri ve düzenleyicilik etkisinde kullanılan tüm değişkenlerin düzenleyicilik etkilerine ilişkin varsayımlar dikkate alınmıştır. Model uyum değerlerinin ($\chi^2/df=9.31$; SRMR=0.06; NFI=0.98; CFI=0.98; RMSEA=0.14) kabul edilebilir sınırlara uymadığı görülmüştür. Düzenleyicilik etkileri açısından sonuçlara bakıldığında değişime açıklık ($p=0.14$), muhafazacılık ($p=0.85$), öz yetkinlik ($p=0.71$) ve öz aşkınlık ($p=0.19$) sürdürülebilir tüketime yönelik tutum ile sürdürülebilir satın alma istekliliği arasında düzenleyici etkiye sahip olmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Sonuçlar doğrultusunda H6, H7, H8, H9 hipotezleri reddedilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmada genel olarak insani değerlerin sürdürülebilir tüketim ile ilişkili olduğu görülmektedir. İnsani değerlerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu elde edilen bulgular ile desteklenmiştir. Ancak değerlerin tutumlar ve davranışlar arasında düzenleyicilik rollerine sahip olmadığı da elde edilen bulgular dahilindedir.

Muhafazacılık ana değerinin anlamlı bir şekilde sürdürülebilir tüketime yönelik tutumu açıkladığı sonucu literatürde yer alan çalışmalar ile (Minton vd., 2022; Sirieix vd., 2006; Su vd., 2019) benzerlik göstermektedir. Bu durum muhafazacılık ana değerinin topluma yönelik davranışları (gelecek nesilleri düşünme, bireyselliliğe karşılık toplumu destekleme, israftan kaçınma, vb.) destekleyici olma özelliği ile sosyal normlara ve geleneklere saygılı

olma ile uyumluluk göstermektedir. Mevcut çalışmada yer alan örneklemin geleneksel özellikleri (ör. dini inanış, israftan kaçınma vb.) dolayısıyla muhafazacılık değerlerinin tutumlar ile anlamlı etkiler göstermesi bu açıdan oldukça uyumludur.

Değerler arasında yer alan öz aşkınlık ana değerinin sürdürülebilir tüketime yönelik tutum ile makul düzeyde ilişkili olduğu çalışmada elde edilen bulgular arasındadır. Bu bulgular, literatürde yer alan benzer çalışmaların sonuçlarıyla (Ahmad vd., 2020; Urien & Kilbourne, 2011; Vermeir & Verbeke, 2006) paralellik göstermektedir. Öz aşkınlık değer yapısının insanların ve doğanın refahıyla doğrudan ilişkili olması çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilir tüketime yönelik mevcut tutumların oluşmasında belirleyici olması anlamlılık arz etmektedir. Dolayısıyla bireylerin öz aşkınlık değerlerine sahip olmaları onların genel olarak toplumsal ve çevresel konuları (ör. doğayı koruma, hayırsever davranışlar sergileme, toplumun geri kalan kesimlerini dikkate alma, vb.) dikkate alarak sürdürülebilir davranışlar sergilemesini destekler.

Değerler içinde yer alan öz yetkinlik ana değerlerinin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları anlamlı ve pozitif şekilde etkilediği görülmüştür. Bu sonuç literatürde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla (ör. Minton vd., 2022; Su vd., 2019) benzerlikler göstermektedir. Bu durum toplumsal, çevresel ve ekonomik sorunlara ilişkin konularda dışsal kaynaklardan ve iletişim araçlarından (ör. TV, sosyal medya, vb.) sürekli bir şekilde gelen bilgi akışına karşılık bireyin bireysel olarak bir şeyler yapma isteğinin (ör. değişim yaparak başarıma, genel olarak toplumsal konularla ilgili imajı güçlendirme, sürdürülebilir davranış iradesi ortaya koyma vb.) varlığı ile ilişkili olabilir. Bu açıdan sürdürülebilir tüketime yönelik tutumların insanlar ve kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmak isteyen bireylerin değer algıları ile ilişkilendirilmesi mümkündür.

Ana değerler arasında yer alan değişime açıklık değerinin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumları anlamlı şekilde yordamadığı görülmüştür. Bu sonuç araştırma hipotezini desteklememiş olsa bile literatürde sonuca benzer bulguların ve çıkarımların bulunduğu (Grankvist vd., 2019) belirtilebilir. Bu durum değişime açıklık değerlerinin yaşamdan zevk alma, bağımsız düşünme, heyecan arama gibi özellikleri ile ilişkilendirilebilir. Bireylerin sürdürülebilirlik ile alakalı konuları toplumun geneline kıyasla bağımsız düşünme isteğinden dolayı toplumun aksi şekilde (ör. aslında küresel ısınma olmuyor, toplumda fakir yok, vb. gibi) yorumlamaları söz konusu olmuş olabilir. Ayrıca bireysel haz alma isteğinin (ör. spor araba kullanma, ucuz işçi faktörüne rağmen ilgili markanın kullanımından vazgeçememe vb. gibi) sürdürülebilirlik ile alakalı davranışlara baskın gelmesi dolayısıyla bireylerin sürdürülebilirliğe duyarsız yaklaşımlarına yol açması söz konusu olabilir. Benzer durum bireyin değişime açıklık değeri altında yer alan özgür düşünme ve meydan okuma isteğiyle de ilişkili olabilir. Bireylerin sürdürülebilirlik ile alakalı hususları kendilerini kısıtlayıcı olarak değerlendirmeleri bu durumun altında yatan gerekçeler dahilinde olabilir.

Araştırmada sürdürülebilir tüketime yönelik tutumların satın alma istekliliğini anlamlı şekilde yordadığı bulgusunun literatürde (Ahmad vd., 2020; Su vd., 2019) benzer şekilde olduğu görülmüştür. Buna göre tüketicilerin verecekleri muhtemel kararlarda sürdürülebilir olmayla ilgili tutumların belirgin role sahip olduğu sürdürülebilirliğe ilişkin tutumların da satın alma istekliliğinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan araştırmada değerlerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutumlar ile satın alma istekliliği arasında düzenleyicilik etkilerinin bulunmadığı görülmüştür. Literatürde (Schultz vd., 2005; Vermeir & Verbeke, 2006) genel olarak işaret edilen düzenleyici etkilerin aksi bir sonuç mevcut çalışmada elde edilmiştir. Araştırmada yer alan düzenleyicilik etkilerinin anlamlı bir şekilde oluşmamasında değerler dışında kalan faktörler (ör. demografik, alışkanlıklar, kültürel, vb.) daha belirleyici role sahip olabilir. Diğer taraftan ana değer gruplarının alt değerler kadar detaylı ele alınmaması da bu durumun ortaya çıkmasının gerekçeleri arasında yer alabilir. Dolayısıyla değerlerin düzenleyicilik etkilerinin bu çalışmada görülmediği ve doğrudan etkilerinin belirgin olarak görüldüğü belirtilmelidir.

Tartışma ve Öneriler

Sürdürülebilirlik adına çeşitli olumsuzlukları yaşandıktan sonra gidermeye alternatif olarak olumsuzlukların ortaya çıkmasını engellemek için insani değerlerin topluma ve bireylere benimsetilmesi olumlu neticeler meydana getirebilir. Bu açıdan sürdürülebilirlikle yakın ilişkili olan değerlerin evrensel olarak bireylere benimsetilmesi, işletmeler tarafından öne çıkarılması, bireyler ve toplumlar tarafından eğitimlerinin bir parçası olarak ele alınması,

vb. yaklaşımlar son derece yararlı olabilir. Nitekim post modern pazarlama anlayışında hâkim olay bireyselciliğin toplumun genelini dikkate almayı göz ardı ettiği düşünülürse kollektif olarak sorunların üstesinden sorunlar meydana gelmeden bireysel olarak değerlerin benimsenmesi ekonomik, sosyal ve çevresel konularda daha gerçekçi ve sonuç odaklı neticeler almayı kolaylaştırabilir (Cicia vd., 2021).

İnsani değerlerin daha çok nihai tüketiciler dikkate alınarak bu çalışmada irdelendiği; ancak bu bireylerin işletme paydaşı, kamu çalışanı, yasa yapıcı, düzenlemeleri denetleyici vb. rolleri ile ebeveyn, işçi, alt gelir grubuna dahili vb. olması gibi durumları dikkate alınmadan yapıldığını ifade etmek gerekir. Değerlerin bireylerin bulunduğu demografik koşullar altında değişebileceği açıktır (Chan, 2020; Yang vd., 2024). Bu açıdan değerlerin daha detaylı faktörler ile irdelenmesi farklı sonuçlar meydana getirebilir. Diğer taraftan insani değerlerin bireylerin rollerine göre sürdürülebilirlikle olan ilişkisi (ör. işletme sahibi, pazarlama yöneticisi, vb.) farklı durumlarda farklı şekilde davranış ve kararlarına yansiyebileceği öngörülebilir. Bu açıdan çeşitli örneklem gruplarının özellikleri dikkate alınarak yapılacak araştırmalar ile değerlerin sürdürülebilirlik ile olan ilişkilerinin ortaya koyulması faydalı sonuçlar meydana getirebilir.

Bireysel değerler Schwartz (1994) tarafından evrensel olarak benzerlik gösterdiği belirtilmesine karşılık bazı toplumlarda bazı değerlerin kültürel açıdan daha baskın olabileceğini unutmamak gerekir. Bu açıdan kültürel faktörler dikkate alınarak mevcut araştırma yeniden ele alınabilir. Benzer şekilde belirli yaş aralıklarına sahip jenerasyonların öne çıkan değerlerinde farklılıkların oluşması muhtemeldir. Bu açıdan jenerasyonlar ve insani değerler dikkate alınarak bu konuda yapılan araştırmaların yapılması literatüre katkı sağlayabilir (Cavagnaro vd., 2018). Ayrıca farklı sektörlere yönelik sürdürülebilir tutum ve davranışların farklılık göstermesi de olasıdır.

Kaynakça

- Ahmad, W., Kim, W. G., Anwer, Z., & Zhuang, W. (2020). Schwartz personal values, theory of planned behavior and environmental consciousness: How tourists' visiting intentions towards eco-friendly destinations are shaped? *Journal of Business Research*, 110, 228-236. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.01.040>
- Ajzen, I. (2005). *EBOOK: Attitudes, Personality and Behaviour*. McGraw-hill education (UK).
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). Understanding attitudes and predicting social behavior. *Englewood cliffs*.
- Alagarsamy, S., Mehroliya, S., & Mathew, S. (2021). How green consumption value affects green consumer behaviour: The mediating role of consumer attitudes towards sustainable food logistics practices. *Vision: The Journal of Business Perspective*, 25(1), 65-76. <https://doi.org/10.1177/0972262920977986>
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94. <https://doi.org/10.1007/BF02723327>
- Biswas, A., & Roy, M. (2015). Green products: an exploratory study on the consumer behaviour in emerging economies of the East. *Journal of Cleaner Production*, 87, 463-468. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.09.075>
- Caracciolo, F., Cicia, G., Del Giudice, T., Cembalo, L., Krystallis, A., Grunert, K. G., & Lombardi, P. (2016). Human values and preferences for cleaner livestock production. *Journal of Cleaner Production*, 112, 121-130. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.06.045>
- Cavagnaro, E., Staffieri, S., & Postma, A. (2018). Understanding millennials' tourism experience: values and meaning to travel as a key for identifying target clusters for youth (sustainable) tourism. *Journal of Tourism Futures*, 4(1), 31-42. <https://doi.org/10.1108/JTF-12-2017-0058>
- Chan, H.-W. (2020). When do values promote pro-environmental behaviors? Multilevel evidence on the self-expression hypothesis. *Journal of Environmental Psychology*, 71, 101361. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.101361>

- Cicia, G., Furno, M., & Del Giudice, T. (2021). Do consumers' values and attitudes affect food retailer choice? Evidence from a national survey on farmers' market in Germany. *Agricultural and Food Economics*, 9(1), 3. <https://doi.org/10.1186/s40100-020-00172-2>
- Collins, C. M., Steg, L., & Koning, M. A. S. (2007). Customers' values, beliefs on sustainable corporate performance, and buying behavior. *Psychology and Marketing*, 24(6), 555-577. <https://doi.org/10.1002/mar.20173>
- Corner, A., Markowitz, E., & Pidgeon, N. (2014). Public engagement with climate change: the role of human values. *WIREs Climate Change*, 5(3), 411-422. <https://doi.org/10.1002/wcc.269>
- de Boer, J., Hoogland, C. T., & Boersema, J. J. (2007). Towards more sustainable food choices: Value priorities and motivational orientations. *Food Quality and Preference*, 18(7), 985-996. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2007.04.002>
- Demirutku, K. (2007). *Parenting styles, internalization of values, and the self-concept*. Middle East Technical University.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Geiger, S. M., Fischer, D., & Schrader, U. (2018). Measuring what matters in sustainable consumption: An integrative framework for the selection of relevant behaviors. *Sustainable development*, 26(1), 18-33.
- Ghaffar, A., & Islam, T. (2023). Factors leading to sustainable consumption behavior: an empirical investigation among millennial consumers. *Kybernetes*. <https://doi.org/10.1108/K-12-2022-1675>
- Grankvist, G., Johnsen, S. Å. K., & Hanss, D. (2019). Values and willingness-to-pay for sustainability-certified mobile phones. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 26(7), 657-664. <https://doi.org/10.1080/13504509.2019.1652212>
- Grunert, S. C., & Juhl, H. J. (1995). Values, environmental attitudes, and buying of organic foods. *Journal of economic psychology*, 16(1), 39-62.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Homer, P. M., & Kahle, L. R. (1988). A structural equation test of the value-attitude-behavior hierarchy. *Journal of Personality and social Psychology*, 54(4), 638.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- IBM. (2022). *Balancing sustainability and profitability: How businesses can protect people, planet, and the bottom line*. <https://www.ibm.com/downloads/cas/5NGR8ZW2>
- Jiga-Boy, G. M., Maio, G. R., Haddock, G., & Tapper, K. (2016). Values and behavior. *Handbook of Value*, 243-262.
- Jung, S., & Jin, B. (2016). From quantity to quality: understanding slow fashion consumers for sustainability and consumer education. *International Journal of Consumer Studies*, 40(4), 410-421. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12276>
- Kautish, P., Paul, J., & Sharma, R. (2019). The moderating influence of environmental consciousness and recycling intentions on green purchase behavior. *Journal of Cleaner Production*, 228, 1425-1436. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.04.389>
- Kim, M.-S., & Stepchenkova, S. (2020). Altruistic values and environmental knowledge as triggers of pro-environmental behavior among tourists. *Current Issues in Tourism*, 23(13), 1575-1580. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1628188>

- Leiserowitz, A. A., Kates, R. W., & Parris, T. M. (2006). Sustainability values, attitudes, and behaviors: a review of multinational and global trends. *Annual Review of Environment and Resources*, 31(1), 413-444. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.31.102505.133552>
- Lim, W. M. (2017). Inside the sustainable consumption theoretical toolbox: Critical concepts for sustainability, consumption, and marketing. *Journal of Business Research*, 78, 69-80. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.05.001>
- Malhotra, N. K., & Dash, S. (2010). An applied orientation. *Marketing Research*, 2.
- Marzouk, O. A., & Mahrous, A. A. (2020). Sustainable consumption behavior of energy and water-efficient products in a resource-constrained environment. *Journal of Global Marketing*, 33(5), 335-353.
- Minton, E. A., Kahle, L. R., Jiuan, T. S., & Tambyah, S. K. (2016). Addressing criticisms of global religion research: A consumption-based exploration of status and materialism, sustainability, and volunteering behavior. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 55(2), 365-383.
- Minton, E. A., Tan, S. J., Tambyah, S. K., & Liu, R. L. (2022). Drivers of Sustainability and Consumer Well-Being: An Ethically-Based Examination of Religious and Cultural Values. *Journal of Business Ethics*, 175(1), 167-190. <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04674-3>
- Mueller, S., Sirieix, L., & Remaud, H. (2011). Are personal values related to sustainable attribute choice. *6th AWRB International Conference, Bordeaux, France*.
- Nakip, M. (2013). Pazarlamada araştırma teknikleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, 3.
- Nordlund, A. M., & Garvill, J. (2002). Value structures behind proenvironmental behavior. *Environment and Behavior*, 34(6), 740-756. <https://doi.org/10.1177/001391602237244>
- Pineda-Albaladejo, J. M., Moya-Faz, F. J., & López Puga, J. (2017). Training in values as an incubator for sustainability attitudes. *Harvard Deusto Business Research*, 6(2), 133-140. <https://doi.org/10.3926/hdbr.84>
- Potocan, V., Nedelko, Z., Peleckiene, V., & Peleckis, K. (2016). Values, environmental concern and economic concern as predictors of enterprise environmental responsiveness. *Journal of Business Economics and Management*, 17(5), 685-700. <https://doi.org/10.3846/16111699.2016.1202315>
- Puska, P. (2019). Does organic food consumption signal prosociality?: An application of Schwartz's Value Theory. *Journal of Food Products Marketing*, 25(2), 207-231. <https://doi.org/10.1080/10454446.2018.1522286>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free press.
- Sadiq, M., Adil, M., & Paul, J. (2022). Eco-friendly hotel stay and environmental attitude: A value-attitude-behaviour perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 100, 103094. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.103094>
- Sagiv, L., Roccas, S., Cieciuch, J., & Schwartz, S. H. (2017). Personal values in human life. *Nature Human Behaviour*, 1(9), 630-639. <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3>
- Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron, L. D., Tankha, G., Schmuck, P., & Franěk, M. (2005). Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 457-475. <https://doi.org/10.1177/0022022105275962>
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of social issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S. H. (2003). A proposal for measuring value orientations across nations. *Questionnaire package of the european social survey*, 259(290), 261.
- Schwartz, S. H. (2009). Basic human values. *sociologie*, 42, 249-288.

- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Sharma, R., & Jha, M. (2017). Values influencing sustainable consumption behaviour: Exploring the contextual relationship. *Journal of Business Research*, 76, 77-88. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.010>
- Shashi, Kottala, S. Y., & Singh, R. (2015). A review of sustainability, deterrents, personal values, attitudes and purchase intentions in the organic food supply chain. *Pacific Science Review B: Humanities and Social Sciences*, 1(3), 114-123. <https://doi.org/10.1016/j.psrb.2016.09.003>
- Shin, Y. H., Moon, H., Jung, S. E., & Severt, K. (2017). The effect of environmental values and attitudes on consumer willingness to pay more for organic menus: A value-attitude-behavior approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 33, 113-121. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2017.10.010>
- Sirieix, L., Persillet, V., & Alessandrin, A. (2006). Consumers and organic food in France: a means-end chain study. *Sociological perspectives of organic agriculture*, 70-87.
- Sortheix, F. M., & Schwartz, S. H. (2017). Values that underlie and undermine well-being: Variability across countries. *European Journal of Personality*, 31(2), 187-201. <https://doi.org/10.1002/per.2096>
- Spini, D. (2003). Measurement equivalence of 10 value types from the Schwartz Value survey across 21 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(1), 3-23. <https://doi.org/10.1177/0022022102239152>
- Stern, P. C., & Dietz, T. (1994). The Value Basis of Environmental Concern. *Journal of Social Issues*, 50(3), 65-84. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02420.x>
- Su, J., Watchravesringkan, K. (Tu), Zhou, J., & Gil, M. (2019). Sustainable clothing: perspectives from US and Chinese young Millennials. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 47(11), 1141-1162. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-09-2017-0184>
- Urien, B., & Kilbourne, W. (2011). Generativity and self-enhancement values in eco-friendly behavioral intentions and environmentally responsible consumption behavior. *Psychology & marketing*, 28(1), 69-90.
- Vermeir, I., & Verbeke, W. (2006). Sustainable food consumption: Exploring the consumer “attitude-behavioral intention” gap. *Journal of Agricultural and Environmental ethics*, 19, 169-194.
- Vermeir, I., & Verbeke, W. (2008). Sustainable food consumption among young adults in Belgium: Theory of planned behaviour and the role of confidence and values. *Ecological Economics*, 64(3), 542-553. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.03.007>
- Wolf, L. J., Haddock, G., Manstead, A. S. R., & Maio, G. R. (2020). The importance of (shared) human values for containing the COVID-19 pandemic. *British Journal of Social Psychology*, 59(3), 618-627. <https://doi.org/10.1111/bjso.12401>
- Yang, Y., Yuan, Y., Liu, P., Wu, W., & Huo, C. (2024). Crucial to me and my society: How collectivist culture influences individual pro-environmental behavior through environmental values. *Journal of Cleaner Production*, 454, 142211. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.142211>

Ek-1: Kullanılan Ölçekler

Değişime Açıklık

DA1. Sürprizleri sever ve her zaman yapacak yeni şeyler arar. Hayatta pek çok farklı şey yapmanın önemli olduğunu düşünüyor.

DA2. Macera arar ve risk almayı sever. Heyecanlı bir hayat yaşamak istiyor.

- DA3. Yeni fikirler bulmak ve yaratıcı olmak onun için önemlidir. İşleri kendi orijinal tarzında yapmayı sever.
- DA4. Yaptığı işle ilgili kendi kararlarını vermesi onun için önemlidir. Özgür olmayı ve başkalarına bağlı olmamayı sever.
- DA5. İyi vakit geçirmek onun için önemlidir. Kendini "şımartmayı" sever.
- DA6. Eğlenmek için her fırsatı kollar. Ona zevk veren şeyler yapmak onun için önemlidir.

Muhafazacılık

- MU1. İnsanların kendilerine söyleneni yapması gerektiğine inanır. Kimsenin izlemediği zamanlarda bile insanların her zaman kurallara uyması gerektiğini düşünür.
- MU 2. Her zaman düzgün davranması onun için önemlidir. İnsanların yanlış olduğunu söyleyeceği herhangi bir şeyi yapmaktan kaçınmak ister.
- MU3. Alçakgönüllü ve alçakgönüllü olmak onun için önemlidir. Dikkatleri üzerine çekmemeye çalışır.
- MU4. Gelenek onun için önemlidir. Dininin veya ailesinin getirdiği gelenekleri yerine getirmeye çalışır.
- MU5. Güvenli bir çevrede yaşamak onun için önemlidir. Güvenliğini tehlikeye atabilecek her şeyden kaçınır.
- MU6. Devletin onun güvenliğini her türlü tehdide karşı sağlaması onun için önemlidir; devletin vatandaşlarını koruyabilmesi için güçlü olmasını ister.

Öz Aşknlık

- ÖA1. Dünyadaki herkese eşit davranılmasının önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.
- ÖA2. Kendisinden farklı olan insanları dinlemek onun için önemlidir. Onlarla aynı fikirde olmadığında bile onları anlamak ister.
- ÖA3. İnsanların doğayı önemsemesi gerektiğine şiddetle inanır. Çevreye bakmak onun için önemlidir.
- ÖA4. Çevresindeki insanlara yardım etmek onun için çok önemlidir. Onların iyiliğiyle ilgilenmek ister.
- ÖA5. Arkadaşlarına sadık olması onun için önemlidir. Kendisine yakın olan insanlara kendini adanmak ister.

Öz Yetkinlik

- ÖY1. Yeteneklerini göstermesi onun için önemlidir. İnsanların yaptıklarına hayran olmasını ister.
- ÖY2. Çok başarılı olmak onun için önemlidir. İnsanların onun başarılarını takdir edeceğini umar.
- ÖY3. Zengin olmak onun için önemlidir. Çok parası ve pahalı şeyleri olsun ister.
- ÖY4. Başkalarından saygı görmek onun için önemlidir. Kendisini yakınlarına adanmak ister.

Sürdürülebilir Tüketime Yönelik Tutum

- STT1 – Çevreye ve topluma duyarlı ürünler satın alma fikrini seviyorum.
- STT2 – Çevreye ve topluma duyarlı ürünler satın almak iyi bir fikirdir.
- STT3 – Çevreye ve topluma duyarlı ürünleri satın almaya karşı olumlu bir tavırm var.
- STT4 – Çevreye ve topluma duyarlı ürünler için daha fazla ödemeyi olumlu karşılarım.
- STT5. En sevdiğim markayı üreten şirketin çevreye ve topluma duysuz olduğunu bilirse ondan satın almayı bırakırım.

Satın Alma İstekliliği

- SAİ1- Çevreye ve topluma duyarlı ürünler satın almayı düşünüyorum.
- SAİ2 – Çevreye ve topluma duyarlı ürünler satın almaya istekliyim.
- SAİ3- Çevreye ve topluma duyarlı ürünler satın alma olasılığım yüksektir.

EXTENDED SUMMARY

Sustainability is among the prioritised issues discussed in the current century worldwide. Consumers can be expected to exhibit more sustainable consumption behaviour by taking responsibility for sustainability. In this context, it should be taken into consideration that many variables are effective in sustainable consumption decisions. It is pointed out that consumers who consume consciously make conscious choices in line with their values and preferences, therefore values are closely related to sustainability and should be taken into consideration in sustainable consumer decisions. In the literature, there are studies dealing with the relationship between values and sustainability, but there is a limitation in the studies in which the relationship between main values and sub-values with sustainability behaviours is revealed. In this context, the following research questions are included in this study; Is there a relationship between human values and attitudes towards sustainable consumption? Are there any effects of human values on attitudes towards sustainable consumption and purchasing behaviours?

In studies focusing on values and sustainability, it has been observed that there is a positive relationship between self-transcendence and attitudes, while the opposite is the case between self-efficacy and attitudes (i.e. Urien & Kilbourne, 2011; Vermeir & Verbeke, 2006). On the other hand, it has been stated that there is a positive relationship between openness to change and conservation and attitudes (i.e. Sirieix et al., 2006). Other studies showing that there are relationships between values and attitudes (i.e. Alagarsamy et al., 2021; Puska, 2019; Sharma & Jha, 2017; Shashi et al., 2015; Su et al., 2019) are also included in the literature. There are studies showing that values are related to sustainable consumption behaviours (i.e. Caracciolo et al., 2016; Jung & Jin, 2016; Nordlund & Garvill, 2002; Potocan et al., 2016), and there are also approaches stating that values have moderate effects between attitudes and behaviours (i.e. Schultz et al., 2005; Vermeir & Verbeke, 2006). Similarly, studies that address the relationship between attitudes towards sustainable consumption and behaviours from a broad perspective (i.e. Alagarsamy et al., 2021; Cicia et al., 2021) similarly clearly reveal the relationship between values and sustainability. In various studies conducted in this field with reference to values (i.e. Ahmad et al., 2020; Minton et al., 2022; Su et al., 2019), since the main values that constitute the opposite poles of values represent sub-values, the main values were also taken into consideration in this study and included in the research variables.

The population of the present study consists of individuals living in Turkey. Since the demographic diversity of individuals that can be universally accepted as adults can have an impact on their values and behaviours, individuals over the age of 18 living in Turkey constitute the research frame, taking into account the legal limits. Individuals who can use technological opportunities within the main population also constitute the main population frame. In order to measure the variables to be investigated in the study, scales that are available in the literature and whose validity and reliability are ensured were used. AMOS 24 and SPSS 25 programmes were used in data analysis and RawGraphs was used to transform demographic data into meaningful graphics.

According to the hypothesis test results, conservation, self-transcendence and self-efficacy positively predicted the attitude towards sustainable consumption, but openness to change did not predict the attitude towards sustainable consumption. It is understood that almost half of the attitude towards sustainable consumption is predicted (adjusted R²: 0.46) and according to the prediction power, self-transcendence (β : 0.39), self-efficacy (β : 0.24) and conservatism (β : 0.17) predict this variable respectively. On the other hand, attitude towards sustainable consumption positively predicts willingness to purchase (β : 0.80) and most of the willingness to purchase (adjusted R²: 0.65) is related to this variable. In the study, it was also observed that values did not have moderate effects. According to the results of the present study, it is seen that human values are related to sustainable consumption behaviours and human values have a significant role in possible behaviours.

As an alternative to eliminating various negativities in the name of sustainability after they occur, adopting human values to the society and individuals in order to prevent the emergence of negativities may produce positive results. In this respect, adopting values that are closely related to sustainability universally to individuals, emphasising them by businesses, addressing them as a part of education by individuals and societies, etc. approaches can be extremely useful.

EKOLOJİK BİR YAKLAŞIM OLARAK EL YAPIMI KÂĞIDIN ÇAĞDAŞ SANATTA TEMSİLİ REPRESENTATION OF HANDMADE PAPER IN CONTEMPORARY ART AS AN ECOLOGICAL APPROACH

Melis SUCUOĞLU DOĞAN

Ardahan Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Resim Bölümü

melissucuoğludogan@ardahan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6183-2941

ÖZ

Geliş Tarihi:

16.01.2024

Kabul Tarihi:

29.03.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Çağdaş Sanat,
Ekoloji,
El Yapımı Kâğıt,
Ekolojik Sanat.

Keywords

Contemporary Art,
Ecology,
Handmade Paper,
Ecological Art.

1970'lerde ekolojik sanatın görünür olmaya başlamasıyla Amerika'da üretim yapan sanatçıların, ekolojik bir kaygıyla el yapımı kâğıdı sanatsal ifade biçimlerine dahil ettikleri görülmektedir. El yapımı kâğıt üretimi için fabrikalar ve topluluklar kuran sanatçılar resim, heykel, baskı resim alanlarında kullanmak üzere kâğıtlar üretmiş ve 1980'li yıllarda bu üretimlerin sergilendiği çeşitli sergilere ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışmada çağdaş sanatta bir medyum olarak el yapımı kâğıdın ortaya çıkışı ve kâğıt sanatçılarının açmış olduğu "el yapımı kâğıt" sergilerine değinilecektir. Çok sayıda sanatçının üretim yaptığı bu dönem, Robert Rauschenberg, Jasper Johns, David Hockney'in eserleri ile sınırlandırılmıştır. Sanatçıların kâğıt ile kurduğu bağ ve malzeme dili, ekolojik bir alt yapıyla okunmaya çalışılmış, ele alınan eserler "yapıt ve sanatçı merkezli yaklaşım" yöntemleri ile analiz edilmiştir. Bulgular sonucunda, çağdaş sanatçıların farklı ifade olanakları arayarak el yapımı kâğıdı bir medyum olarak sanat tarihine kabul ettirdikleri görülmektedir. Günümüzde sanatta sınırların ortadan kalkmasıyla, geleneksel olarak izini sürdüğümüz kâğıdın deneysel anlatım yöntemleriyle birleşerek plastik sanatlarda yeni bir disiplin alanı ortaya çıkardığı saptanmıştır.

ABSTRACT

As ecological art began to become visible in the 1970s, it is observed that artists producing in America included handmade paper in their forms of artistic expression with an ecological concern. The artists who established factories and communities for the production of handmade paper produced papers for use in the fields of painting, sculpture, printing and painting and hosted various exhibitions in which these productions were exhibited in the 1980s. In this research, the emergence of handmade paper as a medium in contemporary art and the "handmade paper" exhibitions opened by paper artists will be discussed. This period, in which a large number of artists produced, was limited to the works of Robert Rauschenberg, Jasper Johns, David Hockney. The connection and material language established by the artists with paper was tried to be read with an ecological infrastructure, and the works were analyzed using the "work and artist-centered approach" methods. As a result of the findings, it is seen that contemporary artists have made handmade paper accepted into art history as a medium by searching for different expression possibilities. With the disappearance of boundaries in art today, it has been determined that paper, which we have traditionally traced, has revealed a new disciplinary field in plastic arts by combining with experimental expression methods.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1420577>

Atf/Cite as: Sucuoğlu Doğan, M. (2024). Ekolojik bir yaklaşım olarak el yapımı kâğıdın çağdaş sanatta temsili. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 611-624.

Giriş

El yapımı kâğıt üretiminin ana kaynaklarının ilk olarak Çin ve Kore'ye dayandığı, bilgi ve kültürün yayılmaya başlaması ile birlikte Japonya, Avrupa, Amerika'ya ulaştığı ve gelişim gösterdiği bilinmektedir. El yapımı kâğıt sanatı 2000 yılı aşkın bir süredir varlığını sürdürmektedir. Kâğıt yapma zanaatının en eski kökeni işlevsellik üzerine kurulmuş; hem iletişim aracı hem de kitap üretimleri ile bilginin yayılımında önemli bir rol oynamıştır. Her ne kadar bu işlevsellik önem arz etse de sanayi devrimi sonrası teknolojik gelişmelerin etkisinde etki alanını kaybetmiştir. Fakat 1970'li yıllardan sonra hem geleneksel bir zanaat hem de güncel bir sanat formu olarak yeniden canlanmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde Amerikalı sanatçıların el yapımı kâğıdı bir sanat formu olarak sanatsal pratiklerine dâhil ettiği görülmektedir. Arazi sanatı ve akabinde ekolojik sanatın ortaya çıktığı 1970'li yıllar ve sonrasında bazı sanatçıların doğanın dengesinin bozulmaya başladığını fark etmesi üzerine ekolojik bir kaygı ile sanatsal üretimlerinde el yapımı kâğıt kullanımına önem vermeye başladığı görülmüştür. Hatta bu dönemde sadece kâğıt yüzeyine üretim yapan sanatçıların gruplar halinde sergiler düzenlediği görülmektedir. 1976 yılında MOMA tarafından düzenlenen ve otuz sanatçının yer aldığı "Handmade Paper – Prints and Unique Works" sergisi, 1982 yılında Jane M. Farmer'ın öncülüğünde düzenlenen "New American Paperworks", 1982 yılında American Craft Museum'un düzenlediği "Making Paper" sergisi, 1978 - 1982 yılları arasında Smithsonian Enstitüsü için Jane M. Farmer öncülüğünde düzenlenen ve gezici bir sergi olarak planlanan "Paper as Medium" sergisi bu dönemde ses getirmiş sergilerdir. Bu sergiler, el yapımı kâğıt kullanan sanatçıları bir araya getirmesi ve sanatsal üretimde kâğıt malzemesinin gündeme gelmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma kapsamında, 1970'li yıllar ile birlikte el yapımı kâğıdın sanatın salt malzemesi olarak kabulüne ve güncel sanatçıların üretim pratiklerinde el yapımı kâğıt kullanımına yer vermesine değinilecektir. Araştırmada yer verilen sanatçılar bahsedilen sergiler ekseninde üretim yapmış, el yapımı kâğıt atölyeleri ile bireysel ilişkiler kurup üretim yapan ve sanat tarihinde adını sıklıkla duyuran Robert Rauschenberg, Jasper Johns, David Hockney ile sınırlandırılmıştır. Ulusal ve uluslararası literatür taramalarında el yapımı kâğıdın üretim süreci ve geleneksel kullanım yöntemleri ile ilgili birkaç makaleye rastlanmış fakat malzemenin yeni bir sanatsal ifade biçimi olarak çağdaş sanatta nasıl ele alındığı, duyulan ekolojik kaygının sanat malzemesi ile ilişkisine ve bu konuda üretim yapan sanatçılara herhangi bir araştırmada rastlanmamıştır. Bu sebeple bu araştırmanın literatürde tespit edilen bu boşluğu doldurmak açısından yenilikçi bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada yer verilecek sanatçıların üretim pratiklerini ve sanatsal üretimlerinde onları el yapımı kâğıt kullanmaya iten sebepleri analiz edebilmek için ilk bölümde 20. yy başlarında değişen sanat ortamından ve resim yüzeyinde meydana gelen kırılmalardan bahsedilecektir. İkinci bölümde tüm bu dönüşümlerin ekseninde çağdaş sanatın önemli bir dönemini oluşturan 1970'li yıllar ve ekolojik sanat ekseninde üretim yapan sanatçıların kâğıt yüzeyi ile ilişkisi araştırılacaktır. Ele alınan sanatçıların daha önce bahsedilen sergilerde yer alan eserleri "yapıt merkezli yaklaşım" ve "sanatçı merkezli yaklaşım" yöntemleri ile analiz edilecektir. Araştırma sürecinde ulusal ve uluslararası makale, kitap, dergi, sergi katalogları vb. yazılı ve görsel kaynaklar ile birlikte müze ve galeri veri tabanlarından internet aracılığıyla faydalanılmıştır. Eserlerinde el yapımı kâğıdı bir medyum olarak kullanan sanatçı Bilge Friedlaender'in kızı Mira Friedlaender ile kurulan özel iletişim sonucunda Amerika'da gerçekleştirilen sergilerin katalog ve görsellerine ulaşılmıştır. Kendisinden alınan izin sonucunda araştırmada bu bilgilere yer verilmiştir.

Bir Yüzey Malzemesi Olarak El Yapımı Kâğıt

Kâğıt binlerce yıllık geçmişe sahip olup taşıyıcı bir yüzey olarak günümüze kadar çeşitli malzemelerle geliştirilmiştir. Kâğıt icat edilmeden önce insanlar çevresel ve kültürel faktörlerin etkisinde çeşitli yüzeyleri malzeme olarak kullanmıştır. M.Ö. 3000'li yıllara kadar dayanan bu köklü ve insanlık için vazgeçilmez olan malzemenin ilk örneği papirüs ve parşömen gibi malzemelerdir. Çeşitli bitki köklerinin ve hayvan derilerinin kullanımı ile Mısır, Güneydoğu Asya, Avrupa gibi ülkelerde yazı yüzeyi olarak kullanılmıştır.

Bilinen en eski kâğıt M.Ö. 200 yılına kadar Çin'de bulunmuştur. Arkeologlar bir evin kerpiç tuğlasının içine gömülü, muhtemelen kutsamak için koyulan kâğıttan bir dua bulmuşlardır. Dönemin imparatoru Ts'ai Lun kâğıt yapım sürecini kayıt altına alıp duyurulmasını desteklemiştir. Böylece geri dönüştürülmüş balık ağlarından, bambudan, dut kabuğundan veya kenevirde ilk kâğıtlar yapılmaya başlanmıştır (History of Papermaking

Around the World, s.2). Kâğıt yapım süreci; üreten kişi için hem elin hem de zihnin kullanıldığı, geçmişten gelen aktarımların uygulandığı, zaman zaman da yeni tekniklerin keşfedildiği fakat daha çok kişisel denemelere açık bir alan olarak görülebilir. Heller (1978), bu süreci şu şekilde aktarır; “Geleneksel kâğıt yapımını bir tutku olarak benimsemenin ardındaki motivasyonlar incelendiğinde, zihin ile elle kâğıt yapımı arasındaki ilişki açıkça ortaya çıkıyor. Modern makinelerle daha verimli bir şekilde elde edilebilecek bir şeyi, el emeğiyle başarmak için gereken büyük çaba, bazen arkadaşlar ve yabancılar tarafından deliliğin kanıtı olarak görülebilir” (aktaran Hubbe ve Bowden, 2009, s.1738).

El yapımı kâğıdın sanat ile ilişkisi de kişisel deneyimlerin her iki alanda da benzerlik göstermesi açısından önem arz etmektedir. “Bir sanatçının elinde, hem kâğıttan yapılmış sanat objelerinin üretiminde hem de el yapımı kâğıdın sanatın hizmetine sunulmasında kayda değer bir yaratıcılık ortaya çıkabilir” (Hubbe ve Bowden, 2009, s.1776). Sanatçı için kâğıt formu sadece yüzey olarak değil yarattığı imgelerin taşıyıcısı olması açısından da önemlidir. El yapımı kâğıdın üretim aşamasında kâğıt hamurunun bir form olarak kullanılabilmesi, üretilen kâğıdın eğilip – bükülen - kesilen bir yapıya sahip olması, sanatçının yaratıcılık alanını genişleten ve tuval yüzeyinden farklı olarak sınırların dışına taşmasını sağlayan bir araç haline dönüşür. Bu noktada özellikle 20. yy’ın ilk çeyreğinde dönüşmeye başlayan sanat algısı ve resim yüzeyi, kâğıdın malzeme olarak sanatta yer edinmesinin önünü açmıştır. Natüralist anlayışın değişmeye başladığı bu dönemde sanatçılar form, biçim ve renk üzerine odaklanmaya başlamış, resim yüzeyini zenginleştirecek yeni eleman arayışları ortaya çıkmıştır. “1912-1914 arasına tarihlenen bu sürecin en önemli yeniliği, önce Picasso'nun, ardından Braque'ın kullanmaya başladığı kolaj tekniğidir. Picasso, 1912 yılından itibaren gerçekleştirdiği resimlerine baskılı kumaşlar ve kâğıtlar yapıştırmaya başlamış; ayrıca atık malzemeler kullanarak kolaj tekniğini üçüncü boyuta da taşımış, dolayısıyla assemblaj tekniğinin ilk örneklerini vermiştir” (Antmen, 2009, s.48). Kesik kâğıt parçalarının yüzey üzerinde kullanılmaya başlanması resimde renk unsuru olarak plastik bir değer oluşturmuştur. Kâğıt destekleyici bir unsur olmanın yanı sıra resim yüzeyinin içine girmiş ve sanatsal bir öge olarak kabul görmüştür. Picasso ve Braque öncülüğünde başlayan malzeme kullanımı Kübist sanatçılardan sonra Fütürist sanatçıları da etkisi altına almıştır. Hatta bu etkiler Sürrealizm, Dadaizm üzerinde de sürmeye devam etmiştir. Vladimir Tatlin, Kurt Schwitters gibi sanatçılar yüzey üzerinde malzemenin oluşturduğu estetik algıyı geliştirmiş böylece sadece renk ve formlar değil malzeme de sanat eseri olarak kabul görmeye başlamıştır. Dönemin iletişim araçlarının basılı yayın, gazete, afiş, dergi vb. malzemeler olması aynı zamanda toplumsal olarak yaşanan siyasi olaylara, dönemin kültürel oluşumlarına da sanatsal olarak gönderme yapılması açısından etkili olmuştur.

Yüzey üzerinde yaşanan bu değişimlerin siyasi ve toplumsal dönüşümler ile ilgili olması, ilerleyen yıllarda sanatta malzeme arayışlarının, mekânsal dönüşümlerin önünü açmıştır. 1970’li yıllara bakılınca toplumda yaşanan teknolojik değişimler, kütesel olarak göçlerin artması, bundan kaynaklı şehirleşme ve betonlaşmanın önüne geçilememesi, insanın tüketim kültürünü benimsemesiyle birlikte doğal olandan da vazgeçmeye başlaması bir noktada sanatçılar için sorgulanan bir döneme dönüşmüştür. Her toplumsal olayın sanatta ifade bulduğu bu dönemde sanatçılar doğa sorgulamalarına başlamış ve akabinde arazi sanatı adı altında sanatsal üretimler ortaya çıkmıştır. “20. yüzyılın ikinci yarısında olumsuz etkileri daha çok hissedilmeye başlanan endüstriyel gelişmenin ve teknolojik hızın tehlikeli boyutlarını düşünmeye çağırان Arazi Sanatı, doğayı görünür kılan, doğaya dair bilinç uyandırmayı amaçlayan, teknoloji karşısında doğayı kutsayan bir yaklaşımın ürünüdür” (Antmen, 2009, s.251). Galerî mekânlarına, sanatın metalaşmasına, doğanın sömürüsüne tepki olarak geniş arazilerde ve galerî mekânları dışında sanatsal üretimler gerçekleştiren sanatçılar kendilerini bir süre sonra amaçladıkları noktadan uzakta bulurlar. Yaptıkları devasa eserlerin doğada tahribata sebebiyet vermesi ile bir takım sanatçı “doğayı iyileştirme” üzerine odaklanmaya başlamış ve bu noktada 1990’lardan sonra ekolojik sanat olarak adlandırılmaya başlanacak bir akımın varlığı gündeme gelmiştir.

Ekolojik sanat, doğal malzemeleri kullanan, güneş, rüzgâr, su gibi çevresel güçlerle etkileşime giren, doğada zarar görmüş alanları geri kazanan - restore eden veya iyileştiren, kamuoyunu da sanatsal eylemlerine dâhil eden ve bilgilendiren, sürdürülebilir ve iyileşme için yaratıcı olan yeni olasılıkları gündeme getiren bir yaklaşımı benimser (Kagan, 2014). Ekolojik sanat genellikle doğada devasa boyutlu eserler veya içinde bulunduğu ortamı doğal döngüsüne ulaştırmayı amaçlayan sanatçılarla anılsa da kendi içinde küçük ölçekli görünen, sürdürülebilirliği esas almış, dünyada çok yer kaplamamayı hedefleyen sanatçıların eserleriyle de anılmaktadır. Sanatçıların el yapımı kâğıt ile çalışmaya başlamasının altında da böyle bir motivasyonun yattığını söylemek mümkündür. El yapımı kâğıdın üretim süreci; atık kâğıtların geri dönüşümü ve organik ham maddelerin

kullanımı ile non-toksik bir üretim sürecini destekler. Bu süreç, çevre dostu ve insan sağlığına zarar vermeyen yöntemler kullanılarak gerçekleştirilen bir süreçtir. Geleneksel kâğıt üretimi süreçlerinde kullanılan kimyasal maddelerin, su kirliliğine, ormanların kontrolsüz yok edilmesine ve böylece sağlık sorunlarına yol açtığı görülmektedir. Non-toksik kâğıt üretimi, bu olumsuz etkileri en aza indirmek için çeşitli yenilikçi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Sanatçıların el yapımı kâğıdı tercih etmesi, doğal kaynaklara daha az zarar veren ve sürdürülebilir bir malzeme seçeneği olmasıyla ilişkilendirilebilir. Geleneksel kâğıt üretimi süreçlerine göre, el yapımı kâğıdın üretimi daha az su ve enerji kullanımını gerektirir ve kimyasal maddelerin kullanımını en aza indirir. Bu da doğal yaşamın korunmasına ve çevresel etkinin azaltılmasına katkıda bulunur. Sanat üretiminde el yapımı kâğıdın tercih edilmeye başlanması, sadece malzeme seçimi olarak değil, aynı zamanda bir sanatçının çevresel farkındalığını ve duyarlılığını ifade etme biçimi olarak da değerlendirilebilir. Bu nedenle, el yapımı kâğıdın sanatsal üretimde kullanımı, ekolojik kaygıların sanat dünyasında nasıl bir yer edindiğini ve sanatın çevresel etkilerini nasıl yansıttığını anlamak için önemli bir gösterge olarak okunmalıdır. Sanatçıların el yapımı kâğıdı kullanmayı tercih etmesinde çevresel etmenler ile birlikte kâğıdın doğal, dokulu ve organik yapısı, sanat eserlerine benzersiz bir estetik ve derinlik katması da etkili olmuştur. Sanatçının kâğıt üretim süreci de daha bireysel ve özenli bir sürece işaret eder. Daha çok geleneksel yöntemlerin tercih edildiği, her bir kâğıdın birbirinden farklı ve benzersiz olması, sanatçının özgün olma sürecini destekler. Bu sebeple sanatçı için kâğıt sadece malzeme seçimi değil, aynı zamanda doğa ile olan bağını güçlendiren, çevresel duyarlılığı ortaya koyan ve estetik bir deneyim sunan bir tercih olarak görülmelidir. Bu nedenle, el yapımı kâğıdın kullanımı, sanat eserlerinde derinlik, özgünlük ve doğaya olan saygının bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

Sanatta kâğıt kullanımını ilk olarak sanatsal pratiğine dâhil eden sanatçı Oskar Holweck'tir. Holweck, kâğıt yüzeyinde buruşturma katlama, yakma, kesme gibi eylemleriyle sanatsal üslubunu tek bir malzeme ile sınırlamıştır. "Holweck, 1958 yılında Heinz Mack ve Otto Piene tarafından kurulan ZERO grubunun bir üyesi olarak, kendi deyimiyle "beyazın renkli doğasını göstermek" amacıyla, kâğıt kabartma yüzeyleri ve katmanlı kitap nesneleri üzerinde ışığın etkilerini araştırmaya başlamıştır" (Pennewitz, t.y.). Endüstriyel kâğıt ile yapılan sanatsal çalışmaların yayılmasında Holweck'in etkisi yadsınamaz fakat 1950'li yıllarda aynı zamanda el yapımı kâğıt ile üretimlerin artması, kâğıt hamurunun sanatsal malzeme olarak birçok medyumda yer bulması önemlidir. Sanat eğitimi almış, kâğıdın estetik olanaklarının farkına varan birçok ressam, heykeltıraş, baskı sanatı ile ilgilenen sanatçılar kâğıdı kullanarak sanat ve zanaat arasındaki keskin ayrımın kaybolmasını sağlamıştır ve çağdaş sanat dünyasında el yapımı kâğıt önemli bir malzeme haline gelmiştir.

"Mevcut kâğıt patlamasının öncülleri savaş sonrası yılların başlarındaki olaylara dayanıyor. 1951 yılında Betty Parsons Galerisi'nde Anne Ryan'ın el yapımı kâğıttan yaptığı kolajlardan oluşan bir sergi Lee Krasner ve kocası Jackson Pollock'un dikkatini çekti. Ryan, Pollock'lara malzemelerini sağlayan kâğıt ustası Douglass Morse Howell'dan bahsetti ve çift onun Westbury, Long Island'daki atölyesine doğru yola çıktı. Howell'in eşsiz kâğıtlarının hammaddesi olarak kullandığı saf ketenden yapılmış şam kumaşları, Pollock'un çizim mürekkepleri ve ince boya tabakası ile yaptığı leke ve leke deneyleri için ideal bir ortamdı. Pollock'un Howell'dan sipariş ettiği kâğıtlar üzerine yaptığı on çizim, sanatçı ve kâğıt üreticisi arasında elverişli bir modern işbirliğine işaret ediyordu" (Tully, 1983, 2. paragraf).

Douglass Morse Howell, ikinci dünya savaşının sonunda Fransa'da el yapımı kâğıt ile tanışmış ve 1946 yılında Amerika'ya geri döndüğünde bu alanda kendini geliştirmeye başlamıştır. Hayatı boyunca geliştirmeye devam ettiği hamur çırpma makinalarından ilkinin yapmayı başarmış ve bu makinayı hem kendi eserleri hem de diğer sanatçılar için özellikle baskı resim alanında kâğıt yapmak için kullanmıştır. Jackson Pollock, Lee Krasner, Dorothy Dehner ve Alfonso Ossorio gibi sanatçılar için kâğıt üretir. Yaklaşık otuz yıl boyunca Universal Limited Art Editions'ın Jasper Johns, Larry Rivers ve Robert Rauschenberg'in baskılarını yayınladığı Tatiana Grossman'ın başlıca kâğıt üreticisi olmuştur (Smith, 1994). 1970'li yıllara gelince kâğıt yapımı ile ilgilenen ve eserlerinde sadece el yapımı kâğıdı bir medyum olarak benimseyen sanatçıların sayısı çok büyük oranda artmıştır. Bu artışta Howell'ın atölyesinde çalışanlar ile birlikte Howell kadar bu işe emek vermiş Laurence Barker'ın öğrencileri de rol oynamaktadır. Kurulan küçük toplulukları sanatçıların bu malzemeye ulaşmasını kolaylaştırmış, aynı zamanda ekolojik kaygıların gündemde olduğu bu dönemde sanatçıların kâğıt üzerine yoğunlaşmalarını sağlamıştır. Kâğıt bilimcisi ve kâğıt üreticisi Alexandra Soteriou, Howell'dan şöyle bahsetmektedir:

“Howell “kâğıdı tek başına baskı yüzeyi olma rolünden kurtardı. Bunun yerine kâğıdın doğasına, estetiğine ve yaratıcı olanaklarına odaklandı.” Onun sanat eserleri, önümüzdeki yıllarda çok sayıda çağdaş sanatçı ve matbaacı tarafından benimsenecek bir trendi başlattı. Howell bir sanatçı olduğu kadar aynı oranda bilim insanı ve mühendisti. Hiç bitmeyen bir dizi deney yürüttü, lifleri hamur haline getirmek için kendi çırpıcılarını yaptı ve arka bahçesinde kendi ketenini yetiştirdi” (Hughes, 2021, s.100).

Kendisini kâğıt yapımına adanmış ve kısmen daha az tanınan bir kısım sanatçı, ilki Kyoto Modern sanat Müzesinde gerçekleşen “New American Paperworks” sergisi ile işlerini sergileme imkânı bulmuşlardır. Bu serginin küratörlüğünü Jane M. Farmer üstlenmiştir ve sanatçılar arasında büyük dokulu kâğıt heykeller inşa eden Zigi Ben-Haim, 1970'lerde Kaliforniya'da Garner Tullis ile birlikte çalışan Suzanne Anker; Kaliforniya kâğıt yapım ekibinin bir başka üyesi Charles Hilger; ve duvar boyutundaki eserleri en iyi Japon kâğıtlarının yarı saydamlığına sahip olan iki sanatçı, Nancy Genn ve Minneapolis'ten Steve Sorman bulunmaktadır (Tully, 1983). “New American Paperworks” sergisi, el yapımı kâğıdın sadece bir malzeme olarak değil, aynı zamanda sanatsal ifadelerde kullanılan bir araç olarak nasıl değerlendirilebileceğini gösteren önemli bir örnek olmuştur. Sergi, el yapımı kâğıdın çeşitli tekniklerle nasıl manipüle edilebileceğini ve sanat eserlerine nasıl entegre edilebileceğini göstermiştir. “Mayıs 1982'de Amerikan El Sanatları Müzesi'nin Uluslararası Kâğıt Binası'ndaki galerisinin açılışını yapan “Kâğıt Yapımı ABD, Tarih, Süreç, Sanat” sergisi, kâğıt yapımının günümüzde ulaştığı geniş yelpazenin bir ölçüsünü sunuyordu. Heykel, resim, baskılar ve kâğıt hamurundan üretilen çeşitli medyumlardaki egzotik yapılar daha geleneksel kâğıt tabakalarıyla bir arada yer aldı ve Kenneth Noland (Vermont'ta kendi kâğıt fabrikası var) ve seramikçi Robert Arneson gibi sanatçılar, birincil medyumunu kâğıt olan insanlarla omuz omuza geldi” (Tully, 1983, 7. paragraf).

Salt Bir Taşıyıcı Olmanın Ötesinde... El Yapımı Kâğıt

“Kâğıdın kültürlerarası yönleri sayısızdır. Kültürler arasında, çağlar arasında ve yine de bireyler arasındaki değişim, kâğıdın zenginliğinin bir başka kaynağıdır. Her kültürün kendine özgü kâğıt biçimleri ve kâğıdın geleneksel, çoğu zaman da kutsal kullanımları vardır. Bu benzerliklerin ve farklılıkların ortak bir konu olarak kâğıt ile araştırılması ilgi çekici bir maceradır” (Farmer,1987, s.7). 1970'li yıllar, sayısı gittikçe artan bir sanatçı topluluğunun el yapımı kâğıdı sadece üzerine baskı veya çizim yapılacak bir yüzey olarak değil, çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olarak kullanmaya başladığı dönemdir. El yapımı kâğıt, çeşitli baskı tekniklerine uygun, çeşitli yüzey dokusu, ağırlık ve renk sunmasıyla sanatçının benzersiz kâğıt nesnelere oluşturmasına olanak tanıyan bir işlenebilirliğe sahiptir. Ortaya çıkarılacak eser için sanatçı, kâğıt yapım sürecinde kâğıt hamuruna kâğıdın dokusal niteliklerini artıracak iplik, elyaf, kumaş, nesnelere ve boyalar ekleyebilmektedir. Bu özgürlük alanı sanatçılar için kâğıdın yeni bir medyum olarak kabullenilişini kolaylaştırmıştır (Marshall, 1976). Kâğıt ile çalışmak birçok sanatçı için, insan eliyle şekillendirilebilen, müdahaleye açık, aynı zamanda doğal ve çevreye duyarlı bir malzeme ile çalışmak anlamına gelmektedir. Bu dönemde, Amerikalı sanatçılar Avrupa ve Hindistan'daki birçok kâğıt fabrikası ile işbirliği yaparak yeni materyaller geliştirirler. Ayrıca, kâğıt üretimi üzerine odaklanan matbaacılar ve zanaatkarlar da sanatçılarla işbirliği yapmış ve üretim süreçlerini geliştirmek için Uzakdoğu'daki ustalardan destek almışlardır. “Birçok sanatçı için kâğıdın kapsamlı bir şekilde araştırılması, hem kavramsal hem de teknik alanlarda yeni düşünme ve çalışma yolları açmıştır. Daha önce teknik açıdan zor olabilecek engeller, yoğun çalışmalarla artan deneyim ve anlayış sayesinde artık yeni ve heyecan verici ifade ve uygulama olanaklarına dönüşmüştür. Kâğıdın kültürlerarası kullanımlarına maruz kalmak da bir sanatçının olasılıklar konusundaki anlayışını genişletir. Tarihsel olarak kâğıdın rolü - hem işlevsel hem de estetik anlamda - muazzam çeşitlilikte ve türde nitelikli kâğıtların ortaya çıkmasına neden olmuştur” (Farmer, 1987, s.7).

“Kâğıdın bir araç olarak kullanılmasını etkileyen son derece önemli bir diğer faktör de doğunun kâğıda olan duyarlılığı ve yönelimidir. Japonya'da el yapımı kâğıt kullanımı geleneksel olarak genel estetiğe ve kültüre daha fazla entegre olmuştur” (Farmer, 1978, s.7). Doğuda birçok evde işlevsel objelerde kâğıt malzemenin çok olması kâğıda duyulan saygının bir göstergesidir. Bu saygı birçok çağdaş sanatçının çalışmalarında da etkili olur. Rauschenberg'in Hindistan'a bir davet üzerine gittiğinde Ahmedabad kentindeki bir kâğıt fabrikasında ürettiği “Little Joe” adlı eseri, el yapımı kâğıtları, kumaş parçalarını ve bambu çubuklarını bir araya getiriş şekli ve eserin bu şekilde kurumaya bırakılması eserin kendi döngüsünde gerginleşmesine ve üç boyutlu bir formun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Şekil 1: Robert Rauschenberg, Little Joe, Bones serisi, El yapımı kâğıt, bambu, 61 x 72.4 x 8.9 cm, 1975.
Kaynak: <https://www.rauschenbergfoundation.org/art/artwork/little-joe-bones>

Robert Rauschenberg, 1950'li yıllardan sonra özellikle resim ve heykelin farklı yönlerini bir araya getirmesiyle ön plana çıkmıştır. “Kombineler” ismini verdiği bu seri işlerinde buluntu nesnelere faydalanarak farklı malzemeleri bir araya getirmiş, malzemenin salt renginden yararlanarak yüzey üzerinde boyaya alternatif bir renk aktarımı yaratmıştır. Eserlerinde sıradan malzemeleri kullanmasını sanatçı şu şekilde açıklar. “Bir gazete metnini, bir fotoğrafın detayını, bir beyzbol topundaki dikişi ve bir ampuldeki filamanı, fırça darbesi veya emaye boya damlaması kadar temel olarak görüyorum”(Lowery, 2. Paragraf). Sanatçının el yapımı kâğıdı bir medyum olarak kullanmaya başlaması, Kenneth Tyler¹ ile birlikte 1973 yılına dayanmaktadır. Kenneth, baskı eserlerin önemli çağdaş çalışmalar olarak kabul görmesi için resme rakip olacak bir ölçekte üretilmesi gerektiğini düşünerek el yapımı kâğıtta daha iyi bir noktaya ulaşmak için Fransa’da kâğıt atölyelerini ziyaret etmiştir. Bunun üzerine 1973 yılında bir kâğıt fabrikasını kiralamaya ve kâğıt yapımında ilk büyük adımını atmak için yanına bir sanatçı almaya karar vermiştir. Tyler, pek çok yeni fikri olan ve meydan okumayı seven Rauschenberg’den bu projenin tanıtımı için yanında yer almasını rica eder ve böylece Rauschenberg, Tyler ve Gemini GEL²’den küçük bir ekip, dört gün boyunca bir çalışma üretmek amacıyla Güney Fransa’nın kırsalında yer alan 14. yüzyıldan kalma Richard de Bas kâğıt fabrikasını ziyaret eder. Bu ziyaret sonucunda Rauschenberg şekil 2’de görebileceğiniz “Pages and Fuses” serisini ortaya çıkarır. Bu çalışmalar kâğıt hamurunun olanakları ile bütünleşmiş deneysel çalışmalardır. Doğal liflerden oluşan sayfalar çeşitli kalıplar yapılarak oluşturulmuştur. Sanatçı daha fazla doku oluşturabilmek amacıyla hamurun içine ip ve kumaş parçaları karıştırmıştır. Richard de Bas projesinin başarısı, 1970’lerde “kâğıt devrimi” olarak adlandırılan süreçte, Amerika’da el yapımı kâğıda olan ilginin yeniden canlanmasını tetiklemiştir.

---

¹ 1966’dan 2001’e kadar usta baskı sanatçısı Kenneth Tyler, baskı resmin sanatsal ve teknik sınırlarını zorlayan projelerde yirminci yüzyılın en etkili sanatçılarından bazılarıyla işbirliği yapmıştır. Avustralya Ulusal Galerisi’nin Kenneth Tyler Baskı Koleksiyonu, savaş sonrası Amerikan sanatının Amerika Birleşik Devletleri dışındaki en kapsamlı koleksiyonudur ve 7400’den fazla baskı, prova, çizim, kâğıt işleri, ekranlar, çoklu baskılar ve resimli kitapların yanı sıra nadir bulunan samimi fotoğraf, film ve ses koleksiyonundan oluşmaktadır (History of Kenneth Tyler).

² 1966 yılında kurulan Gemini G.E.L. bir sanatçı atölyesi ve güzel sanatlar sınırlı sayıda baskı ve heykellerin yayıncısıdır (Glenn, 2014).

Şekil 2: Robert Rauschenberg, Pages and Fuses'dan Link (Link, from Pages and Fuses), renkli serigrafı baskılı preslenmiş kâğıt hamuru, 1974.

Kaynak: <https://onlineonly.christies.com/s/first-open-editions/link-pages-fuses-481/29972>

Kâğıdın sanat camiası tarafından algılanış biçiminde önemli bir değişim meydana gelmiştir. Kâğıt artık geleneksel destekleyici rolüyle sınırlı kalmayacak, bağımsız bir araç olarak benimsenecektir (National Gallery, 2013). Rauschenberg'in Hindistan'ın Ahmedabad kentine gerçekleştirdiği ziyaret de kâğıt işleri için önemli dönemlerden biridir. Hindistan'da yaşayan Sarabhai ailesi³ kültürel olarak ilişkilerini geliştirmek için Amerikalı sanatçıları düzenli olarak davet ettiği bir sanatçı rezidansı düzenlemektedir. Rauschenberg, Sarabhai ailesinin eski Ahmedabad şehrinin kuzeyindeki yirmi iki dönümlük arazisi olan "The Retreat"e gitmiştir. Anand Sarabhai, yakınlardaki Gandhi Ashram'da (Sabarmati) bulunan bir kâğıt fabrikasının kaynaklarından yararlanarak çalışmalar yapması için sanatçıya davette bulunmuş ve şekil 1'de örneği görülen Bones serisinin (1975) yaratılmasında sanatçıya yardımcı olmak üzere hem personel hem de makine tahsis etmiştir. Rauschenberg'in Ahmedabad'dayken yaptığı "Bones and Unions" serisi, sanatçının pratiğinde uluslararası bir odağa doğru bir evrime işaret eder; burada Rauschenberg'in hurda ya da atılmış malzeme kullanımı, giderek küreselleşen bir sanat üretimi ağı içinde yerel malzemeler ve süreçler kullanarak iş yapmanın sosyal ve politik değerlerini keşfetmek için bir yöntem haline gelir (Gollnick, 2017). Sanatçı izleyiciye, toplumun ve bireyin içinde bulunduğu karmaşık ilişkiler ve bağlantılar hakkında düşünme fırsatı sunar. Rauschenberg, bu serideki eserlerinde, insanların ve nesnelerin arasındaki ilişkileri, çatışmaları ve birlikleri keşfetmeye çalışmıştır.

Amerikan bayrağı ve sayıları konu alan eserleri ile tanınan Jasper Johns, 20. yüzyıl sanatının en etkili ve öncü sanatçılarından biridir. Rauschenberg ile arkadaşlığının yanı sıra Cage ve Cunningham ile arkadaşlığı sanatçının kariyerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sanatçı, resimlerinin yanı sıra baskı resimleri ile de dikkat çekmektedir. "Johns, Douglass Morse Howell, Jeff Goodman, Fred Siegenthaler, Laurence Barker, Ron McPherson ve John Koller gibi Batılı kâğıt üreticilerinin yanı sıra Japonya'dan özel kâğıtlar kullanarak çok sayıda baskı yapmıştır" (Hughes, 2021, s.90). Litografinin tamamen etkisini kaybetmiş olduğu dönemde çok az sayıda baskı sanatçısı ve baskıya uygun üretilen kâğıt tedarikçisi vardır. 1960'lı yıllardan sonra baskı resmin tekrar altın çağını yaşaması, sanatçıların baskı tekniğini canlandırması matbaacıların da kâğıt arayışını arttırmıştır. Kaliteli kâğıt üretimi ile birlikte Amerika'da litografi uygulamaları artmaya başlamıştır. Johns'un, hem kâğıt üreticilerinden hem de döneminin sanatçılarından elde ettiği el yapımı kâğıtları kullanması dikkat çekicidir ve bu kâğıtları kullanmasında baskı atölyelerindeki işbirlikçilerinden yönlendirme aldığı aşikârdır. Bu eserler kendi başlarına bir anlam oluşturan güçlü baskılardır.

³ Ailenin sanatçılarla olan etkileşimleri resmi olarak Sarabhai rezidansı olarak adlandırılmıştır. Ancak aile ile birçok sanatçı, tasarımcı, sanatçı, mimar ve bilim insanı arasındaki gayri resmi etkileşimler 1940'lardan beri (üç nesilden fazla) devam etmektedir. Sarabhai ailesi Hindistan'da sanatçıları kendileriyle yaşamaya, yerel kültürle etkileşime girmeye davet eden, onlara şehir içinde çalışmalarını için stüdyo alanı ve malzeme sağlayan ilk ailedir (Sarabhai Foundation).

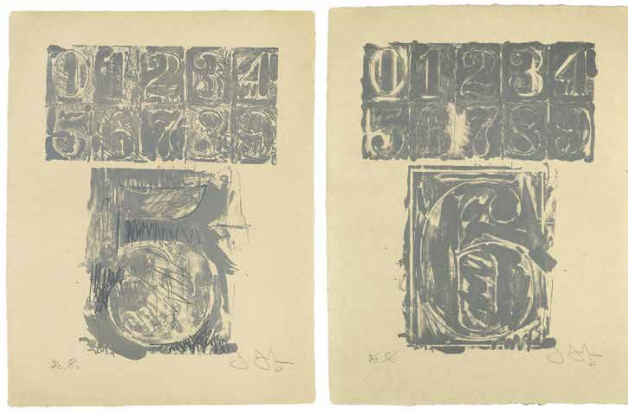
Bu dönemde sanatçılar için el yapımı kâğıt kullanımını destekleyen Tanya Grosman'ın⁴ Johns üzerindeki etkisi önemlidir. Grosman, Johns'un baskı sanatıyla ömür boyu sürececek ilişkisinin başlamasında önemli rol oynamıştır (Roberts, 2012). Grosman, baskı yapması için Johns'un atölyesine litografi taşları göndermiştir. "Johns'un medyumla ilk karşılaşmasına dair birincil hatırası, onları aşağı Manhattan'daki stüdyosuna taşımak için Robert Rauschenberg'den yardım istemek zorunda kalması" (Griffith, t.y.) olmuştur. Sanatçının taşlar üzerine ilk denemesi sıfır rakamını çizmesi ile başlar. Sonraki yıllarda hem kâğıt yüzeyi hem de motif ile ilişkisi derinleşir ve kâğıdın en üst kenarına sayı frizi eklemeye karar verir. Litografi ile ilgili denemeleri bu konuda tecrübesiz olması sebebiyle başlangıçta kabataslak oluşur. Fakat ilerleyen süreçlerde taşta eklemeler yaparak çizimin her aşamasını üst üste aktarabileceği bir teknik oluşturur (Castleman, 1986).

Şekil 3: Jasper Johns, 0, litografi (taş), gri kâğıda gri basılmış 1960.
Kaynak: Huges, 2021, .110.

Jasper Johns'un şekil 3 ve 4 'de görülen 0-9 serisi, baskıresimdeki en önemli serilerden biri olarak kabul edilir. Gündelik sembolleri kendine mal etmesiyle ünlü olan Johns'un sayılarla olan ilişkisi, diğer eserlerinden daha yoğun ve uzun süreli olmuştur. İlk olarak 1950'lerin ortalarından 1960'lara kadar gelişen, onun imza eserlerinden kabul edilen ve en çok bilinen Amerikan bayrağı da dâhil olmak üzere, sayılar üzerinde diğer tüm konulardan daha fazla varyasyon gerçekleştirmiştir. Bu varyasyonlar arasında altmışaltı resim ve heykel ile altmış üç çizim bulunmaktadır (Griffith, t.y.). Sanatçının seçmiş olduğu konu aslında izleyici tarafından bakılmayan – incelenmeyen görüntüler ile ilgili olmuştur. İzleyiciyi kompozisyonun resimsel unsurlarına odaklayarak neye baktıklarını yeniden düşünmeye teşvik etmiştir. İzleyicinin odak noktasını teknik, malzeme, doku vb. unsurlar üzerine çekmeyi amaçlamıştır (Stockwell, 2020). "0'dan 9'a kadar olan rakamların seri veya tek tek sunulması yerine, 0'dan 9'a kadar olan sayıların üst üste bindirilmesi izleyicinin tek tek sayılara birbiri üzerinden bakmasını gerektirir" (Williamson, 2017).

⁴ Grosman zengin bir ailenin kızı olarak Rusya'da doğmuştur. Babası bir gazete yayıncısıdır. Grosman, sanatçıların kitaplarını ve litografilerini yayınlamaya başlaması için ilham aldığı arka plana bu yüzden sahiptir. Kendisini bir sanatçı kadın olarak tanımlar, çünkü Polonya doğumlu bir ressam olan Maurice Grosman (1900 - 1976) ile evlenmiştir. Alman işgali sırasında Paris'teki evlerinden kaçmak zorunda kalan çift, tehlikeden kaçarak 1943 yazında New York City'nin güvenliğine ulaşmak için üç yıllık bir zorlu yolculuk yapmıştır (Hughes, 2021).

Şekil 4: Jasper Johns, 0 - 9, Angoumois à la Main gri renkte kâğıt, 51 × 39,5 cm, litografi (taş), 1960 - 1963
Kaynak: Huges, 2021, s.94.

Sanatçının baskılarına bir medyum olarak el yapımı kâğıdı dâhil etmesi, kâğıtların özgün yapısı ve biricikliğiyle daha çok ilişkilidir. “Resim ya da çizimden farklı olarak baskı resim, sanatçıya imgeyi tamamladıktan sonra çeşitli desteklerle deneme yapma şansı verir. Johns bu özgürlükten kesinlikle yararlanmış ve provalarını çeşitli kâğıtlara basmıştır. Bir sanatçı olarak, eserini yaratırken bilinçli malzeme seçimleri yapmıştır ve seçimleri hem imgenin hem de fikrin temeli olabilir” (Hughes, 2021, s.91). Bu dönemde sanatçının ekolojik yaklaşımlarının ne kadar içinde olduğu veya çalışmalarına ekolojik problemleri nasıl yansıttığı net değildir. Ancak, Johns'un dönemin anlayışına uyarak, eserlerindeki özgünlük ve benzersizlik vurgusunu desteklemek için el yapımı kâğıdı tercih ettiği düşünülebilir. Bu tercih, her bir baskı resminin benzersiz olmasını sağlamış olabilir.

Johns'un sanat yapma şeklini en iyi yansıtan argümanlar 1963-64 yıllarında defterine yazmış olduğu notlar ile anlaşılmaktadır.

“Bir nesne al

Ona bir şey yap

Ona başka bir şey yap”.

O zamandan bu yana sanat tarihçileri, sanatçılar ve eleştirmenler, 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında gelişen devrimci sanat yapma yaklaşımlarını tanımlamak için sayısız kez bu talimatlara başvurmuşlardır (Manes, 2015).

Eserlerinde bir dönem el yapımı kâğıt kullanımını deneyen bir diğer sanatçı 1960'lı yılların pop sanat akımı içerisinde önemli bir isim olan David Hockney'dir. Sanatçı Amerika'daki orta sınıfın günlük yaşamlarını konu edinen eserleri ile bilinir. Çok sayıda akrilik çalışmanın yanı sıra litografi baskılarıyla da ön plana çıkan sanatçının el yapımı kâğıt üzerine uyguladığı eserleri de mevcuttur.

Hockney'in sanatının çoğunun belirgin kaygısızlığının ve neşeliliğinin altında ciddi bir entelektüel ve estetik sorun yatar. Kariyeri boyunca görsel algının doğasını araştırmış ve zaman ile mekân dünyasını iki boyutlu bir görüntüye dönüştürmeye çalışmanın zevklerini ve sorunlarını keşfetmeye çalışmıştır (Stephens, s.12).

Sanatçı 1970'lerin sonunda su üzerinde ortaya çıkan ışık parlamalarını resmetmeye başlar. Tuval üzerine akrilik çalışmaları ve litografi baskılarıyla bilinen sanatçı bu sefer farklı bir teknik dener ve kâğıt hamurunu kullanarak bir dizi çalışma ortaya çıkarır. Sanatçının kâğıt hamurunu medyum olarak denemesi usta matbaacı Kenneth Tyler'in işlettiği Mount Kisco yakınlarındaki “Tyler Graphics Ltd. stüdyosunda” gerçekleşir. Sanatçı daha önceden Gemini atölyelerinde el yapımı kâğıt üzerine litografi denemeleri yapmıştır. Bu süre içerisinde de birbirinden farklı 29 ayrı iş üretmiştir (Livingstone, 2017).

Hockney'in kâğıt hamuru eserleri, sanatının genel evrimi içinde önemli bir yer tutar ve sanatçının teknik ve estetik açıdan zengin bir portföy geliştirmesine katkıda bulunur. Bu eserler, Hockney'in farklı teknikler kullanarak yaptığı çalışmalarını içerir ve genellikle kâğıt hamuru gibi malzemeleri kullanarak yapılan kolajlar, resimler ve baskılar şeklinde ortaya çıkmıştır. Hockney'in kâğıt hamuru eserleri, genellikle renkli ve canlı bir estetik ile karakterizedir. Eserlerinde farklı malzemelerin katmanlarıyla oynaması, ilgi çekici ve deneysel

kompozisyonlar oluşturmasını sağlamıştır. Kâğıt hamuru, Hockney'in çalışmalarında yeni bir ifade aracı olarak ortaya çıkarken, ona farklı dokular ve derinlikler kazandırmıştır.

şekil 5: David Hockney, Gölgele Adımlar, (Steps with Shadow F -), Beyaz el yapımı kâğıt üzerine renklendirilmiş preslenmiş kâğıt hamuru, 128,3 × 85,1 cm 1978.

Kaynak: <https://www.artsy.net/artwork/david-hockney-steps-with-shadow-f-paper-pool-2>

Hockney'in doğrudan kâğıt hamuru ile tanışması biraz tesadüfi gerçekleşmiştir. Londra'dan Los Angeles'e yerleşmek için yola çıkan sanatçı New York'ta mola verir ve arkadaşı Kenneth Tyler'ı ziyaret etmeye karar verir. Bu ziyaret sanatçının hayranı olduğu üç Amerikalı ressamın, Ellsworth Kelley, Kenneth Noland ve Frank Stella ile buluşmasını sağlar ve onların daha önce denemiş olduğu kâğıt hamuru ile bir çalışma yapmaya ikna olur. Atölyede bireysel çalışmanın getirdiği hissi bir kenara bırakır ve kolektif, iş birliğine dayalı ve yaratıcılığın birbirini desteklediği bir ortamda yeni eserini ortaya çıkarır (Livingstone, 2017).

1970'lerde natüralist bir sanat yaklaşımına bağlı olan ve yeni eserler üretme konusunda problem yaşayan sanatçı için denemiş olduğu bu yeni teknik yaratıcılığını tekrar ortaya çıkarmasında destekleyici olmuştur. Hockney, kâğıt hamurunun alışılmadık olanaklarından memnun kalır. Geleneksel resim tekniklerinden uzak fakat yine resimsel bir etki ortaya çıkarmasını destekleyen bu teknikle daha spontane daha özgün yaratılar ortaya çıkar.

Tyler, Hockney ile paylaştığı bu yeni süreçte, galvanizli metal şeritlerden oluşturulmuş kalıplara boyalı sıvı kâğıt hamurunun dökülmesini içeren eserlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu süreç, neredeyse kurabiye kesicileri gibi, ıslak bir kâğıt yüzeyine uygulanıyordu. Tyler'ın yanı sıra, Hockney, orba kepeçleri, kaşık ve fırçalar da dâhil olmak üzere günlük araçlar kullanarak renkli kâğıt hamurunu şekillendirmiştir. Daha sonra serbest olarak el ile renkli hamur ve sıvı boya ları yüzeye uygulayarak eserlerini ortaya çıkarmıştır. Eser ortaya çıkınca, yüksek basınçlı hidrolik bir pres içinde keçeler arasına yerleştirilerek kurumaya bırakılmıştır. Böylece kâğıt hamurunun rengi, kâğıt yüzeyine canlı bir şekilde nüfuz ettiği için, sonuç olarak sayfanın kendisiyle bütünleşen bir renk yoğunluğuna sahip bir eser ortaya çıkmıştır (Hockney, Stangos, 1981). Sanatçının şekil 5'de örneği görülen yüzme havuzu eserlerinde aynı kalıplar kullanılmış olsa bile her biri birbirinden farklı ışık, renk, desen ve yüzeye sahip işler ortaya çıkmıştır. "Sanatçının hayranı olduğu Matisse'in son dönem kâğıt kesimlerinde olduğu gibi, yeni bir çalışma yönteminin keşfi Hockney'in sanatında dikkate değer bir yenilenmeyle sonuçlanmıştır" (Livingstone, 2017).

Sanatçı şans eseri karşılaştığı bu yeni teknik ile ilgili kendini şu cümlelerle ifade etmiştir; "Tıpkı resimler gibi, bu yüzden kaldım; eğer resimlere benzemeselerdi, sanırım ilk iki veya üç küçük olanı yaptıktan sonra ayrılırdım, yeterli olduğunu düşünürdüm. Ve başka bir şekilde bana yardım ettiler: İngiltere'de resim yaparken, resimlerin çok gri, çok sıkı olduğunu söylüyordum ve sürekli titizleniyordum ve cesur olmak istiyordum. Kâğıt Havuzları

ile ilgili güzel olan başka bir şey de şuydu ki, onu o şekilde yapmaya zorlanıyordunuz, başka bir şekilde düşünmeye zorlanıyordunuz, daha önce yaptığınız gibi çalışamıyordunuz” (Hockney, Stangos, 1981, s. 100).

Şekil 6: David Hockney, Gregory Havuzda, (Gregory in the Pool), (Paper Pool 4), 1978
Kaynak: <https://www.artsy.net/article/philips-david-hockney-paper-pools>

David Hockney, şekil 6'da yer alan Gregory Havuzda (Paper Pool 4) eserinde, sevgilisi ve arkadaşı olan Gregory Evans'ı, usta baskı sanatçısı Kenneth Tyler'ın Mt. Kisco'daki evinde geçirdiği süre içerisinde tasvir ettiği görülür. Hockney'nin Paper Pool serisinin bu dönemine ait çeşitli keşifleri, sanatçının resim ve kâğıt yapımının bir araya geldiği bir buluşmayı temsil eder ve son derece kişisel temasını yansıtır. (Hockney, Stangos, 1981).

Gregory Havuzda eseri, sanatçının Kâğıt Havuzları serisindeki eserlerin çoğunda bulunmayan figüratif bir özne içeren üç varyasyondan biridir, ışığın benzersiz niteliklerine odaklanır. Hockney, bu çalışmayı şu şekilde açıklar: “Her şeyi figürsüz yapmaktan hoşlanmıyordum, bu yüzden Gregory'yi havuza ekledim. Figürü çok basit bir şekilde çizdim, sonra kalıbını çıkardım, iki pembe rengi bir araya getirdim ve sonra parmaklarımla yoğurdum. Bunu ete benzetmek güzeldi. Suyun etkisi ve gölgenin etkisiyle iyi bir kontrast oluşturuyordu” (Hockney, Stangos, 1981, s.36). Hockney kâğıt eserlerinde natüralizmin taklitçi kısıtlamalarından uzaklaşarak soyutlama eğilimlerini özgürce ifade etmiştir. Doğaçlamaya olanak tanıyan imgenin gücü, ona birçok seçenek sunmuştur: Sanatının merkezinde insan figürü bulunur ve bazılarında o zamanki sevgilisi Gregory Evans'ı temsil eder; havuzun kenarına tünemiş, pembe hamurdan elle yoğrulmuş, bir sualtı yüzücüsü kılığında çok sayıda kompozisyonda yer alır (Livingstone, 2017). Sanatçının kâğıt hamuru eserleri, genellikle doğal ve günlük nesnelerin portrelerini veya manzaralarını içerir. Bu eserler, Hockney'in özgün ve tanınabilir tarzını yansıtırken, aynı zamanda malzeme ve teknik açısından da dikkat çekicidir.

“Kâğıt Havuzları, geleneksel olarak aynı izlenimlerin kopyaları olarak oluşturulmamıştır. Dolayısıyla her resim benzersiz bir varyanttır. Bu uzun soluklu deneyin büyük keyiflerinden biri, sonraki cesur formların ve yoğun renklerin Hockney'in sanatına kalıcı bir etki yaratacak şekilde doğal bir uyum içinde bir konu ile birleşmiş olmasıdır” (Livingstone, 2017).

David Hockney, kâğıt hamuru gibi çeşitli medyumları kullanarak yaptığı çalışmalarla çağdaş sanat dünyasında oldukça etkili bir figür haline gelmiştir. Hockney'in kâğıt hamuru eserleri, özellikle “Kâğıt Havuzları” serisi, sanatının önemli bir parçası olmuştur. David Hockney gibi sanatçıların kâğıt hamuruyla çalışması, bu malzemenin sanatsal açıdan da değerli olduğunu vurgular. Bu tür çalışmalar, sanatın doğayla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilebileceğini gösterirken, aynı zamanda çevresel bilincin sanat yoluyla ifade edilmesine olanak tanır.

Dolayısıyla, kâğıt hamuru gibi doğal malzemelerin kullanımı, sanatın yanı sıra çevresel sürdürülebilirlik açısından da önemli bir rol oynar. Bu yaklaşım, sanatın doğa ile uyumlu bir şekilde var olabileceğini ve çevresel kaygıların sanatsal ifadeye entegre edilebileceğini gösterir.

Sonuç

Kâğıdın icadı, insanlık tarihinin önemli bir dönüm noktası olmuştur ve o zamandan beri birçok alanda vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında, kâğıdın üretim sürecinin oldukça çeşitli

olduğu ve farklı bitkilerden elde edilebildiği, farklı alanlarda kullanıldığı görülmektedir. Çağdaş sanat dönemine gelindiğinde ise kâğıdın kullanım alanının tekrar önem kazandığı ve salt bir sanatsal nesne olarak gündeme gelmesinin ekolojik kaygılarla şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu dönemde, birçok sanatçı kâğıdı yaygın bir şekilde kullanmış ve hatta kendi kâğıtlarını üretmeye başlamıştır. Bu üretimlerin arkasında, çeşitli kâğıt atölyeleri ve fabrikaların da etkili olduğu görülmüştür. Sanatçılar, bu atölyelerle işbirliği yaparak malzemeyi deneyimleme fırsatı bulmuşlardır. Bu deneyimlerin kamuoyuna sunulmasında, galeri ve müzelerin açtığı el yapımı kâğıt sergileri de önemli bir rol oynamıştır. Günümüz sanatçıları için, el yapımı kâğıt yeni ve özgün anlatım biçimleri oluşturmanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Bu malzemenin ekolojik yaklaşımlarla benimsenmesi, çağdaş sanatta dikkate değer bir gelişmedir. El yapımı kâğıdın, bir yüzey taşıyıcısı olmaktan ziyade salt bir malzeme olarak kullanılması, sanat pratiğinde yeni araştırmaları teşvik etmektedir.

Son dönemlerde, el yapımı kâğıt üretimi yapan kurumsal ve bireysel atölyelerin sayısında artış gözlemlenmektedir. Sanatçılarla birlikte, toplumun belirli bir kesimi de ekolojik kaygılar doğrultusunda el yapımı kâğıdı tercih etmeye başlamıştır. 1970'lerde başlayan el yapımı kâğıt hareketi, günümüzde önemli bir geri dönüşüm malzemesi olarak sanat dünyasında yeniden değer kazanmıştır. Bu durum, hem sanatın ekolojik bir yaklaşımla ele alınmasını hem de sürdürülebilir malzeme kullanımının teşvik edilmesini sağlamaktadır.

Kaynakça

- Antmen, A. (2009). *Sanatçılardan yazılar ve açıklamalarla 20. yüzyıl batı sanatında akımlar*. Sel Yayıncılık, 2. Basım.
- Castleman, R. (1986). *Jasper Johns: A Print Retrospective*, The Museum of Modern Art, New York.
- Farmer, J. M. (1987). Paperworks: the state of the art. *Hand papermaking*, 2(1), 5-7.
- Glenn, C. W. (2014). *The gemini story*. <https://www.geminigel.com/page/history/>
- Gollnick, E.(2017). *Unions: Robert Rauschenberg in Ahmedabad*. Erişim Tarihi: 11.09.2023 <https://post.moma.org/unions-robert-rauschenberg-in-ahmedabad/>
- Griffith, L. (t.y.). Jasper Johns (B. 1930), <https://www.christies.com/en/lot/lot-6421158>
- Hockney, D. Stangos, N. (1981). *David Hockney: Paper Pools*, New York 1981, s. 36)
- Hubbe, M. A., Bowden, C. (2009). Handmade paper: a review of its history, craft, and science, *BioResources*, North Carolina State University.
- Hughes, A. E. (2021). of material concern: jasper johns, tatyana grosman, and handmade printing papers. *Fracture: conservation, science, art history: Modern and Contemporary Art*. Volume 5: 88-121.
- Kagan, S. (2014). The practice of ecological art. *Institute of sociology and cultural organization, leuphana university, Lüneburg*.
- Livingstone, M. (2017). David Hockney: Paper Pools. *Phillips: Evening and Day Editions on Artsy*, <https://www.artsy.net/article/phillips-david-hockney-paper-pools>
- Lowery, R. (2015). Robert Rauschenberg American, 1925–2008. *Museum research consortium fellow, department of painting and sculpture*. <https://www.moma.org/artists/4823>
- Manes, C. (2015). Take an object. *Assistant curator, Department of painting and sculpture*.
- Marshal, R. (1976). Handmade paper prints and unique Works. *Moma master checklist*.
- National Gallery. (2013). The Kenneth E. Tyler Collection Paper: the next frontier, The importance of papermaking in KENNETH TYLER'S workshops and the innovative ways in which handmade papers were used. <https://nga.gov.au/stories-ideas/paper-the-next-frontier/>
- Pennewitz, U. (t.y.). Oskar Holweck. https://nothingtoseeness.de/en_EN/artist/oskarholweck.257038
- Robert C. Williams, (t.y). History of Papermaking Around the World. Pre-Paper. *Robert C. Williams Museum of Papermaking*.

- Roberts, J. L. (2012). "The Printerly Art of Jasper Johns." Jasper Johns/ In Press: The Crosshatch Works and the Logic of Print, (10 – 42). Harvard Art Museums. Cambridge, MA, 2012.
- Sarabhai Foundation, <https://www.space118.com/mapping-residencies/sarabhai-foundation/>
- Smith, R. (1994). Douglas Morse Howell, 87, Artist and Papermaker, *The New York Times Archives*. 1-10. <https://www.nytimes.com/1994/02/12/obituaries/douglas-morse-howell-87-artist-and-papermaker.html>
- Stephans, C. (t.y.) David Hockney. Edited by Chris Stephens and Andrew Wilson
- Stockwell, M. (2020). 0 through 9 (1961): The Story of the Revered Piece by Jasper Johns. <https://www.singulart.com/en/blog/2020/05/07/0-through-9-1961-the-story-of-the-revered-piece-by-jasper-johns/>
- The Kenneth E. Tyler Collection, History of Kenneth Tyler. <https://nga.gov.au/art-artists/the-kenneth-e-tyler-collection/>
- Tully, J. (1983). Paper Chase, <https://juddtully.net/articles/paper-chase/>
- Williamson, B. (2017). Jasper Johns 0 through 9, 1961, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/johns-0-through-9-t00454>

EXTENDED SUMMARY

"After the 1970s, the use of handmade paper as both a traditional craft and a contemporary art form began to revive. Especially in this period, American artists incorporated handmade paper as an art form into their artistic practices. During and after the 1970s, when land art and subsequently ecological art emerged, it was observed that some artists began to attach importance to the use of handmade paper in their artistic productions with an ecological concern upon realizing that the balance of nature had begun to deteriorate. In this period, it is even seen that artists who produced only on paper organized exhibitions in groups. Organized in 1976 by MoMA and featuring thirty artists, the exhibition "Handmade Paper - Prints and Unique Works," "New American Paperworks" organized by Jane M. Farmer in 1982, "Making Paper" exhibition organized by the American Craft Museum in 1982, "Paper as Medium" exhibition organized by Jane M. Farmer for the Smithsonian Institution between 1978 and 1982, and planned as a traveling exhibition are the exhibitions that made an impact in this period. These exhibitions are important in terms of bringing together artists using handmade paper and bringing the paper material to the agenda in artistic production.

This research focuses on the acceptance of handmade paper as the sole material of art since the 1970s and the use of handmade paper in the production practices of contemporary artists. The artists included in the research are limited to Robert Rauschenberg, Jasper Johns, David Hockney, who produced on the axis of the aforementioned exhibitions, established individual relationships with handmade paper workshops, and made a name for themselves in the history of art. In the national and international literature reviews, a few articles and a thesis were found on the production process and traditional usage methods of handmade paper, but no research was found on how the material is handled in contemporary art as a new form of artistic expression, the relationship of ecological concerns with art material, and the artists who produce on this subject. There are articles and some blog posts from abroad that deal with the inclusion of handmade paper as a material in their art. For this reason, it is thought that this research will be an innovative study in terms of filling this gap in the literature and is important in terms of understanding the production methods of the mentioned artists. The re-emergence of paper as a pure artistic object has also been shaped by ecological concerns. In this period, many artists popularized the use of paper and started to produce their own papers. In the background of these productions, it was revealed that various paper workshops and factories also had an impact. By collaborating with the artists, they were enabled to experience paper production. The 1970s was a period when an increasing number of artists began to use handmade paper not only as a surface on which to print or draw but also as an integral part of their work. Handmade paper has a workability that allows the artist to create unique paper objects by offering a variety of surface textures, weights, and colors suitable for various printing techniques. During the papermaking process, the artist can add yarn, fiber, fabric, objects, and dyes to the paper pulp to enhance the textural qualities of the paper. This space of freedom has facilitated the acceptance of paper as a new medium for artists (Marshall, 1976). For many artists, working with paper means working with a material that can be shaped by human hands, is open to intervention, and at the same time is natural and environmentally sensitive. During this period of developing new materials, American artists collaborated with many paper mills in Europe and India. Printers and artisans who focused on paper production also collaborated with artists and received support from masters in the Far East to improve their production processes. One of the most important factors influencing the use of paper as an artistic object is the importance attached to paper in the East. In Japan, the use of handmade paper has traditionally become widespread and has become a part of the culture. The abundance of paper materials in functional objects in many homes in the East is an indication of the respect for paper. This respect is also influential in the works of many contemporary artists."

ERGENLERDE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞININ YORDAYICISI OLARAK BENLİK SAYGISI VE YAŞAM DOYUMU

SELF-ESTEEM AND LIFE SATISFACTION AS PREDICTORS OF SMARTPHONE ADDICTION IN ADOLESCENTS

Abdullah Ensar UZUN
Millî Eğitim Bakanlığı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik
aensaruzun@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7809-4789

Habib HAMURCU
Erciyes Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Psikolojik Danışma ve Rehberlik
hamurcu@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1976-4118

Gülgün UZUN
Erciyes Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Psikolojik Danışma ve Rehberlik
gulgun@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2421-7725

ÖZ

Geliş Tarihi:

17.01.2024

Kabul Tarihi:

08.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Akıllı telefon
bağımlılığı,
Benlik saygısı,
Yaşam doyumu

Keywords

Smartphone
addiction,
Self-esteem,
Life satisfaction

Bu çalışmanın amacı ergenlerde akıllı telefon bağımlılığının yordayıcısı olarak benlik saygısı ve yaşam doyumunun incelenmesidir. Bu araştırma tasarlanırken ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubu “kolay örnekleme” yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklem grubunu Millî Eğitim Bakanlığına bağlı liselerde öğrenimini devam ettiren 303 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma İstanbul ilinde yer alan okullarda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan veriler 2022 – 2023 eğitim öğretim dönemi içerisinde toplanmıştır. Veri toplama süreci araştırmacılar tarafından belirlenen okullar ziyaret edilerek yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları “Kişisel Bilgi Formu”, “Benlik Saygısı Ölçeği”, “Yaşam Doyumu Ölçeği”, “Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği Kısa Formudur”. Araştırmanın veri analizi SPSS paket programı ile yapılmıştır. Araştırma veri analiz sürecinde öncelikle güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ardından ortalama ve standart sapma değerleri bulunmuştur. Gerekli koşulların sağlanması sonucunda korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizinin ardından regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, akıllı telefon bağımlılığı ve benlik saygısı arasında ilişkinin anlamlı ve negatif yönde olduğu bulunmuştur. Araştırmada elde edilen diğer sonuç ise akıllı telefon bağımlılığı ile yaşam doyumu arasında anlamlı ve negatif ilişki olduğu bulunmuştur.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine self-esteem and life satisfaction as predictors of smartphone addiction in adolescents. Relational screening model was used when designing this research. The study group was formed using the "convenient sampling" method. The sample group of the research consists of 303 students who continue their education in high schools affiliated with the Ministry of National Education. The research was carried out in schools in Istanbul. The data used in this study was collected during the 2022 – 2023 academic period. The data collection process was carried out face to face by visiting the schools determined by the researchers. Data collection tools are "Personal Information Form", "Self-Esteem Scale", "Life Satisfaction Scale", "Smartphone Addiction Scale Short Form". Data analysis of the research was done with the SPSS package program. In the research data analysis process, first of all, reliability analysis was performed. Then, mean and standard deviation values were found. As a result of meeting the necessary conditions, correlation analysis was performed. After the correlation analysis, regression analysis was performed. According to the results obtained in the study, the relationship between smartphone addiction and self-esteem was found to be significant and negative. Another result obtained in the study was that there was a significant and negative relationship between smartphone addiction and life satisfaction.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1421182>

Atf/Cite as: Uzun, A. E., Hamurcu, H., & Uzun, G. (2024). Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığının yordayıcısı olarak benlik saygısı ve yaşam doyumu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 625-642.

Giriş

Dijital çağda her alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak teknolojik araçlar hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Akıllı telefonlar da gelişen bu teknolojik araçlar arasında önemli bir yer tutmaktadır (Sferir vd., 2023; Şata vd., 2016; Ting ve Chen, 2020). Akıllı telefonlar ile görüntülü konuşma, sosyal medya ve mobil programlara ulaşım gibi birçok alternatif işlem yapılabilmektedir (Çakır ve Oğuz, 2017; Haug vd., 2015). İşlevselliği sürekli artan akıllı telefonlar günden güne yaygınlaşmakta ve insanların yaşamlarında vazgeçilmez bir parça haline gelmektedir (Adnan ve Gezgin, 2016). Akıllı telefonlar, insanlara olumlu katkıların yanı sıra kullanma zamanının fazla görülmesi durumunda sosyal, fizyolojik ve psikolojik yönden olumsuz etkilere sebep olabilmektedir (Bulduklı ve Özer, 2016; Chun vd., 2023; Yücelten, 2016; Zhang vd., 2023). Akıllı telefonların sınır koyulmadan kullanılması sonucunda bağımlılık sorunu söz konusu olabilir (Kalen, 2018; Ratan vd., 2021). Akıllı telefon bağımlılığı, kullanıcılar tarafından günlük hayatını aktif şekilde devam etmesini engelleyecek şekilde yoğun kullanımı ve akıllı telefon kullanılmadığı takdirde birtakım olumsuz duygu ve tepkilerin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (Lee vd., 2014; Süler, 2016; Ting ve Chen, 2020). Akıllı telefonlar ile geçirilen sürenin artması ile birlikte akıllı telefon bağımlılığının daha zararlı etkilere neden olabileceği çeşitli araştırma sonuçlarında belirtilmiştir (Lee vd., 2014; Lin vd., 2015; Ratan vd., 2021; Sferir vd., 2023). İnsan yaşamında akıllı telefonların kullanımı ve bireyler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların yapılması sorunun topluma olan etkilerinin görülmesi için önemli bir gerekliliktir. Araştırma bu nedenle planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

Literatür incelendiğinde akıllı telefon bağımlılığının ergenler üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar dikkat çekmekte olup bu çalışmalarda akıllı telefon kullanımının özellikle ergenlik döneminde olan bireyler üzerinde daha yoğun olduğu görülmektedir (Çakır ve Oğuz, 2017; Deniz, 2014; Lin ve Tsai, 2002). Akıllı cep telefonuna sahip olmanın saygınlık aracı olarak görülmesi, keyifli vakit geçirme imkânı sunması, kişilerarası ilişkilerin kurulması ve devam ettirilmesini sağlaması gibi sosyal ve duygusal fonksiyonlar ergenlerin akıllı telefon kullanma nedenleri arasında gösterilebilir (Choliz, 2010; Gong vd., 2022; Malinauskas ve Mašinauskiene, 2019). Ergenlerin olması gerekenden fazla akıllı telefonları kullanması psikososyal ve davranış problemlerine neden olmaktadır. İlgili alan yazında depresyon ve uyku bozukluğu (Dewald-Kaufmann ve Grob, 2015; Zou vd., 2019; Yang vd., 2022), yalnızlık ve sosyal kaygı (Doğan ve Tosun, 2016), saldırganlık davranışı (Ting ve Chen, 2020), utangaçlık (Kalen, 2018), stres (Chun vd., 2023) gibi durumların sürekli ve yoğun akıllı telefon kullanımı sonucunda görülebileceği belirtilmiştir. Akıllı telefon bağımlılığı kavramının ayrıca düşük benlik saygısı ile ilişkisinin olduğu yapılan araştırmalar sonucunda belirtilmiştir (Yang, 2016; Ding vd., 2022; You vd., 2019).

Akıllı telefon bağımlılığı kavramı ile benlik saygısı kavramı arasında anlamlı ilişki olduğu farklı araştırma sonuçlarında gözlemlenmiştir (Casale vd., 2022; Sfeir, 2023). Yani benlik saygısı akıllı telefon bağımlılığını etkileyen değişkenlerden birisidir (Sfeir, 2023; Yang vd., 2010). Benlik saygısı, kişinin kendi özelliklerini fark edip kabul etmesi, kendisi ile barışık olması ve kendisini değerli hissetmesi durumudur (Rosenberg, 1986). Baumeister (1997), düşük benlik saygısının insanların farkındalıktan kaçmak için kendi kendilerini engelleyen davranışlarda bulunabileceğini ileri sürmüştür. Kaçınma davranışının pek çok yolu vardır. Bunlardan bir tanesi akıllı telefon bağımlılığıdır (Khoo, 2021; Geng, vd., 2021). Bireyler tarafından akıllı telefonlar da rahatsız edici bulunan durumlardan kaçış şekli olarak kullanılabilirliğinden bağımlılık yapabileceği düşünülmüştür (Khoo, 2021). Hong vd., (2012) tarafından yapılan araştırmada düşük benlik saygısının akıllı telefon kullanımının nedenlerinden birisi olduğu belirtilmiştir.

Benlik saygısı gibi yaşam doyumu da akıllı telefon bağımlılığı ile ilişkilidir (Lepp vd., 2014; Zhao, 2023). Yaşam doyumu, bireyin yaşamından memnun olma derecesini (Lucas vd.,1996) mantıksal çerçevede süzgeçten geçirdiği bir süreçtir (Pavot ve Diener, 1993). Yaşam doyumu kavramının (Diener, 1984) hoşnutluk içerdiği, bireyin yaşamından, sahip olduklarından memnun olmasını belirttiği araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır (Aydın, 2011). Meral (2017) yapmış olduğu araştırmada yaşam doyumunun ergenlerin akıllı telefon bağımlılığını negatif yönde yordadığını bulmuştur. Song vd., (2019) Güney Kore’de yaşayan ergenler üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda yaşam doyumu ile akıllı telefon bağımlılığının anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu bulmuştur. Hong vd. (2012) Tayvan’da yaşayan kadın üniversite öğrencileri üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda oluşan modelde benlik saygısı ve akıllı telefon bağımlılığının ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mathuravala (2022) üniversite öğrencilerine yönelik yapmış olduğu araştırma sonucunda benzer şekilde benlik saygısı ile akıllı telefon bağımlılığının ilişkili olduğunu bulmuştur.

Akıllı telefon bağımlılığı üzerinde durulması gereken önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve bu konuda yapılacak araştırmaların risk grubu olan ergenler üzerinde artması gerektiği araştırmacılar tarafından

düşünülmektedir. Araştırma konusu için akıllı telefon bağımlılığının seçilmesi bu amaca yönelik olarak düşünülmüştür. Benlik saygısı ve yaşam doyumu giriş bölümünde yer alan araştırmalarda belirtildiği gibi akıllı telefon bağımlılığı ile ilişki olan iki önemli kavramdır. Bu çalışma ile benlik saygısı kavramı ve yaşam doyumu kavramının akıllı telefon bağımlılığı kavramı ile olan ilişkisi ortaya çıkarılarak alanyazına yeni verilerin kazanılması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma kapsamında aşağıda yer alan araştırma sorularının sınanması hedeflenmiştir.

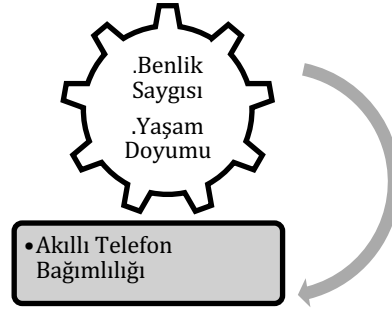
- Akıllı telefon bağımlılığı, benlik saygısını etkiliyor mudur?
- Akıllı telefon bağımlılığı, yaşam doyumunu etkiliyor mudur?

Akıllı telefon bağımlılığı kavramı ile benlik saygısı kavramı ve yaşam doyumu kavramlarının bir arada ele alındığı literatürde sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Araştırma bu açıdan alan yazında araştırmacılar tarafından tespit edilen bir eksikliği giderecektir. Araştırma sonuçları ile sınanan hipotezler ile ayrıca akıllı telefon bağımlılığını etkileyen değişkenlerin belirlenerek sorunun azaltılması konusunda çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada model olarak ilişki tarama tercih edilmiştir. Bu tercih edilen model, iki veya çok daha fazla sayıdaki değişkenler arasında beraber değişimin olup olmadığını tespit etmek hedefi ile araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Araştırmada kullanılan değişkenlerin beraber değişip değişmediği; eğer mevcut bir değişim varsa bu değişimin nasıl olduğu bu modelde saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011; Oral ve Çoban, 2020).

Şekil 1. Akıllı Telefon Bağımlılığının Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı ve Yaşama Doyumuna Yönelik Oluşturulan Model

Örnekleme Grubu

Araştırmanın örnekleme grubunu Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olan farklı lise türlerinde öğrenim gören 112 kadın ve 191 erkek olmak üzere toplam 303 ergen oluşturmaktadır. 97 öğrenci lise 9. sınıf, 108 öğrenci lise 10. sınıf, 98 öğrenci 11. sınıfta öğrenimini devam ettirmektedir. 113 öğrencinin annesi ilkököl mezunu, 98 öğrencimizin annesi ortaokul kademe mezunu, 53 öğrencimizin annesi ise lise kademesi mezunu ve 39 öğrencinin annesi ise üniversite kademesi mezunudur. Baba öğrenim durumunda ise 63 öğrencimizin babası ilkököl kademesi mezunu, 90 öğrencimizin babası ortaokul kademesi mezunu, 82 öğrencimizin babası lise kademesi mezunu ve 68 öğrencimizin babası ise üniversite mezunudur. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 15,7 olarak hesaplanmıştır. Çalışma grubu “kolay örnekleme” yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur (Oral ve Çoban, 2020). Bu örnekleme, ana kütlede seçilecek ve ana kütle temsil edebilecek örneklem grubunun araştırmacının veya araştırmacıların değerlendirmeleri sonucunda belirlendiği tesadüfi süreçlerin söz konusu olmadığı süreçleri içerir. Bu örnekleme sürecinde araştırmada kullanılan veriler oldukça kolay, hızlı ve ekonomik biçimde toplanır (Malhotra, 2004).

Verilerin Toplanması

Araştırma için öncelikle Yıldız Teknik Üniversitesinden 2023.03 sayılı toplantı sonucunda etik kurul raporu araştırmacılar tarafından alınmıştır. Ardından araştırma için kullanılacak veri toplama araçları kitapçık haline getirilerek öğrenci sayısı kadar çoğaltılmıştır. Kitapçıkların kontrolü araştırmacılar tarafından yapılarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Daha sonra veri toplanacak okulların tek tek ziyaret edilmesi sağlanmıştır. Öğrencilere çoğaltılan ölçme araçlarının yer aldığı form araştırmacılar tarafından dağıtılarak katılımcıların doldurmaları istenmiştir. Araştırmacılar tarafından verilerin toplanacağı okullardan verilerin toplanması öncesinde gerekli olan izinler alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan bireyler 18 yaşından küçük olduğu için ailelerinden ayrıca onam formu alınmıştır. 2022 – 2023 Eğitim Öğretim yılı ikinci döneminde verilerin toplanması işlemi gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda çalışmaya dahil olan ve örneklem grubunda yer alan kişilerin kaç yaşında olduğu, cinsiyetinin ne olduğu, anneleri ile babalarının eğitim düzeyinin ne olduğu ve aylık gelir düzeylerinin ne olduğu ile ilgili bilgilerin edinilmesini sağlamayı amaçlayan sorular bulunmaktadır.

Benlik Saygısı Ölçeği

Ölçek, Rosenberg (1965) isimli bilim insanı tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca Çuhadaroğlu (1986) ve Tuğrul (1994) Türkçe diline uyarlama işlemi gerçekleştirmiştir. 10 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan 5 tanesi olumlu 5 tanesi ise olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Ölçme aracı 4'lü likert tipinde derecelendirilmiştir. Katılımcıların benlik saygısı puanı sadece toplam puan üzerinden değerlendirilmiştir. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .76 bulunmuştur. Test-tekrar test yöntemi aracılığı ile güvenilirlik katsayısı .71 olarak bulunmuştur. Ölçme aracından elde edilen puan düzeyinin yüksek olması benlik saygısı seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Toplam puanın düşük olması düşük benlik saygısını göstermektedir (Corwyn, 2000).

Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener vd., (1985) tarafından ölçme aracının geliştirilme işlemi gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracının Türkçe diline uyarlanma çalışmaları Durak vd., (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı toplam 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracından en düşük elde edilecek puan 5 ve en yüksek elde edilecek puan 35 olarak belirlenmiştir. Ölçme aracı 7'li olarak derecelendirilmiştir. Ölçme aracının test-tekrar test güvenilirlik değeri $r=.85,-$ olarak hesaplanmıştır. Ayrıca madde-test korelasyonları ise .71 ile .80 değerlerinin arasında olduğu araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Katılımcıların ölçek puanlarının artması yaşam doyum düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği (Kısa Form)

Kwon vd., (2013) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Türkçe diline uyarlama çalışmasını Noyan vd., (2015) gerçekleştirmiştir. Ölçme aracında toplamda 10 madde bulunmakta olup en düşük alınacak puan 10 iken en yüksek puan 60 olarak belirtilmiştir. Ölçek 6'lı likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçme aracının Cronbach's Alpha katsayısı 0.872 bulunmuştur. Ölçme aracından elde edilen puanlar arttıkça bağımlılık düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca ölçme aracından alınan puanlar azaldıkça bağımlılık düzeyinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Güvenilirlik Analizi

Anket uygulamasının güvenilirliğini test etmek ve çalışmada yer alan ölçek maddelerinin homojen yapı oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla Cronbach's Alpha tekniği uygulanmış olup ortaya çıkan veriler Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Cronbach's Alpha Analizi

Ölçme Araçları	Cronbach's Alpha Katsayısı	Madde Sayısı
1.Akıllı Telefon Bağımlılığı	.87	10
2.Benlik Saygısı	.75	10
3.Yaşam Doyumu	.76	5

Tablo 1'de ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir (Cevahir, 2020).

Tablo 2. Normallik Testi Sonuçları

Ölçme Araçları	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
1.Akıllı Telefon Bağımlılığı	2.68	1.96
2.Benlik Saygısı	1.04	1.52
3.Yaşam Doyumu	0.59	1.94

Tablo 2'den alınan verilere göre verilerin normal bir dağılım gösterdiği görülmektedir (Cevahir, 2020).

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırmacılar tarafından ulaşılan sonuçlar değerlendirilecektir.

Tablo 3. Tüm Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçme Araçları	N	Ortalama	Standart Sapma
1.Akıllı Telefon Bağımlılığı	303	32.85	1.161
2.Benlik Saygısı	303	23.54	.730
3.Yaşam Doyumu	303	6.34	1.385

Tablo 3'de katılımcıların, söz konusu 3 ölçek ile ilgili olarak ortalama ve standart sapma değerleri belirtilmiştir.

Tablo 4. Akıllı Telefon Bağımlılığı, Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3
1.Akıllı Telefon Bağımlılığı	1,000	-,185	-,163
2.Benlik Saygısı		1,000	-,196
3.Yaşam Doyumu			1,000

*p<0.01; **p<0.05

Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere katılımcıların akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı puanları arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki vardır. Analiz sonuçlarına göre ayrıca akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam doyumu arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki vardır.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

Faktörler	B	Std. Error	Beta	t	p
1.Sabit	33.700	7.223		4.666	.00**
2.Benlik Saygısı	.185	.064	-.412	-4.322	.00*
3.Yaşam Doyumu	1.096	.149	.11	2.149	.03*

*p<0.01; **p<0.05

Tablo-5 incelendiğinde Akıllı Telefon Bağımlılığı, Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ölçek toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Değişkenlerin Akıllı Telefon Bağımlılığı ile ilişkisi tek tek ele alındığında Benlik Saygısı ($\beta = -.412$; $p = .00$), Yaşam Doyumu ($\beta = .11$; $p = .03$) toplam puanları ile anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre, akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı negatif ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Başka bir deyişle araştırmaya katılan bireylerin benlik saygısı düzeyi arttıkça akıllı telefon bağımlılığı düzeyleri azalmaktadır. Araştırmanın bir diğer sonucu ise akıllı telefon bağımlılığı ile yaşam doyumu arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğudur. Bu sonuca göre katılımcıların yaşam doyumları arttıkça akıllı telefon bağımlılığı düzeyleri azalmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde literatürde yer alan araştırmalar ile bu çalışma bulgularının benzer ve farklı yönleri ele alınacaktır.

Araştırmada ulaşılan ilk sonuca göre örneklem grubunda yer alan bireylerin akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı puanları arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki vardır. Literatür incelendiğinde, bu çalışmanın bulguları ile benzer nitelikte olan çalışmalar bulunmaktadır. Gezgin vd., (2020) üniversite öğrencilerine yönelik olarak yapmış oldukları çalışmalarında akıllı telefon bağımlılığında çok boyutlu yalnızlığın yordayıcı rolünü ele almışlardır. Araştırmada akıllı telefon bağımlılığının düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğu raporlanmıştır. Sfeir vd., (2023) Lübnan'da yaşayan yetişkinler üzerine yaptıkları araştırmaları sonucunda benlik saygısının akıllı telefon bağımlılığı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bir başka deyişle, düşük benlik saygısı olan yetişkinlerin akıllı telefon bağımlılığı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Tohumcu vd., (2019) bireylerin akıllı telefon- internet bağımlılığı ile benlik saygısı ve yalnızlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı ölçeği toplam puanlar arasında negatif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Fakat bu çalışmada iki değişken arasındaki ilişki düzeyi düşük iken Tohumcu vd., (2019) çalışmalarında orta düzeydedir. Mohamed ve Mostafa (2020) hemşirelik lisans programında öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada akıllı telefon bağımlılığının depresyon ve benlik saygısı ile anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemiştir. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mohamed ve Mostafa (2020)'nın çalışması bu çalışmayı destekler nitelikte iken örneklem grubunun yaşları açısından farklı özelliklere sahiptir. Casale vd., (2022) çalışmalarında benlik saygısı ile problemlili akıllı telefon kullanımı arasındaki ilişkiye dair bir meta-analiz çalışması yapmışlardır. Çalışma sonucunda benlik saygısı ile problemlili akıllı telefon kullanımı arasında güçlü ve negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Fakat ilişki düzeyi bu çalışmada düşük iken Casale vd., (2022) araştırmasında yüksektir. Ding vd., (2022) Çin'de yaşayan ergenler üzerinde yaptıkları araştırma ile akıllı telefon bağımlılığı ve benlik saygısı, öz kontrol ve sosyal destek arasındaki ilişkileri bir meta-analiz yöntemi ile incelemişlerdir. İlgili araştırma sonucunda akıllı telefon bağımlılığını etkileyen en önemli değişkenlerden birinin benlik saygısı olduğunu ifade etmişlerdir. Ko vd., (2022) Kore'de yaşamını devam ettiren gençler üzerinde yaptıkları araştırma ile gençlerde akıllı telefon bağımlılığı sorunlarına yönelik müdahalelerin, gençlerin kaygı, depresyon, dürtüsellik, öz kontrol, benlik saygısı ve akıllı telefon bağımlılığı düzeylerini hafifletmedeki etkinliğini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda benlik saygısı akıllı telefon bağımlılığının azaltılmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dhamija vd., (2021) çalışmalarında Tıp Fakültesinde öğrenimine devam eden öğrencilerde akıllı telefon bağımlılığı durumunun yaygınlığı ve bu durumun uyku bozukluğu ile düşük benlik saygısı arasındaki ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ve düşük benlik saygısı arasında anlamlı

ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rustamov vd., (2023) araştırmalarında benlik saygısı ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişki: öz kontrolün aracılık rolünü incelemişlerdir. Araştırma sonucunda benlik saygısının akıllı telefon bağımlılığı ile doğrudan ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu çalışma ile Rustamov vd., (2023) çalışmaları benzer sonuçlara sahiptir. Fakat bu iki çalışmada çalışılan örneklem grubunun yaşları farklıdır. Rustamov vd., (2023) 18 – 63 yaş arası bireyler ile çalışmıştır. Yaş ortalamalarının farklı olmasına rağmen benzer sonuçlara ulaşılması benlik saygısının bağımlılığa yaygın etkisini göstermesi açısından önemlidir. Hassani vd., (2022) bağlanma stilleri ve akıllı telefon bağımlılığı: benlik saygısı ve reddedilmeye karşı duyarlılığın aracı rolünü incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, benlik saygısı ve reddedilmeye karşı duyarlılığın, güvenli ve kaçınan bağlanma stilleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini göstermiştir. Yang (2016) üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ve depresyonun akıllı telefon bağımlılığını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Üniversite öğrencileri ve ergenlerde yapılan iki farklı araştırmanın aynı sonuçlara ulaşılması benlik saygısının akıllı telefon bağımlılığı üzerinde ki etkisini farklı yaş grupları üzerinde göstermiştir. Kim ve Koh (2018) araştırmalarında lise öğrencilerinde akıllı telefon kullanımı ile anksiyete ve benlik saygısı arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Akıllı telefon bağımlılığını etkileyen önemli değişkenlerden birinin benlik saygısı olduğu görülmüştür. Kim ve Koh (2018) araştırmaları bu araştırmanın sonuçlarını benlik saygısının akıllı telefon bağımlılığını etkilemesi yönünden desteklemektedir. Her iki çalışmanın lise düzeyinde öğrenciler üzerinde yapılması farklı kültürlerde yer alan akranların benzer özellikler gösterebileceğini göstermiştir. Ching ve Tak (2017) araştırmalarında ebeveynlik stilleri, bağlanma stilleri, öz düzenleme ve benlik saygısının akıllı telefon bağımlılığı ile olan ilişkisini yapısal model yöntemi ile ele almışlardır. Araştırma sonuçlarına göre akıllı telefon bağımlılığına benlik saygısının aracı etkisi olduğu görülmüştür. Farklı kültürel özelliklere sahip iki örneklem grubunda benzer sonuçlara ulaşılması benlik saygısının akıllı telefon bağımlılığı üzerinde olan etkisini görmek açısından önemli bir veri ortaya çıkarmıştır. Wang vd., (2017) araştırmaları ile akran ilişkisi ve ergenlerin akıllı telefon bağımlılığı: benlik saygısının aracı rolü ve ait olma ihtiyacının düzenleyici rolünü ele almışlardır. Araştırma sonuçlarına göre akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yaş grubu ve kültürel özellikleri farklı olsa da ilgili araştırmalar sonucunda benlik saygısının düşük olmasının akıllı telefon bağımlılığını etkilediği hem bu çalışmada hem de farklı araştırmalar sonucunda görülmüştür. Bu çalışmada elde edilen bulgulardan farklı olarak, Totan vd., (2019) araştırmalarında üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin internet bağımlılığı üzerinde doğrudan etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Başka bir çalışmada, Söyler (2019) ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı ile kendilik algısı ve okula bağlanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kendilik algısının akıllı telefon bağımlılığını anlamlı bir şekilde yordamadığı araştırma sonucunda görülmüştür. Kendilik algısı benlik saygısı ile aynı anlamı ifade eden bir kavram olduğu düşünüldüğünde (Rosenberg, 1986) Söyler (2019) araştırması ile bu çalışma sonuçları açısından farklı özelliklere sahiptir. Aynı yaş grubuna yapılan araştırmalarda farklı sonuçların görülmesi katılımcıların kişilik özelliklerinden kaynaklandığı durumunu araştırmacılara çağırıştırılmıştır

Araştırmacılar tarafından yapılan analiz sonuçlarına göre son olarak akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam doyumu arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, bu araştırmanın bulguları ile benzer nitelikte olan çalışmalar bulunmaktadır. Eisanazar vd., (2021) araştırmaları ile Tıp eğitime devam eden öğrencilerde akıllı telefon bağımlılığı ile stres ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam doyumu arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fischer-Grote (2021) çalışmalarında sorunlu akıllı telefon kullanımının çocuk ve ergenlerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini sistematik bir inceleme ile ele almışlardır. Çalışma sonucunda sorunlu akıllı telefon kullanımı ve yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kusuma vd., (2019) çalışmalarında üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ile yaşam doyumu arasında negatif yönde anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Peng vd., (2020) akıllı telefon kullanım bozukluğu ile ilgili Çinli ergenler üzerinde yaptıkları araştırma sonucuna göre yaşam doyumunun akıllı telefon kullanımına arabuluculuk ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle her iki çalışmanın ergenler üzerinde gerçekleşmesi ve katılımcıların yaş gruplarının benzerliği bu durum üzerinde etkili olabilir. Wan Ismail vd., (2020) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık süreçlerini ele almışlardır. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığının yaşam doyumunu azaltıcı etkileri olan anksiyete, stres ve depresyon ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. İlgili araştırmanın yaşam doyumu ile akıllı telefon bağımlılığı arasında ilişkisinin bulunması açısından bu çalışma ile benzer sonuçlara sahip olduğu araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bu benzerliğin sebebi olarak akıllı telefon bağımlılığı açısından potansiyel risk taşıyan genç

yetişkinlerde psikolojik rahatsızlıkları rutin olarak benzer özellikler taşıdığı durumu araştırmacılar tarafından değerlendirilmektedir. Chen (2020), Asya kıtasının genelinde farklı kültürler üzerine yapmış olduğu araştırması sonucunda akıllı telefon bağımlılığının psikolojik ve sosyal faktörlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda yaşam doyumunun düşük olmasının akıllı telefon bağımlılığının gelişmesinde önemli bir etken olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile Chen (2020) araştırmasının bu benzerliğinin ergenlik ve yetişkinlik döneminde yaşamlarından tatmin olmayan bireylerin yaşadıkları eksiklik duygusunu telafi etmek için akıllı telefon bağımlılığının geliştiği araştırmacılar tarafından değerlendirilmektedir. Talan vd., (2023) çalışmalarında üniversite lisans eğitimine devam eden öğrencilerin akıllı telefon bağımlılığı, akademik performans, yaşam doyumunu, umutsuzluk ve siber zorbalık arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığının yaşam doyumundan etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Talan vd., (2023) çalışmaları bu sonucu araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Song vd., (2019) yapmış oldukları araştırma sonucunda yaşam doyumunu, akıllı telefon bağımlılığı ve annenin ebeveynlik davranışı arasında ilişki bulmuştur. Annenin psikolojik iyi oluşunun (yaşam memnuniyeti) ve akıllı telefon bağımlılığı eğiliminin, olumlu anne ebeveynlik davranışı için öncü faktörler olduğunu doğrulamaktadır. Çocukların yaşamın çok erken dönemlerinden itibaren sağlıklı gelişimini desteklemek için ebeveynlerin yaşam doyumunu oldukça önemlidir. Song vd. (2019) çalışması ile bu çalışma farklı yaş grupları üzerine yapılmış olmasına rağmen insanın yaşamının hangi döneminde olursa olsun yaşam doyumunun akıllı telefon bağımlılığı üzerinde ciddi bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Vietnam'da yaşayan üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırma sonucuna göre akıllı telefon bağımlılığı riski ile yaşam memnuniyeti arasındaki bağlantıda esnekliğin aracı rolü olduğu bulunmuştur (Quynh vd., 2023). Yaşam memnuniyeti ve yaşam doyumunu kavramlarının birçok noktada örtüştüğü göz önüne alınarak (Akman, 2021) her iki araştırma sonuçları da akıllı telefon bağımlılığını etkileyen önemli bir değişkeni tespit etmiştir. Lachmann vd., (2023) Çin ve Almanya'da yetişkin bireylere yönelik olarak gerçekleştirdikleri araştırmaları ile internet ve akıllı telefon kullanım bozukluğunda empati ve yaşam memnuniyetinin rolünü incelemişlerdir. Araştırma sonucunda akıllı telefon bağımlılığına yaşam doyumunun aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Pearson vd., (2023) araştırmaları ile üniversite eğitimine devam eden öğrenciler arasında akıllı telefon kullanımının sorunlu olması ile yaşadıkları akış eksikliğinin, yaşam doyumunun azalmasına katkıda bulunduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Shahrestanaki vd., (2020) çalışmalarında Tahran Tıp Bilimleri Üniversitesi öğrencileri arasında akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Akıllı telefon bağımlılığı puanları ile yaşam kalitesi puanları arasında anlamlı ters ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vujić ve Szabo, (2022) çalışmalarında akıllı telefon bağımlılığının yordayıcıları olarak hedonik kullanım, algılanan yaşam stresi ve yaşam doyumunu kavramlarının ilişkisini değerlendirmiştir. Araştırma sonucuna göre akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam doyumunu arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Samaha ve Hawi (2016) çalışmalarında akıllı telefon bağımlılığı, stres, akademik performans ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırma sonucunda yaşam doyumunu değişkeninin akıllı telefon bağımlılığının oluşmasında düşük düzeyde etkili olduğu sonucu raporlanmıştır. Chui (2015) araştırmasında Hong Kong'lu üniversite öğrencilerinin akıllı telefon kullanımı, sosyal ilişkileri ve yaşam doyumları arasındaki anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemiştir. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı sürecinde yaşam doyumunu düşük olan bireylerin daha dezavantajlı olduğu görülmüştür. Sabharwal ve Sran (2021) akıllı telefon bağımlılığı ve ruh sağlığı: depresyon, kaygı, stres, benlik saygısı ve yaşam doyumunu üzerine kesitsel karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam doyumunun arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Son olarak Gao vd., (2017) çalışmalarında nevroz ile yaşam kalitesi: akıllı telefon bağımlılığı ile depresyonun çoklu aracılık etkilerini ele almışlardır. Çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ve yaşam kalitesinin ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşam kalitesi kavramının pek çok noktada yaşam doyumunu ile örtüştüğü söylemek mümkündür (Top vd., 2023). Literatür incelendiğinde, bu çalışmanın bulguları ile paralellik göstermeyen bir çalışmaya rastlanmıştır. Zhao vd., (2023) çalışmasında, yaşlı Çinli göçmenlerin mobil telefon kullanımının sosyal bütünleşme ve yaşam doyumuna etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda mobil telefonların sürekli ve yoğun kullanılmasının yaşlı bireylerin yaşam doyumlarına etkisinin olmadığı görülmüştür. Yani bu çalışma ile Zhao vd. (2023) çalışması farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Söz konusu farklılığın örneklem gruplarının yaş farklarından kaynaklandığı araştırmacılar tarafından düşünülmektedir.

Öneriler

Bu çalışmanın sonuçları değerlendirilerek araştırmacılar tarafından birtakım öneriler getirilmiştir. Bu araştırma sonucunda benlik saygısı ve yaşam doyumunun akıllı telefon bağımlılığı üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Akıllı telefon bağımlılığı kavramının geniş bir içeriğe sahip olduğu ve farklı pek çok kavram ile ilişkisi olduğu göz önünde bulunduğu yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Örneğin akıllı telefon bağımlılığı ile farklı kavramların ilişkisinin belirlenmesi için, psikolojik olgunluk, yaşama anlam yükleme, umut, öz anlayış, duygu düzenleme, esneklik, iyimserlik, özsaygı, psikolojik dayanıklılık, ihtiyaç doyumu ve yaşamın anlamı gibi konuların çalışılması literatürde yer alan boşluğu giderecektir. Ayrıca bu araştırmanın bağımsız değişkeninin derinlemesine incelenmesi ancak yeni çalışmaların yapılması ile mümkün olacaktır.

Çalışmanın örneklem grubunu 303 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından örneklem grubunun sayısı artırılarak yeni çalışmalar planlanabilir. Ayrıca ergenlik döneminin tüm yaş aralığını incelemek için ortaokul döneminde olan öğrencilerin akıllı telefon kullanımlarına ilişkin yeni araştırmalar planlanabilir. Yaşam doyumu ve benlik saygısı kavramlarının akıllı telefon bağımlılığına etkisi özellikle 35 yaş üstü bireylerde sınanabilir. Yani daha büyük yaş gruplarında yeni çalışmalar planlanıp uygulanabilir. Araştırma sadece İstanbul ilinde gerçekleştirilmiştir. Farklı illerde veya farklı coğrafi bölgelerde yaşayan öğrencilere, yetişkinlere yönelik yeni çalışmalar planlanabilir. Bu şekilde bölgeler arası farklılıklar ve benzerlikler değerlendirilmiş olup ülke geneline ilişkin çıkarımlar yapılabilir.

Ülkemizdeki ergenlerin ve yetişkinlerin akıllı telefon bağımlılığı kavramına ilişkin mevcut durumu tespit etmek ve çözüm önerileri ortaya koyabilmek için ortaokuldan yetişkinlik dönemine kadar bireylerin akıllı telefon bağımlılığı konusunda farklı değişkenler ile yeni bilimsel veriler ortaya koyabilmek için sadece ilişkisel tarama değil boylamsal ve deneysel çalışmalar planlanabilir. Özellikle okulların içerisinde bulunduğu sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar dikkate alınarak araştırmacılar tarafından bölgesel ihtiyaçları karşılayacak olan okul temelli müdahale programları planlanıp uygulanabilir. Müdahale programları kapsamında grupla psikolojik danışma, psiko eğitim, grup rehberliği etkinlikleri, sınıf rehberliği etkinlikleri uygulanabilir. Bu kapsamda hem deneysel çalışmalar ile uygulanan programların etkililiği sınanmış olur hem de alanda çalışan okul psikolojik danışmanlarının uygulayabileceği müdahale programlarının sayısı artırılabilir. Çalışmaların yaygınlaşması çağımızın büyük tehlikesi olan akıllı telefon bağımlılığına ilişkin alınan önlemleri güçlendirecektir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi araştırma örneklem grubudur. Bu çalışma örneklem grubunda yer alan ve yaşamına İstanbul ilinde devan eden 303 öğrenci ile sınırlıdır. Araştırma, yalnızca lise eğitimine örgün olarak devam eden öğrenciler ile sınırlıdır ve yaygın eğitime devam eden lise öğrencileri araştırmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca bu çalışma dokuzuncu sınıf, onuncu sınıf ve on birinci sınıf öğrencileri ile sınırlıdır. Araştırmaya on ikinci sınıf öğrencileri dahil edilmemiştir. On ikinci sınıf öğrencilerinin sınavlara (TYT, AYT, YKS) hazırlık sürecinde olmasından dolayı çalışmaya katılmayı zaman kaybı olarak görmeleri nedeni ile gönülsüz olmaları araştırmacıların bu yönde karar almasını etkilemiştir. Son olarak bu araştırma, Yaşam Doyumu Ölçeği, Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği, Benlik Saygısı Ölçeğinin ölçebildiği verileri ile sınırlıdır.

Kaynakça

- Adnan, M. ve Gezgin, D.M. (2016) Modern Çağın Yeni Fobisi: Üniversite Öğrencileri Arasında Nomofobi Prevalansı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 141-158. <https://app.trdizin.gov.tr//makale/TWpNMk9UWTVPUT09>
- Akhtar, F., Patel, P. K., Heyat, M. B. B., Yousaf, S., Baig, A. A., Mohona, R. A., ... & Wu, K. (2023). Smartphone addiction among students and its harmful effects on mental health, oxidative stress, and neurodegeneration towards future modulation of anti-addiction therapies: a comprehensive survey based on slr, Research questions, and network visualization techniques. *CNS & Neurological Disorders-Drug Targets (Formerly Current Drug Targets-CNS & Neurological Disorders)*, 22(7), 1070-1089. <https://doi.org/10.2174/1871527321666220614121439>

- Akman, S. U. (2021). Mutluluk ve yaşam memnuniyetinin belirleyicileri: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam memnuniyeti araştırması üzerine analizler. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 81). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1937807>
- Aktaş, H., & Yılmaz, N. (2017). Üniversite gençlerinin yalnızlık ve utangaçlık unsurları açısından akıllı telefon bağımlılığı. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 85-100. <https://pdfs.semanticscholar.org/ce13/9340af97befff5530f80685d8ac8b3ac0397.pdf>
- Alinejad, V., Parizad, N., Yarmohammadi, M., & Radfar, M. (2022). Loneliness and academic performance mediates the relationship between fear of missing out and smartphone addiction among Iranian university students. *BMC psychiatry*, 22(1), 1-13. <https://bmcp psychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-022-04186-6>
- Aydiner, B. B. (2011). Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarının alt boyutlarının genel öz-yeterlik yaşam doyumu ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. <https://www.proquest.com/docview/2700374778?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- Aydoğdu, F., & Koçtürk, N. (2023). Ebeveyn sosyotelizminin ergenlerdeki olumsuz yansımaları: sistematik bir derleme. *Türk J Child Adolesc Ment Health*, 30(1), 11-9. <http://doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2022.05925>
- Balcı, Ş., & Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Seçuk İletişim*, 6(1), 5-22. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177851>
- Baumeister, R.F. (1997). Identity, self-concept and self-esteem: the self lost and found. In: Hogan, R., Johnson, J., & Briggs (eds.), *Handbook of personality and psychology*. San Francisco: Academic Press, pp. 681–710.
- Belli, M. (2018). *Ergenlerde algılanan ebeveyn tutumu, akıllı telefon kullanımı ve sosyal kaygı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi. Kütahya.
- Bianchi, A. & Phillips, J. (2005). Psychological predictors of problem mobile phone use. *Cyberpsychology & Behaviour*. 8(1), 39-51. <https://doi.org/10.1089/cpb.2005.8.39>
- Branje, S. (2022). Adolescent identity development in context. *Current Opinion in Psychology*, 45, 101286. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.11.006>
- Bulduklu, Y. & Ozer N.P. (2016). Gençlerin akıllı telefon kullanım motivasyonları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (8) 2963- 2986. <https://doi.org/10.15869/itobiad.265374>
- Butkovic, A., Tomas, J., Spanic, A. M., Vukasovic Hlupic, T., & Bratko, D. (2020). Emerging adults versus middle-aged adults: Do they differ in psychological needs, self-esteem and life satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 21(3), 779-798. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10902-019-00106-w>
- Carbonell, X., Oberst, U., & Beranuy, M. (2013). The cell phone in the twenty-first century: A risk for addiction or a necessary tool. *Principles of addiction*, 1(1), 901-909.
- Casale, S., Fioravanti, G., Benucci, S. B., Falone, A., Ricca, V., & Rotella, F. (2022). A meta-analysis on the association between self-esteem and problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, 134, 107302. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107302>
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile nicel veri analizi rehberi*. Kibebe.
- Chen, C. Y. (2020). Smartphone addiction: psychological and social factors predict the use and abuse of a social mobile application. *Information, Communication & Society*, 23(3), 454-467. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1518469>
- Ching, K. H., & Tak, L. M. (2017). The structural model in parenting style, attachment style, self-regulation and self-esteem for smartphone addiction. *LAFOR Journal of Psychology & the Behavioral Sciences*, 3(1), 85-103.

- <https://iafor.org/archives/journals/iafor-journal-of-psychology-and-the-behavioral-sciences/10.22492.ijpbs.3.1.06.pdf>
- Choliz, M. (2010). Mobile phone addiction: A point of Issue. *Society for the Study of Addiction*, 105, 373-375. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02854.x>
- Chui, R. C. F. (2015). Smartphone usage, social relations and life satisfaction of Hong Kong college students. In *New Media, Knowledge Practices and Multiliteracies: HKAECT 2014 International Conference* (pp. 171-178). Springer Singapore. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-287-209-8_16
- Chun, J., Lee, H. K., Jeon, H., Kim, J., & Lee, S. (2023). Impact of COVID-19 on Adolescents' Smartphone Addiction in South Korea. *Social Work in Public Health*, 38(4), 268-280. <https://doi.org/10.1080/19371918.2022.2134252>
- Coffey, J. K., & Warren, M. T. (2020). Comparing adolescent positive affect and self-esteem as precursors to adult self-esteem and life satisfaction. *Motivation and emotion*, 44(5), 707-718. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11031-020-09825-7>
- Corwyn, R. F. (2000). The factor structure of global self-esteem among adolescents and adults. *Journal of Research in Personality*, 34(4), 357-379. <https://doi.org/10.1006/jrpe.2000.2291>
- Çakır, Ö., & Oğuz, E. (2017). Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 418-429. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/274396>
- Çetin, İ. (2021). *Engelli kadınların toplumsal cinsiyet algısı, yaşam doyumu ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli Üniversitesi. Kocaeli.
- Çınar, Ç. Y., & Mutlu, E. (2019). İnternet bağımlılığının benlik saygısı, dikkat, gelişmeleri kaçırma korkusu, yaşam doyumu ve kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 133-142. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bagimli/issue/45814/577995>
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adölesanlarda benlik saygısı. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi) Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Deniz, S. (2014). Ergenlerin Problemlili Mobil Telefon Kullanımının Utangaçlık ve Sosyal Anksiyete ile İlişkisinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Deursen, A., V. Bolle, C. L., Hegner, S.M. ve Kommers, P.A.M. (2015). Modeling Habitual and Addictive Smartphone Behavior The Role of Smartphone Usage Types, Emotional Intelligence, Social Stress, Self-Regulation, Age, and Gender. *Computers in Human Behavior*. 45, 411-420. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.039>
- Dhamija, S., Shailaja, B., Chaudhari, B., Chaudhury, S., & Saldanha, D. (2021). Prevalence of smartphone addiction and its relation with sleep disturbance and low self-esteem among medical college students. *Industrial Psychiatry Journal*, 30(Suppl 1), S189. <https://doi.org/10.4103%2F0972-6748.328813>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Ding, Y., Wan, X., Lu, G., Huang, H., Liang, Y., Yu, J., & Chen, C. (2022). The associations between smartphone addiction and self-esteem, self-control, and social support among Chinese adolescents: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 13, 1029323. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1029323>
- Dirik, K. (2016). Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı ile öz-güven arasındaki ilişkilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yüksel Lisans Tezi) İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

- Doğan, U. & Tosun, N. I. (2016). Lise öğrencilerinde problemlı akıllı telefon kullanımının sosyal kaygı ve sosyal ağların kullanımına aracılık etkisi. *Adyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(22), 99-128. <http://acikerisim.mu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12809/6567/do%c4%9fan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Dost, M. T., Aytaç, M., & Uysal, N. K. (2019). Ebeveynlik biçiminin kişilik özellikleri, benlik saygısı ve yaşam doyumunu yordama gücü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1146-1165. <https://doi.org/10.17755/esosder.472964>
- Durak Batıgün, A., & Kılıç, N. (2011). İnternet Bağımlılığı İle Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek , Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikolojisi Dergisi*, 26(67), 1-10. <http://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443320110000m000093.pdf>
- Durak, H. & Seferoğlu, S.S., (2018). Ortaokul öğrencilerinin akıllı telefon kullanımları ve bağımlılık düzeyleriyle ilgili bir inceleme. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama* Cilt:8 Sayı:1. <http://dergipark.gov.tr/etku/issue/34630/288822>
- Durak, M., Senol-Durak, E., & Gencoz, T. (2010). Psychometric properties of the satisfaction with life scale among Turkish university students, correctional officers, and elderly adults. *Social indicators research*, 99, 413-429. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-010-9589-4>
- Eisanazar, A., Najafi, K., Mohammadi, A., Sarlak, C., & Mirfarhadi, N. (2021). Relationship between smartphone addiction and stress and life satisfaction in medical students. *Journal of Guilan University of Medical Sciences*, 30(2), 144-155. <https://doi.org/10.32598/JGUMS.30.2.1742.1>
- Fischer-Grote, L., Kothgassner, O. D., & Felnhofer, A. (2021). The impact of problematic smartphone use on children's and adolescents' quality of life: A systematic review. *Acta Paediatrica*, 110(5), 1417-1424. <https://doi.org/10.1111/apa.15714>
- Friedman, L. J. (2000). *Identity's architect: A biography of Erik H. Erikson*. Harvard University Press.
- Gao, T., Xiang, Y. T., Zhang, H., Zhang, Z., & Mei, S. (2017). Neuroticism and quality of life: Multiple mediating effects of smartphone addiction and depression. *Psychiatry Research*, 258, 457-461. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.08.074>
- Geng, Y., Gu, J., Wang, J., & Zhang, R. (2021). Smartphone addiction and depression, anxiety: The role of bedtime procrastination and self-control. *Journal of affective disorders*, 293, 415-421. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.06.062>
- Gezgin, D. M., Ümmet, D. & Hamutoğlu, N. B. (2020). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı: çok boyutlu yalnızlığın yordayıcı rolü. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10 (2), 317-329. DOI: 10.24315/tred.553035
- Gong, J., Zhou, Y., Wang, Y., Liang, Z., Hao, J., Su, L., ... & Wang, Y. (2022). How parental smartphone addiction affects adolescent smartphone addiction: The effect of the parent-child relationship and parental bonding. *Journal of Affective Disorders*, 307, 271-277. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.04.014>
- Gökçearslan, Ş., & Günbatar, M. S. (2012). Ortaöğrenim öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(2), 10-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/etku/issue/6271/84223>
- Guasp Coll, M., Navarro-Mateu, D., Giménez-Espert, M. D. C., & Prado-Gascó, V. J. (2020). Emotional intelligence, empathy, self-esteem, and life satisfaction in Spanish adolescents: regression vs. QCA models. *Frontiers in psychology*, 11, 1629. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.01629/full>
- Hassani, B., Khodabakhsh Pirkhani, R., & Ahadi, B. (2022). Attachment styles and smartphone addiction: The mediating role of self-esteem and sensitivity to rejection. *Journal of psychological science*, 21(113), 971-986. <http://psychologicalscience.ir/article-1-1499->

- Haug, S., Castro, R. P., Kwon, M., Filler, A., Kowatsch, T., & Schaub, M. P. (2015). Smartphone use and smartphone addiction among young people in Switzerland. *Journal of behavioral addictions*, 4(4), 299-307. <https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.037>
- Heo, Y., & Lee, K. (2018). Smartphone addiction and school life adjustment among high school students: The mediating effect of self-control. *Journal of psychosocial nursing and mental health services*, 56(11), 28-36. <https://doi.org/10.3928/02793695-20180503-06>
- Hong, F. Y., Chiu, S. I., & Huang, D. H. (2012). A model of the relationship between psychological characteristics, mobile phone addiction and use of mobile phones by Taiwanese university female students. *Computers in Human Behavior*, 28(6), 2152-2159. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.06.020>
- Kahyaoglu-Sut, H., Kurt, S., Uzal, O. & Özdilek, S. (2016). Effects of smartphone addiction level on social and educational life in health sciences students. *Eurasian Journal of Family Medicine*. 5(1), 13-9. <https://scholar.google.com/>
- Kalen, S. (2018). *Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı ile algılanan anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Khoo, S. S., & Yang, H. (2021). Smartphone addiction and checking Behaviors Predict Aggression: a structural equation modeling Approach. *International journal of environmental research and public health*, 18(24), 13020. <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/24/13020>
- Kim, E., & Koh, E. (2018). Avoidant attachment and smartphone addiction in college students: The mediating effects of anxiety and self-esteem. *Computers in Human Behavior*, 84, 264-271. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.037>
- Ko, Y., Kim, S., & Park, S. (2022). A systematic review and meta-analytic study of programs for the problems of smartphone addiction in Korean youth: focusing on anxiety, depression, impulsiveness, self-control, self-esteem and smartphone addiction. *Journal of Korean Public Health Nursing*, 36(1), 5-19. <https://doi.org/10.5932/JKPHN.2021.36.1.5>
- Kusuma, J. F., Sahede, I., Sunaryo, A. T., Fahmi, A. Z., & Nurtjahjo, F. E. (2019). Smartphone Addiction and Life Satisfaction among College Students. In *14th International Conference on Language, Innovation, Culture and Education (ICLICE) & 3rd International Research Conference on Management, Leadership & Social Sciences (IRCMALS) 14th & 15th June* (pp. 29-35). <https://icsai.org/procarch/14iclice3ircmals/14ICLICE-025-019.pdf>
- Kwon, M., Kim, D. J., Cho, H., & Yang, S. (2013). The smartphone addiction scale: development and validation of a short version for adolescents. *PloS one*, 8(12), e83558. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0083558.t002>
- Lachmann, B., Sindermann, C., Sariyska, R. Y., Luo, R., Melchers, M. C., Becker, B., ... & Montag, C. (2018). The role of empathy and life satisfaction in internet and smartphone use disorder. *Frontiers in psychology*, 9, 398. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00398>
- Lee, H., Ahn, H., Choi, S., & Choi, W. (2014). The SAMS: Smartphone addiction management system and verification. *Journal of medical systems*, 38(1), 1-10. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10916-013-0001-1>
- Lemola, S., Perkinson-Gloor, N., Brand, S., Dewald-Kaufmann, J. F. & Grob, A. (2015). Adolescents' electronic media use at night, sleep disturbance, and depressive symptoms in the smartphone age. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(2), 405-418. https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-014-0176-x?r=1&error=cookies_not_supported&code=2113bdb7-e543-4482-b530-8e86e50b7683
- Lepp, A., Barkley, J. & Karpinski, A. (2014). The relationship between cell phone use, academic performance, anxiety and satisfaction with life in college students. *Computers in Human Behavior*.31, 343-350. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.049>

- Lin, S. S. J., Tsai, C. C. (2002). Sensation seeking and internet dependence of taiwanese high school adolescents. *Computers in Human Behavior*, 18(4), 411–426. [https://doi.org/10.1016/S0747-5632\(01\)00056-5](https://doi.org/10.1016/S0747-5632(01)00056-5)
- Lin, Y. H., Chang, L. R., Lee, Y. H., Tseng, H. W., Kuo, T. B. & Chen, S. H. (2014). Development and validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI). *PloS One*, 9(6), e98312. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0098312>
- Lin, Y. H., Lin, Y. C., Lee, Y. H., Lin, P. H., Lin, S. H., Chang, L. R., Tseng, H. W., Yen, L. Y., Yang, C. C. & Kuo, T. B. (2015). Time distortion associated with smartphone addiction: Identifying smartphone addiction via a mobile application (App). *Journal of Psychiatric Research*, 65, 139–145. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2015.04.003>
- Lucas, R. E., Diener, E., & Suh, E. M. (1996). Discriminant validity of well-being measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 616–628. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.71.3.616>
- Malinauskas, R., & Malinauskiene, V. (2019). A meta-analysis of psychological interventions for Internet/smartphone addiction among adolescents. *Journal of behavioral addictions*, 8(4), 613-624. <https://doi.org/10.1556/2006.8.2019.72>
- Marcia, J. E., Waterman, A. S., Matteson, D. R., Archer, S. L., Orlofsky, J. L., & Marcia, J. E. (1993). The status of the statuses: Research review. *Ego identity: A handbook for psychosocial research*, 22-41.
- Maree, J. G. (2022). The psychosocial development theory of Erik Erikson: critical overview. *The Influence of Theorists and Pioneers on Early Childhood Education*, 119-133. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003120216-11/psychosocial-development-theory-erik-erikson-critical-overview-jacobus-maree>
- Mathurawala, M. S. (2022). Smartphone Addiction, Loneliness and Life Satisfaction Among Undergraduate Students. *International Journal of Indian Psychology*, 10(2). <https://doi.org/10.25215/1002.124>
- Meral, D. (2017). *Ortaöğretim öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığının yalnızlık, yaşam doyumu ve bazı kişisel özellikler bakımından incelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzincan Üniversitesi, Erzincan.
- Minaz, A., ve Bozkurt, Ö. Ç. (2017). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık düzeylerinin ve kullanım amaçlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 268-286. <https://doi.org/10.20875/makusobed.306903>
- Mohamed, S. M., & Mostafa, M. H. (2020). Impact of smartphone addiction on depression and self-esteem among nursing students. *Nursing Open*, 7(5), 1346-1353. <https://doi.org/10.1002/nop2.506>
- Noyan, C. O., Darcin, A. E., Nurmedov, S., Yilmaz, O., & Dilbaz, N. (2015). Validity and reliability of the Turkish version of the Smartphone Addiction Scale-Short version among university students/Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin Kısa Formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(S1), 73-82. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA558814592&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=13026631&p=AONE&sw=w&userGroupName=izutr&aty=ip>
- Oral, B., & Çoban, A. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Pegem Akademi.
- Özer, Ş. (2013). Problemlı internet kullanımının benlik saygısı ve öznel iyi oluş ile açıklanabilirliğı. (Yüksek Lisans Tezi)K aradeniz Teknik Üniversitesi. Trabzon.
- Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological Assessment*, 5(2),164–172. <https://psycnet.apa.org/record/1993-35863-001>
- Pearson, A. D., Young, C. M., Shank, F., & Neighbors, C. (2023). Flow mediates the relationship between problematic smartphone use and satisfaction with life among college students. *Journal of American College Health*, 71(4), 1018-1026. <https://doi.org/10.1080/07448481.2021.1910274>

- Peng, S., Zhou, B., Wang, X., Zhang, H., & Hu, X. (2020). Does high teacher autonomy support reduce smartphone use disorder in Chinese adolescents? A moderated mediation model. *Addictive Behaviors*, 105, 106319. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306460319303703>
- Povedano-Diaz, A., Muñiz-Rivas, M., & Vera-Perea, M. (2020). Adolescents' life satisfaction: The role of classroom, family, self-concept and gender. *International journal of environmental research and public health*, 17(1), 19. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010019>
- Quynh Ho, T. T., Nguyen, B. P., Nguyen, V. B., & Tran, T. K. L. (2023). Resilience fully mediated in the link between risk of smartphone addiction and life satisfaction among college students. *Advances in Mental Health*, 1-10. <https://doi.org/10.1080/18387357.2023.2200009>
- Rahardjo, W., & Mulyani, I. (2020). Instagram addiction in teenagers: The role of type D personality, self-esteem, and fear of missing out. *Psikohumaniora: Jurnal penelitian psikologi*, 5(1), 29-44. <https://doi.org/10.21580/pjpp.v5i1.4916>
- Ratan, Z. A., Parrish, A. M., Zaman, S. B., Alotaibi, M. S., & Hosseinzadeh, H. (2021). Smartphone addiction and associated health outcomes in adult populations: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 12257. <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/22/12257>
- Rathakrishnan, B., Bikar Singh, S. S., Kamaluddin, M. R., Yahaya, A., Mohd Nasir, M. A., Ibrahim, F., & Ab Rahman, Z. (2021). Smartphone addiction and sleep quality on academic performance of university students: An exploratory research. *International journal of environmental research and public health*, 18(16), 8291. <https://doi.org/10.3390/ijerph18168291>
- Rosenberg, M. (1965). Rosenberg self-esteem scale (RSE). *Acceptance and commitment therapy. Measures package*, 61(52), 18. <https://integrativehealthpartners.org/downloads/ACTmeasures.pdf#page=61>
- Rosenberg, M. (1986). *Conceiving the self*. New York: RE Krieger.
- Rustamov, E., Musayev, T., Xalilova, X., Ismayilova, G., & Nahmatova, U. (2023). Association between Self-Esteem and Smartphone Addiction: The Mediation Role of Self-Control. *Technium Soc. Sci. J.*, 46, 256. <https://heionline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/techssj46&div=21&id=&page=>
- Sabharwal, K., & Sran, S. K. (2021). Smartphone Addiction and Mental Health: A Cross Sectional Comparative Study on Depression, Anxiety, Stress, Self-Esteem and Satisfaction with Life. *International Journal of Indian Psychology*, 9(2). DOI: 10.25215.0902.058
- Samaha, M., & Hawi, N. S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers in human behavior*, 57, 321-325. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.045>
- Schachter, E. P. (2005). Erikson meets the postmodern: Can classic identity theory rise to the challenge? *Identity*, 5(2), 137-160. http://dx.doi.org/10.1207/s1532706xid0502_4
- Schwartz SJ. A (2005) New identity for identity research: Recommendations for expanding and refocusing the identity literature. *J Adolesc Res*; 20:293-308. <https://doi.org/10.1177/0743558405274890>
- Sfeir, E., Hallit, S., Akel, M., Salameh, P., & Obeid, S. (2023). Smartphone addiction and personality traits among Lebanese adults: the mediating role of self-esteem. *Psychology, Health & Medicine*, 28(5), 1190-1200. <https://doi.org/10.1080/13548506.2021.1995886>
- Shahrestanaki, E., Maajani, K., Safarpour, M., Ghahremanlou, H. H., Tiyuri, A., & Sahebkar, M. (2020). The relationship between smartphone addiction and quality of life among students at Tehran University of medical sciences. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 7(1), 23-32. [https://www.addicta.com.tr/Content/files/sayilar/22/61-66\(2\).pdf](https://www.addicta.com.tr/Content/files/sayilar/22/61-66(2).pdf)
- Shinse, O. & Baek, S. (2013). The Influence of Adolescents Smart Phone Addiction on Aggression. *Korean Review of Crisis and Emergency Management*, 9(11), 345-362.

- Song, S. M., Park, B., Kim, J. E., Kim, J. E., & Park, N. S. (2019). Examining the relationship between life satisfaction, smartphone addiction, and maternal parenting behavior: A south Korean example of mothers with infants. *Child Indicators Research*, 12, 1221-1241. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12187-018-9581-0>
- Söyler, İ. (2019). *Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı ile kendilik algısı ve okula bağlanma arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul
- Süler, M. (2016). *Akıllı Telefon Bağımlılığının Öznel Mutluluk Düzeyine Etkisinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Şata, M., Çelik, İ., Ertürk, Z., & Taş, E. U. (2016). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği'nin (ATBÖ) Türk Lise Öğrencileri İçin Uyarlama Çalışması. *Eğitim ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 7(1), 156-169. <https://doi.org/10.21031/epod.95432>
- Talan, T., Doğan, Y., & Kalinkara, Y. (2023). Relationships between Smartphone Addiction, Academic Performance, Life Satisfaction, Hopelessness and Cyberloafing among University Undergraduate Students. *i-Manager's Journal of Educational Technology*, 19(4), 24. DOI:10.26634/jet.19.4.19429
- Thai, M. (2020). Sexual racism is associated with lower self-esteem and life satisfaction in men who have sex with men. *Archives of Sexual Behavior*, 49(1), 347-353.
- Thomée, S., Härenstam, A., & Hagberg, M. (2011). Mobile phone use and stress, sleep disturbances, and symptoms of depression among young adults—a prospective cohort study. *BMC public health*, 11(1), 66. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31407193/>
- Ting, C. H., & Chen, Y. Y. (2020). Smartphone addiction. In *Adolescent addiction* (pp. 215-240). Academic Press. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128186268000086>
- Tohumcu, M. U., Karlı, T. A., Bahadır, E., & Kalender, B. (2019). İnternet ve akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı ve yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21.2: 773-787. <https://dSPACE.trakya.edu.tr/xmlui/handle/trakya/6780>
- Top, M. Ş., Özden, S. Y., & Sevim, M. E. (2003). Psikiyatride yaşam kalitesi. *Düşünen Adam Dergisi*, 16(1), 18-23. https://arsiv.dusunenadamdergisi.org/ing/DergiPdf/DUSUNEN_ADAM_DERGISI_9ef43f6a8afc4d7cab5ba66918f96fc3.pdf
- Totan, T., Ercan, B., & Öztürk, E. (2019). Mutluluk ve benlik saygısının yalnızlıkla internet bağımlılığına etkilerinin incelenmesi. *Edu 7: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(10), 20-35. <https://dergipark.org.tr/en/pub/edu7/issue/51553/611381>
- Toy, A. B., Toros, T., Gündoğan, U., Öğraş, E., & Cetin, M. (2020). İşitme engelli bireyler ile işitme engelli sedanter bireylerin bazı değişkenler açısından benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sportive*, 3(2), 48-61. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sportive/issue/53615/703421>
- Tugrul, C. (1994). Alkoliklerin çocuklarının aile ortamlarındaki stres kaynakları, etkileri ve stresle başa çıkma yolları. *Türk Psikoloji Dergisi*. <https://psycnet.apa.org/record/1997-86725-001>
- Uram, P., & Skalski, S. (2022). Still logged in? The link between Facebook addiction, FoMO, self-esteem, life satisfaction and loneliness in social media users. *Psychological Reports*, 125(1), 218-231. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0033294120980970>
- Ürün, Ö. D., & Öztürk, C. Ş. (2020). Yetişkin bireylerde sosyal görünüş kaygısı ile sosyal kaygı, benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(1), 37-45. <https://dergipark.org.tr/pub/amusbfd/issue/52200/590746>
- Vujić, A., & Szabo, A. (2022). Hedonic use, stress, and life satisfaction as predictors of smartphone addiction. *Addictive Behaviors Reports*, 15, 100411. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2022.100411>
- Wan Ismail, W., Sim, S. T., Tan, K. A., Bahar, N., Ibrahim, N., Mahadevan, R., ... & Abdul Aziz, M. (2020). The relations of internet and smartphone addictions to depression, anxiety, stress, and suicidality among

- public university students in Klang Valley, Malaysia. *Perspectives in psychiatric care*, 56(4), 949-955. <https://doi.org/10.1111/ppc.12517>
- Wang, P., Zhao, M., Wang, X., Xie, X., Wang, Y., & Lei, L. (2017). Peer relationship and adolescent smartphone addiction: The mediating role of self-esteem and the moderating role of the need to belong. *Journal of behavioral addictions*, 6(4), 708-717. <https://doi.org/10.1556/2006.6.2017.079>
- Yang, K. M. (2016). The effect of self-esteem and depression on smartphone addiction among university students. *Journal of the Korea Convergence Society*, 7(1), 113-123. <https://doi.org/10.15207/JKCS.2016.7.1.113>
- Yang, S. Y., Wang, Y. C., Lee, Y. C., Lin, Y. L., Hsieh, P. L., & Lin, P. H. (2022, May). Does smartphone addiction, social media addiction, and/or internet game addiction affect adolescents' interpersonal interactions? In *Healthcare* (Vol. 10, No. 5, p. 963). <https://doi.org/10.3390/healthcare10050963>
- Yang, Y.S., Yen, J.Y., Ko, C.H., Cheng, C.P. & Yen, C.F. (2010). The association between problematic cellular phone use and risky behaviors and low self- esteem among Taiwanese adolescents. *BMC Public Health*. 10:217.1-8 <https://link.springer.com/article/10.1186/1471-2458-10-217>
- Yıldırım, S. (2018). Ergenlerin öznel iyi oluş ve anne baba tutumu ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Yıldız, M. A., & Baytemir, K. (2016). Evli bireylerde evlilik doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılığı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuefd/issue/26707/280931>
- Yılmaz, G., Şar, A.H. & Civan, S. (2015). Ergenlerde Mobil Telefon Bağımlılığı İle Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*. 2(2), 20-37. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ojtac/issue/28470/303439>
- Yiğit, Y.E. (2019). Ergenlerde Akıllı Telefon Bağımlılığının Yalnızlık Üzerine Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi) Biruni Üniversitesi. İstanbul.
- You, Z., Zhang, Y., Zhang, L., Xu, Y., & Chen, X. (2019). How does self-esteem affect mobile phone addiction? The mediating role of social anxiety and interpersonal sensitivity. *Psychiatry research*, 271, 526-531. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.12.040>
- Yücelten, E. (2016). Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının bağlanma stilleri ile ilişkisinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uskudar Üniversitesi. İstanbul.
- Zhang, K., Guo, H., Wang, T., Zhang, J., Yuan, G., Ren, J., ... & Zhang, Z. (2023). A bidirectional association between smartphone addiction and depression among college students: A cross-lagged panel model. *Frontiers in Public Health*, 11, 1083856. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1083856>
- Zhao, L. (2023). The effects of mobile social media use on older migrants' social integration and life satisfaction: use types and self-esteem perspective. *Social Science Computer Review*, 41(1), 249-264. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/08944393211042545>
- Zhao, L. (2023). The effects of mobile social media use on older migrants' social integration and life satisfaction: use types and self-esteem perspective. *Social Science Computer Review*, 41(1), 249-264. <https://doi.org/10.1177/08944393211042545>
- Zou, Y., Xia, N., Zou, Y., Chen, Z., & Wen, Y. (2019). Smartphone addiction may be associated with adolescent hypertension: a cross-sectional study among junior school students in China. *BMC pediatrics*, 19, 1-8. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12887-019-1699-9>

EXTENDED SUMMARY

In parallel with the developments in every field in the digital age, technological tools have become widespread rapidly. Smartphones also hold an important place among these developing technological tools (Sferir et al., 2023; Şata et al., 2016; Ting and Chen, 2020). Many alternative operations such as video calls, social media and access to mobile programs can be performed with smartphones (Çakır and Oğuz, 2017; Haug et al., 2015). Smartphones, whose functionality is constantly increasing, are becoming more widespread day by day and are becoming an indispensable part of people's lives (Adnan and Gezgin, 2016). In addition to their positive contributions to people, smartphones can cause psychological, physiological and social negative effects if they are used for a long time (Bulduklu and Özer, 2016; Chun et al., 2023; Yücelten, 2016; Zhang et al., 2023). An addiction problem may arise as a result of using smartphones without limits (Kalen, 2018; Ratan et al., 2021). Smartphone addiction is defined as intense use by users that prevents them from continuing their daily lives actively and the emergence of some negative emotions and reactions if the smartphone is not used (Lee et al., 2014; Süler, 2016; Ting and Chen, 2020). It has been stated in various research results that increasing the time spent with smartphones may cause more harmful effects of smartphone addiction (Lee et al., 2014; Lin et al., 2015; Ratan et al., 2021; Sferir et al., 2023). Conducting studies examining the use of smartphones, which have become an integral part of human life, and their effects on individuals is an important necessity to see the effects of the problem on society.

When the literature is examined, studies investigating the effects of smartphone addiction on adolescents attract attention, and in these studies, it is seen that smartphone use is more intense, especially on individuals in adolescence (Çakır and Oğuz, 2017; Deniz, 2014; Lin and Tsai, 2002). Adolescents' use of smartphones more than they should cause psychosocial and behavioral problems. In the relevant literature, depression and sleep disorder (Dewald-Kaufmann and Grob, 2015; Zou et al., 2019; Yang et al., 2022), loneliness and social anxiety (Doğan and Tosun, 2016), aggressive behavior (Ting and Chen, 2020). It has been stated that conditions such as anxiety, shyness (Kalen, 2018) and stress (Chun et al., 2023) may occur as a result of continuous and intense smartphone use. Studies have shown that smartphone addiction is also associated with low self-esteem (Yang, 2016; Ding et al., 2022; You et al., 2019). It has been seen in different research results that there is a significant relationship between smartphone addiction and self-esteem (Casale et al., 2022; Sfeir, 2023). In other words, self-esteem is one of the variables affecting smartphone addiction (Sfeir, 2023; Yang et al., 2010). Self-esteem is the state in which a person recognizes and accepts his own characteristics, is at peace with himself and feels valuable (Rosenberg, 1986). Baumeister (1997) suggested that low self-esteem may cause people to engage in self-defeating behaviors to escape awareness. There are many ways to avoid awareness. One of these is smartphone addiction (Khoo, 2021; Geng, et al., 2021). Like self-esteem, life satisfaction is also associated with smartphone addiction (Lepp et al., 2014; Zhao, 2023). Life satisfaction is a process that filters the individual's degree of satisfaction with his life (Lucas et al., 1996) within a logical framework (Pavot and Diener, 1993). It has been revealed as a result of research that the concept of life satisfaction (Diener, 1984) includes contentment and indicates that the individual is satisfied with his life and what he has (Aydiner, 2011). In his study, Meral (2017) found that life satisfaction negatively predicted adolescents' smartphone addiction. As a result of their study, Song et al., (2019) found a significant relationship between life satisfaction and smartphone addiction. Smartphone addiction is an important concept that should be emphasized, and researchers think that research on this subject should be increased on adolescents, who are in the risk group. Choosing smartphone addiction as the research topic was considered for this purpose. Self-esteem and life satisfaction are two important concepts that are related to smartphone addiction, as stated in the studies in the introduction section. This study aimed to gain new data in the literature by revealing the relationship between self-esteem and life satisfaction and smartphone addiction.

Relational screening model was used in this study. Relational screening model is a screening approach that aims to determine the existence of co-variation between two or more variables. In the relational screening model, whether the variables change together or not; If there is a change, it is tried to determine how it happened (Karasar, 2011; Oral and Çoban, 2020).

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN SOSYAL SERMAYE DÜZEYLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

A RESEARCH ON SOCIAL CAPITAL LEVELS OF INTERNATIONAL STUDENTS: THE CASE OF SELÇUK UNIVERSITY

Önder Aytaç AFŞAR

Selçuk Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
onder.afsar@selcuk.edu.tr
ORCID:0000-0003-1394-3975

Seda ÇANKAYA KURNAZ

Selçuk Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
sedacankaya@selcuk.edu.tr
ORCID:0000-0001-6977-300X

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

17.01.2024

Kabul Tarihi:

07.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

sosyal sermaye,
uluslararasılaşma,
uluslararası öğrenci,
yükseköğretim
kurumları

Keywords

Social capital,
internationalization,
international student,
higher education
institutions

Bu çalışmanın amacı; Selçuk Üniversitesi'ne dünyanın farklı yerlerinden gelip eğitim gören uluslararası öğrencilerin farklı bir toplumsal yapıya aitlik seviyesini ve birlikte hareket etme düzeyini inceleyerek sosyal sermaye profiline yönelik değerlendirmede bulunmaktır. Bu temel amaç doğrultusunda Selçuk Üniversitesi'ne dünyanın farklı bölgelerinden gelen 157 öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma da örneklem seçiminde basit rastgele olasılık örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS İstatistik Yazılımı Sürüm 26.0'da betimsel ve çıkarımsal olarak analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarından araştırmaya katılan öğrencilerin en fazla hocalarına güven duydukları boş vakitlerinde daha çok diğer ülke öğrenciler ile ev/yurt ortamında vakit geçirmeyi tercih ettikleri ve kişisel bir sorun yaşadığına yetkili merciler yerine akrabaları ile iletişime geçtikleri tespit edilmiştir. Ayrıca sonuçlarından öğrencilerin sosyal ağlara katılma düzeyinin güven düzeyine göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar, sosyal sermayenin kurumsal, yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte giderek daha fazla önem kazanan uluslararasılaşma üzerinde etkisine bir perspektif sunabilecektir.

The aim of this study is to evaluate the social capital profile of international students who come to Selçuk University from different parts of the world and study at their level of belonging to a different social structure and their level of spending time together. In line with this main purpose, a survey was conducted with 157 students who came to Selçuk University from different parts of the world. The simple random sampling method was used in selecting the sample for the research. The data obtained were analyzed descriptively and inferentially using SPSS Statistics Software Version 26.0. The study findings reveal that students who participated in the research primarily trust their instructors, preferring to spend their leisure time with fellow students from other countries in home or dormitory environments. It has also been observed that when facing personal issues, these students tend to reach out to their relatives rather than seeking assistance from authorities. Additionally, the results suggest that students' level of engagement in social networks is higher in correlation with their level of trust. The results obtained within the scope of the study will be able to provide a perspective on the impact of social capital on internationalization, which is becoming increasingly important at institutional, local, national and international scales.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1421191>

Atf/Cite as: Afşar, Ö. A., & Çankaya Kurnaz, S. (2024). Uluslararası öğrencilerin sosyal sermaye düzeylerine yönelik bir araştırma: Selçuk üniversitesi örneği. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 643-662.

Giriş

1980'lerden sonra ivme kazanan bir kavram olan sosyal sermaye; sosyoloji, işletme, ekonomi, eğitim, sosyal politikalar ve siyaset bilimine kadar uzanan geniş bir perspektife sahiptir (Ekinci, 2008). Kuşkusuz kavramın bu kadar geniş bir perspektife sahip olması, toplumun gelişimine yaptığı katkının önemini anlaşılmış olması ile doğrudan ilintilidir. Bir toplumun veya kurumun zenginlik kaynağı olarak görülen kavram (Ekinci, 2008); güven, sosyal ağlar, değer ve normlar gibi sahip olduğu bileşenleri ile belirli bir yaşam döngüsü içerisinde ilişkilerin niteliğini ve işlevselliğini inceleme ve birtakım sonuçlar çıkarma amacı doğrultusunda kullanılabilir. Dahası sosyal sermaye birçok çalışmada içerde ve dışarıda toplumu etkileyen problemlerin çözümü konusunda her derde deva bir ilaç gibi gösterilmektedir. Bazı toplumların ve bu toplumlar içindeki bazı toplulukların başarısının veya başarısızlığının arkasında bu sermaye türünün güçlü ya da zayıf olmasının yattığı da belirtilmektedir (Kapu, 2008: 261). Geçmişte iktisat alanında sosyal sermaye, toplam ekonomi sermayeyi ve kapitalizmin sistemsal işleyişini ya da işleyiş bozukluklarını dikkate almak için kullanılmıştır (Fine, 2011: 12). Burada temel saik, toplumsal birlikteliği sağlamak ve bu sayede de iktisadi gelişmeyi sağlamaktır. Böylece sosyal bağlantıların kârlı olabileceği ve sosyal ilişkilere bu amaçla yatırım yapılabileceği düşüncesi hâkim olmuştur (Şan 2007: 71).

Sosyal ve ekonomik alanlarda meselelerin analiz edilmesinde etkili veriler sunan sosyal sermaye kavramı, son zamanlarda eğitim kurumlarında bazı öğrencilerin diğerlerine oranla nasıl daha başarılı olduklarını açıklama noktasında bir yaklaşım sunmaktadır (Plages, 2011). Dahası yükseköğretim kurumlarının sosyal sermayenin güçlü üreticilerinden biri olduğu ileri sürülmektedir. Toplumun değerlerinin, normlarının ve kültürünün aktarıcısı olan eğitim, yeni sosyal ağlar getirir ve öğrencilerin sosyal sermayelerinin gelişmesine yol açar. Eğitim ve sosyal sermayenin birbiri ile bu denli iletişim halinde olması, yükseköğretim kurumlarının sosyal sermaye üretme yeteneğine sahip olması konusunda yapılacak çalışmaları gündemine almasını gerektirmektedir (Zaker Salehi, 2008).

Martin (2009)'in sosyal sermayenin akademik başarı ve mezuniyet sonrası eğitim ve meslek planları üzerindeki etkilemek amacı doğrultusunda yaptıkları çalışma sonucunda, geniş ağları olan öğrencilerin onur derecesi ile mezun olma ve okula devam etme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Özdikmenli-Demir (2010), üniversite öğrencilerinin kimlik statüleri sosyal ve kimlik sermayeleri ile olan ilişkilerini incelemek amacı doğrultusunda anket çalışması yürütmüşlerdir. Güven, arkadaşan ve diğer insanlardan algılanan sosyal destek, öğretim üyelerinden algılanan özerklik desteği, anneden algılanan sıcaklık, katılım ve özerklik desteği, aileden algılanan sosyal destek boyutları kapsamında sonuçları değerlendirilen çalışmada üniversite öğrencilerinin başarılı bir kimlik geliştirmelerinde sosyal sermaye ve kimlik sermayesinin önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Öz(2014), üniversite öğrencilerinin sosyal sermaye düzeylerini belirlemek amacıyla uyguladıkları anket çalışmasında Sosyal sermaye; katılım, gönüllülük, sosyal adanmışlık ve sorumluluk düzeyi, güven düzeyi, öz yeterlilik ve kontrol düzeyi, sosyal etkileşim ve iletişim düzeyi, farklılaşma ve farklılıklara hoşgörülü olma olmak üzere yedi boyutta ele alınmıştır. Öğrencilerin yaşları ile güven düzeyleri, öz yeterlilikleri, kendilerini kontrol edebilme düzeylerinin arttığı, çevresindeki farklılaşmalara ve farklılıklara daha hoşgörülü oldukları ve sosyal sermaye düzeylerinin doğru orantılı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada düşük ve orta gelir seviyesindeki ailelerin çocuklarının sosyal sermaye düzeyinin yüksek gelirli ailelerin çocuklarından daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Uluslararası öğrenci hareketliliği, bireylerin farklı bir sosyal çevrede etkileşim içerisine girerek hem akademik alanda hem de sosyo-kültürel anlamda kazanımlar edinmesinde önemli bir fırsattır. Ancak hem akademik hedeflerini yerine getirmeye çalışan hem de farklı bir sosyo kültürel ortama adapte olmaya çalışan uluslararası öğrenciler gittikleri ülkenin insanını, toplumunu, kültürünü tanıma ve uyum sağlama, organizasyonlarına katılma ve farklı bölgelerden insanlarla çevre oluşturma gibi birçok zorlukla karşılaşmaktadır (Dong, Lee vd, 2022; Boşgelmez, 2012: 24). Bu zorlukların neden olduğu psikolojik ve sosyolojik stres, öğrencilerin kültürel olarak uyumlarını ve akademik bağlılıklarını engellemektedir (Cho&Yu, 2015). Bu nedenle uluslararası öğrencilerin sosyal sermaye profillerinin incelenerek karşılaştıkları zorluklara ve kurumsal, yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılması gerekenlere ilişkin bir analiz çerçevesi ortaya koyabilmek önem arz etmektedir.

Bu temel zeminden hareketle çalışmada; SÜ’de eğitim gören uluslararası öğrencilerin sosyal faaliyetlerde bulunma düzeyi nasıldır?, Uluslararası öğrencilerin bulunduğu ortama ve ortamdaki kişilere güven düzeyi nasıldır?, Uluslararası öğrencilerin sivil katılım düzeyi ne seviyededir?, Uluslararası öğrencilerin döndükten sonra bulunduğu ülkeyi temsil etme düzeyi nasıldır? Sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu sorulara cevap bulma amacı doğrultusunda çalışma da ilk olarak “sosyal sermaye” konseptinin kavramsal ve kuramsal çerçevesi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci olarak Selçuk Üniversitesi’nde (SÜ) eğitim gören uluslararası öğrencilerin sosyal sermaye düzeylerine ilişkin bir değerlendirme yapabilmek amacıyla doğrultusunda norm, sosyal katılım ve güven boyutları çerçevesinde oluşturulan anket sorularının uygulandığı araştırmanın kapsamına ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Çalışma sonuçlarından araştırmaya katılan öğrencilerin en fazla hocalarına güven duydukları, boş vakitlerinde daha çok diğer ülke öğrenciler ile ev/yurt ortamında vakit geçirmeyi tercih ettikleri ve kişisel bir sorun yaşadıklarında yetkili merciler yerine akrabaları ile iletişime geçtikleri tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarından öğrencilerin sosyal ağlara katılma düzeyinin güven düzeyine göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçlarından elde edilen sonuçlar sosyal sermayenin yükseköğretim alanında uluslararası öğrenci sayısını artırma hedefi konusunda geliştirilecek stratejilerde dikkate alınması gereken bir değişken olduğu konusunda kurumlara bir fikir verebilecektir. Bu çalışma, sosyal sermaye literatüründe uluslararası öğrencilere yönelik ampirik çalışmaların giderek azaldığı düşünüldüğünde geniş bir coğrafyayı kapsamaya ve güncel olması nedeni ile gelecekteki çalışmalara katkı sağlayabilecektir. SÜ’de eğitim gören uluslararası öğrencilerin geniş bir coğrafyaya yayılan örnekleme sahip olması çalışmanın özgün niteliğini güçlendirmektedir. Dahası bu çalışma yükseköğretim kurumlarının, sosyal sermaye düzeyinin geliştirilmesi üzerine yapılacak çalışmaların olan uluslararası öğrenci sayısını artırma hedefine katkı sağlayacak önemli bir strateji olduğu konusunda farkındalığını arttırabilecektir.

Literatür Taraması: Sosyal Sermaye Kavramsal Çerçeve

Kavramsal kökeni sosyoloji alanına dayanan ve ilk kez 1916 yılında Lyda J. Hanifan tarafından kullanıldığı bilinen sosyal sermaye kavramının, bugün gelinen noktada geniş bir uygulama alanına sahip olduğu söylenebilmektedir. Hanifan sosyal sermayeyi, yerel bir topluluğun üyeleri ile aileleri arasındaki dostluk, dayanışma, nezaket ve sosyal temaslar gibi bir dizi soyut topluluk değerleri olarak tanımlamıştır (Hanifan, 1916). Hanifan’ın ortaya koyduğu çerçeve akabinde Coleman, Putnam, Bourdieu ve Fukuyama gibi araştırmacılar tarafından geliştirilerek yeniden tanımlanmıştır.

Coleman (1988) tarafından genel ve tutarlı bir sosyal ilişkiler teorisi üretme çabasının bir parçası olarak geliştirilen sosyal sermaye fikri, bireyler arasındaki ilişkilerde yaşanan değişikliklerin kaynağını oluşturmaktadır (Field, 2008: 28). Coleman’ın çalışmaları, sosyal sermaye konseptinin sosyal bilimler alanında öncelikli olarak faydalanılmasında ve genel kabul görmesinde bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir (Dika, 2003: 14). Coleman, sosyal sermayenin toplumdaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda sağladığı katkıya odaklanmaktadır (Field, 2008: 28). Coleman, sosyal ilişkilerin doğasında sosyal sermayenin yapısal bir bileşen olarak yer aldığını, bu sayede bireylerin hedefledikleri eylemleri gerçekleştirme imkânlarının arttığını ve güven ve karşılıklılık esasına dayalı olarak sosyal düzenin kurulduğunu ifade etmektedir (Aydemir, 2011: 58). Soyut bir kavram olarak nitelendirilebilecek olan sosyal sermayenin Coleman’a göre güven düzeyi, bilgi kanalları ve norm ve yaptırımlar olmak üzere üç boyutu bulunmakta ve sosyal yaşam içerisinde eylemleri anlamada ve açıklamada etkili olduğu ifade edilmektedir (Uğuz, 2010: 33). Bu kapsamda Coleman’a göre güvenin hâkim olduğu bir topluluk güvenin olmadığı topluluktan daha fazla şey başarma kapasitesine sahiptir (Aydemir, 2011: 58).

Coleman’ın güven ve sosyal ağlar boyutlarına ilişkin çizdiği sınırlardan faydalanan ve sosyal sermayenin daha çok işlevsel yönüne odaklanan Putnam (2005) sosyal sermayeyi, hedeflere daha etkili yöntemlerle ulaşmayı sağlayan sosyal yaşamın, ağların, normların ve güvenin özellikleri olarak tanımlamıştır. Putnam, eğitim düzeyi daha yüksek olan ülkelerin, bölgelerin, yerel toplulukların ve ailelerin başkalarına güvenmeye ve işbirliği yapmaya daha istekli olduklarını ve insanların sosyal ağlara katılımının teşvik edilmesinin sosyal sermayenin geliştirilmesine katkı yapabileceğini ifade etmektedir. Ona göre sosyal sermaye, çeşitli sosyal kesimlere mensup insanları birbirine bağlar ve daha geniş kimlikler ve etkileşimler sağlayabilecek sosyolojik bir bakış açısı yaratır (Putnam, 2005; Putnam, 2001).

Sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın yükselmesi arasında ilişki kurmaya çalışan Fukuyama’ya (2005) göre sosyal sermaye, “bir toplumda veya onun belirli kısımlarında güvenin yaygınlığından

kaynaklanan bir yetenek” olarak tanımlanmaktadır. Fukuyama, sosyal sermayenin en küçük ve en temel toplumsal grup olan ailede somut bir hale gelebileceği gibi, tüm grupların en büyüğü olan ulusta ve arada kalan tüm gruplarda da şekillenebileceğini ifade etmektedir (Fukuyama, 2005; Fukuyama, 1999).

Sermaye türlerinden biri olarak kabul edilen sosyal sermaye Bourdieu (1987: 4) tarafından, sosyal normları, değerleri, inançları, güveni, yükümlülükleri, sivil katılımı, bilgi akışlarını, iş birliğini ve kolektif eylemleri teşvik eden ve bireylerin, toplulukların veya ulusların toplumsal evrendeki yerini etkileyen çok boyutlu bir fenomen olarak tasavvur edilmektedir.

Sosyal sermayenin kökenine ilişkin kavramsal tanımlamaların yanında literatürde farklı ölçüm ve analiz yöntemleri kullanarak sosyal sermaye düzeylerini inceleyen yerli ve uluslararası çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Kaya (2020) tarafından ile yapılan ampirik çalışmada Konya’da eğitim gören uluslararası öğrencilerin toplumsal yapı içerisinde sosyal sermayenin aktarımını sağlayabilme açısından örgütlülük bilincini kullanabilme potansiyeli değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda lisans düzeyinde öğrencilerin çoğunun kendi ülke arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirdiği görülürken; yüksek lisans ve doktora seviyelerinde bu oranın düştüğü tespit edilmiştir. Uluslararası öğrencilerin sorun karşısında başvuracağı ilk merci olarak yetkili kimseler yerine, kendi ülke arkadaşlarını seçtikleri görülmüştür.

Giavrimis and Nikolaou (2015), öğrencilerin Covid 19 sürecinde sosyal sermaye düzeylerini ölçmeye yönelik anket çalışması yapmışlardır. Araştırma sonuçları, pandemi döneminde öğrencilerin akademik çevreleri ile daha fazla ilişki kurma eğiliminde olduklarını, siyasete ve gönüllü faaliyetlere katılımları ile birlikte güven ve aidiyet duygularını geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda çalışma kapsamında yüksek sosyal sermayeye sahip üniversite öğrencilerinin diğerlerine kıyasla sosyal çevrelerini daha iyi anladıklarını, aidiyet duygularının yüksek olduğunu ve farklılıklara güven ve hoşgörü gösterdiklerini tespit etmişlerdir.

Ziapour vd’nin 2018 yılında Tıp Fakültesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim fakülte ve yaşadıkları yer gibi demografik verilerin sosyal sermaye düzeyleri ile bağlantılı olduklarını ortaya koymuşlardır. Üniversite öğrencilerinin sosyal sermayesinin geliştirilmesi için çeşitli eğitim kurslarının düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Benzer bir çalışma Karababa (2019), tarafından 400 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda derslerde başarılı olmanın sosyal sermaye düzeyini artırdığı, geliri düşük olan öğrencilerin geliri yüksek olanlardan daha fazla komşuluk ilişkilerine önem verdiği ve üniversite öğrencilerinin sosyal sermaye düzeylerinin anne-babanın eğitim seviyesine bağlı olmadığı ortaya konulmuştur.

Üzüm, Şenol ve Dadshova (2020), Türkiye’de öğrenim gören Türk uyruklu ve Azerbaycan’da öğrenim gören Azeri uyruklu öğrencilerin sosyal sermayelerini inceledikleri çalışmada sonucunda Azeri uyruklu öğrencilerle Türk uyruklu öğrenciler arasında sosyal sermaye stratejik güven, kültürel sermaye kültürel katılım arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sosyal sermayenin ve kültürel sermayenin sosyal yenilikçiliği olumlu yönde artırdığı ortaya konulmuştur.

Tokmak vd. (2022), Sosyal sermayenin akademik başarıya etkisini ölçmek amacı doğrultusunda Gelendost Meslek Yüksekokulu’nda eğitim gören öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmada sosyal sermaye üzerinde olumlu etkinin akademik başarı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çalışkanoğlu ve Koşar (2023), Ankara’da yer alan ortaokullarda çalışan öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin sosyal sermayeye ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmada, sosyal sermaye bileşenleri güven, sosyal ağlar, katılım, normlar ve örgütsel bağlılık olarak tespit edilmiştir. Öğretmenler ve okul yöneticileri sosyal sermayenin varlığının öğretmenlerin okula ait hissetme durumunu, mesleki motivasyon ve gelişimini, akademik başarıyı, okulun atmosferini ve imajını olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

Araştırma Metodolojisi

Sosyal sermaye ölçüm çalışmalarında kullanılan metodoloji ve veriler, sosyal sermaye kavramına yönelik tanımlanan boyutlar ve bileşenlerle ilgilidir. Sosyal sermayenin ölçümüne ilişkin çalışmalarda yaygın olarak ele alınan üç bileşen “ağlar”, “güven” ve “normlar”dır (Hacımahmutoğlu ve Yüksel-Kaptanoğlu 2021). Bu üç bileşenin her biri sosyal yaşam içerisinde hayati etki ve öneme sahip iken aynı zamanda diğer bileşenlerin

gelişmesini ve üretilmesini desteklemektedir (Barbalet, 1996). Ağlar, sosyal sermayenin önemli bileşenidir ve yukarıda yapılan açıklamalarda görüldüğü üzere kavramsal tanımlamaların merkezinde yer almaktadır. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki ilişki yapılarında var olduğundan ağlara katılmanın kolektif bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Uğuz, 2010: 66). Güvenin sosyal sermaye bakımından önemine ilişkin yapılan değerlendirmelerin bir kısmı sosyal sermaye bakımından güçlü toplumların daha güvenilir ve yönetilmesi daha kolay olduğunu ifade ederken; diğer kısmı ise güvenin sosyal sermayenin bir sonucu olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Her iki değerlendirmede de güven bileşeninin sosyal sermaye düzeyinde önemli bir etkiye sahip olduğu hususunda birleşmektedir (Woolcock 1998: 155; Fukuyama, 2005: 42). Sosyal sermayenin bir kaynağı olarak ele alınan normlar, aynı zamanda paylaşılan güven ve karşılıklılık duygusunun aracı mekanizması olarak önemli bir yere sahiptir (Tüysüz, 2011: 22).

Araştırmada kullanılacak veri kaynağına karar verebilmek için öncelikle literatürde sosyal sermaye üzerinde yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmada sosyal sermayenin ölçülmesinde yaygın olarak ele alınan bu üç boyut çerçevesinde belirlenen 40 ifade Google Form üzerinde çevrimiçi veri setine dönüştürülerek Ekim-Aralık 2023 tarihleri arasında SÜ’de eğitim gören uluslararası öğrencilere e-mail üzerinden gönderilmiştir. Çalışma kapsamında araştırma soruları oluşturulurken Kaya (2020); Abdioğlu ve Yavuz (2013); Gölpek Karababa (2019)’un çalışmalarından faydalanılmıştır. Veri setinin ilk bölümünde demografik sorulara yer verilirken ikinci bölümde ise 5’li Likert Ölçeği (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak dünyanın farklı yerlerinden gelip eğitim gören uluslararası öğrencilerin farklı bir toplumsal yapıya aitlik seviyesini ve birlikte hareket etme düzeyini incelemeye yönelik ifadeler yöneltilmiştir.

Araştırma kapsamında sosyal sermayenin katılım, güven ve norm boyutları çerçevesinde sorulan sorulardan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde şu dört temel alana odaklanılmıştır:

- Uluslararası öğrencilerin sosyal faaliyetlerde bulunma düzeyi
- Uluslararası öğrencilerin bulunduğu ortama ve ortamdaki kişilere güven düzeyi
- Uluslararası öğrencilerin sivil katılım düzeyi
- Uluslararası öğrencilerin döndükten sonra bulunduğu ülkeyi temsil etme düzeyi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, SPSS İstatistik Yazılımı Sürüm 26.0’da betimsel (yüzde, ortalama ve standart sapma) ve çıkarımsal (ANOVA ve T-testi) olarak analiz edilmiştir. Öğrencilerin sosyal sermaye seviyelerinin sınıf, bölüm ve cinsiyet değişkenlerine göre değerlendirmek amacı ile yapılan ANOVA ve T testlerde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Araştırmada örneklem seçiminde olasılık örnekleme türlerinden basit rastgele olasılık örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle araştırmaya başlamadan bölüm, ülke ve yaş gibi kriterler gözlemlenmeden SÜ’de eğitim gören uluslararası öğrenciler rastgele seçilmiştir. Araştırmanın evreni, SÜ’de eğitim gören 1500 uluslararası öğrencidir. Araştırmanın örneklemini dünya çapında 55 ülkeden SÜ’ye eğitim görmeye gelen 157 uluslararası öğrenci oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar

Uluslararası öğrencilerin sosyal sermaye düzeylerinin belirlenmesine yönelik nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulamasının yapıldığı bu çalışma SÜ’de eğitim gören 157 uluslararası öğrencinin görüşleri ile sınırlı olması ve kesitsel doğası nedeni ile sınırlı bir niteliğe sahiptir. Ayrıca anket sorularının norm, sosyal katılım ve güven boyutları çerçevesinde oluşturulması çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında elde edilen verilerin her ne kadar Türkiye genelinde yapılan çalışmaların sonuçları ile benzerlik gösterse de ülkenin genelini kapsadığını söylemek oldukça zordur.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle öğrencilere yönelik sosyal ve demografik verilere, ardından sosyal sermayenin kullanım alanına yönelik değerlendirmelere son olarak da öğrencilerin birlikte hareket etmeye yönelik düşüncelere yer verilmiştir.

Araştırmanın veri setinde kullanılan madde sayısı ve örneklem büyüklüğü benzer ölçekteki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında kabul edilebilir düzeydedir (Tokmak, M., 2022; Güney ve Çelik, 2019; Abdioğlu ve Yavuz, 2013). Araştırmada elde edilen verilerinin analiz edilebilmesi amacıyla öncelikle güvenilirlik testi yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğine yönelik en yaygın olarak kullanılan ölçüt olan Cronbach Alpha, iç tutarlılık değeri olmakta ve ölçülmek istenilenin ölçme derecesine karşılık gelmektedir (Çokluk vd. 2010: 122). Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin kabul edilebilmesi için Cronbach's Alpha, en az 0,70 olması gerekmektedir (Hair vd., 1998). Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi sonuçlarına göre güvenilirlik katsayısının yüksek ve tatmin edici olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Güvenilirlik Katsayıları

Boyutlar	Cronbach's Alpha Değeri (α)
Norm	,796
Sosyal Katılım	,776
Güven	,795

Öğrencilere Yönelik Sosyal ve Demografik Veriler

Uluslararası öğrencilerin sosyal sermaye düzeylerine yönelik yapılan araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerine Tablo 2'de yer verilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan frekans analizi sonuçlarına göre öğrencilerin 58'i kadın 99'ü erkek olmakla birlikte bu öğrencilerin çoğunluğu 20-22 yaş aralığında bulunmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin 54'ü 1. sınıf, 39'u ise YL-Dr (yüksek lisans-doktora) öğrencisidir.

Tablo 2: Demografik Veriler

Değişkenler	Seçenekler	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	58	36,9
	Erkek	99	63,1
Yaş	18-20	25	15,9
	20-22	45	28,7
	22-25	36	22,9
	25+	51	32,5
Sınıf	1	54	34,4
	2	19	12,1
	3	18	11,5
	4	27	17,2
Sınıf	YL-DR	39	24,8
Toplam		157	100

Barınma, uluslararası öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları önemli sorun alanlarından biridir. Artan öğrenci sayısı göz önüne alındığında yalnızca uluslararası öğrenciler değil zaman zaman Türk öğrenciler bile bu sorunla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Bu çerçevede öğrencilerin Konya'da buldukları süre içerisinde nerede ikamet ettiklerine yönelik verdikleri cevaplar Tablo 3'te verilmiştir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu öğrenci evinde ve özel yurttan kaldığını belirtmiştir. Araştırma sonuçlarının Kaya'nın (2020) yaptığı çalışmanın sonuçları ile kıyaslandığında oldukça farklılık arz ettiği açıkça görülmektedir. Nitekim Kaya'nın 2020 yılında 401 öğrenci ile yaptığı çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun, 192'sinin, Kredi Yurtlarda kaldığı, 87'sinin ise öğrenci evinde

kaldığı tespit edilmiştir. Sonuçlardan artan öğrenci sayılarından dolayı yurtların kapasitesinin talebi karşılamakta yetersiz kaldığı söylenebilmektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin İkamet Ettikleri Yer

Seçenek	Sayı	Yüzde
Kredi Yurtlar	32	20,4
Öğrenci Evi	61	38,9
Özel Yurt	50	31,8
Vakıf Yurdu	14	8,9
Toplam	157	100

Öğrencilerin ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları ilişkin yöneltilen soruya verilen cevaplar incelendiğinde Tablo 4'te görüldüğü üzere öğrencilerin önemli bir kısmının, 93'nün burs aldığı; 75'inin ise ailesinden destek aldığını belirtmişlerdir.

Tablo 4: Öğrencilerin İhtiyaçlarını Karşılama Durumu

Seçenek	Sayı
Burs Alıyorum	93
Çalışıyorum	33
Ailemden	75
Diğer	18
Toplam	157

Araştırma kapsamında öğrencilere yöneltilen ve kıyas yapmaya olanak sağlayan önemli sorulardan biri öğrencilerin hangi ülkeden geldiklerine yönelik olmaktadır. Öğrencilerin hangi ülkeden geldiklerine yönelik elde edilen veriler, genel bir çıkarımda bulunma amacı doğrultusunda bölgesel olarak kategorileştirilmiştir. Tablo 5'te yer verildiği üzere öğrencilerin geldikleri ülkeler 8 bölgede değerlendirilmiştir. SÜ'de eğitim gören öğrenciler arasından ankete katılanların büyük çoğunluğunu, 57'sini, Ortadoğu bölgesinden gelenler oluşturmaktadır. Araştırma katılan öğrencilerden en az yüzdeye sahip olanlar ise Güney Amerika ve Avrupa bölgelerinden gelmektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin Geldikleri Bölgeler

Bölgeler	Sayı	Yüzde
Ortadoğu	57	36,3
Balkanlar	10	6,4
Asya	23	14,6
Afrika	41	26,1
Türki Cumhuriyetler	13	8,3
Güney Amerika	2	1,3
Kuzey Afrika	9	5,7
Avrupa	2	1,3
Toplam	157	100

Sosyal Sermayenin Kullanım Alanına Yönelik Değerlendirmeler

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki öğrencilerin sosyal sermayesi; başarısını ve bilişsel gelişimini destekleyen önemli bir faktördür (Almeida vd., 2019; Peng, 2019; Mishra, 2020). Öğrencilerin sosyal sermayenin önemli bir bileşeni olan sosyal ağlar aracılığı ile kurduğu bağlantılar, sosyal sermaye düzeyini ve akademik başarısına

olumlu katkı yapmaktadır. (Algan vd., 2013; Almeida vd., 2019). Sosyal etkileşimin, akademik ortamda insanlar arasında güven oluşturma fırsatına olanak sağlamakla birlikte (Moolenaar vd. 2009: 13-17) kişisel yaşam üzerinde de olumlu etkileri vardır. Bourdieu'nun (1986) işaret ettiği gibi, kişi farklı uzmanlık ve ilgi alanlarına sahip insanlarla ne kadar çok etkileşime girerse, onların kültürel sermayeleriyle de o kadar fazla etkileşime girmektedir. Sosyal sermayesi yüksek olan üniversite öğrencileri, öğretmenleri ve diğer üniversite öğrencileriyle daha iyi ilişkiler kurabilmektedir (Koutra vd., 2020; Mato ve Tsukasaki, 2019; Peng, 2019). Bu çerçevede SÜ'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin STK'ya üyelikleri, boş vakitlerini nasıl değerlendirdikleri, ihtiyaç halinde kimlerden yardım istedikleri gibi konular üzerinden görüşleri alınmaya çalışılmıştır.

Bu kategoride öğrencilere ilk olarak arkadaş çevresinde yer alan gruplara yönelik fikirleri sorulmuştur. Tablo 6'e bakıldığında öğrencilerin diğer ülke arkadaşları ile iletişim kurma isteklerinin kendi ülke ve Türk arkadaşlarıyla iletişim kurma isteklerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Öğrencilerin sosyalleşme düzeyine yönelik yapılan araştırmalarda yaygın olarak, öğrencilerin kendi ülke arkadaşları ile sosyalleşmeyi tercih ettiği görülmektedir. Ancak SÜ'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin, zor bir sosyalleşme yöntemi olarak farklı ülkeden gelen öğrencileri seçtiği tespit edilmiştir. Üniversitenin sahip olduğu sosyal ortam ve öğrenci çeşitliliği ile ilişkilendirilebilecek bu sonuçlar, homojen olmayan ülke gruplarının birbirlerine hoşgörülü bir şekilde davrandıklarını da gösterebilmektedir.

Tablo 6: Konya'daki Boş Zamanını Kimlerle Geçirdiğine Yönelik Tercihler

Seçenek	Sayı	Yüzde
Kendi ülke arkadaşlarım	44	28
Türk arkadaşlarım	30	19,1
Diğer ülke öğrencileri	57	36,3
Hemcinslerim	9	5,7
Diğer	17	10,8
Toplam	157	100

Okul dışındaki zamanını değerlendirme tercihlerine yönelik soru yöneltilen öğrenciler, birden fazla seçeneği işaretlemeleri konusunda esnek bırakılmıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere öğrencilerin önemli bir oranı ev/yurt ortamında ve kütüphanede vakit geçirdiğini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğrencilerin toplumsal hayata uyum sağlama sürecinde daha temkinli olduğu ve gerek görmedikçe ev/yurt ortamından çıkmadıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin farklı ortamlara girme konusundaki isteklerinin az olması, kendi başına farklı sosyo-kültürel ortama alışma süreçlerini zorlaştırabilmektedir. Öğrencilerin aynı zamanda kendi ülke arkadaşları ile birlikte vakit geçirmeyi istediklerine ilişkin ifadelerinin oranı da diğer seçeneklere kıyasla fazla olduğu görülmektedir. Sosyal iletişimin en kolay yolu olarak görülebilecek bu seçenek, öğrencilerin kendi başına toplumsal yaşama uyum sağlamalarında zorluk yaşayabileceğinin de bir işareti olarak yorumlanabilmektedir.

Tablo 7: Öğrencilerin Okul Dışındaki Zamanı Değerlendirme Tercihleri

Seçenek	Sayı	Yüzde
Türk arkadaşlarla birlikte vakit geçiririm.	52	11
Yalnız kalmayı tercih ederim.	49	10,4
Ev/yurt ortamında vakit geçiririm.	87	18,4
Sosyal (sinema, kafe, AVM vb.) ortamlarda bulunmaya çalışırım.	67	14,2
Kendi ülkemden arkadaşlarımla vakit geçiririm.	67	14,2
Uluslararası öğrencilerin derneklerinde vakit geçiririm.	49	10,4
Kütüphane	75	15,9
Diğer...	27	5,7
Toplam	473	100

Öğrencilerin okul dışındaki zaman tercihlerinin okul derecesine göre dağılımının yer aldığı Tablo 8’de görüldüğü üzere 1. sınıf öğrencilerinin çoğunluğu okul dışındaki zamanını kütüphanede geçirmektedir. Öğrencilerin geldikleri ilk yılda sosyalleşme konusunda zorluk yaşadığı bu nedenle zamanının çoğunu kütüphanede geçirdiği söylenebilir. Öğrencilerin 2., 3. ve 4. sınıfa gidenlerin hatta yüksek lisans ve doktora seviyesinde olanların ise ev/yurt ortamında vakit geçirdiği görülmektedir. Bu sonuçlar hem maddi olarak öğrencilerin zorluk yaşadığını hem de sosyalleşme konusunda zorlandıklarını gösterebilmektedir.

Tablo 8: Öğrencilerin Okul Dışındaki Zaman Tercihlerinin Okul Derecesine Göre Dağılımı

Okul Derecesi	Türk Arkadaşlarla	Yalnız kalma- yı tercih ederim	Ev/yurt ortamında	Sosyal ortamlarda	Kendi ülkemden arkadaşlarıyla	Uluslararası öğrenci derneklerinde	Kütüphane	Diğer	Toplam
1	20	17	29	22	19	12	30	9	54
2	4	6	13	9	7	7	9	4	19
3	4	3	11	7	9	6	11	1	18
4	9	6	14	10	11	8	11	2	27
5(YL-DR)	15	17	20	19	21	16	14	11	39
Toplam	52	49	87	67	67	49	75	27	157

Öğrencilerin okul dışındaki zamanını geçirme tercihlerinin cinsiyete dağılımına göre analiz edildiği Tablo 9’da önemli bir farklılık görülmemektedir. Öğrencilerin çoğunluğu ev/yurt ortamında zamanını geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında erkek öğrencilerin sosyal ortamlara katılma oranının kız öğrencilere göre daha fazla olması ise dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Okul Dışındaki Zaman Tercihlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Türk arkadaşlarla birlikte vakit geçiririm	Yalnız kalmayı tercih ederim	Ev/yurt ortamında vakit geçiririm	Sosyal (sinema, kafe, AVM vb.) ortamlarda bulunmaya çalışırım	Kendi ülkemden arkadaşlarımla vakit geçiririm	Uluslararası öğrenci Derneklerinde vakit geçiririm	Kütüphane	Diğer	Toplam
Kadın	23	16	32	28	25	21	27	6	58
Erkek	29	33	55	39	42	28	48	21	99
Toplam	52	49	87	67	67	49	75	27	157

Öğrencilerin sosyalleşme düzeyinin bölgelere göre analizine yönelik verilerin yer aldığı Tablo 10’da Ortadoğu’dan, Balkanlar’dan ve Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrencilerin öncelikli olarak kütüphanede zaman geçirdikleri; Afrikadan, Asyadan, Güney Amerika’dan, Kuzey Amerika’dan gelen öğrencilerin çoğunluğunun ev/yurt ortamında vakit geçirdikleri, Avrupa’dan gelen öğrencilerin ise sosyal ortamlarda buldukları tespit edilmiştir. Genel olarak öğrencilerin tercihleri değerlendirildiğinde sosyal etkileşim içerisinde bulunma tercihlerinin düşük olması, sosyal sermayelerinin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Nitekim sermaye kavramının sosyal boyutu, bilgi toplumuna geçiş ile birlikte insanların sahip oldukları ilişkilerin ve değerlerin önem kazanması sonucunda ön plana çıkmıştır (Tiken, 2019: 13). Bu

kapsamda bireylerin sosyal ilişkilerinin niteliği, sosyal sermaye düzeylerine ilişkin fikir verebilecek önemli bir değişkendir.

Tablo 10: Öğrencilerin Boş Zaman Tercihlerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Türk arkadaşlarla birlikte vakit geçiririm	Yalnız kalmayı tercih ederim	Ev/yurt ortamında vakit geçiririm	Sosyal Ortamlarda bulunmaya çalışırım	Kendi ülkemden arkadaşlarıyla vakit geçiririm.	Uluslararası öğrenci derneklerinde vakit geçiririm	Kütüphane	Diğer	Toplam
Ortadoğu	18	17	24	20	20	14	26	13	57
Balkanlar	5	3	5	4	5	4	7	1	10
Asya	8	7	16	14	10	10	9	3	23
Afrika	9	14	26	13	20	14	19	8	41
Türki Cumhuriyetler	6	3	6	6	8	3	8	1	13
Güney Amerika	1	1	2	1	0	0	2	0	2
Kuzey Afrika	5	4	7	7	3	4	3	0	9
Avrupa	0	0	1	2	1	0	1	1	2
Toplam	52	49	87	67	67	49	75	27	157

Özünde birey ve kurumlar arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim süreci yer alan sosyal sermayenin oluşması bu sürecin kendisine bağlıdır. Bireylerin bir arada yaşamak zorunda olmalarını gerektiren sosyal hayat, aynı zamanda bireyler ve kurumlar arasında karşılıklı diyalogu zorunlu kılmakta ve bireylerde kurumlara karşı güven duygusunun gelişmesine olanak sağlamaktadır (Rose ve Mishler, 1997: 85). Bireylerin birbiri ile kurduğu ilişkinin temelinde yer alan güvene yönelik deneyim ilk olarak aile, sosyal çevre ve öğretmenler gibi çeşitli gruplar ile girilen ilişkiler sonucunda oluşmaktadır. Bireyler güven ya da güvensizlik durumuna göre kendi yaşamlarını düzenlemekte ve yaşadığı hayatın her aşamasında kendini güvende hissetmek istemektedir (Can, 2015: 27). Tablo 11’de öğrencilerin sosyal hayat içerisinde bir arada yaşadığı kişilere yönelik güven algılarının ölçüldüğü görüşlerine yer verilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere öğrencilerin önemli bir kısmı hocalarına güven duyduklarını belirtmişlerdir. Farklı bir sosyo-kültürel çevrede zamanının çoğunu akademik ortamda geçiren öğrencilerin hocaları ile kurduğu etkileşimin pozitif yönde olduğunu gösteren bu sonuçlardan, öğrencilerin sermaye düzeylerinin de olumlu etkilendiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Öğrencilerin yaşadığı kentteki insanlara güveninin düşük olduğu araştırmadan elde edilen önemli bir diğer bulgudur. Öğrencilerin yerel toplumdaki kişilerle iletişimin düşük olmasına neden olan bu güvensizlik duygusu öğrencilerin sosyal sermaye düzeyini olumsuz etkileyebilecek önemli bir göstergedir.

Tablo 11: Öğrencilerin Güven Algılarına İlişkin Görüşleri

Öğrencilerin İfadeleri	Ortalama	Standart Sapma
Ülkemden arkadaşlarıma güvenirim.	3,4395	0,99574
Aynı inancı paylaştığınız insanlara güvenirim.	3,4268	1,11633
Aynı etnik gruptaki insanlara güvenirim.	3,1274	1,11359
Yaşadığınız kentteki insanlara güvenirim	2,9618	1,07944
Aynı sınıf/ırk/din/ ya da etnik gruptaki insanlara güvenirim.	3,1911	1,04473
Farklı sınıf/ırk/din/ ya da etnik gruptaki insanlara güvenirim.	2,9936	1,02842
Benzer fikir, görüş ve düşüncelere sahip birine güvenirim.	3,4777	0,94453
İş ya da alışveriş yaptığınız kişilere güvenirim.	2,9682	1,00269
Hocalarıma güvenirim.	3,9045	1,03021
Üniversite yönetimine güvenirim.	3,5669	1,18362
Herhangi bir sorunda ülke arkadaşlarımdan yardım isterim.	3,5669	1,18362
Birine güvenebilmek için onunla aynı ülkeden gelmiş olmamız yeterlidir.	1,9745	,99324
Kişisel sorunlarımın çözümü için çevremde kimse yok.	2,4713	1,14108

Öğrencilere herhangi bir kişisel sorunla karşılaştığında ilk olarak nereye başvurmayı tercih edeceklerine ilişkin yöneltilen sorulara verilen cevapların yer aldığı Tablo 12’ye bakıldığında öncelikli olarak “aileme/akrabalarıma” ikinci olarak ise “kendi ülke arkadaşlarıma” seçeneğinin işaretlendiği görülmektedir. Esasında farklı bir sosyo-kültürel ortam içerisinde karşılaşılan sorunlarla alakalı başvurulması gereken ilk yerin Türkiye’deki yetki merciler olması gerekirken öğrencilerin kendi akrabalarını temel alan bir çözüme doğru yöneldikleri görülmektedir. Öğrencilerin karşılaştıkları problemler ile ilgili ailesinden uzak olsa dahi onlarla paylaşmak istemeleri, öğrencilerin yaşadığı topluma sosyal olarak tam anlamı ile adapte olamadıklarının ve resmi kaynaklara başvurma noktasında çekimser yaklaştıklarının bir göstergesi olabilmektedir.

Tablo 12: Herhangi Bir Kişisel Sorunla Karşılaşıldığında Başvuru Tercihi

Seçenek	Sayı	Yüzde
Uluslararası öğrenci derneğine (Türkiye orijinli)	52	11,1
Uluslararası öğrenci derneğine (Ülke orijinli)	24	5,1
Üniversite yetkili/danışman kişilere	41	8,7
Kendi ülkedeki arkadaşlarıma	75	16
Türkiye’den arkadaşlarımla	54	11,5
Kendi ülkemin yetkili mercilerine	23	4,9
Türkiye’deki yetkili mercilere (YTB, Dışişleri Bakanlığı, Polis vb.)	62	13,2
Aileme/akrabalarıma	87	18,5
Danışmanım	34	7,2
Diğer	18	3,8
Toplam	470	100

Tablo 13’te öğrencilerin karşılaştıkları sorunlarda başvuru tercihlerinin bölgelere göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin elde edilen verilere yer verilmiştir. Öğrencilerin bölge bazında cevapları değerlendirilirken Asyalı öğrencilerin çoğunun karşılaşılan sorunlarda Türkiye orijinli uluslararası öğrenci derneğine başvurmayı tercih edeceklerini belirtmeleri, diğer bölgelerden katılım sağlayan öğrencilerle karşılaştırıldığında dikkat çeken önemli bir farklılıktır. Bu farklılık, Asyalı uluslararası öğrencilerin diğer bölgelerden gelen öğrencilere kıyasla toplumsal yapı içerisinde daha fazla etkileşimde buldukları şeklinde

ifade edilebilmektedir. Yine yalnızca Avrupa'dan gelen öğrencilerin, karşılaştıkları sorunla ilgili aile/akrabalarına başvurmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 13: Karşılaşılan Sorunlarda Başvuru Tercihinin Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Uluslararası öğrenci derneğine (Türkiye orijinli)	Uluslararası öğrenci derneğine (Ülke orijinli)	Üniversite yetkili kişilere	Kendi ülkemdeki arkadaşlarıma	Türkiyeden arkadaşlarıma	Kendi ülkem yetkili mercilerine	Türkiye'deki yetkili mercilere (YTB, Dışişleri Bakanlığı, Polis vb.)	Aileme /akrabalarıma	Danışmanma	Diğer	Toplam
Ortadoğu	20	7	16	25	16	6	25	29	13	5	56
Balkanlar	1	1	3	4	3	0	3	5	2	0	10
Asya	12	4	7	9	10	3	9	11	4	3	23
Afrika	14	9	10	23	12	8	15	24	10	8	41
Türki Cumh.	3	1	4	8	6	3	4	11	4	1	13
G. Amerika	0	0	0	1	1	1	1	2	0	0	2
K.Afrika	1	2	1	4	5	2	3	5	1	1	9
Avrupa	1	0	0	1	1	0	2	0	0	0	2
Toplam	52	24	41	75	54	23	62	87	34	18	156

Uluslararası öğrencilerin ülke arkadaşlarından birinin başına talihsiz bir olay geldiğinde yardım isteme tercihinin ne olacağı sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 14'te yer verilmiştir. Cevaplar incelendiğinde öğrencilerin kendi karşılaştığı bir sorunda yardım isteme tercihi ile ülke arkadaşlarından birinin başına talihsiz bir olay geldiğinde yardım isteme tercihi arasında farklılık olduğu görülmektedir. Öğrencilerin kendileri bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında aile/akrabalarından yardım isterken, ülke arkadaşları söz konusu olduğunda kendi ülke arkadaşlarından yardım istemeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Aslında bu soruya verilen yanıtlar ile diğer soru arasında önemli görülebilecek ortak husus, öğrencilerin kendilerini olabildiğince toplumsal yapının etkileşiminden uzak tutmaya çalışmalarıdır. Öğrencilerin buldukları toplumsal yapının parçaları olan yerel düzeydeki paydaşlar ile iletişime geçme konusunda çekimser yaklaşımları tam anlamı ile topluma adapte olamadıklarının bir göstergesi olabilmektedir. Öğrencilerin bu tercihi her ne kadar kendi aralarındaki iletişimi ve sosyal sermayeyi güçlendirme potansiyeli taşısa da farklı kültürden gruplarla sosyal iletişim kurmalarını ve adaptasyonlarını sekteye uğratabilmektedir.

Tablo 14: Ülke Arkadaşlarından Birinin Başına Talihsiz Bir Olay Geldiğinde Yardım İsteme Tercihi

Seçenek	Sayı	Yüzde
Dernek yetkililerinden	33	8,1
Kimseden yardım istemem	10	2,5
Kendi ülke arkadaşlarımdan	75	18,5
Diğer arkadaşlarımdan	50	12,3
Polisten	43	10,6
YTB sorumlusundan	50	12,3
Konsolosluktan	32	7,9
Hocalarımdan	53	13,1
Üniversite yetkililerinden	32	7,9
Diğer (.....)	27	6,7
Toplam	405	100

Tablo 15'te yer verilen öğrencilerin ülke arkadaşlarından birinin başına bir şey geldiğinde yardım isteyecekleri grupların bölgelere dağılımına bakıldığında anlamlı bir farklılık görülmemekle beraber; araştırmada nicelik olarak önemli bir yer tutan Ortadoğu'dan gelen öğrencilerin önemli bir kısmının kendi ülke arkadaşlarının yanında YTB temsilcisinden yardım isteyeceklerine yönelik belirttikleri görüş, diğer öğrencilerin ifadelerinden farklılık göstermektedir. Ortadoğulu öğrencilerin çoğunluğunun YTB temsilcisinden de yardım isteyeceklerini belirtmeleri kurdukları yerel iletişim ağlarının diğer öğrencilere göre farklı düzeyde olduğunu gösterebilmektedir.

Tablo 15: Öğrencilerin Yardım İstedikleri Grupların Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Dern- yetk- ililer- inden	Kims- eden	Kendi ülke arkadaş- larımd- an	Diğer arkadaş- larımd- an	Polist- en	YTB soru- mlus- undan	Kons- olos- uktan	Hoca- ların- dan	Ünivers- ite yetki- lilerind- en	Diğer	Toplam
Ortadoğu	7	7	24	14	18	24	12	16	10	13	57
Balkanlar	1	0	3	3	3	4	1	6	3	2	10
Asya	7	1	11	8	6	5	3	10	6	4	22
Afrika	11	1	19	14	9	10	9	10	6	7	41
Türki Cumh.	5	1	9	6	2	4	5	5	2	0	13
G. Amerika	0	0	1	0	1	1	0	1	1	0	2
K. Afrika	2	0	7	4	2	1	2	4	2	1	9
Avrupa	0	0	1	1	2	1	0	1	2	0	2
Toplam	33	10	75	50	43	50	32	53	32	27	156

Öğrencilerin Birlikte Hareket Etmeye Yönelik Düşünceleri

Öğrencilerin kendini farklı bir ortama ait hissetmeleri ve farklı bir kültüre adapte olmaları, kendi kültürünü rahat bir şekilde yansıtmaya konusunda özgür olmaları ile doğru orantılıdır. Öğrenciler kendi kültürünün ürünlerini rahat bir şekilde paylaşabildiği ortamda saygı gördüğünü düşünebilir, kendini güvende hissedebilir ve sosyal sermaye düzeyini artırabilirler. Bu kapsamda Tablo 16 incelendiğinde öğrencilerin önemli bir kısmı yerel dillerini yalnızca kendi ülke arkadaşları yanında konuşabildiklerini ifade etse de günlük yaşamda yetiştiği kültürü yaşattığını, ülkelerine ait fıkraları ve atasözleri kullandıklarını ve yaşadığı kültüre başkaları tarafından ilgi gösterildiğini belirtmişlerdir. Tabloda yer alan önemli sonuçlardan bir diğeri ise öğrencilerin önemli bir kısmı kendi ülkelerinde daha fazla sosyal organizasyonlara katılım sağladıklarını belirtmeleridir.

Tablo 16: Bir Arada Hareket Etme ve Sosyal Sermaye

Seçenek	Ortalama	Standart Sapma
Kendimi geniş bir arkadaş çevresinin içerisinde hissederim.	3,3376	1,18513
Kendi yerel dilimi yalnızca ülke arkadaşlarımda konuşabiliyorum.	3,5541	1,283
Günlük yaşamda yetiştiğim kültürü yaşattırım. (Giyim tarzı, yemek, dil vs.)	3,4713	1,20661
Ülkemde söylenen fıkraları ve atasözlerini burada da kullanırım.	3,4076	1,2087
Yaşadığım şehirde ülkemizin kültürüne ilgi gösterirler.	3,2548	1,20843
Ülkeme ait kültürel tanıtım programı için bir şey yapılacağına ben ve birkaç arkadaşımın başkası yardım etmez.	2,4395	1,15102
Ülkemden arkadaşlarımla kurduğum ilişki samimiyete dayanmaktadır.	3,7962	1,10209
Bir topluluğa ait olduğumu ve bir ekibin üyesi olduğumu hissediyorum.	3,4076	1,20870
Kendi duygu ve düşüncelerimi diğer ülke arkadaşlarıma aktarabilirim.	3,7452	1,09723
Ülkemden gelen ve Konya'da eğitim alan öğrencilerle güçlü bir iletişimim vardır.	3,9363	1,09006
Türkiye'deki gelişmelerden ülkemdeki insanları (aile üyesi, arkadaş, hoca vb.) haberdar ederim.	3,8981	1,10468

Tablo 17’de görüldüğü üzere öğrencilerin “Sadece kendi ülkemden gelen uluslararası öğrencilere yardımcı olurum.” ifadesine katılımının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Öğrencilerin farklı kültürden kişilere ihtiyaç duydukları takdirde yardımcı olacağını belirtmeleri, sosyal ilişki kurma ve sosyal sermaye düzeylerini arttırma konusunda istekli oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 17: Katılım ve Sosyal Sermaye

Kendi ülkemdeyken sosyal organizasyonlara katıldım.	3,4968	1,36167
Yalnızca uluslararası öğrenci derneğinin üyesiyim.	2,6624	1,33759
Eğer bir faaliyet düzenlesem ülke arkadaşlarım yardımcı olur.	3,6815	1,08627
Yıl içerisinde Konya’da eğitim alan ülke arkadaşlarımızla bir araya geliriz.	3,758	1,13455
Sadece kendi ülkemden gelen uluslararası öğrencilere yardımcı olurum.	1,5605	0,82693
Yeni gelen uluslararası öğrencilerin hepsine yardımcı koçluk (mentörlük) yapmak isterim.	3,7452	1,0736
Üniversite sayesinde eğitimimi bitirdikten sonra da iletişimde kalacağım yeni arkadaşlar edindim.	3,9045	1,09652
Ülkeme ait bir öğrenci birliği veya topluluğun olmaması eksikliklerdir.	3,1529	1,35951
Örgütlere, birliklere, gönüllü faaliyetlere daha aktif katılıyorum.	3,2293	1,22408
Konya’da ülkem tanınması için yapılan proje ve organizasyonlara yardımcı olurum.	3,7197	1,23949
Konya’da ülkemdeki kadar aktif birisi değilim.	3,2293	1,22408

Sosyal sermaye ile yakından ilişkisi olan sivil toplum kuruluşları, farklı bir sosyo-kültürel yapı içerisinde kişilerin çevre edinmelerine ve bakış açılarını geliştirmelerine imkân sağlayan önemli bir araçtır. Sosyal ağların genişliği ve güvene dayalı kurulan bağlar aidiyet hissini güçlendireceği gibi kişilerin çaresizlik duygusu hissetmelerinin önüne geçebilecek ve karşılaşılan sorunlarla baş edebilmeleri için farklı bakış açıları geliştirmelerine olanak sağlayacaktır. Aksi durumda kişilerin kendilerini toplumdan soyutlamalarına, yabancılaşmış hissetmelerine neden olabilecek ve sosyal sermaye düzeyleri de etkilenenektir. Bu çerçevede araştırma kapsamında öğrencilere bir STK’ya üye olma ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Tablo 18’den anlaşılacağı üzere öğrencilerin önemli bir kısmının Konya’da dernek ve STK’ya üye olduklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda öğrencilerin çoğunluğu Konya’da ülkelerine ait bir topluluk olmadığını da ifade etmişlerdir. Öğrencilerin önemli bir kısmı Konya’nın dernek ve öğrenci birliği oluşturma konusunda kolay şehir olduğunu ifade etse de katılım söz konusu olduğunda çekimser yaklaşıtları tespit edilmiştir.

Tablo 18: Öğrencilerin Bir Topluluğa STK’ya Üye Olma İle İlgili İfadeleri

Öğrencilerin İfadeleri	Ortalama	Standart Sapma
Arkadaşlarımızla kurduğumuz resmi olmayan ülke/bölge birliğimiz/topluluğumuz bulunmaktadır.	3,3057	1,29922
Konya’da hem uluslararası öğrenci derneğine hem de çeşitli STK’lara üyeliğim var.	4,3057	2,29922
Üniversitede ülkem aittir bir topluluk bulunmaktadır.	2,4268	1,4106
Konya’da kendi ülkemden daha fazla STK’ya üye oldum ve faaliyetlerine katıldım.	2,6369	1,33086
Konya dernek, öğrenci birliği oluşturma konusunda daha kolay şehirdir.	3,6115	1,04789

Uluslararası öğrencilerin ülkelerine ait öğrenci birliğinin bulunmasının kendilerine sağladığı katkılara yönelik yöneltilen soruya verilen cevaplar, Tablo 19’da görüldüğü üzere resmi ve kişisel sorunların halledilmesinde kolaylık sağlayacağı görüşü üzerine yoğunlaşmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi öğrencilere STK’ya üye olmalarının getirdiği önemli bir avantaj, sorunlarla başa çıkmaları konusunda bir perspektif sağlayacağı ile ilgiliydi. Araştırmanın sonuçları da bu tespiti doğrular niteliktedir. Dahası araştırmanın sonuçları Kaya (2020)’nin 401 kişi ile yaptığı çalışmanın sonuçları ile de benzerlik göstermektedir. Kaya’nın çalışmasında 127 öğrencisinin resmi ve kişisel sorunların halledilmesinde öğrenci birliğinin kolaylık sağlayacağı tespit edilmiştir.

Tablo 19: Ülkenize ait bir öğrenci birliğinin, derneğin bulunması size nasıl bir katkı sağlayabilir?

Seçenek	Sayı	Yüzde
En azından yalnız hissettirmez.	74	25,1
Kendi kültürümü unutmamış olurum.	57	19,3
Resmi ve kişisel sorunlarımın halledilmesinde kolaylık sağlar.	89	30,2
Ülke arkadaşlarımla toplanabileceğim bir mekân olur.	75	25,4
Total	295	100

Uluslararası öğrencilerin eğitim süreci sırasında kurdukları sosyal bağın niteliği ve elde ettikleri kazanımları ülkelerine döndükten sonra bulunduğu ülkeye yönelik fikirlerini etkileyebilmektedir. Öğrencilerin ülkelerine döndükten sonra eğitim gördüğü ülkeyi temsil etme konusundaki görüşlerine Tablo 20’de yer verilmiştir. Tablo 18’den anlaşılacağı üzere öğrenciler arasında SÜ’de edindiği sosyal bağı devam ettirme, üniversitenin tanıtımını yapma, iş hayatına atıldığında Türkiye ile işbirliğine açık olma ve ülkelerine döndüklerinde bulunduğu kültürü temsil etme konularına ilişkin pozitif bir algı bulunmaktadır. Sonuçlardan öğrencilerin SÜ’deki eğitim süreçleri boyunca duydukları memnuniyet açıkça anlaşılabilir.

Tablo 20: Döndükten Sonra Bulunduğu Ülkeyi Temsil Etme

Seçenek	Ortalama	Standart Sapma
Eğitimi bitirip ülkeme döndükten sonra Selçuk Üniversitesinde tanıdıklarımla irtibatla kalmaya devam edeceğim.	3,9427	1,1108
Ülkemde Selçuk Üniversitesini tanıtımda katkıda bulunacağım.	3,3185	1,38693
İş hayatına atıldığında çalıştığım alanla ilgili Türkiye ile iş birliği olanaklarına açık olacağım.	3,9172	1,18192
Ülkeme döndüğümde misafir olarak kaldığım kültürü temsil edebileceğimi düşünüyorum.	3,9745	1,05581

Sonuç ve Öneriler

Öğrenciler ve akademisyenler için eğitim ve araştırma kalitesini artırma amacının önemli bir sacayağı olan “yükseköğretimde uluslararasılaşma stratejisi” Türkiye’de her geçen gün uluslararası öğrenci sayısının artması ile birlikte somut bir çıktıya dönüşmüştür. Aynı zamanda yükseköğretimde kurumsal bir dönüşümü temsil eden bu strateji ile eğitim sürecine kültürlerarası bir boyut da eklenmiştir. Uluslararasılaşma sayesinde bir taraftan öğrenciler akademik hayatlarına önemli katkı sağlayacak bir sürece adım atarken, diğer taraftan da farklı bazı meydan okumalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu meydan okumalar arasında çalışmanın da ana temasını oluşturan, sosyal ve kültürel yönden öğrencinin farklı bir toplumsal çevreye uyum sağlama meselesi önemli yer tutmaktadır. Bireyin sosyal ağlar aracılığıyla erişebileceği maddi ve manevi kaynakları temsil eden sosyal sermaye kavramı; bireyler, gruplar ve toplum için hayati bir kaynaktır. Sosyal sermaye kaynağının özellikle öğrencilerin akademik başarısına ve sosyal hayatına olumlu etkisinin olduğunu ortaya koyan ve çalışma kapsamında vurgulanan çeşitli araştırmalar söz konusudur.

İki bini aşkın uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan SÜ, Türkiye’de uluslararası öğrenci kabulünde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında SÜ’ye dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen uluslararası öğrencilerin farklı sosyo-kültürel çevrede farklı kültürden öğrenciler ile iletişimleri, katılım ve güven bileşenlerine ilişkin görüşleri konusunda somut veriler elde etmek amacı doğrultusunda nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmada örneklem seçiminde olasılık örnekleme türlerinden basit rastgele olasılık örnekleme yöntemi kullanılmış ve bölüm, ülke ve yaş gibi kriterler gözlemlenmeden SÜ’de eğitim gören uluslararası öğrenciler rastgele seçilmiştir. Google Form üzerinde çevrimiçi veri setine dönüştürülen 75 soru Ekim-Aralık 2023 tarihleri arasında SÜ’de eğitim gören uluslararası öğrencilere e-mail üzerinden gönderilmiştir. Çalışma kapsamında dünya çapında 55 ülkeden gelen 157 öğrenci ile yapılan araştırma sonuçları, öğrencilerin önemli bir kısmı boş vakitlerinde diğer ülke öğrencileri ile sosyalleşmeyi tercih ettiklerini göstermektedir. Farklı kültürden öğrenciler ile etkileşime girmek sosyal sermaye düzeyini artıran önemli bir unsur olduğundan öğrenciler açısından pozitif yönde bir gelişmeden söz edilebilmektedir. Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin çoğunluğu, okul dışındaki zamanlarında ev/yurt ortamında ve

kütüphanede vakit geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç her ne kadar öğrencilerin ekonomik koşulları ile de ilişkilendirilebilse de öğrencilerin toplumsal hayata uyum sağlama sürecinde daha temkinli olduklarını ve gerek görmedikçe ev/yurt ortamı dışına çıkmadıklarını göstermektedir. Çalışma kapsamında elde edilen ve diğer araştırmalarla karşılaştırma yapma olanağı sağlayan bulgulardan biri cinsiyet değişkeninin sosyal sermaye üzerindeki etkisine ilişkindir. Araştırmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinin daha çok kütüphanede vakit geçirdiği 2. 3. 4. sınıf ve YL-Doktora öğrencilerinin daha çok ev/yurt ortamında vakit geçirdikleri tespit edilmiştir. Okul dışında zaman geçirme tercihinin cinsiyete göre ise bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bu bulgu, Tatlı (2013)'nın bulgularıyla desteklenmediği görülmektedir. Tatlı (2013), cinsiyetin sosyal sermaye düzeyini farklılaştırdığını ortaya koymuştur. Abdioğlu ve Yavuz (2013)'un çalışmalarında elde ettiği bulgularda demografik faktörlerin sosyal sermayenin güven boyutunu etkilediği tespit edilmiştir. Ancak Başak ve Öztaş (2010)'ın araştırma sonucu çalışmamızla paralellik göstermektedir. Başak ve Öztaş (2010) cinsiyet ile sosyal sermayenin güven boyutu arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Çalışmadan elde edilen bulgularda Ortadoğu'dan, Balkanlar'dan ve Türkiye Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin önemli bir kısmı öncelikle kütüphanede; Afrika'dan, Asya'dan, Güney Amerika'dan, Kuzey Amerika'dan gelen öğrencilerin çoğunluğu ev/yurt ortamında, Avrupa'dan gelen öğrenciler ise sosyal ortamlarda bulunmayı tercih ettiği görülmüştür. Bu noktada Avrupa'dan gelen öğrencilerin şehre adapte olma ve diğer bireylerle etkileşime girme konusunda farklı ülkelerden gelen öğrencilere kıyasla daha girişken oldukları söylenebilir. Güven, normlar ve sosyal ağlar sosyal sermaye şemsiyesi altında yapılan tüm çalışmalarda ortak boyut olarak yer almaktadır (Büyükbeşe ve Demirağ, 2018; Doğan vd., 2017; Günkör ve Özdemir, 2017b). Sosyal sermayenin en önemli boyutlarından biri olan güven, sosyal sermayenin kaynağı ve sonucudur. Diğer boyutları da destekleyen önemli bir etkiye sahiptir (Doğan vd., 2017). Bu kapsamda çalışma kapsamında yapılan araştırmaya bulguları, uluslararası öğrencilerin sosyal hayat içerisinde en çok hocalarına güven duyduklarını en az güveni ise kentte yaşayan diğer insanlara duyduklarını göstermektedir. Yerel toplumdaki kişilerle iletişimin düşük olmasına neden olan bu güvensizlik duygusu, öğrencilerin sosyal sermaye düzeyini olumsuz etkileyebilmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen önemli bir bulgu, uluslararası öğrencilerin önemli bir kısmının herhangi bir kişisel sorunla karşılaştığında ailesine başvuracağını belirtmeleridir. Farklı bir sosyo-kültürel ortam içerisinde karşılaşılan sorunlarla ilgili başvurulması gereken ilk yerin Türkiye'deki yetki merciler olması gerekirken öğrencilerin kendi akrabalarını tercih etmesi, sosyal sermaye düzeyine negatif etki eden bir göstergedir. Öğrencilerin resmi kaynaklara başvurma noktasında çekimser yaklaşıtlarını göstermektedir. Asya'lı öğrencilerin çoğunun karşılaştıkları sorunlarda Türkiye orijinli uluslararası öğrenci derneğine başvurmayı tercih edeceklerini belirtmeleri toplumsal yapı içerisinde diğerlerine kıyasla daha fazla etkileşimde bulduklarını göstermektedir. Sayın vd (2022)'nin yaptıkları araştırmada öğrencilerin bir zorlukla karşılaştıklarında bölüm hocalarından ya da akademik danışmanlarından yardım talebinde bulunmayı tercih ettikleri ortaya konulmuştur. Bu araştırmanın sonuçları da öğrencilerin zorlukla karşılaştıklarında kurumsal bir işleyişten ziyade ikili ilişkilerin inisiyatifinde bir çözüm çabası içerisinde olduklarını göstermektedir (Sayın vd, 2022).

Araştırma kapsamında öğrenciler, bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında aile/akrabalarından yardım isterken, ülke arkadaşları söz konusu olduğunda kendi ülke arkadaşlarından yardım istemeyi tercih ettikleri belirtmişlerdir. Öğrencilerin bu tercihi, kendi aralarındaki iletişimi ve sosyal sermayelerini güçlendirmelerine olanak sağlasa da farklı kültürden gruplarla sosyal iletişim kurmalarını ve adaptasyonlarını sekteye uğratabilmektedir. Dahası, sosyal sermayenin en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen güven düzeyinin yeteri kadar gelişmediğini göstermektedir. Öğrencilerin önemli bir kısmı Konya'ya kıyasla kendi ülkelerinde daha fazla sosyal organizasyonlara katılım sağladıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin farklı kültürden kişilere ihtiyaç duydukları takdirde yardımcı olacağını belirtmeleri etkileşim kurma konusunda istekli olduklarını göstermektedir. Sosyal sermaye düzeyini arttıran önemli bir unsur öğrencilerin STK'ya üye olma düzeyi ile ilgilidir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi sosyal ağlar, sosyal sermayenin olmazsa olmaz bileşenlerinden biridir. Öğrencilerin önemli bir kısmı Konya'da hem uluslararası öğrenci derneğine hem de çeşitli STK'lara üye olduklarını belirtmiştir. Resmi ve kişisel sorunların halledilmesine katkı sağlayacağı düşüncesi, öğrencilerin bir STK'ya üye olmasının en önemli sebebi olarak tespit edilmiştir. Bu noktada öğrencilerin sosyal ağlara katılma düzeyinin güven düzeyine göre daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Genel olarak öğrencilerin ülkelerine döndükten sonra SÜ'de edindiği sosyal bağı devam ettirme, üniversitenin tanıtımını yapma, iş hayatına atıldığında Türkiye ile işbirliğine açık olma konularına ilişkin pozitif bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Bu çalışma, bir taraftan sosyal sermaye literatürüne güncel bir araştırma metodu ile teorik bir bakış açısı sağlarken diğer taraftan da sosyal sermayenin güven, sosyal ağlar ve norm ve değerler kapsamında ele alınan boyutları ile yükseköğretim kurumlarında uluslararası öğrenciler nezdinde yürütülecek stratejilerin planlanmasına pratik bir katkı sunabilecektir.

SÜ özelinde yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak yükseköğretim alanında üretilecek politikalara yönelik bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Her şeyden önce yükseköğretim kurumları, sosyal sermaye düzeyinin geliştirilmesi üzerine yapılacak çalışmaların uluslararasılaşmanın etkin bir parçası olan uluslararası öğrenci sayısını artırma hedefine katkı sağlayacak önemli bir strateji olduğu konusunda farkındalığını arttırması gerekmektedir. Sosyal sermaye; bireyler, gruplar ve toplum için hayati bir kaynak olduğundan yükseköğretim kurumları, öğrencilerin yüksek sermaye düzeyine erişmesi için yapacağı en ufak bir katkının aynı zamanda üniversitenin başarısını olumlu yönde etkileyeceğinin bilincinde olmalıdır. Yükseköğretim kurumları, genel olarak toplumun özel olarak ise öğrencilerin sosyal sermaye düzeylerini arttırmak için tüm öğrencilerle birlikte etkin bir sosyallik alanı inşa etmelerine destek olmayı en önemli önceliklerden biri haline getirmelidir. Öğrencilere yüksek sosyallik alanı inşa etmenin en önemli adımı, sosyal ağlara katılımı destekleme amacı doğrultusunda ülke ve bölge bazında öğrenci topluluklarının kurulması ve bu topluluklara öğrencilerin aktif katılımının teşvik edilmesidir. Yükseköğretim kurumları, uluslararası öğrencilerin şehre ve üniversiteye entegrasyonunun sağlanmasında şehrin tüm paydaşlarının (yerel yöneticiler, sanayi-ticaret odası, şehirdeki diğer üniversiteler, sivil toplum kuruluşları gibi) bir arada olduğu iş birliği ortamını geliştirmek ve ortak bir akılla bir yol haritasının geliştirilmesi konusunda öncü rol üstlenmelidir. Sayın vd (2022), araştırmalarında belirttiği gibi günümüzde küresel yükseköğretim kurumları arasında oluşan rekabete devam edebilmek için her şeyden önce uluslararası öğrencilerin karşılaşmış oldukları sorunların etkili bir şekilde çözülmesi ve öğrencilerin beklentilerinin büyük ölçüde karşılanabilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin eğitim hayatları boyunca da teknik ve bürokratik süreçlerde yaşanan sıkıntılar bu sorunları daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle yükseköğretim kurumları yaşanan bu sorunları doğru tespit etmeli ve çözümü için ilgili paydaşları dahil edecek bir süreç yönetmelidir. Bireylerin daha önce hiç olmadığı kadar kolay mobil olması, aynı zamanda birbirleriyle etkileşime girmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim kurumları, uluslararası öğrencilerin kendilerinin başaramayacaklarını düşündüğü meselelerde başvuracakları bir mentörlük sistemi kurarak onlarla iletişim halinde olmayı sağlayabilir. Öğrencilerin kendilerini güvende hissedecekleri böyle bir uygulama, hem sosyal sermaye düzeylerinde artışa neden olacak hem de üniversitenin başarısına katkı sağlayacaktır. Dahası dijital teknolojilerin kullanımı sayesinde gelişen sosyal ağların bu etkileşim sürecinde kullanılması daha hızlı aksiyon alınmasına katkı sağlayacaktır. Yükseköğretim kurumları, öğrencilerin alanları ile ilgili sektörlerle bağlantı kurmalarını sağlayacak bir sistem kurarak hem sektörün ihtiyaçlarının karşılanmasına hem de öğrencilerin toplum içerisindeki farklı kesimlerle etkileşim kurmalarına olanak sağlayabilir. Böylece öğrenciler, kuracakları farklı sosyal bağlantılar sayesinde sosyal sermaye düzeylerini arttırabileceklerdir.

Kaynakça

- Abdioğlu, H. ve Yavuz, S. (2013). İşletmelerde sosyal sermayenin ölçülmesi ve raporlanmasına yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1): 25-56.
- Almeida, D.J., Byrne, A. M. & Ruiz, S. (2021). How relevant is grit? the importance of social capital in first-generation college students academic success. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice* 23(3), 539-559.
- Aydemir, M. A. (2011). *Sosyal sermaye (topluluk duygusu ve sosyal sermaye araştırması)*. Çizgi Kitabevi.
- Başak, S. ve Öztaş, N. (2010). Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet. *Gazî Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 27-56.
- Boşgelmez, G. (2012). *Sivil toplum kuruluşlarında güven ve gönüllülük açısından sosyal sermayenin değerlendirilmesi: isparta örneği* [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Bourdieu, P. (1987) What makes a social class? on the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1-17.

- Büyükbeşe, T., & Demirağ, B. (2018). Öğretim elemanlarının eğitim ortamı algısının sosyal sermaye boyutları üzerindeki etkisi üzerine nicel bir araştırma: hasan kalyoncu üniversitesi örneği. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 53-7.
- Can İ. (2015). *Türkiye’de siyasal güven*. Pınar Yayınları.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Çalışkanoğlu, S. & Koşar, D. (2023). Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin sosyal sermayeye ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(3), 2156-2177.
- Çokluk, Ö., Şekercioglu, & G. Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik, spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dika, S. L., & Singh, K. (2002). Applications of social capital in educational literature: A critical synthesis. *Review of Educational Research*, 72(1), 31-60.
- Doğan, Ö., & Bostancı, B.A. (2017). Okulların sosyal sermaye düzeyleri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeleri arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(özel sayı 2), 313-334
- Field, J. (2008). *Social capital*. Routledge. London.
- Fine, B. (2011). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı*. Yordam Kitap.
- Fukuyama, F. (1 October 1999). *Social capital and civil society*. The Institute of Public Policy Conference. Virginia.
- Fukuyama, F. (2005). *Güven: sosyal erdemler ve refahın yaratılması*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güney, A., Çelik, E. (2019). Sosyal sermaye ile işsizlik kaygısı arasındaki ilişki: atatürk üniversitesi iibf son sınıf öğrencileri üzerine bir uygulama. *İstanbul İktisat Dergisi*, 2019, 69 (1), 103-131.
- Günkör, C., & Özdemir, M. Ç. (2017). Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 70-90.
- Hacımahmutoglu, H. & Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2021). Social capital revisited: concept and measurement. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(3), 135-184.
- Hair, J.F., Anderson, R.E., Tahtam, R.L. & Black, W.C. (1998). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Prentice-Hall International, Inc.
- Hüsnu, K. (2008). Sosyal sermaye ve organizasyonların öngörü yeteneğini geliştirme gücü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), 259-288.
- Martin, N. D. (2009). Social capital, academic achievement, and post graduation plans at an elite, Private University. *Sociological Perspectives*, 52(2), 185–210.
- Öz, İ (2014). *Sosyal sermaye düzeyini belirleyen faktörler Dumlupınar Üniversitesi Örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdikmenli-Demir, G. (2010). Üniversite öğrencilerinde kimlik gelişimi: kimlik statülerinin sosyal sermaye ve kimlik sermayesi ile olan ilişkisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 34(2): 1-10.
- Paksoy, H. M. & Gül, M. (2019). Sosyal sermaye üzerine bir araştırma. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*. 5 (13), 321-332.
- Putnam, R. (2005). *Social capital: measurement and consequences*. Kennedy School of Government, Harvard University
- Rose, R. & Mishler, W. (1997). Social capital in civic and stressful societies. *Studies in Comparative International Development*, 3(32), 85–111.

- Sayın, Y., Usta, S., Güzelipek., Y., A., ve Alkın, R., C. (2022). *Konya'da uluslararası öğrencilik*. Selçuklu Belediyesi Dış İlişkiler Müdürlüğü.
- Şahin, S. (2011). *Kültürel sermaye kibar hırsız ve şebir*. Bağlam Yayınları.
- Şan, M. K. (2007). Bilgi toplumuna geçişte sosyal sermayenin taşıdığı önem ve türkiye gerçeği. *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 2, 70-95.
- Tatlı, H. (2013). Sosyal sermayenin bireylerin istihdamı üzerindeki etkisi hanehalkı reisleri üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3): 87-114.
- Tokmak, M., Kandemir, H., Karaca, M. & Aydoğan, S. (2022). Sosyal sermayenin akademik başarıya etkisi: gelendost meslek yüksekokulu örneği. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS)*, 6(20): 160-176.
- Tüysüz, N. (2011). *Sosyal sermayenin ekonomik gelişme açısından önemi ve sosyal sermaye endeksinin hesaplanması*. Ankara Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Uğuz, H. E. (2010). *Kişisel ve kurumsal gelişmeye farklı bir yaklaşım: sosyal sermaye*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Üzüm, B., Şenol L. & Dadashova R. (2020). Türk dünyası'nda sosyal sermaye, kültürel sermaye, sosyal yenilikçilik üzerine bir araştırma: türkiye-azerbaycan üniversite öğrencileri örneği. *Turkish Studies-Social*, 15 (3), 1625-1642.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151-208.
- Zaker Salehi, G. (2008). The paradox of social capital of iranian educated people: survey and study on the relationship between higher education and social capital in iran. *Journal of Engineering Education*, 40(1), 25-51.
- Ziapour, A., Ziapour, A., Abbasi, P., Ozdenk, G. D., & Kianipour, N. (2018). Study on the role of social capital in student's health at kermanshah university of medical sciences: the role of demographic variables. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 12(11).
- Zihnioğlu, Ö. & Dalkıran, M. (2022). From social capital to social cohesion: syrian refugees in turkey and the role of NGOs as intermediaries. *Journal Of Ethnic and Migration Studies*, 48 (11) 2455-2472.

EXTENDED SUMMARY

The concept of social capital has started to gain importance since the 1980s and has a broad perspective extending to sociology, business, economics, education, social policies and political science (Ekinci, 2008). In the most general terms, social capital; It can be expressed as a set of informal values and norms shared among members of community groups that are related to each other on the basis of values, beliefs, models and social networks (Zihnioğlu, Dalkıran 2022). In this context, it can be said that social capital consists of trust, values and norms and participation components. The concept of social capital, which provides effective data in analyzing issues in social and economic fields, has recently offered an approach to explaining how some students in educational institutions are more successful than others (Plages, 2011). Moreover, it is argued that higher education institutions are one of the powerful producers of social capital. Education, which is the transmitter of society's values, norms and culture, brings new social networks and leads to the development of students' social capital. The fact that education and social capital are in such communication with each other requires higher education institutions to include studies on their ability to produce social capital on their agenda (Zaker Salehi, 2008). It is also supported by studies that the social capital levels of international students are very effective in completing their adaptation journey to a different socio-cultural environment without any problems. Once international students enter a vastly different cultural environment, they have to deal with the challenges of life and academic studies simultaneously; Psychological and sociological stress caused by inadequate resources hinders their cultural adaptation and academic engagement (Cho & Yu, 2015; Chai et al., 2022). Social capital enables international students to exchange and acquire new knowledge, strengthens their sense of belonging and increases participation. International students' social capital is crucial to their cultural adaptation and the way they cope with academic challenges. For this reason, it is important to examine the social capital profiles of international students and provide an analysis framework regarding the difficulties they face and what needs to be done at institutional, local, regional and international levels.

This study was prepared for the purpose of evaluating the social capital profile of international students who come from different parts of the world and study at Selçuk University (SU) by examining their level of belonging to a different social structure and their level of acting together. Within the scope of the study, the scale consisting of 40 statements was converted into an online data set via Google Form and sent via email to international students studying at SU. The sample of the research consists of 157 international students, 58 women and 99 men, who came to SU from 55 countries around the world to study. The findings obtained from the research focused on: The level of international students' involvement in social activities, the level of trust of international students in the environment and the people in the environment, the level of civil participation of international students, and the level of international students representing their country after returning. Looking at the results of the research, it is seen that students are more cautious in the process of adapting to social life and do not leave their home/dormitory environment unless necessary. In social life, international students trust their professors the most and the least trust in other people living in the city. This feeling of insecurity, which causes low communication with people in the local community, can negatively affect the social capital level of students. He stated that he would apply. While the first place to consult for problems encountered in a different socio-cultural environment should be the competent authorities in Turkey, the fact that students prefer their own relatives is an indicator that has a negative impact on the level of social capital. It shows that students are reluctant to consult official sources. It has been determined that while students ask for help from their family/relatives when they face a problem, they prefer to ask for help from their own country friends when it comes to their country friends. Although this choice of students allows them to strengthen communication among themselves and their social capital, it may hinder their social communication and adaptation with groups from different cultures. Moreover, it shows that the level of trust, which is considered one of the most important components of social capital, has not developed sufficiently. An important factor that increases the level of social capital is related to the level of students' membership in Non-Governmental Organization (NGOs). A significant number of students stated that they are members of both international student associations and various NGOs in Konya. The idea that it will contribute to the resolution of official and personal problems has been identified as the most important reason for students to become members of an NGO. At this point, it can be said that the level of participation of students in social networks is higher than the level of trust.

ADAY ÖĞRETMENLERİN YETİŞTİRİLMELERİNDE MENTÖRLÜK UYGULAMALARININ TARİHSEL SÜRECİ

HISTORICAL PROCESS OF MENTORING PRACTICES FOR THE TRAINING OF NOVICE TEACHERS

Emel YILMAZ

Milli Eğitim Bakanlığı
Çankaya Başkent Halk Eğitim Merkezi
emldnzyilmaz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3832-8760

Melike GÜNBEY

Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
melike.gunbey@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0402-5611

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
27.01.2024

Kabul Tarihi:
07.06.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Aday öğretmen,
Mentörlük,
Mentor

Keywords
Novice teacher,
Mentoring,
Mentor

Mentörlük, mesleki rehberlik ve desteğin sağlanması bakımından aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde önemlidir. Aday öğretmenlere uygulanan mentörlüğün onların mesleki gelişimini desteklemesi ve bunun sonucunda öğretimin iyileştirilmesine katkı sağlaması beklenir. Bu araştırmanın amacı Türk eğitim sisteminde aday öğretmen yetiştirme sürecinde aday öğretmenlere sağlanan mentörlük uygulamalarını yasal belgelere dayanarak incelemektir. Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen bu çalışmada aday öğretmenlerin yetiştirilmesi sürecini açıklayan kanun, yönetmelik, kılavuz, yönerge ve genelge olmak üzere 1983-2022 yılları arasında yürürlüğe giren 11 yasal belge doküman analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Mentörlüğün, aday öğretmenlerin nasıl ve kimin sorumluluğunda yetiştirilmesi, mentör ile aday öğretmen ilişkisini anlatan bir süreçten çok tamamlanması gereken uygulamaların sayısal olarak vurgulandığı bir süreç olarak ilk belgelere yansıdığı tespit edilmiştir. İlk belgelerde mentörlüğün teorik kısmına odaklanılırken sonraki belgelerde uygulamada bu sürecin nasıl yürütülmesi gerektiği ile rol ve sorumlulukların kapsamına değinildiği saptanmıştır. Güncel yasal belgelerde, mentörlüğün aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde önemli bir yaklaşım olduğu; mentörlerin görevlerinin daha ayrıntılı bir biçimde açıklandığı belirlenmiştir.

Mentoring is important for novice teachers as for professional guidance and support. It is expected to improve the teaching from the mentoring for novice teachers. The study examines the mentoring practices in novice teacher training in the Turkish education system based on legal documents. In this qualitative research, 11 legal documents, including laws, regulations, guidelines, mandate, circular, and declarations, which were in force between 1983 and 2022, reflecting the process, were analyzed with the document analysis technique. In the first document in 1983, it was found that mentoring in teacher training was mentioned as a process in which the numerical data to be completed were emphasized rather than a process reflecting how and under whose responsibility novice teachers should be trained and the relationship between mentor and novice teacher. So, the focus was on the theoretical aspects of the process, it was found that the following documents mentioned how this process should be carried out in practice and who should play what roles. In the recent legal documents, it is stated that mentoring is an important approach to the training of novice teachers and the roles and responsibilities of mentors are described in detail.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1426833>

Atf/Cite as: Yılmaz, E., & Günbey, M. (2024). Aday öğretmenlerin yetiştirilmelerinde mentörlük uygulamalarının tarihsel süreci. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 663-680.

Giriş

Toplumun geleceğini inşa etme görev ve sorumluluğunu taşıyan öğretmenlerin seçilmesi, eğitimi, yetiştirilmesi, işe alınması ve mesleki gelişiminin sürekli iyileştirilmesi çağdaş ve her anlamda gelişmişlik göstergelerine sahip olma beklentisi içinde olan tüm ülkeler açısından yaşamsal önemdedir. Sanayi devrimi, sonrasında gelen bilgi çağı ve küresel ölçekte meydana gelen hızlı gelişmeler toplumsal yaşayışın odağına eğitimi yerleştirmiştir. Bu paradigmatik dönüşüm sürecinde toplumlar için kendi kendine yetebilmek önem kazanmıştır. Bu bağlamda modern çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle uyumlu, problemlere çözüm üretebilen, yaratıcı bireyler yetiştirebilmek toplumların ana amacı olmuştur. Artık gelişmiş toplumlar, eğitimde tek tip uygulamalar yerine bilgi ve deneyimin paylaşımını esas alan, farklılaştırılmış, çoklu modellere yönelmektedir. Bilimsel düşünme ve araştırmaya dayalı bir öğretim sürecini gerçekleştirebilen, kaynakları etkin şekilde kullanabilen, bireylerin yaratıcılıklarını kullanarak bir ürün ortaya çıkarmalarına rehberlik edebilecek mesleki donanıma sahip olmak; öğretmenlerin sahip olması gereken temel nitelikler olarak belirtilebilir. Schlechty (2005), okulların ve öğretmenlerin öğrencilerin başarılarından sorumlu tutulması fikrinin arkasında, dolaylı olarak öğretmenlerin bu başarıda en etkili rolü üstlendiği fikri yattığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda eğitim politika yapımcıları ile eğitim yöneticilerinin nitelikli bir öğretim süreci sağlamak amacıyla öğretmenlerin yetiştirilmeleri ve mesleki gelişmelerinin sürdürülmesi konularındaki yaklaşımlarının önemli olduğu belirtilebilir. Bu aşamada nitelikli öğretmen yetiştirmede uygulanan çağdaş yaklaşımların ve özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlere -aday öğretmenlere- sağlanan mesleki gelişiminin nasıl yapılacağı konusu ön plana çıkmaktadır.

Deneyimli bir çalışan, üyesi olduğu örgütün işleyişine ilişkin en önemli bilgi kaynağıdır. Deneyimli çalışanların yeni göreve başlayan çalışanlara yaptığı bilgi paylaşımı belirli bir program çerçevesinde olursa ortaya çıkan sonuç daha etkili olabilir. Bu öneminden dolayı deneyimli bir çalışanın mesleğinin ilk yıllarında olan bir çalışana sağladığı bilgi ve deneyimin paylaşılma süreci olarak da adlandırılabilir olan mentörlük uzun süreden bu yana araştırmalara konu olmaktadır. Mentörlük, mitolojik bir hikâyeye dayanan bir kavram olarak bilinmektedir. Eski Yunan'da Homeros'un destanında Odysseus, Truva savaşına gitmeden, oğlu Telemachus'u güvenilir aile dostu Mentör'e emanet eder. Mentör'e verilen görev Telemachus'u eğitip bilgilendirmek ve Odysseus savaşta iken yerine Telemachus'u kral olarak yetiştirmektir. Telemachus ve Mentör, rehberliğe ve desteğe dayanan güçlü bir ilişki kurarlar. Diğer bir deyişle Mentör, koruyuculuk görevinin ötesine geçerek, Telemachus'a bir rehber ve danışman gibi davranarak onu her açıdan besleyip geliştirmiştir. Böylece mentör kavramı yüzyıllardır gelen güvenilir danışman, arkadaş, öğretmen, yol gösterici, deneyimli, bilgili bir kişi ve model kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır (Yirci ve Kocabaş, 2012). Bu açıdan bakıldığında mentörlüğün deneyimli bir çalışanın mesleğe yeni başlayan çalışanın sosyalleşmesi, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmesini sağlayan bir yaklaşım olduğu belirtilebilir.

Mentörlük araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Kavrama, akademik bağlamda ilk ciddi ilgiyi uyandıran araştırmacı Levinson (1978) çalışmasında mentörlüğü kariyer gelişimi bakış açısından ele almış, mentörün mesleğe yeni başlayan kişinin öğrenme ve psiko-sosyal gelişimindeki önemi, iş dünyasında mentöre sahip olma ve sonrasında gelen başarı arasındaki ilişkiden söz etmiştir (akt. Lyons, vd., 1990). Lyons vd. (1990) çalışanlara bireysel, mesleki ve toplumsal gelişimlerinde destek sağlanmasında önemli bir süreci ve göreve yeni başlayan çalışan ile daha deneyimli çalışan arasındaki karşılıklı gelişime dayanan bir ilişkiyi ifade etmek için kullanmaktadır. Başka bir tanıma göre mentörlük sürecinde mesleğe yeni başlayan bireye, onun mesleğine ait yeterlikleri kazanabilmesi ve kişisel amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli bilgi, tavsiye, fırsat ve destek sağlanmaktadır (Searby & Tripses, 2006). Mentörlük kavramına ilişkin farklı bakış açılarını yansıtan bu tanımlarda mesleğe yeni başlayan çalışanların daha deneyimli çalışanlar tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesinin mesleki ve kişisel gelişim açısından önemi ortaya konulmuştur.

Geleceğin nitelikli insan gücünü yetiştirmesi beklenen öğretmenlerin gösterecekleri yüksek performans onların mesleğe iyi bir şekilde yetiştirilmeleri mentörlüğün öğretmen yetiştirmede önemli bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Mentörlük, meslekte yeni olan bir bireyin o meslekte daha tecrübeli olan birey tarafından mesleğin gerektirdiği bilgi ve yeterliliklere ilişkin yönlendirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Sullivan (2000)'a göre genel olarak mentörlük iş birliği temeline dayanan mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin sınıf içi öğretim performansını iyileştirmeyi hedefleyen bir uygulamadır. Odell ve Huling (2000), mentörlüğü öğretim bağlamında değerlendirmiş ve mentörlüğü deneyimli bir öğretmenin mesleğe yeni başlayan bir öğretmene öğretim uygulamalarında rehberlik yapma ve destek sağlama süreci olarak tanımlamıştır. Mentörlük, sınıf içindeki

öğretimin geliştirilmesini ve iyileştirilmesini sağlamak için, deneyimli bir eğitimcinin yeni ya da deneyimsiz öğretmenlerle iş birliği içinde çalışma sürecidir (Aydın, 2016).

Aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde mentörlük, deneyimli öğretmenin ya da mentörün deneyiminden faydalanarak aday öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlamak için birlikte öğrenmeyi temel alan gelişimsel bir yapı ortaya koymaktır. Mentörlüğün eğitim örgütlerinde genel olarak akademik başarının artmasını, yüksek başarı beklentisini, öğrenmede kalıcılığın sağlanmasını ve eğitimden genel bir doyumun sağlanması gibi yararları vardır (Sezgin vd., 2014). Deneyimli çalışan açısından sağladığı yararlar ise yeni iş arkadaşlarına yardımcı olarak mesleki açıdan doyum sağlama, kişisel yeteneklerini geliştirme ve yeni gelenlerin istekliliği sayesinde mesleki motivasyon düzeylerini artırma olarak belirtilebilir (Luna & Cullen, 1995). Mentör olarak çalışmanın sağladığı yararlar Murray ve diğerleri (1998) tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarında da yer almaktadır. Avustralya'da mesleğe yeni girecek öğretmen adaylarına mentörlük yapan katılımcılara bu sürecin sağladığı yararlarla ilişkin sorular yöneltilmiş ve mesleki gelişim açısından fırsat yaratması, saygı duyulma hissi, mesleğe yeni başlayan öğretmene yardım etmenin gururu, farklı meslektaşlarla iletişim kurma ve bilgiyi aktarma memnuniyeti en çok ifade edilen mentörlük süreci yararları olarak belirtilmiştir. Eğitim alanında yapılan araştırmalarda mentörlük , mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin görevde kalmalarını sağlayan en güçlü etmen (Menter vd., 2010); mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin kendine güvenini, uygulamalarında değişiklik yapabilme yeteneğini ve öğrencilerinin ihtiyaçları doğrultusunda mesleki bağlamda geniş bir bilgiye sahip olma becerilerini arttırmada yararlı olduğu bulunmuştur (Cordingly & Buckler, 2012).

Aday öğretmen yetiştirmede mentörlük yaklaşımı geleneksel danışmanlık yaklaşımından farklılaşmaktadır. Feiman-Nemser (1998; 2001), aday öğretmenlere yönelik bu tür bir mentörlüğü, geleneksel danışmanlık yaklaşımından ayırmak için 'eğitici mentörlük' terimini ortaya atmıştır. Eğitici mentörlük kavramı, öğreneni öğrenme sürecinde aktif bir katılımcı olarak niteleyen öğrenme teorilerine dayanmaktadır. Bu bağlamda günümüzde mentörlüğün kavramsal kökenindeki geleneksel yaklaşımından farklılaşarak çağdaş bir yaklaşıma doğru evrildiği görülmektedir. Geleneksel yaklaşımda tek yönlü bir aktarım söz konusu iken çağdaş mentörlük yaklaşımlarında mesleğe yeni başlayan kişi ve mentor karşılıklı olarak öğrenme ortaklığına katkıda bulunmaktadır (Ewing, 2021; Tammets vd., 2019). Öğretmenliğe yeni başlayan aday öğretmenler, öğretmenlik mesleği konusunda çok az deneyime sahip olduklarından öğretmen olarak kimlikleri ve yeterliklerini sürekli geliştirmektedir (Olsen vd., 2020). Eraut (2007) mesleki yeterliğin öğretmenlik mesleğinin önemli bir boyutu olduğunu, bilgi ve ileri düzey beceri gerektiren durumlarda nasıl tepki vereceklerini belirlediğini belirtmektedir. Bu nedenle mesleğe yeni başlayan aday öğretmenlerin uyum ve mesleki yeterliklerini iyileştirmede yöneticiler, deneticiler ve mesleki deneyime sahip öğretmenlerin çeşitli rolleri olduğu görülmektedir. Ancak mesleğe yeni başlayan aday öğretmenler özellikle eğitim program ve planları, öğretim yöntemleri, sınıf yönetimi gibi öğretmenlik mesleğine ilişkin konularda daha çok yardım ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Mentörlüğün, aday öğretmenlerin mesleki gelişimleri açısından ihtiyaç duydukları bu desteği etkin biçimde sağlayan bir süreç olduğu ifade edilebilir.

Dünyada Mentörlük Uygulamaları

Mentörlük programları 1980'lerde Amerika'da ilk ortaya çıktığında programların amacı çeşitli amaçlarla deneyimsiz öğretmenleri desteklemektir (Zembytko, 2015). Bu programlardan bazıları öğretmenlerin yıpranmasını azaltmayı, bazıları da deneyimsiz öğretmenleri öğretmenlik mesleğine alıştırmayı amaçlamıştır. Eğitim alanında başarılı uygulamaları ile öne çıkan ülkelerde mesleğe yeni başlayan aday öğretmenlere verilen mentörlük hizmeti ve yetiştirme programı uygulamaları Tablo 1'de görülmektedir (SETA, 2017).

Tablo 1. Dünyada Öğretmen Eğitiminde Mentörlük Uygulamaları

Ülkeler	Uygulamalar
ABD / New York	<ul style="list-style-type: none"> • Aday öğretmenler bir yıl süreli işe başlama eğitimine katılırlar. • Bu süreçte hem koçluk hem de mentörlük hizmeti verilmektedir. • Mentör ve koçların sorumluluk alanları farklıdır. • Mentörlerin "Mentör Akademisi" ve forumlara katılmaları gerekmektedir.
Japonya	<ul style="list-style-type: none"> • Mesleğe yeni başlayan aday öğretmenler bir yıl süreyle iki aşamalı öğretmen eğitim programına katılırlar. • Birinci aşama ders anlatım ve uygulamalarını içeren 25 günlük eğitim, ikinci aşama mentör eşliğinde okulda gerçekleştirilen en az 300 saatlik bir eğitimidir.
Finlandiya	<ul style="list-style-type: none"> • İşe başlama eğitimi var ancak bu eğitim standartlar, denetleme ve ölçme metodlarının olduğu bir süreç değildir. • Ayda bir meslektaşların bir araya gelerek deneyimlerini paylaştıkları bir modeldir.
Güney Kore	<ul style="list-style-type: none"> • Mesleğe yeni başlayan aday öğretmenler önce iki hafta süren okul içi işe başlama eğitimine katılırlar. • Ardından altı ay süren bir eğitim programına tabi tutulmaktadır.
Kanada / Ontario	<ul style="list-style-type: none"> • Öğretmenler atandıktan sonra tüm adaylar için bir yıl süreyle zorunlu olan "Aday Öğretmen Kurs Programı"na katılırlar. • Bu süreçte deneyimli öğretmenler tarafından adaylara mentörlük yapılmaktadır.
Singapur	<ul style="list-style-type: none"> • Öğretmenler atandıktan sonra "Yeni Başlayan Öğretmenlerin Uyum Programı" olarak adlandırılan programa katılırlar. • Ardından aday öğretmenlerin göreve başlamasını takip eden iki yıl boyunca "Yapılandırılmış Mentörlük Programı"na katılırlar.
İsrail	<ul style="list-style-type: none"> • Aday öğretmenler üç yıl süren bir işe başlama eğitimine katılırlar. • Bu süre içinde adaylara bölgedeki en deneyimli öğretmenler tarafından mentörlük hizmeti verilir. • Mentör her süreçte aday öğretmenle birlikte

Tablo 1’de yer alan uygulamalar incelendiğinde, mesleğe yeni başlayan aday öğretmenlere altı ay ile üç yıl arasında değişen yetiştirme programları uygulandığı görülmektedir. Bu programlarla birlikte deneyimli öğretmenlerce danışmanlık hizmetinin de uygulandığı söylenebilir. Dünyadaki öğretmen eğitiminde mentörlük uygulamalarına bakıldığında ülkelerin eğitim sistemlerinde mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin uyum sürecini kolaylaştırmak ve mesleki gelişimlerini sağlamak amacıyla mentörlük programlarının uygulanmakta olduğu görülmektedir. Bu programlar genellikle adaylık sürecindeki öğretmenleri kapsamaktadır. Verilen eğitimlerin içeriği mesleğe ilişkin yasal düzenlemeler, okulun işleyişine ilişkin genel bilgiler ve mesleki yeterliliklerin kazandırılmasından oluşmaktadır.

Mesleğe yeni başlayan bir bireye o meslekte daha deneyimli olan birey tarafından sağlanan gelişimsel rehberlik olarak ifade edilebilecek olan mentörlük kavramının öğretmen yetiştirmeye ilişkin belgelerde nasıl ele alındığı, eğitim politikalarına bu doğrultuda rehberlik eden yasal dayanakların incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir. Türkiye’de mentörlük bağlamında aday öğretmenlerin aldıkları adaylık eğitimleri mentörlük uygulamaları olarak kabul edilebilir. Bu süreçte öğretmenlik mesleğine ilk defa atanıp göreve başlayan aday öğretmenlere bir mentör gözetiminde mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerilere ilişkin rehberlik yapılmaktadır. Bu kapsamdaki yaklaşımların

ortaya konulabilmesi Türk eğitim sisteminde aday öğretmenlik sürecine ilişkin yasal metinlerde mentörlük olarak adlandırılabilir uygulamaların çözümlenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın genel amacı Türk eğitim sisteminde aday öğretmenlere uygulanan mentörlük uygulamalarını yasal belgelere dayanarak incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda şu alt amaçlara yanıt aranmıştır;

1. Aday öğretmenlere yönelik mentörlük uygulamasına ilişkin yasal belgeler nelerdir?
2. Aday öğretmenlere yönelik yasal metinlerde mentörlük uygulamasına karşılık gelen düzenlemeler nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Türk eğitim sisteminde aday öğretmen yetiştirme sürecindeki mentörlük uygulamalarını yasal belgelere dayanarak incelemeyi amaçlayan bu araştırma nitel araştırma yöntemi ile tasarlanarak veri toplama yöntemi olarak belge (doküman) analizi tekniği kullanılmıştır. Fischer (2006) doküman analizini hem basılı hem de çevrimiçi ortamdaki belgelerin gözden geçirilmesi ya da değerlendirilmesi için sistematik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Diğer analitik yöntemler gibi nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi de anlam üretmek, anlayış kazanmak ve ampirik bilgiyi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Corbin & Strauss, 2008). Bir çalışmanın parçası olarak sistematik değerlendirme için kullanılabilir belgeler, kitaplar ve broşürler; günlükler ve dergiler, etkinlik programları (basılı taslaklar); mektuplar ve notlar, haritalar ve çizelgeler; gazeteler, kurumsal raporlar ve çeşitli kamu kayıtları şeklinde olabilir. Araştırmacılar genellikle çalışmalarının bir parçası olarak önceki literatürü gözden geçirir ve bu bilgileri raporlarına dahil ederler. Analiz süreci belgelerde yer alan verileri bulmayı, seçmeyi, değerlendirmeyi (anlamlandırmayı) ve sentezlemeyi gerektirir. Belge analizi, daha sonra ana temalar, kategoriler ve vaka örnekleri halinde organize edilen verileri (alıntılar, alıntılar veya tüm pasajlar) içerik analizi yoluyla ortaya çıkarır (Labuschagne, 2003). Araştırmacının ulaştığı belgeler değişim ve gelişimin izlenmesi için bir araç sağlarken belirli bir dokümanın çeşitli taslaklarına erişildiğinde araştırmacı, değişiklikleri belirlemek için bunları karşılaştırabilir. Taslaktaki küçük değişiklikler bile araştırmada önemli gelişmeleri yansıtabilir (Yin, 1994). Bu araştırma kapsamında ulaşılan belgelerden aday öğretmenlere uygulanan mentörlük tarihsel bir süreç içerisinde sunularak değerlendirilmiş ve konu ile ilgili gerçekleşen değişikliklerin ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

Çalışma Belgeleri

Bu araştırmanın çalışma belgelerini Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayınlanan aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin yasal belgeler olan kanun, yönetmelik, genelge, yönerge ve kılavuzlar oluşturmaktadır. Çalışma belgelerine ulaşmak için araştırmacılar, MEB'in resmi sayfasında (www.meb.gov.tr) "aday öğretmen", "aday öğretmen yetiştirme" anahtar sözcüklerini kullanarak genel bir tarama yapmış ve sonuçlara yansıyan dokümanlar kanun, yönetmelik, genelge, yönerge ve kılavuz başlıkları altında kayıt altına almıştır. İlk tarama sonucunda ulaşılan belgelerin sayısı 18'dir. Daha sonra araştırmacılar, Millî Eğitim Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğünde ilgili birimde görev yapmakta olan ve eğitim yönetimi alanında doktor unvanına sahip bir uzmana ulaşarak söz konusu belgeler ve bu belgelerin dışında farklı belgeler olup olmadığı konusunda uzman teyidi istemiştir. Uzman teyidi sonrasında ulaşılan belgelerin doğru ve araştırmanın amacı kapsamında gerekli belgelerin araştırmacıların ulaştığı belgeler ile aynı olduğu tarafımıza bildirilmiştir. Araştırmacılar, araştırmanın amacı bağlamında tüm belgeleri incelemiş; söz konusu amaçlar ile örtüşmeyen, diğer bir deyişle başlığı aday öğretmenlerle ilişkili olmasına karşın mentörlük sürecindeki uygulamalara ilişkin bilgi içermeyen sekiz belgeyi analiz ederek çalışma belgelerinin dışında bırakmıştır. Araştırmada çözümlenmesi için kalan 11 belge ilgili başlıklar (belgenin türü) altında kayıt altına alınmış ve tarihsel süreçteki değişim ve gelişimin yansıtılması amacıyla tarihlerine göre en eskiden en yeniye doğru kronolojik olarak sıralanmıştır. Ayrıca belgelere kod sayıları verilerek belgelerin analizinden ulaşılabilecek temaları yansıtırken bu kodlar kullanılmıştır. Örnek kodlama, belgeyi tarihsel süreçte göre sıralayacak 1, 2, vb. gibi sayı kodu ve belgenin türünü yansıtabilecek şekilde yönetmelik ise 1Y, 2Klvz şeklinde eklenmiştir. Örneğin belge kronolojik olarak ilk belge ve türü de yönetmelik ise örnek kodlama 1Y olarak oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Merriam (2009) doküman analizini şu şekilde aşamalandırmıştır: (1) Uygun dokümanları bulma, (2) dokümanların orijinalliğini kontrol etme, (3) kodlama ve kataloglama konusunda bir sistematik oluşturma ve (4) veri analizi yapma (içerik analizi yapma). Aday öğretmenlere adaylık sürecinde uygulanan mentörlüğe ilişkin toplanan belgelere araştırmacılar MEB'in resmi internet sitesinde daha önce de belirtilen anahtar sözcüklerle ayrı ayrı tarama yaparak ulaşılmış ve listelenen belgelerin uygunluğuna iki araştırmacının sonuçları karşılaştırılarak karar verilmiştir. Ulaşılan belgelerin orijinalliğini kontrol etmek için araştırmacılar MEB Personel Genel Müdürlüğünde görev yapan ilgili biriminde görev yapan ve eğitim yönetimi alanında doktor unvanına sahip bir uzmana e-posta yoluyla ulaşılmış ve araştırmada ulaşılan belgelerin orijinalliğini teyit etmesi için uzman görüşü istenmiştir. Uzman görüşü sonucunda son liste oluşturularak ayrı tüm belgeler araştırmanın amacı kapsamında derinlemesine okunmuştur. Son listeye karar verilerek tüm belgeler araştırmacılar tarafından içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çözümlenen verilerden elde edilen bulgular ilgili belgede yer alan maddeler ile doğrudan alıntı yapılarak desteklenmiştir.

Bu çalışmada, Türk eğitim sisteminde aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde mentörlük uygulamalarının yer aldığı yasal belgeler "Yasal Belge İnceleme Formu" yardımıyla iki araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini kontrol etmek için kodlama güvenilirlik yüzdesi hesaplanmıştır. Kodlama yüzdesini hesaplamadan önce her iki araştırmacı ayrı ayrı yasal metinlerin analizinden sonra ortaya çıkan temaları kodlayarak yapılan kodlamaların benzerliklerini ve farklılıklarını sayısal olarak karşılaştırarak güvenilirlik yüzdesini belirlemiştir. Bu tür çalışmalarda kodlama güvenilirlik yüzdesinin en az %70 seviyesinde olması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Kodlamanın güvenilirliğinin hesaplanmasında Miles ve Huberman (1994)'ün $[Görüş\ birliğı / (Görüş\ birliğı + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü kullanılmıştır. Bu amaçla aday öğretmenlere uygulanan mentörlük uygulamalarının yer aldığı yasal belgeler iki araştırmacı tarafından analiz edilmiş ve kodlama güvenilirlik yüzdesi %92 olarak bulunmuştur. Farklılık olan kodlar üzerinde iki araştırmacı uzlaşmaya vardıldıktan sonra veri analiz süreci tamamlanmıştır.

Bulgular

Aday Öğretmenlere Yönelik Mentörlük Uygulaması Düzenlemelerini İçeren Yasal Belgelere İlişkin Bulgular

Aday öğretmenlere yönelik mentörlük uygulaması kapsamında ulaşılan yasal belgelere ilişkin bulgular belgenin yılı, türü ve adı başlıkları altında Tablo 2'de gösterilmektedir. Tablo 2'de yer alan ilk belge olan Aday Memurların Yetiştirilmesine Dair Genel Yönetmelik (1983) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 55. Maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2. Aday Öğretmenlere Yönelik Mentörlük Uygulamasına İlişkin Yasal Belgeler

Belge Kodu	Belgenin yılı	Belgenin Türü	Belgenin Adı
1Y	1983	Yönetmelik	Aday Memurların Yetiştirilmesine Dair Genel Yönetmelik
2Y	1995	Yönetmelik	MEB Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Genel Yönetmelik
3G	1995	Genelge	Adaylık Eğitimi Konulu Genelge
4G	2001	Genelge	Adaylık Eğitimi Konulu Genelge
5Y	2015	Yönetmelik	MEB Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği
6Yng	2016	Yönerge	Aday Öğretmenlerin Yetiştirilmelerine Yönelik Yönerge
7Y	2017	Yönetmelik	MEB Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik
8K	2022	Kanun	Öğretmenlik Meslek Kanunu
9Y	2022	Yönetmelik	Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği
10Klvz	2022	Kılavuz	Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Kılavuz
11G	2022	Genelge	Aday Öğretmenlerin Adaylık Sürecine İlişkin Genelge

Tablo 2’de görüldüğü üzere Türk eğitim sisteminde aday öğretmenlerin yetiştirme sürecinde mentör ve mentörlük uygulamaları ile ilgili 1983’ten 2022 yılına kadar 11 yasal metnin işe koşulduğu görülmektedir. Söz konusu yasal metinlerin beşi yönetmelik, üçü genelge, biri kanun, biri kılavuz ve biri genelgedir.

Aday Öğretmenlere Yönelik Yasal Belgelerde Mentörlük Uygulamasına Karşılık Gelen Düzenlemelere İlişkin Bulgular

Aday Memurların Yetiştirilmelerine Dair Genel Yönetmelik (1983) ile İlgili Bulgular (1Y)

Türkiye’de aday memurların yetiştirilmelerini düzenlemek amacıyla çıkarılan Aday Memurların Yetiştirilmelerine Dair Genel Yönetmelik (RG, 1983) aday memurların yetiştirilmelerinde uygulanacak olan eğitim programı, süre ve değerlendirme esaslarını düzenleyen hükümler içermektedir. İlgili yönetmelikte aday memurlar için adaylık süresi *“devlet kamu hizmet ve görevlerine ilk defa atanmaların atandıkları tarihten başlamak üzere bir yıldan az iki yıldan çok olmayan süreyi ifade eder”* biçiminde açıklanmıştır. Adaylık sürecinde verilecek eğitimler temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve staj olarak tanımlanmıştır. Aday memurlara verilen bilgi ve becerilere ilişkin deneyim kazandırılması amaçlanan staj, uygulamalı eğitimi işaret etmektedir (m. 3). Yönetmelikte temel eğitim ve hazırlayıcı eğitim sürecini takip eden aşama staj aşamasıdır. Stajın süresine ilişkin ise *“staj iki aydan az olmamak kaydıyla adaylık süresi içinde tamamlanır”* ifadesine yer verilmiştir (m. 4).

Genel yönetmelik mentörlük uygulamaları bağlamında incelendiğinde, yetiştirilme sürecine ilişkin eğitim ilke ve esasları, eğitim konuları, eğitim programları ve değerlendirme esasları genel hatlarıyla belirtilmiş olmasına karşın bu süreçte adaya rehberlik/danışmanlık yapacak bir çalışanın görevlendirilmesine ilişkin bir madde ve buna yönelik bir düzenleme olmadığı görülmektedir. Bu durum aday öğretmenin yetiştirilmesinde sorumluluğun kime ait olduğu ile ilgili bir belirsizliğin olduğunu göstermektedir.

Aday Memurların Yetiştirilmesine İlişkin Yönetmelik (1995) ile İlgili Bulgular (2Y)

Aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri süreciyle ilişkili kapsamlı yasal belgelerden biri olan Aday Memurların Yetiştirilmesine İlişkin Yönetmelikte (MEB, 1995) *“rehber öğretmen”* kavramına yer verildiği görülmektedir (m.4). İlgili yönetmelikte *“rehber öğretmen, aday öğretmeni yetiştirmek üzere görevlendirilen öğretmeni ifade eder”* biçiminde tanımlanmıştır. Yönetmelikle birlikte aday memurların yetiştirilmelerine yönelik temel ve hazırlayıcı eğitim ile uygulama eğitimi olmak üzere üç bölümü içeren eğitim programı uygulanmıştır.

Yönetmeliğin üçüncü bölümünde (MEB, 1995) aday memurların kadro ve görevleri göz önünde bulundurularak oluşturulan temel ve hazırlayıcı eğitimin ilkeleri, programı ve uygulamasına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir (m. 10-15). Bu kapsamda MEB merkez ve taşra teşkilatına aday olarak atanmış bulunan tüm bireylere yönelik olduğu belirtilebilir. Ancak yönetmeliğin beşinci bölümünde ele alınan uygulamalı eğitim bölümünde aday öğretmenlere yönelik düzenlemelerin ayrıca ele alındığı görülmektedir. Örneğin ilgili yönetmeliğe göre toplam eğitim süresinin 220 saatten az olamayacağı uygulamalı eğitimde (m. 24-d) *“aday öğretmenlerin uygulamalı eğitim yerlerinin belirlenmesinde, kendi branşında rehber öğretmenlik yeterliğini taşıyan en az bir öğretmenin ve branşı ile ilgili ders araç, gereci vb. imkanların bulunması gerekli şart olarak aranır”* ibaresine yer verilmiştir.

Yönetmeliğin uygulamalı eğitimlerin yaptırılmasına ilişkin bölümünde rehber öğretmenlerin seçilmeleri ve görevleri düzenlenmiştir. İlgili maddede *“yeterli görev ve meslek tecrübesine sahip, hizmete yatkın ve başarılı personel arasından aday öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla rehber öğretmen görevlendirilir”* ibaresi yer almıştır (m. 27-a). Bu ölçütlere göre belirlenen rehber öğretmenin görevleri arasında, uygulama sürecinde aday öğretmenin yetiştirilmesi için izleme, yöneltme ve rehberlikte bulunma, aday öğretmeni değerlendirme görevleri olduğu belirtilmiştir (m. 28). Rehber öğretmen ve eğitimcilerin görevleri arasında *“periyodik olarak aday memur bakımındaki görüşlerini raporlar halinde birim amirine sunmak. Bu raporlarda aday memur bakımında: eksiklerini tamamlamaya ve yetiştirilmesine yönelik önerileri, değerlendirilmesine ilişkin hususları belirtmek, varsa bu hususlara ilişkin belgeleri ibraz etmek”* de yer almaktadır (m. 28-c).

Bu yönetmelik aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde mentörlük uygulamalarında bir mentörün sorumlu olduğunu göstermektedir. Adaylık eğitiminin uygulamalı eğitim aşamasında rehber öğretmenlerin aday öğretmenlerin

yetiştirilmelerinde önemli bir rol üstlendikleri, yetiştirilme sürecini gelişimsel bir yaklaşımla düzenli aralıklara izleyip değerlendirdikleri görülmektedir. Aday Memurların Yetiştirilmesine İlişkin Yönetmelik (MEB, 1995) mentörlük bağlamında değerlendirildiğinde aday öğretmenlerin yetiştirilme sürecinde onların yeterliklerini artırmak ve mesleki gelişimlerini desteklemek amacıyla rehber öğretmenlerin görevlendirilmesinin önemli olduğu belirtilebilir. Çünkü mesleki gelişim için ayrılan süre ve bu süreçte sağlanacak danışmanlık ve yürütülen çalışmaların sürekli değerlendirilmesi gibi unsurlar eğitim süreçlerini daha etkili kılmaktadır (Hall vd., 1983). Aday öğretmenlerin nöbet görevlerinde rehber öğretmenle birlikte görev alması, aday öğretmenlere görev başladıkları ilk yıl rehber öğretmen olmaksızın bağımsız ders görevi verilemeyeceği hükmü gibi öğeler ile, uygulamalı eğitim programı başlıklarının geniş kapsamlı olması açısından olumlu yönleri bulunduğu ifade edilebilir. Bu yönetmelik 2014 yılında Milli Eğitim Temel Kanununda yapılan değişiklikle iptal edilmiştir.

Adaylık Eğitimi Konulu Genelge (1995) ile İlgili Bulgular (3G)

MEB Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmeliğin uygulanması bakımından bazı açıklamalar içeren “Adaylık Eğitimi” konulu genelge yayımlanmıştır (MEB, 1995-b). Söz konusu genelgeye göre aday memurlara atanmalarını takiben hemen rehber öğretmen ya da rehber eğitici görevlendirmeleri yapılacaktır. Rehber öğretmen ya da eğitimciler aday memurların adaylıkları kaldırılincaya kadar gerekli olan rehberliği sürdürecektir. Rehber öğretmenlerin aday öğretmenin görev yaptığı kurumdaki ve aday öğretmenle aynı branşta olmaları esastır. Ancak bu şartları sağlanamaması durumunda adayın görevli olduğu kuruma en yakın kurumdaki, farklı branşlardan deneyim sahibi, hizmete yatkın ve başarılı öğretmenler arasından görevlendirme yapılabilecektir. Genelge, mentörlük bağlamında değerlendirildiğinde diğer belgelerden farklı olarak görevlendirilen rehber öğretmenlerin yapacağı bilgilendirme ve rehberliğe ilişkin açık ve somut bazı ifadeler olduğu görülmektedir. Bunlardan biri *“aday öğretmen yıllık, ünite ve her dersten yeteri kadar günlük planını rehber öğretmenle birlikte hazırlayacaktır”* ifadesidir. Belgede yer alan rehberlik sürecine ilişkin bir diğer ifade ise *“aday ve rehber öğretmenin aynı okulda olması halinde rehberlik görevi, rehber öğretmenin kurum müdürü ile birlikte hazırlayacakları çalışma planı doğrultusunda yürütülecektir”* şeklindedir. Belgede yer alan aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri sürecine ilişkin süreç değerlendirme olarak nitelendirilebilecek bir diğer ifade ise *“rehber öğretmenler aday öğretmenin uygulamalı eğitimi ile ilgili görüşlerini en az ayda bir defa rapor halinde kurum amirine bildireceklerdir”* ifadesidir. Uygulamalı eğitim sürecinde rehber öğretmenin görevlerine ilişkin olarak *“eğitimin ilk yarısında aday öğretmen haftada bir gün rehber öğretmenin yanına giderek yaptığı çalışmalarını gösterip gerekli tavsiyeleri alacak ve aynı gün rehber öğretmenin dersine girerek izleyecektir. Eğitimin ikinci yarısı içinde bu uygulama aralıkları uzatılabilecektir”* ifadesi yer almaktadır. Eğitimin ikinci yarısından itibaren uygulama sıklığının azaltılabileceği belirtilmiştir. Genelgede ilköğretim müfettişlerinin aday öğretmenin görevli olduğu okula giderek ayda bir kez rehberlik yapacağı yönünde planlama yapılacağı da ifadesi edilmiştir.

Adaylık Eğitimi Konulu Genelge (2001) ile İlgili Bulgular (4G)

MEB tarafından yayımlanan “Adaylık Eğitimi” konulu (80 nolu) genelge (MEB, 2001) çeşitli gerekçelerle adaylık eğitimine katılmayan personel ile adaylık süreci içinde formasyon eğitimlerine katılmamış, katılmış olsa bile başarısız olmuş veya formasyon konusunda eksiklikleri adaylıklarının kaldırılmasından sonra da devam eden öğretmenlere yönelik çeşitli hükümleri içermektedir. Genelgenin yayımlandığı dönemde demografik yapıda meydana gelen değişiklikler ile öğretmenlerin emekli olmaları gibi gerekçelerle ortaya çıktığı ileri sürülen öğretmen ihtiyacının öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarından karşılanamaması sebebiyle formasyon eğitimi olmayan yüksek öğretim kurumlarından atama yapıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda formasyon eğitimi olmayan aday öğretmenlere yönelik adaylık sürecinde formasyon eğitimi kursları düzenlenmiştir. İlgili genelgede *“Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı koordinesinde açılan eğitim programlarını veya ilgili yüksek öğretim kurumlarında açılacak formasyon eğitimi programlarını kendi imkanlarıyla her durumda 2002 yılı sonuna kadar tamamlamayanların görevlerine son verilecektir”* ibaresi yer almıştır (MEB, 2001).

Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği (2015) ile İlgili Bulgular (5Y)

MEB Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği (MEB, 2015) aday öğretmenler ve yetiştirilme sürecine ilişkin pek çok maddeyi kapsamaktadır (m. 15-26). Yönetmelikte aday öğretmenlerin performanslarına yönelik olarak MEB tarafından belirlenmiş olan öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri çerçevesinde oluşturulmuş mesleki

ölçütlere göre tespit edilecek başarı düzeyi ve yazılı ve/veya sözlü sınav olguları öne çıkmaktadır. Yönetmelikte aday öğretmenlerin performans değerlendirmesine geniş bir yer ayrılmıştır. Eğitim müfettişi, eğitim kurumu yöneticisi ile danışman öğretmen ilk dönem için bir, ikinci dönem için ise iki olmak üzere toplam üç değerlendirmeyi yapan kişiler olarak belirlenmiştir. Eğitim müfettişi yalnızca üçüncü değerlendirme aşamasında süreci değerlendirmektedir.

Mentörlük kavramı bağlamında yönetmelik incelendiğinde adaylık sürecinde aday öğretmene rehberlik yapan danışma öğretmenlere ilişkin olarak *“danışman öğretmen, aday öğretmeni eğitim kurumundaki çalışmalarında mesleki ölçütler bağlamında gözlemler. Bu doğrultuda tüm performans değerlendirme sürecinde rehberlik eder”* ibaresi yer almaktadır (m. 5). Genel olarak yönetmelik incelendiğinde ise danışman öğretmenin performans değerlendirme süreci ile bu süreçteki görev ve sorumluluklarına yer verilmiş olduğu (m. 17-18), aday öğretmene yönelik mesleki rehberlik sürecine ilişkin herhangi bir hükmün bulunmadığı görülmektedir. Bu durumun yönetmelikte adaylık süreci algısıyla ilgili olduğu belirtilebilir. Atama ve yer değiştirme yönetmeliğinde adaylık süreci *“adaylık süresinin tamamı veya bir kısmıyla ilgili olarak başlangıcından sonuçlanıncaya kadar yapılan performans değerlendirmesi, sınav ve sonrasına ilişkin uygulamalar dizisini ifade eder”* biçiminde tanımlanmıştır (m. 4-b). Her ne kadar yönetmelikte danışman öğretmen ve aday öğretmene yapılacak danışmanlıkla ilgili ifadeler yer alsın da (m. 4, m. 18 vb.) danışmanlığın süre, kapsam, biçim ve içeriğinden ziyade değerlendirme boyutuna vurgu yapıldığı belirtilebilir.

Aday Öğretmenlerin Yetiştirilmelerine Yönelik Yönerge (2016) ile İlgili Bulgular (6Yng)

Aday Öğretmenlerin Yetiştirilmelerine Yönelik Yönerge (MEB, 2016), MEB Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğine dayanılarak hazırlanmıştır. Yönergede aday öğretmenlerin yetiştirilme sürecinde uygulanacak programın Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğüne hazırlanacağı belirtilmiştir. Yetiştirme programı sınıf ve okul içinde yürütülecek izleme etkinlikleri, öğretmenlik uygulamaları, okul dışı etkinlikler, ilgili yönetmelikte yer alan sınav konularını içeren hizmet içi eğitim etkinliklerini kapsamaktadır. Aday öğretmenin görev yaptığı eğitim kurumunun yöneticisi ve danışman öğretmenin iş birliğinde yetiştirme programına dayanılarak hazırlanan çalışma programı eğitim kurumunun özelliği ve danışman öğretmenin programı dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Yönergede, genel müdürlükçe aday öğretmen yetiştirme sürecinde kullanılmak üzere standart olarak hazırlanan formları eğitim kurumu yöneticisi ve danışman öğretmenin kurum ve çevrenin şartlarına göre düzenleyerek kullanabilecekleri belirtilmiştir.

Yönergede aday öğretmenlerin görevli oldukları eğitim kurumu dışında il/ilçe Millî Eğitim Müdürlüklerinde gerçekleştirecekleri izleme etkinliklerinin organize edilmesi ve yetiştirme süreci koordinatörünün görevlendirilmesi iş ve işlemleri Millî Eğitim Müdürlerinin görevleri arasında sayılmıştır. Yetiştirme süreci koordinatörünün işlevi eğitim kurumu dışında aday öğretmenlerin yetiştirilme sürecini düzenlemek ve yetiştirme programı çerçevesinde gerçekleştirilecek hizmet içi eğitim etkinliklerini koordine etmektir.

Danışman öğretmenlerin belirlenmesine yönelik olarak öne çıkan temel unsurlar danışman öğretmenlerin en az on yıllık hizmet süresine sahip olması, aday öğretmenle aynı alandan olması, projelerde, sosyal ve kültürel etkinliklere katılım konusunda deneyim sahibi, iletişim ve temsil yeteneği güçlü olan öğretmenler olması gibi konular olmuştur. Danışman öğretmenlerin temel görevi ise aday öğretmenin yetiştirilmesi sürecinde rehberlik etmek olarak belirtilmiştir.

Yönetmeliğe dayalı olarak hazırlanan yönerge mentörlük kavramı bağlamında değerlendirildiğinde aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri sürecinde yapılacak iş ve işlemlerin kademeli olarak açıklandığı, bu süreçte kişi ve kurumların görevlerinin tanımlandığı, bu kapsamda danışman öğretmenin görevlerinin de açıklandığı görülmektedir. Ancak aday öğretmene danışman öğretmen tarafından yapılacak mentörlüğün kapsamı, adayın gelişim süreci doğrultusunda içermesi gereken konu başlıkları ile mentörün tutumuna yönelik usul ve esaslara ilişkin determinist bir yaklaşımın benimsenmediği belirtilebilir.

Millî Eğitim Bakanlığı Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik (2017) ile İlgili Bulgular (7Y)

Millî Eğitim Bakanlığı Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik, genel yönetmelikte bazı değişiklikler yapılması nedeniyle yönetmeliğin 33. maddesine dayanılarak yeniden düzenlenmiş ve çıkarılmıştır (MEB, 2017). Bu yönetmelik ile beraber MEB aday öğretmenler ile merkez ve taşra teşkilatında görev yapmak

üzere ilgili kadrolara atanan aday memurların yetiştirilmeleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu husus yönetmelikte “*Bu Yönetmelik, Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Sınıfında olanlar hariç Millî Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatındaki kadrolarına aday olarak atanan memurların yetiştirilmeleri ve aslı memurluğa atanmaları için uygulanacak eğitim programlarını, eğitim sürelerini, eğitimlerde uygulanacak sınavları, sınav ve staj değerlendirme esasları ile diğer hususlara ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla düzenlemiştir*” ifadesiyle yer bulmuştur (m. 4). Yapılan bu düzenleme ile aday öğretmenlerin yetiştirilmelerinin genel idari hizmetler sınıfında görev yapacak olan diğer aday memurlardan ayrıca ele alınmış olmasının öğretmen yetiştirme süreci açısından önemli olduğu belirtilebilir.

Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmenlik Meslek Kanunu (2022) ile İlgili Bulgular (8K)

Öğretmenlerin mesleğe atanmaları, mesleki gelişmelerinin sağlanması ve mesleklerinde ilerlemelerini düzenlemek amacıyla çıkarılan Öğretmenlik Meslek Kanunu (RG, 2022a) aday öğretmenlere yönelik çeşitli hükümler içermektedir (m. 5). Kanunda adaylık eğitiminin süresine ilişkin olarak “*Adaylık süresi bir yıldan az iki yıldan çok olamaz. Bu süre içinde, zorunlu hâller dışında aday öğretmenlerin görev yeri değiştirilemez*” ifadesine yer verilmiştir (m. 5-2). İlgili madde de aday öğretmenlerin eğitim ve uygulama aşamalarını içeren “*Aday Öğretmen Yetiştirme Programı*”na tabi tutulacakları belirtilmiştir. Programın içeriğine ilişkin eğitim ve uygulama aşamalarına dair ek bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir. İlgili maddede aday öğretmenlerin yetiştirme programına katılmamaları ya da yapılan değerlendirmeler sonucunda başarısız kabul edilmeleri durumunda görevlerine son verileceği ve üç yıl süresince öğretmenlik mesleğine alınmayacakları hükmü yer almaktadır. Kanunda aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri ve bu süreçte yapılacak iş ve işlemlere ilişkin konuların yönetmelik ile düzenleneceği belirtilmiştir.

Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği (2022) ile İlgili Bulgular (9Y)

Öğretmenlik Meslek Kanununa (m. 5-6) dayanılarak çıkarılan Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği (MEB, 2022-b) adaylık süreci ve öğretmenliğe atama ile ilgili maddeleri içermektedir (m. 5-10). İlgili maddelerde aday öğretmenlik süresi, yetiştirme programı, aday öğretmenlerin yetiştirilmelerinde danışman öğretmenlerin görevlendirilmeleri, ders ve nöbet görevleri, danışman öğretmen ve eğitim kurumu müdürünün görevleri, değerlendirme komisyonu ve atama ile ilgili hükümleri içermektedir. Yönetmeliğe göre aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri için uygulanacak olan programın süresi bir yıldan az iki yıldan ise çok olamaz (m. 5). Yönetmelikte aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri sürecinde görevlendirilecek danışman öğretmenlerin tespiti için bir madde ayrıldığı görülmektedir. Buna göre “*Danışman öğretmenin, aday öğretmenin atandığı eğitim kurumunda aday öğretmenle aynı alanda olmak şartıyla sırasıyla; başöğretmen, uzman öğretmen, en fazla hizmet süresi bulunan öğretmenden başlamak üzere öğretmenler arasından belirlenmesi esastır. Aday öğretmenin atandığı eğitim kurumunda aynı alanda öğretmen bulunmaması hâlinde aynı sıralama dikkate alınarak farklı alandan danışman öğretmen görevlendirilir. Aday öğretmenin atandığı eğitim kurumunda danışman öğretmen niteliklerine sahip herhangi bir öğretmen bulunmaması durumunda sırasıyla; eğitim bölgesinde, ilçede, ilde bulunan öğretmenler arasından aynı usulle danışman öğretmen görevlendirilir*” (m. 6). Aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri sürecinde yönetmelikte danışman öğretmenlere önemli bir rol verildiği görülmektedir. Buna göre aday öğretmenlerin “*yetiştirme programında öngörülen izleme ve uygulama görevlerini yapmak üzere danışman öğretmen gözetiminde derse girmeleri esastır*” (m. 7-2a). Yönetmelikte danışman öğretmenin görev ve sorumluluklarına ilişkin olarak “*aday öğretmenin eğitim kurumundaki çalışmalarını gözlemler ve adaylık sürecinde rehberlik eder*” ile “*aday öğretmenlere mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışlarıyla örnek olur ve tecrübelerini aktarır*” (m. 8- a,b) ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerin, tecrübeli bir çalışanın mesleğe yeni başlayan, deneyimsiz bir çalışana rehberlik yapmak ve gelişim sürecine destek olmak gibi mentörlüğün temel işlevlerine yönelik olduğu belirtilebilir.

Yönetmelikte başarı değerlendirmesine ilişkin esasların yer almaması önemli bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Aday öğretmenlere danışman öğretmen ataması yapılmasının mentörlük uygulamaları açısından olumlu değerlendirilebileceği belirtilebilir. Ancak bu aşamada danışman öğretmenin görev tanımının oldukça sınırlı olduğu, genel olarak sürece ilişkin önemli hususların açıklığa kavuşturulmadığı **anlaşılmaktadır**.

Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Kılavuz (2022) ile İlgili Bulgular (10Klvz)

Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Kılavuz (MEB, 2022-c) aday öğretmenin adaylık sürecinde iki temel görevine ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Bunlar eğitim (uyum eğitimi ve adaylık eğitimi) ve uygulama (gözlem

ve uygulama) görevleridir. Kılavuza göre *“eğitim görevi uyum eğitimini ve aday öğretmenler için hazırlanan adaylık eğitimini ifade eder. Uygulama görevleri ise sınıf içi, eğitim kurumu içi ve eğitim kurumu dışı yapılacak gözlem görevleri ile sınıf ve eğitim kurumu içerisinde yapılacak uygulama görevlerini ifade eder.”*

Aday öğretmenler görevlendirildikleri süre başlangıcından itibaren ilk üç ay izleme, uygulama ve gözlem yaparlar. Buna göre aday öğretmenlere ilk üç ay bağımsız ders ve nöbet görevi verilemez. Belirlenen yetiştirme programı doğrultusunda eğitimlerini tamamlarlar. Üç aylık süreci tamamladıklarında ise diğer öğretmenlere verilen ders ve ilave görevleri yapabilirler. Adaylık süreci boyunca aday öğretmene rehberlik etmesi amacıyla aday öğretmenin görevli olduğu eğitim kurumundan öncelikli olmak üzere danışman öğretmen görevlendirilmesi esastır. Buna göre *“aday öğretmen adaylık sürecinde danışman öğretmenle iş birliği içinde çalışmalarını yürütür. Danışman öğretmenin tavsiyeleri doğrultusunda çalışmalarını gözden geçirir ve gerektiğinde yeniden düzenler.”* Kılavuzda danışman öğretmenin görevlerine ilişkin olarak şu ifadeler yer almaktadır; *“Aday öğretmenin eğitim kurumundaki çalışmalarını gözlemler ve adaylık sürecinde aday öğretmene rehberlik eder. Aday öğretmenlere mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışlarıyla örnek olur ve tecrübelerini aktarır.”* Belgede aday öğretmenin görevli olduğu eğitim kurumu müdürü tarafından danışman öğretmen görevlendirilmesinin Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği (MEB, 2022-b) m. 6'ya göre yapıldığı görölmektedir. Eğitim kurumu müdürü ayrıca *“aday öğretmenin görev yaptığı eğitim kurumunda görevlendirilecek danışman öğretmen bulunamaması hâlinde, başka bir eğitim kurumundan danışman öğretmen görevlendirilebilmesi için durumu eğitim kurumunun bağlı olduğu il/ilçe millî eğitim müdürlüğüne bildirir”* ibaresi de danışman öğretmen görevlendirme sürecine ilişkin yer alan açıklamalardan biridir. Aday öğretmenlerin katılacağı uyum eğitimi programını aday öğretmen ile birlikte hazırlamak ve onaylamak da sürece ilişkin eğitim kurumu müdürünün görevlerinden bir diğeridir. Uygulama eğitimi programının hazırlanması sürecine danışman öğretmenin de dahil edildiği kılavuzda şu ibare ile belirtilmiştir; *“Danışman öğretmen ve aday öğretmenle birlikte Aday Öğretmen Yetiştirme Programını esas alarak uygulama görevlerine yönelik bir çalışma programı hazırlar.”* Kılavuzda aday öğretmenlere yetiştirilmeleri sürecinde danışman öğretmen dışında eğitim kurumu müdürüne de rehberlik görevi verildiği görölmektedir; *“eğitim kurumu müdürü aday öğretmenin eğitim kurumundaki çalışmalarını gözlemler ve tüm adaylık sürecinde aday öğretmene rehberlik eder.”*

Adaylık değerlendirme komisyonu tarafından yetiştirme programını tamamlayan adaylar başarılı sayılır. Başarılı kabul edilen adaylar atanırken, yetiştirme programına katılmayan, bu süreçte kademe ilerlemesinin durdurulması ya da aylıktan kesme cezası alan adayların görevlerine son verilir. Kılavuzda başarı değerlendirilmesi esaslarında dosyanın içeriği önemli bir yer teşkil etmektedir. Ancak değerlendirmeye ilişkin ayrıntılı bir betimleme söz konusu değildir. Eğitim sonunda yapılan değerlendirme dışında ara değerlendirmelerin varlığına işaret eden bir hüküm görölmemektedir.

Mentörlük kavramı bağlamında kılavuz değerlendirildiğinde, danışman öğretmenin görevleri içinde aday öğretmene danışman öğretmenin rehberlik yapması hükmünün yer aldığı görölmektedir. Ancak diğer yönetmelik, yönerge, kılavuz vb. metinlerde olduğu gibi bu rehberliğin içerik, yöntem ve yaklaşımına ilişkin ölçütlerin kapsamlı biçimde ifade edilmediği görölmektedir. Kılavuzda ayrıca danışman öğretmenin görevlerinin eğitim kurumu müdürünün görevlerinden daha az ve sınırlı biçimde ifade bulunduğu görölmektedir. Yönetmelikte eğitim kurumu müdürünün uyum eğitimi programı aday öğretmenle birlikte hazırladığı, danışman öğretmenin bu aşamada bir görevinin bulunmadığı ve sürece dahil olmadığı görölmektedir. Bu süreçte mentörlük görevini üstlenen danışman öğretmenin yer almamasının önemli bir eksiklik olduğu belirtilebilir.

Kılavuza göre uyum eğitimleri iki haftalık sürece yayılan 30 saatlik bir programdır. Bu programı tamamlayan aday öğretmenler 210 saatlik adaylık eğitimi programına geçmektedirler. Adaylık eğitimi programının 180 saatlik bölümü ortak konulardan, 30 saatlik bölümü ise aday öğretmen tarafından seçilen konulardan oluşmaktadır. Bu eğitim programının tamamının uzaktan eğitim şeklinde verilmesi, mentörlük bağlamından eleştirilebilecek bir konudur. Özellikle yerele yönelik konu başlıklarının ya da eğitim konusunun içerik ve özelliğine göre yüz yüze yöntemlerin tercih edilmesi, bu aşamada danışman öğretmen tarafından aday öğretmene mentörlük yapılmasının süreci daha verimli hale getirebileceği ifade edilebilir.

Aday Öğretmenlerin Adaylık Sürecine İlişkin Genelge (2022) ile İlgili Bulgular (11G)

Aday Öğretmenlerin Adaylık Sürecine İlişkin Genelge (MEB, 2022-d) hükümlerine göre 12.05.2022 yılından önce mesleğe atanmış ve hâlen aday öğretmen statüsünde görev yapmakta olan öğretmenlerin adaylık sürecine

ilişkin iş ve işlemler MEB Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinin aday öğretmenlikle ilgili hükümleri doğrultusunda yürütülecektir. Buna göre Aday Öğretmen Yetiştirme Programı kapsamındaki eğitim ve uygulama görevlerini bitirmiş ve bir yıllık görev süresini tamamlamış olan öğretmen adaylarının adaylıkları kaldırılacaktır. Bu süreçte ilgili yönetmelik doğrultusunda, mentörlük bağlamında eğitim kurumu yöneticisi, danışman öğretmen ve yetiştirme süreci koordinatörünün çeşitli rollerinin söz konusu olduğu belirtilebilir. Belirtilen tarihten sonra atanan aday öğretmenlerin adaylık sürecindeki iş ve işlemler ise MEB Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği ile Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Kılavuz çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

Aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde mentörlük uygulamalarını içeren yasal belgelerin analizi sonucu elde edilen bulgulardan aşağıdaki temaların ortaya çıktığı görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Aday Öğretmenlerin Yetiştirilmesinde Mentörlük İzlerini Taşıyan Uygulamalara İlişkin Temalar

Tema	Kodlar /Belgeler
Adaylık eğitimi süresi	<ul style="list-style-type: none"> 1 yıldan az 2 yıldan çok olmaması (1Y, 1983; 8K, 2022) 1 yıl olması (11G, 2022)
Adaylık eğitim programının içeriği	<ul style="list-style-type: none"> Temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve staj (1Y, 1983) Temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve uygulama (2Y, 1995) İzleme, uygulama, okul dışı etkinlikler ve sınav konuları (6Yng, 2016) Alanlara göre uygulama (10 Klzv, 2022).
Mentöre karşılık gelen kavramlar	<ul style="list-style-type: none"> Rehber öğretmen (2Y, 1995) Rehber öğretmen, rehber eğitici (3G, 1995) Danışman öğretmen (5G, 2015; 6Yng, 2016; 9Y, 2022; 10 Klzv, 2022; 11G, 2022).
Mentör seçilme ölçütleri	<ul style="list-style-type: none"> Yeterli görev ve meslek tecrübesine sahip, hizmete yatkın ve başarılı (2Y, 1995; 3G, 1995). Aday öğretmenin görev yaptığı kurum ve aynı branşta olma (3G, 1995; 9Y, 2022; 10 Klzv, 2022). En az on yıllık hizmet süresine sahip olması, aday öğretmenle aynı alandan olması, projelerde, sosyal ve kültürel etkinliklere katılım konusunda deneyim sahibi, iletişim ve temsil yeteneği güçlü (6 Yng, 2016). Aday öğretmenin atandığı eğitim kurumunda aday öğretmenle aynı alanda olmak şartıyla sırasıyla; başöğretmen, uzman öğretmen arasından en fazla hizmet süresi bulunan öğretmen (9Y, 2022).
Mentörün rolleri	<ul style="list-style-type: none"> Aday öğretmeni izleme, yöneltme ve rehberlikte bulunma ve değerlendirme (2Y, 1995; 3G, 1995; 5Y, 2015). Danışman öğretmenlerin temel görevi, aday öğretmenin yetiştirilmesi sürecinde rehberlik etme (6 Yng, 2016). “Aday öğretmenin eğitim kurumundaki çalışmalarını gözlemler ve adaylık sürecinde rehberlik eder” ve aday öğretmenlere mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışlarıyla örnek olur ve tecrübelerini aktarır (9Y, 2022).

Tablo 3 incelendiğinde, aday öğretmenlerin yetiştirilme sürecini düzenleyen yasal metinlerde mentörlük izlerini taşıyan uygulamaların genel olarak “Adaylık eğitimi süresi”, “Adaylık eğitim programının içeriği” , “Mentöre karşılık gelen kavramlar”, “Mentör seçilme ölçütleri” ve “Mentörün rolleri” temaları altında ortaya çıktığı

görülmektedir. *Adaylık eğitimi süresi* teması altında yer alan yasal metinlerde, eğitim süresinin en az bir en çok iki yıl olmasını düzenleyen bir kanun ve bir yönetmelik yer alırken, yalnızca bir yıl olması ifadesini içeren bir genelge tespit edilmiştir. *Adaylık eğitim programının içeriği* teması altında belirlenen yasal metinler, iki yönetmelik, bir yönerge ve bir de kılavuz olarak tespit edilmiştir. Yönetmeliklerde belirtilen eğitim programları temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve staj -uygulama olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Yönergede ise eğitim programının içeriği izleme, uygulama, okul dışı etkinlikler ve sınav konuları olmak üzere dört bölüm olarak belirlenmiştir. *Mentöre karşılık gelen kavramlar* teması altında yoğunlaştığı görülmektedir. Yasal metinlerden elde edilen bulgulara göre mentöre karşılık gelen kavramlardan rehber öğretmen ve rehber eğitici kavramları biri yönetmelik diğeri ise genelge olmak üzere iki yasal metinde yer almıştır. Danışman öğretmen kavramının ise biri yönetmelik, ikisi genelge, biri yönerge ve biri kılavuz olmak üzere toplam beş yasal metinde yer aldığı görülmektedir. *Mentör seçilme ölçütleri* teması altında kıdem, başarı, aday öğretmenle aynı kurumda çalışıyor olma, aday öğretmenle aynı branşta olma gibi ölçütlerin öne çıktığı görülmektedir. Yeterli görev ve meslek tecrübesine sahip, hizmete yatkın ve başarılı öğretmenler arasından danışman öğretmenin görevlendirilmesi ölçütlerine bir yönetmelik ve genelgede yer verilmiştir. Danışman olarak görevlendirilecek öğretmenin aday öğretmenin görev yaptığı kurumda ve aynı branşta olması ölçütü bir yönetmelik, bir genelge, bir yönerge ve bir kılavuz olmak üzere toplam dört yasal metinde yer almıştır. yasal metinlerin birinde danışman öğretmenin hizmet süresine ve niteliklerine ilişkin olarak “En az on yıllık hizmet süresine sahip olması, aday öğretmenle aynı alandan olması, projelerde, sosyal ve kültürel etkinliklere katılım konusunda deneyim sahibi, iletişim ve temsil yeteneği güçlü” ifadesi yer almıştır. Ölçüt olarak öğretmenlik kariyer basamaklarını önceleyen yönetmelikte ise danışman öğretmenin aday öğretmenle aynı kurum ve aynı branşta olmasının yanı sıra sırasıyla başöğretmen ve uzman öğretmen arasından en fazla hizmet süresi bulunan öğretmenler arasından görevlendirilmesi ölçütü yer almıştır. Bu ifade aday öğretmenin branşında birden fazla başöğretmen ya da uzman öğretmen bulunması durumunda aynı kariyer basamağında olan bu öğretmenler arasından görev süresi daha fazla olanın görevlendirileceğine işaret etmektedir. *Mentörün rolleri* teması altında izleme, yöneltme ve rehberlikte bulunma, rol model olma (örnek olma) ve tecrübelerin aktarılması rollerinin yasal metinlerde yer alan ifadeler olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda yer alan yasal metinlerin dağılımı üç yönetmelik, bir genelge ve bir yönerge biçiminde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Toplumsal bir kurum olarak okullar, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için bireyleri eğitime sorumluluğunu üstlenmektedir. Tüm modern toplumlarda rol model olarak değerlendirilen öğretmenler geçmişte ve günümüzde toplumun ve bireylerin geliştirilip şekillendirilmelerinde önemli roller üstlenmiş durumdadırlar. Ülkelerin eğitim sistemlerinin toplumsal, politik ve ekonomik işlevlerini etkili biçimde yerine getirebilmelerine duyulan ihtiyaç öğretmenlik mesleğinden beklentileri sürekli artırmaktadır.

Türk Milli Eğitim Sisteminde aday öğretmenlere yönelik mentörlük uygulamasının izlerini içeren yasal belgelerin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, 1983 yılından 2022 yılına kadar çeşitli yönetmelik, kanun, kılavuz ve genelge çıkarıldığı ve bu belgelerde sürece ilişkin uygulamaların nasıl yürütülmesi gerektiğinin açıklandığı görülmektedir. İlk çıkarılan belgede (Aday Memurların Yetiştirilmelerine Dair Genel Yönetmelik, 1983) öğretmen, diğer memurlardan ayrı bir süreçte yetiştirilmesi gereken bir memur olarak görülmemektedir. Nasıl ve kimin sorumluluğunda yetiştirilmesi, diğer bir deyişle mentör ve aday öğretmen ilişkisini yansıtan bir süreçten çok nicelik boyutları ile yürütülmesi gereken bir süreç olarak aday öğretmen yetiştirmesinden söz edildiği tespit edilmiştir. Daha sonra yayımlanmış yönetmelik ve genelge ile (Aday Memurların Yetiştirilmesine İlişkin Yönetmelik, 1995 ve Adaylık Eğitimi Genelgesi, 1995) aday öğretmenin bir mentör sorumluluğunda yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin açıklamaların olduğu saptanmıştır. Mentör bağlamında *rehber öğretmen* kavramının kullanıldığı bu belgelerde aday öğretmenlerin rehber öğretmenin gözlemi dahilinde adaylıklarını tamamladıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda söz konusu yasal düzenlemelerle mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin yetiştirilmesinde deneyimli bir öğretmenin önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu sonuç çeşitli çalışmalarda mentörlüğün öğretmen yetiştirmedeki rolünün gerekliliğini göstermesi açısından değerlidir. Meslekte yeni olan aday öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlara en kısa sürede çözüm üretebilen deneyimli bir öğretmenin aday öğretmenin başarısına katkı sunduğunu gösteren araştırmalar (Balkar & Şahin; 2014; Mason & Bailey, 2007) yasal belgelerin uygulamada karşılaşılan sorunlara ışık tutabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Sonrasında yayımlanan yasal belgede (Adaylık Eğitimi Konulu Genelge, 2001) dönemin öğretmen gereksinimini karşılamak

için uygulanan politika gereği aday öğretmenlerin meslek öncesi formasyon eğitimi almadıkları için aday öğretmen yetiştirme sürecinin formasyon eğitimi verme şeklinde yürütüldüğü görülmektedir. Aday öğretmenin yetiştirilmesinde Mentörlük uygulamalarına kapsamlı yer veren yasal belgelerde (Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, 2015; Aday Öğretmenlerin Yetiştirilmelerine Yönelik Yönerge, 2016) aday öğretmenin yetiştirilmesinden sorumlu olan danışman öğretmen ile okul müdürünün Mentörlük uygulamaları kapsamında görev ve sorumlulukları detaylandırılmıştır. Ancak süreçte mentörlük yapan görevlilerin sorumluluk alanları ile tam anlamıyla bir çerçeve çizilemediği görülmektedir. Ulubey (2017) tarafından yapılan bir araştırmada da aday öğretmenlerin görev sınırlarının paydaşlar (danışman, öğrenci, yönetici) tarafından tam olarak bilinmemesinin mentörlük uygulamalarında istenmeyen sorunlara neden olduğu ortaya konulmuştur. 2022 yılında çıkarılan yasal belgelerde danışman öğretmenlerin rollerinin daha da genişletildiği görülmektedir. Bu bağlamda mentörlük uygulamalarında danışman öğretmenin adaya öğretmen yetiştirmede birincil önemde olduğu belirtilebilir.

Aday öğretmen yetiştirmede Türk eğitim sisteminde uygulamaya konulan yasal belgelerde mentörlüğün öneminin anlaşıldığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, ilk çıkarılan yasal belgelerde uygulamaya yönelik bilgilere yer verilmediği; ancak sonraki yasal metinlerin uygulamaya dönük detaylı bilgilerle mentörlüğün nasıl işlemesi ve yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Formel ya da informal düzeyde mentörlük uygulamalarının içerdiği yol göstericilik, bilginin paylaşılması, deneyimlerin aktarılması ve birlikte çalışma olgularıyla okulların nihai hedefi olan etkili bir öğretim sürecinin gerçekleştirilmesine ve öğretimin denetimine pozitif yansımaları olduğu belirtilebilir.

Eğitimde mentörlük kavramıyla ilişkili olarak gelecekte Türk eğitim sistemini düzenleyen yasal belgelerde mentörlük kavramının hangi boyutlarına ilişkin, ne nitelikte düzenlemelerin yer alması gerektiğini ortaya koymayı amaçlayan, farklı araştırma yöntemlerinin kullanılacağı çalışmalar yapılabilir. Eğitim kurumlarında niteliği geliştirmeye yönelik okul temelli mesleki gelişim çalışmalarında mentörlüğün etkin biçimde kullanılmasına yönelik uygulamalara ağırlık verilmelidir. Etkili bir mentörlük sağlayacak sürdürülebilir eğitim programlarının önemli olduğu belirtilmektedir (Childre, & Van Rie, 2015). Aday öğretmenlerin yetiştirilmeleri sürecinde görevlendirilecek mentörlerin niteliklerinin, yetiştirilme sürecinin etkililiği açısından oldukça önemli olduğu belirtilebilir. Mentörlük aday öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimlerinin sağlanması sürecinin önemli bir bileşenidir. Aday öğretmenlerin mesleki gelişimleri açısından iyileştirilmesi gereken bir dizi kilit alan içinde mentörlerin seçilmeleri ve eğitilmeleri de tanımlanmaktadır (Gjedia & Gardinier, 2018). Bu nedenle mentörlerin nitelikleri ve eğitilmelerine ilişkin olarak yasal belgelerde yer alması gereken geniş kapsamlı düzenlemelere yönelik çalışmalar yürütülebilir. Bu çalışmalar farklı eğitim tür ve düzeyleri açısından çeşitlendirilebilir. Bu çalışmada aday öğretmenlerin yetiştirilmesi, Türk milli eğitim sisteminde uygulamaya konulan yasal düzenlemeler üzerinden tarihsel süreç bağlamında değerlendirilmiştir. Söz konusu bulgular yasal belgelere yansıyan değişikliklerin nedenine ilişkin bir açıklama getiremediğinden bundan sonraki çalışmaların uygulamada olan sürecin hem mentörler hem de aday öğretmenlerin görüşlerine yola çıkarak geribildirimlerin değerlendirilmesi şeklinde tasarlanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aydın, İ. (2016). *Öğretimde denetim: Durum saptama, değerlendirme ve geliştirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Balkar, B. & Şahin, S. (2014). The opinions of educators on implementing mentorship program for novice teachers. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 3(29), 83-100.
- Childre, A. L., & Van Rie, G. L. (2015). Mentor teacher training: A hybrid model to promote partnering in candidate development. *Rural special education quarterly*, 34(1), 10-16.
- Corbin, J., & Strauss, A. (1994). Grounded theory methodology. *Handbook of qualitative research*, 17, 273-285.
- Cordingley, P. & Buckler, N. (2012). Mentoring and coaching for teachers' continuing professional development", in Fletcher, S.J. and Mullen, C.A. (Eds), *The Sage Handbook of Mentoring and Coaching in Education*, Sage, Los Angeles, CA, pp. 215-227.
- Ewing, L. A. (2021). Mentoring novice teachers. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 29(1), 50-69.

- Feiman-Nemser, S. (1998). Teachers as teacher educators. *European Journal of Teacher Education*, 21(1), 63–74.
- Feiman-Nemser, S. (2001). Helping novices learn to teach: Lessons from an experienced support teacher. *Journal of Teacher Education*, 52(1), 17–30.
- Fischer C. (2006) Research Methods for Psychologists: Introduction through Empirical Studies. Elsevier Inc.
- Gjedia, R., & Gardinier, M. P. (2018). Mentoring and teachers' professional development in Albania. *European Journal of Education*, 53(1), 102-117.
- Hall, J., Benninga, J. & Clark, C. (1983). A Comprehensive Approach To The Inservice Training of Teachers. NASSP Bulletin, 67(461), 17–21. <https://doi.org/10.1177/019263658306746103>
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental?. *The Qualitative Report*, 8(1), 1-4.
- Levinson, D. J. (1978) *The seasons of a man's life*. Alfred A. Knopf.
- Luna, G. & Cullen, D. L. (1995). Empowering the faculty: Mentoring redirected and renewed. *Higher Education Reports*, 3, 1-87.
- Lyons, W. Scroggins, D. & Rule, P. B. (1990). The mentor in graduate education. *Studies in Higher Education*, 15(3), 277-285.
- Mason, C., & Bailey, E. (2003). Benefits and pitfalls of mentoring. In *Annual Conference-Society for Technical Communication*, 50, pp. 6-10.
- Menter, I., Hulme, M., Dely, E. & Lewin, J. (2010), Literature Review on Teacher Education in the 21st Century, *Education Analytical Services*, Edinburgh.
- Merriam, S. B. (2002). Introduction to qualitative research. *Qualitative Research in Practice: Examples for Discussion and Analysis*, 1(1), 1-17.
- Millî Eğitim Bakanlığı Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Yönerge. (2016). Erişim adresi: <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1769.pdf>.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1995-a). Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/325.pdf>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1995/55-b). Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Yönetmelik. Erişim adresi: <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1460.pdf>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2001). Adaylık Eğitimi. Erişim adresi: <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1488.pdf>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2015). Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150417-4.htm>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022-a). Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220512-3.htm>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022-b). Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Kılavuz. Erişim adresi: <https://oygm.meb.gov.tr/www/aday-ogretmen-is-ve-islemleri/icerik/452>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022-c). Aday Öğretmenlerin Adaylık Sürecine İlişkin Genelge. Erişim adresi: <https://oygm.meb.gov.tr/www/aday-ogretmen-is-ve-islemleri/icerik/452>.
- Murray, S., Mitchell, J. & Dobbins, R. (1998). An Australian mentoring program for beginner teachers: Benefits for mentors. *Australian Journal of Teacher Education*, 23(1), 22-28.
- Odell, S. J. & Huling, L. (2000). Quality mentoring for novice teachers. www.books.google.com adresinden 03.01.2024 tarihinde alındı.

- Olsen, K. R., Bjerkholt, E. M., & Heikinnen, H. L. (2020). *New Teachers in Nordic Countries: Ecologies of Mentoring and Induction* (p. 203). Cappelen Damm Akademisk/NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing).
- Resmi Gazete. (1983). Aday Memurların Yetiştirilmelerine İlişkin Genel Yönetmelik. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.836061.pdf>.
- Resmi Gazete. (2022). Öğretmenlik Meslek Kanunu. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220214-1.htm>
- Schlechty, P. C. (2005). *Okulu yeniden kurmak*. (Çev. Yüksel Özden). Nobel Yayınları.
- Searby, L. & Tripses, J. (2006). Breaking perceptions of ‘old boys’ networks: Women leaders learning to market the most of mentoring relationships. *Journal of Women in Educational Leadership*, 4(3), 179-198.
- SETA (2017). *Türkiye’de aday öğretmen yetiştirme modeli izleme ve değerlendirme*. SETA Yayınları.
- Sezgin, F., Coşar, S. ve Ar, E. (2014). Okul yöneticisi ve öğretmen yetiştirmede mentörlük sürecinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 22 (3), 1337-1357.
- Sullivan, S. & Glanz, J. (1999). *Supervision that improves teaching: strategies and techniques*. Sage Publication. Corwin Press Inc.
- Tammets, K., Pata, K., & Eisenschmidt, E. (2019). Novice teachers’ learning and knowledge building during the induction programme. *European Journal of Teacher Education*, 42(1), 36–51.
- Ulubey, Ö. (2017). Aday öğretmen yetiştirme programının değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 201, 1-23, doi: 10.16986/HUJE.2017031014
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R.K. (1994). *Case study research – design and methods* (2nd Edition). Sage Publications
- Yirci, R. ve Kocabaş, İ. (2012). *Dünyada mentorluk uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Zembytska, M. (2015). Supporting novice teachers through mentoring and induction in the United States. *Comparative Professional Pedagogy* 5(1).

EXTENDED SUMMARY

The professional development of teachers is essential for all countries. Schlechty (2005) emphasizes the importance of developing teachers who ensure student success. Lyons et al. (1990) use mentoring to refer to an important process in providing support in their individual, professional and social development and a relationship based on mutual development between a new employee and a more experienced employee. In the mentoring process, the newcomer is provided with the necessary information, advice, and support to acquire the competencies of his/her profession and to achieve his/her personal goals (Searby & Tripses, 2006). Sullivan (2000) told that mentoring aims to improve the teaching performance of beginning teachers based on collaboration. Mentoring is the process of an experienced educator working in collaboration with new teachers to ensure the improvement of teaching in the classroom (Aydın, 2016). Mentoring in educational organizations generally has benefits such as increasing academic achievement, ensuring permanence in learning and providing a general satisfaction with education (Sezgin, et al., 2014). As for mentoring in Turkey, the training novice teachers receive can be considered as mentoring practices. To reveal the functioning of the mentoring applied to novice teachers requires the analysis of legal documents from past to present regarding how mentoring is applied to novice teachers in the Turkish education system. In this context, the general purpose of this study is to examine the mentoring practices applied to novice teachers in the Turkish education system based on legal documents. With this general purpose, answers to the following sub-questions are sought;

1. What are the legal documents related to mentoring practices for novice teachers?
2. How mentoring is practiced in legal documents related to mentoring of novice teachers

This study examines mentoring practices for novice teacher training in the Turkish education system based on legal documents. It was designed with qualitative method and document analysis technique was used. The documents consist of laws, regulations, circulars, directives and guidelines, related to the process of novice teacher training published by the Ministry of National Education (MoNE). In order to access the documents, the researchers conducted a general search on the official page of MoNE (www.meb.gov.tr) using the keywords "novice teacher", "novice teacher training" and the documents reflected in the results were recorded under the titles of law, regulation, circular, directives and guidelines. The researchers reached out to an expert working in the relevant unit at MoNE and holding a doctorate degree in the field of educational administration and asked for expert confirmation about the documents. After the expert confirmation, we were informed the documents were the same as the documents obtained by the researchers. The researchers examined all the documents and excluded 8 documents out of 18 that did not overlap with the aforementioned purposes. Although the title was related, there was no regulation on the subject of the research in the content. The remaining 10 documents for analysis were recorded under the relevant titles (type of document) and ordered chronologically from the oldest to the newest according to their dates in order to reflect the change and development in the historical process. All documents were analyzed by the researchers through content analysis. The findings were supported by direct quotations with the articles in the relevant document. Mentoring is seen that various regulations, laws, guidelines and circulars have been issued between 1983 and 2022 and these documents explain how the practices related to the process should be carried out. The first document (General Regulation on the Training of Novice Civil Servants, 1983) does not see the teacher who should be trained in a separate process from other civil servants. It was determined that the training of novice teachers was mentioned as a process that should be carried out with quantitative dimensions rather than reflecting the relationship between mentor and novice teacher. Later on, it was found that the regulations and circulars (Regulation on the Training of Candidate Civil Servants, 1995 and Circular on Candidacy Training, 1995) made statements about the need to train the novice teacher under the responsibility of a mentor. In these documents, it is stated that novice teachers complete their candidacy under the observation of the mentor. These legal regulations emphasize the importance of an experienced teacher in the training of new teachers. This result is valuable in terms of showing the necessity of the role of mentoring in teacher training in various studies. Studies showing that an experienced teacher who can produce solutions to the problems encountered by novice teachers in the shortest time contributes to the success of the novice teacher (Balkar & Şahin; 2014; Mason & Bailey, 2007). In the legal document published afterwards (Circular on Candidacy Education, 2001), it is seen that training novice teachers is carried out in the form of providing formation training since novice teachers do not receive pre-professional pedagogical formation in

accordance with the policy implemented to meet the teacher needs. In legal documents (Ministry of National Education Regulation on Teacher Appointment and Relocation, 2015; Directive on the Training of Prospective Teachers, 2016), the duties and responsibilities of the mentor teacher and school principal are detailed within the scope of mentoring practices. However, it is seen that a complete framework cannot be drawn with the areas of responsibility of mentoring officials in the process. Ulubey (2017) revealed that the boundaries of mentor teachers are not fully known by the stakeholders (mentor, student, administrator) cause problems in mentoring practices. In the 2022 legal documents, it is seen that the roles of mentor teachers are further expanded. The mentor teacher is of primary importance in novice teacher training. About mentoring in education, studies using different research methods can be conducted in the future, aiming to reveal which dimensions of the concept of mentoring and what kind of regulations should be included in the legal documents regulating the Turkish education system. Emphasis should be placed on the effective use of mentoring in school-based professional development activities aimed at improving quality in educational institutions.

BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK DÜZEYLERİ: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹

ENTREPRENEURSHIP LEVELS OF INFORMATION AND RECORDS MANAGEMENT UNDERGRADUATE STUDENTS: SAMPLE OF ATATÜRK UNIVERSITY

Ayşenur NALDAN
Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi
aysenurnaldan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3645-9844

Nermin ÇAKMAK
Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi
nermin.cakmak@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3092-7339

Geliş Tarihi:

27.01.2024

Kabul Tarihi:

04.06.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Girişimcilik,
Bilgi ve Belge
Yönetimi,
Lisans öğrencisi

Keywords

Entrepreneurship,
Library and
Information
Management,
Undergraduates,

ÖZ

Araştırmada Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBYB) lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Veriler Atatürk Üniversitesi BBYB’ de 2022-2023 Eğitim-Öğretim Güz Yarıyılında eğitimlerine devam eden 187 lisans öğrencisinden ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin toplanmasında Yılmaz ve Sümbül (2009) tarafından geliştirilen “Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeği (ÜÖYGÖ) kullanılmıştır. Veriler IBM SPSS 21 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans (f) ve yüzde (%) hesapları ile t-testi ve ANOVA testleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, cinsiyet, sınıf düzeyi, en son mezun olunan okul türü, ikâmet yeri, kardeş sayısı, annenin ve babanın eğitim düzeyi, annenin ve babanın çalıştığı sektör değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar olmadığı saptanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular kapsamlı olarak ele alınmış ve öneriler sunulmuştur. Ulusal alan yazında BBYB lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini kapsamlı bir biçimde ortaya çıkarmaya çalışan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın alan yazın açısından özgün ve önemli olduğu düşünülmektedir.

ABSTRACT

The aim of the research is to examine the entrepreneurship levels of undergraduate students of the Department of Information and Records Management (IRM) in terms of various variables. Survey design, one of the quantitative research methods, was used in the research. The data was obtained using the accessible sampling method from 187 undergraduate students who continued their education at Atatürk University IRM in the 2022-2023 Fall Semester. “Scale of University Students Entrepreneurship (SUSE)” developed by Yılmaz and Sümbül (2009) was used to collect data. Data were analyzed using IBM SPSS 21 program. Frequency (f) and percentage (%) calculations as well as t-test and ANOVA tests were used to analyze the data. According to the results of the research, it was determined that there were no significant differences according to the variables of gender, class level, type of school last graduated, place of residence, number of siblings, education level of the mother and father, and the sector in which the mother and father worked. The findings obtained in the research were discussed comprehensively and suggestions were presented. No research has been found in the national literature that attempts to comprehensively reveal the entrepreneurship levels of IRM undergraduate students. In this context, this study is thought to be original and important in terms of literature.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1426836>

Atıf/Cite as: Naldan, A., & Çakmak, N. (2024). Bilgi ve belge yönetimi bölümü lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri: Atatürk Üniversitesi örneği. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 681-699.

¹ Bu makale, Ayşenur Naldan (2024) tarafından yazılan "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeyleri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Giriş

Girişimcilik, günümüzde giderek daha fazla insanın ilgisini çeken ve önem verdiği bir kavram haline gelmektedir. Girişimcilik, sadece işletmecilikle sınırlı kalmayıp aynı zamanda yenilikçilik, risk alma ve yaratıcılığı da içinde barındıran geniş bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin yaşamlarına yön vermek, topluma katma değer sağlamak ve ekonomik büyümeyi desteklemek adına önemli bir rol oynamaktadır. Girişimcilik, iş dünyasında ve sosyal hayatta başarıya ulaşmanın anahtarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda bireyin içinde bulunduğu toplumun özellikleri ile girişimcilik arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Toplumsal gelişmişliğin artırılmasında ve ülkelerin kalkınmasında girişimci bireylerin rolü oldukça önemlidir (Memduhoğlu ve Şahin, 2017, s. 298). Bu durumdan yola çıkarak, öğrencilere küçük yaşlardan itibaren kendi potansiyellerini keşfetmeleri ve becerilerini geliştirmelerine olanak tanıyacak girişimcilik becerilerinin kazandırılması son derece önemlidir (Tarhan ve Kılıç, 2017, s. 1975). Buna bağlı olarak girişimcilik becerilerinin kazandırılması bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde de bu ekosistemin bir parçası olarak giderek artan bir öneme sahiptir. Kütüphaneler, bilgi ve kaynaklara erişim sağlayarak girişimciliği teşvik ederken, bilgi yönetimi ve analitiği konularında destek sunarak girişimcilerin başarılı olmalarına yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda kütüphane ve enformasyon bilimi (KEB) alanında da artık bilgi uzmanlarından sadece geleneksel bilgi ve becerilere değil, aynı zamanda 21. yüzyıl becerilerine sahip olmaları da beklenmektedir. Bu durum, kütüphanecilerin teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmelerini, dijital kaynakları yönetebilmelerini ve bilgi hizmetlerini daha etkin bir şekilde sunabilmelerini sağlamaktadır. Bununla birlikte ilgili alan yazın incelendiğinde KEB alanında lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin araştırıldığı uluslararası çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Ugwu ve Ezeani, 2012; Akanwa, 2014; Musa ve Tsafe, 2019; Abdullahi vd., 2021). Alagiri ve Visalatchi (2020) ve Wema'nın (2021) çalışmalarında da KEB alanındaki bilgi profesyonellerinin girişimcilik fırsatlarını incelemişlerdir. Ulusal çalışmalarda ise Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBYB) lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini doğrudan araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada bilgi uzmanı adaylarının girişimcilik düzeylerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın alan yazın açısından özgün ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Alan yazında girişimcilik kavramına ilişkin çeşitli tanımlar bulunmakla birlikte ilk defa Fransız ekonomist Richard Cantillon tarafından 1700'lü yıllarda tanımlandığı kabul edilmektedir. Bu tanımda girişimci, henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdilerini ve hizmetlerini satın alan ve üreten kişi olarak ifade edilmiştir (Tosunoğlu, 2003, s. 4). Schumpeter'e göre ise girişimcilik, dinamik ve yenilikçi olmak, ekonomik manada ilerlemenin temel unsurlarından biridir (Granovetter, 2000, s. 13-14). Güncel Türkçe Sözlükte girişimci, "Ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse; müteşebbis"; girişimcilik de "Girişimci olma durumu" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022). Diğer bir tanımda ise girişimciliğin temelinde, yeni bir şeyler yaratma amacı bulunduğu ve bu yaratım sürecinde eskinin modası geçmiş olmasını sağladığı için yaratıcı yıkım olarak adlandırılmaktadır (Lumpkin, 1996, s. 142).

Girişimcilik, bilgiyi yeni varlıklara dönüştürme sürecidir. İşletmeler, rekabet avantajı kazanmak ve büyümek için bir strateji olarak girişimcilik kullanmaktadır (Tan ve Tan, 2004, s. 6). Girişimciliğin bir başka tanımı ise yeni ürünler ya da süreçler bulma ve bu fırsatlardan yararlanmak için bir ekonomik faaliyetin başlatılması ya da genişletilmesidir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 3). Girişimcilik kavramını taçıklamak için çok sayıda tanım yapılmış olsa da riskleri göze alma, fırsatları değerlendirme ve yeni ürünler ve hizmetler üretme gibi konuların girişimcilik kavramının ortak özellikleri olduğunu görüyoruz. Bu doğrultuda girişimcilik ve girişimci kavramı için şöyle bir içerik tanımlaması getirilebilir: Girişimcilik bireyin fikirlerini, bilgiyi, yeni ürünleri veya hizmetleri yeni varlıklara dönüştürme süreci ya da ürünleri/hizmetleri dönüştürürken ekonomik faaliyetlerden yararlanma sürecidir.

İlgili Literatür

Girişimcilik, pek çok disiplinin kesişim noktasında yer almaktadır ve ekonomiden işletmeciliğe, psikolojiden sosyolojiye, teknolojiye eğitime birçok alanda araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Girişimcilik çalışmaları, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayan girişimciliğin ekonomik büyüme, istihdam olanakları yaratması ve toplumun kalkınmasındaki rolünü anlamak için kuramsal çerçeveler geliştirmeyi, girişimcilik eğitim

programlarının ve politikaların etkinliğini değerlendirmeyi, girişimciler için uygun ortam yaratan ekosistemlerin nasıl oluşturulacağını incelemeyi amaçlar. Yılmaz ve Sünbül (2009) öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla “Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeği (ÜÖYGÖ)” geliştirmiştir. Çalışmanın araştırma grubu, Selçuk Üniversitesi, Eğitim ve Mesleki Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırma grupları oluşturulurken, fakültedeki tüm bölümleri temsilen rastgele yöntemle seçilen öğrencilerin 355’i kadın, 119’u ise erkektir. Araştırma sonucunda, kardeş sayısı, baba ve anne mesleği gibi değişkenlere göre öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Türkmen ve İşbilir (2015) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada Spor Yönetimi bölümü 258 lisans öğrencisinin girişimcilik düzeyleri sosyo-demografik özellikler açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin sınıfı, cinsiyeti, anne meslekleri, iş deneyimi, ailenin aylık geliri, kariyer planları ve girişimcilik eğitimi alma değişkenlerine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Yine aynı çalışmada yaş, kardeş sayısı, baba mesleği, daha önceki girişimcilik deneyimleri değişkenlerine göre ise öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Karataş (2018), John vd. tarafından 1991 yılında geliştirilen ve Sümer ve Sümer tarafından 2005 yılında Türkçe’ye uyarlanan “Beş Faktör Kişilik Ölçeği (The Big Five Inventory, BFI)” ile ÜÖYGÖ’ni kullanarak 685 Bartın Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencisinin kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Karataş araştırmasında katılımcıların kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerinde anlamlı etkisi olduğunu tespit etmiştir. Başol (2019) tarafından Düzce Üniversitesinde gerçekleştirilen bir çalışmada da 337 lisans öğrencisinin girişimci kişilik özelliklerinin (başarım ihtiyacı duyma, kendine güven, yenilikçi olma, kontrol odağı, risk alma, belirsizlik toleransı) girişimcilik düzeylerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Araştırma sonuçları, girişimci kişilik özellikleri arasında başarı ihtiyacı, kontrol odaklılık ve yenilikçilik dışındakilerin girişimcilik düzeylerini etkilediğini göstermiştir. Bunun yanı sıra, girişimci kişilik özellikleri ile girişimcilik düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Atıcı (2021) tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tezinde de ÜÖYGÖ kullanılarak 370’i devlet ve 130’u özel üniversitede olmak üzere beden eğitimi ve spor alanında öğrenim gören toplam 500 öğrencinin girişimcilik düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Atıcı araştırmasında, öğrencilerin girişimcilik düzeylerinde çeşitli değişkenlerin anlamlı fark oluşturduğunu (ailelerin gelir düzeyi, iş yeri açma isteği, risk alma durumu, başarıma inancı, alanındaki güncel yenilikleri takip etme); fakat diğer bazı değişkenlerin (yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf düzeyi, çalışma durumu,..gibi) anlamlı fark oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışkan (2022) tarafından yürütülen çalışmada ise Yozgat Bozok Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi’nde okuyan 586 lisans öğrencisinin girişimcilik düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada kişisel bilgi formunun yanı sıra, ÜÖYGÖ ile John Ricketts tarafından geliştirilen ve Demircioğlu tarafından 2012 yılında Türkçe’ye uyarlanan “Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, öğrencilerin girişimcilik düzeyleri ve eleştirel düşünme düzeylerinin yaşa ve cinsiyete göre anlamlı derecede farklılık göstermediği; ancak bölüm ve sınıflara göre istatistiksel anlamda farklılık olduğu tespit edilmiştir. Kayhalak’ın (2022) çalışmasında ise, 883 ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisinin rekreasyonel davranışları ile girişimcilik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada Rekreasyonel Liderlik Davranışı ve ÜÖYGÖ ölçekleri kullanılmıştır. Sonuçlara göre, cinsiyet değişkenine göre erkek öğrenciler lehine anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Gelir düzeyi değişkenine göre ise yüksek gelir seviyesine sahip öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Abdigany Kyzy ve Karamanoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde 446 kadın öğrencinin girişimcilik düzeyini etkileyen etkenler incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, aile eğitim düzeyi, ailede girişimci bulunması, akademik başarı ve girişimcilik dersinin girişimcilik düzeyini etkilediği ortaya çıkmıştır.

Kütüphane ve Enformasyon Bilimi Alanında Girişimcilik ile İlgili Literatür

KEB alanında girişimcilik becerilerine ilişkin literatür yeni değildir. Bu literatür, KEB profesyonellerinin daha dinamik ve teknolojilere uyum sağlamaları, çeşitli becerileri edinebilmeleri, kullanıcı ihtiyaçlarındaki değişimlere ayak uydurmaları ve mezun olanların gelişmesi gibi özelliklerle şekillenmektedir. Bu durum, KEB alanında çalışanların girişimcilik ruhuyla hareket etmelerini ve sektördeki değişime uyum sağlamalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu gerekliliğe rağmen KEB alanında girişimcilik ile ilgili çalışmalar incelendiğinde alanda bu konu ile ilgili çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan birinde Ugwu ve Ezeani’ni (2012) tarafından yapılan “Güney Doğu Nijerya’daki Üniversitelerde LIS Öğrencileri Arasında Girişimcilik

Farkındalığı ve Becerilerinin Değerlendirilmesi” adlı çalışmada Güney Doğu Nijerya'daki iki üniversitenin kütüphane ve enformasyon bilimi bölümlerinde öğrenim gören 110 son sınıf ve yüksek lisans öğrencisine anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin %70'inin KEB alanındaki girişimcilik fırsatlarından haberdar olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu öğrencilerin yetersiz eğitim ve öğretim nedeniyle girişimcilik kültürü ve zihniyeti geliştiremedikleri belirlenmiştir. Calabar Üniversitesi'nde KEB alanında öğrenim gören 54 öğrencinin girişimcilğe yönelik tutumları, Ntui'nin (2015) çalışmasında incelenmiştir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin iş kurmaya yönelik girişimcilik tutumu (eğilimler, duygular, yeterlilik, niyetler ve arzu edilebilirlik) arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu bulgulara göre, LIS öğrencilerinin girişimci olduğu ve girişimcilğe karşı olumlu tutum sergilediği görülmektedir. Ayrıca, öğrencilerin %40'ının girişimci olma niyetine sahip olduğu, %58'inin girişimcilik yeterliliğine sahip olduğu ve %37'sinin girişimcilik hakkında olumlu duygulara sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Calabar Üniversitesi'ndeki KEB öğrencilerinin girişimcilğe karşı olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Abdullahi vd. (2021) Nijerya'da KEB alanında yaptıkları çalışmalarında, girişimcilik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, Nijerya'daki KEB bölümlerinde girişimcilik konusunda sürekli eğitim programlarının yanı sıra okulların düzenli olarak seminer, konferans ve çalıştay gibi profesyonel forumlar düzenlemesine ihtiyaç vardır. Ayrıca hükümetin girişimcilği daha fazla destekleyen ekonomik paketlere ihtiyacı olduğu sonucuna varılmıştır. Wema (2021) da çalışmasında, KEB uzmanları arasındaki girişimcilik fırsatlarına yönelik farkındalığı ölçmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların çoğunun girişimcilik becerilerini KEB eğitimleri süresince resmi eğitim yoluyla edindikleri ve kütüphanecileri / bilgi profesyonellerini girişimci kılma potansiyeline sahip en önemli derslerin bilgi okuryazarlığı eğitimi, bilgi arama, referans hizmetleri ve araştırma yöntemleri olduğu ortaya çıkmıştır. Nuhu ve diğerleri (2021) ise KEB öğrencileri arasında iş fırsatlarının belirleyicileri olarak girişimci becerilerini incelemişlerdir. Araştırma, iş fırsatlarına yönelik girişimcilik becerilerinin iletişim becerileri, teknolojik/teknik beceriler, pazarlama/satılabilir beceriler, yönetim becerileri ve finansal risk becerileri tarafından etkili bir şekilde ortaya konmuştur. Çalışma aynı zamanda, girişimcilik becerileri ile ilişkili zorlukların yetersiz finansman, zayıf altyapı desteği, zayıf politika formülasyonu, başarısızlık korkusu ve risk almaya isteksizlik olduğunu göstermiştir. Türkiye'de, KEB alanında BBYB öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın Önemi

Girişimcilik, ekonomik kalkınma, sosyal değer yaratma, toplumsal cinsiyet eşitliği, motivasyon ve kurumsal etki gibi birçok faktörün etkileşimiyle şekillenir. Özellikle ekonomik kalkınmanın yeni girişimler için sağladığı altyapı ve pazar fırsatları, girişimcilği teşvik etmede kritik bir rol oynar. Ancak girişimcilik, piyasa fırsatlarını yakalama, yenilikçi düşünme ve yeni işler oluşturma gibi çeşitli kavramlarla ilişkilendirilirken, her girişiminin benzersiz özelliklere sahip olması, girişimcilik kavramını tam olarak açıklamanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, girişimcilik, KEB gibi alanlarda da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin belirlenmesi, gelecekteki bilgi profesyonellerinin yetkinliklerini anlamak için önemlidir. Bu bağlamda, Atatürk Üniversitesi KEB Bölümü lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin araştırılması, alana yeni bir bakış açısı getirebilir, literatüre katkı sağlayabilir ve gelecekte yapılacak çalışmalara yol gösterebilir.

Araştırmanın Amacı ve Soruları

Araştırmanın temel amacı Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (BBYB) lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini belirlemek, girişimcilik potansiyellerini ortaya koymak ve demografik değişkenlerinin girişimcilik düzeylerinin üzerine etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır.

BBYB lisans öğrencilerinin;

Araştırma sorusu 1: Ölçekteki madde bazında maddelere katılım durumları nedir?

Araştırma sorusu 2: Girişimcilik düzeyleri nedir?

Araştırma sorusu 3: Girişimcilik düzeyleri

- a) Cinsiyet,
- b) Sınıf düzeyi,
- c) En son mezun olunan okul türü,
- d) İkamet yeri,
- e) Kardeş sayısı,
- f) Anne eğitim düzeyi,
- g) Baba eğitim düzeyi,
- h) Annenin çalıştığı sektör,
- i) Babanın çalıştığı sektör değişkeninden etkilenmekte midir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada BBYB lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini ortaya çıkartmak için nicel araştırma yaklaşımlarından tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni bir grubun belirli özelliklerini ortaya çıkartmak için veri toplamayı amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Büyüköztürk vd., 2020, s. 184).

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak ulaşılabilir örnekleme yöntemi seçilmiştir. Ulaşılabilir örneklem, araştırmacının çalışmaya katılma konusunda istekli ve müsait olanlardan seçmesidir (Creswell, 2012, s. 145). Çalışmanın evrenini, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi BBYB’de, 2022-2023 Eğitim ve Öğretim Güz Yarıyılında eğitimlerine devam eden 225 lisans (1, 2, 3 ve 4. sınıflar) öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak için belirtilen evrenden olabildiğince fazla sayıda kişiye ulaşmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ölçme aracı evrenin tümüne gönderilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada araştırmaya katılmaya gönüllü olan 187 (Kadın=119; Erkek=68) lisans öğrencisinden veriler toplanmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırmada kişisel bilgi formu ile girişimcilik düzeylerini belirlemek için Yılmaz ve Sünbül (2009) tarafından üniversite öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini tespit etmek amacıyla geliştirdikleri “Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeği (ÜÖYGÖ)” kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu ve 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5’li Likert tipindedir ve “Çok sık”, “Sık sık”, “Bazen”, “Nadiren” ve “Hiçbir zaman” olmak üzere 5’ten 1’e doğru puanlanmaktadır. Orijinal Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,90 bulunmuştur (Yılmaz ve Sünbül, 2009, ss. 198-200).

Veriler, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi BBYB’de 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılında eğitimlerine devam eden 187 lisans öğrencisinden elde edilmiştir. Ölçeğin uygulaması Google Form aracılığıyla çevrim içi olarak ders saati içinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ölçeği yanıtlamaları yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Katılımcılara araştırmanın amacından ve kapsamından, etik konulardan bahsedilmiş ve yönerge açıklanmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu, istedikleri zaman ölçeği yanıtlamaktan vazgeçebilecekleri belirtilmiştir ve ölçeği gönüllü öğrenciler yanıtlamışlardır.

Veri Analizi

Araştırmada verilerin analizinde, frekans (f), yüzde (%), t-test ve ANOVA testleri IBM SPSS 21 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Yapılan Kolmogorov Smirnov testi sonucu elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur (>0,05). Bu doğrultuda anlamlı farklılık testleri iki boyutlu değişkenler için t-testi, ikiden büyük boyutlu olan değişkenler için ise Tek Yönlü ANOVA olarak

seçilmiştir. Bu araştırma için anlamlılık düzeyi $p=0,05$ olarak alınmıştır. Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,95 olarak hesaplanmıştır. Girişimcilik puanlarının değerlendirilmesinde Tablo 1’ de yer alan kriterler temel alınmıştır (Yılmaz ve Sünbül, 2009, s. 198).

Tablo 1. Girişimcilik Puanları Değerlendirme Tablosu

36-64	Çok düşük girişimcilik
65-92	Düşük girişimcilik
93-123	Orta düzeyde girişimcilik
124-151	Yüksek girişimcilik
152-180	Çok yüksek girişimcilik

Etik İzinler

Araştırmada ÜÖYGÖ’nin kullanılması için yazarlardan e-posta yoluyla izin alınmıştır. Araştırmada ayrıca, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığından 29. 09. 2022 tarihli ve E.88656144-000-2200299248 sayılı kararıyla etik izin alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle araştırmaya katılanların demografik bilgilerine, ardından da araştırma soruları sırasında diğer elde edilen bulgulara yer verilmiştir

Demografik Bulgular

Araştırmada toplanan veriler ışığında cinsiyet, sınıf, en son mezun olunan okul türü, ikamet adresi, kardeş sayısı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, annenin çalıştığı sektör, babanın çalıştığı sektör ile ilgili ilişkin elde edilen demografik bulgular Tablo 2’de yer almaktadır. Yapılan yuvarlamalar sonucunda elde edilen toplamlar %100’ e karşılık gelmeyebilir.

Tablo 2. Katılımcılara İlişkin Elde Edilen Demografik Bulgular

Değişkenler	f	%	
Cinsiyet	Kadın	119	64
	Erkek	68	36
Sınıf	1	55	29
	2	13	7
	3	69	37
	4	50	27
Okul Türü	Fen liseleri	2	1
	Sosyal bilimler liseleri	2	2
	Anadolu liseleri	96	51
	Çok Programlı Anadolu liseleri (Anadolu İmam Hatip Liseleri, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri)	66	35
	Güzel sanatlar liseleri	1	1
	Spor liseleri	6	3
	Özel Okullar	5	3

	Diğer	8	4
İkâmet Adresi	Köy	43	23
	Kasaba	1	1
	İlçe	44	24
	Şehir	45	24
	Büyükşehir	54	29
Kardeş Sayısı	1	9	5
	2	25	13
	3	44	24
	4	109	58
Anne Eğitim Durumu	Eğitim almadı	34	18
	İlkokul	84	45
	Ortaokul	46	25
	Lise	19	10
	Lisans	4	2
	Yüksek Lisans	0	0
	Doktora	0	0
Baba Eğitim Durumu	Eğitim almadı	14	8
	İlkokul	61	33
	Ortaokul	48	26
	Lise	46	25
	Lisans	16	9
	Yüksek Lisans	1	1
	Doktora	1	1
Anne Sektör	Kendine ait işyerinde çalışıyor	3	2
	Kamu sektöründe çalışıyor	2	1
	Özel sektörde çalışıyor	1	1
	Emekli	3	2
	Çalışmıyor	178	95
Baba Sektör	Kendine ait işyerinde çalışıyor	35	19
	Kamu sektöründe çalışıyor	31	17
	Özel sektörde çalışıyor	33	18
	Emekli	51	27
	Çalışmıyor	37	20
	Toplam	187	100

Tablo 2' de cinsiyet değişkenine göre katılımcıların çoğunluğunun kadın öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyleri incelendiğinde, ikinci sınıflar hariç², dengeli bir dağılım olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların en son mezun oldukları okul türü incelendiğinde, çoğunluğun Anadolu Liseleri ve Çok Programlı Anadolu Liselerinden mezun olduğu saptanmıştır. İkâmet adresi değişkenine bakıldığında, katılımcıların genelde eşit bir yerleşim dağılımı gösterdiği belirlenmiştir (kasaba hariç). Diğer değişkenlerden olan katılımcıların kardeş sayısı, anne ve baba eğitim durumu analiz edilmiştir. Katılımcıların çoğunun 4 kardeşe sahip olduğu ve annelerinin genellikle ilkökul ve ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Babalarının çoğunun ise ilkökul, ortaokul ve lise mezunu olduğu ancak yüksek lisans veya doktora sahibi olanların az sayıda olduğu belirlenmiştir. Daha sonra katılımcıların annelerinin ve babalarının çalıştıkları sektörlerle göre

² Pandemi döneminde 60 kontenjanın tamamı dolmamıştır. Bu dönemde BBYB'ye 23 öğrenci kayıt yaptırmıştır.

dağılımları incelenmiştir. Çalışan babalar arasında işyeri sahipleri, kamu çalışanları ve özel sektör çalışanlarının olduğu görülmüş, bununla birlikte, katılımcıların babalarının %19'unun kendi işini kurmuş girişimciler olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin geniş bir yelpazeye yayıldığı ve farklı eğitim ve iş profillerine sahip bir grup olduğu görülmektedir.

Birinci Araştırma Sorusu ile İlgili Elde Edilen Bulgular: BBYB Lisans Öğrencilerinin Ölçek Maddelerine Katılım Durumlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

BBYB lisans öğrencilerinin ÜÖYGÖ'nün maddelerine katılım durumları ile ilgili elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmektedir. Elde edilen bulguların açıklamasına ve yorumlara Tablo 3'ün altında yer verilmiştir.

Tablo 3. BBYB Lisans Öğrencilerinin Ölçek Maddelerine İlişkin Katılım Durumları

İfadeler	Dağılım	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Çok sık
Madde 1. İşimde geçmiş performansımın daha iyi olabilmek için daha çok çaba harcamaya çalışırım.	f	3	7	21	59	97
	%	2	4	11	32	52
Madde 2. Görevimin son derece zor olduğu zamanlarda elimden gelenin en iyisini yaparım.	f	2	4	20	62	99
	%	1	2	11	33	53
Madde 3. İstedğim şeyi elde ettiğim zaman bunun sebebini genellikle kendi yeteneklerim olduğunu düşünürüm.	f	1	21	59	61	45
	%	1	11	32	33	24
Madde 4. İşlerimde kendi kararlarım etkilidir.	f	2	14	42	64	65
	%	1	8	23	34	35
Madde 5. Kendi işimi kurabilirim.	f	9	17	52	38	71
	%	5	9	28	20	38
Madde 6. İşten zorunlu olarak ayrılırsam işle ilgili kendime seçenekler oluşturabilirim.	f	6	14	70	48	49
	%	3	8	37	26	26
Madde 7. Zor durumlarda seçenekler oluşturabilirim.	f	1	5	47	67	67
	%	1	3	25	36	36
Madde 8. Farklı insanlarla dostluklar kurabilirim.	f	9	17	40	47	74
	%	5	9	21	25	40
Madde 9. Denemediklerimi denemekten çekinmem.	f	4	12	45	45	81
	%	2	6	24	24	43
Madde 10. Kendimde farklı işler yapabilecek enerjiyi hissedirim.	f	5	13	37	50	82
	%	3	7	20	27	44
Madde 11. Arkadaşlarıma değişik iş projelerden söz ederim.	f	13	22	57	41	54
	%	7	12	31	22	29
Madde 12. Yeteneklerimi uygulayabilecek alanlar oluştururum.	f	3	22	52	55	55
	%	2	12	28	29	29
Madde 13. Arkadaşımdan gelen bazı projelere katılmaktan çekinmem.	f	6	8	55	58	60
	%	3	4	29	31	32
Madde 14. Hayatımı dış etkenlere bırakmam.	f	6	13	57	45	66
	%	3	7	31	24	35
Madde 15. Kararlarımla hayatımı şekillendirebileceğimi düşünüyorum.	f	5	3	24	59	96
	%	3	2	13	32	51
Madde 16. Risk almaktan çekinmem.	f	8	13	46	55	65
	%	4	7	25	29	35
Madde 17. Geleceği görerek ona dönük hazırlıklar yapabilirim.	f	4	15	48	69	51
	%	2	8	26	37	27
Madde 18. Yeni bir şeyleri denememe imkân veren projeler üzerinde çalışmayı	f	4	12	44	67	60
	%	2	6	24	36	32

severim.						
Madde 19. Eski fikirlere ve uygulamalara meydan okumayı ve daha iyilerini araştırmayı severim.	f	3	10	48	70	56
	%	2	5	26	37	30
Madde 20. Yeni bir perspektiften bakmama imkân sağlayan proje ve işlerle uğraşırım.	f	1	12	62	62	50
	%	1	6	33	33	27
Madde 21. Geçmişte başkaları tarafından kullanılmamış yeni yöntemlerle çalışmayı denerim.	f	5	223	70	58	31
	%	3	12	37	31	17
Madde 22. Yeterli çabayla, her türlü sorunu ortadan kaldırebiliriz.	f	4	8	26	73	76
	%	2	4	14	39	41
Madde 23. Yaptığım planları yürütebileceğimden çoğunlukla eminimdir.	f	3	13	41	68	62
	%	2	7	22	36	23
Madde 24. Yeni bir durum ve uygulamaya uyum sağlamakta sorun yaşamam.	f	4	19	49	68	47
	%	2	10	26	36	25
Madde 25. Üzerinde çalıştığım bir konuda hata yapmaktan çekinmem.	f	7	23	58	50	49
	%	4	12	31	27	26
Madde 26. Her işin bir riski vardır. İşimde her türlü riski göze alabilirim.	f	7	18	58	53	51
	%	4	10	31	28	27
Madde 27. Başarıyı sağlayacak uygun yöntem ve tekniklerin arayışı içerisindeyimdir.	f	2	12	48	71	54
	%	1	6	26	38	29
Madde 28. Karşıma çıkan fırsatları değerlendirebilirim.	f	3	14	40	61	69
	%	2	8	21	33	37
Madde 29. Elimdeki kaynakları bir araya getirerek verimliliğe dönüştürebilirim.	f	3	15	45	72	52
	%	2	8	24	39	28
Madde 30. İşimde ve çalışmalarımda ortaya çıkan değişimlere açıgımdır.	f	1	10	47	73	56
	%	1	5	25	39	30
Madde 31. İşimi severek ve azimle yaparım.	f	2	7	25	59	94
	%	1	4	13	32	50
Madde 32. İşimde yaratıcılık yönüm güçlüdür.	f	2	13	44	53	75
	%	1	7	24	28	40
Madde 33. İşimi gerçekleştirirken, herhangi bir ekip ya da kişiyle çalışabilirim.	f	2	9	34	58	84
	%	1	5	18	31	45
Madde 34. Bir işte ya da uygulamada liderliği ele almaktan çekinmem.	f	5	8	38	55	81
	%	3	4	20	29	43
Madde 35. İş konusunda gelecekle ilgili etkili kararlar alabilirim.	f	2	7	43	63	72
	%	1	4	23	34	39
Madde 36. Farklı işlere yönelik motivasyonum ve eğilimlerim güçlüdür.	f	3	9	34	63	78
	%	2	5	18	34	42

Tablo 3'te görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu "İşimde geçmiş performansımın daha iyi olabilmek için daha çok çaba harcamaya çalışırım (Madde 1)", "Görevimin son derece zor olduğu zamanlarda elimden gelenin en iyisini yaparım (Madde 2)", "Kararımla hayatımı şekillendirebileceğimi düşünüyorum (Madde 15)", "Yeterli çabayla, her türlü sorunu ortadan kaldırebiliriz (Madde 22)" ve "İşimi severek ve azimle yaparım (Madde 31) ifadelerine "sık sık" ve "çok sık" cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu "İşimi gerçekleştirirken, herhangi bir ekip ya da kişiyle çalışabilirim (Madde 33), "Farklı işlere yönelik motivasyonum ve eğilimlerim güçlüdür (Madde 36), "İş konusunda gelecekle ilgili etkili kararlar alabilirim (Madde 35)", "Bir işte ya da uygulamada liderliği ele almaktan çekinmem (Madde 34), "Zor durumlarda seçenekler oluşturabilirim (Madde 7), "Kendimde farklı işler yapabilecek enerjiyi hissederim (Madde 10)", "Karşıma çıkan fırsatları değerlendirebilirim (Madde 28)", "İşlerimde kendi kararlarım etkilidir (Madde 4)", "İşimde ve çalışmalarımda

ortaya çıkan değişimlere aığımdır (Madde 30)”, “Yeni bir şeyleri denememe imkân veren projeler üzerinde çalışmayı severim (Madde 18)”, “Denemediklerimi denemekten çekinmem (Madde 9)”, “İşimde yaratıcılık yönüm güçlüdür (Madde 32)”, “Eski fikirlere ve uygulamalara meydan okumayı ve daha iyilerini araştırmayı severim (Madde 19)”, “Başarıyı sağlayacak uygun yöntem ve tekniklerin arayışı ierisindeyimdir (Madde 27)”, “Elimdeki kaynakları bir araya getirerek verimliliğe dönüştürebilirim (Madde 29)”, “Farklı insanlarla dostluklar kurabilirim (Madde 8)”, “Risk almaktan çekinmem (Madde 16)”, “Geleceği görerek ona dönük hazırlıklar yapabilirim (Madde 17)”, “Arkadaşlarımdan gelen bazı projelere katılmaktan çekinmem (Madde 13)”, “Yeni bir durum ve uygulamaya uyum sağlamakta sorun yaşamam (Madde 24)”, “Yeni bir perspektiften bakmama imkân sağlayan proje ve işlerle uğraşırım (Madde 20)” ifadelerine “sık sık” ve “ok sık” cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların yarısından fazlası “Hayatımı dış etkenlere bırakmam (Madde 14)”, “Yaptığım planları yürütebileceğimden çoğunlukla eminimdir (Madde 23)”, “Kendi işimi kurabilirim (Madde 5)”, “Yeteneklerimi uygulayabilecek alanlar oluştururum (Madde 12)”, “İstediğim şeyi elde ettiğim zaman bunun sebebini genellikle kendi yeteneklerim olduğunu düşünürüm (Madde 3)” ve “Her işin bir riski vardır. İşimde her türlü riski göze alabilirim (Madde 26)” ifadelerine “sık sık” ve “ok sık” cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların yarısından biraz fazlası “Üzerinde alıştığım bir konuda hata yapmaktan çekinmem (Madde 25)”, “İşten zorunlu olarak ayrılısam işle ilgili kendime seçenekler oluşturabilirim (Madde 6)” ve “Arkadaşlarıma değişik iş projelerden söz ederim (Madde 11)” ifadelerine “sık sık” ve “ok sık” cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların yarısından azı ise “Geçmişte başkaları tarafından kullanılmamış yeni yöntemlerle çalışmayı denerim (Madde 21)” ifadesine “sık sık” ve “ok sık” cevaplarını vermişlerdir.

İkinci Araştırma Sorusu ile İlgili Elde Edilen Bulgular: BBYB Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 1 ve Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun yüksek ve çok yüksek girişimcilik düzeylerine sahip olduklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan katılımcıların tamamının girişimcilik düzeyleri ortalaması hesaplandığında, bu değerin 140,7 olduğu bulunmuştur. Bu değer Tablo 1’e göre 124-151 puan aralığındadır. Bu doğrultuda araştırmaya katılan BBYB lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin ‘Yüksek Girişimcilik’ seviyesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Girişimcilik Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler

Girişimcilik Düzeyi	f	%
Çok Düşük Girişimcilik	1	1
Düşük Girişimcilik	5	3
Orta Düzeyde Girişimcilik	27	14
Yüksek Girişimcilik	93	50
Çok Yüksek Girişimcilik	61	33
Toplam	187	100,0

Üçüncü Araştırma Sorusu ile İlgili Elde Edilen Bulgular: BBYB Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin eşitli Değişkenlerden Etkilenme Durumlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Bu başlıkta katılımcıların girişimcilik düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, en son mezun olunan okul türü, ikâmet yeri, kardeş sayısı, anne ve baba eğitim düzeyi, anne ve babanın çalıştığı sektör değişkenlerinden etkilene durumlarına ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir. İlgili değişkenler alt başlıklar şeklinde sırasıyla sunulmuştur.

Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 5 incelendiğinde kadınların sıra ortalaması ($\chi=141,14$), erkeklerin sıra ortalamasından ($\chi =139,79$) büyüktür. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	t	p
Cinsiyet	Kadın	119	141,14	21,24	0,405	0,686
	Erkek	68	139,79	23,07		

Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 6 incelendiğinde sınıf düzeyi değişkenine ilişkin elde edilen bulgulara göre 3. sınıf öğrencilerinin sıra ortalamasının ($\chi=142,37$), 1., 2. ve 4. sınıfların sıra ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda sınıf düzeyi değişkeninin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 6. Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Sınıf	1.Sınıf	55	140,47	25,98	0,346	0,792
	2.sınıf	13	136,38	21,93		
	3.Sınıf	69	142,37	19,75		
	4.Sınıf	50	139,58	20,05		

En Son Mezun Olunan Okul Türü Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların en son mezun oldukları okul türlerinden fen lisesinin sıra ortalamasının ($\chi=162,5$), diğer okul türlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda en son mezun olunan okul türü değişkenine ilişkin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 7. En Son Mezun Olunan Okul Türü Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Okul türü	Fen Lisesi	2	162,5	13,4	0,702	0,671
	Sosyal Bilimler Lisesi	3	128,3	20,3		
	Anadolu Lisesi	96	140,2	22,2		
	Çok Programlı Anadolu Lisesi (Anadolu İmam Hatip Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi)	66	140,8	21,8		
	Spor Lisesi	1	130,0	-		
	Açık Öğretim Kurumları	6	143,2	20,0		
	Özel Okullar	5	152,0	28,6		

İkâmet Yeri Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 8 incelendiğinde kasabada yaşadığını belirten katılımcıların sıra ortalamasının ($\chi=154,0$), köyde, ilçede, şehirde ve büyükşehirde ikâmet ettiklerini belirten katılımcılardan yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ikâmet yeri değişkeninin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 8. İkamet Yeri Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
İkamet Yeri	Köy	43	139,3	18,0	0,430	0,78
	Kasaba	1	154,0	24,1		
	İlçe	44	140,9	23,6		
	Şehir	45	138,4	21,7		
	Büyükşehir	54	143,1	21,8		

Kardeş Sayısı Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 9 incelendiğinde kardeş sayısının iki kardeş olan katılımcıların sıra ortalaması ($\chi=144,6$), diğer kardeş sayılarından yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda kardeş sayısı değişkenine ilişkin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 9. Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Kardeş Sayısı	1	9	144,0	18,6	0,43	0,73
	2	25	144,6	17,2		
	3	44	140,5	24,0		
	4	109	139,5	22,2		

Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların annelerinin eğitim düzeylerinden ortaokul mezunu olanların sıra ortalamasının ($\chi=144,5$), annesi eğitim almayan, ilkököl, lise ve lisans mezunu olan katılımcıların sıra ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Fakat yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne eğitim düzeyi değişkeninin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 10. Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Anne Eğitim Düzeyi	Eğitim almadı	34	144,3	22,5	1,44	0,22
	İlkokul	84	138,7	19,9		
	Ortaokul	46	144,5	19,9		
	Lise	19	132,5	30,6		
	Lisans	4	143,8	26,4		

Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların babalarının eğitim düzeylerinden yüksek lisans mezunu olan katılımcıların sıra ortalamasının ($\chi=171,0$) diğer eğitim düzeylerinden yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda baba eğitim düzeyi değişkeninin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 11. Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Baba Eğitim Düzeyi	Eğitim almadı	14	148,0	31,6	1,04	0,40
	İlkokul	61	140,9	20,8		
	Ortaokul	48	139,0	21,0		
	Lise	46	140,6	20,5		
	Lisans	16	143,8	22,0		
	Yüksek Lisans	1	171,0	-		
	Doktora	1	166,0	-		

Annenin Çalıştığı Sektör Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 12 incelendiğinde annesi kamu sektöründe çalışan katılımcıların sıra ortalaması ($\chi=149,5$), diğer sektörlerde çalışanların sıra ortalamasından yüksektir. Fakat yapılan istatistiksel analizler sonucunda annenin çalıştığı sektör değişkeninin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 12. Annenin Çalıştığı Sektör Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Annenin Çalıştığı Sektör	Kendine ait işyerinde çalışıyor	3	130,6	20,6	0,62	0,65
	Kamu sektöründe çalışıyor	2	149,5	24,7		
	Özel sektörde çalışıyor	1	122,0	-		
	Emekli	3	129,7	12,3		
	Çalışmıyor	178	141,0	22,0		

Babanın Çalıştığı Sektör Değişkenine İlişkin Bulgular

Tablo 13 incelendiğinde babası çalışmayan katılımcıların sıra ortalaması ($\chi=142,3$), diğer sektörlerde çalışanların sıra ortalamasından yüksektir. Fakat yapılan istatistiksel analizler sonucunda babanın çalıştığı sektör değişkeninin katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 13. Babanın Çalıştığı Sektör Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	χ	ss	F	p
Babanın Çalıştığı Sektör	Kendine ait işyerinde çalışıyor	35	140,3	25,2	0,28	0,89
	Kamu sektöründe çalışıyor	31	142,1	21,1		
	Özel sektörde çalışıyor	33	137,3	25,2		
	Emekli	51	140,9	20,6		
	Çalışmıyor	37	142,3	18,2		

Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi BBYB lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ayrıca katılımcıların girişimcilik düzeylerine cinsiyet, sınıf düzeyi, en son mezun olunan okul türü, ikamet yeri, kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, annenin çalıştığı sektör, babanın çalıştığı sektör değişkenlerinin etkisi istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda araştırmada Yılmaz ve Sünbül (2009) tarafından üniversite öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini tespit etmek amacıyla geliştirdikleri ÜÖYGÖ'ü kullanılmıştır. Araştırmada, ÜÖYGÖ'ye ilişkin katılımcıların girişimcilik düzeylerinin “Yüksek Girişimcilik” seviyesinde olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4). Bu sonuç girişimcilik ile ilgili alan yazındaki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Yılmaz ve Sünbül, 2009; Karataş, 2018; Atıcı, 2021; Çalışkan, 2022).

KEB alanında doğrudan lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini ele alan çalışmalar olmasa da LIS öğrencilerinin girişimcilğe karşı tutumlarının (Ntui, 2015), farkındalıklarının (Ugwu ve Ezeani, 2012), LIS öğrencilerinin girişimcilik becerileri (Nuhu vd., 2021) ve girişimcilik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çerçevesinde LIS eğitiminin incelendiği (Abdullahi vd., 2021) bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazı sonuçları bu araştırmanın sonuçlarıyla bazı yönlerden benzerlik göstermektedir. Örneğin benzer şekilde Calabar Üniversitesindeki LIS öğrencilerinin girişimcilğe karşı tutumlarının araştırıldığı Ntui'nin (2015) çalışmasında da öğrencilerin girişimcilik ile ilgili olumlu tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Fakat diğer taraftan Ugwu ve Ezeani (2012) Güney Doğu Nijerya'daki iki üniversitedeki LIS öğrencilerinin girişimcilik farkındalıklarını inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin çoğunluğunun KEB alanındaki girişimcilik fırsatlarından haberdar olmadığını ortaya çıkarmıştır. Abdullahi vd. (2021) de araştırmalarında KEB bölümlerinde girişimcilik konusunda sürekli eğitim programları ile birlikte seminer, konferans ve çalıştay gibi

çeşitli bilimsel faaliyetlere ve ayrıca hükümetin girişimciliği daha fazla desteklemesine ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Benzer şekilde Nuhu ve diğerleri (2021) de girişimcilik becerilerinin iletişim, teknoloji, pazarlama, yönetim ve finansal risk alma becerileriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuş ve yetersiz finansman desteği, zayıf politika formülasyonu, başarısızlık korkusu ve risk alma isteksizliği gibi olumsuz durumların LIS öğrencilerinin girişimcilik becerilerini etkileyebildiğini vurgulamışlardır. Türkiye'de, KEB alanında BBYB öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Fakat bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar Atatürk Üniversitesi BBYB öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri çerçevesinde genel olarak değerlendirildiğinde daha önce de belirtildiği gibi öğrencilerin girişimcilik düzeyleri yüksek çıkmıştır. Bu sonuç öğrencilerin kendilerini girişimci olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Bu araştırmanın verileri 2022-2023 akademik yılı güz yarı yılında elde edilmiştir. Fakat aynı akademik yılın bahar yarıyılında bölüm müfredatı güncellenmiş ve 4. yarıyla (2. Sınıf) zorunlu “Girişimcilik” dersi eklenmiştir (Atatürk Üniversitesi Ders Bilgi Paketi (DBS), t. y.). Bu bağlamda araştırma, öğrencilerin girişimcilik düzeylerine bu dersin etkisi incelenerek geliştirilebilir ve bu araştırmanın sonuçlarıyla karşılaştırılabilir. Diğer taraftan bu araştırma Atatürk Üniversitesi BBYB lisans öğrencileriyle sınırlıdır. Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarının diğer BBYB öğrencilerine genellenmesinde dikkatli olunmalıdır. Bu doğrultuda araştırma diğer üniversitelerin BBY bölümlerindeki lisans öğrencilerine de uygulanarak, karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Bununla birlikte öğrencilerin girişimcilik ile ilgili bilgi, beceri ve tutumlarını daha derinlemesine ortaya çıkaran nitel araştırmalar yürütülebilir.

Araştırmanın diğer önemli bir sonucuna göre cinsiyet, sınıf düzeyi, en son mezun olunan okul türü, ikâmet yeri, kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, annenin çalıştığı sektör, babanın çalıştığı sektör değişkenleri katılımcıların girişimcilik düzeylerinde anlamlı farklılık oluşturmamıştır. Başka bir ifadeyle katılımcılar bu değişkenlerin girişimcilik düzeylerini etkilemediğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar alan yazındaki çalışmaların bazı sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın sonuçları cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde Yılmaz ve Sünbül'ün (2009), Başol vd. (2011), Karataş (2018), Atıcı (2021) ve Çalışkan (2022)'nin çalışmalarında da cinsiyet ile öğrencilerin girişimcilik düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Başol vd. (2011) cinsiyet değişkenine ilişkin fark olmamasını, girişimci olma niyeti olan öğrencilerin cinsiyet ayrımı yapılmadan destelenmesi gerektiği şeklinde yorumlamıştır. Sadece kadın öğrencilerin girişimciliklerini inceleyen Abdigany Kyzy ve Karamanoğlu (2022) ise çalışmalarında ailenin eğitim düzeyinin, ailede girişimci bulunmasının, akademik başarının ve girişimcilik dersinin kadın öğrencilerin girişimcilik düzeyini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. İlgili alan yazında cinsiyet değişkenine ilişkin bu araştırmanın sonuçlarından farklı sonuçlara ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında (Wang ve Wong, 2004; Kılıç vd., 2012; Türkmen ve İşbilir, 2015; Kayhalak, 2022) erkek öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin kadın öğrencilerden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Ateş (2018) ise farklı olarak kadın öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Bu araştırmanın sonuçları sınıf düzeyi değişkenine göre incelendiğinde ilgili alan yazında bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak sınıf düzeyinin öğrencilerin girişimcilik düzeylerinde etkili olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu görülmektedir (Türkmen ve İşbilir, 2015; Aydeniz ve Akkuş, 2017; Karataş, 2018; Oral, 2020; Çalışkan, 2022). Örneğin Oral (2020) çalışmasında öğrencilerin “girişimcilik potansiyeli” boyutunda sınıf düzeyine göre anlamlı fark olduğunu ve bu farkın 1. ile 4.sınıflar arasında ve 4.sınıflar lehine olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Aydeniz ve Akkuş (2017) 4. sınıfların, Karataş (2018) da 2., 3. ve 4. sınıfların girişimcilik düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın sonuçları en son mezun olunan okul türü değişkenine göre değerlendirildiğinde de bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak Karataş (2018), “Düz Lise” ile “Anadolu Lisesi” arasında anlamlı fark tespit etmiş ve bu farkın “Düz Lise” lehinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. İkâmet yeri değişkenine ilişkin elde edilen sonuçlar ilgili alan yazın doğrultusunda incelendiğinde ise bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde öğrencilerin yaşadıkları (büyüdükleri) yer ile girişimcilik düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (Armağan, 2013; Başol, 2019; Seçgin, 2020; Sezan 2022). Diğer taraftan bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak, Ekici ve Turan (2016), Aydeniz ve Akkuş (2017), Türkmen ve İşbilir (2014) ve Karataş (2018) öğrencilerin yaşadıkları yerin girişimcilik düzeylerini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada önce de vurgulandığı gibi kardeş sayısının öğrencilerin girişimcilik düzeylerinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Türkmen

ve İşbilir'in (2014) ve Başol'un (2019) da araştırma sonuçları bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Anne eğitim düzeyi değişkenine göre ise bu araştırmanın sonuçlarına destekler şekilde Yıldız (2020) da çalışmasında annenin eğitim durumunun öğrencilerin girişimcilik düzeyini etkilemediğini tespit etmiştir. Karataş (2018) ve Çalışkan'ın (2022) araştırma sonuçları ise bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermemektedir. Karataş (2018) çalışmasında farklı olarak, annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin annesi ilkokul, ortaokul, lise mezunu ve okuryazar olmayan öğrencilere göre daha yüksek girişimciliğe sahip oldukları sonucuna ulaşıırken, Çalışkan (2022) da benzer şekilde annesi ilkokul, ortaokul, lise ve lisans mezunu olan öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin annesi okuryazar düzeyde olan öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Baba eğitim düzeyi değişkenine göre ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde ise Karataş (2018) ve Yıldız'ın (2020) çalışmaları bu araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Başka bir deyişle babanın eğitim durumu da katılımcıların girişimcilik düzeylerinde etkili olmamıştır. Fakat diğer taraftan Çalışkan'ın (2022) araştırmasında babası ilkokul, ortaokul, lise ve ön lisans mezunu olan öğrencilerin girişimcilik düzeyleri babası okuryazar olanlardan daha yüksek çıkmıştır. Annenin çalıştığı sektör değişkenine göre ortaya çıkan sonuçlar ilgili alan yazın ile karşılaştırıldığında ise Balkan'ın (2017), Başol'un (2019), Seçgin'in (2020) ve Yıldız'ın (2020) araştırma sonuçlarının bu araştırmanın sonuçlarını desteklediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle annenin çalıştığı sektör öğrencilerin girişimcilik düzeylerini etkilememiştir. Diğer taraftan Karataş (2018) ise annenin çalıştığı sektörün öğrencilerin girişimcilik düzeylerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Son olarak babanın çalıştığı sektör değişkenine bakıldığında ise benzer şekilde Türkmen ve İşbilir (2014), Karataş (2018), Seçgin (2020) ve Yıldız (2020) da babanın çalıştığı sektörün öğrencilerin girişimcilik düzeylerini etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Girişimcilik özellikle günümüzdeki bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler doğrultusunda pek çok alanda olduğu gibi KEB alanında da önemini korumaktadır. Hizmet sektöründe yer alan bilgi merkezlerinde çalışacak olan bilgi uzmanı adaylarından da (kütüphaneciler, arşivciler, belge uzmanları, bilgi uzmanları vb.) kullanıcıya sunulan hizmet, eğitim programı düzenleme, geliştirme ve uygulama, bilgi kaynaklarının düzenlenmesi, depolanması ve erişime sunulması gibi çeşitli konularda günümüzdeki bilgi ve iletişim teknolojilerinden en üst düzeyde yararlanma; pazarlama, yönetim ve etkili iletişim gibi stratejilerden faydalanma ve bunu çalıştıkları kurumları geliştirme yönünde kullanmaları konusunda risk alma gibi 21. yüzyıl becerileri içinde de değerlendirilen girişimcilik becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Girişimcilik ile ilgili alan yazın incelendiğinde bireylerin girişimcilik düzeylerinin çeşitli faktörlerden etkilendiği (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, eğitim alma durumu, anne ve babanın eğitim durumu, anne ve babanın mesleği, anne ve babanın gelir düzeyi, bireylerin yaşadıkları sosyokültürel çevre vb.) görülmektedir. Bu doğrultuda bilgi uzmanı adaylarının girişimcilik düzeyleri de benzer faktörlerden etkilenebilir. Fakat bu çalışmada BİYB öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini ve girişimcilik düzeylerinin etkilendiği faktörlerin neler olduğunu ortaya çıkaran ulusal bir araştırmaya rastlanmazken, uluslararası alan yazında da LIS öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin konu alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda konunun daha derinlemesine ve Türkiye'deki bütün BİYB öğrencilerini kapsayan ve girişimciliğin çeşitli yönlerini farklı çalışmalarla ortaya koyan araştırmalar yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda bu araştırmanın KEB alanında gelecekteki çalışmalara temel oluşturması beklenmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada BİYB lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri araştırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya katılan Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi BİYB lisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet, sınıf düzeyi, en son mezun olunan okul türü, ikâmet yeri, kardeş sayısı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, annenin çalıştığı sektör, babanın çalıştığı sektör değişkenlerine göre anlamlı fark tespit edilmemiştir.

Teşekkür

Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK'ın yürütücü ve Ayşenur NALDAN'ın araştırmacı olduğu, "Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeyleri" başlıklı bu yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince "Lisansüstü Tez Projesi (LÜTP)" kapsamında desteklenmiştir. Proje Numarası: 12149

Kaynakça

- Abdigany Kyzy, S. ve Kahramanoğlu, A. (2022). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimini etkileyen faktörler: OMÜ örneği. *BMIJ*, 10(3), 1066-1081. <https://doi.org/10.15295/bmij.v10i3.2105>
- Abdullahi, J., Barkindo, A. ve Chioma, E. A. (2021). Entrepreneurship education in library and information science: Fostering economic growth and development in Nigeria. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 4728. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4728>
- Akanwa, P. C. (2014). Incorporating new ICT course in the curricula of library and information science (LIS) programme in Nigeria. Proceedings of the 16th National Conference of NALISE içinde (ss. 128-139). Abia State University.
- Alagiri, P. ve Visalatchi, M. (2020, 14 Ocak). Analysing entrepreneurial avenues for library and information science professionals: Indian and international perspective. SSRN. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3519116>
- Armağan, A. (2013). Girişimcilik ve otonomi (özerklik) ilişkisi: Ege üniversitesi iletişim fakültesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Turkish Studies*, 8(12), 49-69. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6037>
- Atatürk Üniversitesi. (t. y.). *Ders bilgi paketi*. <https://obs.atauni.edu.tr/moduller/dbp/eobs/icerik/anasayfa>
- Atıcı, Ü. (2021). *Beden eğitimi ve spor alanında öğrenim gören üniversite öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Aydeniz, N. ve Akkuş, B. (2017). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Munzur Üniversitesi örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 162-177. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duibfd/issue/32384/360181>
- Balkan, S. (2017). *Bartın üniversitesi orman endüstri mühendisliği bölümü mezunlarının girişimcilik eğilimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Başol, M. (2019). *Öğrencilerin girişimcilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisi: Düzce Üniversitesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Düzce Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (28. baskı). Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4.bs.). Pearson.
- Çalışkan, O. (2022). *Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yozgat Bozok Üniversitesi.
- Ekici, E. ve Turan, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimi: planlanmış davranışlar teorisi ve girişimcilik eğitiminin rolü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 201-215. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/31939/350968>
- Granovetter, M. (2000). *A theoretical agenda for economic sociology*. <https://escholarship.org/content/qt4mk4g08q/qt4mk4g08q.pdf>
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *10. Kalkınma planı, 2014-2018*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf
- Karataş, İ. (2018). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi: Bartın Üniversitesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Kayhalak, F. (2022). *Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel liderlik davranışları ile girişimcilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Lumpkin, D. (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *The Academy of Management Review*, 21(1), 135-172. <https://doi.org/10.2307/258632>

- Memduhoğlu, H. B. ve şahin, M. (2017). Öğretmen adaylarının girişimcilik düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(25), 297-307.
- Musa, J. ve Tsafe, A. G. (2019). Entrepreneurship opportunities for graduates of library and information science. *Journal of Library Services and Technologies*, 1(2), 76-82. <https://credencepressltd.com/journal/uploads/archive/202015805564805624314065.pdf>
- Ntui, A. I. (2015). Examining the attitude of library and information science (LIS) students in University of Calabar (unical) towards entrepreneurship. *Information and Knowledge Management*, 5(8), 41-46. 10.5281/zenodo.5401232
- Nuhu, S. R., Abdullaheem, N. O., Abubakar, H., Abdurauf, A. ve Sulaiman, K. (2021). Entrepreneur skills as determinants to job opportunities among LIS postgraduate students in university of Ilorin. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 5876. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5876>
- Oral, S. (2020). *Türkiye'deki girişimcilik desteklerine genel bir bakış ve yükseköğretim öğrencilerinin girişimcilik hissi üzerine bir araştırma: Atatürk Üniversitesi turizm fakültesi örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Seçgin, Y. (2020). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 803-827. <https://www.bmij.org/index.php/1/article/view/1432>
- Sezan, T. (2022). *Spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin boyun eğici davranışları, girişimcilik düzeyleri ve kişilik özelliklerinin bölgelere göre karşılaştırılması* [Yayımlanmamış Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Tan, W. L. ve Tan, T. M. (2004). *The impact of corporate governance on value creation in entrepreneurial firms*. https://ink.library.smu.edu.sg/lkcsb_research/2349
- Tarhan M. ve Kılıç F. (2017). Sosyal bilgiler eğitiminde girişimcilik becerisinin kazandırılmasına yönelik kullanılabilir kaynaklar bibliyografyası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1974-1993. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/379321>
- Tosunoğlu, B. T. (2003). Girişimcilik ve Türkiye'nin ekonomik gelişme sürecinde Türkiye'nin yeri [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel Türkçe sözlük*. 22 Ağustos 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkmen, M. ve İşbilir, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(2), 18-28. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cbubesbd/issue/32240/357831>
- Ugwu, F. N. ve Ezeani, C. N. (2012). Evaluation of entrepreneurship awareness and skills among LIS students in universities in southeast Nigeria. *Library Philosophy and Practice*. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/836/>
- Wema, E. (2021). Examining entrepreneurship opportunities among library and information science professionals in Tanzania. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 4962. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4962>
- Yıldız, E. (2020). *İnönü üniversitesi spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 195-203. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61797/924383>

EXTENDED SUMMARY

Entrepreneurship has become an increasingly important concept in the globalizing world in the last quarter century. Entrepreneurs are people who can use opportunities, turn obstacles into opportunities, and are prepared for failure and take risks in order to make the most of material profits. The main purpose of this study is to determine the entrepreneurship levels of Atatürk University Information and Records Management (IRM) undergraduate students. When the relevant literature is examined, the number of international studies investigating the entrepreneurship levels of undergraduate students in the field of LIS is quite limited (Ugwu and Ezeani, 2012; Akanwa, 2014; Musa and Tsafe, 2019; Abdullahi et al., 2021). In the studies of Alagiri and Visalatchi (2020) and Wema (2021), they examined the entrepreneurial opportunities of information professionals in the field of LIS. In national studies, no study has been found that directly investigates the entrepreneurship levels of undergraduate students of the Department of IRM. In this context, this study aimed to investigate the entrepreneurship levels of information specialist candidates. In this regard, this study is thought to be original and important in terms of literature. In this context, the main purpose of the study is to determine the entrepreneurship levels of Atatürk University Faculty of Letters of the Department of IRM undergraduate students, to reveal their entrepreneurial potential and to reveal the effects of demographic variables on their entrepreneurship levels. For this purpose, answers to the following questions were sought.

IRM undergraduate students;

Research question 1: What is the level of agreement with each item on the scale?

Research question 2: What are the levels of entrepreneurship?

Research question 3: Entrepreneurship levels

- a) Gender,
- b) Class level,
- c) Type of school last graduated from,
- d) Place of residence,
- e) Number of siblings,
- f) Mother's education level,
- g) Father's education level,
- h) The sector in which the mother works,
- i) Is it affected by the sector variable in which the father works?

In the research, survey design, one of the quantitative research approaches, was used to reveal the entrepreneurship levels of IRM undergraduate students. Convenience sampling method was chosen as the sampling method in the research. The accessible sample is the researcher selecting from those who are willing and available to participate in the study (Creswell, 2012, p. 145). The population of the study consists of 225 undergraduate students (1st, 2nd, 3rd and 4th grades) who continue their education at Atatürk University Faculty of Letters of the Department of IRM in the 2022-2023 Fall Semester. In order to increase the reliability of the study, an effort was made to reach as many people as possible from the specified population. Accordingly, the measuring tool was sent to the entire universe. In this context, in this study, data were collected from 187 (Female = 119; Male = 68) undergraduate students who volunteered to participate in the research. In the research, the "Scale of University Students Entrepreneurship (SUSE)", developed by Yılmaz and Sünbül (2009) to determine the entrepreneurship levels of university students, was used to determine the entrepreneurship levels with the personal information form. The scale is one-dimensional and consists of 36 items. The scale is a 5-point Likert type. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the original scale was found to be 0.90 (Yılmaz and Sünbül, 2009, pp. 198-200). The data was obtained from 187 undergraduate students. The application of the scale was carried out online via Google Form during class hours. It took participants approximately 15 minutes to answer the scale. Participating in the research is entirely voluntary. In the analysis of data in the study, frequency (f), percentage (%), t-test and ANOVA tests were carried out using IBM SPSS 21 program. The Kolmogorov-Smirnov test was used to examine whether the data obtained in the study showed normal distribution. It was found that the data obtained as a result of

the Kolmogorov Smirnov test showed a normal distribution (>0.05). Accordingly, significant difference tests were chosen as t-test for two-dimensional variables and One-Way ANOVA for variables with more than two dimensions. The significance level for this research was taken as $p = 0.05$. Cronbach Alpha reliability coefficient was calculated as 0.95. In the research, it was determined that the entrepreneurship levels of the participants regarding SUSE were at the "High Entrepreneurship" level (Table 4). Another important finding of the research is that it was determined that the variables of gender, class level, last graduated school type, place of residence, number of siblings, mother's education level, father's education level, the sector in which the mother works, and the sector in which the father works did not create a significant difference in the entrepreneurship levels of the participants. The results of this research are expected to form the basis for future studies in the LIS field.

NESNELERİN İNTERNETİNDE TÜKETİCİ KABULÜ, ALGILANAN DEĞER VE GÜVEN ETKİLEŞİMİ: YENİ NESİL AKILLI SAAT ÖRNEĞİ¹

CONSUMER ACCEPTANCE, PERCEIVED VALUE AND TRUST IN THE INTERNET OF THINGS: THE CASE OF NEW GENERATION SMARTWATCH

Hakan KAYA
kayahakankayahakan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2916-9825

Suzan ÇOBAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Üretim Yönetimi ve Pazarlama
suzan@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0723-5895

ÖZ

Geliş Tarihi:
27.01.2024

Kabul Tarihi:
05.06.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Nesnelerin İnterneti
Algılanan Değer
Güven

Keywords
Internet of Things,
Perceived Value,
Trust

Çalışmanın temel amacı, bir Nesnelerin İnterneti örneği olan yeni nesil akıllı saatlerde (YNAS) tüketici kabulü ve kabul boyutlarının algılanan değer ve güvene etkisini belirlemek ve akıllı saat tüketici kabulünün algılanan toplam değere etkisinde güvenin aracı rolünü incelemektir. Bu maksatla geliştirilen anket Google form aracılığıyla uygulanmıştır. Elde edilen verilere, araştırmanın amaçları doğrultusunda açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, normallik ve güvenilirlik analizleri, çoklu ve doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz sonucunda yeni nesil akıllı saat boyutlarından teknolojik işlevselliğin ve estetik cazibenin algılanan toplam değer üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, buna karşın yeni nesil akıllı saat kabul boyutlarından hedonik motivasyon, sosyal etki ve gizlilik riskinin algılanan toplam değer üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır. YNAS kabul boyutlarının toplam algılanan değer üzerindeki etkisinde algılanan güvenin aracılık rolü incelenmiş ve algılanan güvenin etkisiyle YNAS kabul boyutlarının toplam değerinin azaldığı ancak tamamen ortadan kalkmadığı için kısmi aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The main purpose of the study is to determine the effect of consumer acceptance and acceptance dimensions on perceived value and trust in new generation smart watches (NGSW), an example of Internet of Things, and to examine the mediating role of trust in the effect of smart watch consumer acceptance on perceived total value. The questionnaire developed for this purpose was applied via Google form. Explanatory and confirmatory factor analyses, normality and reliability analyses, multiple and linear regression analyses were performed on the data obtained in line with the objectives of the research. As a result of the analyses, it was found that technological functionality and aesthetic appeal among the new generation smartwatch dimensions had a significant effect on perceived total value, whereas hedonic motivation, social impact and privacy risk among the new generation smartwatch acceptance dimensions did not have a significant effect on perceived total value. The mediating role of perceived trust in the effect of NGSW acceptance dimensions on the total perceived value was examined and it was determined that there was a partial mediation effect since the total value of the NGSW acceptance dimensions decreased due to the effect of perceived trust but did not completely disappear.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1426838>

Atf/Cite as: Kaya, H., & Çoban, S. (2024). Nesnelerin internetinde tüketici kabulü, algılanan değer ve güven etkileşimi: Yeni nesil akıllı saat örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 700-728.

¹ Bu Çalışma, Kaya, H. (2023). "Değer Yaratma Sürecinde Nesnelerin İnterneti Olgusu, Bağlılık ve Güvenilirlik Etkileşimi: Ankara İlinde Bir Araştırma [Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi" doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

İnternet teknolojisinin hızlı ve her geçen gün daha da gelişmesi, tüm nesnelerin ve cihazların birbirine bağlanmasını ifade eden “Nesnelerin İnterneti’ni” (Nİ) ortaya çıkarmıştır. Bu teknoloji yakın geleceğin en büyük dijital devrimi olarak kabul edilmektedir. İnternet alt yapısı olan Web 4.0’ın en son geldiği noktayı ifade eden Nİ, bugün birçok farklı alanda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Greengard, 2021: 32; Alpaslan ve Delibalta, 2018: 1; Rajabi ve Hakim, 2015: 244).

Tüketicilerin maruz kaldığı en popüler Nİ pazarlama uygulamaları, akıllı raflar, otomatik ödemeler, kişiselleştirilmiş indirimler, işaretçiler, akıllı ev aletleri, finans teknolojileri, görüntü ve ses tanıma teknolojisi, sanal gerçeklik, dronlar, yapay zekâ, yardımcı robotlar, giyilebilir teknolojiler, sürücüsüz araçlardır. Benzer şekilde, iş dünyası kullanıcıları açısından, en belirgin sonuçlar otomasyon ve endüstriyel üretim, lojistik, iş/süreç yönetimi, insanların ve malların akıllıca taşınması gibi alanlarda görülmektedir. Dolayısıyla Nİ, pazarlama için reddedilemez bir fenomen haline geldiğinden, artık büyük bir uygulama pazarına ve büyük bir gelecek potansiyeline sahip olan bu yeni teknolojiyi, tüketiciler açısından incelemek çok önemli hale gelmiştir (Doysuk ve Bayarçelik, 2019: 352; Atzori, Iera ve Morabito 2010: 2787; Alpaslan ve Delibalta, 2018: 6).

Nİ’nin işletmecilik faaliyetlerine maliyeti önemli ölçülerde düşük olduğundan, çok büyük bir ivme kazandırmıştır. İşletmeler, günümüzün rekabetçi dünyasında başarılı olabilmesi için maliyetleri en temel karar alma ölçütü olarak değerlendirmelidir. Nİ’den kaynaklanan değişim sadece teknolojik gelişmelerden değil, aynı zamanda pazarın yeniden yapılanması ve yeni oyuncuların pazara girmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de işletmelerin rekabet avantajı sağlayabilmesi ancak İnternet ve dijital dünyaya uyum sağlamakla mümkündür. Artık dünya ticaretini değiştirecek eğilimler dijital dönüşüm, İnternet ve bilgi teknolojileridir (Doysuk ve Tiftik, 2017: 139-140; Bayuk ve Öz, 2017: 42). Ayrıca Nİ, dijital devrime neden olan ve bilgi çerçevesine iyi entegre edilmiş ağ bağlantılı cihazlardan oluşan bir teknoloji olduğundan, İnternet teknolojilerindeki ilerleme işletmelerin, müşteri deneyiminin ve üretkenliğin artmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle birçok sektör, rekabet avantajı sağlayabilmek için Nİ’ni benimsemeye başlamıştır (Ramesh, 2016: 3).

Nİ kullanımı yayıldıkça, yeni bulut tabanlı fırsatlardan yararlanmak isteyen günümüz işletmelerinin değer yaratma ve değer yakalama konusundaki tutuculuklarını temelden değiştirmiştir. Bir şirketin sunduğu teklifin değerini artıran ve müşterinin satın alma isteğini teşvik eden faaliyetler gerçekleştirilmeyi içeren değer yaratma, her bir iş modelinin merkezindedir. Geleneksel ürün anlayışına sahip işletmelerde değer yaratmak, kalıcı müşteri ihtiyaçlarını belirlemek ve iyi tasarlanmış çözümler üretirken, bağlantılı bir dünyada ürünler kablosuz güncellemeler sayesinde, müşteriye düzenli olarak yeni özellikler ve işlevler iletmektedir. Dolayısıyla ürünleri takip etme yeteneği, müşteri davranışlarına daha etkin yanıt vermeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca ürünler artık diğer ürünlerle bağlantılı olabildiğinden, daha etkili tahminler, süreç optimizasyonu ve müşteri hizmetleri deneyimleri için yeni analitik çözümler sunmaktadır (Hui, 2014). Buradan yola çıkarak Nesnelerin İnternetini tanımlamak gerekirse, ağa bağlı bütün nesnelerin insanları taklit ederek birbirleriyle iletişim kurmalarına izin veren ve dolayısıyla insanlara değer yaratan akıllı cihazlardan oluşan yeni nesil “Değerin İnterneti” ağı sistemidir. Dolayısıyla önümüzdeki döneme Nİ teknolojisi damga vuracağı ve işletmelerin başarı ile yollarına devam edebilmeleri ve rekabet edebilmeleri için teknolojiden faydalanmalarının gerekeceği açıktır. Çünkü Nİ teknolojisi işletme tarafından yapılan satış ve tüketici verilerini gerçek zamanda toplamaya, analiz etmeye, böylece pazarlama yöneticilerini karar verme sürecinde desteklemeye, kişiselleştirilmiş pazarlamayı uygulamaya, tüketicinin anlık geri bildirimler ile sunulan ürün ve hizmetleri iyileştirmeye, ayrıca sunulan müşteri değer önermeleri ile müşteri değerini artırmaya çok önemli katkılar sağlayabilen bir teknolojidir (Meydanoglu ve Klein, 2016: 16; Çoban ve Tektaş, 2019: 234).

İşletmeler artan rekabet koşulları nedeniyle, üstünlük sağlamak için müşteri değeri yaratmaya yönelik stratejiler belirlemeleri gerekir. Bu nedenle, işletmeler öncelikle tüketicilerin Nİ konusunda algıladıkları değer nasıl farklılık gösterdiği bilmeleri gerekir. Çünkü tüketiciler kendileri için değer yaratmayan veya sunmayan bir yeniliği kullanmayacaktır (Çoban ve Tektaş, 2019: 234).

Teknoloji kullanımında güven en önemli unsurlardan biridir ve Nİ teknolojileri gibi çeşitli riskleri barındıran sistemlerin kabulünde önemli bir faktördür. Tüketiciler Nİ sistemini kullanan, akıllı ürün ve sistemlerle olan daha önceki deneyimlerinde oluşan güven neticesinde, bu teknolojilere gelecekte bağımlı hale gelebileceklerdir (Kağmıoğlu ve Çolak, 2019: 248). Tüketicilerin yeni çıkan bir teknolojiyi kabul etmesi için güven son derece önemlidir. Bu nedenle öncelikle işletmeler tarafından tüketicilere bu teknoloji ile ilgili güven sağlaması gerekir

(Karakaya, Bostan ve Gökçay, 2016: 93). Çünkü güven hem algılanan değer hem de müşteri sadakati ile doğrudan ilişkili ve her ikisinin de itici gücüdür (Harris ve Goode, 2004: 152). Yani tüketiciler Nİ'ni kullanabilmek için bu teknolojiye güvenmeleri gerekir. Başlangıçta güvenilirlik bir sağlayıcının bakış açısıyla değerlendirilirken, günümüzde kullanıcıların bakış açısına dönüşmüştür. Çünkü güven, şirketlerin ve geliştiricilerin üstesinden gelmesi gereken en önemli zorluktur (Stavroulakis, 2003: 7,14; Prayoga ve Abraham, 2020: 32). Dolayısıyla işletmeler Nİ'nin güvenilirliği değerlendirilirken farklı bileşenleri göz önünde bulundurulmalı ve bunun üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılmalıdır (Weber ve Weber, 2010: 90,91).

Nİ ayrıca çok çeşitli alanlarda oldukça fazla kazanç ve fırsatlar sunmaktadır. Yapılan son araştırmalarda Nİ, 2025 yılına kadar yılda 11 trilyon ABD doları potansiyel etkiye sahip olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle yüksek potansiyele sahip Nİ'nin yakın geçmişte araştırmacılar, uygulayıcılardan, genel medyadan ve halktan daha yoğun ilgi göreceği beklenmektedir (Manyika ve Chui, 2015). Ancak Nİ geniş alanda bütün nesneleri kapsadığından, özellikle araştırmada yeni nesil akıllı saatler incelenmiştir. Çünkü Nİ giyilebilir teknolojilerinden biri olan akıllı saatlerin pazar büyüklüğünün 2026'da %6,9'luk bir büyüme ile 78,64 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Smart Watch Global Market Report, 2023). Akıllı saatler sadece kendi teknolojilerine değil, aynı zamanda tamamlayıcı ürünlere de bağlı olduklarından ürün değeri yaratarak, geleneksel saat ve akıllı telefon tarafından ayrı ayrı sağlanan, çeşitli işlevleri bir araya getirerek kullanma niyetini arttırmaktadır (Dehghani, 2018: 10; Hong, Lin ve Hsieh, 2017: 7; Udoh ve Alkharashi, 2016: 926).

Bugüne kadar Nİ teknolojisiyle ilgili çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmış, fakat tüketici bakış açısıyla çok az çalışma bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalarda farklı sektörlerde çalışmaların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Nİ giyilebilir teknolojilerinin tüketici kabul, kullanım ve tercihleri ve giyilebilir teknolojilerde algılanan değer ve güven ilişkisini inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Literatür taramasında doğrudan bu kapsamda çalışmalara rastlanmamış olup, teknoloji kabul modellerinin yanı sıra diğer modellerden yararlanarak karma bir model oluşturulmuştur. Bu bakış açısıyla, pazarlamada yeni bir olgu olan değer ve müşteri deneyim değeri olgusu ve bu açıdan Nİ olgusu incelenerek, pazarlama literatürüne katkı sağlamak ve tüketici üzerinde yapılan uygulama ile akıllı saat markalarında pazarlama iletişimi ve ürün özellikleri açısından işletmeler için stratejik önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın literatürdeki çalışmalardan bir diğer farkı da teknoloji kabul modellerinin yanı sıra, farklı modellerden yararlanarak karma bir model oluşturulmuş ve algılanan güven bu modele dâhil edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı, Hipotezler ve Araştırma Modeli

Araştırmanın genel amacı, bir Nİ örneği olarak akıllı saatlerin kabul boyutlarının algılanan değer ve güven etkileşimini incelemektir. Genel amaç doğrultusunda belirlenen spesifik amaçlar aşağıda yer almaktadır:

- Nİ tüketici kabul boyutları olan, üstün işlevsellik, estetik cazibe, kullanım kolaylığı, teknoloji katılımı, hedonik motivasyon, sosyal etki ve gizlilik riskinin algılanan toplam değer ve güven üzerindeki etkisini belirlemek,
- Nİ tüketici kabulünün algılanan değer ile ilişkisinde algılanan güvenin aracılık etkisini tespit etmektir.

Model oluşturulurken literatür taraması yapılmış ve Nİ ile ilgili çeşitli alanlarda çok sayıda araştırmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmalar incelendiğinde, birçoğunda farklı teknoloji kabul modellerinden faydalandığı görülmüştür. Bu araştırma için oluşturulan YNAS kabul modeli ise, teknoloji kabul modellerinden faydalanılarak yeniden düzenlenmiştir. Model, müşteri odaklı bakış açısı düşünülerek yapılmıştır.

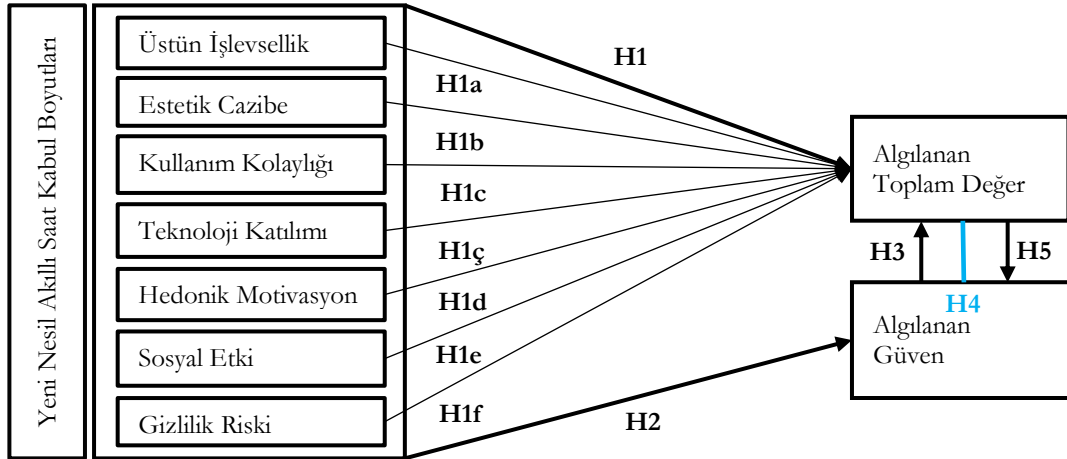
Araştırma modeli literatürdeki birçok araştırmalarda kullanılan çeşitli teknoloji kabul modellerinin (TKM) yeni nesil akıllı saatlere uyarlanmasıyla geliştirildiğinden, TKM'lerinin açıklanması gerekmektedir. TKM Davis'in Gerekeçeli Eylem Teorisine, *algılanan kullanım kolaylığı* ve *algılanan faydayı* ekleyerek geliştirdiği ve bireylerin teknolojileri kabulünü açıklayan bir modeldir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985). TKM'nin açıklama gücünü genişletmek amacıyla daha sonra, Venkatesh ve Davis (2000: 186) tarafından hem sosyal etki süreçleri olan *öznel norm*, *gönüllülük ve imaj*, hem de bilişsel araçsal süreçler olan *iş uygunluğu*, *çıktı kalitesi*, *sonuç gösterilebilirliği* değişkenleri yanısıra, düzenleyici değişken olarak *deneyim ve gönüllülük* eklenerek, TKM 2 ortaya çıkmıştır. Model üzerinde devam eden araştırmalar neticesinde, Venkatesh ve Bala (2008: 279-280) tarafından algılanan kullanım kolaylığını etkileyen değişkenler olan, *bilgisayar öz yeterliliği*, *dış kontrol algısı*, *bilgisayar kaygısı*, *bilgisayar oynacılığı*, *algılanan keyif*, *nesnel kullanılabilirlik* ifadeleri eklenerek TKM 3 modeli oluşturulmuştur. Bu modellerin açıklama

gücünü artırmak amacıyla, Venkatesh vd., (2003: 425) TKM, TKM 2, TKM 3, Yeniliklerin Yayılması Teorisi, Sebep Davranış Teorisi, Planlanmış Davranış Teorisi modellerini inceleyip, *personel beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşullar* eklenerek Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (BTKKT) modeli oluşturmuştur. Venkatesh Thong ve Xu, (2012: 157-158) daha sonra BTKKT'ni tüketici bağlamında ele alarak, *hedonik motivasyon, fiyat değeri ve alışkanlık değişkenlerini* ekleyerek BTKKT 2 modelini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca araştırma modeli oluşturulurken yukarıda anlatılan TKM yanısıra, Balaji ve Roy (2017: 12) tarafından geliştirilen ve modelde üstün işlevsellik, estetik cazibe, yapı gibi Nİ'nin gelişmiş işlevlerinin değer yaratma belirleyicileri olarak incelenen araştırma modelinden yararlanılmıştır. Yapı değişkeni, teknoloji katılımı olarak adlandırılmıştır.

Diğer bir değişken olan algılanan güven literatürde birçok çalışmada kullanılmıştır. Tüketicilerin bir teknolojiyi kabul etmesi için algılanan güvenin son derece önemli olduğu ve (Karakaya, Bostan ve Gökçay, 2016: 93) aynı zamanda güvenin algılanan değer ve bağlılık ile önemli bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Harris ve Goode, 2004: 152). Ayrıca güven ve bağlılık ilişkisi arasında temel aracı algılanan değerdir (Sirdeshmukh, Singh ve Sabol 2002: 15; Singh ve Sirdeshmukh, 2000: 150). Diğer taraftan algılanan değer ve güvenin, memnuniyet ve bağlılık arasında doğrudan ilişkili olduğu bulunmuştur (Anderson ve Srinivasan 2003: 128). Bu nedenle modele algılanan güven dâhil edilmiş ve Nİ tüketici kabul boyutlarının algılanan değer ve güven arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu bakış açısıyla Şekil 1'de gösterilen araştırma modeli kapsamında şu hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Yeni nesil akıllı saat kabul boyutlarının, algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır. Bu hipotezde Nesnelere İnterneti kabul boyutları ile ilgili alt hipotezler başlıklar halinde aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Üstün İşlevsellik

Nİ'nin, özellikleri ve uygulama alanlarından yola çıkarak, bu sistemlerin ve cihazların üstün özelliklerinden birisi de işlevselliği olduğu söylenebilir. Tüketiciler, bir ürün hakkında seçim yaparken onu diğerlerinden üstün tutan iş görme özelliklerinin olup olmadığını araştırırlar. Bu nedenle literatürdeki üstün işlevsellikle ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Park, Jaworski ve MacInnis (1986: 136)'a göre tüketici değer boyutlarından biri işlevsel ihtiyaçlardır. Diğer taraftan tüketici seçimini yönlendiren değer türlerinden birisi yine işlevsel değerdir (Sheth, Newman ve Gross, 1991: 160). Bu nedenle İnternet'in yeni nesli olan Nİ'de, çeşitli işlevlere ve hedef kapsamlara sahip ürünler sunarak, insan yaşamında sosyal değişimlere öncülük ederken, tüketici satın alma niyeti üzerinde önemli etki sağlamaktadır (Chang, Dong ve Sun, 2014: 321,322).

Üstün işlevsellik, Nİ teknolojisinin nispeten gelişmiş özellikler ve işlevler ve ek avantajlar sunma derecesi olarak tanımlanabilir. Bu teknolojinin gelişmiş işlevleri ise; (1) daha fazla erişilebilirlik, (2) her yerde bağlantı, (3) etkileşim, (4) fiziksel ortama entegrasyon, (5) gerçek zamanlı senkronizasyon, (6) bağlam farkındalığı kullanarak

yerleştirilmiş ve kişiselleştirilmiş bilgi, (7) artırılmış destek ve (8) daha fazla izlemedir (Whitmore, Agarwal ve Da Xu, 2015:261; Corcoran, 2015: 65).

Literatürde üstün işlevsellik ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; Ghazali vd., (2020: 2319) çalışmasında, akıllı saatlerin algılanan özelliklerinin akıllı saatlere yönelik tutumları ve teknolojiyi benimseme niyetleri üzerindeki etkisini, Çoban ve Tektaş (2019: 233) tarafından yapılan çalışmada, Nİ kavramı üstün işlevsellik, kullanım kolaylığı ve yapı boyutları bağlamında incelenerek, algılanan değer üzerindeki etkilerini, Jung, Kim ve Choi (2016: 899) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin giyilebilir tercih yapılarını inceleyerek, çeşitli akıllı saat özelliklerine ne kadar değer verildiğini, Ogbanufe ve Gerhart (2018: 999,1008) tarafından yapılan çalışmada, akıllı saat işlevsel özelliklerinin, bireyin akıllı saatinden duyduğu memnuniyet ve buna bağlı olarak sürekli kullanım üzerindeki etkisini, Cho, Lee ve Yang (2019: 331) tarafında yapılan çalışmada, akıllı saatlerin hem teknolojik hem de estetik özelliklerinin, kullanıcının algılanan ürün bağlılığına etkisini, Sağtaş ve Aslan (2022: 329) ise çalışmasında, akıllı saatlerin kullanımları ve işlevlerinin, diğer giyilebilir ürünlere göre müşteri için yarattığı algılanan değer araştırılmıştır.

Buradan hareketle Nİ teknolojisinin gelişmiş işlevleriyle sunduğu göreceli avantajın benzersiz üstün müşteri deneyimi sağlaması ve müşteriler için önemli verimlilik ve maliyet kazanımları sağlaması beklenmektedir. Rogers (1983: 14)'a göre göreceli avantaj, bir yeniliğin yerini aldığı fikirden daha iyi olarak algılanma derecesidir. Bu nedenle, Nİ'nin üstün işlevleri ve faydaları, tüketici tarafından benimsenmesine katkı sağlar. Ayrıca yeni bir teknolojinin göreceli avantajının, müşterilerin daha fazla fayda ve değer sunduğuna olan inancıyla ilgili olduğunu öne sürer. Önemli olan, tüketicinin yeniliği avantajlı olarak algılayıp algılamadığıdır. Tüketiciler, Nİ teknolojisini üstün performans olarak değerlendirdiğinde, ona güvenmeleri ve yüksek kaliteli hizmetler sunduğunu algılamalarıyla sadık müşteri olmaları daha olasıdır. Bu nedenle, üstün işlevselliğin Nİ teknolojisi olan YNAS'lerin çekici bir niteliğini temsil ederek, üstün bir müşteri değeri yaratması muhtemeldir (Hoffman ve Novak, 2015; Neuhofer, Buhalis ve Ladkin, 2015; Wunderlich, Wangenheim ve Bitner, 2013; Balaji ve Roy, 2017; IERC, 2016; Orel ve Kara, 2014). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1a: Üstün işlevselliğin algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Estetik Cazibe

Estetik cazibe, Nİ teknolojisinin tüm etkileyiciliğini ifade eder ve müşteri deneyiminin duygusal yönü ile yakından ilişkilidir. Müşterilerin Nİ teknolojisini ve giyilebilir teknolojilerden biri olan YNAS'lerin cazip ve çekici olarak yorumlama derecesi olarak tanımlanmaktadır (Harris ve Goode, 2010: 237). Bir ürünün estetik çekiciliği, müşterinin satın alma kararına katkıda bulunan önemli bir faktördür. Önceki araştırmalar müşterilerin görsel çekiciliğine ve estetiğine göre ürünlere yanıt verdiğini göstermektedir (Moon, Park ve Kim, 2015; Truong vd., 2014; Seva ve Helander, 2009; O'Brien ve Cairns, 2015).

Pazarda rekabet etmek ve başarılı olmak için üreticiler, güvenilirlik ve fiziksel kalitenin ötesine bakmalı ve ürünlerinin estetiğine ve öznel kalitesine giderek daha fazla dikkat etmelidir. Kullanılabilirlik ve estetik gibi diğer özellikler ve ölçüler genellikle kazananları ve kaybedenleri birbirinden ayırır. Ürün estetiği ürün başarısında kritik bir rol oynar (Liu, 2003: 1273). Buna ek olarak, ürünün estetik cazibesi, müşterilerin yenilikçi olma algısını "ürünlere" karşı olumlu psikolojik ve davranışsal tepkilere yol açabilir (Balaji ve Roy, 2017: 13). Müşteriler benzer fiyat ve işlevselliğe sahip iki ürün arasında seçim yapmaları gerektiğinde, genellikle estetik değeri daha yüksek ve daha çekici olan ürünü satın alma eğilimindedirler (Kotler ve Rath, 1984: 21).

Literatürde bulunan estetik cazibe ile ilgili çeşitli çalışmalardan bazıları şunlardır. Creusen, Verver ve Schoormans (2010: 1437) çalışmasında ürün görünümünün, müşterilere çok çeşitli şekillerde yani estetik, işlevsellik, kullanım kolaylığı ve kalite yoluyla değer sunabileceğini tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada yeni teknolojinin benimsenmesi bağlamında, Sauer ve Sonderegger (2011: 787) tarafından yapılan çalışmada, müşterilerin yüksek estetik cazibe seviyesine sahip ürünler için daha fazla kullanılabilirlik algıladıklarını öne sürülmüştür. Benzer şekilde Sheng ve Teo (2012: 139) tarafından estetiğin mobil hizmetlerde müşteri deneyimi üzerinde en büyük etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Lee, Chung ve Jung (2015: 477) Nİ teknolojisinin estetik kalitesinin müşterilerin kabulü ve davranışsal niyetleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Hsiao (2017: 191) tarafından yapılan çalışmada ise, saatler statü belirtmek için kullanılabilirdiğinden, akıllı saat tasarımcılarının tasarım estetiğine mobil cihaz tasarımcılarından daha fazla önem vermesi gerektiği öne

sürülmüştür. Ayrıca çalışmada akıllı saatlerin, yüzey, kordon ve ekran tasarımında geleneksel saatlere benzemesi veya daha fazla estetik çekiciliğe sahip olması, tüketicilerin onları benimseme olasılığını artırdığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, estetik cazibenin müşterileri Nİ teknolojisine daha olumlu yanıt vermeye motive edebileceği söylenebilir. Bu nedenle, Nİ ile etkileşimde bulunma, birlikte değer yaratma konusunda daha fazla eğilimle sonuçlanır (Balaji ve Roy, 2017: 13). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1b: Estetik cazibenin algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Kullanım Kolaylığı

Kullanım kolaylığı, bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın çaba gerektirmeyeceğine inanma derecesi anlamına gelir (Davis, 1989: 320; Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985; Venkatesh ve Davis, 2000: 187; Park vd., 2009: 198). Kullanıcı beklentileri bağlamında ise, sistemin kullanıcı dostu olacağı beklentisidir (Staples, Wong ve Seddon, 2002: 118). TKM, bir bireyin bir sistemi kullanmaya yönelik davranışsal niyetini, kişinin sistemi kullanmanın iş performansını artıracığına inanma derecesi olarak algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı tarafından belirlendiğini açıklar. TKM'ne göre algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığından da etkilenir çünkü sistem ne kadar kolay kullanılırsa o kadar kullanışlı olabilir (Venkatesh ve Davis, 2000: 187). Goodwin de (1987: 229), bu nedensellik akışını savunarak “bir sistemin etkin işlevselliğinin onun kullanılabilirliğine bağlı olduğuna dair artan kanıtlar vardır” sonucuna varmıştır. Nİ hizmet sağlayıcılarının, Nİ'ni kullanma niyetlerini arttırmaları için kullanıcıların kullanım kolaylığı algısını iyileştirmeleri gerektiği tespit edilmiştir (Gao ve Bai, 2014: 224).

Algılanan kullanım kolaylığı, aynı zamanda bir teknolojiye yönelik tutumun ve algılanan kullanılabilirliğinin önemli bir belirleyicisidir. Akıllı saat açısından, kullanıcı arayüzü diğer mobil cihazlardan farklıdır. Bir akıllı saatin kullanımının ne kadar kolay olduğunu düşünürseniz, o kadar yararlı olduğunu düşünürsünüz. Bir kişi akıllı saat kullanımını ne kadar kolay algırsa, cihaz hakkında o kadar olumlu düşünecektir (Choi ve Kim, 2016: 788). Diğer taraftan algılanan kullanım kolaylığı, kişinin bir şeyi yapmak için daha az çaba sarfetmesini sağladığından, akıllı bir telefonla eş zamanlı çalışan akıllı saat, çok daha fazla iletişim cihazını kullanmadan kullanıcı için hayatı kolaylaştırır, daha az karmaşıklık yaratır ve verimliliği artırır (Sağtaş ve Aslan, 2022: 335). Nİ teknolojilerinden giyilebilir teknolojileri kullanım kolaylığı ve algılanan değer üzerine etkisine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır (Khasawneh ve Haddad, 2020; Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989; Jeong, Park ve Kim, 2020; de Boer, van Deursen ve Van Rompay, 2019; Park, 2020; Tsourela ve Nerantzaki, 2020; Pavlou, 2003; Ha ve Stoel, 2009; Doyduk ve Bayarçelik 2019; Gao ve Bai, 2014; Zitkiene, Markeviciute ve Mickeviciene, 2017; Balaji ve Roy, 2017; Wunderlich vd., 2015). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1c: Kullanım kolaylığının algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Teknoloji Katılımı

Literatürdeki çalışmalarda, yapı, mevcudiyet, varlık olarak adlandırılan bu değişken, daha iyi anlaşılması için teknoloji katılımı olarak adlandırılmıştır. Teknoloji katılımı, Nİ'nin müşterileri teknoloji ortamına dâhil etme yeteneği olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, müşteriler dâhil edilirler ve deneyimin kendisinin bir parçası olurlar. Müşterilerin teknoloji katılımı algısı müşterileri hem bilişsel hem de sosyal olarak bağlayabilir ve bu güven ve kabulün artmasına sebep olabilir (Balaji ve Roy, 2017: 14; Tang, Biocca ve Lim, 2004: 1-2). Diğer taraftan teknoloji katılımı, fiziksel olarak başka bir yerdeyken farklı bir yerde olmanın öznel deneyimi olarak tanımlanabilir. Ancak sanal ortamda bulunma deneyiminin gücü, hem bireysel farklılıkların bir fonksiyonu olarak hem de deneyimlenen sanal ortamın özelliklerine göre değişebilmektedir (Witmer ve Singer, 1998: 225,226).

Literatürde üstün işlevsellik ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Gefen ve Straub (2003: 2) çalışmasında, teknoloji katılımının güven ve satın alma niyetlerini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Lee, Chung ve Lee (2013: 932) çalışmasında, golf simülasyonu oyunu sırasında meydana gelen teknoloji katılımının veya deneyimin algılanan zevk, algılanan değer ve davranışsal niyet üzerindeki sahip olduğu nedensel ilişkileri incelemiştir. Başka bir çalışmada, artırılmış gerçeklik etkileşimli teknolojisini (AGET) kullanmaya yönelik sürdürülebilir ilişki davranışını etkileyen faktörleri araştırmak için teknoloji kabul modelini ve deneyimsel değer kavramlarını bütünleştirilmiştir. Araştırmada, teknoloji katılımının yalnızca AGET'in başarısıyla ilgili olmadığını, daha da önemlisi, AGET'in sık kullanımını etkileyen faktörleri etkilediğini göstermektedir. Buradan teknoloji katılımının,

fayda, kullanım kolaylığı, estetik, hizmet mükemmelliği ve eğlence üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Huang ve Liao, 2015: 1,20).

Bu çalışmalar, teknoloji katılımının Nİ'ne olan müşteri güvenini artırdığını ve bu da müşterilerin etkileşim ve birlikte değer yaratma olasılığını artırdığını göstermektedir (Balaji ve Roy, 2017: 14). Teknoloji katılımı ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Çoban ve Tektaş, 2019; Cyr vd., 2007; Choi, Lee ve Kim, 2011). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1ç: Teknoloji katılımının algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Hedonik Motivasyon

Hedonik motivasyon, bir teknolojiyi kullanmaktan elde edilen eğlence veya zevk olarak tanımlanır ve teknolojinin kabulü ve kullanımının belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı gösterilmiştir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1992: 1111; Venkatesh, Thong ve Xu, 2012: 161; Brown ve Venkatesh, 2005: 406). Algılanan keyif ise, tüketicinin bilişsel davranışının içsel motivasyonunu ifade eder (Liu vd., 2015: 477) Araştırmalarda, bu tür hedonik motivasyonun diğer bir tanımı ile algılanan zevkin, teknoloji kabulünü ve kullanımını doğrudan etkilediği bulunmuştur (van der Heijden 2004: 695; Thong, Hong ve Tam, 2006: 807). Tüketici bağlamında da hedonik motivasyonun teknoloji kabulü ve kullanımının önemli bir belirleyicisi olduğu çeşitli çalışmalarda belirtilmiştir (Brown ve Venkatesh 2005: 417; Childers vd., 2001: 527-528; Venkatesh, Thong ve Xu, 2012: 171).

Tüketici bakış açısından hedonik motivasyonla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Aldossari ve Sidorova (2020: 4) tarafından yapılan çalışmada, Nİ kullanıcılarının yeni teknolojilerle etkileşime girerken yenilik yapma fırsatı elde ettikçe hedonik motivasyon sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada Nİ'nin yenilikçi yönlerinden zevk alan kullanıcıların, akıllı ev teknolojisine karşı daha olumlu bir tavır sergilediği ve bu nedenle, hedonik motivasyonun, Nİ'ne yönelik kullanıcı tutumunu etkilemesi ve Nİ kabulünde önemli bir faktör olduğu öne sürülmüştür. Venkatesh, Thong ve Xu (2012: 160) tarafından yapılan araştırmada ise, akıllı saatlerin bireysel, tüketici odaklı bir donanım olduğu için bireyin hazcı motivasyon gibi içsel algılarının araştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer bir çalışmada Nascimento, Oliveira ve Tam (2018: 162), algılanan zevk ile bilişim teknolojileri kullanımı arasında doğrulanmış ve pozitif ilişkilerin, giyilebilir teknoloji ve özellikle akıllı saatler söz konusu olduğunda değişmeyeceğini tespit etmişlerdir.

Kranthi ve Ahmed (2018: 301) çalışmasında, akıllı saat kullanıcıları, akıllı saatlerden etkilendikleri veya kullanmaktan zevk aldıkları takdirde, akıllı saatlere içsel olarak motive olduklarını ve akıllı saat kullanmanın eğlenceli olduğu kadar, zevkli olduğuna inanan bireylerin kendilerini içsel olarak motive edecekleri ve daha çok benimseyip kullanacakları öngörülmüştür.

Hsu ve Lin (2018: 6) tarafından yapılan çalışmada, algılanan keyif gibi içsel motivasyonlar, algılanan değeri etkilemede önemli bir rol oynadığı ve bu nedenle kullanıcının davranışsal kullanım niyetini etkilediği saptanmıştır. Çalışmada, kullanıcıların Nİ hizmetlerinden zevk ve keyif aldıklarını ve algılanan değer, algılanan fayda ve algılanan zevke güçlü bir şekilde bağlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca algılanan gizlilik riskinin, olası güvenlik tehditleri nedeniyle Nİ hizmetlerini kullanma niyetini dolaylı olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Yang vd., (2016: 7) tarafından yapılan çalışmada, giyilebilir cihazları kullanırken hissedilen algılanan zevkin, fayda bileşenlerinden biri olan algılanan değeri olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Buradan hareketle hedonik motivasyonun müşteri değerini artıracağı ve güven sağlayacağı muhtemeldir. Hedonik motivasyon ve algılanan değer ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Alalwan vd., 2018; Kim, Chan ve Gupta, 2007; Gao, Li ve Luo, 2015; Chaudhuri ve Holbrook, 2001; Belge ve Mutlu, 2020; Yang vd., 2016; Faiz ve Uludag, 2019). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1d: Hedonik motivasyonun algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Sosyal Etki

Sosyal etki bir bireyin önemli gördüğü kişilerin, yeni bir sistemi kullanması gerektiğine inandırdığı algılama derecesi olarak tanımlanır (Venkatesh vd., 2003: 451; Izuagbe ve Popoola 2017: 682-683; Hsu ve Lu, 2003: 857).

Sosyal etki, belirli bir durumda bireysel grup üyelerinin nasıl davranması gerektiği konusunda yaygın olarak paylaşılan inançlara dayanır. İnsan davranışı, içinde bulunduğu sosyal grup üyelerinin nasıl düşündükleri ve

davrandıklarına ilişkin algılardan etkilenir. Dolayısıyla sosyal etki, davranışsal niyetlerin önemli bir yordayıcısıdır (Khalilzadeh, Ozturk ve Bilgihan, 2017: 471). Ayrıca sosyal etki, bireysel davranış üzerinde uyum, içselleştirme ve özdeşleşme yoluyla diğer bir etkiye daha sahiptir. Bunlardan içselleştirme ve özdeşleşme mekanizması, bir bireyin inanç yapısını değiştirmek veya bir bireyin potansiyel sosyal statü kazanımlarına yanıt vermesini sağlamakla ilgiliyken, uyum mekanizması, bireyin sosyal baskıya yanıt olarak niyetini değiştirmesine neden olur (Venkatesh vd., 2003: 453). Bu nedenle sosyal etkinin davranışsal niyet üzerindeki nedensel ilişkisi TKM 2, BTKKM ve BTKKM 2'de araştırılmıştır (Venkatesh ve Davis, 2000: 186; Venkatesh vd., 2003: 425; Venkatesh Thong ve Xu, 2012: 157-158).

Sosyal etkinin teknoloji kullanımı ile ilgili bir diğer etkisi, akranlardan, aileden ve hatta televizyon gibi medyadan gelen etkiler, kullanıcıların Nİ teknolojilerini ve hizmetlerini benimseme niyetini artırmaktadır. Örneğin medya tarafından bir trend olarak gösterildiği için birçok kullanıcı, mobil Nİ cihazlarını kullanmaya başlamıştır (Gao ve Bai, 2014: 218). Çünkü sosyal etki, özellikle yeni çıkan ürün ve hizmetlerin kullanım detayları hakkında fazla bilgiye sahip olmayan ve sosyal etkileşim yoluyla güvenilir bilgiye ulaşabilen tüketiciler için önemlidir (Gao ve Bai, 2014: 217; Hsiao, 2017: 192).

Nİ cihazları, kullanıcılarının yaşadığı fiziksel alanla doğrudan etkileşime girer ve kullanıcı ile diğerleri arasındaki sosyal etkileşimlerin gerçekleştiği ortamı değiştirebilir. Bir evde algılama ve uzaktan izleme özelliklerine sahip Nİ cihazlarının varlığı, orada gerçekleşen sosyal alışverişler için mahremiyet beklentilerini değiştirebilir. Nİ teknolojilerinin benimsenmesinin yalnızca kullanıcıları üzerinde değil, aynı zamanda kullanıcıların sosyal çevrelerindeki kişileri de etkilemesi beklendiğinden, potansiyel Nİ kullanıcılarının başkalarının Nİ hakkındaki görüşlerinden haberdar olması beklenir (Aldossari ve Sidorova, 2020: 3).

Yang vd., (2016: 8) tarafından yapılan çalışmada, giyilebilir cihazların akıllı telefonlar ve tablet PC'lerden daha yeni olan bilişim teknolojisi ürünleri arasında olduğu ve bu nedenle giyilebilir cihaz kullanıcıları, teknolojiyi erken benimsemeleri nedeniyle yenilikçi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca çalışmada sosyal imajın, kullanıcıların giyilebilir cihaz kullanımı yoluyla sosyal topluluklardaki akranlarından ne ölçüde saygı ve hayranlık kazanabilecekleri ilgili olduğu ve giyilebilir cihaz kullanımından etkilenen sosyal imajın, algılanan değerle anlamlı ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla akıllı saat için sosyal faktörlerin, özellikle bir bireyin akranlarını veya yakın aile üyelerini içeren faktörlerin, toplam değer üzerinden doğrudan bir belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.

Diğer bir çalışmada Wu, Wu ve Chang (2016: 384) akıllı saat için sosyal faktörlerin, özellikle bir bireyin akranlarını veya yakın aile üyelerini içeren faktörlerin, tutumdan bağımsız olarak davranışsal niyetin güçlü ve doğrudan bir belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan hareketle çevre, aile ve sosyal faktörlerin tüketicinin güvenini etkileyerek, algıladıkları değeri artırabileceği muhtemeldir. Literatürde sosyal etki ve algılanan değer ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Tsourela ve Nerantzaki, 2020: 6; Bumin, Doyduk ve Bayarçelik, 2019; Prayoga ve Abraham, 2020; Al-Qeisi vd., 2014; Belge ve Mutlu, 2020; Tiryaki ve Önder, 2022; Karaca, 2022; Mustafa vd., 2022). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1e: Sosyal etkinin algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Gizlilik Riski

Risk genel olarak, gerçekleşebilecek önemli ve hayal kırıklığı yaratan sonuçlarda, belirsizliğin derecesi olarak tanımlanabilir (Chen, 2013: 1222; Sitkin ve Pablo, 1992: 10). Algılanan risk bu nedenle tutarlı bir şekilde belirli eylemler ile ilişkili kayıp beklentisidir (Peter ve Ryan, 1976: 185). Algılanan riskin, TKM'nin değişkenleri üzerinde güçlü bir engelleyici etki uyguladığı bulunmuştur. Bu nedenle algılanan risk değişkeninin ayrıştırılarak performansla ilgili risk unsurlarının yani, zaman riski, gizlilik riski, finansal riski ayrı ayrı incelenmiştir (Featherman ve Pavlou, 2003: 455,468). Bu çalışmada incelenen değişken olan gizlilik riski, alıcının kişisel bilgilerinin yetkisiz olarak toplanacağı korkusuyla ilişkilidir (Hong ve Cha, 2013: 928). Başka bir ifadeyle gizlilik riski, bir bireyin kişisel bilgilerini şirketlere ifşa etmesi durumunda ortaya çıkabilecek potansiyel kayıp olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca algılanan gizlilik riski, akıllı saat kullanıcılarının kişisel verilerinin kaybolacağından ve gizliliğin ihlal edileceğinden korktukları ruh hali olarak tanımlanmaktadır (Pal, Funilkul ve Vanijja, 2020: 262,270; Ernst ve Ernst, 2016: 3).

Akıllı saatler, hassas verileri cihazların kendisinde ve genellikle bağlı akıllı telefonda toplar ve depolar. Bu nedenle, kullanıcıların mahremiyeti yani şahsi bilgilerinin başkalarına ne zaman, nasıl ve ne ölçüde

iletilebileceğini, kendilerinin belirlemesi iddiasını tehlikeye sokabilir (Westin, 1967: 24). Aslında, kullanıcıların cihazlarının üreticisinin, şahsi verileriyle ne yapabileceği üzerinde herhangi bir kontrolü yoktur. Ayrıca, akıllı saatten bağlı akıllı telefona veri aktarımı sırasında üçüncü şahıslar verilere müdahale edebilir. Ayrıca, üçüncü şahıslar akıllı saatte ve bağlı akıllı telefonda saklanan verilere erişim sağlayabilir (Barcena, Wueest ve Lau 2014: 34). Bu anlamda, akıllı saatlerin bir bireyin mahremiyetiyle ilgili potansiyel olumsuz sonuçları nedeniyle, algılanan gizlilik riskinin, bir kişinin akıllı saat değerlendirmesini, araçsal faydaları, yani algılanan fayda ve algılanan zevk açısından olumsuz etkileyebilir (Ernst ve Ernst, 2016: 5). Ayrıca gizlilik riski, bilgilerin ifşası ve bilgilerin kötüye kullanılması gibi beklenmeyen sorunlara neden olabilir. Bu nedenle algılanan gizlilik riski, algılanan değer psikolojik maliyetlerini ifade eder. Yüksek gizlilik riski algısı, algılanan değeri zayıflatır (Liu vd., 2015: 478). Güven ve algılanan risk çok yakın ve ayrılmaz bir ilişki içindedir (Hong ve Cha, 2013: 929). Buradan hareketle gizlilik riskinin algılanan değeri ve güveni olumsuz yönde etkileyeceği muhtemeldir. Bu nedenle işletmeler müşterilerin gizliliğini korumaları çok önemlidir. Literatürde gizlilik riski ve algılanan değerle ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Aldossari ve Sidorova, 2020: 4; Sicari vd., 2015; Abashidze ve Dąbrowski, 2016; Öztürk ve Zeybek, 2021; Akince, 2021; Kağncıoğlu ve Çolak, 2019; Khalilzadeh, Ozturk ve Bilgihan, 2017). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1f: Gizlilik riskinin algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Algılanan Güvenin Algılanan Toplam Değere Etkisi

Güven, en geniş anlamıyla kişinin beklentileridir, sosyal hayatın temel bir gerçeğidir ve çoğu durumda önceki etkileşimlere dayanır (Luhmann, 1979: 4). Kavramsal olarak güven, bireyin hedeflenen teknolojinin daha güvenilir ve inanılır olduğunu hissettiren yetenek, dürüstlük ve yardımseverlik olmak üzere üç ana konuya olan inancı olarak tanımlanmıştır (Gefen, Karahanna ve Straub, 2003: 51; Alalwan vd., 2018: 22). Gundlach ve Murphy (1993: 41) ise, herhangi bir insan etkileşiminin veya değiş tokuşunun temeli olarak, evrensel olarak en çok kabul edilen değişkenin güven olduğunu öne sürmüştür.

Nİ ortamında ise, verileri kullanıcı ihtiyaçları ve haklarına uygun olarak işlemesi ve iletmesi gereken farklı cihazlarla karakterize edildiğinden, güven en temel konudur (Sicari vd., 2015: 147). Bu nedenle güven, literatürde ve tüketici araştırmalarında önemli bir yapı olarak görülmüştür. Ayrıca güven kavramı karmaşık ve çok boyutludur (Aldossari ve Sidorova, 2020: 4). Bu nedenle güven konusu birçok çalışmada incelenmiştir. Pavlou (2003: 75) araştırmasında, güven ve tutum arasında ilişkiyi, gerekçeli eylem teoremi bağlamında incelemiş ve güvenin, tüketicinin işlem yapma davranışsal niyetlerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada güven, algılanan kullanım kolaylığını sosyal etkiden daha güçlü açıkladığı görülmüştür. Ayrıca sosyal psikolojide odak bir yapı olan tüketicilerin güveninin, algılanan faydayı güçlü bir şekilde etkilediği gözlemlenmiştir (Tsourela ve Nerantzaki, 2020: 3).

Tüketicilerin bir teknolojiyi kabul etmesi için güven son derece önemlidir. Bu nedenle akıllı saat kullanıcılarına güvenli bir cihaz sağlamak, üreticiler tarafından ilk olarak atılacak adım olmalıdır (Karakaya, Bostan ve Gökçay, 2016: 93). Ayrıca bir müşterinin hem ürün hem de hizmete ilişkin olumlu algılanan değerinin, güvene dayalı inançlara yol açabileceği tespit edilmiştir (Kim, Zhao ve Yang, 2008: 6).

Algılanan değer, tüketicilerin kaybettiklerine ve elde ettiklerine karşı algılarını ifade eder. Gerçekten de bir şekilde maliyet ve fayda analizidir. Dolayısıyla güven oluşturmak, işletmelerin müşterilerine değer katmasını sağlarken, satın alma işlemlerine ilişkin belirsizlik azalacaktır. Bu nedenle güven ile algılanan değer arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Harris ve Goode, 2004: 142). Buradan hareketle algılanan değer güveni arttırdığı ve müşteri değerinin yaratılabilmesi için de algılanan güvenin etkisinin olduğu muhtemeldir. Literatürde algılanan değer ve algılanan güven ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Gupta ve Kim, 2010; Kim, Zhao ve Yang, 2008; Thiruvattal, 2017; Chen, 2012; Atıgan, 2020; Ramkumar ve Liang, 2020; Cyr vd., 2007; Chaudhuri ve Holbrook, 2001; Gefen, 2000; Pavlou, 2003; Reichheld, Markey ve Hopton, 2000; Ogonowski vd., 2014; Kağncıoğlu ve Çolak, 2019; Rouibah vd., 2021; Dağ, 2022). Bu çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotezler önerilmektedir:

H2: Yeni nesil akıllı saat kabul boyutlarının, algılanan güven üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H3: Algılanan güvenin, algılanan toplam değer üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H4: Yeni nesil akıllı saat kabul boyutlarının, algılanan toplam değer üzerine etkisinde algılanan güvenin aracılık rolü vardır.

H5: Algılanan toplam değer, algılanan güven üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Araştırma Yöntemleri

Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak, çevrimiçi anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket formu katılımcılara ulaştırılmadan önce Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kuruluna müracaat edilmiş ve onay alınmasından sonra anket çalışması başlatılmıştır. Anket, zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle, sanal ortamda Google Formlar aracılığıyla hazırlanmış ve çeşitli sosyal medya ortamları vasıtasıyla ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Veriler sanal ortamda, Haziran-Aralık 2022 ayları arasında elde edilmiştir.

Anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde YNAS (Yeni Nesil Akıllı Saatler) kabul boyutları ile ilgili sorular, ikinci bölümde algılanan toplam değer, üçüncü bölümde ise algılanan güven ile ilgili 5'li Likert ölçekli sorular yer almaktadır (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum). Dördüncü bölümde ise çoktan seçmeli, iki seçenekli ve açık uçlu sorulardan oluşan demografik özellikler ile ilgili sorular yer almaktadır.

Anket formu geliştirilirken kullanılan kaynak ve değişkenler sırasıyla şöyledir: Üstün İşlevsellik (Balaji ve Roy, 2017; Wunderlich, Wangenheim ve Bitner, 2013; Orel ve Kara, 2014), Estetik Cazibe (O'Brien ve Cairns, 2015; Balaji ve Roy, 2017), Kullanım Kolaylığı (Davis, 1989; Venkatesh ve Davis, 2000), Teknoloji Katılımı (Tang, Biocca ve Lim, 2004; Huang ve Liao, 2015; Balaji ve Roy, 2017), Hedonik Motivasyon (Venkatesh, Thong ve Xu, 2012; Brown ve Venkatesh, 2005), Sosyal Etki (Tsourela ve Nerantzaki, 2020; Izuagbe ve Popoola, 2017; Venkatesh vd., 2003; Venkatesh, Thong ve Xu, 2012), Gizlilik Riski (Featherman ve Pavlou, 2003), Güven (Gefen, Karahanna ve Straub, 2003; Alalwan vd., 2018; Tsourela ve Nerantzaki, 2020), Algılanan Toplam Değer (Gupta ve Kim, 2010; Sirdeshmukh, Singh ve Sabol, 2002; Balaji ve Roy, 2017).

Soru kâğıdının güvenilirliği için, YNAS kabul boyutları, güven, algılanan toplam değer ile ilgili ölçeklerin güvenilirlik derecesi (Cronbach's α) hesaplanmıştır. Bütün ölçeklerin Cronbach's α değeri 0,70 üstündedir. Bir ölçeğin güvenilir olabilmesi için 0,70'in üzerinde olması gerekir (Nunnally ve Berstein 1994: 264-265). Dolayısıyla YNAS kabul boyutu ölçeği ve alt boyutlarının güvenilir olduğu görülmektedir. Daha sonra verilerin normal dağılıp-dağılmadığını tespit etmek için çarpıklık, basıklık değerlerine bakılmıştır. Sürekli değişkenleri normallik açısından taramak, her çok değişkenli analiz için önemli bir ilk adımdır. Analiz için değişkenlerin normalliği her zaman gerekli olmasa da değişkenlerin tamamı normal dağıldığında çözüm genellikle biraz daha iyidir. Değişkenler normal dağılmıyorsa ve özellikle çok farklı şekillerde normal değilse çözüm bozulur. Normalliğin iki bileşeni çarpıklık ve basıklıktır. Çarpıklık, dağılımın simetrisi ile ilgilidir; çarpık bir değişken, ortalaması dağılımın merkezinde olmayan bir değişkendir. Basıklık, bir dağılımın tepe noktası ile ilgilidir; bir dağılım ya çok tepelidir ya da çok düzdür. Bir değişken, önemli ölçüde çarpıklığa, basıklığa veya her ikisine birden sahip olabilir. Bir dağılım normal olduğunda, çarpıklık ve basıklık değerleri sıfırdır. Normal olmayan basıklık, bir değişkenin varyansının eksik tahmin edilmesine neden olur (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2013: 113). Diğer taraftan pozitif çarpık bir dağılımın, nispeten az sayıda büyük değeri vardır ve sağa doğru kuyrukları varken, negatif çarpık bir dağılımın görece az sayıda küçük değeri vardır ve sola doğru kuyrukları bulunur. Dolayısıyla -1 ila +1 aralığının dışında kalan çarpıklık değerleri, büyük ölçüde çarpık bir dağılımı gösterir (Hair vd., 2013: 34). Buradan hareketle, Tablo 1'deki değerler incelendiğinde, kullanım kolaylığı ifadelerinin çarpıklık (-1,672) ve basıklık (4,530) değerleri normal değer olan -1 ila +1 değerleri arasında olmadığından, veri setinden çıkartılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlerin Normal Dağılımı Güvenirlik Analizi, Ortalama Standart Sapma Değerleri ve Ölçeklerin Dağılımı

Faktörler	Cr. Alpha	Ortalama	Medyan	Mod	St.Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Üstün İşlevsellik	,770	3,666	3,714	3,71	,754	-,384	,126
Estetik Cazibe	,790	3,965	4,000	5,00	,915	-,776	,161
Kullanım Kolaylığı	,756	4,285	4,333	5,00	,728	-1,672	4,530
Teknoloji Katılımı	,722	3,612	3,666	3,67	,865	-,411	-,014
Hedonik Motivasyon	,947	3,802	4,000	5,00	,994	-,682	,224
Sosyal Etki	,807	2,790	3,000	4,00	1,003	,220	-,324
Gizlilik Riski	,756	2,958	3,000	3,00	1,070	,129	-,601
Güven	,898	3,259	3,200	3,00	,880	-,231	,224
Algılanan Değer	,816	3,265	3,333	4,00	1,015	-,068	-,727
YNAS Kabul Boyutları	,879	3,436	3,407	2,85	,611	-,104	,586

Örnekleme Yöntemi

Araştırmanın evreni, Ankara ilinde yaşayan ve YNAS kullanan bireysel tüketiciler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Ankara ilinde yaşayan ve YNAS kullanan kişilerin listesine müşteri gizliliği açısından ulaşılamadığından, araştırmanın evreninin kaç kişiden oluştuğu tespit edilememiştir. Bu nedenle çalışmada, ihtimalsiz örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Nakip ve Yaraş, 2016: 263). Genel bir kural olarak, örneklem sayısını kabul edilebilir değeri, ölçekteki ifade sayısının en az beş katı kadar olması gerekir (Hair vd., 2013: 100; Bryman ve Cramer, 2002: 263; Comrey ve Lee, 2013: 216-217). Bu nedenle çalışmada kullanılan ankette toplam 31 ifade bulunduğundan, ulaşılan örneklemin yeterli olduğu değerlendirilmiştir. Ankete, çevrimiçi olarak 203 kişi katılmış ve toplam 202 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada verilerin analizlerinde IBM SPSS, IBM AMOS ve PROCESS yazılım programları kullanılmıştır. Analiz yapılırken önce ölçek normallik analizi ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Normal dağılımın oluşması sonrası, YNAS kabul boyutlarını belirlemek için değişkenlere açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Değişkenler arası ilişkileri açıklamak için içsel korelasyon ve değişkenler arası etkileşimi açıklamak için regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular

YNAS Tüketici Kabul Boyutları Açıklayıcı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan verilerin faktör analizi açısından uygun olabilmesi için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği katsayısının 0,50 üzerinde olması gerekir (Karagöz, 2021: 107). İstatistiksel anlamlılık için ise 0,05 anlamlılık düzeyi seçilmiştir. Yaygın olarak istatistiksel anlamlılık düzeyi olarak anılan anlamlılık düzeyi, araştırmacının tahmin edilen katsayısının sıfırdan farklı olarak sınıflandırıldığını kabul etmeye istekli olma olasılığını temsil eder. En yaygın olarak kullanılan anlamlılık düzeyi 0,05'tir (Hair vd., 2013:115,156). Bu çalışmada Kaiser-Meyer-Olkin testi 0,844, Bartlett's Testi 2311,586 ve 0,05 anlamlılık düzeyinde Bartlett's testinin anlamlı olduğu, Tablo 2'de görüldüğü gibi, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Veriler üzerinde temel bileşenler yöntemi varimax dönüştürmesine göre açıklayıcı faktör analizi yapılarak, YNAS kabul boyutlarına ilişkin faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Faktör analizinin en önemli amacı, rotasyona tabi olan matristen hangi ifadelerin bir faktörle ilişkili olduğunu faktör yüklerine bakılarak tespit etmektir. Bu çalışmada ifadeler 6 kez iterasyona tabi tutulmuştur. Bunun neticesinde 20 ifade faktör analizine tabi tutulması

sonucunda, faktör yükü 0,50'nin üzerinde ve özdeğeri 1 ve üzerinde olan 5 faktör elde edilmiştir. Söz konusu faktörler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Son olarak 5 faktöre ilişkin güvenilirlik (Cronbach's Alpha) katsayıları verilmiş ve bu katsayıların 0,70'in üzerinde yer aldığı saptanmıştır. Nunnally ve Berstein (1994: 264-265)'e göre bir ölçeğin güvenilir olabilmesi için 0,70'in üzerinde olması gerekir. Dolayısıyla her iki ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilir olduğu görülmektedir. (YNAS Cronbach's α değeri 0,872).

Tablo 2. YNAS Tüketici Kabul Boyutları Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Cronbach' Alpha
Teknolojik İşlevsellik				
ÜS2	.777			
ÜS4	.718			
ÜS3	.694			
TK2	.643	3.380	16.899	,851
TK3	.576			
TK1	.524			
ÜS1	.501			
Hedonik Motivasyon				
HM1	.886			
HM3	.881	3.364	16.819	,947
HM2	.859			
Sosyal Etki				
SE2	.886			
SE3	.841			
SE1	.777	2.731	13.653	,807
SE4	.527			
Estetik Cazibe				
EC2	.856			
EC1	.780	2.206	11.032	,790
EC3	.710			
Gizlilik Riski				
GZ2	.905			
GZ1	.904	2.101	10.505	,756
GZ3	.592			
KMO=0,844; Bartlett Küresellik Testi Ki Kare Değeri=2311,586; p=0,00<0,05; df=190; Açıklanan Toplam Varyans (%) 68.909.				

YNAS Tüketici Kabul Boyutları Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı faktör analizinden sonra, ortaya çıkan yapının, doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanması, yapı geçerliliğini daha güçlü kılacaktır. Çünkü açıklayıcı faktör analizinde, değişkenler arası ilişkilerden faydalanılarak faktörler ortaya çıkarılırken, doğrulayıcı faktör analizinde, oluşturulmuş faktörlerin doğruluğu test edilir. Yani açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen faktörler ve değişkenler arasında ilişki olup olmadığını, faktörlerin birbirinden bağımsız olup olmadığını, belirlenen faktörlerin orijinal yapıyı açıklayıp açıklayamadığını, değişkenler ve faktörler arasında doğru ilişki kurulup kurulmadığını doğrulayıcı faktör analizi test eder (Karagöz, 2021: 109,716). Ayrıca doğrulayıcı faktör analizi, ölçme modellerinin geliştirilmesinde kullanılır ve daha önce oluşturulan bir model aracılığıyla, gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizil değişken oluşturmaya yönelik bir işlemdir (Byrne, 2016: 6; Yaşoğlu, 2017: 78). Tablo 3'te YNAS kabul boyutları için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları sunulmuştur:

Tablo 3. YNAS Tüketici Kabul Boyutları Doğrulayıcı Faktör Analizi

Değişken	p	X ²	df	X ² /df	GFI	CFI	RMSEA
YNAS Boyutları	,000	283,510	158	1,794	,877	,943	,063
İyi Uyum Değerleri				≤3	≥0,90	≥0,95	≤0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri				≤4-5	0,89-0,85	≥0,90	0,06-0,08

Tablo 3'te görüldüğü üzere en yaygın kullanılanlar benzerlik oranı, Ki-kare istatistiği (X²), Ki-kare/Serbestlik Derecesi (X²/df), RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü) ve CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)'dir (Byrne, 2016: 305; Hair vd., 2013:584; Hu ve Bentler, 1999: 3; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003: 52). (X²/df) oranının 3'ün altında olması iyi uyum değerleri düzeyinde olduğunu, RMSEA değerinin 0,06-0,08 arasında olduğu için kabul edilebilir bir uyum düzeyinde olduğunu ve CFI değerinin 0,90-0,95 arasında olduğu için kabul edilebilir bir uyum düzeyinde olduğunu göstermektedir (p<0,05, X²/df: 1,794, RMSEA: ,063, GFI: ,877, CFI: ,943).

Değişkenler Arası İlişkiler Analizi

Çalışmada, YNAS kabul boyutları ile algılanan güven ve algılanan toplam değer arasında doğrusal ilişki olup olmadığı anlaşılabilmesi için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin boyutunun ve yönünün ölçüsüdür. Korelasyon analizinde, ilişki değeri olan r'nin değeri +1 ile -1 arasında değişir. Bu nedenle ilişkiler arası değer 0,00'a yakın ise doğrusal bir ilişkiden bahsedilemez. Ölçülen değer +1.00 veya -1.00'lik bir r değeri ise, mükemmel bir ilişki tahmin edilebilirliğini gösterir (Tabachnick ve Fidell, 2019: 48-49; Büyüköztürk vd., 2011: 226). Ayrıca korelasyon katsayıları arasındaki pozitif veya negatif bir ilişki olup olmadığı, r değerinin alacağı işarete bakılarak yorumlanır (Büyüköztürk, 2011: 32). Bu esaslar doğrultusunda araştırma değişkenlerine ilişkin Pearson korelasyon katsayıları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Değişkenler Arası İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8
Teknolojik İşlevsellik	1							
Estetik Cazibe	,483**	1						
Hedonik Motivasyon	,617**	,449**	1					
Sosyal Etki	,364**	,180*	,330**	1				
Gizlilik Riski	,131	-,018	,054	,259**	1			
Algılanan Güven	,521**	,375**	,438**	,291**	,081	1		
Algılanan Toplam Değer	,611**	,448**	,430**	,231**	-,015	,565**	1	
Toplam YNAS Kabul Boyutları	,757**	,618**	,739**	,670**	,480**	,507**	,496**	1

* Korelasyon katsayıları 0,05 düzeyinde anlamlı.

** Korelasyon katsayıları 0,01 düzeyinde anlamlı.

Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, YNAS kabul boyutlarından teknolojik işlevsellik ($r = ,521$; $p < 0,01$), estetik cazibe ($r = ,375$; $p < 0,01$), hedonik motivasyon ($r = ,438$; $p < 0,01$), sosyal etki ($r = ,291$; $p < 0,01$), algılanan güvenle pozitif yönlü anlamlı ilişki içinde olduğu, gizlilik riskinin ($r = ,081$; $p > 0,05$) ise pozitif yönlü anlamlı olmayan ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Ayrıca YNAS kabul boyutlarından teknolojik işlevsellik ($r = ,612$; $p < 0,01$), estetik cazibe ($r = ,448$; $p < 0,01$), hedonik motivasyon ($r = ,430$; $p < 0,01$), sosyal etki ($r = ,231$; $p < 0,01$) algılanan toplam değer ile pozitif yönlü anlamlı ilişki içinde olduğu, gizlilik riskinin ($r = -,015$; $p > 0,05$) ise, negatif yönlü anlamlı olmayan ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Değişkenler için hesaplanan Pearson korelasyon katsayıları istatistiksel anlamlılık yönünde yorumlanmıştır. Bu verilere göre değişkenler arasındaki ilişkilerin olduğu gözlemlendiğinden, çoklu ve basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına geçilmiştir.

YNAS Tüketici Kabul Boyutları Çoklu Regresyon Analizi

YNAS kabul boyutlarının, algılanan toplam değer üzerine etkilerini analiz etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 5 incelendiğinde, modeldeki VIF değerlerinin 1,086 ile 1,867 arasında olduğu görülmektedir. Genel olarak, 10'dan büyük VIF değerleri, değişkenler arasındaki doğrusallık sorunlarını gösterir (Kleinbaum vd., 2013: 368; Gujarati, 2004: 362). Bu değerler en üst sınır olarak kabul edilen 10'dan düşüktür. En düşük tolerans değeri ise, 0,536 olup, en alt değer olan 0,100'den çok yüksektir. Yine koşul indeksinin en yüksek değerinin 18,634 ve bu değer en üst sınır kabul edilen 30'dan çok düşük olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla çoklu regresyon modelinde, çoklu bağıntı sorunu bulunmamaktadır (Hair vd., 2013: 96-97). Bununla birlikte, Durbin-Watson katsayısının 2,083 olduğu görülmektedir. Eğer Durbin-Watson katsayısı 2 civarındaysa modelde pozitif ya da negatif otokorelasyon kanıtı yoktur (Gujarati, 2016: 172; Gujarati, 2004: 469; Karagöz, 2021: 609). Tablo 5'te görüldüğü gibi YNAS kabul boyutlarının bağımsız değişken, algılanan toplam değer bağımlı değişken olarak görüldüğü model istatistiksel açıdan anlamlıdır ($R^2 = ,412$; $F_{(5-202)} = 27,487$; $p < 0,05$). Modelde YNAS kabul boyutlarının, bağımlı değişken olan algılanan toplam değer varyansının %41,2'sini açıklamaktadır.

Çoklu regresyon analizi bulgularına göre, YNAS kabul boyutlarından teknoloji işlevselliğinin algılanan toplam değer üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır ($\beta = ,504$; $p < 0,05$). Bu bulgulara göre **H1a** hipotezi kabul edilmiştir. Yine YNAS kabul boyutlarından estetik cazibenin algılanan toplam değer üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır ($\beta = ,184$; $p < 0,05$). Bu bulgulara göre **H1b** hipotezi kabul edilmiştir. Buna karşın yeni nesil akıllı saat boyutlarından hedonik motivasyon ($\beta = ,033$; $p > 0,05$) ve sosyal etkinin ($\beta = ,026$; $p > 0,05$) algılanan toplam değer üzerinde pozitif yönlü, gizlilik riskinin ($\beta = -,087$; $p > 0,05$) ise, algılanan toplam değer üzerinde negatif yönlü ancak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır. Bu nedenle bulgulara göre **H1d**, **H1e**, **H1f** hipotezleri reddedilmiştir. β değerine bakıldığında etkileşimin en önemli açıklayıcısının öncelikle teknolojik işlevsellik ve estetik cazibe olduğu sonucu çıkmaktadır.

Tablo 5. YNAS Tüketici Kabul Boyutları Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Model 1 Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş	t Değeri	Anlam Düzeyi	İç İlişki İstatistikleri		Koşul İndeksi
	B	Standart Hata	β			Tolerans Değeri	VIF Değeri	
Sabit	,011	,333		,032	,974			1,000
1. Teknolojik İşlevsellik	,679	,101	,504	6,741	,000	,536	1,867	7,289
2. Estetik Cazibe	,204	,071	,184	2,852	,005	,724	1,381	8,519
3. Hedonik Motivasyon	,034	,074	,033	,456	,649	,576	1,736	13,195
4. Sosyal Etki	,026	,062	,026	,425	,671	,802	1,247	15,978
5. Gizlilik Riski	-,082	,054	-,087	-1,516	,131	,920	1,086	18,634
R	,642							

R ²	,412
Düzeltilmiş R ²	,397
Tahmini Standart Hata	,78827
F ₍₅₋₂₀₂₎	27,487
Anlam Düzeyi	,000
Durbin-Watson	2,083

Bağımlı Değişken: Algılanan Toplam Değer * p<0,05

Algılanan Toplam Değerin Algılanan Güvene Etkisini Gösteren Basit Regresyon Analizi

Tablo 6'da görüldüğü gibi algılanan toplam değer bağımsız değişken, algılanan güvenin bağımlı değişken olarak görüldüğü model istatistiksel açıdan anlamlıdır (R²= ,319; F₍₁₋₂₀₂₎ = 93,795; p< 0,05). Modelde algılanan toplam değer, bağımlı değişken olan algılanan güven varyansının %31,9'unu açıklamaktadır.

Basit doğrusal regresyon analizi bulgularına göre, algılanan toplam değer, algılanan güven üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır (β= ,565; p<0,05). Bu bulgulara göre **H5** hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Algılanan Toplam Değerin Algılanan Güvene Etkisini Gösteren Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Model 2 Bağımsız Değişken	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş	t Değeri	Anlam Düzeyi
	B	Standart Hata	β		
Sabit	1,660	,173		9,599	,000
Algılanan Toplam Değer	,490	,051	,565	9,685	,000
R	,565				
R ²	,319				
Düzeltilmiş R ²	,316				
Tahmini Standart Hata	,72795				
F ₍₁₋₂₀₁₎	93,795				
Anlam Düzeyi	,000				

Bağımlı Değişken: Algılanan Güven * p<0,05.

Yeni Nesil Akıllı Saat Kabul Boyutlarının Algılanan Toplam Değer Üzerine Etkisinde Algılanan Güvenin Aracılık Etkisi

Araştırmada algılanan güven ve algılanan toplam değer aracılık etkisini incelemek için Hayes tarafından geliştirilen PROCESS makrosu kullanılmıştır. Bu makro SPSS programı üzerinden, üç regresyon denklemi ile arabuluculuk modelinin bağlantılarının testlerini sağlar. Aracılığın kurulabilmesi için üç koşulun sağlanması gerekir.

- Birincisi, bağımsız değişken aracı değişkeni etkilemelidir,
- İkincisi, bağımsız değişken bağımlı değişkeni etkilemelidir ve
- Üçüncüsü, bağımsız değişken aracı değişken üzerinden bağımlı değişkeni etkilemelidir.

Bu koşulların tümü tahmin edilen yönde ise, yani bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinden bağımlı değişkende etkisinin azalması, kısmi aracılığa işaret etmektedir. Aracı kontrol edildiğinde, bağımsız değişkenin

hiçbir etkisi yoksa mükemmel yani tam aracılık geçerlidir (Baron ve Kenny, 1986: 1177). Aşağıda algılanan güvenin aracılık etkisi açıklanmıştır.

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde, birinci kısımda bağımsız değişken olan YNAS kabul boyutlarının, bağımlı değişken algılanan toplam değere etkisini gösteren regresyon analizi istatistiki açıdan pozitif ve anlamlıdır (R^2 : ,246, F: 65,104, $p < ,05$). Modelde YNAS kabul boyutları, bağımlı değişken olan algılanan toplam değer varyansının %24,6'sını açıklamaktadır. Yani YNAS kabul boyutları, algılanan toplam değer %82,3 düzeyinde etkilediği görülmektedir (β : ,823; t: 8,069; $p < ,05$ ve güven aralığı LLCI: ,622 ve ULCI: 1,024). Ayrıca güven aralığına ait değerlerin 0 (sıfır) değeri kapsamaması yani sıfır üzerinden geçmemesi standardize olmayan beta değerinin anlamlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla YNAS kabul boyutları, algılanan toplam değer üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Çıkan bu sonuca göre **H1** hipotezi kabul edilerek, analizin birinci koşulu sağlanmıştır.

İkinci kısımda görüldüğü gibi, bağımsız değişken olan YNAS kabul boyutlarının, aracı değişken algılanan güvene etkisini gösteren regresyon analizi istatistiki açıdan pozitif ve anlamlıdır (R^2 : ,257, F: 69,284, $p < ,05$). Modelde YNAS kabul boyutlarının, bağımlı değişken olan algılanan güven varyansının %25,7'sini açıklamaktadır. Yani YNAS kabul boyutları, algılanan güveni %73 düzeyinde etkilediği görülmektedir (β : ,730; t: 8,324; $p < ,05$ ve güven aralığı LLCI: ,557 ve ULCI: ,903). Ayrıca güven aralığına ait değerlerin 0 (sıfır) değeri kapsamaması yani sıfır üzerinden geçmemesi standardize olmayan beta değerinin anlamlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla YNAS kabul boyutları, aracı değişken olan algılanan güven üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Çıkan bu sonuca göre **H2** hipotezi kabul edilerek, analizin ikinci koşulu sağlanmıştır.

Üçüncü kısımda ise, bağımsız değişkenler YNAS kabul boyutları ve güven ile bağımlı değişken algılanan toplam değere etkisi incelenmiştir. Tablodan, regresyon analizinin istatistiki açıdan pozitif ve anlamlı olduğu anlaşılmaktadır (R^2 : ,378, F: 60,478, $p < ,05$). Modelde YNAS kabul boyutları ve güven, bağımlı değişken olan algılanan toplam değer varyansının %37,8'ini açıklamaktadır. Yani YNAS kabul boyutları algılanan toplam değeri %46,7 düzeyinde etkilerken, (β : ,467; t: 4,337; $p < ,05$ ve güven aralığı LLCI: ,255 ve ULCI: ,680) algılanan güven, algılanan toplam değeri %48,7 düzeyinde etkilediği görülmektedir (β : ,487; t: 6,510; $p < ,05$ ve güven aralığı LLCI: ,340 ve ULCI: ,635). Ayrıca her iki bağımsız değişkenin güven aralığına ait değerlerin 0 (sıfır) değeri kapsamaması yani sıfır üzerinden geçmemesi standardize olmayan beta değerinin anlamlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla YNAS kabul boyutları ve algılanan güven, algılanan toplam değer üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Çıkan bu sonuca göre **H3** hipotezi kabul edilerek, analizin üçüncü koşulu sağlanmıştır.

Tablo 7. Yeni Nesil Akıllı Saat Kabul Boyutları, Algılanan Güven ve Algılanan Toplam Değere İlişkin Katsayılar

Bağımlı değişken: Algılanan Toplam Değer	β	St.hata	t	p	LLCI	ULCI
Sabit	,437	,356	1,228	,221	-,265	1,139
YNAS Boyutları	,823	,102	8,069	,000	,622	1,024
Model Özeti: R^2: ,246, F: 65,104, $p < ,05$						
Bağımlı değişken: Güven	β	St.hata	t	p	LLCI	ULCI
Sabit	,750	,306	2,449	,015	,146	1,354
YNAS Boyutları	,730	,088	8,324	,000	,557	,903
Model Özeti: R^2: ,257, F: 69,284, $p < ,05$						
Bağımlı değişken: Algılanan Toplam Değer	β	St.hata	t	p	LLCI	ULCI
Sabit	,072	,329	,219	,827	-,577	,721
YNAS Boyutları	,467	,108	4,337	,000	,255	,680
Güven	,487	,075	6,510	,000	,340	,635
Model Özeti: R^2: ,378, F: 60,478, $p < ,05$						

Diğer taraftan aracılık etkisinin birinci, ikinci ve üçüncü koşulu sağlandıktan sonra toplam, doğrudan ve dolaylı etkilere bakılmıştır. Tablo 8'e göre YNAS kabul boyutlarının algılanan toplam değere doğrudan ve algılanan

güven üzerinden dolaylı etkisi toplamı, yani toplam etki %82,3, doğrudan etkisi, %46,7 ve dolaylı etkisi %35,6'dır. Bu sonuca göre, algılanan güven aracılığıyla YNAS kabul boyutlarının algılanan toplam değer üzerinde etkisi artmıştır.

Ayrıca aracı değişkenin (bootstrap) LLCI ve ULCI değer aralığı sıfırdan geçmediği için aracılık etkisi olduğu söylenebilir (β : ,356; BootLLCI: ,204, BootULCI: ,524). Diğer taraftan tablo incelendiğinde, YNAS kabul boyutlarının toplam (doğrudan etki + dolaylı etki) beta değeri (β =,823) aracı değişken olan, algılanan güvenin etkisi nedeniyle azalmış, (β =,467) fakat tamamen ortadan kalkmadığından, kısmi aracılık etkisi olduğu söylenebilir. Buradan yola çıkarak YNAS kabul boyutlarının algılanan toplam değer üzerine etkisinde algılanan güvenin aracılık rolü vardır. Yani **H4** hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Yeni Nesil Akıllı Saat Kabul Boyutlarının Algılanan Toplam Değer Üzerine Etkisinde Algılanan Güvenin Aracı Etkisi

Etkiler	Etki	St.hata	LLCI	ULCI
Toplam Etki	,823	,102	,622	1,024
Doğrudan Etki: YNAS BY-ATD	,467	,108	,255	,680
Dolaylı Etki: YNAS BY-GV-ATD	Etki	BootSE	BootLLCI	BootULCI
	,356	,082	,204	,524

Not: ATD= Algılanan Toplam Değer, YNAS BY= Yeni Nesil Akıllı Saat Boyutları, GV= Güven

Sonuçlar

Günümüzde işletmeler piyasaya sundukları her türlü ürün ve hizmet için değer ekleyerek, müşteri tatminini artırmak ve sadık müşteriler oluşturmaya çalışmaktadır. Değer yaratma sürecinde, gelişen teknolojilerle birlikte İnternet'in gelişimi çok önemli katkı sağlamıştır. Bu katkı, İnternet'in yeni nesli olarak adlandırılan Nİ ile her zaman her yerde her şeyin bağlantılı olduğu bir sistemin ortaya çıkmasıyla daha da artmıştır. Bu nedenle önümüzdeki döneme Nİ teknolojisinin damga vuracağı düşünülmektedir. İşletmeler de yeni dönemde bu sistemi tüketiciler tarafından güvenle kullanılabilmesini sağlayarak, tüketicilere üstün değer yaratarak rekabet avantajı kazanabileceklerdir.

Bu çalışmada Nİ teknolojisi olan yeni nesil akıllı saatlerde tüketici kabulü ve kabul boyutlarının algılanan toplam değere etkisi ve akıllı saat kullanıcılarının teknoloji kabulünün algılanan değere etkisinde güvenin aracılık rolünü tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda yeni nesil akıllı saat kullanıcılardan elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizlerde şu bulgulara ulaşılmıştır:

1. YNAS kabul boyutlarına ilişkin yapılan faktör analizi sonucu 5 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler, Teknolojik İşlevsellik, Hedonik Motivasyon, Sosyal Etki, Estetik Cazibe, Gizlilik Riski olarak isimlendirilmiştir. Bulunan bu faktörler literatürde yapılan araştırmalarla kısmen benzerlik göstermiştir (Marangoz ve Aydın, 2017; Dutot, Bhatiasevi ve Bellallahom, 2019; Bölen, 2020; Ghazali vd., 2020; Sabbir vd., 2020; Yıldız ve Kütahyalı, 2021; Balaji ve Roy, 2017; Orel ve Kara, 2014; Roy vd., 2018; O'Brien ve Cairns, 2015; Creusen, Veryzer ve Schoormans, 2010; Moon, Park ve Kim, 2015; Seva ve Helander, 2009; Tang, Biocca ve Lim, 2004; Huang ve Liao, 2015; Çoban ve Tektaş, 2019; Brown ve Venkatesh 2005; Venkatesh, Thong ve Xu, 2012; Alalwan vd., 2018; Kim, Chan ve Gupta, 2007; Gao, Li ve Luo, 2015; Tsourela ve Nerantzaki, 2020; Izuagbe ve Popoola, 2017; Venkatesh vd, 2003; Aldossari ve Sidorova, 2020; Bumin Doyduk ve Bayarçelik, 2019; Featherman ve Pavlou, 2003; Sicari vd., 2015; Liu vd., 2015; Ernst ve Ernst, 2016).

2. Çoklu regresyon analizi bulgularına göre, YNAS kabul boyutlarından teknolojik işlevselliğin ve estetik cazibenin algılanan toplam değer üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre **H1a**, **H1b** hipotezi kabul edilmiştir. Buna karşın YNAS kabul boyutlarından hedonik motivasyon ve sosyal etkinin algılanan toplam değer üzerinde pozitif yönlü, gizlilik riskinin ise, algılanan toplam değer üzerinde negatif yönlü ancak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır. Bu bulgulara göre **H1d**, **H1e**, **H1f** hipotezleri reddedilmiştir. Araştırma neticesinde üstün işlevsellik ve teknoloji katılımı değişkenleri ile ilgili elde edilen bulgular, literatürdeki araştırmalarla kısmen benzerlik göstermektedir. Bu çalışma ile diğer çalışmalar arasındaki

fark, üstün işlevsellik ve teknoloji katılımı değişkenleri aynı faktör altında toplanmış ve teknolojik işlevsellik olarak adlandırılmıştır. Bu sonuca göre YNAS kullanıcılarının, akıllı saat teknolojisinin üstün işlevselliği ve bu teknolojinin üstün özellikleri nedeniyle etkileşimli olarak deneyim sağlaması nedeniyle algılanan değere etkisi olduğu görülmüştür (Balaji ve Roy, 2017; Orel ve Kara, 2014; Çoban ve Tektaş, 2019; Roy vd., 2018; Creusen, Veryzer ve Schoormans, 2010; Tang, Biocca ve Lim, 2004; Gefen ve Straub, 2003; Lee, Chung ve Lee, 2013; Huang ve Liao, 2015; Cyr vd., 2007). Diğer bir değişken olan estetik cazibe literatürdeki araştırmalarla benzerlik göstermiştir. Bu sonuca göre, YNAS kullanıcılarının akıllı saatleri estetik bir aksesuar olarak gördükleri ve bu nedenle algılanan değere etkisi olduğu görülmüştür (Dehghani ve Kim, 2019; Sabbir vd., 2020; Moon, Park ve Kim, 2015; Truong vd., 2014; Seva ve Helander, 2009; O'Brien ve Cairns, 2015; Kim, 2016; Choi ve Kim, 2016; Arifah ve Juniarti, 2021; Al-Qeisi vd., 2014; Sauer ve Sonderegger, 2011; Lee, Chung ve Jung, 2015; Hsiao, 2017; Yıldız ve Kütahyalı, 2021; Bölen, 2020).

3. Aracılık etkisi analizi sonucuna göre, YNAS kabul boyutlarının algılanan toplam değer üzerine etkisinde algılanan güvenin aracılık rolü incelendiğinde, YNAS kabul boyutlarının, algılanan toplam değer üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, YNAS kabul boyutlarının, aracı değişken olan algılanan güven üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve algılanan güvenin algılanan toplam değer üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu basit doğrusal regresyon analizine göre de algılanan toplam değer algılanan güven üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye ($R^2 = ,319$; $F_{(1-202)} = 93,795$; $p < 0,05$) sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, YNAS kabul boyutlarının algılanan toplam değer üzerine etkisinde algılanan güvenin kısmi aracılık etkisi olduğu belirlendiğinden, **H1, H2, H3, H4** ve **H5** hipotezleri kabul edilmiştir. Literatürde TKM'leri, güven ve algılanan değer arasındaki ilişkiyi aracılık etkisini gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar literatürdeki araştırmalarla kısmen benzerlik göstermektedir (Sağtaş ve Aslan, 2022; Castañeda, 2011; Balaji ve Roy, 2017). Diğer taraftan güven ilişkisinin temel aracısının algılanan değer olduğu ve değer ve güven arasında doğrudan ilişkiler olduğu tespit edilmiştir ve güvenin tüketicilere değer kattığı tespit edilmiştir. Literatürde, güven ve algılanan değer ile ilgili bir çok çalışma bulunmaktadır (Harris ve Goode, 2004; Kim, Zhao ve Yang, 2008; Sirdeshmukh, Singh ve Sabol, 2002; Singh ve Sirdeshmukh, 2000; Anderson ve Srinivasan, 2003; Grabner-Kraeuter, 2002; Hajiha, Shahriari ve Vakilian, 2014; Yang ve Peterson, 2004; Li ve Green, 2011; Gupta ve Kim, 2010; Iqbal ve Jokela, 2022; Thiruvattal, 2017; Chen, 2012; Atıgan, 2020; Ramkumar ve Liang, 2020; Gefen, 2000; Pavlou, 2003; Ogonowski vd., 2014; Kağncıoğlu ve Çolak, 2019; Rouibah vd., 2021; Dağ, 2022; Dutot, Bhatiaşevi ve Bellallahom, 2019). Bu çalışmalardan hareketle akıllı saatlerin çeşitli işlevsel özelliklerinin, görünümünün, ayrıca üstün teknolojik özelliklerinin tüketicilere yüksek değer yarattığı, güven verdiği söylenebilir. Ayrıca YNAS Kabul Boyutları güvenle birlikte algılanan toplam değeri daha fazla etkilemektedir.

Öneriler

Araştırmada estetik cazibenin ve teknolojik işlevsellik değişkenlerinin, algılanan değere etkisinden dolayı, akıllı saat pazarlama kampanyalarında özellikle akıllı saatlerin işlevselliği ve estetiği ile ilgili çalışmalara yer verilebilir. İşletmeler, tüketicilerin akıllı saatleri denemeye ikna ederek, akıllı saatlerin üstün özellikleri sayesinde deneyim kazanması sağlanabilir. Böylece kullanıcıların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda işlevsel özelliklerin tespiti için pazar araştırmaları yapılabilir. Diğer taraftan akıllı saatlerin işlevlerini gösteren kısa videolar yapılarak, etkileyiciler tarafından çeşitli sosyal medya kanallarından gösterilebilir. Bunun neticesinde saatlere sahip olmayan tüketiciler arasında çekiciliğinin artırılması sağlanabilir. Ayrıca henüz tam olarak akıllı saatlerde kullanılmayan ve 6G İnternet çözümleriyle ortaya çıkacak olan, sanal ve artırılmış gerçeklik ve Metaverse gibi sistemlerin giyilebilir teknolojilerle kullanılmasıyla, bu teknolojilerin tüketicilerle birlikte değer yaratma etkisi ve buna bağlı olarak müşteri bağlılığı incelenebilir.

Akıllı saatlerin işlevselliği yanında, tüketiciler tarafından moda ürünü olarak algılanması ve bu nedenle estetik cazibesinin tüketiciler tarafından önemsenmesi nedeniyle işletmelerin pazar bölümlendirmesi yaparken, akıllı saatin sadece teknolojik işlevsel özelliklerini değil, estetik açıdan düşünerek akıllı saatlerin bir teknoloji ve moda ögesi olarak konumlandırmaları gerekir.

Gelişen bu teknolojiler neticesinde tüketicilerin hem ürün hem de işletmelerle ilgili güven konusunda şüphe duymamaları gerekir. Anlatılan teknolojilerin birçoğu yeni olduğundan çok fazla deneyimlenmemiş teknolojilerdir. Bu nedenle, işletmeler bu sistemlerle ilgili akıllı saat kullanıcılarının uygulamaları kullanma deneyimi sağlayabilmesi ve hizmet sağlayıcılarının vaatlerini yerine getirebilmeleri, ayrıca çıkabilecek sorunlarla

ilgili sosyal fenomenleri kullanarak, mağazalarda deneme stantları açarak tüketiciye güven veren uygulamalar ve deneyimler sağlayabilmelidir. İşletmeler yeni nesil akıllı saatlere güven yaratabilmeleri için tüketicilere yüksek değer sağlayacak, akıllı saatlerin işlevsel özelliklerini her platformda iyi açıklamalı, isteyen kullanıcılar için simülasyonlar hazırlanarak İnternet ortamından deneyim sağlamalarına yardımcı olmalıdır. Ayrıca bu cihazların teknolojik ve estetik özelliklerini gösteren ve kullanıcıları ortama dâhil eden sanal ve artırılmış gerçeklik videoları ve tanıtımları yapılmalıdır.

Araştırma şu kısıtlar altında yürütülmüştür: zaman, kapsam ve maliyet kısıtları. Çalışma verileri 2022 Haziran-Aralık ayları içerisinde elde edilmiştir. Şu an yapılacak olan araştırmada sonuçlar farklılaşabilir bu sebeple farklı örnekleme farklı zaman dilimlerinde araştırma tekrarlanabilir. Araştırmada kapsam sınırlaması vardır. Yeni nesil akıllı saat kabul boyutları, teknoloji kabul teorisinin yeni yaklaşımları da kullanılarak saptanmıştır. Motivasyon teoremleri başka araştırmalarda kullanılabilir. Maliyet baskısı nedeniyle Ankara ilinde 202 katılımcı ile sınırlı olan bir örnekleme ulaşılmıştır. Ayrıca anket için standart bir ölçek kullanılmamıştır. Farklı yazarlarca kullanılan anketler kullanılmış ve konu açısından uyarlama yapılmıştır. Araştırma bulguları yorumlanırken söz konusu kısıtlar dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Abashidze I., & Dąbrowski, M. (2016). Internet of Things in marketing: opportunities and security issues. *Management Systems in Production Engineering*, 24(4), 217-221.
- Akince, B. (2021). Nesnelerin İnterneti, Güvenlik ve Gizlilik, İnsan Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry*, 14(1), 53-80.
- Al-Qeisi, K., Dennis, C., Alamanos, E., & Jayawardhena, C. (2014). Website design quality and usage behavior: Unified Theory of Acceptance and Use of Technology. *Journal of Business Research*, 67(11), 2282-2290.
- Alalwan, A. A., Baabdullah, A. M., Rana, N. P., Tamilmanni, K., & Dwivedi, Y. K. (2018). Examining adoption of mobile internet in Saudi Arabia: Extending TAM with perceived enjoyment, innovativeness and trust. *Technology in Society*, 55, 100-110.
- Aldossari, M. Q., & Sidorova, A. (2020). Consumer acceptance of Internet of Things (IoT): Smart home context. *Journal of Computer Information Systems*, 60(6), 507-517.
- Alpaslan, B. A., & Delibalta, E. (2018). Akıllı Nesnelerin Kişiselleştirilmiş Gerçek Zamanlı Pazarlamaya Yansımaları. *Global Media Journal TR Edition*, 9, 17. 1-15.
- Anderson, R. E., & Srinivasan, S. S. (2003). E-satisfaction and e-loyalty: A contingency framework. *Psychology & marketing*, 20(2), 123-138.
- Arifah, I. D. C., & Juniarti, R. P. (2021). Interface Aesthetic, Perceived Value, Perceived Ease of Use, and Perceived Usefulness on Purchase Intention of Smartwatch Consumers. In *International Conference on Business and Engineering Management (ICONBEM 2021)* (pp. 25-33). Atlantis Press.
- Atıgan, F. (2020). Sosyal Medya Pazarlaması ve Tüketici Satın Alma Değişkenleri İlişkisi. Sosyal Kimlik ve Algılanan Değerin Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma, *BMIJ*, 8(2), 1892-1921.
- Atzori, L., Iera, A., & Morabito, G. (2010). The internet of things: A survey. *Computer networks*. 54(15), 2787-2805.
- Balaji, M. S., & Roy, S. K. (2017). Value co-creation with Internet of things technology in the retail industry. *Journal of Marketing Management*, 33(1-2), 7-31.
- Barcena, M. B., Wueest, C., & Lau, H. (2014). How safe is your quantified self. *Symantech: Mountain View, CA, USA*, 16.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.

- Bayuk, M. N., & Öz, A. (2017). Nesnelerin İnterneti ve İşletmelerin Pazarlama Faaliyetlerine Etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), 41-58.
- Belge, S., & Mutlu, H. M. (2020). Tüketicilerin giyilebilir teknolojileri benimsenmesine yönelik davranışsal niyet ve kullanımları üzerine bir araştırma. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 14-35.
- Bölen, M. C. (2020). Exploring the determinants of users' continuance intention in smartwatches. *Technology in Society*, 60, 101209.
- Brown, S. A., & Venkatesh, V. (2005). Model of adoption of technology in households: A baseline model test and extension incorporating household life cycle. *MIS quarterly*, 399-426.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2002). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists*. Routledge.
- Bumin Doyduk, H. B., & Bayarçelik, E. B. (2019). Consumers' Acceptance of Internet of Things Technology. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 351-371.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiz Kitabı*. Ondördüncü Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık Eğitim ve Danışma Hizmeti Ticaret Ltd Şti.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. routledge.
- Castañeda, J. A. (2011). Relationship between customer satisfaction and loyalty on the internet. *Journal of Business and Psychology*, 26(3), 371-383.
- Chang, Y., Dong, X., & Sun, W. (2014). Influence of characteristics of the Internet of Things on consumer purchase intention. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 42(2), 321-330.
- Chaudhuri, A., & Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: the role of brand loyalty. *Journal of marketing*, 65(2), 81-93.
- Chen, H. (2012). The Influence of Perceived Value and Trust on Online Buying Intention. *J. Comput.*, 7(7), 1655-1662.
- Chen, R. (2013). Member use of social networking sites-an empirical examination. *Decision Support Systems*, 54(3), 1219-1227.
- Childers, T. L., Carr, C. L., Peck, J., & Carson, S. (2001). Hedonic and utilitarian motivations for online retail shopping behavior. *Journal of retailing*, 77(4), 511-535.
- Cho, W. C., Lee, K. Y., & Yang, S. B. (2019). What makes you feel attached to smartwatches? The stimulus-organism-response (S-O-R) perspectives. *Information Technology & People*, 32(2), 319-343.
- Choi, J., & Kim, S. (2016). Is the smartwatch an IT product or a fashion product? A study on factors affecting the intention to use smartwatches. *Computers in Human Behavior*, 63, 777-786.
- Choi, J., Lee, H. J., & Kim, Y. C. (2011). The influence of social presence on customer intention to reuse online recommender systems: The roles of personalization and product type. *International Journal of Electronic Commerce*, 16(1), 129-154.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (2013). *A first course in factor analysis*. Psychology press.
- Corcoran, P. (2015). The internet of things: why now, and what's next?. *IEEE consumer electronics magazine*, 5(1), 63-68.
- Creusen, M. E., Veryzer, R. W., & Schoormans, J. P. (2010). Product value importance and consumer preference for visual complexity and symmetry. *European Journal of Marketing*. Vol. 49 No. 9/10.

- Cyr, D., Hassanein, K., Head, M., & Ivanov, A. (2007). The role of social presence in establishing loyalty in e-service environments. *Interacting with computers*, 19(1), 43-56.
- Çoban, U., & Tektaş, Ö. Ö. (2019). Nesnelerin İnternetinin Algılanan Değer Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bireysel Yenilikçiliğin Düzenleyici Rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 233-258.
- Dağ, K. (2022). Restoran Sektöründe İlişki Kalitesinin Ağızdan Ağıza İletişim Üzerindeki Etkileri. *Alanya Akademik Bakış*, 6(3), Sayfa No.3349-3369.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS quarterly*, 319-340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., & Warshaw, P. R. (1992). Extrinsic and intrinsic motivation to use computers in the workplace 1. *Journal of applied social psychology*, 22(14), 1111-1132.
- Davis, F.D., Bagozzi, R. P., & Warshaw, P. R. (1989) User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management science*, 35(8), 982-1003.
- de Boer, P. S., van Deursen, A. J., & Van Rompay, T. J. (2019). Accepting the Internet-of-Things in our homes: The role of user skills. *Telematics and informatics*, 36, 147-156.
- Dehghani, M. (2018). Exploring the motivational factors on continuous usage intention of smartwatches among actual users. *Behaviour & Information Technology*, 37(2), 145-158.
- Dehghani, M., & Kim, K. J. (2019). The effects of design, size, and uniqueness of smartwatches: perspectives from current versus potential users. *Behaviour & Information Technology*, 38(11), 1143-1153.
- Doyduk, H. B. B., & Bayarçelik, E. B. (2019). Consumers' acceptance of Internet of Things technology. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 351-371.
- Doyduk, H. B. B., & Tiftik, C. (2017). Nesnelerin interneti: kapsamı, gelecek yönelimi ve iş fırsatları. *Third Sector Social Economic Review*, 52(3), 127-147.
- Dutot, V., Bhatiasevi, V., & Bellallahom, N. (2019). Applying the technology acceptance model in a three-countries study of smartwatch adoption. *The Journal of High Technology Management Research*, 30(1), 1-14.
- Ernst, C. P. H., & Ernst, A. W. (2016). The Influence of Privacy Risk on Smartwatch Usage. *In AMCIS*, 1-10.
- Faiz, E., & Uludağ, G. (2019). Güdülenmiş tüketici yenilikçiliğinin değiştirme maliyeti ve algılanan değer üzerindeki etkisine yönelik bir model önerisi: akıllı telefon pazarı örneği. *Business and Economics Research Journal*, 10(4), 991-1004.
- Featherman, M. S., & Pavlou, P. A. (2003). Predicting e-services adoption: a perceived risk facets perspective. *International journal of human-computer studies*, 59(4), 451-474.
- Gao, L., & Bai, X. (2014). A unified perspective on the factors influencing consumer acceptance of internet of things technology. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*. Vol. 26 Iss 2 pp. 211 – 231.
- Gao, Y., Li, H., & Luo, Y. (2015). An empirical study of wearable technology acceptance in healthcare. *Industrial Management & Data Systems*.
- Gefen, D. (2000). E-commerce: the role of familiarity and trust. *Omega*, 28(6), 725-737.
- Gefen, D., & Straub, D. (2003) Managing user trust in B2C e-services. *e-service Journal*, 2(2), 7–24.
- Gefen, D., Karahanna, E., & Straub, D. W. (2003). Trust and TAM in online shopping: An integrated model. *MIS quarterly*, 51-90.
- Ghazali, E. M., Mutum, D. S., Pua, M. H. J., & Ramayah, T. (2020). Status-quo satisfaction and smartwatch adoption: A multi-group analysis. *Industrial Management & Data Systems*, 120(12), 2319-2347.
- Goodwin, N. C. (1987). Functionality and usability. *Communications of the ACM*, 30(3), 229-233.

- Grabner-Kraeuter, S. (2002). The role of consumers' trust in online-shopping. *Journal of business ethics*, 39, 43-50.
- Greengard, S. (2021). *The internet of things*. MIT press.
- Gujarati, D. (2016). *Örneklerle ekonometri*. N. Bolatoğlu. Çev. Ankara: BB101 Yayınları.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic econometrics: Student solutions manual for use with Basic econometrics*.-4th. McGraw-Hill.
- Gundlach, G. T., & Murphy, P. E. (1993). Ethical and legal foundations of relational marketing exchanges. *Journal of marketing*, 57(4), 35-46.
- Gupta, S., & Kim, H. W. (2010). Value-driven Internet shopping: The mental accounting theory perspective. *Psychology & Marketing*, 27(1), 13-35.
- Ha, S., & Stoel, L. (2009). Consumer e-shopping acceptance: Antecedents in a technology acceptance model. *Journal of business research*, 62(5), 565-571.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2013). *Multivariate data analysis: Pearson new international edition PDF eBook*. Pearson Higher Ed.
- Hajiha, A., Shahriari, M., & Vakilian, N. (2014). The role of perceived value on customer E-shopping intention using technology acceptance model, (TAM). In *2014 IEEE international conference on industrial engineering and engineering management* (pp. 1136-1140). IEEE.
- Harris, L. C., & Goode, M. M. (2004). The four levels of loyalty and the pivotal role of trust: a study of online service dynamics. *Journal of retailing*, 80(2), 139-158.
- Harris, L. C., & Goode, M. M. (2010). Online servicescapes, trust, and purchase intentions. *Journal of Services Marketing*. Volume 24, Number 3, 230–243.
- Hoffman, D. L., & Novak, T. (2015). Emergent experience and the connected consumer in the smart home assemblage and the internet of things. *Available at SSRN 2648786*, 1-153.
- Hong, I. B., & Cha, H. S. (2013). The mediating role of consumer trust in an online merchant in predicting purchase intention. *International Journal of Information Management*, 33(6), 927-939.
- Hong, J. C., Lin, P. H., & Hsieh, P. C. (2017). The effect of consumer innovativeness on perceived value and continuance intention to use smartwatch. *Computers in Human Behavior*, 67, 264-272.
- Hsiao, K. L. (2017). What drives smartwatch adoption intention? Comparing Apple and non-Apple watches. *Library Hi Tech*. Vol. 35 Issue: 1, pp.186-206.
- Hsu, C. L., & Lin, J. C. C. (2018). Exploring factors affecting the adoption of internet of things services. *Journal of Computer information systems*, 58(1), 49-57.
- Hsu, C. L., Lu, H. P. (2004). Why do people play on-line games? An extended TAM with social influences and flow experience. *Information & management*, 41(7), 853-868.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Huang, T., & Liao, S. (2015). A model of acceptance of augmented-reality interactive technology: the moderating role of cognitive innovativeness. *Electronic Commerce Research*, 15(2), 269-295.
- Hui, G. (2014). *How the Internet of Things Changes Business Models*. [URL:http://blogs.hbr.org/2014/07/how-the-internet-of-things-changes-business-models](http://blogs.hbr.org/2014/07/how-the-internet-of-things-changes-business-models).
- IERC, (2016). *Value Co-creation Mechanisms-UNIFY-IoT 2016*. http://www.internet-of-things-research.eu/pdf/D01_01_WP01_H2020_UNIFY-IoT_Final.pdf.
- Iqbal, S., & Jokela, P. (2022). Exploring Smart Watch Ecosystem Value Co-creation Experience: A Qualitative Case Study. In *SPWID 2022: The Eighth International Conference on Smart Portable, Wearable, Implantable and Disability-oriented Devices and Systems* (pp. 1-7).

- Izuagbe, R., & Popoola, S. O. (2017). Social influence and cognitive instrumental factors as facilitators of perceived usefulness of electronic resources among library personnel in private universities in South-west, Nigeria. *Library Review*, Vol. 66 No. 8/9, pp. 679-694.
- Jeong, M., Park, K., & Kim, K. (2020). A survey of what customers want in smartwatch brand applications. *International Journal of Mobile Communications*, 18(5), 540-558.
- Jung, Y., Kim S., & Choi, B. (2016). Consumer valuation of the wearables: The case of smartwatches. *Computers in Human Behavior*, 63, 899-905.
- Kağnıcıoğlu, C. H., & Çolak, H. (2019). Tüketicinin Nesnelere İnterneti Teknolojilerini Benimsemesi ve Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 241-268.
- Karaca, Ş. (2022). Teknoloji Kabul Modeli Bağlamında Giyilebilir Teknolojilere Yönelik Tutumun Satın Alma Niyetine Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 81-101.
- Karagöz, Y. (2021). *SPSS ve AMOS META uygulamalı nitel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 402.
- Karakaya, M., Bostan, A., & Gökçay, E. (2016). How Secure is Your Smart Watch?. *International Journal of Information Security Science*, 5(4), 90-95.
- Kaya, H. (2023). *Nesnelerin İnterneti Tüketici Kabulü, Algılanan Değer ve Güven Etkileşimi: Yeni Nesil Akıllı Saat Örneği* [Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Khalilzadeh, J., Ozturk, A. B., & Bilgihan, A. (2017). Security-related factors in extended UTAUT model for NFC based mobile payment in the restaurant industry. *Computers in Human Behavior*, 70, 460-474.
- Khasawneh, M. H. A., & Haddad, N. (2020). Analysis of the effects of ease of use, enjoyment, perceived risk on perceived value and subsequent satisfaction created in the context of C2C online exchanges. *International Journal of Electronic Marketing and Retailing*, 11(3), 217-238.
- Kim, C., Zhao, W., & Yang, K. H. (2008). An empirical study on the integrated framework of e-CRM in online shopping: evaluating the relationships among perceived value, satisfaction, and trust based on customers' perspectives. *Journal of Electronic Commerce in Organizations (JECO)*, 6(3), 1-19.
- Kim, H. W., Chan, H. C., & Gupta, S. (2007). Value-based adoption of mobile internet: an empirical investigation. *Decision support systems*, 43(1), 111-126.
- Kim, K. J. (2016). Round or square? How screen shape affects utilitarian and hedonic motivations for smartwatch adoption. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(12), 733-739.
- Kleinbaum, D. G., Kupper, L. L., Nizam, A., & Rosenberg, E. S. (2013). *Applied regression analysis and other multivariable methods*. Cengage Learning, 5d ed., Boston, USA.
- Kotler, P., & Rath, G. A. (1984). Design: A powerful but neglected strategic tool. *Journal of business strategy*, 5(2), 16-21.
- Kranthi, A. K., & Ahmed, K. A. (2018). Determinants of smartwatch adoption among IT professionals-an extended UTAUT2 model for smartwatch enterprise. *International Journal of Enterprise Network Management*, 9(3-4), 294-316.
- Lee, H. G., Chung, S., & Lee, W. H. (2013). Presence in virtual golf simulators: The effects of presence on perceived enjoyment, perceived value, and behavioral intention. *New media & society*, 15(6), 930-946.
- Lee, H., Chung, N., & Jung, T. (2015). Examining the cultural differences in acceptance of mobile augmented reality: Comparison of South Korea and Ireland. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2015: Proceedings of the International Conference in Lugano, Switzerland*, February 3-6, 2015 (pp. 477-491). Springer International Publishing.

- Li, M. L., & Green, R. (2011). A mediating influence on customer loyalty: The role of perceived value. *Journal of Management and Marketing Research*, 7, 1-12.
- Liu, F., Zhao, X., Chau, P. Y., & Tang, Q. (2015). Roles of perceived value and individual differences in the acceptance of mobile coupon applications. *Internet Research*, 25(3), 471-495.
- Liu, Y. (2003). Engineering aesthetics and aesthetic ergonomics: theoretical foundations and a dual-process research methodology. *Ergonomics*, 46(13-14), 1273-1292.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and power*. Chichester, UK: Wiley, [translation from German].
- Manyika, J., & Chui, M. (2015). *By 2025, Internet of things applications could have \$11 trillion impact*. http://www.mckinsey.com/insights/mgi/in_the_news/by_2025_Internet_of_things_applications_could_have_11_trillion_impact.
- Marangoz, M., & Aydın, A. E. (2017). Tüketicilerin Giyilebilir Teknoloji Ürünlerini Benimsemesinde Etkili Olan Faktörler: Akıllı Saatler Üzerine Bir Araştırma". *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, Cilt 4. Sayı 1, 1-20.
- Meydanoğlu, E. S. B., & Klein, M. (2016). Nesnelerin İnterneti ve Pazarlama. *Akıllı teknoloji & akıllı yönetim*, 12-19.
- Moon, H., Park, J., & Kim, S. (2015). The importance of an innovative product design on customer behaviour: Development and validation of a scale. *Journal of Product Innovation Management*, 32(2), 224-232.
- Mustafa, S., Zhang, W., Anwar, S., Jamil, K., & Rana, S. (2022). An integrated model of UTAUT2 to understand consumers' 5G technology acceptance using SEM-ANN approach. *Scientific Reports*, 12(1), 20056.
- Nakip, M., & Yaraş, E. (2016). *SPSS uygulamalı pazarlama araştırmalarına giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nascimento, B., Oliveira, T., & Tam, C. (2018). Wearable technology: What explains continuance intention in smartwatches?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 43, 157-169.
- Neuhof, B., Buhalis, D., & Ladkin, A. (2015). Smart technologies for personalized experiences: a case study in the hospitality domain. *Electronic Markets*, 25(3), 243-254.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. R. (1994). *Psychometric Theory*, 3rd ed., New York: McGraw-Hill.
- O'Brien, H., & Cairns, P. (2015). An empirical evaluation of the User Engagement Scale (UES) in online news environments. *Information Processing & Management*, 51(4), 413-427.
- Ogbanufe, O., & Gerhart, N. (2018). Watch it! Factors driving continued feature use of the smartwatch. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 34(11), 999-1014.
- Ogonowski, A., Montandon, A., Botha, E., & Reyneke, M. (2014). Should new online stores invest in social presence elements? The effect of social presence on initial trust formation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(4), 482-491.
- Orel, F. D., & Kara, A. (2014). Supermarket self-checkout service quality, customer satisfaction, and loyalty: Empirical evidence from an emerging market. *Journal of Retailing and Consumer services*, 21(2), 118-129.
- Öztürk, İ., & Zeybek, B. (2021). Dijitalleşme ve Etik Sorunlar: Nesnelerin İnterneti Teknolojisini Gözetim, Gizlilik, Güvenlik Kapsamında Değerlendirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(55), 1-15.
- Pal, D., Funilkul, S., & Vanijja, V. (2020). The future of smartwatches: assessing the end-users' continuous usage using an extended expectation-confirmation model. *Universal Access in the Information Society*, 19(2), 261-281.
- Park, C. W., Jaworski, B. J., & MacInnis, D. J. (1986). Strategic brand concept-image management. *Journal of marketing*, 50(4), 135-145.

- Park, E. (2020). User acceptance of smart wearable devices: An expectation-confirmation model approach. *Telematics and Informatics*, 47, 101318.
- Park, N., Roman, R., Lee, S., Chung, J. E. (2009). User acceptance of a digital library system in developing countries: An application of the Technology Acceptance Model. *International journal of information management*, 29(3), 196-209.
- Pavlou, P. A. (2003). Consumer acceptance of electronic commerce: Integrating trust and risk with the technology acceptance model. *International journal of electronic commerce*, 7(3), 101-134.
- Peter, J. P., & Ryan, M. J. (1976). An investigation of perceived risk at the brand level. *Journal of marketing research*, 13(2), 184-188.
- Prayoga, T., & Abraham, J. (2020). Technopsychology of IoT optimization in the business world. In *Securing the Internet of Things: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 21-45). IGI Global.
- Rajabi, N., & Hakim, A. (2015). *An intelligent interactive marketing system based-on Internet of Things (IoT)*. In 2015 2nd International Conference on Knowledge-Based Engineering and Innovation (KBEI). (pp. 243-247). IEEE.
- Ramesh, B. (2016) Building Competitive Advantage in Retail Industry using Internet of Things (IoT). *Technical Report*. 1-23.
- Ramkumar, B., & Liang, Y. (2020). How do smartwatch price and brand awareness drive consumer perceptions and purchase intention? A perceived value approach. *International Journal of Technology Marketing*, 14(2), 154-180.
- Reichheld, F. F., Markey, Jr R. G., & Hopton, C. (2000). The loyalty effect-the relationship between loyalty and profits. *European business journal*, 12(3), 134.
- Ro, Y. K., Brem, A., & Rauschnabel, P. A. (2018). Augmented reality smart glasses: Definition, concepts and impact on firm value creation. In *Augmented reality and virtual reality* (pp. 169-181). Springer, Cham.
- Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of innovations (1983)*. The Free Press A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. 866 Third Avenue, New York.
- Rouibah, K., Al-Qirim, N., Hwang, Y., & Pouri, S. G. (2021). The determinants of eWoM in social commerce: The role of perceived value, perceived enjoyment, trust, risks, and satisfaction. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, 29(3), 75-102.
- Roy, S. K., Balaji, M. S., Quazi, A., & Quaddus, M. (2018). Predictors of customer acceptance of and resistance to smart technologies in the retail sector. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 42, 147-160.
- Sabbir, M., Akter, S., Khan, T., & Das, A. (2020). Exploring factors affecting consumers' intention to use smartwatch in Bangladesh: An empirical study. *Asia Pacific Journal of Information Systems*, 30(3), 636-663.
- Sağtaş, S., & Aslan, M. (2022). Giyilebilir teknoloji ürünlerin benimsenmesinde etkili olan faktörler: Akıllı saatler üzerine bir uygulama. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(1), 325-339.
- Sauer, J., & Sonderegger, A. (2011). The influence of product aesthetics and user state in usability testing. *Behaviour & Information Technology*, 30(6), 787-796.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.
- Seva, R. R., & Helander, M. G. (2009). The influence of cellular phone attributes on users' affective experiences: A cultural comparison. *International Journal of Industrial Ergonomics* 39: 341-46.
- Sheng, M. L., & Teo, T. S. (2012). Product attributes and brand equity in the mobile domain: The mediating role of customer experience. *International Journal of Information Management*, 32(2), 139-146.

- Sheth, J. N., Newman, B. I., & Gross, B. L. (1991). Why we buy what we buy: A theory of consumption values. *Journal of business research*, 22(2), 159-170.
- Sicari, S., Rizzardi, A., Grieco, L. A., & Coen-Porisini, A. (2015). Security, privacy and trust in Internet of Things: The road ahead. *Computer networks*, 76, 146-164.
- Singh, J., & Sirdeshmukh, D. (2000). Agency and trust mechanisms in consumer satisfaction and loyalty judgments. *Journal of the Academy of marketing Science*, 28(1), 150-167.
- Sirdeshmukh, D., Singh, J., & Sabol, B. (2002). Consumer trust, value, and loyalty in relational exchanges. *Journal of marketing*, 66(1), 15-37.
- Sitkin, S. B., & Pablo, A. L. (1992). Reconceptualizing the determinants of risk behavior. *Academy of management review*, 17(1), 9-38.
- Smart Watch Global Market Report, (2023). *Market Size, Trends, And Global Forecast 2023-2032*. <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/smart-watch-global-market-report>.
- Staples, D. S., Wong, I., & Seddon, P. B. (2002). Having expectations of information systems benefits that match received benefits: does it really matter?. *Information & Management*, 40(2), 115-131.
- Stavroulakis, P. (2003). *Reliability, survivability and quality of large scale telecommunication systems: case study: olympic games*. John Wiley & Sons.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics. seventh edition*. Boston, MA: pearson.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, MA: pearson.
- Tang, A., Biocca, F., & Lim, L. (2004). Comparing differences in presence during social interaction in augmented reality versus virtual reality environments: An exploratory study. *Proceedings of PRESENCE*, 204-208.
- Thiruvattal, E. (2017). Impact of value co-creation on logistics customers' loyalty. *Journal of Global Operations and Strategic Sourcing*, 10(3), 334-361.
- Thong, J. Y., Hong, S.J., & Tam, K. Y. (2006). The effects of post-adoption beliefs on the expectation-confirmation model for information technology continuance. *International Journal of human-computer studies*, 64(9), 799-810.
- Tiryaki, İ., & Önder, L. G. (2022). Tüketicilerin Akıllı Giyilebilir Nesnelerin Kullanımına Yönelik Davranış Niyetlerinin Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli Aracılığıyla İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 182-202.
- Truong, Y., Klink, R. R., Fort-Rioche, L., & Athaide, G. A. (2014). Consumer response to product form in technology-based industries. *Journal of Product Innovation Management*, 31(4), 867-876.
- Tsourela, M., & Nerantzaki, D. M. (2020). An internet of things (IoT) acceptance model. Assessing consumer's behavior toward IoT products and applications. *Future Internet*, 12(11), 191.
- Udoh, E. S., & Alkharashi, A. (2016). Privacy risk awareness and the behavior of smartwatch users: A case study of Indiana University students. In *2016 Future Technologies Conference (FTC)* (pp. 926-931). IEEE.
- Van der Heijden, H. (2004). User acceptance of hedonic information systems. *MIS quarterly*, 695-704.
- Venkatesh, V., & Bala, H. (2008). Technology acceptance model 3 and a research agenda on interventions. *Decision sciences*, 39(2), 273-315.
- Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management science*, 46(2), 186-204.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS quarterly*, 425-478.

- Venkatesh, V., Thong, J. Y., & Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS quarterly*, 157-178.
- Weber, R. H., & Weber, R. (2010). *Internet of things (Vol. 12)*. Heidelberg: Springer.
- Westin, A. F. (1967). *"Privacy and Freedom,"* New York, NY: Atheneum.
- Whitmore, A., Agarwal, A., & Da Xu, L. (2015). The Internet of Things-A survey of topics and trends. *Information systems frontiers*, 17(2), 261-274.
- Witmer, B. G., & Singer, M. J. (1998). Measuring presence in virtual environments: A presence questionnaire. *Presence*, 7(3), 225-240.
- Wu, L. H., Wu, L. C., & Chang, S. C. (2016). Exploring consumers' intention to accept smartwatch. *Computers in Human Behavior*, 64, 383-392.
- Wunderlich, N. V., Heinonen, K., Ostrom, A. L., Patricio, L., Sousa, R., Voss, C., & Lemmink, J. G. (2015). "Futurizing" smart service: implications for service researchers and managers. *Journal of Services Marketing*, 29(6/7), 442-447.
- Wunderlich, N. V., Wangenheim, F. V., & Bitner, M. J. (2013). High tech and high touch: a framework for understanding user attitudes and behaviors related to smart interactive services. *Journal of Service Research*, 16(1), 3-20.
- Yang, H., Yu, J., Zo, H., & Choi, M. (2016). User acceptance of wearable devices: An extended perspective of perceived value. *Telematics and Informatics*, 33(2), 256-269.
- Yang, Z., & Peterson, R. T. (2004). Customer perceived value, satisfaction, and loyalty: The role of switching costs. *Psychology & marketing*, 21(10), 799-822.
- Yaşhoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yıldız, B., & Kütahyalı, D. N. (2021). Tüketici Yenilikçiliğinin Akıllı Saat Kullanmaya Devam Etme Niyeti Üzerindeki Etkisinde Hedonik ve Faydacı Değerin Aracı Rolü. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 705-726.
- Zitkiene, R., Markeviciute, G., & Mickeviciene, M. (2017). The Determinants of Consumer Behaviour Influencing the Smart Technology Recognition and Acceptance. *In International Conference at Brno University of Technology, Faculty of Business and Management*.

EXTENDED SUMMARY

In the process of value creation, developing technologies and especially the Internet have become very important. Businesses have realised the contribution of the Internet of Things, which is called the new generation of the Internet, and a system where everything is connected anywhere, anytime thanks to it. Considering that IoT technology will mark the coming period, businesses using this system will be able to provide competitive advantage by creating superior value and obtaining loyal customers with a technology that consumers trust. From this point of view, the determination of the dimensions of acceptance of IoT technology and the determination of the effect of the dimensions on perceived value and the mediating role of perceived trust in the effect constituted the subject of the research.

To date, studies on IoT have been carried out in many fields. In recent studies, it is estimated that IoT has a potential impact of USD 11 trillion per year by 2025 and that there will be 30 million IoT objects by 2020. Therefore, given the potential of IoT to create new opportunities and business perspectives, it is expected to attract more attention from researchers, practitioners, general media and the public in the near future (Manyika and Chui, 2015). Since IoT broadly covers all objects, this research analyses the new generation of smartwatches. Smartwatches are considered as an IoT device as they are equipped with almost all necessary technologies. In essence, smartwatches are effectively wearable computers with communication and sensing capabilities. However, smartwatches can also be used as IoT devices to monitor the environment and the wearer, collect data, process it and transmit the results to remote servers or users. In addition, smartwatches store more sensitive information and, through connection with mobile applications, they can enable physical access functions, including unlocking cars and houses nearby (Karakaya, Bostan, & Gökçay, 2016: 90-91; Ro, Brem, & Rauschnabel, 2018: 171-172; Atzori et al., 2010: 2789). For these and many other reasons, the global smartwatch market size has grown from USD 56.15 billion in 2021 to USD 60.14 billion in 2022 and is expected to reach USD 78.64 billion in 2026 with a growth of 6.9%. IoT-oriented smartwatches, i.e. Internet-connected smartwatches, have a wide range of features such as learning time, monitoring health and fitness, making call and receiving message, entertainment, cardless payment and connection to other IoT devices to improve the user's quality of life. Wearable IoT devices such as smart watches offer a variety of features to help consumers with their health and fitness, ease in daily activities and smart homes (Smart Watch Global Market Report, 2023). From this point of view, it is considered important and valuable to examine this technology, which affects the whole life of consumers, facilitates their lives of consumers in many issues anytime and anywhere and offers various solutions.

The main goal of marketing is to create customer value. In this study, the effect of acceptance dimensions of new generation smartwatches with IoT technology on perceived total value and the mediating role of perceived trust in this effect were examined. From this point of view, what are the dimensions of value creation in the smartwatch sample and the effect of these dimensions on customer value? What is the role of trust in this effect? Answers to the questions are sought. In the literature review, no studies were found directly in this context, and a mixed model was created by using other models as well as technology acceptance models. From this point of view, it is aimed to contribute to the marketing literature by examining the phenomenon of value and customer experience value, which is a new phenomenon in marketing, and the phenomenon of the Internet of Things in this respect, and to make strategic suggestions for businesses in terms of marketing communication and product features in smart watch brands with the application on consumers.

Online survey method was preferred as the data collection method in the study. Due to time and cost constraints, the questionnaire was prepared through Google Forms in the virtual environment and delivered to the participants through various social media environments. In the study, convenience and snowball sampling method, which is one of the nonprobability sampling methods, was used. A total of 203 people participated in the survey online and a total of 202 questionnaires were evaluated. IBM SPSS, IBM AMOS and PROCESS software programmes were used for data analysis. During the analysis, scale normality analysis and reliability analyses were performed first. After the normal distribution was established, exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were applied to the variables to determine the acceptance dimensions of NGSW. Internal correlation analysis was applied to explain the relationships between variables and regression analysis was applied to explain the interaction between variables.

As a result of the analysis, it was found that technological functionality and aesthetic appeal among the new generation smartwatch dimensions had a significant effect on perceived total value, whereas hedonic motivation, social impact and privacy risk among the new generation smartwatch acceptance dimensions did not have a significant effect on perceived total value. The mediating role of perceived trust in the effect of NGSW acceptance dimensions on perceived total value was analysed and it was found that the total value of NGSW acceptance dimensions decreased due to the effect of perceived trust and did not disappear completely. According to this data, it was determined that trust has a partial mediation effect in this interaction.

BATI'DAKİ İSLAM VE MÜSLÜMAN ALGISININ BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ'NDE KATLIAMLAR ÜZERİNDEN UYGULAMAYA KONMASI

THE IMPLEMENTATION OF THE PERCEPTION OF ISLAM AND MUSLIMS IN THE WEST THROUGH MASSACRES IN THE FIRST CRUSADE

Ziya POLAT

Mardin Artuklu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

ziyapolat@artuklu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7297-6828

ÖZ

Geliş Tarihi:

07.02.2024

Kabul Tarihi:

10.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Haçlı Seferleri, Cluny Hareketi, II. Urbanus, İslam ve Müslüman Algısı, Katliamlar

Keywords

Crusades, Cluny Movement, Urban II, Perception of Islam and Muslim, Massacres

Orta Çağlar'daki Hristiyan Katolik Dünya'nın İslam ve Müslümanları algılama biçimi, Haçlı Seferleri üzerinden doğurduğu sonuçlar itibarıyla, dünya tarihini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. Makale, Haçlı Seferleriyle birlikte Batı'da oluşan İslam ve Müslüman algısının teorik çerçevesinin nasıl olduğunu ve bunun Birinci Haçlı Seferi'nde pratize edilme biçimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu anlamda önce algının haçlı kroniklerinde teorik düzeyde var olduğu iddia edilen kavramsal çerçevesi çizilmiş, ardından onların anlatıları üzerinden uygulamanın nasıl gerçekleştiği; Antakya, Maarratunnuman ve Kudüs katliamları örnek verilerek uygulamaya konma biçimleri tasvir edilmiştir. Makalenin ham maddesini genel itibarıyla Birinci Haçlı Seferi kronikleri oluşturmuştur. Çalışmanın temel sorunsalı söylemin teorik düzeyini oluşturan ana etmenlerin neler olduğu, bunun algıyı nasıl şekillendirdiği, algının pratize edilme biçimlerinin hangi sonuçlara yol açtığı gibi sorular etrafında şekillenmiştir. Makale konuyla ilgili problematik düzeyde söz konusu ettiği soruları tarihsel analiz yöntemiyle tartışmış ve açıklamıştır. Tartışma, Cluny reform düşüncesi çerçevesinde, Katolisizm'deki reformasyon sürecinde Kutsal topraklar ideali üzerinden oluşturulan İslam ve Müslüman algısının, Papa II. Urbanus'un söylemleri doğrultusunda Haçlı Seferi'ne dönüşmesi ve bunun tarihte eşine az rastlanan bir katliam oluşturduğu sonucuna varmıştır. Böylece Katolik Hristiyanların, İslam ve Müslüman algısının, kendi dünya görüşlerinden ve medeniyet tasavvurlarından bağımsız ele alınamayacağı çıkarımında bulunulmuştur.

ABSTRACT

The way in which the Christian Catholic world perceived Islam and Muslims in the Middle Ages was among the important factors that influenced the history of the world in terms of its consequences through the Crusades. This article focuses on the theoretical framework of the perception of Islam and Muslims formed in the West with the Crusades and the way it was put into practice in the First Crusade. In this sense, firstly, the conceptual framework of the perception, which is claimed to exist at the theoretical level in the crusader chronicles, is drawn, and then how it was put into practice through their narratives; The massacres of Antioch, Maarratunnuman and Jerusalem are given as examples and the way they were put into practice is described. The raw material of the article is the chronicles of the First Crusade in general. The main problematic of the study is shaped around the questions of what are the main factors that constitute the theoretical level of the discourse, how it shapes the perception, and what consequences the ways in which the perception is put into practice lead to. The article discusses and explains the questions mentioned at the problematic level with the method of historical analysis. The discussion concludes that with the establishment of the Cluny order, the perception of Islam and Muslims, which was created through the ideal of the Holy Land during the reformation process in Catholicism, turned into a Crusade in line with the discourses of Pope Urbanus II and that this constituted a massacre unprecedented in history. Thus, it is concluded that the perception of Islam and Muslims by Catholic Christians cannot be handled independently from their own worldview and civilisation imagination.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1433123>

Atf/Cite as: Polat, Z. (2024). Batı'daki İslam ve Müslüman algısının Birinci Haçlı Seferi'nde katliamlar üzerinden uygulamaya konması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 729-740.

Giriş

Toplumların birbirlerini anlama ve algılama biçimleri, yapılan ve yaşananları açıklama bağlamında hayati bir önem taşımaktadır. Özellikle tarihi bakımdan birçok dönem, çok yönlü iç içe geçmişliğin ortaya çıkardığı giriftlik, Doğu-Batı ilişkileri söz konusu olduğunda daha da önem kazanmaktadır. Her iki taraf için büyük kırılmaların yaşandığı dönem olan Haçlı Seferleri süreci, bu anlamda önemli veriler sağlamaktadır. Türkiye’de Haçlı Seferleri tarihi ile ilgili çalışmalar son yıllarda belli bir seviyeye ulaşmış durumdadır. Çalışmaların artmış olması siyasi tarih bağlamında bir doygunluğun oluştuğuna, dolayısıyla Haçlı Seferleri ile ilgili farklı alanlarda çalışmaların yapılmaya başlandığına işaret etmektedir. Özellikle Haçlı Seferleri sürecinde toplumsal yapı, dinin etkisi ve her iki tarafın birbirlerini nasıl algıladığıyla ilgili çalışmaların arttığı gözlenmektedir (Alıcı, 2017; Alican, 2019; Benli, 2019; Çekiç, 2021, 2023; Karakaya, 2019; Sebetçi, 2016, 2023). Bu çalışma daha önce makalenin yazarı tarafından yapılan algı çalışmalarının (Polat, 2018b, 2018a, 2019a) devamı ve tamamlayıcısı mahiyetinde, Birinci Haçlı Seferi sürecinde, Haçlılar arasındaki İslam ve Müslüman algısına ve özellikle de bunun uygulamaya yansımaya odaklanmaktadır. Dolayısıyla konunun kronolojik sınırları Birinci Haçlı Seferi’nin öncesinden başlamakta, seferin Kudüs’te başarıya ulaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda Cluny manastır düşüncesinin rolü ve yaptığı çalışmaların algının oluşumu üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Ardından seferin hazırlık sürecinde Papa II. Urbanus’un 1095 yılında düzenlediği Clermont Konsili’ndeki hitabetinde ve Haçlı Seferleri-özellikle Birinci Haçlı Seferi-sürecinde yazılan kroniklerdeki İslam ve Müslüman algısının teorik düzeyi ortaya konacaktır. Söz konusu zemin üzerinden de sefer sona erene kadar Antakya, Maarretünnu’man ve Kudüs’te yapılan katliamlarla algının nasıl uygulamaya konduğu tasvir edilecektir. Bu da yapılan çalışmalara Doğu-Batı, İslam-Hristiyanlık ve Müslüman-Hristiyan ilişkilerini karşılaştırma bağlamında daha fazla verinin oluşmasını sağlayacak, böylece konu farklı bakış açıları üzerinden değerlendirme zenginliğine kavuşacaktır.

İbn Haldun tarihsel süreçlerin ve toplumsal olayların/davranışların benzerliğini şartlar, imkanlar ve yaşanan pratik üzerinden vurgulamak amacıyla “Suyun suya benzemesinden daha çok geçmiş geleceğe ve hale benzer” (Haldun, 2022, s. 166) ifadesini kullanır. Müellifin bu bakış açısı toplumların yapıp ettiklerine uygulandığında ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla zamanın değişmesiyle toplumların karakter bakımından değişmeyeceklerini ya da çok nadir değişeceklerini söylemek mümkündür. Yani insanların birbirleriyle ilişkileri dalgalı bir seyir izlese de süreklilik arz eden bir mahiyet üzerinden oluşur. Toplumların bu yönü ortaya çıkardıkları medeniyetler aracılığıyla tezahür eder ve ötekine/diğerine karşı tavrını belirler. Günümüz Batı Medeniyetinin ötekine, özellikle İslam’a ve Müslümanlara karşı aldığı yıkıcı tavrı, inkâr edilemeyecek derecede açıktır. Çalışma bu tavrın günübürlük ve geçici olmadığını, aksine bilinçli bir zihin, bir dünya görüşü, hayat dünyası ve ben-idraki (Açıkgenç, 1998, ss. 23-42; Davutoğlu, 2018, ss. 31-37; Kalın, 2013, ss. 121-185) bağlamında süreklilik gösterdiğini, Birinci Haçlı Seferi’indeki algı ve ortaya çıkan uygulama üzerinden örneklendirme amacıyla olacaktır.

Toplumların birbirlerini algılama biçimlerinde bir sürekliliğin olduğu ifade edilmişti. Makale algıdaki sürekliliği değil, sürekliliğin bir parçası ve onu oluşturan önemli bir dönem olan Birinci Haçlı Seferi süreci üzerinden Batı Hristiyanlığının İslam ve Müslümanlarla ilgili algısını ve bunun uygulamaya yansımalarını gözler önüne serme amacındadır. Bu çerçevede yapılacak tartışmada verileri dönemin Haçlı kronikleri sağlayacak, gerekli görüldüğü yerlerde Müslüman tarihçilerin yazdığı kroniklerden ve araştırma eserlerinden istifade edilecektir. Birinci Haçlı Seferi’ne katılan kronik yazarları henüz karşılaşmadıkları dönemleri de katarak serdettikleri İslam ve Müslümanlar hakkındaki kanaatleri, oluşan algı hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Aynı şekilde Birinci Haçlı Seferi esnasında yapılan savaşlarda Haçlı liderleri ve askerlerinin Müslümanlara nasıl davrandığı ile ilgili haçlı kronikleri, Müslüman tarihçilerin metinlerinde bulunmayan bilgiler sağlamaktadır. Özellikle şehir ve kalelerin işgali esnasında Haçlıların tutum ve davranışları hakkındaki kayıtlar, teorik algının pratize edilmesinde önemli veriler sağlamaktadır. Bu çerçevede makalede söz konusu veriler aracılığıyla haçlı kroniklerinde, İslam ve Müslümanlara karşı nasıl bir algının oluştuğu ve bunun süreç içerisinde nasıl/ne yönde uygulamaya konduğu metodolojik açıdan tarihsel analiz yöntemiyle tartışılacaktır.

Birinci Haçlı Seferi Öncesi Söylemden Teoriye Algı

Farklı inançlara sahip toplumların birbirlerini algılama biçimlerinin süreç içerisinde oluşacağı malumdur. Katolik Hristiyanlığın İslam ve Müslüman algısı çeşitli aşamalardan (değişim ve dönüşümlerden) geçerek oluşmuş ve böylece Haçlı Seferleri dönemine kadar gelmiştir. Bu bağlamda Haçlı Seferleri öncesi dönemi “cehalet çağı”

olarak tanımlayan Southern, seferlerin başladığı süreçle birlikte “akıl ve umut çağı” ifadesini kullanarak algıda dönüşümün başladığı kabul eder (Southern, 2001, ss. 11, 41). Fakat aşağıda özellikle Birinci Haçlı Seferi kronikleri üzerinden örneklendirilen teorik çerçeve ve bunun uygulamaya konma biçimi, dönemlendirmenin keskin bir şekilde yapılamayacağına işaret etmekte ve Haçlı Seferleri’ne yol açan zihniyetin cehaletle birlikte nefretin de zirve yaptığı bir döneme işaret ettiği gözlemlenmektedir. Hatta aşağıda verilecek örneklerden görüleceği üzere özellikle Birinci Haçlı Seferi süreci Katolik Hristiyanlığının İslam ve Müslümanlar hakkındaki algısının en dipte olduğu dönem olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Çünkü bu dönem öncesi ve sonrasıyla kıyaslanamayacak derecede şiddetin ve katliamın uygulandığı bir süreçtir.

Batı Hristiyanlığının İslam ve Müslümanlarla ilgili algısı Endülüs üzerinden oluşmuştur. Latin Hristiyan dünyasında Serazenlerle ilgili ilk algı Bede’ye kadar geri götürülebilir. Bede’nin Müslümanlarla ilgili algısı kısmen olumludur. Ona göre Muaviye Hristiyanları koruyan, onlar için kilise inşa eden yarı Hristiyan bir kraldır. Fakat Arapların Batı’ya doğru ilerlemesi onu endişelendirmiş, Araplar hakkındaki yorumları Avrupa’yı talan eden paganlar kadar olumsuz olmuştur. Bu çerçevede Hristiyanların düşmanları olarak gördüğü Müslümanları putperest kültürle ilişkilendirmiştir. Fakat yine de dramatik bir şekilde Serazenler putlarını yok edip din değiştirme ihtimali olduğunu düşünmüştür. Çünkü Bede’nin bildiği yeryüzündeki tek gerçek kitap İncil, din de Hristiyanlıktı (Tolan, 2002, ss. 73-74). Bu süreçte Fredegar kroniği Endülüs’te yaşananları kaydettiği gibi Müslümanları sünnetli bir halk olan Haceri/Hacer’in Irkı, İsmaili/İsmail’in Irkı ve Serazenler gibi İncil kökenli kavramlar üzerinden tanımlamıştır (“Prophetica”, 2008; Chronicle of Fredegar, 1981, ss. 54, 93; Morton, 2016, s. 15). Diğer bir kronik Serazen ve Arapları birbirinden ayırarak Hz. Nuh’un üç oğlunun soyundan gelen 72 kabile arasında zikreder (“World Cronicle”, 2012, ss. 163-165). Öte yandan Heraklius astrolojiye olan ilgisinden dolayı imparatorluğunun sünnetli bir ırk tarafından tahrip edileceğini öğrendiği iddia edilir (Chronicle of Fredegar, 1981, s. 54). Böylece Müslümanlarla ilgili ilk apokaliptik yorum başlamış olur. Dolayısıyla İsmailoğlularının istilası yakında olması beklenen dramatik son olarak öngörülür. Karşı konulamaz askeri muhalif olarak algılanan Araplar, Hristiyanların günahları karşılığında Tanrı’nın ceza olarak gönderdiği kırbaç olduğu kabul edilir. Nitekim Endülüs’ün kayı işlenen günahlara karşılık Tanrı’nın verdiği cezadır (“Apocalypse”, 2012, ss. 123-125; “Prophetica”, 2008; Tolan, 2002, s. 77; F. Aydın, 2011, ss. 25-26). Dolayısıyla İslam’ın ortaya çıktığı ilk asırda Batı Hristiyanlığında İslam ve Müslüman kavramları pek aşına olunmayan kavramlardır. Onlar yerine Araplar, Türkler, Moorlar, Serazenler gibi etnik kavramlarla Müslümanları ifade ediyorlardı. Bunların yanında Ahdi Atik’e atfen İsmaililer veya Haceriler gibi ifadeler de kullanılmaktaydı. İslam için de Muhammed’in yasası veya Serazenlerin yasaları şeklinde tanımlama yapılmaktaydı (Tolan, 2002, s. XV; F. Aydın, 2011, s. 24; Morton, 2016, s. 15).

Doğu Hristiyan dünyasında, Müslümanlar hakkındaki olumsuz algılarının temeli Yuhanna ed-Dımaşki’ye (ö. 749) (Taşpınar, 2001; Harman, 2013; Janosik, 2016) ve ondan yaklaşık bir asır sonra yazan Doğu Romalı tarihçi Theophanes’e (ö. 817) dayanmaktadır. Din adamı kimliğine sahip iki tarihçi hem Doğu’daki hem de Batı’daki İslam ve Müslüman algısını olumsuz yönde oluşturan temel metinleri kaleme almışlardır. Theophanes, Hz. Muhammed’i sahte peygamber olarak tanımlamaktadır. Müellif onu; yoksul, yalancı, insanları aldatan, sara hastası, Filistin’deki Yahudi ve Hristiyanlardan aldığı bilgiler sayesinde peygamberlik iddia eden ve sapkın inanç yayan birisi olarak tasvir eder. Theophanes’e göre Müslümanlar savaşla hüküm sürmüşlerdir. Çünkü peygamber bu yolda mücadele eden tebaasının öldürülmesi durumunda cennete gireceğini söyleyerek motive diyordu (Theophanes, 1982, ss. 334-335). Müslümanların güçlü bir şekilde hem Endülüs’te hem de Doğu Roma’nın hakimiyeti altındaki bölgelerde hüküm icra etmesi, beklediği gibi din değiştirmemeleri aksine Hristiyanların İslam’a dönmeleri, Müslümanları günahları karşılığında Tanrı’nın kırbaacı ya da gönderdiği ceza algısı yerini dini bir düşmana bıraktı. Dolayısıyla İslam ve Müslümanlar artık düşman olarak algılanmaya başlandı. Bilinçli bir şekilde İslam’la alakası olmayan yapay bir imaj ürettiler. Buna göre kiliselerde yazılan metinlerde reddiye mantığıyla kaleme alınan eserlerde bilinçli bir şekilde İslam; putperestliği sürdüren, sapkın ve Mesih karşıtı bir kült şeklinde resmedildi. Böylece Müslümanlar etnik ve siyasi bir rakipten dini düşmana dönüşmüş oldu (“Prophetica”, 2008; Wolf, 1986; Tolan, 2002, s. 71; F. Aydın, 2011, ss. 28-29).

Batıdaki İslam ve Müslüman algısının temeli bu kaynaklara dayanmakla birlikte Haçlı Seferleri bağlamında düşünüldüğünde asıl etken Cluny hareketiydi. Bu sebeple seferlerin hazırlık dönemini yaklaşık iki asır geriye götürmek mümkündür. Onuncu asrın başlarında Fransa’nın Burgonya bölgesindeki Cluny şehrinde aynı isimle bir manastır kuruldu. Akitanya dükü III. William ve Başrahip Berno’nun desteğiyle kurulan reform hareketi,

Katolik Dünya’da sonraki iki asrın dini hayatına yön verecekti (Davies, 2011, s. 345; Lawrence, 2015, s. 74; Rosenwein, 1982, s. XVII). Hareket kurulduğu andan itibaren örgütlü bir şekilde Batı’da yapılanmasını sürdürmüş, dini hayatın yeni şeklini teşvik etmiş ve sonraki süreçte Papa VII. Gregorius’un reformist düşüncesini kabul ederek kiliseler arasında gücünü arttırmıştı (Morghen, 1971, ss. 11-12). Birçok kilise ve manastır kuran tarikat, öncelikle kendi statüsünü ardından da toplumu kendi idealleri doğrultusunda yönlendireceği ihtiyaçları dikkate alarak rotasını belirlemişti. Bu çerçevede yardım faaliyetlerinde bulunmuş, yeni yerleşim birimleri oluşturmuş, tarım alanları açmış ve birçok ekonomik faaliyette bulunarak toplum içerisinde etkinliğini arttırmıştı (Lawrence, 2015, ss. 76-88; Morghen, 1971, ss. 12-16; Sebetçi, 2023, s. 314). Cluny tarikatı bütün bu faaliyetleri yanında Endülüs’te teorik ve pratik bağlamda Reconquista hareketine öncülük etmiş ve kısmen başarıya ulaşmıştı (Şeyban, 2016, s. 139). Tarikatın bu çabaları Katolik Hristiyan kitleleri etkileyecek önemli bir altyapı oluşturmuştu. Bu sürecin en somut çıktısı İslam ve Müslümanlar aleyhine oluşturulan olumsuz algıydı. Haçlı kroniklerine bakıldığında bu anlamda algı düzeyinde güçlü bir teorik çerçevenin olduğu görülecektir. Endülüs’te kısmen başarıya ulaşan Cluny hareketi, yeni hedef olarak kutsal toprakları belirlemişti. Bunun için de söylemin dili süreç içerisinde Kutsal Toprakları hakimiyetinde barındıran Doğu İslam coğrafyasına kaydırıldı.

Cluny tarikatının, yaptığı faaliyetlerin yanında, toplumu dönüştüren asıl organizasyonu Kutsal Topraklara düzenlediği hac yolculukları olduğunu söylemek mümkündür. Tarikatın onuncu asrın ortalarından itibaren düzenlemeye başladığı Kudüs merkezli hac ziyaretleri asrın sonunda cazip hale gelmiş, sonraki asırda da artarak devam etmişti. Bu süreçte önemli ve zengin şahsiyetler büyük kabileler halinde hac görevlerini yerine getirmeye başlamıştı. Onuncu asrın ortalarına doğru Cluny tarikatının özellikle Kudüs’te yaptığı hanlar ve sıradan halk kitlelerini de kapsayan turlar hac yolculuğunu kolaylaştırmış, böylece hac ziyaretleri oldukça revaç bulmuştu (Runciman, 2008, s. 136, 2013, ss. 45-46). Cluny hareketinin olağanüstü çabası günün şartları dikkate alındığında Batı’da kutsal topraklarla ilgili üst düzey bir bilinç oluşturmuştu. Bu ziyaretler esnasında yaşanan bazı olumsuzluklar mutad bir durummuş gibi dilden dile dolaştırılmış, özellikle Fatımi Halifesi Hâkim-Biemrillah’ın dengesiz uygulamaları tarikata gerekli veriyi sağlamıştı (İbnü’l-Kalânîsî, 1983, ss. 108-111; Öz, 1997, s. 199; Bağlıoğlu, 2012, ss. 16-17). Cluny bu ve bunun gibi örnekler üzerinden İslam ve Müslümanlar hakkında oluşturduğu olumsuz algının yaygınlaşmasında önemli bir başarı elde etmişti.

Cluny hareketinin çabasıyla İslam ve Müslümanlar hakkında oluşan söylemin detaylarını Haçlı Seferleri esnasında yazılan kroniklerde oldukça keskin bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle Papa II. Urbanus’un Clermont Konsili’ndeki konuşmasında dile getirdiği hususlar metinlerin yazarları tarafından tekrarlanarak kaydedilmiştir. Buna göre Hristiyan hacıların Müslüman ülkelerden geçerken büyük acılar çektikleri, Müslümanların hakimiyeti altında yaşayan Hristiyanların sıkıntı içinde olduğu, mabetlerinin tahrip edildiği, din adamlarına zulmedildiği, hacılardan vergiler alındığı ve onlara zorluklar çıkartıldığı, hatta öldürüldükleri, ayin esnasında Müslümanların hakaretine uğradıkları (Willermus, 2016, ss. 42-43), kiliselerin ahır olarak kullanıldığı, mabetlere putların yerleştirildiği (Bourgueil, 2020, ss. 45-46), Hristiyanların cesetlerine dahi zulmedildiği (Monachus, 2016, s. 80) şeklinde büyük bir kısmı kurgu olan metinler kaleme almışlardır (Hamilton, 1997, s. 374). II. Urbanus’un konuşması algıyı cehaletle süsleyen ve Katolikler arasında var olan nefreti körükleyen ifadelerle doludur. Örneğin haçlı kroniklerinden biri papanın konuşmasından Müslümanların Hristiyanlara nasıl zulmettiğini anlatmak için “Bu zalimlerin vahşeti o kadar büyüktü ki, zavallıların altın ve gümüş yuttuklarından şüphelenerek, kusmaları ya da iç organlarını patlatmaları için onlara müşhil içirdiler. Daha da korkunç olanı, karınlarını kılıçlarla iç organlarını açtılar ve doğanın gizli tuttuğu her şeyi korkunç bir şekilde ortaya çıkardılar.” (Nogent, 1997, s. 45) diğer bir kronik ise, “Sunakları kendi pislikleriyle kirlettikten sonra yıkıyor, Hristiyanları sünnet ediyor ve ortaya çıkan kanı ya sunaklara ya da vaftiz kaplarına döküyorlar.” (Monachus, 2016, ss. 79-80), kabilinden aktardığı ifadeler, aşağıda görüleceği üzere haçlılar tarafından yaptıkları katliamları haklı çıkarma gerekçesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu veriler sadece algının oluşmasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda haçlıların, pagan ve kafir addettikleri, Müslümanlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol gösterici olmuştur.

Haçlı Seferleri dönemine geldiğinde Batı’da oluşan İslam ve Müslüman algısı sadece söylem düzeyinde değildi. Çünkü Endülüs’te başarıya ulaşmış bir süreç mevcuttu ve bu kutsal topraklara yapılacak yeni teşebbüsün önünü açan bir durum ortaya çıkarıyordu. Papanın ifade ettiği olaylar dillendirilirken papazlar, İslam ve Müslümanları tanımlamak için kavramsal bir çerçeve ürettiler. Sefer esnasında yazılan kronikler algı bağlamında kritik edildiğinde bilinçaltında cehalet barındıran kavramsal ve teorik bir çerçevenin olduğu görülecektir. Buna göre İslam; pagan, (Fulcherius, 1913, ss. 193, 227, 256,299) putperest ve putperest kanunları (Fulcherius, 2009, s. 105;

Raimundus, 2019, ss. 74, 76, 80; Tudebodus, 2019, s. 82) olan bir din, Müslümanlar da imansız (Fulcherius, 2009, s. 51), inançsız (Cadomensis, 2010, s. 45), kafir (Fulcherius, 2009, ss. 90, 95, 108, 166; Willermus, 2016, s. 361) ve barbar (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 73; Monachus, 2016, s. 177; Tudebodus, 2019, s. 77) gibi olumsuz bütün sıfatları hak eden topluluklar olarak görülüyorlardı. Aynı şekilde Müslümanları kötülemek için ağır ifadeler de kullanılmaktaydı (Tudebodus, 2019, ss. 81, 85). Söz konusu kavramların dönemin bütün kroniklerinde yoğun bir şekilde geçtiği görülmektedir. Kaynaklarda sefer yapılacak bölgelerde yaşamaları hasebiyle Türklerin, Tanrının ve bütün Hristiyanların düşmanı olduğu ifade edilmekte (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 75) böylece oralarda yapılacak katliamların altyapısı oluşturulmaktadır. Buradaki Türk ifadesinin bütün Müslümanları içerdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu zihniyetin çıktıkları doğal olarak çok keskin olmuştur. Buna göre hem Tanrıya hem de Hristiyanlara düşman olan ya da başka bir inanca sahip bir kavmin veya topluluğun yaşama hakkı olmadığı ifade edilmiş, böylece katliamın zemini oluşturulmuştur.

Algının Birinci Haçlı Seferinde Uygulamaya Konması

Haçlı Seferleri Müslüman Hristiyan ilişkileri bağlamında kırılma noktalarından birini teşkil etmektedir. Reconquista'nın etkisiyle Haçlı Seferleri öncesi Cluny tarikatı öncülüğünde oluşturulan İslam ve Müslüman imajı Batı'da büyük bir nefretin oluşmasına sebep oldu. Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'ndeki konuşmasının ikinci bölümü, Katolik Hristiyanları yapılacak bir sefere ikna etmek için çeşitli argümanlar içermekteydi. Bunun için de yukarıda söylenenleri bilmek yeterli olmayacak, Müslümanların hakimiyeti altına giren Kutsal Toprakların, Doğu Roma şehirlerinin ve Doğu'da sıkıntı çeken kardeşlerinin kurtarılmasının bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktaydı. Çünkü Batılı Hristiyanların kutsal toprakları koruyamadığı ve sürekli birbirleriyle savaşmaları için günahkâr olduklarını, dolayısıyla günahlarının bağışlanması için kutsal toprakları kurtarmayı görev addetmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Nogent, 1997, ss. 43, 47; St Blaisen, 2008, s. 329; Bourgueil, 2020, s. 49). Hatta aksi davranış halinde İsa'nın bizzat kendisini karşılarında bulacaklarını söyleyerek, söz konusu hareketin Tanrının talebiyle gerçekleşeceğini belirtmişti. Üstelik bütün bu suçları işleyen Müslümanların mutlaka cezalandırılması gerektiği söylemini güçlü bir şekilde vurgulamıştı. Konuşmasında konsilde bulunanlardan hac yolculuğu olarak isimlendirdiği Haçlı Seferine katılacaklarına dair söz vermelerini istedi. Bunu yapan ve sefere katılıp görevini yerine getiren herkesin bütün günahlarının af olacağını söyleyerek onları motive etti (Fulcherius, 2009, ss. 50-51). Papanın zaten bir müddettir Cluny tarikatı tarafından kiteselleştirilen konuları ateşli bir hitabetle seslendirmesi toplantıya katılanların heyecana gelmesi için yeterli oldu. Orada bulunan kitle II. Urbanus'a Deus Vult/Deus le volt! (Tanrı böyle istiyor) naralarıyla beklenen karşılığı verdi (Monachus, 2013, s. 7, 2016, s. 81; Runciman, 2008, s. 85; Çekiç, 2023, s. 385). Bu ateş kısa sürede bütün Katolik Hristiyanları sardı ve bir yıl içinde o günün şartlarında toplanması zor olan büyüklükteki ordular hazır hale geldi. Bizzat Papa II. Urbanus'un organizesiyle motive olan Katolik Hristiyanların, İslam ve Müslümanlara olan nefreti adeta zirve yapmıştı. Nitekim bu nefretle yola çıkan haçlı orduları bazen kronik yazarlarının bile dehşetle dile getirdikleri katliamlar yapacaklardı (Tudebodus, 2019, ss. 61, 179, 184; Willermus, 2016, ss. 58-59, 361-363).

Papanın çağrısına yanıt verenler sadece düzenli ordular değildi. Bu ordularla veya Pierre l'Hermite öncülüğünde yola çıkan kitlenin büyük kısmı sıradan insanlardan, Batı'da düzeni bozan suçlu ve serkeşlerden müteşekkildi. Papalık, özellikle II. Urbanus'un çağrısında görüldüğü üzere, bunların birbirleriyle savaşçı düzeni bozdukları düşüncesiyle, günahlarına tövbe etmeleri için hac yolculuğuna çıkmalarını adeta zorunlu kıldı (Bourgueil, 2020, ss. 47-48; Monachus, 2016, s. 81). Böylece sorun oluşturan büyük bir kitle, tanrı adına mücadele etmek ve günahlarını bağışlatmak için Batı'dan gönderilmiş oluyordu (Runciman, 2008, s. 35; Demirkent, 2004, s. 4; Le Goff, 2015, ss. 76-78). İşte Doğu'ya gelen bu savaşçılar yıllardır Batı'da yaptıkları gibi toprak ve zenginlik elde etmek amacıyla ele geçirdikleri şehirlerde içlerindeki şiddeti rahat bir şekilde sergileme imkânı buldular. Ortaya çıkan neticeye bakıldığında insanlık tarihinde az rastlanır yağma ve katliamlar yaptılar.

Birinci Haçlı Seferi orduları yola çıkmadan önce Katolikler ilk sınavlarını Yahudi toplum üzerinden vermişti. Papanın çağrısıyla bilenen Hristiyanlar önce buldukları bölgelerde yaşayan Yahudilere saldırılar düzenleyip çoluk çocuk demeden katliam yaptı. Öldürülen veya kendilerini koruyamayan Yahudilerin malları mülkleri ellerinden alındı. Söz konusu davranışın sebebi Mesih'in katili olan toplumdan intikam almak ve sefer için yapılacak hazırlığın masraflarını çıkarmak olarak ifade edildi. Fakat Katolik Hristiyanlar bununla yetinmedi, Yahudi katliamları Birinci Haçlı Seferi'nden sonra da devam etti (Solomon bar Simson, 1977, ss. 21-71; Willermus, 2016, s. 72; Demirkent, 2004, s. 6; Kaleli, 2013, ss. 21-25). 1096'da yola çıkmaya başlayan ordular

sadece Yahudi katliamı ile yetinmediler, güzergahları üzerinde bulunan Ortodoks Hristiyanlara karşı da benzer bir tavır geliştirdiler. Kroniklerde Katoliklerin, Ortodoks Hristiyanlara sefer boyunca yaptıkları zulüm ve katliamlara, onlara nasıl davrandıkları ve onlardan nasıl muamele gördüklerine, dair onlarca örnek mevcuttur (Raimundus, 2019, ss. 50-53; Tudebodus, 2019, s. 61; Willermus, 2016, ss. 58-59, 70-71; Runciman, 2008, ss. 104-109). Bu durum sefer hazırlıkları ve yol boyunca çekilen sıkıntılar düşünüldüğünde arzi bir durummuş gibi görünse de Müslümanlara karşı almış oldukları tutum, ötekine karşı haçlıların zihinlerine nakşedilmiş intikam duygusunun ne kadar derin olduğunun ifadesidir.

Haçlıların bilinçaltlarındaki, imha edilmesi gereken, düşman İslam ve Müslüman algısının ilk pratiği Antakya'da icra edildi. Haçlı orduları 21 Ekim 1097'de kuşatmayı başlattı. Muhtemelen kısa sürede şehri alacaklarını düşünmüşlerdi fakat yaklaşık sekiz ay süren çetin bir süreç sonunda ancak 3 Haziran 1098'de surları aşabildiler (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 106; Monachus, 2016, ss. 120, 147; Maalouf, 2013, s. 44; Barber, 2021, s. 47). Kroniklerin anlatımına göre şehre giren Haçlılar caddelerde koşturan insanları öldürürken, tıpkı Katolik Hristiyanların, II. Urbanus'un Clermont Konsili'ndeki konuşması esnasında coştukları gibi, kendilerinden geçmişesine "Tanrı bunu istiyor!" naraları atıyorlardı (Fulcherius, 2009, ss. 82-83; Tudebodus, 2019, s. 117). Haçlılar iç kaleye sığınanlar dışında şehirde; erkek, kadın, çocuk ve yaşlı ayırt etmeden önlerine gelen herkesi öldürdüler. Öyle ki canlarına zarar gelmeyeceği düşüncesiyle evlerine sığınan insanları ayırım yapmadan kıyımdan geçirip mallarına el koydular. Haçlıların yaptığı katliam öyle dehşet görüntüler ortaya çıkarmıştı ki kronik yazarları bunları oldukça keyifli bir dille kaydetmişlerdir. "Antakya'daki tüm sokaklar cesetlerle dolup taşmıştı, öyle ki çürüyen cesetlerin kokusu dayanılır gibi değildi ve sokaklarda cesetlere takılmadan yürüyebilmek mümkün değildi." (Tudebodus, 2019, s. 120; Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 106). O kadar çok insan öldürüldü ki kroniklerde on binlere varan rakamlar kaydedilmekle birlikte kesin sayıyı tahmin etmenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Antakya'daki katliamda Müslümanlarla birlikte şehirde yaşayan Hristiyanlar da kılıçtan geçirildi (Raimundus, 2019, s. 93; Aquensis, 2007, ss. 283-285; Willermus, 2016, s. 226). Haçlılar kılıçlarını kınlarına soktuklarında şehirde onlardan başka kimse kalmamıştı. Galiplerin şehirde yaptığı katliam İslam ve Müslümanlarla ilgili bilinçaltlarında teorik düzeyde var olan algının pratize edilmesinin ilk örneğiydi. Nitekim Kudüs'e varıncaya kadar yol boyunca yaptıkları Antakya'da icra edilenden farksız olmayacaktı.

Haçlılar Antakya'dan sonra istila ettikleri yerlerde de İslam ve Müslüman algılarını katliamla pratize ettiler. Maarretünnu'man katliamı bu anlamda teorik algının önemli bir dışavurumudur. Katliam esnasında ve sonrasında yaptıkları göz önüne alındığında algının pratize edilmesinde Haçlıların boyut atladığı görülmektedir. Haçlılar şehri 27 Kasım 1098'de kuşattı. Yaklaşık iki hafta süren kuşatmadan sonra 11 Aralık tarihinde şehrin ileri gelenlerine verilen eman sonucu Haçlı ordusu elinde kılıçla şehre girdi (İbnü'l-Kalânîsi, 2023, ss. 66-67; Runciman, 2008, ss. 199-200; Hillenbrand, 2015, s. 91). Özellikle Antakya'nın yeni hâkimi Bohemond şehrin ileri gelenleriyle yaptığı görüşmede aileleriyle yukarıdaki saraya gitmeleri halinde can ve mallarını koruma güvencesi verdi (Tudebodus, 2019, s. 157; İstek, 2019, s. 587). Bu anlaşmadan sonra surları aşan Haçlı ordusu şehirde canlı namına buldukları ne varsa hepsini kılıçtan geçirmeye başladı. Ganimet elde etmek için önce insanlara işkence edildi ardından da öldürüldüler (Raimundus, 2019, s. 137). "...şafakla birlikte kadın, erkek demeden orada rastladıkları herkesi öldürdüler. Şehrin hiçbir köşesinde Müslüman kalmadı ve sokaklardan Müslüman cesedine basmadan yürümek mümkün değildi." (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s. 142). Askerler katliam işini bitirince Bohemond güvence verip saraya sığınanların yanına gitti. Mallarına el koyup kadın, çocuk ve yaşlıları kılıçtan geçirdi. Kalanları da köle olarak satılmak üzere Antakya pazarına gönderdi. Haçlı Seferleri'nde ilk defa burada, tıpkı II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde ifade ettiği gibi hamile kadınlar dahil, cesetlerin parçalanıp altın arandığı kronikler tarafından kayda geçmiştir. Aynı şekilde Haçlılar burada açlığı bahane ederek yamyamca davranışlar sergilemiş, ölümlerin cesetlerinden koparttıkları etleri pişirip yemişlerdir. Bunu fark eden Haçlı liderleri cesetleri dışarı taşıtırıp yaktırmışlardır (Monachus, 2016, ss. 185-186; Tudebodus, 2019, ss. 157-158; Raimundus, 2019, s. 139; Fulcherius, 2009, s. 96; Kostick, 2008, s. 53; Küçükspahioğlu, 2007, s. 48; Çalışır, 2018, s. 30).

Haçlılar Maarretünnu'man katliamından sonra Kudüs'e doğru yollarına devam ettiler. 7 Haziran 1099 Salı günü şehir önünde karargâh kurdular (Tudebodus, 2019, s. 172). Yaklaşık beş hafta süren kuşatmadan ve çetin savaşlardan sonra 15 Temmuz 1099 Cuma günü öğle saatlerinde Haçlılar surları aşmış şehre girdiler (Fulcherius, 2009, ss. 104-106) Ellerinde kılıçlarıyla şehrin sokaklarında katletmek için insanların peşine düştüler. Haçlıların İslam ve Müslüman algılarını pratize ettikleri son örnek Kudüs'te yaptıkları katliam olmuştur. İnsanlık tarihinin

kaydettiği nadir yaşanmışlıklardan biri olan Kudüs katliamında Haçlılar zihinlerindeki tümünü uygulamaya koymuşlardır. Şehirde yaşananları kaydedebilecek Müslüman bir tarihçi olmadığından günümüze ulaşan bilginin çok büyük bir kısmı Haçlı kroniklerinin anlatılarından oluşmaktadır. Söz konusu kronikler olayları adeta eğlence kabilinden kaleme almışlardır. Şehirde o katledilen insanların çokluğunu ifade etmek için kaynaklar “Her tarafta o kadar çok insan kellesi yığıldı ki, cesetlerin üzerinden başka geçecek yol kalmadı” (Willermus, 2016, s. 361) ifadelerini kullanır. Merhamet dileyenlerin bile kılıçtan geçirildiği şehirde, kronikler sokaklarda yürüyen Haçlıların veya hayvanların dizlerine kadar kana battıklarını ve mabedin her yerinden kan damladığını tasvir ederler (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, ss. 155-156; Fulcherius, 2009, ss. 104-105). Katliamdan şehirde yaşayan Yahudiler de toplu bir şekilde nasibini almıştır. Yahudilerin tümü sinagoga kapatılıp canlı canlı yakılmışlardır (Azîmî, 2006, s. 37; İbnü'l-Kalânîsî, 1983, s. 222). Üstelik bu yapılırken kaynakların ifadesiyle kılıçla sığır gibi kesilenler veya Mescid-i Aksa'ya sığınanlardan okla öldürülenler şanslı sayılmaydılar. Çünkü işkenceye uğrayıp cayı cayı yakılanların neler çektiğini tahmin etmek işten bile değildi (Raimundus, 2019, s. 204; Willermus, 2016, s. 363). Özellikle kardeşlerinin, ailelerinin veya komşularından birinin cesedini dışarıya taşımak zorunda kaldıktan sonra, orada boynu vurulup diğerlerine dahil edilenleri nasıl açıklamak gerekiyordu. Birinci Haçlı Seferi kronikleri böyle bir katliamın örneğinin olmadığını ifade etmişlerdir (Tudebodus, 2019, s. 185; Küçüksipahioğlu, 2018, s. 340; Polat, 2019b, ss. 182-189).

Haçlılar intikamlarını aldıklarında şehirde insanı dehşete düşüren manzaralar kalmıştı. Cesetler, kesik başlar, uzuvlar ve kan. Öyle ki galipler baştan ayağa kana batmıştı, kendileri bile yaptıklarından dehşete düşmüşlerdi (Cadomensis, 2010, ss. 143, 148; Willermus, 2016, ss. 362-363). O güne kadar eşine rastlanmayan katliamın sebebi kronikler tarafından bir cümleyle açıklanır: Asırlardır Tanrıya küfreden putperestlerin ayaklarıyla kirlettikleri yerler ancak onların kanlarıyla temizlenebilir ve adalet ancak böyle sağlanabilirdi (Nogent, 1997, s. 132; Raimundus, 2019, ss. 207-208). Katliamla yetinmeyen Haçlılar tıpkı II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde anlattığı gibi cesetleri parçalayarak altın aradılar, bu yeterli olmamış olsa gerek ki kalan uzuv parçalarını üst üste yığıldıktan sonra yakıp küllerin arasından altın bulduklarını iddia etmişlerdi (Fulcherius, 2009, s. 105). Kudüs'ten canlı çıkabilen tek grup Vali İftiharüddeve ve çevresiydi. Vali, Haçlılar içindeki mücadeleden istifa ederek Davut Kulesi karşılığında maiyetiyle Askalan'a gitmeyi Raymond'a kabul ettirmişti (Aquensis, 2007, s. 439; Monachus, 2016, s. 200; Tudebodus, 2019, s. 179). Belki de sefer boyunca Haçlıların ele geçirdikleri şehirlerde yaptıkları katliamdan canlarını kurtarabilen tek grup buydu. Diğer iki yerde olduğu gibi burada da şehir insanlardan arındırılmış, yerine iki aylık yoldan gelen ve bölgeyle hiçbir tarihi bağı olmayan Haçlılar yerleştirilmiştir. Kudüs'te yaşananlar Haçlı bilinci ve zihniyetinin dışavurumuydu. Tarihte eşine az rastlanır bu katliam ve sonrasında yaşananlar bir dünya görüşü ve medeniyet idrakinin İslam ve Müslümanlar hakkındaki algısının tezahürüydü.

Sonuç

Söylemler toplumların bilinçaltıları ve zihniyetleri üzerinden şekillenir. Orta çağlar düşünüldüğünde söylemi teorize eden ana unsurlardan birinin din olduğu görülecektir. Bunun yansıması Batı Hristiyanlığının İslam ve Müslümanlar hakkındaki algısının uygulamaya konmasında görülmektedir. Müslümanların birkaç asır boyunca siyasi olarak Batı'ya üstünlük kurması, özellikle erken dönemlerde Doğu Roma'nın hakimiyeti altındaki birçok bölgede ve sekizinci asırdan itibaren Endülüs'te hakimiyet tesis etmesi Batı'da, İslam ve Müslümanlarla ilgili aşikâr olan algının zeminini oluşturan ana etmenler olmuştur.

Makalede Haçlı Seferleri öncesi Batı'da oluşturulan İslam ve Müslüman algısının iki ana unsur üzerinden şekillendiği sonucuna varılmıştır. Bunlardan ilki Cluny manastırıydı. Müslümanların üstünlük kurmaları Batı'da kilise merkezli bir tepkinin oluşmasına yol açtı. Tarikatın toplumsal ve ekonomik faaliyetleri ve düzenlediği hac yolculukları, Müslümanlarla ilgili algıyı pekiştiren bir unsura dönüştü. Endülüste, Reconquista hareketiyle elde edilen başarı Cluny tarikatı aracılığıyla bayraklaştırılarak Doğu'ya yönlendirildi. Böylece Kutsal Toprakların kurtarılması düşüncesi Katolik Hristiyan çevrelerde dillendirilmeye başlandı. Algıyı şekillendiren ve şiddetini arttıran diğer figür Papa II. Urbanus idi. Papa'nın Clermont Konsili'ndeki konuşması, algının Doğu İslam Dünyası'nda uygulama imkânı bulmasını sağladı. II. Urbanus'un hitabetinde verdiği uç örnekler ve sefere çıkmanın zorunluluğuyla ilgili söyledikleri, Haçlılara yol göstermiş böylece tarihte eşine az rastlanır bir katliama yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmada Cluny tarikatının faaliyetlerinin ve II. Urbanus'un konuşmasının yansımasının Birinci Haçlı Seferi kroniklerinde keskin bir şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Kroniklerde İslam ve Müslümanlar için kullanılan;

pagan, putperest, putperest kanunların temsilcileri, imansız, inançsız, kafir ve barbar gibi olumsuz kavramlar sadece bir tanımlama değildi. Bu kavramlar ve tanımlamalar aynı zamanda Müslümanları kötölemek için ifade edilen melun, vahşi ırk, habis Türk gibi ifadeleri de tahkim ederek onlara karşı yapılan mücadelenin sınırlarının olmadığını aşikâr kılmaktaydı. Bölgeye geldiklerinde Anadolu'dan itibaren karşılarında gördükleri Müslüman Türkleri Tanrının ve bütün Hristiyanların düşmanı olarak ifade etmeleri yapacakları katliamlara gerekçe oluşturma amacına matuftu. Böylece katliamlar zorunlulukmuş gibi bir hava estirilmiş, Haçlıların oraya gidip dönmelerini değil de Müslümanlarla savaşıp onları kılıçtan geçirerek oraya yerleşmeleri gerektiği gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Makalede Katolik Hristiyanların Müslümanlarla ilgili oluşturdukları olumsuz algının Birinci Haçlı Seferi'nde keskin bir şekilde uygulamaya konulduğu sonucuna varılmıştır. Anadolu içlerinden zorlanarak da olsa Antakya ölerine gelen Haçlılar, uzun süren bir kuşatma sonucu şehre girdiklerinde, zihinlerinde teorik düzeyde var olan algıyı bütün şiddetiyle pratize etmişlerdi. Elllerinde kılıç istila ettikleri şehirlerin sokaklarında önüne geleni katleden Haçlılar bununla yetinmemiş, evlerinde kalarak ya da saklanarak hayatlarını kurtaracaklarını düşünen insanları çocuk, kadın, genç ve yaşlı demeden kılıçtan geçirmişlerdi. Katliamda inanç bağlamında da hiçbir ayırım yapılmamış, şehirdeki Hristiyanlar da aynı muameleye tabi tutulmuşlardı. Çünkü onlar dinsizlerle aynı havayı solumuş, kutsal toprakları bırakın kurtarmayı onlarla birlikte onların hakimiyetinde ortak bir yaşam alanı oluşturmuşlardı. Dolayısıyla dindaşları da olsa onların da yaşam hakkı yoktu.

Haçlılar Antakya'dan birkaç ay sonra Maarretünnuman'a gelip şehri ele geçirdiklerinde orada da benzer bir durum ortaya koymuşlardı. Öyle ki katliamla yetinmemiş, yamyamlık derecesine varan davranışlarda bulunmuşlardı. Muhtemelen oluşan görüntünün dehşeti dolayısıyla Haçlı liderleri cesetleri şehir dışına çıkarıp yakmak zorunda kalmışlardı. Teorik düzeyde var olan algının uygulandığı alanlardan sonuncusu Kudüs'tü. Haçlılar 15 Temmuz 1099 günü Kudüs'e girdiklerinde diğer iki şehirde oluşan manzaranın en uç noktasını sergilediler. Şehirde o kadar çok insan öldürüldü ki artık sokaklarda cesetlere basmadan yürüme imkânı yoktu. İnsanlar ve hayvanlar ayak bileklerine kadar kana batıyorlardı. Evler ilk girenin hakkı olduğu için hanelerinde canlarını koruyacaklarını düşünenler de çocuklarıyla birlikte kılıç darbelerine maruz kaldılar. İnsanların cesetleri altın aramak amacıyla parçalandı ve yakıldı, böylece ortaya çıkan küllerin arasında altın arandı. Bu şekilde Haçlılar kutsal beldeyi ele geçirip orayı kâfirlerden temizlemiş olup yerlerine de tıpkı diğer iki şehirde olduğu gibi kendileri yerleştiler. Böylece katliamla Haçlılar zihinlerinde Müslümanlarla ilgili oluşturdukları teorik düzeydeki algının uygulamaya konmasında hiçbir sınırlarının olmadığını göstermiş oldular.

Haçlı Seferleri'nde çeşitli sınırlılıklar içinde doğrudan algı ve doğrudan katliamlar üzerine yapılmış birbirinden ayrı çalışmalar mevcuttur ancak bu makale hem algıyı hem de uygulamaya konmasını bir arada değerlendirmiş, Haçlıların İslam ve Müslüman algısı ve bunun ortaya çıkardığı sonuçları bir arada tartışmıştır. Dolayısıyla makale sebep sonuç bağlamında birbirini tamamlayan iki unsuru gözler önüne sermiş ve Birinci Haçlı Seferi'nde oluşan tabloyu zihniyet ve bunun doğurduğu sonuç üzerinden daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çerçevede verilen örnekler, Haçlı Seferleri boyunca yaşanan katliamlar dikkate alındığında, sınırlı da olsa algının pratize edilmesi için gerekli veriyi sağlamıştır. Bu da Batı Medeniyetinin dünya görüşü bağlamında pratik çıktılarının ve zihniyet sürekliliğinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Böylece makale mevcut çalışmalarını da dikkate alarak alana katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Makalenin teori ve pratiği bir arada tartışan bir çaba içinde olması bazı sınırlılıkları da beraberinde getirmiştir. Mesela teorik altyapı ana kavramlar üzerinden açıklamış, bunlar detaylı bir şekilde tartışılmamıştır. Oysa bunların her birisi bir makale konusu olabilecek kadar önemli kavramlardır. Öte yandan makalenin sınırlılıkları doğal olarak teorik düzeyde var olan algının uygulamaya konmasını ancak üç örnek üzerinden açıklama imkânı sağlamıştır. Oysa Haçlılar ele geçirdikleri birçok yerde benzer katliamlara imza atmışlardır. Bu katliamların her biri ayrı bir makale konusu olarak çalışılabilecek kapasitededir. Benzer şekilde çalışılan alan, anlatılanların uzantısı bağlamında Haçlılar bölgeye geldikten sonra içine girdikleri yeni ortam var olan zihniyetlerini teorik ve pratik bağlamda değiştirdi mi? Değiştirdiyse hangi açılardan değiştirdi? Söylemin, teorik ve pratik düzeylerinin süreklilikleri ve kopuşları nasıl şekillendi? gibi sorular çerçevesinde farklı bakış açıları üzerinden tartışmaya açıktır. Konu ile ilgili bu ve benzeri tartışmalar Batı zihninin dünya görüşünü ortaya koyduğu gibi İslam ve Müslümanlarla ilgili tasavvurlarını da detaylı bir şekilde anlama imkânı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Açıkgeç, A. (1998). Bilginin İslamileştirilmesi. Nesil Yayınları.
- Alıcı, M. (2017). Saladin: Latin Kaynaklarında Selahaddin Eyyubi. AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 5(11).
- Alican, S. D. (2019). İlk Haçlı Seferleri Sırasında Bizans ve Haçlıların Birbirlerine İlişkin Algıları. The Journal of Social Sciences, 41(41), 510-523.
- An Alexandrian World Chronicle. (2012). İçinde B. Garstad (Çev.), Apocalypse Pseudo-Methodius-An Alexandrian World Chronicle (ss. 141-311). Harvard University Press.
- Anonim Haçlı Tarihi (E. Ayan, Çev.). (2013). Selenge Yayınları.
- Aquensis, A. (2007). Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem (S. B. Edgington, Çev.). Oxford University Press.
- Aydın, F. (2011). Batı İslâm Algısının Arkeolojisi. Eskiye Yayınları.
- Azîmî. (2006). Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44) (A. Sevim, Çev.). Türk Tarih Kurumu.
- Bağhoğlu, A. (2012). Sıradışı Bir Fatimî Halifesi: Hâkim Biemrillah. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, VIII, 4-32.
- Barber, M. (2021). Haçlı Devletleri Tarihi (D. M. Demir, Çev.). Kronik Kitap.
- Benli, Ö. (2019). Haçlı Seferleri'nde Kilise ve Papalığın Rolü (1074-1204) [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bouchard, C. B. (2009). Sword, Miter, and Cloister: Nobility and the Church in Burgundy, 980-1198. Cornell University Press.
- Bourgeois, B. of. (2020). History of the Jerusalemites: A Translation of the Historia Ierosolimitana (S. B. Edgington, Çev.). The Boydell Press.
- Cadomensis, R. (2010). The Gesta Tancredi of Ralph of Caen: A History of the Normans on the First Crusade (B. S. and D. S. Bachrach, Çev.). Ashgate Pub.
- Chronica Prophetica (K. B. Wolf, Çev.). (2008). Pomona Faculty Publications and Research. https://scholarship.claremont.edu/pomona_fac_pub/47
- Çalışır, A. O. (2018). Denizaşırı Ülkeden Havadisler-Haçlıların Mektupları 1097-1252. Kutlu Yayınevi.
- Çekiç, A. (2021). III. Haçlı Seferinin “Kudüs’ü Kurtarma” Söylemi ve Etrafında Şekillenen Algı. Journal of IslamicJerusalem Studies, 21(1), 77-90.
- Çekiç, A. (2022). Haçlı Seferlerinden Günümüze Düşman İslam ve Hz. Muhammed Algısı. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12(3), 1506-1519.
- Çekiç, A. (2023). Aziz Augustinus’un Tanrı Devleti’ni Kurmak: Papa II. Urbanus ve Haçlı Savunusu. Akademik İncelemeler Dergisi, 18(2), 378-399.
- Davies, N. (2011). Avrupa Tarihi (B. ve vd. Çığman, Çev.). İmge Kitabevi.
- Davutoğlu, A. (2018). Medeniyetlerin Ben-İdraki: Medeniyet Teorisine Mukaddime. Küre Yayınları.
- Demirkent, I. (2004). Haçlı Seferleri. Dünya Aktüel.
- Fulcherius, C. (1913). Historia Hierosolymitana 1095-1127. (H. Hagenmeyer, Ed.). C. Winter Universitatsbuchhandlung.
- Fulcherius, C. (2009). Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak (İ. B. Barlas, Çev.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Haldun, İ. (2022). Mukaddime (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Hamilton, B. (1997). Knowing the Enemy: Western Understanding of Islam at the Time of the Crusades. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 7(3), 373-387.
- Harman, Ö. F. (2013). Yuhannâ ed-Dımaşkî. İçinde DİA (C. 43, ss. 580-582). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hillenbrand, C. (2015). Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri (N. Elhüseyni, Çev.). Alfa Tarih.
- İbnü'l-Kalânîsî. (1983). Târîhu Dımaşk (Süheyl Zekkâr, Ed.). Dârü Hassân.
- İbnü'l-Kalânîsî. (2023). Zeylü Tarihi Dımaşk Tercümesi (H. Aydın, Çev.). Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık (kdy).
- İstek, G. (2019). Haçlıların Maarretünnumân'da İşledikleri Cürümler. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(2).
- Janosik, D. J. (2016). John of Damascus First Apologist to the Muslims. Pickwick Publications.
- Kaleli, E. (2013). Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII(1), 21-25.
- Kalın, İ. (2013). Akıl ve Erdem: Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi. Küre Yayınları.
- Karakaya, A. E. (2019). Ortadoğu'da Bizans İmparatorluğu-Haçlı ilişkileri (1099-1131) [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kostick, C. (2008). *The Social Structure of the First Crusade*. Brill.
- Küçüksipahioğlu, B. (2007). Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi. Arkeoloji Ve Sanat Yayınları.
- Küçüksipahioğlu, B. (2018). Haçlıların 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü Ele Geçirmesi. İçinde A. Ağırakça & Z. Polat (Ed.), *Kudüs ve Mescid-i Aksa* (ss. 333-344). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Lawrence, C. H. (2015). *Medieval Monasticism: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*. Routledge.
- Le Goff, J. (2015). Ortaçağ Batı Uygarlığı (H. Güven & U. Güven, Çev.). Doğubatı.
- Maalouf, A. (2013). Arapların Gözünden Haçlı Seferleri (A. Berktaş, Çev.; 10. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Monachus, R. (2013). *The Historia Iherosolimitana of Robert the Monk* (D. Kempf & M. G. Bull, Ed.). The Boydell Press.
- Monachus, R. (2016). Robert the Monk's History of The First Crusade: *Historia Iherosolimitana* (C. Sweetenham, Çev.). Routledge.
- Morghen, R. (1971). Monastic Reform and Cluniac Spirituality. İçinde N. Hunt (Ed.), *Cluniac monasticism in the Central Middle Ages* (ss. 11-28). Macmillan.
- Morton, N. (2016). *Encountering Islam on the First Crusade*. Cambridge University Press.
- Nogent, G. de. (1997). *The Deeds of God Through the Franks: A Translation of Guibert de Nogent's Gesta Dei Per Francos* (R. Levine, Çev.). The Boydell Press.
- Öz, M. (1997). Hâkim-Biemrillâh. İçinde DİA (C. 15, ss. 199-201). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Polat, Z. (2018a). Self-Perception in Fulcher of Chartres: How the Crusaders Saw Themselves. *Journal of Al-Tamaddun*, 13, 149-160.
- Polat, Z. (2018b). Tarihsel Süreç Bağlamında Batı'daki İslam ve Müslüman Algısının Haçlı Seferlerine Etkisi. İçinde M. N. Doru & Ö. Bozkurt (Ed.), *Din Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar* (ss. 459-473). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

- Polat, Z. (2019a). Fulcherius Carnotensis'te İslâm ve Müslüman Algısı. *Turkish Studies (Elektronik)*, 14(1), 613-632.
- Polat, Z. (2019b). Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri. *Milel ve Nihal*, 16(1), 175-198.
- Raimundus, A. (2019). Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi (S. Genç, Çev.). Yeditepe Yayınevi.
- Rosenwein, B. H. (1982). *Rhinoceros Bound: Cluny in the Tenth Century*. University of Pennsylvania Press.
- Runciman, S. (2008). Haçlı Seferleri Tarihi (C. 1). Türk Tarih Kurumu.
- Runciman, S. (2013). 1095 Yılına Kadar [Hristiyan Aleminde] Filistin'e Yapılan Hac Yolculukları (N. Arslantaş, Çev.). İSTEM, 21.
- Sebetci, H. (2016). I. Haçlı Seferi Arifesinde Avrupa'nın Sosyal Yapısı (1050-1100) [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Sebetci, H. (2023). Şiddet İkliminde Kılıç ile Kalemin Keskinliği: Cluny Manastır Başrahibi Muhterem Peter Örneği. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 312-325.
- Solomon bar Simson. (1977). *The Chronicle of Solomon bar Simson*. İçinde S. Eidelberg (Çev.), *The Jews and the Crusaders: The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades* (ss. 21-72). The University of Wisconsin Press.
- Southern, R. W. (2001). *Orta Çağ Avrupasında İslam Algısı* (A. Aydoğan, Çev.). Yöneliş Yayınları.
- St Blaisen, B. of. (2008). *Chronicle*. İçinde I. S. Robinson (Çev.), *Eleventh-Century Germany: The Swabian Chronicles* (ss. 245-337). Manchester University Press.
- Şeyban, L. (2016). *Reconquista: Endülüste Müslüman Hristiyan İlişkileri*. İz Yayıncılık.
- Taşpınar, İ. (2001). Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (647-749) ve İslâm. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 23-54.
- The Apocalypse Attributed to Saint Methodius*. (2012). İçinde B. Garstad (Çev.), *Apocalypse Pseudo-Methodius-An Alexandrian World Chronicle* (ss. 1-139). Harvard University Press.
- The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar with Its Continuations* (J. M. Wallace-Hadrill, Çev.). (1981). Greenwood Press.
- Theophanes, C. (1982). *The Chronicle of Theophanes: Anni Mundi 6095-6305 (A.D. 602-813)* (H. Turtledove, Çev.). University of Pennsylvania Press.
- Tolan, J. V. (2002). *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. Columbia University Press.
- Tudebodus, P. (2019). *Birinci Haçlı Seferi: Bir Tanığın Kaleminden Kudüs'e Yolculuk* (S. Genç, Çev.). Kronik Kitap.
- Willermus, T. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar* (E. Ayan, Çev.). Ötüken Neşriyat.
- Wolf, K. B. (1986). *The Earliest Spanish Christian Views of Islam*. *Church History*, 55(3), 281-293.

EXTENDED SUMMARY

The way in which the Catholic West perceives Islam and Muslims is among the important factors affecting world history in terms of its consequences. The rise of Muslims as a rising power from the seventh century and their domination in Andalusia from the beginning of the next century led to the formation of a reactionary perception in the West that lacked knowledge. With the establishment of the Cluny monastery in France in the early tenth century, efforts to redesign religious life intensified. This situation led to the reformulation of the perception of Islam and Muslims on the theoretical and practical level, thus leading to the start of the Reconquista process in Andalusia. The success of the war in Andalusia, the economic and social activities of the movement, especially the pilgrimages organised from the Catholic world to the Palestine region caused the perception to take root and the violence to change direction, thus creating the infrastructure for the expeditions to the holy lands. The article focuses on the theoretical framework of the perception of Islam and Muslims formed in the West through the chronicles of the First Crusade, the main elements that constitute this perception, how and by which methods these elements shaped the perception, and the way this perception was put into practice in the First Crusade. In the research, firstly, the main elements that form the perception were emphasised. In this context, it was discussed how the Cluny order shaped the perception through its position and its activities at the social level, and it was emphasised that especially the pilgrimages organised by the order provided the necessary infrastructure for the formation of perception. On the other hand, the effects of Pope Urbanus II, who was both a member of the order and the igniting force of the expedition, on this issue have been analysed, and especially how his call at the Council of Clermont shaped the expedition has been underlined. Here, the Pope delivered a pathetic sermon in which he stated that the Holy Land had fallen under the control of the Muslims, that the Christians in the East were being persecuted, tortured and massacred, that their lands and temples were being confiscated, burnt, destroyed or converted into mosques, and that it was imperative for Western Christians to help their brothers and sisters in the East in order to be absolved of their sins. After explaining the factors that were effective in the emergence of the perception, the theoretical conceptual framework of the perception described in the chronicles written during the First Crusade, which was made upon the Pope's call, was first drawn at the theoretical level, and then how the practice was realised through their narratives was discussed and explained through the examples of the massacres of Antioch, Maarretunnu'man and Jerusalem. The study has explained the questions at the problematic level with the method of historical analysis. In this context, the chronicles of the First Crusade constituted the raw material of the research in general. The information in the chronicles was accepted as the basis, the analysis was shaped through the texts in question, and the records of Muslim historians were used where necessary. Two concepts are at the centre of the analysis. These are the theoretical and practical dimensions of perception. The theoretical dimension refers to the conceptual framework depicted in the minds of Catholic Christians through Urbanus II and recorded in the chronicles of the First Crusade. The practical dimension refers to the implementation of what is in the minds and books through the massacre that reached the level of savagery in the First Crusade. Through these concepts, the article aims to reveal the theoretical and practical reflection of the perception of Islam and Muslims in the minds of Western societies during the First Crusade. Thus, the outcome of the crusade, which was accompanied by massacres, was discussed together with its causes and the subject was evaluated from a holistic perspective. In the article, with the establishment of the Cluny order, it is revealed that the perception of Islam and Muslims, which was created through the ideal of the Holy Land during the reformation process in Catholicism, turned into a crusade in line with the discourses of Pope Urbanus II in Clermont. It was understood that the issues that the Pope dealt with in the council within the framework of violence were put into practice through similar practices in the regions occupied by the crusader army. In this context, in Antioch, the whole city was put to the sword without any Christians, Muslims, children, women and the elderly. In Maarretün'numan, the bar was raised a little higher, the massacre was not enough, the corpses were searched for gold by dismembering them, and the corpses of children were cooked and eaten. After the crusader army arrived in Jerusalem a while later and entered the city on 15 July, the inhabitants of the city were slaughtered, the corpses were dismembered, gold was searched for, and then burnt en masse. The massacres resulted in the emptying of the cities and the settlement of the crusaders instead. To put it briefly, the research concludes that the crusaders caused a massacre unprecedented in history. On the other hand, it has been understood that the data emerging from the implementation of the perception of Islam and Muslims cannot be handled independently from the worldviews and civilization imaginations of Catholic Christians.

A QUALITATIVE STUDY ON THE PERCEPTIONS OF PRESERVICE EFL TEACHERS AND PRACTICUM ADVISORS ON PREPAREDNESS

HİZMET ÖNCESİ İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİ VE STAJ DANIŞMANLARININ HAZIRBULUNUŞLUK ALGILARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

İbrahim KAYA

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Yabancı Diller Bölümü
ibrahim.kaya@ogu.edu.tr
ORCID: 0009-0003-1960-9377

Gonca SUBAŞI

Anadolu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
goncas@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7049-5940

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
16.02.2024

Kabul Tarihi:
21.05.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Hazır bulunuşluk,
Algı,
İngilizce öğretmen
adayları,
Staj danışmanları

Keywords

Preparedness,
Perception,
Preservice EFL
teachers,
Practicum advisors

The current research is a qualitative study carried out using an explanatory research design. The purpose of this study is to examine pre-service EFL teachers' levels of perceived preparation and the notion of "preparedness to teach." Practicum Advisors (PA) and pre-service EFL teachers (PT), both groups being members of the same Department, participated in semi-structured interview sessions to gather data. The online semi-structured interviews involved eight practicum advisors and a total of eighteen PTs. A semi-structured interview analysis focusing on the definition of "preparedness to teach" identifies several essential elements, including dispositions/personal traits, pedagogical knowledge/skills, prior preparation, and interpersonal abilities. Education policy, teacher education programs, practicum/internship, and individual characteristics are found to have an impact on pre-service teachers' perceived preparation.

ÖZ

Mevcut araştırma, açıklayıcı araştırma tasarımı kullanılarak yürütülen nitel bir çalışmadır. Bu çalışmanın amacı, İngilizce öğretmen adaylarının algılanan hazırlık düzeylerini ve "öğretmeye hazırlık" kavramını incelemektir. Araştırma her iki grup da aynı bölümün üyesi olan staj danışmanları ve hizmet öncesi yabancı dil öğretmenleri ile yapılandırılmış görüşme oturumları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi yarı yapılandırılmış görüşmelerde sekiz staj danışmanı ve toplam on sekiz hizmet öncesi yabancı dil öğretmeni yer almıştır. "Öğretmeye hazır olma" tanımına odaklanan yarı yapılandırılmış bir görüşme analizi, eğilimler/kişisel özellikler, pedagojik bilgi/beceriler, ön hazırlık ve kişilerarası yetenekler dahil olmak üzere birçok temel unsuru açıklamaktadır. Buna ek olarak eğitim politikası, öğretmen yetiştirme programları, uygulama/staj ve bireysel özelliklerin öğretmen adaylarının hazır bulunuşluk algılarının üzerinde etkisi olduğu saptanan diğer unsurlardır.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1438350>

Atf/Cite as: Kaya, İ., & Subaşı, G. (2024). A qualitative study on the perceptions of preservice EFL teachers and practicum advisors on preparedness. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 741-755.

Introduction

Education appears to be the primary need for improving people's access to better life possibilities. *The World Declaration on Education for All* was primarily intended to improve the educational standards recommended by the United Nations to governments worldwide in the early 1990s. This phrase means that a country must establish an educational system to support its goal of providing quality education. The quality of education is strongly dependent on the quality of teaching by teachers and the learning process of pupils (Tutyandari, 2020). Teachers' competency has a direct impact on kids' ability to study and achieve academic achievement (Hattie, 2012), and teachers' ability to guide children and families to the essential foundations of individuals may be lifesaving. On the other hand, there is a growing school of thought that disregards excellent education and believes that anyone may work as a teacher after completing a relevant degree. It is assumed that graduates of teacher education programs are well-prepared to work as instructors in a school context. Similarly, it is assumed that pre-service education and field experience are substantially connected with teacher preparedness and that teachers' proficiency serves as a proxy for their professional excellence (Mangin & Stoelinga, 2010). Despite reports of teachers praising their pre-service education, many instructors believe their pre-service education was insufficient to prepare them for the complex reality of teaching as a profession. Thus, it was via this lens that a widely held belief among policymakers was brought to light: teacher education programs do not often adequately prepare teachers for service. There is no standard, widely accepted methodology for determining teacher readiness (Korkmaz, 2022). As a result, earlier studies used the term "teacher preparedness or readiness" as an umbrella word and did not investigate what it entailed. There is a knowledge gap in the research since we are unclear about the reach that the phrase encompasses. The literature produces a fairly limited number of studies that investigate what 'preparedness to teach' English refers to (Kraut, 2013). However, it is only undertaken with pre-service instructors. As a result, there is a need to find the boundaries of the phrases not only from the views of pre-service teachers (PT) but also from their instructors.

Recent research studies on teacher preparedness in Turkish higher education have been conducted at Educational Sciences Faculties and included teacher candidates from all departments, with a quantitative dominant research trend to investigate pre-service teacher preparedness quantitatively (Güner, 2022; Karaca, 2019) and less research in qualitative design (Kılıç, 2020). Despite the abundance of research papers stated above, several studies concentrating on the preparation perceptions of teacher candidates in one subject-specific teacher education program in Türkiye are required. This issue has not been addressed properly by focusing on English language teacher education programs. The aforementioned concerns suggest that there is a need to investigate the perceptions of pre-service English language teachers focusing on one education program at one university in the Turkish environment. Furthermore, this need will be promoted by investigating various stakeholders and features of teacher education programs, such as teacher instructors, and giving voice to their assessment of student teachers' readiness to teach.

Considering the gaps spotted in the literature, the current research seeks answers to the following questions:

- a. How do senior Turkish pre-service English language teachers and practicum advisors define the concept of 'preparedness to teach'?
- b. What are the factors impacting preparedness levels of senior Turkish pre-service English language teachers according to pre-service English language teachers and their instructors?

Literature Review

Theoretical Background for Preparedness to Teach

According to Başaran (1998), being prepared means having developed the necessary behaviors to carry out a learning activity, being capable of carrying it out on a mental, emotional, social, and psychological level, and having advanced to the point where they can perform a developmental task through learning and progression. Several studies have attempted to define the phrase "preparedness to teach," even though there is no agreed-upon definition of the term in the literature on education. Because it is essential to feel prepared when handling a task, the term "preparedness" is frequently used in the context of teacher education and preparation to describe a teacher's willingness to complete all or part of their work when they enter the classroom environment

(Housego, 1990). By considering all the traits and forces that affect such views in pre-service teacher education, Strakova (2015) proposed that the word refers to PTs' perceptions of the teaching profession.

Teacher preparedness is directly impacted by the graduate teacher education program, according to Zientek (2007). However, because they lack the supervision of their supervisor to help them make decisions, inexperienced teachers with inadequate education frequently fail in the early years of their teaching careers due to their inability to translate theoretical knowledge into practical competency (Mehmetlioglu & Haser, 2013). Thus, school experiences have a big impact on how prepared teachers are (Siwatu, 2011). It is undeniable that teaching field experience has an impact on teacher readiness in all. If teacher candidates neglect to give their practicum the attention they need and do not receive the required school observation, they will feel ill-prepared for the teaching profession. The coursework also has an impact on teachers' perceptions of their readiness to teach (Onchwari, 2010). It was revealed that classroom management courses improved teachers' perceptions of their preparedness to teach. Pre-service English language teachers' concerns regarding their ability to teach were examined by Arslan and Ilin (2018) after methodology classes, before the practicum, and following the practicum.

Preparedness to Teach Research Studies in the Literature

Worldwide interest in pre-service teacher preparedness has led to studies in a variety of disciplines, following Housego (1990) addressing various levels; early childhood education (Onchwari, 2010), primary education (Mutisya, 2015), and English language education (Kraut, 2013). Such studies have been conducted in a variety of contexts, including Indonesia (Tutyandari, 2020), Canada (Faez & Valeo, 2012), Thailand (Scholz, 2014), USA (Thompson, 2010) as well as Türkiye (Güner, 2022). The vast majority of studies conducted globally demonstrate the value that nations place on teachers being prepared to instruct their children of the future. However, few studies have examined teachers of English language perspectives of their level of preparation to teach. Considering the last decade, it is possible to group the current literature under six main categories regarding their content; preparedness to teach English (Angranei and Yusuf, 2016; Kılıç, 2015; Kraut, 2013; Turgut et al., 2016; Tutyandari, 2020); Preparedness to teach English in various environment (Faez, 2012; Siwatu, 2011; Wong et al., 2016); preparedness to teach English to young learners (Güngör, 2016; Hedge, 2018); Preparedness to teach English and practicum (Çelik 2017; Strakova, 2015); preparedness to teach English and self-efficacy (Casey, 2011; Korkmaz, 2022) and preparedness to teach English and technology (Çalışkan, 2017; Uzundurdu 2022).

The perceived readiness of pre-service English language teachers to instruct post-undergraduate education was investigated in Kraut's (2013) study. A survey, open-ended inquiries, and student interviews were all part of the mixed-methods approach. The study discovered that dispositions, teaching experience, and background all have an impact on how prepared one feels for a task. The results emphasize how intricate the idea of readiness in education is. Using the European Portfolio for Student Teachers of Languages (EPOSTL), Strakova (2015) investigated the teaching preparation perceptions of 37 pre-service English language instructors. The study discovered that, despite students' happiness with methodological courses, teachers are still required to strengthen their abilities in evaluation and increase learner freedom to be more prepared.

In their study, Wong et al. (2016) investigated how prepared pre-service ESL teachers were to teach English to a diverse student body. Twenty-eight participants finished a survey and 48 hours of teaching practice. The survey discovered that although educators were ready to embrace multiculturalism, they had difficulty comprehending the various languages and cultures of their students. They were strong in both personality and tactical expertise.

There have only been a few scholarly discussions on the topic of teacher preparedness in the Turkish context over the past ten years. Even though there are not many studies in educational science that address PTs' perceptions of their preparedness as a whole, taking pre-service English language teachers as participants (Ataş-Akdemir, 2019), there are not many that focus on PTs' preparedness in one particular subject area, unlike Turkish (Göçer, 2008) or math (Mehmetlioglu and Haser, 2017). Nonetheless, as the topic is discussed, there is a growing tendency in the preparation of Turkish EFL teachers. Güngör (2016) conducted an action study to discover more about the attitudes of Turkish pre-service English teachers toward instructing young students. To promote reflective practice, the study included lesson plans, reflective notebooks, and videotaped micro-

teaching sessions. The results demonstrated that although they were first uneasy owing to their lack of professional expertise, weekly feedback improved their readiness and self-assurance, pointing to a successful trend in their teaching methodology.

Kılıç (2020) studied how Turkish pre-service EFL instructors felt about how prepared they were for the classroom. Effective language instructors should have interpersonal, classroom management, technological, and pedagogical skills, according to a study done through in-person interviews with ten teachers. Yet, a few elements of pre-service teacher education impeded their ability to advance professionally. Çelik (2017) examined senior-year English language instructors' opinions of their readiness to teach while taking their educational background and practicum experiences into account in her doctoral research. In this study, 106 PTs, cooperating teachers, and their advisors participated. The findings indicated that while readiness had significantly increased, self-perceptions of teaching knowledge had slightly decreased. While student teachers pointed to their professional selves as a source of preparedness, advisors linked this to developmental requirements. Teaching effectiveness, faculty education, and personal traits were among the variables influencing readiness.

To determine how prepared English language instructors were to use technology in the teaching of other languages, Çalışkan (2017) carried out a study. 246 teachers out of 246 submitted data. Two group interviews and the Technology (e)-Readiness Questionnaire for Teachers were employed in the study. The findings indicated that over half of the teachers were unprepared to use technology in the classroom and had a negative attitude about it. Based on practicum experiences, Korkmaz (2022) investigated the readiness of aspiring English language instructors. Using a mixed methods methodology, the study included quantitative data from The Big Five Inventory, Teachers' Sense of Efficacy Scale, Attitude Scale of the Teaching Profession, and Factors Influencing Teaching Choice. The findings demonstrated that when students gain awareness of the teaching practicum, their motivation and attitudes toward teaching also grow. The impact of COVID-19 on instructors' readiness was also noted in the study.

There exists a research gap that needs to be addressed due to the dearth of research on pre-service teacher preparedness in the Turkish setting. Further, there is no fixed definition for teacher preparedness (Korkmaz, 2022) and different stakeholders from various backgrounds may ascribe different meanings to it. There is a limited number of research discussing pre-service teacher preparedness focusing only on one discipline in detail. Rather, there is a research trend in education faculties to take all disciplines together as a research focus and compare pre-service teacher preparedness based on various disciplines. In addition, there is a compilation of quantitative-based research which yields results confirming that pre-service teachers perceive themselves as either moderately prepared or well-prepared. Yet, there is a need for more qualitative-based data and go further to discuss the underlying reasons for varying preparedness levels.

Method

Research Design and Participants

The purpose of this study is to investigate how prepared senior-year pre-service English language teachers feel to teach and what influences their views. Consequently, a Turkish higher education institution offering an ELT curriculum serves as the research context. Conducted in Explanatory Research Design, the current research study holds two groups of participants: practicum advisors (PA) and preservice teachers. Selecting participants by convenience sampling, eighteen senior-year preservice teachers and eight PAs agreed to participate in semi-structured online interviews during the 2022-2023 academic year.

Data Collection

Data was collected through semi-structured interview sessions with both groups; pre-service teachers and faculty instructors. The data was collected during the 2022-2023 spring education term in Türkiye. Because of the extraordinary conditions of the earthquake hitting the southern part of Türkiye, the data collection procedure was carried out on the Zoom online meeting platform. To guarantee the validity of the data collection instruments, several carefully studied and implemented measures were used in the current study. First, the

interview questions were designed with consideration for the study purpose and questions, considering the most recent literature to ensure content validity. Before eliminating them due to bias and irrelevance, the researcher created two distinct item pools, with five questions for PAs and ten questions for PTs. After that, five Turkish academics with ties to the field and an English native speaker went over the questions. The interview questions were amended after considering the expert opinion and feedback to elicit responses. They were either combined, paraphrased, or removed from the final text. Finally, to evaluate the instrument's validity and the questions' clarity, the researcher went over each question in detail, comparing the most recent draft with the original draft. Piloting sessions with PTs and PAs were held to better ensure the validity of the interview instruments. Two senior PTs at the same university majoring in ELT as a double major were recruited, bearing in mind that the inclusion of the sample in piloting would be beneficial (Dörnyei, 2003). The researcher captured the meetings on video and wrote up a transcription.

Data Analysis

The present study employed a continual comparison strategy for the theme analysis, whereby the researcher iterated back and forth during the coding process to ultimately determine the code categories. MAXQDA 2022 was used to analyze the qualitative data for a few reasons. First, a total of 26 individuals provided the qualitative data. With MAXQDA 2022, storing and retrieving such massive data was simpler and more organized. Second, MAXQDA 2022 offers a user-friendly software interface together with the opportunity for creative coding, enabling the data to be visually categorized. Thirdly, and above all, it is the best curriculum for effective teamwork. Collaboration was made possible by MAXQDA 2022, given that the external researcher provided legitimacy to the qualitative data.

Furthermore, an independent researcher who has been working on their thesis on a qualitative dominant design analyzed the qualitative data. The researchers decided to examine the data question by question and to conduct separate, independent reliability analyses of the data. MAXQDA 2022 as 86% was used to analyze inter-coder agreement. Since Braun and Clarke's (2006) thematic analysis approach is very valid in terms of accessibility and flexibility in terms of discovering and interpreting themes, it served as guidance for the qualitative analysis phase of this research project. The full explanation of the steps for theme analysis recommended by Braun and Clarke (2006) is devoted to the next section. The data from PTs served as the starting point for the analysis, which then moved on to PAs.

Findings

How do senior Turkish pre-service English language teachers and practicum advisors define the concept of 'preparedness to teach'? (RQ1)

The first research question asked for the definition of the concept of 'preparedness to teach'. This issue was tackled initially from the perspective of PTs and the thematic analysis of the data provided five main subthemes as presented in Table 1. The five main subthemes were ordered from the most repeated to the least. The results of the data were labeled as pedagogical knowledge (n=19) including only the theoretical knowledge, preparation beforehand (n=16) referring to any case that requires preparation, pedagogical skills (n=13) as performing the knowledge of pedagogy, interpersonal skills (n=10) referring to getting in touch with learners and dispositions/ personal qualifications (n=8) as individual perceptions of the respondents.

Table 1. PT's Definition of Preparedness to Teach

Subtheme	Category	f
Pedagogical knowledge	Methodological knowledge	8
	English language content knowledge	6
	Pedagogical content knowledge	5
	Total frequency	19
Preparation beforehand	Prepare lesson plan/ materials	8
	Plan the teaching	3
	Be ready mentally and physically	3
	Check/ develop the existing knowledge	2
	Total frequency	16
Pedagogical Skills	English language competency	5
	Methodological Skills	3
	Improvisational teaching skills	3
	Classroom management	2
	Techno-pedagogical skills	2
	Total frequency	13
Interpersonal Skills	Understanding attitude	8
	Developed communication skills	2
	Total frequency	10
Dispositions/Personal qualifications	Being eager to teach and learn	3
	Being confident	1
	Being open-minded	1
	Being responsible	1
	Having teaching experience	1
	Having the talent in teaching	1
	Total frequency	8

Definitions of the same question by PAs also yielded five subthemes, four of which overlap (preparation beforehand, pedagogical knowledge, pedagogical skills, and dispositions/personal qualifications) As displayed in Table 2, PAs' data emerged a different subtheme as 'work environment-related knowledge' (n = 5) referring to the components that pre-service teachers likely to experience in their workplace. The significance of knowing the learner group (n = 3), as PA 6 explains below.

"..and also, a teacher should be aware of the level of the students in the class or the school atmosphere (PA 6)"

Table 2. PA's Definition of Preparedness to Teach

Subtheme	Category	f
Preparation beforehand	Have a lesson plan/ material	5
	Be ready (psychologically)	3
	Rehearse the lesson plan	2
	Total frequency	10
Pedagogical knowledge	Have pedagogical content knowledge	4
	Have methodology knowledge	3
	Have English language knowledge	2
	Total frequency	9
Pedagogical skills	Adjusting teaching to student groups	2
	Classroom management	1
	Error correction	1
	Instruction giving	1
	Total frequency	5
Work Environment-Related Knowledge	Know the learner group	3
	Know the work environment	2
	Total frequency	5
Dispositions/ Personal qualifications	Being confident	2
	Being enthusiastic	1
	Having a teacher's attitude	1
	Total frequency	4

What are the factors impacting the preparedness levels of senior Turkish pre-service English language teachers according to pre-service English language teachers and their instructors? (RQ2)

Determining the variables influencing PTs' varied degrees of English language proficiency is another primary goal of the current research. Thus, a great deal of attention was devoted to investigating this phenomenon, both through the clarification of the elements in the semi-structured interview questions and the assignment of a distinct question such as "Are there any other factors that could impact your preparedness to teach sense?" along with some leads. The responses to the preceding questions about the theme of "factors affecting participants' preparedness to teach English sense" as well as the answers provided to this particular question were compiled.

With the PTs, three major sub-themes emerged from the thematic analysis: teacher education program, internship/ practicum practices, and personal effort as in Table 3. The responses provided to the aforementioned question during the semi-structured interview sessions did not align with any of the preceding sub-themes, nor did they integrate a sub-theme that was distinct from a major category with other factors.

Table 3. PT's Reported Factors Affecting their Preparedness to Teach English

Subtheme	Category	f	
Internship/ practices	Practicum	Provides important opportunities	9
		Prepares for after graduation/ real classroom	7
		Gain experience/ practice	6
		See the gap between theory and practice	6
		Understand learner profile/ develop materials accordingly	7
		Assess the teaching ability/ job decision	5
		Develop improvisational teaching skills	4
		Grow confidence/ interest in teaching job	3
		Learn from mentor teachers	3
		Learn classroom management	3
		Lack of variety in schools and student types	2
Total frequency	55		
Teacher program	education	Help understand/ detailed methodological courses	10
		Learn how to teach English	8
		Develop a teacher identity	6
		Lack enough teaching practice/ online	5
		Improve English language skills	4
		Learn material/ lesson plan preparation	4
		Learn learner characteristics	3
		Lack of grammar/ speaking teaching courses	2
		Total frequency	42
Personal Effort		Fulfill the course requirements	13
		Search extensively on language and teaching	12
		Tutor/ voluntary teaching	9
		Personal characteristics (competitive/ enthusiastic)	7
		Overcome stage fright/ public speaking skills	3
Total frequency	41		
Other factors		Nothing (else) comes to mind	7
		Supportive environment at the Department	3
		Family	2
		Previous teachers	2
		Total frequency	17

Through the eyes of their instructors, one of the primary goals of this study was to examine the variables influencing the readiness of pre-service English language teachers to teach sense. This is the reason that throughout the semi-structured interview sessions, PAs were asked a direct question on these factors. Their responses led to the thematic analysis's discovery of four primary sub-themes, which were related to teacher education programs, personal factors, internship/practicum practices, and education policy, as Table 4 indicated.

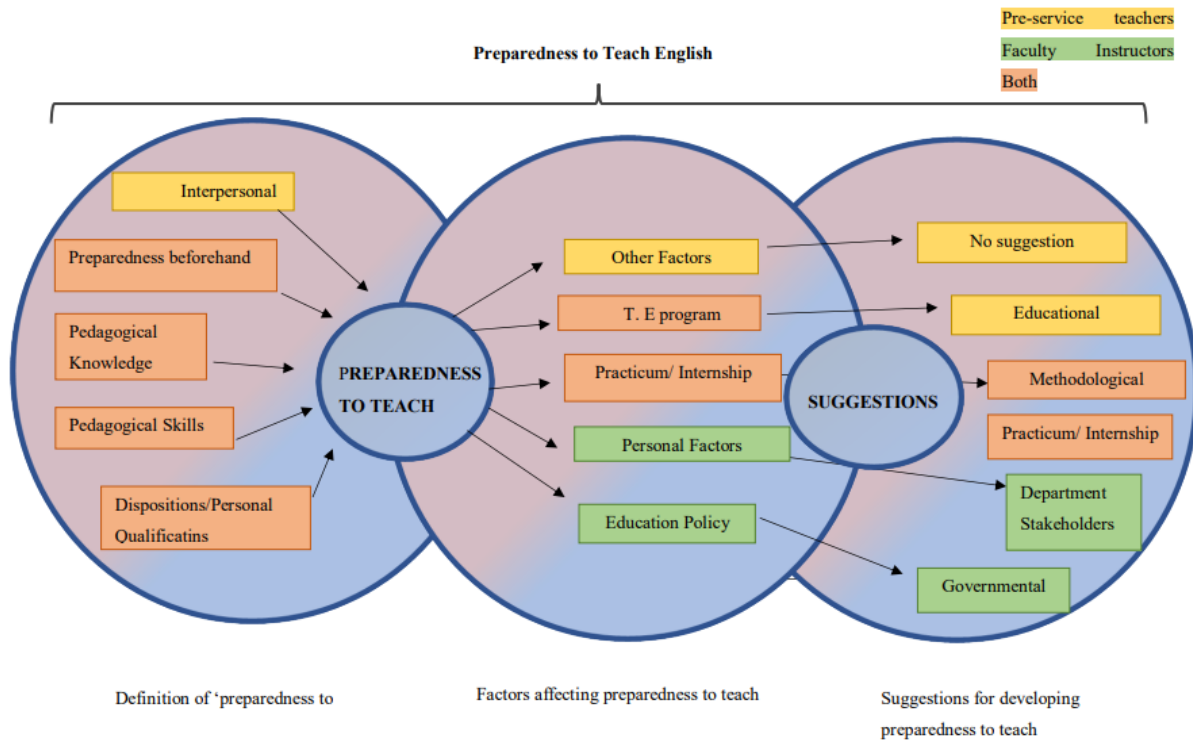
The first two of these four sub-themes—practicum/internship practices and teacher education program—led the participating PAs to assess the current process as either adequate or inadequate for preparing pre-service teachers to teach English. In light of their respective sufficient and insufficient features, these two sub-themes were thus presented.

Table 4. PA's Reported Factors Affecting PT's Preparedness to Teach English

Subtheme		Category	f	
Internship/ practices	Practicum	sufficient	Enough feedback on teaching	3
			Content-based observation	3
			Planning and teaching a lesson	2
			Total frequency	8
			Late/ less / artificial practicum practices	8
		insufficient	More students/ less instructors	4
			Inadequate hour of pre-service observation by instructors	3
			Less variety in school profiles	3
			Total frequency	19
			Teacher education program	sufficient
Total frequency	4			
insufficient	Poor peer teaching attempts	6		
	The changing curriculum	3		
	Adapting to online education	3		
		Less standardization/ devotement to teaching by instructors	2	
		Total frequency	14	
Dispositions/ Personal qualifications		Like teaching	4	
		Teaching motivation	3	
		Family factor	2	
		Total frequency	9	
Government policy related factors		KPSS exam	4	
		Government policy	4	
		Total frequency	8	

Conclusion and Discussion

Figure 1. Conceptual Model for Preparedness to Teach English

Each group's thematic analyses were completed independently, then they were combined to create conceptual models. The model, presented in Figure 2 consists of three clusters. They are color-coded to identify sub-themes based on research questions and participants' views. The model includes yellow for PTs, green for faculty instructors, and orange for common themes in both groups. The data for the definition of "preparedness to teach" is considered in the first cluster; the factors influencing the participants' perception of preparedness to teach are linked in the second cluster; and the final cluster emerged based on suggestions made by the participants that overlapped with the factors affecting preparedness to teach.

There has been very little research on "preparedness to teach," with only one study (Kraut, 2013) defining the phrase. Pre-service EFL teachers were asked to define the phrase as part of Kraut's study, which gathered written data. Twelve sub-themes for the definition were found through study, encompassing educational knowledge and personal attributes. While most of these sub-themes conflict, some of them are in line with the current study. Both studies share the concept of pedagogical knowledge, which includes pedagogical abilities. Personal attributes are also covered, such as motivation and readiness to teach. According to Kılıç (2020), being a teacher involves a large time commitment to personal traits and preparation. According to Klassen and Tze (2014), personality qualities are a major factor in PTs' preparedness, despite their efficacy.

Although the other sub-themes had terminology that contradicted one another, most of them were included in both surveys. As an example, participants in Kraut (2013) identified the performance component of teaching as one sub-theme; yet the same statement made by participants in the current study on "mental and physical readiness" was classified as "preparation beforehand." The description of PTs' mental qualities found enough area in both of the research, albeit in distinct categories, and it provides teacher candidates with dynamics of self-perception to become excellent teachers (Rimm-Kaufman & Hamre, 2010). Therefore, given that they are both qualitative elements and since the thematic analyses rely on the researcher, it is plausible to argue that the distinction may arise from how the themes are categorized or saturated. Along with this, the data collection was

done via pen-paper in Kraut's (2013) study which allowed the respondents to elaborate and revert their answers compared to semi-structured interviews in the current study.

The second cluster appeared to be the factors affecting pre-service teacher preparedness. Teacher education program as a sub-heading plays a significant role in laying the groundwork for some tenets that teacher candidates will use to prepare them for their chosen careers (Mercado, 2018). The study revealed that teacher education programs are essential because they give pre-service teachers an opportunity for practice-oriented learning together with knowledge-based proficiency. The fact that pre-service teachers' preparation is rounded out by disclosing subject-specific information and practical abilities for the benefit of students was noted by Naguiat (2006) as a contributing characteristic. Regarding the influence of teacher education-related factors on pre-service teachers' readiness to teach, both methodological and instructional recommendations were made. The department viewed proposals connected to education as the best way to carry out instruction, and PTs frequently stressed the importance of student-centered teaching. Seweje (2000) offered more support for this idea, stating that for student teachers to express their ideas and develop their skills, there needs to be an active involvement on their part. This could promote the preparedness level of pre-service teachers.

Following, the sub-theme practicum/internship has been reported to have a positive effect on the preparedness levels of pre-service teachers despite its insufficient applications (Seferoglu, 2006). As Namachi et al., (2011) concluded, the participants in this study restated the insufficient and inappropriate timing of practicum practices. Thus, the suggestions from pre-service teachers and faculty instructors targeted the duration and timing of the teaching internship, which overlays with the findings of Korkmaz (2020). Dispensable from the previous literature, the current study concluded the effect of others, including family and friends, on pre-service teacher preparedness to teach. The chief reason for this might relate to Turkish customs and culture in which teaching is regarded as a domestic occupation and families favor it as Bandura (1982) asserts the impact of surroundings in decision making. With a rather critical eye, faculty instructors touched upon governmental factors along with personal ones. The policies on teacher education were reported to cause some mismatches because of the monopoly in the education faculties. Since all teacher education program policies are regulated in one hand and Turkish language, these mismatches are found unavoidable by the faculty instructors.

Implications and Suggestions

To begin with, this research study adds to the small amount of literature by focusing on the preparation level of senior Turkish EFL PTs. In keeping with this interpretation, it offers an inside look at the ideas and perspectives of a particular cohort of faculty members and student teachers. Since there is not a set or recognized framework for PTs to follow, the conceptual model derived from the data can serve as a foundation for this study setting. The detrimental impact of the absence of a widely recognized framework for teacher preparation was extensively discussed by Korkmaz (2022). To approach a conceptual model, this study concentrated on particular groupings.

Secondly, the study emphasizes the role of practicum school organization in teacher preparedness but criticizes its lack of diversity. It suggests collaboration between the Ministry of National Education (MoNE) and Higher Education Council (HEC) in Turkiye, standardization of observation tasks, and a more practicum-oriented senior year for PTs. Participants contend that the school practicum period is insufficient to adequately prepare teachers for teaching in actual classrooms. Government organizations could think twice about this if they extended the practicum to the third year, let PTs begin in their senior year, and allowed them to obtain practical experience in a genuine educational setting.

Governmental bodies should consider PAs' suggestions for recruitment in education faculties due to high student density and fewer teacher educators, affecting education quality. Revisions to graduation prerequisites, interviews, and motivation letters could improve teacher preparation. PAs in the study acknowledge education gaps due to online and distance education, recognizing teachers and curriculum readiness during pandemics and earthquakes. Establishing educational policies for future emergencies is crucial.

In addition to remarkable findings, the current study has limitations in some areas. First, this study was restricted to a particular department and university in Turkiye. To obtain a more broadly applicable conclusion, future research may be carried out using distinct samples, such as ELT departments from more universities in a specific country. Secondly, although the design was planned, the earthquake hitting the southern part of the country and

education switching to online caused certain drawbacks. The researchers visited online classes to inform students about the study and noted 25 of the voluntary participants' contact information. However, only 18 of them willingly participated and provided eligible data for the current study. Along with this, mentor teachers assisting PT's in the practicum schools did not show a willingness to participate in the study. Thus, future studies might be conducted with other stakeholders such as school principals and mentor teachers with more participants. Besides, it might be possible to construct a comprehensive triangulation when gathering data using other tools, including field notes.

References

- Angraeni, A., & Yusuf, F. N. (2022) Psychologically ready? Cases of EFL elementary school teachers' readiness to teach English in Indonesia. *Mimbar Sekolah Dasar*, 9(2), 352-366.
- Arslan, F. Y., & Ilin, G. (2013). Effects of peer coaching for the classroom management skills of teachers. *Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)*, 9(1).
- Başaran, İ. E. (1998). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Aydan Web Tesisleri.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Çalışkan, E. (2017). *A Study on e-readiness of teachers in language classrooms*. Unpublished Master's Thesis. Antalya: Akdeniz University, Graduate School of Educational Sciences.
- Casey, M. (2011). *Perceived efficacy and preparedness of beginning teachers to differentiate instruction*. Unpublished Doctoral Dissertation. Providence, Rhode Island: Johnson and Wales University. Graduate School of Education.
- Çelik, H. (2017). *Senior pre-service English language teachers' perceptions of preparedness to teach: Sources and changes*. Unpublished Doctoral Dissertation. Çanakkale: Onsekiz Mart University, Graduate School of Educational Sciences.
- Faez, F., & Valeo, A. (2012). TESOL teacher education: Novice teachers' perceptions of their preparedness and efficacy in the classroom. *Tesol Quarterly*, 46(3), 450-471. 10.1002/tesq.3.
- Güngör, M. N. (2016). Turkish pre-service teachers' reflective practices in teaching English to young learners. *Australian Journal of Teacher Education (Online)*, 41(2), 137-151.
- Hattie, J. (2012). *Visible learning for teachers: Maximizing impact on learning*. Londra: Routledge.
- Housego, B. E. (1990). Student teachers' feelings of preparedness to teach. *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne de l'education*, 15(1)37-56. <https://doi.org/10.2307/1495416>.
- Karaca, N. (2019). *A Study on preservice teachers' perceived preparedness levels regarding instructional planning and creating learning environments*. Unpublished Doctoral Dissertation. Ankara: Middle East Technical University, Graduate School of Social Science.
- Kılıç, M. (2020). Agile or Fragile: Are You Ready to Teach English? EFL Pre-service Teachers' Preparedness for Teaching, *International Online Journal of Educational Sciences*, 12(2), 84-100.
- Klassen, R., & Tze, V. M. C. (2014). Teachers' self-efficacy, personality, and teaching effectiveness: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 12(1), 59-76. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2014.06.001>
- Korkmaz, H. (2022). *Teacher readiness of pre-service English language teachers before and after the practicum*. Unpublished Doctoral Dissertation. Eskişehir: Anadolu University, Graduate School of Educational Science.
- Kraut, N. J. (2013). *What it means to feel prepared to teach: A mixed methods investigation into preservice English language arts teachers' perceptions of preparedness*. Unpublished Doctoral Dissertation. Raleigh: North Carolina State University, Graduate School of Education.
- Mangin, Melinda M. & Stoelinga, Sara Ray (2010) The Future of Instructional Teacher Leader Roles, *The Educational Forum*, 74(1), 49-62. <https://doi.org/10.1080/00131720903389208>

- Mehmetlioğlu, D. & Haser, Ç. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının mesleğe hazır bulunuşlukları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 91-102. doi: 10.9779/PUJE531
- Mercado Jr, R. (2018). Teaching Preparedness and Outcomes of the Teacher Education Programs to the Graduates. Available at SSRN 3418224.
- Mutisya, S.M. (2015). Primary teacher trainees' preparedness to teach science: A gender perspective. *Journal of Education and Practice*, 6(3), 126-135.
- Naguiat, J. (2006). Level of preparedness and performance of student teachers in selected state Universities and colleges in Region III. Unpublished Doctoral Dissertation. Malolos City: Bulacan State University.
- Onchwari, J. (2010). Early childhood in-service and preservice teachers' perceived levels of preparedness to handle stress in their students. *Early Childhood Education Journal*, 37(5), 391-400.
- Rimm-Kaufman, S. E., & Hamre, B. K. (2010). The role of psychological and developmental science in efforts to improve teacher quality. *Teach. Coll. Rec.* 112(1), 2988–3023. <https://doi.org/10.1177/016146811011201204>.
- Scholz, A. (2014). *Investigating the perception of EFL teachers in Thailand: To what extent do they feel prepared to teach?* Unpublished Doctoral Dissertation. Fargo: North Dakota State University of Agriculture and Applied Sciences, Graduate School of Educational Sciences.
- Seferoğlu, G. (2006). Teacher candidates' reflections on some components of a pre-service English teacher education programme in Turkey. *Journal of Education for Teaching*, 32(4), 369-378. <https://doi.org/10.1080/02607470600981953>
- Seweje, R. O. (2000). The challenge of science teaching in Nigeria today. *Journal of Educational Foundations*, 1(1), 208-220.
- Siwatu, K. O. (2011). Preservice teachers' sense of preparedness and self-efficacy to teach in America's urban and suburban schools: Does context matter? *Teaching and Teacher Education*, 27(2), 357-365.
- Strakova, Z. (2015). The perception of readiness for the teaching profession: a case of preservice trainees. *Journal of Language Cultural Education*. 3(1), 32-42.
- Thompson, C. J. M. (2011). *Beginning teachers' perceptions of preparedness: A teacher education program's transferability and impact on the secondary English/ language arts classroom*. Unpublished Doctoral Dissertation: Atlanta: Georgia State University, Graduate School of Educational Sciences.
- Turgut, R., Sahin, E. A., and Huerta, M. (2016). Changes in preservice teachers' perceptions of preparedness to teach English language learners (ELLs) in mainstream classrooms. *Journal of Ethnographic & Qualitative Research*, 10(4). 291-305.
- Tutyandari, C. (2020). *Exploring Pre-Service Teachers' Perceptions of Preparedness for Teaching in Indonesia*. Unpublished Doctoral Dissertation. Melbourne: University of Melbourne, Graduate School of Education.
- Uzundurdu, G. (2022). *Technological readiness of pre-service English language teachers*. Unpublished Doctoral Dissertation. Antalya: Akdeniz University, Graduate School of Educational Sciences.
- Wong, C. Y., Indiatsi, J., and Wong, G. K. (2016). ESL teacher candidates' perceptions of strengths and inadequacies of instructing culturally and linguistically diverse students: Post clinical experience. *Journal of Cultural Diversity*, 23(2). 57-64.
- Zientek, L. R. (2007). Preparing high-quality teachers: Views from the classroom. *American Educational Research Journal*, 44(4), 959-1001.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Eğitimin kalitesi büyük ölçüde öğretmenlerin öğretim kalitesine ve öğrencilerin öğrenme sürecine bağlıdır (Tutyandari, 2020). Öğretmenlerin yeterliliği, çocukların çalışma ve akademik başarıya ulaşma becerileri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Hattie, 2012) ve öğretmenlerin öğrencileri ve aileleri yönlendirme yeteneği hayat kurtarıcı olabilir. Öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimlerini övdüklerine dair raporlara karşın, birçok eğitimci hizmet öncesi eğitimlerinin onları bir meslek olarak öğretmenliğin karmaşık gerçekliğine hazırlamak için yetersiz olduğuna inanmaktadır. Öğretmen hazır bulunuşluğunu belirlemek için standart ve yaygın olarak kabul edilen bir metodoloji yoktur (Korkmaz, 2022). Sonuç olarak, daha önceki çalışmalar öğretmen hazırlığı terimini genel bir tabir olarak kullandı ve ne anlama geldiğini araştırmadı. İfadenin kapsadığı anam konusunda net veriler olmadığını için önceki araştırmalarda bir bilgi boşluğu saptanmıştır. Literatür, öğretmeye hazır olma teriminin ne anlama geldiğini araştıran oldukça sınırlı sayıda çalışma üretmektedir (Kraut, 2013) ancak, bu çalışmalarının sadece öğretmen adayları ile sınırlı olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, ifadelerin sınırlarını sadece öğretmen adaylarının değil, aynı zamanda eğitimcilerinin de bakış açılarından bulmaya ihtiyaç vardır.

Türk yükseköğretiminde öğretmen hazır bulunuşluğuna ilişkin son araştırmalar Eğitim Bilimleri Fakültelerinde yapılmış ve tüm bölümlerden öğretmen adaylarını kapsamıştır. Aynı zamanda, hizmet öncesi öğretmen hazır bulunuşluğunu nicel olarak incelemeye yönelik bir araştırma eğilimi vardır (Güner, 2022; Karaca, 2019) ve nitel desen alanında daha az araştırma yapılmıştır (Kılıç, 2020). Yukarıda belirtilen araştırma makalelerinin bolluğuna rağmen, Türkiye'de bir alana özgü öğretmen eğitimi programında öğretmen adaylarının hazırlık algılarına odaklanan çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu konu, İngilizce öğretmenliği programlarına odaklanarak yeterli bir şekilde ele alınmamıştır. Yukarıda belirtilen kaygılar, İngilizce öğretmeni adaylarının Türkiye ortamında bir üniversitede tek bir eğitim programına odaklanma algılarının araştırılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Hizmet öncesi öğretmen hazırlığına dünya çapında ilgi, Housego'yu (1990) takiben çeşitli disiplinlerde çalışmalara yol açmıştır; erken çocukluk eğitimi (Onchwari, 2010), ilköğretim (Mutisya, 2015) ve İngilizce dil eğitimi (Kraut, 2013) bunun birkaç örneğidir. Bu tür çalışmalar Endonezya (Tutyandari, 2020), Kanada (Faez & Valeo, 2012), Tayland (Scholz, 2014), ABD (Thompson, 2010) ve Türkiye (Güner, 2022) dahil olmak üzere çeşitli bağlamlarda yürütülmüştür. Küresel olarak yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, ulusların çocuklarına geleceği öğretmeye hazır olan öğretmenlere verdiği değeri göstermektedir. Bununla birlikte, az sayıda çalışma, İngilizce öğretmenlerinin ya da adaylarının öğretmeye hazırlık düzeylerine ilişkin bakış açılarını incelemiştir. Son on yıla bakıldığında mevcut literatürü içerik bakımından altı ana kategori altında toplamak mümkündür; İngilizce öğretmeye hazır olma (Angrane ve Yusuf, 2016; Kılıç, 2015; Kraut, 2013; Turgut vd., 2016; Tutyandari, 2020); İngilizceyi çeşitli ortamlarda öğretmeye hazır olma (Faez, 2012; Siwatu, 2011; Wong ve diğerleri, 2016); genç öğrencilere İngilizce öğretmeye hazır olma (Güngör, 2016; Çit, 2018); İngilizce öğretime hazırlık ve uygulama (Çelik 2017; Strakova, 2015); İngilizce öğretmeye hazır olma ve öz yeterlik (Casey, 2011; Korkmaz, 2022) ile İngilizce ve teknoloji öğretmeye hazır olma (Çalışkan, 2017; Uzundurdu, 2022).

Söz konusu çalışmanın amacı, son sınıf İngilizce öğretmeni adaylarının öğretmeye nasıl hazırlandıklarını ve görüşlerini nelerin etkilediğini araştırmaktır. Sonuç olarak, İngilizce Öğretmenliği müfredatı sunan tek bir Türk yükseköğretim kurumu araştırma bağlamı olarak hizmet vermektedir. Açıklayıcı Araştırma Tasarımı ile yürütülen mevcut araştırma, iki grup katılımcıya sahiptir: sekiz staj danışmanı ve on sekiz öğretmen adayları. 2022-2023 akademik yılında önce öğretmen adayları daha sonra da staj danışmanları ile gerçekleştirilmek üzere yarı yapılandırılmış çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Türkiye'nin güneyini vuran depremin olağanüstü koşulları nedeniyle veri toplama işlemi Zoom çevrimiçi toplantı platformu üzerinden gerçekleştirildi. Veri toplama araçlarının geçerliliğini garanti altına almak için, bu çalışmada dikkatle incelenmiş ve uygulanmış birkaç önlem kullanılmıştır. Bu çalışmada veriler, tema analizi için sürekli bir karşılaştırma stratejisi yöntemi ile incelenmiştir, bu sayede araştırmacı, nihai olarak kod kategorilerini belirlemek için kodlama işlemi sırasında ileri geri yinelemiştir. Nitel verilerin analizinde MAXQDA 2022.

Her grubun tematik analizleri bağımsız olarak tamamlanmış, daha sonra kavramsal modeller oluşturmak için birleştirilmiştir. Öğretmeye hazır olma konusunda çok az araştırma yapılmıştır ve sadece bir çalışma (Kraut, 2013) bu ifadeyi tanımlamaktadır. Yabancı dil olarak İngilizce öğretmeni adaylarından, Kraut'un yazılı veri toplayan çalışmasının bir parçası olarak ifadeyi tanımlamaları istenmiş ve tanım için on iki alt tema, eğitim bilgisi ve kişisel özellikleri kapsayan çalışma yoluyla bulunmuştur. Bu alt temaların çoğu birbiriyle tam olarak

örtüşmezken, bir kısmı da mevcut çalışma ile uyumludur. Her iki çalışma da *pedagojik yetenekleri* içeren *pedagojik bilgi* kavramını paylaşmaktadır. Motivasyon ve öğretmeye hazır olma gibi kişisel özelliklerin de birbiriyle uyumlu olduğu saptanmıştır. Buna karşın, Kılıç'a (2020) göre öğretmen olmak, kişisel özelliklere ve hazırlığa büyük bir zaman ayırmayı gerektirir. Klassen ve Tze'ye (2014) göre, *kişilik niteliklerine* rağmen, öğretmen adaylarının hazırlıklı olmalarında önemli bir faktördür.

Diğer alt temalar birbiriyle çelişen terminolojiye sahip olsa da çoğu her iki araştırmanın bulgularında da yer almıştır. Örnek olarak, Kraut (2013) katılımcıları *öğretim performansı* bileşenini bir alt tema olarak tanımlamış olup yine de *zihinsel ve fiziksel hazırlık* konulu mevcut çalışmaya katılanlar tarafından yapılan aynı açıklama, *önceden hazırlık* olarak sınıflandırıldı. Öğretmen adaylarının zihinsel niteliklerinin tanımlanması, farklı kategorilerde de olsa her iki çalışmada da yeterli alan bulmuştur ve öğretmen adaylarına mükemmel öğretmenler olmaları için benlik algısı dinamikleri sağlamaktadır (Rimm-Kaufman ve Hamre, 2010). Bu nedenle, her ikisinin de nitel unsurlar olduğu ve tematik analizlerin araştırmacıya dayandığı göz önüne alındığında, ayrımın temaların nasıl kategorize edildiğinden veya doyunlaştırıldığından kaynaklanabileceğini iddia etmek akla yatkındır.

SELF-REGULATED LEARNING STRATEGIES OF TERTIARY LEVEL EFL LEARNERS İNGİLİZCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENEN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ- DÜZENLEMELİ ÖĞRENME BECERİLERİ

İlknur İSTİFÇİ
Anadolu Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Yabancı Diller Bölümü
iistifci@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3295-5747

ÖZ

Geliş Tarihi:
02.04.2024

Kabul Tarihi:
21.05.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Dil öğrenimi
Öz-düzenlemeli
öğrenme
Öğrenci özerkliği
İngilizceyi yabancı dil
olarak öğrenmek

Keywords
Language learning
Self-regulated
learning
Learner autonomy
EFL learning

Çalışma, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin öz-düzenlemeli öğrenme becerileri ile cinsiyet ve İngilizce yeterlilik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Araştırmanın verileri yoğun bir hazırlık programında öğrenim gören 96 temel ve 88 üst-orta düzey öğrenciden toplanmıştır. Bu çalışmada S2R modelinin önerdiği Bilişsel, Duyuşsal, Sosyo-kültürel İnteraktif, Meta-Bilişsel, Meta-Duygusal, Meta-Sosyo-kültürel İnteraktif olmak üzere 6 alt başlık altında 35 maddeden oluşan Öz-Düzenlemeli Dil Öğrenme Stratejisi Kullanım Ölçeği ile veri toplanmıştır. Verilerin analizi SPSS 24 programı ve Bağımsız değişken t testi kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları, iki öğrenci grubu arasında öz düzenlemeli öğrenme stratejilerinin kullanımı açısından bir fark olmadığını ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlara dayanarak öğrencilerin sınıf dışında öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerini kullanarak daha özerk hale geldikleri yönünde bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

ABSTRACT

The study tries to find out if there is a significant relationship between self-regulated learning skills of EFL students in terms of gender and English proficiency level. The data of the research were collected from 96 elementary and 88 upper - intermediate level students studying in an intensive preparatory program. The instrument used in the study was The Self-Regulated Language Learning Strategy Usage Scale which consists of 35 items under 6 subheadings as Cognitive, Affective, Socio-cultural Interactive, Meta-Cognitive, Meta-Emotional, Meta-Socio-cultural Interactive, suggested by the S2R model. Data analysis was performed using SPSS 24 program and Independent variable t test. The results of the study revealed that there was no difference between the two student groups in terms of the use of self-regulated learning strategies. Based on the results obtained, some inferences were made about students becoming more autonomous by using self-regulated learning strategies outside the classroom.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1463866>

Anf/Cite as: İstifçi, I. (2024). Self-regulated learning strategies of tertiary level EFL learners. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 756-769.

Introduction

Learner autonomy is a widely investigated phenomenon, and it is explained as learners taking responsibility for their own learning. As Andrade & Bunker (2009) state, central to the idea of autonomy is freedom of choice – learners choose what, where, and how to learn and self-regulation offers learners the opportunity to become autonomous. Learning is no more confined to classrooms so the physical "brick and mortar" classroom is losing its domination as the place of learning (Nguyen, 2015:311). What is more, rapid developments in technology and the usefulness of online learning have made distance education easy (McBrien et al., 2009) and enhanced teachers' ideas on forming student-oriented and flexible learning environments (Bećirović et al., 2021; Kim, Hannafin, 2005). Contrary to face-to-face instruction, online education is learner-centered, and much autonomous effort is needed for favorable outcomes (Artino, 2010).

It is highly probable that the three factors of language proficiency, language learning skills, and an intrinsic value for learning the language could be the key to autonomous language learning: that being a situation where learners enjoy what they do, feel in control of their own learning, and take steps to manage or regulate the subjects they undertake to learn (Nakata, 2010). Hence, this study attempts to explore self-regulated language learning of two groups of university level EFL students who are getting distance language education at the time of the study.

Literature Review

Self-regulated learning

Self-regulation can be defined as the thoughts, feelings and actions that are planned and adapted in order to achieve the personal goals. Thus, self-regulated learning involves self-directed processes in which students monitor, control and evaluate their affects, cognition and behavior (Pintrich, 2005). Self-regulated learning has also been specifically defined as 'the ability of learners to control the factors or conditions affecting their learning' (Dembo, Junge, & Lynch, 2006, p. 188). The cognitive element of self-regulation refers to the use of learning strategies to understand and remember information; the metacognitive component is related to planning, setting goals, monitoring, and evaluating; motivation involves self-motivation, taking responsibility for one's successes and failures, and developing self-efficacy, which results in increased effort and persistence; behavior consists of seeking help and creating a positive learning environment for study (Dembo et al., 2006). The concept of self-regulated learning places less emphasis on choices and more on leading learners toward being effective without reliance on teacher structure. It focuses on how learners can take control of the learning process.

One popular cyclical model discusses three distinct phases: Forethought and planning, performance monitoring, and reflections on performance (Pintrich & Zusho, 2002; Zimmerman, 2000). During the forethought and planning phase, students analyze the learning task and set specific goals toward completing that task. Next, in the performance monitoring phase, students employ strategies to make progress on the learning task and monitor the effectiveness of those strategies as well as their motivation for continuing progress toward the goals of the task. In the final reflection on performance phase, students evaluate their performance on the learning task with respect to the effectiveness of the strategies that they chose. During this stage, students also must manage their emotions about the outcomes of the learning experience (Zumbrunn, 2011).

According to Zimmerman (1990), self-regulated learning is an endless cycle with a continuous feedback loop, because self-regulated students can 'select and use self-regulated learning strategies to achieve desired academic outcomes on the basis of feedback about learning effectiveness and skill' (p.6). On the basis of the learning cycle phases, Zimmerman (1998) compares the attributes of naive or novice learners and skillful self-regulated learners. Novice learners are trapped by the vicious circle characterized by unclear and distant goals, low self-efficacy beliefs, unfocused plans, self-evaluation avoidance, low ability attribution, and negative self-reactions. In contrast, skillful self-regulated learners are benefited by the virtuous circle (i.e. specific goals, high self-efficacy beliefs, self-monitoring, strategy attribution, and positive self-reactions) that helps them to control their own learning, select appropriate learning strategies, and motivate themselves without relying on teachers or other external agents of instruction. Therefore, it is the teachers' responsibility to help students understand and derive the benefits of the cyclical self-regulatory phases and to deter them from negative self-reactions that lower self-efficacy beliefs, as Zimmerman (2008) argues. There is a potential for self-regulated language learning research

to offer teachers practical solutions on goal attainment and learning methods for both successful and unsuccessful language learners in the EFL contexts (Nakata, 2011).

Self-regulated learning strategies

According to Oxford (2011) the Strategic Self-Regulation (S2R) Model is comprised of three major dimensions: cognitive, affective and sociocultural-Interactive (SI).

- Cognitive Strategies help the learner construct, transform, and apply L2 knowledge. The S2R Model includes six cognitive strategies as "Using the Senses to Understand and Remember, Activating Knowledge, Reasoning, Conceptualizing with Details, Conceptualizing Broadly, and Going beyond the Immediate Data." (Oxford, 2011, p. 46).

- Affective Strategies offer the learner some assistance with creating positive feelings and manner, and keep motivated. There are two affective strategies in the S 2R Model which are "Activating Supportive Emotions, Beliefs, and Attitudes, and Generating and Maintaining Motivation." (Oxford, 2011, p. 64)

- SI Strategies help the learner with communication, sociocultural contexts, identity, and power. They enable learners to interact and collaborate with others, ask for help, maintain social interaction when knowledge gaps occur as well. Three strategies included in the new model are "Interacting to Learn and Communicate, Overcoming Knowledge Gaps in Communicating, Dealing with Sociocultural Contexts and Identities" (Oxford, 2011, p. 88). Apart from these three major strategies, three types of meta-strategies are included in each dimension; metacognitive, meta-affective, and meta-SI strategies:

- Metacognitive Strategies provide the learner to control cognitive strategy use. These strategies are extremely employed by proficient L2 learners at the whole stages of proficiency. There are eight metacognitive strategies in the new model as "Paying Attention to Cognition, Planning for Cognition, Obtaining, and Using Resources for Cognition, Organizing for Cognition, Implementing Plans for Cognition, Orchestrating Cognitive Strategy Use, Monitoring Cognition, Evaluating Cognition" (Oxford, 2011, p.45).

- Meta-Affective Strategies facilitate learner control of affective strategy use. L2 learners are considered as both being cognitive information-processing mechanisms and having certain feelings, beliefs, attitudes, and motivations. The eight meta-affective strategies included in the model are "Paying Attention to Affect, Planning for affect, Obtaining and Using Resources for Affect, Organizing for Affect, Implementing Plans for Affect, Orchestrating Affective Strategy Use, Monitoring Affect, and Evaluating Affect" (Oxford, 2011, p. 63).

- Meta-SI Strategies enable the learner to control SI strategy use. There are eight meta-SI strategies as "Paying Attention to Contexts, Communication, and Culture, Planning for Contexts, Communication, and Culture, Obtaining and Using Resources for Contexts, Communication, and Culture, Organizing for Contexts, Communication, and Culture, Implementing Plans for Contexts, Communication, and Culture, Orchestrating Strategies for Contexts, Communication, and Culture, Monitoring for Contexts, Communication, and Culture, and Evaluating Contexts, Communication, and Culture" (Oxford, 2011, p. 87).

“A self-regulating learner is theorized to be highly active cognitively and metacognitively” (Winne, 2011, p. 19). Investigating the relationships between SRL and L2 proficiency, Fukuda (2018) states that there are six factors that are significantly different between the low- and high-proficiency groups: (1) self-efficacy, (2) intrinsic goal orientation, (3) task anxiety, (4) metacognitive strategies, (5) effort regulation, and (6) coping with problems. Self-efficacy and intrinsic goal orientation are considered the cores of the SRL (Pintrich, 2000) that provoke the cognitive strategies leading the process of SRL. On the contrary, test anxiety is known to have a negative influence on achievement (Zheng & Cheng, 2018); the less anxious learners feel, the better scores they might attain. As the results in Fukuda (2018) shows, less-proficient learners have significantly lower levels of self-efficacy, intrinsic goal orientation, metacognitive strategies, effort regulation, and coping skills, and a higher level of test anxiety.

In terms of the gender and SRL, Zimmerman and Martinez-Pons (1990) found differences across gender and giftedness. Females significantly had higher goal-setting and planning, and keeping records and monitoring as compared to males. Gifted students significantly had higher organization and planning, keeping records and monitoring, seeking teacher assistance, and reviewing notes.

When the studies in the literature are examined, it is seen that students with low language proficiency have deficiencies in language learning, have low self-efficacy and have problems in self-evaluation, students with high language proficiency have high self-efficacy, follow their learning and use various self-regulated learning strategies (Kitsantas & Zimmerman, 2002). Therefore, this study aimed at investigating self-regulated learning strategies of students with low language proficiency and high language proficiency to see if there is a difference in their use of self-regulated learning strategies. This study tried to fill the gap in the literature by comparing elementary and upper-intermediate EFL students studying in an intensive preparatory program at a state university.

In the light of the studies mentioned above, this study tried to answer the following research questions:

1. What are the mostly used self-regulated learning strategies by elementary and upper intermediate level EFL students in the prep class?
2. Is there a statistical difference in the use of self-regulated learning strategies in terms of gender?
3. Is there a statistical difference in the use of self-regulated learning strategies between elementary and upper-intermediate level of EFL learners?

Methodology

Research design

The present research was designed as a descriptive study with a quantitative approach. The data were collected from 96 elementary and 88 upper-intermediate level learners studying English in an intensive language learning program of a state university via Strategic Self-Regulation (S2R) Model by Oxford (2011) and adapted by Köksal and Dündar (2018).

Participants

The study was conducted in the 2019-2020 Spring Term at Anadolu University, School of Foreign Languages (AUSFL). The programme is delivered in four language levels ranging from Beginner to Intermediate. These levels are determined according to the Global Scale of English (GSE). The students are placed into these levels by means of standardized tests prepared by AUSFL. The participants of the study were 96 students studying English in elementary level (C) and 88 students in upper-intermediate level (A). The participants belonged to Anadolu University and Eskisehir Technical University at the time of the study. Because of Covid 19, all students were having distance education. The students were attending live lessons, watching videos related to course topics, and following the updates via a learning management system peculiar to the university. Their ages ranged from 18-21 (see Table 1).

Data Collection

The data were collected via a questionnaire that was adapted by Köksal and Dündar (2018). The questionnaire was sent to students in all elementary and upper-intermediate levels via Google forms. Although the questionnaire was sent to 310 students, only 184 of them answered the questions.

The Instrument

The Strategic Self-Regulation (S2R) Model developed by Oxford (2011) and adapted by Köksal and Dündar (2018) was used as an instrument of the study. In the light of strategies proposed by Oxford's (2011) Model, 53 items were generated by the researcher and administered to 305 L2 learners studying at the department of FLE. Subsequently, validity and reliability analyses of the scale were carried out on the collected data. Adapted Self-Regulated L2 Learning Strategy Use Scale was composed of 35 items grouped into 6 factors as Cognitive Strategies, Affective Strategies, SI Strategies, Metacognitive Strategies, Meta-affective Strategies, Meta-SI Strategies, which are proposed by the S2R Model. The questionnaire also included a brief demographic information to find out students' department, age, gender and language level.

Validity and reliability

The Cronbach's Alfa coefficient was calculated to determine the reliability of the scale. The model is found to be at an acceptable level as the overall reliability of the measurement model is established by having a Cronbach's alpha statistic of .85. As a result of validity and reliability analyses of the scale, the final form of the instrument was composed of a total of 35 items and designed as a 4-point Likert-type scale having "never (1), sometimes (2), usually (3), and always (4)" options. There were no negative statements involved in the instrument. The Self-Regulated L2 Learning Strategy Use Scale is a valid and reliable measuring instrument for finding out the self-regulated L2 learning strategy use of language learners based on their own responses. Items of the scale aims to determine the extent of strategy categories employed by L2 learners. As the total score that can be obtained from the scale is 140; participants getting scores higher than 70 is considered as high strategy users; whereas below 70 is regarded as low strategy users. Moreover, findings related to the reliability and validity results reveal that the scale has a satisfactory structure to find out L2 learners' preferences about strategies (Köksal & Dündar, 2018).

Table 1. Demographic Information

	Category	N	%
Age	18	18	9,8
	19	65	35,3
	20	68	37,0
	21 and above	33	17,9
Gender	Male	102	55,4
	Female	82	44,6
Level of Prep School	A	88	47,8
	C	96	52,2
Year at Prep School	1st year	162	88,0
	2nd year	22	12,0
University	Anadolu University	65	35,3
	Eskisehir Technical University	119	64,7
Faculty	Engineering Faculty	70	38,0
	Administration and Economy Faculty	31	16,8
	Science Faculty	24	13,0
	Communication Science Faculty	19	10,3
	Aviation Faculty	12	6,5
	Other	28	15,4
	Department*	Administration	15
	Chemistry	15	8,2
	Economy	14	7,6
	Electrical Engineering	12	6,5
	Material Science Engineering	11	6,0
	Civil Engineering.	11	6,0
	Public Relations and Advertising	10	5,4
	Environmental Engineering	9	4,9
	Industrial Engineering	8	4,3
	Statistics	7	3,8

Note. The 10 departments with the most students enrolled

Data Analysis

In order to evaluate the self-regulated foreign language learning strategies of English preparatory class university students, the data collected through Google forms were entered into the IBM SPSS Statistics 24 program and made ready for data analysis. First, the students' self-regulated foreign language learning strategies use scale scores were analyzed on an item basis, and the mean and standard deviation values were calculated. Whether the scale scores showed a normal distribution or not was also determined. Z values were found by dividing the kurtosis-skewness values of the data by the standard error values. For the data to show normal distribution, Z values for $n < 50$ were $-1.96 < Z < 1.96$; For $50 < n < 300$, it was expected to be $-3.29 < Z < 3.29$ (Kim, 2013). In addition, the data were analyzed by normality test. Since it was stated that the Shapiro-Wilk test could be used for $3 < n < 5000$ (Royston, 1995), the Shapiro-Wilk test results of the data were taken into account. In addition, scatter charts of the data were created. Whether the data showed a normal distribution or not was determined by looking at the kurtosis-skewness Z values, the results of the Shapiro-wilk test and the distribution graphs together. The kurtosis-skewness Z values of the data and the Shapiro-Wilk test results are given in the findings section. While students' self-regulated foreign language learning strategies usage scale scores, gender and preparatory class levels were analyzed with the T test, scale scores and ages were analyzed with the Kruskal-Wallis test.

Findings and Discussion

When the data collected within the scope of this quantitative research aiming to evaluate the self-regulated foreign language learning strategies of English preparatory class students were analyzed, findings were obtained about the self-regulated foreign language learning strategies used by the students and how the level of use of these strategies differed according to demographic variables.

The first research question aimed to find out the Self-regulated learning strategies of elementary and upper-intermediate level learners.

Table 2. Average Scores of Self-Regulated Language Learning Strategy Usage Scale

	Total Scores		Item Scores	
	$\bar{X}$	Sd.	$\bar{X}$	Sd.
Cognitive Strategies	7,94	1,91	2,65	0,64
Affective Strategies	8,88	1,69	2,96	0,56
Socio-Cultural Interactive Strategies	13,61	2,65	2,72	0,53
Meta Cognitive Strategies	27,82	4,58	3,09	0,51
Meta- Affective Strategies	27,86	5,79	2,79	0,58
Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	14,90	3,08	2,98	0,62
Total	101,01	14,69	2,89	0,42

When Table 2 is examined, "metacognitive strategies" used by students have the highest average score ($\bar{X}=3.09$; $Sd.=0.51$), while "cognitive strategies" have the lowest average score ($\bar{X}=2.65$; $Sd.=0.64$). In addition, it is seen that the total item average of the students' scores is 2.89 ($\bar{X}=2.89$; $Sd.=0.42$). Accordingly, it can be said that the level of using self-regulated foreign language learning strategies of participating students is at a high level.

Before making the analyzes to reveal the relationships between the students' self-regulated foreign language learning strategies use scale scores and demographic variables, the kurtosis-skewness Z values of the data, the results of the Shapiro-wilk test, and the distribution charts were revealed. It was accepted that the total and subscale scores of the self-regulated foreign language learning strategies usage scale showed a normal distribution by evaluating the skewness Z, kurtosis Z, and Shapiro-wilk p values together according to the categories of the gender variable. Then, it was seen that the total and subscale scores of the self-regulated foreign language learning strategies usage scale show a normal distribution by evaluating together the skewness Z, kurtosis Z and Shapiro-wilk p values according to the preparatory class levels.

The findings obtained as a result of the analyzes made between the students' self-regulated foreign language learning strategies use scale scores and the variables of gender and preparatory class level are given in Tables 3 and 4.

Table 3. T-Test Results Between Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies Use Scale and Gender

	Gender	N	$\bar{X}$	Sd.	t	df	P																																																																				
Cognitive Strategies	Male	102	7,86	1,87	-0,612	182	0,541																																																																				
	Female	82	8,04	1,97				Affective Strategies	Male	102	8,82	1,63	-0,508	182	0,612	Female	82	8,95	1,78	Socio-Cultural Interactive Strategies	Male	102	13,45	2,67	-0,932	182	0,352	Female	82	13,82	2,62	Meta Cognitive Strategies	Male	102	27,40	4,61	-1,370	182	0,172	Female	82	28,33	4,51	Meta- Affective Strategies	Male	102	27,94	5,66	-0,215	182	0,830	Female	82	27,76	5,98	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	Male	102	14,75	3,23	-0,722	182	0,471	Female	82	15,09	2,89	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426
Affective Strategies	Male	102	8,82	1,63	-0,508	182	0,612																																																																				
	Female	82	8,95	1,78				Socio-Cultural Interactive Strategies	Male	102	13,45	2,67	-0,932	182	0,352	Female	82	13,82	2,62	Meta Cognitive Strategies	Male	102	27,40	4,61	-1,370	182	0,172	Female	82	28,33	4,51	Meta- Affective Strategies	Male	102	27,94	5,66	-0,215	182	0,830	Female	82	27,76	5,98	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	Male	102	14,75	3,23	-0,722	182	0,471	Female	82	15,09	2,89	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426	Female	82	101,98	14,97								
Socio-Cultural Interactive Strategies	Male	102	13,45	2,67	-0,932	182	0,352																																																																				
	Female	82	13,82	2,62				Meta Cognitive Strategies	Male	102	27,40	4,61	-1,370	182	0,172	Female	82	28,33	4,51	Meta- Affective Strategies	Male	102	27,94	5,66	-0,215	182	0,830	Female	82	27,76	5,98	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	Male	102	14,75	3,23	-0,722	182	0,471	Female	82	15,09	2,89	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426	Female	82	101,98	14,97																				
Meta Cognitive Strategies	Male	102	27,40	4,61	-1,370	182	0,172																																																																				
	Female	82	28,33	4,51				Meta- Affective Strategies	Male	102	27,94	5,66	-0,215	182	0,830	Female	82	27,76	5,98	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	Male	102	14,75	3,23	-0,722	182	0,471	Female	82	15,09	2,89	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426	Female	82	101,98	14,97																																
Meta- Affective Strategies	Male	102	27,94	5,66	-0,215	182	0,830																																																																				
	Female	82	27,76	5,98				Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	Male	102	14,75	3,23	-0,722	182	0,471	Female	82	15,09	2,89	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426	Female	82	101,98	14,97																																												
Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	Male	102	14,75	3,23	-0,722	182	0,471																																																																				
	Female	82	15,09	2,89				Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426	Female	82	101,98	14,97																																																								
Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	Male	102	100,24	14,48	-0,798	182	0,426																																																																				
	Female	82	101,98	14,97																																																																							

When Table 3 is examined, it is seen that there is no significant difference among the cognitive strategies subscale, affective strategies subscale, socio-cultural interactive strategies subscale, meta cognitive strategies subscale, meta-affective strategies subscale, meta-socio-cultural interactive strategies subscale and all scale scores ($p>0.05$). With this result, it can be said that the self-regulated foreign language learning strategies used by the students do not differ according to their gender.

Table 4. T-Test Results Between Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies Use Scale and Prep Class Level

	Level	N	$\bar{X}$	Sd.	t	df	p																																																																				
Cognitive Strategies	A Level	88	8,11	2,00	1,180	182	0,240																																																																				
	C Level	96	7,78	1,82				Affective Strategies	A Level	88	8,90	1,67	0,132	182	0,895	C Level	96	8,86	1,72	Socio-Cultural Interactive Strategies	A Level	88	13,36	2,58	-1,231	182	0,220	C Level	96	13,84	2,70	Meta Cognitive Strategies	A Level	88	28,11	4,83	0,847	182	0,398	C Level	96	27,54	4,34	Meta- Affective Strategies	A Level	88	27,91	6,31	0,113	182	0,910	C Level	96	27,81	5,30	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	A Level	88	15,07	3,21	0,699	182	0,485	C Level	96	14,75	2,97	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689
Affective Strategies	A Level	88	8,90	1,67	0,132	182	0,895																																																																				
	C Level	96	8,86	1,72				Socio-Cultural Interactive Strategies	A Level	88	13,36	2,58	-1,231	182	0,220	C Level	96	13,84	2,70	Meta Cognitive Strategies	A Level	88	28,11	4,83	0,847	182	0,398	C Level	96	27,54	4,34	Meta- Affective Strategies	A Level	88	27,91	6,31	0,113	182	0,910	C Level	96	27,81	5,30	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	A Level	88	15,07	3,21	0,699	182	0,485	C Level	96	14,75	2,97	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689	C Level	96	100,59	13,10								
Socio-Cultural Interactive Strategies	A Level	88	13,36	2,58	-1,231	182	0,220																																																																				
	C Level	96	13,84	2,70				Meta Cognitive Strategies	A Level	88	28,11	4,83	0,847	182	0,398	C Level	96	27,54	4,34	Meta- Affective Strategies	A Level	88	27,91	6,31	0,113	182	0,910	C Level	96	27,81	5,30	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	A Level	88	15,07	3,21	0,699	182	0,485	C Level	96	14,75	2,97	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689	C Level	96	100,59	13,10																				
Meta Cognitive Strategies	A Level	88	28,11	4,83	0,847	182	0,398																																																																				
	C Level	96	27,54	4,34				Meta- Affective Strategies	A Level	88	27,91	6,31	0,113	182	0,910	C Level	96	27,81	5,30	Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	A Level	88	15,07	3,21	0,699	182	0,485	C Level	96	14,75	2,97	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689	C Level	96	100,59	13,10																																
Meta- Affective Strategies	A Level	88	27,91	6,31	0,113	182	0,910																																																																				
	C Level	96	27,81	5,30				Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	A Level	88	15,07	3,21	0,699	182	0,485	C Level	96	14,75	2,97	Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689	C Level	96	100,59	13,10																																												
Meta-Socio-cultural Interactive Strategies	A Level	88	15,07	3,21	0,699	182	0,485																																																																				
	C Level	96	14,75	2,97				Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689	C Level	96	100,59	13,10																																																								
Self-Regulated Foreign Language Learning Strategies	A Level	88	101,47	16,31	0,401	182	0,689																																																																				
	C Level	96	100,59	13,10																																																																							

When Table 4 is examined, it is seen that there is no significant difference among students' English preparatory class levels and self-regulated foreign language learning strategies use, cognitive strategies subscale, affective strategies subscale, socio-cultural interactive strategies subscale, meta cognitive strategies subscale, meta-affective strategies subscale, meta-socio-cultural interactive strategies subscale and all scale scores ($p>0.05$). Accordingly, it can be said that the self-regulated foreign language learning strategies used by the students do not differ according to the preparatory class level.

The results of the study revealed that there was no difference between the two student groups in terms of the use of self-regulated learning strategies. The students in both levels used a variety of self-regulated learning strategies. The study's findings contrasted with previous studies that showed high-level language learners to be more proficient at self-regulated learning strategies. For example, Mezei (2008) claimed that higher level language learners are more aware of their learning processes, and they know how to regulate their learning behaviors. From this point of view, it can be said that today's students are more autonomous, they can manage their language learning outside the classroom, they are especially competent in the use of technology, and thus they can plan, follow and evaluate their language learning themselves.

The participants of the study were getting language education online using ICT tools. Thus, technology-enhanced learning environments provide opportunities for, and foster the development of, SRL abilities (Carneiro, Lefrere, & Steffens, 2007); and on the other hand, technology-enhanced learning environments are best used by learners with SRL abilities, and SRL enhances learning outcomes (Hannafin & Hannafin, 2010; Winters, Greene, & Costich, 2008). This study revealed that the language learners were using technology to engage in out-of-class activities to regulate different aspects of their language learning experience by watching movies, serials, listening to songs, reading books and magazines and playing games.

In terms of the use of strategies, metacognitive strategies were found to be higher than other strategy types since metacognitive strategies guide the planning, implementation, monitoring, and evaluation of cognitive (cognition-regulating) strategies. As Oxford (2011) states metacognitive strategies were viewed as guiding the use of all other strategies in the past. However, in a more articulated and more precise manner, meta-strategies (meta-cognitive, meta-affective, meta-motivational, meta-social strategies) guide the use of cognitive, affective, motivational, and social strategies, respectively. This finding is in line with Hamamcı (2012) who carried out a study with higher level language learners and stated that metacognitive strategies have the highest average followed by cognitive strategies. Cognitive strategies were found to be the least used strategy types since they involve strategies such as analyzing, comparing, synthesizing, and reasoning (e.g., figuring out a rule from multiple instances of a linguistic feature). Since the students were getting online language education, they might have had special training on using cognitive strategies.

Many studies (Barnard-Brak et al., 2010; Shea, Bidjerano, 2010) have shown that e-learning is highly learner-centered, where learners have to suppose more autonomy and responsibilities as well. Finding that learners like to interact is somehow expected as the nature of learning is social (Hamzić, Bećirović, 2021), and during the COVID-19, it is more likely that learners yearn for social relatedness owing to the physical lack of contact from classmates and teachers (Wong, 2020).

In terms of the relationship between SRL use and gender, this study revealed that there are no significant differences between the genders. This finding is in contrast with the study of Omur and Cubukcu (2017) who found that female students had higher self-regulated points than male students in terms of the relationship between self-regulation strategies and motivation levels. Altay & Saracaloglu (2017) also found that females use self-regulated learning strategies and they are more inclined to make a plan, set an objective, use relevant strategies, evaluate their work, and motivate themselves while learning. This contradictory finding may stem from Covid-19 since all education was carried online, students had to interact online, they might have learned how to regulate their own learning.

Conclusions, recommendations and limitations

The aim of the study was to reveal the self-regulated learning strategies of elementary and upper-intermediate level learners and to find if there was a significant difference in terms of the use of self-regulated learning strategies between the two groups of English learners. Moreover, this study also aimed at investigating if there

was a significant difference regarding the gender of the students. Results of the study indicated that there was not a significant difference between the two groups of learners in terms of using self-regulated learning strategies. Furthermore, there was not a significant difference between the two groups of learners regarding their gender.

Based on the results, some implications were mentioned in terms of training learners to be autonomous by applying self-regulated language learning strategies outside language classes. Firstly, giving explicit instruction on the use of self-regulated learning strategies may be beneficial for L2 learners especially on the use of ICT tools for self-regulated language learning under the umbrella of metacognitive strategies (Sahin-Kizil & Savran, 2016). There is also a need to conduct studies to determine what sort of training is needed and how it should be carried out (Celik, Arkin & Sabriler, 2012). Furthermore, applying online tasks and projects that enhance learner autonomy and encourage the use of strategies can be done. This study can also be enlarged through new research studies that analyze the relationships between self-efficacy, SRL and academic achievements. Moreover, new research studies can be designed by applying different types of data collection methods. In addition, longitudinal studies on how autonomous learning and self-regulation processes evolve and change in the course of language learning may shed new light on the dynamic nature of these constructs (Kormos and Csizer, 2014). As Mezei (2008) states, more classroom-based studies are needed to determine how students can start to become self-regulating and autonomous, and how far this capacity is teachable because, according to McKeachie (2000), “new self-regulatory skills are difficult to perfect. But with practice these skills can become habitual” (p.xxiii).

Teachers can also be of assistance to students in various ways: either with the help of motivational strategies (Dörnyei, 2001), scaffolding their learning by teaching learners what self-regulation is through collaborative project work (Randi & Corno, 2000), or providing students with an ample amount of practice and feedback (Winne, 2011). Furthermore, students need to be encouraged throughout the learning process so that they can become more self-regulated and autonomous – as Dörnyei (2005) points out, it is not automatic for learners to take ownership of their actions; they need to be supported. Teachers, undoubtedly, play a very important role in transforming students into highly self-regulated or autonomous learners (Tsuda & Nakata, 2013).

Last but not the least, understanding the strategy use of L2 learners can make language educators become aware of their learners' way of dealing with the target language, and language education programs can be designed according to learners' need on this issue.

The suggestions that can be drawn from the study are that language educators can directly teach and model the use of all types of self-regulated learning strategies in language teaching, train students on their own work and give them feedback, and enable students to use all types of self-regulated learning strategies, especially cognitive, affective and sociocultural-Interactive (SI) ones and independent work through reflective practices. Thus, L2 learners can gain awareness on the use of self-regulated learning strategies.

This study has several limitations. Firstly, the study was designed as a descriptive study with a quantitative approach. The data were collected from 96 elementary and 88 upper-intermediate level learners studying English in an intensive language learning program of a state university via Strategic Self-Regulation (S2R) Model by Oxford (2011) and adapted by Koksal and Dundar (2018). The data of the study might have been collected from students with different levels of language proficiency. Secondly, the data were collected via an online questionnaire. Interviews might have been carried out with students in terms of using self-regulated strategies. Lastly, the researcher did not apply a qualitative data collection process. More triangulated qualitative research connected to learning processes could play an increasingly significant role in investigating self-regulated language learning strategies. Eliminating these limitations can contribute to forthcoming research studies.

References

Altay, B., & Saracaloglu, A. S. (2017). Investigation on the Relationship among Language Learning Strategies, Critical Thinking and Self-Regulation Skills in Learning English. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 11(1), 1-26.

- Andrade, M. S., & Bunker, E. L. (2009). A model for self-regulated distance language learning. *Distance Education*, 30 (1), 47-61. <https://doi.org/10.1080/01587910902845956>
- Artino, A. R. (2010). Online or face-to-face learning? Exploring the personal factors that predict students' choice of instructional format. *Internet and Higher Education*, 13(4), 272-276. doi: 0.1016/j.iheduc.2010.07.005
- Barnard-Brak, L., Paton, V.O. & Lan, W.Y. (2010). Profiles in self-regulated learning in the online learning environment. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 11(1): 61-80. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v11i1.769>
- Bećirović, S., Ahmetović, E. & Skopljak, A. (2022). An Examination of Students Online Learning Satisfaction, Interaction, Self-efficacy and Self-regulated Learning. *European Journal of Contemporary Education*, 11(1): 16-35 DOI: 10.13187/ejced.2022.1.16
- Bećirović, S., Brdarević-Čeljo, A., Delić, H. (2021). The use of digital technology in foreign language learning. *SN Social Sciences*, 1(10): 1-21. <https://doi.org/10.1007/s43545-021-00254-y>
- Carneiro, R., Lefrere, P., & Steffens, K. (Eds.) (2007). *Self-regulated learning in technology enhanced learning environments: A European review*. UK: Kaleidoscope Network of Excellence. <http://telearn.noe-kaleidoscope.org>
- Çelik, S., Arkin, E., & Sabriiler, D. (2012). EFL learners' use of ICT for self-regulated learning. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 8(2).
- Dembo, M. H., Junge, L. G., & Lynch, R. (2006). Becoming a self-regulated learner: Implications for web-based education. *Web-based learning: Theory, research, and practice*, 185-202.
- Dembo, M.H., & Eaton, M.J. (2000). Self-regulation of academic learning in middle-level schools. *The Elementary School Journal*, 100(5), 473-490. <https://doi.org/10.1086/499651>
- Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge University Press.
- Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Lawrence Erlbaum.
- Fukuda, A. (2018). Examining the relationship between self-regulated learning and EFL learners' proficiency. *Intercultural Communication Review*, 16, 17-31.
- Hamamcı, Z. (2012). Üniversite hazırlık sınıfı öğrencilerinin dil öğrenme strateji tercihleri. ([University preparation class students' language learning strategies preferences]). *Journal of Research in Education and Teaching*, 1, 314-323.
- Hamzić, U. & Bećirović, S. (2021). Twice-Exceptional, Half-Noticed: The Recognition Issues of Gifted Students with Learning Disabilities. *MAP Social Sciences*, 1(1): 13-22. DOI: <https://doi.org/10.53880/2744-2454.2021.1.1.13>
- Hannafin, M.J., & Hannafin, K.M. (2010). Cognition and student-centered, web-based learning: Issues and implications for research and theory. In J.M. Spector, D. Ifenthaler, P. Isaias, & K. Sampson (Eds.), *Learning and instruction in the digital age* (pp. 11-23). Springer Science & Business Media
- Hirata, A. (2010). *An exploratory study of motivation and self-regulated learning in second language acquisition: Kanji learning as a task focused approach*. A thesis presented in fulfilment of the requirements for the degree of Master in Second Language Teaching at Massey University, Manawatu, New Zealand (Doctoral dissertation, Massey University).
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative dentistry & endodontics*, 38(1), 52-54. doi: 10.5395/rde.2013.38.1.52
- Kim, M. & Hannafin, M.G. (2005). Scaffolding problem solving in technology-enhanced learning environments (TELEs): Bridging research and theory with practice. *Computers & Education*. 56(2): 403-417. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.08.024>

- Kitsantas, A., & Zimmerman, B. J. (2002). Comparing self-regulatory processes among novice, non-expert, and expert volleyball players: A microanalytic study. *Journal of applied sport psychology*, 14(2), 91-105. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.4.660>
- Koksal, D. & Dundar, S. (2018). Developing a Scale for Self-Regulated L2 Learning Strategy Use. *Hacettepe University Journal of Education*, 33 (2): 337-352. 10.16986/huje.2017033805
- Kormos, J., & Csizér, K. (2014). The interaction of motivation, self-regulatory strategies, and autonomous learning behavior in different learner groups. *TESOL Quarterly*, 48(2), 275-299. <https://doi.org/10.1002/tesq.129>
- Lai, C., & Gu, M. (2011). Self-regulated out-of-class language learning with technology. *Computer assisted language learning*, 24(4), 317-335. <https://doi.org/10.1080/09588221.2011.568417>
- McBrien, J. L., Cheng, R., & Jones, P. (2009). Virtual spaces: Employing a synchronous online classroom to facilitate student engagement in online learning. *International review of research in open and distributed learning*, 10(3). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v10i3.605>
- McKeachie, W. J. (2000). Foreword. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. xxi-xxiii). Elsevier Academic Press.
- Mezei, G. (2008). *Motivation and self-regulated learning: A case study of a pre-intermediate and an upper-intermediate adult student*. *WoPaLP*, Vol. 2: 79-104.
- Nakata, Y. (2011). Self-regulated learning and other learners' factors. In *Second language acquisition: From SLA theory to neuroscience*. ed. F. Sano, H. Oka, N. Yusa and A. Kaneko, 201-10. Taishukan.
- Nguyen, T. (2015). The effectiveness of online learning: Beyond no significant difference and future horizons. *Journal of Online Learning & Teaching*, 11(2), 309–319.
- Ömür, M., & Çubukçu, F. (2017). Investigating the relationship between foreign language learners' use of self-regulation strategies and their level of motivation. *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 3(2), 18-33.
- Oxford, R.L. (2011). *Teaching and researching language learning strategies*. Pearson Education.
- Pintrich, P. R. (2005). The Role of Goal Orientation in Self-Regulated Learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, And M. Zeidner (Eds.), *Handbook of Self-Regulation*, San Diego, Academic, 451-502.
- Pintrich, P. R., & Zusho, A. (2002). Student motivation and self-regulated learning in the college classroom. In *Higher education: Handbook of theory and research* (pp. 55-128). Springer, Dordrecht.
- Pintrich, P.R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P.R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 451–502). Academic Press.
- Randi, J., & Corno, L. (2000). Teacher innovations in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 651- 685). Elsevier Academic Press.
- Royston, P. (1995). A remark on algorithm AS 181: the W-test for normality. (Remark AS R94). *JR Stat Soc Ser C Appl Stat*, 44(4), 547-551. <https://doi.org/10.2307/2986146>
- Sahin Kizil, A., & Savran, Z. (2016). Self-Regulated Learning in the Digital Age: An EFL Perspective. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 10(2), 147-158.
- Shea, P. & Bidjerano, T. (2010). Learning presence: Towards a theory of self-efficacy, self-regulation, and the development of a communities of inquiry in online and blended learning environments. *Computers & Education*, 55(4): 1721-1731. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.07.017>
- Tsuda, A., & Nakata, Y. (2013). Exploring self-regulation in language learning: A study of Japanese high school EFL students. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 7(1), 72-88. <https://doi.org/10.1080/17501229.2012.686500>

- Winne, P. H. (2011). A cognitive and metacognitive analysis of self-regulated learning. *Handbook of self-regulation of learning and performance*, 15-32.
- Winters, F.I., Greene, J.A., & Costich, C.M. (2008). Self-regulation of learning within computer-based learning environments: A critical analysis. *Educational Psychology Review*, 20, 429–444. DOI 10.1007/s10648-008-9080-9
- Wong R. (2020). When no one can go to school: Does online learning meet students' basic learning needs? *Interactive Learning Environments*. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1789672>
- Zheng, Y., & Cheng, L. (2018). How does anxiety influence language performance? From the perspectives of foreign language classroom anxiety and cognitive test anxiety. *Language Testing in Asia*, 8(13), 1-19. (2018) 8:13 <https://doi.org/10.1186/s40468-018-0065-4>
- Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: An overview. *Educational psychologist*, 25(1), 3-17. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2501_2
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts., P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39). Academic Press.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 82-91. <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7>
- Zimmerman, B. J., & Martinez-Pons, M. (1990). Student differences in self-regulated learning: Relating grade, sex, and giftedness to self-efficacy and strategy use. *Journal of Educational Psychology*, 82(1), 51.
- Zimmerman, B.J. (1998). Developing self-fulfilling cycles of academic regulation: An analysis of exemplary models. In D.H. Schunk, & B.J. Zimmerman (Ed.), *Self-regulated learning. From teaching to self-reflective practice* (pp.1–10). The Guilford Press.
- Zimmerman, B.J. (2008). Goal setting: A key proactive source of academic self-regulation. In *Motivation and self-regulated learning: Theory, research, and applications*, ed. D.H. Shunk and B.J. Zimmerman, 267-95. Erlbaum
- Zumbrunn, S., Tadlock, J., & Roberts, E. D. (2011). Encourage self-regulated learning in the classroom. *Metrop. Educ. Res. Consort. MERC*. 1–28.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Öğrenen özerkliği geniş çapta araştırılan bir olgudur ve öğrenenlerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alması olarak açıklanmaktadır. Andrade ve Bunker'in (2009) özerklik fikrinin merkezinde seçim özgürlüğü olduğunu belirttiği gibi; öğrenciler neyi, nerede ve nasıl öğreneceklerini seçerler ve öz düzenleme öğrencilere özerk olma fırsatını sunar. Öz düzenleme, kişisel hedeflere ulaşmak için planlanan ve uyarlanan düşünce, duygu ve eylemler olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla öz-düzenleyici öğrenme, öğrencilerin kendi duygulanımlarını, bilişlerini ve davranışlarını izledikleri, kontrol ettikleri ve değerlendirdikleri öz-yönetimli süreçleri içerir (Pintrich, 2005). Öz-düzenleyici öğrenme aynı zamanda özel olarak 'öğrencilerin öğrenmelerini etkileyen faktörleri veya koşulları kontrol etme yeteneği' olarak da tanımlanmaktadır (Dembo, Junge ve Lynch, 2006, s. 188).

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde dil yeterliliği düşük öğrencilerin dil öğrenmede eksiklikleri olduğu, öz yeterliklerinin düşük olduğu ve öz değerlendirmede sorunlar yaşadıkları, dil yeterliliği yüksek olan öğrencilerin öz yeterliklerinin yüksek olduğu, öğrenme ve çeşitli öz düzenlemeli öğrenme stratejilerini kullandıkları görülmüştür (Kitsantas ve Zimmerman, 2002). Dolayısıyla bu çalışmanın amacı bir devlet üniversitesinin yoğun hazırlık programında öğrenim gören temel ve orta-üst düzey öğrencilerinin öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri kullanımlarını karşılaştırmaktır.

Bu araştırma nicel yaklaşıma sahip betimsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Veriler, bir devlet üniversitesinin yoğun dil öğrenme programında İngilizce öğrenimi gören 85 temel ve 105 üst-orta seviyedeki öğrenciden Stratejik Öz Düzenleme (S2R) Modeli ile Oxford (2011) tarafından geliştirilen ve Köksal ve Dündar (2018) tarafından uyarlanan bir anket aracılığı ile toplanmıştır. Öz Düzenlemeli ikinci dil Öğrenme Stratejisi Kullanım Ölçeği, S2R Modeli tarafından önerilen Bilişsel Stratejiler, Duyuşsal Stratejiler, SE Stratejileri, Üstbilişsel Stratejiler, Üst Duyuşsal Stratejiler, Meta-SI Stratejileri olmak üzere 6 faktörde gruplandırılmış 35 maddeden oluşmuştur. Ankette ayrıca öğrencilerin bölüm, yaş, cinsiyet ve dil seviyelerini öğrenmeye yönelik kısa bir demografik bilgi de yer almıştır.

Araştırma 2019-2020 Bahar Döneminde Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda (AUSFL) Kovid 19 nedeniyle uzaktan eğitim gören öğrencilerle yapılmıştır. Uzaktan öğrenim süresince öğrenciler üniversiteye özel bir öğrenme yönetim sistemi üzerinden canlı derslere katılıp, ders konularıyla ilgili videolar izleyip güncellemeleri takip etmişlerdir.

Anket Google formları aracılığıyla tüm temel ve orta-üst seviyedeki öğrencilere gönderilmiştir. Anket 310 öğrenciye gönderilmiş olmasına rağmen bunlardan sadece 184'ü soruları yanıtlamıştır.

Araştırmanın sonuçları, iki öğrenci grubu arasında öz düzenlemeli öğrenme stratejilerinin kullanımı açısından bir fark olmadığını ortaya koymuştur. Her iki seviyedeki öğrenciler çeşitli öz-düzenlemeli öğrenme stratejileri kullanmışlardır. Araştırmanın bulguları, üst düzey dil öğrenenlerin öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerinde daha yetkin olduklarını gösteren önceki çalışmalarla çelişmektedir. Günümüz öğrencilerinin daha özerk oldukları, dil öğrenimlerini sınıf dışında da yönetebildikleri, özellikle teknoloji kullanımında yetkin oldukları ve bu sayede dil öğrenimlerini kendilerinin planlayıp takip edebildiği ve değerlendirebildiği söylenebilir.

Araştırmanın katılımcıları dil eğitimini BİT araçlarını kullanarak çevrimiçi olarak almakta olduklarından teknolojiyle zenginleştirilmiş öğrenme ortamları öz düzenlemeli öğrenme yeteneklerinin geliştirilmesi için fırsatlar sağlar ve bu becerilerin gelişimini teşvik eder (Carneiro, Lefrere ve Steffens, 2007). Öte yandan, teknolojiyle zenginleştirilmiş öğrenme ortamları en iyi öz-düzenlemeli öğrenme yeteneklerine sahip öğrenciler tarafından kullanılır ve öz-düzenlemeli öğrenme, öğrenme sonuçlarını geliştirir (Hannafin ve Hannafin, 2010; Winters, Greene ve Costich, 2008). Bu çalışma, dil öğrenenlerin film, dizi izleyerek, şarkı dinleyerek, kitap ve dergi okuyarak ve oyun oynayarak dil öğrenme deneyimlerinin farklı yönlerini düzenlemek için sınıf dışı etkinliklere katılmak için teknolojiyi kullandıklarını ortaya çıkarmıştır.

Strateji kullanımı açısından üst-bilişsel stratejilerin diğer strateji türlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür; çünkü üst-bilişsel stratejiler bilişsel (bilişsel düzenleyici) stratejilerin planlanmasına, uygulanmasına, izlenmesine ve değerlendirilmesine rehberlik etmektedir. Oxford'un (2011) belirttiği gibi, üst-bilişsel stratejiler geçmişte diğer tüm stratejilerin kullanımına yol gösterici olarak görülmekteydi. Ancak daha açık ve net bir şekilde meta stratejiler (meta-bilişsel, meta-duygusal, metamotivasyonel, metasosyal stratejiler) sırasıyla bilişsel, duygusal, motivasyonel ve sosyal stratejilerin kullanımına rehberlik eder. Bu bulgu, Hamamcı'nın (2012) üst düzeyde dil öğrenenlerle

yaptığı araştırmada en yüksek ortalamanın üst-bilişsel stratejilerde olduğunu ve bunu bilişsel stratejilerin izlediğini belirttiği bulgusu ile örtüşmektedir. Bilişsel stratejilerin, analiz etme, karşılaştırma, sentezleme ve akıl yürütme (örneğin, dilsel bir özelliğin birden fazla örneğinden bir kural bulma) gibi stratejileri içermesi nedeniyle en az kullanılan durum stratejisi türleri olduğu bulunmuştur. Öğrenciler çevrimiçi dil eğitimi aldıkları için bilişsel stratejileri kullanma konusunda özel eğitim almış olabilirler.

Birçok çalışma (Barnard-Brak ve diğerleri, 2010; Shea ve Bidjerano, 2010), e-öğrenmenin oldukça öğrenci merkezli olduğunu ve öğrencilerin daha fazla özerklik ve sorumluluk üstlenmeleri gerektiğini göstermiştir. Öğrenmenin doğası sosyal olduğundan (Hamzić ve Bećirović, 2021) öğrencilerin etkileşimde bulunmaktan hoşlandıklarını bulmak bir şekilde beklenen bir durumdur ve COVID-19 sırasında öğrencilerin sınıf arkadaşları ve öğretmenlerle fiziksel temas eksikliğinden dolayı sosyal ilişkilere sahip olmayı özlemeleri daha olasıdır (Wong, 2020).

Öz düzenlemeli öğrenme kullanımı ile cinsiyet arasındaki ilişki açısından bu çalışma, cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, Ömür ve Çubukçu'nun (2017) öz-düzenleme stratejileri ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki açısından kız öğrencilerin öz-düzenleme puanlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu tespit eden çalışmasıyla çelişmektedir. Altay ve Saracaloğlu (2017) da kadınların öz-düzenlemeli öğrenme stratejilerini kullandıklarını ve öğrenirken plan yapma, hedef belirleme, ilgili stratejileri kullanma, işlerini değerlendirme ve kendilerini motive etme konusunda daha yatkın olduklarını bulmuşlardır. Bu çelişkili bulgu, Kovid-19'un ortaya çıkmasından sonra tüm eğitimin çevrimiçi olarak gerçekleştirilmesi, öğrencilerin çevrimiçi etkileşimde bulunmak zorunda kalması ve kendi öğrenmelerini nasıl düzenleyeceklerini öğrenmiş olmalarından kaynaklanıyor olabileceğini akla getirmektedir.

NİTEL ARAŞTIRMALARDA YANSITICILIK: ARAŞTIRMACININ ROLÜ REFLEXIVITY IN QUALITATIVE RESEARCH: THE ROLE OF THE RESEARCHER

Nihan DEMİRKASIMOĞLU
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
nihansal@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8609-9985

Sevim BEZEN
Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
sevimbezen@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0304-5314

ÖZ

Geliş Tarihi:
03.04.2024

Kabul Tarihi:
07.06.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Yansıtıcılık
Araştırma Öznelliği
Araştırmacı Etkisi

Keywords
Reflectivity,
Research
Subjectivity,
Researcher Effect

Bu çalışma, nitel araştırmada yansıtıcılığı incelemekte ve araştırmacıların kendi etkilerini ve öznellikleri ile araştırma süreci arasındaki etkileşimi eleştirel bir şekilde keşfetmelerine olanak sağlamadaki hayati rolünün altını çizmektedir. Makalede yapılan kapsamlı literatür taraması, yansıtıcılığın disiplinler arasında çeşitli tanım ve uygulamalarını ortaya koymakta, karmaşıklığını ve araştırma uygulamalarında farklılaşabilen nüanslara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Nitel araştırmacının doğasında var olan zorlukları ve etik hususları ele alan çalışmada, araştırma bulgularının geçerliliğini ve özgünlüğünü artırmanın bir yolu olarak yansıtıcılığın önemini vurgulamaktadır. Hesap verebilirliği ve şeffaflığı teşvik etmek için kavramsallaştırmadan veri analizine kadar araştırma süreci boyunca yansıtıcılığın uygulamalara entegre edilmesini savunmaktadır. Sonuç olarak çalışma, araştırmacılara yansıtıcılığın daha etkili bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırabilecek, nihayetinde araştırma sürecini zenginleştirecek ve daha incelikli ve güvenilir araştırma sonuçlarına katkıda bulunacak açık örnekler ve kılavuzlar sunmaktadır.

ABSTRACT

The study examines reflexivity in qualitative research, underscoring its vital role in allowing researchers to critically explore their influence and the interplay between their subjectivity and the research process. A thorough literature review within the article reveals a variety of definitions and applications of reflexivity across disciplines, highlighting its complexity and the need for a nuanced application in research practices. Addressing the inherent challenges and ethical considerations in qualitative research, the article champions reflexivity as a means to enhance the validity and authenticity of research findings. It advocates for the integration of reflexive practices throughout the research process, from conceptualization to data analysis, to promote accountability and transparency. In conclusion, the paper provides the researchers clear examples and guidelines that could facilitate a more effective and impactful application of reflexivity, ultimately enriching the research process and contributing to more nuanced and credible research outcomes.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1464026>

Atf/Cite as: Demirkasimoğlu, N., & Bezen, S. (2024). Nitel araştırmalarda yansıtıcılık: Araştırmacının rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 770-788.

Giriş

Bu makalede, yansıtıcılığın nitel araştırmalardaki konumu ve ilgili literatürdeki tartışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Yansıtıcılık, genellikle nitel araştırmacıların farklılığını ortaya koyan bir metodolojik araç olarak kabul edilmektedir. Ancak, yansıtıcılığın pratik uygulaması konusunda günümüzde hala belirsizlikler bulunmaktadır. Hatta bu belirsizlik zamanla araştırmacının öznelliğine odaklanan bir süreç haline gelmiştir. Araştırmacılar, yansıtıcılığı araştırma sürecindeki kişisel, teorik, etik ve epistemolojik boyutları daha derinlemesine keşfetmek için kullanılmaktadırlar. Günümüzde, eğitim alanında ise yansıtıcılık, verileri açıklamak ve sorgulamak için önemli bir metodolojik araç olarak ele alınmakta ve araştırmacılar sürekli olarak eleştirel bir gözle bilgilerini sorgulama ve becerilerini geliştirme amacıyla yansıtıcılığı kullanılmaktadırlar. Bununla birlikte, araştırmacılar genellikle yansıtıcılığın amacını veya metodolojisini net bir şekilde açıklayamamaktadırlar. Bu durum yansıtıcılığın nitel araştırmanın önemli bir parçası olduğunu bilen araştırmacıların bile tedirginlik yaşamasına neden olmaktadır. Bu nedenle, yansıtıcılığın nitel araştırmanın doğası içindeki yeri ve önemini tartışılması ve örneklerle açıklanması gerektiği düşünülmektedir. Böylece araştırmacılara rehberlik yapabileceği ve araştırmaların niteliğinin gelişmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Sosyal bilimlerde geleneksel olarak araştırmacının rolü, "benliği minimize etmek, onu inkâr etmek ve kırılabilirliğini korumak" şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak, bu durum niceliksel ve niteliksel araştırma yaklaşımlarında, yalnızca somut ve nesnel olaylara odaklanmanın eleştirilmesiyle, gerçeği tek boyutlu ve yüzeysel anlamaya yol açabileceği belirtilmektedir (Smith, 2006). Örneğin, Ellis ve Bochner (2000), sosyal bilimlerdeki birçok yazının üçüncü şahıs bakış açısından, sanki hiç kimse tarafından hiçbir yerde yazılmamış gibi pasif bir sesle yazıldığını eleştirmektedirler. Anonim yazmanın norm haline gelmesiyle, araştırmacının sesinin öne çıktığı ifade tarzlarına karşı suçlayıcı bir yaklaşım benimsendiğini belirtmektedirler.

Antropoloji alanında ise, araştırmacıların kendi bakış açılarını ve deneyimlerini bilinçli bir şekilde tanımladığı "gerçekçi öyküler" kavramı, zaman içinde daha kişisel ve içsel deneyimlere odaklanan "itirafçı öyküler" ile yer değiştirmiştir. Bu değişim, özellikle 1970'lerden itibaren belirginleşmiş ve nitel araştırmacılar arasında artan bir "metodolojik öz-bilinç" akımına yol açmıştır (Finlay, 2002a). Etnografi ve antropoloji gibi alanlarda, araştırmacılar kendi saha deneyimlerini ve kişisel geçmişlerini nasıl etkilediğini anlamak ve bu etkileşimleri çözümlmek için çaba sarf etmişlerdir. Araştırmacıların çalışmalarında yer alan kişisel deneyimlerin ve öznel bakış açılarının vurgulanması, bazı durumlarda araştırmacıların saha çalışmalarında aktif bir rol üstlenerek deneyimlerini doğrudan "içeriden" biri olarak aktarmasına neden olurken, diğer araştırmacılar daha nesnel bir tavır benimseyerek bulgularının güvenilirliğini artırmaya odaklanabilir. Eleştirel düşünme ve yansıtma süreci, araştırmacıların çalışmalarını sürekli olarak gözden geçirmelerine ve denetlemelerine olanak tanımaktadır (Finlay, 2002a). Bu süreçte, araştırmacılar kendi öznel deneyimlerini ve bakış açılarını açıkça tanımlayarak, araştırma sürecinin şeffaflığını ve güvenilirliğini artırmaktadırlar.

Yansıtıcılık, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan ve önemli bir metodolojik araç olarak kabul edilen bir yaklaşımdır (Wasserfall, 1997). Antropoloji, eğitim, sağlık, tıp, psikoloji, sosyoloji ve sosyal hizmet gibi farklı disiplinlerde çalışan akademisyenler, yansıtıcılıktan yararlanarak çeşitli paradigmatik yaklaşımları benimsemektedir. Örneğin, antropolojide yansıtıcılığın kökenleri, etnografik ve nitel araştırma yöntemlerinin eleştirilerine yanıt olarak 1970'lere kadar uzanmaktadır. Yansıtıcılık ilk olarak, tarafsız ancak empatik bir araştırmacı-denek/katılımcı ilişkisi kurma vurgusuyla ortaya çıkmıştır ve araştırmacıların katılımcıların bakış açılarını anlamasını amaçlamıştır (Pillow, 2010). Ancak, yansıtıcılığın pratik uygulaması belirsizliklerle doludur. Bu doğrultuda zamanla yansıtıcılık, araştırmacının öznelliğine odaklanmış, araştırmacının kimliği, varsayımları ve önyargılarının veri toplama ve analizi üzerindeki etkisini anlamak için bir metodolojik süreç dönüşmüştür (Altheide ve Johnson, 1998). Araştırmacılar, yansıtıcılığı benimseyerek araştırma sorusuyla ilgili kişisel, teorik, etik ve epistemolojik boyutları daha derinlemesine keşfetmeye başlamışlardır (Kleinsasser, 2000). Sonuç olarak, araştırmacılar analiz esnasında varsayımları ve önyargıları kontrol altına alarak bu değişkenleri daha etkili bir şekilde ele almak için yansıtıcılığı benimsemektedirler (Denzin ve Lincoln, 2005).

Günümüzde araştırmacılar yansıtıcılığa başvurmada istekli olmalarına rağmen, yansıtıcılığın amacını veya metodolojisini hala net bir şekilde açıklayamamaktadırlar (Pillow, 2010). Hatta nitelikli araştırmalar çoğu zaman yansıtıcılığın neden ve nasıl kullandığını açıklamadan sadece kullandığına yönelik ifadelerle yer vermektedir (Schwandt, 2014). Bunun nedeninin yansıtıcılık ile ilişkili literatür incelendiğinde, yansıtıcılığı uygulamanın sayısız yöntemi ile karşılaştırılması ve araştırmacıların bu karmaşa içerisinde yansıtıcılık ile ilgili derinlemesine bilgi

vermekten kaçınması olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, yansıtıcılığın ne olduğu ve nasıl kullanılacağı belirsizliği ile yansıtıcılığın nitel araştırmanın önemli bir kolu olduğunu bilen araştırmacıların tedirgin bir şekilde yansıtıcılığı kullanmaya çalıştıkları ortaya çıkmaktadır (Barrett vd., 2020). Bu makale niteliksel araştırmalarda, araştırmacının yansıtıcı rolünün nasıl ve neden geliştiğini, nitel araştırmalar için kuramsal ve pratik anlamlarını araştırmak ve açıklamak amacıyla yazılmıştır. Bu amaç çerçevesinde öncelikle, yansıtıcılığın nasıl tanımlandığı açıklanmış, ardından yansıtıcılığın yararları ve zorlukları açıklanmış, bunu yansıtıcılık türleri izlemiştir.

Literatür

Tarihsel olarak, nitel araştırmanın kökleri 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki sosyal ve kültürel antropoloji, Chicago okulu sosyolojisi, sembolik etkileşimcilik ve etnometodolojiye dayanmaktadır. Bu alanda, araştırmacılar uzun süre toplumlar içinde yaşayarak, insanların günlük yaşamlarını ve sosyal etkileşimlerini yakından incelemek için etnografik yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemler, insanların deneyimlerine ve olaylara verdikleri anlamları derinlemesine anlamak için kullanılmaktadır (Henwood, 2008).

Nitel araştırmalar, belirli bir zaman ve mekânda iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleştiğinden bağlamsaldır. Nitel araştırmalarda bağlamı anlayabilmemiz, araştırmacının araştırma alanının tüm unsurlarını bize açıklaması ile mümkündür. Nitel araştırmalarda, araştırmacının kim olduğunun bulgular üzerinde bir fark yarattığı varsayılır. Bu bakış açısı, nitel araştırmalarda sıklıkla araştırmacının kendisinin de veri toplama aracı olduğu ifadesi ile yansıtılmaktadır. Bu nedenle, nitel araştırmaların okuyucularının, araştırılan konu ile araştırmacının konumu arasındaki ilişkiyi anlaması gerekli ve önemlidir. Böyle bir kavrayış, nitel çalışmalarda niteliğin sağlanması için de asgari bir gereksinimdir (Dodgson, 2019).

Yansıtıcılıkla ilgili sorular, kişinin varoluşu, bilgiyi nasıl edindiği ve değerleri hakkında düşünmesi, başkalarıyla ilişkileri ve bilginin adil olmayan şekilde kullanılması konularındaki daha büyük bir tartışmanın parçasıdır. Araştırma yöntemleri geliştikçe ve otobiyografi, otoetnografi, ortak hikaye oluşturma ve dönüşlü etnografi gibi farklı alanlarda birçok araştırma stratejisi kullanıldıkça, bu tartışma daha önemli hale gelmiştir (Berger, 2015). Sosyal ve politik konularımız araştırmamızı etkiler. Araştırma ilgi alanlarımız ve sorduğumuz araştırma soruları, ayrıca vazgeçtiğimiz sorular kim olduğumuz hakkında bir şeyler ortaya çıkarır. Araştırma tasarımı seçimimiz, araştırma metodolojisi ve araştırmamızı yönlendiren teorik çerçeve, değerlerimiz tarafından yönetilir ve karşılıklı olarak bu değerleri şekillendirmeye yardımcı olur. Araştırmamıza kimleri dahil ettiğimiz ve kimleri dışladığımız da açıklayıcıdır. Dahası, yorumlarımız ve analizlerimiz, bulgularımızı nasıl sunmayı seçtiğimiz ve bulgularımızı kime sunduğumuz, hepsi yansıtıcı araştırmanın bir parçasıdır. Araştırmada yansıtıcılık, hem üretilen bilgi türü hem de bu bilginin nasıl üretildiği üzerine eleştirel bir yansıma sürecidir (Guillemin ve Gillam, 2004).

Araştırma öncelikle bir bilgi inşası girişimidir. Araştırmacılar, katılımcılarıyla birlikte bilgi üretmekle meşguldür. Bu, verilerin, araştırmacının, katılımcıların ve içinde yaşadıkları bağlamın incelenmesini, yansıtılmasını ve sorgulanmasını gerektiren aktif bir süreçtir (Guillemin ve Gillam, 2004). Sosyal inşacılık, bilginin keşfedilmediğini, toplumsal süreçler aracılığıyla inşa edildiğini vurgular. Bu nedenle, araştırmacının yansıtıcılığı, araştırmacının geçmişinin, bakış açılarının ve etkileşimlerinin araştırma sürecini ve bilgi inşasını nasıl etkilediğini eleştirel bir şekilde fark etmesini gerektirir (Berger ve Luckmann, 1966). Sosyal inşacılık perspektifine göre, araştırmacı anlamın inşasında aktif bir katılımcıdır. Yansıtıcılığı değerlendirmek, araştırmacının yorumlarının, varsayımlarının, deneyimlerinin ve toplumsal bağlamının bu süreci nasıl şekillendirdiğini incelemeyi içerir (Burr, 2015). Araştırmacının konumlandırılması, cinsiyet, ırk, aidiyet, yaş, cinsel yönelim, göçmenlik durumu, kişisel deneyimler, dil gelenekleri, inançlar, önyargılar, tercihler, teorik, politik ve ideolojik duruşlar ve katılımcılara verilen duygusal tepkiler gibi kişisel özellikleri içerir. Bu süreçte, kişinin araştırma içindeki kendi konumunu ve bunun ortam ve incelenen insanlar, sorulan sorular, toplanan veriler ve bunların yorumlanması üzerindeki etkisini tanımak ve bunun sorumluluğunu almak için araştırmacı merceğini tekrar kendine çevirmesi gerekir. Bu haliyle, yansıtıcılık fikri, bilgi üretiminin onu üreten araştırmacıdan bağımsız olduğu ve bilginin nesnel olduğu görüşüne meydan okur (Berger, 2015).

Araştırmacının yansıtıcılığı sosyoloji, antropoloji ve felsefe gibi çeşitli disiplinleri kapsayan çeşitli teorik temellere dayanmaktadır. Bu temeller, araştırmacının konumsallığının, önyargılarının ve araştırma süreci içindeki etkileşimlerinin etkisinin kabul edilmesinin ve eleştirel bir şekilde incelenmesinin önemini vurgulamaktadır. Pierre Bourdieu'nun yansıtıcılık kavramı, araştırmacıların yansıtıcılığın teorik temellerini anlamasında önemli bir

rol oynamaktadır. Bourdieu, araştırmacıların kendi sosyal konumlarını ve bu konumların araştırma sürecini ve sonuçlarını nasıl etkilediğini eleştirel bir şekilde dūřünmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bunun için araştırmacılara iki adım geriye gitme fikrini önermiştir: İlk adım, araştırma konusunu nesnel olarak gözlemlemeyi; ikinci adım ise bu gözlemin kendisi üzerinde dūřünmeyi içermektedir (Bourdieu ve Wacquant, 1992). Bu, ilk adımın “Ne biliyorum?” sorusunu ve ikinci adımın “Nasıl biliyorum?” sorusunu sorması gibidir (Guillemine ve Gillam, 2004). İkinci olarak, feminist epistemoloji ve bakış açısı teorisi, yansıtıcılık üzerine önemli bir perspektif sunar ve bilginin konumlanmış olduğunu vurgular. Örneđin Harding (1991) ve Haraway (2016), tüm bilginin toplumsal olarak konumlandığını ve araştırmacıların kendi konumlarını ve önyargılarını kabul etmeleri gerektiğini savunurlar. Bu bağlamda yansıtıcılık, bir kişinin cinsiyetinin, ırkının, sınıfının ve diğer toplumsal faktörlerin araştırma sürecini ve sonuçlarını nasıl etkilediğini fark etmeyi içermektedir. Üçüncü olarak, eleştirel teori perspektifinden Habermas (1985) çalışmaları, özgürleştirici araştırmalarda yansıtıcılığın önemini toplumsal bağlamlardaki güç dinamiklerini sorulamaya, anlamaya ve meydan okumaya vurgu yapmıştır. Habermas, gerçek anlayışın ve rasyonel söylemin, katılımcıların baskı ve güç dengesizliklerinden uzak bir diyalog içinde yer aldıkları iletişimsel eylem yoluyla elde edildiğini savunur. Ona göre, araştırmacılar çalışmalarını etkileyen ideolojik çerçevelerin ve güç ilişkilerinin farkında olmalıdır. Bu farkındalık, sadece önyargıları tanımakla kalmayıp, aynı zamanda bunlara karşı aktif olarak mücadele etmeyi de içermektedir. Araştırmacılar, bu bilinçle hareket ederek mevcut güç dengesizliklerini sürdürmekten kaçınmalı ve daha adil ve tarafsız araştırma uygulamaları geliştirmelidir. Özetle, ntel araştırma, sosyoloji, antropoloji ve felsefe gibi disiplinlerin teorik temellerine dayanarak, araştırmacının konumunu ve önyargılarını eleştirel bir şekilde değerlendirmesini gerektirir. Sosyal inşacılık, feminist epistemoloji ve eleştirel teori gibi perspektifler, yansıtıcılığın bilgi üretiminde ve toplumsal güç dinamiklerinin anlaşılmasında oynadığı merkezi rolü vurgulamaktadır.

Yansıtıcılığı Tanımlamak

Yansıtıcılığın literatürde birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Örneğin Walsh (2003) yansıtıcılığı, “kişinin benliğine hesap vermesi”, Dowling (2006) “araştırmacının sürekli öz eleştiri ve öz değerlendirme yapması ile kendi deneyimlerinin araştırma sürecinin aşamalarını nasıl etkilediğini ya da etkilemediğini açıklaması”, olarak açıklamaktadır. Gentles vd. (2014) yansıtıcılığı, “araştırmacıların araştırma üzerindeki etkilerini kendilerine ve okuyuculara açık hale getirdiği genelleştirme”, Finefter-Rosenbluh (2017) “araştırmacının iç diyalog yapması ile eleştirel öz değerlendirme süreci”, Russell ve Kelly (2002) “araştırmanın ilişkisel ve yansıtıcı doğasına bir farkındalık oluşturulma sürecinde kendini sorgulaması”, Finlay (2002b) “öznel tepkilerin ve öznel arası değişkenlerin değerlendirilmesini sağlayan bilinçli uygulanan öz farkındalık” ve Kuehner vd. (2016) “sosyal olguların incelenmesinde öznelliğin kullanılma stratejisi” olarak tanımlamaktadır. Bu çeşitli tanımlar, yansıtıcılığın çok yönlü bir kavram olduğunu ve araştırmacının rolünü, etkilerini ve süreçleri anlama ve değerlendirme çabasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Özetle, yansıtıcılığın farklı tanımları, genellikle araştırmacının kendi deneyimlerini, öz eleştiriyi ve araştırma sürecindeki etkilerini sorgulama sürecini vurgulamaktadır. Buradan yansıtıcılığın çok yönlü bir kavram olduğu ve araştırmacının kendini sorgulama sürecinin bir parçasını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Yansıtıcılık genel anlamda araştırmacıların öznelliklerinin ve bağlamlarının araştırma sürecini nasıl etkilediğini anladıkları ve değerlendirdikleri sürekli ve çok yönlü gerçekteşen bir uygulama olarak ele alınmaktadır. Yansıtıcılık ile araştırmacılar tarafından bilgilerin üretilme şekli incelenmektedir. Yansıtıcılık teorisi ve veriler, araştırmacılar ve araştırılanlar arasındaki dinamik etkileşimle karakterize edilen bir süreç olarak dūřünölmektedir. Bu yüzden yansıtıcılık statik tanımlara ve sınırlara direnmekte, araştırmacının önyargılarını ve varsayımlarını sürekli sorgulayan akışkan ve gelişen bir süreci temsil etmektedir. Ancak temelde yansıtıcılık araştırmacının araştırma bağlamındaki yerini kabul eden ve tüm araştırma sürecini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlayan eleştirel bir öz yansıtma süreci olarak da değerlendirilmektedir (Pillow, 2010). Çünkü öznelliğin insan etkileşiminin üretken bir sonucu olduğu ve bu sayede verilerin ve sonuçların aktif bir şekilde bir arada yapılandırılmasına değer katıldığı savunulmaktadır (Finlay, 2002a; Koopman vd., 2020). Dolayısıyla yansıtıcılık, araştırmacının bilgi ve kimliklerinden faydalanmanın bir aracı olarak konumlandırılmaktadır. Bu araç, araştırmacıların araştırmayı gerçekteştirmedeki sorunlarına (öznellik vs.) dair bir farkındalık geliştirmeleri ile ilgilenebilir. Çünkü yansıtıcılık araştırmacıların geçmiş yaşantılarının, varsayımlarının, buldukları konumlarının, davranışlarının ve öznelliklerinin araştırma sürecini nasıl etkileyeceğini önemsemektedir.

Yansıtıcılık, bazı diyalektik süreçleri içerebilir. Bu süreçler arasında, araştırmacıların kendi kurgularını, önyargılarını ve sosyal yapıyı şekillendiren etkenleri göz önünde bulundurması yer alır. Yine de pratikte yansıtıcılığın sadece araştırmacının rolünü meşrulaştırma amacıyla değil, eleştirel bir perspektifle ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, gerçeğin ve bilginin doğası üzerine yapılan tartışmalarla birlikte, eleştirel yansıtıcılığın araştırmacıya niteliksel bir rehber olması gerektiği ifade edilmektedir (Anderson, 1989).

Karma yöntemle ve post pozitivist araştırmayla ilgilenen araştırmacılar, yansıtıcılığı metodolojik denetim sürecinin bir parçası olarak değerlendirirler. Yansıtıcılık, araştırmaların bulgularının inanılabilirliğini ve güvenilirliğini arttırmak için kullanılabilir. Nitel araştırmalarda geçerlik tartışmaları devam ederken, yansıtıcılığın bu tür araştırmalarda daha önemli bir konumda olduğu belirtilmektedir. Çünkü mevcut geçerlik ölçütleri nitel araştırmacılar için yetersiz olduğunda, verilerin ve analizlerin doğruluğunu sorgulamak için yansıtıcılığa başvurulabilir. Dolayısıyla, artık nitel araştırmalardaki güvenilirliği artırmak için yansıtıcılığın benimsenmesi gerektiği savunulmaktadır (Tuval-Maschiach, 2017). Araştırmacıların şeffaflığını artırmak için kendilerine "Ne yaptım? Nasıl yaptım? Bunu neden yaptım?" gibi sorular sormaları önerilir. Böylece araştırmacılar, yansıtıcılık yoluyla yöntemsel olarak şeffaflığı ve doğrulanabilir bir araştırma verisi sunarken, araştırmacının olası otoritesinin de azaltılmasına yardımcı olurlar (Finlay ve Gough, 2003). Sonuç olarak, yansıtıcılık aracılığıyla araştırmacılar, araştırma sürecindeki sorunlara dair farkındalık geliştirir ve daha doğru verilere ulaşmayı amaçlarlar. Bu nedenle nitel araştırmacılar şeffaflığı artırmak ve doğrulanabilir veri sunmak için yansıtıcı sorular sormaya teşvik edilmektedir. Deggs ve Hernandez (2018), araştırmacının yansıtıcılığını keşfetmesine olanak sağlayacak farklı amaçlarla sorulabilecek soruları dört temel alanda açıklamıştır. Bu alanlar ve ilgili sorular araştırmacılar tarafından Şekil 1'de görselleştirilmiştir.

Araştırma Ortamına Erişim	<ul style="list-style-type: none"> • Araştırma ortamına herhangi bir beklentiyle mi girdiniz? • Araştırma ortamına girmek ne kadar kolaydı? • Girmek için gruba üye olmanız gerekti mi? • Araştırma ortamından nasıl çıktınız?
Kültür ve Normların İncelenmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Ortamdaki normlar nelerdi? • Ortamın kültürünü nasıl tanımlarsınız? • Ortamda bir güç gösterisi var mıydı? Kim kontrol ediyordu? • Ortamdaki insanların yapısını fark ettiniz mi (örneğin, cinsiyet, ırk, sosyal sınıf, vb.)? Bu size ortamdaki dinamikler hakkında ne söyledi?
Araştırma Deneklerinin Konumsallığı	<ul style="list-style-type: none"> • İnsanlar hangi rolleri oynadı? Hangi eylemler bu rollerle uyumluydu? • Gruplar var mıydı? Alt gruplar? Grup içinde mi? Grup dışı? • Gözlemci olarak herhangi bir grubun parçası mıydınız?
Gözlemci Olarak Konumlandırma	<ul style="list-style-type: none"> •Gözlemden önce, gözlem sırasında ve gözlemden sonra nasıl hissettiniz? •İnsanlar başkalarını gözlemlediğinizi fark etti mi? Siz de gözlemlendiniz mi? •Bir gözlemci olarak bakış açınız neydi? Herhangi bir bakış açısı sağladınız mı? •Araştırma öznelerinize ya da ortak araştırmacılarınıza bakış açınız nedir? •Bakış açınız aşağıdakiler hakkındaki kavrayışınızı ve anlayışınızı nasıl etkiledi? Ne gözlemlediniz?

Şekil 1. Amaçlı Yansıtma Soruları

Şekil 1’de yer alan soru tipleri araştırmacılara yansıtıcılığın farklı boyutları ile ilgili etkili rehberlik yapabilir. Araştırma ortamına erişimle ilgili yansıtıcı tutum, araştırmacının beklentileri ve ortama erişim kolaylığı üzerinde etkili olabilir. Erişimin zorluk derecesi ve araştırma ortamının kapalılığı veya açıklığı hakkında bilgi verebilir. İkinci olarak, kültür ve normların incelenmesi, incelenen topluluğun değerlerini, inançlarını ve davranış biçimlerini yansıtır. Güç dinamikleri ve kontrolün kimde olduğu, sosyal hiyerarşi ve etkileşim modelleri hakkında bilgi verir. Ortamın demografik yapısı, topluluğun çeşitliliği veya homojenliği hakkında önemli ipuçları sağlayabilir. Üçüncü gruptaki araştırma deneklerinin konumsallığına ilişkin sorular, katılımcıların rolleri ve bu rollerle uyumlu eylemler, topluluk içindeki sosyal yapıyı ve bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyar. Gruplar ve alt grupların varlığı, içsel ve dışsal dinamikleri gösterir ve gözlemcinin bu gruplardaki konumu, araştırmanın perspektifini ve katılımcılarla olan etkileşimini etkileyebilir. Son olarak, gözlemci olarak konumlandırma grubundaki sorular, araştırmacının duygusal durumu, gözlemlerinin objektifliği ve yorumlarının doğruluğuyla ilgilidir. Araştırmacının fark edilmesi ve gözlemlenmesi, gözlem sürecinin etkileşimini ve araştırma ortamının doğallığını değiştirebilir. Araştırmacının gözlemci olarak bu süreçteki kendi deneyimleri, hisleri ve konumlandırması, araştırma sürecine kişisel bir boyut ekler. Bu, araştırmanın nesnellik ve öznellik arasındaki

denmesini yansıtır ve araştırmacının gözlemlerinin nasıl etkilendiğine dair önemli içgörüler sunar. Sonuç olarak yansıtıcılığın bu dört soru tipi üzerinden muhakeme edilmesi, araştırmacının çok katmanlı yapısını ortaya çıkarır ve bulguların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar, bu da araştırmacının derinliğini ve geçerliliğini artırır.

Yansıtıcılığın İşlevleri

Araştırmacılar, yansıtıcılığı özneliği nötralize etmekten daha fazlası olarak görmekte ve özneliği kabul etmek, açıklamak ve değerlendirmek için farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadırlar (Gentles vd., 2014). Nötrleştirme genellikle araştırma sürecindeki etkileri minimize etmeyi amaçlayan bir süreçtir, ancak yansıtıcılık daha ileri giderek araştırmacının öznel etkisini açıklamaya ve her adımda nasıl etkilendiğini net bir şekilde göstermeye yöneliktir (Russell ve Kelly, 2002). Bazı araştırmacılar, yansıtıcılığın amacının araştırmacının etkisini açıklamak, teyit edilebilirliği artırmak ve aktarılabilirliği sağlamak olduğunu savunmaktadırlar (Koch ve Harrington, 1998; Malterud, 2001). Diğerleri ise özneliği araştırmacının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ederek, araştırma sürecindeki insan etkileşimlerinden faydalanmayı vurgulamaktadırlar (Koopman vd., 2020). Bu perspektifle bakıldığında, yansıtıcılık sadece araştırmacının etkisini nötralize etmek veya kabul etmekle sınırlı değildir; aksine, insan özneliğinin araştırma sürecinde nasıl verimli bir sonuç doğurduğunu vurgular ve veri ve sonuçların aktif bir şekilde ele alınmasını sağlar. Bu nedenle, yansıtıcılığın nitel araştırmalarda merkezi rolü, araştırmacının sosyal sonuçlarını ve katılımcı yaklaşımlarını içeren iki temel faktöre dayanmaktadır. Katılımcı yaklaşım, araştırmacılar ve katılımcılar arasında yansıtıcı diyalogların teşvik edilmesini sağlar ve bu da araştırmacının verilerle yüzleşerek araştırmayı geliştirmesine yardımcı olur. Bu bağlamda, araştırmacı ve katılımcı özneliğinden yararlanarak, yansıtıcılığın nitel araştırmalarda önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır (Kuehner vd., 2016).

Yansıtıcılığı araştıran bilim insanları, verilerin toplanması ve incelenmesinde gösterdikleri titizlikle birlikte, araştırma sürecindeki kişisel ve teorik bağlantılarını net bir şekilde ifade etmek için şeffaf bir yaklaşım benimsemişlerdir (Gentles vd., 2014). Bu şeffaflık, araştırma sürecinin eleştirel değerlendirmesine olanak sağlamış, bu da araştırmacının yansıtıcılığıyla yazma eylemi arasında güçlü bir içsel bağlantı kurulmasını teşvik etmiştir (Kleinsasser, 2000). Araştırmacılar, araştırmalarında araştırmacı günlüklerine ve saha notlarına yer vermiş ve bu belgeleri, araştırma sürecinin açık ve detaylı bir şekilde sürdürülmesi ve analiz edilmesi için önemli bir araç olarak kullanmışlardır. Saha notları, yapılan gözlemlerin ve görüşmelerin bir tasvirini içerirken, araştırmacı günlüğü araştırmacının düşüncelerini, duygularını ve sorularını içermektedir (Emerson vd., 1995). Bu belgeler, araştırmacının kişisel değerlerini, inançlarını ve deneyimlerini tartışabileceği gibi, epistemolojik yaklaşımının araştırma sürecine nasıl yansıdığını ve alternatif bakış açılarını nasıl desteklediğini göstermektedir (Willig, 2008). Bu yansıtıcı belgeler, araştırmacının düşüncelerini, duygularını ve süreç boyunca nasıl düşündüğünü yansıtarak araştırmacının temel haritalamasını oluşturmaktadır. Bu düşünceler, elektronik ortamlarda veya yazılı olarak belgelenerek, araştırma sürecinin kayıt altına alınmasını sağlamakta ve araştırmacıya analiz için başlangıç metinleri sunmaktadır. Araştırmacının saha notları ve günlüğü, araştırmacının düşüncelerini ve süreç boyunca yaşadığı deneyimleri yansıtarak araştırmacının ilk haritalamasını oluşturmaktadır. Bu yansıtıcı belgelerin araştırmaya dahil edilmesi tavsiye edilmekte ve bu veriler, araştırmacının rolünü ve kişisel deneyimlerini açıkça ifade etmek için kullanılmaktadır. Yansıtıcılığın, araştırmacının özneliğini değerlendirmek için bir araç olarak ele alınması ve belirli faktörler bağlamında öneminin anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Rees vd., 2020).

Diğer yandan, yansıtıcılığın sadece veri doğrulama aracı olarak değil, aynı zamanda kişisel, kişiler arası, metodolojik ve bağlamsal faktörlere dayalı bir perspektifle ele alınması önerilmektedir (Pillow, 2003). Bu yaklaşım, yansıtıcılığın, araştırmacının özneliği ve ifade edilen faktörlerin önemi vurgulanırken daha etkili bir şekilde ele alınabileceğini göstermektedir. Araştırma sürecinde ve metin içerisinde yansıtıcılığın hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığı ayrıntılı olarak ifade edilmelidir (Lather, 1993).

Araştırmacı ve katılımcılar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, araştırmacının nasıl yürütüldüğünü ve sonuçların nasıl yorumlandığını etkileyebilir. Eğer araştırmacı ve katılımcılar arasında ortak noktalar veya farklılıklar varsa, bu durum araştırmacının sonuçları üzerinde etkili olabilir. Bu yüzden araştırmacının, kendisi ile katılımcılar arasındaki bu benzerlik ve farklılıkların farkında olması ve bunları çalışmayı okuyanlara açık bir şekilde belirtmesi önemlidir. Araştırmacının bu bilgileri net bir şekilde ifade etme becerisi, çalışmanın kalitesini artırabilir. (Dodgson, 2019).

Yansıtıcılığın Pratik Yararları ve Zorlukları

Nitel araştırma, insan üzerine yapılan çalışmalara özgü etik sorunlar ve zorluklar ortaya çıkarır. Fizik, kimya ve biyoloji gibi alanlardaki geleneksel bilim, araştırmacının söz konusu çalışma olgusundan uzak bir bakış açısı benimsemesine olanak tanır. Nesnellik, ölçüm, tekrarlanabilirlik ve öngörülebilirliğin tüm unsurlar veya beklenen sonuçlar olduğu pozitivist araştırmacının aksine, nitel araştırma öngörülemez, tekrarlanamaz ve araştırma çabasına yönelik tutarlı bir nesnel duruş sağlama kabiliyeti açısından belirsizdir. Nitel araştırma, araştırmacıdan katılımcıya, insandan insana karşılıklı bir bakış açısı gerektirir (Eide ve Kahn, 2008). Nitel araştırmalarda araştırmacı, bir olguyu görüşme ve gözlem yoluyla katılımcıların bakış açısından betimlemek amacıyla, katılımcıların sesini dinler veya onları doğal ortamlarında gözlemler. Araştırmacının bu deneyimlere ilişkin yorumu genellikle emik bir bakış açısı olarak tanımlanır (Orb et al., 2000). Örneğin, otuz beş yıl önce Bell Hooks, akademik dünyada siyahi bir kadın olarak kendisini "bütünün parçası ama ana gövdenin dışında" hissettiğini belirtmiştir. Bu durum, Hooks için bir kurumun "merkezinde" çalışırken, akademinin içinde kendisini yabancı hissettiği, sömürgeleştirme uygulamalarıyla mücadele ettiği zamanları ifade eden kritik bir referans noktası haline gelmiştir. Başka bir örnek olarak; etnografik araştırma yapan öğrenciler, kendi etnik, cinsiyete dayalı veya sınıflı kimlikleriyle akademik çevreninkilerle çatıştıklarında, merkez ile kenar arasında bir gerilime girerler. Bu süreçte, birçok yeni araştırmacı kendilerini "emik-içeridenlik" (insiderness) ve "dışarıdakilik" (outsiderness) kavramlarıyla boğuşurken ve araştırma konularının yaşam dünyalarında içeriden mi yoksa dışarıdan mı geldiğini tartışırken bulur (Beals vd., 2020).

Darawshah (2014) tarafından belirtildiği üzere, araştırmacının yansıtıcılığıyla etkileşim içinde olması, şeffaflığın sağlanması ve araştırmacının niteliğinin sürekli gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu süreçte, araştırmacının eleştirel öz değerlendirmesinin titizlikle yürütülmesi, inanç ve duyguların araştırma sürecini etkilememesi ve olası öznel etkiler hakkında farkındalığın artması gerekmektedir. Bu şekilde, yansıtıcılığın daha doğru ve geçerli verilere ulaşmaya yardımcı olduğuna inanılmaktadır (Rees vd., 2020). Bazı araştırmacılar yıllar sonra daha önce yaptıkları analizlere eleştirel bir bakış açısıyla dönerler ve önceden kabul ettikleri şeyleri yeniden düzenleyebilirler. Bu, gerçeği daha iyi anlamak ve okuyuculara meydan okuma fırsatı sunmak için yapılır (Gordon, 2005).

Uygulamada, yansıtıcılık araştırma bilgisinin oluşturulmasını incelemeyi, olası sonuçları değerlendirmeyi ve etik ikilemleri çözmeyi kapsamaktadır (Finlay, 2017). Ancak, yansıtıcılığın sadece araştırma meşruiyetini artırmak için kullanılması ve statik bir araç haline gelmesi durumunda gerçek amacının kaybolabileceği vurgulanmaktadır. Titiz bir yansıtıcılık, zaman, etkileşim ve araştırmacıların tüm süreç boyunca önyargıları, teorik eğilimleri ve tercihleri üzerine eleştirel bir şekilde düşüncelerini gerektirir (Pillow, 2010; Kleinsasser, 2000). Bu nedenle, araştırmacılar yansıtıcılıkta sadece ürettikleri bilgiden sorumlu değil, aynı zamanda bu bilgileri nasıl ürettiklerinden de sorumludurlar. Araştırmacıların kendilerini araştırma öncesinde tanımaları önemlidir (Colyar, 2009). Araştırmacılar nitel araştırma sırasında sürekli içsel sorgulama yapmalı ve yansıtıcılığa önem vermeli ve yansıtıcılığın sadece yöntemsel bir güç aracı olmadığı, aynı zamanda bilinen gerçekler olduğunun bilincinde olmalıdır. Yansıtıcılıkla daha derinlemesine eleştirel katılım gerektiren araştırmaların gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Yansıtıcılık, sürekli olarak yeniden okumayı, yeniden yazmayı, tartışmayı, notları ve günlükleri düzenli olarak tutmayı ve gözden geçirmeyi gerektirir. Tüm bunlar zaman içinde gerçekleşebileceği için, yansıtıcılık en fazla zaman alan süreçlerden biridir.

Yansıtıcılığa yönelik bazı eleştiriler de ele alınmalıdır. Araştırmacılar, kişisel yansıtıcılığa çok dar bir şekilde odaklanarak, yansıtıcılığın sadece eleştirel öz farkındalık olarak tanımlanmasıyla katılımcıların seslerini duymama riskiyle karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, yansıtıcılıkta en önemli noktalardan birisinin katılımcıların ifadesinin gözden kaçırılmamasıdır. Özellikle bulgular bölümünde katılımcı alıntıları verilmeli ve böylece sonuçlar desteklenerek açıklanmaktadır (Holmes, 2020). Son olarak, nitel araştırmalarda yansıtıcılığa daha fazla vurgu yapılmasıyla, yansıtıcılığın kullanımının artırılması ve bu noktada ortak bir anlayış geliştirilmesi önemlidir (Rettke vd., 2018). Buraya kadar yansıtıcı yazma ve işbirlikçi düşünme yöntemlerinin incelenmesinden sonra, araştırmacıların yansıtıcılık pratiğini daha derinlemesine anlamak için yansıtıcılık tipolojilerine odaklanabiliriz.

Yansıtıcılık Türleri/Tipolojileri

Yansıtıcılığın amaçları göz önüne alındığında, literatürde yansıtıcılık türleri arasında farklı (Marcus, 1994; Lynch, 2000; Pillow, 2003; Walsh, 2003) ayrımlara gidildiği ve herhangi birisi üzerinde uzlaşma olmadığı görülmüştür. Bu

araştırmada geniş kapsamlı olduğu gerekçesiyle Walsch (2003) ve Pillow'un (2003) ifade ettiği dört tipoloji ekseninde yansıtıcılık türleri incelenecektir.

Kişisel Yansıtıcılık. Bu tür yansıtıcılıkta araştırmacının kendisine sorması gereken soru şudur: “Bakış açılarımız araştırmayı nasıl etkilemektedir?” Nitel araştırmalarda kişisel yansıtıcılık; araştırmacıların bağlamlara, katılımcılara ve verilere yönelik kendi beklentileri ve varsayımları aracılığıyla bilinçli ve bilinçsiz verdikleri tepki olarak ele alınmaktadır (Walsh, 2003; Gentles vd., 2014). Yansıtıcılık türleri arasında en yaygın olanı kişisel yansıtıcılık, araştırmacının kendi konumunun ve çıkarlarının araştırma sürecini nasıl etkilediğine dair kişisel muhasebe yapması ile eleştirel bilincinin gelişmesiyle ilgilenmektedir. Araştırmacının burada süreçteki rolünü kabul ederek süreci bilinçli bir şekilde analiz etmesi ve yorumlaması gerekmektedir (Pillow, 2010). Araştırmacının kişisel yansıtıcılık esnasında geçmişini ve eğitimini ifade etmesinden öte araştırmacıdan önceki deneyimlerinin ve motivasyonunun araştırma boyunca alınan kararları nasıl etkilediğine yönelik açıklamalar yapması beklenmektedir. Kişisel yansıtıcılık, araştırmanın başından sonuçlara kadar olan tüm süreçle iç içe bir şekilde ele alınmalıdır. Ayrıca kişisel yansıtıcılık esnasında araştırmanın araştırmacılar üzerindeki etkisi de sorgulanmalıdır. Yani, deneyimli bir araştırmacı kişisel yansıtıcılık çerçevesinde araştırmasını yeniden şekillendirebilir ve diğer yansıtıcılık türlerini sürece katalize edebilir (Finefer-Rosenbluh, 2017; Koopman vd., 2020). Bununla birlikte kişisel yansıtıcılığın olumsuz bir yönü de bulunmaktadır. Araştırmacının katılımcılarla daha önce deneyimlediği bir durum üzerine iletişim kurduğunda duygularının tetiklenme riski bulunmaktadır. Bu durum gözetilerek kişisel yansıtıcılık ele alınmalıdır. Örneğin, Olmos-Vega vd. (2018) araştırmasında kişisel yansıtıcılıkta ilk adım olarak, araştırmacının katılımcılarla nasıl çalıştığını yansıtmış ve katılımcıların düşünceleri ve deneyimleri ile ilgili varsayımlarını yönetmiştir. Veri toplama ve analiz esnasında sürekli farklı yollar düşünmüş ve yeni denetim araçları ve yaklaşımları edinmek için sürece odaklanmıştır. Jootun vd. (2009) ise bir araştırmasında veri toplama sürecinde kişisel iç görüşlerini not etmiştir. Araştırmacılar iç görüşler üzerine eğilerek araştırmanın odağı çerçevesinde kendi duygularının üzerinde durmamaları ve duygusal tartışma tuzağına düşmemeleri gerektiğini fark etmişlerdir. Çünkü bu durumun nesnellığı etkileyeceğini ifade etmişlerdir.

Kişilerarası Yansıtıcılık. Bu tür yansıtıcılıkta araştırmacının kendisine sorması gereken soru şudur: “Araştırmada hangi ilişkiler vardır? Bu ilişkiler araştırmayı ve ilgili kişileri nasıl etkiliyor? Hangi güç dinamikleri söz konusudur?” Kişilerarası yansıtıcılık araştırma sürecindeki ilişkilerin ilgili kişileri ve araştırma sonucunu nasıl etkilediği ile ilgilenmektedir. Burada araştırmacı ve katılımcı arasındaki ilişki önemlidir. Kişilerarası yansıtıcılık özenli bir yaklaşımla katılımcıların bilgi ve bakış açılarını anlamayı ve bunların araştırma sürecine olan etkisini (örneğin, katılımcılar sorularımı nasıl yorumlamaktadırlar?) incelemeyi içermektedir. Bu esnada katılımcıların paylaşımlarının ve iç görüşlerinin araştırmacının kararlarını ve araştırma sonuçlarını doğrudan etkilediği düşünülmektedir. Bu bağlamda kişilerarası yansıtıcılık araştırmadaki güç dinamiklerinin analizini içermektedir. Bu dinamikler değişkendir. Burada araştırmacı katılımcı görüşünü yorumlayan ve neyin geçerli bilgi olarak ele alınacağına karar veren kişi olarak görülmektedir. Dolayısıyla buradaki dinamiğin amacı katılımcılar ve veriler üzerindeki etkinin azaltılması veya yönetilmesidir (Walsh, 2003; Burns vd., 2012).

Kişilerarası yansıtıcılığın başka bir boyutu, araştırma ekibi üyeleri arasındaki ilişkilerin gelişimi ve bunun araştırmayı nasıl etkilediğidir. Burada iş birliği yapılarak her bir araştırmacının motivasyonun, beklentilerinin ve varsayımlarının incelenmesi ve aralarındaki etkileşimin araştırılması gerekmektedir. Bu bakış açısıyla araştırmacıların aralarındaki görüş farklılıklarının da yansıtılması ve belgelenmesi beklenmektedir. Dolayısıyla kişilerarası yansıtıcılığın araştırma ekibinin tümünü kapsayan iş birlikçi bir uygulama olduğu görülmektedir (Leggatt-Cook vd., 2011). Örneğin, Olmos-Vega vd. (2018) araştırmasında katılımcılarla daha önceden olan fikir ayrılıklarını ya da tanıdığı kişilere olan duyguları ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Mevcut güç dinamiklerinin diğer asistan araştırmacılarla etkileşimini nasıl şekillendirdiğini gözden geçirmiştir. Bu noktada bazı asistanların onunla çalışmaktan hoşlanmadığı için çalışmadan kaçabileceklerini ya da onunla aralarında olan olumlu deneyimlerini ön plana çıkarabileceklerini göz önünde bulundurmıştır. Diğer bir açıdan da asistanların üzerlerinde araştırmacının görüşünün benimsenmesi noktasında baskı hissetmiş olabilecekleri değerlendirilmiştir. Hinz (2016) ise bir çalışmasında görüşme yaparken, katılımcıların yaşadığı çevreye aşinalık ve ortak bir kurumsal kültür sağlayarak katılımcılarla iletişiminin kolaylaştırdığını ve onları daha iyi anladığını düşünerek yola çıkmış ve bu durumun ona avantaj ilişkiler anlamında katkı sağladığını ifade etmiştir.

Metodolojik Yansıtıcılık. Bu tür yansıtıcılıkta araştırmacının kendisine sorması gereken soru şudur: “Metodolojik kararları nasıl alıyoruz ve bunların sonuçları nelerdir?” Yöntemsel yansıtıcılık, araştırmacının metodolojik kararlarının sonuçlarını ve etkilerini eleştirel bir şekilde değerlendirilmesini ele almaktadır. Bu yansıtıcılık türünde süreç, araştırmacının paradigmatik yönelimlerinin değerlendirilmesi ile başlamaktadır. Burada paradigma, araştırmacının araştırmanın amacı doğrultusunda belirlediği ve araştırma süreci boyunca araştırma sonuçlarını etkileyen bir dünya görüşü olarak ele alınmaktadır. Araştırmalarda seçilen paradigma ile belirli olasılıkların önü açılmakta ve kapatılmaktadır. Bu noktada metodolojik yansıtıcılık seçilen paradigmanın araştırmaya dayattığı sınırlılıkları anlamakla ilgilenmektedir. Bu nedenle araştırmacıların metodolojik seçimlerini, paradigmalarını kavramsal çerçeveleriyle uyumlu hale getirmede yansıtıcı olmaları gerekmektedir. Bu esnada nitel araştırmanın zengin bağlamlarla iç içe olduğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla metodolojik karar verme sürecine araştırmanın başında başlanmamalıdır. Çünkü süreçte araştırmacılar kararlar alabilir ya da ön görülemeyen tepkilerle karşılaşabilmektedirler. Yani metodolojik yansıtıcılık ile süreç içerisinde alınan kararların anlamına odaklanılarak titiz ve paradigmatik anlamda gerçekleştirilecek uyumlu çalışmalar desteklenmektedir (Varpio ve MacLeod, 2020). Örneğin, Olmos-Vega vd. (2018) araştırmasında en iyi metodolojik yaklaşımı kullandığını düşünüyordu. Ancak araştırmacılarından birisi farklı bir yaklaşımı kullanmayı önermiştir. Araştırmacı mevcut metodoloji ile saha gözlemlerini kaçırdıklarını ifade etmiştir. Diğer araştırma metodu ile bu eksikliğin giderilebileceğini önermiştir. Bu durum ile araştırmacılar arasında grup tartışması yapılmış ve ortak fikirle ilk metodolojide kalınması tercih edilmiştir. Metodolojik yansıtıcılık ile bu seçimin avantajları ve dezavantajları anlaşılmasına ve bu çıkarımları araştırmada açıkça ifade edilmesi gerektiği bilinmektedir. Bu durum araştırma süreci içerisinde metodoloji ile teorik çerçeve arasındaki uyumun sürekli olarak değerlendirme ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır.

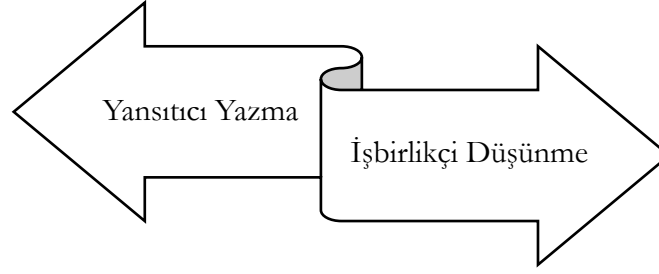
Bağlamsal Yansıtıcılık. Bu tür yansıtıcılıkta araştırmacının kendisine sorması gereken soru şudur: “Bağlamın unsurları araştırmayı ve ilgili kişileri nasıl etkiliyor?” Bağlamsal yansıtıcılık, bir araştırmanın kültürel ve tarihsel bağlamının olmasını ifade etmektedir. Bu yansıtıcılık araştırma sorularının ve yanıtlarının nasıl bir sosyal varsayım içerisinde gömülü olduğu ve bu alandan nasıl etkilendiği ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda araştırmanın yürütüldüğü sosyal alanın amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçları nasıl etkilediğinin anlamlandırılmasını da hedeflemektedir (Reid vd., 2018). Örneğin Olmos-Vega vd. (2018) araştırmasında bağlamsal yansıtıcılık ile araştırmacılar arasındaki etkileşimlerin çalışma ortamını nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Kom vd. (2023) ise araştırmasında hem kendi benliğinin hem de katılımcıların kültürünün ve sosyal yapısının bilincinde olarak çalışmasına başladığını ifade etmiştir. Katılımcılarının bu yapılarının araştırma başında araştırmacıyı motive ettiğine ve merakının uyandırdığına yer verilmiştir. Çünkü araştırmanın katılımcılarının kültürel ve sosyal yapısı ile birlikte geçmiş ve bugün arasında bağlantı kurularak sömürge dönemine yönelik daha derin iç görüye sahip bireylerle görüşülecektir. Ancak araştırmacının kendisi de sömürgecilik döneminin izlerine sahip olduğundan, ilerleyen araştırma sürecinde kendisini rahatsız hissetmeye başladığını ve zamanla kendi düşünceleri ve hisleriyle katılımcıları etkilediğini fark ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla, sömürgeyi yapan kişilerle iletişime geçtiğinde onları sessizce eleştirmiş, kendisi gibi ötekileştirilmiş kişilere daha sıcak davranmıştır. Bu durum, araştırmacı önyargılarının araştırma sürecini etkileme riskini taşımaktadır. Bu nedenle araştırmacı önyargılarını araştırma sürecinden uzaklaştırmak için günlük uygulamalarını ve farklı katılımcı grup etkileşimlerini sürekli belgelemiştir. Araştırmadaki bu belgeleme süreci diğer dış araştırmacılar tarafından tartışılmış ve öznelliğine bir engel olarak değil, bilginin birlikte inşası için gerekli bir araç olarak ele alınmasına karar verilmiştir (Finlay, 2002b). Çünkü belgelerde araştırmacı resmi olmayan sohbetler ve konuşmalarına da yer vermiş, böylece kendi yorumlarıyla yüzleşmiş ve bu yorumlarını araştırma süreci boyunca katılımcılarla yansıtıcı diyaloglar kurarak ele almıştır. Böylece araştırmacı süreçte araştırma odağı ile ilgili daha derin bilgiler elde edebilmiştir.

Yansıtıcılığın Araştırmalarda Uygulanması

Nitel araştırmalarda titizlik, sürekli iç gözlemi gerektirir (Moss, 2005). Vaka çalışmaları, belge analizi, etnografi gibi farklı metodolojilerde yapılan araştırmalarda, araştırmacıların detaylı günlükler, alan notları ve günlükler tutmaları gerekmektedir (Emerson ve diğerleri, 1995). Araştırmacılar, yansıtıcılığı anlatı içine entegre etmek için farklı seçeneklere sahiptirler. Ancak yansıtıcılığın hangi düzeyde olması gerektiğini belirlemek zor olabilir, çünkü

araştırmacılar bu sınırı ayırt etmekte zorlanabilirler. Araştırmacılar, örtülü değer yargılarını ortaya çıkarma, analiz etme ve savunma konusunda derinlemesine araştırma yapabilirler, ancak aşırıya kaçıldığında bu süreç araştırmanın odak noktasını kaybedebilir ve araştırmayı baltalayabilir (Gewirtz ve Cribb, 2006).

Nitel araştırma verilerini raporlamanın sabit bir yolu olmadığı gibi araştırmacının yansıtıcı rolünü yazmanın da açık bir formülü yoktur. Çoğu araştırmada araştırmacının yansıtıcı rolü, akademik ve bilimsel yazının biçimsel formatı arasında kaybolur (Smith, 2006). Yine de yansıtıcılığın araştırma raporunda somut bir biçimde uygulanması ve okuyucu tarafından görülebilir olması için farklı stratejiler kullanılabilir. Bu farklı stratejiler Olmos-Vega vd. (2023) ifadesi doğrultusunda iki ana şemsiye altında toplanmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Araştırmacının Yansıtıcı Rolü Stratejileri

Birinci yöntem olan yansıtıcı yazmada araştırmacılar, notlar, saha gözlemleri, araştırma sürecinde kaydedilen yazılı yansımalar gibi belgeleri kullanarak bu yöntemi benimsemektedirler (Mruck ve Mey, 2019). Günlük tutma, araştırmacıların bakış açılarını ve varsayımlarını belirlemelerine yardımcı olurken saha notları, katılımcılar ve veriler arasındaki dinamikleri ortaya çıkararak değerli içgörüler sağlamaktadır. Yansıtıcı yazma, araştırmacıların hikayesel otobiyografilerini araştırmalarına entegre etmelerini sağlayarak araştırmacıların geçmiş deneyimlerinin araştırma sürecine nasıl yansıdığını anlamalarına yardımcı olur. Bu süreç, araştırmacıların kişisel deneyimlerinin katılımcıların anlatılarına nasıl etki edebileceğini ve bu etkilerin araştırma sonuçlarını nasıl şekillendirebileceğini keşfetmelerini sağlar. Bu süreç, araştırmacıların yansıtıcı günlüklerini izlemeleriyle desteklenmektedir (Barrett vd., 2020). Araştırmacılar ayrıca, kendi kendilerine veya başka bir ekip üyesiyle mülakat yaparak varsayımlarını sorgulama fırsatı bulabilirler. Mülakatlar, araştırmacıların kişisel deneyimlerini keşfetmek ve daha derinlemesine anlamak için önemli bir araçtır. Bu mülakatlar detaylı bir şekilde transkript edilebilir ve araştırmacıların görüşlerinin veya inançlarının nasıl geliştiğini veya değiştiğini gözlemlemek için birden fazla kez gerçekleştirilebilir (Gentles vd., 2014). Salim vd. (2021) çalışmalarında öğretmen adaylarının Covid-19 salgını sırasında yansıtıcı yazma etkinliklerindeki deneyimlerinin yansımalarına dayalı adayların alan bilgilerini analiz etmiştir. 67 öğretmen adayının yansıtıcı yazma öğrenme verileri, çevrimiçi bir anket ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının örneğin “Günlük tutma; konuya daha fazla odaklanmamı, önemli yerleri fark etmemi ve konunun üzerine daha fazla düşünmemi sağlamıştır.” ifadesi sonucunda yansıtıcı yazma kapsamında günlük tutmanın anlamlı öğrenmelerine olumlu yönde katkı sağladığı tespit edilmiştir. Araştırmada günlük tutmanın, öğretmen adaylarının konu üzerine sürekli düşünmelerini ve bağımsız değerlendirme yapmalarını desteklediği ve adayların konuya veya temaya daha yakın ve yoğun olarak fikirlerini ve düşünce akışlarını daha etkili anlamlandırmalarına yardımcı olduğu belirlenmiştir.

İkinci yöntem işbirlikçi düşünme, araştırmacıların kendi kör noktalarını belirlemek için birlikte çalıştığı etkili bir yöntemdir. Bu yaklaşım, nitel araştırmacıların genellikle tek başlarına düşünmediklerini ve işbirlikçi varsayımlar ve kararlar üzerinde odaklandıklarını kabul eder (Bieler vd., 2021). Farklı bakış açıları sunan araştırmacılar, bir araştırmacının varsayımlarını kendi bakış açılarından değerlendirerek çeşitlilik sağlarlar. Ancak, güç dinamikleri bu süreci tehdit edebilir, bu nedenle araştırmacılar arasında karşılıklı güvene dayalı bir ortamın oluşturulması önemlidir. Bu nedenle araştırmacılar arasında kıdem, statü gözetilmeksizin karşılıklı güvenilir bir temel oluşturulması gerekmektedir. Bu şekilde herkesin varsayımları ve kararları sorgulanabilir (Linabary vd., 2021). Baskoro vd. (2023) çalışmasında işbirlikçi düşünmeyi ortak bir hedefe ulaşmaya katkı sağlaması amacıyla kullanmış ve takım değerlendirmesi ile gerçekleştirmiştir. Araştırmada bireylerin iş birliği yaparak birbirlerinin yeteneklerini gözlemlemeleri ve değerlendirmeleri anketler aracılığıyla sağlanmıştır.

Bir araştırmacının varsayımına onun penceresinden bakmayan diğer araştırmacı farklı görüşler ne sürebilmektedir. Ancak burada g dinamikleri de bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. (Linabary vd., 2021). Yapılandırılmış yansıtıcı tartışmalar, araştırmacıların birlikte kişisel yansıtıcılıklarını ortaya koyduğu ve yeni görüşlerin veya bakış aıların gelişebileceği bir platform sağlar. Bu süreçte, katılımcılarla görüşülerek kendi ifadelerinin nasıl yorumlandığına dair geri bildirim alınır ve bu, araştırmanın bulgularına anlamlı katkı sağlar. Takip görüşmeleriyle ilerleyen bu süreçte, katılımcılar araştırma sürecine daha fazla dahil edilir ve katılımcı-araştırma tasarımları kullanılır (Birt vd., 2016). Bu yöntemler, araştırmacılara yansıtıcılığı uygulamak için somut ve etkili bir yol sunar ve okuyucu tepkisi egzersizleri gibi araçlarla araştırmacıların n yargılarının ve etkileşimlerinin nasıl şekillendiğini anlamalarına yardımcı olur. Bu süreç, araştırmacıların yansıtıcı durumlarının farkında olmalarını sağlar ve veri analizi sırasında kendi kişisel geçmişleriyle ilişkilendirdikleri katılımcı görüşlerini nasıl yorumladıklarını açığa çıkarır. Son olarak, araştırmacılar ve katılımcılar arasındaki güç dinamiklerinin katılımcı görüşlerini ve araştırmacı tepkilerini nasıl etkileyebileceğini araştırır (Birt vd., 2016; Naidu ve Slipe, 2011). Özetle, yansıtıcı yazma ve işbirlikçi düşünme, araştırmacıların metodolojik ve epistemolojik olarak daha bilinçli ve eleştirel bir yaklaşım benimsemelerine olanak tanımaktadır. Bu yöntemler, araştırmacıların kendi varsayımlarını ve n yargılarını sorgulamalarını teşvik eder ve böylelikle araştırmanın niteliği artar. Ayrıca, katılımcılarla etkileşimde bulunurken duyarlılığın artması, araştırmacıların katılımcıların perspektiflerini daha iyi anlamaları ve araştırmanın genel sonuçlarına daha derinlemesine bir anlam kazandırılması mümkün olabilir.

Sonuç ve neriler

Bu çalışmada nitel araştırmaların planlanması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için yansıtıcılık ve yansıtıcılığın sunduğu fırsatlar ele alınmıştır. Deggs ve Hernandez'in de belirttiği gibi (2018), hiçbir veri kaynağı kendiliğinden nötr değildir. Tüm veriler, araştırmacı tarafından lme, gözlem, mülakatlar veya ikincil verilerin analizi yoluyla yorumlanmaktadır. Bu nedenle araştırmacının araştırma üzerindeki etkisinin bilinmesi, araştırmanın sonuçlarının değerlendirilmesi açısından değerli ve önemlidir. Bu çalışmada nitel araştırmalarda yansıtıcılığın önemi ve değerine ilişkin varılan sonuçlar ve bazı öneriler aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:

1. Araştırmada ele alınan nitel araştırmalarda yansıtıcılık ile araştırmacıların yansıtıcılığı benimseyip benimsememelerinin yanı sıra nasıl uygulayacaklarının üzerine düşünmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Burada araştırmacıların tercih ettikleri epistemolojik ve metodolojik konularında tutarlı olmaları beklenmektedir.

2. Yansıtıcılık, araştırmacıların kendi deneyimlerini, öz eleştirilerini ve araştırma sürecindeki etkilerini sorgulamalarını ifade eder. Araştırmacının kimliği ve pozisyonunun araştırma bulguları üzerinde etkili olduğu kabul edilir ve bu nedenle yansıtıcılığın anlaşılması ve uygulanması nitel araştırmalarda kaliteyi artırmanın temel bir yönüdür.

3. Nitel araştırmalarda yansıtıcılık araştırma süreci boyunca devam ettirilmelidir. Yansıtıcılık ile katılımcıların, araştırma bulgularının ve sürecin bir bütün olarak temsil edilmesi ile araştırma bir bağlam arayışı içerisinde olmalıdır. Böylece araştırmacıların bağlamsal i grlerinin ortaya çıkma sürecinin de kolaylaşacağına inanılmaktadır.

4. Tüm araştırmalarda olduğu gibi yansıtıcılık uygulamalarında da metodolojik, etik ve politik nedenler göz önüne alınarak eleştirel bakış açısı sürdürülmelidir.

5. Yansıtıcılık araştırmadaki kişisel, kişiler arası, metodolojik ve bağlamsal konulara yönelik olmalıdır. Dolayısıyla nitel araştırmacılar araştırma sürecini dört boyutta ele almalıdır. Bu boyutların incelikleri keşfedilerek araştırma paradigması ve metodolojisine göre hangi yansıtıcılık yönünün derinlemesine keşfedileceğine karar verilmelidir.

6. Nitel araştırmalarda yansıtıcılığın uygulanması, araştırmacıların kendi varsayımlarını ve önyargılarını eleştirel bir şekilde değerlendirmelerini sağlar. Bu, araştırmacıların daha bilinçli ve duyarlı bir şekilde çalışmalarını ve katılımcıların deneyimlerine derinlemesine sayđı göstermelerini sağlar.

7. Nitel araştırmalarda yansıtıcılık somut uygulamaları içermelidir. Bu esnada araştırma ekibi iş birliği içerisinde hareket etmelidir. Bunun için araştırma ekibinin birbirine uyum sağlaması gerekmektedir. Aynı zamanda araştırmada alınan kararları ve elde edilen verileri birlikte değerlendirmek için araştırmacıların zamanları olmalıdır.

8. Nitel araştırmacılar yansıtıcılığa zaman ayırmalı ve yansıtıcılığı gerçekleştirme için yararlanacağı araç ve stratejileri belirleyerek bir plan oluşturmalıdır. Yansıtıcılığın veri üretimi ve analizlerin yapılması gibi yoğun bir süreç içerisinde kaybolmasına izin verilmemelidir. Çünkü yansıtıcılığın olmadığı noktada, nitel araştırmanın güvenirliği şüph uyardırabilir. Bu noktada araştırmacılar, araştırma raporlarında ve yayınlarında yansıtıcılık süreçlerini ve etkilerini açık bir şekilde belirtmeli ve bu süreçlerin araştırma bulguları üzerindeki etkisini tartışmalıdır.

9. Nitel araştırma, araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşime dayalı olduğu için etik konular ve uygulama zorlukları ön plana çıkar. Yansıtıcılık, bu zorlukları aşmada ve araştırmanın güvenirliğini ve geçerliliğini arttırmada önemli bir araçtır. Bu amaçla, araştırmacılar, günlükler ve saha notları tutarak araştırma sürecindeki düşüncelerini, gözlemlerini ve duygusal tepkilerini sistematik bir şekilde kaydetmelidir. Bu belgeler, yansıtıcılığın derinlemesine analizine ve araştırma sürecindeki öz-farkındalığın artırılmasına yardımcı olur.

Kaynakça

- Akom, A. A. (2008). Black metropolis and mental life: Beyond the “burden of ‘acting white’” toward a third wave of critical racial studies. *Anthropology & Education Quarterly*, 39(3), 247–65. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1492.2008.00020.x>.
- Altheide, D., & Johnson, M. (1998). Criteria for accessing interpretive validity in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds), *Collecting & Interpreting Qualitative Material*. Sage, 283-312.
- Anderson, G. (1989). Critical ethnography in education: Origins, current status, and new directions. *Review of Educational Research*, 59(3), 249–70. <https://doi.org/10.2307/1170182>
- Barrett, A, Kajamaa, A., & Johnston, J. (2020). How to ... be reflexive when conducting qualitative research. *The Clinical Teacher*, 17(1), 9–12. <https://doi.org/10.1111/tct.13133>.
- Baskoro, F., Suprianto, B., Anifah, L., & Indriyani, Y. A. (2023). Beyond Smart Devices: Fostering Critical, Communication and Collaborative Thinking in IoT-Based Sensor and Actuator Competence Learning Outcomes. *TEM Journal*, 12(4). <https://doi.org/10.18421/TEM124-52>
- Beals, F., Kidman, J., & Funaki, H. (2020). Insider and outsider research: Negotiating self at the edge of the emic/etic divide. *Qualitative Inquiry*, 26(6), 593-601. <https://doi.org/10.1177/1077800419843950>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2016). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books Ltd
- Berger, R. (2015). Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research. *Qualitative research*, 15(2), 219-234.
- Bieler, P., Bister, M. D., Hauer, J., Klausner, M., Niewöhner, J., Schmid, C., & von Peter, S. (2021). Distributing reflexivity through co-laborative ethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, 50(1), 77-98. <https://doi.org/10.1177/0891241620968271>
- Birt, L., Scott, S., Cavers, D., Campbell, C., & Walter, F. (2016). Member Checking: A Tool to Enhance Trustworthiness or Merely a Nod to Validation?. *Qualitative health research*, 26(13), 1802–1811. <https://doi.org/10.1177/1049732316654870>
- Burns, E., Fenwick, J., Schmied, V., & Sheehan, A. (2012). Reflexivity in midwifery research: the insider/outsider debate. *Midwifery*, 28(1), 52–60. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2010.10.018>
- Burr, V. (2015). *Social constructionism*. Routledge.
- Colyar, J. (2009). Becoming writing, becoming writers. *Qualitative Inquiry*, 15(2), 421–36. <https://doi.org/10.1177/1077800408318280>
- Cunliffe, A. L. (2009). The philosopher leader: On relationalism, ethics and reflexivity-A critical perspective to teaching leadership. *Management Learning*, 40(1), 87–101. <https://doi.org/10.1177/1350507608099315>

- Darawsheh, W. (2014). Reflexivity in research: promoting rigour, reliability and validity in qualitative research. *International Journal of Therapy and Rehabilitation*, 21(12), 560-568. <https://doi.org/10.12968/ijtr.2014.21.12.560>
- Deggs, D., & Hernandez, F. (2018). Enhancing the value of qualitative field notes through purposeful reflection. *The Qualitative Report*, 23(10), 2552-2560. <https://www.semanticscholar.org/paper/Enhancing-the-Value-of-Qualitative-Field-Notes-Deggs-Hernandez/859881f21a9a6cac546c4d76d08fa4a2838e8126?p2df>
- Denzin, N., & Lincoln, Y. (2005). *The Sage handbook of qualitative research*. Sage.
- Dodgson, J. E. (2019). Reflexivity in qualitative research. *Journal of Human Lactation*, 35(2), 220-222. <https://doi.org/10.1177/0890334419830990>
- Dowling, M. (2006). Approaches to reflexivity in qualitative research. *Nurse researcher*, 13(3), 7-21. <https://doi.org/10.7748/nr2006.04.13.3.7.c5975>
- Eide, P., & Kahn, D. (2008). Ethical issues in the qualitative researcher—participant relationship. *Nursing Ethics*, 15(2), 199-207. <https://doi.org/10.1177/0969733007086018>
- Ellis, C., & Bochner, A. (2000). Autoethnography, personal narrative, reflexivity: Researcher as subject. In N. Denzin, & Y. Lincoln (Eds.). *The Handbook of Qualitative Research*, 733-768. Sage.
- Emerson, R. M., Fretz, R. I., & Shaw, L. L. (1995). *Writing ethnographic field notes*. The University of Chicago Press.
- Finefter-Rosenbluh, I. (2017). Incorporating Perspective Taking in Reflexivity: A Method to Enhance Insider Qualitative Research Processes. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1). <https://doi.org/10.1177/1609406917703539>
- Finlay, L. (2002a). Negotiating the swamp: The opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209-230. <https://doi.org/10.1177/146879410200200205>
- Finlay, L. (2002b). "Outing" the researcher: The provenance, process and practice of reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12(4), 531-545. <https://doi.org/10.1177/104973202129120052>
- Finlay, L. (2017). Championing "reflexivities". *Qualitative Psychology*, 4(2), 120. <https://doi.org/10.1037/qup0000075>
- Finlay, L., & Gough, B. (Eds.). (2003). *Reflexivity: A practical guide for researchers in health and social sciences*. John Wiley & Sons. <http://dx.doi.org/10.1002/9780470776094>
- Gentles, S. J., Jack, S. M., Nicholas, D. B., & McKibbin, K. A. (2014). Critical Approach to Reflexivity in Grounded Theory. *The Qualitative Report*, 19(44), 1-14. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2014.1109>
- Gewirtz, S., & Cribb, A. (2006). What to do about values in social research: The case for ethical reflexivity in the sociology of education. *British Journal of Sociology of Education*, 27(2), 141-55. <https://doi.org/10.1080/01425690600556081>
- Gordon, J. (2005). White on white: Researcher reflexivity and the logics of privilege in white schools undertaking reform. *The Urban Review*, 37(4), 279-302. <https://doi.org/10.1007/s11256-005-0015-1>
- Guillemin, M., & Gillam, L. (2004). Ethics, reflexivity, and "ethically important moments" in research. *Qualitative inquiry*, 10(2), 261-280. <https://doi.org/10.1177/1077800403262360>
- Habermas, J. (1985). *The theory of communicative action: Volume 1: Reason and the rationalization of society*. Beacon press.
- Haraway, D. (2016). 'Situated Knowledges: the Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective'. In *Space, gender, knowledge: Feminist readings* (pp. 53-72). Routledge.
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge?: Thinking from women's lives*. Cornell University Press.

- Henwood, K. (2008). Qualitative research, reflexivity and living with risk: Valuing and practicing epistemic reflexivity and centering marginality. *Qualitative Research in Psychology*, 5(1), 45-55. <https://doi.org/10.1080/14780880701863575>
- Hinz, S. E. (2016). Upwardly mobile: Attitudes toward the class transition among first-generation college students. *Journal of College Student Development*, 57(3), 285-299. <https://doi.org/10.1353/csd.2016.0033>
- Holmes, A. G. D. (2020). Researcher positionality - A consideration of its influence and place in qualitative research - A new researcher guide. *Shanlax International Journal of Education*, 8(4), 1-10. <https://doi.org/10.34293/education.v8i4.3232>
- Jootun, D., McGhee, G., & Marland, G. R. (2009). Reflexivity: promoting rigour in qualitative research. *Nursing Standard*, 23(23), 42–46. <https://doi.org/10.7748/ns2009.02.23.23.42.c6800>
- Kleinsasser, A. M. (2000). Researchers, reflexivity, and good data: Writing to unlearn. *Theory into Practice*, 39(3), 155-162. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_6
- Koch, T., & Harrington, A. (1998). Reconceptualizing rigour: the case for reflexivity. *Journal of advanced nursing*, 28(4), 882–890. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00725.x>
- Kom, C., Sharpe, D., & Owens, M. (2023). Reflexivity in context: Navigating the challenges of conducting qualitative research in international business. In: BAM2023 Conference proceedings. British Academy of Management.
- Koopman, W. J., Watling, C. J., & LaDonna, K. A. (2020). Autoethnography as a strategy for engaging in reflexivity. *Global Qualitative Nursing Research*, 7, 2333393620970508. <https://doi.org/10.1177/2333393620970508>
- Kuehner, A., Ploder, A., & Langer, P. C. (2016). Introduction to the Special Issue: European Contributions to Strong Reflexivity. *Qualitative Inquiry*, 22(9), 699-704. <https://doi.org/10.1177/1077800416658069>
- Lather, P. (1993). Fertile obsession: Validity after poststructuralism. *Sociological Quarterly*, 34(4), 673–93. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1993.tb00112.x>
- Leggatt-Cook, C., Sheridan, J., Madden, H., Cain, T., Munro, R., Tse, S. C., Jeon, H., & Chamberlain K. (2011). Collective Reflexivity: Researchers in Play, *Qualitative Research in Psychology*, 8(3), 223-246, <https://doi.org/10.1080/14780880903370064>
- Linabary, J. R., Corple, D. J., & Cooky, C. (2021). Of wine and whiteboards: Enacting feminist reflexivity in collaborative research. *Qualitative Research*, 21(5), 719-735. <https://doi.org/10.1177/1468794120946988>
- Lynch, M. (2000). Against reflexivity as an academic virtue and source of privileged knowledge. *Theory, Culture & Society*, 17, 26–54. <http://dx.doi.org/10.1177/02632760022051202>
- Macbeth, D. (2001). On “reflexivity” in qualitative research: Two readings, and a third. *Qualitative Inquiry*, 7, 35–68. <http://dx.doi.org/10.1177/107780040100700103>
- Malterud K. (2001). *Qualitative research: standards, challenges, and guidelines*. *Lancet* (London, England), 358(9280), 483–488. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(01\)05627-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(01)05627-6)
- Marcus, G. E. (1994). What comes (just) after “post”? The case of ethnography. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 563–574). Sage.
- Moss, P. A. (2005). Toward “epistemic reflexivity” in educational research: A response to scientific research in education. *Teachers College Record*, 107(1), 19-29. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2005.00453.x>
- Mruck, K., & Mey, G. (2019). Grounded theory methodology and self-reflexivity in the qualitative research process. In: Bryant A, Charmaz K, editors. *The sage handbook of current developments in grounded theory*. Sage, 470–496.

- Naidu, T., & Slied, Y. (2011). Contextual Reflexivity: Towards Contextually Relevant Research with South African HIV/AIDS Home-Based Care Volunteers. *International Journal of Qualitative Methods*, 10(4), 431-443. <https://doi.org/10.1177/160940691101000409>
- Neubauer, B. E., Witkop, C. T., & Varpio, L. (2019). How phenomenology can help us learn from the experiences of others. *Perspectives on Medical Education*, 8(2), 90–97. <https://doi.org/10.1007/s40037-019-0509-2>
- Olmos-Vega, F. M., Dolmans, D. H., Guzmán-Quintero, C., Stalmeijer, R. E., & Teunissen, P. W. (2018). Unravelling residents' and supervisors' workplace interactions: an intersubjectivity study. *Medical education*, 52(7), 725–735. <https://doi.org/10.1111/medu.13603>
- Olmos-Vega, F. M., Stalmeijer, R. E., Varpio, L., & Kahlke, R. (2023). A practical guide to reflexivity in qualitative research: AMEE Guide No. 149. *Medical teacher*, 45(3), 241-251. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2022.2057287>
- Orb, A., Eisenhauer, L., & Wynaden, D. (2001). Ethics in qualitative research. *Journal of Nursing Scholarship*, 33(1), 93-96. <https://sigmapubs.onlinelibrary.wiley.com>
- Pillow, W. S. (2003). Confession, catharsis, or cure: The use of reflexivity as methodological power in qualitative research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 16(2), 175–96. <https://doi.org/10.1080/0951839032000060635>
- Pillow, W. S. (2010). *Dangerous reflexivity: Rigour, responsibility and reflexivity in qualitative research*. The Routledge Doctoral Student's Companion. Routledge.
- Rees C. E., Crampton P. E. S., & Monrouxe L. V. (2020). Re-visioning academic medicine through a constructionist lens. *Academic Medicine*, 95(6), 846–850. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000003109>.
- Reid, A. M., Brown, J. M., Smith, J. M., Cope, A. C., & Jamieson, S. (2018). Ethical dilemmas and reflexivity in qualitative research. *Perspectives on Medical Education*, 7(2), 69–75. <https://doi.org/10.1007/s40037-018-0412-2>
- Rettke, H., Pretto, M., Spichiger, E., Anna Frei, I., & Spirig, R. (2018). Using reflexive thinking to establish rigor in qualitative research. *Nursing Research*, 67(6), 490-497. <https://doi.org/10.1097/NNR.000000000000307>.
- Russell, G. M., & Kelly, N. H. (2002). Research as interacting dialogic processes: Implications for reflexivity. *Forum Qualitative Sozialforschung Forum: Qualitative Social Research*, 3(3). <https://doi.org/10.17169/fqs-3.3.831>
- Salim, H., Susilawati, S., & Hanif, M. (2021). Reflective writing in the pandemic period: A university students' reflection. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 4(1), 56-65. <http://doi.org/10.31681/jetol.834129>
- Schwandt, T. A. (2014). *The sage dictionary of qualitative inquiry*. Sage.
- Smith, S. (2006). Encouraging the use of reflexivity in the writing up of qualitative research. *International Journal of Therapy and Rehabilitation*, 13(5), 209-215. <https://doi.org/10.12968/ijtr.2006.13.5.21377>
- Tuval-Mashiach, R. (2017). Raising the curtain: The importance of transparency in qualitative research. *Qualitative Psychology*, 4, 126–138. <http://dx.doi.org/10.1037/qup0000062>
- Van Maanen, J. (1989). *Tales of the field: On writing ethnography*. University of Chicago Press.
- Varpio, L., & MacLeod, A. (2020). Philosophy of science series: Harnessing the multidisciplinary edge effect by exploring paradigms, ontologies, epistemologies, axiologies, and methodologies. *Academic Medicine*, 95(5), 686–689. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000003142>

- Varpio, L., O'Brien, B., Rees, C. E., Monrouxe, L., Ajjawi, R., & Paradis, E. (2021). The applicability of generalisability and bias to health professions education's research. *Medical Education*, 55(2), 167–173. <https://doi.org/10.1111/medu.14348>
- Wacquant, L. J., & Bourdieu, P. (1992). An invitation to reflexive sociology. *Polity*.
- Walsh, R. (2003). The methods of reflexivity. *The Humanistic Psychologist*, 31(4), 51–66. <https://doi.org/10.1080/08873267.2003.9986934>
- Wasserfall, R. (1997). Reflexivity, feminism, and difference. In R. Hertz (Ed.). *Reflexivity and voice*. Sage.
- Wilkinson, S. (1988). The role of reflexivity in feminist psychology. *Women's Studies International Forum*, 11, 493–502. [http://dx.doi.org/10.1016/0277-5395\(88\)90024-6](http://dx.doi.org/10.1016/0277-5395(88)90024-6)
- Williams, A. (1990). Reading feminism in fieldnotes. In L. Stanley (Ed.). *Feminist Praxis: Research, Theory, & Epistemology in Feminist Sociology*. Routledge.
- Willig, C. (2008). *Introducing qualitative research in psychology*. Open University Press.

EXTENDED SUMMARY

This study delves into the concept of reflexivity in qualitative research, highlighting its methodological significance and the varied approaches to its implementation across different disciplines. Reflexivity is recognized as a crucial tool for qualitative researchers, enabling them to explore personal, theoretical, ethical, and epistemological dimensions within their research processes. Despite its acknowledged importance, the practical application of reflexivity often remains ambiguous, evolving into a process that emphasizes the researcher's subjectivity.

The paper scrutinizes the traditional role of researchers in social sciences, which has historically emphasized minimizing personal involvement to maintain a semblance of objectivity. However, this perspective has been challenged, leading to an increased focus on reflexivity as a means to acknowledge and critically examine the researcher's influence on the research process. This shift has resulted in a more nuanced understanding of the interaction between researchers, their subjects, and the research context. Through a comprehensive literature review, the article identifies diverse definitions of reflexivity in academia, underscoring its multifaceted nature. Reflexivity is positioned as a continuous, multidimensional practice that interrogates how researchers' subjectivities and contexts influence their research. This practice is not static but evolves, pushing researchers to question their biases and assumptions continually. Reflexivity, as discussed in the text, is a multifaceted concept in qualitative research, with various scholars offering diverse perspectives on its meaning and application. The text explores different interpretations of reflexivity, ranging from self-accountability to a critical evaluation of the researcher's influence on the research process. This diversity underscores the complexity and depth of reflexivity as an essential component of qualitative inquiry, where researchers are encouraged to engage in continuous self-examination and critical reflection on their roles, biases, and the interpretative processes they employ.

The questions that can be used to reflect the researcher's reflective role should illuminate the following topics and point (Deggs ve Hernandez, 2018):

1. Research Setting Access: The questions encourage researchers to reflect on their initial expectations, the ease of access to the research setting, the necessity of becoming a member to gain access, and the process of exiting the setting. These reflections aim to make researchers aware of the dynamics and potential biases introduced by their entry and exit strategies.

2. Examining Culture and Norms: Researchers are prompted to consider the norms and culture of the research setting, including the display of power and the demographic composition of the setting. This section is designed to help researchers understand the social dynamics and power structures that could influence the research outcomes.

3. Positionality of Research Subjects: The questions focus on the roles and actions of people within the setting, the existence of groups or subgroups, and the researcher's role within these social structures. This reflection aims to provide insights into how social interactions and group affiliations may affect the research.

4. Positionality as an Observer: Researchers are encouraged to reflect on their emotional states before, during, and after observations, whether and how they were observed by others, and their vantage point during the research. These questions are intended to make researchers aware of how their presence and perspective as an observer could influence their perceptions and the data collected.

Various types of reflexivity in research are discussed in the text, highlighting the lack of consensus in the literature on any specific type while emphasizing four main categories: personal, interpersonal, methodological, and contextual reflexivity. Personal reflexivity involves researchers introspecting how their perspectives and backgrounds influence the research. It emphasizes the importance of researchers being aware of their biases and experiences and how these impact their studies. Interpersonal reflexivity focuses on the relationships within the research process, especially between researchers and participants while methodological reflexivity critically assess the methodological decisions and their implications of the researcher for the research. This involves reflecting on the chosen paradigms and ensuring that methodological choices align with the research goals and frameworks. Lastly, contextual reflexivity refers to how the cultural and historical contexts of the research

influence the study and its outcomes. It encourages researchers to consider the broader social assumptions embedded in their research questions and methods.

The discussion extends to the practical implications of reflexivity in education, where it is seen as a methodology to enhance the understanding and interrogation of data. The application of reflexivity allows researchers to navigate their personal experiences and the potential biases these experiences bring to the research process. Despite its value, the article notes that researchers often struggle to articulate their reflexive methodologies explicitly, suggesting a need for more clarity and guidance in this area. Furthermore, the paper addresses the challenges and ethical considerations inherent in qualitative research, emphasizing the importance of reflexivity in ensuring the credibility and authenticity of research findings. It advocates for reflexivity to be integrated throughout the research process, from planning to data collection and analysis, to enhance transparency and accountability. Researchers should allocate time for reflectivity, creating a plan with tools and strategies for implementation, ensuring that reflectivity is not lost during intensive phases of data production and analysis, as its absence could undermine the reliability of qualitative research. In conclusion, the article calls for a more systematic and explicit incorporation of reflexivity in qualitative research. It suggests that providing clear examples and guidelines could assist researchers in effectively applying reflexivity, thereby enriching the research process and its outcomes. The article contributes to the ongoing discourse on reflexivity in qualitative research, offering insights that could inform future research practices and methodologies.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ARASINDA BANKA SERMAYE YAPISI AÇISINDAN YAKINSAMA CONVERGENCE AMONG EUROPEAN UNION COUNTRIES IN TERMS OF BANK CAPITAL STRUCTURE

Hasan KAZAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Muhasebe ve Finans Yönetimi
hsnkazak@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0699-5371

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

03.04.2024

Kabul Tarihi:

26.04.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Yakınsama,
Bankacılık, Banka
Sermayesinin
Aktiflere Oranı,
Avrupa Birliği

Keywords

Convergence,
Banking, Bank
Capital to Assets
Ratio, European
Union

Bankacılık sektörü açısından sermaye yapısı kararları, diğer sektörlerle kıyasla özsermayenin aktiflere oranının düşük olması ve bunun finansal kaldıraç üzerindeki duyarlılığı artırması nedeniyle özellikle önemlidir. Ayrıca banka sağlamlığının bir göstergesi olması, pek çok mevzuatsal düzenlemeyle şekillendirilmiş olması, düzenleyici otoriteler, yöneticiler, derecelendirme kuruluşları ve hissedarlar açısından da önemli olması sebebiyle dikkat çekicidir. Bu önemine binaen bankaların, düzenleyici otoriteler ve derecelendirme kuruluşları tarafından belirlenen ve izlenen asgari sermaye oranını korumaları gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı bankacılık sektörünün önemli göstergelerinden birisi olan banka sermayesinin aktiflere oranı açısından Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkelerin yakınsama durumunu ortaya koymaktır. 2005-2024 dönemi verileri kullanılarak PANIC-LM testi ile yapılan analizler, değerlendirmeye alınan yirmi sekiz ülkeden sekizinin (Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Estonya, Finlandiya, Letonya ve Lüksemburg) birbirine yakınsama eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. Çalışma güncel bir yakınsama analizi kullanılması ve literatürde ilk defa bu açıdan AB ülkelerinin ele alınması sebebiyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ortaya konulan sonuçlar politika yapımcılar ve araştırmacılar açısından yol gösterici önemli bulgular içermektedir.

For the banking sector, capital structure decisions are particularly important due to the low ratio of equity to assets compared to other sectors, which increases sensitivity to financial leverage. It is also noteworthy because it is an indicator of bank soundness, is shaped by many legislative regulations, and is important for regulators, managers, rating agencies and shareholders. Given this importance, banks are required to maintain the minimum capital ratio determined and monitored by regulatory authorities and rating agencies.

The aim of this study is to reveal the convergence status of European Union member and candidate countries in terms of the ratio of bank capital to assets, which is one of the important indicators of the banking sector. The analysis using the PANIC-LM test for the period 2005-2024 reveals that eight of the twenty-eight countries (Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Estonia, Finland, Latvia, Estonia, Finland, Latvia, and Luxembourg) show a convergence trend. The study fills an important gap in the literature as it uses an up-to-date convergence analysis and deals with EU countries in this respect for the first time in the literature. The results provide important guidance for policy makers and researchers.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1464698>

Atf/Cite as: Kazak, H. (2024). Avrupa Birliği ülkeleri arasında banka sermaye yapısı açısından yakınsama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 789-801.

Giriş

Bankaların mali yapılarının incelenmesi ve güçlendirilmesine yönelik tedbirler uzun zamandır bankacılık literatürünün merkezinde yer almaktadır. Bankacılık sisteminin sağlıklı işleyişine dair çalışmaların temelinde de bankaların sermaye yapıları yer almakta olup özellikle Basel Sermaye Uzlaşması (Basel III) bu konuya ağırlık vermektedir. Basel III uzlaşısı bir taraftan bankaların risk alma davranışlarını sınırlarken diğer taraftan mevcut krizlerden ders çıkararak banka sermaye yeterlilik oranının artırılmasını önermektedir. Aslında firmaların özsermaye artırma yoluna gitmeleri yeni bir durum değildir. Firmaların çoğu zaman kısa sürede özsermayeyi arttırmada zorluklarla karşılaşabilecekleri düşüncesiyle gelecekteki bilinmeyen ihtiyaçlara karşı bir önlem olarak mevcut dönem kazançlarını elde tutmayı tercih edebilecekleri uzun zamandır bilinen bir gerçektir (Myers, 1977). Fakat kazançları daha değişken olan bankalar açısından bu durum çok daha önemlidir. Geçmiş krizlerden ders alan bankacılık yapısı bu duruma çok daha fazla duyarlı olmaya meyillidir. Bu önerilerden ve düzenlemelerden yola çıkılarak banka sermaye oranlarındaki artış krizlere karşı banka dayanıklılığını artırırken (finansal istikrar) yan etki olarak kısa vadede kredi arzı kısıtlamaları yoluyla ekonomide üretim kaybına yol açabilme ihtimalini de gündeme getirmektedir (Angelini vd., 2015). Literatürde pek çok çalışma asgari sermaye gereksinimlerindeki değişikliklerin kredi arzı üzerinde büyük etkileri olduğunu göstermiştir (Bridges vd., 2014; Aiyyar vd., 2014, 2016; Bouheni & Hasnaoui, 2017). Bankalar denetim taleplerini karşılayabilmek amacıyla banka kapitalizasyonu kararları ile müşterilere kredi arzını daraltmak veya kredilere yüksek faiz oranları uygulamak gibi yöntemlere başvurarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedirler (Conti vd., 2023). Bu olumsuz etki o kadar göz korkutmuş olmalı ki Çin'in Chengdu kentinde 22-23 Temmuz 2016'da düzenlenen G20 toplantılarında "Avrupa Birliği Maliye Bakanları, bünyelerinde yer alan bankaları yüksek sermaye gereksinimlerinden korumaya çalışmıştır" (Kanga vd., 2020). Her ne kadar olumsuz etkileri söz konusu olsa da bankaların özkaynak yapılarının sağlamlığı uzun vadede ekonomik sistemin devamlılığı için önemlidir. Şu bir gerçek ki bankaların temel işlevi olan borç verme faaliyetleri bankacılık riskini ve finansal istikrarsızlığı artırmakta, sermaye gereksinimleri ise finansal istikrarı desteklemektedir (Schularick & Taylor, 2012; Bouheni & Hasnaoui, 2017; Kazak, 2022).

Bankacılık sektörü ve finans alanının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sebebiyle aynı politikaları izleyen ülkeler arasında yakınsamaya sebebiyet vermesi olasıdır. Finansal serbestleşme ve finansal derinleşme literatürde farklı görüşler olsa da (Andersen & Tarp, 2003) genel olarak ekonomik büyüme süreci üzerinde olumlu katkılar sunmaktadır (Ahmed, 2010; Mukherjee vd., 2021; Kazak vd., 2023). Aslında bu etki yeni bir keşif olmayıp finansal sistemin ekonomik büyüme için gerekli ve önemli olduğunu belirten literatür oldukça geniştir (McKinnon, 1973; Kitchen, 1986; Demirgüç-Kunt & Detragiache, 1998; Levine & Zervos, 1998). Ekonomik büyüme sürecinin önemli bir katalizatörü konumunda olan finans ve bankacılık sektörü finansal kalkınma süreci açısından ülkeler arasında yakınsama eğilimini destekleyebilmektedir (Apergis vd., 2012; Mukherjee vd., 2022). Bu yakınsamanın temel sebebi iyi gelişmiş bir finans sektörüne sahip olan düşük gelirli ülkelerin, orta ve yüksek gelirli emsallerini yakalama olasılıkları daha yüksek olup benzer finansal gelişmişlik seviyelerine sahip ülkeler arasında yakınsama eğilimini bu anlamda arttıracaktır (Fung, 2009).

Bu makalenin temel amacı, bahsedilen önemine binaen Avrupa Birliği ülkeleri arasında banka sermaye yeterlilik oranı açısından bir yakınsama olup olmadığını tespit etmektir. Çalışma bugüne kadar literatürde bildiğimiz kadarıyla hiç ele alınmamış bir konuyu incelemektedir. Literatürde banka sermaye yeterlilik oranları ve ilgili düzenlemeler (Roulet, 2018; Cuong & Pham, 2021), ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi (Simion vd., 2015; Basha vd., 2023; Kazak vd., 2023), krizler (Reichlin, 2014; Cernohorska, 2015), kredi hacmi ve yatırımlar (Bouheni & Hasnaoui, 2017; Gopalakrishnan vd., 2021), mikro ve makro ekonomik politikalar üzerindeki karşılıklı etkileşim (Badarau & Roussel, 2022; Conti vd., 2023) temelinde çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışma ise farklı bir bakış açısıyla Avrupa Birliği ülkeleri arasında banka sermaye yeterlilik oranı açısından bir yakınsama durumunu ele almaktadır. 2005-2024 dönemi verileri kullanılarak yapılan analizler bazı ülkeler arasında yakınsama olduğunu ortaya koymaktadır. Yakınsama olan ve olmayan ülkelerin ortaya konulması Avrupa Birliği politika yapımcılarının karar alma süreçlerine katkıda bulunması beklenmektedir.

Çalışma bu aşamadan sonra literatür araştırması, veri seti ve temel istatistikler, metodoloji, ampirik sonuçlar ve değerlendirme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Literatür Araştırması

Literatürde doğrudan makalede ele alınan anlamda Avrupa Birliği ülkeleri arasında banka sermaye yeterlilik oranı açısından bir yakınsama olup olmadığı bildiğimiz kadarıyla bugüne kadar hiçbir çalışmada ele alınmamıştır.

Literatürde en fazla sayıda karşılaşılan çalışmalardan birisi banka sermaye yeterliliği konusunda yapılan düzenlemeler olup 07/04/2024 tarihi itibarıyla Web of Science veri tabanında 1.588 çalışma ve Google akademik sorgusunda 52.300 çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar içerisinde BASEL uzlaşmalarından bahseden Web of Science veri tabanında 429 çalışma ve Google akademik sorgusunda 28.700 çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazı önemli örnekler aşağıda kısaca değinilmiştir.

Olszak vd. (2017) tarafından yapılan ve 2000-2005 döneminde ABD bankaları ile AB 15 bölgesindeki bankaların sermaye ve risk davranışlarının incelendiği çalışmada düzenleyici gerekliliklerin banka davranışı üzerinde istenen etkiyi oluşturduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre asgari düzenleme eşliğine yakın olan hem Avrupa hem de ABD bankaları sermayelerini artırarak sermaye yeterliliklerini artırma eğilimine girmektedirler. Ayrıca araştırmada ABD hem de AB bankaları için sermaye düzeyleri ile riske maruz kalma arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Roulet (2018) tarafından yapılan ve Basel III sermaye ve likidite düzenlemesinin 2008 mali krizi sonrasında banka kredileri üzerindeki etkisinin ele alındığı çalışmada 2008 mali krizi sonrası dönemde Avrupa'da borçların azaltılması ve "kredi sıkışıklığı" bağlamında sermaye oranlarının Avrupa'daki büyük banka-perakende ve diğer kredi büyümesi üzerinde önemli ve olumsuz etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Nguyen vd. (2019) tarafından yapılan ve 2002-2016 yılları arasındaki Asya bankalarının sermaye yapılarının incelendiği çalışmada sermaye düzenlemesinin banka sermayesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ve banka riski üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Cuong & Pham (2021) tarafından yapılan ve 2004'ten 2014'e kadar olan genişlemiş AB28 ülkelerini kapsayan zaman serilerinin ele alındığı çalışmada banka düzenleme ve denetiminin sermaye tamponu ve iflas riski üzerinde bağımsız etkilerinin olup olmadığını veya bunların etkilerinin iş döngüsü ve gelir çeşitlendirmesi yoluyla kanalize edilip edilmediği incelenmiştir. Araştırma bulguları düzenleyici sermaye endeksi ve denetleyici güç endeksinin hem banka sermaye tamponu hem de banka riski üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğunu ve iş döngüsü yoluyla dolaylı etkilere sahip olduğunu, banka faaliyetleri üzerindeki kısıtlamanın ise etkilerini dolaylı olarak gelir çeşitlendirmesi yoluyla kanalize ettiğini ortaya koymuştur.

Bouteska vd. (2023) tarafından yapılan ve 2011-2020 yılları arasında 28 Avrupa ülkesinde faaliyet gösteren 136 mevduat bankasından elde edilen verilerin analiz edildiği çalışmada faaliyet kısıtlamaları ve sermaye gereksinimlerinin performans üzerinde olumsuz etkisi olduğu, denetim yetkileri ise olumlu etki oluşturduğu tespit edilmiştir.

Literatürde yer alan diğer önemli başlık banka sermaye yeterliliği ve finansal kriz bağlantısının ele alındığı çalışmalardır. Bu kapsamda 07/04/2024 tarihi itibarıyla Web of Science veri tabanında 231 çalışma ve Google akademik sorgusunda 17.000 çalışma yer almaktadır.

Teixeira vd. (2014) tarafından yapılan ve 2004-2010 yılları için 560 bankadan oluşan bir örneklemin panel verilerinin kullanıldığı çalışmada düzenleyici sermaye gereksinimlerinin bankaların sermaye yapısının birinci derece belirleyicileri olmadığı, krizlerin ise özsermaye payı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Akhmedjonov & Balci Izgi (2015) tarafından yapılan çalışmada 2008-2009 mali kriz öncesinde ve sırasında, daha yüksek banka sermayesinin Türk bankalarında daha yüksek kârlılığa yol açıp açmadığı analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda daha yüksek banka sermayesinin banka kârlılığı üzerinde her zaman olumlu etkileri olduğu ve bu etkinin finansal kriz sırasında daha belirgin olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Garel & Petit-Romec (2017) tarafından yapılan çalışmada banka sermayesinin, bankaların kriz sırasında daha iyi performans göstermelerine yardımcı olduğu tezi doğrulanmıştır. Fakat çalışmada özgün bir sonuç olarak daha fazla sermayenin, kısa vadeli kurumsal yatırımcılar tarafından sağlandığında daha kötü performansla ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Evans & Haq (2022) tarafından yapılan çalışmada 1996'dan 2016'ya kadar 11.617 ABD ticari bankasından oluşan dengesiz bir panel veri seti kullanılarak 2007-2008 finansal krizinin arka planında banka sermayesi ve likidite yaratımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonuçları yasal sermaye ile bilanço içi likidite yaratma

arasında negatif bir ilişki tespit etmekle birlikte küçük bankalar için ve finansal krizden sonra pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.

Danisman & Tarazi (2024) tarafından yapılan çalışmada 2011'den 2020'nin 3. çeyreğine kadar ABD ticari bankaları örnekleminde Ekonomik politika belirsizliğinin 2007-2008 küresel mali kriz sonrası banka istikrarı üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda ekonomik politika belirsizliğinin banka istikrarı üzerindeki olumsuz etkisinin yüksek sermayeli bankalar açısından daha zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Banka sermaye yeterlilik yapısıyla ilgili literatürde yer alan diğer çalışmalar ise ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi (Simion vd., 2015; Abbas vd., 2021; Klein & Turk-Ariss, 2022; Basha vd., 2023; Kazak vd., 2023), kredi hacmi ve yatırımlar (Bouheni & Hasnaoui, 2017; Gopalakrishnan vd., 2021; Bichsel vd., 2022), mikro ve makro ekonomik politikalar üzerindeki karşılıklı etkileşim (Badarau & Roussel, 2022; Conti vd., 2023) vb. konuları temelindedir. Bu çalışma ise literatürde yer alan çalışmalardan farklı bir bakış açısıyla Avrupa Birliği ülkeleri arasında banka sermaye yeterlilik oranı açısından bir yakınsama durumunu ele almakta olup literatüre önemli ve özgün bir katkı sunmaktadır.

Veri Seti ve Temel İstatistikler

Makale Avrupa Birliği ülkelerinde bankacılık sektörünü ele alarak banka sermayesinin aktiflere oranı açısından üye ve aday ülkelerin yakınsamasını analiz etmektedir. Avrupa Birliği Türkiye'nin de adaylık sürecinde bulunduğu ve bankacılık sektörünün dünya ülkeleri ile önemli bağlantılarının bulunduğu bir birlik olup dünya bankacılık sistemi açısından mevcut durumu önem arz etmektedir. Bu amaçla Avrupa Birliği mevcut ülkeleri ve aday ülkelerinin 2005-2022 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Verilerin 2005 yılından itibaren alınması öncesine ait çok az ülkenin verisinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bazı ülkelerin farklı kaynaklardan elde edilebilen verilerinde ise tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu ülkeler içerisinde tüm verileri eksiksiz olarak bulunabilen ülkeler analize dahil edilmiş eksik verileri olan ülkeler analize dahil edilmemiştir. Buna göre toplamda yirmi sekiz (28) Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkesi analize dahil edilmiştir. Analizde kullanılan veriler “<https://databank.worldbank.org/>” ve “<https://data.ecb.europa.eu>” adreslerinden elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkene ait tanımlayıcı istatistiklerin özeti Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	AUT	BEL	BGR	CYP	CZE	DEU	EST	FIN	FRA	GEO
Ortalama	0,651	0,639	1,205	0,798	0,849	0,614	1,160	0,644	0,517	1,522
Medyan	0,604	0,650	1,243	0,890	0,759	0,648	1,173	0,629	0,508	1,480
Maksimum	1,034	0,919	1,405	1,146	2,284	0,757	1,692	0,855	0,686	2,076
Minimum	0,441	0,372	0,795	0,409	0,625	0,476	0,727	0,431	0,362	1,056
Std. Spm.	0,170	0,127	0,152	0,245	0,367	0,093	0,253	0,142	0,093	0,296
Çarpıklık	0,657	0,061	-1,099	-0,172	3,585	-0,046	0,415	-0,027	0,220	0,297
Basıklık	2,614	3,221	3,878	1,571	14,645	1,548	2,538	1,697	2,008	2,131
Jarque-Bera	1,408	0,048	4,201	1,620	140,256	1,587	0,676	1,275	0,884	0,832
Olasılık	0,495	0,976	0,122	0,445	0,000	0,452	0,713	0,529	0,643	0,660
Toplam	11,712	11,508	21,689	14,370	15,282	11,058	20,877	11,596	9,303	27,393
Topl. Kare. Spm.	0,492	0,273	0,395	1,017	2,285	0,148	1,087	0,342	0,146	1,493
Gözlemler	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
	GRC	HRV	HUN	IRL	ITA	LTU	LUX	LVA	MKD	
Ortalama	0,756	2,267	1,032	1,008	0,649	2,260	0,736	1,111	1,282	
Medyan	0,873	2,388	1,007	1,042	0,647	1,343	0,756	1,057	1,218	
Maksimum	1,304	2,718	1,279	1,464	0,848	4,860	1,062	1,385	1,798	
Minimum	0,151	1,298	0,821	0,504	0,499	0,570	0,440	0,929	1,067	
Std. Spm.	0,379	0,379	0,121	0,330	0,095	1,601	0,187	0,141	0,191	
Çarpıklık	-0,157	-1,450	0,328	-0,147	0,325	0,303	0,046	0,425	1,268	

Basıklık	1,603	4,131	2,287	1,613	2,230	1,325	1,989	1,940	4,031
Jarque-Bera	1,538	7,268	0,705	1,507	0,761	2,381	0,773	1,384	5,621
Olasılık	0,464	0,026	0,703	0,471	0,684	0,304	0,680	0,501	0,060
Toplam	13,608	40,800	18,580	18,138	11,676	40,688	13,243	19,996	23,069
Topl. Kare. Spm.	2,442	2,447	0,248	1,852	0,153	43,576	0,597	0,336	0,618
Gözlemler	18	18	18	18	18	18	18	18	18
	MLT	MNE	NLD	POL	PRT	SVK	SVN	TUR	UKR
Ortalama	0,791	1,026	0,545	0,960	0,736	0,817	1,077	1,298	1,051
Medyan	0,786	1,033	0,549	0,933	0,754	0,823	1,067	1,302	1,097
Maksimum	0,958	1,203	0,786	1,089	0,941	0,963	1,301	1,582	1,501
Minimum	0,633	0,863	0,330	0,855	0,541	0,587	0,812	0,909	0,657
Std. Spm.	0,103	0,101	0,118	0,075	0,115	0,094	0,142	0,163	0,298
Çarpıklık	-0,010	-0,004	0,096	0,480	-0,312	-0,720	-0,238	-0,529	0,087
Basıklık	1,818	1,975	2,870	1,990	2,065	3,312	2,083	3,123	1,474
Jarque-Bera	1,049	0,788	0,041	1,455	0,949	1,626	0,801	0,850	1,770
Olasılık	0,592	0,674	0,980	0,483	0,622	0,443	0,670	0,654	0,413
Toplam	14,235	18,465	9,806	17,279	13,249	14,710	19,392	23,364	18,912
Topl. Kare. Spm.	0,181	0,174	0,237	0,096	0,223	0,152	0,341	0,449	1,507
Gözlemler	18	18	18	18	18	18	18	18	18

Tablo 1’de yer alan temel istatistikler incelendiğinde en büyük maksimum değere sahip ülke 4,859854 değeriyle Litvanya (LTU); en küçük minimum değere sahip ülke ise 0,150897 değeriyle Yunanistan (GRC) olarak görülmektedir. Ayrıca en büyük ortalama değeri 2.266662 ile Hırvatistan (HRV) ve en küçük ortalama değeri 0.51686 ile Fransa (FRA)’dır. Yine Jarque-Bera olasılık değeri ile ifade edilen serilerin normal dağılım varsayımı Çekya (CZE) ve Hırvatistan (HRV) hariç %5 önem seviyesinde reddedilememektedir. Değişkenler (CZE) ve (HRV) hariç normal dağılım sergilemektedir.

Metodoloji

Panel veri analizinin gerçekleştirilmesi sürecinde en uygun testin belirlenmesi ve uygulanması için öncelikle yatay kesit bağımlılığı testlerinin yapılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığını test etmek için Breusch & Pagan (1980) tarafından geliştirilen (1) numaralı denklemdeki Lagrangian çarpanı testi kullanılmaktadır.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{p}_{ij}^2) X^2_{\frac{N(N-1)}{2}} \quad (1)$$

Denklem (2)'deki Breusch-Pagan LM testi Pesaran (2004 tarafından hem (N) hem de (T)'nin büyük olduğu durumlar için geliştirilmiş ve denklem (2)'deki CD_{LM} testine dönüştürülmüştür. Ayrıca, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen denklem (2) yatay kesit bağımlılığını tespit etmek için de kullanılmaktadır.

$$CD_{LM} = \left(\frac{1}{N(N-1)} \right)^{\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{p}_{ij}^2 - 1) \quad (2)$$

Denklem 3 ise önceki yaklaşımların bir uyarlamasıdır ve yanlışlığa göre düzeltilmiş LM test istatistiğini göstermek üzere Pesaran et al. (2008) tarafından literatüre kazandırılmıştır.

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k) \hat{p}_{ij}^2 - \hat{\mu}_{Tij}}{VT_{ij}} \quad (3)$$

Bir sonraki aşamada, AB ülkelerindeki banka takipteki kredilerinin stokastik yakınsaması analiz edilmektedir. Bu amaçla analiz edilecek veriler aşağıdaki denklem yardımıyla düzenlenmiştir.

$$\hat{\omega}_{it} = A_{it} / (\bar{A}_t), \quad A = \text{NPLs Ratio} \quad (4)$$

Çalışmada ele alınan Avrupa Birliği ülkelerinde (üye ve aday) takipteki alacaklar oranı açısından stokastik yakınsamayı test etmek için Payne vd. (2022) tarafından geliştirilen kırılmalı ve faktör yapıli birim kök testi kullanılmıştır. Temel olarak Lee ve Strazicich'in (2003) iki yapısal kırılmasını içeren test, en popüler yaklaşımlardan biridir (22/05/2024 tarihi itibarıyla Google scholar'da 3.442 atıf, Web of Science'da 1.328 atıf ve Scopus'sa 1.450 atıf). Ancak, bu çalışma çapraz korelasyonlara izin vermediği için önemli bir sınırlamaya sahiptir. Bu soruna dikkat çeken Lee, Payne vd. (2021) yakınsamanın test edilmesinde ek bir ekonometrik sorunun devam ettiğine işaret ederek yapısal değişiklikleri ve çapraz korelasyonları birlikte kontrol etme ihtiyacını gündeme getirmişlerdir. Bu sorundan yola çıkarak Payne vd. (2022), Lee & Strazicich (2003) yukarıda bahsedilen testini genişletmiş ve Bai ve Ng (2004) PANIC (Duyarlılık ve Ortak Bileşenlerde Durağan Olmayan Panel Analizi) prosedürünü güçlendirmiştir.

Payne vd. (2022), daha önce tartışılan test prosedürleri bir faktör yapısına izin verdiği için aşağıdaki gibi alternatif DGP'li bir panel modeli önermektedir.

$$\begin{aligned} y_{it} &= \delta_i Z_{it} + \pi_i F_t + e_{it} \\ &\text{and} \\ e_{it} &= \beta_i e_{i,t-1} + e_{it} \\ i &= 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \end{aligned} \quad (5)$$

Burada F_t gözlemlenemeyen ortak faktörlerin $r \times 1$ vektörü ve π_i her bir yatay kesit biriminin ortak faktörlere verdiği tepkileri yakalayan faktör yükleridir. Yine i , i kesit birimini ve Z_{it} bir veya iki yapısal kırılmayı içermektedir. Yukarıdaki modelin tahmin edilmesindeki zorluk, doğrusal bir model çerçevesinde faktör terimlerini diğer parametrelerle birlikte tahmin etmenin uygun bir yolu olmamasıdır (Payne vd., 2022).

Lee ve Strazicich (2003) tarafından tanıtilan LM prosedürü iki aşamalı bir prosedür kullanmaktadır. Ancak burada, Payne vd. (2022) tarafından açıklanan PANIC prosedürünün ruhunu takip ediyoruz. Buna göre, LM test prosedürünün ilk adımında, birinci farkı alınmış değişkenlere dayalı faktör terimlerini tahmin etmeye çalışıyoruz. Başlangıç olarak, kırılma sayısını (R) verilen şekilde sabitliyoruz.

LM testinin ilk adım prosedürü, kırılma konumlarının ve faktör terimlerinin tahmin edilmesini içermektedir. Bunun için birinci farklarda regresyon (Denklem 6) ile verilmektedir:

$$\Delta y_{it} = \delta_i' \Delta Z_{it} + \pi_i' \Delta F_t + \Delta e_{it} \quad (6)$$

Aslında, birinci farklar kullanılarak faktör terimlerinin tahmin edilmesi Bai & Ng (2004) PANIC prosedürünün temel bir özelliğidir. Ancak, bu denklemdeki (Denklem 6) temel sorun, ΔZ_{it} katsayılarının bilinmeyen faktörler (ΔF_t) ve faktör yükleri (π_i) ile birlikte tahmin edilmesi gerekliliğidir. Bu sorunu ele almak için Payne et al. (2022), Nazlioglu et al. (2022) ile birlikte Bai and Carrion-I-Silvestre (2009) takip ederek iteratif bir yaklaşım benimsemiştir. Bunu yapmak için, ilk olarak her i 'inci yatay kesit birimi için aşağıdaki denklem (Denklem 7) tahmin edilir.

$$\Delta y_{it} = \delta_i' \Delta Z_{it} + w_{it}^* \quad (7)$$

Bir sonraki adımda, Denklem 8, optimum mola konumları kullanılarak ΔZ_{it} tanımlanarak tahmin edilir.

$$q_{it} = \Delta y_{it} - \hat{\delta}_i' \Delta Z_{it} \quad (8)$$

Burada (Denklem 8); (q_{it})'nin sıfır ortalamaya sahip olduğu ve aşağıdaki gibi tanımlanan saf bir faktör yapısına sahip olduğu açıktır.

$$q_{it} = n_i' f_t + n_{it} \quad (9)$$

Burada, n_i ve $f_t (= \Delta f_t)$ temel bileşenler yöntemi ile tahmin edilebilir. Yine faktör sayısı Bai ve Ng (2002) bilgi kriteri değerlerine göre belirlenebilir.

$$\xi_{it} = \Delta y_{it} - \hat{\pi}_i' \hat{f}_t \quad (10)$$

Yukarıdaki terim faktörlerden muaftır ancak ara terimler de dahil olmak üzere deterministik terimleri içerecektir. Daha sonra Denklem (7)'yi (ξ) ile yeniden tahmin ediyoruz:

$$\xi_{it} = \hat{\delta}_i' \Delta Z_{it} + w_{it}^* \quad (11)$$

Bu aşamada, tahmin edilen parametreleri ve faktör terimlerini kullanarak kalıntıları hesaplamak için hem deterministik terimleri hem de faktörleri birleştiririz.

$$\hat{z}_{it} = \Delta y_{it} - \hat{\delta}_i' \Delta Z_{it} - \hat{\pi}_i' \hat{f}_t \quad (12)$$

Test prosedürünün bu adımında, saptırılmış değişkeni $\tilde{S}_{it} = \sum_{s=2}^t \hat{z}_{is}$ olarak tanımlanır. Burada $\hat{z}_{is}$ Denklem (12)'den elde edilen kalıntıyı temsil etmektedir.

Regresyon testinin bir sonraki adımında, test istatistiği her bir yatay kesit birimi için regresyondan elde edilebilir:

$$\Delta y_{it} = y_i + \beta_i \tilde{S}_{i,t-1}^* + \hat{\delta}_i' \Delta Z_{it} + \hat{\pi}_i' \hat{f}_t + \sum_{s=1}^{k_i} C_{is} \Delta \tilde{S}_{i,t-s} + v_{it} \quad (13)$$

Burada $\tilde{S}_{i,t-1}^*$ tahmin edilen kırılma konumlarına göre dönüştürülmüş seridir. Otokorelasyonları düzeltmek için, $\tilde{S}_{i,t}$ 'nin gecikmeli değeri, tahmin edilen frekanslar, $\hat{f}_t$ faktörleri ve $\Delta \tilde{S}_{i,t}$ 'nin artırılmış terimleriyle birlikte dahil edilir. Böylece, yukarıdaki prosedürde, tüm kırılma yerleri, faktör sayısı ve artırılmış terim sayısı birlikte tahmin edilebilir. Burada, i'inci yatay kesitin birim kök içerdiği boş hipotezi $\beta_i = 0$ olarak verilir ve $\beta_i = 0$ için elde edilen t-istatistiği $\tilde{T}_i$ ve test istatistiğinin karşılık gelen p-değeri p_i olarak gösterilir.

$$\tilde{T}_i = t - \text{statistic for } \beta_i = 0 \text{ in (13)} \quad (14)$$

PANIC prosedürünü benimsemenin ve tercih etmenin önemli bir nedeni, önerilen bu test istatistiğinin, LM istatistiğinin aynı asimptotik dağılımını kırılmalarla takip etmesidir. Bu temel özellik göz önüne alındığında, kritik değerler ve karşılık gelen p-değerleri için Nazlioglu ve Lee (2020) aynı yanıt yüzeyi tahminlerini kolayca kullanabiliriz.

Ampirik Sonuçlar

Analiz ilk olarak Avrupa Birliği ülkeleri için yatay kesit bağımlılığını incelemektedir. Bu, uygun nesil testinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda, Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2004), Pesaran vd. (2008) tarafından ortaya konan yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmıştır.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

CD Tests	İst.	p.val
LM (Breusch & Pagan, 1980)	1.186,59	0,00
CDlm (Pesaran, 2004)	47,65	0,00
LMadj (Pesaran vd., 2008)	9,80	0,00

Değişkenin yatay kesit bağımlılığı içermesi durumunun analiz edilmesi için uygulanan üç farklı test sonuçlarının tamamında olasılık değerinin 0,05 değerinden küçük olduğu görülmüş ve H1 hipotezi kabul edilerek yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir sonraki aşamada Payne ve diğerlerinin (2022) güncellenmiş PANIC-LM testinin seviye ve trend modellerine ilişkin istatistiksel analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Güncellenmiş Panik LM Testi Sonucu (Kukla Kırılmalar, Faktör)

Ülkeler	İki seviyeli kırılma						İki trend kırılma					
	Ülke Kodu	LM	p-val	brk1	brk2	C. Code	Ülke Kodu	p-val	brk1	brk2		
Avusturya	AUT	-1.20	0.89	2011	2013	AUT	-7.52	**	0.02	2012	2015	
Belçika	BEL	-0.57	0.93	2009	2012	BEL	-5.46	*	0.08	2009	2013	
Bulgaristan	BGR	-0.74	1.00	2011	2013	BGR	-64.9	***	0	2011	2016	
Hırvatistan	HRV	-4.53	***	0.01	2012	2015	HRV	-3.69		0.34	2014	2017
Kıbrıs	CYP	0.92	1.00	2012	2016	CYP	-1.04		0.96	2009	2012	
Çekya	CZE	-1.43	0.69	2010	2012	CZE	-2.96		0.54	2009	2016	
Estonya	EST	-2.56	0.16	2012	2014	EST	-56.1	***	0	2011	2014	
Finlandiya	FIN	-3.82	**	0.02	2015	2017	FIN	2.69		1	2010	2017
Fransa	FRA	-1.70	0.47	2011	2013	FRA	0.43		1	2012	2015	
Gürcistan	GEO	-1.38	0.80	2009	2014	GEO	-2.18		0.84	2009	2014	
Almanya	DEU	-2.58	0.11	2009	2012	DEU	-1.19		0.95	2009	2012	
Yunanistan	GRC	-2.33	0.21	2010	2012	GRC	0.34		1	2010	2015	
Macaristan	HUN	-0.45	1.00	2013	2015	HUN	-2.89		0.62	2012	2015	
İrlanda	IRL	-0.02	0.98	2011	2014	IRL	-3.21		0.48	2010	2014	
İtalya	ITA	0.53	1.00	2011	2015	ITA	-3.25		0.45	2011	2015	
Letonya	LVA	-3.90	**	0.02	2010	2017	LVA	-11.2	***	0	2010	2016
Litvanya	LTU	0.19	0.99	2009	2012	LTU	-2.59		0.65	2009	2012	
Lüksemburg	LUX	-2.20	0.31	2009	2017	LUX	-8.55	***	0.01	2009	2017	
Malta	MLT	0.03	0.98	2009	2013	MLT	-2.04		0.79	2009	2013	
Karadağ	MNE	-1.86	0.46	2009	2011	MNE	-3.64		0.35	2011	2014	
Hollanda	NLD	-0.13	1	2011	2013	NLD	-3.07		0.5	2009	2013	
Kuzey Makedonya	MKD	-1.59	0.67	2010	2012	MKD	0.33		1	2010	2016	
Polonya	POL	-0.81	0.94	2012	2017	POL	-5.5	*	0.09	2012	2017	
Portekiz	PRT	-2.29	0.23	2011	2016	PRT	-2.41		0.69	2010	2015	
Slovak Cumhuriyeti	SVK	-0.26	0.96	2011	2016	SVK	-1.75		0.85	2013	2017	
Slovenya	SVN	-1.36	0.67	2011	2013	SVN	-3.32		0.43	2011	2014	
Türkiye	TUR	-2.11	0.3	2009	2014	TUR	-0.72		0.98	2013	2016	
Ukrayna	UKR	-3.52	**	0.03	2011	2014	UKR	-0.87		0.97	2012	2015

Not: “*”, “**” ve “***” sırasıyla “%10, %5 ve %1” anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Tablo 3 sonuçları değerlendirildiğinde yapılan analizlerde şu sonuçlara ulaşılmıştır. İlk model olan “İki seviyeli kırılma” modelde Hırvatistan (HRV) %1 önem seviyesinde; Finlandiya (FIN) ve Letonya (LVA) %5 önem

seviyesinde yakınsamaktadır. İkinci model olan “İki trend kırılma” modelde ise daha fazla sayıda ülkede yakınsama görülmektedir. Buna göre Bulgaristan (BGR), Estonya (EST), Letonya (LVA), Lüksemburg (LUX) %1 önem seviyesinde; Avusturya (AUT) %5 önem seviyesinde ve Belçika (BEL) %10 önem seviyesinde yakınsamaktadır.

Yakınsama tespit edilen bu ülkeler İspanya, Almanya, Fransa ve İsviçre gibi daha büyük bankacılık yapılarının bulunduğu AB ekonomileriyle karşılaştırıldığında birliğe uyum sağlama adına Avrupa Merkez Bankası (ECB) ve Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA) gibi AB kurumlarıyla yakın iş birliği içerisinde bulunmaları muhtemeldir. Bu ülkeler içerisinde yer alan ve Benelüks olarak adlandırılan bir birliğin üyesi olan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ayrı bir öneme sahiptir. Politik ve ekonomik iş birliği temelinde birlikte hareket etme ve iş birliği temelinde 1944 yılında kurulan birlik coğrafi olarak birbirine yakın bu bölgelerin bankacılık sistemlerini de şekillendirmiştir. Özellikle Belçika ve Lüksemburg çok uluslu şirketler ve yatırımcılar için finans merkezleri olarak hizmet veren kayda değer bir uluslararası bankacılık varlığına sahiptir. Bu ülkelerin bankacılık sistemleri ve birliğe entegrasyonu konusu ayrı bir çalışmanın konusu olup burada bu açıklamalarla yetinilerek gelecek çalışmalara zemin hazırlamak istenmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Literatürde -farklı görüşler olsa da- pek çok ülke örneğinde gösterildiği üzere finansal serbestleşme rekabeti artırma yoluyla finansal gelişmeyi teşvik etmektedir. Finansal gelişme ise ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini desteklemekte ve bu gelişmeler benzer süreci takip eden ülkeler arasında yakınsama sürecine katkıda bulunmaktadır. Benzer etkinin bankacılık sisteminde yapılan düzenlemeler ve bankacılık sisteminin ülkeler arası entegrasyonu sebebiyle görülebilme olasılığı mevcuttur. Özellikle Avrupa Birliği gibi belirli amaçlarla bir araya gelmiş ülkelerde ortak düzenlemeler ve iş birliği kararlarıyla bu yakınsamanın görülmesi mümkün hale gelmektedir. Bu çalışma, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında, AB genelinde bankacılık sektörü performansının uyumlaştırılması süreci ve ülkelerin zaman içinde banka sermayesinin aktiflere oranı açısından üye ülkelerin (üye ve aday) yakınsama düzeyini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Son 30 yılda yaşanan ekonomik ve bankacılık krizleri bankacılık sisteminin daha sağlam zemine oturtulmasını gerekli kılmıştır. Krizler ve ekonomik dalgalanmalar sebebiyle daha yüksek belirsizlikle karşı karşıya kalan bankalar, farklı banka özelliklerini kontrol ettikten ve iyileştirdikten sonra daha yüksek sermaye-varlık oranlarını da koruma eğilimine girmişlerdir. Özellikle Basel Sermaye Uzlaşması bu konuya özellikle ağırlık vermektedir. Çalışma Avrupa Birliği mevcut ülkeleri ve aday ülkelerinin 2005-2022 dönemine ait veriler kullanarak yakınsamayı analiz etmektedir. Yakınsama analizi için Payne ve diğerlerinin (2022) güncellenmiş PANIC-LM testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları “İki seviyeli kırılma” modelinde Hırvatistan (HRV), Finlandiya (FIN) ve Letonya (LVA)’nın; “İki trend kırılma” modelinde ise daha Bulgaristan (BGR), Estonya (EST), Letonya (LVA), Lüksemburg (LUX), Avusturya (AUT) ve Belçika (BEL) gibi ülkelerin banka sermayesinin aktiflere oranı açısından yakınsadığını ortaya koymuştur. Çalışma sonuçları birlik içerisindeki daha büyük bankacılık yapılarına sahip ülkelere kıyasla bu ülkelerin banka sermaye yapısı anlamında benzer uygulamalar içerisinde bulunduğunu birliğe entegrasyon konusunda gayretli olduklarının bir göstergesi olabilir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak Avrupa Birliği politika yapımcıların yakınsama tespit edilen ülkeleri ve diğer yakınsama tespit edilemeyen ülkeleri nicelik ve nitelik bağlamında derinlemesine inceleyerek benzerlik ve farklılıkları, olumlu ve olumsuz yanları değerlendirerek politika geliştirmeleri uygun olacaktır. Ayrıca bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu çalışmada ortaya konulan bulgulardan yola çıkılarak, yakınsama tespit edilen ve edilmeyen ülke gruplarının niceliksel ve niteliksel olarak daha ayrıntılı çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Abbas, F., Yousaf, I., Ali, S., & Wong, W.-K. (2021). Bank Capital Buffer and Economic Growth: New Insights from the US Banking Sector. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(4), Article 4. <https://doi.org/10.3390/jrfm14040142>
- Ahmed, A. D. (2010). Financial liberalization, financial development and growth linkages in Sub-Saharan African countries: An empirical investigation. *Studies in Economics and Finance*, 27(4), 314-339. <https://doi.org/10.1108/10867371011085156>

- Aiyar, S., Calomiris, C. W., & Wieladek, T. (2014). Does Macro-Prudential Regulation Leak? Evidence from a UK Policy Experiment. İçinde *Journal of Money, Credit and Banking* (C. 46, Sayı s1, ss. 181-214). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jmcb.12086>
- Aiyar, S., Calomiris, C. W., & Wieladek, T. (2016). How does credit supply respond to monetary policy and bank minimum capital requirements? *European Economic Review*, 82, 142-165. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2015.07.021>
- Akhmedjonov, A., & Balci Izgi, B. (2015). If bank capital matters, then how? The effect of bank capital on profitability of Turkish banks during the recent financial crisis. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 8(1-2), 160-166. <https://doi.org/10.1080/17520843.2014.940988>
- Andersen, T. B., & Tarp, F. (2003). Financial liberalization, financial development and economic growth in LDCs. *Journal of International Development*, 15(2), 189-209. <https://doi.org/10.1002/jid.971>
- Angelini, P., Clerc, L., Cúrdia, V., Gambacorta, L., Gerali, A., Locarno, A., Motto, R., Roeger, W., Van den Heuvel, S., & Vřček, J. (2015). Basel III: Long-term Impact on Economic Performance and Fluctuations. *The Manchester School*, 83(2), 217-251. <https://doi.org/10.1111/manc.12056>
- Apergis, N., Christou, C., & Miller, S. (2012). Convergence patterns in financial development: Evidence from club convergence. *Empirical Economics*, 43(3), 1011-1040. <https://doi.org/10.1007/s00181-011-0522-8>
- Badarau, C., & Roussel, C. (2022). A theoretical foundation for prudential authorities decision making. *International Economics*, 172, 451-462. <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2022.01.003>
- Bai, J., & Ng, S. (2002). Determining the Number of Factors in Approximate Factor Models. *Econometrica*, 70(1), 191-221. <https://doi.org/10.1111/1468-0262.00273>
- Bai, J., & Ng, S. (2004). A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0262.2004.00528.x>
- Basha, M., Reddy, K., Mubeen, S., Raju, K. H. H., & Jalaja, V. (2023). Does the Performance of Banking Sector Promote Economic Growth? A Time Series Analysis. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev.*, 8(6), 7.
- Bichsel, R., Lambertini, L., Mukherjee, A., & Wunderli, D. (2022). The pass-through of bank capital requirements to corporate lending spreads. *Journal of Financial Stability*, 58, 100910. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2021.100910>
- Bouheni, F. B., & Hasnaoui, A. (2017). Cyclical behavior of the financial stability of eurozone commercial banks. *Economic Modelling*, 67, 392-408. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.02.018>
- Bouteska, A., Büyükoğlu, B., & Ekşi, I. H. (2023). How effective are banking regulations on banking performance and risk? Evidence from selected European countries. *Finance Research Letters*, 53, 103604. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103604>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Bridges, J., Gregory, D., Nielsen, M., Pezzini, S., Radia, A., & Spaltro, M. (2014). *The Impact of Capital Requirements on Bank Lending* (SSRN Scholarly Paper 2388773). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2388773>
- Cernohorska, L. (2015). Impact of Financial Crisis on the Stability Banking Sectors in the Czech Republic and Great Britain. *Procedia Economics and Finance*, 26, 234-241. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00824-2](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00824-2)
- Conti, A. M., Nobili, A., & Signoretti, F. M. (2023). Bank capital requirement shocks: A narrative perspective. *European Economic Review*, 151, 104254. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2022.104254>
- Cuong, L. K., & Pham, H. (2021). Direct and indirect impacts of European banks' regulation. *Finance Research Letters*, 40, 101738. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101738>

- Danisman, G. O., & Tarazi, A. (2024). Economic policy uncertainty and bank stability: Size, capital, and liquidity matter. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, *93*, 102-118. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2023.11.008>
- Demirgüç-Kunt, A., & Detragiache, E. (1998). The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries. *Staff Papers*, *45*(1), 81-109. <https://doi.org/10.2307/3867330>
- Evans, J. J., & Haq, M. (2022). Does bank capital reduce liquidity creation? *Global Finance Journal*, *54*, 100640. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2021.100640>
- Fung, M. K. (2009). Financial development and economic growth: Convergence or divergence? *Journal of International Money and Finance*, *28*(1), 56-67. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2008.08.001>
- Garel, A., & Petit-Romec, A. (2017). Bank capital in the crisis: It's not just how much you have but who provides it. *Journal of Banking & Finance*, *75*, 152-166. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2016.11.009>
- Gopalakrishnan, B., Jacob, J., & Mohapatra, S. (2021). Risk-sensitive Basel regulations and firms' access to credit: Direct and indirect effects. *Journal of Banking & Finance*, *126*, 106101. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2021.106101>
- Kanga, D., Murinde, V., & Soumaré, I. (2020). Capital, risk and profitability of WAEMU banks: Does bank ownership matter? *Journal of Banking & Finance*, *114*, 105814. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2020.105814>
- Kazak, H. (2022). The Case of Turkey in Terms of COVID- 19 and Non- Performing Loans (NPL). İçinde *Digital Transformation and New Approaches in Trade, Economics, Finance and Banking* (ss. 97-133). Peter Lang GmbH.
- Kazak, H., Uluyol, B., Akcan, A. T., & İyibildiren, M. (2023). The impacts of conventional and Islamic banking sectors on real sector growth: Evidence from time-varying causality analysis for Türkiye. *Borsa Istanbul Review*, *23*(Supplement 1), S15-S29. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.09.004>
- Kitchen, R. L. (1986). *Finance for the Developing Countries*. Wiley.
- Klein, P.-O., & Turk-Ariss, R. (2022). Bank capital and economic activity. *Journal of Financial Stability*, *62*, 101068. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2022.101068>
- Lee, J., Payne, J. E., & Islam, M. T. (2021). A Survey of Econometric Approaches to Convergence Tests of Emissions and Measures of Environmental Quality. İçinde *Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.668>
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, *85*(4), 1082-1089. <https://doi.org/10.1162/003465303772815961>
- Levine, R., & Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *The American Economic Review*, *88*(3), 537-558.
- McKinnon, R. I. (1973). *Money and capital in economic development*. The Brookings Institution.
- Mukherjee, P., Bhattacharya, P., & Roy Chowdhury, S. (2022). Financial Liberalization and Convergence of Financial Development Among BRICS Economies. İçinde P. Mukherjee (Ed.), *Revisiting the Indian Financial Sector: Recent Issues and Perspectives* (ss. 85-118). Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-981-16-7668-0_6
- Mukherjee, P., Roy Chowdhury, S., & Bhattacharya, P. (2021). Does financial liberalization lead to financial development? Evidence from emerging economies. *The Journal of International Trade & Economic Development*, *30*(8), 1263-1287. <https://doi.org/10.1080/09638199.2021.1948589>
- Myers, S. C. (1977). Determinants of corporate borrowing. *Journal of Financial Economics*, *5*(2), 147-175. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(77\)90015-0](https://doi.org/10.1016/0304-405X(77)90015-0)

- Nazlioglu, S., & Lee, J. (2020). Response surface estimates of the LM unit root tests. *Economics Letters*, *192*, 109136. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2020.109136>
- Nazlioglu, S., Lee, J., Tieslau, M., Karul, C., & You, Y. (2022). Smooth structural changes and common factors in nonstationary panel data: An analysis of healthcare expenditures†. *Econometric Reviews*, *42*(1), 78-97. <https://doi.org/10.1080/07474938.2022.2156740>
- Nguyen, Q. T. T., Gan, C., & Li, Z. (2019). Bank capital regulation: How do Asian banks respond? *Pacific-Basin Finance Journal*, *57*, 101196. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2019.101196>
- Olszak, M., Roszkowska, S., & Kowalska, I. (2017). Do Microprudential Regulations and Supervision Affect the Link Between Lending and Capital Ratio in Economic Downturns of Large Banks in the EU? *PROBLEMY ZARZADZANIA-MANAGEMENT ISSUES*, *15*(1, 2), 11-36. <https://doi.org/10.7172/1644-9584.66.1>
- Payne, J. E., Lee, J., Islam, Md. T., & Nazlioglu, S. (2022). Stochastic convergence of per capita greenhouse gas emissions: New unit root tests with breaks and a factor structure. *Energy Economics*, *113*, 106201. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2022.106201>
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels* (SSRN Scholarly Paper 572504). <https://doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, *11*(1), 105-127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Reichlin, L. (2014). Monetary Policy and Banks in the Euro Area: The Tale of Two Crises. *Journal of Macroeconomics*, *39*, 387-400. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2013.09.012>
- Roulet, C. (2018). Basel III: Effects of capital and liquidity regulations on European bank lending. *Journal of Economics and Business*, *95*, 26-46. <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2017.10.001>
- Schularick, M., & Taylor, A. M. (2012). Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles, and Financial Crises, 1870-2008. *American Economic Review*, *102*(2), 1029-1061. <https://doi.org/10.1257/aer.102.2.1029>
- Simion, D., Stanciu, M., & Armășelu, S. (2015). Correlation Analysis Between Structure Financial System and Economic Growth in Romania. *Procedia Economics and Finance*, *32*, 1332-1341. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01510-5](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01510-5)
- Teixeira, J. C. A., Silva, F. J. F., Fernandes, A. V., & Alves, A. C. G. (2014). Banks' capital, regulation and the financial crisis. *The North American Journal of Economics and Finance*, *28*, 33-58. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2014.01.002>

EXTENDED SUMMARY

The financial structure and the banking system, which is an important member of this structure, are important for the economic future of countries. For the banking sector, capital structure decisions are particularly important due to the low ratio of equity to assets compared to other sectors, which increases sensitivity to financial leverage. It is also noteworthy because it is an indicator of bank soundness, is shaped by many legislative regulations, and is important for regulators, managers, rating agencies and shareholders. Given this importance, banks are required to maintain the minimum capital ratio set by regulatory authorities and rating agencies. The capital structure of banks is at the heart of efforts to ensure the healthy functioning of the banking system, and the Basel Capital Accord (Basel III) places particular emphasis on this issue.

The main objective of this study is to reveal whether there is convergence between the countries in terms of the financial structure of the banking system in the European Union member and candidate countries. For financial structure convergence, the ratio of bank capital to assets indicator, which is one of the important indicators of the banking sector, is used. The examination of banks' financial structures and measures to strengthen them have long been at the center of the banking literature. The capital structure of banks is at the heart of studies on the healthy functioning of the banking system, and the Basel Capital Accord (Basel III) particularly emphasizes this issue. On the one hand, the Basel III Accord limits banks' risk-taking behavior, and on the other hand, it recommends increasing banks' capital adequacy ratios by learning from existing crises. This measure may have both positive and negative aspects. While the increase in bank capital ratios increases bank resilience against crises (financial stability), it also raises the possibility that it may lead to a loss of output in the economy through credit supply constraints in the short run as a side effect. Despite these and similar negative effects, the soundness of banks' equity structures is important for the continuity of the economic system in the long run. Lending activities, which are the main function of banks, increase banking risk and financial instability, while capital requirements and sound equity structure support financial stability.

This study, which aims to determine whether there is a convergence among European Union countries in terms of bank capital adequacy ratios, examines a topic that has never been addressed in the literature to the best of our knowledge. In the literature, bank capital adequacy ratios and related regulations (Balogh, 2012; Valencia, 2017), its impact on economic development (Simion et al., 2015; Basha et al., 2023; Kazak et al, 2023), crises (Reichlin, 2014; Cernohorska, 2015), credit volume and investments (Bouheni & Hasnaoui, 2017; Gopalakrishnan et al., 2021), and the interaction between micro and macroeconomic policies (Badarau & Roussel, 2022; Conti et al., 2023). This study, on the other hand, takes a different perspective and analyzes the convergence in terms of bank capital adequacy ratio among European Union countries. The analysis using data for the period 2005-2024 reveals that there is convergence among some countries. The study is expected to contribute to the decision-making processes of European Union policymakers by revealing the countries with and without convergence.

Based on the importance of the aforementioned, the study analyzes the data of twenty-eight (28) European Union member and candidate countries for the period 2005-2022. In order to test for stochastic convergence in terms of non-performing loans ratio in the European Union countries (member and candidate) considered in the study, the unit root test with fracture and factor structure developed by Payne et al. (2022) was used. The analysis with the PANIC-LM test reveals that eight of the twenty-eight countries (Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Estonia, Finland, Latvia, Finland, Latvia, and Luxembourg) show a convergence trend. The study is unique in that it uses an up-to-date convergence analysis and is the first time in the literature to consider EU countries in this respect. The results of the study may be an indication that these countries have similar practices in terms of bank capital structure compared to countries with larger banking structures within the union and that they are diligent in integrating into the union. Based on these results, it would be appropriate for European Union policymakers to develop policies by evaluating the similarities and differences, positive and negative aspects by examining the convergence countries and other non-convergent countries quantitatively and qualitatively in depth. In addition, it is recommended that future studies should be based on the findings of this study and conduct more detailed quantitative and qualitative studies of the country groups with and without convergence.

DEMİR ÇAĞI'NDAN ROMA DÖNEMİ'NE KADAR ÇORUM KALELERİ VE TAHKİMATLI YERLEŞİMLERİN GÜNCEL VERİLERLE YORUMLANMASI VE YENİ LOKALİZASYON ÖNERİLERİ

INTERPRETATION OF ÇORUM FORTRESSES AND FORTIFIED SETTLEMENTS FROM THE IRON AGE TO THE ROMAN PERIOD WITH CURRENT DATA AND NEW LOCALIZATION SUGGESTIONS

Kudret SEZGİN

Hitit Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

kudretsezgin@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9834-2380

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

05.04.2024

Kabul Tarihi:

22.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Pontos
Galatia
Paphlagonia
Kale
Savunma Sistemi

Keywords

Pontos,
Galatia,
Paphlagonia,
Fortress,
Fortification System

Hitit İmparatorluğu sonrasında Anadolu'da oluşmaya başlayan yeni yerleşim tipolojileri, sosyal organizasyonlar, ticaret ve iletişim ağları ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak "savunma" ve "güvenlik" kavramlarında da değişim zorunlu hale gelmiştir. Bu süreçte Anadolu'da, imparatorlukların çöküşünün ardından tekrar siyasal organizasyonların ortaya çıkışına yol açan, kendilerine özgü ekonomik ve politik dinamiklere sahip birbirinden farklı kültür bölgeleri ön plana çıkmaktadır. Antik Dönem tarihi coğrafyası içerisinde, özellikle Hellenistik ve Roma dönemlerinde toprakları Paphlagonia, Galatia ve Pontos Bölgesi sınırlarına giren Çorum ilinde bu değişimin göstergelerinden biri de kaleler ve savunma sistemleridir. Hellenistik Dönem'de Büyük İskender'in ölümü ardından Anadolu'nun paylaşılmasına yönelik Diadokhlar arasında çıkan savaş ortamında ve sonrasında Hellenistik Krallıklar ile Roma İmparatorluğu arasındaki mücadelelerde savunma yapıları çok daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada; Çorum sınırları içerisinde tespit edilen kaleler yapısal unsurlarının yanı sıra kullanım dönemleri, konumlarına bağlı olarak işlevleri ve bağlı oldukları savunma modelleri ele alınacaktır. Bu kapsamda tüm Orta Karadeniz bölgesinde bilinen kalelerin yanı sıra, Çorum sınırları içerisinde yapılan güncel araştırmalarla tespit edilen kalelerin haritalandırılması yapılmıştır.

After the Hittite Empire, new settlement typologies, social organizations, trade and communication networks, and technological advances in Anatolia necessitated changes in the concepts of "defense" and "security". In this process, different cultural regions with their own economic and political dynamics, which led to the re-emergence of political organizations after the collapse of empires, come to the fore in Anatolia. Within the historical geography of the Ancient Period, especially in the Hellenistic and Roman periods, one of the indicators of this change in the province of Çorum, whose territories entered the borders of Paphlagonia, Galatia and Pontos Region, is castles and defense systems. In the Hellenistic Period, after the death of Alexander the Great and the war between the Diadochs for the sharing of Anatolia, and then in the struggles between the Hellenistic Kingdoms and the Roman Empire, defense structures began to come to the fore much more prominently. In this study; the castles identified within the borders of Çorum will be discussed in terms of their structural elements as well as their periods of use, their functions depending on their location and the defense systems they are connected to. In this context, in addition to the castles known in the entire Central Black Sea region, the fortresses identified by current researches within the borders of Çorum have been mapped.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1465575>

Atıf/Cite as: Sezgin, K. (2024). Demir Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar Çorum kaleleri ve tahkimatlı yerleşimlerin güncel verilerle yorumlanması ve yeni lokalizasyon önerileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 802-829.

Çorum'un Tarihi Coğrafyası

Doğusunda Amasya, güneyinde Yozgat, batısında Çankırı, kuzeyinde Sinop ve kuzeydoğusunda Samsun illeri ile çevrili olan Çorum, Karadeniz ve Orta Anadolu platosu arasında bir geçiş rotası üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle de gerek topografik gerekse de iklimsel anlamda birbirinden farklı iki bölgenin özelliklerini taşımaktadır (Şahin, 2004, s. 35; Nişancı, 1989, s. 70). Kuzeyi ve güneyi arasındaki bu farklı coğrafi özellikleri prehistorik dönemden itibaren yerleşim dokusunun şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Anadolu'da MÖ 8. binyılda başlayan Neolitik Dönem yerleşim ağının takip edildiği coğrafyaya bakıldığında Çorum'un coğrafi ve iklimsel nedenlerle bu sürecin dışında kaldığı görüşü hâkim olsa da mevcut arkeolojik araştırmalar tarih öncesi dönemlerden itibaren iskân izlerinin var olduğunu göstermektedir (Özbudak, 2022, ss. 31-45; Özbudak ve Birol Özbudak, 2021, ss. 46-51; H. G. Yalçın, Kolankaya-Bostancı ve Yalçın, 2019). Büyük Güllücek (Koşay ve Akok, 1948, 1957), Boğazköy Büyükkaya (Schoop, 2005), Çamlıbel Tarlası (Schoop, 2011) gibi yerleşimler MÖ 6. - 4. binyıl aralığına tarihlenen Kalkolitik Dönem'e dair önemli bulgular sunan merkezlerdendir (Schachner, 2019, s. 37).

Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim ağının daha da geliştiği ve merkezlerin sayısında bir artış olduğu görülmektedir. MÖ 3000'lerden itibaren bu bölgede belli yerel otoritelerin oluşmaya başladığı Hatti kültürüne ait Alacahöyük kral mezarlarındaki ihtişamdaki artışta anlaşılmaktadır (Çınaroğlu, 2018, ss. 5-10). Ayrıca Erken Tunç Çağı'na tarihlenen Resuloğlu Mezarlığı, bölgenin bu dönemdeki ölü gömme gelenekleri hakkında oldukça detaylı ve zengin bulgular vermektedir (Yıldırım, 2005, ss. 172-174, 2006, ss. 1-14). Bu süreç, kendinden sonra gelecek daha büyük siyasi oluşumların temellerinin atıldığı bir dönemdir. MÖ 17. yüzyıla gelindiğinde Çorum, Anadolu ve Ortadoğu'da dini, askeri ve siyasi güç konumundaki Hititlerin çekirdek bölgesini oluşturmuştur (Schachner, 2019, ss. 57-98). Bu süreçte Orta Anadolu'da imparatorluğun kontrolünde standartlaşan bir forma sahip sur ve savunma sistemleri gelişim göstermiştir. Hitit İmparatorluğu'nun MÖ 1150 civarında tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Demir Çağı olarak adlandırılan döneme ait arkeolojik kalıntılar, bölgede Frig, Akamenid, Pontos ve daha sonrasında ise Galat kültürünün hâkim olduğu bir sürecin yaşandığını göstermektedir (Olmstead, 1970, ss. 32-33).

Orta Anadolu kronolojisinde Demir Çağı'nın başlangıcı Hitit İmparatorluğu'nun MÖ 1200'den kısa bir süre sonra yıkılmasının ardından başlatılmakta ve MÖ 330 civarlarında Büyük İskender'in fethinin ardından Akhemenid İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar süren yaklaşık 900 yıllık bir dönemi kapsamaktadır (Genz, 2011, s. 332). Başlangıcı ve bitişi belirli tarihsel olaylara dayandırılrsa da Orta Anadolu Demir Çağı kronolojisine referans oluşturan temel unsur olarak Frigya Krallığı'nın başkenti Gordion kazılarının stratigrafisi kabul edilmiştir. Bu kapsamda Orta Anadolu'da MÖ 1200/1150-950/900 aralığı Erken Demir Çağı, Post Hitit/Proto-Frig Dönemi olarak tanımlanmaktadır. MÖ 950/900'den Pers hakimiyetinin başladığı MÖ 550 aralığı Orta Demir Çağı ve MÖ 550-330 aralığı ise Geç Demir Çağı olarak tanımlanmaktadır (Berndt-Ersöz, 2012, ss. 16-41; Kealhofer ve diğerleri, 2010, s. 73; Ökse, 2019, s. 165; Tsetschladze, 2019, s. 1).

Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Orta Anadolu genelinde yerleşimlerin büyük bölümü terk edilmiştir. Kent olarak tanımlanabilecek büyük merkezi yerleşimlerin yerini daha basit mimari özelliklere sahip küçük kırsal yerleşimler almıştır (Ökse, 2019, s. 163). MÖ 10. - 6. yüzyıllar arasında gerek Tunç Çağı yerleşimlerdeki topluluklar gerekse de göçlerle Orta Anadolu'ya gelen halklar tarafından iskân edilen yerleşimlerde yeni siyasal örgütlenmeler kurulmaya ve buna paralel olarak da kentleşme süreci başlamıştır (Vergnaud, 2016, s. 94). Frigya Krallığı'nın başkenti Gordion (De Vries, 1987, ss. 5-11, 1990, ss. 371-406; Sams, 1994, ss. 211-220; Voigt, 2007, s. 312) ve Kızılırmak kavsisi içerisindeki önemli yerleşimlerden olan Boğazköy Büyükkale (Genz, 2004, ss. 7-16; Neve, 1982, ss. 174-176), sahip oldukları mimari özellikler ve arkeolojik materyallerin yanı sıra oluşturdukları savunma sistemleri açısından da dönemin önde gelen merkezlerdendir.

MÖ 9. - 7.yüzyıllar aralığında yaklaşık 300 yıl boyunca Orta Anadolu'nun yönetimi Frig krallarının hâkimiyetinde olmuştur (Sivas ve Sivas, 2012, s. 10). Genel olarak Frig coğrafyası Batı, Merkez ve Doğu olmak üzere üç bölüme ayrılmakta, Çorum ilinin de içerisinde bulunduğu Kızılırmak kavsisinin tamamı Doğu Frigya olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2016, s. 46).

Frig Krallığı'nın merkezini oluşturan ve Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illerini içine alan Dağlık Frigya'da yapılan araştırmalar Frig yerleşimlerinin ve kaya anıtlarının genel olarak vadilerde yoğunlaştıklarını, "Frig Vadileri" tanımının da bu yerleşim tipolojisinden kaynaklandığını göstermektedir (Sivas, 2012, s. 112). Frig coğrafyasında yapılan araştırmalar, höyükler, yamaçlar ve düz alanlarda kurulan yerleşim tipolojileri içerisinde

vadilerin yüksek noktalarına kurulan kalelerin de önemli bir yer tuttuğunu, bu kalelerin dönemin Frig yaşam merkezleri olarak da işlev gördüğünü ortaya koymuştur (Erdan, 2016, ss. 51-57).

Kimmer saldırıları sonrası yıkılan Frig Krallığı topraklarının özellikle Kızılırmak (Halys) Nehri'nin batısında kalan bölümleri MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lydialılar'ın, doğusu ise Med İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiş olmalıdır. MÖ 6. yüzyılda Orta Anadolu, önce Med-Lydia, daha sonrasında ise Pers-Lydia mücadelelerinde tampon bölge olmuş, sınır olarak da Halys Irmağı kabul edilmiştir (Herodotos, I.72; Roosevelt, 2021, s.66). MÖ 547 yılında Lydia Krallığı'nın Persler tarafından yıkılması ardından tüm Anadolu satraplık olarak adlandırılan beş yönetim birimine ayrılmıştır (Dönmez, 2015, s. 73; Maffre, 2017, s. 57). Bu sistem kapsamında Çorum sınırları içerisinde kalan Halys Irmağı bir sınır olarak kabul edilmiş¹ ve güneydoğusu Kappadokia (Katpatuka) Satraplığı'nın bir parçası olurken, Kızılırmak'ın batısında kalan ve Paphlagonia olarak adlandırılan bölge ise vergi (*phoros*) ve asker vermeyi kabul eden (Herodotos, III.89-90; Sarıkaya ve Arslan, 2017, s. 86) ve merkezi Gangra olan özerk yerel kralların yönetimine bırakılmıştır (Maffre, 2017, ss. 52-56). Kappadokia satraplığı MÖ geç 4. yüzyılda Kappadokia Tauros ve Kappadokia Pontos olarak ikiye ayrılmış (Strabon, XII.1.4), olasılıkla coğrafik konumundan dolayı Çorum, Kappadokia Pontos sınırları içerisinde kalmıştır.

Büyük İskender MÖ 334'te Anadolu'ya girmesinin ardından Batı ve Güney Anadolu'daki bölgeleri kontrol altına almış ve sonrasında ise Halys Irmağı'nın güneyinde kalan Frigya ve Galat topraklarını ele geçirmiştir (Arrianos, I.23.6, II.4.1; Plutarkhos, XVIII.1; Tekin, 1998, s. 61). Pers yönetim biçimi olan satraplık sistemi Büyük İskender döneminde ve ardılları tarafından da sürdürülmüştür. Büyük İskender'in ölümünün ardından generalleri arasında çıkan yoğun çatışmalı ortamda MÖ 298 yılında Halys Irmağı'nın her iki yakasını ele geçiren I. Mithridates Pontos Devletini kurmuştur (Arslan, 2007, s. 11; Özsait, 1982, s. 350). MÖ 64 yılında Roma'nın Pontos Krallığı'na son vermesine kadar bölge Mithridat Hanedanı'nın hâkimiyeti altında kalmıştır. Çorum'un da içerisinde bulunduğu Kızılırmak kavsi, Hellenistik Dönem'de bölgesel krallıklar arasındaki iktidar mücadelelerine sahne olmuş ve Roma ile VI. Mithridates arasında yaşanan savaşlar boyunca da sürekli çatışmalı alan olarak kalmıştır. Bu durum bölgedeki savunma yapılarının yoğunluğuyla da kanıtlanmaktadır.

MÖ 3. yüzyılda, Hellenistik Krallıklar döneminde, Tolistobog, Tektosag ve Trokmi olarak adlandırılan üç kabile halindeki Galat toplulukları Trakya üzerinden gelerek Orta Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Strabon, Galat yerleşimlerinin özellikle Pontos ve Kappadokia yakınındaki bölgelere Trokmiler'in hâkim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yerel yöneticilerin idaresindeki, *phourion* olarak tanımlanan kalelerden oluşan Galat yerleşimlerinin en güçlü savunma sistemlerine sahip örneklerinin de burada olduğunu belirtmektedir (Strabon, XII.5.2).

MÖ 129 yılında Anadolu'da kurulan Asia Eyaleti'nin ardından Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki hakimiyeti giderek güçlenmiş ve zamanla ele geçirilen bölgeler eyalet sistemine dâhil edilmiştir. MÖ 74'te Bitynia Eyaleti (Provincia Bithynia), MÖ 67'de ise Cilicia Eyaleti (Taşdöner, 2017, ss. 101-102) kurulmuştur. MÖ 64 yılında ise yıkılan Pontos Krallığı'nın toprakları Bitynia Eyaleti'nin sınırlarına dâhil edilerek Bithynia-Pontos Eyaleti (Provincia Bithynia-Pontos) adını almıştır (Magie, 1950, s. 320; Taşdöner, 2017, s. 84). MÖ 25 yılında Galat topluluklarının yaşadığı Orta Anadolu Bölgesi, Roma'nın "Galatia Eyaleti" haline getirilmiştir (Kaya, 2016, ss. 150-154).

Hellenistik ve Roma dönemlerinde de bölgesel krallıklar ve eyaletlerin sınırları çok sık değişimler göstermektedir. Fakat genel olarak Çorum, Paphlagonia, Pontos ve Galatia bölgelerinin sınırları içerisinde kaldığı görülmektedir. Kuzey-güney ve doğu-batı hattındaki Orta Anadolu yol ağı içindeki konumu nedeniyle de stratejik önemini uzun süre korumuştur. Bölgede tespit edilen nekropoller ve kaya mezarları (İpek ve Sezgin, 2021, ss. 195-234), baraj yapısı (Sökmen, 2019, ss. 225-229) ve ekonomik sistemin göstergesi olan sikke buluntularının (D. Ö. Yalçın, 2008) yanı sıra kaleler de Hellenistik ve Roma dönemlerinde bölgedeki popülasyonu ve kültürel zenginliği göstermesi açısından önemlidir.

¹ "Kapadokyalılar, Pers egemenliği altına düşmeden önce Medlere bağlıydılar. Medlerin toprakları ile Lydialılar arasında sınır, aslında Halys Irmağıydı ki, bu ırmak Ermenistan dağlarından çıkar. Kilikia'dan geçer, Matienleri sağına, Phrygialıları soluna alıp, bu iki ülke arasında akar; bu ülkeleri geçtikten sonra kuzeye doğularak Kapadokya Suriyelileri ile sol kıyıda Paphlagonia arasında sınır çizer. Bir yanda Kıbrıs adasının karşısına rastlayan kıyı, öbür yanda Karadeniz kıyıları bulunur. Burası bir çeşit boyun noktasıdır ve ayağına çabuk bir adam bu yolu beş günde alabilir." Herodot I.72

Çorum Kaleleri ve Savunma Sistemleri

Bölgede gelişen savunma sistemleri hakkında farklı açılardan yapılan araştırmalar içerisinde en kapsamlı olanı E. Sökmen tarafından yapılmış çalışmadır (Sökmen, 2016). Bu çalışmada Mithridates Hanedanı döneminde yapılmış kaleler üzerinden Pontos coğrafyası incelenmiş ve kalelerle yerleşimlerin ilişkisini gösteren bütünlüklü bir sonuç ortaya konmuştur. Literatür verilerinin haritalandırılması sonucunda savunma yapılarının Orta Karadeniz Bölgesi'nde çok yoğunluk kazandığı gözlemlenmiştir (**Harita 1**). Bugüne kadar literatürde çalışılmış ve gerek teknik özellikleri gerekse de yerleşim kronolojileri belirlenmiş noktalara ek olarak yapılan son dönem araştırmalarında yeni kaleler tespit edilmiş (**Tablo 1**) ve bunların bölgenin savunma sistemleri içerisindeki konumları araştırılmaya başlanmıştır (**Harita 2**).

Tablo 1: Çorum Kaleleri Konum, Rakım, Alan ve Dönem Tablosu

Sıra Nr.	İl (Province)	İlçe (County)	Adı (Name)	Rakım (Elevation) <i>Metre</i>	Alan (Size) <i>Hektar</i>	Dönem (Period)
1.	Çorum	Osmancık	Osmancık Kalesi (Pimolisa)	479	1,70	Hell > Byz. > Sel. > Ott.
2.	Çorum	İskilip	İskilip Kalesi	797	2,20	Hell. > Byz. > Ott.
3.	Çorum	İskilip	Asarkaya Kalesi	1706	0,60	Hell > Byz.
4.	Çorum	Merkez	Sundurma Kalesi	1595	1,60	Hell. > Rom. > Byz.
5.	Çorum	Merkez	Harami Kalesi	1145	4,20	IA > Hell. > Rom.
6.	Çorum	Mecitözü	Kalecik Kalesi	650	0,7 1	IA > Hell. > Rom.
7.	Çorum	Mecitözü	Duvar kaya Kalesi	935	0,50	Hell. > Rom.
8.	Çorum	Merkez	Kuşsaray Kalesi	1271	0,80	Hell. > Rom.
9.	Çorum	Merkez	Yüceoyuk Kalesi	1330	0,10	Hell. > Rom.
10.	Çorum	Merkez	Aşağı Kaletepe	929	0,30	Hell. > Rom. > Byz.
11.	Çorum	Merkez	Çeşmeören Kalesi	990	1,10	IA > Hell. > Rom.
12.	Çorum	Mecitözü	Hisarkavak / Babanomon?	1091	1,30	Chal. > EBA/Hell.
13.	Çorum	Mecitözü	Bükse Kalesi	700	0,70	Hell. > Byz.
14.	Çorum	Merkez	Simali Kalesi	764	0,80	Hell. > Byz.
15.	Çorum	Merkez	Sazak Kalesi	794	1,60	Hell. > Byz.
16.	Çorum	Merkez	Taşlıyol Kalesi	910	0,90	IA > Hell. > Rom.
17.	Çorum	Alaca	Miyanesultan Kalesi	1079	2,60	Hell. > Rom.
18.	Çorum	Alaca	Kaletepe / Mithridation	1074	5,20	IA > Hell. > Rom.
19.	Çorum	Alaca	Kalehisar Kalesi	1235	3,20	II. Mill. > IA > Hell. > Medieval
20.	Çorum	Sungurlu	Muratlı Kalesi	1184	2,30	Hell. > Rom.
21.	Çorum	Ortaköy	Osman Kalesi	1455	0,30	Hell. > Rom.
22.	Çorum	Ortaköy	Kaletepe Kalesi	1059	0,30	Rom. > Byz.
23.	Çorum	Ortaköy	Gündoğdu Kalesi	1389	2,80	II. Mill. > Hell. > Rom.
24.	Çorum	Alaca	Bademkaya Kalesi	1175	2,10	Chal. > EBA > Hell. > Rom.
25.	Çorum	Boğazkale	Emirler Kalesi	1033	0,40	EBA > IA > Hell. > Rom.

Pandemi sürecinde hayatın her aşamasında olduğu gibi arkeolojik araştırmalarda da ciddi aksamlar yaşanmış, projelerin büyük bölümü gerçekleştirilememiş veya uzun süreli ertelemeler yaşanmıştır. Bu süreçte alan taraması gerçekleştirilemese de özellikle uydu verileri yardımıyla bölge taramaları yapılmış ve yüzey şekillerinde tespit edilen anomaliler işaretlenerek daha sonra yapılacak alan çalışmalarına bir altlık oluşturulmuştur. Bu kapsamda özellikle antik dönemde yol ağı içerisinde değerlendirilen vadilerin yamaçlarında ve sarp kayalık sırtlarında anomalilerin daha da artış gösterdiği dikkat çekmiştir. 2020-2023 yılları arasında Dr. M. Ozan Özbudak başkanlığında Çorum'da gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında uydu verilerinin kontrol

edilmesi amacıyla işaretlenen noktalar ziyaret edilmiştir². Sonuç olarak uydu verileri ile arkeolojik veriler örtüşmüş ve bugüne kadar bilinen kalelere ek çok sayıda yeni nokta eklenmiştir.

Gerek daha önceden araştırması yapılan, gerekse de yeni araştırmalarla tespit edilen kaleler bütünlüklü olarak değerlendirildiğinde genel bir savunma sistemi içerisinde yer almakla birlikte 4 ana rota üzerinde konumlandıkları dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki Halys Irmağı'nın batısında yer alan (Paphlagonia Bölgesi) kalelerdir. İkinci grubu Çorum-Samsun karayolunun paralel geçtiği Düvenci Ovası ve Sıklık Boğazı üzerinden Çorum Ovasına doğru açılan geniş bir vadi rotası üzerindeki kaleler oluşturmaktadırlar. Üçüncü sistem; Çorum Çayı'nın aktığı vadinin tamamı, Sacayak Vadisi ve batıda Alaca Ovası'na kadar uzanan Büyüköz Çayı'nın aktığı sarp vadiler boyunca konumlanmış kalelerdir. Dördüncü ve son grubu ise Göynücek Vadisi'nden Alaca Ovası'na doğru bir geçit görevi gören Ortaköy hattındaki kaleler oluşturmaktadır. Bu sistemlerden ilki Kızılırmak hattı boyunca kullanılan yol ağlarıyla ilişkili durmaktadırlar. İkinci ve üçüncü rotalar Ankyra-Amaseia hattındaki yollarla, dördüncü rota ise Tavium-Zela hattındaki yol ağlarıyla bağlantılı bir sistemin parçaları olmalıdırlar.

Halys Irmağı'nın Batısındaki (Paphlagonia Bölgesi) Kaleler

Osmancık Kalesi / Pimolisa: (Res. 1)

Kale, Osmancık ilçesinin şehir merkezinde Kızılırmak'ın (Halys Irmağı) kıyısında yükselen bir kayalık üzerine inşa edilmiştir. Çorum sınırları içerisinde en kuzeyde tespit edilmiş 479 m rakımlı bu kale 1.70 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Kayalığın en yüksek noktası Kızılırmak'ın yatak seviyesinden 60 metre yüksekliktedir. Antik dönem kalesinden günümüze çok az kalıntı kalmıştır. 19.yüzyıl seyyahlarından Anderson tarafından da ziyaret edilen kalenin Bizans ve Osmanlı Dönemi'nden kalan bölümleri tanımlanmıştır (Anderson, 1903, s. 102).

Farklı görüşler (Wilson, 1960, s. 209) olsa da antik yazarlardan Strabon'un anlatıları referans alınarak kalenin bulunduğu yerleşim Pimolisa kenti ile özdeşleştirilmiştir (Ramsay, 1890, s. 329; Strabon, XII.3.40). Ayrıca Strabon, Pimolisa bölgesinin bir zamanlar Amaseia topraklarının kuzey kesiminde Khiliokomon Ovası'nın yakınında yer alan ve Halys Irmağı'na kadar uzanan bölgenin Pimolisene olarak adlandırıldığını, fakat krali bir kale olan kentin kendi döneminde harabe halinde olduğunu belirtmektedir.

Pimolisa, Bizans Dönemi'nde Komnenoslar Hanedanlığı kontrolündeki ulaşım rotaları üzerinde kullanılan yerleşimler arasında da sayılmaktadır (Bryer ve Winfield, 2007, ss. 21-22). Selçuklular Dönemi'nde ise Karahisar-ı Osmancık(Hanılçe, 2017, s. 144) kalesi ordu için bir toplanma noktası olarak hizmet vermesinin yanı sıra doğuya giden yolu da kontrol ediyor olmalıdır. Stratejik konumu nedeniyle idari bir merkez olmasının yanı sıra antik dönem yol ağlarını kontrol eden bir savunma birimi olarak da işlev görmüş olmalıdır (Sökmen, 2016, ss. 490-493).

İskilip Kalesi: (Res. 2)

İskilip Kalesi, modern şehrin merkezinde, 797 m rakımlı ve 2,2 hektarlık alanı kaplayan bir kayalık üzerinde yer almaktadır. Halys Irmağı'nın yaklaşık 10 km batısında yer alan kale Paphlagonia Bölgesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Kalenin güney yamacında Hellenistik ve Roma Dönemlerinde kullanılmış olan kaya mezarları(Dökü, 2008, ss. 116-122) ve ana kayaya oyulmuş basamaklı tünel bulunmaktadır (Gökoğlu, 1952, s. 113; von Gall, 1967, s. 514).

Doğu tarafı Halys Irmağı'na açılan, batı yönde ise Amnias Vadisi'ne ulaşan vadi üzerinde yer alan kale olasılıkla bu rotanın kontrolü ve güvenliğini sağlıyor olmalıydı (Sökmen, 2016, ss. 544-545).

Asarkaya (Res. 3)

Çorum'un İskilip ilçesine bağlı Sorkun köyünün kuş uçuşu yaklaşık 4 km kuzeybatısında sık ormanlarla çevrili, 1706 m rakımlı ve 0,6 hektarlık kaplayan bir kayalık üzerinde yer almaktadır. Kalenin kuzey yamacında su kaynağına inen bir basamaklı tünel ve zirvesinde ise bir gözetleme kulesine ait olabilecek kalıntılar tespit edilmiştir. Yüzeyinde tespit edilen seramikler yardımıyla Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü anlaşılmıştır. Sökmen, bu kalenin Galatia-Pontos sınırındaki bir kontrol noktası olmasının yanı

² Verdiği desteklerden dolayı "Çorum Tarih Öncesi Yüzey Araştırması Projesi" başkanı Dr. Mehmet Ozan Özbudak'a teşekkürlerimi sunarım.

sıra, yüksekliği ve konumu göz önüne alınarak bir sinyal istasyonu olarak da kullanılmış olabileceğini belirtmektedir (Sökmen, 2016, ss. 468-469).

Amaseia - Düvenci Ovası – Çorum Ovası Hattındaki Kaleler

Sundurma Kalesi (Res. 4)

Kale, Çorum ilinin Merkez ilçesine bağlı Yakuparpa köyünün kuş uçuşu yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda Eğerci Dağ sırasının 1595 m rakımlı oldukça yüksek bir noktası üzerine konumlandırılmıştır. İlk olarak 1966 yılında Hamit Zübeyr Koşay tarafından bölge araştırmaları kapsamında ziyaret edilmiştir (Koşay, 1966, s. 91). Yaklaşık 150x80 metre ölçülerinde oval planlı kale çevresinde harçsız duvar tekniğiyle yapılmış bir potern ve yüzeyden de renkli mozaik tesseraları tespit edilmiştir. Harami Kalesi'nin 20 km batısında yer alan bu kale, doğuda Eğerci Dağ silsilesi ile batıda ki Köseadağları arasında kuzey-güney rotasında bağlantı yolu olarak kullanılan Kırkdilim Boğazı'nı ve Çorum Ovası'nın kuzeyindeki tarım arazilerini kontrol ediyor olmalıdır.

Harami Kalesi (Res. 5)

Harami Kalesi, Halys Irmağı'nın doğusunda, araştırma alanı içerisinde en kuzeyde tespit edilen kalelerden biridir. 1145 metre rakıma sahip bu kale, üzerinde konumlandığı doğu-batı aksındaki yükselti üzerinde 4.2 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Çorum merkezinin yaklaşık 30 km kuzeydoğusunda bulunan bu kale günümüzde Çorum-Amasya sınırında Karahisar köyünün yaklaşık 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Ovalık alanla dağlık bölgenin tam sınırında konumlandırılmış bu kale, Solhan Çayı ile birleşen Çay Deresi'nin kuzeyinde yüksek bir tepelik üzerine kurulmuştur. Güney yamaçları oldukça sarp kayalıklardan oluştuğu için sur sistemi doğu, kuzey ve batı yönlerinde inşa edilmiştir. Sur içerisindeki yapıların temelleri de belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Duvarlar yığma taşlarla harçsız bir şekilde örülmüştür. Kale çevresinde ve özellikle batı yamaçlarda Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönem seramikleri tespit edilmiştir.

Kalecik Kalesi (Res. 6)

Çorum'un Mecitözü ilçesine bağlı Kalecik köyü yerleşiminin batı bitişiğinde yer alan kale, 650 m rakımlı ve yaklaşık 0,71 hektarlık alanı kaplayan yüksek bir kayalıktan oluşmaktadır. Sur sistemine dair herhangi bir kalıntıya rastlanmayan kalenin en üst kısmında ana kaya kesilerek oluşturulmuş dikdörtgen mekân ile basamaklı sunak bulunmaktadır. Bu yönüyle hem savunma hem de kült amaçlı kullanılan Frig Dönemi kaleleriyle benzerlik göstermektedir. Kalenin üzerinde ve yamaçlarında tespit edilen seramikler yardımıyla alanın Helenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. D. French tarafından yapılan yüzey araştırmalarında Kalecik köyü ile Dağsaray köyü arasında bir kaya yüzeyinde Zeus Boboema'ya adanmış bir yazıt tespit edilmiş ve Mecitözü'nün doğusundaki vadinin antik dönemde Boboema olarak adlandırıldığı belirtilmiştir (French, 1997, s. 43).

Duvar kaya Kalesi (Res. 7)

Mecitözü ilçesi Tanrıvermiş köyü sınırlarında, uydu üzerinden ilk tespiti yapılan Duvar kaya Kalesi, Çorum-Samsun karayolunun hemen güneyindeki oldukça yayvan alçak bir tepe üzerinde konumlandırılmıştır. Birbirinden düzenli örülmüş duvarlarla ayrılan iki ana birimden ve içerisinde inşa edilmiş yapı birimlerinden oluşan kale 0,5 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Ovalık arazilerinin ortasında konumlanması nedeniyle bölgedeki tarımsal faaliyetlerin güvenliğini sağlayan bir kale işlevinde olmalıdır. Seramik verileri yardımıyla Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Kuşsaray Kalesi (Res. 8)

Kale, Çorum'un yaklaşık 16 km doğusunda Kuşsaray köyünün batısında 1271 rakımlı bir yükseltinin üzerine doğu-batı aksında kurulmuştur. Yaklaşık 160x60 metre ölçülerinde oval planlı bir plana sahip kale günümüzde Çorum-Samsun/Amasya bağlantısını sağlayan ve olasılıkla antik dönem boyunca da ulaşım rotası olarak işlev gören vadiye hâkim bir noktada yer almaktadır. Harami Kale ve Duvar kaya Kalesi ile aynı sistem üzerinde konumlanan Kuşsaray Kalesi 1966 yılında Hamit Zübeyr Koşay tarafından araştırılmıştır (Koşay, 1966, ss. 89-97). Yayınlanan raporlar üzerinden bu kalenin Hellenistik Dönem'de, Mithridat Hanedanı kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır.

Yüceoyuk Gözetleme Kulesi (Res. 9)

Yüceoyuk Gözetleme Kulesi Kuşsaray Kalesi'nin yaklaşık 1.8 km güney batısında, Çorum-Samsun otoyolunun geçtiği geniş vadiye hâkim konumda 1330 m yükseklikteki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Yaklaşık 40x20 m boyutları itibariyle kaleden ziyade Kuşsaray Kalesi'nin bir öncü karakolu veya gözetleme kulesi olmalıdır.

Aşağı Kaletepe (Res. 10)

Aşağı Kaletepe Çorum merkezinin yaklaşık 10 km batısında, Karabürçek ve Güzelyurt köylerinin arasında kalan alüvyal aşınmayla oluşmuş küçük tepeliklerden birinin üzerine kurulmuş 40 x 75 m ölçülerinde bir kaledir. Kaçak kazılarla tahrip edilmiş doğu ve kuzeyindeki kulelerinde harç kullanılarak örülmüş duvar örgüsü görülebilmektedir. Yüzey seramiklerinin yaklaşık 6 hektarlık bir alana yayılımı göz önünde bulundurulduğunda, kalenin batısındaki yamaç boyunca oldukça geniş bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Seramikler yardımıyla bölgenin Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kalenin doğusunda ise yine kaçak kazılarla tamamı tahrip edilmiş yeraltı oda mezarları ve chamosorion mezarlardan oluşan bir nekropol alanı yer almaktadır. Kale, Çorum Ovası'na hakim konumu itibariyle bu bölgenin kontrolünü ve tarım alanlarının güvenliğini sağlıyor olmalıdır.

Çeşmeören Kalesi (Res. 11)

Kale, Çorum merkeze bağlı Kılıçören köyünün yaklaşık 1 km batısında, Çorum Ovası'nın güney sınırında aniden başlayan bir yükseltinin yamacında konumlanmıştır. Kullanım izlerine 990 m rakımlı ve 1,10 hektarlık alana yayılan bir kaya kütesinin üzerinde ve çevresinde rastlanmaktadır. Alandaki en belirgin yapı, bölgedeki diğer Hellenistik Dönem kalelerinde de rastlanan basamaklı kaya tünelidir. Kuzey yönde bir girişe sahip tünel içerisinde ilk 10 basamaktan sonrası tahrip edilmiş, kayalığın içine doğru inen devamı ise moloz taşlarla doldurulmuştur. Günümüzde bu kaya tünelinin hemen altındaki su kaynağı borularla köy çeşmesine yönlendirilmiştir. Bu da antik dönemde kaya tüneliyle ulaşılan su kaynağının hala aktif olduğunu, mevkiye verilen Çeşmeören adının da buradan kaynaklandığı göstermektedir. Kalenin üst yerleşim terasına ana kaya kesilerek açılmış dar bir koridordan sağlanmaktadır. Bu alanda, ana kaya kesilerek oluşturulmuş çok sayıda mekânın yanı sıra kaçak kazı çukurlarında metrelerce kalınlıktaki kültür katmanı takip edilebilmektedir. Seramik parçaları kale çevresinde yaklaşık 5 hektarlık bir alana yayılım göstermektedir. Tespit edilen seramikler yardımıyla alanın ilk kullanımının Geç Demir Çağı'nda başladığı, Hellenistik ve Roma dönemleri boyunca da devam ettiği anlaşılmaktadır. Çorum Ovası'na oldukça hakim bir noktadaki konumu itibariyle bu kale hem Ankyra-Amaseia yol hattını hem de ovadaki tarım arazilerinin güvenliğini sağlıyor olmalıdır.

Çorum Çayı – Büyüköz Çayı Hattındaki Kaleler

Hisarkavak / Babanomon? (Res. 12)

Kale, Çorum'un Mecitözü ilçesine bağlı Hisarkavak köyünün 2,7 km güneyinde, 1,3 hektarlık alanı kaplayan, 1091 m rakımlı bir çıkıntı üzerinde yer almaktadır. Sur izlerine rastlamayan kaya kütesi üzerinde ana kaya kesilerek oluşturulmuş dikdörtgen mekânlar, batı yamacında ise kayaya oyulmuş basamaklı bir tünel ve buranın girişinde bir niş bulunmaktadır.

Kalenin yamaçlarında yaklaşık 20 hektarlık bir alana yayılan, Kalkolitik, Tunç Çağı ve genellikle Hellenistik döneme tarihlenen seramik buluntuları bu alanda büyük bir yerleşimin olması gerektiğini göstermektedir.

Kuzeyi Kırklar Dağı, güneyi ise Karadağ ve Doğya Dağı silsilesi tarafından sınırlanan, ortasından Çorum Çayı'nın aktığı geniş bir vadiye bakmaktadır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu doğal bir ulaşım rotası oluşturan Göynücek Vadisi'ne paralel uzanan bu vadinin kuzeyinde bulunan Hisarkavak Kalesi, bu rotayı ve vadideki tarım alanlarının çoğunu kontrol edebilecek bir konumda yer almaktadır. Kale ve çevresindeki geniş bir alana yayılan yerleşimin antik dönemdeki adı bilinmese de antik kaynaklarda adı geçen Babanomon (Strabon, XII.3.39) olabileceği düşünülmektedir (Sökmen, 2016, ss. 478-481). Amaseia'nın batısında olduğu bilinen fakat kesin lokalizasyonu yapılamayan bu yerleşimin Euchaita (Beyözü/Avkat) civarlarında olması gerektiği de ileri sürülmektedir (Olshausen, Wagner ve Biller, 1984, s. 117; Talbert, 2000, s. 1230 Map 87.A4).

Bükse Kalesi (Res. 13)

Çorum'un Mecitözü ilçesine bağlı Bükse köyünün yaklaşık 1 km güneyinde, 636 m rakımlı bir kaya üzerinde yer almaktadır. 0,7 hektarlık alanı kaplayan kale çevresinde kaya mezarları, nişler, sarnıçlar ve VI. Mithridates Dönemi kalelerinde sıklıkla görülen basamaklı bir kaya tüneli bulunmaktadır. 0,25 hektarlık bir alana yayılmış seramikler üzerinden kalenin Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü önerilmektedir (Sökmen, 2016, ss. 510-511). Bükse Kalesi, Çorum Çayı'nın aktığı vadinin ortasında Amasya Ovası yönünden Alaca Ovası yönündeki yol ağını kontrol eden bir noktada, Hisarkavak, Simali, Sazak, Osmankale, Miyanesultan üzerinden Kaletepe/Mitridation hattına uzanan savunma sisteminin bir parçasıdır.

Simali Kalesi (Res. 14)

Çorum'un Örencik köyünün 2,5 km güneybatısındaki kayalıkların tepesinde yer alan bir kaledir. Çorum Çayı'nın aktığı vadinin ortasında yer almaktadır. Kale, 764 m rakımlı sarp bir kayalık üzerine kurulmuş olan kalenin doğusundaki daha alçak teraslarda yaklaşık 4 hektarlık bir alana yayılan geniş bir yerleşim bulunmaktadır. Kale üzerinde geç dönem sur sistemine ait duvar kalıntıları, ana kayaya oyulmuş sarnıçlar, kaya odaları ve basamaklı bir kaya tüneli görülebilmektedir (Sökmen, 2016, ss. 538-539).

Yüzeyinde ele geçen seramikler yardımıyla kalenin Geç Demir Çağı'ndan başlayarak Bizans Dönemi'ne kadar kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. 1391'de Kadı Burhaneddin tarafından Amasya emiri Ahmed'in elinde bulunan Simalı Kalesi'nin ele geçirilmesini (Alparslan, 1977, s. xxi) anlatan gazelde adı geçen kalenin Simali Kalesi olabileceği öne sürülmektedir (Kaymaz, 2021, s. 146). Bu veri, kalenin Anadolu Selçuklu Dönemi'nde de aktif olarak kullanım gördüğünü göstermektedir. Güney yönünde Çorum Çayı, kuzeyinde ise Çorum-Amasya yolu geçen Simali Kalesi konumu itibarıyla hem vadiyi hem de çevresindeki tarım arazilerini kontrol altında tutmaktadır.

Sazak Kalesi (Res. 15)

Çorum-Ortaköy yolunun yaklaşık 20. kilometresinde, Çorum Çayı'nın aktığı Sacayağı Mevkisi olarak adlandırılan bölgenin kuzeyinde yer almaktadır (Yıldırım ve Sipahi, 2004, s. 64). Adını aldığı Sazak köyünün kuş uçuşu yaklaşık 2 km güneybatısında 791 m rakımlı ve 1,6 hektarlık alanı kaplayan kaya kütlesi üzerinde ana kaya kesilerek oluşturulan basamaklar, kaya mekânları, platformlar, ahşap düzenek izleri ve basamaklı iki adet tünel bulunmaktadır (Atalay, 1985, s. 64; Sökmen, 2016, ss. 484-486; von der Osten, 1929, ss. 123-126). Sazak Kalesi bulunduğu konum itibarıyla Amasya yönüne doğru akarak Yeşilirmak'ın kollarından biri olan Çekerek Çayı ile birleşen Çorum Çayı'nın oluşturduğu vadinin Çorum Ovası'na dönen kısmında yer almaktadır. Bu yönüyle aynı vadi üzerinde konumlanan Hisarkavak, Bükse, Simali ve Miyanesultan gibi kalelerin oluşturduğu savunma sisteminin bir parçası olmalıdır. Aynı zamanda Çorum Ovası'nda işlenen tarım arazilerinin güvenliği ve kontrolünü de sağlıyor olmalıdır.

Taşlyol Kalesi (Res. 16)

Kale, Çorum il merkezine bağlı Kadıderesi köyünün yaklaşık 1 km güneybatısında, 910 m rakımlı ve 0,90 hektarlık alana sahip bir kaya kütlesi üzerine konumlandırılmıştır. Kalenin batısını tarım arazileri, doğusunu ise derin bir vadi sınırlamaktadır. Kalenin zirvesinde ana kayanın traşlanmasıyla oluşturulmuş ve olasılıkla bir kült alanı olarak kullanılmış platformların yanı sıra, dikdörtgen formda oldukça geniş bir su sarnıcı en dikkat çeken düzenlemelerdendir. Kayalığın özellikle vadiye bakan doğu eteklerinde çok sayıda kaya odası, yuvarlak formu su sarnıçları, bir kaya mezarı ve bunları birbirine bağlayan kaya basamakları bulunmaktadır. Yamacın vadi tabanına yakın bir noktasında ise yine kaya yüzeyinin kesilmesiyle oluşturulmuş dar rampa ile ulaşılan basamaklı bir kaya tüneli yer almaktadır.

Yapılan yüzey araştırmaları sonucundan; kalenin batısında Gözükızıl kayalığına kadar uzanan tarım arazilerinde ve güneyde ise Prehistorik Dönem'den itibaren kullanım gören Demircin Mağarası'na kadar uzanan yaklaşık 50 hektarlık alanda seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu yönüyle kale çevresinde oldukça geniş bir yerleşimin olduğu anlaşılmaktadır. Bu seramikler yardımıyla alanın Geç Demir Çağı'nda başlayan kullanımının Hellenistik ve Roma dönemleri boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır.

Konumu itibarıyla batıdan gelen Büyüköz Çayı ile kuzeyden akan Çorum Çayı'nın birleştiği vadinin güneyinde oldukça stratejik bir noktada bulunmaktadır. Taşlyol Kalesi kuzeyindeki Sazak Kalesini gören bir noktada, hem

savunma sisteminin kilit bit ögesi, hem de yayılım alanı itibariyle bölgedeki antik yerleşim dokusunun önemli bir unsuru gibi gözükmetedir.

Miyanesultan Kalesi (Res. 17)

Kale, Çorum'un 30 km güneyinde, Alaca ilçesinin ise 18 km kuzeydoğusunda, oldukça derin bir vadiye hâkim 1079 m rakımlı bir zirve üzerine konumlandırılmıştır. 2.6 hektarlık alanı kaplayan kalenin surları harçsız yığma duvar tekniğiyle örülmüştür. Bu kale Amasya yönünden gelip Mecitözü üzerinden Alaca yönüne doğru ilerleyen ve üzerinde Hisarkavak, Bükse, Simali ve Sazak gibi Hellenistik Dönem'in önemli kalelerinin bulunduğu kuzeydoğu-güneybatı aksındaki vadiyi koruyan önemli savunma sisteminin devamı niteliğinde olmalıdır.

Kaletepe / Mitridation (Mithridatium / Μιθριδάτιον) (Res. 18)

Uydu görüntüleri üzerinden ilk tespiti yapılan Kaletepe, savunma sistemleri üzerine yoğunlaşan bu çalışmanın en önemli noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu kale, Alaca ilçesinin Küçükcamili köyü sınırları içerisinde, 1074 m rakımlı bir zirve üzerinde kurulmuştur. 5.2 hektarlık bir alanı çevreleyen yaklaşık 1000 m uzunluğundaki sur sistemiyle, Pontos Bölgesi'nde Amaseia dışındaki diğer tüm kalelerden daha büyüktür. Kalenin suruna yastı olarak inşa edilmiş ve yaklaşık 10x10 metre ölçülerinde çok sayıda mekânın yanı sıra kalenin içinde de birbirine bitişik düzende yapılmış mekânlar net bir şekilde görülebilmektedirler. Kale yüzeyinde Geç Demir Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait çok sayıda seramik tespit edilmiştir. Kalenin boyutları, Pontos-Galatia Sınırında konumlanışı ve coğrafyaya hâkimiyeti göz önüne alındığında literatürde Mithridation/Mithridatium (Smith, 1857, ss. 362-363) olarak geçen ünlü kalenin burası olma olasılığı yüksektir.

Antik kaynaklar VI. Mithradates'in Galatia'yı işgalinden sonra bölgeyi kontrol altında tutmak amacıyla Mithridation adında bir kale kurduğunu bildirmektedir (Magie, 1950, s. 198; Strabon, XII.5.1). Anderson, Alaca'dan gelen antik yolun Basilica Therma ve Caesaria'ya doğru gittiğini ve önemli bir phrourion olan Mithridation'un bu yol üzerinde yer aldığını belirtmektedir (Anderson, 1903, s. 28). Bölgenin tarihi coğrafyası ve yol ağları üzerine çalışmalar yürüten Karl Strobel ise, Mithradates krallığının güney ucunun Gerdekkaya'nın bulunduğu bölgeye ulaştığını belirtmekte ve Gerdekkaya'yı VI. Mithradates tarafından kurulan önemli bir kale yerleşimi olan Mitridation ile ilişkilendirmektedir (Strobel, 1997, ss. 142-148).

Yayınlarda adı geçen Gerdekkaya, tespit ettiğimiz kalenin güneydoğusunda vadinin tabanına yakın bir konumda yer alan bir noktadır. Bu alanda iki kaya mezarı ve bir adet basamaklı tünel dışında kale olabilecek bir oluşum bulunmamaktadır. Ayrıca vadinin tabanında olması nedeniyle savunma açısından oldukça zayıf bir konumdadır. Bu nedenle yeni tespit edilen kale, yüksek konumu, oldukça geniş alanı saran sur sistemi ve sur içerisindeki yapıları dikkate alındığında Mitridation Kalesi olarak lokalizasyonunun önerilmesi daha mantıklı durmaktadır.

Kalehisar Kalesi (Res. 19)

Kale, Çorum'un Alaca ilçesinin 20 km kuzeybatısında, Mahmudiye köyünün yaklaşık 1km güneyinde, 1238 rakımlı yukarı doğru sivrilmiş koni biçimli yüksek bir kayalık üzerinde konumlanmıştır. Kalenin kuzey yamaçları oldukça sarp kayalıklardan oluştuğu için ulaşım güney yamaçtan sağlanmaktadır. Kale üzerinde yapılara ve sur sistemine ait duvar kalıntılarının yanı sıra, kült alanları ve basamaklı bir kaya tüneli/sarnıç bulunmaktadır. Arkeolojik veriler kale ve çevresinin MÖ II. binyıldan itibaren kullanılmaya başladığını, Demir Çağı, Hellenistik Dönem ve Orta Çağ boyunca da devam ettiğini göstermektedir. Hitit Dönemi'nde Güneş Tanrıçası Arinna kültü ile bağdaştırılan ve kutsal kabul edilen Hulla Dağı ile özdeşleştirilmiştir. Frig Dönemi'nde ise Kalehisar Kalesi'nin zirvesinde ana kaya kesilerek oluşturulan ve genellikle Kybele/Kubaba tapınımla özdeşleşen bir taht yaptırılmıştır (Blasweiler, 2017, ss. 1-5; Gorny, 1997, s. 556; Popko, 1995, s. 146; Sir-Gavaz, 2012, s. 136).

Hellenistik ve Roma Dönemi'nde ise olasılıkla bölgedeki politik ve askeri karışıklıklar nedeniyle savunma sistemlerinin bir parçası olarak işlev görmüş olmalıdır. Selçuklu Dönemi'nde ise kale çevresi askerî, stratejik ve ekonomik bir merkez olmasının yanı sıra Anadolu inanç sisteminin önemli noktalarından biri olarak yoğun iskân görmeye başlamıştır (Özcan, 2008, ss. 93-94; Şahin, 2018, ss. 179-181)

Muratolu Kalesi (Res. 20)

Kale, Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Muratolu köyünün yaklaşık 1 km güneybatısında yer alan 1184 m rakımlı ve yaklaşık 2.30 hektarlık alanı kaplayan bir kayalık üzerine inşa edilmiştir. Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında kalenin güneydoğu yönüne bakan yüzünde bir kaya mezarı tespit edilmiştir. İskilip Kalesi'ndeki kaya mezarı ile

benzer ikonografiye sahip olduğu düşünölen mezarın alınlığındaki hayvan figürleri ve bir boğa kabartması yoğun tahribata uğramıştır. Ayrıca kalenin batı tarafında boğa başı kabartması ve gırlanlarla bezenmiş ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilen bir sunak da parçalanmış olarak bulunmuştur. Kalenin çevresinde bulunan ve buradan köye taşınan Theodoros steli MS 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Sipahi, 2003, s. 276 Res. 3-4). Sökmen tarafından yapılan araştırmalarda kaçak kazı faaliyetlerinin kalenin duvarlarında yoğun tahribat yarattığı, kale çevresinde Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen seramiklerin ise yaklaşık 6 hektarlık bir alana yayılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu geniş yayılım alanı, kalenin eteklerinde bir yerleşim yeri olduğu tespitine götürmüş, böylece de bu kalenin çevresindeki yerleşimi ve geniş tarım alanlarının güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş olması gerektiği sonucuna varılmıştır (Sökmen, 2016, ss. 413-415).

Göynücek Vadisi – Alaca Ovası - Boğazkale Hattındaki Kaleler

Ortaköy - Osman Kale (Res. 21)

Çorum'un Ortaköy ilçesinde 3 kale ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Mecitözü-Ortaköy sınırını oluşturan Karadağlar silsilesinin batı ucunda, 1455 m rakımlı güneye bakan bir yükselti üzerinde konumlanmış Osman Kale'dir. Uzaktan bakıldığında höyük benzeri bir görünümündedir. Fakat kale içerisinde açılan kaçak kazı çukurunun kesitleri incelendiğinde alanın programlı şekilde toprak ve moloz taş yığılarak yükseltildiği, sonrasında ise oluşturulan düz alanı çevreleyen surların inşa edildiği anlaşılmaktadır. 80x60 m ölçülerindeki kalenin yüzeyinde Hellenistik ve Roma Dönemi seramikleri tespit edilmiştir.

Ortaköy – Kaletepe (Res. 22)

Ortaköy ilçesinde tespit edilen diğer kaleler ise doğrudan Şapınuva'nın bulunduğu Göynücek Vadisi'nin batı ucunu kontrol eden savunma sistemleriyle bağlantılı kalelerdir. Bunlardan Düventepe olarak adlandırılan 1059 m rakımlı yükselti üzerinde, 0.3 hektarlık bir alanı kaplayan oval planlı Kaletepe bulunmaktadır. Şapınuva'nın hemen kuzeyinde konumlanan bu kalenin duvarları harçsız yağma taşlarla örülmüştür. İçerisinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunan kalenin yüzeyinde depolama kapları, çatı kiremitleri ve az sayıda Roma Dönemi günlük kullanım kapları tespit edilmiştir. Hemen batısındaki Aktaşınönü Tepesi üzerinde ise bu kaleyle bağlantılı bir gözetleme kulesine ait olabilecek yapı temelleri yer almaktadır.

Ortaköy - Gündoğdu Kalesi (Res. 23)

Bölgedeki üçüncü ve en büyük kale yapısı Gündoğdu Tepesi olarak adlandırılan 1389 rakımlı yükselti üzerindeki kaledir. Bu alanda savunma sistemi olarak tasarlanmış iki farklı yapı birimi tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 2.8 hektarlık bir alanı kaplayan harçlı duvarlardan oluşan sur sistemine sahip kale yapısıdır. Kalenin içinde ise ikinci bir sur sistemiyle kapatılmış bir iç kale oluşturulmuştur. Yüzeydeki buluntulardan kalenin Roma Dönemi'nde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kalenin doğu aksı boyunca ilerleyen sırt boyunca duvar örgü sistemi ve mimari yapısı farklılık gösteren başka bir savunma sistemi daha bulunmaktadır. Gündoğdu tepesinin güneyine bakan yüzünde konumlandırılmış bu sur sistemi büyük bloklarla örülmüş ve sur boyunca belli aralıklarla birbirine simetrik kuleler eklenmiştir. Doğrudan anakaya üzerine inşa edilen bu yapı birimi içerisinde ana kayaya oyulmuş bir sarnıç bulunmaktadır. Birbiriyle yan yana fakat farklı mimari form ve malzeme yapısına sahip bu sur sistemi çok daha erken dönemlerde inşa edilmiş olmalıdır. Şapınuva kentindeki yapılarda görölen duvar örgüsü benzerliği nedeniyle Hitit Dönemi olabileceği de gözden kaçırılmaması gereken ihtimaller arasındadır.

Bademkaya Kalesi (Res. 24)

İlk olarak uydu görüntülerinden tespit edilen Bademkaya Kalesi; Alaca ilçesine bağlı Karaçal köyünün güneybatısında Çorum-Yozgat sınırına çok yakın bir noktada, tarım arazilerinin ortasından yükselen 1175 m rakımlı bir kaya kütlesi üzerinde konumlandırılmıştır. 2.2 hektarlık alanı kaplayan kalenin içerisinde ve yamaçlarında Kalkolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar farklı dönemlere ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Oval planlı kalenin harç kullanılmadan örülmüş duvarları ve doğu yönündeki bir kulesi net olarak takip edilebilmektedir. Kalenin batısında ise olasılıkla ovalık alana inışı sağlayan, anakaya kesilerek oluşturulmuş bir yol bağlantısı mevcuttur. Bu kale Ancyra'da gelip Göynücek Vadisi üzerinden Zela'ya ulaşan yol ağı üzerinde

konumlanmaktadır. Ayrıca Pontos-Galatia sınır hattı üzerinde olması nedeniyle sınır güvenliği için kullanılan savunma sisteminin de bir parçası olmalıdır.

Emirler Kalesi (Res. 25)

Emirler Kalesi; tespit edilen kaleler arasında Çorum'un en güney ucundaki noktalardan biridir. Hattuşa'nın yaklaşık 6 km kuzeydoğusunda, tarım arazileri olarak kullanılan geniş bir düzlüğün doğu kıyısında konumlandırılmıştır. Bu alanın diğer kalelerden farkı İlk Tunç Çağı'ndan (Cannon, 2020, ss. 70-71) itibaren yerleşim gören bir höyük üzerinde kurulmuş olmasıdır. Yüzeyinde Tunç Çağı ve Demir Çağı seramiklerinin yanı sıra Galat seramiği veya Kızılırmak boyalıları olarak tanımlanan ve Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen çok sayıda parça tespit edilmiştir. Bu veriler yerleşimin Galatia sınırları içerisinde ve Galat kontrolünde bir kale olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu yerleşim, Hitit başkenti Hattuşa'yı çevreleyen Tunç Çağı yerleşimleri ve yol güzergâhları arasında da sayılmaktadır (Schachner, 2014, s. 23 Res. 11, nr. 179).

Sonuç

Karadeniz ve Orta Anadolu platosu arasında, bir geçiş rotası üzerinde yer alan Çorum, yerleşim dokularının da şekillenmesinde etkili olan topoğrafik ve iklimsel anlamda birbirinden farklı iki bölgenin özelliklerini taşımaktadır. Hitit İmparatorluğu'nun çekirdek bölgesinde bulunan ve imparatorluğun dini, idari ve askeri merkezini de oluşturan Çorum, Demir Çağı boyunca da Anadolu kültür tarihi açısından önemini korumuştur. Kızılırmak kavsi içerisindeki konumu nedeniyle Frig, Pers, Hellenistik ve Roma dönemleri boyunca sürekli bir mücadele ve çatışma alanı olmuştur. Kaleler ve savunma sistemleri ise söz konusu tarihsel sürecin en belirgin yansımaları olarak görüldüğü için bu konu üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. Araştırma süreci, iki aşamalı olarak toplam dört yıl sürmüştür. İlk aşamada uydu verileri üzerinde bölgedeki vadiler detaylı bir şekilde taranmış ve anomaliler belirlenmiştir. İkinci aşamada ise bu noktalarda yüzey araştırması yapılmış ve arkeolojik veriler toparlanmıştır. Kalelerin tamamı konumlandıkları alan itibarıyla hangi savunma sisteminin parçası oldukları, kullanım kronolojileri, yapısal özellikleri ve işlevleri üzerinden değerlendirilmişlerdir.

Haritalandırma çalışmaları sonucunda Çorum sınırları içerisinde birbirlerini tamamlayan 4 sistemin oluştuğu görülmüştür. Savunma sisteminin ilk ayağını Harami, Duvarkaya, Kuşsaray, Yüceoluk, Aşağı Kalettepe ve Çeşmeören kaleleri oluşturmaktadır. Güneye inildiğinde ise doğudan batıya doğru Hisarkavak, Kuşkayası, Bükse, Simali, Sazak, Osman Kale, Taşlıyol, Miyanesultan, Kalettepe/Mitridation, Kalehisar ve Muratkolu kaleleri konumlandıkları vadinin aksını takip etmektedirler. En güneyde ise Ortaköy Kalettepe, Gündoğdu Kalesi, Bademkaya ve Emirler kaleleri ise Göynücek Vadisi üzerinde Hitit İmparatorluk Dönemi'nden Roma Dönemi'ne dek kullanılan yol ağı (Reyhan, Ozulu ve Tombuş, 2014) ve savunma sisteminin unsurlarından olmalıdırlar. Çorum'un Paphlagonia Bölgesi sınırları içerisinde kalan bölümündeki Asarkaya, İskilip ve Osmancık Kaleleri ise Halys Irmağı ve batı yönündeki vadilerle bağlantılı kalelerdir.

Tipolojik olarak değerlendirildiklerinde iki farklı kale tipi ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki yüksek ve sarp kayalıklar üzerine konumlanmış ve olasılıkla savunmaya elverişli bu avantajlı yapıları gereği güçlü sur sistemlerine ihtiyaç duymayan kalelerdir. Bu kalelerin bazı noktalarında kaya yüzeyinde, duvar veya kule olabilecek yapıların temel yatakları kısmen görülmektedir. İkinci grubu ise vadilerin veya ovaların kıyılarında, yüksek tepeler üzerine konumlanmış ve tüm alanı çevreleyen sur sistemine sahip kalelerdir. Dikkat çeken en önemli nokta kalelerin tümünün çevresinde geniş yerleşimlerin şekillenmiş olmasıdır. Bu durum bölgede yaşayan halk güvenlik ihtiyacı ile askeri gücün lojistik gereksinimlerinin oluşturduğu doğal bir bağın sonucu olmalıdır.

Kronolojik kullanım süreçlerine bakıldığında ise **(Tablo 1)** bölgedeki savunma sisteminin Demir Çağı'nda özellikle Frig Krallığı döneminde başladığı fakat tarihi süreç içerisinde en karmaşık ve çatışmalı dönemleri olan Hellenistik ve Roma Dönemi'nde daha da arttığı anlaşılmaktadır. Demir Çağı kalelerinin tamamı sonraki dönemlerde kullanım görmüş, ayrıca Hellenistik ve Roma Dönemi'nde de savunma sistemine yeni kaleler eklenmiştir. İskilip, Osmancık ve Kalehisar örnekleri göz önüne alındığında, bazı kalelerin Orta Çağ boyunca da kullanım gördüğü anlaşılmaktadır.

Temel işlevi savunma olan kalelerin konumlandıkları noktalar neyi, ne ölçüde kontrol ettiklerini de belirlemektedir. Çorum sınırları içerisinde, yol ağlarını kontrol eden kaleler, tarım arazilerini kontrol edenler ve

sınır hatlarının güvenliğini sağlayan kaleler olmak üzere üç başlık tespit edilmiştir. Fakat her bir kalenin bu üç işlevin bir kaçını veya tamamını üstlendiği örnekler daha sık olarak görülmektedir.

Araştırma bölgesi içerisinde lokalize edilmiş antik yerleşimler, yol ağları ve tespit edilen tüm kaleler tarihsel coğrafya perpesktifiyle ele alınmışlardır. Geç Demir Çağı'nda Doğu Frigya olarak tanımlanan Kızılırmak kavsi içerisindeki bu bölgede görülen savunma yapılarının Hellenistik ve Roma dönemleriyle birlikte daha da artarak organize ve bütünlüklü bir savunma sistemine dönüşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu sistemin yönelimini ise bölgenin topografyası belirlemektedir. Kuzey Anadolu fay hatları ve akarsu yataklarının şekillendirdiği bu coğrafyada vadiler ve dağlar kuzeydoğu-güneybatı aksında ilerlemekte ve kalelerin tamamı da bu yönelime paralel olarak askeri ve ulaşım rotalarını kontrol edecek bir dizilim içerisinde gözükmektedirler. Tespit edilen kalelere ek olarak stratejik noktalara yerleştirilen ve boyut olarak daha küçük karakol ve gözetleme noktaları da dikkate alındığında bölgede özellikle Hellenistik Krallıklar ve Roma Dönemi'nde sistemli ve organize bir savunma ağının kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kalelerle Roma Dönemi yol ağlarının haritaya üst üste işlenmesiyle beraber bu iki unsurun birbirleriyle tamamen örtüştüğü de görülmektedir.

Kaynakça

- Alparslan, A. (1977). *Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Anderson, J. G. C. (1903). *Studia Pontica I. A Journey of Exploration in Pontos*. Lamertin.
- Arrianos. (2005). *İskender'in Seferi* (F. Akderin, Çev.). Alfa Yay.
- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator. Roma'nın Büyük Düşmanı*. Odin Yayıncılık.
- Atalay, E. (1985). Cemilbey (Çorak) Nahiyesinde Bulunan Bizans Selçuklu Dönemi Yapıları ve Altın Paraları. İçinde III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (ss. 63-73). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Berndt-Ersöz, S. (2012). Phrygian Kingdom: Origins, History and Political Development. İçinde *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde / Phrygians: In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments* (ss. 16-41). Yapı Kredi Yayınları.
- Blasweiler, J. (2017). *The Kalehisar Mountain and the Deities of Arinna, the City of the Sun Goddess*. Arnhem, 1, 1-36.
- Bryer, A., & Winfield, D. (2007). *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Cannon, J. W. (2020). *Painted Ceramic Traditions and Rural Communities in Hittite Anatolia* [Unpublished Dissertation]. The University of Chicago.
- Çınaroğlu, A. (2018). Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Krali Mezarları ve İkiz İdoller. *Arkebaia Anatolika*, 1, 1-14.
- De Vries, K. (1987). Phrygian Gordion Before Midas. İçinde A. Çilingiroğlu (Ed.), *Anatolian Iron Ages* (ss. 5-11). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- De Vries, K. (1990). The Gordion Excavation Seasons of 1969–1973 and Subsequent Research. *American Journal of Archaeology*, 94, 371-406.
- Dökü, F. E. (2008). *Paphlagonia Bölgesi kaya mezarları ve kaya tapınakları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Dönmez, Ş. (2015). Oluz Höyük Kazıları Işığında Kuzey-Orta Anadolu (Pontika Kappadokia) Akhemenid Varlığına Güncel Bir Bakış. *TÜBA-AR*, 18, 71-107.
- Erdan, E. (2016). Yerleşim Tipleri Işığında Anadolu'da Frig Kültür Varlığı. *Asia Minor Studies*, 4(8), 42-64.
- French, D. H. (1997). 1995 Yılı Roma Yolları, Miltaşları ve Yazıtları. İçinde XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (C. 1, ss. 43-45). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Genz, H. (2004). *Büyükkaya I: Die Keramik der Eisenzeit Funde aus den Grabungskampagnen 1993 bis 1998*. Philipp von Zabern.

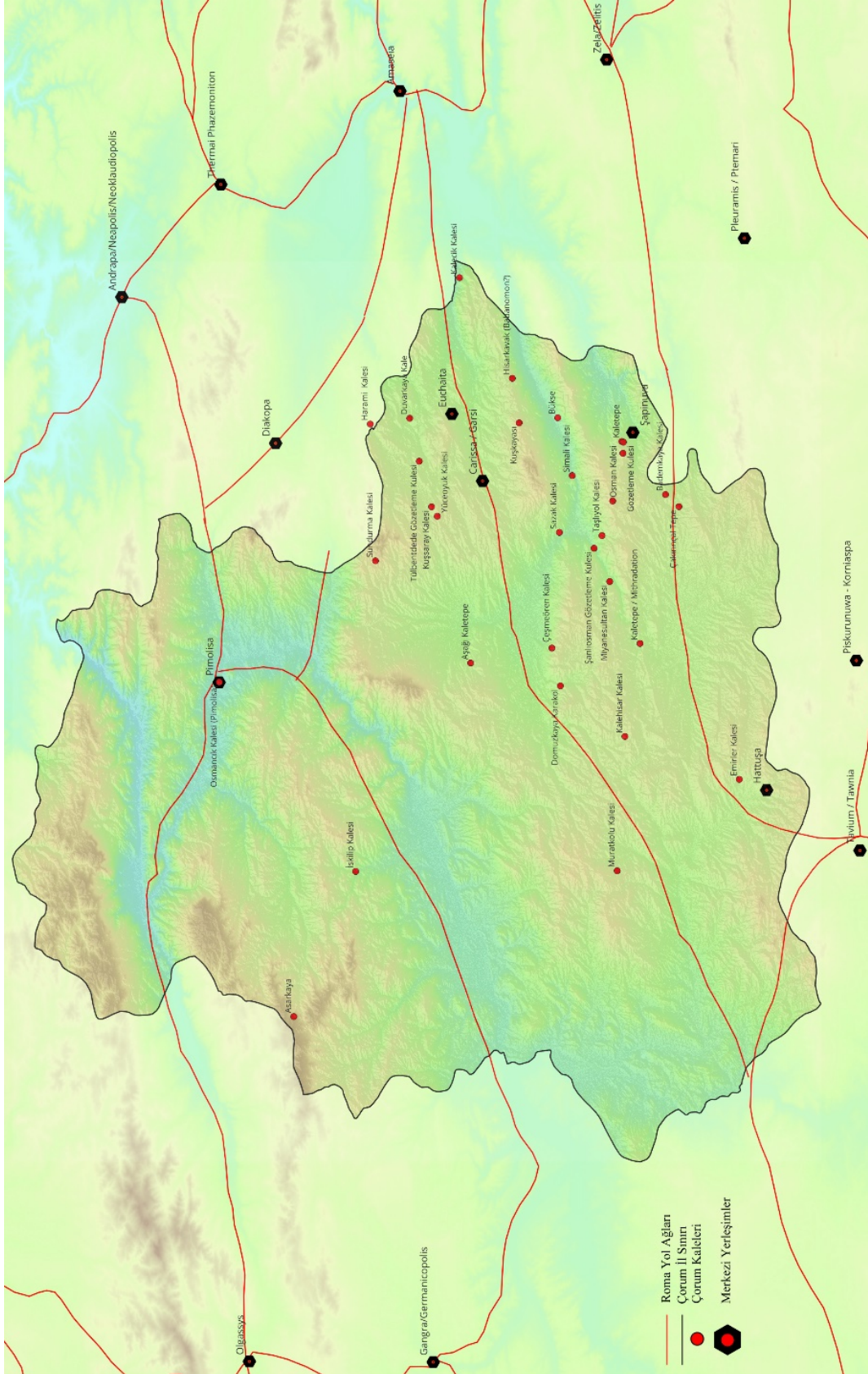

- Genz, H. (2011). The Iron Age in Central Anatolia. İçinde G. R. Tsetschladze (Ed.), *The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millenium BC* (ss. 331-368). Peeters.
- Gorny, R. L. (1997). Zippalanda and Ankuwa: The Geography of Central Anatolia in the Second Millennium B. C. Reviewed Work(s): Zippalanda: Ein Kultzentrum im Hethitischen Kleinasien by Maciej Popko. *Journal of the American Oriental Society*, 117(3), 549-557. <https://doi.org/10.2307/605253>
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia: Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi* (C. 1). Doğrusöz Matbaası.
- Hanilçe, M. (2017). Yozgat İlinde İki Osmanlı Kalesinin Dünü ve Bugünü Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) Kalesi ve Akçakale. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(3), 141-164.
- Herodotos. (2019). *Herodot Tarihi* (M. Ökmen, Çev.; 15. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpek, Ö., & Sezgin, K. (2021). A Review of Funerary Practices in the Çorum Region during Antiquity. İçinde A. Schachner & E. Sökmen, *BYZAS 26. Understanding Transformations: Exploring The Black Sea Region And Northern Central Anatolia in Antiquity* (ss. 195-294). Ege Yayınları.
- Kaya, M. A. (2016). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. Bilge Kültür Sanat.
- Kaymaz, Z. (2021). Kadı Burhaneddin Divanı'ndaki Bir Gazel Üzerine. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 12, 141-150.
- Kealhofer, L., Grave, P., Marsh, B., Steadman, S., Gorny, R. L., & Summers, G. D. (2010). Patterns of Iron Age interaction in central Anatolia: Three sites in Yozgat province. *Anatolian Studies*, 60, 71-92.
- Koşay, H. Z. (1966). Kuşsaray Çorum Sondajı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 23, 89-97.
- Koşay, H. Z., & Akok, M. (1948). Büyük Güllücek Araştırmaları Üzerine İlk Rapor. *Belleten*, 12(46), 471-478.
- Koşay, H. Z., & Akok, M. (1957). *Büyük Güllücek Kazısı. 1947 ve 1949 Yılındaki Çalışmalar Hakkında İlk Rapor*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maffre, F. (2017). Pers Hâkimiyeti Altında Anadolu Halkları/The Anatolian People under Persion Rule. İçinde K. İren, Ç. Karaöz, & Ö. Kasar (Ed.), *Persler: Anadolu'da Kudret ve Görkem / The Persians Power and Glory in Anatolia* (ss. 52-61). Yapı Kredi Yayınları.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor I-II*. Princeton University Press.
- Neve, P. (1982). *Bijükkale, Die Bauwerke: Grabungen 1954-1966*. Gebr. Mann.
- Nişancı, A. (1989). Orta Karadeniz Bölümünde Mevsimlik Hava Tipleri Bakımından Önemli Devreler. *Cografya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-89.
- Olmstead, A. T. E. (1970). *History of the Persian Empire*. University of Chicago Press.
- Olshausen, E., Wagner, J., & Biller, J. (1984). *Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches / 1: Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatiden*. L. Reichert.
- Ökse, T. (2019). The Eastern Border of Phrygia. İçinde G. R. Tsetschladze (Ed.), *Phrygia in Antiquity: From The Bronze Age To The Byzantine Period* (ss. 161-187). Peeters.
- Özbudak, O. (2022). Çorum Tarihöncesi Dönem Yüzey Araştırması 2020 Yılı Sonuçları. İçinde *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları* (C. 3, ss. 31-45). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özbudak, O., & Birol Özbudak, Ö. (2021). Çorum Tarihöncesi Yüzey Araştırması. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü-Haberler*, 46, 46-51.
- Özcan, K. (2008). Anadolu da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar. *Millî Folklor*, 77, 89-101.
- Özsait, M. (1982). Anadolu'da Hellenistik Dönem. İçinde *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 380-414). Görsel Yayıncılık.

- Plutarkhos. (2007). *Paralel Yaşamlar (İskender-Caesar)* (F. Akderin, Çev.). Alfa Yay.
- Popko, M. (1995). *Religions of Asia Minor* (İ. Zych, Çev.). Academic Publications Dialog.
- Ramsay, W. M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*. John Murray.
- Reyhan, E., Ozulu, İ. M., & Tombuş, F. E. (2014). Ortaköy-Şapinuva (Çorum) Arkeolojik Alanı ve Yakın Çevresindeki Antik Yolların Araştırılması. İçinde P. Taracha & M. Kepelus (Ed.), *Proceedings of the Eighth International Congress of Hittitology* (ss. 696-707). Wydawnictwo Agade Bis.
- Roosevelt, C. H. (2021). *Lydia Arkeolojisi. Gyges'ten Büyük İskender'e* (2. bs). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sams, G. K. (1994). Aspects of Early Phrygian Architecture at Gordion. İçinde A. Çilingiroğlu & D. H. French (Ed.), *Anatolian Iron Ages 3* (ss. 211-220). British Institute of Archaeology at Ankara.
- Sarıkaya, S., & Arslan, M. (2017). Anadolu'da Persler: Savaş, İsyan ve Diplomasi / Persians in Anatolia: War, Rebellion and Diplomacy. İçinde K. İren, Ç. Karaöz, & Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem/The Persians Power and Glory in Anatolia* (ss. 78-99). Yapı Kredi Yayınları.
- Schachner, A. (2014). Hitit Başkenti Hattuşa'nın Yakın Çevresiyle İlişkisi. İçinde 4. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* (ss. 11-44). Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Schachner, A. (2019). *Hattuşa. Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İçinde*. Homer Kitabevi.
- Schoop, U.-D. (2005). Early Chalcolithic in North-Central Anatolia: The Evidence from Boğazköy-Büyükaya. *TÜBA-AR, VIII*, 15-37.
- Schoop, U.-D. (2011). Çamlıbel Tarlası ve Kuzey-Orta Anadolu'da Geç Kalkolitik Dönem. İçinde Ö. İpek (Ed.), *1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* (ss. 137-160). T.C. Çorum Valiliği.
- Sipahi, T. (2003). 2001 Yılı Çorum ve Çankırı Bölgeleri Yüzey Araştırması. İçinde 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (C. 2, ss. 275-284). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sir-Gavaz, Ö. (2012). *Hitit Krallarının Kült Gezileri*. Çorum Belediyesi Kültür Yay.
- Sivas, T. T. (2012). Frig Vadileri ve Kutsal Yazılıkaya-Midas Kenti. İçinde H. Sivas & T. T. Sivas (Ed.), *Frigler: Midas'ın Ülkesinde Anıtların Gölgesinde* (ss. 112-159). Yapı Kredi Yayınları.
- Sivas, T. T., & Sivas, H. (Ed.). (2012). *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde / Phrygians: In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments*. Yapı Kredi Yayınları.
- Smith, W. (1857). Mithridatium. İçinde *Dictionary of Greek and Roman Geography* (C. 2, ss. 362-363). Walton and Maberly.
- Sökmen, E. (2016). *Surveying The Pontic Landscape Through The Fortresses Of The Mithradatids* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Sökmen, E. (2019). Örükaya Arkeolojik Araştırma Projesi 2017. *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 225-238.
- Strabon. (1966). *Geographika (The Geography of Strabon)* (H. L. Jones, Çev.). Harvard University Press.
- Strobel, K. (1997). Galatica I: Beitrage zur historischen Geographie und Geschichte Ostgalatiens. *Orbis Terrarum*, 3, 131-153.
- Şahin, K. (2004). *Çorum Ovası ve Yakın Çevresinin İklim Koşulları ile Tarımsal Faaliyetler Arasındaki İlişkiler*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Şahin, M. K. (2018). Çorum ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Düşünce ve Kültürünün Oluşumunda Bazı Yapılar Üzerine Yorumlamalar. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 177-200.
- Talbert, R. J. A. (2000). *Barrington atlas of the Greek and Roman world: Map-by-map directory (1-2)*. Princeton University Press,.
- Taşdöner, K. (2017). *Anadolu'da Roma Eyaletleri. Augustus Dönemi*. Bilge Kültür Sanat.

- Tekin, O. (1998). Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kapadokya Krallığı. İçinde M. Sözen (Ed.), *Kapadokya* (ss. 194-225). Ayhan Şahenk Vakfı Yay.
- Tsetskhladze, G. R. (2019). Pre-Hellenistic Phrygia: Some Matters in Debate. İçinde G. R. Tsetskhladze (Ed.), *Phrygia in Antiquity: From the Bronze Age to the Byzantine Period* (ss. 1-23). Peeters.
- Vergnaud, B. (2016). Fortifications of Central Anatolia in the Early First Millennium BC. İçinde R. Frederiksen, S. Müth, P. I. Schneider, & M. Schnelle (Ed.), *Focus on Fortifications New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East* (ss. 94-108). Oxbow Books.
- Voigt, M. M. (2007). The Middle Phrygian Occupation at Gordion. İçinde A. Çilingiroğlu & A. Sagona (Ed.), *Anatolian Iron Ages 6* (ss. 311-333). Peeters.
- von der Osten, H. H. (1929). *OIP 5. Researches in Anatolia 1. Explorations in Central Anatolia, Season of 1926*. The University of Chicago Press. <https://isac.uchicago.edu/research/publications/oip/oip-5-researches-anatolia-1-explorations-central-anatolia-season-1926>
- von Gall, H. (1967). Zu Den Kleinasiatischen Treppentunneln. *Archaeologischer Anzeiger*, 82, 504-527.
- Wilson, D. R. (1960). *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods* [Unpublished Dissertation]. Oxford University Press.
- Yalçın, D. Ö. (2008). *Çorum Müzesi Sikkeler Koleksiyonu'ndaki Roma Eyalet Sikkeleri ve Roma Dönemi Ekonomisindeki Yeri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yalçın, H. G., Kolankaya-Bostancı, N., & Yalçın, Ü. (2019). Derekutuğun'da Ele Geçen Acheuléen İki Yüzeyle Alet. *Arkeoloji ve Sanat*, 162, 1-10.
- Yıldırım, T. (2005). Resuloğlu İlk Tunç Çağ Mezarlık Kazısı. *TÜBA-AR*, 8, 172-174.
- Yıldırım, T. (2006). An Early Bronze Age Cemetery at Resuloğlu, Near Uğurludağ, Çorum. A preliminary Report of The Archaeological Work Carried Out Between Years 2003-2005. *Anatolia Antiqua*, XIV, 1-14.
- Yıldırım, T., & Sipahi, T. (2004). 2002 Yılı Çorum ve Çankırı İlleri Yüzey Araştırmaları. İçinde 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (C. 2, ss. 305-314). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

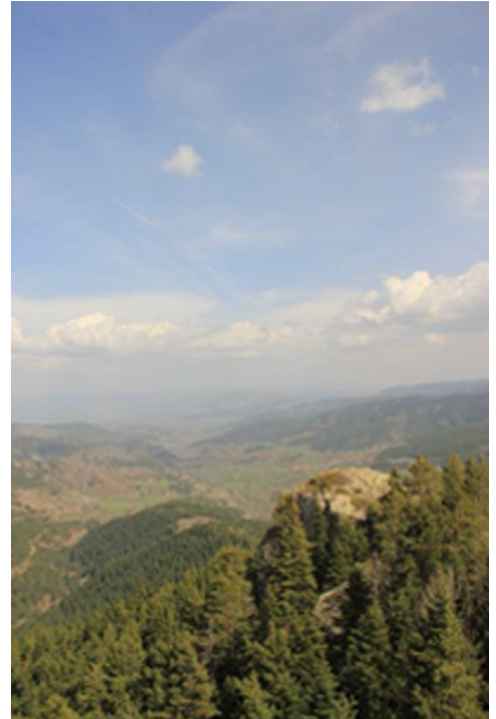
Harita 2: Çorum Sınırları İçerisinde Tespit Edilen Kaleler ve Roma Yol Ağları

Resim 1: Osmanlık / Pimolisa Kalesi (Kaynak: Çorum Osmanlık Haber /AA)

Resim 2: İskilip Kalesi

Resim 3: Asarkaya (Kaynak: Google Earth - Sökmen 2016, s. 469)

Resim 4: Sundurma Kalesi (Kaynak: Müze Arşivi)

Resim 5: Harami Kalesi

Resim 6: Kalecik Kalesi

Resim 7: Duvar kaya Kalesi

Resim 8: Kuşsaray Kalesi

Resim 9: Yüceoyuk Gözetleme Kulesi

Resim 10: Aşağı Kaletepe Kalesi

Resim 11: Çeşmeören Kalesi

Resim 12: Hisarkavak / Babanomon? (Kaynak: Sökmen 2016, ss.479-480 – Google Earth)

Resim 13: Bükse Kalesi (Kaynak: Müze Arşivi)

Resim 14: Simali Kalesi

Resim 15: Sazak Kalesi

Resim 16: Taşlyol Kalesi

Resim 17: Miyanesultan Kalesi

Resim 18: Kalettepe / Mitridation Kalesi

Resim 19: Kalehisar Kalesi

Resim 20: Muratkolu Kalesi (Kaynak: Sökmen 2016, ss.414-415)

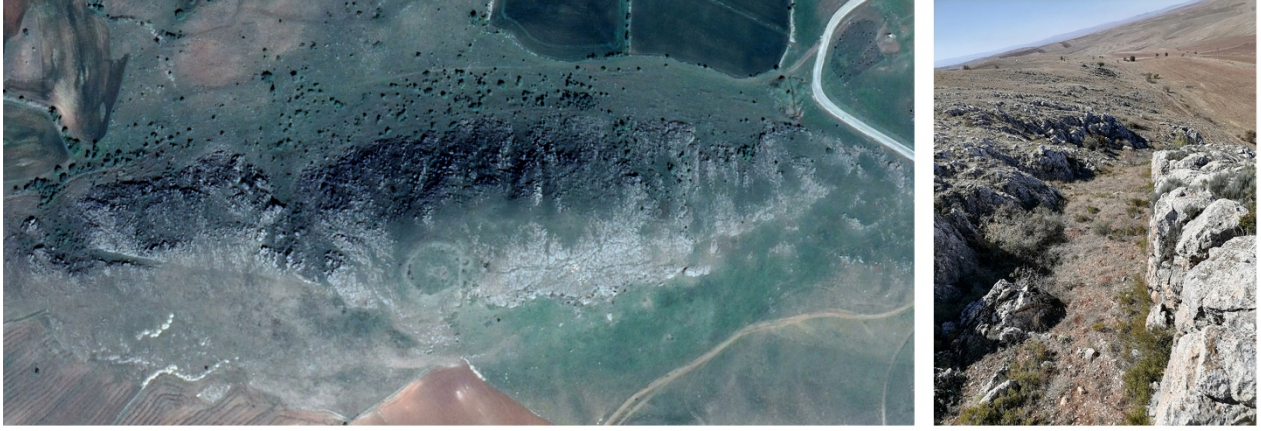
Resim 21: Ortaköy / Osman Kalesi

Resim 22: Ortaköy / Kaletepe Kalesi

Resim 23: Ortaköy / Gündoğdu Kalesi

Resim 24: Karaçal / Bademkaya Kalesi

Resim 25: Emirler Kalesi

EXTENDED SUMMARY

Çorum is located on a transition route between the Black Sea and Central Anatolian plateau. It bears the characteristics of two different regions in terms of topography and climate which are effective in shaping the settlement patterns. Çorum was located in the core region of the Hittite Empire in the Late Bronze Age and constituted the religious, administrative, and military center of the empire. This geography maintained its importance in terms of Anatolian cultural history during the Iron Age. Due to its location within the Halys River basin, it has been an area of constant conflict and battle throughout the Phrygian, Persian, Hellenistic, and Roman periods. Fortresses and defense systems are seen as the most prominent reflections of this historical process, and research has been initiated on this subject. The research process took a total of four years in two phases. In the first phase, the valleys in the region were scanned in detail on satellite data and anomalies were identified. In the second phase, surveys were conducted at these points, and archaeological data were collected. All of the fortresses were evaluated based on the defense system they were part of, their chronology of use, structural features, and functions.

As a result of the mapping studies, it has been observed that there are 4 systems complementing each other within the borders of Çorum. Harami, Duvarkaya, Kuşsaray, Yüceoluk, Aşağı Kaletepe and Çeşmeören fortresses constitute the first section of the defense system. On the way down to the south; from east to west Hisarkavak, Kuşkaya, Bükse, Simali, Sazak, Osman Kale, Taşlyol, Miyanesultan, Kaletepe/Mithridation, Kalehisar and Muratkolu fortresses follow the axis of the valley they are located in. The fortresses of Ortaköy-Kaletepe, Gündoğdu, Bademkaya and Emirler in the south must have been elements of the road network and defense system used in the Göynücek Valley from the Hittite Imperial Period to the Roman Period. Asarkaya, İskilip and Osmançık fortresses within the borders of the Paphlagonia Region are connected to the Halys River and the valleys to the west.

When analyzed typologically, two different types of fortresses are identified. The first one is the fortresses located on high and steep rocks, which probably do not need strong fortification systems due to their positions on rocky outcrops. At some points of these fortresses, the foundation beds of structures that could be walls or towers are partially visible on the surface. The second group is the fortresses located on the slopes of valleys or plains, on high hills and with a fortification system that surrounds their vicinities. The most important point that draws attention is that large settlements were scattered around all of the fortresses. This must be the result of a natural connection between the security needs of the people living in the region and the logistical requirements of the military power.

Looking at the chronological usage processes (**Table 1**), it is understood that the defense system in the region started in the Iron Age, especially during the Phrygian Period but increased even more during the Hellenistic and Roman Periods, which were the most complex and conflictual periods in the history of the region. All of the Iron Age fortresses were used in later periods, and new fortresses were added to the defense system during the Hellenistic and Roman Periods. Considering the examples of İskilip, Osmançık and Kalehisar, it is understood that some of the fortresses were also in occupied during the Middle Ages.

Although the main function of fortresses is defense; their location also determines what they control and to what extent. Within the borders of Çorum, three categories have been identified: fortresses that control road networks, those that control agricultural lands and fortresses that ensure the security of limits. However, examples where each fortress undertook some or all of these three functions are more common. The ancient settlements, road networks and all the fortresses identified within the research area were examined with the perspective of historical geography. It is understood that the fortification structures seen in this region within the Haly River Basin, which is defined as East Phrygia in the Late Iron Age, increased during the Hellenistic and Roman periods and started to transform into an organized and complete defense system. The orientation of this system is determined by the topography of the region. In this geography shaped by the North Anatolian fault lines and river beds; the valleys and mountains run along the northeast-southwest axis. In parallel with this orientation, all of the fortresses appear to be in an arrangement to control military and transportation routes. In addition to the identified fortresses, when the smaller observation posts and outposts placed at strategic points are taken into consideration, it is understood that a systematic and organized defense network was established in the region, especially during the Hellenistic Kingdoms and Roman Periods. The overlapping of the fortresses and the Roman road networks on the map also shows that these two elements completely correspond to each other.

TÜKETİCİ SATIN ALMA KARARLARINDA SATIŞ ELEMANI ETKİSİ: HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF SALESPERSON ON CONSUMER PURCHASE DECISIONS: AN EMPIRICAL STUDY ON THE READY-TO-WEAR CLOTHING SECTOR

Ahu Fatma MANGIR
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Moda Tasarımı
ahumangir@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0345-8944

Ayşegül PARALI
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Moda Tasarımı
agulparali@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0807-5245

V. Özlem AKGÜN
Selçuk Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Finansman
ozlemakgun@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0597-7318

Hatice HARMANKAYA
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Moda Tasarımı
harmankayahatice@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6375-7586

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
05.04.2024

Kabul Tarihi:
18.06.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Tüketici, Giyim,
Satış Elemanı,
Mağaza, Satın Alma
Davranışı

Keywords
Consumer, Clothing,
Sales Staff, Store,
Purchasing
Behaviors

Modern pazarlarda, müşteri profili günden güne değişmektedir. Her gün daha talepkâr olan bugünün tüketicisi, sunulan alışveriş deneyiminin kusursuz olmasını istemektedir. Araştırmada betimsel araştırma türlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Konya il sınırları içindeki 18–55 yaş arası tüketiciler; örnekleme ise Konya’da yaşayan erkek ve kadın giyim tüketicileri arasından gönüllü olarak araştırmaya katılan 476 kişi oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde, kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma için gerekli verileri toplamak amacıyla, tüketicilerin özelliklerine ve giyim mağazalarındaki satış elemanlarına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik hazırlanan soruların yer aldığı anket formu geliştirilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde tanımlayıcı istatistiksel analizlerin yapılması amacıyla veriler, SPSS paket programına aktarılmıştır. Sorulara verilen cevaplar, tablolarda sayı (s) ve yüzde (%) değerleri olarak gösterilmiştir. Tablolar gerek kendi içerisinde gerekse birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Çalışma bulguları, yaş değişkeni dikkate alınarak çapraz tablolarda verilmiştir. Yaş değişkenine ait ANOVA testi sonuçları, ilgili alanlarda verilerek yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; tüketicilerin giysi mağazalarında çalışan satış elemanlarının ürünler hakkında bilgi sahibi ve ürün çeşitliliğine hâkim, kibar, güler yüzlü olmalarını istedikleri, talep ettikleri süreçte alışverişte kendilerine eşlik etmelerini beledikleri ve satış elemanlarının beklentilerine uygun ürünler sunmasını istedikleri ortaya çıkmıştır.

In modern markets, the customer profile changes from day to day. Today's consumer, who is more demanding every day, also wants the shopping experience offered to be perfect. In the research, the relational survey method which is one of the descriptive research types, was used. The population of the research is consumers between the ages of 18-55 in Konya; the sample consists of 476 people who voluntarily participated in the research among men and women clothing consumers living in Konya. Snowball sampling technique was used to determine the sample. In order to collect the necessary data for the research, a questionnaire form was developed, which included questions about the characteristics of consumers and their views on sales staff in clothing stores. The data were transferred to the SPSS package program in order to make descriptive statistical analyses on the obtained data. The answers given to the questions are shown in the tables as numbers (s) and percentages (%). Tables are interpreted both within themselves and in relation to each other. Findings of the study are given in cross tables considering the age variable. The ANOVA test results of the age variable were given in the relevant fields and interpreted. According to the research results; It has been revealed that consumers expect the sales staff working in clothing stores to be knowledgeable about the products and have a good command of the product variety, to be polite and friendly, and to accompany them in shopping as long as they demand and offer alternative products that meet their expectations.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1465977>

Anf/Cite as: Mangır, A. F., Paralı, A., Akgün, Ö., & Harmankaya, H. (2024). Tüketici satın alma kararlarında satış elemanı etkisi: Hazır giyim sektörüne yönelik ampirik bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 830-850.

Giriş

Geçmişten bugüne pek çok gelişmenin etkisiyle gerek pazarlama anlayışında gerekse de tüketici profilinde radikal değişiklikler söz konusudur. Rekabetçi olmanın peşinden koşan pek çok pazarlama yöneticisi, bugünün tüketicisini daha iyi anlamak, ona uygun mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmek için hem teknolojik değişimleri yakından takip etmekte hem de tüketici satın alma kararında etkili olan değişkenlere yönelik veriler toplama gayesi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Geleneksel satış anlayışından, bugünün postmodern anlayışına evrilen pazar ortamında, tüketicinin satın alma karar sürecinde etkili olan çok sayıda faktör söz konusudur. Tüketici davranışlarının şekillenmesinde; ihtiyaçlar, motivasyon ve ilgi, algılama, öğrenme, tutumlar, kişilik, yaşam tarzı, kültür, sosyal sınıflar ve gruplar gibi çeşitli unsurlar etkilidir (İslamoğlu ve Altunışık, 2017). Tüm bu unsurların dikkate alındığı, tüketicinin işletmenin odağında olduğu ve pazarlama karması unsurlarının bütünlüklü pazarlama iletişimi çabaları ile uyumlu hale getirildiği bir anlayışla hareket etmek, rakipler arasından sıyrılmanın önemli bir yoludur.

Türkiye'nin lokomotif sektörleri arasında yer alan hazır giyim sektörü, tüketici odaklı uygulamaların yoğun biçimde sürdürüldüğü sektörler arasında önceliklidir. Hazır giyim sektörü, örme ve dokuma kumaştan elde edilen moda yön veren giyim eşyası üretimini içeren istihdam kaynağı bir sektördür (Öndoğan, 2018, s. 97). İmalat sanayii içinde ciddi bir paya sahip sektörün, önemli aktörlerinden birisi de satış elemanlarıdır. İşletmelerin ortaya koydukları ürünlerin kalitesi, ulaşılabilir olması, değer sunması yanında satış elemanlarının müşterilere yaklaşımı ve göstermiş oldukları performans da işletmelere rekabet avantajı sağlayan önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Satış elemanı, mal veya hizmet sunumunu hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarıyla, tutum ve davranışlarına göre ayarlayabilen, tüketicinin tepkisini anlayıp, uygun bir yaklaşımla kendi davranış biçimini en etkili ve ikna edici biçimde düzenleyen, müşteriler ile iletişim kuran, anlaşılan ve ürünün el değiştirmesini sağlayan kişidir (Okumuş, 2020, s. 22). İşletmeler, müşteriler ile güçlü ilişkiler kurabilecek etkin satış gücü yönetimi sayesinde rekabet üstünlüğü elde etme, satışları artırma, pazar payını yükseltme, pozitif nakit akışına sahip olma ve kurumsal marka imajını güçlendirme gibi önemli avantajlar elde edebilmektedir.

Yapılan bu araştırmanın amacı, tüketici satın alma kararlarında satış elemanı etkisini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında; satış elemanı, tüketici, tüketici satın alma kararları ve hazır giyim sektörü kavramları teorik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Araştırmanın saha çalışması bölümünde ise hazır giyim sektörüne yönelik olarak yapılan ve Konya ili sınırları içerisinde ikamet eden, 18 yaş ve üzeri 476 yetişkin bireyin katılımı ile gerçekleştirilen anket uygulamasının analiz ve bulguları yer almaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Satış Elemanı Kavramı

Satış elemanı kavramı, ticari bir faaliyet olan satışın gerçekleşmesinde müşteriyle birebir iletişim kuran ve müşterilerin taleplerini karşılamayı hedefleyen kişi veya kişileri ifade etmektedir. Satış elemanlarının, müşterilerin ihtiyaçlarını anlamak, mal veya hizmetler hakkında doğru bilgi sunmak ve müşteri memnuniyetini sağlamak gibi önemli özellikleri bulunmaktadır. Satış elemanı, bir mal veya hizmetin satın alınmasını ve kişilerin satışa teşvik edilmesini sağlayan kişidir. Satış elemanları, tüketicilerle etkili bir iletişim kurarak, onların ihtiyaçlarını anlamaya, mal veya hizmetin faydalarını vurgulamaya ve satın alma kararlarını etkilemeye yardımcı olmaktadır (Yılseli ve Özdemir, 2021, s. 506). Satış elemanları, pazarlama, ekonomi ve moda gibi çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir.

Pazarlama alanında çalışan satış elemanları, mal veya hizmetin tanıtımını yaparak, tüketicilerin ilgisini çekmeye ve güven duygusu oluşturmaya çalışmaktadır. Ekonomi alanında çalışan satış elemanları genellikle bankacılık, sigortacılık veya finansal danışmanlık gibi sektörlerde görev almaktadır. Ekonomi alanında çalışan satış elemanları daha çok müşterilerin finansal durumlarını analiz ederken, onlara uygun yatırım veya tasarruf seçenekleri sunmakta ayrıca müşterilerle uzun vadeli ilişkiler kurarak, onların memnuniyetini sağlamaya ve sadakatini artırmaya çalışmaktadır (Yeo vd., 2019, s. 4). Moda alanında çalışan satış elemanları ise giyim mağazalarında veya online platformlarda görev alabilmektedir. Moda alanında çalışan satış elemanları, müşterilerin zevkine ve tarzına uygun ürünleri seçerken, onlara moda trendleri hakkında bilgi vermektedir. Moda alanında çalışan satış elemanları ayrıca müşterilerle sağlıklı iletişim kurarak, onların ihtiyaçlarını karşılamaya ve marka sadakatini oluşturmaya gayret göstermektedir (Adeola vd., 2021, s. 2).

Verilen açıklamaların ışığında en genel haliyle satış elemanı kavramı, ticari bir faaliyet olan satışın gerçekleşmesinde müşteriyle birebir iletişim kuran ve müşterilerin taleplerini karşılamayı hedefleyen kişi veya kişiler olarak ifade edilebilir.

Satış Elemanlarının Özellikleri

Satış elemanının özellikleri ve nitelikleri, çalıştığı sektör, hizmet türüne, müşteri segmentine ve iş ortamına göre değişiklik göstermektedir. Ancak genel olarak satış elemanının sahip olması gereken bazı ortak özellikler kısaca şunlardır (Lo ve Sharma, 2015, s. 3-5):

- (a) Kişilik; satış elemanının kendine güvenli, girişimci, yaratıcı, esnek, başarılı arzulu, iletişim kurma becerisi yüksek, müşteri odaklılık gösteren ve takım çalışmasına uyumlu bir kişilikte olması önemlidir.
- (b) Eğitim; satış elemanının üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olmuş veya mesleki eğitim almış olması gerekmektedir. Ayrıca satış sürecinin temel prensiplerini ve tekniklerini bilmesi tercih edilmektedir.
- (c) Deneyim; satış elemanının müşterilerle uzun süreli ilişkiler kurmuş ve onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış olması gerekmektedir. Ayrıca satış sürecinde karşılaşılan zorlukları aşmak için deneyimli ve bilgili olması da avantaj sağlamaktadır.
- (d) İletişim; satış elemanının müşterilerle etkili bir şekilde iletişim kurabilmesi için sözel ifade yeteneği, dinleme becerisi, analitik düşünme becerisi ve genel kültür bilgisi de gerekmektedir. Ayrıca satış sürecinde kullanılan teknolojileri (örneğin MS Office programları) de iyi derecede kullanabilmesi önemlidir.
- (e) İhlal; satış elemanının dürüst olması, saygılı, profesyonel ve etik davranması önemli bir gereksinimdir. Ayrıca, müşterilerin haklarını korumak için yasalara uygun hareket etmesi de gerekmektedir.

Satışta Müşteri Odaklılık

Müşteri odaklılık stratejisi, işletmelerin müşterilerinin ihtiyaçlarını, beklentilerini ve memnuniyetini ön planda tutarak mal veya hizmet sunma stratejisi olarak tanımlanabilmektedir. Müşteri odaklılık stratejisini uygulamak için şu adımlar takip edilmelidir (Grant vd., 2020, s. 72; Islamgaleyev ve Uruzbayeva, 2022):

1. Müşterilerin iyi analiz edilmesi, müşteri odaklılıkta öncelikli adımdır. Müşterilerin demografik, psikografik, davranışsal ve duygusal özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Müşterilerin hangi mal veya hizmetleri tercih ettikleri, hangi kanalları kullandıkları, hangi sorunları yaşadıkları ve nasıl çözüm aradıkları belirlenmelidir. Müşteri analizi yapmak için anketler, görüşmeler, odak grupları gibi yöntemler kullanılmaktadır.
2. Müşteri odaklı kampanyalar hazırlanması gerekmektedir. Müşterilerle etkileşim kurmak ve onların marka ile bağ kurması için çeşitli kampanyalar düzenlenmesi önemlidir. Kampanyaların sınırlı süreli, özgün ve ilgi çekici olmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca kampanyaların sosyal medya, e-posta, web sitesi gibi farklı kanallarda yayınlanması ve duyurulması da bir diğer önemli unsurdur.
3. Müşteri memnuniyeti ölçülmeli ve iyileştirilmelidir. Müşterilerden gelen geri bildirimlerin değerlendirilmesi ve müşteri memnuniyetini artırıcı faaliyetler planlanması bu aşamada önemlidir. Müşteri memnuniyetini ölçmek için PUKÖ ((Planla – Uygula – Kontrol Et – Önlem Al) yaklaşımı kullanılmaktadır. PUKÖ yaklaşımı olarak memnuniyeti artırıcı faaliyetler planlamak ve uygulamak müşteri sadakatini ve memnuniyetini arttırmada başarıyı sağlamaktadır. Geri bildirimleri düzeltici faaliyetler yapılarak, performansın artırılması ve yapılan çalışmaların sürekliliğinin sağlanması önem arz etmektedir.

Değişen Pazarlama Ortamında Tüketici Satın Alma Kararı

Pazarlamanın, geçmişten bugüne değişimi son derece çarpıcıdır. Bugünün modern pazarlama anlayışında, hedef tüketicinin isteklerine, zevklerine ve ihtiyaçlarına göre şekillenen esnek stratejiler önceliklidir. Tüketici davranışlarındaki değişikliklere ayak uydurmak, geleneksel normlara bağlı olmayan yeni nesil tüketicilerin gerçekten ihtiyaç duydukları ürünleri ortaya koymakla ve pazarlama karmasını bu ihtiyaçlar doğrultusunda revize etmekle mümkündür. Tüketici davranışı artık yalnızca satın alma esnasında olanları değil, aynı zamanda satın

alma aşamasından önceki ve sonraki durumları, bu aşamalarla ilgili tecrübeleri ve farklı unsurları da incelemektedir. Bugünün pazarlama ortamında, değişen tüketici talepleri dikkate alındığında çeviklik, hız, müşteri odaklılık kavramlarının oldukça önemli olduğunu ifade etmek mümkündür (Koç, 2011, s. 23; Odabaşı, 2022, s. 39).

Geçmişten Bugüne Tüketici Profili ve Tüketim Anlayışı

İnsan davranışlarını ölçme ve değerlendirmedeki zorluk ve insan davranışının içsel ve dışsal birtakım faktörlerin etkisi ile şekillenmesi sebebiyle tüketici, pazarlama sisteminin anlaşılması en güç ve en kompleks elemanı olarak kabul edilmektedir (İslamoğlu ve Altunışık, 2017, s. 15). Geçmişten bugüne pazarın en önemli aktörlerinden olan tüketici profili, radikal biçimde değişmiştir ve bu değişim süreci devam etmektedir. Teknolojinin hızlı gelişimi şüphesiz değişim üzerinde önemli bir etkidir. Mal ve hizmetlerin birbirine benzediği pazarlama ortamında bilgiye erişim, tüketicilerin karar verme sürecini kolaylaştıran önemli bir unsurdur. Satın almak istediği ürünü kolaylıkla internet üzerinden araştırma fırsatı bulan yeni nesil tüketiciler, rakip markaların mal ve hizmetlerini de detaylı olarak inceleme ve satın almayı düşündükleri ile karşılaştırma imkânı elde etmektedir. Bu bağlamda pazarlama yöneticilerinin yürütmüş olduğu tutundurma çabaları da hiç olmadığı kadar önem arz etmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, işletmeler bütünlük pazarlama iletişimi faaliyetlerinin önemini daha iyi kavramaya başlamıştır. Pazarlama karmaşasının geleneksel bileşenleri, geçmiş dönemlerde olduğu gibi verimli değildir ve geleneksel haliyle 4P'nin rekabetçi olma özelliği bulunmamaktadır. Rekabetin bu derece yüksek olduğu pazarlama ortamında işletmelerin, mevcut ve potansiyel müşterilerle uzun vadeli ilişkiler kurmasının ve bu ilişkileri sürdürmesinin önemli yolları arasında pazarlama karmaşı doğrultusunda bütünlük pazarlama iletişimi çabalarını müşteri odaklı olacak şekilde revize etmek (Olimpia ve Mihaela, 2015, s. 1446) ve tüketicilerden elde edilecek güncel verilere doğru zamanda sahip olmak yer almaktadır.

Her ne kadar pazarlar dinamik bir yapıyı arz etmekte ise tüketici de ruhu gereği dinamiktir (Bagga ve Bhatt, 2013, s. 78). Bugün tüketim, artık fizyolojik ihtiyaçları karşılama sürecinden öte psikolojik bir tatmini sağlayan, çevre ve dış dünyayla kurulan iletişime temel teşkil eden bir iletişim aracıdır (Koç, 2011, s. 21). Tüketim kültürü ise modernizmden postmodernizme doğru evrilmektedir. Tablo 1, bu dönüşümü özetlemektedir.

Tablo 1. Modernizm ve Postmodernizm Karşılaştırması

Modernizm	Postmodernizm
Düzen-Kontrol	Düzensizlik-Kaos
Keskinlik-Belirleyici	Belirsizlik-Kararsızlık
Fordizm-Fabrika	Postfordizm-Büro
İçerik-Derinlik	Stil-Yüzeysellik
Gelişme-Yarım	Durağanlık-Bugün
Türdeşlik-Konsensus	Türdeş olmayan-Çoğulcu
Hiyerarşi-Yetkinlik	Eşitlik-Gençlik
Varoluş-Gerçeklik	Performans-Taklit
Tedbirli-Dışa Dönük	Kuşkulu-Benmerkezli
Tasarlama-Metafizik	Katılım-Parodi
Uygunluk-Tasarım	Uygunsuzluk-Şans

Kaynak: (Odabaşı, 1999, s. 125)

Postmodern tüketiciyi anlamaya yardımcı olan Tablo 1, esasında tüketimin geçmişten bugüne olan evrimini de özetlemektedir. Postmodern tüketimde öne çıkan bazı hususlar, sanal ya da taklit olanın yerine gerçek olanı kabul eden üst gerçeklik, bireysel değerleri, tercihleri, kullanılan mal ve hizmetleri, markalara ayırma ve her birine yönelik ayrı çözümler geliştirme anlamını taşıyan parçalanma, tüketimin sosyal bir faaliyet olarak algılanması

(üretim ile tüketimin yer değiştirmesi), nesne-insan ilişkilerinde belirleyici unsur olarak nesnelere kabul gören öznenin merkezileştirilmesi ve zıt kavramların ve duyguların birlikte bulunabileceği anlamına karşılık gelen karşıtların birlikteliği şeklinde ifade edilmektedir (Odabaşı, 1999, s. 126-134, Özdemir, 2007, s. 28-29). Bugün pek çok pazarlama çabası, tüketiciyi etkilemeye, onun istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Tüketici Satın Alma Davranışı ve Satın Alma Kararı

Tüketim olgusu, özellikle son dönemlerde pek çok araştırmanın önemli odaklarından birisidir. Tüketimdeki baş aktör ise kuşkusuz tüketicidir. Tüketici, “*kişisel ya da ailesinin ihtiyaç, istek ve arzuları için pazarlama bileşenlerini satın alan ya da satın alma kapasitesinde olan gerçek kişidir*” (Karabulut, 1981, s. 11). Tüketiciler, ihtiyaçlarının veya isteklerinin farkına varan, satın alan ve daha sonra tüketim sürecinde ürünü elden çıkaran bireylerdir (Neima ve Sirwan, 2023, s. 169). Tüketici davranışı; tüketicilerin mal, hizmet ve fikirleri satın alırken, kullanırken, değerlendirirken ve elden çıkarırken sergilediği davranıştır (Schiffman ve Kanuk, 2004). Tüketici satın alma davranışı ise nihai tüketicinin satın alma davranışını ifade etmektedir. Tüketici satın alma davranışı, isteklerin karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin seçilmesi, satın alınması ve tüketilmesidir. Tüketicinin kimliğini, karar verme sürecini, alışveriş alışkanlıklarını, satın alma davranışını, satın aldığı markaları veya ziyaret ettiği mağazaları pek çok faktör etkilemektedir ve satın alma kararı bu faktörlerin her birinin sonucudur (Ramya ve Ali, 2016, s. 76). Tüketici satın alma davranışı, tüketicilerin seçim kalıplarını karakterize eden tutumlar dizisidir (Dawson vd., 2006). Nihai müşterilerin satın alma davranışı bir diğer ifadeyle kişiler ve hane halklarının kendi tüketimleri için mal ve hizmetler satın alması anlamını taşımaktadır (Kotler ve Armstrong, 2018, s. 142). Tüketici satın alma davranışı, kişinin ihtiyaç duyduğu veya istediği mal veya hizmetleri aradığı, mevcut alternatifler arasından ihtiyacı olanı satın almaya karar verdiği ve sonrasında bunu kullanıp elden çıkardığı bir süreçtir (Gupta ve Mishra, 2023, s. 40). İşletmeler, özellikle potansiyel müşteriler için herhangi bir strateji geliştirmeden önce tüketici karar ve satın alma sürecini doğru olarak tanımlamak durumundadır.

Tüketici satın alma davranışını ve karar verme sürecini etkileyen pek çok unsur söz konusudur. Öncelikle tüketici satın alma davranışı, tüketicinin satın alacağı ürün çeşidine göre dörde ayrılmaktadır (Kumar vd., 2022, s. 373): (a) Karmaşık satın alma davranışı; bir tüketicinin, pahalı bir ürün satın alması gerektiğinde ortaya çıkan, riskin yüksek olması sebebiyle alıcının katılımının çok yüksek olduğu, alıcının bilgilere doğru erişimi sağlamak için yüksek çaba sarf ettiği davranış türüdür. (b) Uyumsuzluğu azaltan satın alma davranışı; alıcının yine yüksek ilgi gösterdiği fakat ürünün azlığı ve alternatifin fazla olmaması sebebiyle sınırlı seçenekler arasından seçim yapmak zorunda kaldığı davranış türüdür. (c) Alışkanlık halinde satın alma davranışı; alıcının yüksek katılım peşinde koşmadığı, mevcut olanlar arasında en iyisini seçmeye çalıştığı, değeri düşük olan rutin nitelikteki ürünleri satın alırken gösterdiği alışılmış satın alma davranışdır. (d) Çeşitlilik arama davranışı; alıcının düşük fiyatlı ürün alımlarında gösterdiği, mevcut ürünler arasında küçük bir karşılaştırma yapılan ve daha ekonomik olanın tercih edildiği, belirli bir markaya bağlılığın mevcut olmadığı, mevcut tekliflere göre tercihlerin değişebildiği davranış türüdür. Bazı araştırmacılara (Mucuk, 1999; Kılıç ve Göksel, 2004; Baydaş vd., 2008) göre ise satın alma kararlarının verilmesinde (a) en basit karar alma türü olan, tüketicilerin geçmiş deneyimlerine dayanarak aldıkları ekmek vb. kolayca ürünlere yönelik verilen rutin/otomatik satın alma davranışı, (b) orta düzey karar alma türü olan, tüketicilerin ürün alma konusunda hassas oldukları mobilya, beyaz eşya vb. beğenmeli ürün grubuna yönelik verilen sınırlı sorun çözme davranışı ve (c) tüketicilerin hassas davrandığı, haklarında son derece az bilgiye sahip olduğu, pahalı ve özelliği olan ürün grubuna yönelik verilen yaygın/yoğun sorun çözmeden oluşan üç yöntem söz konusudur.

Satın alma kararları, tüketicilerin mal ve hizmet satın alma veya tutumlarını belirleme süreci olan istek ve ihtiyaçlarını karşılamasına yönelik eylemlerdir ve tüketici davranış kalıplarını doğrudan etkileyecek değişkenler arasında coğrafi, demografik, psikografik ve davranışsal faktörler yer almaktadır (Amrullah vd., 2021, s. 2). Satın alma kararları, kişinin tüketeceği iki ya da daha fazla ürün alternatifini içeren karar verme sürecidir (Schiffman ve Kanuk, 2004). Satın alma kararlarında, ürün kalitesinin yanı sıra algılama, motivasyon, öğrenme, tutum ve inanç gibi unsurlar da etkilidir (Rita ve Okorie, 2022, s. 89). Tüketiciler ayrıca, geçmiş deneyimlerine ya da çevrelerindeki diğer insanlardan veya dış kaynaklardan öğrenilen bilgilere dayanarak da satın almayı düşündükleri ürünler konusunda bilgi arayışına girmektedirler. Bu sebeple de geçmiş satın almalara yönelik deneyimler, satın alma kararı vermeden önce kullanılan içsel bilgiler için son derece kritik bir kaynak olarak nitelendirilmektedir (Schiffman ve Wisemblit, 2015). Aynı zamanda ağızdan ağıza pazarlama faaliyetlerinin de satın alma kararı

üzerinde pozitif yönlü etkisi söz konusudur (Arisinta ve Ulum, 2023, s. 68). Güven, bir ürüne ilişkin satın alma kararını belirleyecek faktörler arasında yer almaktadır (Rakhmawati ve Okshanela, 2023, s. 116).

Gelişen ve değişen pazarlama ortamında, tüketicilerin satın alma karar süreci oldukça karmaşıktır. Tüketici, bir ihtiyacı hissetme aşamasından başlayarak satış sonrası değerlendirmelere kadar bir dizi karar vermektedir ve verdiği bu kararlar dizisi de satın alma karar süreci olarak ifade edilmektedir (Baydaş vd., 2008). Kotler ve Armstrong (2012) tüketicinin mal veya hizmet satın alma kararlarına başlangıç aşamasının, ihtiyaçların farkına varılması olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte bir süreç olarak ele alındığında tüketicinin satın alma karar sürecinde; Şekil 1’de yer aldığı haliyle bir ihtiyacın hissedilmesi/uyarılması ve kabulü, alternatiflerin belirlenmesi/bilgi edinilmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararının verilmesi ve satın alma sonrası değerlendirmeden oluşan beş temel aşama söz konusudur (Mucuk, 1999, s. 89; İslamoğlu ve Altunışık, 2017, s. 34-48). Satın alma karar sürecinin beş adımdan oluşması, satın alma sürecinin fiili satın alma yapılmadan önce başladığı anlamını taşımaktadır (Rita ve Okorie, 2022, s. 88). Bu sebeple rekabetçi pazarlarda, pazarlamacıların yalnızca gerçek satın alma kararına odaklanmak yerine satın alma kararı verme sürecinin tamamını dikkate alacak pazarlama stratejileri geliştirmeleri son derece kritiktir.

Şekil 1. Tüketici Karar Alma Süreci

Kaynak: (Mucuk, 1999, s. 89; İslamoğlu ve Altunışık, 2017, s. 34-48’den uyarlanmıştır.)

Birinci aşamada; tüketicinin arzuladığı durumla, mevcut durum arasında bir farkın olduğunun farkına varılması durumu söz konusudur. Sorunun farkına varan tüketici, sorunu çözmek için ihtiyacı olan bilgiyi toplamaya yönelmektedir. Tüketicinin bilgi araştırma faaliyetini yürüttüğü bilgi edinme süreci, ikinci aşamadır. Pazarlama çevresi, ürün, durumsal faktörler, bireysel farklılıklar, bilgi ve deneyimler bu süreçte etkilidir. Alternatiflerin değerlendirilmesi aşamasında, değerlendirme kriterlerinin nitelik ve özelliklerinin neler olduğu, ölçütlerin ne şekilde değerlendirdikleri ve seçenekler içinde seçimin nasıl gerçekleştirildiği önemlidir. Dördüncü aşamada, tüketicinin satın alma eylemini gerçekleştirilmesi için para ve zaman uygunluğu, ihtiyacın önceliğinin tanımlanması vb. unsurlar dikkate alınmalıdır. Son aşama, satın alma kararından sonra yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Tüketici umduğu performansı elde ettiğinde tatmin olmakta ve markayı satın almaya devam etmektedir. Beklediği performansı elde edemediğinde ise tatminsizlik yaşamakta ve başka bir markaya yönelebilmektedir (İslamoğlu ve Altunışık, 2017, s. 34-48).

Hazır Giyim Sektörü Kavramı ve Kapsamı

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli sebeplerle bir ihtiyaç halini alan örtünme isteği, dokuma sanatının gelişmesine sebep olmuştur. İnsanlığın en eski uğraşlarından biri olan ve başlangıç tarihi tam olarak bilinmeyen tekstil tekniğinin (Tez, 2009, s. 21) yaklaşık 9 bin yıl öncesine ait bir sanat olduğu tahmin edilmektedir. Dokunan ilk kumaş örnekleri, doğada hazır bulunan liflerden elde edilmiştir. Yapılan pek çok arkeolojik araştırma, ilk insanların bitkisel lifleri kullanarak dokuma sanatını başlattıklarını göstermektedir (Yılmaz, 2017, s. 99). İlk insanlar özellikle keten lifinden dokunan ilk kumaş örneklerini, kendilerini dış etkenlerden korumak amacıyla vücutlarına sararak kullanmışlardır. Kendirden dokunan ilk keten parçası Anadolu’da, Çatalhöyük’te yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış ve o dönemden itibaren insanların kumaş dokuma konusunda bilgi sahibi olduğunu bizlere göstermiştir. Anadolu, elyafından iplik üretimi, iplikten kumaş

ve kumaştan da giysi üretimi sürecini kapsayan tekstil ürünleri üretiminde ilk merkezlerden biridir. Tarih boyunca insanların ilk yerleşim yerlerinden birisi olan Anadolu’da, yaklaşık 3000 senelik hazır giyim ve tekstil üretimi yapıldığı bilinmektedir. Anadolu, özellikle 18. yüzyıla kadar, tekstil ve hazır giyim ürünleri üretiminde öncelikli olarak ipek ve pamuk endüstrisinde ve bunların dünyaya ihracatında Hindistan’dan sonra en önemli ticaret merkezi olmuştur (Bayraktar ve Şeker, 2022, s. 55). Anadolu’da, ilk dönemlerden itibaren genellikle doğal maddelerden üretilen tekstil ürünlerinde günün şartlarının da değişmesine bağlı olarak farklı beklentileri karşılayabilecek farklı malzemelerin de üretimi yaygınlaşmış, zamanla tekstilde kullanılan hammaddeler gelişmiş ve çeşitlenmiştir (Çoban ve Kök, 2005, s. 69). 18. yüzyılda Avrupa’da sanayi devriminin etkisi ile farklı malzemeler ile de üretilen kumaşlar, modada oluşan değişimlere ayak uydurabilecek şekilde hızlı üretilmeye başlanmıştır. Sürekli artış gösteren dünya nüfusu ve insanların giyimde farklılık beklentileri sonucunda gelişen teknoloji ile tekstil ve hazır giyim sektöründe makineleşme sürecine girmiştir (Esi, 2017, s. 644). 1733 yılında İngiliz mucit John Kay’ın uçan mekik adlı buluşuyla başlayan serüven ilerleyen dönemlerde yine İngiltere’de, J. Hargreaves 1764’te aynı anda 8 makarada iplik büken çıkırtığı keşfetmesi ile hız kazanmıştır. Kumaşın hızlı dokunmaya başlaması ve Fransa’da 1829’da Barthelemy Thimonnier’in tek iplik ile zincir dikiş yapan bir makine geliştirmesi (Tez, 2009, s. 122) giysi üretiminin de hızlanmasını sağlamıştır. Böylece 19. yüzyılda makineleşme ile hazır giyim sektörünün temelleri atılmış, zamanla tüm üretim sürecinde farklı makineler ile yapılan uygulamalar giysi tasarımlarının hızla üretilmesini sağlamıştır.

İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından birini karşılamak amacı ile üretilen tekstil ve hazır giyim ürünlerinin yaygınlaşmaya başladığı ilk dönemlerde, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Avrupa, Kuzey Amerika ve sanayi bakımından zengin olarak nitelendirilen ülkelerde yapılan suni ve sentetik elyaf üretimi, başta Tayvan, Güney Kore, Çin ve Türkiye olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede yaygınlaşmaya başlamıştır (Çoban ve Kök, 2005, s. 70). Özellikle 19. yüzyılda ABD’de yaşanan iç savaş sırasında üniformalara olan talebin artması hazır giyim üretim yöntemlerinin gelişmesine olan ihtiyacın dikkat çekici boyutlara da ulaşmasına sebep olmuştur (Aktaran: Üstüner, 2017, s. 53).

Bugün, tekstil ve hazır giyim endüstrileri, ülke ekonomilerinin gelişmişlik yolunda ihtiyaç duydukları gelir ve istihdam yaratıcı özelliklerinden dolayı sürekli diğer sektörlerle rekabet içerisinde. Buna bağlı olarak da tekstil ve hazır giyim sektörü, ülke ekonomileri için stratejik öneme sahiptir. 1970’li yıllarda küresel tekstil ve hazır giyim pazarının gelişmekte olan ülkelere kayması sebebiyle Çok Elyaflılar anlaşmasının imzalanması ve buna bağlı olarak uygulanmaya başlanılan tarife ve koruma oranlarıyla ülkelerde ticaret hacmi gelişmiş ve ticaret tekstil ve hazır giyim sektörünü de kapsayacak şekilde dengelenmeye çalışılmıştır (Kanoğlu ve Öngüt, 2003, s. 28). Ülkelerin küresel piyasalara entegre olma açısından bir nevi penceresi olan bu sektörler dış ticaret payı yüksek olduğu için, dünyada liberalleşme sürecinin seyrine bağlı olarak kendilerini revize etmektedirler.

1990’ların sonlarından itibaren tekstilde kullanılan teknolojilerin yapısı hızlı bir değişime uğramış, tekstil sanayisi petrol-kimya, kâğıt ve bazı metal sanayilerinden sonra dünyadaki dördüncü sermaye-yoğun sanayi durumuna ulaşmıştır (Çoban ve Kök, 2005, s. 70).

Türkiye’de ise hazır giyim sektörü ülke ekonomisinin lokomotif sektörleri arasında olup 1980’lerden itibaren ivme kazanmış bir sektördür. Küresel rekabet koşullarında dinamik bir yapı içerisinde olan bu sektör Cumhuriyetin kuruluşundan 1980’li yıllara kadar devletçi politikalarla yol almıştır. 1980 yılında uygulamaya konulan ihracata yönelik kalkınma politikası ile hızla büyümeye başlayan hazır giyim ve tekstil sektörüne 1980’den itibaren yapılan yatırımlar çoğalmıştır (Sevim ve Kuyumcu, 2008, s. 13).

Rekabet Ortamında Türkiye’nin Hazır Giyim Sektörüne Genel Bakış

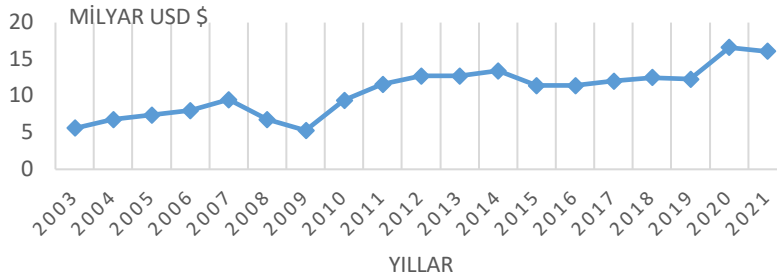
Doğal ve kimyasal ürünlerden elde edilen elyaf üretimiyle başlayan ve iplik, dokuma-örme kumaş üretimi ile devam edip halı ve hazır giyim ürünlerinin üretimiyle son bulan tekstil ve hazır giyim endüstrileri tüm aşamalarıyla Türkiye’nin sanayisinde en yaygın sektörlerdendir (Batuk, 2022, s. 9). Bu sektörler, Türkiye ekonomisi için hem imalat sanayisi açısından hem de uluslararası alanda markalaşma açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkiye’nin jeopolitik konumunun yanı sıra temel hammaddelerin bol olması ve dolayısıyla ucuz olması, ulaşım maliyetlerinin düşüklüğünün teslimat sürelerinin kısılmasını sağlaması ülkeye diğer ülkelere oranla bu sektörlerde büyük bir rekabet üstünlüğü sağlamıştır (Uyanık ve Çelikel, 2019, s. 33). Bu rekabet üstünlüklerine rağmen Türkiye’de sektör büyük oranda dışa bağımlıdır. 1990-2002 yılları arasında %8,6 oranında ihracat

gerçekleştirilirken, tekstil ve hazır giyim ithalatı % 13,6 olarak gerçekleşmiştir (Bostan, Ürüt ve Ateş, 2010, s. 49). 2005 yılından sonra Türkiye'de, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü tarafından kabul edilen, Tekstil ve Hazır Giyim Antlaşmasının uygulanmaya konulması ile sektör ve pazarın canlanması, ülkenin tekstil alanında rekabet ortamında ön plana çıkması sağlanmıştır. 1995 yılında imzalanan bu anlaşma ile doğan yeni ticari durum, Türk tekstil ve hazır giyim sektörlerinin üzerinde önemli gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. 2005 yılına kadar düşük maliyetli ürünler ile pazarda rekabet etmeye çalışan Türk tekstil ve hazır giyim sektörleri rekabette tarzını değiştirmiştir. Geleneksel ve temel ürünlerle pazarda yer almak yerine, yüksek katma değerli tekstil ürünleriyle hazır giyimde marka yaratarak güçlü yapılanma benimsemeye başlamıştır (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2012 Tekstil, Hazır giyim, Deri ve Deri Ürünleri Sektörleri Raporu, s. 20).

Türkiye'nin AB ülkeleri ile 1996 yılında imzalamış olduğu Gümrük Birliği Anlaşması tekstil ve hazır giyim sektörlerinin de içinde bulunduğu ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla hizmet etmektedir. Aslen, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan tekstil ve hazır giyim sektörlerine ait ticari ilişkileri 1963 Ankara Anlaşması ile oluşturulmuş ve daha sonra 1970 Katma Protokolü ile ileriye yönelik sektör ve mallar üzerinde gümrük vergilerin indirilmesi süreci belirlenmiştir. 1980'li yıllarla birlikte Türkiye ekonomisi liberalleşme süreci ile İhracata dayalı büyüme stratejileri uygulanmış ve tüm sektörlerde küresel piyasalara entegrasyon amaçlı uygulamalar gerçekleşmiştir. Bu kapsamda Ankara Antlaşması ile başlayan Katma Protokol ile devam eden Gümrük Birliği ile kurumlaşan süreç 2005 yılında tekstil ve hazır giyim sektöründe tüm kotaların sıfırlanması ve bu pazarlara gümrük vergisiz rekabet imkânı ile sona ermiştir. Gümrük birliğine giriş mevzuat standardizasyonu, tüketiciler için ürün ve fiyat çeşitliliği etkileri olmuş diğer yandan Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olmaması ticarete birtakım imkânlardan tam anlamıyla yararlanamaması sonucunu doğurmuştur (Öztürk, 2023, s. 82). Ancak, sektör üzerinde belirleyici faktörlerden biri olan popüler tüketim kültürünün etkisiyle ülkeler arasındaki rekabetin temel girdilerle sınırlı olmaması ile birlikte markalaşma ve tasarım üstünlüğünün de ele geçirilmesi gerekliliğiyle, Türkiye'de 2004 yılında Turquality® projesi başlatılmıştır (Karakoç, 2009, s. 71). Rekabet avantajını elinde bulundurduğu tekstil ve hazır giyim sektörlerinde seçilen şirketlerin markalarıyla küresel bir oyuncu olabilmeleri amaçlanmış böylece programdan yararlanan firmaların ihracatında önemli artış gerçekleşmiştir (Onur, 2021, s. 85). Ancak, 2005 yılından itibaren Çok Elyafıllar Anlaşması'nın sona ermesi ucuz işgücü avantajına sahip Asya ülkelerinin rekabette bir adım öne çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2001 krizi sonrası başlatılan güçlü programa geçiş ile tüm sektörlerdeki toparlanma tekstil sektörüne de yansımış 1998 yılında 2.631 milyar dolar olan tekstil ihracatı, 2003 yılında 5,6 milyar dolara çıkmış 2007 sonuna kadar 9,5 milyar dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin tekstil ihracatı 2008 yılında 6,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 krizine bağlı olarak ihracat 6,8 milyar dolar gerçekleşerek 2004 yılı değerlerine kadar gerilemiştir.

Grafik 1. Türkiye Tekstil ve Hammaddeleri Sektörü Dış Ticareti

Kaynak: (Ticaret Bakanlığı, *Ticaret İstatistikleri Hazır Giyim Sektör Raporu*, 2023)

Tekstil sektörünün genel ihracat performansına yıllar bazında bakıldığında, 2010 yılında 9,4 milyar dolar olan ihracat rakamı, 2014 yılında 13,1 milyar dolara yükselmiş ve 2020 yılında ise 12,3 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Ancak, 2019-2021 yıllarında dünya ekonomisini etkileyen COVID-19 salgını nedeniyle yaşanan daralmanın ardından, diğer sektörlerde olduğu gibi tekstil sektörünün ihracatında da düşüş gözlenmiştir. Bununla

birlikte, salgının küresel markaların alım kararlarını etkilemesi sonucu, özellikle Uzakdoğu ülkelerinden yoğun siparişler gelmesi ve 2021 yılında salgının etkilerinin azalmasıyla birlikte, tekstil ve tekstil hammaddeleri sektörünün ihracatı bir önceki yıla göre %31 oranında artarak 16,2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Tekstil ve tekstil hammaddeleri sektörü, dış ticaret fazlası veren sektörlerden biridir. Sektörün ithalatı 2010 yılında 9,4 milyar dolar, 2015 yılında 11.4 milyar dolar ve 2021 yılında ise 16,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2003 yılından 2021 yılına kadar ihracat hacmini 3 kat arttıran Türkiye’de tekstil sektörünün yaşadığı bu ivmede AB pazarının payı büyüktür. AB pazarında talebin arkasında yatan temel faktör ise üretilen ürünlerin moda/marka eksenli ve katma değeri yüksek ürünler olmasıdır. Türkiye, 2020 yılı dünya tekstil ihracatındaki %3,4'lük pay ile 5. en büyük ihracatçı konumuna gelmiştir (<https://www.kolayihracat.gov.tr/sectorler/tekstil-hali-ve-ev-tekstili-dahil>).

Türkiye ekonomisinde tekstil ve hazır giyim sektörünün dünya sıralamasında üstlerde yer alması, Gümrük Birliği Anlaşması'yla AB piyasasına entegrasyon süreciyle modernize etmesine, jeopolitik konumuna, genç nüfus yapısına ve küresel tedarik zincirinde lehine eksen kayması gibi temel faktörlere dayanmaktadır. Bugün, yaşanan Covid- 19 salgını ve Ukrayna- Rusya savaşına bağlı enerji ve kur artışlarının neden olduğu, rakip ülkelere göre yüksek seyreden maliyetlere rağmen Türkiye’de tekstil ve hazır giyim endüstrisi ihracat nedeniyle ülke ekonomisine önemli miktarda döviz geliri sağlamaya devam etmektedir.

Literatür

Tüketici satın alma kararlarında, satış elemanı etkisinin incelendiği bu çalışmada, konu ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiş ve kısaca özetlenmiştir.

Ulusal ve Uluslararası Literatür İncelemesi

Tüketici satın alma kararlarında satış elemanı etkisi, satış elemanının davranış, tutum ve becerilerinin müşterinin karar verme süreci ve memnuniyeti üzerindeki etkisini ifade eden bir olgudur. Satış elemanı, müşteri ile mal veya hizmet arasındaki ilk temas noktasıdır ve bu nedenle müşterilerle uzun vadeli ilişkiler kurmada ve sürdürmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Satış elemanı etkisi, sadık ve karlı müşteri ilişkileri geliştirmenin yanı sıra firmanın rekabet avantajını artırma bağlamında da önemlidir.

Satış elemanlarının müşteri memnuniyeti ve satın alma kararlarına ilişkin yapılan ulusal çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenmektedir; Demirgüneş (2015) satış elemanının etik davranışının; satış elemanına duyulan memnuniyet, satış elemanına duyulan güven, işletmeye duyulan güven ve nihayetinde tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkilerini araştırmış ve araştırma sonucunda etik satış davranışının, satış elemanına ve işletmeye duyulan güven üzerinde güçlü bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Tatlı (2016) beyaz eşya sektöründe çalışan 100 tüketicinin satın alma kararlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve sonuç olarak, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen faktörler arasında satış elemanının kişilik özellikleri, iletişim becerileri, güvenilirlik ve sadakat gibi unsurların yer aldığı bulgusunu ortaya koymuştur. Altıntaş vd. (2017) satış sürecinde satış elemanlarının karşı tarafta algılanan ses özelliğinin müşterinin satın alma eğilimi üzerinde bir etkisinin olup olmadığı ve bunun güven üzerinden yönelip yönelmediğini araştırmıştır. Araştırma sonucunda bilişsel ve duygusal güven unsurlarının, satış elemanlarının ses özellikleri üzerindeki aracı etkileriyle satın alma niyetine olan etkilerinin pozitif olduğu ortaya çıkmıştır. Baydaş ve Yaşar (2018) tarafından yapılan çalışmada, kişisel satışın verimlilik açısından önemli bir faktör olduğu ve kişinin satış performansının artırılması için işletmenin değerlerine uygun olarak çalışması gerekliliği vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda ayrıca kişisel satış performansının artırılması için işletmenin müşteri odaklılık, liderlik, iş birliği gibi değerlere sahip olması gerekliliği belirtilmiştir. Özdemir vd. (2019) plansız alışveriş yapmayı tercih eden 200 tüketicinin satın alma kararlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve tüketicilerin plansız alışveriş kararlarını etkileyen faktörler arasında satış promosyonları ve kredi kartı kullanımının yanında satış elemanının bilgi verme becerisi, ikna kabiliyeti ve müşteri odaklılık gibi unsurların yer aldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak satış elemanlarının müşteri memnuniyeti ve satın alma kararlarında önemli bir rol oynadıkları ifade edilmektedir. Satış elemanları, müşterilere uygun mal veya hizmetleri sunarak onların beklentilerini karşılamakta ve memnun kalmalarına yardımcı olabilmektedir.

Satış elemanlarının tüketicilerin satın alma kararlarındaki etkisi yönelik uluslararası çalışmalar da incelenmiştir. Ku ve Lee (1996) tarafından yapılan çalışma sonucuna göre, moda satış elemanı rolündeki yöneticiler, ürün satın

alma planına, fiili ürün satın alma ve tutundurma faaliyetlerine yüksek oranda katılmış, mağaza yöneticileri ise satış elemanlarının yönetimine ve müşterilerle iyi ilişkiler sürdürmeye katılmıştır. Ayrıca, moda satış elemanlarının farklı rollerine göre müşterilerin yaşam tarzı, satın alma yöntemi, tercih, sokak modası, marka kimliği ve reklam etkisinde önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Bununla birlikte moda satış elemanlarının farklı rolleri arasında satış hizmetinin tanınmasında ürün bilgisi, hizmet ve satış sonrası hizmet düzeyinde de önemli farklılıklar bulunmuştur. Sweeney vd. (1997) tarafından yapılan çalışma sonucunda satış elemanının bilgisinin, tüketicinin ürün kalitesi algısını etkilediğini, satış elemanının tarzının ise ürün bilgisi aracılığıyla satın alma isteğini dolaylı olarak etkilemesine rağmen, ürün değerlendirmesinden bağımsız olarak satın alma isteği üzerinde doğrudan etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca bir hizmetle karşılaşma sırasındaki hizmet kalitesi algılarını, tüketicilerin satın alma isteklerini, ürün kalitesi algılarından daha fazla etkilediği bulgusu ortaya konulmuştur. Babin vd. (1999) tarafından yapılan çalışmada, tüketicinin bir satış elemanına, bir ürüne bir perakendeciye yönelik satın alma niyetleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma sonuçları, ürüne yönelik tutumun satın alma niyetleri üzerinde önemli bir doğrudan etkiye sahip olduğunu ve satış elemanına yönelik tutumun etkisine perakendeciye yönelik tutumun aracılık ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, uygun satış elemanı davranışının kritik bir başarı faktörü olabileceği vurgulanmıştır. Reynolds ve Beatty (1999), müşterilerin giyim/aksesuar satıcılarıyla olan ilişkilerinden elde ettikleri faydaları incelemiştir. Yaptıkları çalışmada müşteri-satış elemanı ilişkilerinin, müşteri memnuniyeti, sadakati, kulaktan kulağa pazarlama ve satın almalarla pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgulara dayanarak gelecekteki araştırmalara yönelik çıkarımlar ve yönlendirmeler verilmiştir. Reid vd. (2002) tarafından yapılan çalışmada, satın alma durumunun türüne bağlı olarak satış elemanının bilgi, alma, verme ve kullanma konusundaki ikna kabiliyetinde farklılıklar tespit edilmiştir. Kapoor ve Kulshrestha (2009) satış elemanı davranışının tüketicilerin motivasyon, biliş, duygu ve tepkileri üzerindeki etkisini belirlemek ve onların farklı algılarına göre satış etkileşimine verilen farklı tepkileri belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, satış elemanı davranışlarının satış etkileşimleri sırasında tüketicinin bilişini, duygularını ve tepkilerini önemli ölçüde etkileyerek satın alma karar verme sürecini etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Kim vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, işletmelerin satışlarını en üst düzeye çıkarmak için kullanılan stratejiler arasında, ilişkisel pazarlamanın bir yönü olarak müşteri-satış elemanı ilişkisinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Kaur ve Gupta (2012) satış görevlileri arasında öz-yeterlik inançlarına ve algılanan davranışsal kontrole dayalı olarak müşteri odaklılığa ilişkin bir tutum-davranış modeli geliştirmiştir. Benzer şekilde Punwatkar ve Verghese (2014) satış elemanı davranışına ilişkin ampirik literatürü gözden geçirmiş ve satış elemanı özellikleri, müşteri özellikleri, organizasyonel destek ve satın alma sonuçları gibi çeşitli faktörleri bütünleştiren bir model önermiştir. Ayrıca Mullins ve Syam (2014) satış görevlileri arasında müşteri odaklılığı yönlendirmede liderlik tarzının rolünü araştırmıştır ve dönüşümsel liderliğin müşteri odaklılık ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulgusunu elde etmiştir. Hui ve Yee (2015) tarafından yapılan çalışmada, müşteriyle temas halinde olan çalışanlar ile müşteriler arasındaki kişilerarası ilişkiye duyulan güvenin müşteri memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve bunun da marka sadakatine katkı sunduğu bulgusu elde edilmiştir. Siddiquei ve Kumar (2019) hazır giyim sektöründe satış elemanı hizmet kalitesinin, müşteri satın alma davranışına etkisini incelediği çalışmada, müşteri satın alma davranışını şekillendirmede, maddi varlıkların önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür bununla birlikte SERVQUAL ölçeğinin moda perakende sektöründe de geçerli olduğunu ortaya koymuş ve hizmet kalitesinin müşteri satın alma davranışını etkilediğini vurgulamıştır. Bu çalışmalar, satış elemanı etkisinin daha fazla araştırma ve uygulama gerektirdiğini ayrıca karmaşık ve dinamik bir kavram olduğunu da göstermektedir.

Satış elemanlarının müşteri memnuniyeti ve satın alma kararları üzerindeki etkisi, satış elemanının davranış, tutum ve becerilerinin müşterinin karar verme süreci ve memnuniyeti üzerindeki etkisini ifade eden bir olgudur. Satış elemanı, müşteri ile mal veya hizmet arasındaki ilk temas noktasıdır ve bu nedenle müşterilerle uzun vadeli ilişkiler kurmada ve sürdürmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Satış elemanlarının etkisi, sadık ve karlı müşteri ilişkileri geliştirmenin yanı sıra işletmelerin rekabet avantajını artırmada da önemlidir.

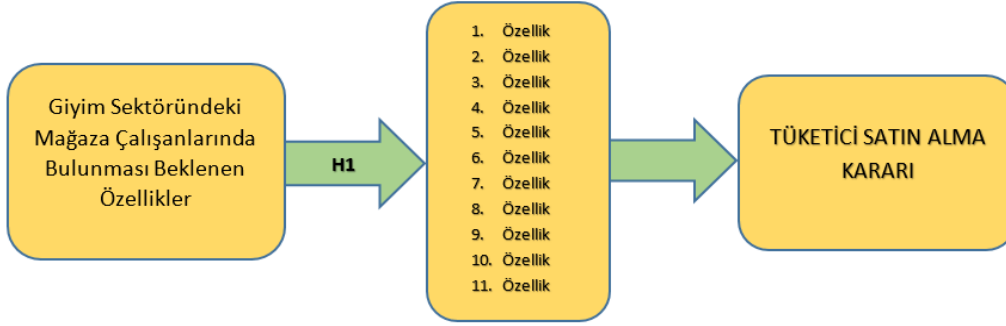
Satış elemanı, yapılan bu çalışma özelinde ifade edildiğinde ise moda endüstrisinde müşteri memnuniyetini ve satın alma kararlarını etkileyen önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Satış elemanları; müşterilere bilgi, tavsiye, hizmet ve duygusal destek sağlayarak müşteri memnuniyetini artırabilmektedir. Ayrıca müşteriler için değer, güven ve sadakat yaratarak satın alma kararlarını da etkileyebilmektedirler. Ancak satış elemanları zaman zaman, satış performanslarını olumsuz anlamda etkileyebilecek çok çeşitli zorluklarla ve sınırlamalarla da karşı karşıyadır. Bu zorluklardan bazıları arasında; düşük ücretler, yüksek personel değişimi, eğitim eksikliği, kötü çalışma koşulları ve etik sorunlar yer almaktadır. Bu nedenle moda perakendecileri, müşteri memnuniyeti ve satın

alma kararlarındaki rollerini geliştirmek için satış personelini etkili bir şekilde işe almayı, eğitmeyi, motive etmeyi ve ödüllendirmeyi düşünmelidir. Ayrıca tüketiciler, satış personelinden satın almanın yararları ve riskleri konusunda da bilinçli olmalı ve onların ihtiyaç ve tercihlerine göre bilinçli seçimler yapmalıdır.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı

Hazır giyim sektöründeki mağazaların çalışanlarına yönelik tüketici beklentilerini ve mağaza çalışanlarının tüketicilerin satın alma kararları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayan araştırmada betimsel araştırma türlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel yöntemin amacı, araştırma konusunda olguları ve bu olgular arasındaki ilişkileri belirlemek, sınıflamak ve kaydetmedir (Yıldırım, 2000, s. 56).

şekil 2. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın hipotezi; tüketicilerin giyim mağazalarındaki çalışanlardan beklentileri ürünü satın alma kararlarında etkilidir üzerine kurulmuştur.

İlişki testi için hipotezler aşağıdaki şekilde yapılandırılmıştır.

H⁰= Tüketicilerin satış elemanlarında bulunmasını beklediği özellikler ile satın alma kararları arasında istatistiksel ilişki yoktur.

H¹= Tüketicilerin satış elemanlarında bulunmasını beklediği özellikler ile satın alma kararları arasında istatistiksel ilişki vardır. Araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenerek sonuçlara ulaşılmıştır

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Konya ili sınırları içindeki 18–55 yaş arası tüketiciler; örneklemini ise Konya’da yaşayan erkek ve kadın giyim tüketicileri arasından gönüllü olarak araştırmaya katılan 476 kişi oluştırmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılacak en alt örnekleme hacmi formül ile (Semiz, 2011, s. 85) hesaplanarak elde edilmiştir.

N = Evren: 2. 334. 948

Z = Güvenilirlik Katsayısı (%95 için): 1.96

D = Standart Hata: 0.05

Değişkenin Varyansı: 0.5

$$N \cdot Z^2 \cdot (0.5)^2 = \frac{2.334.948 \cdot (1.96)^2 \cdot (0.5)^2}{(2.334.947) \cdot (0.05)^2 + (1.96)^2 \cdot (0.5)^2} = 384 \text{ kişi}$$

Verilerin formüle uygulanması sonucunda istenilen güven aralığında araştırmada olması gereken en az örnekleme büyüklüğü 384 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma, ulaşılan 476 tüketici üzerinden gerçeleştirilmiştir.

Veri Toplama ve Analizi

Araştırma için gerekli verileri toplamak amacıyla, tüketicileri tanımaya ve giyim mağazalarında çalışanlara yönelik görüşlerini belirlemeye yönelik soruların yer aldığı anket formu geliştirilmiştir. Anket formunun başlangıcında;

araştırmanın amacı ve anketin ne şekilde cevaplandırılacağı açıklanmıştır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ve giysi satın aldıkları yerleri belirlemeye yönelik 4 soru yer almaktadır. Bu sorular kapalı uçlu ve çoktan seçmeli olarak hazırlanmıştır. İkinci bölümde, giyim mağazalarında çalışanlarda olması gereken özelliklere ilişkin tüketici görüşlerini belirlemeye yönelik 11 maddeden oluşan beşli ikert tipi soru bulunmaktadır. Son bölümde ise; giysi satın alma sürecinde mağaza çalışanlarının tüketicilerin satın alma kararları üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerini belirlemek üzere 8 madde içeren beşli likert tipi soru oluşturulmuştur. Yapılan çalışmada, tüketicilerin giysi mağazalarındaki çalışanlara yönelik görüşlerini belirlemek için oluşturulan ölçeğin güvenilirliği madde analizi ile incelenmiştir. Anketin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha=0.80$ olarak tespit edilmiştir. Sosyal bilimlerde kabul gören 0.70 değerinden yüksek olduğu için anket yüksek derecede güvenilirdir.

Çalışma sürecinde tüketicilerden veri toplama işlemi tamamlandıktan sonra anketlere verilen cevaplar kontrol edilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde tanımlayıcı istatistiksel analizler yapılmak üzere veriler SPSS paket programına aktarılmıştır. Sorulara verilen cevaplar, tablolarda sayı (s) ve yüzde (%) değerleri şeklinde gösterilmiştir. Tablolar gerek kendi içerisinde gerekse birbirleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Likert verilerin analizinde, dağılımın homojen ve birbirinden bağımsız olup olmadığına bakmak için ilk olarak normallik testi yapılmıştır. Dağılımın normalliği için Kolmogorow-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri kullanılmıştır. Likert tablo verilerinden elde edilen ortalamalar için puan dağılımlarının normal olduğu ($p>0.5$) belirlenmiştir. Çalışma kapsamında, satış elemanlarından beklentiler bağımsız değişkeninin, satın alma kararı bağımlı değişkenine olan etkisini belirlemeye yönelik ise doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Değişkenlere ait regresyon analizi ve ANOVA testi sonuçları ilgili alanlarda verilerek yorumlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, tüketicilerin giysi satan mağazalarda çalışan satış elemanlarına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan analizlere yer verilmiştir.

Araştırmadaki 323 kadın ve 153 erkek olmak üzere toplam 476 katılımcının demografik özellikleri incelendiğinde; %36,6'sının 18-24, %22,9'unun 35-44, %18,1'sinin 25-34, %16,6'sının 45-54 ve %5,9'unun ise 55 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların mesleklerine bakıldığında; %36,8'inin öğrenci, %21,6'sının kamu kurumu çalışanı, %12,2'sinin özel sektör çalışanı, %12'sinin akademisyen, %9,9'unun çalışmayan, %6,1'inin serbest meslek çalışanı ve %1,5'inin emekli olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Giysi Alışverişi Yapılan Yerler

Seçenekler	s	%
Markanın kendi mağazasından	68	14,3
Alışveriş merkezlerindeki mağazalardan	197	41,4
Çarşı/ pazarlardan	36	7,6
İnternet ortamından	175	36,8

n.476

Tablo 2'ye göre; araştırmaya katılan tüketicilerin en yüksek oranlarla alışveriş merkezlerinden (%41.4) ve internette (%36.8) giysi alışverişi yaptıkları belirlenmiştir. Özellikle hızlı üretim ve tüketimin söz konusu olması, çalışma koşullarının zorluğu ve yoğunluğu son yıllarda zaman konusunun önemini daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Giysi alışverişleri için tüketicilerin alışveriş merkezlerini ve internet ortamını seçmelerinin nedeninin hız ve kolaylık kazandırmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Tüketiciler tarafından alışveriş platformu olarak seçilen yerlerin, markalara ulaşılabilirlik ve ürün çeşitliliğine erişim hızı gibi konularda da rahatlık sağlaması tercih nedenleri arasında sıralanabilmektedir.

Tablo 3. Giysi Satın Alırken Satış Elemanlarında Bulunmasını Gereken Özelliklere İlişkin Tüketici Görüşleri

Seçenekler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, özgüvenli olmalıdır.	7	1,5	17	3,6	59	12,4	250	52,5	143	30,0
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, pratik olmalıdır.	5	1,1	3	0,6	13	2,7	199	41,8	256	53,8
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, sorularına yeterince cevap verebilmelidir.	10	2,1	5	1,1	8	1,7	171	35,9	282	59,2
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, giysiler hakkında teknik bilgi sahibi olmalıdır.	5	1,1	4	0,8	15	3,2	159	33,4	293	61,6
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, güler yüzlü ve kibar olmalıdır.	5	1,1	3	0,6	11	2,3	122	25,6	335	70,4
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, kadın olmalıdır.	98	20,6	184	38,7	131	27,5	37	7,8	26	5,5
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, erkek olmalıdır.	115	24,2	193	40,5	143	30,0	15	3,2	10	2,1
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, kurumsal giysiler ile hizmet vermelidir.	19	4,0	74	15,5	90	18,9	190	39,9	103	21,6
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, ürün çeşitliliğine hâkim olmalıdır.	4	0,8	6	1,3	12	2,5	198	41,6	256	53,8
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, alışveriş süresince tüketiciye sürekli eşlik etmelidir.	144	30,3	213	44,7	74	15,5	28	5,9	17	3,6
Giysi mağazalarındaki satış elemanı, alışveriş süresince müşteri istediğinde eşlik etmelidir.	22	4,6	23	4,8	28	5,9	201	42,2	202	42,4

Giysi satın alırken satış elemanlarında bulunmasını gereken özelliklere ilişkin tüketici görüşlerinin yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde; katılımcıların %52,5'inin giysi mağazalarında çalışan satış elemanlarının özgüvenli olması gerektiğini belirtmiştir. %41,8'inin pratik olması %42,2'i alışveriş süresince talep edildiğinde eşlik edilmesi, %41,6'sının giysilerdeki ürün çeşitliliğine hâkim olması, %39,9'unun kurumsal giysiler giymesi, %35,9'unun sorularına yeterince cevap verebilmesi, %33,4'ünün giysiler hakkında teknik bilgi sahibi olması gerektiğine

katıldığı belirlenmiştir. Tüketicilerin %70,4'ü satış elemanlarının güler yüzlü olmaları, %61,6'sı giysiler hakkında teknik bilgi sahibi olmaları %59,2'si sorularına cevap verebilmeleri, %53,8'i pratik olmaları ve ürün çeşitliliğine hâkim olmaları, %42,4'ü alışveriş süresince müşteri istediğinde kendilerine eşlik etmeleri konularına kesinlikle katılmışlardır. Tüketicilerin %44,7 oranında katılmıyorum ve %30,3 oranında kesinlikle katılmıyorum ifadeleri ile alışveriş süresince satış elemanlarının kendilerine sürekli eşlik etmelerini istemedikleri ortaya çıkmıştır. Satış elemanlarının kadın veya erkek olma konusundaki beklentileri incelendiğinde bu konuda bir ayrım yapmadıkları söylenebilir. Tüketicilerin giysi mağazalarındaki satış elemanlarının kurumsal giysi giymelerini istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Satış Elemanlarının Giysi Satın Alma Kararlarına Etkisine Yönelik Tüketici Görüşleri

Seçenekler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	s	%	s	%	s	%	s	%	s	%
Giysi mağazalarındaki satış elemanının alışverişim boyunca bana eşlik etmesi, kararlarımda etkilidir.	86	18,1	185	38,9	110	23,1	77	16,2	18	3,8
Giysi mağazalarındaki satış elemanına ihtiyacım olduğu anda ulaşabilmek, kararlarımda etkilidir.	13	2,7	35	7,4	43	9,0	273	57,4	112	23,5
Giysi mağazalarındaki satış elemanının bana olan ilgisi, kararlarımda etkilidir.	35	7,4	87	18,3	108	22,7	183	38,4	63	13,2
Giysi mağazalarındaki satış elemanının beklentilerime uygun alternatif ürünler sunması, kararlarımda etkilidir.	11	2,3	29	6,1	54	11,3	294	61,8	88	18,5
Giysi mağazalarındaki satış elemanının diksiyonu, ses tonu, beden dili vb. özellikleri kararlarımda etkilidir.	14	2,9	46	9,7	76	16,0	240	50,4	100	21,0
Giysi mağazalarındaki satış elemanının dış görünümü, kararlarımda etkilidir.	52	10,9	120	25,2	125	26,3	133	27,9	46	9,7
Giysi mağazalarındaki satış elemanının giysilere dair teknik bilgisi, kararlarımda etkilidir.	12	2,5	30	6,3	65	13,7	265	55,7	104	21,8
Giysi mağazalarındaki satış elemanının satış esnasındaki öneri ve yönlendirmeleri kararlarımda etkilidir.	13	2,7	38	8,0	106	22,3	256	53,8	63	13,2

Satış elemanlarının giysi satın alma kararlarına etkisine yönelik tüketici görüşlerinin yer aldığı Tablo 4 incelendiğinde; katılımcıların %61,8'inin satış elemanlarının beklentilere uygun alternatif ürünler sunmasını istediğini belirtmiştir. %57,4'ünün satış elemanına ihtiyacı olduğu anda ulaşabilmesinin, %55,7'sinin giysilere dair teknik bilgilerinin, %53,8'inin satış esnasındaki öneri ve yönlendirmelerinin, %50,4'ünün satış elemanlarının diksiyonu, ses tonu, beden dili vb. özelliklerinin, %38,4'ünün satış elemanlarının müşteriye ilgisinin satın alma kararlarında etkili olduğunu düşündüğü belirlenmiştir. Katılımcıların %38,9'u alışverişleri boyunca satış elemanlarının kendilerine eşlik etmesinin satın alma kararlarını etkilemediğini ifade etmişlerdir. Tüketicilerin %26.3 oranında kararsız ve %25.2 oranında katılmıyorum ifadeleri ile satış elemanının dış görünümünün satın alma kararlarında etkili olmadığını düşündükleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Tüketicilerin Satış Elemanlarından Beklentilerinin Giysi Satın Alma Kararları Üzerindeki Etkisine Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	Standart Hata	ANOVA		R	R2	t	p	B için %95 Güven Aralığı		Durbin-Watson
			F	p					Alt Sınır	Üst Sınır	
Sabit	1,132	,242					4,677	,001	,657	1,608	
Satış Elemanlarından Beklentiler	,632	,064	96,120	,001	,411	,169	9,804	,001	,505	,759	2,063

Bağımsız Değişken: Satış Elemanlarından Beklentiler

Bağımlı Değişken: Tüketici Satın Alma Kararlarına Etki

Tablo 5 incelendiğinde; bağımsız değişken olan satış elemanlarından beklentilerinin giysi satın alma kararları üzerindeki etkisi değişkenine ait varyansı %17 oranında açıkladığı, diğer bir ifade ile satın alma kararlarının %17'sinin satış elemanlarına yönelik beklentilere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. ANOVA analizine ilişkin anlamlılık sütunundaki değerler ise, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin $p < 0.01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Regresyon katsayılarını ve bunların anlamlılık düzeylerini gösteren regresyon denklemi incelendiğinde ise; satış elemanlarından beklentilere ilişkin değişkeninin katsayısı 0,632, denklemin sabit değeri ise 1,132'dir. Buna göre tüketicilerin satış elemanlarına yönelik her bir beklentisinin karşılanması durumunda satın alma niyetini 0,632 puan artırdığı söylenebilmektedir. Tabloya göre satış elemanlarından beklentiler değişkeni, satın alma kararı değişkenini anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu durum, analizde yer alan ANOVA sonucu ile örtüşmektedir. Regresyon analizine göre 1-3 değeri arasında olması beklenen Durbin-Watson test sonucu ise 2,063 olarak bulunmuştur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Modern pazarlama ortamında, müşteri profili günden güne değişmektedir. Her geçen gün daha talepkâr olan günümüz tüketicisi, kendisine sunulan alışveriş deneyiminin de kusursuz olmasını istemektedir. Bu sebeple mükemmel müşteri deneyimini, hedef kitlelerine sunmak isteyen işletmeler için satış gücü daha fazla kritik rol üstlenmektedir. Satış gücünü bir rekabet aracı olarak görmeyi başaran işletmeler, etkin satış gücü yönetimi stratejilerine ağırlık vererek rakiplerinin önüne geçmeyi başarmaktadır. Hazır giyim sektörü, satış gücü faaliyetlerinin önem arz ettiği sektörlerin başında gelmektedir. Özellikle Türkiye ekonomisinde, tekstil ve hazır giyim sektörünün dünya sıralamasında üst sıralarda yer alması ve satış gücüne yönelik olumlu stratejiler geliştirilmesiyle bu konunun daha iyi yerlere ulaşacak olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Tüketicilerin, giysi satan mağazalarda çalışan satış elemanlarına yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada; kadın, erkek, farklı meslek ve yaş gruplarından katılımcılara ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre;

tüketicilerin giysi alışverişlerini çoğunlukla alışveriş merkezlerinden yaptıkları ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin giysi mağazalarında çalışan satış elemanlarında aradıkları en önemli özellikler; güler yüzlü olmaları, giysiler hakkında teknik bilgi sahibi olmaları, sorularına cevap verebilmeleri, pratik olmaları, ürün çeşitliliğine hâkim olmaları, müşteri istediği zaman kendilerine eşlik etmeleridir. Bunların yanı sıra araştırmada; satış elemanlarının özgüvenli olmaları ve kurumsal giysiler giyinmeleri gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde; tüketicilerin özellikle satılan ürünler hakkındaki bilgileri ve farkındalıkları konusunda satış elemanlarından beklentilerinin olduğu, satılan giysilere yönelik hâkimiyet istedikleri ifade edilebilir. Satış elemanlarının kişilik özelliklerinden ziyade yaptığı işe olan bilgisinin tüketiciler tarafından önemsendiği söylenebilmektedir.

Satış elemanlarının kadın veya erkek olması konusunda bir ayırım yapılmaması, bu sonucu desteklemektedir. Tüketiciler satış elemanlarından; satılan ürüne yönelik teknik bilgiye sahip olmalarını beklemektedir. Ayrıca tüketiciler satış elemanlarının ürün çeşitliliğine hâkim olmaları gerektiğini düşünmektedir. Tüketiciler, ürünler ile ilgili sorularına cevap almak için satış elemanlarının her zaman onlara eşlik etmelerini istemedikleri belirlenmiştir. Bu durum tüketicinin istediğinde satış elemanına alışveriş esnasında kolayca erişim sağlamayı beklediklerini gösterirken, alışveriş sırasında yalnız olmayı ve özgür hareket edebilmeyi tercih ettikleri sonucu ortaya çıkarmaktadır. Araştırma sonuçlarına tüketicilerin en fazla alışveriş merkezinden alışveriş yaptıkları ve satış elemanlarının kurumsal giysiler giymelerini bekledikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda araştırmaya göre, kurumsal giysiler satış elemanlarının mağaza içinde diğer tüketicilerden ayırt edilmesine yardımcı olması ve istenildiğinde kolayca ulaşabilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte satış elemanlarının kurumsal giysiler giymesinin, tüketicilerde markaya olan kurumsal güveni arttırdığı düşünülmektedir.

Satış elemanlarının giysi satın alma kararlarını etkileyen sonuçlar değerlendirildiğinde, satış elemanlarının beklentilere uygun alternatif ürünler sunmasının, ihtiyaç olduğu anda ulaşabilmesinin, giysilere dair teknik bilgilerinin, satış esnasındaki öneri ve yönlendirmelerinin, diksiyonunun, ses tonunun, beden dilinin vb. özelliklerinin, müşteriye olan ilgisinin satın alma kararlarında etkili olduğunu belirlenmiştir. Satış elemanlarının alışverişleri boyunca kendilerine eşlik etmesinin tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre tüketicilerin bireysel değerlendirmelerini yaparak alışveriş yapmak istedikleri söylenebilir. Diğer araştırmalarla kıyaslandığında, alışverişe birlikte çıkan kişiler yani aile ve akran grupların alışverişe etkisinin, satış elemanlarının eşlik etmesine oranla, giyim alışverişinde daha az sonucuna ulaşılmıştır.

Satış elemanının dış görünüşünün ve fiziksel özelliklerinin, tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olmadığı da ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin satış elemanlarından beklentileri ile satış elemanlarının satın alma kararlarına etkisine yönelik görüşleri karşılaştırıldığında tutarlı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Tüketicilerin beklentileri arasında olan satış elemanının ürüne yönelik teknik bilgisi ve hâkimiyeti, ilgisi ve ifade şekline dair özelliklerin aynı zamanda satın alma kararlarında da etken olduğu belirlenmiştir. Satış elemanın fiziksel özelliklerinin ve görsel kimliklerinin ise tüketicilerin giysi satın alma kararlarında etkili olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmada cinsiyet ve diğer demografik değişkenler arasında da ilişki analizleri yapılmıştır. Fakat yapılan analizlerde anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Bu bulgulardan cinsiyet, yaş, meslek gibi etkenlerin tüketiciler açısından satış elemanlarından beklentileri veya satın alma kararlarını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Genel değerlendirme sonuçlarına göre, tüketicilerin satış elemanlarından beklentilerinin giysi satın alma kararları üzerindeki etkisi incelendiğinde; H1 hipotezi kabul edilerek giysi satın alma kararları ile satış elemanlarına yönelik beklentiler arasında ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; tüketicilerin satış elemanlarına yönelik her bir beklentisinin karşılanması durumunda satın alma kararlarının artacağı söylenebilmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre satış elemanlarının giysilere dair bilgi ve beceri düzeyleri arttırıldığında tüketicilerin beklentilerini karşılayacağı ve satın alma kararlarını etkileyeceği öngörülmektedir. Moda marka işletmeleri, satış elemanlarını üretilen ürünlere yönelik geliştirilmeli, ürünlerin materyali, çeşitliliği, teknik özellikleri ve kullanımı konusunda her sezon eğitilmeli, ilgi ve güler yüz konusunda istekli satış elemanlarını bünyelerinde barındırmalıdır. Moda marka işletmelerini temsil eden en önemli değerler; ürünleri ve çalışanlarıdır. Bu nedenle satılan ürünlerin yanı sıra çalışanların da bu iletişimde önemli etkisi olduğu düşünülmektedir. Fakat sonuçlara bakıldığında tüketicilerin kendi talepleri olduğunda iletişim kurulmasını istedikleri ve bilgiye önem verdikleri görülmüştür.

Giyim sektöründe satış elemanlarının müşteri memnuniyeti, sadakat, ağızdan ağıza pazarlama ve satın alma kararları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ayrıca satış elemanlarının performansının ve satış promosyonlarının müşterilerin satın alma kararlarını önemli ölçüde etkilediği ancak satış elemanlarının pazarlık yapma yeteneğinin olmamasının ve indirim yapmamasının bu kararları olumsuz etkileyebileceğini, negatif yorumların ise satın alma kararını olumsuz yönde etkilediği öne sürülebilir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar literatürdeki Ku ve Lee (1996), Sweeney vd. (1997), Babin vd. (1999), Reynolds ve Beatty (1999), Reid vd. (2002), Kapoor ve Kulshrestha (2009), Kim vd. (2010), Hui ve Yee (2015) ve Siddiquei ve Kumar (2019)'nin çalışmalarını destekler niteliktedir. Çalışma birtakım kısıtlar içermektedir. Çalışmanın yalnızca Konya ilini kapsayan tüketiciler özelinde ve sektör olarak da sadece hazır giyim sektörüne yönelik gerçekleştirilmesi bu kısıtlardan bazılarıdır. Bununla birlikte araştırma yöntemi olarak yalnızca nicel analize yönelik anket uygulamasından faydalanılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda araştırmacılara, örneklemin farklı illeri ve sektörleri kapsayacak biçimde çalışmanın kapsamını genişletmeleri ve nitel analiz yönteminin de çalışmaya dâhil edilerek karma analizli bir çalışma ortaya koymaları tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Adeola, O., Moradeyo, A.A., Muogboh, O. & Adisa, I. (2021). Consumer values, online purchase behaviour and the fashion industry: An emerging market context. *PSU Research Review*, <https://doi.org/10.1108/PRR-04-2021-0019>
- Altıntaş, M. H., Kurtulmuşoğlu, F. B., Dülgeroğlu, İ., & Akhan, C. E. (2017). Satış elemanlarının ses özellikleri ve tüketicilerin satın alma eğilimi ilişkisinde bilişsel ve duygusal güvenin aracılık etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 455-471.
- Amrullah, A.; Saadah, F.; Mandini, A. A.; Abubakar, I.; Arfah, C. Y. & Suleaman, S. (2021). Analysis of the consumer decision making process in purchasing rice. *The 1st International Conference on Environmental Ecology of Food Security*, Orlando.
- Arisinta, O., & Ulum, R. (2023). The impact of service quality and word of mouth on purchase decision on MSMEs. *Jurnal Ilmu Ekonomi dan Bisnis Islam*, 5(1), 68-81. <https://doi.org/10.24239/jiebi.v5i1.147.68-81>.
- Babin, L., Babin, B., & Boles, J. (1999). The effects of consumer perceptions of the salesperson, product and dealer on purchase intentions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 6, 91-97. [https://doi.org/10.1016/S0969-6989\(98\)00004-6](https://doi.org/10.1016/S0969-6989(98)00004-6).
- Bagga, T. & Bhatt, M. (2013). A Study of intrinsic and extrinsic factors influencing consumer buying behaviour online. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 9(1), 77-90. <https://doi.org/10.1177/2319510X13483515>.
- Batuk, A. L. (2022). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörleri Dış Ticaretinin Katma Değer ve Dikey Uzmanlaşma Açısından İncelenmesi [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yapısal Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Baydaş, A., & Yaşar, M. E. (2018). Verimlilik açısından kişisel satış ve satış geliştirme işletme performansına etkisi: örnek bir çalışma. *Süriye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 345-359.
- Baydaş, A.; Gökdeniz, İ.; Canitez, M. & Güngör, T. (2008). Tüketicinin satın alma karar sürecinde aile bireylerinin etkinliğine yönelik bir çalışma. *Journal of Social Sciences*, 5(1), 69-90.
- Bayraktar, N. & Seker, A. (2022). Türkiye'nin Tekstil ihracatındaki gücü ve Çin ile olan rekabet boyutu. *PressAcademia Procedia*, 15(1), 54-58. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2022.1577>
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tekstil, Hazır giyim, Deri ve Deri Ürünleri Sektörleri Raporu (2012). Sanayi Genel Müdürlüğü Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi.
- Bostan, A., Ateş, İ., & Ürüt, S. (2010). Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücü: Avrupa Birliği ülkeleri ile bir karşılaştırma. *Journal Of Management And Economics Research*, 8(13), 43-58.

- Çoban, O. & Kök, R. (2005). Türkiye tekstil endüstrisi ve rekabet gücü: ab ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz örneği (1989–2001). *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20(228), 68-81. doi: 10.3848/iif.2005.228.2152
- Dawson, J., Findlay, A. & Sparks, L. (2006). *The Retailing Reader*. Routledge.
- Demirgünes, B. K. (2015). Ethical behavior of salesperson: The impact of consumer's perception on trust, satisfaction and repeat purchasing behavior. *Turkish Journal of Business Ethics*, Spring, 8(1), 26-46.
- Esi, B. (2017). Türk Tekstil Endüstrisi ve Gelişimi. *Journal of Awareness*, (2), 643-663.
- Grant, K., Nasution, H., & Pickett, B. (2020, December). Customer orientation's vital importance to achieve sales effectiveness. In *The International Conference on Business and Management Research (ICBMR 2020)*, 71-78. Atlantis Press.
- Gupta, K. G. & Mishra, K. V. (2021). The study on impact of celebrity endorsement on consumer buying behaviour. *Remarkings An Analisation*, 5(3), 79-121.
- <https://www.kolayihracat.gov.tr/sektorler/tekstil-hali-ve-ev-tekstili-dahil/> Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2023)
- Hui, S., & Yee, R. (2015). Relationship among interpersonal relationship, customer satisfaction and brand loyalty in fashion retailing industry. *Research journal of textile and apparel*, 19, 65-72. <https://doi.org/10.1108/RJTA-19-01-2015-B007>.
- Islamgaleyev, A., & Uruzbayeva, N. (2022). *Using a customer-oriented approach in sales management in the metal trading market of the Republic of Kazakhstan*. Litres.
- İslamoğlu, H. A. & Altunışık, R. (2017). *Tüketici Davranışları*, Beta Yayıncılık.
- Kanoğlu, N & Öngüt, Ç.E. (2003). Dünyada ve Türkiye’de Tekstil-Hazır Giyim Sektörleri ve Türkiye’nin Rekabet Gücü, DPT Raporları.
- Kapoor, A., & Kulshrestha, C. (2009). Consumers' perceptions: an analytical study of influence of consumer emotions and response. *Direct Marketing: An International Journal*, 3, 186-202. <https://doi.org/10.1108/17505930910985134>
- Karabulut, M. (1981). *Tüketici Davranışları, Yeniliklerin Kabulü ve Yayılışı*, Minnetoğulları Yayınları.
- Karakoç A. F. (2009). 2001 Sonrası Türk Hazır Giyim Sanayisinde Marka ihracat İlişkisi ve Turquality, [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kaur, G., & Gupta, S. (2012). Consumers' behavioral intentions toward self-service technology in the emerging markets. *Journal of Global Marketing*, 25(5), 241-261.
- Kılıç, S. & Göksel, A. (2004). Tüketici davranışları: indirim kartlarının tüketici satın alma karar süreci üzerindeki etkisine dair ampirik bir çalışma. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 6(2), 147-163.
- Kim, J., Kim, J. E., & Johnson, K. K. P. (2010). The customer-salesperson relationship and sales effectiveness in luxury fashion stores: the role of self monitoring. *Journal of Global Fashion Marketing*, 1(4), 230–239. <https://doi.org/10.1080/20932685.2010.10593074>
- Koç, E. (2011). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri*, Seçkin Yayıncılık.
- Kotler, P. & Armstrong, G. (2012). *Principles of Marketing*, Pearson Prentice Inc.
- Kotler, P. & Armstrong, G. (2018). *Pazarlama İlkeleri*, Beta Yayıncılık.
- Ku, Y., & Lee, J. (1996). The actual condition and role recognition of fashion sales related persons in women's ready-to-wear shop. *Korean Journal of Human Ecology*, 5, 43-53.
- Kumar, M. R., Ahluwalia, I. S., Hazarika, D., Kumar, K., & Singh, M. (2022). Types of consumer buying behaviour. *Journal Of Contemporary Issues in Business and Government*, 28(4), 372-378.

- Lo, S. M., & Sharma, P. (2015). Exploring the role of salesperson attributes and service behaviors in adaptive selling. *Boundary Spanning Elements and the Marketing Function in Organizations: Concepts and Empirical Studies*, 63-79.
- Mucuk, İ. (1999). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Mullins, R., & Syam, N. (2014). Manager–salesperson congruence in customer orientation and job outcomes: The bright and dark sides of leadership in aligning values. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 34(3), 188-205.
- Neima, H. A., Sirwan, K., & Hameed, K. (2023). Consumer purchasing intention and behaviour toward chicken meat in Sulaymaniyah city: Empirical evidence from a field survey. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 68(2), 169-178.
- Odabaşı, Y. (1999). *Tüketim Kültürü-Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü*. Sistem Yayıncılık.
- Odabaşı, Y. (2022). *Postmodern Pazarlama Yorumları*. İstanbul. The Kitap Yayınları.
- Okumuş, A. (2020). *Profesyonel Satış Yönetimi İşletme Lisans Programı Ders Notları*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. İstanbul.
- Olimpia, O. & Mihaela, E. (2015). The influence of the integrated marketing communication on the consumer buying behaviour. *Procedia Economics and Finance*. 23, 1446–1450. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00446-3](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00446-3).
- Onur, M. (2021). Ar-Ge merkezi desteği ile Turquality programının tasarım, patent ve faydalı model tescil başvuruları kapsamında ihracat üzerindeki etkisinin incelenmesi. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 69-98.
- Öndoğan, E. N. (2018). Hazır giyim sektörü ve yeşil pazarlama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 97-110.
- Özdemir, E., Kılıç, S., & Çakırer, M. A. (2019). Satış promosyonları ve kredi kartı kullanımının tüketicilerin plansız satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık davranışı üzerindeki etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2528-2545.
- Özdemir, Ş. (2007). *Modernizmden Postmodernizme Değişen Tüketici, içinde Postmodern Dünyada Tüketimi Yeniden Anlamlandırarak Yeni Müşteri*, (ss. 21-43). Hayat Yayıncılık.
- Öztürk, N. S. (2023). *Türkiye'de korumacı dış ticaret politikaları ve seçili sektörlerde etkileri*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Punwatkar, S., & Verghese, M. (2014). The impact of salesperson's behavior on consumer's purchase decision: An empirical study. *IUP Journal of Marketing Management*, 13(2), 72.
- Rakhmawati, D. & Okshanela O. (2023). Which one has the greater influence on the green purchase decision? *Jambura Science of Management*, 5(2):115-126. doi: 10.37479/jsm.v5i2.20867
- Ramya, N. & Ali, S. M. (2016). Factors affecting consumer buying behavior. *International journal of applied research*, 2(10), 76-80.
- Reid, D., Pullins, E., & Plank, R. (2002). The impact of purchase situation on salesperson communication behaviors in business markets. *Industrial Marketing Management*, 31, 205-213. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(00\)00149-8](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(00)00149-8).
- Reynolds, K., & Beatty, S. (1999). Customer benefits and company consequences of customer-salesperson relationships in retailing. *Journal of Retailing*, 75, 11-32. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(99\)80002-5](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(99)80002-5).
- Rita, I. O., & Okorie, C. (2022). Brand quality, consumption emotions, and a decision to purchase washing machines. *Ekonomski horizonti*, 24(1), 95-113. Doi: 10.5937/ekonhor2201095I.
- Schiffman, L. G. & Wiseblit, J. (2015). *Consumer Behavior*. Pearson Education.

- Schiffman, L.G., & Kanuk L.L., (2004). *Consumer Behaviour*. Prentice-Hall.
- Semiz, Mustafa, (2011). *Örnekleme Yöntemleri*. Dizgi Ofset.
- Sevim, Ü. & Kuyumcu, O. (2008). *Haşır Giyim, Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Araştırma Raporu*. Ankara.
- Siddiquei, I. M. & Kumar, R. (2019). Impact of salesperson's service quality on customer buying behavior in fashion retail sector. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)* ISSN: 2277-3878 (Online), 8(4), 6547- 6550.
- Siddiquei, M. I., & Kumar, R. (2019). Impact of salesperson's service quality on customer buying behavior in fashion retail sector. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(4), 6547- 6550.
- Sweeney, J., Soutar, G., & Johnson, L. (1997). Retail service quality and perceived value: A comparison of two models. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 4, 39-48.
- Tatlı, Y. (2016). Tüketicilerin satın alma kararı üzerinde satış elemanı etkisi: Beyaz eşya sektöründe bir araştırma. *The International New Issues in Social Sciences*, 2(2), 33-50.
- Tez, Z. (2008). *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Taribi*. Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Ticaret Bakanlığı (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri, Haşır Giyim Sektör Raporu*. Ankara.
- Uyanık, S. & Çelikel, D. C. (2019). Türk Tekstil endüstrisi genel durumu. *Teknik Bilimleri Dergisi*, 9(1), 32-41.
- Üstüner, G.S. (2017). Tekstil tasarım tarihine genel bir bakış. *Sanat-Tasarım Dergisi*, (8), s.49-58
- Yeo, C., Hur, C., & Ji, S. (2019). The customer orientation of salesperson for performance in Korean market case: A relationship between customer orientation and adaptive selling. *Sustainability*, 11(21), 6115
- Yıldırım, C. (2000). *Bilim Felsefesi, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2017). Pazırık'tan günümüze Türk halı sanatı, *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 1, 98-106.
- Yılseli, H., & Özdemir, E. (2021). Satış elemanlarının satış müzakere becerilerinin algılanan satış performansı üzerindeki etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 504-519.

EXTENDED SUMMARY

In the modern marketing area, the profile of customers is constantly shaping. Today's consumers, who are increasingly demanding, expect a flawless shopping experience. Therefore, for businesses aiming to provide an excellent customer experience to their target audiences, the sales force plays a critical role. Businesses that see the sales force as a competitive tool and emphasize effective sales force management strategies manage to outperform their competitors.

The concept of a salesperson refers to individuals who engage in direct communication with customers and aim to meet their demands during the commercial activity of sales. Salespersons have important features such as understanding customers' needs, providing accurate information about products or services, and ensuring customer satisfaction. This article covers a theoretical perspective on the concepts of salesperson, consumer, consumer purchase decisions, and the ready-to-wear sector. This study aims to determine consumer expectations for employees in ready-to-wear stores and the impact of store employees on consumer purchase decisions through a descriptive relational research method. The hypothesis of this study is based on the idea that consumers' expectations of salespersons affect their purchase decisions. Two hypotheses were structured for the relationship test: H₀: There is no statistical relationship between the features expected of salespersons by consumers and purchase decisions. H₁: There is a statistical relationship between the features expected of salespersons by consumers and purchase decisions.

This study is conducted on consumers aged 18-55 within the borders of Konya city, with a sample of 476 voluntary participants. The researchers used the snowball sampling technique to determine the sample, reaching out to relevant individuals involved in clothing shopping and expanding the sample with the snowball technique. The minimum sample size required for the research is calculated using a formula, and it is determined to be 384 people for the desired confidence interval. The study is performed with 476 consumers. To collect the necessary data for this research, a questionnaire is developed to understand consumers and determine their opinions about store employees. The questionnaire included questions about participants' demographic characteristics, places where they buy clothes, and their opinions about the features that employees in clothing stores should have. The reliability of the scale created to determine consumers' opinions about store employees is examined through item analysis. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the questionnaire was determined to be $\alpha=0.80$, indicating high reliability. After completing the data collection process, the responses to the questionnaires are checked, and descriptive statistical analyses are performed with the SPSS program. The results are presented in tables showing counts (n) and percentages (%). The relationships between variables are interpreted by correlating tables with comparing each other. Regarding the results of this study, it is found that consumers mostly shop for clothes in shopping malls. The most important features consumers value in salespersons in clothing stores include being friendly, having technical knowledge about clothes, being able to answer questions, being practical, having mastery of product variety, and accompanying customers when requested. Additionally, consumers believe that salespersons should be self-confident and wear corporate uniforms. Results of estimations indicate that consumers have expectations from salespersons, especially regarding information and awareness about the products they sell. This study also suggests that consumers emphasize the knowledge about the job rather than the personality traits of salespersons. When evaluating the impact of salespersons on clothing purchase decisions, it is determined that consumers believe alternative product offerings, accessibility when needed, technical information about clothes, recommendations and guidance during the sales process, diction, tone of voice, body language, and the interest of salespersons significantly influence their purchase decisions. However, the presence of salespersons during shopping was found not to affect consumers' purchase decisions significantly. In a nutshell, the research results reveal that consumers have specific expectations from salespersons in the ready-to-wear sector, focusing on knowledge and technical expertise about the products they sell. The physical appearance and visual identity of salespersons do not significantly influence consumers' clothing purchase decisions. The findings suggest that consumers prefer individual evaluations during shopping and that the presence of salespersons is not as crucial as their knowledge and expertise in the decision-making process.

TURİZMDE İNOVASYON ARAŞTIRMALARININ (WOS) BİBLİYOMETRİK HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

EXAMINING INNOVATION STUDIES IN TOURISM (WOS) BY BIBLIOMETRIC MAPPING TECHNIQUE

Harun ÇALHAN
Erciyes Üniversitesi
Turizm Fakültesi
Turizm Rehberliği
hcalhan@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7256-2411

Halil Can ORHAN
Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı
halilcanorhan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1820-8339

ÖZ

Geliş Tarihi:
08.04.2024

Kabul Tarihi:
20.05.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
İnovasyon
Turizm
Bibliyometrik
Haritalama
WoS

Keywords
Innovation
Tourism
Bibliometric
Mapping
WoS

Bu çalışmanın temel amacı, Web of Science (WoS) veritabanında turizmde inovasyon konusunda yayımlanan makalelerin bibliyometrik profilinin ve ağ haritalarının tespit edilmesidir. WoS veritabanının konu alanında, "touris*" ve "innovat*" anahtar kelimeleri ile 1975-2024 yılları arasında yayınlanmış makaleler, VOSviewer programı kullanılarak yıl, anahtar kelime, başlıca makaleler, en üretken ve en çok atıf alan yazarlar, dergiler, üniversiteler, ülkeler, yazarların, makalelerin, dergilerin ve üniversitelerin ortak atıf alma durumları bibliyometrik yöntemle incelenmiş ve ağ haritalaması yöntemiyle görselleştirilmiştir. Çalışmanın temel bulguları olarak; turizmde inovasyon konusundaki makalelerin 1991 yılı itibarıyla yayımlanmaya başladığı ve 2018 yılından itibaren makale sayısında ciddi artış yaşandığı tespit edilmiştir. En üretken ve en fazla atıf alan yazarlar, üniversiteler, ülkeler ve en fazla makale yayımlayan dergilere ilişkin bulguların önceki çalışmalardan farklılaştığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, incelenen makalelerde inovasyon ve turizmden sonra en sık "sürdürülebilirlik", "girişimcilik" ve "Covid-19" anahtar kelimelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda önceki çalışmaların bulguları ile benzerlik ve farklılıklar tartışılmış, ileriki çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the bibliometric profile and network maps of the innovation articles which place in WoS database. A searching process was held in the category of topic by using "touris*" and "innovat*" keywords comprising 1975-2024 data. In the study, 3.554 articles which indexed in "SSCI, SCI-Expanded ve A&HCI" in English were detected. Tourism innovation articles were analyzed by VOSviewer program in terms of publication year, keywords, citation numbers of authors, journals, universities, countries of authors and co-citations of authors, journals and universities. Citation and co-citation networks of the articles were visualized by bibliometric mapping technique. As the main findings of the study; it is determined that articles on tourism innovation started to be published as of 1991 and has a significant increase in the number of articles since 2018. It is also found that the findings related to the most productive and the most cited authors, articles, universities, countries and journals differed from previous studies' findings. In addition, following "innovation" and "tourism" keywords, "sustainability", "entrepreneurship" and "Covid-19" were the most used keywords in the articles. In the conclusion section, similarities and differences with the findings of previous studies are discussed and suggestions for future studies are made.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1466144>

Atıf/Cite as Çalhan, H., & Orhan, H.C. (2024). Turizmde inovasyon araştırmalarının (WoS) bibliyometrik haritalama yöntemi ile incelenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 851-871.

Giriş

Yirmibirinci yüzyılın küresel iş dünyasında son derece önemli görülen, mevcut rekabet koşullarında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve büyümeleri açısından vazgeçilmez olarak değerlendirilen inovasyon, bir mal ya da hizmet üretiminde en iyiye ulaşmak, tüketici istek ve ihtiyaçlarını daha iyi şekilde karşılamak için yürütülen tüm yararlı süreçleri ifade etmektedir (Abernathy & Clark, 1984). Pek çok araştırmada, işletmelerin giderek daha dinamik hale gelen çevre şartlarına uyum sağlamalarının tek yolunun inovasyon olduğu vurgulanmaktadır (Teixeira & Ferreira, 2018). İnovasyon geliştirmek ve bu inovasyonları tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini karşılayacak şekilde pazara sunmak olumlu ve yararlı sonuçları beraberinde getirmektedir. İnovasyon yalnızca somut yeni bir mal veya hizmetin geliştirilmesi anlamına gelmemekte, ürünün üretimine veya sunulmasına yönelik teknik ve usullerde yenilenmeyi de içine alan bir süreci de kapsamaktadır (Çakmak, 2009; Ayaz, 2019; Çetin, 2019). İnovasyon, imalat endüstrisinde büyük bir öneme sahip olduğu gibi hizmet endüstrisinde de önemi sürekli artmaktadır. Turizm sektörü bireylerin yer değiştirme faaliyetleriyle gerçekleşen, döviz hareketliliği ile ülkelerin ekonomik açıdan kalkınmasına ve ülkelerin refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlayan bir sektördür (Uzun, 2020). Hizmet sektörünün parçası olan turizm sektöründe yaratıcılık ve inovasyon önemli bir yer tutmaktadır. Turizm işletmelerinin rekabet üstünlüğü elde edebilmesi, destinasyonların rakiplerinden farklılaşabilmesi ve pazarlamada daha stratejik olabilmesi açısından inovasyonlar kritik bir niteliktedir (Aldebert, Dang & Longhi, 2011; Ülker, Örnek & Çalhan, 2020). Turistlerin sürekli olarak değişen beklenti ve talepleri, turizm sektörünün pazar yapısını değiştirmektedir. Talep değişimine cevap verebilmenin yolu olan inovasyon ise, turizm sektöründe rekabet avantajı elde edebilmenin yanı sıra finansal performansı arttırmanın da kaynağı olarak algılanmaktadır (Işık, Aydın, Doğru, Rehman, Sırakaya Türk & Karagöz, 2022).

Bibliyometrik çalışmalar araştırma yapılan alanın önemini, gelişmesini, gelecekte yapılacak olan çalışmalarda ne tür konuların hangi ölçüde çalışılması gerektiğini göstermesi açısından değerlidir. Ayrıca, bibliyometrik çalışmalar belirli bir alanda yapılan araştırmaların hangi konulara eğilim gösterdiğini ve bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacıları teşvik etmesi açısından da oldukça önemlidir (Duran Sanchez vd., 2019; Pikketmaat, Peters & Bichler, 2019). Turizmde inovasyon son yıllarda ciddi gelişme gösteren bir araştırma konusu haline gelmiştir. İnovasyon ve turizmde ilişkin bilimsel literatürün yeni olduğu ve bu alandaki çalışmaların az olduğu söylenebilir. Turizmde inovasyon konusunda bilimsel üretim arttıkça sistematik incelemeler yapılması gerekli hale gelmektedir (Duran Sanchez, Alvarez Garcia, Del Rio Rama & Rosado Cebrian, 2019). Turizmde inovasyon olgusu hem uygulayıcıların hem de araştırmacıların ilgisini çekmesine rağmen ilgili literatürün hala yetersiz olduğu (Gomezelj, 2016), turizmde inovasyon konusunu inceleyen sistematik araştırmalara hâlâ ihtiyaç olduğu (Teixeira & Ferreira, 2018), alanın gelişmesine ve genişlemesine dayalı olarak mevcut bilgi birikiminin sistematik olarak gözden geçirilmesine ihtiyaç olduğu (Marasco, Martino, Magnotti & Morvillo, 2018) belirtilmektedir. Turizmde inovasyon konusunun pek çok araştırmacı tarafından özellikle de işletmeler boyutuyla çok önemli görüldüğü ifade edilmekte, diğer taraftan ilgili alanda yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu ve hala sınırlı sayıda çalışma olduğu vurgulanmaktadır (Ülker, Örnek & Çalhan, 2020).

İnovasyon konusundaki daha önce bibliyometrik çalışmalar yapılmıştır. Gomezelj (2016) WoS veritabanının konu alanında “innovation” ve “tourism” anahtar kelimeleri ile 2014 yılına kadar yayımlanmış 315 makale üzerinde bibliyometrik inceleme yapmıştır. Teixeira ve Ferreira (2018) WoS veritabanında “tourism innovation” anahtar kelimesi ile 2016 yılına kadar yayımlanmış 1.187 makaleyi bibliyometrik yöntemle incelemişlerdir. Marasco vd. (2018) farklı veritabanlarında “innovation”, “tourism” ve “hospitality” anahtar kelimeleri ile 2004-2017 yıllarında yayımlanmış makaleler üzerinde bibliyometrik inceleme yapmışlardır. Duran Sanchez vd. (2019) WoS ve Scopus veritabanlarında 2018 yılına kadar yayımlanmış makaleleri başlığında yer alma durumuna göre “touris*” ve “innovat” anahtar kelimeleri ile taramışlar ve 501 makaleyi bibliyometrik yöntemle incelemişlerdir. Işık vd. (2022) WoS veritabanının başlık ve konu alanlarında “innovate*” ve “tourism*” anahtar kelimeleri ile Aralık 2021’e kadar yayımlanmış 387 makale üzerinde bibliyometrik bir araştırma yürütmüştür.

Bu çalışmanın, kendinden önceki çalışmalara dayanmasıyla birlikte, önceki çalışmalardan sadece taranan yıllar açısından değil, aynı zamanda uygulanan tarama usulü açısından da farklılaşmasını sağlamak amacıyla 03.01.2024 tarihinde WoS veritabanının konu alanında “innovat*” ve “touris*” anahtar kelimeleri ile 1975-2024 yıllarını içeren bir tarama işlemi gerçekleştirilmiştir. Daha kapsayıcı olması açısından arama kategorisi başlık (title) değil konu (topic) olarak seçilmiştir. Ayrıca, “innovat*” anahtar kelimesi kullanmak suretiyle WoS veritabanının konu alanında arama yapıldığında “innovate, innovative, innovativeness, innovation” kelimelerinin tümü aramaya dâhil olmaktadır. Yine “touris*” anahtar kelimesi ile “tourism, tourist, touristic” kelimeleri arama içine dâhil

olmakta, böylelikle daha kapsamlı bir arama gerçekleştirilebilmektedir. Yapılan tarama işlemi sonucunda SSCI, SCI-EXPANDED, A&HCP'da indekslenen dergilerde 3.554 İngilizce makale belirlenmiş ve tümü araştırmaya dâhil edilerek WoSViewer programı ile analiz edilmiştir.

Bu çalışmada WoS veritabanında turizmde inovasyon konusundaki makalelerin bibliyometrik profillerinin çıkarılması ve ilişkilerin ağ haritaları ile görselleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede belirlenen makaleler; yayın yılı, anahtar kelimeler, en yüksek sayıda yayın yapan ve atıf alan yazarlar, dergiler, üniversiteler, ülkeler ile yazarların, dergilerin, üniversitelerin ortak atıf alma durumları gibi parametreler çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçların literatüre ve konu ile ilgili yeni yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Turizmde İnovasyon

İnovasyon kelimesi, Latince yenilikler yapmak anlamını taşıyan “*innovare*” kelimesinden gelmektedir (Tiryakioğlu, 2004). Türkçede inovasyon yerine “yenilik, yenileme, yenilenme, yenileşim ve yenilikçilik” gibi kavramların da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların inovasyonu tam olarak karşılamadığı belirtilmektedir. Ayrıca inovasyon, yapılan işin kendisinden çok sonucuna odaklanan, değişime bağlı olarak ekonomik ve toplumsal değer yaratmaya yarayan bir sisteme karşılık gelmektedir (Elçi, 2006). İnovasyon kavramını ilk defa tanımlayan Schumpeter (1939) inovasyonu, yenilik ve icadın birbirinden ayrılması olarak tanımlamaktadır. İcat teknolojik araştırmalarla ve çığır açan buluşlarla ilgili iken inovasyon icatları daha da geliştiren ya da onları daha faydalı ürünler haline getiren bir süreci ifade etmektedir. Bu nedenle inovasyon, mal, hizmet ve mevcut uygulamalarda küçük değişimleri de içeren pragmatik bir terimdir (Hjalager, 2001). Vassal (1971) inovasyonu herhangi bir alanda yenilik uygulamaları yürütme, mevcut durumu değiştirme, yenilik yaratma olarak açıklarken Kanter (1983) yeni bir sürecin doğuşu, yeni mal ve hizmetlerin kazandırılması olarak açıklamaktadır. Barutçugil (1988) inovasyonu faydalı bir ürün oluşturma, pazara sunma olarak açıklamakta, Drucker (2003) mevcut kaynaklarla yenilikçi fikirler ortaya çıkarma olarak ele almaktadır. OECD'nin (2005) Oslo Kılavuzunda inovasyon kavramı, işletme içi uygulamalarda, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kırım (2008) inovasyonu, rekabet üstünlüğü oluşturma ve bu sayede kazanç elde etme şeklinde tanımlarken, Çolak ve Çetin (2016) etkili ve verimli üretim, güncel konularla teknolojinin birleşimi, eksikliklerin giderilmesi ve becerilerin artırılması şeklinde ele almıştır. OECD, 2018 yılında inovasyon tanımında revizyon yapmış ve inovasyonu, birimin önceki ürün ya da süreçlerinden önemli derecede farklı olan ve mevcut kullanıcıların kullanımına sunulan yeni veya geliştirilmiş ürün, süreç veya bunların birleşimi şeklinde açıklamıştır (Oslo Kılavuzu, 2018). İnovasyon tanımlarının ortak özellikleri incelendiğinde, yaratıcılık, yayılma ve öğrenme, değişim, girişimcilik, yeni fikir üretme ve ürün-süreç geliştirme gibi kavramların yer aldığı görülmektedir (Ömür, 2016).

Schumpeter inovasyonun işletmeler açısından bir var oluş mücadelesi şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini ve inovasyon uygulamayan işletmelerin uzun vadede zararlı çıkacakları görüşünü savunmuştur (Burmaoğlu & Şeşen, 2011). İşletmeler potansiyel müşterilerini koruyarak, yeni müşteriler kazanarak ve müşteri bağlılığını artırarak rekabet üstünlüğü elde ederler. Bir turizm işletmesinin performansını artırarak rekabet üstünlüğü elde etmesinin en önemli yollarında biri inovasyon faaliyetleridir. Bu nedenle işletmelerin mal ve hizmetlerinde inovasyon ile farklılık ortaya koyması gerekmektedir (Çakıcı, Çalhan & Karamustafa, 2016). İnovasyon turizm işletmeleri açısından üründe, yöntemde, lojistikte, örgütsel yapıda yenilikleri ve yenilenmeyi kapsayan önemli bir stratejidir (Rusu, Isac & Cureteanu, 2013). Turizm sektöründe gerçekleştirilen inovasyon faaliyetleri hem sektörün dinamizmini yükseltmekte, hem de bölge ekonomisini olumlu etkileyerek bölgesel kalkınmayı desteklenmektedir. Verimliliğin artırılması ve pazardaki yapısal problemlerin çözülmesi amacıyla turizm sektöründe inovasyon daha da önemli bir gereklilik haline gelmiştir (Manga, 2018). İnovasyon ile turizm işletmelerinin stratejilerini ve faaliyetlerini değiştirmek, geliştirmek ve nitelikli hale getirmek mümkündür. Bu açıdan, işletmelerin dünya pazarında kendilerine yer edinmeleri, birey istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri, rekabette üstünlük sağlayabilmeleri için inovasyon faaliyetlerine önem vermeleri gerekmektedir (Uzun, 2020). Turizm işletmelerini yeni inovasyon stratejileri geliştirmeye ve/veya var olan bir stratejiyi benimsemeye yönelten birtakım zorunluluklar vardır. Bunlar; maliyetlerin azaltılması, yeni mal ve hizmet geliştirmede çeşitliliğe gidilmesi, mal ve hizmet standartlarının artırılmasıdır (Coşkun, 2013). Turizm sektöründe geliştirilmiş mal ve

hizmetlerin başarısı büyük oranda müşteri katılımı ile gerçekleşeceği için bu sektörde inovasyon kaynağı olarak müşteriler oldukça önemli role sahiptir. Bu nedenle, herhangi bir turizm işletmesi müşteri sadakatini, memnuniyetini, işletme performansını arttırmak için turistik mal ve hizmetlerinde sürekli olarak innovasyon faaliyetlerini kullanmak zorundadır (Baglieri & Consoli, 2009).

Hjalager (2001) inovasyonu, Abernathy ve Clark (1984) yaklaşımı ile turizm sektörü açısından ele almıştır. Bu yaklaşımda inovasyon dört model üzerinde tanımlanmıştır. Turizm sektöründe “düzenli inovasyon” faaliyetleri, daha büyük işletmelerin inşası için yatırımlar, teknolojiyi aktif kullanarak sorunları çözüme, işletme içi eğitim düzenleme, standartları artırma ve mevcut yöntemlerle yeni pazarlara ulaşma şeklinde tanımlanmıştır. Turizm sektöründe “niş inovasyon” faaliyetleri, yeni işletme ya da tedarikçilerle yeni pazar oluşturma, pazarlama uzmanlarıyla işbirliği, mevcut hizmetlerin farklı kombinasyonlarla sunumu şeklinde tanımlanmıştır. Turizm sektöründe “devrimsel inovasyon” faaliyetleri, yeni teknolojiler kullanılarak çalışanların yaptığı işi durdurma ya da farklı yöntemlerle yaptırma, elektronik pazarlama yöntemlerini aktif olarak kullanma şeklinde tanımlanmıştır. Turizm sektöründe “yapısal inovasyon” faaliyetleri, yeni kaynaklar bulma ve altyapı yenileme olarak tanımlanmıştır. Turizm işletmelerinde inovasyon faaliyetleri, işletmelerin sürdürülebilirliğini en fazla etkileyen faktörlerden biridir. İnovasyon işletmeler açısından kriz dönemlerinde yeni stratejiler geliştirmek, alınan önlemlerde yenilikçi tutumlar sergilemek gibi farklı yaklaşımlarla ele alınabilir. Ayrıca, turizm işletmelerinde ürün yeniliklerinin yanı sıra süreç, pazarlama ve yönetsel yenilikler de en sık yapılan inovasyon faaliyetleridir. İnovasyonun en önemli rolü, yıkıcı ve karmaşık gelişmeyi önleyerek, bütün paydaşları içine alan bütünleşmiş bir işletme yönetimi elde etmeyi sağlamaktır (Marakova & Medvedova, 2016; Karakaş, 2018).

Turizm sektörü inovasyon stratejilerini benimsedikçe turizm araştırmacılarının dikkatini çekmiş ve özellikle 2000’li yıllardan itibaren turizmde inovasyon çalışmalarında yoğunluk görülmeye başlanmıştır (Hjalager, 2001; Işık, Küçükaltan, Sedat, Akoğul, Uyrun, Hacıyeva & Bayraktaroğlu, 2019). Turizmde inovasyon araştırmalarının sayısı ve kalitesi artmış, 2010’lu yıllarda turizm inovasyonu alanındaki akademik literatür farklı disiplinlerle rekabet edebilecek düzeye gelmiştir (Hjalager, 2010; Işık, Ahmad, Pata, Ongan, Radulescu, Adedoyin, Bayraktaroğlu, Aydın & Ongan, 2020). Diğer taraftan, turizm inovasyonu alanındaki çalışmalar dağınık ve karmaşık bir şekilde ilerlemektedir (Paget, Dimanche & Mounet, 2010). Örneğin, bazı çalışmalarda turizm inovasyonu; bilgi paylaşımı (Yang, 2008; Weidenfeld, Williams & Butler, 2010), işletme büyüklüğü ve yenilikçilik deneyimi (Chang, Gong & Shum, 2011; Eagle, Hamann, Low, 2016), inovatif yaklaşımlar (Li & Hsu, 2016; Işık & Aydın, 2016; Jung ve Yoon, 2018), girişimcilik (Lee, Hallak & Sardeshmukh, 2016; Triantafillidou & Tsiaras, 2018) ve yenilikçilik performansı (Kim & Koo, 2017; Baradarani & Kılıç, 2018) gibi değişkenler ile ilişkilendirilerek çeşitlendirilmiştir (Guttentah, 2015; Tussyadiah, 2016; Doğru, Bulut, Koçak, Işık, Suess & Sırakaya-Türk, 2020). Ayrıca, inovasyonla ilgili çalışma alanı sürekli değişmekte ve gelişmekte, yeni ve farklı çalışmalar ortaya çıkmaktadır (Pikketmaat, Peters & Bichler, 2019). Bununla birlikte hangi çalışmanın turizm sektörüne ve literatüre hangi düzeyde katkı sağladığı belirsizdir. Bu nedenle, turizm alanının entelektüel yapısını belirleyen bibliyometrik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok alanda uygulanabilen ve sınırsız kaynak üzerinden araştırma imkânı sunan bibliyometrik analiz, turizm alanında da eğilimin ölçülmesi adına hem nicel hem de nitel yöntemlerle yapılan çalışmalar açısından önemlidir (Köseoğlu, Şehitoğlu & Parnell, 2016; Ülker vd., 2020).

Turizmde İnovasyon Konusunda Bibliyometrik Çalışmalar

Literatürde turizmde inovasyona yönelik daha önce bibliyometrik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Gomezjel (2016) WoS veritabanında turizm alanındaki 152 makale üzerinde bibliyometrik yöntem ile inceleme yapmıştır. Yazar çalışmada SSCI, SCI-Expanded ve A&HCI indekslerinde yayınlanan makaleleri değerlendirmeye almıştır. Çalışmada bibliyometrik analiz ile turizmde inovasyon araştırmalarına yönelik makaleler ortaya çıkarılmış ve bu makalelerin ortak noktaları belirlenmiştir. Yazar, inovasyonla ilgili makalelerin 1999 yılından itibaren artış gösterdiğini, en çok makalenin 44 makale ile 2012 yılında yayımlanmış olduğunu, turizmde inovasyon konusunda en fazla makale yayımlayan dergilerin sırasıyla; “Tourism Management (41)”, “International Journal of Tourism Research (19)”, “Annals of Tourism Research (15)” olduğunu ortaya koymuştur. Yazar, bölgelere göre yaptığı değerlendirme sonucunda ise en fazla sayıda makalenin sırasıyla Avrupa’da (75) ve Asya’da (22) çalışıldığını ortaya koymuştur. Ayrıca yazar, “Hjalager, A.M.”nin turizmde inovasyon konusunda en fazla atıf alan yazar olduğunu tespit etmiştir.

Teixeira ve Ferreira (2018), yaptıkları çalışmada WoS veritabanında 1900-2016 yılları arasında yayınlanan inovasyon konulu çalışmalarını bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendirmeye almışlardır. Yazarlar, turizmde inovasyona yönelik ilk makalenin 1992 yılında yayımlandığını ve makale sayısının 1995 yılından itibaren arttığını ortaya koymuşlardır. En fazla yayın yapılan yılın 2010 yılı olduğunu, turizmde inovasyon anahtar kelimesi ile en fazla atıf yapılan yazarın “Hjalager, A.M. (539)” olduğunu, ikinci sırada “Orfila-Sintes, F. (349)”in geldiğini ortaya koymuşlardır. En fazla makalenin İngiltere’de (1.379), ikinci sırada İspanya’da (801), üçüncü sırada ABD’de (735) çalışıldığını tespit etmişlerdir. En fazla makalenin “Tourism Management (41)” dergisinde yapıldığını, bu dergiyi “Annals of Tourism Research (712)” dergisinin takip ettiğini, üçüncü sırada ise “Journal of Sustainable Tourism (269)” dergisinin takip ettiğini belirlemişlerdir. Çalışmada öne çıkan diğer anahtar kelimelerin ise, “innovation”, “destination”, “development” ve “product” anahtar kelimeleri olduğu vurgulanmıştır.

Marasco ve diğ. (2018), turizmde işbirliğine dayalı inovasyon konusundaki makalelerin sistematik bir analizini yapmışlardır. Yazarlar, 2004-2017 yılları arasında WoS, Scopus, EBSCO, Hospitality and Tourism Complete, Emerald Management Journal ve Sage Journals veritabanlarındaki dergilerde yayımlanmış 79 makaleyi bibliyometrik yöntemle incelemişlerdir. Araştırma bulgularına göre yazarlar, turizmde işbirliğine dayalı inovasyon ile ilgili ilk makalenin 2004 yılında yayınlanmış olduğunu ve yayınlanan makale sayılarının 2004-2010 yılları arasında oldukça sınırlı sayıda kaldığını belirlemişlerdir. Yayınlanan makalelerin 2011-2017 yıllarında artış gösterdiğini ve en fazla sayıda makalenin 12 makale ile 2017 yılında yayımlandığını ortaya koymuşlardır. Bu konuda en fazla yayın yapılan derginin “Tourism Management (10)”, ikinci sırada “Annals of Tourism Research (7)” olduğunu tespit etmişlerdir. Turizmde işbirliğine dayalı inovasyon konulu makalelerin en fazla Avrupa’da (41) çalışıldığını belirlemişlerdir.

Duran Sanchez vd. (2019), 1981-2018 yıllarında WoS ve Scopus veritabanlarında indekslenen turizmde inovasyon konulu makalelerin veritabanına göre karşılaştırmalı şekilde bibliyometrik analizini yapmışlardır. Yazarlar, WoS ve Scopus veritabanlarında yayınlanan ilk makalenin 1991 yılında yayımlandığını tespit etmişlerdir. Yazarlar, 2012 yılına kadar turizm ve inovasyon konusuna yeterli ilginin gösterilmediğini ifade etmişlerdir. WoS veritabanındaki makalelerin %77’sinin, Scopus veritabanındaki makalelerin ise yaklaşık %60’ının 2014-2018 yıllarında yayımlandığını saptamışlardır. Her iki veritabanında da en fazla makalenin 2018 yılında yayımlandığını, konu ile ilgili WoS veritabanında toplamda 205 makale ve 1.557 atıf varken, Scopus veritabanında 296 makale ve 4.940 atıf olduğunu ortaya koymuşlardır. Makalelerin en fazla 2010 yılında atıf aldığını, takip eden yıllarda durağanlık olduğunu tespit etmişlerdir. WoS ve Scopus veritabanlarında en fazla atıf yapılan dönemin 2018 yılı olduğunu belirlemişlerdir. En fazla atıf alan yazarın WoS veritabanında “A.M. Hjalager” olduğunu, makalelerin en fazla Danimarka’da çalışıldığını, en fazla yayın yapan yazarın ise yine “A.M. Hjalager” olduğunu saptamışlardır. En fazla yayın yapan derginin “Tourism Management” olduğunu belirlemişlerdir. Yazarlar, en fazla kullanılan anahtar kelimelerin inovasyon ve turizmden sonra “tourism management”, “tourism development”, “tourist destination” olduğunu ortaya koymuşlardır.

Işık vd. (2022), WoS veritabanında 1975-2021 yılları arasında yer alan turizmde inovasyon konusunda 387 makalenin bibliyometrik analizini gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar, makalelerin 2008 yılından itibaren kademeli bir şekilde arttığını, en fazla yayın yapan ülkelerin sırasıyla İspanya, Çin, ABD, Tayvan ve İngiltere olduğunu, atıf sayılarında ilk sırada İspanya’nın, ikinci sırada Danimarka’nın yer aldığını saptamışlardır. En çok yayın yapan ve en fazla atıf alan derginin “Tourism Management” olduğunu belirlemişlerdir. En fazla yayın yapan ve en fazla atıf alan yazarın “A.M. Hjalager” olduğunu ortaya koymuşlardır. Ortak atıf analizi kapsamında bağlantı gücü en fazla olan yazarın yine “A.M. Hjalager” olduğunu, ardından “C.M. Hall” geldiğini, sonrasında “J.F. Hair” ve “J. Sundbo” un geldiğini tespit etmişlerdir.

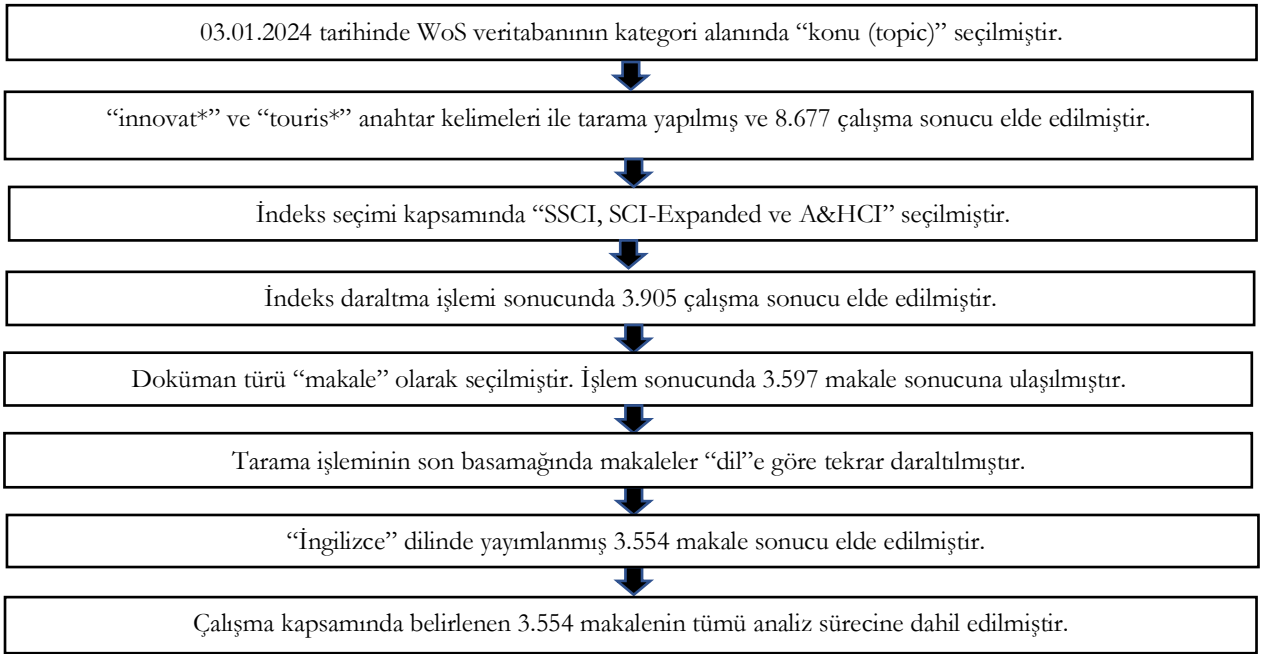
Yöntem

Bibliyometrik analiz, geleneksel literatür taramasına kıyasla yeni bir metodoloji içeren, araştırmacı için araştırma yapılan alandaki ilgili çalışmalarını ve bunların niceliksel analizlerini yapabilme konusunda rehberlik ederek, bir bilim dalındaki bilgiyi geliştirmeyi amaçlamaktadır (Agapito, 2020). Sistematik literatür taramasıyla kıyaslandığında nispeten yeni bir metodoloji içeren bibliyometrik analiz, bir disiplindeki bilimsel verilerin analiz edilmesi ve yayınlar arasındaki ilişkilerin istatistiksel yöntemler aracılığıyla sayısal olarak değerlendirmelerinden oluşmaktadır (Serrano, Sianes & Ariza Montes, 2019). Ayrıca bibliyometrik analizlerde genellikle ilişkisel ve değerlendirici olmak üzere iki teknik kullanılmaktadır (Benckendorff & Zehrer, 2013). Web of Science disiplinlerarası içeriklere erişim sağlayan, fen bilimleri, sosyal bilimler, sanat ve insani bilimleri konu alan dergi

ve konferans bildirilerini düzenli olarak tarayarak ilgili alan ile alakalı yayınlara ulaşılmasına olanak tanıyan ve araştırılan alanda yayın yapan uzman araştırmacıların çalışmalarındaki konu ve referans ilişkilerini kullanarak birbirleriyle alakalı bütün kayıtlara linkler veren bir veritabanıdır (Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, 2019). Wosviewer yazılımı, verilerin bibliyometrik olarak görselleştirilmesini ve bilimsel olarak haritalandırılmasını sağlayan, bağlantıların kullanımına dayanan bir yazılım programıdır (Segui Amortegui vd., 2019). Bir bibliyometrik analiz yapılırken ortak alıntı yapılan makale, dergi ve yazarlardan oluşan ortak alıntı haritaları, araştırmalarda sıklıkla kullanılan kelimeler ve bu kelimelerin zamansal temsilini oluşturan ortak kelime haritaları ve bir yazarın anahtar kelime veri kümesindeki yayınlarda bir başkasıyla olan ilişkisini ortaya koyan eşzamanlılık gibi analizlerde Wosviewer yazılımı sıklıkla kullanılmaktadır (Waltman, Eck & Noyons, 2010; Işık vd., 2022). Wosviewer yazılımında bağlantılar yazar, dergi, ülke, kurum, referans ve anahtar kelimeleri ifade edebilmektedir. Bu bağlantılar alıntılar, ortak alıntılar, işbirliklerini ve birlikte üretimleri de gösterebilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı WoS veritabanının konu alanında yer alan turizmde inovasyon ile ilgili makalelerin zamana dayalı değişimini ve gelişimini istatistiksel analizlerle ortaya koymaktır. Araştırma verisini 1991-2024 yılları arasında WoS veritabanında SSCI, SCI-Expanded ve A&HCI indekslerinde yayınlanan dergilerdeki turizmde inovasyon konulu makaleler oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırmada belirli kriterler ve filtrelemeler dikkate alınarak 03.01.2024 tarihinde WoS veritabanında bir tarama işlemi yürütülmüştür. Araştırmanın tarama süreci, işlem adımları ve kelime seçimleri Tablo 1 ve Tablo 2’de detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Veritabanında Tarama Süreci

Çalışmada turizmde inovasyon konusundaki makaleler yıllara, anahtar kelimelere, yazarların, dergilerin, üniversitelerin makale ve atıf sayılarına göre tablolaştırılmış ve haritalandırılmıştır. Ayrıca yazarların, dergi ve üniversitelerin ortak atıf durumlarına ilişkin haritalandırma yapılmıştır. Çalışmanın turizmde inovasyon konusundaki makaleleri belirleme sürecinde ele aldığı yaklaşım yönünden diğer çalışmalardan farklı olduğu, 1975 yılından başlayarak 03 Ocak 2024’e kadar bu alandaki tüm makaleleri kapsadığı için hem güncel bilgi sunan bir çalışma olduğu hem de özgün bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmada ortaya konan yöntem ve araştırma bulgularının gelecekte yapılacak olan inovasyon konusundaki çalışmalara yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

“hospitality” “Covid-19” kelimeleri olduğu görülmektedir. Turizmde inovasyon konusunda araştırmacıların ilgili anahtar kelimeler ile çalışmalarını ilişkilendirdikleri ve turizmde inovasyon konusunda sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler çerçevesinde bir eğilimin olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, bu kelime bulutu içerisinde baskın şekilde “sustainability” kelimesinin öne çıkmasının turizmde inovasyon konusunda yapılan akademik çalışmalarda da sürdürülebilirlik kavramının büyük önem kazandığını ortaya koymaktadır.

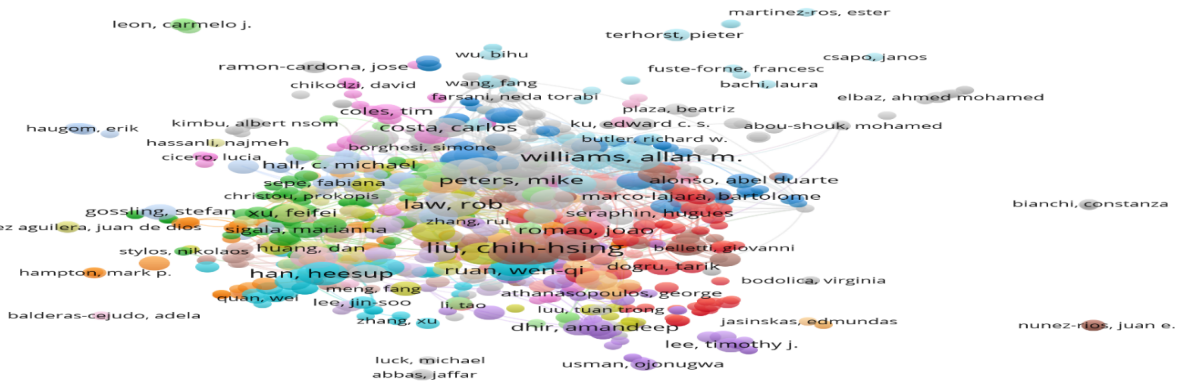
Yazar Üretkenlik ve Atıf Analizi

Bu başlık altında turizmde inovasyon konusunda WoS kapsamında en çok makalesi yayımlanmış ilk 15 yazar ile ilgili konuda en yüksek atıf sayısına sahip ilk 15 yazar incelenmiştir. Tablo 3'te sunulduğu üzere en üretken yazar listesi ile en çok atıf alan yazar listesinin farklılaştığı anlaşılmıştır. Ayrıca, ilgili yazarlara ait ağ haritası Şekil 3'te görselleştirilmiştir.

Tablo 3. En Üretken ve En Çok Atıf Alan 15 Yazar

Sıra	En Üretken Yazarlar	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Alan Yazarlar	Atıf Sayısı
1	Liu, Chih-Hsing	24	1	Guttentag, Daniel	1381
2	Williams, Allan M.	18	2	Buhalis, Dimitrios	1289
3	Horng, Jeou-Shyan	16	3	Gretzel, Ulrike	1138
4	Law, Rob	14	4	Sigala, Marianna	1062
5	Hjalager, Anne-Mette	13	5	Koo, Chulmo	1057
6	Chou, Sheng-Fang	13	6	Williams, Allan M.	766
7	Han, Heesup	13	7	Neuhofer, Barbara	737
8	Peters, Mike	12	8	Xiang, Zheng	719
9	Buhalis, Dimitrios	12	9	Baggio, Rodolfo	684
10	Zhang, Shu-Ning	12	10	Hjalager, Anne-Mette	671
11	Köseoğlu, Mehmet Ali	12	11	Scott, Noel	603
12	Kallmuenzer, Andreas	11	12	So, Kevim Kam	597
13	Ruan, Wen-Qi	11	13	Horng, Jeou-Shyan	593
14	Baggio, Rodolfo	10	14	Dhir, Amandeep	580
15	Garcia-Villaverde, Perez	10	15	Talwar, Shalini	568

Tablo 3 incelendiğinde turizmde inovasyon konusunda en fazla makale yayımlayan ilk beş yazarın sırasıyla “C.H. Liu (24 makale)”, “A.M. Williams (18 makale)”, “J.S. Horng (16 makale)”, “R. Law (14 makale)” ve “A.M. Hjalager (13 makale)” olduğu görülmektedir. Atıf sayısına göre incelendiğinde ise ilk beş yazarın sırasıyla “D. Guttentag (1.381 atıf)”, “D. Buhalis (1.289 atıf)”, “U. Gretzel (1.138 atıf)”, “M. Sigala (1.062 atıf)” ve beşinci sırada “C. Koo (1.057 atıf) olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Yazar Ağ Haritası

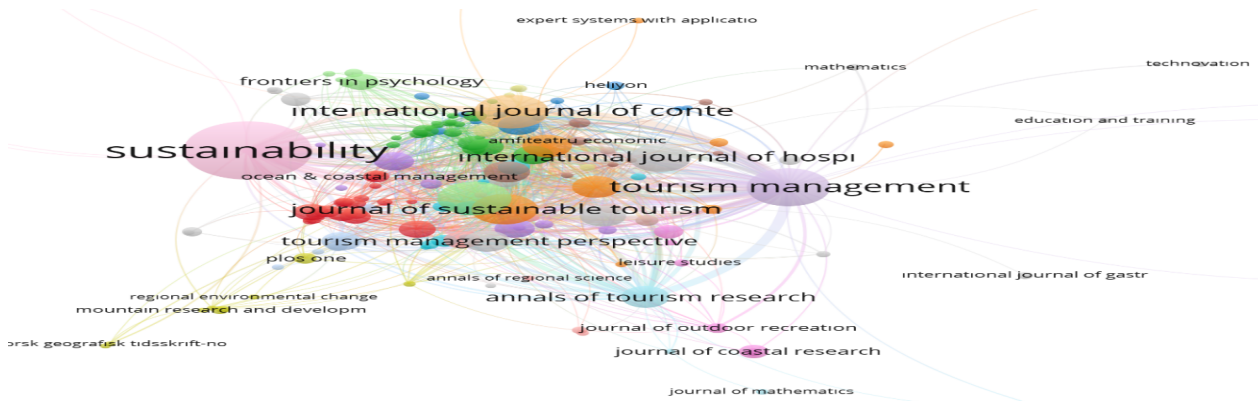
Dergi Yayın ve Atıf Analizi

Turizmde inovasyon konusunda en çok makale yayımlayan ilk 15 dergi ile en çok atıf alan 15 dergi Tablo 4'te sunulmuştur. En çok makale yayımlayan dergiler ile en çok atıf alan dergilerin farklılaştığı görülmüştür. Tablo 4'te dergilerin yayımladıkları makale sayılarına göre istatistikleri incelendiğinde, turizmde inovasyon konusunda en çok makale yayımlayan ilk beş derginin sırasıyla “Sustainability (360 makale)”, “Tourism Management (165 makale)”, “International Journal of Contemporary Hospitality Management (135 makale)”, “Current Issues in Tourism (133 makale)” ve beşinci sırada “Journal of Sustainable Tourism (107 makale)” olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo 4'te yer verilen 15 dergiden sonda olan derginin dahi inovasyon konusunda 41 makale yayımladığı görülmektedir.

Tablo 4. En Çok Makale Yayımlayan ve En Çok Atıf Alan 15 Dergi

Sıra	Makale Sayısına Göre İlk 15 Dergi	Makale Sayısı	Sıra	Atıf Sayısına Göre İlk 15 Dergi	Atıf Sayısı
1	Sustainability	389	1	Tourism Management	13487
2	Tourism Management	165	2	Intern. Journal of Hostp. Man.	4107
3	Inter. Journ. of Cont. Hosp. M.	135	3	Inter. Journ. of Cont. Hosp. M.	4040
4	Current Issues in Tourism	133	4	Sustainability	3899
5	Journal of Sustainable Touris	107	5	Current Issues in Tourism	3658
6	Intern. Journal of Hosp. Man.	95	6	Annals of Tourism Research	3253
7	Journal of Travel Research	62	7	Journal of Sustainable Tourism	3145
8	International Journal of Tour.	58	8	Journal of Travel Research	2529
9	Annals of Tourism Research	57	9	Intern. Journal of Tourism Res.	1786
10	Tourism Management Pers.	55	10	Intern. Journ. of Cleaner Prod.	1607
11	Journal of Hostp. Tour. Man.	54	11	Tourism Manag. Perspective	1466
12	Tourism Economics	54	12	Journal of Dest. Market. Mang.	1385
13	Tourism Review	43	13	Intern. Journal of Social Res.	1338
14	Asia Pacific Journal of Touris	41	14	Tourism Geographies	1277
15	Tourism Geographies	41	15	Electronics Markets	1126

Dergilerin atıf sayıları incelendiğinde ise en fazla atıf alan derginin “Tourism Management (13.487 atıf)” olduğu anlaşılmıştır. İkinci sırada “International Journal of Hospitality Management (4.107 atıf)” üçüncü sırada “International Journal of Contemporary Hospitality Management (4.040 atıf)”, dördüncü sırada “Sustainability (3.899 atıf)” ve beşinci sırada “Current Issues in Tourism (3.658 atıf)” yer almıştır. Tabloda yer verilen 15 dergiden en sondaki derginin dahi inovasyon konusunda 1.126 atıf aldığı görülmektedir.

Şekil 4. Dergi Ağ Haritası

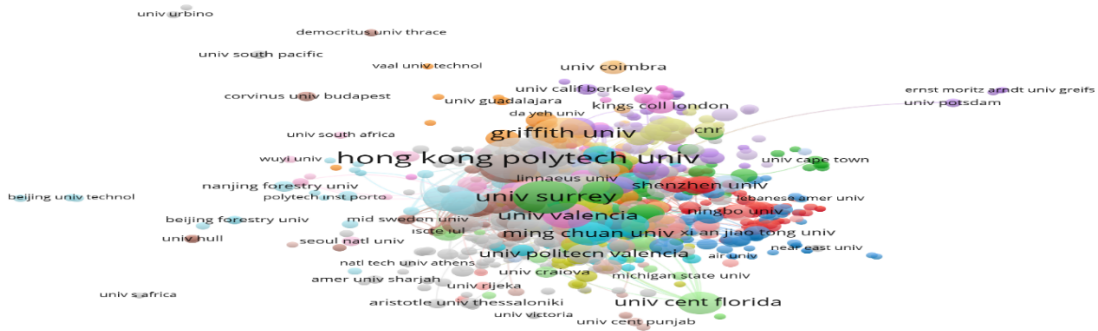
Kurum (Üniversite) Üretkenlik ve Atıf Analizi

Turizmde inovasyon konusunda en üretken kurumların ve en çok atıf alan kurumların önceki tablolara benzer şekilde Tablo 5'te de farklılaştığı görülmektedir. Makale sayısı bakımından en üretken kurumun “Hong Kong Polytechnic University (88 makale)” olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırada “University of Surrey (54 makale)”, üçüncü sırada “Griffith University (49 makale)”, dördüncü sırada “University of Johannesburg (42 makale)”, beşinci sırada “Sun Yat Sen University (39 makale)” yer almaktadır. Bu sonuçlardan hareketle, turizmde inovasyon konusunda üretkenlikte önde gelen kurumların Çin’de olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Tablo 5. En Üretken ve En Çok Atıf Alan 15 Kurum (Üniversite)

Sıra	En Üretken Kurumlar	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Alan Kurumlar	Atıf Sayısı
1	Hong Kong Polytech Univ.	88	1	University Queensland	2153
2	University Surrey	54	2	University Surrey	2132
3	Griffith University	49	3	Kyung Hee University	1994
4	University Johannesburg	42	4	Hong Kong Polytech	1866
5	Sun Yat Sen University	39	5	Griffith University	1683
6	University Queensland	34	6	Bournemouth University	1670
7	University Valencia	32	7	University Waterloo	1633
8	University Castilla Mancha	30	8	University Johannesburg	985
9	Kyung Hee University	28	9	University S. Australia	927
10	Chinese Academy Science	28	10	University Guelph	900
11	Ming Chuan University	27	11	University Cent Florida	877
12	Huaqiao University	26	12	Manchester Metropolitan U.	875
13	University Alicante	26	13	University South Carolina	866
14	Natl Kaoshiung University	25	14	Ryerson University	844
15	University Central Florida	25	15	University Valencia	822

Kurumların atıf alma sayıları ele alındığında ise, Tablo 5'e göre ilk sırada “University Queensland (2.153 atıf)”, ikinci sırada “University Surrey (2.132 atıf)”, üçüncü sırada “Kyung Hee University (1.994 atıf)”, dördüncü sırada “Hong Kong Polytech (1.866 atıf)”, beşinci sırada Griffith University (1.683 atıf) yer almaktadır. Atıf açısından da değerlendirildiğinde turizmde inovasyon konusunda Çin’de faaliyet gösteren kurumların başarılı oldukları anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Kurum Ağ Haritası

Ülke Üretkenlik ve Atıf Analizi

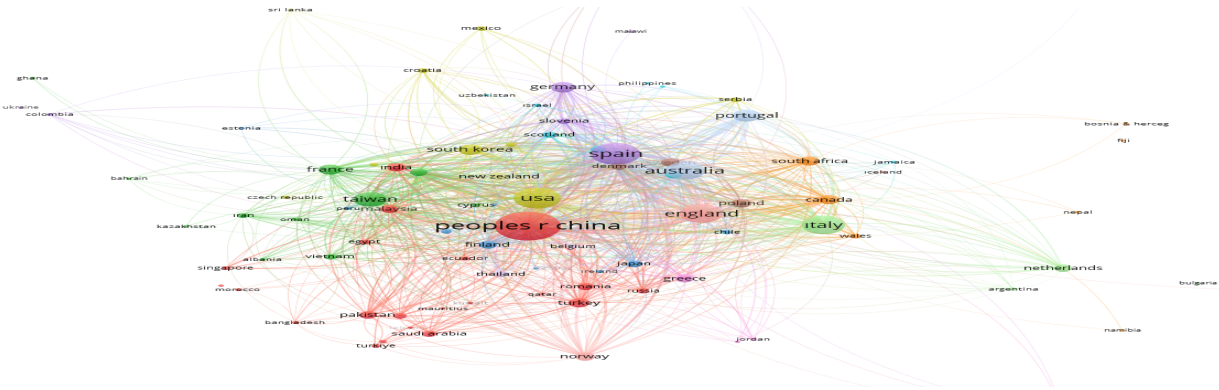
Tablo 6 incelendiğinde ilgili konuda en çok makalesi olan ülkeler sıralamasının başında “Çin (761 makale)” gelmektedir. İkinci sırada “İspanya (429 makale)”, üçüncü sırada “ABD (399 makale)”, dördüncü sırada

“İngiltere (337 makale)”, beşinci sırada “İtalya (329 makale)” yer almaktadır. Bu sonuçlara göre özellikle Çin’in ilgili konuda makale üretme açısından en yakın rakibine göre açık ara farkla önde olduğu söylenebilir.

Tablo 6. En Üretken ve En Çok Atıf Alan 15 Ülke

Sıra	En Üretken Ülkeler	Makale Sayısı	Sıra	En Çok Atıf Alan Ülkeler	Atıf Sayısı
1	Çin	761	1	İngiltere	12991
2	İspanya	429	2	ABD	11207
3	ABD	399	3	İspanya	9924
4	İngiltere	337	4	Çin	9068
5	İtalya	329	5	Avustralya	8747
6	Avustralya	283	6	İtalya	6350
7	Tayvan	193	7	Kanada	3993
8	Portekiz	132	8	Tayvan	3971
9	Güney Kore	110	9	Güney Kore	3508
10	Almanya	104	10	Portekiz	3088
11	Fransa	97	11	Almanya	2781
12	Güney Afrika	84	12	Finlandiya	2592
13	Türkiye	83	13	Danimarka	2363
14	Kanada	82	14	Fransa	2265
15	Norveç	75	15	Türkiye	2263

Turizmde inovasyon konusu üzerine yapılmış makalelere yönelik en çok atıf alan ülkeler incelendiğinde ise ilk sırada “İngiltere (12.991 atıf)” olduğu görülmektedir. İkinci sırada “ABD (11.207 atıf)”, üçüncü sırada “İspanya (9.924 atıf)”, dördüncü sırada “Çin (9.068 atıf)” beşinci sırada “Avustralya (8.747 atıf)” yer almaktadır.

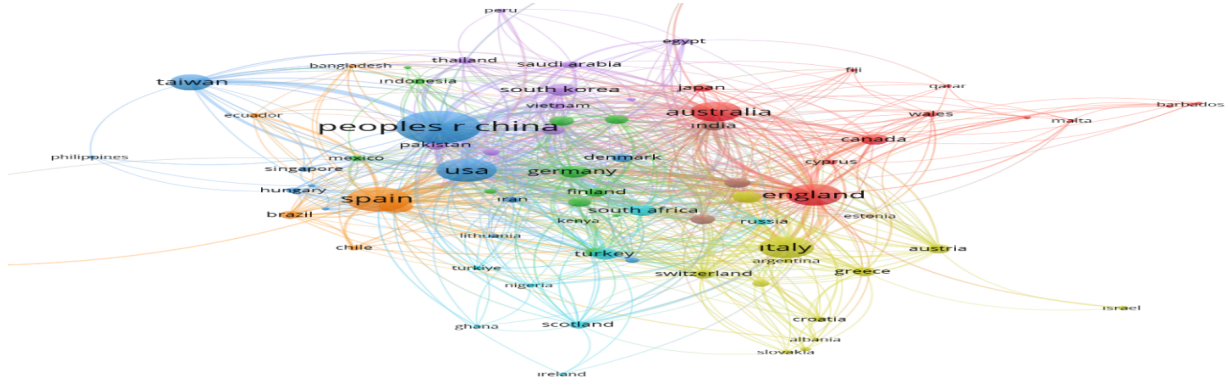
Şekil 6. Ülke Ağ Haritası

Yazar İşbirliği Analizi

Bu başlık altında yazarların ilgili konuda yapmış oldukları araştırma işbirliğine dayalı ortak yazarlık analizi yapılmıştır. Turizmde inovasyon konusunda makale sayısı ve atıf yönünden önde olan en az beş makalede işbirliği yapan 109 yazar olduğu belirlenmiş, yazarların en fazla işbirliği içerisinde olduğu diğer yazarlarla ilişkisini gösteren ağ haritası Şekil 7’de sunulmuştur. Haritada en az beş makalede işbirliği yapmış olan yazarlar farklı renklerde küme olarak görünmekte olup, işbirliği kümelerindeki yazar sayıları da farklılaşmaktadır. Örneğin, yeşil renkli kümede Köseoğlu, M.A.’nın turizmde inovasyon konusundaki çalışmalarında Law, R., Okumuş, F., Della-Corte, V. ile ortak çalışmalar yapmış olduğu anlaşılmaktadır.

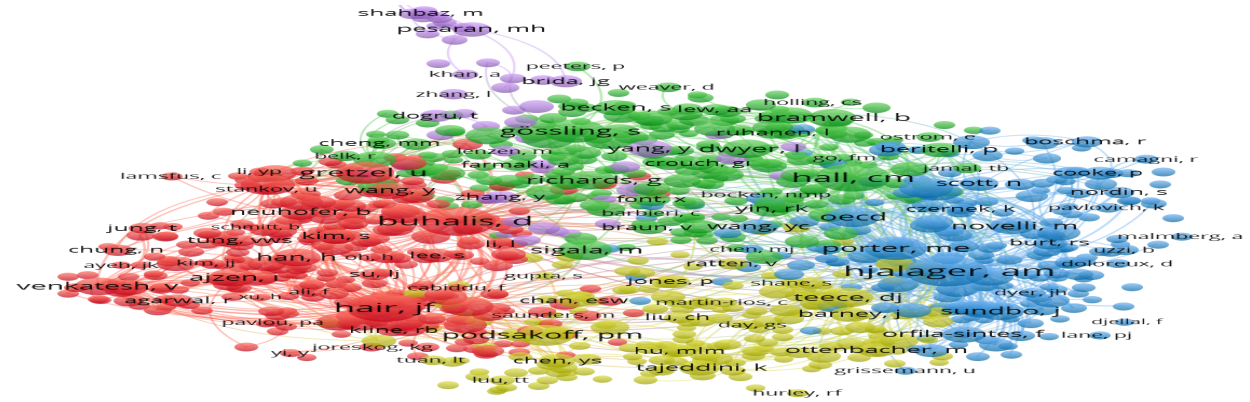

Şekil 9. Ülkelerin İşbirliği Haritası

Yazar Ortak Atıf Analizi

Ortak atıf analizi, iki değişkenin aynı anda atıf alma/yapılma sıklığı olarak tanımlanan, belge, yazar ve dergi arasındaki benzerlikleri ortaya koyan ve bunlar arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi sağlayan bir analiz türüdür. Ayrıca bu analiz türü belge, yazar ve dergiye göre farklı şekillerde yapılabilmektedir (Agapito, 2020). Bu bölümde ortak atıf yapılan yazarlar ağının belirlenmesi hedeflenmiştir. Şekil 10'da turizmde inovasyon konusu üzerine en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek yazarlar görselleştirilmiştir. Yapılan analizde, analize giren toplam 90.503 yazardan en az 20 atıf alan 1257 yazar olduğu anlaşılmış, analiz sonucunda beş küme belirlenmiştir. İlk küme kırmızı renkte olup toplam atıf sayısı ve bağlantı gücü açısından ilk üç yazar D. Buhalis, (atıf 624, bağlantı gücü 15.478), J.Hair (atıf 573, bağlantı gücü 15.008) ve U. Gretzel (atıf 293, bağlantı gücü 7.026) şeklinde sıralanmıştır. İkinci küme yeşil renkte olup, kümedeki ilk üç yazar C.M. Hall (atıf 576, bağlantı gücü 13.600), S. Gössling (atıf 354, bağlantı gücü 6.611) ve I. Dwyer (atıf 209, bağlantı gücü 4.856) olmuştur. Üçüncü küme mavi renkte olup bu kümedeki ilk üç yazar A.M. Hjalager (atıf 706, bağlantı gücü 21.107), M. Porter (atıf 366, bağlantı gücü 8.536), R. Baggio (atıf 207, bağlantı gücü 6.892) şeklinde belirlenmiştir. Dördüncü küme sarı renkte olup, ilk üç yazar P. Podsakoff (atıf 270, bağlantı gücü 7.628), D. Teece (atıf 230, bağlantı gücü 6.461), K. Tajeddini (atıf 136, bağlantı gücü 5.083) şeklinde sıralanmıştır. Beşinci küme mor renkte olup ilk üç yazar A. Sharif (atıf 53, bağlantı gücü 819), M. Peseran (atıf 29, bağlantı gücü 817) ve M. Shahbaz (atıf 59, bağlantı gücü 810) şeklinde ortaya çıkmıştır.

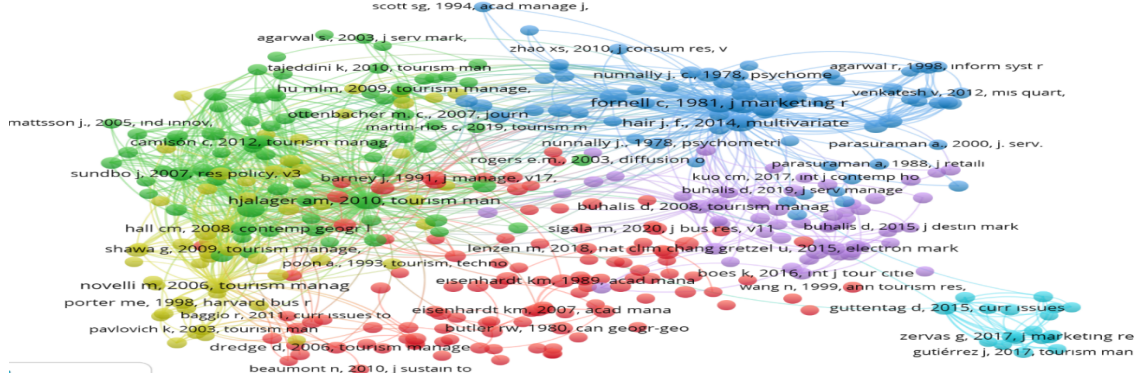

Şekil 10. Yazar Ortak Atıf Ağ Haritası

Makale Ortak Atıf Analizi

Şekil 11'de analiz edilen makalelerin ortak atıf ilişkisi sunulmaktadır. Buna göre 332.447 ortak atıftan en az 20'sinin yer aldığı toplam 836 makale olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucu altı farklı renkte küme elde edilmiştir. Harita üzerinde kırmızı noktalarla gösterilen kırmızı bağlantılı yazar grubunun kendi aralarında ortak

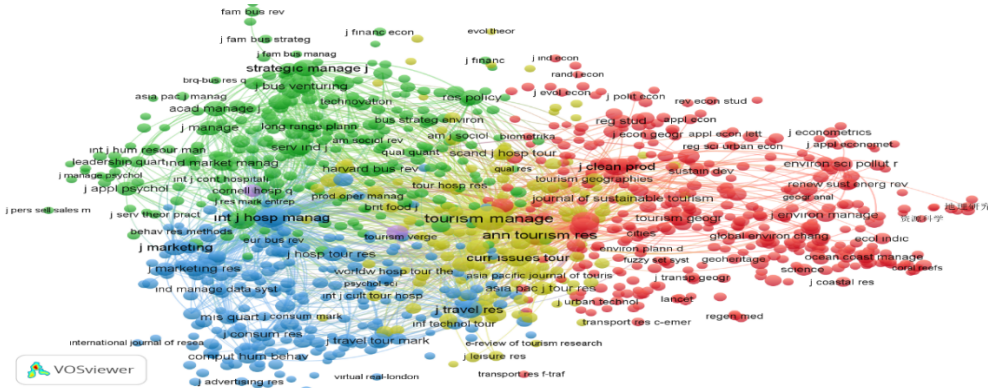
atıfları, mavi yazar kümesinin de kendi aralarında ortak atıfları yer almaktadır. Harita, hangi yazarların birlikte atıf aldığına ilişkin bağlantıları net bir şekilde göstermektedir.

Şekil 11. Makalelerin Ortak Atıf Ağ Haritası

Dergi Ortak Atıf Analizi

Şekil 12’de ortak atıf yapılan dergilerin ağ haritası görselleştirilmiştir. Bu bağlamda turizmde inovasyon konusu üzerine en fazla atıfta bulunulan ve bağlantı gücü en yüksek dergiler belirlenmiştir. Toplamda 60.151 dergiden en az 20 atıfta bulunulan 1.103 dergi tespit edilmiştir. Bu dergilerin başında 10.468 atıf sayısı ve 548.777 bağlantı gücüyle “Tourism Management” dergisi gelmektedir. Listede yer alan diğer dergiler ise “Annals of Tourism Research” (atıf 5.547, bağlantı gücü 278.862), “International Journal of Hospitality Management” (atıf 3533, bağlantı gücü 227.930), “Sustainability” (atıf 3.150, bağlantı gücü 167.963), “International Journal of Contemporary Hospitality Management” (atıf 2.672, bağlantı gücü 174.602) ve “Journal of Sustainability Research” (atıf 2.588, bağlantı gücü 141.509) şeklinde sıralanmıştır.

Şekil 12. Dergilerin Ortak Atıf Ağ Haritası

Sonuç

Bu çalışmada 1975-2024 yılları arasında turizmde inovasyon alanındaki etkili araştırmalar ve araştırma konuları literatüre katkı sunacak şekilde bibliyometrik bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Bu kapsamda 3.554 makale tespit edilmiş ve bu makalelerin yıllara göre dağılımları, makalelerde en sık kullanılan kelimeler, en çok yayın yapan yazarlar, en çok atıf alan yazarlar, öne çıkan dergiler ve dergilerin atıf alma düzeyleri, ilgili literatüre en fazla katkı sağlayan üniversiteler, en çok yayın yapan ülkeler incelemeye tabi tutulmuştur. Genel olarak çalışmada turizm inovasyonu üzerine yapılmış en etkili ve verimli makaleler ile yazarlarına sistematik bir bakış açısıyla yaklaşmış, literatüre kazandırdıkları anlayış bibliyometrik yöntemlerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın bulguları turizmde inovasyon konusunda daha önce çalışmalarını bulunan Gomezjel (2016), Teixeira ve Ferreira

(2018), Marasco vd. (2018), Duran Sanchez vd. (2019), Işık vd.'nin (2022) çalışma sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın bazı bulgularının önceki çalışmaları destekler mahiyette olduğu, bazı bulgularının ise farklılıklar gösterdiği anlaşılmıştır. Bulguların farklı olmasının önceki çalışmaların incelediği parametrelerde ve araştırma yönteminde birtakım farklılıklar olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın önceki çalışmalar ile karşılaştırmasına dayalı olarak ortaya koyduğu benzerlik ve farklılıklar aşağıda açıklanmaktadır.

Bu çalışmanın bibliyometrik bulguları ele alındığında, turizmde inovasyon konusunda ilk makalenin 1991 yılında yayımlandığı ve makale sayılarının 2008 yılından itibaren ciddi artış gösterdiği ortaya koyulmuştur. Bu sonuç, Gomezelj (2016), Teixeira ve Ferreira (2018), Duran Sanchez vd. (2019) ile Işık vd.'nin (2022) çalışma bulgularını desteklemektedir. Bu çalışmada incelenen makalelerde turizm ve inovasyon kelimelerinden sonra en fazla kullanılan anahtar kelimelerin “sustainability”, “sustainable development”, “Covid-19” kelimeleri olduğu bulgulanmıştır. Önceki çalışmalarda ise öne çıkan anahtar kelimeler Teixeira ve Ferreira (2018) “development”, “study”, “paper”, “research” olarak belirlemişken, Duran Sanchez vd. (2019) “tourism management”, “tourism development”, “tourist destination”, “tourism market” “sustainability” ve “competitiveness” olarak tespit etmiş, Işık vd. (2022) ise “service innovation”, “hospitality”, “innovativeness”, “hotel”, “rural tourism”, “social capital” ve “sustainability” olarak bulgulanmıştır. Buradan hareketle zamana dayalı olarak turizmde inovasyon konusunda yapılan çalışmalarda anahtar kelime kullanımı ve araştırma yöneliminde değişim yaşandığı ve “sürdürülebilirlik” konusuna doğru bir tercihin ve ilerlemenin gerçekleşmekte olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada turizmde inovasyon konusunda en fazla makalesi olan ilk üç yazar sırasıyla C.H. Liu, A.M. Williams ve J.S. Horng olarak tespit edilmiştir. Duran Sanchez ve diğ. (2019) ise en fazla makalesi olan ilk üç yazarı A.M. Hjalager, I. Booyens ve C.M. Rogerson şeklinde tespit etmiştir. Işık vd. (2022) en çok makale yazan yazarların A.M. Hjalager ve A.M. Williams olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç da bu çalışma ile önceki çalışmaların bulgularında farklılaşma olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir değerlendirme olarak atıf yönünden en yüksek atıf alan ilk üç yazar bu çalışmada D. Guttentag, D. Buhalis ve U. Gretzel olarak belirlenmiş iken Teixeira ve Ferreira (2018) bu yazarları A.M. Hjalager, F. Orfila-Sintes ve J. Bessiere olarak tespit etmiş, Işık vd. (2022) ise A.M. Hjalager, F. Orfila-Sintes ve A.M. Williams olarak bulgulanmıştır. Bu açıdan yayımlanan makale sayısı gibi alınan atıf sayılarında da önde gelen yazarların kısa süreli zamanda dahi değişiklik göstermekte olduğunu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada turizmde inovasyon konusunda en çok makale yayımlayan ilk üç dergi sırasıyla “Sustainability”, “Tourism Management” ve “International Journal of Contemporary Hospitality Management” olarak bulgulanmıştır. Gomezelj (2016) ise bu çalışma sonuçlarından farklı olarak çalışmasında ilk üç dergiyi sırasıyla “Tourism Management”, “International Journal of Tourism Research” ve “Annals of Tourism Research” olarak tespit etmiştir. Teixeira ve Ferreira (2018) da bu çalışma bulgularından farklı şekilde ilk üç dergiyi sırasıyla “Tourism Management”, “International Journal of Tourism Research” ve “Journal of Sustainable Tourism” olarak belirlemiştir. Duran-Sanchez vd. (2019) hem kendinden öncekilerden hem de bu çalışma bulgularından farklı bir bulgu olarak ilk üç dergiyi “Tourism Management”, “Sustainability” ve “Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism” olarak bulgulanmıştır. Bu çalışmaya yayımlandığı zaman açısından en yakın olan Işık vd. (2022) de bu çalışmadan farklı bir sonuç olarak sırasıyla “Tourism Management”, “Sustainability” ve “International Journal of Contemporary Hospitality Management” dergilerini tespit etmiştir. Bu bulgudan hareketle turizmde inovasyon konusunda önde gelen dergiler sıralamasının dinamik bir yapıda olduğu ve sürekli bir değişim içerisinde olduğu söylenebilir. Bu çalışmada en fazla atıfta bulunulan ilk üç derginin sırasıyla “Tourism Management”, “International Journal of Hospitality Management”, “International Journal of Contemporary Hospitality Management” olduğu saptanmıştır. Teixeira ve Ferreira (2018) da bu çalışma bulgularından farklı şekilde ilk üç dergiyi sırasıyla “Tourism Management”, “Annals of Tourism Research” ve “Journal of Sustainable Tourism” olarak belirlemiştir. Duran-Sanchez vd. (2019) en yüksek atıf alan ilk üç dergiyi “Tourism Management”, “Current Issues in Tourism” ve “Annals of Tourism Research” olarak saptamış iken Işık vd. (2022) sırasıyla “Tourism Management”, “Current Issues in Tourism”, “Annals of Tourism Research”, “International Journal of Contemporary Hospitality Management” ve “International Journal of Hospitality Management” olarak tespit etmişlerdir. Bu açıdan genel olarak dergilerin sıralaması değişmekle birlikte önde olan dergilerin benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Turizmde inovasyon konusunda en üretken kurumlar “Hong Kong Polytechnic University”, “University of Surrey”, “Griffith University”, “University of Johannesburg”, “Sun Yat Sen University” olarak tespit edilmiştir.

Önceki çalışmalarda yer almayan bir bulgu olarak ortaya konulan bilgi çerçevesinde özellikle Çin'deki eğitim kurumlarında turizmde inovasyon konusunun oldukça önemsendiği şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Bu çalışmada turizmde inovasyon konusunda en fazla makale üretmiş ülkeler Çin, İspanya, ABD, İngiltere ve İtalya olarak tespit edilmiştir. Teixeira ve Ferreira (2018) en fazla makale üreten ülkeleri İngiltere, İspanya, ABD, Avustralya ve Danimarka şeklinde bulgulamışken, Duran-Sanchez vd. (2019) önde olan ülkeleri sırasıyla İspanya, Avustralya, Norveç, Danimarka ve İngiltere olarak, Işık vd. (2022) ise İspanya, Çin, ABD, Tayvan ve İngiltere olarak tespit etmiştir. Atıf yönünden, en yüksek atıf alan öncü ülkeler bu çalışmada sırasıyla İngiltere, ABD, İspanya, Çin ve Avustralya olarak tespit edilmişken, Teixeira ve Ferreira (2018) bu ülkeleri Çin, İspanya, İngiltere, ABD ve Avustralya olarak, Duran-Sanchez vd. (2019) Danimarka, İngiltere, İspanya, Kanada ve ABD şeklinde, Işık ve diğ. (2022) ise İspanya, Danimarka, İngiltere, ABD ve Kanada olarak saptamıştır. Bu yönüyle, atıf sayısı açısından ülkelerin birbirine yakın olduğu ve yapılan her bibliyometrik çalışmada sıralamanın farklılaştığı ortaya çıkmaktadır.

Ortak atıf analizleri kapsamında, makale ortak atıfta öne çıkan toplamda altı atıf kümesi elde edilmiştir. Makale ortak atıflarında öne çıkan çalışmalar Fornell ve Lacker (1981), Hjalager (2010), Barney (1991), Novelli (2006), Guttentag (2015) ile Buhalis ve Law (2008) olmuştur. Bu kümelerde öne çıkan makaleler ele alındığında yazarların turizm inovasyonunun kavramsallaştırılması, turizm işletmelerinde inovasyon uygulamaları, farklı metodolojik yaklaşımların turizm çalışmalarında uygulanması konuları üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Ayrıca, yazarların turizm inovasyonunun altyapısını oluşturmaya yönelik çalışmalar yaptıkları, inovasyon konusunda turizmin disiplinlerarası doğasını yansıtan bakış açısıyla turizm inovasyonunun gelişimi için temel konuları esas aldıkları anlaşılmaktadır. Yazarların ortak atıflarına ilişkin bulgular incelendiğinde toplam beş atıf kümesi elde edilmiştir. Bu atıf kümelerinde öne çıkan yazarlar; D. Buhalis, J. Hair, U. Gretzel, C. Hall, S. Gössling, I. Dwyer, A.M. Hjalager, M. Porter, R. Baggio, P. Podsakoff, D. Teece, K. Tajeddini, A. Sharif, M. Peseran ve M. Shahbaz olarak saptanmıştır. Turizmde inovasyon konusunda dergi ortak atıflarına ilişkin bulgular incelendiğinde dört atıf kümesinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu atıf kümelerinde öne çıkan dergiler “Tourism Management”, “Annals of Tourism Research”, “International Journal of Hospitality Management”, “Sustainability”, “International Journal of Contemporary Hospitality Management” ve “Journal of Sustainability Research” dergisidir.

Öneriler

WoS veritabanında yer alan turizmde inovasyon konusundaki makaleleri bibliyometrik bir yöntem ile inceleyen ve ağ ilişkilerine yönelik ağ haritaları ile görselleştiren bu çalışma kapsamında gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik birtakım öneriler sunmak mümkündür. Öncelikle, literatürde vurgulandığı üzere turizm alanında inovasyon konusunda yapılacak çalışmalara hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Bu alanda yapılacak her bir çalışmanın alanın gelişmesine ve güçlenmesine, var olan bilgi birikiminin artırılmasına katkı sağlayacağı aşikârdır. Bu çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarından (yalnızca WoS veritabanınının kullanılması, “touris* ve innovat*” anahtar kelimelerinin kullanılması ve yalnızca İngilizce yayınlanmış makalelerin analize dâhil edilmesi) dolayı, ileride aynı veya benzer konular üzerinde yapılacak araştırmalarda farklı veri tabanlarının dahil edilmesi, farklı/ilave anahtar kelimeler kullanılarak daha zengin taramalar yapılması, aynı veya farklı parametreler çerçevesinde yapılacak çalışmaların sonuçları ile bu çalışma bulgularının karşılaştırılması, zamana dayalı olarak turizmde inovasyon çalışmalarında yaşanan değişim ve farklılaşmanın kıyaslanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abernathy, W.J., & Clark, K.B. (1985). Innovation: Mapping the winds of creative destruction. *Research Policy*, 14(1), 3-22. [https://doi.org/10.1016/0048-7333\(85\)90021-6](https://doi.org/10.1016/0048-7333(85)90021-6)
- Aldebert, B., Dang, R.J., & Longhi, C. (2011). Innovation in the tourism industry: The case of tourism. *Tourism Management*, 32(5), 1204-1213. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.08.010>
- Agapito, D. (2020). The senses in tourism design, A bibliometric review. *Annals of Tourism Research*, 83, 102934. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102934>
- Ayaz, S. (2019). *Açık inovasyonda güvenin inovasyon üretme kapasitesine etkisi: Türkiye'deki açık inovasyon takımları üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uşak Üniversitesi.

- Baglieri, D., & Consoli, R. (2009). Collaborative innovation in tourism: Managing virtual communities. *The TQM Journal*, 21(4), 353-364. <https://doi.org/10.1108/17542730910965065>
- Baradarani, S., & Kılıç, H. (2018). Service innovation in the hotel industry: Culture, behavior, performance. *The Service Industries Journal*, 38(13-14), 897-924. <https://doi.org/10.1080/02642069.2017.1420172>
- Barutçugil, I. (1988). *Üretim sistemi ve yönetim teknikleri*. Uludağ Üniversitesi Yayınları
- Benckendorff, P., & Zehrer, A. (2013). A network analysis of tourism research. *Annals of Tourism Research*, 43, 121-149. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.04.005>.
- Burmaoğlu, S., & Şeşen, H. (2011). Türk firmalarının organizasyonel inovasyon yeteneğini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 1-20. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002229
- Chang, S., Gong, Y., & Shum, C. (2011). Promoting innovation in hospitality companies through human resource management practises. *International Journal of Hospitality Management*, 30(4), 812-818. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2011.01.001>
- Coşkun, S. (2013). *Stratejik rekabet üstünlüğü sağlama aracı olarak inovasyon stratejileri: Kocaeli otel işletmeleri üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.
- Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi (2019). Veritabanları. <https://mk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 21 Kasım 2023.
- Çakıcı, A.C., Çalhan, H., & Karamustafa, K. (2016). Yiyecek ve içecek işletmelerinde inovasyon ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ilişkisi. *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 11-33.
- Çakmak, O. (2009). Türkiye inovasyonun neresinde. *Çerçeve Dergisi*, 17(52), 52-56.
- Çetin, T. (2019). *Pazar rekabeti kapsamında yöneticilerin inovasyon algısı ile seçilen toplam kalite yönetimi uygulamalarının ürün kalitesine ve inovasyonuna etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Çolak, M., & Çetin, T. (2016). Kobi işletmelerinin teknik elemanlarda aradığı nitelikler (Mobilya endüstrisi örneği). *Press Academia Procedia*, 2, 610-619. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2016118682>
- Doğru, T., Bulut, U., Koçak, E., Işık, C., Suess, C., & Sırakaya-Türk, E. (2020). The nexus between tourism, economic growth, renewable energy consumption and carbon dioxide emissions: Evidence from OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 40930-40948. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-10110-w>
- Drucker, P.F. (2003). *Yenilikçilik içerisinde yenilikçilik disiplini*. MESS Yayınları.
- Duran-Sanchez, A., Alvarez-Garcia, J., Del-Rio-Rama, M.D.L., & Rosado-Cebrian, B. (2019). Science mapping of the knowledge base on tourism innovation. *Sustainability*, 11(2), 3352. <https://doi.org/10.3390/su11123352>
- Eagle, L., Hamann, M., & Low, D.R. (2016). The role of social marketing, marine turtles and sustainable tourism in reducing plastic pollution. *Marine Pollution Bulletin*, 107(1), 324-332. <https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2016.03.040>
- Elçi, S. (2006). *İnovasyon: Kalkınmanın ve rekabetin anahtarı*. Nova Yayınları.
- Gomezeli, D.O. (2016). A systematic review of research on innovation in hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(3), 516-558. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2014-0510>
- Guttentag, D. (2015). Airbnb: Disruptive innovation and the rise of an informal tourism accommodation sector. *Current Issues in Tourism*, 18(2), 1192-1217. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.827159>
- Hjalager, A., M. (2002). Repairing innovation defectiveness in tourism. *Tourism Management*, 23(2002), 465-474. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00013-4](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00013-4)

- Hjalager, A.M. (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, 31(1), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.012>
- Işık, C., & Aydın, E. (2016). Bilgi paylaşımının yenilikçi iş davranışına etkisi: Ayder Yaylası konaklama işletmeleri üzerine bir uygulama. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 5(2), 75-103.
- Işık, C., Aydın, E., Doğru, T., Rehman, A., Sırakaya-Turk, E., & Karagöz, D. (2022). Innovation research in tourism and hospitality field: A bibliometric and visualization analysis. *Sustainability*, 14(13), 7889. <https://doi.org/10.3390/su14137889>
- Işık, C., Küçükaltan, E.G., Sedat, T., Akoğul, E., Uyrun, A., Hajiyeva, T., & Bayraktaroğlu, E. (2019). Tourism and innovation: A literature review. *Journal of Economy*, 1(2), 98-154.
- Işık, C., Ahmad, M., Pata, U.K., Ongan, S., Radulescu, M., Adedoyin, F.F., Bayraktaroğlu, E., Aydın, S., & Ongan, A. (2020). An evaluation of the tourism-induced environmental kuznets curve (T-EKC) hypothesis: Evidence from G7 countries. *Sustainability*, 12(21), 9150. <https://doi.org/10.3390/su12219150>
- Jung, H.S., & Yoon, H.H. (2018). Improving frontline service employees innovative behavior using conflict management in the hospitality industry: The mediating role of engagement. *Tourism Management*, 69, 498-507. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.06.035>
- Kanter, R.M. (1983). *The change masters*. Simon and Schuster.
- Kırım, A. (2008). *Arınan Kırım'dan inovasyon dersleri*. OM Yayıncılık.
- Kim, M.S., & Koo, D.W. (2017). Linking LMX, engagement, innovative behavior and job performance in hotel employees. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(12), 3044-3062. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-06-2016-0319>
- Köseoğlu, M.A., Şehitoglu, Y., & Parnell, J.A. (2016). The evolution of business ethics research in the realm of tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(8), 1598-1621. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-04-2015-0188>
- Lee, C., Hallak, R., & Sardeshmukh, S.R. (2016). Innovation, entrepreneurship and restaurant performance, a higher-order structural model. *Tourism Management*, 53, 215-228. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.09.017>
- Li, M., & Hsu, C.H.C. (2016). Linking customer-employee exchange and employee innovative behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 56, 87-97. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2016.04.015>
- Manga, M. (2018). *İnovasyon ve Turizm İlişkisi, Makroekonomik Göstergelerle Turizm Ekonomisi*. Nobel Yayıncılık.
- Marakova, V., & Medvedova, M. (2016). Innovation in tourism destinations. *Forum Scientiae Oeconomia*, 4(1), 33-43.
- Marasco, A., De Martino, M., Magnotti, F., & Morvillo, A. (2018). Collaborative innovation in tourism and hospitality: A systematic review of the literature. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(6), 2364-2395. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-01-2018-0043>
- OECD Oslo Kılavuzu (2005). *Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler*. 3. Baskı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Avrupa Birliği İstatistik Ofisi.
- OECD Oslo Manual (2018). *The measurement of scientific, technological and innovation activities, guidelines for collecting, reporting and using data innovation*. <https://www.oecd-ilibrary.org/>. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023.
- Ömür, A.G. (2016). *Yenilikçi örgütlerde inovasyon dinamikleri ile inovasyon performansı arasındaki etkileşim ve İSO inovasyon ödüllü kuruluşlarda nitel bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Paget, E., Dimanche, F., & Mounet, J.P.A. (2010). A tourism innovation case: An actor-network approach. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 828-847. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.02.004>

- Pikkemaat, B., Peters, M., & Bichler, B.F. (2019). Innovation research in tourism: Research streams and actions for the future. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 41, 184-196. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.10.007>
- Rusu, S., Isac, F., & Cureteanu, R. (2013). Innovation, tourism and entrepreneurship. *Lucrari Stiintifice Seria I*, 15(4), 187-190.
- Schumpeter, J.A. (1939). *Business cycles a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*. New York, London.
- Segui-Amortegui, L., Clemente-Almendros, J.A., Medina, R., & Grueso, M. (2019). Sustainability and competitiveness in the tourism industry and tourist destinations: A bibliometric study. *Sustainability*, 11(22), 6351. <https://doi.org/10.3390/su11226351>
- Serrano, L., Sianes, A., & Ariza-Montes, A. (2019). Using Bibliometric methods to shed light on the concept of sustainable tourism. *Sustainability*, 11(24), 6964. <https://doi.org/10.3390/su11246964>
- Teixeira, S.J., & Ferreira, J.J.M. (2018). A bibliometric study of regional competitiveness and tourism innovation. *International Journal of Tourism Policy*, 8(3), 214-243. <https://doi.org/10.1504/IJTP.2018.094483>
- Tiryakioğlu, M. (2004). *Yenilikçi rekabeet stratejiler açısından türk imalat sanayii ve yenilikçilik*. III. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı, Eskişehir, 25-26 Kasım, 511.
- Triantafyllidou, E., & Tsiaras, S. (2018). Exploring entrepreneurship, innovation and tourism development from a sustainable perspective: Evidence from Greece. *Journal for International Business and Entrepreneurship Development*, 11(1), 53-64. <https://doi.org/10.1504/JIBED.2018.090020>
- Tussyadiah, I.P. (2016). The influence of innovativeness on on-site smartphone use among American travelers: Implications for context-based push marketing. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(6), 806-823. <https://doi.org/10.1080/10548408.2015.1068263>
- Uzun, C. (2020). Turizm işletmelerinde inovasyon stratejileri. *Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 271-294.
- Ülker, P., Örnek, N., & Çalhan, H. (2020). Turizm dergilerinde yayınlanan inovasyon başlıklı makalelerin bibliyometrik profili. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 103-123. <https://doi.org/10.24010/soid.554535>
- Vassal, J. (1971). Contribution a l'etude de la morphologie des plantules d'acacia, acacias insulaires des oceans indien et pacifique: Australie, formose, iles maurice et Hawaïi: 2me partie, Les Acacia Bipennes: Pulchellae, Botryocephalae, Gummiferae, *Bull. Soc. Hist. Nat. Toulouse*, 107(1-2), 247-278.
- Waltman, L., Eck, N.J., & Noyons, E.C. (2010). A unified approach to mapping and clustering of bibliometric networks. *Journal of Informetrics*, 4(4), 629-635. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.07.002>
- Weidenfeld, A., Williams, A.M., & Butler, R.W. (2010). Knowledge transfer and innovation among attractions. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 604-626. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.12.001>
- Yang, J.T. (2008). Individual attitudes and organisational knowledge sharing. *Tourism Management*, 29(2), 345-353. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.03.001>

EXTENDED SUMMARY

Tourism innovation has become a main research topic that has developed significantly in recent years. As scientific production about articles innovation in tourism increases, it becomes necessary to conduct systematic reviews (Duran Sanchez, Alvarez Garcia, Del Rio Rama & Rosado Cebrian, 2019). Although the phenomenon of innovation in tourism attracts the attention of both practitioners and researchers, the relevant literature is still insufficient (Gomezelj, 2016) and there is still a need for systematic research examining the subject of innovation in tourism (Teixeira & Ferreira, 2018). It is obvious that there is a need for review (Marasco, Martino, Magnotti & Morvillo, 2018). It is stated that the issue of innovation in tourism is considered very important by many researchers, especially in terms of businesses. In addition, it is emphasized that there is a need in the relevant field and there are still a limited number of studies (Ülker, Örnek & Çalhan, 2020).

The main purpose of this study is to reveal the time-based change and development of articles on innovation in tourism in the subject area of the WoS database through statistical analysis. The research data consists of articles on innovation in tourism in journals published in SCI-Expanded, SSCI and A&HCI indexes in the WoS database between 1991 and 2024. In line with the purpose of the study, a scanning process was carried out in the WoS database, taking into account determined criteria and filtering. In the study, articles on innovation in tourism were tabulated and mapped according to years, keywords, article and citation numbers of authors, journals and universities. In addition, mapping was made regarding the co-citation status of authors, journals and universities. It is thought that the study is different from other studies in terms of the approach it takes in the process of determining articles on innovation in tourism, and that it is a study that provides up-to-date information and has an original structure, as it covers all articles in this field starting from 1975 until January 3, 2024. In addition, it is thought that the methods and research findings presented in this study can guide future studies on tourism innovation.

Considering the bibliometric findings of this study, it is revealed that the first article on innovation in tourism was published in 1991 and the number of articles has increased significantly since 2008. In the articles, it was found that the most used keywords after the tourism and innovation were “sustainability”, “sustainable development” and “covid-19”. Based on this, it can be said that there has been a change in the use of keywords and research orientation in studies on innovation in tourism over time, and a preference and progress towards the subject of “sustainability” is taking place.

The first three authors with the most articles on innovation in tourism were determined as "C.H. Liu", "A.M. Williams", "J.S. Horng" respectively. Duran-Sanchez et al. (2019) identified the first three authors with the most articles as A.M. Hjalager, I. Booyens and C.M. Rogerson. As another evaluation, the top three authors with the highest number of citations were determined in this study as "D. Guttentag, D. Buhalis and U. Gretzel". In this respect, it is revealed that the number of citations received, as well as the number of published articles varies even in short periods of time. In the study, it was found that the first three journals that published the most articles on innovation in tourism are "Sustainability", "Tourism Management" and "International Journal of Contemporary Hospitality Management" respectively.

The most productive organisations in terms of innovation in tourism have been determined as "Hong Kong Polytechnic University", "University of Surrey", "Griffith University", "University of Johannesburg", "Sun Yat Sen University". The finding presented in this study is not place in previous studies. It can be evaluated that the issue of innovation in tourism is given great importance, especially in organisations in China. In this study, the countries produced the most articles on innovation in tourism were identified as China, Spain, USA, England and Italy. In this respect, it is revealed that the countries are close to each other in terms of the number of citations and the ranking differs in each bibliometric study.

Within the scope of co-citation analysis, a total of six citation clusters were obtained, which stand out in article co-citation. When the prominent articles in these clusters are examined, it is seen that the authors focus on the conceptualization of tourism innovation, innovation practices in tourism enterprises, and the application of different methodological approaches in tourism studies. In addition, it is understood that the authors worked on creating the infrastructure of tourism innovation and based on the basic issues for the development of tourism innovation with a perspective that reflects the interdisciplinary nature of tourism. When the findings regarding the authors' common citations were examined, a total of five citation clusters were obtained. The authors featured in these citation clusters are; “D. Buhalis, J. Hair, U. Gretzel, C. Hall, S. Gössling, I. Dwyer, A.

Hjalager, M. Porter, R. Baggio, P. Podsakoff, D. Teece, K. Tajeddini, A. Sharif, M. Peseran and M. Shahbaz”
The journals placed in citation clusters are “Tourism Management”, “Annals of Tourism Research”,
“International Journal of Hospitality Management”, “Sustainability”, “International Journal of Contemporary
Hospitality Management” and “Journal of Sustainability Research”.

Within the scope of this study, it is possible to offer some suggestions for future studies. First of all, as emphasized in the literature there is still a need for studies on innovation in the tourism. It is obvious that every study carried out in this field will contribute to the development and enrichment of the field and increase the existing knowledge. Due to the scope and limitations of the study (using only the WoS database, using the keywords “touris* and innovat*”) future researches can add different databases, different/additional keywords.

NECATİ CUMALI'NIN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME A STUDY ON NECATİ CUMALI'S POEMS

Gülten BULDUKER

Kırıkkale Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

gbulduker@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4360-5432

ÖZ

Geliş Tarihi:

07.04.2024

Kabul Tarihi:

07.06.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Necati Cumalı,
Şiir,
Şair,
Aşk,
Ölüm

Keywords

Necati Cumalı,
Poetry,
Poet,
Love,
Death

Florina'da doğan Necati Cumalı, (1921-2001), Cumhuriyet devrinde yetişen ve edebiyatın roman hikâye, oyun, deneme gibi çeşitli türlerinde eserler veren bir sanatçıdır. Lozan Anlaşması'ndan sonra Batı Trakya Türkleri, Anadolu Rumları ile mübadele edilince 1924'te ailesiyle birlikte İzmir'in Urla ilçesine iskân edilir. Şiirde arayışın sürdüğü 1940'lı yıllarda Garipçiler'le aynı sanat ortamını ve sanat anlayışını paylaşır, ama şüirlerine kendine özgü bir duyarlılık katmakla onlardan ayrılır. Kendi yaşantısıyla, gözlemleriyle ördüğü şüirinin dokusunu *aşk, ölüm, yalnızlık, geçmişe özlem, yaşama sevinci, tabiat, memleket, yabancılaşma* gibi çeşitli temalarla zenginleştirir. Onda şairliğin ilk yıllarında beliren felsefi bir içe bakış, beraberinde siyasî eğilimlerin de eklenmesiyle yer yer toplumcu gerçekçi çizgiye kayar. Bununla birlikte Cumalı'nın şüirlerinde içeriğin zenginliğine nazaran, dış yapı, genel olarak zayıftır. Şair, çeşitli türde birçok eser üretirken şüire tam manasıyla odaklanamamıştır. Dolayısıyla geride zamana tutunacak estetik gücü yüksek bir şüir bırakamaz. Bu çalışmanın amacı, en iyi şairlerden bile zamana tutunan çok az şüir kaldığı gerçeğinden hareketle Cumalı'nın şair kimliğini belirlemektir.

ABSTRACT

Necati Cumalı (1921-2001), born in Florina, is an artist who grew up in the Republican period and produced works in various genres of literature such as novels, stories, plays and essays. After the Treaty of Lausanne, when the Turks of Western Thrace were exchanged with the Anatolian Greeks, he and his family were settled in the Urla district of Izmir in 1924. In the 1940s, when the quest for poetry continued, he shared the same artistic environment and understanding of art with the Garip poets, but he differs from them by adding a unique sensitivity to his poems. He enriched the texture of his poetry, which he wove with his own experiences and observations, with various themes such as *love, death, loneliness, longing for the past, joy of life, nature, hometown, and alienation*. A philosophical introspection that appeared in him in the early years of his poetry, sometimes shifted to a socialist realistic line with the addition of political tendencies. However, in Cumalı's poems, the external structure is generally weak compared to the richness of the content. While the poet produced many works in various genres, he could not fully focus on poetry. Therefore, he could not leave behind a poem with high aesthetic power that would hold on to time. The aim of this study is to determine Cumalı's poet identity, considering the fact that there are very few poems left that hold on to time, even from the best poets.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1466557>

Atf/Cite as Bulduker, G. (2024). Necati Cumalı'nın şüirleri üzerine bir inceleme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 872-883.

Giriş

İlkokulu Urla'da, ortaokulu İzmir'de okuyan Necati Cumalı, 1938'de ise İzmir Atatürk Lisesi'nden mezun olur. Onun kişiliğinin oluşmasında öncelikle zekâsına, çalışkanlığına hayran olduğu annesi ve azimli, kararlı bir insan olan dedesi İbrahim Efendi'nin büyük etkisi olmuştur.

Cumalı, röportajlarında ve biyografik hikâyelerinde ailesi hakkında geniş bilgi verir. Savaşın acılarını tatmış, “toprağından” ve “ölülerinden” (Gürpınar, 1992: 39) ayrılmış bir ailenin hatıralarını dinleyerek büyümüştür. Özellikle “hattat” olan dedesi İbrahim Efendi'yi *Kur'an* yazarken büyülenircesine seyre dalmak, onun geleceğini, yürüyeceği yolu belirler. Bu tutku ile edebiyata yönelen sanatçı, “sevilmek, dünyayı tanımak, iyi insan, iyi vatandaş olmak” (Cumalı, 1990: 5) ister.

Henüz küçük yaşta geleceğe dair hedefler koyan ve bu bilinçle hayatı istikrarlı bir çizgide yaşayan Cumalı, “kökene bağlı” (Bulduker, 2023: 15) bir sanatçıdır. Ortaokul çağlarında okuma sevgisi kazanır ve edebiyata tutkuyla bağlanır. Onun kişiliğinin gelişmesinde, ailesinden sonra etkili olan bir diğer unsur da içinde doğup büyüdüğü devrin özellikleridir. Sanatçı, yıllar sonra devrinin zor koşullarından söz ederken kendi ülküsünü de şöyle anlatmıştır:

(...) Göç yaşadım, dil değiştirdim, 1929 ekonomik bunalımından sonra, Urla'da belediye'nin açlara un dağıttığına tanık oldum, sokakta açlıktan düşüp ölmüş yaşlı insanlar gördüm. Bu olaylar yanı sıra, Cumhuriyet'in ilânından Atatürk'ün ölümüne kadar süren bir inanç döneminin umutlarını coşkusunu paylaştım. Bu dönemi öteden beri toplumumuzun ümmi bir topluluk olmaktan çıkıp 'ulus olma' dönemi olarak adlandırırım. Atatürkçülüğün anlamı olarak bu çabadır benim. (1992: 50)

“Ulus olma” ilkesi doğal olarak Türk ulusunun kimlik arama çabalarını ifade eder. Öz Türkçecilik bilinci o dönemde başlar. Yunus Emre, Karacaoğlan gibi ozanlar yeniden değerlendirilir. Folklor araştırmaları, dil, edebiyat, müzik alanında büyük hız kazanır. Okullar, enstitüler, halkevleri ile büyük bir kültür seferberliğine girilir. O günkü halkevlerinin hem Cumalı hem de gençler üzerindeki güçlü etkisini Raik Alınca, “*Atatürkçü, cumhuriyetçi aydınlar kemalist devrimin nitelikleriyle yetişmeye çalışan genç aydınlar kendilerini halkevlerinde buluyorlardı. O da ilk okumayı halkevlerinde tadacak ve öz folklorunu benimseyecekti.*” (1992: 47) diye dile getirir.

Asıl adı Ahmet Necati Acar olan sanatçı, 1941'de Ankara Hukuk Fakültesi'nden “Acar” soyadıyla mezun olur. Ancak bu adı şairliğe yakıştıramaz ve “Acar” soyadını mahkeme kararıyla “Cumalı” olarak değiştirir. (Andaç, 2001: 10) Lise yıllarında şiir yazmaya başlayan Cumalı, ilk şiir kitabı *Kızılçullu Yolu*'nu 1943'te yayımlar. Sonraki yıllarda da başta şiir olmak üzere edebiyatın roman, hikâye, tiyatro, deneme, hatıra gibi farklı türlerinde verdiği eserlerle haklı bir üne kavuşur. Biz, burada onun şair kimliği üzerinde duracağız.

On üç şiir kitabı olan Cumalı, bunları, iki kitapta toplar: *Aşklar Yalınşuklar (Toplu Şiirler I, 1986)*, *Kısmeti Kapalı Gençlik (Toplu Şiirler II, 1986)*. Çalışmada eser adları şöyle kısaltılmıştır: AŞYT I; KKGTS II.

Cumalı'nın Şairliği

Genç yaşında şiir yazmaya başlayan Cumalı, büyük ölçüde kendi yaşantısı ve gözlemlerinden hareketle şiir estetiğini kurmuştur. Yükseköğrenim gördüğü yıllarda Ankara'da geniş bir sanat çevresi edinmiştir. Hiç şüphesiz ki bu çevrenin onun ufkunun genişlemesine katkısı olmuştur. Şair, tek ihtirası güzel şiirler söylemek olan Cahit Sıtkı Tarancı ve poetikasıyla Türk şiir geleneğini sarsan Orhan Veli ile yakın arkadaşır. Onlar gibi Cumalı da iyi şiir yazmak ister. Bir taraftan şiir yazar, bir taraftan da iyi şiir yazmanın formülünü ararcasına kendini geliştirmeye gayret eder. Onun şiir üzerine yazdığı birçok denemede bu gayreti görülmektedir. Bunlardan kalıcı şiirin özelliklerinden bahsettiği “Zaman Kalburu” başlıklı yazısında, yakın arkadaşı Nurullah Ataç'ın görüşlerine yer verir. Ataç, iyi şairlerden yüz, iki yüz yıl sonra geriye bir iki dize kalacağı düşüncesiyle şöyle der:

Yüz yıl sonraya bir iki şiiri kalan şair, önemli şairdir. (...) Beş altı şiiri kalan şairler ise ancak büyük şairlerdir. Büyük şair, büyük şair dedikleri onlardır işte. Yüzlerce yıl sonra sağlam kalan beş altı şiir bırakabilen şairler. (...) Yüzlerce, binlerce şiir yazıp da zamana dayanacak sağlam tek şiir yazamamış şairler çoktur. Unutulur giderler. (1982: 129)

Gerçekten de bir şairi yaşatan unutulmayan şiiirleridir. İyi şairler bile geriye onlarca şiiir bırakmasına karşın sadece üç beş şiiiriyle hatırlanır. Ataç'ın vurguladığı bu acı gerçeği, Cumalı, yıllarca düşünür. Yarına kalacak, zamana dayanacak o üç beş şiiirin nasıl bir bilinç ve uğraşla yazılacağını anlama çabası içindedir. Ancak bir şairin yazdıklarını, yanılığa düşmeden, böyle bir ölçüye göre kendisinin değerlendiremeyeceği kanaatine varır. Çünkü ona göre bir şair, yazdığı şiiirleri yarına kalacak diye seçip ayıramaz, kalmayacak diye yırtıp atamaz. Şairden beklenen, titizlikle uğraşını sürdürmesidir. Gerisi zamanın işidir. Ayrıca Cumalı, yaşayan bir şairin başarısını, beğenilmesini “çevresi”, “dostlukları”, “adı üstüne ilgi çekme yolları” gibi değişik etkenlere dayandırır. Daha da önemlisi yaşarken şairi üne ulaştırmanın “çağının beğenisi ile uyuşması” olduğunu söyler. Ona göre ilk yayımlandığında çağı ile uyuşan bir şairin yazdığı her şiiir, ilgiyle karşılanır. Şu basit nedenle ki, o şiiirler, henüz çağının canlılığını, geçerliliğini sürdüren duygularla, düşüncelerle oluşmuştur. Onun içindir ki şair de sevilen bir gazeteci, köşe yazarı, siyasal yorum yazarı gibi okunur, ama o gazete yazarlarını bekleyen akıbet, şair için de pusudadır. Güncelliklerini yitirdikçe ölen o yazılar gibi o şiiirler de ölür. Fakat zamanın kalburu üzerinde kalan çok az şiiir bir şairin adını anmaya yeter. İşte o şiiirler, okura, şairlerini tümüyle okumak, tanımak isteği verir. Çünkü bu şiiirler, şairin dünyasını özetler. Şairin diğer şiiirleri ise sanki iyi ve kalıcı olan şiiirleri söylemek için birer hazırlık aşamasıdır. (1982: 129-130)

Cumalı'nın Şiiirlerinde Biçimsel Özellikler

Bir sanat eserinde içerik, biçim aracılığıyla ortaya çıkar. Bu demektir ki bir eserde ele alınan konu, sunuluş biçimiyle bir değer kazanır. “Şiiirde, iç'in dış yapıdan ayrılmadığı, içeriğin biçimle var olduğu bir gerçek” (Yetkin, 2007: 101) tir. Öyleyse nitelikli şiiirlerde biçimin ve içeriğin birbiriyle kaynaşmış olması gerekir. Buradan hareketle Cumalı'nın şiiirlerine bakmak, onun şairliğine dair mümkün olduğunca objektif eleştiri yapmayı kolaylaştıracaktır.

1940 kuşağı şairleriyle aynı ortamda yenilik arayışını sürdüren Cumalı, ilk şiiirleriyle dikkati çeker. Ancak o da döneminin pek çok şairi gibi serbest tarzda yazar. Bu bakımdan onu kendi devrinin şairlerinden ayıran özellikleri, biçimde değil, içerikte aramak gerekir. Cumalı'nın ilk şiiirlerinde belirgin şekilde içeriğe odaklı bir söyleyiş hâkimdir. Şair, ilk şiiirleriyle üne kavuşmasının verdiği özgüvenle şöyle der:

Çok çabuk buldum şiiirde kendi sesimi. Yöntemim açıktı. Çevremde, yaşamımda aradım şiiiri. Kızılçullu Yolu'nda topladığım ilk şiiirlerimle, çocukluk anılarımdan başlayarak yaşamın beni etkileyen renklerini getirdim. Hıdırellez gezintileri, bayram yerleri, İzmir'in faytonları, avlusunda tavuklar, horozlar beslenen baba evi, sabahları erken uyanmanın sevinci, ilk aşk kırgınlıkları, gençliğin çabuk kapanan duygu yaraları, öğrencilik yıllarının yolculukları. (...) Nasıl yaşarsam, nasıl konuşursam öyle yazıyordum... Oldukça da hazırlıklıydım. (Hızlan, 1981: 7)

Serbest nazım, şairi, birtakım kayıtlardan bağımsız kılar. Şair, bu nazım şeklinde divan ve halk şiiirinin yerleşik nazım şekillerine göre daha hürdür. Ali Nihat Tarlan'ın belirttiği gibi birtakım kayıtlara bağlanacağını diye ilhamın fevrî hamlesinden fedakârlık etmez. Yalnız kayıt meselesi söz konusu olunca:

Nasıl heyecan, şiiire serbest dahi olsa bir form veriyorsa serbest nazım da heyecanın ifade tarzına bususû bir form verir. Yani serbest heyecan, serbest nazma büründüğü anda ikisi de müttekabilen kayıt altına girmiş demektir. Görülüyor ki mutlak hürriyet sanatta dahi olmuyor. Lâkin evvelkine nisbeten serbesttir. (2017: 80)

Tarlan'ın bu sözlerinden anlaşılan odur ki serbest nazımda yüksek bir heyecan duyurmak da o kadar kolay olmayıp belli bir olgunluk düzeyi gerektirmektedir. Çünkü hiçbir “teknîğe” başvurmadan, “yalnız kulağımı heyecanın türü ahenkli ihtizazına verip musikiyi ondan çıkarmak... kolay iş değildir...” (2017: 80) Bu gerçeğin farkında olan Cumalı, bazı şiiirlerinde hece veznininin değişik kalıplarını kullanmıştır. O, kendi şiiirinin biçimsel yönünü şöyle anlatır:

Şiiirlerime uygun düşecek biçimi, kendi sesimle birlikte çabucak buluverdim. Hece sayısı yedi ile on bir arasında değişen, dörtlüler ya da beşlilerden oluşan, yakaları dize arasına sıkıştırılmış şiiirlerdi hep yazdıklarım... O şiiirler içerik olarak da biçim olarak

da ne yerli ne yabancı benden önce gelmiş hiçbir şairi hatırlatmaz okuyana, öyle bağımsız sürer gider benim şiir serüvenim. (Hızlan, 1981: 7)

Hemen belirtmek gerekir ki serbest nazımda, doğal olarak, her şiirde konunun işlenişine göre dize ve bent kümelenişi farklı oluşur. Cumalı, uzun, orta uzunlukta ve kısa hacimli onlarca şiir yazmıştır. Uzun şiirlerinin çoğunda konu ve biçim savruktur. Şair, birçok uzun şiirini Romen rakamlarıyla bölerek bu dağınıklığı biraz toparlamak ister. Hece ölçüsünün değişik kalıplarını kullanması da sözü, belli bir ölçüyle ifade etme ihtiyacından doğar. Onun başarılı olduğu şiirler ise hem bent kümelenişleri hem dize sayısı bakımından daha çok orta uzunlukta olanlardır. Bunlarda hece vezninin değişik kalıplarını kullanmak kısmen bir lirizm sağlamıştır. Hem bunlarda hem de tamamen serbest şiirlerinde ise cümle yapısına hükmedebildiği oranda bir ahenk yakalar. Şair, bazı şiirlerinde dizelerle akıcı bir heyecan duyursa da daha çok bentlerle sağladığı, anlam ya da çağrışım gücü üzerinde yoğunlaşır. Dolayısıyla onun şiirinde bir bent bir cümleden oluşabileceği gibi, birden fazla cümleyle de kurulabilir. Burada önemli olan bentler arasındaki anlam ve çağrışım geçişleridir.

Herhangi bir edebî topluluğa katılmayan Cumalı, sanatını bağımsız bir arayışla icra eder. Onun bazı şiirinde Garip hareketinden etkilendiği görülür. Ancak esas itibarıyla kimliğinden söz ettirebildiği şiirlerinde Garip şiirinde olmayan bir duyarlılık vardır. Garipçiler, sürrealist anlayışla ruhi otomatizmden yararlanır; şaşırtmaca, traji-komik karşıtlık ve masalsi anlatımı amaçlarlar. Cumalı da birkaç şiirinde sürrealist etkiyle serbest çağrışımından faydalanmış, masalsi anlatımı denemiştir. Ayrıca yalın bir dil ve anlatımı benimsemesine rağmen “Öbür Duvarlara Düşen Güneşler”, “Batık Kent”, “Karşılama”, “Yaz”, “Lirikler XVIII”, “İn” gibi bazı şiirlerindeki yoğun imge yapısıyla İkinci Yeni’den de etkilendiği izlenimini uyandırır. Bu durumu, söz konusu hareketlerle aynı devirde yaşamasının doğal bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Ayrıca modern şiirin, şairin bireysel imge tasarımı üzerine temellendiği de göz önüne alındığında her duyarlı şair gibi Cumalı’nın da şiirinde, büyük ölçüde mecazlı ifadelerin varlığı dikkat çeker.

Anlam bağlantılarının kurulmasında dize ve kelime tekrarlarının önemli bir yeri vardır. Modern zamanların bir şairi olan Cumalı, şiirine söz tekrarlarıyla bir odak oluşturarak, ele aldığı konuyu ya da duyguyu vurgulamaya çalışır. Onun şiirinde bir dize, diğer bentlerin başında ya da sonunda tekrar ettiği gibi, bir ya da birden fazla kelimenin aynı bentte birkaç kez yinelendiği de görülür.

Öte yandan Cumalı “Baraka”, “Akdiken”, “Azala”, “Bir Gül Açıyorsa”, “Çocuk”, “Ayrı Düşen Dostlara Şiir”, “Hürriyette Övgü”, “Son” gibi toplumcu gerçekçi fikirlerini yansıttığı bazı şiirlerinde, yer yer kuru bir anlatıma düşmüştür. Bu tür şiirlerinin çoğunda sözün telaffuz kıymeti zayıftır. Bu da onun nasıl söyleyeceğinden çok, ne söyleyeceğini önemseyen bir şair olmasıyla ilgili bir durumdur. Yani o, içeriği biçimden daha çok önemser ve yoğun olarak nesir cümlesi kurar. Bu yönüyle onun şiiri, sesli okunmaktan ziyade sessiz okunmaya elverişlidir. Her ne kadar şair, dize kümelenişleriyle, ses, kelime ve dize tekrarlarıyla ahenk oluşturmaya çalışsa da bütün şiirlerinde güçlü bir lirizmi yakalayamaz. Oysa içeriğin sunumunda biçim, yadsınamayacak denli önemlidir.

Cumalı’nın Şiirlerinde Ele Aldığı Konular ve Yansıttığı İdeoloji

Şiirlerini 1940-1983 yılları arasında kaleme alan Cumalı’nın geniş bir konu yelpazesi vardır. O, ilk şiirlerinde “aşk”, “ölüm”, “yalnızlık”, “çocukluğa özlem”, “yaşama sevinci”, “tabiat sevgisi” gibi konularda bireysel duygularını ve heyecanlarını dile getirir. Kısa bir süre sonra da toplumsal sorunlara yönelir. “Anadolu’nun geri kalması” ve “göç sorunu” başta olmak üzere “kapitalist sömürü” sonucu baş gösteren *yabancılaşma* ekseninde, *modornitenin* eleştirisini yapar. Zaman zaman içinde yaşadığı toplumsal gerçekliklerin etkisiyle karamsarlığa kapılsa da Cumalı, genç kuşağa iyimser bir duyarlılık aşılama ister. Onun şiirini okuyanlar, kendi gerçekliğinin farkına varırlar. Bu gerçeklik, mekândan başlamak üzere, zamanı da kapsayan bir gerçekliktir. Memleket sevgisi, insan sevgisi ve insan hakları bu gerçeklik içinde sezilir. Bu yönüyle de o, hümanist bir şairdir. Dolayısıyla Cumalı, şiire bazen dolaylı bazen de doğrudan fayda işlevi yükler. Önceleri Cumhuriyet devrimlerinin “halkçılık” ilkesine bağlı, bir sanatçı profili çizer. Bu ilkenin halka yönelme eğilimi daha sonra onda, sosyalist çizgiye kayar. Çünkü ona göre “1950’den sonra özellikle Türkiye’deki ulus olma süreci kopmuştur.” Bu süreci o, şöyle anlatır:

Biliyorum, son seçimlerden sonra esen bazı rüzgârlar bana bir umut verdi, belki o günlere döneriz diye bir umut... Dönülüyor gibi geliyor bana; çünkü o manevî boşluğu ulus hissediyor. Evet... Nasıl diyeyim herkesin kendi evinin tepesine bayrak çekmesiyle

'ulus' olunmaz. Mutlu da olunmaz. Niçin yaşadığını bilmez insan. Böyle bir hâle geldik. Güçlükler... hepsi var... Bu kadar birlikten, beraberlikten söz açılıyor Türkiye'de, oysa hangi birlik; birlik diye bir şey kalmadı. Bu; o kadar koparıldı ki, bütün kültür kurumlarında bu bilinç yok, yabancılaşma aldı, sardı Türkiye'yi. (Gürpınar, 1992: 40)

Cumalı, şiirlerinde doğru ve güzel kavramlarını, gerçekçi bir tutumla birleştirir. Onun içtenliği, kendi “ben”inden hareketle topluma seslenebilmesindedir. O, içinden çıktığı topluma en iyi ve en güzeli duyurmaya, anlatmaya çalışırken kendisini dışarda tutmaz. Taşralı bir şair olduğunu bu içtenlikle hep hatırlatır. Şiirle, “insancıl özü” (Bulduker, 2023: 231) anlatarak insana hem duyarlılık kazandırmak hem de onu bilinçlendirmek ister. Böyle bir çaba aynı zamanda halkın millî ve demokrasi şuurunu geliştirme amacı taşır. Bu yolda Cumalı'nın millî mücadelesi, ömrü boyunca birçok zorluğa katlandığı kesintisiz bir yazın sürecini kapsar.

Yukarıda belirtildiği gibi Cumalı, iyi bir şairdir, ama şiirini, başladığı konumdan yükseğe taşıyamamıştır. Bu durumun nedeni, şahsî kanaatimizce, edebiyatın çeşitli türlerinde pek çok eser kaleme almasıdır. Dolayısıyla şair, tek bir türe, tam olarak odaklanamaz. Zaten kendisi bu gerçeği, şu sözlerle itiraf eder gibidir:

–Ben hiçbir zaman sürekli yazmadım şiiri. Damar damar patlar bende. Sonra suskun kalırım. 1978-1983 arası bana beş şiir kitabı kazandırmış. Ondan önce suskun geçmiş beş yulum var. O zaman geçdim, gördüm, yaşadım. Onların birikimi olarak patladı. (Uçarol, 1996: 44)

Bir başka yazısında ise *“Şiir bana yaşamım boyunca, dönem dönem, dalga dalga gelmiştir. Taşan bir çayın suları gibi. O sular tümüyle çekilmedikçe değil öykü, deneme, mektup bile yazabilmem güçtür.”* (Günel, 1996: 22) diyen şairin şiir yazmak için ilhamın gelmesini beklediği anlaşılmaktadır. O, birçok yazısında şiire verdiği emekten, şiir sevgisinden söz eder, ama ne yazık ki zamana tutunacak şiirlerin daha fazla çaba ve emekle yazılabileceğini anlayamaz. Oysa Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Cahit Sıtkı gibi şairler, şiiri, yaşamlarının tek gayesi yapmışlar ve bütün ömürleri boyunca saf şiir yazma çabasını sürdürmüşlerdir. Haşim, meşhur “Piyale Mukaddimesi”nde şiirin kendi amacına uygun icra edilmesinin gereğine işaret ederken Yahya Kemal de *Edebiyata Dair* adlı kitabında “*lirik şiir*” hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Ona göre *“Lirik şiir her millette sazla birlikte doğar, kendini ilk defa mızrak ve telle ifade eder, mûsikîyle ikizdir.”* (1990: 38) Cahit Sıtkı ise Ziya Osman Saba'ya yazdığı mektuplarda sık sık kendi şiir anlayışından bahseder ve hayatının amacını *“Ne içtimai mevkiide ne de servette gözüm var. Tek ihtirasım güzel şiirler söylemektir. Yeryüzünde türküler söylemiş olmakla iktifa edeceğim.”* (2001: 220) diye özetler. Gerçi o bazı hikâyeler de yazmıştır, ama nedeni geçim kaygısıdır.¹ Haşim ve Yahya Kemal ise şiir ve diğer konular hakkındaki düşüncelerini nesirle aktararak şiirin hududunu aşmazlar. Doğrusu bu şairler, şiiri yaşamlarının tek gayesi olarak görmelerinin karşılığında zamana tutunacak birkaç şiir bırakabilmişler ve Ataç'ın deyişiyle “büyük şair” payesini kazanabilmişlerdir.

Zamanın unutturmak gibi bir özelliği vardır. Çok iyi şairlerden bile zamanla geriye birkaç şiir kalır. O şiirleri yazmak da bir ömrü, başlı başına şiire adayanlara kismet olur. Yani edebiyatın sadece şiir türü üzerinde ustalaşan bir şair, adını sonsuza dek yaşatacak unutulmaz şiirler yazabilir. İyi şairler, şiirlerinin sayısı ile değil, niteliğiyle övünenlerdir. Mesela Ahmet Haşim, Yahya Kemal gibi. Onlar geride az eser bırakmışlardır, ama o bıraktıkları eserlerle adları hâlâ anılmaktadır. Onları başarıya ulaştıran güç, öncelikle dili kullanma becerileridir. Gerçi Haşim'in şiir dili, yeni nesilleri sözlüğe bakmaya mecbur bırakır, ama onun şiirindeki çağrışım zenginliğini tatmak adına bu zahmete değer. Yahya Kemal ise memnun kalmadığı bir tek kelimeyi bile aradığı o bahtlı kelime ile değiştirmedikçe yazmakta olduğu bir şiiri tamamlanmış saymaz. Şiire lise yıllarında gönül veren Necatî Cumalı'ya gelince o da şair olmak ister. Bunun için çok çalışır, ama ne yazık ki geride zamana tutunacak, okurların diline dolanacak bir şiir bırakamamıştır. Bu durumun nedenini araştırmak ve Cumalı'nın şair kimliğini belirlemek bu çalışmanın amacıdır.

Cumalı'yı “Karabatak”, “Aksesuar Odası”, “Yitik Kalyon”, “Manzara”, “Vurun Yalnızlığa”, “Günaydın”, “Park”, “Başaklar Gebe”, “Aç Güneş”, “Pencere”, “Eda'nın Düğünü”... gibi şiirleriyle hatırlamak gerekir. O, yoğun olarak bireysel konuları ele aldığı bu şiirlerinde belirli bir ölçüde çağrışım gücü ve lirizm yakalar. Bu tür

¹ “Hattâ Cumhuriyet'e hikâye yazacağım zaman evvela nâm-ı müstear kullandım, olmaz dediler, sonra imzayı atmak zorunda kaldım. Ne yaparsın para kazanmak için...” (Tarancı, 1989: 73)

nitelikli şiiirleriyle şahsî üslûbundan söz ettirmeyi başarır. Onun daha başka güçlü heyecanlar duyuran şiiirleri de vardır. Cumalı, bunlarda bireysel duygularını ve dış dünyanın somut gerçekliğini, tabiattaki çağrışımları, geniş bir gözlem gücüne dayanan olayları ve durumları, hayata dair izlenimlerini yansıtır. Ayrıca toplumsal konulu birçok uzun şiiirinde bentler arasında lirik dizeler de yerleştirmek suretiyle kuru bir anlatıma düşmekten kaçınır. Özellikle “Karabatak”, saf şiiir ölçüsünde değerlendirilebilecek bir estetik başarıya sahiptir:

*Dalar gider pencereler önünde şimdi
İlık yaz akşamlarını hatırlar
Vapurlar geçer bomboş güverteleri
Bomboş uzanan denizin üstünde
Aç bir karabatak dalar çıkar*

*Bilirim yalnızlık üşütür insanı
Kalp daima sevecek birini arar
Hatırlar bakışlarda kalan aşklarını
Ayuçları hafif terli, yanakları al al
Ağaçlıklı yollarda akşam dolaşmalarını (GA, 1948; AYTŞ I: 60)*

Cumalı aşk, yalnızlık, tabiat sevgisi gibi temaları ele aldığı bu şiiirinde biçimi ve içeriği kaynaştırmaya çalışmıştır. Seslerle ahenk sağlar ve hece sayısında da belli bir uyum gözetir. Her bendi beşer dizeden oluşan ve altı bentten oluşan şiiirin tamamı, parça bütün ilişkisiyle sağlanan bir hüznü yansıtır. Şair, karabatak ile ruhen özdeşleşir.

Benzer şekilde her bendi beşer dizeden oluşan ve tamamı altı bent olan “Aksesuar Odası” da iyi bir şiiirdir. Geçip giden zamanı, bir ilham kaynağı olarak yakalayan şair, fanilik duygusu üzerinde durur ve insanın bu dünyadaki trajik durumuna dikkat çeker. Tiyatro oyunu ile hayat arasındaki gizli bağ, şiiiri değerli kılmaktadır:

*Yılların katmanı lekeleri silinsin
Dönüp topuklarımız üzerinde gülün
Gençlik güzellik günlerinize aynada
Aktep giden zamandı sizin direndiğiniz
Her oyunda ayuçlarımız ne çok terledi
(...)
Perde alkışlarla kapanır
Aksesuar odasına taşınır o dünya
O dantel, ipek, kadife yığımı
Çıplak duvarlarda kararan ayna
Kim bilir gömüt kaç Ofelya'ya (BBA, 1980; KKGTS II: 272).*

Cumalı'nın şiiiri, estetik gücünü daha çok yaşama odaklı duymalardan alır. Özellikle günün herhangi bir vaktinde veya herhangi bir mevsimde yakalanan ilhamlarla zenginleşen bu şiiirin ekseninde insan ve tabiat vardır. İnsanla tabiatın uyumlu olduğu bu şiiirleriyle şair, modern Türk şiiirine belli bir duyarlılık kazandırır:

*Şebirin gürültüsü gelir uzaktan
Çok şükür insanlar sağdırlar.
Gene babarlı dalların üstindedir
Gökler, bulutlar
Gene tomurcuklar büyümektedir. (KÇY, 1940; AYTŞ I: 18)*

Cumalı, genel olarak şiiirlerinde, her ne kadar birini daha çok vurgulasa da, birkaç temayı birlikte yansıtır. Mesela “Manzara” şiiirinde aşk ve gençlik arasında kurduğu ilgi, devamında yerini, fanilik duygusuna bırakır:

Hey dağlar, Karaburun dağları
Sevda değiştirir adamı
Nedir bu gençlik dediğin
Bir akşam delikanlılık çağında
İçinden türkü söylemek gelir
Bir akşam dönüp baksan
Ömür geçmiş Mandalan yolunda
Sabah gidip akşam gelmişsin (GA, 1949; KKGTS II: 31)

“Günaydın” şiirinde ise hayattan memnuniyet duygusu ve yaşama sevinci kaynaşmış hâldedir. Mutluluğun sıradan günlük hayatın içinde olduğunu, sahip olunan güzelliklerin ancak fark edilebilirse “an”da yaşanabileceğini sezdirir. Şairin mutluluğu, maddî olanaklarla sınırlanamaması ve tabiatla kurduğu bağa da işaret etmesi, ayrıca önemlidir:

Günaydın tavuklar, horozlar
Artık memnunum yaşamaktan
Sabah erkenden kalktığım zaman
Siz varsınız;
Gündüz, işim var, arkadaşlarım,
Gece yıldızlar var, karım var,
Günaydın tavuklar, horozlar! (KY, 1941; AYTŞ I: 13)

Öte yandan Cumalı'nın toplumsal konulu şiirlerinin bazılarında kendine özgü bir insanî duyarlılık vardır. Ele alınan konunun işlenişi, her ne kadar yer yer lirizmden uzaklaşsa da, okuru düşündürdüğü, ona telkin ettiği insanî hasletlerle bir değer taşır. Sonuçta şiirde biçimin oluşmasında, konunun önemli bir etkisi olduğu dikkate alınır, hangi mesele olursa olsun fayda prensibi ekseninde kaleme alınan bir şiirin çok lirik bir üslup taşıması beklenemez. Bu bakımdan Cumalı'nın gerçekliğe ilişkin duygu ve düşüncelerini, konuya uygun biçimde sunmaya çalıştığı söylenebilir. Metin Cengiz'in de belirttiği gibi şair, “günümüzün çok yapılı karmaşasını, bireyin parçalanmışlığını, toplumsal bütünselliğin yitirilmişliğini biçimde de duyumsa (r).” (tr.: 29) Bu nedenledir ki Cumalı'nın düşünce içeren şiirleri, manzum nesir tarzındadır.

Cumalı'nın şiirlerinde toplumsal sorunlar, önce Anadolu gerçekliği olarak dile gelir. “Madem yerini ezilenler arasında seçtin/ Ezilenlerle birlikte sen de ezileceksin” (“Ben”, TÖ, 1972; KKGTS II: 278) diyerek safını belirleyen şair, genel olarak halkın içinde bulunduğu şartları ve memleketin geri kalmasını, bir sistem sorunu olarak görür. Onun için birçok şiirlerinde sınıf farkına ve kapitalizme karşı, üstü kapalı bir Marksist söylemi dile getirir. Buna karşın denemelerinde siyasî görüşünü daha açık yansıtır. Bunlardan biri olan “Güller Vadisi” başlıklı yazısında Sofa ve Varna gezilerindeki izlenimleri üzerinde durur ve sosyalizmin buralardaki uygulamalarından hayranlıkla söz eder:

Sosyalizmi dileyen kötülüsün. Hiçbir şey yapmamış olsa bile, en azından tarihi korudu. İnsanlığın hatıralarını yap-satçıların elinden kurtardı. Kaldı ki nereye gitsek tok bir halk gördük. Varlıklılarla varlıksızların yediği lokmalar ayrılmıyor. Albena'dan Balçık'tan başlayarak kıyıda gördüğümüz küçük bağların bahçelerin önünde özel arabalar duruyordu. Bin metre karelik özel mülkiyet hakkı tanınmış bütün ekiciler, Fiatlar, Fordlarla gidip geliyorlar bağlarına bahçelerine. (1990: 236)

Cumalı'nın Anadolu insanının dervişane tavrını, göç olgusunu, kadın sorunsalını yansıttığı ve modernitenin eleştirisini yaptığı şiirlerinde insanî duyarlılık daha belirgindir. Şair, bu tür şiirlerinde, insanı görme yeteneğiyle büyük ölçüde estetik bir başarı sağlar. Onun üslubunun bir diğer özelliği de aynı konuları sık sık işlemesine karşın, her şiirinde ele aldığı konunun farklı bir yönünü vurgulamasıdır.

Cumalı, şiirlerinde Anadolu'yu, memleketi Urla özelinde simgeleştirir. Urlalılarının kimliğinden hareketle tüm Anadolu insanından söz eder. Bu şekilde bütün vatan coğrafyasını şiirlerine yansıtmaya çalışır. Gerek bu yönüyle

gerekse bireysel duygularını yansıtmakta mekân da doğal olarak şiirinde önemli bir işlev kazanır. “Nasıl Yaşadımsa” şiirinde;

*Güler gibiydi her bir taşın gerisinde
Rumeli'nin, Anadolu'nun bize benzer adamları (İG, 1945, KKG T Ş II: 24)*

diyen şair; “Kadir”, “İbrahim”, “Muhsin”, “Kaza”, “Hakkı”, “Kadir”, “Nuri”, “Yunus”, “Hüseyin”, “Adem”, “Binnaz”, “Arabacı Hasan ile Karısı Meryem”, “Kuleli Bağ” başlığı altında da Anadolu insanının zor yaşam koşullarını, hayat mücadelesini ve kader karşısındaki çaresizliğini yansıtır. Aynı kaderi yaşayan bu insanlar, dervişane bir ruha sahiptir. Onların karakter özellikleri, hırsına yenik düşenlerinkiyle bir tezat oluşturur. Şair, aza kanaat eden ve bilek gücüyle geçinip giden Nuri kimliğinde, Anadolu insanının asaletine dikkat çeker:

*Tanıkım ne kadar az
Pay ayırdık sana
Hakkımı az ödedik
Gününde yağın yağmur
Sevinmen için yetti
Mutlu olmasını bildin
Tanıkım göz tokluğuna
Bir hırsırdı yürekleri
Kıvr zıvr uğruna
Her el başkasının cebinde
Birbiri paçasında dişler
Seni örnek alsalar Nuri
Durur bu it dalaşı
Yaşamak güzelleşir. (TÖ, 1983; KKG T Ş II: 48)*

Sanatçılar, hayatları boyunca kendilerini geliştirmek gereğiyle farklı kaynak ve ilham arayışlarını sürdürürler. Bu da onları, sanat hayatlarının belli evrelerinde çeşitli tarzları denemeye ve yeni konuları işlemeye yöneltir. Bu durum, bazı sanatçılarda da kendiliğinden yaşa bağlı bir duyarlılığın sonucu yaşanır. İşte bu nedendir ki Cumalı'nın son dönem şiirlerinde Marksist düşüncenin görünümü, daha çok hümanist karaktere bürünür ve modernizmin eleştirisi bağlamında “kapitalist sömürü” ve “yabancılaşma” olarak kendini açık eder. Şair, “Şiirsiz” başlıklı yazısında bu konudaki endişesini şöyle dile getirir:

Her çevreden, her sınıftan insanların işlerine geldiği gibi yorumladıklarını gördüm yaşamın amacını. Kendi aralarında birbirini hoş gören, birbirinin cesaretine, hünerine hayran hırsızlar, katiller tanıdım. Eş davranışla birbiriyile anlaşılan karaborsacılar, kaçakçılar, tefecilerle karşılaştım. Çıkarlarını, nereden kaynaklarsa kaynaklansın, kutsal bilen saygın kişiler bilirim... Kısacası, yaşadığımız ortam insanlığın mutlak değer ölçülerinden derece derece sapanlarla doludur. Öyle sanıyorum ki tüketim toplumları olarak, tüm inançların, değer ölçütlerinin sarsıldığı, insan onurunun hiçe sayıldığı bir salgının ölümsüz etkilerine karşı direniyoruz çağımızda... Bu salgın günümüzdeki şiddetle sürecek olursa şiir ayakta kalabilir mi? (1982: 139-140)

Modern zamanların olumsuzluklarına genel olarak sanatın, özel olarak da şiirin gücüyle bir direniş göstermek, romantik bir düş gibi görünmektedir. Ancak ne yazık ki insanlığın onurunu koruyacak başka bir tutar daldan söz etmek gittikçe güçleşmektedir. İnsanın binlerce yıldan bu yana verdiği bir hürriyet mücadelesi vardır. Belki de geçmiş zamanlarda tüm dünyayı aynı şartlar altında tehdit eden insanın özüne yabancılaşması gibi sorun hiç yaşanmamıştır. İşte bu nedenle Cumalı “Kim Olur Başka”, “Kağrı”, “Tufandan Önce” ve “Ben Deme Sakın” gibi şiirlerinde bozuk düzeni, eleştirir. “Kim Olur Başka” şiirinde geçmişin izini arar:

Anlamak olası değil
Kim yerle bir etti
O eski krallık beylikleri.
Kopardı tellerini lirin.
Yayıldı bu ölü sessizlik?

Yıkılmaz hep böyle oldu bitti.
Her kez göz önünde olur çünkü,
Bitkiler gibi azar insan da,
Unutur nereye nasıl geldiğini,
Döner ormanına yabancılaşır. (BBA, 1981; KKGTSII: 247-248)

“Kağrı”da ise yavaş yaşanan devirlerle hız çağı, karşılaştırılarak insanın dizginlenemeyen hırsına dikkat çekilir:

Her ne gördün sevdinse
Bir gördün bir unuttun
Köksüz aşklarla
Tez ayrılıklar,
Doldurdular ömrünü (BBA, 1981; KKGTS II: 249-250)

“Tufandan Önce” ise kültür emperyalizmi tarafından kuşatılan insana;

İnanacak mısın yine kendine,
Rubunu kurtaracak mısın? (TÖ, 1983; KKGTS II: 240-246)

diye seslenen Cumalı, ona çıkış yolunu da böylece gösterir. Bunun da gerçekleşmesinin “birey” olmakla mümkün olabileceğini “Ben Deme Sakın” şiirinde dile getirir:

Günümüzde kim varsa kendi benliğinden bıkkın
O kadar çok haram çok yalan çok zina
Batmış bulanmış o çok katrana
Razı değil kendisiyle kalmaya yalmız
Kimsin nesin elbet seni bilmek istemez
Gelen yumruklanan ayna şangırtıdır
Tuz buz cam kırıntıları üstünde yürüyoruz

Ondan bu akşamlar inerken
İçkili yerlerin artan kalabalığı
Gürültülü yazlıklar büyüyen kentler
Ondan bu toptan HAYIR'lar EVET'ler
Başları yerde ağıla yürüyen bu sürü
(...) (BBA, 1981; KKGTS II: 280)

Sonuç

Bazı şairler hayattayken şiirlerini bir tek kitapta toplarlar. Bu, iki yönden faydalıdır: Birincisi, niteliksiz olan şiirlerin mümkün olduğunca atılmasıdır. -Ancak Necati Cumalı bunu yapmaz.- İkincisi de şiirlerin okura toplu olarak sunulmasının yaşatacağı kolaylıktır. On üç şiir kitabı olan Cumalı, bunları, temalarına göre sıralayarak iki kitapta toplar. İlgilenenlerin merakını karşılamak düşüncesiyle her şiirin altına, yer aldığı kitabın adını ve yazıldığı yılı belirten notlar ekler. Yazıldığı yıllara dikkat edildiğinde ilk şiirleriyle son şiirlerinin biçimsel kuruluşunda

büyük bir değişim göze çarpmaz. Ancak tema yönüyle bireysel olandan toplumsal olana doğru bir yöneliş olduğu kendini hissettirir.

Cumalı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus olma sürecinde izlediği “milliyetçi ülkü”yle yetişen bir sanatçıdır. Şiir yazmaya başladığı 1940'lı yıllarda Garipçilerle yan yanadır, onlarla neredeyse aynı şiir anlayışına sahiptir. Ancak yalınkat imge düzeni ve kendine özgü duyarlılığı ile onlardan ayrılır. Henüz gençlik yıllarında siyasi eğilimleri ve hayat-ölüm zıtlığı üzerine başlayan çok derinlikli olmayan bir felsefi içe bakış da onun sanat anlayışına yön verir. 1950'lere doğru ise artık ezilen emekçi halkın yanında yer alarak safını belirler ve toplumcu gerçekçi çizgiye kayar. Bu tutumunda, ulus ülküsüne karşı, ülkede baş gösteren yabancılaşma başlıca etken olur. Fakat şair, millî kültürle ve Anadolu insanıyla bağını hiçbir zaman koparmaz. Bununla birlikte şiirlerinde, kendi halkında bulunduğu inandığı insanî özü, tüm insanlarda arayarak sanatına hümanist bir yön de çizer.

Şiire gönül verenler, şairliğin ne denli saygın bir iş olduğunu bilirler. Her şair, zamana tutunacak güzel şiirler yazmak ve şiirleriyle sonsuza dek yaşamak ister. Bu saygınlığı kazanmak o kadar kolay değildir. Çünkü şiir, çok zor icra edilen bir edebî türdür. Bu nedenle şiirde gerçek anlamda başarıya ulaşmak, ona adanacak bir ömür gerektirir. İyi şairlerden zamanla geride hatırlanan birkaç şiir kaldığı dikkate alınacak olursa, bu gerçek daha iyi anlaşılacaktır. Cumalı, bunun farkında olan bir şairdir. Fakat edebiyatın birçok türünde eser verirken birinden ötekine geçmiş, şiire tam manasıyla odaklanamamıştır. Genel olarak şiirlerinde çok farklı temaları ele almış ve zengin çağrışımları duyurabilmiştir. Onun bireysel duyarlılıklarını yansıttığı şiirlerinde ve toplumsal konulu şiirlerinin bazı bentlerinde belli bir ölçüde çağrışım zenginliğiyle güçlü heyecanlar duyuran bir lirizm vardır. Özellikle yukarıda bahsettiğimiz “Karabatak”, “Aksesuar Odası”, “Yitik Kalyon”, “Manzara”, “Vurun Yalınzlığa”, “Günaydın”, “Park”, “Başaklar Gebe”, “Aç Güneş”, “Pencere”, “Eda'nın Düğünü” gibi şiirleri güzeldir. Ancak bunların da günümüz okurlarınca pek bilindiği söylenemez. Bu durum, Cumalı'nın şiir dilinin yalın olmasına karşın çok akıcı olmamasıyla ilgilidir. Bu da doğrudan sözün telaffuz kıymetini düşürür. İşte bu nedenle onun şiirleri, sesli okunmaktan ziyade sessiz okunabilir özelliktedir. Yer yer lirik, yer yer nesre kayan yapısıyla onun şiirinin didaktik bir yönü de vardır. Ancak şair, anlatacaklarını tümünden dikte etmez; telkin ederek okuru, iyiye ve güzele davet eder. Onun içindir ki Cumalı'nın şiiri, yavaş yavaş ve düşünerek okunduğunda güzelliğini açık eder. Bu nedenle onun şairliği, romancılığı ve oyun yazarlığının gölgesinde kalmıştır. Şiirinin bu olumsuz yönüne rağmen Cumalı, bir deha olmasa da, kendi üslubu olan iyi bir şairdir. Bunu fark edebilmek için okurun sabırlı olması gerekir. Yalnız bu sabrı gösterebilenler, Cumalı'ya, şairlik payesi kazandıran şiirlerinin gücünü fark edebilirler. O güç, yalın bir dille ve samimiyetle okura seslenebilmesinde, hem kendisinin hem de içinde doğup büyüdüğü halkın acılarını ve sevinçlerini yansıtabilmesinde aranmalıdır.

Kaynakça

- Alınışık, R. (1992). “Necati Cumalı üstüne konuşma”. *Türk Dili*. S. 30, s. 46-49.
- Andaç, F. (2001). “Necati Cumalı ile gün ışığında konuşmalar”. *Agora Dergisi*. S. 14, s. 6-10.
- Beyatlı, Y. K. (1990). *Edebiyata dair*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bulduker, G. (2023). *Necati Cumalı'nın şiiri*. Muğla: Günce Yayınevi.
- Cengiz, M. (tr.). *Şiir, imge, biçim, biçem*, İstanbul: Digraf Yayıncılık.
- Cumalı, N. (1982). “Raik Alınışık'a mektup”. *Türk Dili*. S. 30, s. 50-54.
- Cumalı, N. (1982). *Etiler mektupları*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Cumalı, N. (1985). *Aşkılar yalınzlıklar toplu şiirler I*. İstanbul: Can Yayınları.
- Cumalı, N. (1986). *Kısmeti kapalı gençlik toplu şiirler II*. İstanbul: Can Yayınları.
- Cumalı, N. (1990). *Yeşil bir at sırtında*. İstanbul: Can Yayınları.
- Günel, B. (1996). “Necati Cumalı ile söyleşi”, *Yaşlanmaç Şair Çocuk: Necati Cumalı'ya selam seçkisi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Topluluğu. 21-26.
- Gürpınar, M. (1992). “Konuşmalar: Necati Cumalı, Oktay Akbal, Melisa Gürpınar”. *Türk Dili*. S. 30, s. 38-42.

- Hızlan, D. (1981). “Necati Cumalı, çevremde, yaşamımda aradım şiiri”. *Hürriyet Gösteri*. S. 24, 4-8.
- Tarancı, C. S. (1989). *Evime ve Nihal'e mektuplar*. (Haz. İnci Enginün). Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarancı, C. S. (2001). *Ziya'ya mektuplar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2017). *Edebiyat meseleleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yetkin, S. K. (2007). *Edebiyat üstüne denemeler*. İstanbul: Palme Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

Every good poet dreams of writing beautiful poems that will stand the test of time. However, even the best poets leave very little poetry behind. The main reason for this must be that poetry, like every other form of art, reflects its own era. But what is beautiful never gets old. There are many good poems whose beauty has been talked about for centuries. These are the products of poets who truly devoted themselves to poetry. Poetry, which has always had a distinguished place in Turkish literature, maintained its importance even during the Republic. In this period, almost as many poets who devoted themselves to poetry emerged as in previous periods. One of them, Necati Cumalı, started writing poetry at a young age. The aim of this study is to determine her poet identity based on her poems.

Some poets collect their poems in a single book while they are alive. This is useful in two ways: The first is to discard unqualified poems as much as possible. -However, Necati Cumalı does not do this.- The second is the convenience of presenting the poems collectively to the reader. Cumalı, who has thirteen poetry books, collects them in two books, sorting them according to their themes. In order to meet the curiosity of those who are interested, he adds notes under each poem stating the name of the book it is in and the year it was written. Considering the years in which they were written, no major change is evident in the formal structure of his first poems and his last poems. On the other hand, it is felt that there is a tendency from the individual to the social in terms of theme.

Cumalı is an artist who grew up with the "nationalist ideal" that the Republic of Turkey followed in the process of becoming a nation. In the 1940s, when he started writing poetry, he was side by side with the Strangers and had almost the same understanding of poetry as them. However, he differs from them with its simple image structure and unique sensitivity. A not very deep philosophical introspection, which started with his political tendencies and the contrast between life and death in his youth, also shapes his understanding of art. Towards the 1950s, he sided with the oppressed working people and shifted to the socialist realist line. In this shift, the alienation that occurs in the country against the nation's ideal becomes the main factor. But the poet, never breaks his ties with the national culture and the Anatolian people, In addition in his poems, he also draws a humanist direction to her art by searching for the human essence that he believes in her own people in all people.

Those who love poetry know what a respectable job being a poet is. Every poet, wants to write beautiful poems that will hold on to time and live forever with his poems. Earning this reputation is not that easy. Because poetry is a literary genre that is very difficult to perform. Therefore, achieving real success in poetry requires a life dedicated to it. This fact will be better understood if we consider that there are a few poems left behind by good poets that are remembered over time. Cumalı is a poet who is aware of this. However, while he was producing works in many genres of literature, he switched from one to the other and could not fully focus on poetry. In general, he dealt with very different themes in his poems and was able to convey rich associations.

In his poems where he reflects his individual sensitivities and in some lines of his poems on social themes, there is a lyricism that evokes strong emotions with a certain richness of connotations. Specially "Cormorant", "Accessory Room", "Lost Galleon", "Landscape", "Hit Loneliness", "Good Morning", "Park", "Virgos Are Pregnant", "Hungry Sun", "Window", "Eda's Wedding" such as his poems are beautiful. However, it cannot be said that these are well known by today's readers. This situation is largely related to the fact that Cumalı's poetic language is simple but not very fluent. This directly reduces the pronunciation value of the word. That's why his poems can be read silently rather than out loud.

His poetry also has a didactic aspect, with its structure sometimes lyrical and sometimes shifting to prose, but the poet does not completely dictate what he will say; it inspires and invites the reader to goodness and beauty. That's why Cumalı's poem reveals its beauty when read slowly and thoughtfully. Despite the started negative aspect of his poetry, Cumalı is a good poet with his own style. The reader must be patient to realize this. Only those who can show this patience can realize the power of Cumalı's poems, which earned him the title of poet. That power should be sought in his ability to address the reader in plain language and sincerity, and to reflect the pain and joy of both himself and the people he was born and raised in.

**VALIDATING THE TURKISH VERSIONS OF THE CAREER DECISION-MAKING
OUTCOME EXPECTANCIES AND THE CAREER DECISION-MAKING EXPLORATORY
INTENTIONS SCALES IN UNDERGRADUATE STUDENTS**

**LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE KARIYER KARAR VERME SONUÇ BEKLENTİLERİ ÖLÇEĞİ
VE KARIYER KARAR VERME ARAŞTIRMA NİYETLERİ ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE
VERSİYONLARININ GEÇERLİLİĞİ**

Ersoy ÇARKIT

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

ersoy.12@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9811-9135

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

17.04.2024

Kabul Tarihi:

23.05.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Kariyer karar verme
Sonuç beklentileri
Araştırma niyetleri
Ölçek uyarlama

Keywords

Career decision
making
outcome
expectations
exploratory
intentions
scale adaptation

Bu çalışma Kariyer Karar Verme Sonuç Beklentileri ve Kariyer Karar Verme Araştırma Niyetleri Ölçeklerinin yapı geçerliği, eş zamanlı geçerliği, yakınsak geçerliği, güvenilirliği ve ölçüm değişmezliğini incelemiştir. Veriler, 297 Türk lisans öğrencisinden (%59,9 kadın ve %40,1 erkek) toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları her iki ölçeğin de tek faktörlü yapısını doğrulamıştır. Beklenildiği gibi ölçeklerin Türkçe versiyonları kariyer karar verme öz yetkinliği ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Çok gruplu doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeklerin Türkçe versiyonlarının cinsiyete göre ölçüm değişmezliğine sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca ölçeklerin Türkçe versiyonları yüksek iç tutarlılığa sahiptir ($\alpha = .92$ ve $\alpha = .91$). Sonuçlar, Kariyer Karar Verme Sonuç Beklentileri ve Kariyer Karar Verme Araştırma Niyetleri Ölçeklerinin Türkçe versiyonlarının geçerli, güvenilir ve dolayısıyla Türk lisans öğrencilerinin kariyer karar verme sonuç beklentileri ve niyetleri ile ilgili uygulama ve araştırmalar için kullanışlı olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır.

This study evaluated the construct validity, concurrent validity, convergent validity, reliability, and measurement invariance of the Turkish version of the Career Decision-Making Outcome Expectancies Scale (CDMOES) and the Career Decision-Making Exploratory Intentions Scale (CDMEIS) among 297 Turkish undergraduate students (59.9% women and 40.1% men). Confirmatory factor analysis (CFA) demonstrated a single-factor construct for each of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions. As expected, the CDMOES and CDMEIS Turkish versions were positively correlated with self-efficacy in career decision-making. Multi-group CFAs demonstrated that the CDMOES and CDMEIS Turkish versions had measurement invariance across gender. Furthermore, the CDMOES and CDMEIS Turkish versions demonstrated high reliability ($\alpha = .92$ and $\alpha = .91$). The results provide evidence that the CDMOES and CDMEIS Turkish versions are valid, reliable, and thus potentially useful for practice and research on career decision outcome expectations and intentions of Turkish undergraduate students.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1470007>

Atf/Cite as: Çarkıt, E. (2024). Validating the Turkish versions of the Career Decision-Making Outcome Expectancies and the Career Decision-Making Exploratory Intentions Scales in undergraduate students. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 884-895.

Introduction

A growing number of studies highlight the importance of fostering undergraduate students' social cognitive variables (i.e., self-efficacy, outcome anticipations, and intentions) for their career development and decision-making processes (Brown & Lent, 2019a, 2019b; Lent et al., 2017). It has been shown that adaptive career behaviors such as career decision-making and career decisional outcomes such as decidedness, decisional anxiety, and stress are related to their career decision-making outcome anticipations and goals (Lent et al., 2016). The use of screening tools can facilitate the identification of individuals who have problems in the career decision-making process and are at risk of attaining undesirable decisional outcomes. The use of measurement tools is considered key to evaluating the effectiveness of practitioners' psychoeducational interventions (Brown, 2018). Therefore, practitioners must have valid and reliable assessment tools to understand and support undergraduate students' career decision-making outcome anticipations and goals or intentions (Lent & S. Brown, 2006; Lent et al., 2017).

Betz and Vuyten (1997) developed the Career Decision-Making Outcome Expectations Scale (CDMOES) to assess undergraduate students' optimistic outcome anticipations regarding career decision-making, and the Career Decision-Making Exploratory Intentions Scale (CDMEIS) to assess career decision-making intentions. Lent et al. (2017) expanded these scales to better represent and capture the relevant constructs. The CDMOES has a unidimensional construct with eight items, and the CDMEIS has a unidimensional construct with 10 items, and these scales have strong psychometric properties (Lent et al., 2017). These scales are frequently used by researchers and practitioners interested in undergraduate students' career decision-making processes (Brown & Lent, 2019a, 2019b). Although the CDMOES and the CDMEIS (Lent et al., 2017) are powerful tools for capturing undergraduate students' optimistic outcome anticipations and goals in career decision-making, there is a lack of research examining their psychometric properties in the Turkish context. The psychometric properties of these scales have not been extensively examined in samples outside the United States. This is an important knowledge gap because cultural contextual differences can influence individuals' outcome expectations and intentions (Bandura, 1997; Lent & Brown, 2006).

This study examined the validity and reliability (construct validity, concurrent validity, convergent validity, reliability, and measurement invariance) of the CDMOES and CDMEIS in a sample of Turkish undergraduate students. The current study is the first to examine the psychometric properties of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions in a Turkish undergraduate student sample. The present study enriches the literature by providing further evidence regarding the validity and reliability of these scales. Besides, the present study is the first to examine the measurement invariance of the CDMOES and CDMEIS across gender groups. Therefore, this study expands the existing literature by providing evidence for the generalizability of the CDMOES and CDMEIS across gender groups. Finally, the present study results may be used to identify factors that hinder or promote undergraduate students' career decision-making processes, to develop intervention strategies to support this process, and to test the effectiveness of interventions.

Career Decision Making Outcome Expectations

Outcome anticipations are beliefs about the positive or negative consequences of performing certain behaviors or plans of action (Bandura, 2001). Bandura (1986) classified expected outcomes as social, such as the benefit to one's family, material, such as money, and self-evaluative, such as self-approval. Positive outcome expectations in all forms can encourage behavior, while negative outcome expectations can be a deterrent to maintaining behavior (Bandura, 1997; Fouad & Guillen, 2006). Lent and Brown (2013) assumes that participation in an adaptive career behavior is facilitated by beliefs that that behavior will have positive outcomes. Moreover, Lent et al. (1994) presumed that outcome anticipations influence interests, goals, goal progress, and domain-specific satisfaction (Lent, 2004; Lent & Brown, 2008, 2013; Lent et al., 2002).

Career decision-making outcome anticipations refer to beliefs on the positive outcome of participation in career exploration activities for career decision-making (Betz & Vuyten, 1997; Lent et al., 2017). There are a growing number of studies demonstrating the beneficial effects of expectations for the consequences of career decisions on career development. Earlier studies have demonstrated that positive anticipations on the consequences of participating in career exploration activities encourage exploratory intentions (Ireland &

Lent, 2018; Lent et al., 2019; Rajabi et al., 2012). In many studies, career decision outcome anticipations were positively related to decisional self-efficacy (Chan, 2020; Lent et al., 2017) and career decidedness (Lent et al., 2022). Furthermore, it was found to be negatively correlated with career indecision (Betz & Vuyten, 1997) and decisional anxiety (Lent et al., 2016). In this context, it can be said that career decision-making outcome anticipations are one of the factors that facilitate university students to reach positive career consequences, such as engage career exploration activities and decidedness.

Career Decision Making Exploratory Intentions

Goals or intentions express an individual's intention to engage in a particular activity or produce a particular result (Bandura, 2006; Brown & Lent, 2019b). Goals or intentions motivate individuals to participate in actions (Lent & Brown, 2019; Lent et al., 2002). Goals that are clear, specific, consistent with personal values, and close to actions increase the likelihood of individuals turning their goals into actions (Bandura, 1986). Lent (2005, 2013) proposed that certain behaviors are more likely to occur and be sustained when individuals have goals. In parallel, studies have shown that having career goals promotes participation in career exploration (Lent et al., 2019; Rogers et al., 2008) and career planning (Rogers & Creed, 2011; Rogers et al., 2008) behaviors.

Goals or intentions are linked to specific performance areas and activities, as mentioned above. One of these areas is career decision-making exploratory behavior. Career decision-making exploratory intentions refer to the intention to become involved in career exploration activities in the future (Lent et al., 2017). In previous studies, career decision-making exploratory intentions were positively associated with the certainty of career choices (Lent et al., 2022) and career decision-making self-efficacy (Ireland & Lent, 2018; Rajabi et al., 2012). Based on the theoretical propositions and previous study results, it can be said that career decision-making exploratory intentions are an important factor for the emergence and maintenance of career exploration behaviors, which is an adaptive career behavior of university students.

Present Study

Due to the positive outcomes related to career exploration, studies on the role of expectations for the outcomes of career decisions and exploratory intentions in the career decision-making process attract attention. In these studies, the CDMOES and the CDMEIS are employed to measure outcome anticipations and intentions. Items of the CDMOES capture the expectation that university students will make better career decisions when they engage in career exploration activities (example item; "If I carefully compare the pros and cons of different career options, I will make a better career decision"). Items of the CDMEIS capture university students' goals to engage in career exploration activities in the future (example item; "I intend to learn more about how my values [the things I most want from a career] can be met by different careers"). Lent et al. (2017) examined the psychometric properties of these scales in a sample of US undergraduate students. However, despite their robust psychometric properties, these scales, to our knowledge, have not been widely used in research outside the USA, and comprehensive psychometric evaluations of translated versions have not yet been performed. Considering the literature deficit, it is crucial to inquiry the psychometric properties of the CDMOES and CDMEIS, which could be utilized to examine the antecedents and consequences of undergraduate students' expectations for the outcomes of career decisions and exploratory intentions/goals in societies outside the USA, including Türkiye. Studies on career decision-making outcome anticipations and intentions in Türkiye are few. Given the positive effects of career decision-making outcome anticipations and intentions on career development, it is necessary to have psychometrically sound scales for their measurement. These valid and reliable scales may allow the conducting of high-quality research. Furthermore, these scales may also be useful tools for practitioners. Therefore, in this study, it was aimed to inquiry the validity and reliability of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions in a sample of undergraduate students.

Concurrent validity can be examined by determining if the scale scores are associated with theoretically linked constructs in an anticipated manner (Cronbach & Meehl, 1955). Since it is suggested that self-efficacy in career decision-making promote career exploration consequence anticipations and intentions (Lent & Brown, 2013),

and this is corroborated by empirical evidence (e. g., Kleine et al., 2021), concurrent validity was tested by determining the correlation coefficients of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions with the decisional self-efficacy. Based on the theoretical propositions and empirical evidence, CDMOES and CDMEIS Turkish versions were expected to be positively correlated with the career exploratory and decision self-efficacy.

There may be a need to understand how gender influences career decision-making consequence anticipations and goals in order to promote career exploration among women and men undergraduate students. To achieve this, it is crucial to establish measurement invariance across gender groups, given the need for researchers to have reached scales that are invariant among these student groups. To do meaningful group comparisons, it is necessary to ensure that there are no significant differences across the groups that would preclude individuals from responding similarly on a given scale (Vandenberg & Lance, 2000). To date, no studies have examined the measurement invariance of the CDMOES and CDMEIS across gender. For these reasons, it was tested whether the CDMOES and CDMEIS Turkish versions were invariant between women and men undergraduate students. These scales can be used by all practitioners interested in undergraduate student's career exploration and decision-making outcome expectations and intentions. Thus, they can be used as a useful tool for practitioners aiming to support the career development of undergraduate students.

Method

Participants

The participants of this study consisted of 297 Turkish undergraduate students recruited by a convenient sampling method. Participants consisted of 178 (59.9%) women and 119 (40.1%) men, aged between 18 and 27 ($M = 21.14$, $SD = 1.56$). In terms of class year, 79 (26.6%) were freshmen, 65 (21.9%) sophomores, 64 (21.5%) juniors, 82 (27.6%) seniors, and seven (2.4%) reported foreign language preparation students.

Measures

The Career Decision-Making Outcome Expectations Scale (CDMOES)

The CDMOES (Betz & Vuyten, 1997) was revised by Lent et al. (2017) to add four items to the original items to improve the reliability of the scale and expand the representation of the construct. The CDMOS measures beliefs about the positive outcomes of participation in career exploration activities. Higher scores on the scale reflect more optimistic outcome anticipations. The CDMOES consists of 8 items (e.g., “If I learn more about different careers, I will make a better career decision.” and “If I learn more about which careers might best match my personality, I will make a better career choice.”). Participants respond to the items on a 5-point rating, which changes from *strongly disagree* (1) to *strongly agree* (5). The CDMOES was moderately and positively correlated with decisional self-efficacy. Lent et al. (2017) reported Cronbach reliability estimate of .90 for the CDMOES.

The Career Decision-Making Exploratory Intentions Scale (CDMEIS)

The CDMEIS (Betz & Vuyten, 1997) was revised by Lent et al. (2017) to add five items to the original items to improve the reliability of the scale and expand the representation of the construct. The CDMEIS measures the intention to involvement in career exploration activities in the future. High scores on the scale reflect firmer goals for future participation in career exploratory activities. The CDMEIS consists of 10 items (e.g., “I intend to spend more time learning about careers than I have been.” and “I plan to spend more time thinking about which careers best match my interests and abilities.”). Participants respond to the items on a 5-point rating, which changes from *strongly disagree* (1) to *strongly agree* (5). The CDMEIS was moderately and positively correlated with decisional self-efficacy. Lent et al. (2017) noted Cronbach's alpha estimate of .87 for the CDMOES.

Career Exploratory and Decision Self-Efficacy Scale (CEDSES)

The CEDSES was developed by Lent et al. (2016). The CEDSES measures individuals' confidence in their ability to conduct career exploration and decision-making activities and to manage decision-making barriers. Adaptation of CEDSES for Turkish undergraduate students was performed by the Çarkıt (2024). The CEDSES has two subscales (brief decisional; CEDSE-BD and coping efficacy; CEDSE-CE) and 12 items (e.g., "Identify careers that best match your interests." and "Cope with the disappointment if your first choice does not work out."). Participants respond to items on a 5-point rating, which changes from *no confidence at all* (0) to *complete confidence* (4). The CEDSE-BD was used in the present study. The CEDSE-BD was moderately and positively correlated with career decidedness. Çarkıt reported Cronbach reliability estimate of .92 for the CEDSE-BD.

Procedure

The CDMOES and CDMEIS were translated into Turkish by following the translation and back translation procedure recommended by Brislin (1986). A committee approach was used to reduce the possibility of bias and misconceptions in the translation process. The author and two experts translated the English versions of the CDMOES and CDMEIS into Turkish. The translators are experts who have a doctorate in guidance and counseling, have been trained in scale development, adaptation, and psychological tests, have a good level of English, and are familiar with Turkish culture. Translations were compared with each other until an optimal translation was agreed upon. Afterwards, the final versions of the translations of the scales were compared with the English equivalents by a bilingual expert who had a doctorate in English language education and was knowledgeable about Turkish culture and language. This expert evaluated the Turkish translations in terms of meaning, content, suitability for culture, and readability. Thus, Turkish version of the CDMOES and the CDMEIS were formed. The Turkish forms of the scales were translated back into English by an English language education doctoral expert. Another English language education expert compared the original forms of the scales with the back-translations. This expert reported that the original and the back-translated versions of the scales seem identical.

The data of this study were collected through an online platform. Participants voluntarily participated in the data collection process. All of the participants approved the informed consent form. Participants completed measures assessing career decision-making outcome expectancies, career decision-making exploratory intentions, career decision self-efficacy, and demographic questions. Scale scores were formed by dividing the total score obtained from the items by the number of items.

Data Analysis

Confirmatory factor analysis (CFA) was utilized to confirm the construct of the scales. A decent fit to the data was indicative by models with χ^2/df values below 3 (Hair et al., 2010), CFI and TLI values higher than .90 (Hu & Bentler, 1995), as well as SRMR and RMSEA values lower than .08 (Hu & Bentler, 1999). Correlation coefficients were determined with CEDSE-BD to test the concurrent validity of the scales. To examine the convergent validity of the scales, CR and AVE values were calculated. The CR value should be above .70 and the AVE value should be above .50 (Fornell & Larcker, 1981). To examine the reliability of the scales, corrected item-total correlations and Cronbach's alpha coefficients were determined. A multiple-group CFA was performed to evaluate the measurement invariance of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions with women and men samples. Based on the recommendations of Vandenberg and Lance (2000) and Dimitrov (2010), a hierarchical procedure was followed. First, the model was tested without any equality constraints across gender groups (configural invariance model). Second, the model constraining all factor loads to be equal across gender groups were tested (metric invariance model). Third, the model constraining factor loadings and indicator intercept to be equal across gender groups were tested (scalar invariance model). Finally, the model was tested, which constraining factor loadings, indicator intercepts, and error variances to be equal across gender groups (residual invariance model). The CFI and RMSEA values of each model were compared with the previous model's CFI and RMSEA values. Cheung and Rensvold (2002) and Chen (2007)

recommend that CFI decrease less than .01 and RMSEA increase less than .015, respectively, should be interpreted as an indication of invariance.

Results

CFA Results

The CFA results showed that the one-factor eight-item construct of the CDMOES fits well with the data ($\chi^2 = 56.48$; $df = 20$; $\chi^2/df = 2.82$; CFI = .97; TLI = .96; RMSEA = .07; SRMR = .02). Standardized factor loads for items of the CDMOES range from .67 to .84 and all factor loads are significant at the $p < .001$ level.

The CFA results showed that the one-factor 10-item construct of the CDMEIS fits well with the data ($\chi^2 = 104.09$; $df = 35$; $\chi^2/df = 2.97$; CFI = .95; TLI = .94; RMSEA = .08; SRMR = .03). Standardized factor loads for items of CDMEIS range from .61 to .80 and all factor loads are significant at the $p < .001$ level.

Concurrent Validity

The correlations with decisional self-efficacy were examined for the concurrent validity of the CDMOES and CDMEIS (see Table 1). The CDMOES was positively linked to decisional self-efficacy ($r = .37, p < .01$). The CDMEIS was positively linked to decisional self-efficacy ($r = .54, p < .01$). This result offered evidence for the concurrent validity of the CDMOES and CDMEIS.

Table 1. Correlations among Study Variables and Descriptive Statistics

	1	2	3	M	SD	Skewness	Kurtosis
1. CDMOE	(.92)			4.27	.69	-1.08	1.44
2. CDMI	.61	(.91)		3.87	.76	-.71	.89
3. Decisional self-efficacy	.37	.54	(.91)	4.01	.70	-.56	.60

Note. All correlations are significant at the $p < .01$ level. Cronbach's Alpha values are on the diagonal. CDMOE = Career decision-making outcome expectancies; CDMI = Career decision-making exploratory intentions

Measurement Invariance

Testing configural, metric, scalar, and residual models by following the hierarchical procedure (Dimitrov, 2010), the measurement invariance of the CDMOES and CDMEIS across gender groups was examined. The CFI and RMSEA values of each model with the previous model's CFI and RMSEA values were compared (see Table 2).

Table 2. The Conformity Values for Measurement Invariance of the CDMOES and CDMEIS

The Conformity Values for Measurement Invariance of the CDMOES								
Model	χ^2/df	TLI	CFI	RMSEA	SRMR	Comparison	ΔCFI	$\Delta RMSEA$
Model A (Configural)	97.22/40 = 2.43	.945	.961	.070	.042	-	-	-
Model B (Metric)	107.47/47 = 2.28	.951	.959	.066	.049	Model A vs. Model B	.002	.004
Model C (Scalar)	123.15/55 = 2.23	.953	.953	.065	.049	Model B vs. Model C	.006	.001
Model D (Residual)	144.52/63 = 2.29	.951	.944	.066	.054	Model C vs. Model D	.009	.001
The Conformity Values for Measurement Invariance of the CDMEIS								
Model A (Configural)	148.88/70 = 2.12	.939	.952	.062	.046	-	-	-
Model B (Metric)	152.85/79 = 1.93	.949	.955	.056	.047	Model A vs. Model B	.003	.006
Model C (Scalar)	183.22/89 = 2.05	.942	.943	.060	.048	Model B vs. Model C	.012	.004
Model D (Residual)	193.93/99 = 1.95	.948	.943	.057	.048	Model C vs. Model D	.000	.003

The multigroup CFA results demonstrated that the CDMEIS fit the data well for the configural, metric, scalar, and residual invariance models. When the scalar invariance model and metric invariance model are compared, the decrease in CFI value is slightly more than .01, but the change in RMSEA value meets the recommended cutoff criterion ($\Delta\text{RMSEA} \leq .015$). In addition, the general model fit was found to be good for the scalar invariance model ($\chi^2 = 183.22$; $df = 89$; $\chi^2/df = 2.05$; $\text{CFI} = .942$; $\text{TLI} = .943$; $\text{RMSEA} = .060$; $\text{SRMR} = .048$). Together, this pattern of results suggests that scalar invariance is reasonable for the CDMEIS. Therefore, configural, metric, scalar, and residual invariances were established across gender groups for the CDMEIS.

Convergent Validity and Reliability

The CDMOES had a CR value of .92 and an AVE value of .60. The CDMEIS had a CR value of .92 and an AVE value of .54. Therefore, these results offered the convergent validity of the CDMOES and CDMEIS.

The corrected item-total correlations and Cronbach's alpha to test the reliability of the CDMOES and CDMEIS were determined. The corrected item-total correlations should be higher than .30 (Field, 2009). The corrected item-total correlations of the CDMOES ranged from .64 to .80 and ranged from .59 to .76 for the CDMEIS. The Cronbach reliability of the CDMOES was .92, and .91 for the CDMEIS, indicating excellent internal consistency.

Discussion

The present study aimed to provide evidence for the validity and reliability of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions in a sample of undergraduate students. The results of this study supported the construct validity of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions. As in the originals (Lent et al., 2017), the CDMOES Turkish version has one factor and eight items, and the CDMEIS Turkish version has one factor and 10 items.

The scores of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions were significantly and positively correlated with CEDSE-BD scores. These results are consistent with previous evidence that CDMOES and CDMEIS are positively associated with CEDSE-BD (Lent et al., 2016, 2017). This evidence indicates that greater levels of expectations for the outcomes of career exploratory and intentions are associated with stronger self-efficacy in career exploration and decision. As a result, this evidence supports the concurrent validity of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions.

The convergent validity of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions was fully established. In addition, the CDMOES and CDMEIS Turkish versions were found to have a high level of internal consistency. Lent et al. (2017) reported the Cronbach alpha estimations of the original versions of CDMOES and CDMEIS as .90 and .87, respectively. The Cronbach α value of the CDMOES Turkish version was determined as .92, and the Cronbach α value of the CDMEIS Turkish version was determined as .91.

The results showed that the CDMOES and CDMEIS Turkish versions had measurement invariance across women and men undergraduate students. This study expands the existing literature by providing evidence for the generalizability of the CDMOES and CDMEIS in gender groups. These results provide evidence that the CDMOES and CDMEIS Turkish versions have the same meaning in gender groups. Therefore, the results of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions for women and men undergraduate students can be interpreted in the same way and meaningful gender comparisons can be made.

In conclusion, the CDMOES and CDMEIS Turkish versions can be used by researchers and practitioners who want to evaluate Turkish undergraduate students' career decision-making outcome anticipations and goals. Specifically, it can inform the effectiveness of practitioners' interventions aimed at supporting undergraduate students' career development. The CDMOES and CDMEIS Turkish versions indicate that, due to their sound psychometric properties, these scales can be utilized in screenings to assess the degree of career exploration outcome expectations and intentions of Turkish undergraduate students. In addition, these scales can be used to evaluate the efficiency of interventions and career counseling sessions aimed at strengthening

undergraduate students' expectations for the outcomes of career decisions and exploratory and intentions. Finally, researchers can use the CDMOES and CDMEIS Turkish versions to test theoretical assumptions.

The participants of this study were selected among Turkish undergraduate students. Future studies with more diverse samples (e. g., adolescents) are needed to improve the generalizability of the results. This study relied on self-report questionnaires, and this may have increased the likelihood of common method variance. Future research should utilize data from multiple sources (e. g., parents and teachers) to overcome this limitation. Finally, it is recommended that the convergent validity of the CDMOES and CDMEIS Turkish versions continue to be tested by examining their relationship with career support, learning experiences, career decidedness, career decision anxiety, and career decision comfort.

References

- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1>
- Bandura, A. (2006). Toward a psychology of human agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 164-180. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00011.x>
- Betz, N. E., & Vuyten, K. K. (1997). Efficacy and outcome expectations influence career exploration and decidedness. *The Career Development Quarterly*, 46(2), 179-189. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb01004.x>
- Brislin, R. W. (1986). The wording and translation of research instruments. In W. J. Lonner & J. W. Berry (Eds.), *Field methods in cross-cultural research* (pp. 137-164). Sage.
- Brown, N. (2018). *Psychoeducational groups: Process and practice*. Routledge.
- Brown, S. D., & Lent, R. W. (2019a). Social cognitive career theory at 25: Progress in studying the domain satisfaction and career self-management models. *Journal of Career Assessment*, 27(4), 563-578. <https://doi.org/10.1177/1069072719852736>
- Brown, S. D., & Lent, R. W. (2019b). A social cognitive view of career development and guidance. In J. A. Athanassou & H. N. Perera (Eds.), *International handbook of career guidance* (2nd ed., pp. 147-166). Springer.
- Çarkıt, E. (2024). Adaptation to Turkish of the Career Exploration and Decision Self-Efficacy Scale. *The Career Development Quarterly*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/cdq.12353>
- Chan, C. C. (2020). Factors affecting career goals of Taiwanese college athletes from perspective of social cognitive career theory. *Journal of Career Development*, 47(2), 193-206. <https://doi.org/10.1177/0894845318793234>
- Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 14(3), 464-504. <https://doi.org/10.1080/10705510701301834>
- Cheung, G. W., & Rensvold, R. B. (2002). Evaluating goodness-of-fit indexes for testing measurement invariance. *Structural Equation Modeling*, 9(2), 233-255. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_5
- Cronbach, L. J., & Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*, 52(4), 281-302. <https://doi.org/10.1037/h0040957>
- Dimitrov, D. M. (2010). Testing for factorial invariance in the context of construct validation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 43(2), 121-149. <https://doi.org/10.1177/0748175610373459>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Sage.

- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. <https://doi.org/10.1177/002224378101800104>
- Fouad, N. A., & Guillen, A. (2006). Outcome expectations: Looking to the past and potential future. *Journal of Career Assessment*, 14(1), 130-142. <https://doi.org/10.1177/1069072705281370>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Prentice Hall.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1995). Evaluating model fit. In R. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Issues, concepts, and applications* (pp. 76-99). Sage.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Ireland, G. W., & Lent, R. W. (2018). Career exploration and decision-making learning experiences: A test of the career self-management model. *Journal of Vocational Behavior*, 106, 37-47. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.11.004>
- Kleine, A. K., Schmitt, A., & Wisse, B. (2021). Students' career exploration: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 131, 103645. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2021.103645>
- Lent, R. W. (2004). Toward a unifying theoretical and practical perspective on well-being and psychosocial adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 51(4), 482-509. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.51.4.482>
- Lent, R. W. (2005). A social cognitive view of career development and counseling. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 101-127). John Wiley.
- Lent, R. W. (2013). Social cognitive career theory. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (2nd ed., pp. 115-146). John Wiley.
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2006). On conceptualizing and assessing social cognitive constructs in career research: A measurement guide. *Journal of Career Assessment*, 14(1), 12-35. <https://doi.org/10.1177/1069072705281364>
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2008). Social cognitive career theory and subjective well-being in the context of work. *Journal of Career Assessment*, 16(1), 6-21. <https://doi.org/10.1177/1069072707305769>
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2013). Social cognitive model of career self-management: Toward a unifying view of adaptive career behavior across the life span. *Journal of Counseling Psychology*, 60(4), 557-568. <https://doi.org/10.1037/a0033446>
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2019). Social cognitive career theory at 25: Empirical status of the interest, choice, and performance models. *Journal of Vocational Behavior*, 115, Article 103316. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.06.004>
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (2002). Social cognitive career theory. In D. Brown & Associates (Eds.), *Career choice and development* (4th ed., pp. 255-311). Jossey-Bass.
- Lent, R. W., do Céu Taveira, M., Soares, J., Marques, C., Cardoso, B., & Oliveira, Í. (2022). Career decision-making in unemployed Portuguese adults: Test of the social cognitive model of career self-management. *Journal of Counseling Psychology*, 69(1), 121-127. <https://doi.org/10.1037/cou0000565>
- Lent, R. W., Ezeofor, I., Morrison, M. A., Penn, L. T., & Ireland, G. W. (2016). Applying the social cognitive model of career self-management to career exploration and decision-making. *Journal of Vocational Behavior*, 93, 47-57. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2015.12.007>

- Lent, R. W., Ireland, G. W., Penn, L. T., Morris, T. R., & Sappington, R. (2017). Sources of self-efficacy and outcome expectations for career exploration and decision-making: A test of the social cognitive model of career self-management. *Journal of Vocational Behavior, 99*, 107-117. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2017.01.002>
- Lent, R. W., Morris, T. R., Penn, L. T., & Ireland, G. W. (2019). Social-cognitive predictors of career exploration and decision-making: Longitudinal test of the career self-management model. *Journal of Counseling Psychology, 66*(2), 184-194. <https://doi.org/10.1037/cou0000307>
- Rajabi, S., Papzan, A., & Zahedi, G. (2012). Application of social cognitive career theory to investigate the effective factors of the career decision-making intention in Iranian agriculture students by using ANN. *Sage Open, 2*(4), 1-13. <https://doi.org/10.1177/2158244012467024>
- Rogers, M. E., & Creed, P. A. (2011). A longitudinal examination of adolescent career planning and exploration using a social cognitive career theory framework. *Journal of Adolescence, 34*(1), 163-172. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.12.010>
- Rogers, M. E., Creed, P. A., & Glendon, A. I. (2008). The role of personality in adolescent career planning and exploration: A social cognitive perspective. *Journal of Vocational Behavior, 73*(1), 132-142. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.02.002>
- Vandenberg, R. J., & Lance, C. E. (2000). A review and synthesis of the measurement invariance literature: Suggestions, practices, and recommendations for organizational research. *Organizational Research, 3*(1), 4-70. <https://doi.org/10.1177/109442810031002>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giderek artan sayıda çalışma, kariyer gelişimleri ve karar verme süreçleri için lisans öğrencilerinin sosyal bilişsel faktörleri (yani öz yetkinlik, sonuç beklentileri ve niyetler/hedefler) desteklemenin önemini vurgulamaktadır (Brown ve Lent, 2019a, 2019b). Kariyer kararı verme gibi uyumlu kariyer davranışlarının ve kariyer kararlılığı, kariyer karar kaygısı ve stresi gibi kariyer kararı sonuçlarının, kariyer karar verme sonuç beklentileri ve niyetleriyle ilişkili olduğu göstermiştir (Lent vd., 2016). Tarama araçlarının kullanılması, kariyer kararı verme sürecinde sorun yaşayan ve istenmeyen karar sonuçlarına ulaşma riski taşıyan bireylerin belirlenmesini kolaylaştırabilir. Ölçme araçlarının kullanımının, uygulayıcıların psikoeğitimsel müdahalelerinin etkililiğini değerlendirmede anahtar olduğu düşünülmektedir (Brown, 2018). Bu nedenle uygulayıcıların, lisans öğrencilerinin kariyer kararı verme sonuç beklentilerini ve niyetlerini anlamak ve desteklemek için geçerli ve güvenilir değerlendirme araçlarına sahip olmaları gerekir (Lent ve Brown, 2006). Kariyer kararı verme sonuç beklentileri, kariyer kararı verme için kariyer araştırma faaliyetlerine katılımın olumlu sonuçlarına ilişkin inançları ifade eder (Betz ve Voyten, 1997). Kariyer kararı verme araştırma niyetleri, gelecekte kariyer araştırma faaliyetlerine katılma niyetini ifade eder (Betz ve Voyten, 1997). Kariyer karar vermenin sonuçlarına ilişkin beklentilerin kariyer gelişimi üzerindeki yararlı etkilerini gösteren giderek artan sayıda çalışma bulunmaktadır. Daha önceki çalışmalar, kariyer karar verme faaliyetlerine katılmanın sonuçlarına ilişkin olumlu beklentilerin, kariyer araştırma hedeflerini teşvik ettiğini göstermiştir (Lent vd., 2019). Pek çok çalışmada, kariyer kararı sonuç beklentileri, karar verme öz yetkinliği (Chan, 2020; Lent vd., 2017) ve kariyer kararlılığı (Lent vd., 2022) ile pozitif yönde ilişkili olduğu rapor edilmiştir. Ayrıca kariyer kararsızlığı (Betz ve Voyten, 1997) ve karar kaygısı (Lent vd., 2016) ile de negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Önceki çalışmalarda, kariyer kararı verme araştırma niyetleri, kariyer seçimlerinin kesinliği (Lent vd., 2022) ve kariyer kararı verme öz yetkinliği (Ireland ve Lent, 2018) ile pozitif ilişkili bulunmuştur.

Betz ve Voyten (1997), lisans öğrencilerinin kariyer keşfi ve karar verme ile ilgili olumlu sonuç beklentilerini değerlendirmek için Kariyer Karar Verme Sonuç Beklentileri Ölçeği'ni (KKVSBÖ) ve kariyer araştırma niyetlerini/hedeflerini değerlendirmek için Kariyer Karar Verme Araştırma Niyetleri Ölçeği'ni (KKVNÖ) geliştirdi. Lent vd. (2017), ilgili yapıları daha iyi ölçmek için bu ölçekleri genişletti. KKVSBÖ sekiz maddeli tek boyutlu bir yapıya, KKVNÖ ise 10 maddeli tek boyutlu bir yapıya sahiptir (Lent vd., 2017). Bu ölçekler lisans öğrencilerinin kariyer kararı verme süreçleriyle ilgilenen araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Brown ve Lent, 2019b). Her ne kadar KKVSBÖ ve KKVNÖ (Lent vd., 2017), lisans öğrencilerinin kariyer araştırmalarında ve karar vermede olumlu sonuç beklentilerini ve ilgili yapıları ölçmek için güçlü araçlar olsa da, bunların psikometrik özelliklerini Türk lisans öğrencileri ile inceleyen araştırma eksikliği bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türk lisans öğrencilerinden oluşan bir örnekleme KKVSBÖ ve KKVNÖ'nün geçerliliği ve güvenilirliği (yapısal geçerlilik, eşzamanlı geçerlilik, yakınsak geçerlilik, güvenilirlik ve ölçüm değişmezliği) incelenmiştir. Eş zamanlı geçerlilik, ölçek puanlarının teorik olarak bağlantılı yapılarla beklenen şekilde ilişkili olup olmadığı belirlenerek incelenir (Cronbach ve Meehl, 1955). Kariyer kararı vermede öz yetkinliğin, kariyer kararı sonuç beklentilerini ve niyetlerini desteklediği öne sürüldüğünden (Lent ve Brown, 2013) ve bu ampirik kanıtlarla desteklendiğinden (örneğin, Kleine vd., 2021; Lent vd., 2019), KKVSBÖ ve KKVNÖ'nün Türkçe versiyonlarının karar verme öz-yetkinliği ile korelasyon katsayıları belirlenerek eş zamanlı geçerlilik test edilmiştir. Teorik önermelere ve ampirik kanıtlara dayanarak, KKVSBÖ ve KKVNÖ'nün Türkçe versiyonlarının kariyer karar verme öz-yeterliği ile pozitif yönde ilişkili olması bekleniyordu. Kadın ve erkek lisans öğrencileri arasında kariyer araştırma davranışını teşvik etmek amacıyla, cinsiyetin kariyer kararı verme sonuç beklentilerini ve hedeflerini nasıl etkilediğini anlamaya ihtiyaç olabilir. Bunu başarmak için, araştırmacıların bu öğrenci grupları arasında değişmez olan ölçeklere ulaşması gerçeği göz önüne alındığında, kadın ve erkek lisans öğrencileri arasında ölçüm değişmezliği oluşturmak oldukça önemlidir. Anlamlı grup karşılaştırmaları yapmak için, gruplar arasında bireylerin belirli bir ölçekte benzer şekilde yanıt vermesini engelleyecek anlamlı farklılıklar olmadığından emin olmak gerekir (Vandenberg ve Lance, 2000). KKVSBÖ ve KKVNÖ'nün cinsiyete göre ölçüm değişmezliğini inceleyen hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenlerden dolayı KKVSBÖ ve KKVNÖ Türkçe versiyonlarının kadın ve erkek lisans öğrencileri arasında değişmez olup olmadığı test edilmiştir.

Ölçeklerin Türkçe formları oluşturulduktan sonra veriler, 297 Türk lisans öğrencisinden (%59.9 kadın ve %40.1 erkek) kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi

sonuçları, KKVSÖ'nün tek faktörlü sekiz maddeli yapısının verilerle iyi uyum sağladığını göstermiştir. KKVSÖ'nün maddeleri için standartlaştırılmış faktör yükleri .67 ile .84 arasında değişmektedir ve tüm faktör yükleri $p < 0,001$ düzeyinde anlamlıdır. DFA sonuçları, KKNÖ'nün tek faktörlü 10 maddelik yapısının verilerle iyi uyum sağladığını göstermiştir. KKNÖ'nün maddeleri için standartlaştırılmış faktör yükleri .61 ile .80 arasında değişmektedir ve tüm faktör yükleri $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır. KKVSÖ'nün CR değeri .92 ve AVE değeri .60 bulundu. KKNÖ'nün CR değeri .92 ve AVE değeri .54 bulundu. KKVSÖ ve KKNÖ'nün Türkçe versiyonlarının puanları ile öz yetkinlik puanları arasında anlamlı ve pozitif korelasyon bulunmuştur. Bu bulgu, KKVSÖ ve KKNÖ'nün öz yetkinlikle ilgili olarak ilişkili olduğuna dair önceki kanıtlarla tutarlıdır (Lent vd., 2016, 2017). Bu kanıt, kariyer karar vermeye yönelik daha yüksek düzeydeki olumlu sonuç beklentilerinin ve niyetlerin, kariyer araştırma ve karar vermede daha güçlü öz yetkinlikle ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca KKVSÖ ve KKNÖ'nün Türkçe versiyonlarının yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür. Lent vd. (2017) KKVSÖ ve KKNÖ'nün orijinal versiyonlarının Cronbach alfa tahminlerini sırasıyla .90 ve .87 olarak bildirmişlerdir. Bu çalışmada, KKVSÖ Türkçe versiyonunun Cronbach α değeri .92, KKNÖ Türkçe versiyonunun Cronbach α değeri .91 olarak belirlendi. Çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi sonuçları KKVSÖ ve KKNÖ için kadın ve erkekler arasında değişmez olduğunu gösterdi. Bu çalışmanın sonuçları, lisans öğrencilerinin kariyer kararı verme süreçlerini engelleyen veya teşvik eden faktörlerin belirlenmesi, bu süreci destekleyecek müdahale stratejilerinin geliştirilmesi ve müdahalelerin etkililiğinin test edilmesi amacıyla KKVSÖ ve KKNÖ'nün kullanılabilir olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar teorik varsayımları test etmek için KKVSÖ ve KKNÖ'nün Türkçe versiyonlarını kullanabilirler. Bu çalışmanın katılımcıları Türk lisans öğrencileri arasından seçilmiştir. Sonuçların genellenebilirliğini artırmak için daha çeşitli örneklerle (örneğin ergenler) ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılabilir. Bu çalışma öz bildirim anketlerine dayanıyordu ve bu, ortak yöntem varyansı olasılığını arttırmış olabilir. Gelecekteki araştırmalarda bu sınırlamanın üstesinden gelmek için birden fazla kaynaktan (örneğin ebeveynler ve öğretmenler) toplanan veriler kullanılabilir. Son olarak KKVSÖ ve KKNÖ'nün Türkçe versiyonlarının sosyal destek, kariyer karar verme öğrenme deneyimleri, kariyer kararlılığı, kariyer karar kaygısı ve kariyer karar pişmanlığı gibi değişkenler ile ilişkileri incelenerek ölçeklerin yakınsak geçerliliğinin test edilmeye devam edilmesi önerilmektedir.

ORTAOKULLARDA GÖREV YAPAN YÖNETİCİLERİN VE ÖĞRETMENLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ İLE OKUL ETKİLİLİĞİ VE OKUL İKLİMİ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PSYCHOLOGICAL RESILIENCE LEVELS OF THE MANAGERS AND TEACHERS WORKING IN SECONDARY SCHOOLS AND THE PERCEPTIONS OF SCHOOL EFFECTIVENESS AND SCHOOL CLIMATE

Necmi GÖKYER

Fırat Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

ngokyer@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8107-2388

Zeynep Nimet ŞEN

Seka Çocuk Dostları Ortaokulu

Kocaeli

znsen.29@gmail.com

ORCID: 0009-0006-9359-2798

ÖZ

Geliş Tarihi:
18.04.2024

Kabul Tarihi:
28.05.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Yönetici,
Öğretmen,
Psikolojik Sağlamlık,
Okul Etkililiği,
Okul İklimi

Keywords
Administrator,
Teacher,
Psychological
resilience,
School
Effectiveness,
School Climate.

Bu araştırmanın amacı, ortaokullarda görev yapan yöneticilerin ve öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın modeli, ilişkisel tarama modelidir. Araştırmanın evrenini Ağrı ilindeki resmi ortaokulda görev yapan öğretmen ve yöneticiler oluşturmaktadır. Örneklemi ise olasılık dışı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile seçilen, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda görev yapmakta olan 31 yönetici 282 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada “kısa psikolojik sağlamlık ölçeği”, “okul etkililiği ölçeği” ve “okul iklimi ölçeği” kullanılmıştır. İstatistikler sonucunda yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin yüksek, öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük, yöneticilerin okul etkililiği algılarının yüksek seviyede, öğretmenlerin okul etkililiği algılarının biraz yüksek seviyede, yöneticilerin okul iklimi algılarının yüksek seviyede, öğretmenlerin okul iklimi algılarının da yüksek seviyede olduğu bulunmuştur. Yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algıları ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin hem okul etkililiği ile hem de okul iklimi ile arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve çok düşük düzeyde olduğu, öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algıları ile okul iklimine yönelik algılarının pozitif yönde ve orta düzeyde olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the relationship between the psychological resilience levels of administrators and teachers working in secondary schools and school effectiveness and school climate. The model of the research is the relational scanning model. The population of the research consists of teachers and administrators working in public secondary schools in Ağrı. The sample consists of 31 administrators and 282 teachers working in secondary schools in the 2022-2023 academic year, selected by maximum diversity sampling, one of the non-probability sampling types. "Brief psychological resilience scale", "school effectiveness scale" and "school climate scale" were used in the research. As a result of the statistics, it was found that the psychological resilience levels of the administrators were high, the psychological resilience levels of the teachers were low, the administrators' school effectiveness perceptions were high, the teachers' school effectiveness perceptions were slightly high, the administrators' school climate perceptions were high, and the teachers' school climate perceptions were high. It has been determined that there is a positive and high level relationship between administrators' perceptions of school effectiveness and their perception levels of school climate. It was observed that the relationship between teachers' psychological resilience levels and both school effectiveness and school climate was positive and at a very low level, and teachers' perceptions of school effectiveness and school climate were positive and at a medium level.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1470414>

Atıf/Cite as: Gökyer, N., & Şen, Z. N. (2024). Ortaokullarda görev yapan yöneticilerin ve öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi algıları arasındaki ilişki. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 896-918.

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Öğretmenler eğitimin vazgeçilmez ve en önemli unsurları arasında yer almaktadırlar. Bu yüzden eğitimde büyük bir role sahiptir. Öğrencilerin öğrenmesini sağlama, öğrencilere bilgi verme, güdüleme ve rehberlik etme gibi birçok misyonu vardır. Öğretmenin alan bilgisi, meslek dersleri bilgisi, genel kültür birikimi, mesleki becerileri, tutum ve değerleri öğretmenin yeterliliğini gösterir (MEB, 2017). Öğretmenin yeterlilik seviyesi eğitimdeki başarıya mutlak suretle yansır. Tüm bunların yanı sıra öğretmenin etkilendiği ve etkilediği süreçler mevcuttur. Öğretmen birey olarak ele alındığında onu etkileyen en önemli faktörlerden biri içsel psikolojik süreçlerdir. Öğretmenin etkili ve verimli bir şekilde çalışabilmesi onun kendi öznel iyi oluşundan ayrı düşünülemez. Dolayısıyla psikolojik sağlamlık ile öznel iyi oluş yakından ilişkili kavramlardır.

Dünya genelinde ünlü liderlerin hayat hikayeleri incelendiğinde mutlaka bu liderlerin psikolojik sağlamlıklarına dair derin izlere rastlanır. Amaçlarına ulaşma yolunda yaşadıkları başarısızlıklar ve zorlayıcı yaşam olayları, onları gayeleri için çabalamaktan alkoymamıştır. Psikolojik sağlamlık özellikleri bu liderlerin en zor şartlar altında bile toparlanabilmelerini sağlamıştır. Bu liderlerin ulaştıkları başarılarla bakıldığında toparlanabilme kapasitelerinin oldukça büyük öneme sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca liderlerin bu psikolojik sağlamlık özellikleri takipçileri üzerinde de etkisini göstermiştir (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007, s. 111).

Günümüzde kuruluşlar kaotik ortamlarda da başarı gösterebilen, zorluklar karşısında gelişebilen, proaktif olarak öğrenebilen ve aksilikler yaşanmasına rağmen başarılı olabilen yönetici ve çalışanlar talep etmektedirler. Bu bağlamda örgütün katılımcılarının karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmaya ve iyileşmeye değil aynı zamanda bu zorluklar yoluyla gelişmeye ihtiyaçları vardır (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007, s. 122). Örgütler için yapılan bu çıkarımın eğitimin yegane örgütsel oluşumu olan okul için de geçerli olduğu düşünülebilir. Okul çalışanlarının psikolojik sağlamlıkları zor şartlarla başa çıkabilmelerini, belirsizliklerle mücadele edebilmelerini ve en iyi performansla çalışmalarını sağlayacak bir içsel faktördür.

Örgüt içindeki bireyler için iklim, örgütü hem sabit özellikler hem de davranış-sonuç ve sonuç-sonuç olasılıkları açısından tanımlayan bir dizi tutum ve beklenti demektir. Örgüt iklimi için önemli unsurlar, bireyin iş davranışını yöneten ilgili uyarılar, kısıtlamalar ve pekiştirme olasılıkları hakkındaki algılarıdır (Water, Roach ve Batlis, 1974, s. 465).

Psikolojik Sağlamlık

Psikolojik sağlamlık; problem, çatışma, başarıya ulaşamama gibi olumsuz durumlardan ve hatta olumlu olaylardan eski haline dönebilme veya eski halinden daha iyi olabilme, gelişebilme ve sorumluluğun artmasıdır. Diğer bir ifadeyle potansiyel olarak zorlayıcı olaylara karşı gösterilebilen esnekliktir (Youssef ve Luthans, 2007, s. 775). Esnek insanlar stresli tecrübelerinden seri ve verimli bir şekilde “geri dönebilir”. Buna göre esnek insanlar, daha az dirençli insanlara göre olumsuz duygusal uyarılmadan daha hızlı iyileşme gösterebilir (Tugade, Fredrickson ve Barrett, 2004, s. 1162). Bazı kavramsallaştırmalar dayanıklılığı bireyin zorluklarla başa çıkmaları ve bunlara olumlu şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olan bir özellik veya kapasite olarak kabul etmektedirler. Araştırmacılar olumsuz, travmatik ve stresli deneyimlerden olumlu bir şekilde hareket etme kapasitesi olarak kavramsallaştırmalar yaparken ego-dayanıklılık ve psikolojik dayanıklılık terimlerini kullanmışlardır (King, Luthans ve Newman, 2015, s. 1).

Okul Etkililiği

Etkililik Kavramı

Etkililik kavramını Türk Dil Kurumu, “Etkili olma durumu; tesirlilik, müessiriyet” şeklinde tanımlamaktadır (TDK, 2023). Literatüre bakıldığında ise Barnard (1930) etkililiği “örgütün amaçlarına ulaşma düzeyi” olarak, genellikle etkililikle karıştırılan bir kavram olan etkenliği ise “örgüt üyelerinin ihtiyaçlarının doyum düzeyi” olarak tanımlamıştır. Barnard’ a göre yönetimin en temel uğraşlarından biri bu iki kavram arasındaki dengeyi kurabilmektir (akt., Balcı, 1988). Ada ve Baysal (2012) etkililiği, ürünlerde elde edilen başarı, amaca ulaşma düzeyi, ihtiyaç duyulan kaynakları sağlamak ve adaptasyon geliştirme kabiliyeti olarak ifade etmişlerdir.

Etkili Okul

Literatürde yapılan etkililik tanımlarına bakıldığında etkililiğin, örgütün ulaşmak istediği amaçlarına makul zaman ve en az kaynakla erişme yeteneği olduğu söylenilebilir. Eğitim müesseselerinde ise etkililik öğrenmenin üst düzeyde olması ve bu süreçte eldeki kaynaklarının da en üst verimi sağlayacak şekilde kullanılması olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz ve Sarpkaya, 2021). Balcı (2014) ise etkili okul hareketini mükemmel okulu yaratma hareketi olarak açıklamakta bu mükemmeliyeti yalnızca öğretmenlerin adanmışlığıyla değil, sağlıklı bir okul kültürü ve iklimiyle sağlanacağını belirtmiştir.

Mortimore (1995), etkili okul araştırmalarına göre öğrenciler farklı özgeçmişlerle okula geldiklerini ve yüksek özgeçmişle gelen öğrencilerin başarılı olup ve verilen eğitimden daha fazla yararlanmasının daha olası olduğunu belirtmektedir. Ancak etkili okulun iyi ya da başarılı olarak açıklanması demek dezavantajlı grubun düşük performans göstereceği anlamını taşımaz. Bazı dezavantajlı öğrenciler dezavantajlarına rağmen yüksek performans gösterebilir. Bu durumda etkili okul, öğrencilerin beklenenden daha yüksek düzeyde performans gösterebildiği okuldur (akt., Balcı, 2014)

Etkili Okulun Özellikleri

Etkili okullar, eğitim öğretim planlamasıyla ilgili amaçlarını belirgin bir şekilde oluştururlar ve verilen eğitimin bütün boyutlarıyla düzenli olarak değerlendirmesini yaparlar, eğitime tabi tutulan tüm öğrencilerin öğrenebileceği beklentisi egemendir, güvenli iklime sahiptirler ve kaliteyi önemseyen yöneticilere sahiptir (Edmonds, 1982).

Lezzotte (1991) etkili okulun değişkenlerini şu başlıklar altında açıklamıştır:

1. Güvenli ve Düzenli Ortam: Etkili okullarda fiziksel tehlikelerden uzak, düzenli, amaçlı ve ciddi bir atmosfer vardır. Okul öğretme ve öğrenmeye elverişlidir ve okul iklimi baskıcı değildir. Okullarda, öğrencilere insan çeşitliliğine saygı göstermeleri ve demokratik değerleri takdir etmeleri öğretilerek öğrencilerin işbirliği içinde birlikte çalışmasını sağlanmalıdır.
2. Başarıya İlişkin Yüksek Beklenti İklimi: Etkili okulda, personelin tüm öğrencilerin temel okul becerilerinde ustalaşabileceğine inandığı ve bunu gösterdiği, ayrıca personelin tüm öğrencilerin bu ustalığı elde etmesine yardımcı olma kapasitesine sahip olduğuna inandığı bir beklenti iklimi vardır.
3. Öğretim Liderliği: Etkili okulda müdür, öğretimsel bir lider olarak hareket eder ve bu görevini okulun diğer paydaşlarına etkili ve kalıcı bir şekilde iletir. Müdür, öğretim programının yönetiminde öğretim etkililiğinin özelliklerini anlar ve uygular.
4. Açık ve Odaklanmış Misyon: Etkili okulda, personelin öğretim hedefleri, öncelikleri, değerlendirme prosedürleri ve sorumluluk konusunda anlayış ve bağlılığı paylaştığı, açıkça ifade edilmiş bir okul misyonu vardır. Personel, öğrencilerin okulun temel müfredat hedeflerini öğrenmesinin sorumluluğunu kabul eder.
5. Öğrenme Fırsatı ve Öğrencinin Zamanı Etkili Kullanması: Etkili okullarda öğretmenler sınıf zamanının önemli bir kısmını temel becerilerin öğretimine ayırırlar. Bu sürenin büyük bir yüzdesinde öğrenciler tüm sınıf veya büyük grupla, öğretmenin yönlendirdiği, planlı öğrenme etkinlikleriyle meşgul olurlar.
6. Öğrenci İlerlemesinin Sıklıkla İzlenmesi: Etkili bir okulda öğrencinin akademik gelişimi sıklıkla çeşitli değerlendirme prosedürleri aracılığıyla ölçülür. Değerlendirmelerin sonuçları öğrencileri bireysel olarak geliştirmek ve aynı zamanda öğretim programını iyileştirmek için kullanılır.
7. Ev-Okul İlişkileri: Etkili okulda ebeveynler okulun misyonunu desteklerler ve onlara okulun hedeflerine ulaşması sürecinde etkin katılım sağlama fırsatı verilir.

Etkili Okulun Boyutları

Duignan (1986), etkili okulun boyutlarını üç grupta toplamıştır. Bunlar:

1. Okul Çevresi Düzeyli Boyutlar: Öğrencilerin sosyoekonomik özgeçmişleri veli desteği, fırsat eşitliği, teknoloji ve sınırlı kaynaklardır.
2. Okul Düzeyli Boyutlar: Geleneksel etkili okul boyutlarıdır. Yönetici, öğretmen, okul iklimi, öğretimin vurgulanması gibi unsurları içerir.

3. Sınıf Düzeyli Boyutlar: Eğitim programının niteliği, öğretmen ve öğrenci davranışlarını içerir (akt., Balcı, 2014).

Örgüt İklimi

Örgüt İklimi Tanımı

Örgütsel iklim, en uygun şekilde, insanların bir örgüt hakkında sahip oldukları algı olarak kavramsallaştırılır. O halde, örgütün ne olduğuna dair genel bir izlenimdir. İnsanların mensubu olduğu örgüt hakkında sahip oldukları genel veya özel algıya bağlı olarak iklimi iş odaklı, yenilik odaklı ve destekleyici olarak algılayabilir. Bu tür özet algıların her biri, diğer örgütsel değişkenlerle farklı şekilde alakalı olabilir (Schneider ve Snyder, 1975). Schneider, Ehrhart ve Macey, (2014) örgütsel iklimi, örgüt üyelerinin deneyimledikleri örgüt içi süreçlere, prosedürlere ve ödüllendirildikleri, desteklendiklerini gördükleri davranışlara yükledikleri ortak anlam olarak tanımlamıştır.

Örgütsel İklim Tipleri

Halpin ve Croft (1963) ilkokullarda yaptıkları çalışma sonucunda altı örgütsel iklim tipine vurgu yapmıştır. Bu iklim tipleri açık iklim, bağımsız iklim, kontrollü iklim, samimi iklim, babacan iklim ve kapalı iklimdir (akt., Halpin, 1967).

Okul İklimi

Okulun herhangi bir üyesinin okul ile ilgili izlenimini aktaran hem öznel hem nesnel göstergelerin toplamını ifade eder. İyi bir iklim denilince akla genellikle işbirliği içerisinde çalışan bir eğitimci kadrosu, idareci ve öğretmenler arasında karşılıklı güven, saygı ve destek duygularının hakim olduğu ortam gelir. Kötü bir iklim ise okulun paydaşlarının birbirine yabancılaşması, öğrenci ve öğretmenlerde düşmanca hareketler ve diktatörce davranan bir idare akıllara gelir (Ellis, 1998). Okul iklimi eğitimciler tarafından okulun kişiliği olarak algılanmaktadır. Ancak okul iklimi, okul politikalarının değişmesi ve okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve öğrencilerin kişilerarası deneyimlerine bağlı olarak farklılaşabilir. Okul iklimiyle ilgili literatüre bakıldığında olumlu bir iklimin öğrencilerin kişisel gelişimini ve tatminini çerecek şekilde bilişsel ve duyuşsal alanlarda öğrencileri iyileştirdiği ve geliştirdiği görülmektedir (Rovai vd., 2005). Bir okulun iklimi, öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler arasındaki etkileşimin ve iletişimin tarzı haline gelen kalıplaşmış inançları, değerleri ve tutumları içerir. Okul iklimi, okulun tüm paydaşları arasında kabul edilebilir davranış ölçütlerini oluşturur ve okul güvenliği için bireysel ve kurumsal sorumluluk atfeder (Welsh, 2000).

Okul İklimi Boyutları

Cohen, McCabe, Michelli ve Pickeral (2009)'a göre okul ikliminin niteliğini ve karakterini şekillendiren grup eğilimlerini etkileyen çok sayıda faktör bulunur. Eğitimciler arasında genellikle güvenlikle ilişkilendirilen iklim aslında çok boyutlu bir fonksiyondur. Bu boyutların tek bir listesi olmasa da çoğu araştırmacının hemfikir olduğu dört ana faktör vardır. Bunlar güvenlik, ilişkiler, eğitim- öğretim ve dış çevredir.

Bu araştırma, "ortaokullarda görev yapan yöneticilerin ve öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede araştırma için aşağıdaki alt amaçlar tespit edilmiştir:

1. Yöneticilerin psikolojik sağlamlıklarının düzeyi nedir?
2. Öğretmenlerin psikolojik sağlamlıklarının düzeyi nedir?
3. Yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algılarının düzeyi nedir?
4. Öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algılarının düzeyi nedir?
5. Yöneticilerin okul iklimine yönelik algılarının düzeyi nedir?
6. Öğretmenlerin okul iklimine yönelik algılarının düzeyi nedir?
7. Yöneticilerinin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

8. Öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

9. Yöneticilerin ve öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri, yönetici ve öğretmenlerin okul etkililiği ve okul iklimi algılarının bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, ortaokullarda görev yapan yöneticilerin ve öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri, okul etkililiği ve okul iklimi algılarının belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın modeli, nicel yaklaşımlardan ilişkisel tarama modeli olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk vd., 2013). Korelasyonel araştırma, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir şekilde bu değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk, 2016, s. 185).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, ortaokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticiler oluşturmaktadır. Örneklemine ise, olasılık dışı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile belirlenen 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Ağrı il merkezindeki resmi ortaokullarında görev yapmakta olan 31 yönetici ve 282 öğretmen oluşturmaktadır. Maksimum çeşitliliğe dayalı bir örneklem oluşturmada amaç, genelleme yapmak için bu çeşitliliği sağlamak değildir, tam tersine çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 109). Bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmayı amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkabilecek bulgular ve sonuçlar herhangi başka bir yöntemle ulaştığımız sonuçlara oranla daha zengin olabilir. Örneklem büyüklüğü ise Büyüköztürk vd., (2013) tarafından belirtilen örneklem büyüklüğü belirleme formülü kullanılarak belirlenmiştir. Buna göre;

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0}{N}}; n_0 = [(t.S)/d]^2 \quad (1)$$

Burada, n_0 örneklem büyüklüğü tahmini, N evren büyüklüğü, t güven düzeyine karşılık gelen tablo değerini, d tahmini tolerans miktarını (yani cevaplar temelinde tahmini için sapma (hoşgörü)) ve S ise ölçülecek değişkenin evrendeki standart sapmayı temsil etmektedir. Evren büyüklüğü yaklaşık olarak 700 kişi olarak, toleransın (hoşgörü) tahmini değeri $d=.05$ ve standart sapma $.5$ olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca araştırmada dikkate alınacak anlamlılık düzeyi $\alpha=.05$, güven düzeyi $(1 - \alpha)=.95$ ve güven düzeyine karşılık gelen t değeri 1.96 olarak elde edilmiştir. Buna göre araştırmada minimum örneklem sayısı şu şekilde hesaplanmıştır;

$$n_0 = [(t.S)/d]^2 = [(1.96 * .5)/.05]^2 = 384.16$$
$$n = 384.16 / [(1 + 384.16 / 700)] = 248.04$$

Yapılan hesaplamalara göre araştırmada ulaşılabilecek minimum örneklem sayısı 248.04 olarak belirlenmiş ve araştırmada bu örneklem büyüklüğünden daha fazla kişiye ulaşılarak araştırmanın genellenebilirliğine katkı sağlanmıştır. Araştırma kapsamında toplam 313 öğretmen ve yöneticiye ulaşılmış olup katılımcıların sosyo demografik bilgilerine ait betimsel istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdeleri

Değişkenler	Değişken Kategorileri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	180	57.5
	Erkek	133	42.5
Eğitim düzeyi	Lisans	262	84.3
	Lisans üstü	49	15.7
Görev yapılan okulda çalışma süresi	1 yıldan az	68	21.7
	1-5 yıl	151	48.3
	6 yıl ve üzeri	94	30.0
Mesleki kıdem	1-5 yıl	129	41.2
	6-10 yıl	107	34.2
	11-15 yıl	40	12.8
	16 yıl ve üzeri	37	11.8
Medeni durum	Evli	230	73.5
	Bekar	83	26.5
Branş	Sosyal bilimler	83	26.5
	Fen ve matematik	106	33.9
	Dil bilimleri	57	18.2
	Genel yetenek	67	21.4
Görevi	Yönetici	31	9.9
	Öğretmen	282	90.1
Toplam		313	100

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında üç ölçme aracı kullanılmıştır. Veri toplama araçları olarak kullanılan ölçme araçlarının katılımcılar tarafından algılama düzeyleri belirlenirken aşağıdaki formül kullanılarak kesme puanları belirlenmiştir (Uzunboylu ve Sarıgöz, 2015).

$$SA = \frac{YS-DS}{SS} \quad (2)$$

Burada; SA seçenek aralığını, YS en yüksek seçeneği, DS en düşük seçeneği ve SS ise seçenek sayısını göstermektedir. Mevcut araştırmada iki ölçme aracı beşli likert biri ise altılı likert türünde olduğundan seçenek aralığı yukarıdaki formül kullanıldığında beşli likert (Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği ve Okul İklimi Ölçeği) için .80 ve altılı likert (Okul Etkililiği Ölçeği) için ise .83 olarak bulunmuş ve kesme puanları şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 2. Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeğine, Okul Etkililiği Ölçeğine ve Okul İklimi Ölçeğine İlişkin Aralık Tablosu

Katılma Derecesi	Seçenek Aralığı	Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği	Düzye
1	1.00 ile 1.80	Hiç Uygun Değil	Çok Düşük
2	1.81 ile 2.60	Uygun Değil	Düşük
3	2.61 ile 3.40	Biraz Uygun	Orta
4	3.41 ile 4.20	Uygun	Yüksek
5	4.21 ile 5.00	Tamamen Uygun	Çok Yüksek
Katılma Derecesi	Seçenek Aralığı	Okul Etkililiği Ölçeği	Düzye
1	1.00 ile 1.83	Kesinlikle Katılmıyorum	Çok Düşük
2	1.84 ile 2.67	Katılmıyorum	Düşük
3	2.68 ile 3.50	Kararsızım	Biraz Düşük
4	3.51 ile 4.33	Az Katılıyorum	Biraz Yüksek

5	4.34 ile 5.17	Katılıyorum	Yüksek
6	5.18 ile 6.00	Tamamen Katılıyorum	Çok Yüksek
Katılma Derecesi	Seçenek Aralığı	Okul İklimi Ölçeği	Düzy
1	1.00 ile 1.80	Hiçbir Zaman	Çok Düşük
2	1.81 ile 2.60	Nadiren	Düşük
3	2.61 ile 3.40	Bazen	Orta
4	3.41 ile 4.20	Çoğunlukla	Yüksek
5	4.21 ile 5.00	Her Zaman	Çok Yüksek

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ)

Smith ve arkadaşları (2008) tarafından bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlamasını ise Doğan 2015 yılında yapmıştır. Ölçek 6 madde ve 5'li Likert tip ve öz bildirim tarzındadır. Ölçekte 2., 4. ve 6.maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksekliği psikolojik sağlamlık düzeyinin yüksekliğini göstermektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için dört farklı çalışma grubu üzerinde çalışılmıştır. Bu gruplardan ikisi üniversite öğrencileridir, diğer iki grup ise kalp ve fibromiyalji hastalarından oluşturulmuştur. Ölçeğin, yapı geçerliğini belirlemek üzere açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucu, dört farklı örneklem grubu için sırasıyla, toplam varyansın % 61, % 61, % 57 ve %67'sini açıklayan tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. KPSÖ'nün iç tutarlık katsayısı .83 olarak elde edilmiştir. KPSÖ'nün test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise, .62 ile .69 arasındadır (Doğan, 2015).

Okul İklimi Ölçeği (ÖİÖ)

Canlı ve Yıldırım tarafından 2018 yılında öğretmenlerin algılarına dayalı geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve test-tekrar test korelasyonu için üç farklı çalışma grubu üzerinde çalışılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi için çalışma grubu 264, doğrulayıcı faktör analizi için çalışma grubu 242 ve test-tekrar test korelasyonu için çalışma grubu 28 öğretmenden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları kapsamında yapılan analizler sonucunda, Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı demokratiklik ve okula adanma boyutu için “.908”, liderlik ve etkileşim boyutu için “.897”, başarı etkenleri boyutu için “.753”, samimiyet boyutu için “.852” ve çatışma boyutu için “.730” olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik (Pearson korelasyon) katsayısı okul iklimi ölçeğinin demokratiklik ve okula adanma boyutu için “.923”, liderlik ve etkileşim boyutu için “.962”, başarı etkenleri boyutu için “.826”, samimiyet boyutu için “.914” ve çatışma boyutu için “.946” olarak hesaplanmıştır. Okul İklimi Ölçeği beş boyuttan ve toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Okul iklimi ölçeğindeki 20, 21, 22 ve 23 maddeleri ters maddelerdir. Ters maddelerin ölçeğin toplamı alınırken tersten puanlanması gerekmektedir. Demokratiklik ve okula adanma boyutunda 6 madde (1, 2, 3, 4, 5, 6 maddeleri), Liderlik ve etkileşim boyutunda 6 madde (7, 8, 9, 10, 11, 12 maddeleri), Başarı etkenleri boyutunda 4 madde (13, 14, 15, 16 maddeleri), Samimiyet boyutunda 3 madde (17, 18, 19 maddeleri), Çatışma boyutunda 4 madde (20, 21, 22, 23 maddeleri) yer almaktadır. Çatışma boyutu maddeleri ters maddelerdir (Canlı ve ark., 2018).

Okul Etkililiği Ölçeği (SE-Index)

Hoy ve Miskel (2008) tarafından geliştirilen SE-Index'in Türkçeye uyarlama çalışması Yıldırım ve Ada tarafından 2018 yılında yapılmıştır. Sekiz maddeden oluşan ölçek Türkçeye çevrildikten sonra 516 öğretmenden oluşan bir çalışma grubuna uygulanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Yapı geçerliğini test etmek amacıyla yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin varyansın % 52.44'ünü açıklayan tek bileşenli bir yapıdan oluştuğu görülmüştür. Ölçekteki maddelerin yük değerleri .629 ile .772 aralığında sıralanmıştır. Ölçeğin dil eşdeğerlik katsayısı 0.708, test tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.84, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,86 olarak bulunmuştur(Yıldırım ve Ada, 2018). Ölçek okulların üretkenlik, uyum sağlama ve esneklik kapasiteleri açısından değerlendirilmesini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. SE-Index öğretmenler tarafından okulların performans ve işleyişinin ortaya konulduğu, 8 maddeden oluşan ve 6'lı likert tipinde kullanılan bir ölçektir (Yıldırım ve Ada, 2018).

Ölçme Araçları için Güvenirlik Çalışması

Araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçlarından elde edilen ölçümlerin güvenirliliğine kanıt sağlamak amacıyla alfa katsayıları hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 3. Ölçme Araçları ve Alt Faktörlerine İlişkin Güvenirlik Değerleri

Ölçekler ve alt faktörleri	Cronbach Alfa
Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği	.797
Okul etkililiği ölçeği	.898
Okul iklimi ölçeği	.919
Demokratiklik ve okula adanma alt faktör	.867
Liderlik ve etkileşim alt faktör	.895
Başarı etkenleri alt faktör	.751
Samimiyet alt faktör	.837
Çatışma alt faktör	.836

Tablo 3 incelendiğinde, ölçme araçlarının bütünü ve alt faktörleri için hesaplanan alfa katsayılarının yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre araştırmada kullanılan üç ölçme aracından elde edilen ölçümlerin güvenirliliğinin yüksek olduğu söylenebilir (Salvucci vd., 1997). Sonuç Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Okul Etkililiği Ölçeği ve Okul İklimi Ölçeği’nden elde edilen ölçümlerin geçerli ve güvenilir olduğuna ilişkin kanıtlar sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamındaki soruları incelemek istatistiksel analizlere geçilmeden önce veri temizleme ve düzenleme işlemleri yapılmıştır. İlk olarak araştırmada kullanılan ölçme araçlarındaki bazı maddeler ters olduğundan bu maddelerin ters kodlamaları yapılmıştır. Daha sonra kayıp veri analizi yapılmış ve toplam verinin %5’i geçilmeyen kayp veriler için değer ataması yapılmıştır. Değer ataması yapılırken; kayıp veri değer atama yöntemlerinden beklenti maksimizasyonu (Expectation Maximization, EM) algoritması kullanılarak değer ataması yapılmıştır. EM algoritmasının kullanılmasındaki temel sebep kayıp veri miktarının az olduğu durumda etkili parametre kestirimi ve daha yansız sonuçlar vermesi gösterilmektedir (Enders, 2013). Tüm bu işlemler yapıldıktan sonra veri analizlerine geçilmiştir. İlk olarak betimleyici istatistikler yapılmış daha sonra ise katılımcıların her bir ölçme aracına yönelik algı düzeyleri için betimsel istatistikler yapılmıştır. Hem öğretmenler hem de yöneticiler için araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin birbirleri ile aralarındaki ilişkiler için korelasyon analizleri yapılmış ve son olarak basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Basit regresyon analizi yapılmadan önce ilgili analiz varsayımlarının karşılanma durumları incelenmiştir. İlk olarak kestirilen değerler ile gözlenen değerler arasındaki farkların normal dağılımını belirlemek amacıyla ZPRED-ZRESID grafiği incelenmiş ve bu grafiğin elips şeklinde olduğu yani artık değerlerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. İkinci varsayım olan yordayıcı değişkenler ile yordanan değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığını belirlemek amacıyla çizilen grafikler incelendiğinde bu varsayımda karşılanmış olduğu tespit edilmiştir. Son varsayım olan yordanan değişkenin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, yordanan değişkenin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Tüm varsayımlar test edildikten sonra basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizlerde .05 alfa düzeyi dikkate alınmış ve SPSS (versiyon 25) paket programı kullanılmıştır.

Etik

Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu’nun 07.04.2022 tarih ve 06/2 karar sayısı ile gerekli onay alınmıştır.

Bulgular

Öğretmen ve Yöneticilerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmada hem öğretmenlerin hem de yöneticilerin algı düzeyleri incelendiğinden, tüm ölçme araçları her iki örneklem grubu için ayrı ayrı ele alınmıştır. İlk olarak, öğretmen ve yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin belirlenmesi için kısa psikolojik sağlamlık ölçeğinden elde edilen ölçümlerin betimleyici istatistikleri hesaplanmış ve Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 4. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinden Elde Edilen Ölçümlere Ait Betimsel İstatistikler

Örneklem	Değişken	N	Min-maks	$\bar{x}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Yönetici	Psikolojik sağlamlık	31	9-28	3.60	4.68	-0.80	0.32
Öğretmen	Psikolojik sağlamlık	282	6-30	3.40	4.46	-0.24	0.28

Tablo 4 incelendiğinde, altı madde ile tek faktörden oluşan ve altılı likert ölçeği olarak puanlanan psikolojik sağlamlık ölçeğinin minimum puanı yöneticiler için 9 iken maksimum puanı 28 ve toplam ortalaması ise 21.57 ($\bar{x}=3.60$) olarak bulunmuştur. Parantez içinde verilen değer toplam ortalama puanın madde sayısına bölünerek elde edilmiş formunu temsil etmektedir. Buna göre yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler için ise minimum puan 6 iken maksimum puan 30 ve toplam ortalaması ise 20.41 ($\bar{x}= 3.40$) olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin algılarına göre psikolojik sağlamlık düzeylerinin orta düzeyde ve yöneticilerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeyinin öğretmenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Hem yöneticiler hem de öğretmenlerden elde edilen ölçümlerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde ± 2.00 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç hem yöneticilerden hem de öğretmenlerden elde edilen ölçümlerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir (George ve Mallery, 2010; Shiel ve Cartwright, 2015).

Öğretmen ve Yöneticilerin Okul Etkililiği Düzeylerine İlişkin Bulgular

Yönetici ve öğretmenlerin algılarına göre psikolojik sağlamlık düzeyleri incelendikten sonra, okul etkililiğine yönelik algı düzeyleri incelenmiştir. Okul etkililiğine yönelik algı düzeylerini belirlemek için okul etkililiği ölçeğinden elde edilen ölçümlere ait betimleyici istatistikler hesaplanmış ve Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 5. Okul Etkililiği Ölçeğinden Elde Edilen Ölçümlere Ait Betimsel İstatistikler

Örneklem	Değişken	N	Min-maks	$\bar{x}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Yönetici	Okul etkililiği	31	21-46	35.45 (4.43)	6.29	-0.87	0.24
Öğretmen	Okul etkililiği	282	10-48	32.57 (4.07)	7.72	-0.43	-0.29

Tablo 5 incelendiğinde, 8 madde ile tek faktörden oluşan ve beşli likert olarak puanlanan okul etkililiği ölçeğinin yöneticiler için minimum puanı 21 iken maksimum puanı 46 ve toplam ortalaması ise 35.45 ($\bar{x}=4.43$) olarak bulunmuştur. Parantez içinde verilen değer ortalama puanın madde sayısına bölünerek elde edilmiş formunu temsil etmektedir. Buna göre yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler için ise minimum puan 10 iken maksimum puan 48 ve toplam ortalaması ise 32.57 ($\bar{x}=4.07$) olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin algılarına göre okul etkililiği düzeylerinin biraz yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algılarının öğretmenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Hem yöneticiler hem de öğretmenlerden elde edilen ölçümlerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde ± 2.00 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç hem yöneticilerden hem de öğretmenlerden elde edilen ölçümlerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir (George ve Mallery, 2010; Shiel ve Cartwright, 2015).

Öğretmen ve Yöneticilerin Okul İklimi Algılarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların okul iklimine yönelik algı düzeylerini belirlemek için okul iklimi ölçeğinden elde edilen ölçümlere ait betimleyici istatistikler hesaplanmış ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Okul İklimi Ölçeğinden Elde Edilen Ölçümlere Ait Betimsel İstatistikler

Örnekleme	Değişken	Min-maks	$\bar{x}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Yönetici (n = 31)	Demokratiklik	18-30	25.13 (4.19)	3.57	-0.46	-0.37
	Liderlik ve etkileşim	22-30	27.32 (4.55)	2.24	-0.49	-0.53
	Başarı etkenleri	10-20	16.81 (4.21)	2.18	-1.28	2.46
	Samimiyet	5-15	11.32 (3.77)	2.76	-0.85	-0.17
	Çatışma	7-20	15.39 (3.85)	3.01	-0.97	1.47
	Okul iklimi	73-111	95.97 (4.17)	10.55	-0.78	-0.24
Öğretmen (n = 282)	Demokratiklik	6-30	23.45 (3.91)	4.21	-0.79	0.99
	Liderlik ve etkileşim	6-30	23.55 (3.93)	4.68	-0.81	0.80
	Başarı etkenleri	4-20	15.83 (3.96)	2.60	-0.46	0.87
	Samimiyet	3-15	11.19 (3.73)	2.36	-0.38	0.20
	Çatışma	4-20	13.24 (3.31)	3.67	-0.35	-0.21
	Okul iklimi	43-115	87.26 (3.79)	13.07	-0.37	0.22

Tablo 6 incelendiğinde, 23 madde ile beş alt faktörden oluşan ve beşli likert olarak puanlanan okul iklimi ölçeğinin toplam minimum puanı yöneticiler için 73 iken maksimum puanı 111 ve toplam ortalaması ise 95.97 ($\bar{x}$ =4.17) olarak bulunmuştur. Buna göre yöneticilerin okul iklimine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alt faktörler için hesaplanan ortalama değerleri incelendiğinde; demokratiklik alt faktörü için $\bar{x}$ =4.19 (yüksek düzey), liderlik ve etkileşim için $\bar{x}$ =4.55 (çok yüksek düzey), başarı etkenleri alt faktörü için $\bar{x}$ =4.21 (çok yüksek düzey), samimiyet alt faktörü için $\bar{x}$ =3.77 (yüksek düzey) ve çatışma alt faktörü için $\bar{x}$ =3.85 (yüksek düzey) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yöneticilerin okul ikliminin alt faktörlerine yönelik algı düzeylerinin yüksek ve çok yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Okul iklimi ölçeğinden elde edilen puanlar öğretmenler için incelendiğinde ise, ölçeğin toplamı için minimum puan 43 iken maksimum puanı 115 ve ortalaması ise 87.26 ($\bar{x}$ =3.79) olarak bulunmuştur. Buna göre öğretmenlerin de okul iklimine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alt faktörler için hesaplanan ortalama değerleri incelendiğinde; demokratiklik alt faktörü için $\bar{x}$ =3.91 (yüksek düzey), liderlik ve etkileşim için $\bar{x}$ =3.93 (yüksek düzey), başarı etkenleri alt faktörü için $\bar{x}$ =3.96 (yüksek düzey), samimiyet alt faktörü için $\bar{x}$ =3.73 (yüksek düzey) ve çatışma alt faktörü için $\bar{x}$ =3.31 (orta düzey) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğretmenlerin okul ikliminin alt faktörlerine yönelik algı düzeylerinin yüksek ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ortalama değerler incelendiğinde, genel olarak yöneticilerin okul iklimi ve alt faktörlerine yönelik algı düzeylerinin öğretmenlerin algı düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hem yöneticiler hem de öğretmenlerden elde edilen ölçümlerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde ± 2.46 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç hem yöneticilerden hem de öğretmenlerden elde edilen ölçümlerin normal dağılıma sahip olduklarını göstermektedir (George & Mallery, 2010; Shiel & Cartwright, 2015).

Yöneticilerin Psikolojik Sağlık Düzeyleri ile Okul Etkililiği ve Okul İklimi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Yöneticilerin ve öğretmenlerin psikolojik sağlık, okul etkililiğine yönelik algı ve okul iklimine yönelik algı düzeyleri incelendikten sonra, bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olup olmadığı

incelenmiştir. Tüm ölçme araçlarından elde edilen ölçümlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine göre normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiş ve korelasyon analizi olarak Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Yöneticiler için psikolojik sağlamlık, okul etkililiğine yönelik algı ve okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasındaki ilişkiler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Yöneticiler için Psikolojik Sağlamlık, Okul Etkililiği ve Okul İklimi Arasındaki İkili Korelasyonlar

Değişkenler	Psikolojik sağlamlık	Okul etkililiği	Okul iklimi
Psikolojik sağlamlık	--	.200	.200
Okul etkililiği		--	.769**
Okul iklimi			--

* p < .05; ** p < .001

Tablo 7 incelendiğinde, yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin hem okul etkililiği ile hem de okul iklimi ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p > .05). Yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algıları ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (r = .769; p < .05). Buna göre okul etkililik düzeyi arttıkça okul ikliminin olumlu yönde değiştiği söylenebilir. Determinasyon katsayısı (r²=0.59) dikkate alındığında okul iklimindeki toplam varyansın (değişkenliğin) %59’unun okul etkililiğinden kaynaklandığı söylenebilir. Böyle bir analiz değişkenlerin birlikte hangi düzeyde ve yönde değiştikleri konusunda fikir vermektedir.

Öğretmenlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri ile Okul Etkililiği ve Okul İklimi Algıları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Yöneticilerin psikolojik sağlamlık, okul etkililiğine yönelik algı ve okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasındaki ilişkiler incelendikten sonra, öğretmenlerin psikolojik sağlamlık, okul etkililiğine ve okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenler için Psikolojik Sağlamlık, Okul Etkililiği ve Okul İklimi Arasındaki İkili Korelasyonlar

Değişkenler	Psikolojik sağlamlık	Okul etkililiği	Okul iklimi
Psikolojik sağlamlık	--	.218**	.223**
Okul etkililiği		--	.668**
Okul iklimi			--

* p < .05; ** p < .001

Tablo 8 incelendiğinde, öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin hem okul etkililiği ile hem de okul iklimi ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak pozitif yönde ve çok düşük düzeyde anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p < .05). Öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algıları ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (r = .668; p < .05). Buna göre okul etkililik düzeyi arttıkça okul ikliminin olumlu yönde değiştiği söylenebilir. Determinasyon katsayısı (r²=0.44) dikkate alındığında okul iklimindeki toplam varyansın (değişkenliğin) %44’ünün okul etkililiğinden kaynaklandığı söylenebilir. Böyle bir analiz değişkenlerin birlikte hangi düzeyde ve yönde değiştikleri konusunda fikir vermektedir.

Yöneticilerin ve Öğretmenlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin, Yönetici ve Öğretmenlerin Okul Etkililiği ve Okul İklimi Algılarını Yordayıcılığıyla İlgili Bulgular

Analiz sürecinde psikolojik sağlamlığın yordayıcı, okul etkililiğinin yordanan değişken ve ayrıca psikolojik sağlamlığın yordayıcı ve okul ikliminin yordanan değişken olduğu basit doğrusal regresyon analizleri hem yöneticiler için hem de öğretmenler için gerçekleştirilmiştir. Yöneticiler için psikolojik sağlamlık düzeyinin okul etkililiğine yönelik algı düzeyindeki etkisi için yapılan basit regresyon analizine ait bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Yöneticilerin Okul Etkililiğine İlişkin Algıları Üzerinde Psikolojik Sağlık Düzeyinin Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizinin Sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış değerler		Standartlaştırılmış değerler				
	b	b'nin std hatası	β	t testi	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	29.66	5.39	--	5.51	.000	.20	.20
Psikolojik sağlık	0.27	0.24	.20	1.10	.281		
R = 0.20			R ² = 0.04				
F (1-29) = 1.21			p = .281				

Tablo 9 incelendiğinde, yöneticilerin psikolojik sağlık düzeyleri ile okul etkililiğine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir ($R = 0.20$; $p > .05$). Yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algılarındaki değişimin yaklaşık %4'ünün psikolojik sağlık düzeyi tarafından açıklandığı fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Kurulan modelin anlamlılığına ilişkin ANOVA testi incelendiğinde ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre yöneticilerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul etkililiği algıları üzerinde anlamlı bir yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir.

Yöneticilerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul etkililiğine yönelik algı düzeyi üzerindeki etkisi incelendikten sonra, öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul etkililiğine yönelik algı düzeyi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Okul Etkililiğine İlişkin Algıları Üzerinde Psikolojik Sağlık Düzeyinin Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizinin Sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış değerler		Standartlaştırılmış değerler				
	b	b'nin std hatası	β	t testi	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	24.85	2.11	--	11.78	.000	.22	.22
Psikolojik sağlık	0.38	0.10	.22	3.75	.000		
R = 0.22			R ² = 0.05				
F (1-280) = 14.03			p = .000				

Tablo 10 incelendiğinde, öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile okul etkililiğine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($R = 0.22$; $p < .05$). Öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algılarındaki değişimin yaklaşık %5'nin psikolojik sağlık tarafından açıklandığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Standartlaştırılmış regresyon katsayısına göre öğretmenlerin psikolojik sağlamlılığa ilişkin algı düzeylerindeki bir standart sapmalı artış okul etkililiğine ilişkin algılarında 0.22 standart sapmalı bir artışa neden olmaktadır. Kurulan modelin anlamlılığına ilişkin ANOVA testi incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul etkililiği algıları üzerinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir.

Yönetici ve öğretmenlerin psikolojik sağlamlılık düzeylerinin okul iklimine yönelik algıları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak yöneticilere ait bulgular elde edilmiş ve Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Yöneticilerin Okul İklimine İlişkin Algıları Üzerinde Psikolojik Sağlık Düzeyinin Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizinin Sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış değerler		Standartlaştırılmış değerler				
	b	b'nin std hatası	β	t testi	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	86.26	9.04	--	9.54	.000	.20	.20
Psikolojik sağlık	0.45	0.41	.20	1.10	.281		
R = 0.20				R² = 0.04			
F(1-29) = 1.21				p = .281			

Tablo 11 incelendiğinde, yöneticilerin psikolojik sağlık ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir ($R = 0.20$; $p > .05$). Yöneticilerin okul iklimine yönelik algılarındaki değişimin yaklaşık %4'ünün psikolojik sağlık düzeyi tarafından açıklandığı fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Kurulan modelin anlamlılığına ilişkin ANOVA testi incelendiğinde ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre yöneticilerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul iklimine yönelik algıları üzerinde anlamlı bir yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul iklimine yönelik algıları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Okul İklimine İlişkin Algıları Üzerinde Psikolojik Sağlık Düzeyinin Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizinin Sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış değerler		Standartlaştırılmış değerler				
	b	b'nin std hatası	β	t testi	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	73.92	3.57	--	20.70	.000	.22	.22
Psikolojik sağlık	.65	.17	.22	3.82	.000		
R = 0.22				R² = 0.05			
F(1-280) = 14.61				p = .000			

Tablo 12 incelendiğinde, öğretmenlerin psikolojik sağlık ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($R = 0.22$; $p < .05$). Öğretmenlerin okul iklimine yönelik algılarındaki değişimin yaklaşık %5'nin psikolojik sağlık tarafından açıklandığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Standartlaştırmış regresyon katsayısına göre öğretmenlerin psikolojik sağlığa ilişkin algı düzeylerindeki bir standart sapmalı artış okul iklimine ilişkin algılarında 0.22 standart sapmalı bir artışa neden olmaktadır. Kurulan modelin anlamlılığına ilişkin ANOVA testi incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin okul iklimine yönelik algıları üzerinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin bulgularda yöneticilerin psikolojik sağlık düzeyleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre yöneticilerin kısa psikolojik sağlık ölçeğine ilişkin algılarının “yüksek” düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağli olarak yöneticilerin psikolojik sağlık düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Yöneticilerin psikolojik sağlığıyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında Yıldız'ın (2015) eğitim yöneticilerinin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında da benzer olarak yöneticilerin psikolojik sağlık düzeylerinin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Psikolojik sağlık kavramı pozitif psikolojik sermayenin dört alt boyutundan biri olarak ele alınmaktadır (özyeterlilik, umut, psikolojik sağlık, iyimserlik). Literatür incelendiğinde yöneticiler üzerinde direkt olarak psikolojik sağlıktan ziyade pozitif psikolojik sermaye kavramı incelenmiştir. Yapılan araştırmalar bu bağlamda

incelendiğinde yöneticilerin psikolojik sağamlık düzeylerinin yüksek düzeyde ve benzer olduğunu göstermektedir.

Çetin ve arkadaşları (2017) okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ile yöneticilerin psikolojik sermaye düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında yöneticilerin psikolojik sağamlık değerlerinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Akyürek (2021) yöneticilerin pozitif psikolojik sermayelerini incelediği araştırmasında psikolojik sağamlık alt boyutunun yüksek olarak tespit etmiştir. Tunçman (2019) ise okul yöneticilerinin psikolojik sermaye düzeyleri ile işe bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği tezinde psikolojik sağamlık boyutunun değerini yüksek olarak aktarmıştır. Giziroğlu (2019) okul yöneticilerinin psikolojik sermayeleri ve iş performansları arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmasında yine benzer olarak psikolojik sağamlık alt boyutunun yüksek değerde olduğunu ifade etmiştir.

Steward (2014) müdürlük rolünün stresli bir doğası olduğunu ifade etmiştir. Röportajlar aracılığıyla her müdürün kişiliğinin, deneyiminin, davranışının ve bakış açısının onun dayanıklılığını ve kendilerine ve dünyalarına ilişkin inançlarının, müdürlük rolünü sürdürme yeteneklerini nasıl etkilediğiydi araştırmayı amaçlamıştır. Okul liderliği için duygusal dayanıklılığın sürdürülmesi konulu araştırmasında müdürlüğün duygusal dayanıklılık gerektirdiğini iddia etmiş ve görüşmeler yoluyla ulaştığı kişilerin %98'i kesinlikle bu görüşe katıldığını belirtmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin bulgularda öğretmenlerin psikolojik sağamlık düzeyleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerinin psikolojik sağamlık düzeyleri “orta” düzeyindedir. Buna göre öğretmenlerin psikolojik sağamlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin psikolojik sağamlılığıyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında öğretmenlerin psikolojik sağamlık düzeylerinin yüksek veya orta düzeyde olarak tespit edilen çalışmalara rastlanmıştır.

Hoşoğlu, Kodaz, Bingöl ve Batık, (2018) öğretmen adaylarının psikolojik sağamlıklarını araştırdıkları çalışmalarında, psikolojik sağamlık seviyelerinin orta düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Güran ve Tösten (2023) de araştırmalarında öğretmenlerin psikolojik sağamlık düzeyinin orta seviyede tespit etmişlerdir. Özgüray ve arkadaşları (2023) da öğretmenlerin psikolojik sağamlık düzeylerini araştırdıkları çalışmalarında öğretmenlerin psikolojik sağamlık seviyesinin yine aynı şekilde orta seviyede olduğunu ifade etmişlerdir. Güzel (2022) araştırmasında benzer bir sonuca ulaşmıştır. Polat ve arkadaşlarının (2023) okulöncesi öğretmenleri üzerinde yaptıkları çalışmalarında öğretmenlerin psikolojik sağamlık seviyelerini orta seviyenin biraz üzerinde tespit etmişlerdir.

Literatür incelendiğinde öğretmenlerin psikolojik sağamlılığının yüksek düzeyde olduğunu tespit eden çalışmalara da rastlanmıştır. Marangoz ve arkadaşları (2022) pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde yürüttükleri çalışmalarında öğretmenlerin psikolojik sağamlıklarını yüksek düzeyde tespit etmişlerdir. Izgar ve Irmak (2015) matematik öğretmenleri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında yine yüksek seviyede olduğunu belirtmişlerdir. Dokuz (2023) öğretmenlerin psikolojik sağamlık düzeyleri ile yenilikçi iş davranışına ilişkin algılarını araştırdığı çalışmasında yine benzer olarak öğretmenlerin psikolojik sağamlılığını yüksek seviyede tespit etmiştir. Yapılan bir diğer farklı araştırmada ise öğretmenlerin psikolojik sağamlılıkları ortalamanın altında tespit edilmiştir (Cerit, Kadioğlu-Ateş, Kadioğlu, 2018). Yapılan araştırmaların sonuçlarının farklı olmasının veri grubundaki farklılıktan kaynaklandığı düşünölmektedir.

Öğretmenlerin duygusal iyi oluşunu anlamaya yönelik herhangi bir girişim, bunu ilişkisel bir süreç olarak kabul etmelidir Bunun merkezinde öğretmenlerin dahil oldukları koşullar ve faaliyetler ile onların psikolojik, bilişsel ve duygusal kaynakları arasındaki dinamik etkileşim yer alır (Day ve Gu,2009).

Psikolojik sağamlılığı yüksek öğretmenlerin olumsuz duygularla daha iyi baş edebilen ve olumluya odaklanabilen, zor koşullarda başarılı olma kapasitesine sahip, davranış yönetimi konusunda becerikli, ayrıca okul ve mesleklerine daha bağlı olduğu bilinmektedir (Howard ve Johnson, 2004). Eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olan öğretmenlerin, diğer tüm içsel kaynakları gibi psikolojik sağamlık da eğitimin kalitesi için incelenmeye ve araştırılmaya değer bir kavramdır. Özellikle farklı değişkenlerle olan ilişkilerinin tespit edilmesi ve geliştirmeye yönelik çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre yöneticilerin psikolojik sağamlık düzeyi öğretmenlere nazaran yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum psikolojik sağamlılığın eğitömcileri yönetici ve öğretmen olarak sınıflandırmada etkili bir kavram olabileceği düşünöncesini akıllara getirmekle beraber literatürde bunu destekleyecek bir araştırmaya rastlanmamıştır. Sonkur (2021) azim ve psikolojik sağamlılığın yönetici ve öğretmenlerdeki rolünü araştırdığı

çalışmasında azim değişkeninin sınıflandırmada anlamlı olduğunu fakat psikolojik sağlamlık bağımsız değişkeninin öğretmen ve yöneticileri sınıflandırmada etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın üçüncü alt problemine yönelik bulgularda yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algılarının düzeyi tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre okul yöneticilerinin okul etkililiğine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin okul etkililiği algısını ölçen çalışmalara bakıldığında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Koçak ve Helvacı (2011) Okul Yöneticilerinin Etkililiği isimli araştırmalarında ilköğretim okullarında görev yapan okul müdürlerinin etkililiklerini tüm boyutlarda “çok” düzeyinde tespit etmişlerdir. Kasapoğlu (2009) ise yönetici ve öğretmen görüşlerine göre yönetsel etkililiği bir değişken olarak incelediği araştırmasında yöneticilerin yönetsel etkililik düzeylerini yüksek bulduğunu fakat öğretmenlerin, okul yöneticilerinin yönetsel etkililik açısından çok iyi düzeyde olmadıklarını ileri sürdüklerini aktarmaktadır.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ait bulgularda öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algıları tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algı düzeylerinin biraz yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin okul etkililiğini ölçen çalışmalara bakıldığında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Yıldırım ve Ada (2015) okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odaklarına yönelik algıları ile öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algıları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları araştırmalarında okulların etkililiğinin ortalamanın biraz üzerinde olduğunu aktarmışlardır. Öğretmenlerin etkililik algısını boyutları arasında karşılaştırdıklarında ise verimlilik algılarının üretkenlik algılarına göre daha yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Uçak ve Bilgivar (2023) okul müdürlerinin vizyoner liderlik özelliklerinin okul etkililiği ile arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında benzer olarak öğretmenlerin okul etkililiği algılarının yüksek olduğu görülmektedir. Alagöz ve arkadaşları (2022) öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin paylaşılan liderlik özelliklerinin okul etkililiği üzerindeki etkisinin inceledikleri araştırmalarında öğretmenlerin görev yaptıkları okulların yüksek düzeyde etkili olduğu düşüncesine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Atılkan (2019) okul müdürünün dağıtımçı liderlik davranışları ve okulların etkililiği arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında öğretmenlerin okul etkililiği algılarını yüksek düzeyde olduğunu aktarmıştır. Abdürrezzak (2015), etkili okul kavramıyla ilgili araştırmasında yine benzer olarak öğretmenlerin okul etkililiğini yüksek seviyede tespit etmiştir. Literatür incelendiğinde araştırmanın sonuçlarıyla benzer olarak öğretmenlerin okul etkililiği algılarının yüksek olarak tespit edildiği başka araştırmalar da mevcuttur (Şenel, 2015; Atcıoğlu, 2018; Şenel ve Buluç, 2016). Yılmaz (2021) okul müdürlerinin çevik liderlik özellikleriyle okul etkililiği arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında öğretmenler okul etkililiğini “orta düzeyde” tespit etmiştir. Alanyazını incelendiğinde okul etkililiği düzeyleri orta seviyede tespit eden başka araştırmalar da mevcuttur (Oral, 2005; Şahin, 2013; Alanoğlu 2014; Cerit ve Yıldırım, 2017).

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ile diğer araştırmaların sonuçları birlikte değerlendirildiğinde genellikle öğretmenlerin algılanan okul etkililiği düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum göz önüne alındığında okulların öğretmenlerin eğitime dair taleplerinin büyük oranda karşılandığı sonucuna ulaşılabılır. Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların eğitim-öğretimle ilgili amaçlarına ulaşmada olumlu bir algıya sahip oldukları düşünülebilir. Yine bununla paralel olarak öğretmenlerin eğitim unsurlarının beklenen rolleri karşıladığı algısına sahip olduğu kanısına varılabilir.

Araştırmanın beşinci alt problemine ait bulgularda yöneticilerin okul iklimine yönelik algıları tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre yöneticilerin okul iklimine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bulgular okul ikliminin boyutları bazında değerlendirildiğinde okul yöneticilerinin liderlik ve etkileşim boyutunda en yüksek ortalamaya sahip oldukları, en düşük ortalamayı ise çatışma boyutunda gösterdikleri görülmektedir. İrban (2023) okul müdürlerinin mentörlük becerileri ile okul iklimi arasındaki ilişkiyi araştırdığı araştırmasında benzer olarak okul müdürlerinin okul iklimi algıları yüksek düzeyde tespit etmiştir. Tofur ve Balıkçı (2018) ortaokul öğretmen ve yöneticilerine göre okul iklimini etkileyen faktörleri inceledikleri araştırmalarında katılımcıların okul iklimi ile ilgili yapılan değerlendirmelerini hem olumsuz hem de olumlu faktörler açısından daha çok yönetim ve yönetici davranışları üzerinden hareketle yaptıkları görülmüştür. Bu bağlamda okul iklimi açısından yönetici ve yönetim anlayışının önemli olabileceği sonucuna ulaşılabılır. Okul ikliminin şekillenmesinde en önemli kişinin okul yöneticisi olduğu söylenebilir.

Araştırmanın altıncı alt problemine ait bulgularda öğretmenlerin okul iklimine yönelik algıları tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenlerin okul iklimine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bulgular okul ikliminin alt faktörleri arasında değerlendirildiğinde öğretmenlerin liderlik ve etkileşim boyutunda

en yüksek ortalamaya sahip oldukları, en düşük ortalamayı ise samimiyet alt faktöründe gösterdikleri görülmektedir. Şahin ve Atbaşı (2020) olumlu okul iklimi oluşturmada öğretmenin rolünü inceledikleri araştırmalarında öğretmenlerin en yüksek ortalamayı demokratiklik alt faktöründe, en düşük ortalamayı ise benzer olarak samimiyet alt faktöründe olduğunu tespit etmiştir. Tepe ve Yılmaz (2020), okul yöneticilerinin toksik liderlik davranışları ile okul iklimi arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında okul ikliminin alt faktörleri içinde en yüksek düzeyde olanı demokratiklik ve liderlik ve etkileşim boyutları olduğu görülmektedir. En düşük düzeyde algılanan alt faktör ise çatışma alt faktörü olarak aktarılmıştır. Bozkurt (2023) ise öğretmenler tarafından algılanan sosyal adalet liderlik becerileri ve okul iklimini araştırdığı çalışmasında öğretmenlerin okul iklimini en yüksek düzeyde demokratiklik ve başarı, en düşük düzeyde ise çatışma alt boyutunda algıladıklarını aktarmıştır. Metin (2020) ise kadın yöneticilerin liderlik stilleri ile okul iklimi arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında okul iklimi öğretmen algılarına göre okulda liderlik ve etkileşim ikliminin görece olarak yüksek seviyede olduğu, demokratiklik alt boyutunun ise görece olarak en düşük olduğunu belirtmiştir. Bu farklılığı kadın yöneticilerin erkek yöneticilere nazaran kişisel iletişime ve etkileşime daha fazla önem vermesinden kaynaklanıyor olabileceğini belirtmiştir. Korkmaz ve Ada (2019) ortaokullarda görevli öğretmenlerin algılarına göre okul iklimi ile okul etkililiğinin inceledikleri araştırmalarında öğretmenlerin okul ikliminin alt boyutları arasında en yüksek düzeyde demokratiklik alt boyutunu, en düşük düzeyde ise çatışma alt boyutunu algıladıklarını tespit etmiştir. Sertel ve Karadağ (2022) örgüt iklimi ile öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye algıları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçladıkları çalışmalarında en yüksek düzeyde başarı boyutunu en düşük düzeyde ise çatışma boyutunu tespit etmişlerdir. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin okul iklimi algılarının genellikle yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin örgüt iklimi algılarının orta düzeyde olduğu çalışmalar (Bucak, 2002; Şahin, 2005; Memduhoğlu ve Şeker, 2011) da mevcuttur.

Literatürde okul iklimiyle ilgili yapılan araştırmalarda, öğretmenlerin okul iklimi algılarının farklılık göstermesinde bireysel farklılıkların, örneklem çeşitliliğinin etkileri olduğu söylenilebilir. Bu çalışma için öğretmenlerin okulla ilgili algılarının olumlu olduğu, okul iklimi algılarının yüksek olduğu görülmüştür. Aynı zamanda yöneticilerin okul iklimi algılarının öğretmenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle yöneticilerin okulu daha olumlu algıladıkları sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmanın yedinci alt problemine ait bulgularda yöneticilerinin psikolojik sağlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi algıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda yöneticilerin psikolojik sağlık düzeylerinin hem okul etkililiği ile hem de okul iklimi ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre yöneticilerin psikolojik sağlık düzeyinin okul etkililiği ve okul iklimi algılarını etkilemediği sonucuna ulaşılabilir. Literatür incelendiğinde direkt olarak yöneticilerin psikolojik sağlamlığının okul etkililiği veya okul iklimi algısıyla ilişkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Fakat psikolojik sermayenin bir alt boyutu olarak dayanıklılığın bir değişken olarak incelendiği araştırmalara bakıldığında otantik liderlik (Keser ve Kocabaş, 2014) ve örgütsel performans (Akkoç, 2022) değişkenleriyle ilişkilerinin anlamlı olarak tespit edildiği görülmektedir.

Bu araştırmada yöneticilerin okul etkililiğine yönelik algıları ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak pozitif yönde ve yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yöneticilerin etkililik olarak algıladıkları unsurların aynı zamanda olumlu bir iklimle ilişkilendirilebileceği söylenilebilir.

Araştırmanın sekizinci alt problemine ait bulgularda öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile okul etkililiği ve okul iklimi algıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin hem okul etkililiği ile hem de okul iklimi ile arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak pozitif yönde, çok düşük düzeyde ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğretmenlerin psikolojik sağlamlığının okul etkililiği ve okul iklimi algılarını düşük düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Atış (2020) pozitif psikolojik sermaye ve okul etkililiği ilişkisini incelediği araştırmasında özel okul öğretmenlerinin öz yeterlikleri ve psikolojik dayanıklılıkları arttıkça etkili okul öğretmen algılarının da arttığını belirtmiştir. Bir diğer araştırmada ise olumlu okul ikliminin öğretmenlerin psikolojik sağlamlıklarını arttırdığı tespit edilmiştir (Cerit, Kadioğlu-Ateş, Kadioğlu, 2018).

Literatür incelendiğinde direkt olarak psikolojik sağlamlığın okul etkililiği veya okul iklimi algısıyla ilişkisini inceleyen araştırmalardan ziyade öğretmenlerin psikolojik sağlamlığının farklı değişkenlerle olan ilişkilerini açıklayan çalışmalar mevcuttur. Ulukan (2020) öğretmenlerin mutluluk ile psikolojik sağlık düzeylerinin iki değişken olarak arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında öğretmenlerin mutluluk ve psikolojik sağlık

düzeylerinin orta seviyenin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Altuntaş ve Genç (2018) de çalışmalarında benzer olarak psikolojik sağlık ve mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Gönen ve Koca-Ballı (2020) öğretmenlerin psikolojik sağlıklarının tükenmişlik düzeyine etkisini inceledikleri araştırmalarında psikolojik sağlık düzeyini arttırmayı başarabilen öğretmenlerin, mesleki tükenmişlik yaşama ihtimallerini düşürebileceklerini aktarmışlardır. Öğretmenlerin okul etkililiğine yönelik algıları ile okul iklimine yönelik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle yine okul etkililiğiyle ilgili unsurların olumlu bir iklimle yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Şenel ve Buluç (2016) da benzer olarak okul iklimi ile okul etkililiği arasında pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğunu aktarmıştır.

Konuyla ilgili yukarıda da bahsedilen araştırmalar da göz önünde bulundurulduğunda psikolojik sağlamlığın mutluluk, tükenmişlik gibi içsel kaynaklarla daha fazla ilişkili olduğu, okulla ilgili kavramlarla (etkililik-iklim) ise daha düşük düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Okulla ilgili kavramların ise hem yöneticiler hem öğretmenler için birbirleriyle daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yöneticilerin okul etkililiğine ilişkin algıları üzerinde psikolojik sağlamlık düzeyinin etkisine ilişkin basit doğrusal regresyon analizleri sonucunda yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin okul etkililiğine yönelik algı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin okul etkililiğine ilişkin algıları üzerinde psikolojik sağlamlık düzeyinin etkisine ilişkin basit doğrusal regresyon analizinin sonuçlarına göre yordanan değişken ile yordayıcı değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Buna göre öğretmenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin okul etkililiği algıları üzerinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Yöneticilerin okul iklimine ilişkin algıları üzerinde psikolojik sağlamlık düzeyinin etkisine ilişkin basit doğrusal regresyon analizinin sonuçlarına bakıldığında yöneticilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin okul iklimine yönelik algı düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Öğretmenlerin okul iklimine ilişkin algıları üzerinde psikolojik sağlamlık düzeyinin etkisine ilişkin basit doğrusal regresyon analizlerinin sonuçları incelendiğinde yordanan değişken ile yordayıcı değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Araştırmada yöneticilerin tüm değişkenler bağlamında öğretmenlerden daha yüksek bir algıya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenleri etkileyen faktörler dikkate alınarak nitel bir araştırma yapılabilir. Araştırmaya göre öğretmenlerin psikolojik sağlamlıklarının okul etkililiği ve okul iklimi algılarını etkilediği ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin katılımıyla psikolojik sağlamlıklarını artıracak eğitim programları düzenlenebilir.

Kaynakça

- Abdürrezzak, S. (2015). *Etkili okul ve okul liderliğine ilişkin öğretmen algılarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi].Ulusal Tez Merkezi.
- Ada, S. ve Baysal, Z. N. (2012). *Türk Eğitim Sistemi ve Etkili Okul Yönetimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akkoç, G. (2022). *Ortaöğretim kurumlarında görev yapan yöneticilerin sahip oldukları pozitif psikolojik sermaye ve iyi oluş düzeyleri ile örgütsel performansları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.
- Akyürek, M. İ. (2021). Okul yöneticilerinin psikolojik sermaye düzeyinin incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 12(23), 149-170.
- Alagöz, T., Aydoğan, A., Durmaz, S., & Alagöz, A. (2022). Paylaşılan Liderliğin Okul Etkililiği Üzerindeki Etkisi. *International Journal of Active Learning*, 7(1), 84-99.
- Alanoğlu, M. (2014). *Liselerin örgütsel öğrenme düzeyi ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi/ ortaöğretim kurumlarının örgütsel öğrenme düzeylerinin okul etkililiği ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Altuntaş, S., & Genç, H. (2018). Mutluluğun yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık: öğretmen örnekleminin incelenmesi (Resilience as Predictor of Happiness: Investigation of Teacher Sample). *Hacettepe University Journal of Education Faculty*, 35(4), 936-948. <http://doi.org/10.16986/HUJE.2018046021>.

- Atcıoğlu, E. (2018). *Okulların etkililik duzeyleri ile çalışanların işe angaje olma duzeyleri arasındaki ilişki*. [Yuksek Lisans Tez, Kahramanmaraş Sutu İmam niversitesi].Ulusal Tez Merkezi.
- Atılkan, N. (2019). *Okul mudurunun dağıtımcı liderlik davranışları ile okulların etkililiği arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yuksek Lisans Tezi, Karabuk niversitesi].Ulusal Tez Merkezi.
- Atış, D. (2020). *Okul etkililiği ve pozitif psikolojik sermaye ilişkilerine ilişkin ğretmen goruşleri*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Anadolu niversitesi..
- Balcı, A. (1988). Etkili okul. *Eğitim ve bilim*, 12 (70), 21-27
- Balcı, A. (2014). *Etkili okul, okul geliştirme, kuram, uygulama ve araştırma*.Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bucak, E.B. (2002). rgut iklimi; yonetimde ast – st ilişkileri. *Muğla niversitesi SBE Dergisi*, 3(7), 1-17.
- Bozkurt, B. (2023). Social justice leadership as a predictor of school climate. *Pedagogical Research*, 8(2), 1-9 <https://doi.org/10.29333/pr/13078>
- Buyukozturk, ř., akmak, E.K., Akgun, .E., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yontemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Surecinde Nicel Veri Analizi* (2. Baskı). PEGEM AKADEMİ.
- Canlı, S., Demirtaş, H., & zer, N. (2018). Okul iklimi leğinin geçerlik ve guvenirlik alışması. *Elementary Education Online*, 17(4), 1797-1811. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.506842>
- Cerit, Y. ve Yıldırım, B. (2017). İlkokul mudurlerinin etkili liderlik davranışları ile okul etkililiği arasındaki ilişki. *Bartın niversitesi Eğitim Fakltesi Dergisi*, 6(3), 902-914. <https://doi.org/10.14686/buefad.312405>.
- Cerit, Y., Kadioğlu Ateş, H. ve Kadioğlu, S. (2018). İlkokul mudurlerinin bakım liderliği davranışları ile ğretmenlerin psikolojik dayanıklılık duzeyleri arasındaki ilişki. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi/ASOS Journal*. 6 (74), 223-238.
- Cohen, J., McCabe, E. M., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *Teachers college record*, 111(1), 180-213. <https://doi.org/10.1177/016146810911100108>
- etin, M., zdemir, A. N., & Akpolat, T. (2017). Okul Yoneticilerinin Psikolojik Sermaye Değerleri ve Etik Liderlik zellikleri Arasındaki İlişki . *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (13), 247-267.
- Day, C., & Gu, Q. (2009). Teacher emotions: Well being and effectiveness. In P. A. Z. Schutz, M. (Ed.), *Advances in teacher emotion research* (pp. 15-32). New York: Springer.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağamlık leği'nin Turke uyarlaması: Geçerlik ve guvenirlik alışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Dokuz, O. (2023). *ğretmenlerin psikolojik sağamlık ve yenilikçi iş davranışına ilişkin algıları* [Yayınlanmamış yuksek lisans tezi]. Pamukkale niversitesi .
- Edmonds, R. (1982). Programs of School Improvement: An Overview. *Educational Leadership*, 40 (3), 4-11.
- Ellis, T. I. (1988). School Climate. *Research Roundup*, 4(2), n2.
- Enders, C. K. (2013). Dealing with missing data in developmental research. *Child Development Perspectives*, 7(1), 27-31. <https://doi.org/10.1111/cdep.12008>
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. Pearson
- Giziroğlu, B.(2019).*Okul yonetimcilerinin psikolojik sermayeleri ve iş performansları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yuksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman niversitesi..
- Gonen, T. ve Koca Ballı,A. İ. (2020).Psikolojik sağamlığın tukenmişliğe etkisi: zel okullarda çalışan ğretmenler zerine bir araştırma. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 46-60.
- Guran, M. & Tosten, R. (2023). Prososyal motivasyonu açıklayan bir unsur olarak psikolojik sağamlık:

- Öğretmenler üzerinde bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 555-572.
- Güzel, G. (2022). *Okulöncesi öğretmenlerinin psikolojik sağlık düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi*, [Tezsiz Yüksek Lisans Projesi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Halpin, A. W. (1967). Change and organizational climate. *Journal of Educational Administration*, 5(1), 5-25. <https://doi.org/10.1108/eb009606>
- Hoşoğlu, R., Kodaz, A. F., Bingöl, T. Y., & Batık, M. V. (2018). Öğretmen adaylarında psikolojik sağlık. *OPUS International journal of society researches*, 8 (14), 217-239. <https://doi.org/10.26466/opus.405751>
- Howard, S. & Johnson, B. (2004). Resilient teachers: Resisting stress and burnout. *Social psychology of education*, 7(4), 399-420. <https://doi.org/10.1007/s11218-004-0975-0>
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2008). *Educational administration: Theory, research, and practice* (8th ed.). New York: McGraw-Hill. Pp. 299-308.
- İrban, D. (2023). *Okul müdürlerinin mentörlük becerileri ile okul iklimine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Izgar, H. ve Irmak, M. (2015). Matematik öğretmenlerinin yılmazlık düzeyleri üzerine bir inceleme. *Bayburt Üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 10(2), 446-459.
- Kasapoğlu, H. (2009). *Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre yönetsel etkililik açısından okul yöneticilerinin kendilerini geliştirme düzeyinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Keser, S. ve Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özelliklerinin karşılaştırılması. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 1(1), 1-22.
- King, D. D., Newman, A., & Luthans, F. (2016). Not if, but when we need resilience in the workplace. *Journal of organizational behavior*, 37(5), 782-786. <https://doi.org/10.1002/job.2063>
- Koçak, F. ve Helvacı, M. A. (2011). Okul yöneticilerinin etkililiği (Uşak ili örneği) . *Eğitim bilimleri araştırmaları dergisi - Journal of educational sciences research*, 1 (1), 33-55.
- Korkmaz, M. ve Ada, K. (2019). Ortaokullarda okul iklimi ile okul etkililiği arasındaki ilişkinin incelenmesi. E. Kırıl, E. Çelik, A. Çilek (Ed.), *Eğitim Araştırmaları-2019* içinde (ss.38-54). Eyüder.
- Lezotte, L. (1991). Correlates of effective schools. *The First and second generation effective schools products, Ltd.*, Okemos, MI.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford University Press.
- Marangoz, M. C., Elçiçek, M., Pesen, A. ve Erdemci, H. (2022). Öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutum, psikolojik sağlık ve yaşam doyumu düzeyleri üzerine bir inceleme. *EKEV Akademi Dergisi*, (89), 101-120.
- MEB, (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri belgesi. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.
- Memduhoğlu, H.B. ve Şeker, G. (2011). Öğretmenlerin algılarına göre ilköğretim okullarının örgütsel iklimi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-26.
- Metin, G. (2020). *Kadın okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile okul iklimi arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Oral, Ş. (2005). *İlköğretim okullarının etkili okul kavramı açısından değerlendirilmesi (Batman ili örneği)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.

- Özgüray, Ö., Özgüray, A., Uysal, M., Solak, B., Çövüt, R., & Uludağ, C. A. (2023). Öğretmenlerin psikolojik sağlık düzeyleri. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 10 (93), 616-627. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3582>
- Polat, D., Seçer, F., Mormenekşe, S., & Minerel, B. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi. *Ulusal Özgün Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 72-89.
- Rovai, A. P., Wighting, M. J., & Liu, J. (2005). School climate. *Quarterly Review of Distance Education*, 6(4), 361-375.
- Salvucci, S., Walter, E., Conley, V., Fink, S., & Saba, M. (1997). *Measurement error studies at the national center for education statistics*. (pp. 97-464). Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- Schneider, B., & Snyder, R. A. (1975). Some relationships between job satisfaction and organization climate. *Journal of Applied Psychology*, 60(3), 318-328. <https://doi.org/10.1037/h0076756>
- Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). Organizational climate and culture. *Annual Review of Psychology*, 64, 361-388. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143809>
- Sertel, G., & Karadağ, E. (2022). Okullardaki örgüt iklimi ile öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye algıları arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 55 (55), 318-350. <https://doi.org/10.15285/maruabed.1010864>
- Shiel, G., & Cartwright, F. (2015). *Analyzing data from a national assessment of educational achievement*. World Bank Group.
- Sonkur, A. (2021). Okul yöneticileri ve öğretmenlerde azim ve psikolojik sağlamlığın rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 50 (230), 445-460. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.677847>
- Steward, J. (2014). Sustaining emotional resilience for school leadership. *School Leadership & Management*, 34(1), 52-68. <https://doi.org/10.1080/13632434.2013.849686>
- Şahin, A. ve Atbaşı, Z. (2020). Olumlu okul iklimi oluşturmada öğretmenin rolünün incelenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 672-689. <https://doi.org/10.31592/acusbed.742972>
- Şahin, K. (2005). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin mesleki tutumları ile okul iklimi arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şahin, S. (2013). *İlköğretim okulu müdürlerinin yönetsel etkililik düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri (İzmit ilçesi örneği)*[Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Şenel, T. (2015). *İlkokullarda okul iklimi ile okul etkililiği arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Şenel, T. ve Buluç, B. (2016). İlkokullarda okul iklimi ile okul etkililiği arasındaki ilişki. *Türkiye Bilim Araştırma Vakfı Dergisi*, 9(4), 1-12.
- Tepe, N. ve Yılmaz, G. (2020). Öğretmenlerin okul iklimi algılarının yordayıcısı olarak okul yöneticilerinin toksik liderlik davranışları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), 3360-3381. <https://doi.org/10.26466/opus.667320>
- Tofur, S. ve Balıkcı, A. (2018). Okul yöneticileri ve öğretmenlere göre okul iklimini etkileyen faktörlerin incelenmesi: Ortaokul örneği. *Electronic Turkish Studies*, 13(11), 1279-1295. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13156>
- Tugade, M. M., Fredrickson, B. L., & Feldman Barrett, L. (2004). Psychological resilience and positive emotional granularity: Examining the benefits of positive emotions on coping and health. *Journal of Personality*, 72 (6), 1161-1190. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00294.x>
- Tunçman, C. Y. (2019). *Okul yöneticilerinin psikolojik sermaye düzeyleri ile işe bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu, TDK (2019). (www.tdk.gov.tr).

- Uçak, Z. ve Bilgivar O. O. (2023). Examination of the relationship between school principals' visionary leadership characteristics and school efficiency. *International Journal of Diğçe Educational Sciences*, 1(1), 66-80.
- Ulukan, M. (2020). Öğretmenlerin mutluluk ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 13 (73), 620-631. <https://doi.org/10.17719/jjsr.10978>
- Uzunboylu, H., & Sarıgöz, O. (2015). The evaluation of anthropological attitudes towards social professional and lifelong learning in terms of some variables. *The Anthropologist*, 21(3), 439-449. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891833>
- Waters, L. K., Roach, D., & Batlis, N. (1974). Organizational climate dimensions and job-related attitudes. *Personnel Psychology*. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1974.tb01168.x>
- Welsh, W. N. (2000). The effects of school climate on school disorder. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 567(1), 88-107. <https://doi.org/10.1177/0002716200567001007>
- Yıldırım, İ. ve Ada, Ş. (2015). Okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odakları ile okul etkililiği arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 113-130.
- Yıldırım, İ. ve Ada, Ş. (2018). Algılanan okul etkililiği ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(219), 19-32.
- Yıldız, S. (2015). *Eğitim yöneticilerinin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi].Ulusal Tez Merkezi
- Yılmaz, F. Ç. (2021). *Okul müdürlerinin çevik liderlik özellikleri ile okul etkililiği arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Yılmaz, K. ve Sarpkaya, R. (2021). Öğretmenlerin örgütsel farkındalık ve örgütsel güven algıları ile okulların örgütsel etkililik düzeyleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 60-73.

EXTENDED SUMMARY

Teachers are one of the indispensable and most important elements of education. That's why they have a big role in education. They have many missions such as ensuring students' learning, informing, motivating and guiding students. The teacher's field knowledge, knowledge of vocational classes, general cultural background, professional skills, attitudes and values show the qualification of the teacher (MEB, 2017). The teacher's proficiency level is absolutely reflected in the success in education. In addition to all these, there are processes that influence the teacher and are influenced by the teacher. Considering the teacher as a person, one of the most important factor affecting him/her is his/her own psychological processes. The ability of the teacher to work effectively and efficiently cannot be considered separately from his/her own subjective well-being. Psychological resilience is a concept closely related to this subjective well-being. For individuals within an organization, climate means a set of attitudes and expectations that define the organization in terms of both fixed characteristics and behavior-outcome and outcome-outcome possibilities. Important elements for organizational climate are the individual's perceptions of the relevant stimuli, constraints, and reinforcement possibilities that conduct work behavior (Water, Roach, & Batlis, 1974, p. 465).

This research aims to determine the relationship between the psychological resilience levels of administrators and teachers working in secondary schools and school effectiveness and school climate. In this context, the following sub-objectives were determined for the research:

1. What is the level of psychological resilience of managers?
2. What is the level of psychological resilience of teachers?
3. What is the level of administrators' perceptions of school effectiveness?
4. What is the level of teachers' perceptions of school effectiveness?
5. What is the level of administrators' perceptions of the school climate?
6. What is the level of teachers' perceptions of the school climate?
7. Is there a significant relationship between psychological resilience levels of administrators and school effectiveness and perceptions of school climate?
8. Is there a significant relationship between teachers' psychological resilience levels and their perceptions of school effectiveness and school climate?
9. Are the psychological resilience levels of administrators and teachers a predictor of administrators' and teachers' perceptions of school effectiveness and school climate?

Psychological resilience; It is the ability to bounce back from negative situations such as problems, conflicts, failure to achieve success, and even positive events, or to be better than before, to develop, and to increase responsibility. In other words, it is the flexibility that can be shown against potentially challenging events. Resilient people can "bounce back" from stressful experiences quickly and efficiently. Accordingly, resilient people may recover faster from negative emotional arousal than less resilient people. The concept of effectiveness is defined by the Turkish Language Association as "The state of being effective; defines it as "effectiveness". When we look at the definitions of effectiveness in the literature, it can be said that effectiveness is the ability of the organization to achieve its goals in a reasonable time and with the least resources. In educational institutions, effectiveness means learning at a high level and using available resources to maximize efficiency. Organizational climate is most appropriately conceptualized as a summary perception that people have about an organization. It is then a general impression of what the organization is. Depending on the general or specific perception people have about the organization they belong to, they may perceive the climate as business-oriented, innovation-oriented and supportive. Each of these types of summary perceptions may relate differently to other organizational variables (Schneider and Snyder, 1975). Schneider, Ehrhart, and Macey (2014) defined organizational climate as the common meaning that organizational members attribute to the intra-organizational processes, procedures, and behaviors in which they are rewarded and supported.

Brief Psychological Resilience Scale (BPRS) was developed by Smith et al. (2008) to measure individuals' psychological resilience levels. Doğan adapted it into Turkish in 2015. The scale has 6 items, 5-point Likert type and self-report style. The 2nd, 4th and 6th items in the scale are reverse coded. The School Climate Scale (SCC) was developed by Canli et al. in 2018 as a valid and reliable scale based on teachers' perceptions. The School

Effectiveness Scale (SE-Index), developed by Hoy and Miskel (2008), was adapted into Turkish by Yıldırım and Ada in 2018. It consists of eight items. According to the results of the research, regarding the first sub-problem, it was concluded that the managers' perceptions of the short psychological resilience scale were at the "appropriate" level. Accordingly, it can be said that the psychological resilience level of managers is high.

Regarding the second sub-problem, the teachers' psychological resilience levels are at the "Somewhat appropriate" level. Accordingly, it was concluded that the psychological resilience levels of teachers were at a medium level. It has been revealed that the psychological resilience levels of administrators are higher than teachers. According to the results of the third sub-problem of the research, it was determined that school administrators' perception levels of school effectiveness were high. According to the results regarding the fourth sub-problem, it was seen that teachers' perception levels of school effectiveness were slightly high. When the results obtained from this research and the results of other studies are evaluated together, it can be said that teachers' perceived school effectiveness levels are generally high. Considering this situation, it can be concluded that the educational demands of teachers in schools are largely met. It can be thought that teachers have a positive perception of achieving the educational goals of the schools where they work. In parallel with this, it can be concluded that teachers have the perception that the educational elements meet the expected roles.

According to the results of the fifth sub-problem, it was revealed that the administrators' levels of perception towards the school climate were high. When the findings were evaluated on the basis of the sub-dimensions of school climate, it was determined that school administrators had the highest average in the leadership and interaction dimension and the lowest average in the conflict dimension. According to the results of the sixth sub-problem, it was concluded that teachers' perception levels of the school climate were high. When the findings were evaluated among the sub-dimensions of school climate, it was revealed that teachers had the highest average in the leadership and interaction dimension, and the lowest average in the sincerity sub-dimension. According to the results of the seventh sub-problem, it was concluded that there was no significant relationship between the psychological resilience levels of the administrators and their perceptions of school effectiveness and school climate. According to the results of the eighth sub-problem, it was determined that the relationship between teachers' psychological resilience levels and both school effectiveness and school climate was statistically positive, at a very low level and significant. It was determined that teachers' psychological resilience levels were a significant predictor of their perceptions of school effectiveness. It was determined that the psychological resilience levels of the administrators were not statistically significant on their perception levels of the school climate.

ANA DİLİ OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

VIEWS OF TEACHERS AND STUDENTS ON DISTANCE EDUCATION IN TEACHING TURKISH AS A MOTHER TONGUE

Seher ÇİÇEK
Sinop Üniversitesi
TÖMER
scicek@sinop.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1501-2675

Ahmet ASAR
Millî Eğitim Bakanlığı
Düzce Millî Eğitim Müdürlüğü
asar4267@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6949-2176

ÖZ

Geliş Tarihi:

19.04.2024

Kabul Tarihi:

07.06.2024

Yayın Tarihi:

25.06.2024

Anahtar Kelimeler

Covid-19,
Türkçe Öğretimi,
Uzaktan Eğitim,
İmkân ve Yeterlilikler,
Öğretmen ve
Öğrenci Görüşleri.

Keywords

Covid-19, Turkish
Teaching,
Distance Learning,
Opportunities and
Competencies,
Teacher and
Student Opinions.

Bu araştırmada; uzaktan eğitimi ilk defa deneyimleyen Türkçe öğretmeni ve ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecindeki imkân ve yeterliklerini tespit etmek ve uzaktan eğitimle yürütülen Türkçe derslerine ilişkin görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma durum çalışması göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 40 Türkçe öğretmeni ve 168 ortaokul öğrencisidir. Araştırma sorularına ilişkin nicel veriler betimleyici istatistiklerle, nitel verilerse içerik analiziyle çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; Türkçe öğretmenleri öğretimin sürdürülebilirliği, dijital içeriklerin rahatça kullanılabilmesi, ekonomik olması, öğrencilerle birebir ilgilenilme fırsatı sunması açısından; öğrenciler ise salgından korunmak ve eğitimin sürdürülebilirliği bakımından uzaktan eğitimin olumlu olduğunu belirtmiştir. Yine de öğretmenlere göre dört temel dil becerisi yüz yüze iletişimi gerekli kıldığı için uzaktan eğitim şeklinde yürütülen Türkçe dersleri etkisiz kalır ve üstelik uzaktan eğitimde öğrencilerin ders kazanımlarını edinme düzeyini belirlemek de çok zordur. Öğrenciler ise uzaktan eğitimin olumsuz yönleri için genel ağa bağlanamama, donanım yetersizlikleri ve çevrimiçi ortamdan dolayı motive olamama sorunlarını sıralamıştır. Bu sonuçlara göre her iki öğretim şeklinin birbirine üstün tarafları göz önüne alındığında öğretim faaliyetlerinde işlevsel ve faydalı durumlarda öğretmen ve öğrenciler için uzaktan eğitim etkinlikleri düzenlenebilir.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the possibilities and competencies of Turkish teachers and secondary school students who experience distance education for the first time and to reveal their views on Turkish lessons conducted with distance education. The research was designed as a survey study. The study group of the research consists of 40 Turkish teachers and 168 secondary school students. Quantitative data on the research questions were analysed with descriptive statistics and qualitative data were analysed with content analysis. According to the research results; Turkish teachers, in terms of the sustainability of teaching, the ease of use of digital content, the affordability, and the opportunity to engage with students one-on-one; On the other hand, students stated that distance education is positive in terms of protection from the epidemic and the sustainability of education. However, according to the teachers, since the basic language skills of the Turkish lesson require face-to-face communication, the Turkish lessons conducted in the form of distance education are ineffective and it is very difficult to determine the level of acquisition of course gains in distance education. On the other hand, the students listed the problems of connecting to the general network, hardware inadequacies and not being motivated due to the online environment for the negative aspects of distance education. According to these results, considering the superior aspects of both teaching methods, distance education activities can be organized for teachers and students in functional and useful situations in teaching activities.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1470746>

Atıf/Cite as: Çiçek, S., & Asar, A. (2024). Ana dili olarak Türkçe öğretiminde uzaktan eğitime ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 919-937.

Giriş

Çin’de başlayıp bütün dünyaya hızlı ve ölümcül bir şekilde yayılan Koronavirüs salgını dünya sağlığıyla birlikte insanların yaşam şekillerini, dünya ekonomisini ve nihayet eğitim-öğretim faaliyetlerini derinden etkilemiştir. Bu salgının yayılımını engellemek amacıyla yüz yüze eğitim imkânları ortadan kalktığı için uzaktan eğitim çalışmaları ulusal ve uluslararası ölçekte devreye koyulmuştur. Bununla birlikte ülkemizde ilk defa bu kadar büyük çapta ve bütün eğitim kademelerinde yürütülmek zorunda kalan uzaktan eğitim aslında eski bir kavramdır. Nitekim Clark (2020, 411) bu yöntemin mektup, kitap, gazete gibi araçlarla yazının icadından beri kullanıldığını ifade etmiştir. Buna karşın bilişim sistemlerinin gelişimiyle beraber uzaktan eğitim araçlarının çeşidi ve sayısı artmıştır. Buna göre uzaktan eğitim; uzaktan iletişim araçlarının kullanımıyla farklı ortamlarda bulunan öğrenci ile öğretmenlerin birbirleriyle ve ders materyalleriyle etkileşimi yoluyla yapılan eğitimidir (Schlosser ve Simonson, 2009). Başka bir deyişle TV, bilgisayar, tablet, cep telefonu vb. gibi uzaktan iletişim araçlarıyla yüz yüze etkileşim olmadan yapılan eğitim-öğretim faaliyetidir.

Yüz yüze eğitimin yapılamadığı olağanüstü veya tercih edilmediği durumlarda farklı bir seçenek sunan uzaktan eğitim; zamandan ve mekândan bağımsızlık, ekonomiklik, esneklik, farklı alanlarda tasarruf, fırsat eşitliği, bireysellik, geniş çaplı öğrenme, erişilebilirlik, çoklu ortam araçlarından yararlanma, yaşam boyu öğrenmeyi destekleme gibi kullanıcılarına fırsatlar sunmaktadır (Arat ve Bakan, 2014; Kırık, 2016; Odabaş, 2003; Sadeghi, 2019; Traxler, 2018). Buna göre uzaktan eğitimle Bangladeşli çalışan kadınlar eğitim alabilmekte, bu sayede eğitimde cinsiyet eşitliğine katkı sağlanmaktadır (Ferdousi, 2010). Ülkemizde de Anadolu Üniversitesi’ni uzaktan eğitim aracılığıyla bitiren kişiler; farklı mesleklerde istihdam olmuş ve gelir artışı elde etmiştir (Kan Kılınç vd., 2020). Bununla birlikte Khan ve Williams de (2007) uzaktan eğitimin özellikle imkân olmayan bireylere eğitim fırsatı sağlayarak gelir düzeyini artırmada etkili olduğunu belirlemiştir. Öte yandan Wang (2004) bilişim teknolojilerindeki ilerlemelere rağmen uzaktan eğitim aracılığıyla yürütülen dil eğitiminin istenen düzeyde olmadığını ifade etmiştir. Öğretmen ve öğrenci etkileşiminin zayıflığı, dikkat dağınıklığı, motivasyon eksikliği gibi duyuşsal sorunların yanında yaşanan teknik sorunlar uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre zayıf kaldığı boyutlardır.

Alanyazında daha önce yapılan araştırmalarda farklı öğretim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin (Çok, 2021; Koca, 2021; Şahin, 2021; Yumrul, 2021; Yürek, 2021) ve farklı sınıf seviyelerinde öğrenim gören öğrencilerin (Başar vd., 2019; Duran, 2020; Elcil ve Şahiner, 2014; İskender, 2021; Kan Kılınç vd., 2020; Kaptanoğlu, 2021; Karatay vd., 2021; Özer ve Çekici, 2020; Tuncer, 2021) uzaktan eğitime ilişkin görüşleri alınmıştır. Buna göre Koca (2021) ortaokulda görev yapan öğretmenlerle yürüttüğü çalışmada öğretmenlerin uzaktan eğitime karşı olumsuz tutum takındığı belirlenmiştir. Çok ise (2021) ortaokul ve ortaöğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitimle ilgili öz yeterlik algıları üzerinde ders materyalleri, özgüven ve çabanın yüksek düzeyde engel oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlara göre her ders için materyal hazırlama zorunluluğu, öğrenci başarısını değerlendirmenin güçlüğü, uzaktan eğitimde deneyim eksikliğinin öğretmenlerin öz yeterlik algısını olumsuz şekilde etkilediği görülmüştür. Öğrencilerle yapılan uzaktan eğitimle ilgili araştırma sonuçlarına bakıldığında ise Duran (2020) öğrencilerin eğitim algılarının uzaktan eğitimdeki etkileşim azlığından olumsuz etkilendiğini belirlemiştir. Tuncer ise (2021) uygulamalı dersleri uzaktan almak zorunda kalan öğrencilerin bu durumdan memnun olmadığını ve uzaktan eğitime karşı olumsuz tutum sergilediklerini ifade etmiştir. Daha önce yapılan araştırmalar incelendiğinde, ana dili olarak Türkçe öğretiminde uzaktan eğitime ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini birlikte ele alıp değerlendiren bir araştırmanın yapılmadığı görülmüştür. Aniden ortaya çıkıp bütün dünyayı etkileyen salgın sürecinde yüz yüze eğitime erişimin olmadığı bir durumda zorunlu olan uzaktan eğitim deneyiminin ana dilinde Türkçe öğretiminde öğretmen ve öğrencilerde bıraktığı etkilerin ortaya konması, gelecekte daha verimli öğrenme süreçlerinin oluşturulması bakımından son derece gereklidir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı; uzaktan eğitimi ilk defa deneyimleyen öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitim sürecindeki imkân ve yeterliklerini tespit etmek, ana dilinde Türkçe öğretimi özelinde uzaktan eğitimle ilgili görüşlerini ortaya koymaktır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların ileride planlanacak olan olası uzaktan eğitim etkinliklerinin iyileştirilmesine katkı sunması beklenmektedir. Bu amaçla araştırmanın soruları şu şekilde oluşturulmuştur:

- 1) Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde imkân ve yeterlik düzeyi ne durumdadır?
- 2) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde imkân ve yeterlik düzeyi ne durumdadır?
- 3) Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri nelerdir?
- 4) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimle yürütülen Türkçe derslerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Uzaktan eğitimi ilk defa deneyimleyen Türkçe öğretmeni ve ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecindeki imkân ve yeterliklerini tespit etmek, uzaktan eğitimle yürütülen Türkçe derslerine ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma durum çalışmasına göre yürütülmüştür (Davey, 2009). Araştırmada katılımcı öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitimdeki imkân ve yeterlikleri ile uzaktan eğitime ilişkin görüşleri uygun veri toplama teknikleriyle tespit edilerek ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çünkü bu örnekleme yöntemi sayesinde araştırma amaçları için zengin durumlara ulaşılmış ve ayrıntılı inceleme fırsatı yakalanmıştır (Büyüköztürk vd., 2015). Bu gerekçe ile bu araştırmada da zengin veri ve elverişli bir ortam sunacağı tahmin edilerek Düzce Merkez ilçesinde görev yapan Türkçe öğretmenleri ve yine Merkez ilçede bulunan bir ortaokul örneklem olarak alınmıştır. Ayrıca Koronavirüs salgınının Türkiye’de başladığı ve sürdüğü Mart 2020 ve 2022 yılları arasında uzaktan eğitimi deneyimleyen Türkçe öğretmenleri ve ortaokul öğrencileri araştırmanın katılımcılarıdır. Buna göre çalışma grubundaki Türkçe öğretmenleri ve ortaokul öğrencilerine ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Türkçe öğretmenlerine ilişkin bilgiler		Toplam		Genel toplam
Cinsiyet	Kadın	24	40	40
	Erkek	16		
Hizmet yılı	10 yıl ve altı	8	40	
	10 yıl ve üstü	32		
Ortaokul öğrencilerine ilişkin bilgiler				
Sınıf düzeyi	5. Sınıf	Kız	29	49
		Erkek	20	
	6. Sınıf	Kız	25	51
		Erkek	26	
	7. Sınıf	Kız	16	32
		Erkek	16	
	8. Sınıf	Kız	14	36
		Erkek	22	

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmada 16 erkek, 24 kadın; toplam 40 Türkçe öğretmenin görüşü alınmıştır. Görüşleri alınan öğretmenlerin hizmet yılı 6 ile 24 yıl arasında değişmektedir. 8 öğretmen 10 yıl ve altı hizmet yılına, 32 öğretmen 10 yıl üstü hizmet yılına sahiptir. Görüşü alınan ortaokul öğrencilerinin 49’u 5. sınıfa, 51’i 6. sınıfa, 32’si 7. sınıfa, 36’sı ise 8. sınıfa devam etmektedir. Toplam 168 ortaokul öğrencisinin görüşüne başvurulmuştur, bu öğrencilerin 84’ü kız, 84’ü erkektir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni ve ortaokul öğrencilerinin imkân ve yeterliklerini belirlemek ve uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin alınmasında görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla araştırmacıların yaptığı alanyazın taraması sonucunda iki bölümden oluşan, yarı yapılandırılmış öğretmen ve öğrenci görüşme formları hazırlanmıştır. Bu formların birinci bölümünde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen ve öğrencilerin imkân ve yeterliklerine ilişkin açık uçlu sorular vardır. Formun ikinci bölümünde ise öğretmen ve öğrencilerin uzaktan

eğitimle yürütülen Türkçe derslerine ilişkin görüşlerini almak için açık uçlu sorular vardır. Bu formlar iki alan uzmanı akademisyen ve iki Türkçe öğretmeninin görüşüne sunulmuştur; uzmanlardan araştırma amaçlarına uygunluk, içerik, dil bilgisi, yazım ve noktalamaya ilişkin gelen geri bildirimler neticesinde formlara son şekli verilmiştir.

Veri Analizi

Türkçe öğretmeni ve ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde imkân ve yeterliklerine ilişkin veriler, MS Excel ve SPSS 22 paket programlarına işlenerek betimleyici istatistikler oluşturulmuştur. Öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinden elde edilen nitel verilerin ise içerik analizi yapılmıştır. Buna göre öğretmen ve öğrenci görüşlerini iki araştırmacı farklı yerlerde ayrı analiz etmiş, tema ve alt temalara ulaşarak bunları tipik örneklerle desteklemiştir. Daha sonra araştırmacılar; bir araya gelerek ulaştıkları kategorileri karşılaştırmış, bu karşılaştırma sonucunda son şekline ulaşan kategoriler birleştirilmiştir. İçerik analizlerinden elde edilen son veriler ise Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüyle hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre verilerin güvenilirlik düzeyinin %85'in üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan farklı verilerde ise iki araştırmacı, görüşme dokümanlarını birlikte inceleyip ortak bir karar verip bunu ilgili temaya koymuştur. Böylece uzmanlar öğretmen ve öğrenci görüşleriyle ilgili kodlamaların güvenilirlik ve geçerliğini sağlamış, bulgular son şekline ulaşmıştır.

Bulgular

1. Birinci Soruna İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın birinci sorusunda Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde imkân ve yeterlik düzeyine ilişkin veriler incelenmiştir.

a) *Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitime hangi araç ve/veya araçlarla eriştikleriyle ilgili bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.*

Tablo 2. Türkçe Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Erişim Sağladığı Araçlar

	<i>f</i>	%
Sadece tablet	1	2.5
Tablet + bilgisayar	1	2.5
Telefon	2	5
Tablet + bilgisayar + telefon	3	7.5
Telefon + bilgisayar	10	25
Sadece bilgisayar	23	57.5

Tablo 2'de görüldüğü gibi öğretmenlerin büyük bir bölümü (%57.5) sadece bilgisayar kullanarak uzaktan eğitime erişim sağlamıştır. Diğer araçlarla birlikte uzaktan eğitime erişim için bilgisayarı kullanma oranı ise %92.5'tir. Uzaktan eğitime erişim için telefon kullanım oranı %5 iken diğer araçlarla birlikte telefon kullanım oranı %37.5'tir. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin uzaktan eğitime en sık bilgisayar ve telefonla erişim sağladıkları söylenebilir.

b) *Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde kullandıkları aracın kendilerine ait olma durumu ile ilgili bilgiler şöyledir:*

Tablo 3. Türkçe Öğretmenlerinin Kullandığı Uzaktan Eğitim Aracının Kendilerine Ait Olma Durumu

	<i>f</i>	%
Özel araç	38	95
Ailenin ortak aracı	1	2.5
Okuldan temin etme	1	2.5

Öğretmenler %95'lik oranla uzaktan eğitime erişim sağladığı aracın kendilerine ait olduğunu belirtmiştir. %2.5'lik bir oranla ailenin ortak kullandığı aracı kullanan öğretmenler, %2.5'lik bir oranla da uzaktan eğitime erişim için okullarından araç temin etmiştir.

c) *Türkçe öğretmenlerinin evlerinde genel ağ bağlantısına sahip olma durumu ile ilgili bilgiler şöyledir:* Görüşü alınan Türkçe öğretmenlerinin tamamı evlerinde kendilerine ait genel ağın bulunduğunu belirtmiştir.

d) *Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitim sırasında buldukları mekânlarla ilgili bilgiler şu şekilde ortaya çıkmıştır:*

Tablo 4. Türkçe Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Erişim Sağladığı Mekânlar

	<i>f</i>	%
Ev	22	55
Ev ve okul	18	45

Türkçe öğretmenleri %55'lik bir oranla sadece evlerinden uzaktan eğitime erişim sağlamış, %45'lik bir oranla hem ev hem de çalıştıkları okullardan uzaktan eğitime erişim sağlamıştır.

e) *Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitim sırasında yaşadıkları sorunlar Tablo 5'te verilmiştir.*

Tablo 5. Türkçe Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadığı Sorunlar

	<i>f</i>	%
Uzaktan eğitim uygulamalarına giriş yapamama ve uygulama kaynaklı bağlantı hataları	37	92.5
Genel ağa bağlanamama	15	37.5
Erişimi desteklenmeyen cihaz	12	30
Sorun yaşamadım.	2	5

Tablo 5'te görüldüğü gibi Türkçe öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu uzaktan eğitime erişimde birden fazla sorun yaşamıştır. Uzaktan eğitimde en çok yaşanan sorun %92.5'lik bir oranla uzaktan eğitim uygulamalarına giriş yapamama ve bu uygulamalardan kaynaklanan bağlantı hatalarıdır. Bu sorunu, %37.5'lik bir oranla genel ağ bağlantısı takip etmiştir. %30'luk bir oranla uzaktan eğitimde erişimi desteklenmeyen cihazlardan sorun yaşanmıştır. İki öğretmen, uzaktan eğitime erişimde herhangi bir sorun yaşamadığı ifade etmiştir. Buna göre öğretmenlerin %95'inin uzaktan erişimde çeşitli nedenlerle teknik sorunlar yaşadığı görülmüştür.

f) *Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitim araçlarını kullanma yeterliğine ilişkin veriler Tablo 6'da verilmiştir.*

Tablo 6. Türkçe Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Araçlarını Kullanma Yeterliği

	<i>n</i>	%
Yeterli	25	62.5
Kısmen yeterli	15	37.5

Tablo 6'da görüldüğü gibi Türkçe öğretmenleri %62.5'lik oranla, uzaktan eğitim araçlarını kullanma düzeylerinin yeterli olduğunu, %37.5'lik oranla uzaktan eğitim araçlarını kullanma düzeylerinin kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Hiçbir öğretmen yetersizim cevabı vermemiştir.

g) *Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yardım alma durumlarına ilişkin veriler Tablo 7'de verilmiştir.*

Tablo 7. Türkçe Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimde Yardım Alma Durumu

	n	%
Yardıma ihtiyaç duymadım	17	42.5
Yardıma ihtiyaç duydum.	23	57.5

Türkçe öğretmenleri uzaktan eğitim sürecinde %42.5'lik oranla uzaktan eğitime ilişkin iş ve işlemleri yardıma ihtiyaç duymadan yaptıklarını; %57.5'lik bir oranla başkalarından yardım alarak yaptıklarını belirtmiştir. Öğretmenler, sırasıyla meslektaşlarından (Bilişim Teknolojileri ve İngilizce öğretmenleri), genel ağdan ve aile bireylerinden yardım almıştır.

b) Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimi yürütme durumuna ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 8. Türkçe Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimi Gerçekleştirme Durumu

	n	%
Planlı ve düzenli yürüttüm.	29	72.5
Kısmen planlı ve düzenli yürüttüm	11	27.5

Türkçe öğretmenleri; %72.5 oranla uzaktan eğitim sürecinde Türkçe derslerini planlı ve düzenli bir şekilde yürütebildiklerini, %27.5'lik bir oranla da kısmen planlı ve düzenli bir şekilde yürütebildiklerini belirtmiştir.

2. İkinci Soruna İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın ikinci sorusunda ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde imkân ve yeterlik düzeyine ilişkin veriler incelenmiştir.

a) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitime katılma durumları ve uzaktan eğitime hangi araç ve/veya araçlarla eriştikleriyle ilgili bilgiler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Erişim Sağladıkları Araçlar

Kullanılan araç/araçlar	N	%
Bilgisayar + TV	1	0.6
Bilgisayar + TV + telefon	1	0.6
Bilgisayar + tablet	2	1.2
Bilgisayar + tablet + telefon	2	1.2
Bilgisayar + tablet +telefon+ TV	2	1.2
Telefon + TV + Tablet	2	1.2
Telefon + TV	4	2.4
Tablet	15	8.9
Tablet + telefon	16	9.5
Telefon + bilgisayar	23	13.7
Bilgisayar	26	15.5
Telefon	69	41.1
Toplam	163	97

Tablo 9'da görüldüğü gibi öğrencilerin %97'si, çok çeşitli araçlarla uzaktan eğitime katılmıştır. Genel olarak öğrencilerin telefon ve bilgisayarla Türkçe derslerine katıldıkları görülse de çok çeşitli araç ve araç

birlikteliklerinin kullanılması öğrencilerin uzaktan eğitime erişim için bütün imkânları kullanmaya çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

Çalışma grubundaki öğrencilerin %3'ü (5 öğrenci) uzaktan eğitime katılmadığını gerekçe göstermeden belirtmiştir. Uzaktan eğitime katılmadığını belirten öğrencilerin 4'ü kız 1'i erkektir. 5. sınıf düzeyinde uzaktan eğitime katılmayan öğrenci yoktur. Uzaktan eğitime katılmayan 2 öğrenci 6. sınıfta, 1 öğrenci 7. sınıfta, 2 öğrenci 8. sınıftadır.

b) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde kullandıkları aracın kendilerine ait olma durumu ile ilgili bilgiler Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Ortaokul Öğrencilerinin Kullandığı Uzaktan Eğitim Aracın Kendilerine Ait Olma Durumu

		f	%
Özel araç	Öğrenciye ait araç	92	56.4
	Anneye ait araç	34	
	Ailenin ortak aracı	25	
Özel araç değil	Babaya ait araç	7	43.6
	Büyük kardeşlere ait araç	3	
	Okuldan temin edilen araç	2	

Ortaokul öğrencilerinin 92'si uzaktan eğitime erişim sağladığı aracın kendisine ait olduğunu, 71'i uzaktan eğitime erişim sağladığı aracın kendisine ait olmadığını belirtmiştir. Uzaktan eğitime erişim sağladığı aracın kendisine ait olmadığını belirten öğrencilerin 34'ü erkek, 37'si kız olup cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık yoktur. Öğrencilerin 34'ü annesine, 25'i ailenin ortak kullandığı araçla, 7'si babasına, 2'si ağabeyine, 1'i ablasına, 2'si okuldan temin edilen araçla uzaktan eğitime katılmıştır. Araştırmada ayrıca sınıf seviyesi yükseldikçe öğrencilerin kendine ait bir cihaza sahip olma oranının yükseldiği görülmüştür.

c) Ortaokul öğrencilerinin evlerinde genel ağ bağlantısı bulunma durumuna ilişkin bilgiler Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Ortaokul Öğrencilerinin Evlerinde Genel Ağ Bağlantısının Bulunma Durumu

	N	%
Genel ağ var	146	90
Genel ağ yok	17	10

Tablo 11'de görüldüğü gibi 146 öğrencinin evinde genel ağ bağlantısı vardır, 17 öğrencinin ise evinde genel ağ bağlantısı yoktur. Evinde genel ağ bağlantısı bulunmayan öğrencilerin üçü okulun genel ağ bağlantısıyla uzaktan eğitime erişim sağlamıştır. Bu durum evlerinde genel ağ bağlantısında sorun yaşayan öğrencilerin farklı şekillerde çözüm aradıkları şeklinde yorumlanabilir.

d) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitim sırasında yaşadıkları sorunlar Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Ortaokul öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadığı Teknik Sorunlar

	f
Uzaktan eğitim uygulamalarına giriş yapamama ve uygulama kaynaklı bağlantı hataları	131
Genel ağa bağlanamama	56
Şifre alamama	41
Erişimi desteklenmeyen cihaz	39
Diğer	2
Sorun yaşamadım	31

Öğrencilerin 31'i (%19) uzaktan eğitimde sorun yaşamadığını belirtmiştir. Sorun yaşayan öğrenciler ise Tablo 12'de görüldüğü gibi uzaktan eğitim sürecinde en sık uzaktan eğitim uygulamalarına giriş yapamama ve bağlantı hataları sorunu yaşamıştır. Ayrıca öğrenciler genellikle birden fazla sorun yaşamıştır.

e) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitim araçlarını kullanma yeterliğine ilişkin veriler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 13. Ortaokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Araçlarını Kullanma Yeterliği

	N	%
Yeterliyim	110	67.5
Kısmen yeterliyim	47	28.8
Yetersizim	6	3.7

Uzaktan eğitim araçlarını kullanmada 6 öğrenci yetersiz olduğunu, 47 öğrenci kısmen yeterli olduğunu, 110 öğrenci yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu durum normal eğitim sürecinde uzaktan eğitim araçları kullanma konusunda öğrencilere eğitim verilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

f) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde yardım alma durumuna ilişkin veriler Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Ortaokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitimde Yardım Alma Durumu

	f	%
Yardıma ihtiyaç duymadım.	81	50
	Anne yardımı	35
	Diğer aile bireylerinin yardımı	12
Yardıma ihtiyaç duydum.	Öğretmen yardımı	32
	Komşu yardımı	2
	Yardım alamama	1

81 öğrenci uzaktan eğitim sürecinde herhangi bir yardıma ihtiyaç duymadığını, 82 öğrenci yardıma ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Yardıma ihtiyaç duyan öğrenciler; çoğunlukla anne olmak üzere aile bireylerinden, öğretmen ve komşularından yardım aldıklarını belirtmiştir. Bir öğrenci ise kimseden yardım alamadığını belirtmiştir.

g) Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitime katılma durumuna ilişkin veriler aşağıdaki gibidir.

Tablo 15. Ortaokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Katılma Durumu

	f	%
Planlı ve düzenli katıldım.	102	63
Kısmen planlı ve düzenli katıldım.	57	35
Planlı ve düzenli katılamadım.	4	2

102 öğrenci Türkçe derslerine planlı ve düzenli şekilde katıldığını, 57 öğrenci Türkçe derslerini kısmen planlı ve düzenli katıldığını, 4 öğrenci planlı ve düzenli şekilde katılamadığını belirtmiştir.

Uzaktan eğitimde Türkçe dersini imkânsızlıklardan ötürü planlı ve düzenli şekilde katılmayan öğrenci sayısı (dört öğrenci) çok azdır. Uzaktan eğitime katılmayan ve bunun için bir gerekçe sunmayan 5 öğrencinin de bu gruba dâhil edilmesi ile imkânsızlıktan ötürü Türkçe derslerine katılmayan öğrenci oranının %5.3 gibi bir oranda kaldığı söylenebilir.

Üçüncü Soruna İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü sorusunda Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin içerik analizleri yapılmıştır. Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yürüttükleri Türkçe derslerine ilişkin görüşlerinin “olumlu ve olumsuz yönler” şeklinde iki ana temada toplandığı görülmüştür.

a) *Salgın döneminde Türkçe derslerinin uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesinin olumlu yönleri bakımında Türkçe öğretmenlerinin görüşlerinin içerik analizi Tablo 16’da verilmiştir.*

Tablo 16. Türkçe Öğretmenlerine Göre Uzaktan Eğitimin Olumlu Yönleri

Tema	Uzaktan Eğitimin Olumlu Yönlerine İlişkin Gerekçeler	f
Duyuşsal becerilerde iyileşme	Çekingen öğrencileri derse katma	6
	Öğrencilerle birebir ilgilenme	
	Özgüveni artırma	
Teknolojik becerileri geliştirme	Dijital içerik kullanımı	7
	Teknoloji kullanımını geliştirme	
Sınıf yönetimi kolaylığı	Öğrenci olumsuz davranışlarında azalma	5
	Derse katılımı artırma	
Ekonomiklik	Maddi tasarruf	8
	Zamandan tasarruf	
	İş gücünü azaltma	
Sürdürülebilirlik	Eğitimden kopmama	13
	Her mekânın okul ortamı olması	
	Dil bilgisi konularını aktarma kolaylığı	
Salgından korunma	Hızlı ve aktif katılım sağlama	3
	Covid-19’a yakalanma riskini düşürme	

Tablo 16’da görüldüğü gibi uzaktan eğitimin olumlu yönleri 6 ana tema ve 15 alt temada toplanmıştır. Bu ana temalar “duyuşsal becerilerde iyileşme, teknolojik becerileri geliştirme, sınıf yönetimi kolaylığı, ekonomiklik, sürdürülebilirlik, salgından korunma” şeklinde ortaya çıkmıştır.

Duyuşsal becerilerde iyileşme: Görüşü alınan Türkçe öğretmenleri uzaktan eğitimde çekingen öğrencilerin derse daha rahat katılabildiğini, teknoloji becerisi gelişmiş öğrencilerin özgüvenlerinin yerinde olduğunu ayrıca öğrencilerle birebir ilgilenme imkânı bulduklarını belirtmiştir. Örnek: “Teknolojik araçları kullanmaya yatkın öğrencilerin kendine güvenmeleri onların derse katılımını artırdı (Ö21), Çekingen öğrenciler adına derse katılırken daha kolay oldu (Ö13).”

Teknolojik becerileri geliştirme: Öğretmenlere göre uzaktan eğitim sayesinde öğrencileri ve kendilerinin teknoloji kullanma becerisi gelişmiş, bu sayede öğretmenler derslerini dijital içeriklerle zenginleştirmiştir. Örnek: “Teknoloji kullanımını geliştirme açısından faydalıydı (Ö1), Dijital içerikler sayesinde konular daha hızlı ilerliyordu. Bol bol soru çözme fırsatımız oldu (Ö28).”

Sınıf yönetimi kolaylığı: Görüşü alınan Türkçe öğretmenlerine göre uzaktan eğitimde sınıf yönetimi daha kolaydır çünkü olumsuz öğrenci davranışları daha rahat önenebilmektedir. Örnek: “Öğrencilerin sınıf içindeki olumsuz davranışları sergileme fırsatları olmadığından daha olumlu bir sınıf ortamı oluştu (Ö38)”

Ekonomiklik: Çalışma grubundaki öğretmenlere göre uzaktan eğitim yüz yüze eğitime göre zaman, iş gücü ve maliyet açısından daha ekonomiktir. Örnek: “Ekonomikti, zamandan tasarruf sağladı (Ö5), Ders sırasında sınıf defteri doldurma veya yoklama alma gibi zaman kaybettiren unsurlarla uğraşmak zorunda kalınmadı (Ö39).”

Sürdürülebilirlik: Uzaktan eğitim sayesinde salgın döneminde öğretmen ve öğrenciler akademik hayattan kopmamış, genel ağ sayesinde her ortam okula dönüşebilmiş ayrıca hızlı ve aktif bir şekilde derse katılım olmuştur. Örnek: “Hızlı ve aktif katılım ile ders işlenmesi açısından faydalıydı (Ö2), Konuları eksik bırakmamak, öğrencilerin eğitimden tamamen kopmaması açısından salgın sürecinde faydalıydı (Ö23).”

Salgından korunma: Öğretmenlere göre salgın döneminde uzaktan eğitimde öğretmen ve öğrenciler ayrıca bunların yakınları salgın hastalıktan daha ez etkilenmiş, daha az sağlık sorunu yaşamıştır. Örnek: “Salgının olumsuz etkilerini azaltmak için faydalıydı (Ö8).”

b) Salgın döneminde Türkçe derslerinin uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesinin olumsuz yönleri hakkında Türkçe öğretmenlerinin görüşlerinin içerik analizi Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Türkçe Öğretmenlerine Göre Uzaktan Eğitimin Olumsuz Yönleri

Tema	Uzaktan Eğitimin Olumsuz Yönlerine İlişkin Gerekçeler	f
Dil becerilerini geliştirme güçlüğü	Dil becerilerini bir bütün olarak geliştirememe	15
	Okuma becerisi gelişim zorluğu	
	Dil bilgisi etkinliklerini işleme zorluğu	
	Yazma becerisi gelişim zorluğu	
	Yazma becerisi takip zorluğu	
	Konuşma becerisi gelişim zorluğu	
	Beden dili eksikliği	
Teknik sorunlar	Yöntem-teknik sınırlılığı	13
	Elektrik kesintileri	
	Genel ağ sorunları	
Yönetim sorunları	Donanım yetersizliği	12
	Ders programı değişikliği	
	Ders süresi kısalığı veya uzunluğu	
	Mesai saati belirsizliği	
Duyuşsal sorunlar	Öğrenci devamsızlığı	16
	Motivasyon düşüklüğü	
	Mahremiyet yokluğu	
	Dikkat dağınıklığı	
Sınıf yönetimi zorluğu	Göz teması kuramama	15
	Fiziksel kontrol yokluğu	
	Okul ve ders disiplini eksikliği	
Ölçme-değerlendirme eksikliği	Olumsuz öğrenci davranışları	7
	Sınav yapamama	
Sağlık sorunları	Öğrenciyi gözlemleyememe	1
	Göz sağlığını olumsuz etkileme	
	Hareketsizlik	

Tablo 17’de görüldüğü gibi uzaktan eğitimin olumsuz yönleri 7 ana tema ve 26 alt temada toplanmıştır. Bu ana temalar “dil becerilerini geliştirme güçlüğü, teknik sorunlar, yönetim sorunları, duyuşsal sorunlar, sınıf yönetimi zorluğu, ölçme-değerlendirme eksikliği, sağlık sorunları” şeklinde ortaya çıkmıştır.

Dil becerilerini geliştirme güçlüğü: Görüşü alınan Türkçe öğretmenleri; Türkçe dersi bir beceri dersi olduğu için uzaktan eğitimde dinleme, konuşma, yazma, okuma becerilerinin gelişimi ve bunun takibinin zorluğuna vurgu yapmıştır. Bir beceri dersi olan Türkçe dersi, dört temel dil becerisinden oluşmaktadır. Dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerinin birlikte ve dengeli bir şekilde gelişimi müfredatın ana hedefleri arasındadır (MEB, 2019). Başka bir deyişle uzaktan eğitimde Türkçe dersindeki dört temel dil becerisi bir bütün olarak gelişemez. Dersin gereği olan beden dili, yüz ifadeleri, göz teması vb. unsurlar daima eksik veya sınırlı kalıp hep aynı yöntem-teknikler kullanılır. Ayrıca teknik imkânlardan kaynaklanan sorunlar ve ders süresi yetersizliği nedeniyle temel dil becerilerinin gelişimi aksayacak, ders amaçlarına ulaşamayacaktır. Örnek: “Türkçe dersi kazanımlarının verilmesinde (özellikle yazma becerisi) yeterli olduğunu düşünmüyorum. (Ö14).”

Teknik sorunlar: Öğretmenlere göre uzaktan eğitimde elektrik, genel ağ alt yapısı ve donanım kaynaklı teknik sorunlar sıklıkla yaşanmaktadır. Örnek: “Öğrencilerimin birçoğu kırsalda olduğu için internet erişiminde sıkıntı yaşadılar ve derse katılamadılar (Ö9).”

Yönetim sorunları: Görüşü alınan Türkçe öğretmenlerine göre uzaktan eğitimde sıklıkla yaşanan ders programı değişiklikleri, derslerin geniş bir zamana yayılması onları daha fazla yormuş ve yıpratmıştır. Ayrıca bazı öğretmenlere göre kırk dakika ders süresi kısa olarak değerlendirilirken bazılarının göre ise odaklanma ve sağlık açısından ders süresi uzundur. Örnek: “En az on kere program değişti diye hatırlıyorum sadece bir dönemde

(Ö10), Mesai saati çok esnekti. Devamlı bizi özelden rahatsız edip soru soruyor ya da mazeret bildiriyordu öğrenciler. Mahremiyet kalmadı (Ö10).”

Duyuşsal sorunlar: Çalışma grubundaki öğretmenlere göre uzaktan eğitimde, göz teması kuramama, beden dili gibi eksiklikler yüzünden motivasyon düşüklüğü ve dikkat dağınıklığı olmaktadır. Üstelik öğretmenlere göre uzaktan eğitimde sınıf mahremiyeti kalmamıştır çünkü ekranın diğer ucunda kimler olduğu bilinmemektir ayrıca aileler derse dâhil olabilmektedir. Bu durum öğretmenleri fazlasıyla tedirgin etmiştir. Örnek: “Öğrencilerin dikkatinin dağılması, çokça devamsızlık yapabilmeleri ve ölçme değerlendirme sorunları (Ö15).”

Sınıf yönetimi zorluğu: Uzaktan eğitim sayesinde salgın döneminde öğretmen ve öğrenciler akademik hayattan kopmamış, genel ağ sayesinde her ortam okula dönüşebilmiştir ancak sınıf yönetiminde birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Örnek: “Soru sorduğumda yanıt alamama ve öğrencilerin derse girmemesi ya da mikrofonları yokmuş gibi davranmaları yıpratıcı idi (Ö1).”

Ölçme-değerlendirme eksikliği: Öğretmenler uzaktan eğitimde işledikleri derslere ilişkin her öğrenci aynı uzaktan eğitim imkânlarına sahip olmadığı için herhangi bir geçerli ölçme-değerlendirme faaliyeti yapamamıştır. Öğrenciyi yüz yüze eğitimde olduğu gibi güvenilir bir şekilde gözleme imkânı olmamış, bu durum ölçme-değerlendirmeyi olumsuz etkilemiştir. Örnek: “Devam zorunluluğu olmaması ve ölçme değerlendirme sorunları (Ö15).”

Sağlık sorunları: Salgın nedeniyle uzaktan eğitim araçlarıyla geçirilen uzun zaman öğretmenlere göre kendileri ve öğrencilerini fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkilemiştir. Özellikle öğrenci ve öğretmenlerin gözleri bu durumdan zarar görmüştür. Örnek: “Bilgisayara bağlı hareketsiz kalma sıkıntısı ve görme sorunları vardı (Ö32).”

4. Dördüncü Soruna İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın dördüncü sorusunda ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin içerik analizi yapılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimle katıldıkları Türkçe derslerine ilişkin görüşlerinin olumlu ve olumsuz yönler şeklinde iki ana temada toplandığı görülmüştür.

a) *Salgın döneminde Türkçe derslerinin uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesinin olumlu yönleri hakkında ortaokul öğrencilerinin görüşlerinin içerik analizi Tablo 18’de verilmiştir.*

Tablo 18. Ortaokul Öğrencilerine Göre Uzaktan Eğitimin Olumlu Yönleri

Tema	Uzaktan Eğitimin Olumlu Yönlerine İlişkin Gerekçeler	f
Duyuşsal beceriler	Arkadaşın değerini bilme	3
	Eğlenceli ders işleme	
Ekonomiklik	Maddî tasarruf	34
	Zamandan tasarruf	
	Beslenme kolaylığı	
Fiziksel rahatlık	Rahat bir ortam sunma	19
	Uzun teneffüsler	
	Ders araç-gereçlerine ulaşmada kolaylık	
Teknolojik becerileri geliştirme	Klavye kullanım hızının artması	2
	Dijital içerik kullanımı	
	Eğitimden kopmama	
Sürdürülebilirlik	Hızlı ve aktif katılım sağlama	45
	Verimli ders işleme	
	Ders kayıtlarına tekrar ulaşma fırsatı	
Salgından korunma	Covid-19’a yakalanma riskini düşürme	47

Tablo 18’de görüldüğü gibi uzaktan eğitimin olumlu yönleri 6 ana tema, 15 alt temada toplanmıştır. Bu ana temalar “duyuşsal beceriler, ekonomiklik, fiziksel rahatlık, teknolojik becerileri geliştirme, sürdürülebilirlik, salgından korunma” şeklinde ortaya çıkmıştır.

Duyuşsal beceriler: Görüşü alınan ortaokul öğrencileri uzaktan eğitimde yüz yüze eğitimin sunduğu arkadaşlarıyla beraber olma, sosyalleşmenin kıymetini öğrendiklerini belirtmiştir. Ancak yine de öğrenciler uzaktan eğitimde eğlenceli ders işlediklerini de eklemiştir. Örnek: “Okulun kütüphanesinde ya da sınıfta daha fazla odaklanıyorduk. Anlamadığımız yerleri de arkadaşlarımıza ve öğretmenlerimize soruyorduk. Birbirimizin kıymetini bildik (61).”

Ekonomiklik: Çalışma grubundaki öğrencilere göre uzaktan eğitim; beslenme, servis vb. giderlerden ve ayrıca okul hazırlığı için harcanan zaman ile yolda geçen süreden tasarruf sağlamaktadır. Ekonomiklik uzaktan eğitimin olumlu yönleri için belirtilen üçüncü en önemli gerekçedir. Örnek: “Hem ders dinledim hem yemek yedim (Ö14), Yolda yorulmadım, anne yemekleri yedim (Ö21).”

Fiziksel rahatlık: Ortaokul öğrencilerine göre uzaktan eğitimde öğrenciler günlük beslenmelerini daha rahat yaptıklarını, derslere daha rahat bir ortamda katıldıklarını ve ders araç-gereçlerine evde kolayca ulaştıklarını belirtmiştir. Örnek: “Okula gelirken çanta taşıyorum ama uzaktan eğitimde çanta taşımıyorum (Ö2), Hastalıktan korunurken soğukta üşümedim (Ö22).”

Teknolojik becerileri geliştirme: Uzaktan eğitim sayesinde öğrencilerin teknolojiyi kullanma becerisi gelişmiştir. Ayrıca öğrenciler, klavye kullanmada hızlanmış ve derslerde dijital içerik kullanmada deneyim kazanmıştır. Örnek: “Elim yazı yazmaya alışıyor (Ö7), Öğretmenimiz ekrana yansıtarak çeşitli kaynaklardan öğretici testler ve videolar açabiliyordu. Sunumlarımızı ekrana yansıtarak kolayca öğretmenlerimize göstererek ödevlerimizi yapabiliyoruz (Ö23).”

Sürdürülebilirlik: Uzaktan eğitim sayesinde salgın döneminde öğrenciler akademik hayattan kopmamış, derslere hızlı ve aktif katılım sağlamış, verimli ders işleme imkânı bulmuştur. Bununla birlikte öğrenciler uzun tenefüslerden ve ders kayıtlarına tekrar ulaşma fırsatı bulmalarından memnun kaldıklarını ifade etmiştir. Sürdürülebilirlik ana temasında eğitimden kopmama en çok gerekçe olarak sunulan alt temadır. Örnek: “Dersten geri kalmadım (Ö31), Uzaktan eğitimde Türkçe dersi zordu ama yine de evden çıkmadan ders yapabilmek güzeldi (Ö52).”

Salgından korunma: İlk defa küresel büyüklükte bir salgınla karşılaşan öğrenciler uzaktan eğitim sayesinde salgın hastalıktan daha ez etkilenmiştir. Uzaktan eğitimin olumlu yönleri için en çok belirtilen gerekçe salgından korunmadır. Örnek: “Salgın döneminde uzaktan eğitim bence iyi oldu eğer okula gelseydik virüs olabilirdik (Ö3).”

b) Salgın döneminde Türkçe derslerinin uzaktan eğitim şeklinde yürütülmesinin olumsuz yönleri bakımında ortaokul öğrencilerinin görüşlerinin içerik analizi Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Ortaokul Öğrencilerine Göre Uzaktan Eğitimin Olumsuz Yönleri

Tema	Uzaktan Eğitimin Olumsuz Yönlerine İlişkin Gerekçeler	f
Dil becerilerini geliştirme güçlüğü	Yazma becerisi gelişim zorluğu (yazılı ödev sunum zorluğu)	29
	Ortamın dil becerileri gelişimine uygun olmaması	
	Konuşma becerisi gelişim zorluğu	
Teknik sorunlar	Genel ağ sorunları	122
	Donanım yetersizliği	
	Uzaktan eğitim uygulamalarında kaynaklı sorunlar	
	Şifre alamama	
Yönetim sorunları	Ders programının tüm güne yayılması	9
	Sınıf birleştirme	
	Öğrenci devamsızlığı	
Duyuşsal sorunlar	Motivasyon düşüklüğü	59
	Dikkat dağınıklığı	
	Yorgunluk	
	Umutsuzluk	
	Uykusuzluk	
Sağlık sorunları	Sosyalleşme eksikliği	30
	Göz sağlığını olumsuz etkileme	
	Beden ağrıları	

Tablo 19’da görüldüğü gibi uzaktan eğitimin olumsuz yönleri 5 ana tema, 19 alt temada toplanmıştır. Bu ana temalar “dil becerilerini geliştirme güçlüğü, teknik sorunlar, yönetim sorunları, duyuşsal sorunlar, sağlık sorunları” şeklinde ortaya çıkmıştır.

Dil becerilerini geliştirme güçlüğü: Görüşü alınan ortaokul öğrencileri; uzaktan eğitimde özellikle konuşma ve yazma becerilerinde derin bir sorun yaşamıştır. Öğrenciler uzaktan eğitimde yeterli konuşma imkânı bulamadıklarını, yazılı ödev sunumunda zorlandıklarını, çevrimiçi ortamın getirdiği zorluklardan ötürü Türkçe derslerini verimli geçiremediklerini ifade etmiştir. Dil becerilerini geliştirme güçlüğü hususunda en çok belirtilen durum uzaktan eğitimin yazma becerisi açısından zor oluşudur. Örnek: “Evdeki seslerden dolayı bazen rahatsız oluyordum. Diğer arkadaşlarımızın evlerindeki seslerden rahatsız oluyorduk (Ö14), Okuduğumuz fazla anlaşılmıyor, şiir okurken veya yazı ödevlerimizi okurken donuyor, ses gitmiyor (Ö68).”

Teknik sorunlar: Uzaktan eğitimde yaşadıkları genel ağ, donanım, uzaktan eğitim için kullanılan platform kaynaklı sorunlar, bunlara giriş sorunu öğrencileri oldukça uğraştırmış ve zorlamıştır. Teknik sorunlar temasında en çok belirtilen konu genel ağ sorunları konusudur. Örnek: “Derse girememe sorunu, şifre sorunu (Ö5), İnternet gidiyordu, sesimi açamıyordum, sistem öğretmeni dersten atıyordu (Ö9).”

Yönetim sorunları: Çalışma grubundaki öğrenciler, uzaktan eğitimde ders programının tüm güne yayılması, sınıf birleştirme uygulamaları ve devamsızlığın takip edilmemesinden duydukları rahatsızlığı belirtmiştir. Örnek: “Ders saatleri düzensizdi (Ö15).”

Duyuşsal sorunlar: Uzaktan eğitimi ilk defa ve uzun süreli deneyimleyen öğrenciler ders içi ve ders dışı duyuşsal sorunları derinden yaşamıştır. Öğrenciler Türkçe dersinde motivasyon düşüklüğü, dikkat dağınıklığı yaşamıştır. Öğrenciler uzaktan eğitimde salgın nedeniyle umutsuzluğa kapılmış, yorgunluk ve uykusuzluk çekmiştir. Salgın döneminde uzun süre evde yalnız kalan öğrenciler; sokağı, öğretmenlerini ve arkadaşlarını özlemiştir. Duyuşsal sorunlar temasında en çok belirtilen husus motivasyon düşüklüğüdür. Örnek: “Arkadaşlarımla yüz yüze konuşamamak (Ö2), Türkçe dersinin uzaktan olmasının en olumsuz yönü derse odaklanamadık (Ö3) Göz ağrısı, kafa ağrısı, yalnızlık (Ö61).”

Sağlık sorunları: Salgın nedeniyle uzun süre evde kalan öğrenciler, uzun süre ekrana bakmaktan ve uzun süre ekran karşısında hareketsiz kalmaktan fiziksel sağlık sorunları yaşamıştır. Örnek: “Gözlerimiz bozuldu (Ö12), Gözlerim yoruldu, dersi iyi anlamadım (Ö16), Hep mavi ışığa baktığımız için gözlerimiz zarar görüyordu (Ö18), Bel ve boyun ağrılarım oldu (Ö23).”

Tartışma ve Sonuç

Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler uzaktan eğitim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için çoğunlukla bilgisayar ve akıllı telefon kullanmıştır. Öğretmenlerin neredeyse tamamı uzaktan eğitim sürecinde kendilerine ait cihazları kullanmıştır. Ancak yine de okula ait cihazları veya ailenin ortak kullandığı cihazları kullanan öğretmenler de vardır. Bu sonuçlarla benzer şekilde öğrencilerin uzaktan eğitime erişim için en çok kullandığı araç akıllı telefon ve bilgisayarlardır. Aksoğan (2021) ve Karakuş vd.’ne göre de (2020) öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde en çok akıllı telefon kullanmıştır. Ayrıca bu araştırmada, öğrencilerin uzaktan eğitimde Türkçe derslerine katılabilmek için farklı araçları kullandıkları belirlenmiştir. Bu durum öğrencilerin uzaktan eğitimde derslere katılmak için her türlü çözümü denediklerini gösterir. Araştırmada öğrencilerin yaklaşık yarısının çevrimiçi derslere erişim için kullandıkları araçlar kendilerine aittir. Kendine ait bir aracı olmayan öğrencilerin genellikle annelerine ait cep telefonlarından derslere eriştiği tespit edilmiştir. Kendine ait bir aracı olmada kız ve erkek öğrenci oranlarının birbirine çok yakın olduğu da ortaya çıkmıştır. Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde kullanmak üzere kendilerine ait araçlarının olmaması planlı ve düzenli bir şekilde derse katılımı olumsuz yönde etkileyebilecek bir durumdur.

Araştırmada bütün öğretmenlerin, uzaktan eğitimde kendilerine ait genel ağ bağlantısını kullandıkları belirlenmiştir. Bununla birlikte öğretmenler, uzaktan eğitimi sıklıkla evlerinden ve bazen de okullarından yürütmüştür. Bunun sebebi Covid 19 sürecinde öğretmenlerin görevlerini zaman zaman yüz yüze, zaman zaman da uzaktan yapmak zorunda kalmalarıyla açıklanabilir. Ayrıca Türkçe öğretmenlerinin aynı gün içinde hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim şeklinde derslerini yaptıkları da ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerle benzer şekilde öğrencilerin de çok büyük çoğunluğunun evinde genel ağ vardır. Genel ağ bağlantısı bulunmayan ya da

erişimde sorun yaşayan öğrenciler, yakın çevrelerindeki ve okullarındaki genel ağlardan yararlanarak bu sorunu aşmaya çalışmıştır. Bu sonuçlar, ülkemizde genel ağın yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Ancak uzaktan eğitimde aynı gün içerisinde uzaktan ve yüz yüze eğitimlerin derslerin olması, öğretmen ve öğrencilerin dersleri planlı ve düzenli bir şekilde yürütmesini zorlaştırabilir.

Araştırmada hem Türkçe öğretmenlerinin hem de ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde teknik sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin uzaktan eğitim faaliyetlerini gerçekleştirirken en sık karşılaştıkları sorunlar; uzaktan eğitim uygulamalarına giriş yapamama, uygulamalardan kaynaklı bağlantı hataları, genel ağ bağlantısı sorunları, erişimi desteklemeyen cihaz ve donanımlar olarak sıralanmaktadır. Öğretmenlerle benzer şekilde öğrencilerin de uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları teknik zorlukların başında uzaktan eğitim uygulamalarına giriş yapamama, uygulama kaynaklı bağlantı hataları, genel ağa bağlanamama ve şifre alamama gibi birden çok zorluk yaşadıkları görülmüştür. Bu araştırma sonuçlarıyla örtüşen şekilde Karakuş vd. de (2020) öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde en sık genel ağ bağlantısı ve desteklenmeyen cihaz veya donanım sorunu yaşadıklarını belirlemiştir. Bu sonuçlar, uzaktan eğitimde yaşanan teknik sorunların derslerin aksamasına neden olduğunu göstermektedir. Bu nedenle uzaktan eğitim için gerekli olan cihaz, donanım ve genel ağ bağlantısı gibi ihtiyaçları daha rahat ve kolayca karşılayabilmek için bu ürünlerdeki KDV oranları sıfırlanabilir, gümrük vergileri kaldırılabilir (Karcı, 2022). Böylece öğretmen ve öğrenciler uzaktan eğitim için gerekli ekipmanları daha ucuz ve daha kolay temin edebilirler.

Balaman ve Hanbay Tiryaki (2021) uzaktan eğitim araçlarını kullanmak için öğretmen eğitimlerinin gerekli olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde bu araştırmada da öğretmenlerin büyük bir bölümü uzaktan eğitim araçlarını kullanmada kendilerini yeterli görürken bir bölümü de kısmen yeterli görmektedir. Aynı şekilde uzaktan eğitim araçları, arayüzleri ve programlarını kullanmada yetersiz olduklarını belirten öğrenci sayısı az olsa da kısmen yeterli olduklarını belirten öğrencilerle birlikte bu oran yükselmektedir. Bu nedenle yüz yüze eğitim sürecinde uzaktan eğitime hazırlık amacıyla öğretmenler gibi öğrencilere de eğitim verilmesi gereklidir.

Türkçe öğretmenlerinin yarısından fazlası uzaktan eğitimde başkalarından yardım aldığını belirtmiştir. Öğretmenler, karşılaştıkları sorunların çözümünde meslektaşlarından, genel ağdan ve aile bireylerinden yardım almıştır. Sistemsel sıkıntılarda Bilişim Teknoloji öğretmenlerine, kullanılan programlardaki İngilizce kısımların açıklamaları için İngilizce öğretmenlerine başvurulmuştur. Bu durum uzaktan eğitimin planlanması ve yürütülmesi sürecinde öğretmenlerin ve öğrencilerin uzaktan eğitim süreçlerine hazır bulunması konusunda Bilişim Teknolojileri dersinin önemine işaret etmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için Bilişim Teknolojileri dersi müfredatına uzaktan eğitim araçlarını kullanma, dijital içerik geliştirme vb. beceriler de eklenebilir. Ayrıca kullanılan programların İngilizce olması uzaktan eğitim sürecinde kullanılacak millî bir teknolojik programa ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Öğretmenler gibi uzaktan eğitimde öğrenciler de yardıma ihtiyaç duymuştur. Öğrencilerin öncelikli olarak annelerinden ve daha sonra öğretmenlerinden yardım aldıkları görülmektedir. Bu sonuçlara göre uzaktan eğitim sürecinde ailelere de büyük görevler düşmesi, teknoloji okuryazarlığı konusunda ailelere de eğitim verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Görüşü alınan Türkçe öğretmenleri; uzaktan eğitimde ders programlarının sürekli değişmesinden, ders programlarının akşam saatleri de dâhil günün büyük bir bölüme yayılmasından ve aynı gün içerisinde yüz yüze ve uzaktan derslerin olmasından dolayı uzaktan eğitime uyum sağlamada ciddi şekilde zorlandıklarını vurgulamıştır. Bunun nedeni genel ağ alt yapısında ve kullanılan uygulamalarda yoğunlaşmaları önlemek için uzaktan eğitime erişim saatlerinin günün farklı saatlerine dağıtılmasıdır. Bu sonuçlar ülkemizde genel ağ alt yapısının güçlendirilmesi gerektiğini ve farklı uzaktan eğitim uygulamalarının hazırlanmasını gerektiğini göstermektedir. Ayrıca bakmakla yükümlü oldukları çocukları olan Türkçe öğretmenleri, mesai kavramının kalmaması yüzünden sorun yaşamıştır çünkü bu zorlu süreçte öğretmenler, çeşitli teknolojiler vasıtasıyla sürekli öğrenci ile iletişimde kalmıştır (Alper, 2020, 64). Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkçe öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu uzaktan eğitim sürecinde Türkçe derslerini planlı bir şekilde yürütebildiğini ifade etmiştir. Bu nedenle öğretmenlerin uzaktan eğitime ayak uydurmak için büyük gayret gösterdiği söylenebilir (Demir ve Özdaş, 2020, 288).

Öğretmenlerin aksine öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde Türkçe derslerini daha az planlı ve düzenli bir şekilde yürüttükleri görülmüştür. Çünkü bu öğrencilerin uzaktan eğitime erişim için gerekli araçlara sahip olmadıkları veya bu süreçte kendilerini yetersiz görmeleriyle açıklanabilir. Bu nedenle uzaktan eğitimde tüm öğrencilere ulaşabilmek için yazılım-donanım ve teknik alt yapının erişilebilir hâle getirilmesi gereklidir

(Balaman ve Hanbay Tiryaki, 2021, 76). Ayrıca uzaktan eğitim sırasında öğrenciler özgüven eksikliği, tecrübesizlik nedeniyle derslere düzenli olarak katılmamıştır (Kaplan ve Gülden, 2021).

Uzaktan eğitimin olumlu yönleri olarak Türkçe öğretmenleri; duyuşsal becerilerde iyileşme, teknolojik becerileri geliştirme, sınıf yönetimi kolaylığı, ekonomiklik, sürdürülebilirlik, salgından korunma gibi özellikleri sıralamıştır. Benzer şekilde Çağlar ve Berkant'ın (2020, 30) çalışmalarında da öğretmenler uzaktan eğitimi faydalı bulduklarını belirtmiştir. Öğretmenler zorunlu durumlarda uzaktan eğitimi sürdürülebilirlik için bir seçenek olarak görmektedir (Balaman ve Hanbay Tiryaki, 2021, 76). Bu sonuçlar öğretmenlerin salgın gibi olağanüstü durumlarda uzaktan eğitimin öğretim faaliyetlerinin devamı için bir seçenek olarak görüp benimsedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Uzaktan eğitimin olumsuz yönleri olarak Türkçe öğretmenleri dil becerilerini geliştirme güçlüğüne vurgulamıştır. Öğretmenlere göre Türkçe dersi öğrenme alanları ve kazanımlarının edinimi ve etkili iletişimi en iyi şekilde sağlamak ancak yüz yüze eğitimle mümkün olabilir. Çünkü bir beceri dersi olan Türkçe dersi yaparak-yaşayarak öğrenmeye uygun bir derstir (Karatay vd., 2021; Mete ve Yarı, 2020). Türkçe öğretmenleri arasında Türkçe dersi öğrenme alanları ve kazanımlarının yüz yüze eğitimi gerektirdiği görüşü yaygındır. Bu özellik, uzaktan eğitimin getirdiği diğer teknik sorunlardan bile daha büyük bir sorun olarak görünmektedir. Yazma çalışmalarının yapılamaması ve takibinin zorluğu uzaktan eğitimde Türkçe dersi için belirtilen olumsuz görüşlerdendir. Bu görüşlerle örtüşen şekilde uzaktan eğitimde göz teması olmadığı, aynı mekânda olmaktan dolayı öğrenci takibi zorluğu, konuşmada gönülsüzlük gibi nedenlerle dinleme ve konuşma becerileri olumsuz etkilenmiştir (Kaplan ve Gülden, 2021). Bununla birlikte uzaktan eğitim derslerinde ders süresi kısalığı, müfredat yoğunluğu gibi sebeplerle öğrencilerin okuma becerisi de olumsuz etkilenmiştir. Ancak yine de ekrandan okumada bir artış olmuştur (Kaplan ve Gülden, 2021 ;Karakuş vd., 2020). Günaydın (2021) da uzaktan eğitim sürecinde yazma çalışmalarının yapılamadığını belirtmiştir. Çünkü uzaktan eğitimde öğretmenlerin yazma çalışmalarını kontrol edememiş, öğrenciler ise yazma çalışmalarına karşı olumsuz tutum geliştirmiştir (Kaplan ve Gülden, 2021). Benzer şekilde Karakuş vd. (2020, 1006) ise uzaktan eğitimin dinleme becerisi açısından yüksek, konuşma ve okuma becerisi açısından orta, yazma becerisi açısından düşük etki derecesine sahip olduğunu bulgulamıştır. Başka bir deyişle öğretmenler Türkçe dersi bir beceri dersi olduğu için uzaktan eğitimde dört dil becerisinin aynı oranda geliştirilemediğini gözlemlemiş ve bunun eksikliğini hissetmiştir. Ancak dil öğretiminde dört temel dil becerisinin dengeli gelişimi zorunludur (Mete ve Kalfa, 2020, 364). Türkçe öğretmenlerine göre uzaktan eğitimde ölçme-değerlendirme eksikliği de önemli bir sorundur. Ülkemizde Covid-19 salgını boyunca yürütülen derslerde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanamaması, derslerin etkili olarak işlenememesi ve Türkçe dersi de dâhil olmak üzere bazı ders kazanımlarının uzaktan eğitime uygun olmaması yüzünden sınav yapılmamıştır. Ayrıca Türkçe öğretmenleri uzaktan eğitimde öğrenci gelişimini gözlemlemekte ve değerlendirmekte zorlandıklarını da belirtmiştir. Şüphesiz, uzaktan eğitimde de öğrencilerin ders kazanımlarına erişme düzeyini belirlemek, derse katılan ve katılmayan öğrenciyi ayırt etmek ve ders motivasyonunu sağlamak için ölçme ve değerlendirme faaliyetleri gerekmektedir. Fakat yine de Türkçe öğretmenlerinin eğitimde ölçme-değerlendirme işlemlerini özellikle fırsat ve imkân eşitsizliği nedeniyle sorunlu buldukları söylenebilir.

Uzaktan eğitimin olumlu yönleri öğrencilere göre; duyuşsal beceriler, ekonomiklik, fiziksel rahatlık, teknolojik becerileri geliştirme, sürdürülebilirlik ve salgından korunmadır. Ayrıca okula ulaşım sorununun olmaması, sabah hazırlık yapmanın gerekmemesi, çevrimiçi derslere daha iyi odaklanma gibi uzaktan eğitimin faydaları da vardır. Bütün bu olumlu yönlerine rağmen öğrenciler; uzaktan eğitimin olumsuz yönleri olarak ise dil becerilerini geliştirme güçlüğü, teknik sorunlar, yönetim kaynaklı sorunlar, duyuşsal sorunlar ve sağlık sorunlarını sıralamıştır. Bu sonuçlara göre öğrencilerin uzaktan eğitimde teknik, fiziksel ve duyuşsal sorunlar yaşadığı söylenebilir. Alanyazında uzaktan eğitimde yüz yüze eğitime göre öğrencilerin motivasyonlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir (Karakuş vd., 2020; Uçar, 2016, Wheeler, 2002). Bu sonuçlarla benzer şekilde bu araştırmada da ortaokul öğrencileri, duyuşsal sorunlar arasında motivasyon düşüklüğü, dikkat dağınıklığı, yorgunluk, umutsuzluk, uykusuzluk ve sosyalleşme eksikliğini sıralamıştır. Uzaktan eğitim sürecine olağanüstü bir durum olan Covid-19 salgını da eklenince öğrencilerin motivasyon yanında daha ciddi duyuşsal sorunlarla da baş etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Öneriler

Her iki öğretim biçiminin birbirine üstün tarafları göz önüne alındığında eğitim-öğretimde uygun beceri alanı ve şartlarda öğretmen ve öğrenciler için uzaktan eğitimlere devam edebilir, yani karma bir model uygulanabilir. Öğrencilerin çevrimiçi ders için farklı araç birlikteliklerini birlikte kullanması derslere katılmak için her türlü seçeneği değerlendirdiklerinin göstergesidir ve öğrencilerin uzaktan eğitim araçlarının temininde desteğe ihtiyacı vardır. Öğrenciler de öğretmenler de uzaktan eğitim sürecinde benzer teknik sorunlar yaşamıştır. Bu nedenle güçlü bir genel ağ alt yapısının kurulması; kolay ulaşılabilir donanımlarla çalışabilen, kullanım dili Türkçe olan daha işlevsel ve kullanımı kolay uzaktan eğitim programlarının hazırlanması gerekmektedir. Öğretmenler ve öğrenciler için olağanüstü dönemlere bir hazırlık olarak uzaktan eğitimle ilgili eğitimler düzenlenmelidir. Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitim uygulamaları için özellikle Bilişim Teknoloji öğretmenlerinden yardım almaları göstermektedir ki uzaktan eğitim uygulamaları için Bilişim Teknoloji öğretmenlerinin alacağı sorumluluk ve rehberlik görevi önemlidir. Uzaktan eğitim sürecinde kullanılan programların arayüz dilinin İngilizce olması sıkıntılara sebep olmaktadır bu nedenle arayüz dillerinin Türkçeleştirilmesi veya millî bir uzaktan eğitim programının oluşturulması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Aksoğan, M. (2020). Opinions of students about distance education in the pandemi process. *Naturengs*, 1-9.
- Alper, A. A. (2020). Pandemi sürecinde k-12 düzeyinde uzaktan eğitim: durum çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 45-67.
- Arat, T., & Bakan, Ö. (2014). Uzaktan eğitim ve uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14 (1-2), 363-374.
- Balaman, F., & Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona virüs (covid-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 10(1).
- Başar, M., Arslan, S., Günsel, E., & Akpınar, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 3(2), 14-22.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Clark, J. T. (2020). Distance education. In *Clinical Engineering Handbook* (410-415). Edits: Ernesto Iadanza. Floransa-İtalya: Academic Press.
- Çok, C. (2021). *Öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin öz-yeterlik algısı ve pandemi sürecinde uzaktan eğitimde karşılaştıkları engeller* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations (T. Gökçek, çev.). *Elemantary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Demir, F., & Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292.
- Duran, L. (2020). Distance learners' experiences of silence online: a phenomenological inquiry. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 21(1), 81-98.
- Elcil, Ş., & Şahiner, D. (2014). Uzaktan eğitimde iletişimsel engeller. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1), 21-33.
- Ferdousi, N. (2010). Distance education for law promotes gender equity in Bangladesh. *Asian Journal of Distance Education*, 8(1), 81-86.
- Günaydın, Y. (2021). Türkçe öğretmenlerinin uzaktan eğitimde yazma becerisinin geliştirilmesine ilişkin yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (71), 703-724.
- İskender, M. E. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde uzaktan eğitim derslerine ilişkin deneyimler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 96-117. <https://doi.org/10.29000/rumelide.885523>

- Kan Kılınc, B., Yazıcı, B., Günsoy, B., & Günsoy, G. (2020). Perceptions and opinions of graduates about the effects of open and distance learning in Turkey. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 21(1), 121-132.
- Kaplan, K., & Gülден, B. (2021). Öğretmen görüşlerine göre salgın (COVID-19) dönemi uzaktan eğitim ortamında Türkçe eğitimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 233-258. DOI: [10.29000/rumelide.995291](https://doi.org/10.29000/rumelide.995291).
- Kaptanoğlu, B. (2021). *Covid-19 pandemisi sırasında uzaktan eğitimi kolaylaştırmak: zorluklar ve fırsatlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Karakuş, N.; Ucuzsatar, N.; Karacaoğlu, M. Ö.; Esendemir, N., & Bayraktar, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 220-241. DOI: [10.29000/rumelide.752297](https://doi.org/10.29000/rumelide.752297).
- Karatay, H., Kaya, S., & Başer, D. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde uzaktan eğitime yönelik öğrenci görüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 223-232. DOI: [10.29000/rumelide.995286](https://doi.org/10.29000/rumelide.995286).
- Karcı, B. (2022). *Fıtrata uygun çocuk eğitimi*. Yüzleşme Yayınları.
- Khan, H., & Williams, J.B. (2007). Poverty alleviation through access to Education: can e-Learning deliver? (U21Global Working Paper, No. 002/2006) in "Poverty, Poverty Alleviation, and Social Disadvantage: Analysis, Case Studies and Policies", Eds. C. A. Tisdell. New Delhi: Serials Publications.
- Kırık, A. (2016). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 73-94.
- Koca, M. F. (2021). *Pandemi sürecinde ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime karşı tutumları: Osmaniye ili örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- MEB (2019). *İlkokul ve ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (1, 2, 3, 4, 5, 6,7 ve 8. Sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mete, F., & Kalfa, M. (2020). Turkish teaching to Turkish children living abroad: Investigation of listening comprehension. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 357-367.
- Mete, F., & Yarı, M. (2020). MEB 2018 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerin kinestetik öğrenme stiline uygunluğunun incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (33), 191-208.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Odabaş, H. (2003). İnternet tabanlı uzaktan eğitim ve bilgi ve belge yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(1), 22-36.
- Özer, Ö., & Çekici, Y. E. (2020). Uzaktan eğitim yoluyla yürütülen Türk dili derslerinin değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö7, 92- 110. <https://doi.org/10.29000/rumelide.808251>
- Sadeghi, M. (2019). A shift from classroom to distance learning: Advantages and limitations. *International Journal of Research in English Education*, 4(1), 80-88. <https://doi.org/10.29252/ijree.4.1.80>
- Schlosser, L. A., & Simonson, M. (2009). *Distance education: Definition and glossary of terms* (3rd ed.). Charlotte, NC: Information Age.
- Şahin, H. İ. (2021). *Öğretmenlerin uzaktan eğitimde çok modlu öğretime yönelik inançları, tutumları, tercihleri ve mevcut uygulamaları- karşılaştırmalı bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Traxler, J. (2018). Distance learning-predictions and possibilities. *Education Sciences*, 8(35), 1-13.
- Tuncer, Z. (2021). *Uzaktan eğitimle uygulamalı ders alan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik görüş ve tutumlarının belirlenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

- Uçar, H. (2016). *Uzaktan eğitimde motivasyon stratejilerinin öğrenenlerin ilgileri, motivasyonları, eylem yeterlikleri ve başarıları üzerine etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Wang, Y. (2004). Distance language learning: interactivity and fourth-generation internet-based videoconferencing. *CALICO Journal*, 21 (2), 373-395.
- Wheeler, S. (2002). Student perceptions of learning support in distance education. *Quarterly Review of Distance Education*, 3(4), 19-29.
- Yumrul, E. (2021). *Liselerde görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Yürek, E. (2021). *Okul öncesi eğitimde uzaktan eğitimin uygulanabilirliğine yönelik okul öncesi öğretmenlerinin ve alandaki akademisyenlerin görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

EXTENDED SUMMARY

In this study, it is aimed to get the opinions of Turkish teachers and secondary school students about Turkish lessons conducted with distance education during the Covid-19 epidemic. With the semi-structured interview form prepared in line with expert opinions, 168 secondary school students and 40 Turkish teachers were consulted. Through the interview form, first of all, information about the opportunities and competencies of the students and Turkish teachers regarding the distance education process was collected. In the second part of the interview form, positive and negative opinions of teachers and students about Turkish lessons conducted through distance education were taken and the results were evaluated considering the opportunities and competencies of students and teachers. Because whether students and teachers have the necessary tools and skills for the distance education process will affect their views on distance education. For this reason, it is important to reveal the problems experienced during the Covid-19 epidemic process and to determine the effect of these problems on Turkish lessons conducted remotely in order to be ready at any time for processes that require distance education.

Teachers mostly consider themselves competent in the use of online education tools, and some consider themselves partially sufficient. More than half of Turkish teachers stated that they received help from someone else for online education. Turkish teachers who applied first to the Information and Technology course teachers for help, then to the general network and other family members respectively; applied to English teachers for explanations in online education programs and interfaces. The majority of Turkish teachers were able to carry out online education activities regularly, and some of them were able to carry out online education activities in a partially planned and regularly. 5 teachers for Turkish lessons in the distance education process "There is no use." While giving the answer, Turkish teachers in general emphasized that online education is positive in terms of not leaving the subjects incomplete and students not being completely disconnected from education, being able to use digital content comfortably, being economical, and providing the opportunity to deal with students one-on-one. Regarding the negative aspect of online lessons, Turkish teachers agreed that distance education is not beneficial in terms of tracking the achievement of lesson outcomes, since Turkish lesson learning areas require face-to-face communication. The majority of Turkish teachers stated that it is very difficult to give homework and follow up homework in online education. In addition, nearly half of the Turkish teachers consider the evaluation of Turkish lessons by exam in the distance education process; They stated that they are not suitable for reasons such as the lack of equality of opportunity in education, the fact that the lessons are not taught effectively enough, and the achievements of Turkish lessons require in-class interaction. Some of the teachers answered that the exam should be done with the thought that exams motivate students, that working and non-working students should be evaluated, and it should be determined to what extent the achievements are acquired. Four teachers, on the other hand, stated that they were undecided on the grounds that fairness could not be provided in the evaluation with the exam. When asked about distance education and face-to-face education, the majority of Turkish teachers preferred

face-to-face education, and they mostly stated that the Turkish course is a communication course and should be done in the classroom.

Although it is seen that the students whose opinions were taken about the Turkish lesson during the distance education process mostly participate in distance education via mobile phones and computers, the fact that they access the lessons with different tools can be interpreted as the students evaluate all alternatives. Whether or not the tools used by students for distance education belong to them are almost equal. Students who state that the vehicle they use in distance education does not belong to them, while using the vehicles belonging to family members, two students participated in distance education with the tablet computer given by the school. The vast majority of students have a public network connection at home. Some students benefited from public networks near their homes. 33% of the students stated that they are not enough to use distance education tools. This situation can be interpreted as the need to train students to use distance education tools in the normal education process. The most common problems faced by students regarding access in the distance education process are; connecting to the public network, other system-related problems, unsupported device/hardware, and inability to log in to online areas. Accordingly, it can be said that the applications used in online education should be strengthened and the devices used by the students are insufficient. The number of students who need and do not need help in the distance education process is equal. Students who needed help generally received help from their mothers and teachers. More than half of the students (63%) stated that they were able to conduct Turkish lessons in a planned and regularly during the distance education process, while the other students, whose opinions were taken, stated that they could not conduct their Turkish lessons in a planned and regularly in distance education. It was observed that these students, who couldn't participate in distance education in a planned and regularly, lacked distance education equipment and also experienced inadequacy in using tools and equipment. Students expressed the positive aspects of distance education as being protected from the epidemic and not getting away from the lessons. Students; stated the negative aspects of distance education as technical and affective problems such as general network connection problem, hardware deficiencies and not being motivated due to the online environment. More than half of the students whose opinions were taken defended giving homework from the Turkish course in distance education. While the students who want to be given homework put forward the reason that homework increases the learning rate, the students who defend not to give homework presented the reason that homework cannot be checked during the distance education process.

GİYİM ENDÜSTRİSİ İÇİN 20-32 YAŞ ARASI KADINLARDA BÖLÜMLERİNE GÖRE VÜCUT ŞEKLİNİN TAHMİNLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

A STUDY ON THE ESTIMATION OF BODY SHAPE BY DEPARTMENT IN WOMEN AGED 20-32 FOR THE CLOTHING INDUSTRY

Arzu BOR KOCAMAN
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
arzubor@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7668-562X

Nurgül KILINÇ
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
nkilinc@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0610-6730

ÖZ

Geliş Tarihi:
16.05.2024

Kabul Tarihi:
15.06.2024

Yayın Tarihi:
25.06.2024

Anahtar Kelimeler
Antropometri,
Vücuda uyum,
Giyim endüstrisi,
Tahminleme

Keywords
Anthropometry,
Body fit,
Clothing industry,
Estimation

Araştırmadaki genel amaç, 20-32 yaş arası kadınlarda vücut ölçüleri, Vücut Kitle İndeksi (VKİ), yaş, vücut ağırlığı bilgisinden yola çıkılarak bölümlerine göre vücut şeklinin tahminlenmesidir. Araştırmanın modeli, tarama modellerinden ilişkisel tarama modelidir. Araştırmanın evrenini Konya ilinde yaşayan 20-32 yaş arasında, 154-170 cm boy ölçüsünde, 50-70 kg arasında ağırlığa sahip kadınlar oluşturmaktadır. Evren içerisinden tesadüfi yöntemle araştırmanın örnekleme belirlenmiştir. Vücut ölçülerinin tespit edilmesinde elde ölçme yöntemi kullanılmıştır. Antropometrik ölçüler ise ulusal/uluslararası boyutlandırma standartlarında kullanılan ölçüler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Verilerin analiz edilmesinde SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) programı 22.0 versiyonu kullanılmış olup vücut şeklinin tahminlenebilmesi amacıyla çokterimli lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda antropometrik veri ve ölçülerden bazılarının vücut şekli ile ilişkili olduğu belirlenmiş, ancak araştırmanın amacı olan vücut şeklini tahminlemede tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Elde edilen sonuç, örneklem ve kullanılan tahminleme yöntemi dâhilinde (*çokterimli lojistik regresyon*) VKİ, yaş, vücut ağırlığı ve vücut ölçülerinden yola çıkarak vücut şeklinin belirlenemeyeceğini göstermiştir.

ABSTRACT

The general purpose of the research is to estimate body shape according to body parts between the ages of 20-32, based on body measurements, Body Mass Index (BMI), age and body weight information. The model of the research is the relational scanning model, one of the scanning models. The population of the research consists of women living in Konya, aged between 20-32, with a height of 154-170 cm and a weight between 50-70 kg. The sample of the research was determined by random method from within the universe. The hand measurement method was used to determine body measurements. Anthropometric measurements were determined by taking into account the measurements used in national/international sizing standards.

SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) program version 22.0 was used to analyze the data, and multinomial logistic regression analysis was performed to estimate body shape. As a result of the analysis, it was determined that some of the anthropometric data and measurements were related to body shape, but it was seen that they alone were not sufficient to estimate body shape, which was the purpose of the research. The result obtained showed that body shape cannot be determined based on BMI, age, body weight and body measurements within the sample and the estimation method used (*multinomial logistic regression*).

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1485148>

Atıf/Cite as: Bor Kocaman, A., & Kılınç, N. (2024). Giyim endüstrisi için 20-32 yaş arası kadınlarda bölümlerine göre vücut şeklinin tahminlenmesi üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 938-952.

¹ Bu araştırma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasarım Anabilim Dalı'nda Arzu Bor Kocaman tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Giyim endüstrisi için tüketiciyi anlamak ve bir giysiden beklentilerini tespit etmek en önemli başarı faktörlerinden biridir. Çünkü estetik unsurları oluşturan renk, desen, model ve moda gibi kavramların yanı sıra fiyat, kullanım şartlarına uygunluk, vücuda uyum, fizyolojik ve psikolojik rahatlık, kullanım kolaylığı gibi kavramlar geçmiş yıllara oranla daha çok dikkat çekmektedir (Gill ve Hayes, 2012). Bu noktada antropometrinin giyim endüstrisindeki önemi, insan vücudunun farklı şekil ve ölçülerine uygun giysilerin tasarlanması ve üretilmesi sürecinde yatmaktadır. Giysi tasarımı, üretimi ve giysinin vücuda uyumunun optimizasyonu amacıyla insan vücuduyla ilgili ölçümleri kullanarak yapılan çalışmaları ifade eden antropometride ölçümler, giysinin vücut üzerinde nasıl oturacağını, giysiyi giyenin hareket kabiliyetini ve konforunu belirlemek için kullanılır (Kolose vd., 2021). Burada ilk adım tüketicinin özellik ve beklentilerine dair bilgilerin tespit edilmesidir. Diğer adım ise üç boyutlu vücut özelliklerinin doğru bir şekilde yansıtılmasını kolaylaştıracak vücut ölçülerine ulaşılması, kullanıcı çeşitliliği dikkate alınarak bireyin ihtiyaç duyduğu farklı ürünleri de kapsayacak şekilde antropometrik verilerin değerlendirmeye alınmasıdır (Muratoğlu ve Kılınç, 2004; Aydın ve Çileroğlu, 2006). Bu da giysilerin genel olarak vücuda daha iyi uyum sağlamasına ve tüketiciler için daha iyi bir giyim deneyimi sunmaya yardımcı olmaktadır.

Giyim Endüstrisinde Giysinin Vücuda Uyumu

Vücuda uyum, giysinin genişliği, uzunluğu ve derinliği ile açıklanmakta; üç boyutlu vücut formu ile iki boyutlu kalıp formu arasındaki geometrik ilişki olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, vücuda uyum giysi kalıbının vücuttaki duruş biçimi ve giysinin vücuda oturma derecesi ile ilişkilidir (Göklüberk Özlü, 2008). Giyim endüstrisinde vücuda uyum üretici açısından değerlendirildiğinde; müşteri memnuniyetini sağlamak, iade oranlarının düşmesi, markanın imajını güçlendirmek, üreticiye rekabet avantajı sağlamak, tüketici verilerini kullanarak pazarlama stratejileri geliştirmek şeklinde sıralanabilir. Tüketici açısından ise giysinin vücuda uyumuyla kişiye sağladığı konfor, iyi bir görünümün vermiş olduğu psikolojik rahatlık, zaman ve para tasarrufu gibi faydaları vardır. Dolayısıyla vücuda uyum tüketici memnuniyeti ve satın alma kararında etkili bir faktördür. Giysinin vücuda tam uyumundan söz edebilmek için vücut ölçüsü kadar vücut şekli bilgisine ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü vücut şekline göre üretim yapmak giysi kullanıcılarında estetik algıdan önce, kişide hareket serbestliği, kullanım amacına uygunluk, konfor ve benzeri konularda memnuniyetin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Kaynak, 2005). Başka bir ifadeyle vücut şekli bilgisi giysinin vücuda nasıl oturacağından kişiyi ne kadar rahat hissettireceğine kadar etkilidir ve nihayetinde giysinin tüketici tarafından nasıl algılandığını belirlemektedir (Chi vd., 2022).

Giyim endüstrisinde üretimin nasıl gerçekleştiğine bakılacak olunursa; üretimde farklı vücut şekline sahip tüketicilerin hedeflenmesi yerine, üretim planlaması açısından belirlenmiş bir sınıflandırma şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Giysi üretimi için temel bedeni temsilen ana kalıplar kullanılmakta ve bu kalıplar nüfusun çoğunu kapsayacak şekilde orantılı olarak ölçeklendirilmektedir (Domingo vd., 2014). Bu da giyim endüstrisinde kullanılan ortak bir boyutlandırma sisteminin olmaması, boyutlandırma sistemlerinin güncel olmaması ve sistemlerin ülkeden ülkeye değişmesi, giysilerde kullanılan beden etiketlerinin yanıltıcı bilgi vermesi, farklı vücut ölçü ve şekillerini kapsayan standart kalıpların olmaması, kullanılan ölçülerin bir derlemeden ibaret olması gibi problemleri de beraberinde getirmektedir (Ashdown, 2014; Kasambala vd., 2016). Ayrıca vücut şeklinin belirlenmesi ve sınıflandırılması konusunda yıllar içerisinde yapılan araştırmalar (*Hipokrat, Viola, Kretschmer, Seldon, Carter ve Heath, August, Armstrong, Simmons'a ait sınıflandırmalar*) vücudu bir bütün olarak değerlendirmekte ve uluslararası literatürde yer alan birçok araştırmada üretimde genellikle kum saati (*ortalama*) vücut şeklini norm kabul eden 1940'lı yıllardaki beden tablolarının kullanıldığı görülmektedir (Romeo, 2013). Ancak yüksek rekabetin söz konusu olduğu giyim endüstrisi kapsamında konu değerlendirildiğinde vücudu bir bütün olarak ele almak başlangıçta geçerli olsa da yıllar içerisinde bunun tek başına yeterli olmadığı araştırmalarda belirtilmiştir. Özellikle giysinin vücuda uyumu konusunda yaşanan problemler araştırmacılara vücudu bölümlerine göre inceleme konusunda yönlendirici olmuştur (Romeo, 2013; Agbo ve Igoli, 2015). Çünkü yaşam tarzı, beslenme biçimindeki değişiklikler, ırk, cinsiyet, yaş, vücut ağırlığı ve benzeri birçok etken vücut ölçü ve oranlarını etkilediği gibi vücut şekli ve postürde de farklılıklara sebep olmaktadır. Örneğin; kare/eğimli/geniş omuz, tek tarafı eğimli omuz, kısa/uzun boyun, düz göğüs, düz kalça, X/O duruşlu bacaklar, kamburluk, obez ve yaşlı bireylerde görülen fiziksel değişimler (*tam boyun kısalması, belin kalınlaşması, karın ve üst karın çevresindeki yağlanmanın artması,*

sırtın yuvarlaklaşması, sarkık göğüs, çevre ölçüsü büyük olan dizler) gibi farklı vücut özelliklerinin olduğu da bilinmektedir (Maraba, 2014; Şen, 2015). Dolayısıyla vücuda uyumun tatmin edici bir seviyede olabilmesi ancak giysi, vücut ölçü-oranları ve şekli arasındaki doğru ilişkinin kurulması ile sağlanabilir. Bunun için de üretimin yapılacağı hedef kitlenin belirlenmesi, ortalamanın dışında farklı vücut şekillerine göre de üretimin yapılması, az sayıda beden ile çok sayıda insana ulaşmayı amaçlayan ölçü tablolarının revize edilmesi de giysinin vücuda uyumunda etkili olacaktır. Buna ek olarak, üretim sırasında kullanılan malzeme ve teknolojiyi doğru seçmek, giysi uyumunu etkileyen çeşitli parametreleri anlayıp çözümler geliştirmek, tasarımcı-üretici-tüketici ilişkileri geliştirmek gibi yaklaşımlar (Chi vd., 2022) gerek kitlesel üretim gerekse kişiye özel üretimde doğru kalıpların hazırlanmasına, özellikle kitlesel üretim söz konusu olduğunda daha geniş bir tüketici grubuna uygun standartların belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

Vücut Şeklinin Tahminlenmesine Yönelik Araştırmalar

Son yıllarda birden çok verinin aralarındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla tahminleme modelleri kullanılmaktadır. Tahminleme en genel tanımıyla örneklem üzerinden elde edilen veri setlerini kullanarak örnekleme ait verileri tahmin etmek, ortaya çıkan tahminler üzerine güven aralığı vermek ve bu verilere göre tahmin modeli geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Han ve Kamber, 2000). Tahminleme modelleri tıp, mühendislik, sosyal bilimler gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Özellikle sayıca fazla verilerin işlenmesinde oldukça kullanışlı olan tahminleme yöntemleri arasında; Temel Bileşen Analizi, Doğrusal Regresyon (İnal, 2020), Çokterimli Lojistik Regresyon (Kocabaş, 2014), Zaman Serisi Analizi (Kaşali, 2018), Makine Öğrenmesi (Çiftçi, 2021), Monte Carlo Simülasyonu (Koç, 2018), Doğrusal Programlama (Kudak, 2007), Yapay Sinir Ağları (Gültekin, 2017; Şahin, 2019), Karar Ağaçları gibi yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında çokterimli lojistik regresyon seçilen temel grup ile diğer gruplar arasında karşılaştırma yapma imkânına sahip olması sebebiyle diğer tahminleme yöntemlerinden bu araştırma özelinde ayrılmaktadır. Çünkü çokterimli lojistik regresyon, bağımlı değişkenin üç farklı değer aldığı durumlarda olasılığı tahmin etmek için kullanılmaktadır (Kocabaş, 2014).

Bu araştırma da antropometrik veri ve ölçüler ile bölümlerine göre vücut şeklinin analizinde çokterimli lojistik regresyon yöntemi kullanılarak tahminlemenin yapılabilmesi bu alanda yapılabilecek farklı araştırmalara örnek olması bakımından önemlidir. Bu önem doğrultusunda araştırmada, 20-32 yaş arası kadınlarda bölümlerine göre vücut şeklinin tahminlenmesi amaçlanmaktadır. Buna göre aşağıda yer alan araştırma sorusuna cevap aranmaktadır.

* Vücut ölçüleri, VKİ, yaş ve vücut ağırlığı bilgisinden yola çıkılarak vücut bölümlerine göre şekil ve postür tahminlenebilir mi?

Yöntem

Bu araştırmanın modeli, tarama modellerinden ilişkisel tarama modelidir. İlişkisel tarama modeli, iki veya çok sayıdaki değişkenin birlikte değişip değişmediğini, değişme varsa bunun nasıl olduğunu belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır (Karasar, 2020).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Konya ilinde yaşayan 20-32 yaş arasında, 154-170 cm boy ölçüsünde, 50-70 kg arasında ağırlığa sahip kadınlar oluşturmaktadır.

Araştırmanın evreni için kadınların alt yaş sınırının belirlenmesinde fiziksel gelişimlerini tamamlamış olması, üst yaş sınırının belirlenmesinde ise; Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayımlamış olduğu yıllara ve cinsiyete göre ortanca yaş raporunda yer alan 2018 yılı kadın ortanca yaşının 32 olması referans alınmıştır (TÜİK, 2018).

Araştırmanın evreni içerisinden tesadüfi yöntemle araştırmanın örnekleme belirlenmiştir. Araştırma verileri gönüllü katılımcılardan toplanmıştır. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için hedef kitledeki birey sayısının bilinmediği durumda uygulanan $n = t^2 \cdot p \cdot q / d^2$ formül uygulanmıştır. Bu formülde **n**: örnekleme büyüklüğünü, **t**: belirli bir anlamlılık düzeyinde, **t** tablosuna göre bulunan teorik değeri, **p**: incelenen olayın görülüş sıklığını, **q**: incelenen olayın görülmemiş sıklığını, **d**: olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen +/- örnekleme hatasını (*bata*

payı) ifade etmektedir. Araştırmanın %95 güven aralığında, %5 örnekleme hatası teorik t değeri 1.96'ya denk gelmektedir (Baş, 2006). Buna göre araştırma verileri formülde yerine konulduğunda;

$$n = (1.96)^2 (0.5) (0.5) / (0.05)^2 \quad n = 0.9604 / 0.0025 \quad n = 384.16$$

Hesaplamalara göre örneklem sayısının en az 384 olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Standart vücut ölçülerinin belirlenebilmesi için hedef kitle doğru biçimde belirlenmeli ve çok sayıda kişiden ölçü alınması gerekmektedir (Vural vd., 2003) bilgisinden hareketle bu çalışmada yeterli sayıda veri sağlanması amacıyla 1.024 kişi araştırmanın örneklemini olarak seçilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Örnekleminin Yaş, Vücut Ağırlığı, VKİ, Medeni Durum, Doğum Sayısı Dağılımları

Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)
20-24	959	93.6
25-32	65	6.4
Vücut Ağırlığı		
50	224	21.8
51-63	620	60.6
64-70	180	17.6
VKİ		
17.30-18.88	152	14.8
18.89-23.39	687	67.1
23.40-29.14	185	18.1
Medeni Durum		
Bekâr	1.008	98.43
Evli	16	1.57
Doğum Sayıları		
Doğum yapmamış	1.013	98.92
1 doğum	4	0.39
2 doğum	4	0.39
3 doğum	3	0.30
Toplam	1.024	100
n=1.024		

Tablo 1'de araştırma örnekleminin yaş, vücut ağırlığı, VKİ, medeni durum ve yaptıkları doğum sayısı dağılımları verilmiştir.

Verilerin Elde Edilmesi

Giysi kalıbının hazırlanabilmesi amacıyla kişi üzerinden uzunluk, genişlik, derinlik ölçülerinin sayısal ifadelerle elde edilmesi biçimi olarak tanımlanan ölçü alma işlemini (TDK, 2005) gerçekleştirebilmek için çalışmada ilk olarak iki bölümden oluşan ölçü formu oluşturulmuştur. Birinci bölümde katılımcılara ait kişisel bilgiler (*ad-soyad, yaş, medeni durum, doğum sayısı*) ve ikinci bölümde vücut üzerinden alınacak ölçülere dair görseller ve açıklamalar yer almaktadır. Formda yer alan vücut ölçüleri ilgili literatür İTKİB-İstanbul Tekstil Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (Cihangir vd., 2002), Alman-MÜLLER (Stiegler, 1992), Alman-CONTEC (Detering ve Schierling, 2003), İngiliz-METRİK (Aldrich, 1995), Amerikan-TEMEL KALIP (Armstrong, 2009), Japon BUNKA (Burgo, 2004) ve ulusal/uluslararası boyutlandırma standartlarında kullanılan ölçüler dikkate alınarak belirlenmiştir. Araştırmada, üst beden kalıp sisteminde gerekli olan uzunluk ve genişlik ölçülerinden oluşan otuz yedi adet antropometrik ölçü (*tam boy uzunluğu, elbise boyu, kol uzunluğu, omuz eğimi, göğüs düşüklüğü I, ön uzunluk I, ön uzunluk II, ön bel uzunluğu, kol oyuntusu, arka uzunluk, koltuk derinliği, dirsek uzunluğu, üst yan uzunluk, kalça düşüklüğü, oturuş yüksekliği, basen uzunluğu, iç ağı ölçüsü, omuz genişliği I, omuz genişliği II, boyun çevresi, yaka çevresi, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, iki göğüs arası, göğüs kafesi, arka genişlik, sırt genişliği, koltuk genişliği, paзу çevresi, dirsek genişliği, el bilek çevresi, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, vücut derinliği*) yer almaktadır. Alt beden kalıp sisteminde gerekli olan uzunluk ve genişlik ölçülerinden ise beş adet antropometrik ölçü (*yan boy, diz yeri, iç boy, baldır çevresi, ayak bilek çevresi*) yer almaktadır. Ölçülerin alınmasında antropometrik ölçüm araçlarından; şerit metre (mezura) ve çelik cetvel kullanılmıştır. Vücut ağırlığı ise hassas dijital tartı aletiyle ölçülmüştür. Elde edilen vücut ağırlığının VKİ değeri hesaplanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin analiz edilmesinde SPSS programı 22.0 versiyonu kullanılmış olup vücut şeklinin tahminlenebilmesi amacıyla çokterimli lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Analizde yer alan bölümlerine göre vücut şeklinin belirlenmesinde ulusal ve uluslararası literatür incelenmiş, omuz, sırt, göğüs, bel, karın, kalça şekli ve postüre göre sınıflandırma yapılmıştır. Vücudun bu bölümleri ile ilişkili olabileceği düşünülen antropometrik veri ve ölçülerin istatistiksel analizleri yapılmıştır. Bunlar:

Omuz Şekli: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, kol boyu, omuz eğimi, göğüs düşüklüğü I, ön uzunluk I, kol oyuntusu, arka uzunluk, koltuk derinliği, omuz genişliği I, omuz genişliği II, göğüs kafesi, arka genişlik.

Sırt Şekli: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, omuz eğimi, ön uzunluk I, arka uzunluk, koltuk derinliği, omuz genişliği I, omuz genişliği II, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi.

Göğüs Şekli: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, omuz eğimi, göğüs düşüklüğü I, ön uzunluk I, ön bel uzunluğu, arka uzunluk, omuz genişliği II, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, iki göğüs arası, arka genişlik, bel çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi.

Bel Şekli: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, üst yan uzunluk, kalça düşüklüğü, basen uzunluğu, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, yan boy.

Karın Şekli: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, kalça düşüklüğü, basen uzunluğu, iç ağ ölçüsü, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, vücut derinliği.

Kalça Şekli: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, arka uzunluk, kalça düşüklüğü, oturuş yüksekliği, basen uzunluğu, iç ağ ölçüsü, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, vücut derinliği.

Postür: VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, omuz eğimi, ön uzunluk I, arka uzunluk, omuz genişliği II, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, kalça çevresi, vücut derinliği, yan boy.

Etik

Araştırma, Selçuk Üniversitesi'ne bağlı çeşitli birimlerde öğrenim görmekte olan gönüllü katılımcılar üzerinde Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 08.10.2018 tarihli ve E.90780 sayılı toplantı kararında belirtilen etik onayı ile yürütülmüştür.

Bulgular

Bu bölümde vücut şeklinin tahminlenmesi üzerine çeşitli antropometrik veri ve ölçüler değerlendirmeye alınmıştır. Vücut şeklinin tahminlenmesinde etkili olan antropometrik ölçüler belirlenmeye çalışılmıştır.

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Omuz Şeklinin Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Omuz şeklinin tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, kol boyu, omuz eğimi, göğüs düşüklüğü I, ön uzunluk I, kol oyuntusu, arka uzunluk, koltuk derinliği, omuz genişliği I, omuz genişliği II, göğüs kafesi, arka genişlik) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Omuz Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri	*Olabilirlik Oran Testleri		
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1363.283 ^a	.000	0	.
Omuz Eğimi	1380.647	17.364	12	.136
Koltuk derinliği	1374.267	10.984	2	.004
Vücut Ağırlığı	1376.634	13.351	2	.001
VKİ	1371.291	8.008	2	.018

n= 1.024

*Çokterimli lojistik regresyonda değişken seçiminde kullanılan başlıca yöntemlerden biridir. Modele değişkenin dâhil olduğu ve olmadığı durumlar arasında karşılaştırma yapar. Başka bir ifadeyle, hipotezin doğru olma olasılığının yanlış olma olasılığına bölünmesi ile elde edilir. Sonuç >1 'den büyük ise hipotez kabul edilir, <1 'den küçük olması durumunda hipotez reddedilir (Kocabaş, 2014; Fenton ve Neil, 2021).

Omuz şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 2); koltuk derinliği, vücut ağırlığı ve VKİ değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle; omuz şeklinin belirlenmesinde bu değişkenlerin etkisi vardır [Koltuk Derinliği: ($p=.004<.05$); Vücut Ağırlığı: ($p=.001<.05$); VKİ: ($p=.018<.05$)]. Buna karşılık omuz eğimi değişkeninin omuz şeklinin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan hatalar ile açıklanabilir [Omuz Eğimi: ($p=.136>.05$)].

Hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan hataların neler olduğundan söz etmek gerekirse hipotezlerin testi sırasında karşılaşılan iki tip hata vardır. Bunlar; Tip I ve Tip II hata olarak isimlendirilmektedir. Tip I Hata (α); Gerçekte doğru olan H_0 hipotezinin yanlışlıkla reddedilmesi olasılığıdır. Örneğin, H_0 hipotezi (*omuz eğimi değişkeni omuz şeklinin belirlenmesinde etkili değildir*) gerçekte doğru olmasına rağmen, yanlış bir şekilde hipotezi reddetme ihtimaline Tip I hata (*yanlış pozitif*) denilmektedir (Banerjee vd., 2009). Diğer bir ifade ile yanlış olarak (*omuz şeklinin belirlenmesinde etkilidir*) sonucuna varılması ihtimalidir.

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Sırt Şeklinin Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Sırt şeklinin tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, omuz eğimi, ön uzunluk I, arka uzunluk, koltuk derinliği, omuz genişliği I, omuz genişliği II, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Sırt Şeklinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri	Olabilirlik Oran Testleri		
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1128.997 ^a	.000	0	.
Omuz Eğimi	1140.203	11.206	12	.511
Ön Genişlik	1136.058	7.061	2	.029
Arka Uzunluk	1142.970	13.973	2	.001
Arka Genişlik	1136.441	7.444	2	.024

n= 1.024

Sırt şeklinin ve sırt yüksekliğine göre şeklin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 3); antropometrik ölçülerden ön genişlik, arka uzunluk, arka genişlik değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir [Ön Genişlik: ($p=.029<.05$); Arka Uzunluk: ($p=.001<.05$); Arka Genişlik: ($p=.018<.05$)]. Buna karşılık omuz eğimi değişkeninin sırt şeklinin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan hatalar ile açıklanmaktadır [Omuz Eğimi: ($p=.511>.05$)].

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Göğüs Şeklinin Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Göğüs şeklinin tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, omuz eğimi, göğüs düşüklüğü I, ön uzunluk I, ön bel uzunluğu, arka uzunluk, omuz genişliği II, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, iki göğüs arası, arka genişlik, bel çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 4-5).

Tablo 4. Göğüs Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1582.991 ^a	.000	0	.
Omuz Eğimi	1595.270	12.279	12	.424
Göğüs Düşüklüğü I	1609.425	26.434	2	.000

n= 1.024

Göğüs şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 4); antropometrik ölçülerden göğüs düşüklüğü I değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle; göğüs düşüklüğü I değişkeni göğüs şeklinin belirlenmesinde etkilidir [Göğüs Düşüklüğü I: ($p=.000<.05$)]. Bunun yanı sıra; omuz eğimi değişkeninin göğüs şeklinin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan Tip I ve Tip II hataları ile açıklanmaktadır [Omuz Eğimi: ($p=.424>.05$)].

Tablo 5. Göğüs Düşüklüğüne Göre Göğüs Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1416.636 ^a	.000	0	.
Omuz eğimi	1436.090	19.454	12	.078
Arka Uzunluk	1434.970	18.334	2	.000
Göğüs Düşüklüğü I	1441.002	24.366	2	.000
Ön Genişlik	1435.672	19.036	2	.000

n= 1.024

Göğüs düşüklüğüne göre göğüs şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 5); antropometrik ölçülerden arka uzunluk, göğüs düşüklüğü I ve ön genişlik değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle; bu değişkenler söz konusu şeklin belirlenmesinde etkilidir [Arka Uzunluk: ($p=.000<.05$); Göğüs Düşüklüğü I: ($p=.000<.05$)];

Ön Genişlik: ($p=.000<.05$]). Buna karşılık omuz eğimi değişkeninin p değeri 0.05'ten büyük olmasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan hatalar ile açıklanmaktadır [Omuz Eğimi: ($p=.078>.05$)].

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Bel Şeklinin Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Bel şeklinin tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, üst yan uzunluk, kalça düşüklüğü, basen uzunluğu, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, yan boy) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 6-7).

Tablo 6. Alt Bel Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1478.606 ^a	.000	0	.
Basen Derinliği	1490.255	11.649	18	.865
Kalça Düşüklüğü	1494.905	16.299	2	.000

n= 1.024

Alt bel şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 6); antropometrik ölçülerden kalça düşüklüğü değişkeninin istatistik olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kalça düşüklüğü değişkeni alt bel şeklinin belirlenmesinde etkilidir [Kalça Düşüklüğü: ($p=.000<.05$)]. Bunun yanı sıra; basen derinliği değişkeninin alt bel şeklinin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan Tip I ve Tip II hataları ile açıklanmaktadır [Basen Derinliği: ($p=.865>.05$)].

Tablo 7. Üst Bel Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1310.365 ^a	.000	0	.
Basen Derinliği	1331.522	21.157	18	.272

n= 1.024

Üst bel şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 7); antropometrik ölçülerden herhangi bir değişkenin üst bel şeklinin belirlenmesinde etkili olmadığı görülmektedir. Buna karşılık basen derinliği değişkeninin üst bel şeklinin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan Tip I ve Tip II hatalar olduğu söylenebilir [Basen Derinliği: ($p=.272>.05$)].

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Karın Şeklinin Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Karın şeklinin tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, kalça düşüklüğü, basen uzunluğu, iç ağ ölçüsü, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, vücut derinliği) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 8).

Tablo 8. Karın Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1250.507 ^a	.000	0	.
Basen Derinliği	1261.669	11.161	18	.887
Yaş	1263.408	12.900	2	.002

n= 1.024

Karın şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 8); yaş değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmektedir. Dolayısıyla yaş değişkeni karın şeklinin belirlenmesinde etkilidir [Yaş: ($p=.002<.05$)]. Bunun yanı sıra; basen derinliği değişkeninin karın şeklinin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan hatalar ile açıklanmaktadır [Basen Derinliği: ($p=.887>.05$)].

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Kalça Şeklinin Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Kalça şeklinin tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, arka uzunluk, kalça düşüklüğü, oturma yüksekliği, basen uzunluğu, iç ağ ölçüsü, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, basen çevresi, kalça çevresi, alt göğüs çevresi, basen derinliği, vücut derinliği) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 9-10).

Tablo 9. Kalça Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1166.404 ^a	.000	0	.
Basen Derinliği	1213.041	46.637	18	.000

n= 1.024

Kalça şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 9); basen derinliği değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu değişkenin kalça şeklinin belirlenmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür [Basen Derinliği: ($p=.000<.05$)].

Tablo 10. Kalça Düşüklüğüne Göre Kalça Şeklinin Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri		Olabilirlik Oran Testleri	
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	1521.257 ^a	.000	0	.
Basen Derinliği	1535.732	14.475	18	.698
VKİ	1537.879	16.622	2	.000
Kalça Düşüklüğü	1528.490	7.234	2	.027

n= 1.024

Kalça düşüklüğüne göre kalça şeklinin belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 10); VKİ ve kalça düşüklüğü değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kalça düşüklüğüne göre kalça şeklinin belirlenmesinde VKİ ve kalça düşüklüğü değişkenleri etkilidir [VKİ: ($p=.000<.05$); Kalça Düşüklüğü: ($p=.027<.05$)]. Bunun yanı sıra; basen derinliği değişkeninin söz konusu şeklin belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan Tip I ve Tip II hataları ile açıklanabilir [Basen Derinliği: ($p=.698>.05$)].

Vücut Ölçüleri, VKİ, Yaş ve Vücut Ağırlığı Bilgisinden Hareketle Postürün Tahminlenmesi ile İlgili Bulgular

Postürün tahminlenmesi üzerine antropometrik ölçüler VKİ, yaş, vücut ağırlığı, tam boy uzunluğu, omuz eğimi, ön uzunluk I, arka uzunluk, omuz genişliği II, tüm göğüs çevresi, ön genişlik, arka genişlik, bel çevresi, kalça çevresi, vücut derinliği, yan boy) değerlendirmeye alınmış ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo 11).

Tablo 11. Postürün Belirlenmesinde Kullanılan Çokterimli Lojistik Regresyona Dayalı Tahminleme Analizleri

Değişkenler	Model Uyum Kriterleri	Olabilirlik Oran Testleri		
	-2 Log Olabilirlik	ki-kare	Serbestlik Derecesi	P Değeri
Sabit Terim	825.530 ^a	.000	0	.
Omuz Eğimi	833.582	8.052	12	.781
Arka Uzunluk	832.611	7.081	2	.029

n= 1.024

Postürün belirlenmesinde kullanılan çokterimli lojistik regresyona dayalı tahminleme analizleri incelendiğinde (Tablo 11); arka uzunluk değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yani arka uzunluk değişkeni postürün belirlenmesinde etkilidir [Arka Uzunluk ($p=.029<.05$)]. Bunun yanı sıra; omuz eğimi değişkeninin postürün belirlenmesinde etkili olmamasına rağmen tabloda yer almasının sebebi hipotezlerin test edilmesinde karşılaşılan hatalar ile açıklanmaktadır [Omuz Eğimi: ($p=.781>.05$)].

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular, vücut ölçüleri, VKİ, yaş, vücut ağırlığı ile bölümlerine göre vücut şeklinin tahminlenmesinde ilişki olduğunu göstermiştir. Bunlar:

- * Omuz şeklinin tahminlenmesinde *koltuk derinliği, vücut ağırlığı ve VKİ*,
- * Sırt şeklinin tahminlenmesinde *ön genişlik, arka uzunluk, arka genişlik*,
- * Göğüs şeklinin tahminlenmesinde *koltuk derinliği, vücut ağırlığı, VKİ*,
- * Göğüs düşüklüğüne göre göğüs şeklinin tahminlenmesinde *arka uzunluk, göğüs düşüklüğü I ve ön genişlik*,
- * Alt bel şeklinin tahminlenmesinde *kalça düşüklüğü*,
- * Karın şeklinin tahminlenmesinde *yaş*,
- * Kalça şeklinin tahminlenmesinde *basen derinliği*,
- * Kalça düşüklüğüne göre kalça şeklinin tahminlenmesinde *VKİ ve kalça düşüklüğü*,
- * Postürün tahminlenmesinde *arka uzunluk* değişkenleridir.

*Bu sonuçların yanı sıra antropometrik veri ve ölçülerden herhangi bir değişkenin üst bel şeklinin tahminlenmesinde etkili olmadığı görülmüştür.

Araştırmada bölümlerine göre vücut şekli ile antropometrik veri ve ölçülerin birbiri arasındaki ilişkiyi tahminleyebilmek amacıyla bir istatistik modeli (*çokterimli lojistik regresyon*) kullanılmıştır. Bu modele göre antropometrik veri ve ölçülerden bazılarının vücut şekli ile ilişkili olduğu belirlense de vücut şeklini tahminlemede tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Elde edilen sonuç, örneklem ve kullanılan tahminleme

yöntemi dâhilinde VKİ, yaş, vücut ağırlığı ve vücut ölçülerinden yola çıkarak vücut şeklinin belirlenemeyeceğini göstermiştir.

Araştırmanın farklı tahminleme yöntemleri ile tekrarlanması halinde farklı sonuçlara ulaşılabilir. Araştırma çok sayıda verinin toplanması ve veriler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesiyle yapılacak başka regresyon modellerinin ortaya konmasında yol gösterici olabilir. Ayrıca, vücut ölçü ve şekli arasındaki ilişkinin belirlenmesi adına yeni araştırmaların yapılması ve bu araştırmanın sınırlılıkların dışına çıkılması araştırmadan elde edilen sonuçların güvenilirliğini destekleyecektir. Böylece farklı vücut şekli ve özelliklerine göre üretilmiş giysiler ile vücuda uyumun iyileşmesi sonucu tüketici memnuniyetinin artması, kitlesel kişiselleştirme üretiminin kabul görmesi ve yaygınlaşması gibi faktörler açısından endüstriye katkı sağlaması beklenmektedir.

Buna göre bundan sonraki araştırmacılara;

* Farklı demografik özelliklere sahip örneklem grupları ile çalışmanın genişletilmesi,

* Farklı istatistiksel analizler kullanarak güvenilir tahminlemelerin yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Agbo, D. A., & Igoli, V. (2015). Body size and shape categorization of some ethnic groups in benue state using waist, bust and hip measurements. *International Journal of Scientific Research in Information Systems and Engineering (IJSRISE)*, 1 (1), 29-36.
- Aldrich, W. (2007). *Metrik sistemle kalıp hazırlama kadın giyimi*. Ankara: MEB
- Anguelov, D., Srinivasan, P., Koller, D., Thrun, S., Rodgers, J., & Davis, J. (2005). SCAPE: Shape Completion and Animation of People. *Acm Transactions on Graphics*, 24 (3), 408–416.
- Armstrong, H. J. (2009). *Patternmaking for fashion design*. New Jersey: Prentice Hall.
- Ashdown, S.P. (2014). Creation of ready-to-made clothing: The development and future of sizing systems. *designing apparel for consumers*. (ed. by M.E. Faust & S. Carrier). Cambridge: Woodhead Publishing.
- Aydın, S., & Çileroğlu, B. (2006). *İç giyim üretimine yönelik 18-50 yaşlar arası kadın beden ölçüleri standardizasyonu* [Sözlü Sunum]. 12.Ulusal Ergonomi Kongresi. Ankara.
- Banerjee, A., Chitnis, U. B., Jadhav, S. L., Bhawalkar, J. S., & Chaudhury, S. (2009). Hypothesis testing, type I and type II errors. *Industrial Psychiatry Journal*, 18 (2), 127-131.
- Baş, T. (2006). *Anket nasıl hazırlanır, uygulanır, değerlendirilir?*. Detay Yayıncılık.
- Burgo, F. (2004). *Il Modellismo: Tecnica del modello sartoriale e industriale*. Italian. Istituto di Moda Burgo.
- Chi, C., Zeng, X., Bruniaux, P., & Tartare, G. (2022). A study on segmentation and refinement of key human body parts by integrating manual measurements. *Ergonomics*, 65 (1), 60-77.
- Cihangir, E., Gökart, H., Balık, A., Kılıç, S., & Subaşı, S. (2002). *Hazır giyimde ölçüler*. İstanbul: İTKİB.
- Çiftçi, C. (2021). *Veri madenciliği ve makine öğrenmesi yöntemleri ile istanbul trafiğinin analizi: D100 karayolu uygulaması*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Detering, U., & Schierling, R. (2003). *Contec: garment construction*.
- Domingo, J., Ibáñez, M. V., Simó, A., Dura, E., Ayala, G., & Alemany, S. (2014). Modeling of female human body shapes for apparel design based on cross mean sets. *Expert Systems with Applications*, 41(14), 6224-6234.
- Fenton, N., & Neil, M. (2021). Calculating the likelihood ratio for multiple pieces of evidence. *arXiv Preprint*, 1-27.
- Gill, S., & Hayes, S. (2012). Lower body functional ease requirements in the garment pattern. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 5 (1), 13-23.

- Göklüberk Özlü, P. (2008). *Ergonomik tasarımlarda ileri teknolojilerin kullanılması*. [Sözlü Sunum].14.Ulusal Ergonomi Kongresi. Trabzon.
- Gültekin, U. S. (2017). *Veri madenciliği:yapay sinir ağı ve doğrusal regresyon yöntemleri ile fiyat tahmini*. [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Han, J., & Kamber, M. (2000). *Data mining: concepts and techniques*. Morgan Kaufmann Publishers.
- Hirshberg, D., Loper, M., Rachlin, E., & Black, M. (2012). *Coregistration: Simultaneous alignment and modeling of articulated 3D shape*. Proceedings of ECCV 12th European Conference on Computer Vision, 242–255.
- İnal, S. (2020). *Fonksiyonel temel bileşen analizi*. [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kasambala, J., Kempen, E., & Pandarum, R. (2016). *Determining female consumers' perceptions of garment fit, personal values and emotions when considering garment sizing*. International Journal of Consumer Studies, 40 (2), 143-151.
- Kaşalı, K. (2018). *Zaman serisi analizinde eş bütünleşme yöntemi ve uygulaması*. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kaynak, M. (2005). *Büyük beden tüketicisi bayanların büyük beden kıyafetlerden ceket ve pantolonda karşılaştıkları model ve kalıp kaynaklı problemlere ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kocabaş, E. (2014). *Lojistik regresyon ve bankacılık verileri üzerine bir uygulama*. [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Koç, Ş. (2018). *Çok değişkenli varyans analizinde kullanılan test istatistiklerinin monte-carlo simülasyonu ile karşılaştırılması*. [Doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kolose, S., Stewart, T., Hume, P., & Tomkinson, G. R. (2021). Prediction of military combat clothing size using decision trees and 3D body scan data. *Applied Ergonomics*, 95, 1-9.
- Kudak, H. (2007). *Doğrusal programlama ve bulanık doğrusal programlama, savunma silahlarının dağıtımında matlab uygulaması*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Lee, K. S., Song, H. K., & Kim, S. (2020). Categorization of lower body shapes of abdominal obese men using a script-based 3D body measurement software. *Fashion and Textiles*, 7 (1), 1-16.
- Maraba, B. (2014). *Kadın giyiminde karşılaşılan büyük beden sorunları ve çözüm önerileri*. [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Muratoğlu, Y., & Kılınc, N. (2004). *Erkek giysi üretimi*. Bizim Büro Yayınevi, Ankara.
- Romeo, L. D. (2013). *Exploration of plus-size female teens' apparel fit and sizing in the United States*. Iowa State University. U.S.A.
- Song, H. K. (2011). *Categorization of women's lower body shapes using multi-view 3D body scan measurements, and development of shape-driven automated custom patterns*. Connell University, U.S.A.
- Stiegler, M. (1992). *Schnittkonstruktionen für kleider und blusen system*. Ursula Müller-Wilde; Deutsche Bekleidungs-Akademie; Rundschau-Verlag Otto.
- Şen, H. (2015). *Kalıp sistemlerinin ölçü ve bedene uyum yönünden incelenerek türk kadın beden yapısına uyumlarının değerlendirilmesi*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, N. (2019). *Yapay sinir ağları ve karar ağaçları modelleri ile işletmelerin finansal başarısızlıklarının tahminlenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2005). *Türkçe Sözlük*. Onuncu Basım. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Nüfus ve demografi dağılımı raporu*.
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

Vural, T., Çileroğlu, B., Ağaç, S., Çivitçi, Ş., & Çoruh, E. (2003). *Vücut ölçülerinden giysi ölçüleri elde edilmesinde matematiksel bir inceleme (sirt genişliği ölçüsü örneği)* [Sözlü sunum]. 9.Ulusal Ergonomi Kongresi. Denizli.

EXTENDED SUMMARY

Body fit in the clothing industry; it is important in terms of comfort, aesthetics-elegance, posture, health and customer satisfaction. Designing, preparing and producing clothing suitable for body shape provides various benefits for the consumer and the producer. When body compatibility is evaluated from the manufacturer's perspective; these can be listed as ensuring customer satisfaction, reducing return rates, strengthening the image of the brand, providing a competitive advantage to the manufacturer, and developing marketing strategies using consumer data. For the consumer, it has benefits such as the comfort provided by the clothing fit to the body, the psychological comfort of a good appearance, and saving time and money. Research has shown that the consumer is dissatisfied with the fit of the clothing to the body, and has shown that producing clothing as a whole based on body shape and information on body size alone does not provide an improvement in the fit of the clothing to the body. Because it is possible for even people with the same body size to have different body shapes. A satisfactory level of fit to the body in clothes can only be achieved by establishing the correct relationship between clothing, body size-proportions and shape.

This research is important in terms of obtaining anthropometric measurements, analyzing anthropometric data and measurements with a certain method to estimate body shape according to its parts, and being an example for different research that can be done in this field. In line with this importance, the research aims to estimate the body shape of women between the ages of 20-32 according to their parts. Accordingly, an answer is sought to the following research question.

* Can shape and posture be predicted according to body parts based on body measurements, BMI, age and body weight?

The model of the research is the relational scanning model, one of the scanning models. The population of the research consists of women living in Konya, aged between 20-32, with a height of 154-170 cm and a weight between 50-70 kg. The sample of the research was determined by random method from within the universe. 1,024 people were selected as the sample of the research. The research involves estimating body shape according to parts of women between the ages of 20-32 using various anthropometric data and measurements. Topics other than these are excluded from the scope. Additionally, the research was limited to women living in Konya province.

A measurement form consisting of two parts was created to obtain body measurements on the volunteer participants participating in the research. The first part contains personal information about the participants (*name-surname, age, marital status, number of births*) and the second part contains visuals and explanations about the measurements to be taken on the body. The body measurements included in the form were determined by taking into account the measurements used in national/international sizing standards. In the research, thirty-seven anthropometric measurements consisting of length and width measurements required in the upper body pattern system (*full length, dress length, sleeve length, shoulder slope, chest drop I, front length I, front length II, front waist length, armhole, back length, seat depth, elbow length, upper side length, hip drop, seat height, hip length, inner crotch size, back width, seat width, bicep circumference, elbow width, wrist circumference, waist circumference, hip circumference, upper hip circumference, lower chest circumference, hip depth, body depth*). There are five anthropometric measurements (*side length, knee measurement, inner length, calf circumference measurement, ankle circumference*) required in the lower body pattern system. The hand measurement method was used to take measurements, and tape measure and steel ruler were used during measurements. Body weight was measured with a sensitive digital weighing device. The BMI value of the obtained body weight was calculated.

The 22.0 version of the SPSS package program was used to analyze the data obtained in the research and statistical analysis was performed in accordance with the research question. Multinomial logistic regression analysis was performed to predict body shape. National and international literature was examined to determine body shape according to the parts included in the analysis, and classification was made according to shoulder, back, chest, waist, abdomen, hip shape and posture. Statistical analyzes were made of anthropometric data and measurements that were thought to be related to these parts of the body. These:

Shoulder Shape: BMI, age, body weight, full height, arm length, shoulder slope, chest drop I, front length I, armhole, back length, seat depth, shoulder width I, shoulder width II, rib cage, back width.

Back Shape: BMI, age, body weight, full height, shoulder slope, front length I, back length, seat depth, shoulder width I, shoulder width II, chest circumference, front width, back width, waist circumference, hip circumference, upper hip circumference.

Chest Shape: BMI, age, body weight, full height, shoulder slope, chest drop I, front length I, front waist length, back length, shoulder width II, chest circumference, front width, between the breasts, back width, waist circumference, upper hip circumference, lower chest circumference.

Waist Shape: BMI, age, body weight, full height, upper side length, hip drop, hip length, chest circumference, front width, back width, waist circumference, hip circumference, upper hip circumference, lower chest circumference, hip depth, side length.

Abdominal Shape: BMI, age, body weight, full height, hip drop, hip length, inner crotch measurement, chest circumference, front width, back width, waist circumference, hip circumference, upper hip circumference, lower chest circumference, hip depth, body depth.

Hip Shape: BMI, age, body weight, full height, back length, hip drop, sitting height, hip length, inner crotch size, chest circumference, front width, back width, waist circumference, hip circumference, upper hip circumference, lower chest circumference, hip depth, body depth.

Posture: BMI, age, body weight, full height, shoulder slope, front length I, back length, shoulder width II, whole chest circumference, front width, back width, waist circumference, upper hip circumference, body depth, side length.

As a result of the research, although it was determined that some of the anthropometric data and measurements were related to body shape, it was seen that they were not sufficient on their own to predict body shape. The result obtained showed that body shape cannot be determined based on BMI, age, body weight and body measurements within the sample and the estimation method used (multinomial logistic regression). It can be said that if the research is repeated with different estimation methods, different results may be obtained. In addition, expanding the study with sample groups with different demographic characteristics in order to determine the relationship between body size and shape, making reliable estimates using different statistical analyses, and going beyond the limitations of this research will support the reliability of the results obtained from the research.